

בעזה"ש"ת

ספר

יזאל משה

מאת כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבן ומאורן של ישראל
מרן יזאל מייטלבוים זצוק"ל
אבדק"ק סאטמאר, ומרא דארעא דישראל

כולל שלשה מאמרים
מאמר שלש שבועות
מאמר ישוב ארץ ישראל
מאמר לשון הקודש

יצא לאור במשך כל השנים ע"י ש"ב וכן ביתו של רביה"ק זי"ע
הרה"ח מוה"ר אפרים יוסף דוב אשכנזי ז"ל
מהדורא חדשה ע"י
הוצאת ספרים ירושלים

ברוקלין יצ"ו

תשס"ו לפ"ק

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

ויזאל משה

לבאר דיני השלש שבועות, שנאמרו בנביאות,
בעניני קץ הישועות, גם לבאר דיני מצות ישיבת אה"ק
וכל המסתעף בענינים אלו להלכה ולמעשה
אשר אספתי ולקטתי ממקומות הנאמנים וברורים בחמלת ה' עלי
בזכות אבותי ורבותי הקדושים ג"ע ולה"ה זי"ע ועכ"י

הקי יזאל מייטלבוים

יצא לאור בפעם ראשונה ע"י
אפרים יוסף דוב אשכנזי
בהוצאת בית מסחר ספרים "ירושלים"
שנת תשכ"א לפ"ק
ברוקלין יצ"ו

הקדמה

הוא גלוי ומפורש בדברי חז"ל, שהגידו לנו זאת צפי שלמדו מקראי שעל ידי העברה על השבועות שלא לעלות בחומה ושלא ידחקו את הקץ ח"ו אני מחיר את בשכס כלבאות וכאליות השדה. ובעזרי"ת כן ה"י, המינים והאפיקורסים עשו כל מיני השתדלות לעבור על השבועות הללו לעלות בחומה וליקח מעצמם ממשלה וחירות קודם הזמן, שזכו דחיקת הקץ, והמשיכו לבנות רוב בני ישראל לרעיון העמא הזה. ואיתא במכילתא פרשת יתרו לא תשא למח נאמר, לפי שהוא אומר ולא תשבוע וגו', אין לי אלא שלא ישבע, מנין שלא יקבל וכו', משקבלת עליך להשבע הריני לך לדיין כי לא יקח וכו'. ופי' שם במרכבה המשנה, שמה נראה שדין בשבועה גם על המחשבה כמו בע"ז, ולא אימנעו אלא מקרבן, והביא כן מר"י אלא שכתב אח"כ דמדהשמיט הרמב"ם דין זה שבע מינה דאינו אלא אסמכתא, ועדיין ל"ע, לא עת להאריך בזה.

אור"ם צענין זה לא ה"י רק מחשבה בלבד, שנערך להסתפק אם דיין על מחשבה, אבל נעשו מעשים רבים ועלומים לפעולה המרה הזאת, בתחבולות ואופנים שונים להביא לידי כך לעבור על השבועות הללו. זה פשוט שכל אופני הפעולות שעושין בזה הוי העברה על השבועה, וכמו שרואין שכתב הרמב"ם ז"ל שאגרת תימן על אחד שאמר על עצמו שהוא משיח, והתלקעו אליו איזה אנשים והזכיר אותם עובד שהוא סכנה גדולה, שכשיתוודע למלכות יהיו מהלך לרות גדולות ר"ל. גם הזכיר אותם שם בזה שלא לעבור על השבועות, וכחז עמם השבועות בשביל שידע שלמה ברוח הקודש שחפז להתנועע בלא עתה הראוי ויאבדו בשביל זה, ויבואו עליהם לרות ועיי"ש. ומבואר מה שידע הרמב"ם ז"ל שלא יעלה בידם מאומה אלא לרות, מכל מקום חשב זאת להעברה על השבועות, כי השבועה שלא ידחקו את הקץ, היא שלא לעשות שום פעולות להחזיק את הקץ, וממילא כל פעולה שעושין

היות כי בעזרי"ת בשנים האחרונות סבלנו לרות רבות ומרורות כלענה, אשר לא היתה כזאת לישראל מאז ה"י היה לגוי, ולולי ה' הותיר לנו שריד וגו', אך בחמלת ה' ית"ש נשארו מחי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט, בשביל שזועתו של הקב"ה שנשבע לאבותינו שלא יכלה זרעו ח"ו. גם נתקיים בעזרי"ת במלוא מובן המלה משאכ"כ והפלה ה' את מכותך וגו', הפלה ופלה ואברהם חכמת חכמיו וצינת נבזיו תסתתר, חכינו לעת מרפא והנה בעתה, ועדיין לא באנו אל המנוחה ואל הנחלה. לבזינו נשבר בקרבנו לשבירי שברים ואין לנו צמה להנחם ולהתחזק, אלא עינינו נפיות למרוס בכליון עינים ודאבון נפש, עד ישקוף וירא ה' משמים, יראה בעינינו וירפא את לבזנו הנדכה והנכאב, ברוב רחמיו ית"ש.

והנה מלפנים בישראל בכל הדורות כשהגיעה עת לרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, אחי עון גרם להביא לידי כך, לשים לב לחקן ולשוב אל השי"ת, כדמצינו בקראי ובתלמוד. וכן אחר גלות שפאניא חיבר הקדוש החסיד ר' יוסף יעב"ץ ז"ל הספרדו סי' אור החיים מיוסד על כך, לחקור אחר העוונות שגרמו אז הרה והגלות. חקני החוות דעת זל"ה"ה בהקדמת פירושו למגילת איכה כתב ג"כ שאין תועלת לספר הרה והיגונות אלא אם יספר גם סיבת הרה שחירע לו למען ישמור עצמו מהסיבות המביאות לידי הרה, ולכן פי' שם כל מגילת איכה בדרך זה, שכל מקום שמזכיר הרה מזכיר גם כן החטא שהיא הסיבה שהביאה את הרה הזאת, למען נשוב אל ה' בכל לבזינו ולא יוסף לדאבה אותנו, זח"ד ועיי"ש.

ועכשיו דורנו זה אין לריבין לחפש ולבקש במטמונים את העון שהביא עלינו את הרה הזאת, כי

זזה, אף שלבסוף יעלה צידם חרם, מכל מקום בהפעלות והמעשים שעשו זזה לצד עברו כבר על השבועה. ועכ"פ צרור שאין לדמות זה למחשבה גרידא, שלדעת המרכבת המשנה במכילתא שם אינו אלא אסמכתא, כי עשיית פעולות וודאי היו מעשה נגד השבועה, ולא רק מחשבה בעלמא.

ומבואר בגמרא שבועות דף ל"ע בכל העצירות שצתורה ופרעין ממנו, ובשבועה ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו. וחזוין זזה חומר העונש בשבועה שמגיע לכל העולם כולו באשמת היחיד שעבר אשבועה. ומכל שכן זזה שנטשו מעשים רבים בהמון צריית עד שציימים האחרונים כמעט רוב ישראל סייעו בפעולות שלהם באופנים שונים, המציאות לעבור על השבועות, וגם נעשה צפרהסיה לעיני כל ישראל, ומועטין הן שזכו לעשות מחאה כראוי. על כן באה עלינו הלצה הזאת, מה שאמרו חז"ל צפי' שנטשו מופקרים כלבאות וכאילות השדה ר"ל, ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל הרשעים ואינה מתחלת אלא מן הדיקים. ואלו לא הי' בישראל אלא אותו העון בלבד, הלא הוא צרור ומפורש בדברי חז"ל העונש המר מה שהי'. וכן צבני אפרים שהיו לדיקים וקדושים, ואך בשביל אותו העון שיאלו מהגלות לפני הזמן, נעשה עמהם מה שנטעה באמצע הילוכם, ואמרו חז"ל שזה הי' בשביל שעברו על השבועה, אף שלא עברו בזדון, כי אם על ידי טעות, שטעו בחשבון. וכן צבן כחיצא שהי' אז הדור מלא חורב וקדושה עד להפליא, ונענשו בהרג רב ר"ל יותר ממה שהי' בשעת החורבן, במבואר בכ"מ בדברי חז"ל וצירושלמי שאז נגדעה קרן ישראל ואינו עתיד להחזיר עד שיצא בן דוד. ומבואר במדרש רבה שיר השירים עה"כ השבועתי אחכס וגו', שלכן נכשלו צימיו בן כחיצא, לפי שעברו על השבועה, ויתבאר זה יותר בפנים, ונוכל להתבונן מזה עד כמה גדול העונש בהעברה על שבועה זו.

ובגמ' יצמות ד' ע"ח: עה"כ ויהי רעב צימיו דוד שלש שנים שנה אחר שנה ראשונה אמר להם שמה עו"כ יש צכס דכתיב ועצדתם אלהים אחרים וגו' ולא יהי' מעור דקדו ולא מלאו, שני' אמר להם שמה עוברי עצירה יש צכס דכתיב וכו' דקדו ולא מלאו,

שלושית א"ל שמה פוסקי לזקה צרבים יש צכס ואין נותנין דכתיב וכו' דקדו ולא מלאו וכו' שאל באורים ותומים והשיבו לו אל שאלו ואל בית דמים. ונתקשה זזה הרי"ף צע"י בכמה קושיות, ועיקר הקושי' היא למה לא שאל מיד באורים ותומים וכו' נפסק הרעב מיד כמו שהי' אחר ג' שנים ולמה הולך להמתין ג' שנים בצדיקה אחר הג' עצירות וסבלו ישראל ג' שנים רעב מחמת חסרון הידיעה שלא נודע מה לתקן בשביל שלא שאל מיד באור"ת. והמהרש"א כתב דלפי דעתו שהי' בהם חטא עכו"ם או ג"ע או לזקה דבר שאינו תלוי במלכות לא שאל באור"ת דאין שואלין באור"ת אלא למלך דהיינו דבר התלוי במלוכה. ועדיין אינו מובן שהרי לא ידע אם יש בהם מאלו הג' עצירות כמו שהוכיח סופו על תחלתו שדקו ג' שנים ולא מלאו ולא הי' אלא חסרון ידיעה וספק כמו שאמר הלשון שמה יש צכס וא"כ הי' להסתפק ג"כ שמה הוא דבר התלוי במלוכה כמו שהאמת הי' כן, ובכל דבר ספק שואלין באור"ת ולמה הי' צורך לסבול ג' שנים רעב ולא ישאל באור"ת עד אחר שדקו ולא מלאו מאלו הג' עצירות. וצרי"ף שם האריך זזה ותמלית דבריו לכל זמן שהי' ספק אם אין בהם מאלו הג' עצירות שמבוארין בקרא שנסיתחם צא רעב לריך לתלות במה שמבואר בקרא יעיו"ש באריכות דבריו. ועדיין ל"ע ואינו מובן כ"כ. ועכ"פ חזוין דבכל עת לרר שלא תצוה אף בזמן שהי' אור"ת תלו ראשית במה שמבואר בקרא ולא שאלו גם באור"ת. והנה לא מצינו בקראי עונש רע ומר נורא ואיום כזה של אני מתיר בשרכם הפקר ממש כלבאות או כאילות השדה זולת על אותו העון של העברה על הקץ ועל השבועה כמו שהוא בקרא דהשבועתי אחכס וגו' וכדרשת חז"ל, ולא הגיע כזאת לישראל מאלו היתר לגוי זולת צדורנו צעו"ה שלא הי' גזירת שמד ולא שום טעם וסיבה אלא היות דמם והופקר ממש כלבאות וכאילות השדה ולא נודע מה זה ועל מה זה, אלא הוא הדבר המבואר בקרא רק על עון העברה על אותן השבועות, וא"כ הכתוב מעיד שהוא הגורם, ואין איש שם על לב.

ועי' רמב"ן פ' תשא בכמה פסוקים שצטון העגל שהסתחווים והזובחים להעגל היו מועטים

אמנם זאת ועוד יותר, כי הכחות האלה שהמשיכו ברעיון העמא הזה להקים להם מדינה לפני הזמן בלי תורה, המשיכו את בני ישראל למינות ואפיקורסות נוראה אשר לא היתה כמוה מיום הוסדה הארץ, כי אף אור"ע עובדי ע"ז מאמינים בהש"ת שהוא הסיבה הראשונה, אבל אלה הרשעים כופרים בעיקר, ובתחילה ממשיכים להצבות במה שחא"ה הוא לעיונים, להיות ככל הגוים עם וממשלה כמו האומות, ושוב נמשכו אחריהם גם בעיקר הרעיון ולית דין ולית דיין ח"ו אלא הכל תלוי בצרוע בשר וכלי זיון. ואין לריך להאריך בזה כי נודע בחוש המהפכה הנוראה שהסבו הכחות האלה, שהפכו למינות ר"ל כמה מדינות ונפרץ כח המינות במלואו בהרבה בתי בני ישראל הכשרים עד אין שיעור, וממש מספר גדול של מיליונים מ ישראל נפלו על ידם ברשת המינות ר"ל, ועל ידי שהלטרפו עמם גם כחות שאומרים שמערת וכוונת התחברותם אליהם הוא בכדי לתקן ולהביא בחוך המינים גם דרך התורה, זה ה"ו הסרסרות להמשיך מבני ישראל הכשרים לספחם אל הרעיון העמא הזה של הקמת המדינה בחשכם שיש גם מתקנים ופועלים בשביל התורה, ושוב אח"כ נופלים ברשת המינות לגמרי ע"י הגשר של הדתיים הנספחים אל הציונים, ומינות כזאת צוודאי פוגם במחשבה, וכל החושב לנטות אחר הכחות האלה נופל במחשבה לרעיון שיש בו מעיקרי ושרשי המינות ר"ל, אף שאינו מרגיש בתחילת מחשבתו, אבל היא סוף מעשה במחשבה תחלה.

כ"ד של דבר: מלבד עון החמור של העברה על השבעה, עוד עמא"ה את צית ישראל צעומות המינות והכפירה ר"ל, ואין חימה מה שה"ה החרון האף הגדול הזה ויאל הקף מלפני ה', כמו שהזכיר הכחוש בפרשת נצבים. ואף בשעת החורבן נהרגו גם חסידי עליון צעון החוטאים ומחטאים בעוה"ר וה"ו אחרי אף נורא עד מאד. (מלבד שהציונים צעמם עשו גם פעולות פליליות להביא את כל הרעה, בחושכם שעי"ז קל יהי" להם יותר להשיג מטרתם של מלוכה וממשלה, וקו להבנות מחורבן עמנו, וכחצתי קלת מהם בפנים הקונטרס, אבל לא ראיתי להאריך בזה כי לריך

אלא שרוב העם חטאו במחשבה וע"כ ה' הקפף ח"ו לנלוחם, ופי' עוד דברי הכ' ויוגף ה' וגו' על אשר עשו את העגל שלא היו מן המשתחווים והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו כלומר מן הנקבלים על אהבן והמביאים לו הזבח, והביא ע"ז דברי התרגום על דאשתעבדו לעגל, וברי שלא ה"ו הקפף צעון העגל בעבור המועטים שעבדו לו במעשה בצות והשחחוי" אלא בשביל המרובין שהיו מסייעין לעשייתו הן במה שנקבלו עמם או בנתינת הזבח וכדומה כי חשבו זה לדבר טוב שיבי' מנהיג ומורה דרך במקום משה לשם ה' כמו שהאריך בזה הרמב"ן והאע"ז ובעלי החוס' ושאר הראשונים ז"ל. וכמו כן ה"ו בהעגל המר הזה של עשיית מלוכה ערס ציאת המשיח שזה כמה שנים שהתחיל הרעיון העמא הזה ע"י הציונים ונעשו פעולות נמרצות באופנים שונים לתכלית העברה על אותן השבעות, ובעוה"ר רוב העם שכל הכחות היו אמצעים לסייע להם כי גם מהכשרים שבישראל אף מאותן שלחמו הרבה עם הציונים עבור מעשיהם בהריסת הדת ומינות וכפירה ר"ל אבל צעמם הרעיון העמא שלהם של יציאה לחירות ועשיית מלוכה ערס ציאת המשיח שזה הוא העיקר של השורש פורה ראש ולענה בזה נתפסו הרבה כשרים מ ישראל כי גדול כח היצר המסמא עינים בזה ולא שמו על לבם וה"ו סיוע לדבר הרע הזה מרוב העם מהם במעשה ומהם בדיבור באופנים שונים ומשונים אשר ע"ה עיניהם מראות כי נפשם הוא. ואין צרואי להאריך בפרט זה לצארו על צורי" אבל המתבונן יוכל לידע האמת, ובמעל עכן ה"ו הקפף על כל ישראל בשביל ה' יען שלא מיחו בו כראוי, ומכש"כ בזה שהתפשטה הרעת ברוב ישראל בעוה"ר, וקוצ"ה לא עביר דינא בלא דינא שה"ו צעון הנורא הזה אותו העונש המצוהר בקרא על העברה על השבעות הללו. ולפי מה שאכתוב א"י"ה בפנים באורך יחצאר שיש צעמם הרעיון הזה של לקיחת ממשלה לישראל בעצמם לפני ציאת המשיח, מינות וכפירה בדרבי הש"ת, כי אף הוא ית"ש המעשנד והגואל, אפס בלחו ית"ש גואלנו לימות המשיח. וענין שיש בו מינות וכפירה ר"ל, זה ודאי פוגם אף במחשבה, כי מינות חמור מע"ז, כמצוה בגמרא ובדמ"ז כנודע, ומכש"כ כשנעשו מעשים רבים בישראל בזה, בעוה"ר.

הספר. — ומוצא צוועם אלימלך באגרת הקודש שכתב אברהם אבינו ע"ה לא"י ונחב' רעז בארץ. אמרו יושבי המקום הכול, מחמת שזה המין צא אלנו אירע לנו מקרה זה, והלך למארים כדי להשקיע הדבר שלא יתפשט ציניכס. ובפרט על דורינו זה אמרו חז"ל יראי חטא ימאסו ועוד הרבה מאמרים שהבאתי בפנים, ואין להאריך בגדול השקר של העזות והחולפה ר"ל, והמאמין בהשי"ת ובתורתו הקדושה יודע האמת.

זוה צדור כי אותו הרעיון המתועב הוא המעבד גאולתו ופדות נפשו, כאשר הבאתי בפנים דברי המדרש ילקוט פרשת בא רמז קל"א עה"כ והי' לכם למשמרת, מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר וכו', מי פרע לכם מין וכו' בני השמונאים וכו', מי פורע לכם ממלכות רביעיות, נערונו, והי' לכם למשמרת אל תחבלו ממנו נא, לא תצעיני מהבצב. ופי' שם הזית רענן מהמג'א נערונו, פי' שצריכין לשמור ולהמחין, לא תצעיני מהבצב פי' אל תבקשו לאכול אותם בהבצב, כלומר שאינו צלוי כל צרכו. ומבואר צה שאין לנו עכשיו זכות אחר לאח מן הגלות, אלא אותו הזכות לשמור ולהמחין שלא לאכול ח"ו ושלא לנהוג מגאולה כזאת הבאה קודם הזמן. ואם כן כל אותם הלוקחים חבל צהם וצממלחם ואוכלים עמם מהתועב הנעשית נגד האזהרה של אל תחבלו ממנו נא, הן המה המעבדים את הגאולה. גם הבאתי דברי הש"ס סנהדרין דף ל"ח ע"א אין צן דוד צא עד שתכלה מלכות הזל מישראל, ופי' רש"י ז"ל שלא תבא להם שום שלטנות לישראל, אפילו שלטנות קלה ודלה. הרי מבואר שקודם ביאת המשיח תכלה אותה מלכות הזל, שאי אפשר ביאתו באופן אחר, והיא המעבדת את הגאולה. וכעין זה מפורש יולא דדברי הרמב"ם באגרת חיון, אלא שצריכין לרחמי שמים שתכלה אותה המלכות אך ורק על ידי כח מלמעלה מאת השי"ת, לא על ידי האומות, כי אם ח"ו יהי' ע"י האומות היא סכנה גדולה לישראל כמובן, והשי"ת ירחם עלינו ועל כל עמו ישראל, ועכ"פ כל הנהגים ומשתבשים מאותה המלכה, הרי משתבשים הם מהתעבדות ביאת המשיח, ואוי לה לאותה צושה ולאותה כלומה.

לזה קונטרס מיוחד לצרר הכל צראיות והוכחות צרורות, ולא באתי בקונטרס זה אלא לצרר דעת תורה). והנאמרים מצני ישראל שהשאיר הקצ"ה בעבור שזעמו שלא יכלו זרעו, נעשו ג"כ צעונו קשה ומה, צמה שהלחית מעשה שטן להשיג מלכות המינות לנסות את ישראל צנסיון עמוס כזה, כמבואר בראש"ע פרשת ראה עה"כ וצא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה ה' וגו' והטעם שמנסה ה"א הוא בעבור שהניחו אותו ולא המיתוהו. ומבואר מזה שהנסיון הקשה הבא מהללח נבואה כזו שיצא האות והמופת הוא עונש לישראל בעבור שהניחוהו להגיד נביאות כאלה, ומכש"כ כשרוצ ישראל מסייעים לכתות אלו, שזה נותן כח לס"מ להראות האות והמופת. וכן כתב גם האוה"ה הקדוש פרשת יתרו עה"כ לא יהי' לך שצאמלשע העוצד הוא ממליא ח"ו אחר שהוא אלהים מה שלא הי' כן קודם. והניח הקצ"ה את הצינים לנסות צם את ישראל, אבל צעו"ר רוצה דרוצא לא עמדו צנסיון הקשה הזה, כאשר הי' צימי בית ראשון שהי' נסיון קשה צע"ז, וצימי גדעון לא הי' אלה שלש מאות אנשים צכלל ישראל שלא כרעו לצבל, ועל ידם היתה תשועה גדולה בישראל, כמבואר צכתובים. ועכשיו צדור השפל הזה של עיקצתא דמשחא, עדיין לא שמונו לצ שכל הצרות והתלחות שהגישו אלנו הי' צסיבת הרשעים האלה. וצריכין לשצ אל השי"ת ולצרות מהם ומהמונס יותר מהצרות מן הארי הרודף אחריו להורגו, וכל מה דאפשר להליל אפילו נפש אחת מישראל למונעה מתצורתם, יקר הוא עד מאוד שאין לשער ערכו להוציא יקר מאלל. והמה מהפכים דברי אלקים חיים ותולים הצרות בהשומעים לקול התוב"ק, כדרך האפיקורסים מאלו ומקדם. ומבואר צירמי" מ"ד י"ח שאמרו הנשים האצורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל ובחרצ וצרעצ חמנו, ותלו כל הצרות צנציאי ה' המהירים שלא לצבד ע"ז, וירמי' נוח כי העון גורם כל הצרות ונתצדרו אח"כ דברי הנציאים הנאמרים באמת וצדק. ועכשיו כל מי שיש לו מוח צקדקדו יוכל להכיר האמת כי אך עון המחטאים צרעיון העמא של הצינות וכל המעשים הנעשים עבור רעיון העמא הזה הביאו את כל הצרות והתלחות צעו"ר על צני ישראל, כאשר אכתוב מזה צפנים

המינין והאפיקורסין שכפרו בתורה ובתחיית המתים וכו' יורדין לגיהנם ויידונין בה לדורי דורות, גיהנם כלה והם אינם כלים שנאמר ואורם לנלות שאול, וכל כך למה, מפני שפשעו ידיהם בצבול, שנאמר מצבול לו, ואין צבול אלא בית המקדש, שנאמר בנה בניתי בית צבול. ופי' רש"י ז"ל שפשעו ידיהם בצבול, שהחריבו ציבורם כעוונם, והוציאו הדברים צרמ"ס פ"ג מה"ל חשוכה, אלא שהוסף בלשוננו "והכופרים בצניית הגאולה". ולכאורה אינו מובן הטעם שאמרו בגמרא בצבול שהחריבו בית המקדש כעוונם, חדא דלא מצינו שנחרב בית המקדש בעון מנינות, דהרי בית הראשון נחרב בעון עבודה זרה, ובית שני בצביל שנאת חנם, ולא מצינו מוזכר בשום מקום עון מנינות ואפיקורסות. ועוד, אף אם נניח שהי' אז גם עבירה דמנינות יתכן לומר כן רק על מינים ואפיקורסים שהיו בזמן הבית, אבל כיון שנאמר מיתמא זו דימי חכמים הש"ס צעחס ובזמנם, וגם הוצא צרמ"ס ז"ל, ע"כ דקאי על המינים והאפיקורסים שכלל הדורות, וגם אי אפשר לומר דקאי רק על המינים שבזמן הבית, כי מה נפקא מינה לן בזה הרי מה דבור הוה, והבית השלישי הרי לא יחרב עוד כנודע וכמבואר במס' מגילה בסידור חפלת השמ"ע, שקודם בנין הבית יכלו המינים והאפיקורסים, ואם כן איך אמרו סתמא על המינים והאפיקורסים שכלל הדורות וכל הזמנים שעטם העונש הקשה עליהם הוא בצביל שפשעו ידיהם בצבול שהוא בית המקדש, הלא אין לנו ציבורם זה קרוב לאלפים שנה, ואיך אפשר לומר עליהם שפשעו ידיהם בדבר שאינו צמיונות כלל.

וצריך לומר שהוא ע"ד שאמרו חז"ל כל דור שלא נבנה בית המקדש דימיו כאליו נחרב דימיו, והמינים והאפיקורסים גורמים בעוונותיהם שלא נבנה בית המקדש, ולכן הוי כאלו החריבו אותו, ועבור זאת נקראים פושעים ידיהם בצבול. א"נ אפשר לומר ע"ד שאמרו ציבורם של מעלה נבנה ע"י עבודה האדוקים ומעשיהם הטובים, וכשהי' נגמר הציבורם של מעלה יצא משיח לדקט, אבל הרשעים צמעייהם גורמים חורבן למעלה ובורסים מה שהאדוקים צונים שמה צמעייהם הטובים. ופי"א אמר מרן הקדוש מלאח בעל דברי חיים זלה"ה בשלחנו העבור, שהציבורם של

ולפי שהגאולה תלוי בזה הענין, לכן מתגבר ה"ה"ר והס"מ כל כך להמשיך את כל העולם לרעיון פגול זה, כמ"ש התוספות יו"ע במס' אבות פ"ה על המשנה דחושב צהדי ניסים שנעשו בציבורם, וחשיב נמי הנם שלא אירע קרי לכהן גדול ציום הכיפורים, וכתב ע"ז: יש מי שהקשה ולמה יאירע לו קרי אחר שהי' מחרין אותו כל שצעת הימים והוא צעברה כל היום ההוא, וזקני העם כל הלילה לא יתשו מלחצו. והתשובה כי יו"ע וה"ה"ר מחקוטים זה עם זה כשני אויבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוולת יתחזק על עמדו צראותו כי כלתה אליו הרעה וכו', ולזה הי' קרוב מאד הכהן להיות בעל קרי יעיי"ש, ואם כן כל שכן בזה שאנחנו עומדים קודם הגאולה, וידוע דאחר הגאולה יתבעל ה"ה"ר והס"מ ויהי' מנוולת לגמרי באופן שלא הי' כן מיום שנברא העולם, וכמו שהציאו גם בחס"ר ר"ה דף ע"ז ע"ב ד"ה כדי מהירושלמי שאחר שיתקע בשופר גדול מעט זמנא דשטן להתבלע, ויודאי שמתחזק בכל מיני התאמנות נגד אלו העניינים המציאים את הגאולה, ואריכין נסי נסים להנצל ממנו, הרבה יותר מהנם שנעשה לכה"ג ציום הכיפורים שלא ראה קרי. ושעל כן העמיד הס"מ מדינה הצינית ומלכות המינות לבעל את הגאולה והשי"ת ירחם צמברה ויחיש לנו זמן גאולתנו ופדות נפשינו.

ובמדרש רבה איכה ג' י"ע בפסוק זאת אשיב אל לבי על כן אחזיל כתב לבסוף חז"ל: למחר כשיבוא קץ הגאולה אומר להם הקב"ה לישראל בני אני תמה מכם האידך המתנתם לי כל אותן השנים, והן אומרים לפניו רבוש"ע אלולי תורתך שנחת לנו כבר אבדנו האומות, לכן נאמר זאת אשיב אל לבי, ואין זאת אלא תורה שנאמר זאת התורה, וכן דוד אמר לולי תורתך שעשעי' אז אבדתי צעניי, על כן אחזיל וכו' יעיי"ש שהאריך מתחלה במשל. וחזו"ן בזה שלחמין ולייתל להגאולה הוא נסיון גדול, עד שאח"כ הקב"ה יאמר לישראל שמתמה על עמדם בזה הנסיון, וא"ל לעמוד בזה אלא ע"י שימת לב להתחזק, ואך התורה"ק נגנת ומללת.

והאמת שכל דרכי המינות ר"ל מעכבים את הגאולה, כמבואר בגמרא ראש השנה דף י"ז ע"א

של דברים צביאור הלכה זו של השלש שצעות, עד היכן הדברים מגיעים באיסור הנורא של לקיחת ממעלה ערס הגיע הזמן, וע"כ לא התגברו על תאוותם להיות ככל הגויים, עם וממשלה שלא כדת. — ושוב מלאו גם אחתלאות להתחבר עמם אף שהם מינים וכופרים ומסיתים ומדיחים, צחושצט שכן ה"י צימי אחאצ ומנשה, וח"י הותרה הרעועה להתחבר לממשלה כואת. וכל זה בא מפיתוי הילך, ושאיני מינות דמשכי, כמו שיתבאר בפנים. והנה עיקר היסוד של איסור שלש השצעות לא מצאור כ"כ היעצ צפוסקים כשאר הלכות אחרות המצויין בכל יום ויום בכל הדורות, וכמ"ש העור יו"ד סי' של"צ צדין לקט שכתה ופואה שצשיל שהאידנא אין נוהגים בהם לפי שהרוב נכרים, לפיכך אין ראונו להאריך צדינים אלו אף שצודאי יש מליאות שיהי' באחת דור מקומות שיהי' שדות לישראל צמקוס שאין רובם נכרים, כמו שהוא גם עכשיו בארץ ישראל צמכה מקומות, אבל יען שלא היה כן צממו לא ראה להאריך צדינים אלו. וצביאור יותר כתב העור צתחלת סי' של"א צדיני חרומות ומעשרות, שכיון שאינו נוהג צחוצ לארץ, לא ראה להאריך בהם, אף שודאי ה"י נוהג אז בארץ ישראל, כי לא מלאו לנחוצ לבאר רק הנוהג צומנס וצמקומס.

וגר"אה שהוא ע"ד שכתב החוצת הלצבות בהקדמה, שגשאל א' מן החכמים שאלה נכרית צעניני הגירושין, והאריך להוכיחו ולציישו ע"ז, שיען שעדיין לא השלים את נפשו צכל הידיעות ההכרחיות שיש חיוב על האדם שלא להתעלם מהם צשום זמן, למח יעריד נפשו צשאלה נכרית, והאריך שס צחוצת הלצבות וצפירושו צענין זה עיי"ש. וגראה שצשציל זה היה דרכם שלא לבאר אלא הדינים הנוהגים צומנס וצמקומס, כי החר"ק ארובה מארץ מזה והלצבות קצרות, שלא יוכלו צמוד לתכלית הידיעה כראוי אף צמה שצריכין לידע צכל רגע ורגע, לכן לא ראו להעריד עוד צמה שאינו נוהג צימיהם, שלא לקצר ממה שיש הכרח לידע באותו הזמן. ואמרו חכ"ל צצבא מליעא דף קי"ד ע"צ צארבעה לא מלינא, צשיחא מלינא, ופירש"י ז"ל צתמי' זרעים אינו נוהג צחול וכן עהרות. וצתשוצת לחס רצ צצמקומות שאין המלכות נותנת רשות לפסוק צדיני ממונות, אף הגדולים שצשם

מעלה נגמר אלא שחר עדיין הפרוכה. וענה הרה"ק ר"י מעאמאשצב זל"ה שאלחנו מאמינים צאמונה שלימה שרצינו הק' יוכל לעשות הפרוכה. ולא השיב אז הרה"ה זל"ה דבר. אלא פעם אחרת כשישצ אל השלחן התחיל לומר, "מהיכן אחס יודעים שלא עשיתי את הפרוכה, אלא שרשע גדול צמעשיו קרע אותי". ומצאור צגמרא חגיגה דף י"ב גבי ז' רקיעים צצרקיע הנקרא צכול צו ירושלים וציהמ"ק ומצבה צנוי, ואס כן אלה הרשעים גורמים צעוונותיהם עד לצ השמים צרקיע הנקרא צכול שס ירושלים וציהמ"ק, ונעשים שמה חורצנות ר"ל ע"י עוונותיהם, והם פושעים ידיהם צצול ומחרצין. לכן מחגבר הס"מ להמשיך את העולם אחר מחריצי הצכול ומעטה את הצריות לומר עליהם שהם מליים, כדי לעכב ע"ז את הגאולה. שומו שמים על זאת. ויתבאר עוד צפנים באורך.

ובספר זרע קודש מראפשיעץ כתב צפ' תלא עה"כ כי צצנה צית חדש וגו' חל"ק: עפ"י מה שפי' וצנה אותה צקרוצ צימינו צנין עולם, שצונה ירושלים ה', וצמה צונה אותה צימינו ע"י הימים שלנו שצכל יום כשאדם עובד אותו ית' הכל לפי מעשיו צונה את ירושלים וציהמ"ק וכו', כן צונה האדם מישראל שצובד ה' צכל יום עד שיהי' נצנה צשלימות צ"צ. וכן שמעתי מהרב הקדוש מו"ה אלימלך זצוק"ל שצשעשה עליית נשמה ראה שושאים את כלי ציהמ"ק ואמרו לו שהם אותם הכלים שהוליו הוא מהגלות. ופ"א אמר שפלה צית עומאה אחד צצורה גדולה מאד, וצכל יום עולים אלפי אלפים צעלי מלאכות צנאים לצנות החומה, אבל יש לי שומר טוב שצשהרב מו"ה יעקב יצחק מלאגהרוב מחפלל חפילת י"ח מחפילת מנחה מפיל כל מה שצונים, והצנתי מדצרו הקדושים שמפיל זה ע"י שצ"י חפלתו צונה חומת ירושלים וציהמ"ק ולפי ערך שצונה חומות ירושלים, לפי ערך זה מפיל צהצית הזה של עומאה, כי כצזה קס זה נופל, עכ"ל הק'. וצזה מוצן האף הרשעים עשים חורצנות צציהמ"ק של מעלה כי הוא זה לעומת זה של כוחות העומאה שלהם, וה' ירחם.

והנה ראיתי כי שורש העעות הנמשך צזה צעולם, כסיצה הראשונה היא לפי שלא ירדו לעומקן

בכף מאזנים אחת, ומדינה הלוויית בכף מאזנים השני, תכריע את הכל, שהוא השורש פורה ראש ולענה של אצי אבות העומאה שכל אבות הכזקין שכל העולם כולו, והן המה המעמאים את כל העולם כולו.

ובזה המעט שכתבתי הבאתי הרבה עממים לחומר האיסור הטורח של התחברות אליהם ושל הליכה אל הבחירות, ויש בזה עוד הרבה יותר מה שאי אפשר להעלות על הגליון, אבל אם גם מי שהוא יערער על הדברים שכתבתי, אף אם לא ישאיר לו אלא טעם אחד ממה שכתבתי, די להבין חומר האיסור שיש בזה. אבל לדעתי כל מה שכתבתי המה דברים ברורים, כי לא כתבתי כלום מדעת עצמי, אלא לקעתי הכל מדברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקצת הסבר וביאור דבריהם ז"ל, ולפעמים קצת פלפול כל שהיא, כדרכה של תורה מה שיש תועלת להענין מאותו הפלפול, אבל לא כתבתי פלפולים ארוכים אלא הערות השייכים לביאור הענינים.

וכבר אמרתי כמה שאמרו חז"ל בגמרא שבת דף נ"ב מעולם לא יראה מזה עובד מפי הקב"ה וחזר זה לרעה חוץ מדבר זה וכו', אמרה מזה הדין לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה הללו לדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לפניו רבוש"ע ה' להם למחות ולא מוחו, אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מוחו בזה לא יקבלו, ואמרה לפניו אם לפניך גלוי לפניכם מי גלוי וכו' וממקדשי וכו', חני ר"י אל תקרי מקדשי אלא מקדשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כלה מאלף עד תיו. — וקשה לכאורה מה שאמר שקיימו את התורה כולה מאלף עד תיו, הלא כיון שלא מוחו בידם הרי לא קיימו מוח עשה דבוכה חוכה וחסר להם אותה המלוא מקיים התורה כולה. ובמצי"ן פרשת חצות ע"כ ארור אשר לא יקים וגו' הביא מהירושלמי דקאי על החיוב להקים התורה ביד המבעלים אותה, וכתב שם חז"ל: ואפילו ה' הוא לדיק גמור וכו' יכול להתחזק התורה ביד הרשעים המבעלים אותה, הרי זה ארור עיי"ש, וא"כ חמורה מלוא זו יותר משאר המלות, וכן בסוטה דף ל"ז ע"כ איתא שנכתבו אלפים בריתות בברוך

איום בקיאים כל כך בדיני ממונת, יתן שאין עוסקים בזה.

וענין זה של התעוררות חטעה לעבור על השבועות הללו לא מצינו מימי בן כתיבה עד זמנו של הרמב"ם שהוא לערך אלף שנים, וכן זמנו של הרמב"ם עד ימי הש"ץ, וכן אחר זמנו של הש"ץ עד עכשיו בדורותינו אלה. עכ"פ חלפו ועברו הרבה מאות שנים שלא עלה על לב שום אדם לעבור על זה, ולא תשבו כלל על כך. ממילא היה דבר שאינו מצוי כלל, ולכן הפוסקים שכל אלו הדורות לא ראו שום טורח לבאר ענין זה בזמניהם, וע"כ לא נחבא זה כ"כ בפוסקים. אבל כל אשר שם לב לאותן הפוסקים ראשונים וגדולי האחרונים שדברו מזה, ימצאו דברים ברורים שלא לעשות בדבר. והנה זה ודאי שאלו השבועות המה הלכות קבועות בלי שום חולק, שהרי ר"י בסוף כתובות שחידש את ההלכה שאף יחיד אסור לעלות למדו מאלו השבועות, ור"ז שחלק על ר"י בהלכה זו ערחו שם בגמרא ליישב ולפרש השבועות גם אליב"ה, אלא שמי שיש לו עמל מודי בהו והלכתא רבנא יניבו בעונש חמור וזמר ר"ל, מה שלא מצינו עונש קשה כזה בשום עברה שכלל התורה כולה, ולכן נחתו אל לבי להעלות על הגליון ביאור סוגיא זו בכל פרטיה וכל המסתעף בעניני מדינה זו, והתחברות אליה, וגם לקחת חלק בהבחירות שלהם, ומה שיוצא בכ"ז הלכה ברורה לאמיתה של תורה.

והנה הרבה יותר ממה שכתב כאן יש בענין זה שאי אפשר להביא הכל על הגליון, ובפרט שאני עמום התלכה ברוב עירדות עצומות ומרובות הרבה יותר מכפי כוחי, אלא שנתמלח ה' עלי זה המעט שעולה בידי בכל הענינים שאני עמל ויגע ואין לי זמן ולב פנוי לסדר הדברים כראוי, ואולי לפעמים באתי בארוכה בלשון שאינו מסודר כ"כ, ולפעמים בקצרה, עכ"ז אקוה שימצאו אנשים שאחר העיון בכל הדברים שכתבתי, יבי' להם תועלת מדברי. ואם יעלה בידי שארכה להוציא מהמבוכה בדעה הרעה הזאת אף אחד מישראל, הכל כדאי, כי אם נקה כל פירות הדור והעצירות המרובות הנעשות בכל העולם ושימו אוחס

שם באמצע הדברים: אין ספק אלא שהוא ע"כ כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שהיו מקללים ומגנים ומבזים אותו התועים בהם, וכאשר סבל הכל בעבור השם, וכן הדין לעשות לכבודו, עכ"ל. ויש להבין לכאורה, מאחר שכבר סיפר שכן עשה אברהם אבינו ע"ה, שסבל הכל בעבור השם, הנה ודאי כל מה שעשה א"ה ע"ה ה"י הכל כדיון ובהלכה, ולמה הולך לומר אח"כ שכן הדין לעשות, וכי יעלה על הדעת שאברהם אבינו ע"ה עשה ח"ו שלא כדיון, וז"ל לפי שאפשר לחשוב שמה שעשה אברהם אבינו ע"ה כך, עשה זאת ממדת חסידות, שהרי חסיד ופרוש מותר לו למסור נפשו על המצוות אף במקום שאין חיוב מצד הדין למסור נפשו, ולכן דייק שפיר ואמר שמה שעשה עשה על פי הדין שכן הדין לעשות לכבודו, ולא מצד מדת חסידות, ולפי"ז כיון שהוא מצד הדין, א"כ כל אדם מחויב לעשות כן, ואין להתחשב כלל למה שיאמרו הבריות, אם הדבר טועג לכבודו ית"ש ולקבוד תורתו הקדושה.

וְיֵשׁ לְדִיּוּק עוֹד בְּדַבְרֵי חַז"ל בְּמַסַּכַת שֶׁנֶּחֱזַק, דְּהֵכֵן בִּיבְמוֹת דָּף ס"ה ע"כ אֵיחָא כֶּסֶם שְׁמֵלִיחַ לִימַר דְּבַר שְׁאִינוּ נִשְׁמַע, ר"ל לִימַר חֻצָּה, שְׁאִמַּר אֶל חֻצָּה לָן. וּרְבִינּוּ בְּחֵי זְרִישׁ פֶּרֶשָׁה שְׁמוֹת כְּתֹב שֶׁנֶּחֱזַק אִינוּ מֵאוּיִן שֶׁלֹּא לְהוֹכִיחַם, וְהֵם לֵאמֹר וְכִסְיִים וְרַשְׁעִים, וְהֵבִיאוּ כ"ז מִקְרָאִי, וְלִרְיָךְ לְחַלֵּק כְּמוֹ שְׁחִילְקוֹ בְּחוּסִי שֶׁם בְּשִׁנְתָּ, דְּהֵיכָא דִּישׁ סִפֵּק אִם יִקְבְּלוּ תוֹכְחָה, לִרְיָךְ לְהוֹכִיחַם, כְּמוֹ דְּאֵיחָא שֶׁם לְפָנֵיהֶם מִי גִלּוּי, אֲבָל הֵיכָא שְׁוֹדְעִים אִינוּ בְּדִרּוֹר שֶׁלֹּא יִקְבְּלוּ, אֵין לְהוֹכִיחַם, וְלִרְיָךְ לְהַבִּין לְכַאֲרֹה הֵאִיךְ אִפְשָׁר לֵאמֹר לִידַע בּוֹדֵאִי מִה יֵהִי אַחֲכִי, אִם יִקְבְּלוּ אוֹ לֹא יִקְבְּלוּ תוֹכְחָה, וּמִי גִלּוּי זֶה לְבִנֵּי אָדָם. וְלִרְיָךְ לִימַר דְּמִיירִי הֵיכָא דְּמוֹחָק בְּכָךְ שְׁאִינוּ מִקְבָּל תוֹכְחָה, כִּיִּן דְּסוֹקְלִין וְשׁוֹרְפִין עַל הַחֲזָקוֹת, כִּיִּן זֶה בּוֹדֵאִי. אוֹ י"ל ע"ד שְׁכֵתֵּהּ הַלְשִׁיךְ הָקִי בְּפִירוּשׁוֹ לְמַשְׁלֵי עַבְדִּיכִי אִם יִפְתּוֹךְ חֻטְאִים אֶל חֲבֵרָה, שְׁדִיִּיק לְמַה הוֹלֵךְ הַכְּתוּב לְהַזְכִּיר שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לְשִׁפּוֹךְ דָּם נָקִי, וּפִי הַכּוֹוֹה שֶׁלֹּא שׁוֹמֵר לְשִׁפּוֹךְ דָּם נָקִי אֶל יֵאָכֵז לְשִׁמּוֹעַ אֲלֵיוֹ לְהַחֲבֵר עִמּוֹ בְּשׁוֹם דְּבַר אֵף בְּדִבְרֵי טוֹב, וְשִׁמְעָה חֲמֵרָה אִם כֵּן בְּעֵלֶת מִמֶּנּוּ מִצֻּת הַשִּׁנְתָּ רַשְׁעִים בְּחֻצָּה, לֹא אִמַּר שֶׁאִם הָעֵת

ואחר על הערבות, וחייב הערבות הוא מה שאריך למחות, ובכל אופן אין מזה ז' פחותה משאר מצות, וא"כ איך קאמר עליהם שקיימו כל התורה כולה מאלף עד תיו.

ואמרת לתוך דבגמרא ערכין דף ע"ז ע"ב יש פלוגתא עד כמה היא מצות תוכחה, רב אמר עד כדי הכאה, ולשמואל עד כדי קללה, ולר"י עד כדי נזיפה. וכן הוא שם פלוגתא דתנאי ר"א ור"י וכן עזאי. והרמב"ם צ"פ מה"י דעות הלכה ז' פסק כרב, שהשיעור הוא עד כדי הכאה. והסמ"ג הקשה עליו שהרי בכל מקום רב ור"י הלכה כר"י, ופסק כר"י דעד כדי נזיפה. והביאו שם בזה"מ וכתב אח"כ שיש ראיה להרמב"ם ממדרש תנחומא פרשת חזריע דאמר: אמרה מדה הדין מה נשתנו אלו מאלו וכי' עד אעפ"כ הוה להם להתבזות ולקבל על עצמם הכאות מישראל כשם שהי' הנביאים סובלין, שהרי ירמיה וישעיה כמה נרות סבלו מישראל כדכתיב גוי נחתי למכים וגו', מיד חזר הקצ"ה ואמר למלאכי חבלה וכי' עכ"ל. ומבואר מה שהסבירן ה"י שלא סבלו הכאות כמו אותן הנביאים, ושמע מינה שמיחו בהם אלא שלא ה"י עד כדי הכאה, שאלו לא ה"י מוחין בהם כלל הול"ל יותר מזה שלא מיחו כלל, ומדאמר רק שלא סבלו הכאות, וזה הדבר החלוי בפלוגתא, ולשיטת צ"ע ור"י שהסמ"ג פסק כוותיהו, שפיר קיימו מצות תוכחה אעפ"י שלא ה"י עד כדי הכאה. וידוע שבשעה שמדת הרחמים והחסד שולט בעולם סומכין על שיטת המקילין, ולכן ערם שהי' שליטת מדת הדין בעולם, נאמר עליהם שקיימו כל החורה טובה מאלף עד חיו כדעת צ"ע ור"י, כי צאמה אלו ואלו דברי אלקים חיים, כאשר כן הוא בכל פלוגתות תנאים ואמוראים, אך אחר ששלט מדת הדין בעולם נקטו כדעת המחמירין, ולר"י עד כדי הכאה, שגם הרמב"ם פסק כוותי', ולפי"ז לא ילאו ידי חובתם במחאה, יען שלא ה"י עד כדי הכאה, ולכן שלטה בהם מדת הדין על שלא מיחו. וחזין מזה עד היכן הדברים מגיעים.

וכתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה ח"ג פ' כ"ע בדבר מה שהי' לא"ה ע"ה עם בני דורו, וז"ל

לא בחטא לא ה' צניחם מי שיקבל תוכחה, אלא שלפניהם מי גלוי וכו' זה ספק לפניהם, ע"כ היו מחויבים למחות.

והנה מה שאסור להוכיח לאותן שאינם מקבלים תוכחה, זה לא שייך כשאומרים לרבים, ואומרים בפירוש שהדברי תוכחה אינם מכוונים אלא להמקבלים תוכחה, היינו אם המלא ימלא צניחם מי שיקבל תוכחה, אבל לא לאותם שאינם מקבלים, כאשר אביא להלן דברים ברורים מס' מעין גנים. ובנדון דידן אף שרובא דרובא דעלמא נתפסים ברשת זו עמונו להם הציונים האפיקורסים המהטילים את הרבים ר"ל, ולהם לא יועיל מאומה אף דברים ברורים יותר משמש צאברים, הם לא יאבדו ולא ישמשו, ואדרבא כל שכן דפקרי טפי, אולם לעומת זאת גם זה צרור בלתי שום ספק שעדיין נמצאים בישראל חמימי דרך המקבלים דברי תוכחה ונכנס בלצמם דבר אמת, ומועיל להם דברים ברורים שמאירין עיניהם. ואף אמנם כי מועטים המה, כבר כתבתי שאף אחד מישראל חסוד ויקר הוא מאוד להאיר עיניו ולהעמידו על האמת. והעיד הגסיון שנמצאים בישראל אנשים חמימי לצמצאים לידי הצנה, וע"כ חוב עולם מאוד לצרר האמת גלוי לעין כל וימלאו עוד לצבות כותלי ציחמ"ד וגם בחולות וברחובות שיכ"י להם תועלת מה. וצפרע שהוא ענין הנוגע לכל עיקרי האמונה וקיום כל התורה כולה, כי כל המעשים הנעשים נגד התורה"ק המה סחירה נגד האמונה, ומכש"כ אותה המדינה הציונית שהיא לגמרי נגד התורה"ק, ומיוסדת על כפירה נוראה ר"ל, שאין ספק שהוא לגמרי נגד האמונה בהש"ת וצורתו הקדושה, ואי אפשר שיכיו אלו שתי האמונות — אמונה במדינה זו, ואמונה בתורה"ק — באדם אחד, כי המה שני הפכים לגמרי, ואי אפשר שישתמשו בכתר אחד, כאשר יתבאר עוד בהמשך דברי הקונטרס בפנים. ואף החסרי תשובה שאינם מרגשים בתחלה, לבסוף באים לידי כך, כמו שכתב העקידה פרשת ואחחנן על העובדים ציתוף, שלבסוף עוזרים לגמרי את השו"ת ונשארים רק בע"ז, ועי"ש צאריכות דבריו, וכן הוא בסוף של כל הפוסחים על שתי הסעיפים.

פניו להחטיף לשפוך דם עמו וכוונתו ולא צום, שוב לא יחייב לקבל ממך תוכחה לשב מרשעתו, לכן לא תאצה להיות אחר, ועי"ש שהאר"ך. נמצא לפי דברי האלשיך מי שמעו פנים בגלוי להחטיף אחרים עמו, הוי זה ודאי שלא יקבל תוכחה.

והפי זה יש להבין למח קטרגה מדה הדין על אלו ואמרה לפניהם מי גלוי, אלא כבר הוכיחו אותם ירמי' ויחזקאל הנביאים צליתות מפי ה', וכ"ז לא הועיל להם, אם כן כבר הוחזקו שאינם מקבלים תוכחה, וכו' זה כודאי. וגראה מח דרך ציחוד או ציבור שמכירין את כל אחד ואחד ויודעין בו שהוא צחקה זו שלא יקבל תוכחה, אז אסור להוכיחם. אבל צמה שנוגע לכלל ישראל כולו או רובו או אפילו סחם חלק גדול מכלל ישראל, שא"א לידע צצירור אם לא נמצא צניחם חמימי דרך שראוין לקבל תוכחה, ולפעמים נכנסין הדברים צמה מהם ועושים רושם בלצם להפכם אל הטוב, וע"כ אמר לפניהם מי גלוי, כלומר הלא לא נגלה להם צחי' כל הנפשות שיש בישראל, אולי ימלאון איהם אנשים שתועיל להם בתוכחה.

ואפשר שהם חסוד מאחר שהרוב הוא צחקה שאינם מקבלים תוכחה ואסור להוכיחם, שוב אין לחוש למיעוט צכה"ג, וצפרע שהמיעוט ה' ספק לפניהם, והרוב ה' ודאי וצרור שאינם מקבלים תוכחה שאסור להוכיחם, וחשוב שצכה"ג אין ספק מוציא מידי ודאי. ויכול להיות שזה תלוי צכך פלוגתא דמס' יומא דף פ"ד אם הולכין צפיקוח נפש אחר הרוב ועי"ש כמה גווני. ולכן צעת שה' שליטת מדה הרחמים צעולם ה' זה לימוד זכות עליהם ונאמר עליהם שקיימו כל התורה כולה מא' עד ח', אבל אח"כ צעת שליטת מדה הדין ה' קערוג עליהם, לפניהם מי גלוי אם לא יכ"י תועלת צתוכחתם לאיהם אנשים מועטים. עכ"פ נעשו כ"כ צעונם קשה ר"ל, אעפ"י שהיו צדיקים גמורים וקיימו כל התורה כולה מאלף עד תיו, וזאת אותה החטא שלא הלכו צמתחות נגד אנשי דורם עד כדי הכאזת. וגם צעת רחמים לא ה' הלימוד זכות אלא מחמת שגלוי וידוע ה' לפני הקצ"ה שלא היו מקבלים, כי הצדיקים היו צדיקים צלאו הכי, וכל אותם שנשחקו

ומבואר מכל זה שכל מה שמקורו מצוי מפירי הדת ר"ל, זהו צדור שאין זה מכשי"ת, אלא הניח אותם הקצ"ה לנסות צד את ישראל, ולכן אז צימו ירמ'י, בחורבן בית ראשון, נעשו בני ישראל צעוש רע ומר כל כך, אף שגם נביאי השקר היו מגידים עתידות ונתקיימו דבריהם, וגם לא ה' מציאות להבחין שאין דבריהם אמת אלא במבחן זה שבדבריהם ה' ציעול דברי תורה, שזה ודאי אין מציאות שיכ"י מאת ה', ולא הועילה גם תפלתו של ירמ'י הנביא ללמד עליהם זכות שתועים המה אחרי נביאות נביאי השקר, כי אין מקום להסתפק בדבר. ומכל שכן בהקמת אותה המדינה הלאומית, המעבירה על הדת ר"ל מאות רבבות אלפים מישראל, שזה צדור שכל מי שמאמין בהשי"ת אין אלו שום ספק שהמה מקור הטומאה האחרונה של המדינה והכפירה ר"ל, אוי לנו שכן עלתה צימנו. ואיככה נוכל לשקוט ולראות בהפרת עיקרי האמונה ויסודות כל התורה כולה. ובפרט שאם כל היראים הנמצאים עוד בדורינו ישימו יד לפה שלא לדבר האמת, גם יעמנו ידם בצלחת שלא לכתוב האמת מאימת הדור, א"כ ישכחה ח"ו דרך האמת לגמרי מהדור, וכל מה שהרעישו העולם הלאומים והקדושים י"ע שבדורות שלפנינו, על סכנת הלאומים המצלים העולם, כמעט יצא לידי שכחה. ואם גם להלאה יהיו דברינו בהעמנה ולא יתגלו לעיני העולם, א"כ ישכחה לגמרי ח"ו האמת בעיקרי האמונה ויסודי התורה, אשר אף אם יעזר השי"ת שיצא עוד זמן שיקם סערת הלאומים לדממה, אבל כיון שנשתכח דרך האמת ואין איש שם על לב מי יורכ דעה ומי יצין שמועה להקים עולם של תורה, כי שחיקת כל הדור ודאי שחיקה כהדאה גמורה, ואין עולה עוד על הלב להבחין עד כמה נעצב ונשקע העולם בשקר העצום המהרס כל התורה כולה. וע"כ אחריות גדול ועצום מוטל עלינו לעשוק ככרובי גלוי לכל ישראל נגד הטומאה העמוקה שהתפשטה כל כך בדורינו, ותקוותינו שימלאו הרבה אנשים שאף אם עכשיו לא יועיל להם מאומה, מכל מקום לאו כל הזמנים שוות, ויבוא עוד זמן שיפתחו איזה לבבות צני ישראל ויפקחו עיניהם ויגיעו לאזניהם הקולות המלללים מדרך הראשונים, שנקשו אמת ואמונה כראוי. משא"כ אם ח"ו הקולות יחלדו, ואין אומר ואין דברים צלי נשמע קולם בכל גבולי ישראל ח"ו

ובירמ'י י"ד פסוק י"ג: ואומר אלה ה"א הנה הנביאים אומרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהי לכם, כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה, ויאמר ה' אלי שקר הנביאים נבאים בשמי, לא שלחתי ולא ציוותים וגו' שקר וקסם מתנבאים לכם, לכן כה אמר ה' על הנביאים וגו', והעם אשר המה נבאים להם יהי וגו'. — והנה מובן מאליו שאי אפשר לפרש סתם שירמ'י הנביא סיפר להקצ"ה מה שאומרים נביאי השקר כהוכחה ועונה, כי הלא ידע שאין בהם אמת, אבל פירשו כזה הרד"ק ושאר מפרשים, שהיו תפלה ולימוד זכות על ישראל, וכן הוא בתרגום וינתן שירמ'י אומר קבל צעוטי ה', שכיון שנביאי השקר מתעבים אותם א"כ אין בהם אשם ואין מן הראוי לענוש אותם, כי מה יעשה העם שאין יודעים להבחין בין האמת והשקר, וצוה ראה להכילם מהענוש שהצוה אותם הקצ"ה. ולפי זה יש להבחין מה השיב לו הקצ"ה שהמה נביאי שקר, וכי לא ידע ירמ'י מזה, אלא שכוונתו היה רק ללמד זכות על ישראל, ומתשובת הצו"ת בפסוק לכתוב לא מצואר שום תשובה על דבריו מדוע אין בדברי ירמ'י לימוד זכות. אמנם הרד"ק שם ציאר בארוכה, שה' לאותן נביאי השקר נח להגיד עתידות ונתצבר כי לזקן דבריהם כנמה ענינים, ובהם יכלו להטעות את ישראל שלא יפתחו מדברי ירמ'י כשהצוה אותם על הענושים, כי המה הרגיעו את דעתם באומנם כי רואים הם צנזורה שלא יהי חרב ורעב וה' מייפס להם מעשיהם הרעים. וזה שאמר הקצ"ה, אעפ"י שנביאי השקר מתעבים אותם, מכל מקום ה' להם להבחין בין נביאי האמת לנביאי השקר, כי נביא אמת מעמיד אותם על תורה משה, ונביאי השקר מייפס להם ע"ז, שזה ציעול התורה, ואעפ"י שזכחו לדעת כי נתקיימו כמה דברים ממה שהגידו להם נביאי השקר בעתידות, עכ"ז ה' להם לתלות הדברים ההם בקסם ולא צנזורה, כי הלא דבריהם מכוונים לציטול התורה, והיא כעכו"ם, שאפילו יעשה אותות ומופתים אמר תורה יומת כי דבר סרה. וכבר אמר הכתוב העם למה מתקיימים האותות והמופתים ההם של נביאי השקר וקוסמי קסם, כי מנסה ה' אלקיהם אחכם, אח"ד ועי"ש ברד"ק.

איברא דכחז הרמז"ס בהלכות דעות פ"ו, שממדינה שאין אנשי הולכים בדרך ישרה ילך משם אף למעשרות ולחוחים ולמדבריות, ובגמרא ע"ז דף י"ח דרשו על אברהם אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה אברהם שלא הלך בעצת דור הפלגה, ובדרך חטאים לא עמד שלא עמד במעמד אנשי סדום מפני שאנשי סדום חטאים היו וכו'. ולגאורא חינו מוזן מה זה השבח לאברהם שלא הלך בדרך רשעים גמורים וחטאים כאלה ובעצתם, הלא הוא ה' מוציא הילירים אף מן הצדיקים לא רק מן רשעים גמורים כאלה, והחוב"ק האשימה גם את לוע על שלא נמנע מלשכון עם אנשי סדום, כמ"ש רש"י ז"ל צפ"ל פסוק י"ג, ואין זה שבח לאברהם, אלא ע"כ הכוונה שלא עמד עמם אף בכוונה טובה כדי לעשות תיקונים ביניהם, כי עמידת לדיק בין רשעים כאלו מזיק להעולם שנמשכין אחריהם. והמחבר"א ז"ל שם כתב שלא עמד עם אנשי סדום אף במקום שבו ראוי לעמוד עמם, דהיינו במעמד המלחמה של אנשי סדום עם הארבע מלכים כדי להגיל את לוע לא עמד עמם, וע"כ נפלו במלחמה עד שהולך אח"כ אברהם לרדוף אחר הארבע מלכים להגיל את לוע. ובמקום אחר הארכתי לבאר מה שאמר שלא הלך בעצת דור הפלגה, אין מקומו פה. אבל עכ"פ זה ודאי שצריך לברור מלהתחבר עם רשעים שלא ילמוד ממעשיהם, אבל לא ימנע מלפרסם הדברים בדרך יראת ה' אף בתוך העיר, בחולות וברחובותיו.

ובתב החת"ס ז"ל צפ"ל כי חשא עכ"כ ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה, פי' דגם יהושע הבין שהוא קול ענות, רק שהסביר נוחתה שאי אפשר שישתקו הצדיקים למעשה הזה, ויש מלחמה במחנה, וגם משה חשב ג"כ זה, דמכאי עממא הביא הלוות ולא הניחם למעלה או שצדם למעלה, כי חשב שיש ציניהם לדיקים, רק כאשר בא הרגיש שאין כאן מלחמה וכו', וא"כ ה' ראוי לשבר תיכף הלוותו אלא שאין לדון עפ"י אומדנא וכו' עד שראה וכו', עכ"ל. והרי שהיא סבירא מוכרחת ממשה רבנ"ה שאם נעשה בדור חושבה כזאת אי אפשר לעבור עליה בשתיקה שלא לערוך עכ"פ מלחמה נודה עד שיהי' נשמע קול מלחמה במחנה. ומכש"כ בחושבה הרעה הזאת של מדינה הלוותית נגד השבועות החמורות שהשביע

אברהם כל תקוה. וכבר הצאתי מדברי הרמז"ס שפ"י הדין מחויב כל אחד ואחד לסבול הכל מאנשי דורו עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה, כמו שסבל אברהם אבינו ע"ה.

ועוד שם צירמ' ה' בפסוק שוטעו בחולות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותי אם חמלאו איש, אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלה לה. ותמכו כל המפרשים, הלא מלינו שהיו אז גם הרבה לדיקים וקדושים, והאריך אמר שלא נמלא איש. ופי' שם הרד"ק בשם אביו ז"ל כי ירמ' אמר בחולות ירושלים ואמר ברחובותי, כי החסידים שהיו צירושלים היו מתחבאים בצניהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחולות מפני הרשעים. וכן פי' השלח"ק שלכן אמר בחולות וברחובות, שאלו לא היו יראים מן העם לגלות האמת בחולות וברחובות היו מגינים עליהם. וכחז הראצ"ע צפרשא וירא עכ"כ ויאמר ה' אם חמלא בסדום חמשים לדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם ח"ל; ועם בתוך העיר, שהם יראים את ה' צפרהסיא, וכן שוטעו בחולות ירושלים עכ"ל. ומבואר מזה שגם הוא פי' הכתוב שוטעו בחולות ירושלים שהכוונה היא שיהי' צפרהסיא נודע בחולות וברחובות. ופי' צה גם הכוונה בחפלותו של אברהם אע"ה שאמר בתוך העיר דהיינו יראי ה' צפרהסיא שאינם יראים מאנשי העיר. ולדבריו למה לא התחיל אברהם אבינו ע"ה כלל להתפלל אם ימלאו לדיקים כאלו שיראים להגיד האמת בתוך העיר, שגם לדיקים כאלה יהי' כוחם להגין על העיר. וא"ל שזה ידע צוודאי שצדיקים כאלו אינם יכולים להגן על העיר, וע"כ אין להתפלל על זה. וזה ברור שבסדום היה זה ודאי נסיון גדול וגורא לגלות דעת יראת ה' צפרהסיא בתוך העיר, כי הרי ירדו לחייו של הבולך בדרך אמת, כנודע מהמעשה שבי' צריכה אחת שנתנה פת לעני, וכן צמה שמבואר בכתוב שהקיפו ביתו של לוע על שקיים מלות הכנסת אורחים והכניס את המלאכים לתוך ביתו, וא"כ ה' להם חזקה ברורה ועלומה שאינם מקבלים תוכחה, עכ"ז לא ביקש אלא על לדיקים שאינם יראים מאנשי העיר.

סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ולא יהי לכם עמכם שום התחברות וכו', יעיי"ש שהארץ בדברות קודש מלכזות אש.

והעתקתי חלק מלשונו בק' כי נוכל ללמוד מה הרבה על תקופה שלנו, כי הרשעים שדורינו גרועים באלפים ורצבות דגות מהרשעים שדורו, ונוכל להתבונן בזה עד כמה צריך להתרחק מהם. גם אמר בפירוש שאינו מדבר אל האפיקורסים שאסרו חז"ל להשיב להם, וזה יאל ידי חובתו שלא עבר על דברי חז"ל. וככה אומר גם אני, שאיני כותב כלל לכל אלה הכחות שאסרו חז"ל להוכיחם, כי אם לאנשים מועטים המבקשים לידע האמת ורק השפעת רוצה דעלמא עם כל המפלגות הנגזרים אחר הציונים מצלצלים המוחות, ומכאן אפשר עוד להביל נפשות יקרות. גם רבים הם המשוחדים מחמת כבוד או ממון, או משום אימתא לציבורא וכדומה, וכל אלו אינם יכולים להודות על האמת כי נעלם הוא מאתם, כי התוכ"ק אמרה כי השוחד יעור עיני חכמים, והאריכו חז"ל במס' כתובות דף ק"ה עד כמה מסמא העינים אף שוחד דברים, ומכש"כ בשוחד עולם, ומי שהוא סומא ועור עינים אינו רואה אף את השמש בצהרים, והאריך יוכל לראות האמת. אבל עכ"ז עדיין נמצאים בישראל אנשי לצד שאינם משוחדים כ"כ ומכירין האמת.

וידוע אני כי יורו המורים חלים וצליסעראות עד אין שיעור על כל הדברים שכתבתי, כי כן דרך הציונים מעולם, וביותר הדחיים הנגזרים אחריהם, לשפוך בוז וקלון חרופין וגדופין ואיומים נוראים ושקרים וכזבים על כל מי שאינו נמשך אחר דעותיהם ואינו הולך בעקבותיהם, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה ברוב הבלים עד אין שיעור וערך, כי אין קץ לדברי רוח, אבל אצרך את ה' אשר יעניי שלא להתחשב כלל עם כל דבריהם כאפס ובאין המוחלט. ואקוה להשי"ת העוזר וסומך להאיר עיני המחכים לו לראות האמת, ויחכו השי"ת שיחקש שם שמים על ידינו עדי נזכה לגאולה שלימה ומלאה הארץ דעה את ה' בצ"א.

אותנו הקצ"ח, וגם מעבירה על הדת ומשרשה מינות וכפירה בכל העולם כולו ומעכבת גאולתינו ופדות נפשינו, שדודאי צריך ללחום נגד הרעין העמא הזה במס"ג עד יסקוף וירא ה' משמים וירחם עלינו להוילאנו מגלות המר והגמחר הזה ויפקחו עיני ישראל לראות האמת ולשוב אל השי"ת ולתורתו הקדושה.

וראיתי להעתיק פה דברי מן הקדוש המברל"א ז"ל בעהמ"ח ס' בני יששכר שכתב בהקדמתו לס' מעין גנים בהתלכזות עזה וברוב קנאות נגד מהרסי הדת שבישראל, וכתב בסוף דבריו חז"ל: וזאת לדעת ידיד הקורא שאין כוונתי בדברי אלה להתווכח עם הרשעים המופקרים האפיקורסים, שיודו על האמת וישומו אל ה', כי כבר אמר המלך ההכם לא יחפון הכסיל בתצונת וגו', ודע מה שחשיב לאפיקורם אמר ר"י לא שנו אלא אפיקורם גוי, אבל אפיקורם ישראל כל שכן דפקר טפי, ואמר כל שכן דאפיקורם ישראל חלילה להשיבו, כיון שהוא אינו רואה כי אם בהתגלות לבו באפקרותא ולהסיר ממנו משא התורה והעבודה, אפילו תשיבהו חבילות חבילות תשובות, ישתדל ויתאמץ לשנות צאולתו להשיב עוד על דברך, ובכל פעם יתחזק יותר בהפקירות בהתרחקות הדיבור עמו צוויכותים שונים. והוא הנראה בדברי רש"י ז"ל וכו' אם תשיבהו ידקדק מאוד להשיב על דברך תשובות כוזבות צמליות שונות וליגנות וכיוצא, ע"כ הם ל' לרעה דאצא לעבור על דברי חז"ל. ואין ראוי בדברי אלה להתווכח עם הרשעים להעמידם על האמת. ידעתי גם ידעתי אם יראו דברי אלה הנאמרים באמת כל שכן דפקרי טפי ויבואו להשיב צמליותיהם וצליגנות, כי זה דרכם כל היום, ונופת תופנה שפתי זרה. אך כל מגמתי בדברי אלה להביל את הנפשות העגומות מאחינו בני ישראל ולהביל את הילדים אשר אין בהם כל מוס להרחיק נדוד מאהלי האנשים הרשעים האלה אשר פרקו עול משא דברי חז"ל מעל צוואריהם ודברו סרה גם על מצות ה' המפורשין בתורה שכתב גרועים הם מכת הקראים אשר כבר הרחיקו אותם בני ישראל מחבל נחלת ה' עד ששבו לאומה בפני עמם כיתר בגוים. והנה האנשים הללו כל שכן דגרעיו טפי מהם מחערצות הערב רב מהממלקים וכו'. אחינו בני ישראל

להגלל מהם ומהמונם. השי"ת ירחם עלינו ברחמינו העוזרים עד אין שיעור וערך, ובמהרה ישמחנו כימות עניינו, ויזכה להתקרב אליו ית"ש בקדושה ובעברה ולראות במהרה בישועת כל ישראל ושמחתן בצ"א.

* * *

וקראתי שם הקונטרס הזה „ויואל משה“ משני טעמים, הא' מפני שחז"ל אמרו בספרי דברים ובכ"מ במדרשים, וכן הוא בגמרא נדרים דף ס"ב ע"א אין ויואל חלל לשון שבועה, שנאמר ויואל שאל את בעם. ולפי שהקונטרס הזה מערתו לבאר השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל, שפיר שייך עליו שם ויואל משה. ואף ששבועה זו היא בשיר השירים, מכל מקום הרי מבואר במד"ר פ' יתרו פ' כ"ח שכל מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום. ובפרט שיר השירים, שאמר"ל צפי' שהוא מסניי כמו שהביא האלשיך ז"ל, וכל מה שניתן בסניי ה' על ידי משה רבנו, ה"כ הוי שבועה זו ג"כ בלשון ויואל משה, שהשביע את ישראל כדכתיב ויואל שאל את בעם, שהשביעם. וגם מה שדרשו חז"ל שם במקומו שהשביע יתרו את משה שלא ישב למלכים בלתי רשותו ג"כ הוי משין שבועה זו, ולכאורה אין להבין, כיון שראה יתרו שמהר רצונו ע"ה איש קדוש הוא, כי הרי מבואר במד"ר שם שראה שהמים נתזכרו בשביל, ועוד נסים, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר פ"מ שהמטה שנצרב בין העממות נמסר לאדם הראשון בן עדן ואח"כ לאבות הקדושים עד שצא למלכים ולקחו יתרו ונטעו בתוך גן ביתו ולא ה' יכול אדם ליקרב אליו עוד, וכשצא משה לציחו נכנס לנן ביתו של יתרו וראה את המטה וקרא האותות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו, וראה יתרו ואמר זה עתיד לגאול את ישראל ממלכים, לפיכך נתן לו את תפורה בחו לאשה יעיי"ש, ה"כ חלל ראה יתרו שמהר הוא הגואל ישראל, ובדאי אינו נחמד לדבר שקר ושלא יעמוד בדיבורו, אם כן למח ה"כ לו להשביע אותו, וכי לא סגי ל' בהבטחה, אלא דוקא ע"ד שבועה. אולם יתן שבי' יתרו יודע שמהר עתיד לחזור למלכים לגאול את ישראל, ואם כן בגאולה חלוי בו, ומח ה"כ יראים שניהם פן ואולי מחמת רוב

ואנו רואים בפירוש הרד"ק הארוך על תהלים שצמח מזמורים האריך לסחור דעת הנוגרים שמביאים משם ראי' להנולרי ר"ל, וכן הרמב"ם באגרת חיון כתב לסחור מה שהביא אחד ראי' מהתוכ"ק על המחמד. והנה הנוגרים באו עם חיבורים רבים ארוכים בראיות משונות, ולא הביא הרד"ק הכל, כי אי אפשר לטפל בכל השקרים ודמיונות שאין שיעור, אעפ"כ ערה הרד"ק בכמה מזמורים לבאר שלא יהי מקום לטעות ח"ו כשיטת הנוגרים, ומצקשי האמת באו לדי הכרה אף ציתר הדברים שלא הוצאו בדברי הרד"ק, והאמת עד לעלמו. ובדורותינו חלל ככה עושים הדתיים הנגדרים אחר הליויים ומשתתפים עמם, שמביאים ראיות מהתוכ"ק לשיטת הליויים בלבושים שונים ומטעים צד אף לצדות חמימי דרך, כמו שעשו הלדוקים והנוגרים וכת הש"ץ וכל מפירי התוכ"ק בזמניהם. ועוד יותר מזה עכשיו שהתלוצצו באיטעלא ירושלמית בשם חיצת הארץ והללת ישראל, והשקרים והזיופים מרובין הם עד אין שיעור להפשות עיני הבריות.

ובקונטרס הזה כתבתי בדרך אגב לסחור כמה עניינים שהתפשטו מהם בעולם להטעות עיני הבריות, וכל מי שיש לו מוח בקדקדו יראה האמת, אבל אי אפשר לטפל בכל הבלוים ושקריהם ודמיונות שוא ודברי זיופים שלהם להביא הכל על הגליון, כי אין קץ לדברי רוח ולבושי השקר ודמיונות כחצים אין להם גבול, אבל השם לבו לדבר ה' רואה כי כל דצריכה הכל הבלים אין בהם ממש וכולם ישאם הרוח. ועכשיו בעקצא דמשיחא ערס הבירור האחרון התגברה הסע"א בכח המסיתים והמדיחים של חלל הדתיים הנגדרים אחר הליויים יותר ממה שהתגברה בכל המסיתים והמדיחים שכל משך הדורות שהיו מיום שנצרב העולם עד עתה, וכל חלקלקות לשוני של הנחש הקדמוני שהי' חלל אדם הראשון וכן כל חלקלקות לשונם של כל המסיתים ומדיחים שהיו בכל הדורות בלבושים שונים, כולם לא הביעו כלל לאותה המדה של חלקלקות לשונם של המסיתים והמדיחים שצמחניו באופנים שונים ומשונים לירד לחדרי בטנו של כל אחד ואחד מישאל, כי כן הוא ערס ציטול הסע"א מישאל, כמו שהבאחי למעלה מהחום י"ע, ואריכים אנו לרחמים גדולים

מקומות שהמלך המשיח הוא דוד, כבר תי' באור"ח
הק' פ' ויחי עה"כ אוסרי לגפן עירה, שהמלך המשיח
הוא כלול משיחה, א"כ נכלל גם שבועה זו בלשון
ויאל משה. ובפרט לפי מה שכתבתי בלא"ה שהתגלות
הנבואה על השבועות האלו הי' בסיני וכל מה שנאמר
בסיני הי' ע"י משה רבנו, בודאי דשפיר שייך לשון
ויאל משה על השבועות הללו.

ושעם השני, כי בשם זה מוזכר שמי הדל בצירוף שמו
הקדוש של ק"ז הישמה משה זללה"ה, אשר
מוסר נפשו כל ימיו על הגאולה, ואמר כי בעבור זאת
הוא מוסר נפשו על הגאולה יותר משאר לדיקים, כי
אינו דומה שמיטה לראי, וכולם שמעו על החורבן,
אבל הוא ז"ל ראה אותו צמו עיניו, כי הי' באותו
הדור, וכל הנעשה אז עומד לנגד עיניו, ואין ספק כי
גם עכשיו הוא עומד ומבקש רחמים על ישראל ועל
קדושת שמו ית' כאשר הצעית, והעצרה על השבועות
היא המעכבת את הגאולה ומביאה כל הצרות ח"ו.
זכותו של ק"ז זללה"ה בצירוף כל הצדיקים והקדושים
יגן עלינו להצילנו מזה. ויחס השי"ת על עמו
ישראל בכל מקומות מושבותיהם ויאמר לנרותינו די,
ואל יוסיפו עוד לדאבה, ויהיו תחנונינו קרובים אל הי'
אלקינו יומם ולילה, להטות לבבנו אליו ללכת בכל
דרכיו ולשוב אליו ית"ש מתוך נחת ושמחה בלי צרה
ועקבה, ובמהרה יתרום קרן התוכ"ק וישראל, וצחוק
כלל ישראל ירחם השי"ת גם עלי הדל והשפל, כי נשבר
לבי בקרבי ועומד ומאפה אני אך לרחמי שמים. זכות
אבותי הקדושים יגן עלי לישועה ורחמים, ויחינו עוד
לעשות תשובה שלימה ולעבוד השי"ת בעוב לבב כראונו
ית"ש, עדי נזכה לראות במהרה בישיבת כל ישראל
ושמחתן צ"ח.

אהבת ישראל וכשיראה בעיני שמו ואלהם הגדול לסבול
עול הגלות, אולי יקדים לילך לשם קודם הזמן, לכן
השביע אותו. ומליונו שגם על דוד בן ישי הולך אברהם
אבינו ע"ה לעשות פעולות שלא יבוא קודם הזמן, כמו
שדרשו חז"ל בפסוק וישב אותם אברהם. ולכן ניחא
לבו להתקשר בשבועה צענין זה, כי על השבועה בודאי
לא יעבור ולא יבוא לידי דחיקה בקץ. והיו שבועה זו
ג"כ כמו אלו השבועות שהשביע הקצ"ה. וכן הוה,
שגם אח"כ כששלחו הקצ"ה לגאול את ישראל הולך
לילך למדין להחזיר שבועתו צענין, כמבואר בגמרא
נדרים דף ס"ה. ומה שסירב משה בשליחותו ג"כ ידוע
שזה הי' לטובת ישראל כי ראה שלא נשלם עדיין הזמן
וינערכו להשלים בגלויות אחרות, ע"כ רצה שתתאחר
הגאולה ובלבד שתהיה גאולה שלימה אשר לא יהי'
אחריו שום גלות. אולם לא הי' הזמן גרמא אז, כי לא
יכלו להתמחמה כמו שאב"כ, וכפי' האר"י ז"ל כוונת.
ובישמה משה מק"ז זללה"ה פ' שמיני כתב שכוונת
משה בצירוף השליחות הי' כדי שתהי' הגאולה ע"י
הקצ"ה ככבודו וצמחו, עיי"ש. ועכ"פ שבועה זו הוא
ג"כ בלשון ויאל משה, שהכל בא ע"י משה רבנו.
וההרגום בשיר השירים עה"פ השבועות אהבה נות
ירושלים וגו' פתח: בחר בן אחאמר למשה צנצנא,
ומבואר בזה שבאו השבועות ע"י מרע"ה. אמנם
ההרגום כתב זה בשבועות הראשונות שלשיטתו סובבים
על דור המדבר שהי' צימי מרע"ה אבל בשבועה
האחרונה כתב שם בהרגום יאמר מלכא משיחא, שהמלך
המשיח משיב שאל להתגרות למיפק נק גלותא עד
דיהא רעוא מקדם מארי עלמא, נמלא שלפי דעתו
השבועה האחרונה שהי' על דורינו, היא באה ממלך
המשיח, אבל לפי המבואר בזה"ק ובכמה מדרשות
המלך המשיח הוא מרע"ה, ומה שמבואר בכמה

מאמר של שבועות

מאמר של שבועות

א

למימר עובר על השבועה, כיון דודאי שבועה חמורה משאר עשה, ולמה הניח איפוא את החמור ונקט את הקל דעובר בעשה. ועוד דמלינו בשני מקומות בש"ס שבזכר מימרא זו, בצרכות דף כ"ד ובשבת דף מ"א, ושם לא הזכיר כלל לימוד דהשבעות, אלא עובר בעשה וחו לא מידי. ועוד ישנן הרבה קושיות ותמיהות בענין זה ואין להאריך, ובציאור הענין יתוראו ממילא הרבה קושיות ודיוקים.

והנה הרי"ף בעין יעקב נתקשה על כך מימרא דר"י שאוסר לעלות מבבל לארץ ישראל ח"ל: אין לחמוס הלא דבר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך, ואיך נזכר הקב"ה בבל יוצאו ושמה יהיו. ותי' דשאני הכס כיון שילאו שלא מדעתם והגלה אותם לבבל וגזר עליהם שמה יהיו, אבל דבר בחו"ל שהוא כאלו עובד עכו"ם, מיירי ציולא מא"י בדעתו ובראיו, ועיי"ש. ולהלן נדבר עוד מזה. אמנם יותר קשה לכאורה מסתם מתניתין שאמר הכל מעלין לא"י, ולמה מקשה רק מהך מימרא דהדר בחו"ל כאלו עובד עכו"ם שאינה אלא דרייתא. ועוד דמתניתין אי אפשר לתרץ דמיירי ציולא מא"י, שהרי אמרו הכל מעלין, וזה ודאי דבר בחו"ל. ובצרייתא מפורש יותר היא אומרת לעלות וכו'.

וראייתי אח"כ בהפלא"ה שעמד בזה, וכתב דודאי לא יחלוק ר"י על סתם מחני' דקחניי הכל מעלין לא"י. ותי' שהוא מפרש כך מחני' דמיירי משאר ארצות חוץ מבבל, וכפי' רש"י בריש גיעין המביא גט ממדינת הים דהיינו לבר מבבל, אע"ג דנקט ממדינת הים סתמא. וקשה לי על דבריו ז"ל, שהרי אדרבה משם ראוי שאין לפרש כאן הכי, שהרי פי' בחוס' שם דף ב' ע"א ד"ה ממדינת הים ח"ל: הא דלא נקט המביא גט מחוץ לארץ כדקחניי בגמרא וכו', משום דחו"ל הוי משמע כל חו"ל אפילו רקס

בגמרא כתובות דף ק"י ר' זירא הוה קמשתמיט מיני' דרב יבודה דבעא למיסק לארץ ישראל, דאמר רב יבודה כל העולם מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר בבל יוצאו ושמה יהיו עד יום פקדי אוחס גאוס ד'. ור' זירא הכוה בכלי שרת כתיב. ורב יבודה כתיב קרא אחרינא השבעתי אחכם בנות ירושלים בנצחות או צאילות השדה וגו'. ור"ז הכוה שלא יעלו ישראל בחומה. י' השבעתי אחרינא כתיב. ור"ז הכוה מיבעי ליה נכדריצ"ח דאמר שלש שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו ישראל בחומה, וא' שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומה"ע, וא' שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישעבדו בכן בישראל יותר מדאי. ור"י אם תעירו ואם תעוררו כתיב. ור"ז מיבעי לי' לחדר' לוי דאמר שש שבועות הללו למה, תלחא בני דאמרן, איך שלא יגלו את הקץ ושלח ידחקו את הקץ ושלח יגלו הסוד לאומות העולם. בנצחות או צאילות השדה, אמר ר"א אמר להם הקב"ה לישראל, אם אתם מקיימין השבועה מועב, ואם לאו אני מתיר את צרכם וכו'. עכ"ל בגמרא.

קשה טובא בזה מימרא שכתחיל דר"י לומר עובר בעשה שנאמר בבל יוצאו ושמה יהיו עד יום פקדי קרא אחרינא, כתיב השבעתי אחכם וגו', וא"כ הול"ל עובר על השבועה. והרי"ף בעי' כתב לתרץ דמהך קרא דהשבעתי שמעינן דגם כך קרא דבבל יוצאו קאי על הגולים ולא על הכלים יעיי"ש מש"כ להסביר בזה. וכעין זה כתבו גם מפרשים אחרים באופנים שונים להסביר דמקרא דהשבעתי שמעינן על קרא דבבל יוצאו. וזהו יסוד ק"ת למה דנקט עובר בעשה דבבל וגו' אף לפי מה דמסיק שהלימוד הוא מקרא דהשבעתי, אולם עדיין לא מחוץ לגמרי, כיון דסוף סוף הביא מקרא דהשבעתי שעובר א"כ הו"ל

שנית המקדש קיים, אבל בזמן הזה לא עדיף עבד כעניי מאשה שכורע כזה זכ"ל מזמן הבית, ודילמא עבד נמן, אפי"כ גמרא דידן לא ס"ל הכי, והר"מ גופי' לא אמרו אלא צפי' הירושלמי יעיי"ש. ולפע"ד צדעת הצ"ש דכיון דהך דינא דעבד שצרה לא"י נלמד מקרא דלא חסגיר עבד אל אדוניו, והרמב"ם ושאר מוני המצות מנאו זה ללאו בין התרי"ג מצות, וכלאו המצוה בקרא לא דרשין טעמא דקרא, ואין חילוק בין זמן המקדש לזמן הזה, ואינו דומה לדיני כפיית האיש והאשה שאין לאותן דינים רמז במקרא, אלא שחז"ל אמרו כן בשביל שמצוה לזר צא"י, ויש בזה כמה פלוגתות וחילוקים כאשר יתבאר אי"ה להלן במאמר הבנין, ואין העניינים דומין להדין.

והפ"י מה שנראה מתשובת הר"ן סי' ל"ח דמה שאמרו בגמרא הכל מעלין וכו' ופוסין זל"י אינו אלא אם נהגשו, ויש נפ"מ בצפי' לענין הכתובה, אבל כל זמן שלא נהגשו אין כופין להתגרש ומשועבדים זל"י יעיי"ש, בודאי לא דמי לעבד שצרה לא"י. אלא אפילו לפי מה שנראה מסתימת דברי הפוסקים שיש כפי' גם על הגירושין ועי' צ"ח סי' ע"ה ס"ק ז' שהביא דברי הפוסקים דכל מקום שכוין אם לא חלק אחריו דינה כמורדת, היו רק תקנת חכמים כמו במורדת וכו' שלא נהגשו משועבדים זל"י מדאורייתא, ואינו דומה לעבד שצרה לארץ שיואל לחירות מה"מ מקרא דלא חסגיר, ובמ"ש הר"י שהוא משוחרר אלא שחסר לו הגע' שחרור, ולדעת הרמב"ם אף אם לא ראה האדון לשחרר אותו מפקיעין בידו שצדו מעליו, כפשטות דברי הסוגיא בגיטין דף מ"ה, ועי' צ"ח ס"ק ב' הלבנות עבדים סו"ס רס"ז שפסק כן להלכה. ומ"ש בגמרא אין הכל מויליין לאחיו עבד שצרה לארץ ישראל, בודאי דאין הכוונה שלומדין דין עבד שצרה לארץ מדיני כפיית האיש והאשה, שצרה מצוה שיש ע"ז לאו מיוחד וחמור יותר, אלא שדרך התנא להשמיענו אגב גררא גם שאר דינים שהם כעין זה, אף שאין טעמם שוב, כאשר כן הוא צמח דוכתי צ"ח, ונפרט שלשיטה זו כל השקלא וטרי' שצ"ח צבלי הוא לפרש המצוה והברייתא דמיירי בזמן הבית, ולא בזה"כ לא הורע כח האשה והי' שוב בזה עם דין עבד שצרה לארץ, אבל אח"כ בזמן הזה אם נולד איזה טעם

וחגר, להכי נקט מדינת הים דמשמע רחוק כמו האשה שהלך בעלה למדינת הים, וכמו פרעתיך צפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים, לאפקוקי רקס וחגר דפליג בכו ר"ג, ע"כ. א"כ מצוה צרה דהיכא דנקט סתמא ארץ ישראל ותו"ל כל מדינות שהם חו"ל בכלל וא"א למעוטי אף רקס וחגר שהם סמוכים מאד לארץ ישראל, ובתוס' נקטו רקס וחגר שהיו מצוה במתני' שם במקומו אליבא דר"ג, גם הוא סמוך יותר לא"י, והיו רבותא עפי' שגם זה אין להוילא מלשון חו"ל, ורש"י הביא צבלי שאמרו כן בגמרא להלכה אף אליבא דתנא קמא, ובאמת גם צבלי הוא סמוך לא"י כמצוה צ"ח כחובות. ועכ"פ כ"ז אפשר לפרש רק צלשון מדה"י דמשמע מדינות רחוקות ולא קרובות, דמשום הכי שינה הלשון לומר מדה"י, אם כן צבלין שאמרו סתמא ארץ ישראל בודאי הכוונה על כל חו"ל ואין נפקא מינה בין רחוק לקרוב, דמה שאינו ארץ ישראל בודאי נקרא חו"ל אף שהוא קרוב. — ובאמת אלו ה"י מקום לפרש בזה שיש חילוק בין צבלי לשאר חו"ל א"כ אליבא דר' זירא שחולק על ר' יהודה וסובר שאף צבלי בכלל ה"י יכול לפרש מה שהקשו בגמרא הכל לאחיו מאי, דבא לאחיו צבלי, ולא ה"י ראי' אליבא לאחיו מנהו היפה לרעה, אבל כיון שגם בסתמא אף צבלי לשון הכל אין לחלק בין המקומות שצו"ל, לכן ע"כ צ"ל דבא צלשון הכל לאחיו ענין אחר.

ב

אמנם לפע"ד מעיקרא לא קשה מידי, שהרי שיטת ר"מ המוצא צ"ח"ש סוף כתובות דמה דמתקן בירושלמי דאף האיש כופה אותה ואין האשה כופה אותו, זה מיירי בזמן הזה, ומתני' וברייתא שאין מתקן וסבירה לכו דאף האשה כופה, זה מיירי בזמן הבית. והצ"ח צ"ח"ע ס"ס ע"ה ס"ק ב' מביא שיטה זו לפסק הלכה, אלא שהצ"ח צ"ח"ד סי' רל"ד פליג ע"ז, ועיקר קושייתו מדאמרינן בגיטין דף מ"ה, וכן פסקו הפוסקים, דעבד כעניי שצרה צ"ח"ז לא"י כותב לו לרצו שטר על דמיו ועושה אותו בן חורין, והיינו מסיפא דמתני' אין הכל מויליין, ומקרא דלא חסגיר עבד אל אדוניו, ומג"ל דילמא דוקא בזמן

אוחה הוא דכופין שברי חיוז מזונותי מוטל על הצעל לזונה ולפרנסה בכל מקום שתלך אחריו, אבל אוחה אין כופין דיכול לומר עכשיו איכא דוחק מזונות, ושמה לא אשיג שם פרנסה, דנענה זו יפה כח הצעל מהאשה, עיי"ש.

והנה זה ודאי שכתבו הדין בסתמא ולא חילקו בדבר בין אם הוא עשיר מופלג או שיש לו שם עסק טוב לפרנסה, וצפרט לדברי המעיל דדקה צ"י כ"י והוצא צפ"ח סי' ע"ה דאף שהוא מן הסוברים לגמרי כשיעת הרמב"ן שישיבת א"י הוא מלוא דאורייתא גם צזה"ל, והאריך לדחות כל החולקים צזה, גם דחה שיטת ר"ח ומסיק דהחיוז לעלות גם צזה"ל, אפילו עם צנים קטנים ואין שום עונה בדבר, ואעפ"כ כתב אח"כ דתנאי אחד יש בדבר, שכל זה הוא רק אם יש לו שם מקום מוכן לפרנסה בריוות, דכל שאין לו שם פרנסה מוכנה, עניות ח"ו מעבירה על דעתו ודעת קונו. ואף אם הוא יודע צעמו שיכול לסבול חיי צער לעבוד את ד' שמה, אבל לא יוכל להכניס צזה בניו הקטנים דחוב הוא להם שמה לא יוכלו לעמוד בנסיון ויאלו ח"ו לתרבות רעה. ואותן הנוסעים שיש להם צחור"ל פרנסה, ושמה יורכזו להחפרנס מן הצדקה לא טוב עושין, כי גדול הבהרה מייגע כפן, עיי"ש שהאריך צזה. והחת"ם בתשו' אה"ע ח"א סי' קל"ב כתב על דברי המעיל דדקה האלו שדבריו מחוקים לחוק, ובהלית כן להלכה.

והנה לא מביעיה לדעת כמה פוסקים שסוברים שאין בזמן הזה מלוא כלל לעלות לא"י כאשר יתבאר באורך במאמר השני שצדעתי לכתוב אי"ה לצאר כל השיטות שצ"ס ופוסקים צמלות ישו צרן ישראל, אלא אפילו לדעת המעיל דדקה שהוא מהסוברים שחיוז גדול לעלות לא"י אף צזה"ל, כאשר העתקתי לעיל דבריו בקצרה, ואעפ"כ החליט שכל זה אינו אלא אם מוכן לו שם פרנסה בריוות, נמצא לפי"ז דלכולי עלמא החיוז לעלות לא"י הוא רק צאם יש לו שם מקום מוכן לפרנסה. הגם שלדינא עדיין צ"ע אם יש לחלק בהך דינא דהכל מעלין איכא שאין לו שם מקום פרנסה, ובמקום אחר אי"ה אדבר מזה, אבל עכ"פ זה ודאי צמייירי אף אם יש לו שם מקום מוכן לפרנסה

לגרוע כח האשה מה שאין טעם זה צענד אין לנו שום הכרח שיהיו שוין.

ג

ובקרוב נתחיל סוף כחוצות וצניעין פרק השולח סי' מ"ג הביא על דין עבד שצרה לארץ מדברי הרמב"ם והטור שדין זה נובע אפילו צמן הזה שהארץ ציד עכו"ם. וכתב ע"ז הקרבן נתנאל שזה אפילו לתוס' ור"מ דאשה צזה"ל שאלמרה לעלות אין כופין לצעל. ונראה שהדין כן מדברי הטור שקשה למה הולך לומר שם צה"ל עבדים שדין זה נובע אפילו צמן הזה, הלא כל דיני הטור כך הם, כי מה שאינו נובע צמה"ל לא הביא הטור כלל. צשלמא הרמב"ם ז"ל שדרכו להביא כל הדינים אף אלו שאינם נובעים צזה"ל, הולך לפרש שם צה"ל עבדים שדין זה נובע אפילו צזה"ל, אבל בדברי הטור צלאו הכי צדור הוא שכל מה שהביא נובע צזה"ל ולא הולך לפרט כן צאותו הדין צפרעיות. ולכן הביין הק"י שכתב זה יען ששיטת התוס' והר"מ צכפייית האשה שהורע כחה צזה"ל, לכן ביאר שצענד אינו כן. ועכ"פ כתב צפירוש כמו שכתבתי לעיל לדעת הצ"ס שהדין משיטת הר"מ שהורע כח האשה צזה"ל, אף שצענד אין הדין כן.

א"ל העטם שבי' הק"י צפ' השולח לחלק צזה לשונו אינו מוצן, שבי' דשאני התם צאשה שיש סכנת דרכים או שיש למלוא פרנסה מה שאין שייך צענד שצבר צרה, דמשמע שלא כ' כן הרמב"ם והטור אלא צענד שצבר צרה, הלא צאמת כתבו כן אף צענד שלא צרה עדיין אלא שרובה לעלות כמבואר בעור וצ"י יו"ד סי' רס"ז, וכן הוא צש"ע שם סי' רס"ז סעי' פ"ד צמייירי שם רק מדיון עבד שרובה לעלות, וכ' שנוגע אפילו צמן הזה, אף שאין שם צכל הסעיף שום רמז עדיין מדיון עבד שצרה עד סעיף שלאחריו סעיף פ"ה.

גם כוונתו בחילוק זה אינו מוכן מלשון, אלא שהראה מקום לדברי הצ"ח, ומדברי הצ"ח אפשר להבין הענין. שכל מה שהקשה הטור צסי' ע"ה על הר"מ דאי איירי צמה"ל למה כופין אותה, כתב ע"ז הצ"ח דצמן הביית שלא הי' דוחק מזונות כופין אותו לעלות כמו שכופין אותה, אבל צמן הזה דאיכא דוחק מזונות,

אין מאור כלל לדור בארץ ישראל אלא דסבר שאין המאור גדולה כ"כ כמו בזמן הבית, ולכן אין כח באשה לכפות האיש, אבל עדיין יש קצת מאור מדחזקין שיש כח באיש לכפות. וזה ודאי צדור, שחרי גם המהרי"ע שחלק ג"כ על הר"ח הביא רא"י ממחר"מ שכתב שעדיין יש כח עכ"פ באיש לכפות, והר"ש הביא דברי הר"מ ולא הזכיר כלל מדברי הר"ח, וכן הוא גם בשאר פוסקים שחלקו על הר"ח ולא חלקו על הר"מ. אלא שצריך להבין שורשן של הדברים מה שלשיטת הר"מ הי' בזמן הבית מאור גדולה ועכשיו מאור קטנה, דממ"נ אם שייך גם בזמן הזה המ"ע של יסוד א"י שמנאו הרמב"ן א"כ הוי מאור גדולה כמו בזמן הבית, ואם אין איתה המאור צד"ז מה היא המאור הקטנה.

אבר הדבר פשוט, וראיתי להקדים תחלה מה שהבאתי לשל דברי הרי"ף צעין יעקב דמה שאמרו הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם אינו אלא ציואל מא"י מדעתו וצדונו, ובזה ת"י דעת ר"י שאסור לעלות מצבל לא"י שהם לא ילאו מרצונם אלא ע"י גלות וגזירה. ואינו מובן שחרי חזו"ל למדו זה מדכמע"ה שאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ד' לאמור לך עבוד וגו', והלא דוד ג"כ לא הלך מדעתו ומרצונו אלא שצדו מאימת מיחה, וכמו שאמר כי גרשוני, וא"כ משמע מה דאף צה"ל שלא מדעתו כן הוא. גם הלשון שאמר סתם הדר בחו"ל לא משמע דמיירי דוקא ציואל מא"י, שחרי לא הזכיר מה מאומה, ועיקר חסר מן הספר.

אמנם ע"ס הסברה לחלק בין הדר בחו"ל ובין הדר בא"י היא גם צריעט"א יומא דף ל"ח שחמה על מה סמכו כמה גדולים לדור במלרים, והביא ע"ז חירואים שכתבו שארי הראשונים ז"ל, אבל הוא מסוק שהנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם, אבל צד"ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קווי ארץ, כל חו"ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא ללכת מדעת מן הארץ לחו"ל. הרי שכתב חילוק זה, אבל לא הזכיר בדבריו מהך מימרא שכל הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם. וי"ל שכיוון על מימרות אחרות, כמו שמביא צ"ס צדא בחרא דף י' אין יולאין מא"י לחו"ל, וכי האי גוונא איכא עוד

או שהוא עשיר מופלג, אבל מכל מקום אפשר להבין דברי הב"ח, שחילקו בזה בין כפיית האיש להאשה אף ביש לו פרנסה כי הוא גלגל החומר בעולם ולא פלוג רבנן בדבר השכית עובא שמה דוחק מזונות ויש להפעל טענה מעלייתה נגד האשה, שמה יתגלגל המאז שלא ישיג שמה פרנסה, משא"כ האשה שאין דאגת פרנסה עלי' אלא על הצעל לעשות כל עלדקי שבעולם לפרנסה תמיד.

נמצא לפי"ז מובן היטב החילוק שבין אשה להעבד, כי מצד אחד במשנה גיטין דף י"א ע"ב שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי, ושלא לזון את אשהו אינו רשאי, וע"ש בסוגיא דף י"ב, וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' רס"ז שאינו מחויב לזון את עבדו, א"כ יש חילוק צדור בין אשה להעבד לפי דברי הב"ח שלכן הורה כח האשה צבציל שאין לה דאגת פרנסה וי"ל שפיר צבציל שקל צעיוני' לכוף את הצעל לכך צבציל שאשה אינה צריכה לדאוג עבור פרנסה, לכן לא נחתו לה חכמים כח זה, משא"כ העבד יש לו דאגת פרנסה כמו האדון, כי צמא דחוק אין מחויב רבו לזונו, ולא שכית כ"כ שיכוף ליכנס לחסרון מזונות, לכן לא חילקו חכמים בין העבד להאדון. עכ"פ מיושב בזה דצריהם של הקרבן נחאל והב"ש. אך מה שנראה מלשון הק"י שהבין כן מדברי הטור כמו שכתבתי למעלה עדיין אינו מיושב כ"כ, כי הטור ע"כ לא נחית לחילוקו של הב"ח כי הקשה על הר"מ ולדברי הב"ח לא קשה מיד. ואולי גם הטור לא דחה לגמרי את דברי הר"מ כי כתב עליו רק שאין חירון מספיק, ומלשון זה נראה שיש לו ת"י אלא שאינו מספיק צעיוני, ויוכל להיות שנחית גם לחילוקו של הב"ח אלא שלא הספיק צעיוני, וא"כ אפשר שמה שכתב בהלכות עבדים כוונתו דאף ר"מ מודה בזה בדברי הק"י, אף לדלדוי' לא סבירא כלל שיטת הר"מ, וכמו שמלניו כמ"פ במשנה ובגמרא שכתבה מימרא בסתמא ואמרו אח"כ לדברי צעל מחלוקתו אמר אף לדלדוי' לא סבירא לי' כלל.

ד

ומה שאפ"ל עוד בזה, דהנה צדרישה ס"ק ג' מאריך לפרש ולא סבר הר"מ כשיטת ר"ח שעכשיו

בחול, אבל העם הוא בשביל שה' שם ממשלו עכו"ם. וכבר ביארתי זה באורך שכן הוא גם דני הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים, ואולי גם הרמב"ן יודע לזה. ובמאמר השני שדעתי לכתוב אי"ה במלות ישו חרץ ישראל אבאר זה באורך, וכאן לא הבאתי אלל להעיר בקצרה כפי האורך לענינו. וגרסה דגם אות שחולקים על הר"ם במה שכתב דרך שקלא וטריל שבצבלי צהדיים דהכל מעלין שלא חילקו בין אשה לאיש מיירי רק בזמן הבית, מודי בהך מימרא דהדו בחול כאלו עובד ע"ז שלמדו זה מדוד שה' צמ שבני ישראל היו שרויין על אדמתם, דא"א ללמוד משם על זה"ז ליתא עכשיו להך טעמא שה' אז בימי דו שהך ממלכות שאל למך פלשתיים.

ו

והנה חזין דהר"ף וברא"ש וסעור וכו"ע הביאו כן
הלכה דהכל מעלין בכל פרעו ואותה המימרא דלעולם ידור אדם בא"י שחר בחול כאלו עיבד ע"ז לא הביאו כלל אף דהני מימרות הם בש"ס צהדי. וגרסה שהיא בשביל דסברי שאין זה נוכח עכשיו ולא הביאו מה שאין נפ"מ בזמן הזה. וליכא למימר דלכן לא הביאו מאמר זה בשביל שסמכו אהך מימרא דהכל מעלין, כי באמת אין רא"י משם, ואף הריטב"א שסובר שעכשיו מחמת שגזר עלינו גלות אין מזה וחיוב לעלות אלא הדר שם אסור לו ללכת, אין רא"י שסובר כדעת הר"ח דלא שייך עכשיו כך דינא דהכל מעלין, וכבר כתבו דהר"ח הוא יחיד בדבר, ואלו הי' גם הריטב"א חולק על הר"ף וברא"ש ושאר הראשונים שהביאו הכן דינים דהכל מעלין הי' מזכירם לפלוג עליהו דכרבו ב"מ, אבל באמת אין רא"י מהך דהכל מעלין שיש מזה וחיוב לעלות, שהרי אמרו ג"כ הכל מעלין לירושלים כמו שאמרו הכל מעלין לא"י, ולא מנינו בשום מקום שיהי' חיוב ומזה לעלות מא"י לירושלים, וכמנזכר של ישו בא"י שכתב הרמב"ן הוא בכל א"י כמו בירושלים, ופשיטא שאין מקום להעלות על הדעת ציונא מירושלים למקום אחר בארץ ישראל שיהי' ח"ו כעובד ע"ז, ואעפ"כ אמרו הכל מעלין לירושלים, וכבר ביאר זאת החת"ס ציו"ד סי' רל"ג ורל"ד. דביון דירושלים מקודשת יותר משאר א"י

מימרות שאפשר לפרשם ציונא מארץ ישראל מדעתו ומלואו, אבל בהך מימרא שלמדו מדוד שאמר כי גרשוני היום וגו' לאמר לך עבוד וגו' שהעם שכתב הריטב"א מחמת שגזר עלינו להיות נדחים בכל קלוי ארץ, זה לא הי' שייך אז בימי דוד ושאלו שהיו ישראל שרויין על אדמתם, לכן אמר דהיו כאלו עובד עכו"ם אף שלא ילא מדעתו ורואו כי אס מחמת הכרת.

ה

ובלא"ה הכי ברוב כתבי החת"ך, בשמואל א' כ"ו מבואר ברש"י ז"ל שם עכו"ם גרשוני וגו' לאמר לך עבוד וגו' היותא מא"י לחול בזמן הבית כאלו עובד ע"ז, ומבואר בפירוש שאין זה אלא צה"ב. אמנם באיו דפוסים נשמטה חת"ב, "צה"ב", אולם גם בלאו הכי כיון שהביא רש"י ז"ל שם על זה מ"ש הדרגוס יונתן איל דוד ציני עממיא פלחי טעווחא, שמעיין דכשהולך בגולה נקרא כאלו עובד ע"ז. וגם בפרשת ואחחן עכו"ם ועבדתם שם אלהים, פירשו שני התרגומים תרגום אונקלוס ותרגום יונתן וכן ברש"י ז"ל כתב בתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאלו אחס עובדים להם. והרי לך מבואר להדיא שמחמת זה נקראו ההולכים בגולה בין האומות כאלו עובדי ע"ז יען שנעשו משועבדים לעובדי ע"ז, וזה לא הי' שייך רק בעת שהיו ישראל שרויין על אדמתם, והיתה שמה ממלכה המאמינים בהקב"ה, ומפני שילאו משם והלכו להם חתח ממשתל עובדי ע"ז, נקראו כך שהם כאלו עובד ע"ז. וכן הביא רש"י ז"ל שם בחת"ך שמואל א' עכו"ם כי גרשוני וגו' אח דברי התרגום יונתן שפי' כן, וכן פירש"י ז"ל בכחוצות דף ק"י בהך מימרא דהדר בחול כאלו עובד ע"ז שלמדו מדוד, וכתב רש"י ז"ל שאמר כן בדוד מפני שהי' צריך לברוח מארץ ישראל אל מלך מואב ואל אכיש, ולא אמר העם שבביל שצרח לחול אלא בשביל שצרח אל מלך מואב ואל אכיש, והרי שהעם הוא רק בשביל הממשלה.

ובאמת כתבו החסידים בגיטין דף ב' ד"ה ואשקלון דארץ פלשתיים היא מא"י ואברהם ויחזק היו דרין שם, והביאו שגם ביהושע משמע דפלשתיים מא"י, וא"כ מה שצרח דוד לארץ פלשתיים אינו מוכרח שהי'

מקיים היום זה מלוא יותר מנשאר ח"י, וכל ראייתו הוא מהך דהכל מעלין לירושלים חף צה"י, וטרח הרבה לנקש אחתלאות צמה שרוב גדולי ישראל מכמה דורות לא דרו בירושלים חלא בנפת, וע"כ ז"ל דאף שלא מלינו צזה מלוא וחיוז, מכל מקום כיון שהמקום מקודש יותר לכן גם העבודה שעובדין שם את הש"ת חשובה יותר, ולכן יש בשיבתה עכ"פ קצת מלוא והכל מעלין לירושלים. ובודאי שצומן המקדש ח"י יותר מלוא בירושלים, שהרי היו שם הרבה מלות יותר כמו חילול קדשים ומעשר שני ותפלה בצית המקדש. והרא"ח ז"ל בספר החינוך כתב העטם שנותח החור"ק להציל מעשר שני לירושלים, כי על ידי צואו לירושלים ויראה עבודה הכהנים בצית המקדש יתקרב צזה יותר לעבודה הש"ת מכל הפעולות, אמנם עכשיו צעוק"ר חסרנו כל חלה, ואעפ"כ הכל מעלין לירושלים, וע"כ מטעם הנ"ל.

ומה שאחרי פוסקים הביאו ראי' דיש מלוא בשיבת ארץ ישראל גם צומן הזה ממה שהביאו הראשונים הנך דיונים דהכל מעלין, הם נסתיעו צזה רק נגד הר"ח שאמר על כך דהכל מעלין שאינו נובג צומן הזה דאין מלוא עכשיו בשיבת ח"י, נמלא דסובר דעכשיו אין מלוא כלל, וע"י הביאו שפיר משארי הראשונים שהביאו כך דהכל מעלין אפילו צומן הזה, וע"כ דלא סברי כשיטת הר"ח, חלא שיש עכ"פ צזה חיוז מלוא גם עכשיו. ומה שישנם כמה פוסקים שסוברים שגם עכשיו הוא מדאורייתא, הוא בשביל שהציון כן לשיטתם מלשון הרמב"ן ומלשון הספרי המובא ברמב"ן, ואין כאן מקומו להאריך צזה, אבל מהך דהכל מעלין אין ראי', חלא כמו שכתבתי. נמלא לפי"ז שא"ל לומר שסמכו הרי"ף והרא"ש ושאר הראשונים ז"ל על מה שהביאו הנך דיונים דהכל מעלין חף להר"י ללמוד מה שהוא חיוז גדול כ"כ דהוי כעובד ע"ג, ונראה דסברי שאינו כן צה"י, כאשר הכחתי למעלה מדברי התרגומים שהם מפי התנאים הראשונים, וגם מדברי רש"י ושאר ראשונים. איברא מה שהרמב"ם הביאו הוא בשביל שדרכו להציל כל הדיונים אפילו אחון שאינם נובגים צומן הזה.

נמצא לפי"ז דשפיר מובן שורש דעת הר"מ ז"ל דצומן המקדש ח"י מלוא גדולה שהי' אז מלוא וחיוז

דאורייתא וגם הוי כעובד ע"י, משא"כ עכשיו צעוק כ"י בן צמה שאמרו דהוי כעובד ע"י וכן צעוק החיוז שמחמת גזירת הגלות צעל החיוז כמ"ש הריב"ז ח"א. ואך אעפ"כ יש עכ"פ קצת מלוא כמו שיש מעלה יתירה בירושלים לגבי ארץ ישראל, אבל ודאי שזה נקרא מלוא קטנה נגד מה שהי' צומן המקדש, ולכן חילקו צזה צדיו כפיית האשה בין זמן הזה לזמן המקדש. אבל עדיין אינו מיושג למח עשו זה החילוק רק בכפיית האשה ולא בכפיית האיש, ומה יפה כמו של האיש צזה, וזה קושית העור, ותי' של הכ"י שכתב שאעפ"כ לא ראו לגרוע כח האיש אינו מובן כיון שלא כתב טעם לדבר, וכבר הכחתי דברי הב"ח.

ז

אמנם נראה לפענ"ד עוד טעם נכון וברור צזה, דהנה מבוחר בש"ע ח"כ ע"י ע"ה צעוק"י ד' ברמ"א על כך דינא דהכל מעלין שאין לה כתובה שזה דוקא אם נשאר צה"י, אבל אם הוא חוזר לסוף כמה שנים להחייש צה"י לריך לשלם לה או לירוש' חף הכתובה. וכתב הב"ש דהטעם הוא בשביל דלא נתברר שהי' רמאות מה שעלה לח"י, ואפילו אם כבר גירשה ולא נתן לה הכתובה לריך לשלם לה או לירוש'. נמלא לפי זה דכשעולה לארץ ישראל בשביל אחו רמאות צעל הדיון דהכל מעלין. ומעתה לריך להצבון קצת, הנה צמשה דשלי נדרים דף ז' ע"ב איתא בראשונה היו אומרים שלש נשים יולאות ונוטלות כתובה, האומרת עמאה איני לך וכו', חזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיני' באחר ומקלקלת על צעלה. ונתקשה שם הר"ן כיון דלמשה ראשונה נאמנת האומרת עמאה איני לך ח"כ מיתסרה על צעלה והאין התירו ח"כ בשביל שלא תהא נותנת עיני' באחר, וכי איבור שזה לביבן הלך. והביא דיש מי שחירץ דאע"ג דמדינא חסורה, שרי לה רבנן ומצטלי מילתא דאורייתא צקום ועשה דגדר גדול גדרו צה. אבל קשה ע"י שאין צי"ד מחנין לעקור דבר מה"ת חלא צצז ואל תעשה או להוראה שעה בלבד, כאל"י צהר הכרמל, אבל לדורות לא. ומסיק דמשה ראשונה לאו דינא קתני, דמדינא אין האשה נאמנת לומר עמאה איני לך להפקיע עממה מצעלה שהיא משועבדת לו, חלא שהיתה תקנה צמשה

לא הי' חשש כלל דאס עיניו נתן באחרת הי' יכול לגרשה בעל כרחו גם שם במקומו, ואין לורך כלל לרמאות של העלי' לא"י. ואף לאחר החדר"ג דיש דעות בשו"ע אה"ע סי' קע"ח ע"י נ"י דיש לחוש גם אללו שמא עיניו נתן באחרת שא"ל לגרשה מחמת החדר"ג, מכל מקום עדיין חילוק גדול דאס נישוש פה לחשש רמאות שלא יחבטל החדר"ג יחבטל המלוה של תקנה חכמים שעשו צהכל מעלין בשביל ישוב ארץ ישראל, ורבינו גרשום לא גזר במקום מלוה, ואף שלא דמי כ"כ דאס יש רמאות אין כאן מלוה, אבל מ"מ אם נישוש לספק שלא יחבטל החדר"ג צע"כ תחבטל התקנה שעשו חכמים אף באותן שרונים לעלות לש"ש, כי אין לנו יודעים להבחין, ומאי חזית לבטל תק"מ מחמת תקנה ר"ג, וצ"ל"ה תקנה שניתקנה בזמן הש"ס אין לשנותה צניקל, צפרע היכא דעדיין טעמא רבא איכא צמילתא. ואינו דומה להאשה שהיא אשת איש מדאורייתא ואינה יכולה להפקיע עצמה מצעלה מה"ת, וא"כ אין קושיא כלל אם יפה כח האיש מן האשה.

ובזה מוכן ג"כ מה שהילקו צין אשה לעבד דעבד אין החשש כמו צאשה, ראשית עשו תקנה צעבד לכתוב שטר אדמיו, וצאשה לא עשו תקנה זו, כי החשש שמא עיניה נתנה באחר אי אפשר לתקן בדמים, ואין אפטרופס לעריות, גם החששא צאשה הוא ענין חמור יותר מצעבד, גם ענין הגירושין הוא ענין קשה יותר משחרור העבד, כמו שאמרו בגמרא סוף חולין דף קמ"א שהור"ך קרא בשילוח הכן אף לדבר מלוה, אף דמאי חולמי' האי עשה מהאי עשה, מכל מקום סלקא דעתך אמינא הואיל דאמר מר גדול השלוש שאמר הקב"ה שמו שנכתב בקדושה ימחה בשביל לעשות שלום צין איש לאשחרו, וגם כיון שאמר הקרא צהדיא לא חסגיר עבד גילה לנו הכתוב צפירוש שלא לחוש צזה לרמאות כי לא ניתנה תורה אלא לצני אדם שאין יודעים מחשבותיו של חברו, משא"כ צאשה שאינו אלא תקנה חכמים.

ח

ראשונה להאמין לה, ומכי חזו רבנן צתראי דאיכא למיחש לשמא חבא נותנת עין באחר אוקמו' אדינא.

ורפ"י זה לכאורה יש לדון צבה דהכל מעלין שהאשה כופה את האיש לעלות עמה לא"י ואס לאו יוליא ויתן כחוצה, הלא כיון דאיכא למיחש שמא היא רמאית יש חשש שמא עיני' נתנה באחר כמו דחיישינן צאומרת טמאה אני לך, והגם שאין מדמין גזירות חכמים זו לזו ואיכא למימר דצפערד דגופה של מקום הדירה או במקום מלוה ישוב א"י לא גזרו רבנן, או אפשר יש לחלק דצאומרת טמאה אני לך תוכל להפקיע עצמה צדיבורא צעלמא וכאן איכא עירחא לעלות לא"י ואולי כולי האי לא גזרינן, אולם חזינן גם צבה דיוגא דמעלין לא"י, צעבד אף אחר צברה לא"י שהוא מה"ת שיואל לחירות מקרא דלא חסגיר, ואעפ"כ כתבו החוס' צכתובות ק"י ע"צ ד"ה הכי, דמשום הכי קאמר נכתוב לך שטר אדמיו דאל"ה כל העבדים יפקיעו עצמם מידי אדוניהם שיצרחו לא"י, והכי דאפילו צעבד שאין המכשול כ"כ צמה שרואה להיות צן חורין, ואדרבא נעשה עי"ז ישראל גמור וחייב צמנות יותר מן העבד, ואך משום היזק הבעלים עשו חז"ל תקנה שלא יפקיעו עצמם מידי אדוניהם, וק"י צאשה שהוא מכשול וענין גדול אם נותנות עיניהן באחר עד צשביל זה יש פוסקים דשרי להו לרבנן להחיר צשביל זה אף איסור דאורייתא צקום ועשה ואין אפטרופס לעריות, שלכאורה יש צברה גדולה שלא ליתן כח כלל לאשה לכוף את צעלה לגרשה. אמנם אעפ"כ אין למדין גזירות חכמים זו מזו כצמשנה צ' פ"ג דמס' ידים וצא"ר שם שאף צק"ו אין למדין ואין לעשות צזה קושיא.

אמנם אף שאין לעשות מזה קושיא, אבל לתקן דברי הירושלמי אפשר להצבון מזה דלהכי אמרו שבורע כח האשה עכשיו צזה"ז, דצזמן המקדש שהי' דבר גדול כ"כ העלי' לא"י שלא לבטל מ"ע דאורייתא ושלא להיות כעובד עי"ז לא חשו צזה כלל לרמאות צשביל חשש שמא עיניה נתנה באחר, אבל צזמן הזה שאינו דבר גדול כ"כ אף שעדיין יש צו קלה מלוה אבל לא ראו צשביל זה לנכוס לחשש שמא עיניה נתנה באחר, משא"כ צאיש כחו יפה צזה דל"מ צזמן הש"ס

ובשו"ת אדני מר יו"ד סי' חנ"ד כתב צתחילה דמה צהציא הצי"ש דעת המהר"ס לפסק הלכה

עלנו פ"ג דגיטין ששינה את עמנו ואמר שהרמז"ס
זכ' גירושין סמך אמ"ש בהלכות תרומות, וכן הביא
עוד מהכ"מ הלכות נדרים ונשאר מקומות שכתב
להיפך, וע"כ נשאר זכ' זלי הכרעה.

ורפ"ענ"ד מה שכתב על החוס' יו"ט ששינה את
עמנו, בלמח המעיין בתוס' יו"ט דגיטין כתב
הטעם דלכן סמך הרמז"ס על מ"ש בהלכות תרומות
בשזיל ששם מקומו וא"כ אין זה סתירה למ"ש
במקומות אחרות שאין שם טעם זה, גם הכ"מ בהלכות
נדרים כתב הטעם בשזיל שהוא ק"ו שבועות מנדרים
שהוא דבר פשוט ששבועה חמורה מנדר. וקשה לעיין
בכל המקומות, אבל הנראה הוא שבמקום שיש טעם
מספיק למה סמך על מ"ש לאחריו אפשר לומר כן, אבל
זלי טעם מספיק אין שום סברה שיסמוך על מ"ש
אח"כ, ולכן אינו מובן מה שבהלכות עבדים ראה לנאר
שנוהג אף זכ"ז, ובהלכות אישות לא הזכיר מה
מאומה, ובהלכות עבדים הוא מאוחר מהלכות אישות.
ואולי בשזיל שלא צריח מילתא בדעת הרמז"ס אולי
הי"ל אינו סברה לסמוך זכ' על מ"ש בהלכות עבדים
לכן לא הזכירו מדעתו מאומה, ולע"ג.

■

נחזור לעניינו דלא קשה מידי על ר"י מהך מחני'
וצרייחא דהכל מעלין, דלא מיבעיא לדעת
המהר"ם דמחני' וצרייחא לא מיירי חלא בזמן המקדש
אינו ענין כלל לדרב יודא דלא מיירי חלא בזמן הגלות,
חלא אפילו לדעת העור שחולק על המהר"ם כתב
הטעם דאי מיירי בזמן הזה למה כופין אוחה, וא"כ
חלו לא הי' מחלק בין האיש להאשה לא הי' מקשה
עליו זמה שחלק בין זמן המקדש לזמן הזה, וא"כ
יוכל להיות דרב יודא לא מחלק כלל בין האיש להאשה
חלא סובר דהכל מיירי רק בזמן המקדש לא בזמן
הזה. וגם להחמ"ס שכתב דהצנז' אינו סובר כן מדכתב
הך דינא בעצד זכ"ז וגם הר"מ אינו מפרש כן חלא
לדעת הירושלמי, מלמד שלא נראה כן מלשון הר"מ
והרא"ש, אבל אף לפי דבריו אין קושיא כלל אם
ר"י סובר כהירושלמי. אבל כבר נתבאר שדעת הב"ש

הוא לבאור דעת יחידא, שכרי צו"ד מבואר דגם
בעצד יכול לבקף את רבו אף זכ"ז, ולבאור נראין
הדברים שהאשה יכולה לבקף את בעלה מק"ו שיד
האדון על עבדו עשר ידות ממה שהבעל שליט על
אשתו, והע"ז והש"ך שחקו ולא הביאו חילוק זה, מכלל
דלא ס"ל כהב"ש, ועיי"ש. וכבר הארכתי מילתא
בעממא שאין לדון ק"ו לאשה מעבד. אמנם גם האצני
מר בעממו כתב אח"כ להיפך שם בלמח החשובה
אות כ"ז שהקשה על הרמז"ס דהב"ז עבדים כתב דגם
בזמן הזה בעצד כופה את אדונו, ובהלכות אישות
לא ציאר זה, ודוחק לומר שהרמז"ס סמך על מש"כ
בהלכות עבדים. וע"כ האריך אח"כ וכתב שמתח
העלי' לא"י הוא רק לדיק, וע"כ האיש שהוא מוחזק
ואינו חובע הכתובה יוכל לטעון שהוא ראוי לעלות
לא"י שהוא לדיק, אבל הוא חובעת ורלויה להביא
כתובתה מיד המוחזק, ויוכל לומר שאינו מאמין לה,
וגם בעצד הוא מוחזק בעממו כמש"כ החוס', וע"כ
הורע כה האשה מהעבד ועיי"ש שהאריך בסברות שיש
לפלפל בהם הרבה.

והנה לא ראינו צכ"ז מה שיש לתקן בדברי הרמז"ס,
כי כל החילוקים האלו הם לפי שיעת הר"מ
שמחלק בין האיש להאשה, אבל הרמז"ס אינו מחלק כלל
בין איש לאשה, ואין זה שום ח"י על הרמז"ס למה לא
ציאר בהלכות אישות. שנוהג אף זכ"ז כמו שציאר
בהלכות עבדים. ואין לומר שהרמז"ס מחלק שכל
הדינים דהכל מעלין בין צאים ובין באשה אינו נובע
חלא בזמן המקדש לא בזמן הזה חלא שבעד שיפס
כחו כצו"ל הוא נובע גם בזמן הזה, דזה יהיה חידוש
גדול, שכרי לפי"ז תהי' דעת הרמז"ס בדעת הר"מ
שבתוס' והפוסקים כתבו שדעת הר"מ הוא דעת
יחיד, ושום פוסק לא הזכיר מדעת הרמז"ס, גם הב"י
לא הזכיר מה כלל, וכו"ל האי לא הוי שחקי מלהדיענו,
ונראה שסוברים שהרמז"ס סמך זכ' על מה שכתב
בהלכות עבדים וזה בלמח דוחק גדול. והיד מלאכי
צכ"ז הרמז"ס אות ו' הביא מהכנה"ג ומהחוס' יו"ט
פ"א דערלק וספ"א דפרה ועוד מכמה פוסקים שאין
לומר שהרמז"ס סומך עלמנו על מה שכתב במקום אחר
חלא שכתב במקום אחר קודם לזה, אבל לא שיסמוך
על מה שיכתוב לאחריו, אף הביא אח"כ מהחיו"ט

לשאר ארצות לא וכ"ת דלרבותא גקט"י דאפילו לא"י עובר וכש"כ לשאר ארצות א"כ למד הוצרך חו למימרא דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות, ועוד האריך להקשות וסיים דהשמועה מוכחת כדעת רש"י ז"ל עי"ש. ונמצא לפי"ז לכאורה היא פלוגתא בין רש"י והרמב"ם ז"ל אם להלכה אסור ללאת מצבל לא"י שזה עיקר פלוגתא ר"י ור"ז,

אמנם צאמת גם בדברי הרמב"ם ז"ל מה שהבין הכ"מ צוונתו שגם לא"י אסור הוא דבר חימה כאשר נחקשה בזה הלח"מ. גם המכריז"ט בסוף כתובות כתב דמכך מימרא דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות משמע דלא"י מותר ובכך תרתי מימרא לאו חדא היא אלא הא דיד"י והא דרבי' וכתב אח"כ דיש חימה על הרמב"ם שכתב בזה דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות שהוא מטעמא דקרא דצבל יוצאו שאין טעם זה אלא לא"י, וכתב עוד קושיות על דברי הרמב"ם בזה ולא ח"י מאומה יעוי"ש. וצבאבות עמק המלך מהגב"ק מהר"א מפפ"ד הגדפסים בצפרי הרמב"ם חמה על הכ"מ וכתב דוודאי לא הוי שחק רבינו מלהשמיטנו חידוש זה דאף לא"י לא יעלה אלא דלא פסק כות"י וכן כמה מעשים מוכיחים דלא כר"י אלא במומרא שני' שאמר משמי' דשמואל שלא ללאת לשאר ארצות הוא דקיימי אמוראי כות"י חו דעת רבינו אבל בעלי' מצבל לא"י לא פסק כר"י אלא כר"ז אלא דנחקשה אח"כ לתרץ קושית הלח"מ החוקק וסיים צ"ע. ובספר גשמת כל חי מהגאון החב"ד"ף ז"ל צבי' מ"ע החליט דלא קיי"ל כר"י אלא כר"ז וכי' ח"ל דאפי' הרמב"ם דפסק צ"פ מה' מלכים שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות לאו א"י בכלל שהרי מנינו כמה אמוראים דעלו ולא השגיחו בזה, ומ"ש מרן צ"מ דא"י בכלל אחר המ"ר נראה דליתא והר"ל לפסוק דהעולה מצבל לא"י עובר צעשה עכ"ל. גם היעב"ץ בסידורו בהקדמה החליט שאין להלכה כר"י אלא שלשונו ז"ע אבל הביא מכמה מקומות צ"ש"ם הרבה אמוראים אין מספר שטעו מעשה וגסעו מצבל לא"י א"כ כולם סברי כר"ז, חו ודאי ראי' שאין עלי' תשובה וכש"ם לא ערער צ"ש"ם מקום מכל אותן המקומות שהביאו מעשה רב מהנכסעים מצבל לא"י והיאך אפשר לדחות זה: אלא שצריך לתרץ

שהביא שיעת הר"מ לפסק הלכה הוא נכון ומיושב מכל הקושיות. גם מה שהקשה הרי"ף מהא דאמרנו הדר בחו"ל כאלו עובר ע"ג לא קשה מידי דכבר נתבאר שאין זה אלא בזמן הבית, ור"י ודאי דמלי סבר כן.

אמנם אף שמתורלין דברי ר"י ולק"מ, מ"מ להלכה נראה דקיי"ל כר"ז, שהרי הרי"ף והרמ"ש והעור וש"ע הביאו להלכה כך דהכל מעלין אפילו צה"ל, גם הר"מ סובר דעכ"פ צ"ש"ם הוא כן גם צה"ל, ולר"י אין זה אלא בזמן הבית, וע"כ דלא סברי כות"י. גם חז"ן בגמרא כמה אמוראי דסלקו מצבל לא"י ועשו מעשה רב דלא כר"י, וע"כ דסברי להלכה כר"ז.

ואחר שנדפס זה שמעתי מפקפקים כמה שכתבתי להלכה כר"ז שהרי מצוה צ"מ ה' מלכים סוף פ"ה על מ"ש הרמב"ם שם כשם שאסור ללאת מהארץ לחו"ל כך אסור ללאת מצבל לשאר ארצות שנאמר צבלה יוצאו ושמה יהיו דהך מימרא דר"י אמר שמואל שאסור ללאת מצבל חדא היא עם מימרא דר"י דלעיל מיני' שאמר כל העולה מצבל לא"י עובר צעשה שנאמר צבלה יוצאו ושמה יהיו ומ"ש הרמב"ם שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות אף א"י בכלל ומשמע בהם צגמי' דאמוראי תתראי נמי הכי ס"ל, נמצא לפי"ז לדעת הכ"מ פסק הרמב"ם כר"י ולא כר"ז.

אבל הנה ה"מ שם הביא דעת רש"י ז"ל שכתב בזהך מימרא דאסור ללאת מצבל שהוא צביל שיש שם ישיבות המרדניות תורה תמיד ונמצא דלית לי' בדברי הרמב"ם דטעמא משום דתחי' צבלה יוצאו דסבורא לי' לרש"י ז"ל דהאי קרא דצבלה יוצאו לא הוי אלא דלא יעלו לא"י דייקא כדאמר קרא עד יום פקדי אותם דלא יעלו מאליהם אבל לארצות אחרות ילכו חי לאו טעמא דיש שם ישיבות הרבה, והביא ראיות לדעת רש"י ז"ל. גם מקשה עובא על מה שנראה מדעת הרמב"ם דהני תרי מימרות חדא וגם המימרא שני' שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות הוא מטעמא דקרא דצבלה יוצאו דא"כ למד לא אמר לעיל כל היוצא מצבל עובר צעשה סתם ולמה אמר כל היוצא מצבל לא"י עובר צעשה דמשמע

לא סברי כלל כהכ"מ צה אלא אדרבא מפרשים גם דברי הרמב"ם דסובר כר"ז בן מהוכחא לשון הרמב"ם ומכמה מעשיות זכ"מ זש"ס וכתבתי דהלכה כר"ז דעת כמה גדולים שהבאתי ומיסתבר טעמיהו.

ומעתה לריך להבין דעת ר"ז ופירושו של השלש שבועות. והנה לדעת ר"ז יחידים מותרים לעלות, ואין השבועה אלא על עליה בחומה. ולריך להבין פירושו של חומה, שיש לפרשו בג' פנים: (א) עלי' של כנופיה גדולה ביחד; (ב) עלי' של רוב ישראל; (ג) עלי' ע"י מלחמה שלא ברשות נגד האומה היושבת שמה. ודברי רש"י ז"ל סחומים, שכתב יחד ביד חזקה, ולשון זה לריך ביאור להבין כוונתו, ויחצור להלן מה שאפשר לפרש צה. גם דברי המהרש"א אינם מובנים דנראה שמפרש לשון בחומה על בנין החומה, ובנין מאן דבר שמי', ולא אמרו בגמרא בנין חומה אלא עלי' בחומה. ובגמרא יומא דף ט' דרש ר"ל אם חומה היא, אם עשיתם עלמיכם כחומה ועליהם כולם בימי עזרא וכו', הרי שקרא לעלי' מרובה כלשון חומה אף שהי' בכל ברשות והיו יכולין לעשות הכל. אמנם גם שם פי' המהרש"א דעל ידי שעלו אנשים מעט היו לריקים חומה למשמר מהאויבים, ואלו היו עולים הרבה לא היו לריקים לחומה. ועי' צבא בתרא דף ח' דפליגי ר"י ור"ל בפסוק אני חומה, דר"י אמר חומה זו תורה, ור"ל אמר חומה זו כנסת ישראל, ופירש"י ז"ל כולם שוין לענין חומה וגודרים עלמם מלהעמע בעכו"ם, הרי דר"ל שדרש ציומא לשון חומה על עלי' מרובה דרש כאן לשון חומה על הגדר שאינם נעמעים צין העכו"ם. ורש"י ז"ל פי' צשה"ש עה"כ אם חומה היא, אם תחזק בצמונתה וציראתה להיות כנגדם כחומה נחושת שלא יכנסו לתוכה, ר"ל שלא תתחתן צם והם לא יצאו צה ולא תתפתח להם. הרי שקרא לשון חומה על חזק האמונה ולא להתפתחות לאוה"ע, וכן פי' אח"כ בפסוק אני חומה חזקה צאהצת דודי. ונראה מה שכל ענין התחזקות קרוי כלשון חומה.

ובמדרש רבה דרש הרבה ברשות עה"כ אם חומה היא שאמר הקב"ה לאברהם אם מעמיד דברים כחומה. גם דרש אם עושים מעשים טובים כחומה,

הקושי החזק מה שהביא הרמב"ם ע"ז הקרא דצבלה יוצאו שמצור צנח' דקאי על א"י, וזה קושיית המהרי"ט ושאר מפו', ונראה שזה טעמו של הכ"מ שהבין מדברי הרמב"ם שגם א"י צבלה כדברי ר"י מדהביא ע"ז הך קרא דצבלה יוצאו.

אמנם לפי מ"ש צעיון יעקב מצעל שבות יעקב על בע"י דמה שלמד ר"י מהך קרא שאסור לעלות מצבל לא"י הוא מרישא דקרא דכ' צבלה יוצאו ודרשה שני' שלמד שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות היא מסיפא דקרא דכ' שמא יביו שהוא מיותר דכו"ל לכתוב צבלה יוצאו עד יום פקדי אותם ומדכתב עוד קרא מיותר שמה יביו ש"מ שהוא לדרשה שאסור ללאת משם לשאר ארצות ויעי"ש שלשונו ז"ט, אצל אפשר ליישב בדרך זה דעת הרמב"ם לפי דעת כמה גדולים דלא סברי כהכ"מ אלא כפי' של המהרי"ט דבהך מימרא שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות אין א"י צבלה ומ"ש הרמב"ם ע"ז הדרשה מאותו הקרא אין זו הדרשה דר"י שלמד מרישא דקרא דצבלה יוצאו שאסור לעלות לא"י דצבה לא קי"ל כותי' אלא כר"ז מחמת כמה סוגיות הש"ס שהרבה אמוראים עשו מעשה רצ לעלות לא"י ואין פולה פה ומפלה, אלא צהך דרשה שאמרה משמי' דשמואל שאסור ללאת משם לשאר ארצות שזה נלמד מדרשא אחרת מיתורא דסיפא דקרא צה סובר הרמב"ם כותי' מחמת שבהאיסור לשאר ארצות מלינו עוד אמוראי דסברי כותי' והרמב"ם ז"ל כשכתב האיסור ללאת מצבל לשאר ארצות העתיק ע"ז כל הקרא דכתוב צבלה יוצאו ושמה יביו וכוונתו על סיפא דקרא של יתורא דשמה יביו כנ"ל.

ולעלמה הנה אף הכ"מ שהבין מדברי שאסור ללאת מצבל לא"י כדעת ר"י זה ודאי שאין זה מצור דדברי הרמב"ם אלא שדייק בן מאותה ההוכחה שהביא הקרא דצבלה יוצאו ודעת רש"י צודאי שאינו בן כמ"ש הלח"מ, וכבר הביא הכ"י צא"ה סי' קנ"ט מהת"ס דפסלוגתא דרבותא אף במקום דקו"ל דנקטין לקולא מ"מ מאי דאשכחנא בפסקי הגאונים צהדיא ולא אשכחנא בפסקי גאון אחר צהדיא להיפך אלא דדייקין מיני' צהוכחה דהכי סבר קשה לסתור צה דברים המפורשים צהדיא. והעיקר צה דכמה גדולים

דרובו הוי ככולו, דאי אפשר שלא יחסרו איזה אנשים מועטים, וכבר כתב העו"ז ב'י' ראש השנה דכל הוי רובו, או אפשר אם הוא כנופיה גדולה אף שאינו רוב ישראל ג"כ הוא בכלל זה.

יב

והרמב"ן במאמר הגאולה סוף שער הראשון כתב וז"ל: "וכנה אחר הגאולה הזאת שנעשה ברשיון כורש לא היה יודע ממגילת אסתר הפזור הגדול והפירוד העצום אשר היה לעמנו בכל מדינות המלך החשורש מהודו ועד כוש, ואחרי כן לא עלו לארץ רק מעטים עלו עם עזרא מצבל וכו', ויתכן אלולי כי רשיון כורש לא היה אלא למלכות יהודה, ואם תאמר שהיה רשיונו על הכל כאשר אמר בכל מלכותו, לא ראו שאר השבטים לעלות שלא אצו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידה שבעים שנה לצבל נאמר ולא עליהם, עכ"ל". והרי לך מבואר להדיא שאף שהיה אז צרשות המלכות והיתה פקידה מן השמים לעלות לארץ ישראל ולבנות בית המקדש, והיה אחר זמן הקץ המבואר בקרא שבעים שנה, וגם התנבאו הנביאים שהיה פקידה לעלות כמבואר בקרא, אעפ"כ פחדו בכל המדינות לעלות מחשש דחיקת הקץ, יען שלא עליהם נאמר הפקידה כ"א על צבל, ומה שאמר שלא אצו לדחוק את הקץ, אף שזו שבעה אחרת לצד השבעה של העלי' לא"י בחומה, מכל מקום כיון שעל כל אלו השבועות הזכיר הכתיב בלשון אחד את העירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, שפי' חז"ל שזה קאי על עת הקץ, אלא שהארץ על שלש עניות אלו שלש שבועות, שכל אחד מהם הוא ענין אחר שלא היינו למדין אחד מחברו, אבל אחר שגילה לנו הכתיב ג' שבועות על כל אלו העניות שוב ידענו שהכל הוא מטעם אחד שלא לדחוק את הקץ, שכל אלו ה' מקראות המה בלשון אחד.

ורמב"ם קשה ע"ז מגמרא יומא דף ע' שדרש ר"ל שאם היו עולים כולם בימי עזרא היתה השכינה שורה בבית המקדש. ובמדרש איתא יותר שלא היה חרב בית המקדש. נמלא שהיה חטא בדבר, ואין זה מתאים לכאורה לדברי הרמב"ן ז"ל. אבל לא קשה מיד, ראשית

ועוד הרבה דרשות. ושם בפרשה ח' אות י' הביא שר"ל כד הוי חמי להון ממחין בשוקא הוי אמר להון דדרי גרמיכון, ח"ל בעלייתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה, ופי' במתנת כהונה כשהי' רואה אותם בני צבל נאספים ומחזירים כנופיה אמר להם פזרו עצמיכם, בעלייתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה כדמיתתי לעיל עיי"ש, כי לעיל מזה איתא שם כך דרש דדרש ר"ל ביומא דף ע' אלו עליהם כולכם בחומה. ומדקרא לאותה כנופיה שראה דימיו בשוק צבל שהוא חומה והתרעם על שלא עשו כן בעלייתם דימי עזרא מבואר שכל כנופיה גדולה אף אם אינו רוב ישראל ואף ברשות נקרא חומה, כי בודאי לא היתה אסיפת מרידה ח"ו, שזה בלאו הכי אסור משבועה שלא ימרדו באומות, וגם דימי עזרא היה הכל ברשות בלא מרידה. גם אינו נראה שהיו מתאספים רוב ישראל שמכל העולם בפעם אחת באזה שוק צבל, שלאחר בית שני נתפזרו ישראל בארצם כנופות העולם, אלא שהי' שם באותו השוק כנופיה גדולה, וגרמה מזה שכל כנופיה גדולה שצביל שיש לה התחזקות מרובה נקראת חומה, כאשר הבאתי לעיל מפירש"י ז"ל, וכן מראין הרבה דרשות שדברי חז"ל.

יג

וביפיה קול ממבר"ש יפה בעל יפה תואר על שיר השירים בפסוק השבעתי אתכם וגו' שהשב שם במדרש ה' שבועות הביא פירש"י שפי' על שלא יעלו בחומה יחד ביד חזקה, וכתב וז"ל: "וק' דאין מרד גדול מזה, ואחר דמשביע שלא ימרדו במלכויות הא למא לי, וי"ל דסד"א דוקא בעודן אחת רשותן הוא שלא ימרדו בזה אצל כשיכולין לאת מחתת רשותן ילאו, להכי קאמר שלא יעלו חומה עד שיגאלו על ידי משיח. ולי אפשר דהכא אפילו ברשות המלכויות קאמר דכיון דה' פזרנו בכנופות הארץ אין לנו רשות להתקצר ולהיות בחומה לעלות יחד לא"י עד שיקבצנו ה' ע"י משיח. וראי' לדברי מהא דאמר לקמן בפ' אם חומה היא, אם עלו ישראל חומה מן הגולה, והתם לא מיירי ביד רמה, עכ"ל. הנה מבואר דעתו שאף ברשות המלכות חלה השבועה, אלא שאינו מבואר אם הוא דייקא בשכל ישראל, ר"ל רובו, ואין לעלות, דזה ודאי

הלא מצואר בגמרא אח"כ דפליג בזה ר"י על ר"ל ולא ס"ל כך דרשא, אלא אף אם היו כולם עולים לא היתה השכינה שורה כמו שדרש מקרא דיתפ אלקים ליפת וגו'. והפגני כתב דיש ללמד זכות על אותן שלא עלו עם עזרא כיון שעדיין לא הגיע הזמן והא דאמר ר"ל בפ"ק דיומא א"ל קא סניגא לכו שלא עליהם כולכם צימי עזרא לאו מימרא פסוקה הוא ואגדות חלוקות הן עיי"ש. וחידוש שלא הביא שם בגמרא במקומו פליג ר"י על הכי אגדה דר"ל. ואפשר שכל זה בלשון אגדות חלוקות כי ראה גם שאר פלוגות במדרשות ועכ"פ אין קשיא מהך מימרא דר"ל. ועל הרמזין בלאו הכי לא קשה ממימרא דר"ל כי הרמזין כתב דבריו על שארי המדינות שלא היתה הפקידה אלא על צבל, ור"ל מיירי מצבל שאמר סניגא לכו כי גם מצבל לא עלו רק מעוטא דמעוטא. ויותר נראה שגם מר"ל לא קשה מידי דלא אמר ר"ל שחטאו בזה שלא עלו כולם אלא שגרם החטא שלא זכו לעלות כולם כמו שאמרו בגמרא ראויים היו צימי עזרא ליעשות להם נס כצימי יחושא אלא שגרם החטא, וע"ז אמר סניגא לכו שגרם החטא שלא ניתן להם רשות מן השמים לעלות כולם. ובגמרא ערכין דף ל"ב ע"ב דמשה לא בעא רחמי לבעל יצרא דע"ז דלא היו ליה זכותא דארץ ישראל אף שעשה כל עולדי ליתנם לא"י אלא שהיתה גזירה מן השמים שלא יכנס לארץ, מכל מקום לא היו ליה זכותא דא"י, ואם כן כל שכן בזה דאף שגרם החטא שלא היה מן השמים שיעלו כולם, מ"מ לא היה להם אותו הזכות שהיו שם השראת השכינה, וא"כ אין מה סתירה להרמזין והפגני שאמרו שלא הגיע הזמן לעלות.

ובן מסתבר נמי, דקשה לומר שרוב ישראל שצבל לא שמעו בקול עזרא, ובדאי אלו היו אומר להם שמחוייבים לעלות, וצבעלייתם תלוי השראת השכינה שצבית המקדש, ודאי לא היו ממרים את פיו. ואמרו חכ"זל בקידושין דף ס"ט לא עלה עזרא מצבל עד שעשה כסולת נקיה ועלה, אלא דרשניה עליהן. וחזן לזה היתה שלשלת של חורה וקדושה צבל בכל משך זמן הבית, והלל הזקן אשר בכל ההלכות אלו סומכין עליו דהלכה כצ"ה, גם הוא היה דר צבל כמצואר בגמרא פסחים דף ס"ו ע"א, אדם אחד יש

שעלה מצבל והלל הצבלי שמו, שעלה אז לרגל לעשות פסח, וכשנחמנה לנשיא הוכרח לבוא לירושלים, אבל עד שנחמנה לנשיא היה כל ימיו צבל. והמהרש"א שם פ"י דברי הלל שאמר מי גרם לכם שהקצי"ה נתן בלב הלל לבוא מצבל לירושלים בפסח זה שחל י"ד שלו בשבת, ומצואר בזה שאך אז על אותו הפסח עלה הלל מצבל לירושלים וכן מורה לשון הש"ס אדם אחד יש שעלה מצבל ומשמע שעלה אז מצבל וכן בקוראם אותו שמה הלל הצבלי שמו מוכיח שהיו מצבל, וממה שאמרו ביומא ד' ל"ה שצא לציבמ"ד של שמעי ואצטלין ללמוד תורה אין ראוי שהיו דר שם כי כן היה דרכם ליסע ממדינה למדינה ללמוד תורה כמ"ש צעירובין ד' נ"ד ע"ב מאי דכתיב רוכבי אהנות לחורות אלו תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, לחורות שעושין אותה כלהרים וכו'. ובתוס' קידושין ד' כ"ט ע"ב ד"ה הא דצני צבל היו הולכין וגורסין משניות החנאים בא"י חוץ למקומם, ובסוף דברי תוס' שם שלפעמים גם צני א"י היו יולאים חוץ למקומם לצבל ללמוד תורה יעיי"ש, ואמרו ז"ל היו גולה למקום תורה. אלא שצספרי סו"פ צרכה עה"כ ומשה בן מאה ועשרים שנה היתה הלל הזקן עלה מצבל בן ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירסם את ישראל מ' שנה. ובזה מצואר לכאורה שעוד צביתו בן ארבעים שנה עלה מצבל דלא כדמשמע מדברי הש"ס שעלה אז מצבל בעת שנחמנה אח"כ לנשיא ופירסם את ישראל, ואולי אין הפי' בצספרי שעלה מצבל לא"י לקבוע דירתו שם אלא ללמוד תורה מפי חכמי א"י שזה נקרא שימוש ת"ח כמ"ש אח"כ בצספרי ושימש חכמים מ' שנים והתחיל זה צביתו בן ארבעים ויום א' בשנה חשיב כשנה לענין זה כמצואר בגמ' חגיגה ד' ה' ע"ב דריב"א היו רגיל דאזיל לתלמי ירחי באורחא וחד יומא צבי רב וכו' דרש ר"י ואותי יום יום ידרושין לומר לך כל העוסק בתורה יום א' בשנה מעלה עליו הכי כאילו עסק כל השנה כולה, ויוכל להיות שצביתו היה דר צבל אלא שאחר שהגיע למ' שנה התחיל לשמש ת"ח משך כל המ' שנים עד שנחמנה לנשיא ונסע באותן המ' שנים ששימש ת"ח לכמה מדינות כמ"ש בגמ' ה"ל שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ולאו מכל אדם זוכה אדם ללמוד

עלה לרגל, וא' מן החיובים הוא דלגיון חו"ל הוא, אלא דמה שה' דר בחו"ל לאו קושיא היא כלל, אלא מה שלא עלה לרגל. ובזה י"ל כמ"ש הרמב"ן שלא הי' הפקידה אלא על צד ולא על שאר המדינות, אבל כלל הצדדי וצניו וכן שאר תנאים וקדושים שהיו דרים בצדל קשה לכאורה, וי"ל כמ"ש הפני"י שלא היו צריכים לעלות כולם שלא הגיע הזמן. ומ"ש הרמב"ן שלא היתה הפקידה על מדינות אחרות, אפשר שהכוונה שעל מדינות אחרות לא היתה פקידה כלל, אבל על צדל היתה פקידה שיעלו חלק מהם, אבל לא שיעלו כולם כחומה, כי גרם הכעס של ע"ז שצומן בית הראשון ולא הי' אז תיקון כראוי שיהי' גאולה בשלימות אלא פקידה גרידא.

יג

אבל קשה צומן הבית שהי' מלכות של תורה בארץ ישראל, ובפרט צימי עזרא, הא"ח הי' מותר לדור בחו"ל תחת ממשלת עובדי ע"ז, שזה ודאי הי' כעובד ע"ז אף לפי הפי' שהבאתי. וי"ל דהגם שכתבתי לעיל דמסתומת הלשון שבצריחתא שכתב דר בחו"ל אינו נראה דמייירי ציולא מא"י כיון שלא הזכיר מאומה, אבל אח"כ ראיתי במקור מימרא זו שהיא בתוספתא דע"ז פ"ב שכתב בלשון זה: „כל המניח ארץ ישראל בשעת שלום ויואל, כאילו עובד עכו"ם". והרי שכתב בפירוש דמייירי ציולא, וכשהוא בשעת שלום, וכן הוא בחו"כ מימרא זו וכתב להדיא היואל מא"י, וכן בשיעור מקובצת שם כשהעתיק לשון הגמרא כתב היואל מא"י, אח"כ ברור דמייירי רק ציולא מא"י. ומה שאמרו בגמרא בתם דר בחו"ל, אפשר שהוא ע"ד שכתבו בתוס' בקידושין דף כ"ט ע"ב גבי הא לן והא לכו, שאמר הלכה לצני צדל, אף שלבני א"י הי' צריך לומר בדיפך, מ"מ אמר כן לצני צדל, יען שאלם כך הוא ולכן סתם הדברים כך. ומאילו כמה פעמים בש"ס ענינים כאילו, וע"כ אפשר שנאמרה מימרא זו לצני א"י ואלם לא הי' אפשרות לדור בחו"ל כ"א ע"י שאל מא"י, ולכן סתם הדברים. ובזה יש ליישב מה שהרבה תנאים וקדושים עד אין שיעור היו דרים בצדל ושאר מדינות בחו"ל אף צומן הבית. ומה שמוצא באחז ספרים

תורה, ובספרי אינו מוזכר כלל שעלה אז מצדל לא"י אלא סתם שעלה מצדל ויכול להיות שהי' זה לכמה מדינות לבקש תורה כו"ל ועכ"פ מדברי הש"ס משמע כמו שכתבתי.

ובירושלמי פ"ו דפסחים צ"ה א' עמודא דפסח דחי שבת ששאלו את כלל ולא הודו לו נחמיה כתב שם הלשון כבר אמרנו אם יש תוחלת מצדל, ופי' הפ"מ לפי שבאותו הדור לא היו סומכין כ"כ על הצדליים. עוד שם בירושלמי על ג' דברים עלה כלל מצדל ומבואר בזה שאך צדלל אלו הג' שאלות עלה מצדל וא' מהג' שאלות הי' בחו"כ פ' תזריע סוף פ' ע' יכול אם אמר כהן על עמא עהור יהא עהור ת"ל עהור ועהור הכהן, וסוים שם בחו"כ על הדבר הזה עלה כלל מצדל ופי' הראב"ד שם שני פירושים הא' שהוא הי' מסופק במדרש הפסוק הזה ועלה מצדל לא"י ללמוד מפי שמעי' ואצטלין וי"מ לצני א"י נסתפק הדבר ושלחו לצדל צדלל כלל ועלה ולמד ועי"ש. ונראה שנאלו השני פירושים נחלקו הפ"מ וקרצן העדה מפרשי בירושלמי שבה"ע פי' שעלה מצדל לשאל שאלות אלו מפי שמעי' ואצטלין ובפ"מ פי' שהי' זה בידו מצדל ועלה לא"י לדרוש להם. ועכ"פ לכל הפירושים אך צדלל אלו הג' שאלות עלה מצדל וחולת זה למד חורחו בצדל, ובפ"מ נחמיה הפרק כתב גם על שמעי' ואצטלין שמקודם היו יושבין בירושלים ואח"כ הלכו לצדל וקבל כלל מהם ואינו מביא המקור מהיכן לקח שמעי' ואצטלין הלכו אח"כ לצדל כי מהלשון שבירושלמי שאמר שהיו יושבין אלהים אינו מוכרח כ"כ יע"ש דוק. ועכ"פ על כלל נראה ברור מכל הג"ל שלמד רוב חורחו בצדל.

ובגמרא קידושין דף ע"א ע"א צימי רבי צקאי לעשות צדל עיסה לארץ ישראל, אמר לכן קולאים אתם משימין לי בין עיני, ופירש"י ז"ל משום דרבי ממשפחת צדל הי' מצני צניו של כלל שעלה וקבל נשיאותו מצ"ב. מבואר בלשון זה שעלה לא"י צעת שקבל נשיאותו וצניו וצ"ב הי' משפחת צדל. ובתוס' פסחים ד' ג' ע"ב ד"ה מאלו נתקשה בריב"ז למה לא

טו

ועיין אה"ח הק' פרשת בחקתי עכ"כ והתודו את עונם וגו' והבאתי אותם בארץ אויביהם ש"י ח"ל: פ"י גם זה יאמרו בכלל הוידוי, והנה ממה שמצויים ה' להתודות עליו אתה יודע שהם היו מרשיעים צפרע זה ורשע הוא כי יאמר למה ה' יוציאם מארצם ויגלהם בין האומות אם לפרעון עונם ייסרם תוך ארצותם ולא יגלהם בין האומות כי אדרבא זה יסובב הפך תיקון המצוקה, שאם המצוקה הוא להיעזב מעשיהם, הנה כשתראה אותם בארצות יגמרו לעשות רע ויתעורבו בגוים וילמדו מעשיהם, וזה יחזק מחשבת קרי, לזה כשאמר ה' והתודו, זכר שיאמרו ג"כ בוידוי כי לדיק ה' וכו' בהציאם בארץ אויביהם וכו', עכ"ל יעו"ש שהאריך עוד בהסבר הדברים. עוד כתב אה"כ בפסוק ואף גם זאת בהיותם וגו' ח"ל: כי ה' נותן טעם להקפדת כל חכם לב למה יגלה ישראל מארצו ולא שם לו שם בארץ עלמה משפט חט אשורם מני אורה עוד הוסיף לומר אף גם עתה זה והוא באמצעות הבאתם בארץ אויביהם וכו' לא מאסתים לבלותם ע"ד א"י ח"ל כי ה' השליך חמתו על עמים ואזנים למלט עם בני"י וכו', גם יסובב רחמיו ותבטח מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין, והוא אומרו ואף גם זאת סיבה להבאתם בארץ אויביהם, שבהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' לבלותם, ולכך זה בחרתי צעונם בזה, עכ"ל הק'. וכן המה דברי הרמב"ם ז"ל כי בהיותם בארץ אויביהם בזה נחמטע הקטרוג ואין מדת הדין מכלה אותם ועמקו מחשבותיו ית"ש גם בזה.

אלא שצריך להבין לכאורה אלו השני מאמרים שהבאתי מדברי האה"ח הק' שבמאמר הראשון כתב שהרשע הוא שאומר למה הם בארצות אויביהם ולעתיד יתוודו ע"י, ובמאמר השני כתב כי הקפדת כל חכם לב בזה, ובאמת אינו מובן למה יהי נקרא רשע על שאלה זו שצריכה לכאורה עתה והסבר. אמנם מובן הדבר כי בודאי כל חכמי לב מלמדים בזה על שצריכים לאותו דבר להיות בארצות אויביהם וזה נקרא הקפדת חכם לב אבל מאמינים בהש"ת ובתורתו הקדושה וכיון

שעזרא הסופר הקפיד על כמה מקומות על שלא עלו לארץ ישראל וגם שהזיקה להם הקפדתו, אפשר שבאלו המקומות ה' לו טעם מיוחד שיעלו לא"י וראה שיעלו עמו, וקרא אותם ולא שמעו בקולו, ולכן הקפיד עליהם, אבל רוב המקומות והמדינות, גם על הנשארם בצבל לא ה' שום הקפדה, כי בן היחה ההשגחה מן השמים, כאשר יתבאר עוד להלן. ועכ"פ מצוה בדברי הרמב"ם שהצוה קיימת אם עולין בכנפיהם אף ברשות.

יד

ויותר מזה מצוה בדברי הרמב"ם פ' כי תבוא בסוף פ' התוכחה, חלה"ק: ודע כי התוכחה במארה וכו' ושאר כל התוכחות הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשעה, אבל אחרי הגלות לא יקלל אותו רק לעבוד שם אלהים אחרים ע"י ואין וכו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ, כי בן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות וכו', אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויביו לא נתקללו מעשה ידינו וכו' כי ישיבותנו בגלות הוא ההצטעה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתם לבלותם להפך בריתי אדם כי אני ה' אלקיכם, עכ"ל הק'. — ומצוה מזה שהצטעחו של הש"ת שלא יהי ח"י כלי' היא רק בהיותנו בארץ אויביו לא בא"י, א"כ היא גזירה גוראה מאתו ית"ש להיות בגולה לא בא"י, והלא בכל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו והקב"ה מלילנו מידם, ואם ח"י צעלה הצטעחו ית"ש בצעלה זו, אין לך סכנה עלומה וגוראה יותר מזה, וא"כ א"ל לומר שמוחר לעלות ברשות, כי אף צעלי ברשות המלכות עכ"פ לא נתקיימה הגזירה להיות בארץ אויביהם. וזה ודאי נראה ברור שאם רוב ישראל הם בארצות אויביהם וסובלים גזירת הגלות, שאז קיימת הצטעחו ית"ש לשמור מכלי' אף את בני א"י, ואין כוונת הרמב"ם אלא אם רוב ישראל עולין בחומה נגד ראונו ית"ש שגזר הגלות. נמצא לפי"ז שישיבת רוב ישראל בגזירת הכזרה ית"ש היא המללה גם חושני א"י.

פרעה דופק על פתחו של משה ואהרן, א"ל הא שועה בלילה אנו יואלין, אמר להם הא מתו כל מנרים, אמרו לו מבקש אתה לבלות את המכה הזו ממך אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה, התחיל פרעה לזוז לשעצר הייחם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם וכו' וברכתם גם אותי, התפללו עלי כדי שתכלה ממני הפורעניות, ותחזק מנרים על העם שהיו מצהילין ועורדין אותן ללאת, ע"כ. א"כ הרי צרור שלא הי' אז אלל פרעה שום כפי' או יד חזקה ממנו על ישראל, אלא לזוז לזוז הרי אתם ברשותכם ונכנעו צהשחחוי' והכנעה מרובה לפני משה ואהרן, וע"כ שמה שאמרו שהיו מצהילין ועורדין אותן ללאת אין זה אלא צהלה של תחנונים ענומים ורוב דברים. וצמכילתא פרשת צשלה איתא כשאמרו האוקטורין ששלח עמם פרעה ציום הרביעי הגיע פרוזימא שלכם לחזור למנרים, שנאמר דרך שלשת ימים, אמרו להם ישראל כשיאלצו ברשות פרעה יאלצו, שנאמר ממחרת הפסח יאלצו בניי ציד רמה ולא אמר שפכה אותם ללאת אלא שהי' ברשות, ואעפ"כ קראו הכתוב ציד חזקה.

וצריך לומר ע"כ דבכל מה שהאדם מפעיל ומתחזק בן אם על ידי תחנונים מרובים וכן על ידי פעולות אחרות, שיש בהן התחזקות נקרא יד חזקה. וצפרשת ואתחנן פסוק ל"ד או הכסה וגו' לקחת לו גוי מקרב גוי צמסות צאותות וצמופתים וצמלחמה וציד חזקה, גם שם א"א לפרש ציד חזקה על איו כפי' של מלחמה שהרי כבר כתב שם וצמלחמה, גם חשב כל הנעשה צמסות צאותות וצמופתים. וצראצ"ע פי' שם ציד חזקה שילצו ישראל ציד רמה. ונראה הכוונה צזה על התחזקות יתירה שהי' להם, וכמו שפי' התרגום צפרשת צשלה ציד רמה — צרים גלי, וכבר נחצאר גם על לשון חומה שמתפרש על כמה אופנים שרשיי ז"ל צשה"ש עה"כ אני חומה מפרשו על התחזקות ציראה ואהבה להשי"ת כי כל ענין של התחזקות מדמה לחומה שיש לו כח חזק, וחכ"ל אמרו אם עליהם כחומה דקאי על עלי' מרובה כי אם העלי' מרובה יותר יש צזה ענין של התחזקות ודומה לחומה, אף אם הוא ברשות, וכן הוא הלשון של יד חזקה דקאי גם על התחזקות של עלי' מרובה ודמי לחומה.

שרואים מהכתובים ומדברי חכ"ל (כמו שאביא להלן עוד ראיות ברורות כשמש) שזה הוא רצונו ית"ש, שוב אינם מהרהרים אחרי מדותיו ית"ש, וק"ו שאינם אומרים דבר שלא כרצונו ית"ש, אבל רשע הוא האומר נגד זה דברים אשר לא כדת ומעיה דברים כלפי מעלה. והנה רוב"ק בופיעה צצית מדרשו של האור"ח הק', כי עכשיו הרשעים מתעטפים בצדקים כאלו.

פז

והנה באבני נזר יו"ד סי' תנ"ו דחה בשתי ידיים את דברי השואל שהביא מספר אהבה יונתן דאפילו ברשות כל העמים חלה השבועה שלא לעלות לא"י יחד, וכל ראייתו אינו אלא מלשון רש"י ז"ל שכתב ציד חזקה, ואם הוא ברשות אין זה ציד חזקה, וע"כ כתב שא"א לזוז מפירשיי ז"ל. ואני תמה הא"ך צנה ע"ז יסוד גדול כ"כ על הלשון שאם הוא ברשות א"א לומר צלשון יד חזקה לדחות עי"ז דברי הגאון ז"ל צאהבת יונתן, ראשית הנה מקרא מלא צסוף פי' שמות כי ציד חזקה ישלחם וציד חזקה יגרשם מארצו, ופירשיי ז"ל ציד חזקה ישלחם מפני ידי החזקה שתחזק עליו וציד חזקה יגרשם על כרחם של ישראל, וכה"א ותחזק מנרים על העם למחר לשלחם, ופי' שם המזרחי וכה"א דמשום הכי פירשיי רישא דקרא ציד חזקה ישלחם על ידו החזקה של הקב"ה ולא על של פרעה כי ידו החזקה של פרעה הוא צסיפא דקרא דקאמר ציד חזקה יגרשם. וברי שקרא הכתוב מה ששלח אז פרעה את ישראל ממנרים שהיה ציד חזקה של פרעה אף כי ודאי פרעה לא עשה שום מלחמה או איו כפי' נגד ישראל, שהרי אדרבא קרא אותם ואתחנן לפניהם צהכנעה מרובה צימהרו ללאת. וצמדרש נחחומא על הכתוב ויקרא למשה ולאהרן וגו' קומו לאו למה צא הוא ועבדיו, צשעשה שא"ל פרעה אל תוסיף עוד ראות פניי א"ל משה כן דברת לא אוסיף עוד אליו והשתחוה לי לאמור לא אתה וכל העם וגו', וחלק משה בצדד למלכות שלא אמר לו אתה וכל עבדיך. וכעין זה הוא צגמרא צצחים ק"צ ומציאו צרשיי ז"ל פרשת צא צמקומו, וצמדרש ילקוט עה"כ קומו לאו מלמד שהי'

יז

ובזה מתפרש היעז לשון רש"י ז"ל שכתב יחד ביד חזקה, דאם יומא דכוונתו ביד חזקה על ידי מלחמה שלא ברשות ושכבין בן מלשון חז"ל שלא יעלו בחומה דקאי על שלא ברשות שזכ נקרא בחומה, מנא ליה להוסיף עוד לומר יחד, דכיון שהכוונה בש"ס בלשון בחומה דקאי רק אס הוא שלא ברשות א"כ זהו טעם האיסור בשביל שהוא שלא ברשות ואז אין נפקא מינה אס הוא יחד או לא, ומנא ליה להוסיף עוד תנאי של יחד כיון שלפי פ"י זה אין לו שום מקור בש"ס. וע"כ נראה ברור כוונת דברי רש"י ז"ל שחפס לשון ראשון מה שאמר יחד שהאיסור הוא בעלי מרובה יחד, ומה שאמר א"כ ביד חזקה הוא לפרש המאמר דלמה נקרא בעלי מרובה יחד בלשון בחומה, בשביל דכשהעלי היא ביחד יש להם שמה יד חזקה, כלומר התחזקות יתירה כנ"ל, ולכן נקרא בחומה. וכן הוא ביפה קול שהעסקתי לעיל לשונו שהביא קודם לשון רש"י ז"ל יחד ביד חזקה, ושוב פ"י א"כ דמייירי ברשות, ומייתי ראי' מגמרא יומא ולא מסתבר שיחלוק בפ"י על רש"י ז"ל ונראה שסובר שגם ברש"י ז"ל אפשר לפרש כן דמייירי ברשות, גם מפרש א"כ ביפה קול מה שאמר במדרש רבה אחר שהביא השבועה שלא יעלו חומה מן הגולה, אס כן למה מלך המשיח צא לקבץ גלוותיהן של ישראל, ופי' צוה אס יעלו חומה מן הגולה למה יעמך מלך המשיח לצו לקבץ נדחי ישראל, ומכיון דקיי"ל דמלך המשיח יקבץ נדחינו מכמה קראי, א"כ אין צידינו להתקבץ מעצמנו יחד, עכ"ל. ומבואר מדבריו הקדושים שהקיבץ יחד לעלות הוא נגד כמה קראי שהמלך המשיח יקבץ את ישראל.

ובאור החיים הק' פ' בחקותי עה"כ ואחכס אזרח בגוים וגו' כתב חז"ל: שהשביע ה' את ישראל וכו' שלא יעלו בחומה פ"י ביד חזקה וכו', והוא מאמר ואחכס אזרח בגוים וכו' ואומרו והריקותי אחריכס חרב יתבאר ע"ד שאמרו שאס אין מקיימין השבועה אני מתיר את צערכם והוא אומרו והריקותי אחריכס חרב, שחב"י חרב מרועה לפניכם אס לא תקיימו גזירת זירוי בגוים כחכר יחי' צערכם וגו'. ואומרו עוד והיתה ארלכם וגו' חרב הוא נחיתה טעם על הדבר למה

יחפץ ה' צירוי בגוים, כדי שחב"י ארץ שממה וערים חריבות כדי שלא תרבה הארץ, לזה לריך שחב"י אתם בארץ אויביכם והוא אומרו ואחכס בארץ וגו', עכ"ל יעו"ש. הנה התחיל לומר הפ"י של בחומה שהוא ביד חזקה ולבסוף סיים טעם הדבר שזריכס להיות בארץ אויביכם שחב"י הארץ שממה ולפי טעם זה ברור שאף ברשות אסור לעלות ביחד, כי הגזירה היתה שיכיו בארץ אויביכם ולא בא"י, ואעפ"כ כתב לשונו של רש"י ז"ל ביד חזקה, שמע מינה שדעתו ז"ל שאין הוכחה כלל מלשון זה דמייירי דוקא שלא ברשות, וכבר העסקתי לעיל לשון הרמב"ן ז"ל צ"ב מקומות שדעתו ברור כן שאסור אף ברשות, וכמ"ש באהבת יונתן וציפה קול ובאזכ"ח הק' ועוד כמה גדולים וקדושים, כאשר יתבאר עוד להלן בראיות ברורות. ומ"ש הרמב"ן בספר המלות שיחידים מקיימין מלות ישוב ארץ ישראל בשיצחם שס אף בזמן הגלות זה יתבאר אי"ה במאמר השני בענין מלות ישוב א"י.

יח

ובגמרא פסחים דף פ"ז אר"א מאי דכתיב לדקח פרונו בישראל, לדקח עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות. ובע"ז דף י' על הא דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אחכס כשם שאי אפשר לעולם צל רוחות כך אי אפשר לעולם צל ישראל, ופי' שס המכרש"א שעל ידי שפזר אותם צד' רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיום של עולם וכן נראה מלשון רש"י ז"ל תענית דף ג' ע"ב על הא דאמר אי אפשר לעולם צל ישראל שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל והכי אמר קרא כי כד' רוחות השמים פרשתי אחכס לרוחות העולם כדי שיתקיים שנאמר אס לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ומבואר צוה שרלון הבורא בבורש"ש הוא לעוצת ישראל ולעוצת העולם שבזמן הגולה יהיו ישראל מפוזרין בכל ד' רוחות העולם ולא יעלו כולם לא"י. ובתנוד"א סא"ר פ"י שמדבר שס ממה שפזר הקב"ה את ישראל כתב ע"ז המשל בעה"כ הוא יודע באזהר מקום יפקיד את כליו, וכשיבוא בעה"כ לביתו יבוא כליו עמו לתוך הבית. ומבואר צוה שאף הקב"ה שהוא בעה"כ יודע לסדר

שם עוצב צענין זה, ותמלית הדברים שהי' חילוק צי גאולת מלרים לשאר הגאולות צבל ומדי וכו', שבמלרים נתבררו בגאולתם כל הנשמות כמשי"ה ויגלו את מלרים לכן לא הי' צריך להיות שם עוד, אבל בשאר הגאולות לא נגאלו לגמרי ונשאר נשמות שלא נתבררו לגמרי, ונשאר ישראל תחת יד צבל ומדי ולא עלו צנין צית שני כוודע, כדי לברר הנשאר שם. גם כתב לחלק בין הדי' גליות של צבל ומדי יון ואדום, ששם הוא גלות מרובה מכלל ישראל כיון שהם השרשים, אבל בשאר עי' אומות כיון שגלה שם אחד מישראל נחשב כאלו גלו כולם, כי המה רק פרטים וענפים, ולכן אין כל ישראל לריכין לילך בגלות שם, זולת אותם צני אדם אשר נפלו נלוות נשמותיהם באומה ההיא הם לריכס לגלות שם כדי לברר ולהוציא משם נילאותיהם שנפלו שם, עיי"ש.

ונשמע מזה שני ענינים: הא' מה שכחצ צמדרש שהכרת להיות בגולה תחת יד כל שצעים אומות, אלא דסגי באחד, אמנם לריכין להיות צכל אותן המקומות שנמלאים שם נילאותיהם השייכים לשורש נשמתם, וזה א"ל לאדם לדעת אלא הקצ"ה, והוא המסצב הסיבות ומכין מלעדי גבר, אף צלתי ידעת האדם עצמו, שלרוב אינו יודע למד הוא צא שמה; וכו' שאף צימי עליית עזרה הי' לורך צדבר שישררו צצכל חלק מישראל כדי לתקן הנשאר שמה, וצודאי הי' גם דעת עזרה הסופר כן. והנה נתבאר זה לעיל גם לפי פשוטו, ולא תקשה הלא הגלות הי' מחמת החטא, דמפני חטאיו גלינו מארצנו ולולא החטא לא הי' גלות, ואם כן מה הי' אז עם כל אלו הנשמות והנילוות. כי כבר תי' זה באוה"ח הק' פ' צבר צפסוק כי ימוך אחיד, שכתב שאחד מהעשמים של גזירת הגלות, ולא סגי שייסרם הי' צצצט מוסר צארלס וצנחלתם, שהוא כדי לברר הנילוות של קדושה צצין הארצות שצכל העולם, וכתב אח"כ ו"ל הק': וא"ח א"כ אם לא היו ישראל חוטאים וגולים מי הי' מברר המתבררים עתה צתפלות ישראל, דע כי אם לא היו ישראל חוטאים הי' להם כח לברר נילאות הקדושה צמקום שהם מכל המקומות אשר צאו שם, משא"כ אחר חטאם דחלש כוחם ולואי שחשיג ידם צמקום עצמו אשר שם הנילוות עכ"ל הק'.

באזה מקומות יפזר את ישראל כמשי"ה מהי' מלעדי גבר כוננו וכשיהי' זמן הגאולה לצוא אל ציתו והיכלו, אז יקצס השי"ת הוא ולא אחר. וצמדרש רבה פרשת לך עה"כ ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' דרש ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן, ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן, ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן, ע"כ. הנה אמר הכחצ ידוע תדע שצריך לידע זה שאך הקצ"ה הוא המפזר והוא המכנס, ומצלעו אין רשות להתערב צזה. ועי' צנח"ק שמאריך לפרש דאף שהכחצ מברר בגאולת מלרים, מכל מקום הראה לנו שגאולת מלרים הוא האות והמופת על הגאולה העתידה שכן יהי' הכל כמו צמלרים כמו שנאמר כימי לאתך מארץ מלרים ארחנו נפלאות.

יב

וגדל"ה מו מלינו צמדרש רבה שיר השירים צי עה"כ קול דודי הנה זה צא זה מלך המשיח, צשעה שהוא אומר לישראל צחודש הזה אחס נגאלין, אומרים לו האך אנו נגאלים והלא כבר יצבע הקצ"ה שהוא משעבדנו צעי' אומות, והוא משיכן שתי תשובות ואומר להם אחד מכס גולה לצרבריא וכו' דומה כמו שגיליתם כולכם, ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכחצת ערוגי' מכל העולם מכל אומה ואומה, וכ"ל צא ומשעבד צכס וכאלו נשתעבדום צעי' אומות וצחודש הזה אחס נגאלים, ע"כ. הרי שאף אחר ציאת המשיח עדיין יהיו יראים ישראל המאמינים צצבעתו של הקצ"ה להיות גולה צכל עי' אומות שא"ל שתי"ה גאולה לעוצה ערס שחקיימה השצבעה צדבר הגלות. ואף שחכז"ל צמדרש שם גילו לנו התשובה ע"ז, מכל מקום לא סגי עד שיאמר להם הקצ"ה שכן הוא שהגיע קץ הגאולה האמיתית, ומעלמנו לא נוכל לידע אם נתקיימה גזירת הגלות צאופן ה"ל שחושב שם צמדרש, זולת הקצ"ה שהוא היודע ועד וסוקר הכל צסקירה אחת.

מבואר מכל הלין שעליית כולם לא"י קודם ציאת המשיח, נגד צבעתו של הקצ"ה, מעכב את הגאולה. וככה מצואר גם צכתצי האר"י ז"ל צשער המלות פרשת ראה צמלות זכירת יציאת מלרים עה"כ למען חזכור את יום לאתך מארץ מלרים וגו' והאריך

ב

ויותר מזה כתב המהר"ל מפראג ז"ל בספרו נח ישראל פ' כ"ד, שמאריך שם טובא צדין אלו השבועות שלא לשנות כלל צענין הגלות וסוים לצסוק לפרש מה שאמרו שהשבועות צדורו של שמד וז"ל שר"ל אף אם יהיו רואים להמית אותם צענויים קשים, לא יהיו יולאים ולא יהיו משנים בזה וכן הפי' אלל כל אחד ואחד משבועות הללו ויש להבין זה, ועיי"ש באריכות דבריו. וגמלא לפי דבריו שלא די מה שאסור ללאח מן הגלות אף ברשות, אלא אף אם יכופו עליהם בכפי' של מיתה ר"ל, גם אז אסור לעבור על השבועות הללו כמו בכפי' של שמד ר"ל. ונראה ממרווא דבריו שסובב בזה גם על השבועה שלא יעלו בחומה. ובעיקר הדבר מ"ש צענין זה משפט חרוץ של יהרג ואל יעבור, יתבאר אי"ה להלן עמו ונימוקו.

בא

ובפרק ב' דמסכת עדיות משנה ט' איחא: וצמספר הדורות לפניו והוא הקץ ופי' שם הראצ"ד וז"ל: אעפ"י שניתן קץ לגלות ישראל ולשעבוד שלהם בשנים, מכל מקום לענין העובדות והנחמות האמורות להם צמספר הדורות הוא תולה לפי שהוא רואה את הדור זכאי ומתגלגל עמהם עד שמגיע לאותו הדור. וכן ה' צעצוד מלרים, אעפ"י שגאלו צסוק ד' מאות שנה לא שבו לשבת בארץ עד דורו של יהושע, וכן ה' בגלות צבל וכו', וכן לימות המשיח כשיגאל אותם הקצ"ה לא יכנסו מיד לארץ, אצל יולך אותם למדבר העמים כנצואת יחזקאל כ', עכ"ל. ומצואר בזה שאף אחר הגאולה לא יראה הקצ"ה להכניסם מיד לארץ עד שיביו קודם צמדבר ששם יהי' הצירור, והנשארים יעשו תשובה שלימה כמצואר כנצואת יחזקאל והושע.

בב

ובזה הכנתי סדר הצרכות שצרכה שמו"ע המצואר צמס' מגילה דף י"ז ע"ב שאחר צרכה השיבה שישובו שופטים כצראשונה אומרים ולמלשינים שעי' השופטים כלו הצדים, ואח"כ מתרומם קין כלדיקים,

ושב צבנות ירושלים. נמלא' צנין ירושלים יהי' אח"כ. ויש לדייק הלא מתחילין צצרכת תקע צשופר שהוא קיצון גליות, ואם לא יהי' עדיין צצכה ירושלים להיכן יתקצנו. ולפי דברי הראצ"ד שהקיצון הראשון יהי' למדבר ניהא, וכן אלו אומרים צתפלתינו ושא גם לקצן גליותינו, גם סוים הצרכה הוא צסתמא מקצן נדחי עמו ישראל, ולא אמר להיכן. ומה שאומרים צאמצע הצרכה וקצנו וכו' לארצנו, ז"ל הכוונה שכלית הקיצון הוא לצוא אח"כ לארצנו, אצל הקיצון הראשון לא יהי' לארץ ישראל אלא למדבר העמים. ויש נוסחאות צכמה סידורים שאין לומר כלל חיבת לארצנו צכל הצרכה של תקע צשופר, וצליקועי מהרי"ח שאסף וליקט כל הנוסחאות כתב שצסידורי אשכנז ליתא חיבת לארצנו, וכן נראה מדברי העור והאר"י ז"ל שכתבו שיש צצרכה זו כ' חיבות, וכן נהג אצל מארי זלה"ה שלא אמר, אצל צתחלת הצרכה וצסוים הצרכה אינו מחזר צשום נוסח להיכן יהי' הקיצון, אף שצודאי הקיצון למדבר אינו הצכלית והוא רק צצביל לחכותינו ולצרוף אותנו להיות מוכשרים להתקצן לארצנו הקדושה, שזה כל תקותינו צכליון עינים, אלא שצצביל שהקיצון הראשון לא יהי' לא"י אלא למדבר וצרכה זו נאמרה על הזמן שקודם הצזרת השופטים וצכליון המינים שאז לא יהי' עדיין הקיצון לא"י, לכן אין מחזירין מזה צתחלה וצסוק שהוא עיקר הצרכה, וגם להצכירו צאמצע, שהוא צצביל הצכלית לצוא לארצנו, גם זה תלוי צצניוי הנוסחאות ויש עוד חילוקי דעות, ואין להאריך בזה. ועכ"פ זה ודאי שהוא קל וחומר צ"ב של ק"ו שקודם הגאולה אין לצון הצורה ית"ש להכניס כל ישראל לא"י, ויש עוד הצכה ראיות צצורות, אלא שדי צמה שכתבתי, ואין להאריך עוד.

בג

והעור"ה מכל המקוצן שצצרכה מקומות מפורש יולא צדברי חז"ל שהקצ"ה אומר צצכל משך ימי הגלות עד ציאת המשיח יהיו ישראל מפחרין צכל ארבע כנפות הארץ. זה ודאי שלריך שיביו צארץ ישראל עובדי ה' צצכרה צמקום הקדוש, ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא הצכה צצביל קידוש החודש והמועדים, ולכל הדעות ציים הצורה והמלות שמה חשוב ויקר יותר עד

האומה על דרך משל ואמר השבעתי אהכם וגו' ואחס אחינו אהובינו קבלו עליכם שבעתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ, עכ"ל. וכן הוא בכל המדרשים, מדרש רבה ותנחומא, מכילתא וילקוט ושאר מדרשים שפי' שבעות אלו על בני אפרים וכן חזינא ואחרים שעשו פעולות ליקח לעצמם גאולה וממשלה ערס הזמן הראוי ונכשלו עי"ז ר"ל צפורעניות קשה ומרה עד מאוד, כשי"ת ישמרנו.

ובמדרש רבה שיר השירים ז' סיים אח"כ מהו עד שתחפץ מלכות של מעלן לכשתחפץ מדה הדין מאליה אני הוא מציאם בקולי קולות ולא אחטב, לכך נאמר עד שתחפץ. ובתרגום יונתן על שה"ש פי' ג"כ צאלו השבעות דלא חזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם ה', וכן פי' בכל ה' שבעות, אלא שפירש בכל אחת מהשבעות על זמן אחר. ולפי התרגום יונתן הכנתי שינוי הלשון בקראי, שכל השבעות כחז הלשון אם תעירו ואם תעוררו, ובשבעה האחרונה שפירש ח' כחז הלשון מה תעירו ומה תעוררו, וטעמא צני. אמנם לפי דברי התרגום יונתן שפי' שבעות הראשונות על דורות הראשונים ובשבעה האחרונה כחז יאמר מלכא משיחא משביע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אחון מתגרין צעמי ארעא למיפק מן גלותא, ומא דין אחון מרדין בחילותי' דגוג ומגוג [מה שאמר בחילותי' דגוג ומגוג אף כי מלחמת גוג ומגוג יהי' אחר ביאת המשיח עם מלך המשיח אצל החיילות דגוג ומגוג המה מאותן הרשעים המצערין ולוחמים עם ישראל גם קודם ביאת המשיח כי לא יעמדו אחר ביאת המשיח רשעים חדשים בחסדי"מ לבוא וללחום עם מלך המשיח אלא הרשעים האחרונים הסובלים מהם קודם ביאת המשיח כן המה אשר יהיו אחר ביאת המשיח חיילותיו דגוג ומגוג] אחטבינו פון זעיר עד דישינון עממא וגו' ובאר כן ידבר לכן מרי עלמא רחמי לדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהו למיפרקבון, ע"כ. ואמר כאן אחטבינו פון זעיר מה שלא אמר כן בשבעות הקודמות, כי שם קאי על דורות הראשונים שהי' עוד זמן ארוך להמתין לכן היתה השבעה על זמן ארוך, אצל צעת ביאת המשיח והמלחמות המה התחלת גוג ומגוג אמר אחטבינו פון זעיר, כי אין השבעה אלא על זמן קצר מעט מעט,

אין שיעור, כאשר יתבאר במאמר השני, ולריך להתאמץ בכל אופן ואופן להחזיק את חושבי הארץ בגשמיות ובדחניות בכל מה דאפשר, צפרט עכשיו שההכרח להגילם מזרם המניות ר"ל, וכמה יגיעות מוטל עלינו עבור החזקת חושבי הארץ כנודע, גם אנכי צעני ערנתי הרבה בזה. אצל האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י, כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חז"ל שצמחה מקומות צש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י. והוא באמת הפלא ופלא, האין ירכבו עוז נופשם אף קצת שומרי תורה ומצוות לדבר דבר נגד דברים המצואים כ"כ צפי' בהרבה מקומות מדברי חז"ל שהצאתי, גם יש בזה העברה על השבעה שלא יעלו בחומה, ואינם שמים על לב שהמיינס בדו זאת מלכס לתפוס צרשתם את כלל ישראל ואינם מאמינים בגזירתו של הקב"ה ובהשגחתו ית"ש, וכדי להטעות את הדבריות נתנו להם שם חיבת הארץ שלא כדת, והי' ירחס. והנה נתבאר שתי השבעות דהשבעה שלא ימרדו באומות קאי על כל מרידה בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ, והשבעה שלא יעלו בחומה קאי על עלי' מרובה יחד אף אם הוא צרשות או אפילו ע"י כפי'.

כד

ומעתה אבוא לבאר השבעה השלישית שלא ידחקו את הקץ, ולריך להבין פירושו. וכנה רש"י ז"ל פי' לשון דוחק שלא ירבו צתונגוים על כך יותר מדאי. ולבאורה אינו מובן כלל מה הוא הגבול של התנוגים יותר מדאי, הלא בכל התפלות יסדו לנו להתפלל על הגאולה, גם בתפלת שמונה עשרה שתקנו לכל ישראל לומר שלש פעמים בכל יום יש זה הרבה תפלות על הגאולה ועל בנין ירושלים ולמיחה קרן בן דוד, ולדיקים מסרו נפשם בכל עת בתפלות האלו, והאין אפשר איפוא לידע הגבול שצמח בגדר איסור השבעה. אמנם הרמב"ם ז"ל באגרת תימן בסופו פי' שבעה זו על משיחי שקר שעושים התעוררות לגאולה ערס שהגיע הזמן, ובחז וז"ל: לפי שידע שלמה צדוק"ק שהאומה הזאת באורך זמן גלוחה תפאר להתנועע בלא עתה הראוי ויאדו צשזיל זה יביאור עליהם לרות והזכיר מלעשות זאת והשביע

טעות הנוגע לאמונה קרא עליהם את הכתובים הנ"ל, ונעשו צעושים מר ר"ל, ומכל שכן בקץ הגאולה שהוא עמיר ונעלם ולא נתגלה אפילו לנביאים, ואין לנו שום ידיעה ואף אין מקום לטעות, אלא עינינו זופיות למרום שיתגלה לנו מן השמים עפ"י דרך התורה והמסורה, אם כן אין שום ספק שעשיית פעולה קלה כל שהיא לנח צדקו בשר ערס שהגיע הזמן הוא נגד האמונה בה' ובתוכ"ק, כאשר יתבאר להלן כ"ז באריכות. חולם לפי פירוש רש"י ז"ל שהצבעה שלא ידחקו את הקץ היינו שלא ירדו בתחנונים יותר מדאי, צוה לכאורה ודאי אין חסרון אמונה, דהלא אדרבה הרי הוא מרבה בתחנונים רק לפני השי"ת שישלח לנו גואל לזק, ח"כ הוי זה אמונה גדולה בשי"ת, ולמה יחי"א אסור לנו זאת. אבל ז"ל לפי פי' של רש"י ז"ל דגם זה אסר הקב"ה, לפי שראתה חכמתו ית"ש דכל דוחק והפלה צענין בגאולה צאחה אופן שיחי"א מה לא ילמח עובד לישראל, אלא ח"ו אדרבה, וכמו שהביא רש"י ז"ל בפרשת לך עש"כ וירד העיט וגו' וישב אותם אצרים, דהעיט נקרא בן דוד, ופעל אצרים שלא יניחו אותו לבלות את האומות עד שיצא מלך המשיח, ובדאי שלא נחבין לטובת האומות אלא לטובת ישראל.

כו

ולפי זה יש להבין כיון שכל המדרשים והתרגומים ויונתן היו גלויים וידועים לפני רש"י ז"ל, שהרי הוא מביאם במקומות אין מספר, ובכל הדרשות מבואר שהצבעות כוונתם על פעולה אנושית בידיים, כמו שעשו בני אפרים וכן כחיצא ומשיחי השקר, ח"כ מנא ליה לחפש פי' חדש שלא נזכר בדברי חז"ל שקאי על המרבה בתחנונים יותר מדאי, כיון שבדאי יש חילוק בין העניינים. והמהר"ל מפרשג בספרו נח ישראל פרק כ"ד ביאר אלו הצבעות, ובתחלה כתב בדברי רש"י ז"ל על הא שלא ידחקו את הקץ, פי' להביא את הקץ שלא צמנו ע"י תפלה ורחמים, ולצסוף פי' מה שאמרו שהצביעו צדורו של שמד, דר"ל שלא ילאו מן הגלות והשעבוד אף אם יחיו ח"ו מייסורים אותם יסורים קשים כמו צדורו של שמד שהיו סורקים את צפרם במסרקות של ברזל, ואף אם יחיו רואים להמית אותם ר"ל בעינויים קשים לא יחיו

שלא היו מקיימין הצבעה עוד זמן קצר כבר ה' ציחא המשיח וע"כ אמר בבאן מה תעירו ומה תעוררו, ולשון מה מורה שהוא מילתא זוערתא כמו שאמרו בגמרא בפרשת היראה דכיון דכתב לשון מה פריך אטו יראה מילתא זוערתא היא. וצט"ר שצברו על הצבעה ולא המתינו עוד מעט מעט, האריכו הגלות צט"ר עד אשר ירחם ה' ויחוס על עמו ועל ארצו, ועוד אבאר זאת להלן. ועכ"פ מבואר גם בתרגום ויונתן הפי' בהצבעה של דחיקת הקץ שלא להתגרות צעמי ארעא למיפק מן גלותא, ושלא להזיד למיסק לארעא דכנען עד דיבא רעוא מן קדם מרי עלמא למיפרק ישראל מן גלותא, וזהו כדעת הרמב"ם ז"ל ומבואר בכל המדרשים.

כה

ודגה בודאי יש חילוק בין אותן העניינים, וצט"ר פעולות צעמם לגאולה ערס שמלאו חזון מלח ה' שהגיע הזמן, הוי צוה חסרון אמונה, כדמלינו גם צבני אפרים בשיר השירים ז' על בני אפרים שטעו בהשבון שחשבו משגורה גזירה ומשגול יתחק התחיל, וכתב שם במדרש רבה שגפלו מהם חללים הרבה מפני שלא האמינו בה' ולא צטחו ציטעתו על שצברו על הקץ ועברו על הצבעה, ונתקשה שם המהר"ש יפה ציפה קול דכיון שהי' טעות ולפי חשבונם הגיע הקץ כאמור בתורה משגדבר בין הצהרים, מאי שלא האמינו, אדרבה נראה שהאמינו בדברו וצטחו ציטעתו לפי מהשגתם ואין כאן עצירה לא על הקץ ולא על הצבעה אלא טעות בעלמא. והי' דאף שלפי חשבונם הגיע הזמן מכל מקום הי' להם להתמתן על הוראה מן השמים ולא צהרם וזרעם יוושעו, ומדחשבו לנח צדקו בשר לא האמינו צפקידת ה' ותושעתו ולא חששו להשבעתו שלא יתעוררו לנחית עד יחי' חפץ מבי', שמאחר שלא מלאו חזון מבי' הי' להם לדעת כי לא הגיע הקץ ועשו צהצונים.

ובמכילתא ריב פי' בשלח דרש עוד על בני אפרים הכתוב לא שמרו ברית אלקים ובתורתו מלאו ללכת, ויתבאר זה עוד להלן, עכ"פ חזין דאף צבני אפרים שלא הי' אלא טעות, מכל מקום כיון שהוא

המקדימים צבאל הם גרמו אריכות הגלות צהרשעים להרבה מישראל מאוד מאוד, ופי' צהר הכחז שוא לכם משכימי קום שהם משכימין הקום הרומז על הגאולה קום צחולת ישראל צשקר וצהב קודם זמנו ועיי' מאחרים שבת כי מאריכין הגלות, אובלי לחם העצבים, כי צע' צבז שהכל מתענין ומתחבלין ועצבין על החורבן, הם אובלים ושמחים, וסיים ע"ז שזה רמז אמיתי שרמז דהע"ה צרוח קדשו, ועיי' ש. הגה צזה רוב"ק הופיעה צבית מדרשו, שהאובלים לחם העצבים שאובלים צע"ז ואינם מתחבלין על החורבן ומשכימין להביא גאולה לישראל קודם הזמן המה המאחרים שבת שמאריכין הגלות צעור"ר, כאשר יתבאר מזה עוד להלן, ופירושו שפי' צמה שאמר שלא ידחקו את הקץ הוא פירושו של הרמז"ם ומשמעות דברי המדרשים. אמנם על דברי רש"י ז"ל עדיין לא מלאנו שום פי'.

ובישמח משה הנדפס על שה"ש כתב בדברי רש"י האלו ח"ל מה שאמרו רז"ל השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ הוא משולל הבנה מה הוא דחיקת הקץ דהא אמר אח"כ שלא יעלו ישראל צחומה ואי כפירש"י ז"ל דדחיקת הקץ הוא שלא להפציר צחפלה יותר מדאי זו קשה מן הראשונה דמה הוא הגבול מה נקרא כראוי ומה נקרא יותר מדאי וע"ק למה לא מלינו צגמ' והרמז"ם והפוסקים שחבירו שלא להפציר צחפלה על הגאולה. והג"ל עפ"י מה שפירשו בפסוק את ה' אלוקיך תירא אותו תעבד וצו תדבק וצשמו תשבע ופירש"י ז"ל אם יש צך כל המדות האלו אתה ראוי להשבע צשמו ופירשו עפ"י שצעות אלהי' אם יהי' השנים האלה על ומער או שצעות חוני המעגל שזה חין ראוי לעשות רק מי שיש צו כל המדות האלו אז יש לו רשות דוודאי מקים דבר עבדיו ועל מלאכיו ישלים אכן זולת זה הוי שצעות שוא והיינו שלא ידחקו את הקץ דהיינו בני בני עלי' עפ"י שצעות עכ"ל. וכעין זה כתב גם החתם סופר (ליקוטי שו"ת סי' פ"ו) שלא לעשות כמו שפשה רבי דיליריינא ע"י השצעות וכדומה אצל תפלה צעלמא מותר הכל. הגה אף שזה נכון צפירוש דברי הש"ס שלא ידחקו את הקץ אצל צלשון רש"י ז"ל קשה להעמיס זה שכתב שלא ירצו צחחומים יותר מדאי ולא הזכיר לא שצעות

יולאים, וסיים אח"כ ויש להצין זה, עכ"ל. והנה הרכיב צ' הפירושים, צחחלה כתב פי' רש"י ז"ל דקאי על תפלה ורחמים, ולצסוף כאשר כתב שלא יעצרו על השצעות אף אם יכופו אותם צעונש מיתר ר"ל זה א"ה שחבי' הכוונה על תפלה, דכבר אמרו חז"ל אחרי עבודה שצלב זו תפלה, ולא שייך כפי' על מה דצליצא תליא מילתא, וע"כ שכוונתו על פעולה אנושית של יולאה מן הגלות קודם הזמן, וצפי' כתב שלא ילאו מן הגלות והשצבוד, וזהו כמ"ש הרמז"ם וכמשמעות דברי המדרשים והתרגום יונתן. נמלא שלדעתו השצעות שלא ידחקו את הקץ כוללת כל מיני דחיקה, צאחה אופן שיהי'. ולריך להצין אם כן למה השמיט צחחלה זאת ולא הביא אלא פי' רש"י ז"ל, וגם לריך לחקור המקור, מנא ידעיין דקאי גם על תפלה ורחמים צעונש כולי האי, כמו שדקדקתי לעיל, ותו דלא ציאר הגבול של צקשת רחמים יותר מדאי.

בז

גם הגירסא שצביא צרש"י ז"ל שלא ידחקו את הקץ ופי' שלא ידחקו אותו צעונש, גם זה אינו מובן, דאם כוונתו על כל החורה כולה שלא יעשו עוונות שכולם מעצבים את הגאולה, ע"ז כבר מושצעים ועומדים אנחנו מהר סיני שלא לעצור על שום דבר מהתורכ"ק, ואין שצעות חלה על שצעות כמבואר צגמ', ואם הכוונה על אחרי ענין פרטי שצביא לידי כך שמשכב את הגאולה אח"כ הי' לו לצאר על אחרי ענין סוצצת השצעות האלה. וצמדרשים מצואר הגירסא שלא ידחקו כאשר צביאו ע"ז ראייה מצני אפרים וכן כחיצא ושאר מעשיות שחיו צאופן דחיקה קודם הזמן, וכן הוא גם צמפרשים.

בח

רק"ן זלכ"ה צפי' תפלה למשה על תכלים על הפסוק שוא לכם משכימי קום וגו' עמד על שצעות זו שלא ידחקו את הקץ ודייק שאינו מובן פי' רש"י ז"ל שלא ציאר הגבול של צקשת רחמים, וע"כ פי' הוא ז"ל שהוא כעין דוחק את השעפה, כמו שח"י צש"ן ימ"ש שלא יאחזו עמנם צבאל קודם ציאתו כי הרשעים

ולא השבעות אלא תחנונים בעלמא, אלמא שגם בתחנונים בלבד יש גבול ועדיין קשה עוצה מה הוא בגבול, ורוב התפלות מיוסדין על הגלות והגאולה ולדיקים מסרו נפשם בתפלתם על הגאולה עד כלות הנפש ומה הוא השיעור שנקם בכלל היסור השבועה.

בב

וכבר אמרתי הגלפני"ד צפי' של רש"י ז"ל עפי"י דברי הגמרא צ"מ דף פ"ב א"ל הוה שכיח במחיבתא דרבי, יומא חד הוה נגה ליה ולא אחא, א"ל מאי טעמא נגה ליה למר, א"ל אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידי' ומללי ומגנינא ליה וכן ליגחק וכן ליעקב, ולוקמינכו בהדי הדדי, סברי חקפי ברחמי ומייתי לוי למשיח בלא זמני, א"ל ויש דוגמתן בעור"י, א"ל איכא ר' חייא וצניו, גזר רבי חנניאל אחמינכו לרבי חייא וצניו, אמר משיב הרוח וגשן זיקא, אמר מוריד הגשם ואחא מיטרא, מעא למימר מחיה המתים, רגש עלמא, אמרי ברקיעא מאן גלי רחא בעלמא, אמרי א"ל, אחיו' לאלי' מחינכו שיתין פולסי דנורא, אחא חידמי כדוצא דנורא על ציניכו וערדינכו. ופי' שם המהרש"א ז"ל דאחי' לומר שלא אחי עדיין זמן המשיח. וברי מבואר שהיו לדיקים אשר הי' להם הכח בתפלתם כ"כ כמו רבי חייא וצניו שתפלתם הייתה מכריחה להביא בואת המשיח אף בלא זמני, כמו חילו היו מתפללין כל האצות ביחד, ושלקן הי' הכח להערדינכו מתפלתם, ותפלה כזאת ודאי בגדר דחיקת הקץ, ומוכן לפי זה שזכו בגבול מה שנאסר בשבועה.

וגרמא דאף שרבי חייא וצניו היו תלמידי רבי ונכנעין מפניו כמבואר בגמרא מכל מקום צדקה התפלה היו הם יחידים בדורם, כמבואר בגמרא שלא אמר אלי' שיש דוגמתן בעולם הזה רק על רבי חייא וצניו, וכידוע שיש בחינות ומדריגות שונות בלדיקים ואין אחד דומה לחבירו, ויוכל להיות שבענין אחד הוא גדול מחבירו, ובאשר ענינים חבירו גדול ממנו.

ג

אלא שלפי זה לכאורה קשה יותר על רש"י ז"ל שסובר שלכרצות בתחנונים הוא בגדר היסור השבועה,

הא"ך החיר רציו הקדוש לרבי חייא וצניו להתפלל תפלה כזאת שצדקה להכריח ולהביא את הגאולה לפני הזמן, שזה אסור לדעת רש"י ז"ל. בשלמא על רבי חייא וצניו אפי"ל שהם לא ידעו ממדריגתם הרמה צדקה התפלה עד אשר נתגלה להם מן השמים ואחי' אליכו לערדינכו, אבל רבי שגלה לו אלי' שתפלת רבי חייא וצניו היא כתפלת האצות הקדושים ביחד, ושצדקה להביא הגאולה לפני הזמן, הא"ך אמר להם להתפלל כך. ואפשר שבתפלה סבר רבי שאין פה"י כן בלשון דחיקת הקץ אלא כפירושים אחרים, אבל תפלה ותחנונים מותר בכל אופן ואופן, אלא שאח"כ כשנתברר דמחינכו לאלי' שיתין פולסא דנורא עבור זה וערדינכו מן השמים, מזה ראיה שאסור לעשות כן, ושזו אפשר לומר שהוא בכלל השבועה.

ובעין זה כתב הר"ן בנדרים דף ס"ה גבי נודר על דעת חבירו אם יש היסור שלא בפניו, ויש מציאים ראיה מלדקי' המלך שהי' לדיק גמור והסנהדרין החירו לו הנדר שלא בפני נבוכדנאצר, שמע מינה דדיעבד עכ"פ יש היסור. והראב"ד ושאר ראשונים כתבו שאין להביא ראיה משם, שהרי לא וראה מה עלתה בו ובסנהדרין. ובעין זה אפשר לומר שסובר רש"י ז"ל שאין ראיה משם להחיר תפלה כזו, כיון שחזין שלא בסמיכו מן השמים לדברי רבי צדקה. אבל עדיין קשה מה הביאו לרש"י ז"ל לחדש זה, הלא אפשר לומר דאף שלא בסמיכו מן השמים למחר אז הגאולה, אבל מכל מקום אינו בכלל השבועה שהי' בעונש חמור כ"כ שאמרו חז"ל על אותה השבועה. ומאחר שאנו רואין ברור ומפורש דעת חז"ל בתרגום יונתן ובכמה מדרשים פי' אחר על דחיקת הקץ ופי' של רש"י ז"ל לא נמצא לא צ"ס ולא צמדשים, אדרבא לכאורה יש ראיה מדברי רבי שהחיר, אף שיש לתרץ בדוחק כמו שכתבתי, אבל עכ"פ ראיה להיפך אין לנו בודאי, ולריך להבין דעת רש"י ז"ל צדקה מה ראה עי' ככה לחדש דקאי גם על תפלה.

לא

ולבאר כל הענין ראיתי להעיר אחרי הערות בענין זה. ראשית לריך להבין מדוע השמיע הרמב"ם

סי' י"ד כתב על סחירה שיש בדברי המהרי"ק דכיון בדמקום א' בחורח עממא אחי עליה והביא ראיות הוא העיקר, והביא כן מדברי הגמרא מנחות פ' התכלת דף נ"ב הי מנייחו אחריתא א"ל רבה זוטא לר"א ת"ש דתניא את קרבני לחמי וגו' לרבות פר העלם וכו', ופירש"י ז"ל דכיון דמקרא יליף לה האי עיקר וכך אחרונה הוא יעיי"ש, וא"כ כש"כ בכה"ג שכתשו' האריך עוצא לבאר מקורו ובס' היד לא כתב מאומה. וכעין זה כתב התה"ד. ועי' ב"ח אהע"ז סי' ל"ו שכתב דאף שדעתו דהיבא שהר"ש סותר ע"מ מפקדיו לחשובה פסקיו עיקר, היינו כשמפורש להדיא דסותרים ז"ל, אבל בבאן אינו מפורש אלא דמשמע הכי מדלא חולק בפסקיו שמה נחפוס כדעתו בחשובה יעיי"ש. ומוזן דכש"כ הוא כשאינו כותב כלל אלא השמטה בעלמא שאין לדחות עיי"ז מה דברור ומפורש בדבריו בחשובה כאשר יותר מזה החליט החכ"ל כז"ל.

אבל יותר מזה דברי האגרת תימן צרורים, שהרי בחשובתו שכתב לקהל מרסייל שגדפס שם באגרת הרמב"ם שאותה החשובה כתב לעת זקנותו אחר שכבר כתב כל חבוריו, והביא באותה החשובה ענינים מס' היד ומס' המורה שחיבר ולצסוף הביא בעסקי המשיח שכתב לארץ תימן כמו שלשה קונטרסים בענין המלך המשיח וסימניו וסימני הזמן שיתבאר בו, והזכיר אותם שחיברו זה האיש האומר שהוא משיח שלא יאבד הוא והקבלות ח"י עיי"ש. וא"כ חזיון ברור שהסכים לכל דברי האגרת תימן לעת זקנותו אחר שכבר כתב כל חבוריו, ובידוע שלא חזר מדבריו שכתב שמה, והוא העיקר. אך אין לריבין לדון בזה, כי אין שום סחירה לדבר גם מס' היד, והכל מיושע להמתכונן בדברי הרמב"ם ז"ל במקורם. וכבר כתב הרא"ש בחשובה כלל ל"א אות ט' שהמורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ז"ל ואינו בקיאי בגמרא מהיכן הוציא דבריו עושין לבחיר האסור ולאסור את המותר, כיון שבי' ספרו בלא ע"ס ובלא ראיה כל הקורא בו סיגר שמדין זה, ואינו כן שאם אינו בקי בגמרא אין מדין דבר לאשורו, יעיי"ש שהאריך עוד בזה, והביאו בחשובה הריב"ש סי' מ"ד ושיבסם מאוד. ובפתיחה לס' המורה כתב הרמב"ם ז"ל בע"מ כעין זה, שכתב שם ח"ל: ולא יכרום ולא יקפון להשיב על דברי שאפשר שיכיה

ז"ל בהלכותיו בספר היד את השבועות הללו שהמה מבוארים בגמרא בלי שום חולק, כי ר"י ור"ז פליגי רק. בפירוש הג' שבועות א"ס שייך גם ביחוד העולה מצבל, אבל על העלי' בחומה ודחיקת הקץ לית מאן דפליג באלו השבועות בכל דברי הש"ס, וגם כל המדרשים מלאים מזה, ומדוע השמיטם. ואף שאין זה שכיח כ"כ ברוב הזמנים כי א"ס לעתים רחוקות ודרך הפוסקים להשמיט ענינים כאלו דהוי בהלכתא למשיחא, או אפשר שלא הי' צורך להזכירו לרוב פשיטתו כאשר כתבו במקומות אחרים על הרבה ענינים כי האי גונא, אבל הרמב"ם ז"ל הלא דרכו להביא הכל, ובהקדמת ספר המלכות כתב הרמב"ם ז"ל שכתביו (כוונתו על ס' היד) כלל כל דיני התורה ומשפטי' עד שלא יהי' דבר חסר ממנו וכו' שום שאלה לריבך שלא אזכרה או אזכור שורש חלל ממנו השאלה היא, יעיי"ש. נמצא לפי"ז שיש דברים שלא הזכיר בפירוש אלא סמך על מ"ש השורש שממנו חלל השאלה ההוא, ועכ"פ צריך להבחין בדברי הרמב"ם ז"ל היכן נזכר בדבריו שורש הענין שממנו יתבאר דעתו ז"ל בענין זה.

והנה באגרת תימן האריך הרמב"ם ז"ל עוצא בענין ביאת המשיח, ושמה הזכיר מאד שלא לעבור על אלו השבועות וכתב שה"י סכנה עלומה בדבר, ואין לנו ידיעה איזה מהם כתב באחרונה. עוד הרבה ענינים כתב שם באגרת תימן בענין ביאת המשיח, שבהשקפה ראשונה נראה לכאורה שיש בהם איזה סחירה למ"ש בס' היד, אבל המתבונן יראה שאין שום סחירה בדבריו. גם מה שלא הביא את השבועות בס' היד מתוך צטער"ד כאשר אבאר בע"ה. והנה אלמלי היה איזה סחירה מאגרת תימן לס' היד הי' מקום ספק איזה מהם עיקר, דבחשובה הרדב"ז חלק ז' סי' כ"ב כתב באמלע החשובה על דברי הרמב"ם ז"ל וכו' יודע שאפילו א"ס תראה לומר שכתב חלוקה על הפסק, על החשובה יש לנו לסמוך שהיא הלכה למעשה. אבל יש פלוגתא בזה, וכן הוא פלוגתא גדולה אלל הרא"ש היבא שסותר ע"מ מפקדים לחשובה וזה כשהיה סחירה מפורשת, אמנם בכה"ג שכתב בחשובה האריך עוצא לבאר זה בעטמו ונימוקו והעתיק כל דברי הש"ס, ובס' היד לא כי מאומה, וכח"ל ז"ל כתשו'

מיתח ר"ל ללאת מן הגלות, הלא אונסא כמאן דלא עבד ולמה יתחייבו להיות ח"ו נכרגין ע"ז כיון שאינו מג' העבירות שלא נאמר עליהם וחי בהם.

ואף שלענין העונש חמור איסור שבעה יותר מכל העבירות שצחורה, כמבואר בגמרא שבעות דף ל"ט ע"א שכל העבירות שצחורה נאמר ונקב, ובעצמה לא ינקב, וכלל העבירות שצחורה נפרעין ממנו ובעצמה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, ובגמרא גיטין דף ל"ה נמנעו מלהשביע משום מעשה שה' שנעשה כ"כ וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה מי שנשבע באמת כך, הנשבע על שקר על אחת כמה וכמה. ובתוס' שם ד"ה לא נחקשו מאי עממא אישנש הלא אמרין האדם שבעה פרע לאנוס, גם אמרו צדירים כשם שנדרי שגות מותרות כך שבעות שגות מותרות, ותי' דעם העונש ה' בשביל דכזה לה להזכר יותר לשמרו היעז וזכור לה לאסוקי אדעתא שחצא לידי שבעה. וחזין חומר העונש שבעה דאף מה שנעשה בחסרון ידיעה מ"מ היבא שיש מליאות לאסוקי אדעתא מעיקרא צחירות שלא לבוא לידי שבעה הוי העונש חמור כ"כ.

ובתב הראצ"ע צ"י יתרו ע"כ לא חשא וגו', ח"ל: הנה ראינו צעבור שנשבעו בני ישראל צדקים על דבר פלגש בגבעה ומלאנו שנהרגו העובדים על השבעה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים ועם, וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת, וגם ראינו שצקש שאלו להרוג יונתן בנו וזכא לא שמע השבעה, וראינו שהציה ה' רעב לארץ צעבור שאלו וציתו שעברו על שבעת הנשיאים שנשבעו לגזעונים וכלל לא מלאנו בעשרת הדברות עונש מפורש רק צע"ז ונשיאת שם ה' לשוא וכו', ואילו לא ה' בישראל רק זאת העבירה לצדד חספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ר"ל, יעיי"ש שהאריך עוד. ורואים מכל זה גודל חומר העונש שיש באיסור שבעה, צפרע שבעה זו שאמרו עוד צפירות הלשון אני מתיר את צערכם וכו' שלא נאמר כזאת בשאר שבעות. גם אמרו ז"ל בפירוש על זה שמאריך את הגלות, כאשר אציה עוד להלן, אעפ"כ כ"ז הוא רק היבא שיש אופן אחת מליאות להיות נזכר בדבר, אבל אנוס ממש ודאי אונסא כמאן

מה שהציו מדברי חילוף מה שרציתיו וחינקו גמול תחת ראותי להועילו, וגמלא שריק להצבונן בדברי הרמב"ם ז"ל שלא ליקח מדבריו הכיפך ממה שצדעתו ז"ל אלא שאחר העיון במקורם צע"ס ושאר ראשונים אפשר לבוא על חוכן הענין בכוונתו.

לב

ולבאר הענין ראיתי להעיר עוד אחת הערות. הנה אמרו במדרש רבה שה"ש צ' ובשאר מדרשים על אותן שחקו את הקץ שנעשו כ"כ על שעברו על הקץ ועברו על השבעה, ואלו לא היה האיסור דחיקת הקץ אלא בשביל השבעה היה סגוי לומר שעברו על השבעה, ומדחלקן בחרתי שעברו על הקץ ועברו על השבעה ל"ל שיש איסור בהעברה על הקץ מלבד איסור השבעה, ואריך להבין מקור האיסור של העברה על הקץ אף בלי איסור השבעה, גם אם יש איסור בלאו הכי למה הולך להשיעם. גם לריך להבין מה שדרשו במכילתא פרשת בשלח על בני אפרים שמהרו ללאת שלא שמרו צרות אלקים וצחורתו מאנו ללכת, הלא היה אז קודם מ"ת ולא היה להם עדיין תורה ולא שייך הלשון וצחורתו מאנו ללכת.

ובעיקר הדבר מ"ש המהר"ל ז"ל שלעבור על אלו השבעות הוא ציבור ואל יעבור ואף אם יכופו אותם צמיתת של כל מיני עינויים קשים ללאת מן הגלות אסורים ללאת מן הגלות ממש כדן שמד, לריך להבין המקור מהיכן לקח זה המהר"ל, הלא איסור שבעה אינו ציבור ואל יעבור, וצבחה כולה כתיב וחי בהם, זולת אותן הג' עבירות ע"א ג"ע וש"ד, ואף באותן הג' עבירות אינו נענש על גוף העבירה אם עבר מחמת שרלו להרגו, כי אנוס הוא ואנוס רחמנא פטרי, כמבואר ברמב"ם פ"ה מהלכות יסוה"כ באמצע הלכה ד' שכתב באלו הג' עבירות דבעבר ולא נהרג שצובר על מ"ע דקידוש השם ועל מל"ת דחילול השם, ואעפ"כ מפני שעבר באנוס אין מלקין אותו, ואז"ל שאין ממיתין אותו צי"ד. ואם ע"א שהיה חמורה מן הכלל, העובד אותה באנוס אינו חייב כרת ולא מיתת צי"ד, קל וחומר לשאר מלות האמורות בתורה, וא"כ אם כופין אותם כפפי' של

מלעשות זה והשביע האומה ע"ד משל ואמר השבעתי אחכם וכו'. ואינו מוזהב דכיון שחשב זאת לשבעה חמורה ואמר השבעתי אחכם בעונש חמור ר"ל, למה אמר שהוא ע"ד משל, וכי משלים הוא ממשי.

לד

והנה בתש"ו הרא"ש כלל ה' אות ד' כתב שא"א להשביע הנולדים אח"כ אלא חרם ואלה אפשר לעשות, והוצא דין זה בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ה בלי שום חולק ועיי"ש בצינור הגר"א. ולפי"ז לריק להבין הן בשבועות דמתן תורה הן בשבועות הללו של דחיקת הקץ הא"ך יכולים לחול על דורות הבאים, ולא מלאנו בשום מקום על שבועות האלו שאינם שבועות אלא חרמות וגזירות. ודברי הרמב"ן שבמשפטי החרם שלו בענין זה קשים להבין, גם לא הזכיר מקושר ז"ל. אמנם בשבועות דמתן תורה ידוע מה שאמרו חז"ל במה שאמר הכתוב כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה, דר"ל שכל הנפשות שבישראל אף העתידין להצטרף עד סוף כל הדורות ואף גרים העתידין להתגייר כולם היו שם במעמד הנצח ובעת קיום הצריות והשבועות, וא"כ אין זה דומה לשאר שבועות שמשביעין את הנולדים. אבל על אלו השבועות של הגלות ודחיקת הקץ לא מצינו מתי נעשה כזאת.

ואור"י הוא כמ"ש חז"ל שבועות ל"ט דלא רק המאות שנאמרו אז קבלו בסיני אלא אף מאות העתידין להתחדש כגון מקרא מגילה קבלו בסיני. ובמדרש רבה סדר יתרו פ' כ"ח מבואר יותר שכל הנביאים קבלו נביאותן מהר סיני, וכה"א משא דבר ה' ביד מלאכי בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שבכר היתה בידו הנבואה מהר סיני, ועד אותה שעה לא ניתנה לו רשות להתנבאות, וכן ישעי' אמר מיום שניתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת, אלא ועתה ה' שלחני, ולא הנביאים בלבד, אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קיבל את שלו מסיני. וא"כ צריך השירים שהוא קודם קדשים יותר מכל כתבי קודש כמ"ש חז"ל, בודאי שנאמר עוד בסיני, דלא גרע משאר נביאות ודברי חכמים, וא"כ גם אותן הפסוקים והשבעתי אחכם

דלא עבד, ובפרט שבשבעה יס ע"ז קרא מיוחד שלמדו מהאדם שבועה פרט לאנוס, ואין לך אנוס יותר מכפי של מיתה ר"ל, וא"כ הא"ך נתן המהר"ל ז"ל על זה משפט חרוץ של יורג ואל יעבור.

לג

ומה שהעמים המהר"ל ז"ל בלשון המדרש שאמר שהשבועין צדורו של שמד אין זה ראוי מוכרחת כ"כ להוליד מה דין חדש של הריגה ר"ל, ואינו מבואר במדרש שיש לו דין שמד אלא שהשבועין צדורו של שמד, ואין זה הכרח לפרש דקאי על פסק הלכה שיש לו דין שמד כמובן, ושערי פשעים לא ננעלו, גם אפילו אלו היה מבואר כן במדרש רבה הוא חמורה לכאורה אם הוא נגד הלכה מרווחת בש"ס שכל העצירות אמרינן יעבור ואל יורג חוץ מאותן הג' ולא היה מביא המהר"ל ז"ל בחיבורו לסתום דבר החמורה כ"כ נגד ההלכה שבש"ס ופוסקים בפרט בדבר הנוגע לסכ"כ של כלל ישראל ואף לא העיר מאומה אם יש אפילו קצת ספק בדבר, וע"כ כיון דמפשט פשיטא ליה אותה ההלכה מאתה טעם שהוא דין פשוט שהוא ציהרג ואל יעבור לכן פ' בדרך זה גם לשון המדרש, וא"כ לריק להבין טעמו ונימוקו בזה, גם אינו מוזהב כ"כ דמה שנעשה ע"י כפי' של הריגה ר"ל אין זה חירות ולמה נקרא זה דחיקת הקץ. הגם שאפשר לפרש צדורי המהר"ל שאין כוונתו שהאומות יכופו את ישראל צמיתה של כל עיניוים קשים כדי ללאת מן הגלות ולעשות להם מלוכה שרחוק מן הדעת שהאומות יעשו זאת, אלא אפשר כוונתו שאף אם ח"ו יעשו האומות כל מיני אכזריות של מיתה בעיניוים קשים ר"ל ואין להם ענה אלא ללאת מן הגלות ולעשות להם מלוכה מ"מ אסור שהוא כדון שמד שאסור להשתמד ר"ל אף כדי להנלל ממיתה וכל מיני עינויים קשים ומרים ר"ל, אבל גם לפי פ' זה ז"ל דמתן לזה דין יורג ואל יעבור כדון שמד, וז"ל מנין לו זה.

גם לריק להבין לשון הרמב"ם ז"ל באגרת תימן שהאריך באזהרת שלא לדחוק את הקץ וכחצ וז"ל: לפי שידע שלמה ברוך הקודש וכו' והזהיר

נאמרו בסיני, ויוכל להיות שהיו אז אותן השבועות לכל הנשמות שהיו שם אף אותן העתידין להבראות.

אמנם כיון שיש באותן השבועות גם שבועה לאומות העולם, שהשביע אותם הקב"ה שלא ישעבדו בישראל יותר מדאי, כמ"ש בגמרא ובמדרש, בזה ודאי קשה כי האומות ודאי לא היו בסיני ולא אמרו בגמרא אלא בגרים העתידין להחגיגר שהיו בסיני, דכבר כתב הרמ"ע מפאנו ז"ל בעשרה מאמרות דגרים מינן נידחו, אבל לא שאר האומות. ובאצני חר סי' תנ"ד נתקשה בשבועות הגלויות גם בישראל, דלא מלינו שיאסוף שלמה כל ישראל באמרו השבעתי אתכם כמו שהיה בעת מתן תורה, צפרע באורח"ע מה עובד של השבועה אם לא ידעו כלל מהשבועה. ותי' שהיתה השבועה לשרי האומות, ובישראל היתה השבועה לשורש נשמותיהם למעלה, והאריך בזה. והנה מה שהקשה בישראל שלא אספם שלמה, כבר כתבתי דיש לתרץ שהי' בשעת מ"ת, אלא שאח"כ נתגלה הכוונה ע"י שלמה. ומ"ש שהיה מן הראוי שיאסוף שלמה את כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה, אינו יודע מה תועלת באסיפת כל ישראל כיון שהשבועה הוא לדורות הבאים שלא היו עדיין בעולם, אלא שצמחן תורה הביא הקב"ה בדרך נס כל הנשמות העתידין להיות.

לה

ובעיקר החירון שכתב שהיתה השבועה להשרים ולשורש נשמותיהם של ישראל למעלה, לכאורה עפ"י הלכה אין מקום לשבועה כזו, דהנה בעל העקידה בפרשת נצבים שער תשעה ותשעים נתקשה מאוד גם בשבועת החורב שאמרו חז"ל בכל מקום שמושבעין ועומדין מחר סיני, והביא הכתוב ביחזקאל י"ח מה לכם אחם מושלים את המשל הזה וגי' אבות יאכלו צובר ושיני הצנים תקבינה, והאריך תחול שבועה על צנים מכה קצלת האצות, ולא הונח דעתו כלל גם צמח שאמרו חז"ל שכל הנשמות שעד סוף כל הדורות היו שם, שהרי מבואר שהתורה והמורה חוצה בגוף הם, וגופא ודאי בהפקירה נוחא לי, ומן הדין אין חצין לאדם שלא צנניו, והיה הוא לריק להיות שם

לקבל עליו, וכבר אמרו קטן שנחגיגר מעבילין אותו ע"ד צי"ד ואם הגדיל יכול למחות, וכש"כ כשלא היה שם כלל ואין חוצה מעשה המורה נמשכה אלא בצייתו מחוצר מגוף ונפש ובכפרדם זה מזה אינו אדם ואינו בכלל וחי בזה כי צמחיס חפשי, והאריך בזה עד שצא לידי מסקנה שבאמת אינה שבועה ממש אלא הסביר הענין במשל, ותמלית משלו לאחד שמחמת גודל מעלתו נתקנאו בו ושנאו אותו שרים רבים וישעמוכו בעלי חיים ולא מלא מנות לכף רגליו עד שצא להסתופף בחצר בית המלך לחסות תחת כנפיו, והצטית לו המלך שאם ישמור את צריחו לילך בדרכיו גם הוא ישמרוהו ורעה אליו לא תאונה, אלא יעלה מעלה מעלה, וכן היה בכל הזמן ששמר את צריחו, אבל ברצות הימים כאשר הפך את צריחו ופסק את קשר הצריח שציוו וצין המלך ולא שמרו ועשו בו השונאים כרצונם, ואי אפשר לומר בזה שהמלך ענשו, כי לא עשה לו מאומה אלא שסילק שמירתו והלכות באים על ידי השונאים שח"ו מכלים את הכל, וכן הוא הענין בישראל, שאם ח"ו מפירים צריח התורה נסתלק השמירה וח"ו נעשה מה שנעשה ע"י השונאים. והאריך בציאור זה עוצה כמה דפים. ובשלה"ק ח"א בעשרה מאמרות מאמר השני דף מ"ג ומ"ד הביא הרבה מאריכות דבריו, וכבר אח"כ תמלית כוונתו שלא מכה שבועה עמדו הדורות ומקיימין בחורה, כי אם מהכרח חיותם שהוא חומרא יתירה מהשבועה שאז ראו והכירו שאם ילוייר להם ללא תתחת ידו ומשמירתו יתצ' יהיו כולם נכונים ח"ו להשמיד להרוג ולאצד, ושהפורש ממנו פורש מן החיים.

נמצא לפי"ז דעת בעל העקידה שאף שבועת החורב אינה חלה על זרעם אלא שלפי שיש בזה ענין חמור יותר מהשבועה, לכן קראו אותו בלשון שבועה. וא"כ לפי דבריו ז"ל לשון שבועה שאמרו אינו אלא דרך משל, אבל בשלה"ק כתב שם עליו אח"כ שבאמת דבריו מחוקים ודפח"ח אמנם בדברי רבותיו ז"ל מבואר שהיתה שבועה ממש וכדאיתא בגמרא שאמר משה לישראל לא על דעתכם אני משביע אתכם, אלא על דעת הקב"ה ודעתו, גם דברי בעל העקידה לא מובנים, שלפי משמעות דבריו העונש על הדורות אם אינם רוצים לקיים קישור האצות אינו אלא שהקב"ה מסלק

שפיר אפשר לפרש כסדרת צעל העקידה ולא קשה מידי, דבאמת צמלים היה קודם שנאמרה אותה השבועה ואעפ"כ נעשו צעושים קשים ומרים עד שנעצבו בים סוף בשביל מה שעשו עם ישראל, וכבר כתבו זאת הרמז"ם והראש"ד ז"ל שהכל היה צדין ומשפט, וכן לעתיד צעת אשר נקם ישיב לריו על כל מה שעשו את ישראל בגוף ונפש באכזריות נוראה תגיע אליהם הנקמה בהרבה חומר יותר מאיסור שבועה, ולא אמרו זאת לשון שבועה אלא להזכיר חומר הענין כסדרת צעל העקידה, ולהלן יתבאר עוד הסדר הזה למה נזכר בזה"ג לשון שבועה.

ומעתה אפשר להבין גם דעת הרמז"ם ז"ל שכתב על שבועת הגלויות אף לישראל דרך משל דכיון שלא נתגלה אותה השבועה בסיני אלא אח"כ ע"י שלמה המע"ה וגם יש שמה שבועה לאומות העולם, לכן סובר שאינה שבועה עפ"י הלכה מטעמים הנה"ל אלא נכתב לשון שבועה דרך משל בשביל שהוא ענין חמור מאוד גם מצלעדי השבועה, וכדי להבין מהו החומר כ"כ שיש בזה מצלעדי השבועה, גם למה הזכירו בלשון שבועה אם אינו עפ"י הלכה, לזה ראיתי להקדים לבאר דעת הרמז"ם ושאר ראשונים ז"ל בסימני הגאולה וציאת המשיח אשר לזה כל מאווייו ותקות נפשנו, ובזה יתבאר עוד טעם למה אין זה שבועה עפ"י הלכה.

לז

הנה הרמז"ם ז"ל באגרת תימן כתב על מעשה שהיה אז באחד שאמר שהוא משיח וכראה אותות ומופתים תחית המתים וכדומה, ונמשכו הרבה מישראל אחריו, וכתב שם באריכות הרבה מאוד להזכיר שלא להאמין בו, ותמה שם על החכם שכתב אליו שכיון שעמד על ספרי החכמים באיך יעשה בזה, ובאריך לבאר מעלת המלך המשיח שהוא נביא גדול מאוד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רב"ה, גם יחד אותו הבו"ש בדברים שלא יחד משה רב"ה שנאמר וברחו ציראת ה' ולא למראה עיניו יספוג וגו' ונחה עליו רוח ה' וגו', ויעמוד איש שלא נודע קודם הראותו והאותות

שבועתו מהם, והיינו שמסלק שמירתו, וא"כ מהו זה חלוקי עושים לזה מלקות ולזה מיתח ולזה גיכנס, וכלל הוא עפ"י התורה, וע"כ שהקישור הראשון נשאר בתקפו בכלליו ופרטיו עד סוף כל הדורות, אך מה שמחמ"י צעל העקידה איך היו אצותינו יכולים להוריש שבועה לנביהם ואינו מסתפק בדברי רז"ל שאמרו שכל הדורות היו שם ונעצבו צעלם רק מקשה מאחר שלא היה גופם שם והמלות הם חוצת הגוף ע"י תירץ שנמו שהנשמות של כל הדורות היו שם כך ה' שם המרכז והפנימיות של הגופים, ובאריך עוצא לבאר מציאת האופן הזה, ועיי"ש באריכות דבריו. ולכאורה לא הבנתי הלא גם מאותן המאמרים שהביא העקידה צעלנו מה שאמרו חז"ל בזה"מ שמושצטין ועומדין מהר סיני, שהלא אמרו בזה שמחמת כן אין שבועה חלה על דבר אסור, שאין שבועה חלה על שבועה, וא"כ גם בזה מבואר שהיא שבועה ממש. ולא הקשה מזה בשלה"ק אלא ממה שאמר להם משה רב"ה שמשצטעם על דעתו, ואולי שם אפשר לומר דאף שאינו שבועה ממש אלא כיון שיש בו חומר איסור שבועה ג"כ לא חלה עוד שבועה עליו, אבל ממה שהולך להודיעם שמשצטעם על דעתו בזה מבואר שהולכו לידע באיזה אופן יקבלו השבועה, ואולי לא ה' משצטעם על דעתו היה להם טענה נגד השבועה, זה ראי' מוכרחת שהוא צדין שבועה ממש.

לז

ולפי זה לא קשה מידי על אמרם שבועת הגלות אף להאומות העולם שלא היו ולא נבראו עדיין, כי לדעת צעל העקידה אף שבועת התורה שהיו שם כל הנשמות לא חלה השבועה, וז"ל דמה שהביא הקצ"ה לשם כל הנשמות לא ה' בשביל קיום השבועה שאינו מועיל אלא שזדא"ה היה עליהם איזה השפעה בהיותם שמה במעמד הנבחר הקדוש והנורא או טעמים אחרים שאינם נודעים לנו, ולשון השבועה הוא רק דרך משל לחומר הענין בשביל שיש בו חומר אחר יותר מן השבועה, וגם השלה"ק הסכים לעם הרעיון שבדבריו שכתב ע"י שנאמרו דבריו מחוקים אלא ששביל שיש לזה סתירה מהש"ס וגם קשה מחלוקי עושים לכן נטה מדבריו, וא"כ שבועת הגלות שאין שם קושיות אלו

ולבאורח מנ"ל שלא ה"י מדריגה זו למרע"ה, שהרי מצואר צוה"ק פ' בלק דף קפ"ו בעובדא דיוקא שידע צ"י יחזק ז"ל יודא שלא קראו ק"ש ואמרו ל"י צ"י צ"ה ידעת, ח"ל צריחא דלבושייכו ידענא כד קרינא לגבייכו, והציא שם בניאלי אורות ממדרש רות שגם אדם הראשון ידע הכל צ"ה, והציא ג"כ ממ"ש הרמ"ו ז"ל בשבתי האר"י ז"ל שה"י מכיר צ"ה הבגדים כיוקא דבלק. וכחצ צ"ה הציא משה או"ח סי' צ' דבדאי כל מה שמנינו באחד מצני העלי' ודאי דמשה כללן דכלהו עכ"ל (זולת במלך המשיח שהעיד עליו הכ' שיהי' גדול ממשה). וכל המדריגות שה"י לשאר צני עלי' חוץ ממלך המשיח הכל ה"י למרע"ה. ואף שלא ה"י לפני הרמז"ס ז"ל ס' הזוהר, אצל מנ"ל שלא ה"י מדריגה זו למרע"ה. וז"ל ד"ש צמדריגה זו של הרגשת הריח כמה בחינות זו למעלה מזו, כמו שיש צנצואה כמה מדריגות, וכל הנציאים לא הגיעו למעלה מרע"ה צנצואה, כמו כן מדריגה זו דכתיב במלך המשיח לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח שיוכל לחתוך דין ומשפט בין אדם לחבירו בלא לראי' ובלא שמיטה כלל אלא צ"ה בלבד, זה לא ה"י עדיין. ואף שה"י צני עלי' שהרגישו הרבה עניינים צ"ה, אצל לא הגיעו עד כדי כך לחתוך דין ומשפט בין אדם לחבירו, או להוציא ממון וכדומה צ"ה בלבד. ומצינו בגמרא יומא דף ע"ה כ"ס שהנציא ה"י מגיד לישראל מה שצחורין וצדקים, כך המן מגיד להם לישראל מה שצחורים ומה שצדקים. כי"ד, שנים שצאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת זהה אומר אחי מכרתו לך, ח"ל משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמלא עומרו צ"ה רבו ראשון בידוע שזה גנבו, נמלא עומרו צ"ה רבו שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שצאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה עלי' והיא אומרת הוא סרח עלי', אמר להם משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמלא עומרה וכו'. והרי שהולך לידועה זו ע"י המן שלמחר צדוק. וגם יתרו אמר לו על דינים ומשפטים נבול תבול. ומשה אמר תקריבון אלי' ושמעתי, שה"י צריך לשמיטה עכ"פ, וצמלך המשיח אמר הכחוש שאינו צריך כלל לראי' או שמיטה אלא חותך הכל צריחא צעלמא, וח"א לנו להאריך בפלפולים בדברים שאין לנו בהם השגה כלל ועיקר, אלא עכ"פ ז"ל שכן הבין הרמז"ס ז"ל מלשון הכתובים ודברי

והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמינות יחוסו, וידוע שאין הקצ"ה מנצח אלא מי שהוא צחכלית המדע, וכחצ עוד שיוכל ללקוט מכל ספרי החנ"ך מעלת המשיח והמדה המיוחדת לו שצבעה שיגלה יבטלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותצלה מלכותם ויבטלו איך לעמוד כנגדו בחרב או בזולתו, כלומר שלא יוכלו לעשן ולערער עליו ולא יוכלו להכחישו אלא יבטלו מן המופתים שיראו על ידו וישומו ידם לפיהם, אצל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערב אין זה צחכלית הגלותו אלא אחר מלחמת גוג ומגוג, עיי"ש. וגם צחכלית כחצ שאין ספק שחזרת הצנצואה היא הקדמת המשיח. העתקתי מקצת מדבריו להבין קצת שיטתו, ולא העתקתי הכל מחמת האריכות הגדול שדבריו שם ועיי"ש.

והנה מה שאמר שיהיה גדול מכל הנציאים לצד ממשלה רב"ע"ה, נראה טעמו דאף שלפי הפסוקים יהיה גדול יותר מכל הנציאים, מכל מקום כמשה רבינו אי אפשר, כיון שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אמנם צמד"ש נחומא פ' תולדות מצואר שדרש על מלך המשיח בפסוק הנה ישיב עבדי ירום ונשא וגבה מאוד, ירום מאברהם וכו' ונשא ממשה, מזה מצואר שיהיה גדול גם ממשה רב"ע"ה. וז"ל לדעת הרמז"ס באגרת חיון כמ"ש שם שצ"ה יהיה גדול ממשה שיהיה לו מדריגה להיות מורה ודאין לא למראה עיניו ישפוט כמצואר צממא ולא היה למרע"ה מדריגה זו. ואם כן אפשר לפרש מ"ש ונשא ממשה על אותה המדריגה, ולא על הצנצואה, שזה נגד הפסוק ולא קם נביא כמשה. אמנם לפי המצואר צוה"ק (פנתם דף רמ"ז ע"א ורע"א מהימנא תלא דף ר"פ סוף ע"א) שהמלך המשיח יהיה משה רב"ע"ה בעלמא, וכן משמע גם בשאר מדרשות, (ומה שנאמר שיהי' דוד כבר ה"י צוה"ק ה' פ' ויחי שיהיה במלך המשיח נשמת שניהם דוד ומשה), לפי"ז אפשר לפרש מה שאמר ונשא ממשה גם על צנצואה, כי אם גם אז יהיה משה אינו נגד הכ' ולא קם נביא כמשה, והרמז"ס ז"ל עדיין לא היה לפניו ספר הזוהר.

וקצת צריך להבין לכאורה מה שהחליט הרמז"ס ז"ל שמדריגה זו דכתיב במלך המשיח והריחו צריחא ד' שידע הכל צ"ה לא ה"י למשה רב"ע"ה

דימי עזר שבו נציאים גדולים לא יכלו להעיד על יחוס כהונה ימן שלא ה' יודם האורים ותומים, והאור"ת צודאי הוא גם נפלא מהנפלאות הגדולות שבו בעולם. ופ"ע מה' חסוד כח עוד על מלך המשיח שיה' בעל חכמה יותר משלמה, ונציא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמוע לו. א"כ חזין ברור שגם צם' היד דעמו שיהיה מלך המשיח נציא גדול יותר מכל הנציאים עד קרוב למרע"ה, כמו שהוא באגרת חיומן. וגם כח שיבואו כל הגוים לשמוע לו, שזה ודאי אינו דרך העצב שיבואו כל הגוים לשמוע לאדם אחד מישראל. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות יסודות פ"ז שאין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יבא יצור מחגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מחגבר בדעתו על יצור תמיד וזהו מתקדש והולך ופורש מדרגי כלל העם והולך ומרח עצמו ומלמד נפשו שלא תהי' לו מחשבה כלל באחד מדברים בעלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו. והאריך עוד בדברים כאלה עד שכתב לבסוף על הנציא שכשמשלחים אותו נותנין לו אות או מופת כדי שידעו העם שה' שלחו באמת, ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נציא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו וצמטשיו שנחלה בזה על כל בני גילו והוא מהלך דרכי הנבואה בקדושה ובפרישות ואח"כ בא ועשה אות או מופת מזה לשמוע ממנו, עכ"ל. וכן כתב עוד בפרק עשירי שכל נציא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אומרים לו אם נציא אתה אומר דברים העתידים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו, ואפילו נפל דבר קטן צידוע שהוא נציא שקר. וכתב עוד אח"כ ובודקין אותו פעמים הרבה אם נמלאו דבריו נאמנים כולם הרי זה נציא אמת. ואם כן כיון שכתב הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח יהיה נציא גדול כ"כ ע"כ שיתנסה באות ומופת צירוף כל המדות הג"ל שמוכרח להיות בנציא, ואם כן הדבר ברור שמה שכתב בתחלה שאין צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הכוונה אלא שאין צריך לרץ לעשות מופתים כאלו המחדשים דברים בשינוי עצמו של עולם, כמו תחיית המתים ושאר שינוי העצמים, שיהי' אח"כ לעתיד, אבל המלך המשיח

חז"ל. ומה שאפשר לסמוך דיינים על הנבואה והכנה והרגשה הריח אף כי תורה לא בשמים, כבר כתב המהר"ם בן חביב שאף במה שחלוי בצירור הלכה אמרין לא בשמים היא, אבל במה שחלוי במלאות לבשר האמת והשקר, אפשר לסמוך על מדריגות כאלו אם ברורים המה.

אמנם צריך להתבונן בזה שלכאורה בהשקפה ראשונה דברי הרמב"ם אלו נראין כסתירה נגד מ"ש צם' היד פ"א מהלכות מלכים הלכה ג': אל יעלה בדעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הדבר כך, שהרי ר"ע היה נושא כליו של בן חזיאל ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שהרג בעוונתו, ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהם, ואם יעמוד מלך מצית דוד הוגה בחורה ועוסק במצות כדוד כפי תורה שכתב ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה הרי הוא בחזקת משיח אם עשה והללית וכו'. מצואר מה שלא נתן סימן למלך המשיח אלא זה שיכוף כל ישראל לקיים התורה ולחזק בדקה, חזות זה א"ל שום אות ומופת כמו שהציא מנן חזיאל. ובאגרת חיומן האריך להציא הרבה מעלות ומופתים נוראים שיהיה במלך המשיח אשר מי שאין בו כ"ז צודאי זה אינו משיח, ונראה לכאורה כסתירה. וכבר הבאתי לעיל שכתובותיו לעת זקנתו אחר שכבר כתב ס' היד הסכים לכל מה שכתב באגרת חיומן.

לה

אמנם צמטע התבוננות אין שום סתירה בדבריו, והנה גם צם' היד כתב אח"כ בהלכות מלכים פ' י"ב שיהי' נציא שיתקבצו אליו. כל ישראל ויתחסו כולם על פיו כהו"ק שנתנו עליו, והציא ע"ז הכתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים, ומוצא צמ"מ שם דברי החוספתא שאמרו עד עמוד הכהן לאורים ותומים כאדם שאומר לחזירו עד שיבא משיח. ומצואר בזה שיהי' צידו האורים ותומים שהוא גדול מנבואה, שאף

בעלמו ע"כ שיהיה איש פלאי וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גם בפיה"מ פ' חלק על מלך המשיח ויגדל שמו וזכרו יהיה מלא הגוים יותר מן המלך שלמה וישלימו אותו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות ללדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו ולא ישחנה צמליאות שום דבר ממנה שהוא עתה אלא שהמלכות תחזור לישראל. והרי שהרבה צנפלאות שיהיו נעשים על ידו אלא שצמליאות העולם לא ישחנה שום דבר. וזוהי מיושב שאין סתירה בדברי הרמב"ם בין מ"ש בס' היד וצין מ"ש באגרת תימן, ואין להאריך בציאור פרטי העניינים שצ"ש, ומוזן להכתייץ.

לפ

וצ"ל שגם בן כחיצא היה איש קדוש וגורא וראוי לנצואה בכל המדות שחשב הרמב"ם ז"ל, וראוי צדורה מן הש"ס (סנהדרין דף ל"ג ע"ב), שאמרו חכמים נחזי אהן אהם הוא מורה ודאין, וזה מדרגה שלא היה אף למרע"ה, כמ"ש הרמב"ם באגרת תימן, ואם הוא אינו ראוי לכך האין נסתפקו בו החכמים אם יש לו מדרגה זו עד שצאו לנסותו. גם הלא החליע הרמב"ם ז"ל גם בס' היד שהמלך המשיח נביא גדול יותר מכל הנביאים, וכבר השריש לנו שא"ל להאמין בא' שהוא נביא אלא אם כן יש בו כל המדות שחשב הוא ז"ל, א"כ האין חשבו החכמים צתחלה על בן כחיצא שהוא מלך המשיח אם לא היו בו כל אלו המדות שראוי לנצואה. ובמה שאמר לא תלא חלקים בצבאותינו, כבר פירשו דהיכא שא"ל לנח צדק העצב אלא לריך ניסים והשגחה פרעית להגילם, לריך זכותים יותר, משא"כ אם הוא חזק צדק העצב אלא אדרבה אם רואים לענשו מן השמים לריך שיהיה עפ"י נם, צניקל יותר להגלל, ח"ש לא תלא חלקים בצבאותינו, שלא ילא מדת הדין צדונה לענשו, וכן הוא במדרש רבה שהיו אומרים לא תסעוד ולא תחוק, וגם נראה בזה שהי' ע"ד שאמרו חז"ל בגיטין דף י"ז על בר דרומא הלשון אכשלי פומי' שלא אמרו צדונה אלא נכשל צפיו, ולא כמו שיש טועין בזה שלא האמין ח"ו בהשגחה. גם בני דורו היו אז לדיקים גמורים ולא מלאו חכמז"ל בהם שום חטא אלא זה שלא היו מתאבלין על ירושלים. ויכול להיות שלולא החטא הזה

היו צבחינות זכו אחישנה והיה אז מליאות לגאולה, אבל מתחת שהיה חטא ציניהם לא היה הזמן מוכשר להיות אחישנה, וממילא הוא דחיקת הקץ ונחקיים בהם מ"ש חז"ל בזה אני מתיר את צרכם ר"ל. — ובעת שטמדי על קצרו של רבי עקיבא כשהייתי בקין הזה [תשי"ט] בעברי' עליה בדעתי אחי רעיון לתרץ דברי ר"ע שלא טעה אלא הי' סיבה גדולה מן השמים לדרוש אז כן, וחשבתי טעם נכון בדבר, אלא שאין רצוני להאריך בזה כעת. — ובאמת אין אהנו יודע עד מה, ועמקו דרכיהם של התנאים הקדושים ואהנו לא נדע, והנגלות לפנינו דברי חז"ל שהי' אז מכשול גורא ואיום ר"ל מהטעות של דחיקת הקץ, וגם מסקנת הש"ס הוא דקטלוהו רצון. ומכל שכן שאין יתמי דיתמי מוכרחין לצדור ככל אופן ואופן מכל מיני צדדים של דחיקת הקץ הרבה יותר מהצורה מן הארי הרודף אחריו להורגו ר"ל. והשי"ת ירחם עלינו ועכ"י וישלח לנו ג"ל צ"א.

והרדב"ז כתב דאם לא חזר בו ר"ע הי' צבציל שלא בא לפניו דין שיהיה לריך לדון ע"י הרימו, ומצואר דעתו ז"ל שצוה אין פלוגתא, וכולי עלמא סברי דהמלך המשיח יהיה מורה ודאין, ולכן לריך לדחוק שלא בא אז לפני ר"ע דין כזה, והוא דוחק, דכיון שחכמי דורו צדקו אותו אם הוא מורה ודאין האין לא ידע מזה ר"ע, וגרסה מדבריו שמוספק אם חזר בו ר"ע. אהנם בספר יוחסין להרא"ז ז"ל במאמר אי' אלא ר"ע כתב צהדיא שגם ר"ע אחר שראבו שלא היה מריח הרשעים נחיש הימנו, וכתב שזה שורש גדול צענין המשיח. גם צדברי המהרש"א סנהדרין דף ל"ג שכתב שגם ר"ע טעה צו צתחלה, מזה משמע שגם הוא לא טעה בזה אלא מתחילה, אבל שוב חזר צו. ולפלא צעניי מה שהלחם משנה עושה פלוגתא אם לריך להיות מורה ודאין, וכפי הגרסה לא היה לו האגרת תימן שמצואר צהדיא גם צדברי הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח לריך להיות מורה ודאין. והנך רואה שהרדב"ז והמהרש"א פשיטא להו שאין בזה מחלוקת. גם לפי דברי הלח"מ עכ"פ צנצואה מצואר גם בס' היד שצריך להיות קרוב למרע"ה, ולהלן אדצר עוד בזה צענין פלוגתא הרמב"ם והראב"ד וצדברי הלח"מ והלח"מ צענין בן כחיצא.

מ

מלך המשיח ולא ע"י מלך קשה כהמן. ובאמת צדיקיותא
השני' שבצבלי אח"כ דחניא אידך שמה באריכות טענת
ר"א ור"י מקראי שמה לא זכר מאומה מתשובה שע"י
מלך קשה, ואדרבה מלשון הכתובים שביא ר"י לבסוף
נראה שאף בלי תשובה, אלא מחמת גודל הצרות
והשפלות ירחם הש"ת ויביא משיח, עיי"ש בגמרא
וברש"י ז"ל. וכן הוא הלשון במה שאמר שמואל דיו
לאכל שיעמוד באכלו, כאשר הביאנו לעיל שתי הלשונות
שברש"י ז"ל שהוא אף בלי תשובה, ואפשר שהביאנו
אידך סוגר כדעת הירושלמי.

גם לפימ"ש הרמב"ם ז"ל שיש בטענה מהתורה
שיעשו תשובה בסוף גלותן והקרא דושבת עד
כ" וגו' הוי בטענה, אם כן האריך איתא בזה פלוגתא
מה יהיה אם לא יעשו תשובה אם יהיו נגאלין, הלא
הוא דבר שאינו צמליאות שלא יעשו תשובה שהרי א"א
להסתפק במה שהבטיחה התורה. ועוד מה יענו
החולקין וסוברין שאף בלי תשובה יהיו נגאלין לאותו
קרא דושבת. ובאמת כל הברייתות הן בצבלי וכן
בירושלמי שהביאו כמה קראי לא הזכירו כלל מאותו
קרא דושבת שהביא הרמב"ם ז"ל, אלא שצירושלמי
יש ברייתא אח"כ שביא קרא דושבת, ושמה לא זכר
כלל אם אותה ברייתא היא בפלוגתא דר"א ור"י או
לא. גם במהרש"א מגילה דף ל"א ד"ה כדי כתב הלשון
שלעתידי יהיו נגאלים ע"י התשובה כמפורש צ"ל נכדים
ושבת וגו'. הנה כתב שהוא מפורש, והלא כיון שהוא
פלוגתא בגמרא האריך אפשר לומר שהוא מפורש.

גם הנה בפלוגתא דר"א ור"י אמרו אח"כ שחוק ר"א
ולא השיב כלום לר"י על קושיותיו, ומבואר
בחוס' בזה בתרא דף ס"ב ע"א ד"ה ומודה שהביאו
מכ"מ בש"ס דלא אמרינן דלא חש להשיבו אלא ברב
לתלמיד, אבל בתלמיד חזר לא אמרינן דלא חש להשיבו,
אלא מדשחק אודי' אודי' ליה. וכן כ' הרמב"ן צמלחמות
פ"א דסוכה גבי ראש תור וכן הוא בכמה פוסקים.
ועי' בשו"ת ח"ל סי' קכ"ד. ולפי"ז בר"א ור"י דבוי
חברים ובר פלוגתא' מדשחק ר"א שמע מינה דאודי'
אודי' ליה, ואם כן לכאורה אין כאן פלוגתא התנאים,
ולכו"ע אפשר שיביא משיח בלא תשובה. אבל אי אפשר
לומר כן שהרי גם רב אומר אין הדבר תלוי אלא

והנה לכאורה לשון הרמב"ם ז"ל אינו מובן, שהחיל
לומר שהמלך המשיח אין צריך לעשות אותות
ומופתים וסיים שעיקר הדברים ככה הן שהתורה
הזאת חק' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים ואין
מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, ואינו מובן קישור
הדברים, וכי אלמלי הוה צריך המלך המשיח להראות
אותות ומופתים הוה בזה שינוי או כוספת וגרעון
בתורה"ק, ומדוע חלה אותות ומופתים בשינוי התורה
ח"ו. והנה מ"ש סימן הראשון שהמלך המשיח יכוף
כל ישראל לקיום התורה"ק ולחזק צדקה, מקור הדבר
כמ"ש ב' תשובה פ"ו הלכה ב': אין ישראל נגאלין
אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה סוף ישראל לעשות
תשובה בסוף גלותן, ומיד הן נגאלין, שנאמר ויהי כי
יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד כ' אלקיך
ושב כ' אלקיך וגו'. ולריך להבין הלא היא פלוגתא
בגמרא סנהדרין ל"ז ע"ב דלר"א אין נגאלין אלא
בתשובה, ור"י חולק. וכן היא פלוגתא בין רב ושמואל,
רב אמר כלו כל הקיפין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה,
ושמואל אמר דיו לאכל שיעמוד באכלו, ופירש"י ז"ל
בלשון ראשון אם לא יעשו תשובה אינו עומד באכלו
כל הימים אלא ודאי קץ לדבר, ובלי"א פי' דיו לאכל
דיין לישראל לער הגלות אפילו בלא תשובה נגאלין,
ובכל מקום בר"א ור"י הלכה כר"י, גם ברב ושמואל
הלכה כשמואל בדיני, ומדוע החליט בזה בר"א ורב,
שבלא תשובה אין נגאלין.

ולכאורה חשבתי כיון שאמרו בש"ס צבלי דאר"י
שאלו אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד
להם מלך שגזירותיו קשים כהמן, וישראל עושין תשובה
וחוזרין למוטב, הנה שצירושלמי פ"א דתענית איתא
בהיפך דר"א אומר שעושין תשובה ע"י מלך קשה
כהמן ור"י חולק, נמצא לר"י אף בלי תשובה כלל
נגאלין, אבל כיון שבכל מקום הלכה בש"ס צבלי ולפי
שיטת הצבלי אף ר"י סובר שיעשו תשובה אלא שיהיה
ע"י מלך קשה כהמן, לכן החליט שאין נגאלין אלא
בתשובה. אבל אי אפשר להעמיס זה בדעת הרמב"ם
שהרי כתב בצלכות מלכים שהמלך המשיח יכוף כל
ישראל לקיום התורה"ק, א"כ כתב שהתשובה תהי' ע"י

לאפשר שיבוא בן דוד דבור שכולו חייב, והקצ"ה אך למענו יעש זה דלא כרצ שחמך שחם לא יחזרו כל ישראל בחשוכה לא יבוא.

הגם שבדאי אין הפי' כולו חייב שח"ו לא יחי' בישראל שום שומרי תורה ומצוות שזה אי אפשר שהוא בכלל הכבועה דלא תשכח מפי זרעו, שלעולם יחי' בישראל אחיך שומרי תורה ומצוות. והרמב"ם כתב במצוה דקידוש בשרית מצוה קנ"ג שא"א שיעדר א"י לגמרי מצני ישראל כי יש בעטמה מהקצ"ה שלא יחי' ח"ו כליון האומה, וכשאין אנשים מצני ישראל בארץ ישראל אין לנו קביעת החדשים שא"א לקידוש החדש אלא בארץ ישראל ובעלו המועדות מכל ישראל זה הוי ח"ו כליון האומה. גם הרמב"ן לא פליג בזה אלא על גוף ההלכה שלדעתו אף אלו לא הי' עכשיו בא"י שום איש מישראל ג"כ לא בעלו המועדים והחדשים, כי סגי בקביעות החדשים שנעשו אז ע"י הלל הנשיא עד ביאת הגאול, ואם ציטול המועדות בלבד הוי ח"ו כליון האומה ומכש"כ בציטול כל התורה כולה, והקצ"ה הצטיינו שלא יכלה זרעו, וא"כ בדאי אין הפי' שכולו חייב כמו שטועים העולם, אבל הפי' הוא בשני פנים, ראשית ידוע דהעולם אחר רצונו נידון, ואם ח"ו רצונו חייב הוי דין כולו חייב דרצונו ככולו, ומבואר בטו"ז ה' ראש השנה סי' תקפ"ב ס"ק ג' דלכן אומרים מלך על כל העולם כולו שהוא כפל לשון, דמלשון כולו בלבד י"ל שהוא רצונו דרצונו ככולו, דמלשון הרבה פעמים כן, וכמו כן י"ל שכולו חייב דהיינו רצונו הדור שנידון עפ"י רצונו. גם במיעוט שומרי תורה ומצוות שיש בדור אין בהם שלימות כ"כ שיכולו להכריע את כל הדור בזהם וע"ז הביאו הכתוב וירא כי אין איש וישחומם כי אין מפגיע שאין דבור מי שיוכל להכריע את כל העולם כולו בחשוכה ומעשים טובים שלו להביא הגאולה ולהשחיק את המקטריגים נגד הגאולה, ואף אם יש עדיין לדיקים דבור שיואלצו זכאים בשאר ענינים מכל מקום צנידון זה שדנין על הגאולה של כלל ישראל שהוא ענין נורא וגשגב, אין מי שיחבב בזה והוי צנידון זה כולו חייב ממש, ודרך המקראות וחכ"ל לדבר בלשון זה, וכמו שאמרנו חכ"ל בפירושה דקרא ונקי ולדיק אל תהרוג כי לא אלדיק רשע, דהיינו שאף שהוא רשע ומחויב מיתה מ"מ כיון שצדיק זה יולא זכאי נקרא

בחשוכה ומעשים טובים, ופירש"י ז"ל אם כל ישראל חזרין בחשוכה יבוא ואם לאו לא יבוא, ואם נימא שבודק ר"א לר"י הוי רב דלא כמאן, ואי אפשר לומר רב תנא ופליג, שכרי אמרו בגמרא אחר פלוגתא רב ושמואל כתנאי והביאו ע"ז פלוגתא ר"א ור"י אלמא דר"א ור"י נשארו בפלוגתא ולא כודק לו.

ואפשר שיש לחלק עפ"י מה שאמרנו בגמרא שזה דף כ"ע ע"כ א"ל אי שחוקי לך כדשחקו חכמים לר"י נפיק מיני' חורבא. ומבואר בזה שיש טעם שלא לשחוק דלא ליפוק חורבא משחיתתו, זה שייך בפלוגתא שהוא נוגע להלכה דנפיק מזה טעות בהלכה, אבל בפלוגתא שאינו אלא דברי אגדה ואין נפקא מינה להלכה כי בודאי מחויבין לעשות חשוכה אף אם אינו תלוי בזה ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם במאמר קידוש השם, שאין קיום הכה"ק תלוי בביאת המשיח, ואף מי שאינו זוכה לביאת המשיח מוטל עליו קיום כל התורה כולה, וע"י תשי' ח"ס יו"ד סי' שצ"ו, ואין בפלוגתא זו אלא כוונת יעשה הש"ס צענין ביאת המשיח, כמו שמצינו פלוגתות כאלו בדברי אגדה שאין לנו מהם שום נפקא מינה בהלכה, ומעטות בזה לא נפיק מיני' חורבא ע"כ אין ראוי משחיתתו דהוי כודא.

ובחידידושי הרמב"ן מס' צ"ב ד' ס"ב הביא בחתמה דברי הר"ם דשחיתתו הוי כהודאה אבל לצסוף מסיק דספיקא הוא וצדיני ממונות קולא לנתבע וצאיסורא לחומרא. וכתב ע"ז הק"י צביה פ' משילין אות ש' דכיון דספיקא הוא אינו לחומרא אלא צאיסורא דאורייתא, לא צאיסורא דרבנן. וכעין זה הוא בשו"ת מהרי"ע ח"א סוף סי' פ"ג אלא שיש לחלק מעניניו של המכרי"ע לכאן ואינו דומה לגמרי כמבואר להמעיין ואין להאריך בזה. ועכ"פ נראה שאין זה כלל מוחלט ומדאמרנו בגמרא כתנאי בודאי שידעו דרב סובר דר"א ור"י עדיין במחלוקה הן עומדים, אלא שאעפ"כ ר"א ור"י הלכה כר"י. גם בפלוגתא דרב ושמואל מלבד דכלכתא כשמואל צדיני, הלא מבואר אחר כך בגמרא מימרא דר' יוחנן שאמר אין בן דוד בא אלא דבור שכולו זכאי או כולו חייב, דבור שכולו זכאי דכתיב וכו' דבור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישחומם כי אין מפגיע וכתיב למעני אעשה. ומבואר בזה דסובר

ד"ר צהמאר ש"כ בסוף ס' אלי רבא, והגאני שכוונתי לדעת בגדול, והוא פי' אמייתי לפי פשוטן של דברים.

ועכ"פ מצוה צמימרא זו דר' יוחנן שיצוא בן דוד אף לדור שכולו חייב אלא אף למענו יעש, וזה ע"כ דלא כרז שסובר שאם לא יעשו כל ישראל תשובה לא יצאו ורז ור"י הלכה כר"י, ומכש"כ כשגם שמואל ור"י תרוויכוו פליגי על רב, והיא גם דעת ר' יהושע דהלכה כותי' לגבי ר"א, ומכש"כ כששחק ר"א דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא אס לא הודא לדבריו, ומדוע החליט איפוא הרמב"ם ז"ל שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, דאף שמא מצוה כן בקרא אבל דברי חז"ל עיקר שם ידעו הכל ביאורי כל המקראות ואין לנו להכריע ביניהם אלא לפי הכללים שאמרו, גם מהרבה צרייתות שהציוו בסתמא במס' סנהדרין ובסוף מס' סוטה שהגידו כולם על מצב הדור שצביקצא דמשיחא ופירש"י ז"ל בסוף סוטה צביקצא דמשיחא בסוף גלות לפני צאת המשיח, ומכל אלו הצרייתות שהפליגו כ"כ בשפלות הדור שלפני צאת המשיח בכל הפרטים ע"כ שהוא כדעת ר"י שיצוא משיח לדור שכולו חייב, והוא לכאורה פלא עזים שהחליט הרמב"ם ז"ל נגד כ"ז, ואף הראב"ד ושם אי' מהמשיגים לא השיגוהו ומח ראי' דהכל מודים דזה כמו שמצוה בכללי הראב"ד, והענין לרין ביאור.

ויש להעיר עוד דהנה המהרי"ק בשורש קס"ה כתב דכל כללי הש"ס בקציעת ההלכה אינן אלא על דינים הנוהגים בזמן הזה ולא על דינים שאינם נוהגין אלא בזמן הבית, ואדרבא היכא שהתלמוד פוסק בכיו"צ הלכה כפלוני פריך וכי הלכתא למשיחא, והרבה פוסקים סוברים כן. וביד מלאכי הביא עוד מכתב ראשונים שכתבו כן. אמנם החיד"א בספריו שער יוסף ויעיר און מערכת ה' אות י"ג כתב דמהרמב"ם והראב"ד והסמ"ג כתבו כל ההלכות שצפד קדשים ועבירות שאינם נוהגים בזמן הזה והוא עפ"י כללי הש"ס שבידיו, ע"כ דלא סבירא לכו הך דמהרי"ק. ולפענ"ד דמדברי הרי"ף והרא"ש שהשמיטו כל מה שאינו נוהג בזמן הזה נראה דס"ל כדעת המהרי"ק שאין לנו קציעת ההלכה דזה, אמנם גם הרמב"ם ז"ל

לדיק דדין זה, אף שלפי האמת אינו לדיק, וכבר האריך בזה המהרי"ט, והתניא בריש ספרו ליקוטי אמרים האריך טובא במה שאמרו חז"ל ציונים מחלה זכויה ומחלה עבירות, אף שלפי האמת אין אלו ציונים אלא שלאותו הענין שדברו שם חז"ל הוי ציונים, לכן קראום באותו הלשון שדרכם ז"ל לדבר בלשונות מושאלים. וכמו כן המימרא דכולו חייב דקאי על דמיירי שם דין שדין על הגאולה אף שאינו כן לגמרי בשאר ענינים.

ויש טועים שאומרים שמה שהוא כולו חייב זה סיבה לביצא צאת המשיח, וזה ודאי טעות גמור ומוחלט, שאדרבא כל מה שמוסיפין במלות ותשובה ומעשים טובים ומתרחקין מן החטא זה מסייע להתקצרות הגאולה. אבל מה שאמרו שיצא צ"ד דדור שכולו חייב בזה ביאור דברי הנצי"אם שהתנצחו מה שיבי' לעתיד, ויש סתירה בהכחוצים, וכמו שהירלו גם במ"ש צעתה אחישנה דהוי סתירה וביאור דצעתה קאי על לא זכו, ואחישנה קאי על זכו. וכמו כן חירלו הסתירה דכתבו אחד אומר וארו עם ענני שמיא ובכתבו אחד אומר עני ורוכב על החמור, וכן הוא בכמה ענינים צ"ס, כמו כן הוא בכאן דכתבו אחד אומר ועמך כולם לדיקים לעולם ירשו ארץ ובמקום אחר הוא אומר אין איש ואין סומך אלא למעני אעשה, וכתבו המכוון באלו המקראות שאם יבי' צאת המשיח בצחי' זכו אחישנה זכו כשעמך כולם לדיקים והוי דור שכולו זכאי, אבל אם לא חכו לציאת המשיח בצחי' זו ויתמהמה עד הזמן של צעתה שהוא הקץ האחרון שאי אפשר להתאחר עוד בזה ראחה הנצוהה שאורך הגלות יביא לידי כך שיבי' דור שכולו חייב, וכמו שיש כמה צרייתות בגמרא שמגידים צרות קדשם על העתידות שיבי' דדור של עיקצא דמשיחא פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת ויראי חטא ימאסו ועוד הרבה ענינים נוראים שאנו רואים בדורינו צעוב"ר שכולם נתקיימו. ולא צביל המעשים האלו שהוא דור שכולו חייב יצוא המשיח, אלא צאת המשיח הוא בהכרח כי בזמן הקץ האחרון יש הצטנח מהקצ"ה שצבועה שכל אופן ואופן חבי' הגאולה, וכמו שאמר ר"י במחלוקתו על ר"א שהביא מקרא כי למועד מועדים, ופירש"י ז"ל אלמא יש קץ בדבר. — אחר כותבי זאת הראוי שפי' זה שכתבתי בכולו חייב כבר כתבו בספח"ק זקוקין דנורא על התנא

שמכריע כל ההלכות אף בהלכתא למשיחא מ"מ במה שאין צדיקו אלא ביד הקב"ה לעשותו גם הרמב"ם ז"ל אינו מכריע וכמבואר בפ"י המשנה בפרק חלק גבי פלוגתא דעשרת השבטים אינם עתידים לחזור כתב שם חז"ל: כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיכ"י בין החכמים שאינו צא לידי מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד אין נד לפסוק הלכה כא' מהם, וכן כתב עוד בפ"י המשנה במס' סוטה פ' היה נוטל לענין פלוגתא דמתנוונת והולכת ועיי"ש. וא"כ גם זאת שאין פלוגתא וספק אם לריך לעשות תשובה שאף בלי ציאת המשיח החיוב לעשות תשובה ולקיים כל התורה"ק והפלוגתא זאת הוא רק אם הקב"ה יגאלנו אף בלי התשובה והיו זה כפלוגתא דעשרת השבטים ועונש הסוטה דהוי אמונה בהקב"ה האריך יעשה והאריך הכריע הרמב"ם ז"ל זאת שאין נגאלין אלא בתשובה פיון שכבר השריש לנו כך כלל דבכ"ג אין לנו לפסוק הלכה.

שוב ראיתי בישיבת משה פ' תשא ד' קפ"ז עמוד ד' שכתב כבר נאמר בכל הספרים דכל כללי הלכות אינם אלא צדיקים הנהוגין צדיקו אצל לא בעניני שמים. הנה לא ראיתי זאת אלא ברמב"ם כנז"ל ובוודאי הוא ז"ל ראה זה במה מקומות כיון שכתב שנאמר בכל הספרים. ועכ"פ על הרמב"ם בוודאי קשה האריך כתב פסק הלכה בעניני הגאולה שאינו אף צדי שמים במקום שיש פלוגתא התנאים ואין לנו ע"ז שום כללי הלכה האריך להכריע.

מא

אבל האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל לפלוגתא דתנאי ואמוראי שבש"ס והוא ענין אחר מהתם שזכר הכל מודים, והוא מבואר בקרא לכל הדעות, והנה במדרש תנחומא פרשת בחקותי סוף חות ג' הפלוגתא היא באופן אחר, דיש שם ג' דעות, ר"י סובר אם אין עושין תשובה אינם נגאלים, ור"ש סובר דאף אם אין עושין תשובה כיון שמגיע הקץ מיד נגאלים, ור"א סובר שאם אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך קשה כהמן ומתוך כך עושין תשובה. ובפרקי דר"א סוף פ' מ"ג הביא

ג"כ מימרה דר"י כמו שהוא בתנחומא שאם אין ישראל עושין תשובה אינם נגאלין אלא שסיים אח"כ ואין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבוא אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' והשיב לב וגו' ומדסיים שאחר ציאת אלי' עושין תשובה גדולה מכלל שקודם ציאת אלי' עושין תשובה קטנה, כמ"ש חז"ל בשבת פרק כל גדול גדול מכלל דאביה קטן. וק"ו הישמה משה זלכ"ה ציאת שקודם ציאת אלי' ומשיח יעשו תשובה תתחיל ואח"כ תשובה עילאה ומתקיים זאת שניהם מה שאמר הקב"ה שובו אלי וגו' וישראל אומרים השיבו ה' וגו' דהתשובה שעושין קודם ציאת אלי' ומשיח הוי צחינת שובו אלי, ומה שעושין אחר ציאת אלי' ומשיח הוי צחינת השיבו ה'. וכעין זה כתב העקידה פרשת נצבים בשער המאה שחיה שני פעמים תשובה, אחת קודם ציאת המשיח ואח"כ תשובה יותר גדולה, ופ"י שם בכתוב יעוצ רשע דרכו וגו' וישוץ אל ה' וגו', דלכאורה כיון שעזב דרכו הרע עשה תשובה ומה אמר אח"כ וישוץ אל ה' אלא שעזיבת דרך הרע בלבד אינו תשובה שלימה אלא שצריך אח"כ עוד תשובה יותר גדולה. ויש עוד כמה מאמרים בזה שמבואר ששני זמנים לתשובה, הא' קודם ציאת אלי' ומשיח שזכר צחינת שובו אלי ערס התגלות המשיח ואח"כ ואשובה אליכם, ועוד יש זמן לתשובה ע"י ציאת אלי' ומשיח שבהם רב ועלום להחזיר את כל ישראל בתשובה וזהו צחינת השיבו ה'. וצריך המקומות בדברי חז"ל והראשונים ז"ל מבואר שאלי' יחזיר בתשובה כל ישראל ערס ציאת המשיח כאשר אביא להלן. גם ברמב"ם הלכות מלכים פ"צ הל' ז' כתב שאלי' יהיה שליח לישראל את העם ולהכין לבם ויש מן החכמים אומרים שקודם ציאת המשיח יבוא אלי', אלא שדעת הרמב"ם שיש פלוגתא בזה, ויוכל להיות שהמלך המשיח בעצמו יחזיר את כל ישראל לתשובה ערס שחיה הגאולה ואח"כ יבוא אלי' להביאם לתשובה יותר גדולה.

ובמקור הפלוגתא בזה יתבאר להלן, אמנם הפלוגתא שבש"ס ומדרשים תנאי ואמוראי אם יכיו נגאלין אף בלי תשובה קאי על התשובה שקודם ציאת אלי' ומשיח שבוודאי רצון הכוזב"ה שיהיה שובו אלי' ואח"כ ואשובה אליכם, שזה ודאי עדיף יותר, אך

ישראל עושין השינוי וכו' ואח"כ ומשנה. וזוה פליגי חנאי ואמוראי אם יש מליאות שיכיה החגלות אלי' ומשיח להעולם בלי תשובה, וכן מבואר ברש"י ז"ל שם על הא דאמר רב אין הדבר תלוי אלא בתשובה ח"ל: אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבוא, ואם לאו לא יבוא, וכן כתב עוד רש"י ז"ל אח"כ בדף ז"ח במה שאמר וכללות נפץ וגו' תכליתו, אחר שחלה בצורתם ויהיו שפלים למאוד תכליתו אלו הצרות ויבוא משיח כדאמרין כי אזלת יד, וכו' שכל פלוגתתם הוא על קודם ביאת המשיח אם יש מליאות שיבוא לשפלות הדור אף בלי תשובה, ואמרו ז"ל ע"ז לשון נגאלין, כי החגלות אלי' או משיח לבשר הגאולה זה בעצמו נקרא גאולה אף ערס עשותם שום ענין מהגאולה או קיבוץ גלויות במעשה. וגדולה מזה כתב המהר"ל מפראג ז"ל בספרו נגח ישראל פ' כ"ד דלכן מושבעין שלא יגלו הקץ כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כאן גאולה כי מי שידע זמנו ללאת כאלו הוא נגאל, והשי"ת שם הגלות ולא יהיה נמנע הקץ קודם זמנו, ולפיכך אל יגלו הקץ, עכ"ל. וא"כ כש"כ כשיחלה אלי' או משיח וידעו העולם שזה הגאולה, שזה בעצמו נקרא גאולה, ועיין ברכות דף ע' ע"א דנקרא גאולה במצרים צילה כיון שניתן להם אז רשות ללאת אף שלא היו רשאים ללאת אז אלא אח"כ ביום, וכעין זה הוי ביאת אלי' ומשיח לבשר הגאולה עכ"פ אחתלתא דגאולה אף ערס עשותם שום תנועה של גאולה, ופליגי חנאי ואמוראי על החתלה זו אם אפשר בלא תשובה.

גם י"ל ע"ד שכתב המהרש"א ז"ל בסנהדרין דף ז"ז בפלוגתא דר"א ור"י דגם ר"י סובר שיעשו תשובה ע"י מלך קשה כהמן קודם ביאת המשיח כמבואר שם בגמרא, אלא דהפלוגתא היא דמה שאמר ר"א דאך אם עושין תשובה נגאלין ר"ל תשובה ראונית בלי הכרחת מלך קשה כהמן שזה חשבו יותר, יעיי"ש במהרש"א. וכיון שלא דברו בפלוגתתם אלא מתשובה ראונית י"ל שלא דברו ג"כ מתשובה שחיה ע"י מלך המשיח, שגם זה אינה כתשובה ראונית לגמרי בזמן הגלות, וכמ"ש הרמב"ם בלשוננו הזהב שהמלך המשיח יבוא אח כל ישראל לקיום התורה"ק, והוי זה ג"כ כענין של כפי', וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי' חלק על המלך המשיח ח"ל: ויהי אותו המלך גדול מאוד וכו' וזכרו יהי

ומבואר בגמרא פסחים דף ו' ע"ב דלא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא בתרי עיניי אצל אחד ענינא ע"כ מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר, וא"כ מבואר בקרא שהתשובה קודמת לכל כשיבוי עוד בסיף גלותן כמ"ש ברישא דקרא והשנות אל לבדך בכל הכוונות אשר הדיחך ה' אלקיך שמה ושבת

KolSatmar.com

בראו אלה במאמר ולא בשבועה, ומי גרס לו לישבע, מחוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנאמר וישא ידו להם. ומצואר שם אח"כ שאותה השבועה קאי על הגלויות כמו שסיים הכתוב ולחרותם בארצות ועל שבועת הגלות מצואר בגמרא צא צהר דף ע"ד ע"א ששמע צה קול שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי, והרי שהשכינה הקדושה מקוננת על אותה השבועה שגורמת אריכת הגלות, וכל כך למח, אלא בשביל מחוסרי אמנה. אבל צעונותינו הרבים להכופרים באמונה לגמרי אינו מועיל גם שבועה, כי אינם מתחשבים גם עם שבועתו של הקב"ה ועושים גאולה מעצמם. וצילקוט פירש צה רמז קל"א כתב מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר מי פרע לכם מיון בני השמונאי שהיו מקריבין שני תמידים בכל יום, מי פרע לכם ממלכות רביעית, נערוגא, וכו' לכם לשמרת, אל תאכלו ממנו נא, לא תצטונו מהצבצה. ופי' שם צוית רענן מהמג"א נערוגא שצריכים לשמור ולהמתין לא תצטונו מהצבצה פי' אל תבקשו לאכול אותה הצבצה כלומר שאינו צלי כל צרכו. ומצואר צה שבגלות הזה שהוא מלכות רביעית אין מי שיפרע מהם להציל בגאולה אלא זכות הנערוגא לשמור ולהמתין ולקיים אל תאכלו ממנו נא, שר"ל קודם שמגיע העת. וצבצה"ר עכשיו שקרבו ימי גאולתנו נחפסו רבים צה לעבור על אותה האזהרה שלא תאכלו ממנו נא ולוקחים חבל באכילה המרה הלא והאריכו את הגלות צבצה"ר, אוי לנו כי חטאנו. אינם מאמינים צמה שאמר הקב"ה שכשיגיע הזמן מאלינו אני מציאה בקולי קולות ולא אחטב, כמו שאמרנו צמדרש רבה שיר בשירים. גם אינו עומד לנגדם שבועתו של הקב"ה שהכל הוא צידו של הקב"ה ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וזהו כפירה גמורה ר"ל.

מד

ק"ו בגלות האחרון הזה שאין אחנו יודע עד מה, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תימן דכיון דאף בגלות מלרים שמצואר החשבון ד' מאות שנה מכל מקום נעלם מאחנו החשבון ולא ידענו אלא ממה שצא משה ואהרן ואמרנו פקוד פקדתי, מכל שכן בגלות הזה שפחדו הנביאים וחרדו מרוב אריכותו, ומצואר צדיאל שהוא סתום ונעלם שא"ל לנו לידע מאומה עד יום התגלות המשיח.

ובמדרש רבה דברים פ"א סי' י"ע מהו פנו לכם לפונה, אם ראייתם אותו שמבקש להתגרות בכס אל תעמדו כנגדו, המחזיקו עד עכשיו מלך המשיח לצוא ויקיים מה רב עובד אשר פנתה ליראיו. עוד אמר שם אח"כ אמרו ישראל לפני הקב"ה רבושיע עד מתי משועבדים אנו צידו, אמר להם עד שיצא אותו היום שכתוב צו דרך כוכב מיעקב וגו'. אותה שעה אני מופיע מלכותי ואמלך עליכם שנאמר ועלו מושיעים צה ליון וגו', וכן הוא צמדרש רבה ס' וירא פ' נ"ן, וירא את המקום מרחוק א"ר יצחק עתיד המקום לירחק מצעליו, ולעולם, תלמוד לומר זאת מנוחתי וגו' לכשיצא אותו שכתוב צו עני ורוכב על חמור. גם צמה שאמרנו בגמרא אין צין עוב"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות מצואר שעכ"פ חירות משעבוד מלכות תלוי רק צביאת המשיח, דהחולקין צה לא פליגי אלא צמה שסברי שגם שאר שינויי העצמים המצוארים צקרא יהיו תיכף אחר ציאת המשיח, אבל צמה שאמרנו שמואל צשיעבוד מלכות צה לא פליגי כלל. וכן הוא לשון רש"י ז"ל בצמדרין דף נ"א ע"ב ד"ה כלן לימות המשיח כשיכלה השיעבוד. והרי שהחליט דלכות השיעבוד תלוי צביאת המשיח. ועוד צהרבה מאמרים צדברי חז"ל אין מספר מצואר צדבריהם שלא חכי גאולה וחירות משעבוד מלכות עד ציאת המשיח אלא שאף אחר ציאת המשיח לא יהי שום גאולה צלי תשובה.

מב

ובכתב כלי יקר צפרשת צראשית צמה שאמרנו אר"י לא הי' צריך להתחיל את התורה וכו' אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אחס. וקשה מה צכן אם יאמרו לסטים אחס, וכי צעבור צה ישנה סדר

ומבואר בספרי פ' באזינו הביאו צילקוט תהלים רמז חס"ה כצורה הקב"ה את עולמו לא

של גלות וגאולה לידע שהם מהקצ"ה, כאלו ח"ו בשאר ענינים אינו כן.

אבל האמת הצרור הוא דבשאר ענינים אף שהכל הוא בהשגחה מכל מקום אמר הכתוב למען יברכה ה' אלקיך בכל מעשה ידך אשר תעשה, שצריך שלא ליפזז בעל מלעשות, גם אמרו אין סומכין על הנס, וכחז הרמב"ן בסוף פרשת עקב צפסוק י"ג ח"ל: ודע כי הנסים לא יעשה לעושה או לעושה רק ללדיקים גמורים או לרשעים גמורים, אבל הצינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם עושה או רעה כדרכם ובעלילותם, עכ"ל. ומ"ש צ"ה זא שהכל נסים, הכוונה שאף המלוכצ בטבע הוא נסים נסתרים, אבל צריך לעשות כמנהגו של עולם. משא"כ בעניני הגאולה צריך לידע שאף הקצ"ה הוא העושה ואין לנו רשות לעשות מאומה אלא תשובה ומעשים טובים, ולכן ערר הכתוב לומר ע"ז ידוע חדע שאין זה כשאר ענינים, ואם רואים לפעמים חיצה הללחה בהלוקחים גאולה שלא כדת אין זה אלא כמי הללחה בע"ז שאמרו על זה בגמ' ע"ז ד' ג"ה ע"א הבא לעמא פותחין לו, ונעשה להם אף נסים גדולים כמו שאמר הכתוב וזא אלקי האלה והמופת וגו' כי מנסה וגו' אחכם. וע"י צספר חסידים סי' תתרנ"ד שאדם רע מללח יותר כשעושה רע מצעושה טובה כדי לעוררו מן העו"ב. וע"י מדרש תלפיות עוף הללחה שהצריך צזה והציא שאם העוברים על החרם מללחים הוא כדי ליפרע מהם אף על ההללחה. וצימי צן כחיצה ה"י להם הללחה נפלאה כמבואר במדרשי חז"ל ונמשכה הללחתם ע"י שנה כמבואר בסדר הדורות דמה שאמרו צגמרח שה"י צ' שנים ומחלה כווננו על צן כחיצה האחרון ולצסוף אחר כ"א שנה ה"י אסון נורא ר"ל וברג רב מה שלא ה"י בכל החורבנות שה"י לפניהם. וצרא"ש מסכת צרכות פ' שלשה שאכלו סי' כ"ב והוצא גם צצ"י סימן קפ"ע צצרכת הטוב דקאי על הרוגי ציתר, אמרין צירושלמי כשנחרצה ציתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיצוא צן דוד, ולכן סמכיה אלא צוה ירושלים. והנה אנשי ציתר היו לדיקים גמורים כאשר הציחתי למעלה, ונגדעה על ידם קרן ישראל, כי מעשה דחיקת הקץ לפני זמנו רע ומר יותר מכל העצירות ואפילו החמורה שצחמורות שצכל החורה כולה. ולכן הציור

החורה. תשובה לזה, לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דין וכל דאלים גבר, והאריך צזה עד שכתב לצסוף שמה שאמר לא ה"י צריך להתחיל אין הפ"י שלא יכתוב בחורה כלל הסיפור שמצראשית עד החודש וגו', שהרי יש צו צורך גדול צסיפור חידוש העולם ועוד כמה ענינים עיקריים שמה, אלא ר"ל שמאחר שעיקר החורה למצותי, ה"י לו להתחיל החורה צמלוח ראשונה והסיפור שמצראשית יאמר אח"כ, ע"כ מתרץ שאלו ה"י כתב צן ה"י נותן יד לפושעים לפקור על החורה צמינות וכפירה, ע"כ הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסעיית לקחו הארץ, יעיי"ש שהצריך עוצה צזה. והנה מה שנראה מדבריו דכל מיני גזל היו מניית וכפירה, צזה יש לפקפק דידוע שהקצ"ה מניח בעלי צחירה לעשות, וכן הוא צכל העצירות שהמה נגד רצונו ית"ש ואעפ"כ הצחירה חפשיית, אבל צחותו המאמר שכתב זה על מה שאמרו לא ה"י צריך להתחיל את החורה דמיירי שמה מכיבוש הארץ וחירות מן המלכויות, צזה דבריו לודקים מאוד כי כיבוש הארץ וחירות מן המלכויות הוא אף צידו של הקצ"ה ונשצע על ככה.

מה

ובבר הציחתי דברי חז"ל שאמרו עכ"כ ידוע חדע, ידוע שאני מצופן, חדע שאני מכנסן, ידוע שאני משעצדן, חדע שאני גואלם. ולכאורה יפלא מה שכל הכתוב ידוע חדע להזהיר את אצרכם אצינו ע"ה צפרעיית על אלו הענינים של גלות וגאולה וקיבוצ גליות שידע שהוא מהקצ"ה, הלא המאמינים יודעים שגם צשאר דברים כל הנעשה הוא מהקצ"ה והוא אחד מו"ג העיקרים לידע שהוא לצדו ית"ש עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וכחז הרמב"ן בסוף פרשת צא שאין לאדם חלק צחורה משה עד שנאמין צכל דבריו ומקרינו שכלם נסים אין צהם טבע ומנהגו של עולם צין ציחיד צין צרצים. וכן הרמב"ם ז"ל צאגרת תימן פ"י הכתוב ואם תלכו עמי קרי דר"ל שיחשבו שיש מקרה צלא השגחה, וכ"כ גם צספר המורה, וא"כ תימה מה שדרשו חז"ל ציתורא דקרא דידוע חדע דקאי צפרעיית על אלו הדברים

גילו וחי' מכלך דדרכי הנצואה בקדושתה וצפרישותה, מעמידין אותו על חזקתו, וכן האריך עוד צפ"ח שם שכל מיני מופתים אינם דברים נדירים להאמין גם בגם צמרע"ה לא בשביל המופתים האמינו בו, וכל האוחזות שעשה משה במדבר לפי האורך עשאה, לא להביא ראיה על הנצואה, אלא האמונה צמרע"ה הי' בשביל שצעיניו ראיוו במעמד הנבחר כמו שנאמר הכה אבני בא אליך בעצ הענן צעור ישמע העם דדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם. והאריך בזה שלא להאמין לשום אות או מופת לשנות ח"ו ממה שמבואר בתוכ"ק. ולשון הסמ"ג בהקדמתו לס' העשין אמר לו הקצ"ה למשה בחורה שאני רואה ליתן איני רואה שיאמינו כך ע"י אות או מופת אלא ע"י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך ולכן עשה הקצ"ה את הדבר הזה שכשיבוי ישראל בגולה אם יאמר להם עכו"ם או ישמעאל לעזוב תורתם ויתן להם אות או מופת, יכולין ישראל לענות לו אפילו תרצה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין אותך בחילוף תורתיו, אלא אם כן נשמע באזניו שידבר ה' עמך כמו שדבר עם משה, כי אפילו משה בחירו נאמן ביות לא ראה שנאמינו בחורה אלא ע"י מה ששמעו שידבר עמו וכו'. ולפי שאמרנו שאין להאמין באות או מופת להחליף תורתיו האריך יש לו יכולת לעשות אות או מופת, שנאמר כי יקום בקרבך וגו' ונתן אליך אות או מופת וגו' ובא האות והמופת וגו' כי מנסה ה' אלקיכם אחכם, כרי פי' לך שזה האות והמופת אינו מכה ע"י שלו, אלא הקצ"ה עושה זה האות לנסות בו את ישראל יעיי"ש. וכעין זה כתבו כמה ראשונים ז"ל, ועי' עוד ברמזין וספורנו פרשת ראה.

אותנו הכחוש לידע זה בידועה ברורה שאם בזה לוקחין מעצמם שלא כדת הוי ודאי מינות וכפירה גמורה ר"ל. ושפיר מפרש בזה הכלי יקר שאי אפשר להתחיל החורה ערם שיחי' לנו ידיעה ברורה בזה.

ומיושב הלשון שאמרנו חז"ל עצרו על הקץ ועצרו על השצועה שהלוקן בתרתי כי באמת העצרה על הקץ הוא צעמנו איסור גדול וגורא, מלבד איסור השצועה כי הוא לגמרי נגד האמונה כמבואר. ומיושב גם מה שאמרנו במכילתא על זה ובתורתו מאנו ללכת כי אי אפשר להתחיל בחורה בחושכם ללכת צעמם מהגלות כמפורש לעיל. גם י"ל דכבר עמדו הראשונים ז"ל במה שנאמר אבני ה' וגו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי שמים וארץ, ותי' שבראש שמים וארץ לא נודע לבני אדם אלא לחכמים גדולים, אבל ביו"מ ידעו הכל את מעשה ה' כי נורא הוא והוכרחו להתחיל החורה בזה, עי' ראצ"ע ושאר ראשונים ז"ל. וא"כ לפי דעת בני אפרים שכלכו מעצמם ערם שהי' ההתגלות הנורא בגבורת ה' לא הי' בזה יסוד להתחלת החורה שכל התוכ"ק מיוסדת על יליאת מצרים, כמו שציאר הרא"ה בספר החינוך כ"פ ובשאר ספרי"ק, ולכן אמר על זה ובתורתו מאנו ללכת, שא"א לבוא לקבלת החורה לפי דרכם שאפשר ליקח גאולה מעצמם. ובגאולה העתידה שיליאת מצרים יהי' עפל, ואית מאן דאמר שיחבטל לגמרי הזכרת יליאת מצרים, וע"כ שיחי' בו התגלות להוראת אמונה יותר מצייליאת מצרים, דאלי"כ האריך אפשר שיחבטל יליאת מצרים מה שממנה בא עיקר האמונה בתוכ"ק. ועכ"פ מי שחושב שאפשר להתעלם וללאות מן הגלות מעצמנו ובידינו הוא, הוא נגד האמונה כהשי"ת ובתורתו הקדושה בתכלית.

מו

גם שם באגרת חיומן שכחז הרמז"ם ז"ל נגד משיח שקר שהי' אז, ואמרנו עליו שהוא עושה מופתים נוראים וממשכו אחריו הרבה מהעם גם מחכמי ישראל, ולבסוף שפט עליו הרמז"ם ז"ל כי לא בזדון ובקלות ראש אמר שהוא משיח אלא שהשתטח ונפסד ליורו ורעיונו יעיי"ש. וחזין בזה שאף איש משוגע יוכל לפעול בדמיונות שוא שיאמרנו עליו מופתים נוראים. ואי אפשר לומר שהי' ע"י כישוף שהרי כתב עליו הרמז"ם ז"ל שלא הי' בזדון ובקלות ראש, ולא הי' מכשף

והנה אנו רואים דדברי הרמז"ם ז"ל בכמה מקומות שהי' מתירא מהסומכים על המופתים וערח לבאר בהלכות יסודי החורה פי' ז' שלא כל העושה אות או מופת מאמינים לו שהוא נביא שאפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בנו אלא באדם שהייתו יודעים בו מחלתו שהוא ראוי לנצואה בחכמתו ובמעשיו שנחטלה בהן על כל בני

אין לך זדון וקלות ראש יותר מזה. וזה יסודי החורב
 כתב כמה פעמים שמופתים אפשר שיהי' בלע וכישוף,
 ובמקום אחר כתב שמופתים אפשר שיש דברים בגו,
 ומזה משמע שכיוון על דברים אחרים שאין כישוף.
 וכן הוא בספורנו פרשת ראה. ובגמרא ע"ז דף נ"ד
 ערה לייסד המופתים שנעשים לע"ז עד שלצדק
 הוכרח לומר שהוא צביל שבצא לטמא פותחין לו,
 ואלו ה' ע"י כישוף מעיקרה לא קשה מידי שכבר
 נודע שבי' כח לבשפים עד שאמרו חז"ל שמכחישין
 פמליא של מעלה ר"ל כחות העליונים במערכת השמים
 לשנות הטבע. והראש"ע כתב בפרשת ראה עה"כ וזה
 האות והמופת וגו' כי מנסה ה' וגו', בעצור שעצור
 ולא המיתו ונסיון ה' להראות לדעת המנוסה ומצוא
 בלשון זה שני ענינים: הא' שבעצור שהניחו את
 המדבר נגד האמונה לכן צא עליהם העונש להציאם
 לידי נסיון במה שצא האות והמופת, והב' כי ע"י
 נסיון נחראה לדעת המנוסה.

ושמעתי שיש מי שפי' הכוונה בדברי הראש"ע
 בעצור שעצור ה' ולא המיתו ופי' זה הוא
 דבר שאין לו שחר כי מה שאה"כ כי מנסה ה'
 אלוקים אתכם הוא טעם על מה שאמר וזה
 האות והמופת כמו שכתבו כל המפר' והאריך תאמר
 שבעצור שעצור ה' ולא המיתו עשה עוד יותר שהלחיהו
 גם צדיאח אות ומופת ואין זה נתינת טעם כלל
 ובאמת מה שעצור ה' ולא המיתו ע"ז אין לריק
 נתינת טעם כי כך המדה ברובא דרובא שאין הקצ"ה
 מעניש את הרשעים תיכף אלא מאריך רוחי וגבה
 דילי, ואמה"כ ומשלים לשונאיו אל פניו, וממרוד חי
 יותר מאה"ע שחרי נמרוד ה' מלך והמרוד כל
 העולם כולו נגד הקצ"ה עוד ערס שגולד א"א ע"ה
 וכנסחלק א"א ע"ה עדיין ה' נמרוד חי אלא שעשיו
 הרגו אח"כ, אלא שעל אותה ההלכה שיש לו כ"כ
 להראות אותות ומופתים זה לריק טעם ואין זה דברים
 של טעם בעצור שעצור הקצ"ה ולא המיתו אצל מה
 שעצור אותו ישראל ולא המיתו זה הוא נתינת טעם
 על ביאת האות והמופת כי לריבין לעשות כדת ובהלכה
 כמו שאה"כ אח"כ והנציא שהוא או חולם החלום
 ההוא יומת כי דבר סרה, שבי' לריבין להמיתו תיכף
 על חלומותיו ועל דבריו ערס שצא האות והמופת

וכי' נחצטל כמו אצל כיון שהניחו אותו הוא מוסיף
 והולך בהסתה זה נותן הלאה למעשה שטן, אף כי
 באמת ללדיק גמור העומד בנסיון הוא לו לעובד כי
 צד נחראה לדעת המנוסה אצל אלו מתפללים בכל
 יום ואל תצויאנו לידי נסיון כי רבים נתפסים ואינם
 עומדים בנסיון וצפרע בנסיון המגיע לכלל ישראל כמו
 האותות והמופתים של נציא הצעל היא צרה גדולה
 לישראל כי רבים חללים הפילו ועומים כל הרגויהם
 כאשר אנו רואים צע"ה ועון הדור גרם שהגיעו
 אלינו נסיונות עומים כאלה. והראש"ע כתב בלשון
 שעצור ולא המיתו כי אקרא קאי דמיירי צעת שיד
 ישראל תקיפה כמו שסיים הכתוב והנציא שהוא וגו'
 יומת וגו' אצל כשאין יד ישראל תקיפה עכ"פ החיוב
 להרחיק מהם כמעטוי קשה ומכש"כ שלא ליתן להם
 אחי חזק ח"ו אצל כששותקין על דברי מסיתים
 ומדיחים בשתיקה כהודאה וק"ו אם נותנים להם גם
 חזק דדיבור או במעשה או באיזה תנועה מליתים
 מעשה שטן אף להראות אותות ומופתים ולריבין לרחמי
 שמים, או לנו שכבר הגיע דדורינו שכמעט רובם
 ככולם מקבלים דברי מסיתים ומדיחים ונותנים באהבה
 רשות זה לזה ושענא נלח. השי"ת ירחם ויולאונו
 במהרה, מאפלה לאורה.

ובספר חסידים סי' נ"ט כתב להזהיר מאוד על הלאו
 ללא תנחשו, והביא כמה ניחושים שנוכחים בני
 אדם, כמו אם רואין אש וגחלת צוערת מעומד ואומרים
 יהי' לנו אורח, ואם תכזיבו צמים יפול האורח צמים,
 וזהו ניחוש שאסור, ואמת וליב הדבר, כמה בני אדם
 ניסוהו, אך הוא השטן הוא המתעב אותם כשרואה
 בשטן שזה מנחש ואומר יפול האורח צמים, אז אומר
 בשטן אלך ואפיל האורח צמים להטעות זה להיות
 לסימן בידו לנחש לעולם, עכ"ל. וחזקין בזה שאף כדי
 להכשיל אחד מישראל בלאו גרידא של לא תנחשו, הולך
 בשטן להפיל בחוץ אורח צמים, ובאורח הזה אינו יודע
 מאומה מה זה ועל מה זה נפל צמים בחנם בלא דבר.
 גם אותו המנחש אינו עושה שום פעולה ואינו מכשף כי
 לא דבר שם בספר חסידים ממכשפים אלא מלאו ללא
 תנחשו גרידא שרגילים בני אדם לעצור דיבור בעלמא,
 והשטן מכריח כ"כ לעשות מעשה צביל להכשיל אחד
 מישראל בלאו שאין בו מעשה אלא דיבור, ומכל שכן

שמן לנסות בו לבות הישרים והתמימים לידע ולהודיע
דקתם ותמימותם, עכ"ל בקינור, יעיי"ש שהארץ
עוצה. ועכ"פ חזין ככ"מ דדברי הרמב"ם ז"ל שהי'
מפחד לעשות יסוד מן מופתים וכמ"ש הגר"א ז"ל
בס' אדרת אלי' פ' ראה עכ"כ כי יקום בקרבך וגו'
ונתן אליך אות או מופת דמופת הוא שינוי הטבע
והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתה לז האדם
להאמין דברי המפליא לעשות.

מו

וכבר היו כמה נציאי בצעל ומשיחי שקר שהטעו את
העולם במופתים, ועשו חורבנות נוראות עד
שזמן רב לא הי' יכולת אף בידי גדולי הדור האמיתים
להגיל את העם, ומכש"כ דדור יחוס שא"ל אף
למופתים אלא אפילו בשקרים גלויים השטן מסמא את
העניים שיבי' להם דמיונות כוזבות כאלו הם מופתים,
זה סגו להטעות את כל העולם מדרך האמת. וגדולה
מזו מנינו אף דדור המדבר שהי' דור דעה וכשהחטיא
אותם השטן בחטא העגל אה"כ שאמרו כי זה משה
האיש, ופירש"י ז"ל כמין דמות משה הראה להם השטן
שנושאים אותו באויר רקיע השמים, זה הי' שקר
גמור שלא הי' ולא נברא כי מרע"ה הי' עם הי' בשמים
למעלה מכל המלאכים ושרפים לקבל תוכ"ק, אעפ"כ
כל העם ראו צענייהם דמות נורה ע"י שהראה להם
השטן שקר גדול כזה. ואהרן ושבע לוי וכל אותם
שלא נמשכו אחר השטן ידעו האמת שהוא דמות שקר
ואין בו לא מניי' ולא מקאתו, אבל לא יכלו להגלים
באמנם כי הוא זה שרואים צענייהם מה שהשטן
מראה להם, עד שצא מרע"ה ונתגלה האמת.

מח

ובפרקי דר"א פ' מ"ח ססוד הגאולה במארים נאמר
לסרה צח אשר וכשצאו משה ואהרן אלל זקני
ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו ישראל אלל סרה
צח אשר ואמרו לה צח איש ועשה אותות לעיניו כך
וכך, אמרה להם אין באותות הללו ממש. אמרו לה
והלא אמר פקד פקדתי, אמרה להם הוא האיש שעתידי

כשהשטן צח להכשיל את כלל ישראל צעיקרי האמונה
ולעכב ח"ו את גאולתן שנגד זה הוא כל מלחמתו
הענומה, שצודאי עושה מעשים אשר לא יעשו להטעות
את ישראל באופנים נוראים ר"ל.

ואמרו חכ"ל בחולין דף מ"ג על מה שנאמר איז
בחיים אין מחירין מעשה נסים. וגדולה מזו
אמרו עוד (צבא בחרה דף ע"ז ע"א) קשה לערו של
שטן מנערו של איז, משל לאומרים שצור את הכחית
ושמור את יינה, וברי שיש להשטן כח לעשות נסים
גדולים מאוד. ובמדרש רבה אלל דור הפלגה עכ"כ
וימלאו צקעה ר"כ אמר וימלאו אם לללים הוא ילן,
וציאר שם ציפ"ת שהי' מציאה ממש שמתחלה לא
היתה צקעה גדולה זו ולשעה עשאה הי' כמו שיקרה
לפעמים שמתחדש צקעה במקום הר וגצעה ע"י רעש
שיצקע הבר ועשה זה להם הי' משום אם לללים הוא
ילן כי דורך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ולזה
עשה הי' מקום באופן שיבי' מקום לרעתם, עכ"ל.
וצודאי שכ"ז נעשה ע"י השטן המפתה אותם ומאחר
לא תלא הרעות אלא שהקב"ה נותן כח להשטן לעשות
נוראות ולכן נצרה כמו שדרשו חכ"ל מהקרא דאם
לללים הוא ילן צא לעמא פותחין לו. וכתב הגה"ק
היעב"ץ זל"ה כספרו מגדול עוז בעלית היראה
גמך כ"ג ח"ל בקינור: אל יפול לז אדם עליו
נראותו דברים זרים לעצם ופלאים ודוגמת נסים
נעשים לפעמים ע"י מסיתים ומדיחים ואפיקורסים
כמ"ש כי יקום בקרבך נציא וגו' ונתן אליך אות
או מופת וצא האות והמופת אל תפנה אל המעשים
המחמייהם בהם ואל יחלש לבך באמונתך מחמתם ח"ו
ככתוב אחרי הי' אלקיכם תלכו אותו תיראו וגו' ואל
יכם בלבבך מורא זולתו ואיך לריך לחקור ולחפש
איך ומה נעשו הדברים המזהילים אם בצשוק וכו'
אלא אפילו אם ברור לך הדבר שנעשה בדמות נס נקי
מכל חשד ערמה מכ"מ אל יפוג לבך ולא יסוג אחר
ואל תשגיח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיתים
ומפתים להניא לבבך מדרך חורתך וכו' כמ"ש רח"ל
אפילו אם מעמיד נציא חמה באמצע הרקיע כיבדשע
בן נון אל תשמע לו לעבוד ע"י או אפילו לבטל אות
אחת מתוכ"ק שכן כתוב כי מנסה הי' אלקיכם אחכם
לפיכך ודאי מסייעין לפעמים מן השמים להגליה מעשה

כמבואר. ואף שהציו גם בספר היד שיהי' איש פלאי שהרי כתב שיהי' צנצואה קרוב למרע"ה ועוד שאר ענינים פלאים, אבל עיקר היסוד העמיד על מה שכל ישראל יקיימו כל התורה כולה, הלאוי שמכא לראות זאת צעיונו במהרה. וזה הוא הסימן לא זולת, וע"כ אחר שכתב הרמב"ם ז"ל שאינו תלוי במופתים סיים ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים אין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, כי אם נחשוב שתלוי במופתים אפשר להתפתות במה שמציא ח"ו איזה הוספה או גרעון בתור"ק, וזה שכל ישראל יעשו חשובה ויחזרו לקיום כל התורה כולה טרם הגאולה הוא מבואר בתור"ק ואי אפשר שיסתנה.

מב

והנה המהר"ל מפראג ז"ל כהגדה שלו כתב בטעם פתיחת הדלת קודם שפוך חמתך ודחה כל העעמים שפירשו צוה, אלא האריך בטעמה דהך מהגא דכיון שצא לעורר אז רחמים וראון לגאולה שלימה, לפיכך אנו חייבים להודיע לצנינו ולפרסם מה שקבלה צידונו מן הנביאים שערס שיצא הגאול יקדים אליו הנביא לבשר הגאולה כמו שהוא בפסוקים, וע"כ זה האות שהוא הגאול וברי זה יסוד אמת ועיקר גדול לאמונת ציאת המשיח שאנו מלפנים עליו למען לא נפול בדרשת איזה משיח שקר ולפיכך נוכחין כאן לפתוח הדלת לכבודו של אל"ה הנביא וגם למוצא לכבודו כום מיוחד כום ישועה של הגאולה הכל כדי לפרסם בפני בני ציון ולהודיעם שהגאולה תלוי ציאת אל"ה הנביא מקודם לבשר הגאולה, ועיי"ש שהאריך בזה וסיים שהוא טעם נכון וברור מתוק מדבש במהג פתיחת הדלת. ומבואר בזה דעתו ז"ל שהסימן הברור לידע אם היא גאולה הוא מה שזה"כ הנה אנכי שולה לכם את אל"ה, ואך בזה יתוודע אם היא גאולה אם נראה שצא אל"ה מקודם לבשר הגאולה. אמנם הרמב"ם ז"ל אין דעתו כן שהרי כתב בסוף הלכות מלכים פ"ב שהוא פלוגתא בין החכמים שיש אומרים שקודם מלחמת גוג ומוגו שהוא בתחלת ימי המשיח יצא אל"ה, ויש אומרים שקודם ציאת המשיח יצא אל"ה, ואין בזה הכרע, א"כ לפי דעתו ז"ל היא פלוגתא אם יצא

לגאול ממזרים, שכן שמעתי מאבא וכו' יעיי"ש. והוצא זה בקלרה בתום' מס' סוטה דף י"ג ע"א, וכחצו לפי שכבר נכשלו על ידי בני אפרים שיאלו לפני הקץ לכן הלכו להתייעץ. ומבואר מזה שאף משה ואהרן שהשכינה שורה על פניהם ועשו כל האותות לעיניהם, עם כל זאת אמרה סרה שאין בהם ממש עד ששמעה הסימן המקובל מהאבות, והלא לא אמרו להם משה ואהרן שיעשו מלחמה נגד המלכיים או שום פעולה אחרת, אלא צאו בשליחות מהקב"ה שישלח מכות נפלאות על המלכים, ועיי"ז הוא צעמנו ישלח אותם אח"כ, כמבואר בקרא, וא"כ אין לך ראייה גדולה מזו לאמת דבריהם, עיי"ז אמרה שלא להאמין בגאולה מפתח מכשול של ויאלה לפני הקץ, ואין לנו צוה דרך אחר אלא מה שמקובל מקדמאי, לא זולת.

ובגאולה העתידה אמרו חז"ל במדרש תנחומא פ' אחרי עכ"כ ישראל נושע בה' תשועת עולמים, לשעבר לא היתה גאולה שלימה לפי שהי' עיי' נשר ודם, אבל לעתיד ישראל נושע בה', הוא צעמנו יגאלם ולכן תהי' תשועת עולמים. וכן אמרו עכ"כ ופדויו ה' ישוון וגו' ואומר הכתוב אני ה' בעתה אחישה אני ולא אחר, ואין לריך להאריך כ"כ בכמה קראי ומאמרי חז"ל המפורשים בזהו שהגלות והגאולה הם רק צידי הקב"ה והוא צעמנו יצא את הגאולה בקולי קולות כח"ל. ולא יוכל לחשוב שנעשה מעמנו גאולה אלא הכופר בתורה ובאמונה, והזמן סתום וחתום ואין איתנו יודע עד מה. אבל דברי חז"ל ברורים שעכשיו אין הדבר תלוי אלא בחשובה. גם ראה הרמב"ם ז"ל מבואר ומפורש בקרא כח"ל ולכן צ"י היד שדרכו לכתוב בקיטור נמרץ עיקרי הדברים שדרך לידע לא ראה להעמיד יסוד הידיעה במלך המשיח על מופתים שהוא דרך שאפשר להציא לידי טעותים נוראים כח"ל. ובמס' תמיד דף ל"ב ע"א שא"ל טענה נלה, כתב שם צפי' רבינו גרשום ז"ל כלומר אל תחמה עיי' שהשטן הוא נושא שמחה אותם ונותן להם גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם, עכ"ל. וברי שהשטן מטעה שיציא גאולה. ולכן העמיד הרמב"ם ז"ל היסוד הראשון שיהי' הוגה בתורה ועוסק במצוות כדור אביו כפי תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וזה דרך צעום

עירובין ז"ל שלא יבוא אל"י חלל יום א' קודם, דבחד
בשבת אסור מספק אם יש תחומין למעלה מעשרה,
ויוכל לבוא בשבת, והקשו שם בתוס' דילמא אחי
בערב שבת ויבשר בשבת וחי' דקרא הנה אנכי שולח
לכם את אל"י הניבא לפני בוא יום ה' משמע ביום
שבת יבשר. וכן משמע גם מדמותה בשבתות וימים
טובים שאי אפשר לבוא בערב שבת ולא אמרין שהוא
זה עוד קודם ערב שבת, ועכ"פ זה ודאי שביאת אל"י
יהי קודם.

ומבואר גם בנחמ' דבי אל"י שאל"י ענמו אמר כן,
והוא בסדא"ר פ' י"ח, והבוא גם בתוס' מס'
בבא מניעא דף קי"ד ד"ה מכו שחלקו החכמים
מהיכן אל"י בא אם מרעה של רחל או מרעה של לאה,
עד שהן חולקין ואומרים ז"ל בנחמ' אליהן ועמדתי
לפניהם ואמרתי להם רבותי הן אני בא אלל מרעה
של רחל וכו', ואמרו לי ולא כהן אחי, ולא כך אמרת
לאשה האלמנה עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה
והולאת לי ולך ולבנך תעשה באתרוונה, ופ"י בתוס'
לפי שהיה כהן היה רואה ליעול חלה בתחלה, ואמרתי
לכן אותו חינוך משיח בן יוסף היה ורמז רמזתי לעולם
שאני בא תחלה ואח"כ יבא בן דוד, יעיי"ש בסדא"ר
ובתוס' הנ"ל. עכ"פ מצוה שם בדיקא שאל"י בענמו
אמר כן שיבוא הוא קודם לביאת בן דוד, אלל שבידו של
מס' שבת פ"א הלכה ד' ומס' שקלים פ"ג הלכה
ג' איתא שאל"י יבוא לתחיית המתים, וזה ודאי אחר
ביאת המשיח, וא"כ משמע שגם ביאת אל"י יהיה אחר
ביאת המשיח, ואולי אפשר לקיים שניהם שיהי' שליח
מהשי"ת ערס הגאולה ושיב אח"כ יהיה השליח גם
לתחיית המתים, גם בקרא דלפני בוא יום ה' אפשר
לימר דתרחי משמע. עוד אפשר עפ"י מה שכתב שיהיו
שני זמנים לתחיית המתים, דהדיקום הגדולים יעמדו
תיכף בעת ביאת המשיח, והתחייה שתיבא אח"כ
הוא תחיית המתים כללי לכל העולם, וכבר האריך
בזה היפה תואר בדראשית רבא פ' כ"ו שהביא כמה
מאמרי חז"ל שיהי' תחב"מ בדתחלת ימות המשיח
וכן כמה מאמרי חז"ל שיהי' תחב"מ מאוחר הרבה
אחר ימות המשיח, וכתב אח"כ שלפי דברי העיקרים
והראש"ע שהדיקום הגדולים יעמדו בתחלת ימות
המשיח ומה שאמרו שתחב"מ יהי' מאוחר זה קאי על

אל"י קודם ביאת המשיח או אח"כ קודם מלחמת
גוג ומגוג, ואי אפשר ליתן בזה סימן.

2

ונחזי חנן שורש פלוגתהו מקור מקומם בדברי חז"ל.
הנה לכאורה דעת המהר"ל מפרסאג ז"ל ברורה
בגמרא עירובין דף מ"ג בהריני חזיר ביום שכן דוד בא
מותר לשחות יין בשבתות וימים טובים, דכיון דאמר
קרא הנה אנכי שולח לכם את אל"י, מדלל אחא אל"י
מאחמול אי אפשר שיבוא משיח, וכן ביום א' תלוי אם
יש תחומין למעלה מעשרה שיוכל לבוא בשבת שלפניו.
נמצא לפי שקלא ועריא שבסוגיא זו שהוא ברור
להלכה להחזיר חזירות על יסוד זה שאי אפשר שיבוא בן
דוד אם לא בא אל"י ביום שלפניו, וברי הוא סימן
ברור. וכן מפורש בפ"י הראב"ד במשנה סוף עדיות
שאל"י בא לעשות שלום בעולם, ופ"י שם הראב"ד
שיבוא לעשות שלום לישראל מן האומות ולבשר אותם
על ביאת הגואל, וזה יום א' לפני ביאת המשיח. וכן
נראה שם מלשון הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה שכתב
לפי שמשה ספר בביאת המשיח ולשון התורה ושם ה'
וגו' ומל ה' וגו' והגיד להם ג"כ מפי הגבורה
בהקדמותיו וסיבותיו ושיקדים אותו האיש לישר לו
הארץ והוא אל"י. וכן מבואר בתוס' יו"ע סוף מס'
עדיות שיבוא אל"י קודם ביאת המשיח, ומלשון הגמרא
שבת דף קי"ח בא אל"י להליל מחבלי של משיח יעיי"ש.
ובתרגום יונתן ריש פרשת פנחס כתב על פנחס ויחי
צחי ענמא למנשרא גאולתא, כי פנחס זה אל"י.

ובמדרש רבה פרשת שמות פ"ג סי' ו' עכ"כ אנכי
שלחתיך אמרו רז"ל סימן לגאולה הראשונה
שבאנכי ירדו ישראל למצרים, שנאמר אנכי ארד עמך
מצרימה ובאנכי אני מעלה אתכם, וסימן לגאולה
האחרונה שבאנכי הם מתרפאין ועתידין להגאל, שנא'
הנה אנכי שולח לכם את אל"י וגו', וכנהי יש מאמרי
חז"ל הרבה, הן מספר"שמצוה שאל"י יבוא לבשר
הגאולה ערס ביאת המשיח, ובפסיקתא דרב כהנא פ'
ל"ו סי' ד' כתב יותר ששלשה ימים קודם ביאת
המשיח בא אל"י ועומד על הרי ישראל, אמנם בגמרא

המדבר יעמדו בתחית' ערס ביאת המשיח צעת שיעמוד משה.

ויש' לומר דמה שהקדים צש"ס תחיית המתים לביאת המשיח קאי על אותה התחית, ויש לפרש זאת גם לשון הירושלמי. והסמ"ג בהקדמתו על ספר העשין כתב שלח להם הקב"ה ציד מלאכי שהוא אחרון לכל הנביאים ואומר הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא לפני בוא יום ה' וגו', כלומר הוא אחרון לכל הנביאים וממנו עד שיעמוד אלי' לא יהיה נביא יעיי"ש. וא"כ צדור שהחליט שאלי' יבוא קודם ביאת המשיח, שלדעת הרמב"ם שהוא פלוגתא אפשר שיבוא משיח קודם ואח"כ אלי'. וא"כ כיון שכתב הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח יהיה גדול בצבאה יותר מכל הנביאים עד קרוב למרע"ה, גם באגרת תימן כתב שזה צדור שערס ביאת המשיח תחזור הנבואה וא"כ אי אפשר לומר בצוונת דברי הקרא שלא יהיה נביא עד אלי' כיון שאפשר שהמלך המשיח שיבי' נביא גדול יהי' קודם, וע"כ שהסמ"ג לא נסתפק בזה והחליט כן בפירוש הקרא, ואנו אומרים צפייט איש פקיד על כל צעורות עובות, שצדורי נכללה בזה גם צעורת הגאולה ערס ביאת המשיח כדעת המהר"ל ז"ל.

נא

אמנם הרמב"ם ז"ל שכתב צה' מלכים שיש בזה פלוגתא, נראה דלשיטתו אזיל שפסק בהלכות נזירות פ"ד הלכה י"א באומר הריני נזיר ציוס שצן דוד צא שמוחר צעצחות וימים עוצים צשביל שספק נזירות להקל, והוא ספק אם יבוא צצצת או ציוס עוצ. ותמה עליו הכסף משנה ג' תמיכות, אי שצגמרא אמרו העטם שמוחר צצצת ויו"ע צשביל שאין אלי' צא צערצ צצת, ולמה צציק העטם המצואר צגמרא וחידש טעם מדגפשיה צשביל שספק נזירות להקל, גם קשה דצגמרא אמרו שהוא ודאי שאינו צא צצצת ויו"ע צשביל שאין אלי' צא צערצ צצת והוא כתב דהוי ספק, עוד קשה דצגמרא אמרו בפירוש בזה ספקו להחמיר והוא פסק בזה ספק נזירות להקל. ותי' צכ"מ דרך אחיה כר"ש דספק נזירות להחמיר, לכך הוכרח לומר העטם שצבר מוצעת להם לישראל שאין

תחית' כוללת לכל ישראל בזה ידקו יחד המדרשים הסוברים בתחית' לימות המשיח והסוברים אחר ימות המשיח יעיי"ש.

וכן כתב הרדב"ז בתשובה ח"צ סי' תתל"ט צשס הריעצ"א שהביא כן צשס רבותיו והאריך עוד הרדב"ז צח"ג סי' תרמ"ד שהיה תשובה אלף ס"ע וכתב שם שזה מוסכם דתרי תחיית יש, וכן כתבו עוד כמה ראשונים. וכן נראה מלשון הש"ס צצא מליעא דף פ"ה צבאי עוצדא דר"ת וצניו דאחתינכו רבי צשביל שאמר לו אלי' שיכולין להביא את המשיח צתפלתן, ואמרינן ההם כי מטא למימר מחית המתים רגש עלמא ואחא אלי' לעורדינהו, ואינו מוצן לכאורה כיון שצאו להתפלל על ביאת המשיח למה רגש עלמא צמחית המתים שהוא מאוחר הרבה שנים אחר ביאת המשיח ועדיין לא התפללו על ביאת המשיח והמהרש"א העיר בזה וכתב שאפשר שזכו התחלת התחית' כי כן מצינו צמתים שהחית' יחזקאל ויהי קול כהנצחי והנה רעש. אבל עדיין אינו מוצן השייכות בזה לביאת המשיח. אמנם לפי הג"ל דתרי תחיית יש וכתחית' הראשונה קשורה עם ביאת המשיח א"כ הוי התחית' הראשונה ענין אחד עם ביאת המשיח.

ואפשר לומר צדעת הירושלמי דקאי על תחיית המתים הראשון שהוא יחד עם ביאת המשיח, וכן משמע צגמרא סייעה דף מ"ח שאמר עד עמוד הככן לאורים ותומים כאדם שאומר לחצירו עד שיחיו מתים ויבוא משיח, הנה הקדים תחיית המתים לביאת המשיח וזה ודאי אי אפשר שהרי מצואר צכמה מקומום שתחיית המתים יהי' אחר ביאת המשיח, ולפי הג"ל אפשר לומר דקאי על תחיית המתים הראשון. ומצואר צמדרש רבה סוף פ' עקב שאמר הקב"ה למרע"ה חייך כשאביא להם את אלי' הנביא שניכס צאין כאחת, וא"כ יעמוד מרע"ה מקצרו ערס ביאת המשיח כי יבוא עם אלי'. וגם מצואר צמדרש רבה סדר ואחחן פ' צ' סי' י' שלכן נשאר משה צמדבר כדי שיעמדו עמו דור המדבר בתחיית המתים והוא צא צראשם שנאמר וירא ראשית וגו' ויחא ראשי עס, וא"כ כיון שאח"ל לדור המדבר לעמוד בתחיית המתים אלא ביחד עם משה, א"כ ע"כ של דור

זיאת המשיח, הלא מצוה צפורה דדברי הרמז"ם ז"ל בהלכות מלכים שיעקר הענין אם יצא אלי' קודם זיאת המשיח או אחריו היא פלוגתא בין החכמים ואין בזה הכרע, וא"כ כל אותה השקלה ועריא שזמם עירובין להחזיר חירות בשבת ויו"ט מטעם שהוא הכרח שיצא אלי' קודם חלווי בזה פלוגתא שלא ראה הרמז"ם ז"ל בה שום הכרע, ולמאן דאמר שאין אלי' זה כלל קודם זיאת המשיח אלא אחריו אין שום מקום לכל אותה השקלה ועריא אלא היא מוכרחת לתרץ בהרייתא למ"ד ספק חירות להחמיר, אצל למ"ד ספק חירות להקל אין הכרח ליכנס בפלוגתא זו, ולכן הרמז"ם ז"ל שכבר פסק בפ"צ דחירות כמ"ד ספק חירות להקל כחז גם בהלכה זו מה שהחליט להלכה, ולא מה שהיה פלוגתא שאין צידו הכרע, וזה תי' מספיק בלי שום פקפוק.

אמנם עדיין לא ידענו המקור שמאל הרמז"ם ז"ל פלוגתא בזה, כיון שסתמיות הסוגיא בש"ס הוא שעי"כ יצא אלי' קודם, ואין רמז בש"ס שיכ"י פלוגתא בזה, ואף דבספק חירות לא קיי"ל כאותה הסוגיא, אצל במה שהחליט שם דעי"כ יצא אלי' קודם לא מצינו דפליגי גם בזה, דכלל גדול הוא בכל הפוסקים דאף במ"ד ולא קיי"ל כוותיה אין זה אלא במה שמצינו פלוגתא עליו, אצל במה שלא מצינו שום חולק עליו אי אפשר לנו לעשות מעמנו פלוגתא לומר דפליגי עליו גם בזה. וז"ל הכח"ס סי' קל"ד: ודבר ברור הוא להגיד ובקי בדרכי התלמוד שאין לנו לחדש ולצדות מלבינו מחלוקת בין הנאים ואמוראים, כי אם במקום ובענין שהם חולקים בדואי לא זולת, וזה אחד מעיקרי ויסודי התלמוד, יעיי"ש, וכן מצוה בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ואין צריך להאריך בזה.

נב

ולכאוריה השנתי דהרמז"ם לשיטתו היה לו ראי' מן הש"ס נגד אותה הסוגיא שהכרח שיצא אלי' קודם, שהרי הביא ראי' מן כחיצא על עניני המשיח, דאף שנתברר אח"כ שהיה טעות וזיה חורבן גדול, מכל מקום מעיקרה מאי קסברי האין דומה עליו ר"ע וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, ובהיא

אלי' זה לא בערב שבת ולא בעיו"ט, אצל הרמז"ם דפסק כר"י ספק חירות להקל חו לא צריכין להכחיש דמוצטה להם שאין אלי' זה בע"ש ובעיו"ט אלא שאפשר שיצא בע"ש ובעיו"ט, ואפילו הכי שרי, מטעם ספק חירות להקל. ועדיין צ"ע כיון דסתמא אמרו בש"ס כבר מוצטה להם לישראל שאין אלי' זה לא בע"ש ולא בעיו"ט משמע שידעו שיש הבעטה ע"ז, א"כ אף דלמ"ד ספק חירות להקל אין צריכין לה, מכל מקום מנין לנו לומר דאותו המאן דאמר פליג על ההבעטה זו כיון דאין רמז ע"ז בש"ס ויוכל להיות דכולי עלמא מודי דמוחר בשבתות וימים טובים מטעם ודאי ולא מטעם ספק ולמה לנו לעשות פלוגתא חדשה, ועוד שגם בפסחים דף י"ג צברייתא דשורפין תרומות תלויות ביום שלפני שבת ערב פסח ולא חיישינן שמא יצא אלי' ויטעור, אומר הטעם בשביל שדבר מוצטה להם שאין אלי' זה בערב שבת, ואף דפליגי בעבורות אם ישרפו, אצל בזה דתלויות ישרפו ליכא פלוגתא, וכשאמר לו מהבעטה זו שאין אלי' זה בערב שבת לא השיב ע"ז דבר. ונראה דליכא פלוגתא בזה.

גם הלח"מ הקשה בזה קושיות אחרות ועיי"ש שתי שהי' סברה המקשה שאין הכרח שיצא אלי' דייקא ביום ה' שלפניו אלא יוכל לבוא כמה ימים לפניו, אלא בשביל שאותו המתרגם סובר ספק חירות להחמיר הוכרח לומר שא"א שיצא אלי' אלא יום ה' לפניו, דא"כ האין מותר בשבתות וימים טובים, הלא אפשר שיצא ביום ה' או לפניו, אצל למ"ד ספק חירות להקל נראה סברה המקשה שאפשר שיצא באחת ימים שלפניו, ומה דמוחר בשבת ויו"ט הוא בשביל דספק חירות להקל, ויש ספק באיסור תחומין יעיי"ש. נמצא לפי דבריו אין סתירה ופלוגתא על אותה ההבעטה שלא יצא בערב שבת, אלא הפלוגתא היא באותה הסברה אם הוא הברה שיצא דייקא יום אחד לפניו או יוכל להיות כמה ימים לפניו, וזה ודאי אפשר לומר שכבר הבאתי דברי הפסיקתא שמצוה שם שיצא אלי' ג' ימים קודם.

אמנם לא אדע מדוע נתחבטו בזה כ"כ הלח"מ והכ"מ לבקש פלוגתא חדשה בזמן זיאת אלי' שקודם

צמדרש איכה פ"ב בפסוק בלע ה' וגו' מצואר שא"ל ר"י בן תורתא, עקיבא יעלו עשנים בלחייך ועדיין משיח לא בא. ומשאר החכמים לא מלינו כלום, אלא בגמרא פרק חלק דף נ"ג דבן כוזבא אמר לכו לרבנן אלא משית, אמרו ליה במשיח כתיב דמורח ודאין, נחזי אן אי מורח ודאין, כיון דראו דלא מורח ודאין קטלוהו, ונראה שמה למד הרמב"ם ז"ל דמדאמרי נחזי אן וכו' לריבין לנסיון ואח"כ אמר כיון דחזי דלא מורח ודאין, שמע מינה שערס דחזו אי מורח ודאין חשבו עליו שיוכל להיות משיח, אבל באמת אפשר שאמרו נסיון זה של מורח ודאין שהוא צרור יותר לצרר לפני העולם, אף שיוכל להיות שהוא להם עוד עשמים אחרים, או אפשר נסחפקו צעמים האחרים וזה היה להם צרור יותר.

ובתוספות סוכה דף כ"ד ע"א ד"ה ר"י כתבו ה"א דבני למימר בשמעתין ובעירובין ובגיטין ובמרוצה עשמה דר"י משום דלית לי צרורה, אע"ג דחזי בהדיא משום בקיעת הנאד, דכוותי' אשכחן עובא שאין הגמרא חושב עיקר אותו טעם המפורש יעיי"ש שהביאו לזה ראיות מכמה מקומות בש"ס, וא"כ צודאי ו"ל גם כאלו שהי' להם גם עשמים אחרים יותר שיקריים, וכבר הבאחתי לעיל מהרא"ז שגם ר"ע חזר אח"כ, והוצא גם צדור הדורות, ובש"ס השמינו לגמרי את דברי ר"ע, ונודע מה שכתבו החוס' ושאר ראשונים שכמה צרייתות שנשנו להלכה אלא כיון שהשמיט הש"ס צודאי שדחו אותם מהלכה שמשדרי בש"ס צררו הכל, א"כ אף בצמדרש נזכר מה שאמר ר"ע בתחלה, אבל כיון שבש"ס הביא דברי הרבנן צור ולא זכרו כלל מדברי ר"ע, צודאי שאין להביא מזה נגד סוגיא ערוכה שבמס' עירובין שכתבו בהחלט להלכה, ובפרט מה שרואין בדברי רבנן שנסחפקו שאמרו נחזי אן פשיעא שאין ספק זה מוליך מידי ודאי סוגיא צרורה ופשוטה.

ומה שהרמב"ם ז"ל הביא רא"י משם לענין מופתים בחידוש העולם זה אינו מצואר בשום מקום בגמרא בהיפך, וגם דלו יבא אלא ספק שנסחפקו החכמים בתחלה בנן כוזבא שהוא משיח, עכ"פ אינו צרור שריב הכרה שיעשה משיח מופתים כאלו, ולכן

רא"י מהס"ד שהיה להם בתחלה. וא"כ לפי דעתו יש משם רא"י גם ע"ז שסברו שאין הכרה שיצוא אלי' קודם, שהרי צודאי לא בא אלא אלי' לבשר שהיה הגאולה, שהרי ה"ו שקר. א"כ לפי הסוגי' דמס' עירובין לא היה מליאות לחשוב עליו שהוא המלך המשיח, וע"כ דפליגי ע"ז. אמנם קשה לעשות מחלוקת על סוגיא בגמרא שהחליטה להחזיר נזירות בשבת ויו"ט אף למ"ד ספק נזירות להחמיר מטעם זה שהכרה שיצוא אלי' קודם מכה אותה הסוגיא דבן כוזבא, שמה שדימו עליו לא היה אלא הו"א בעלמא. ומצואר בגמרא צבא בתרא דף ק"ל ע"ב אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה, וכחז שם הרשב"ם לא מפי גמרא שאם למד הרב ואומר מסתבר טעמי' דפלוני חכם אין תלמידיו למדין משם הלכה, דשמא אם יצוא לידו מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר, ואם יראה רבו עושה מעשה אל יקבע הלכה ככך דשמא טעה צעם הפסק דין של אותה המעשה. גם הביא שם אח"כ מה שאמרו אין למדין הלכה מפי משה במקומות שכתבו במשה הלכה כדבריו אם לאו דפסוק בגמרא הלכה כמותו לא סמכין אפסק דמתניתין, אבל בהלכות בדברי האמוראין ודאי סמכין דכיון שפסקוס וכחזום ר"א ורבינא שהם סוף ההוראה ודאי עלי' סמכין, יעיי"ש שהאריך. וברש"י נדה דף ז' ע"ב ד"ה הא קמ"ל פ"י דאין למדין הלכה מפי משה וצרייתא ששנוי' בהם הלכה כפלוני שהאמוראים האחרונים דקדקו צעמי' התנאים והעמידו הלכה על צרורה, יעיי"ש שהאריך. ועיין בתשובת הרדב"ז ח"ג סי' תרמ"ז. ואם כן כיון שהסוגיא בגמרא שהחליטה צה האמוראים דוחה אף מה שכתבו התנאים במשה וצרייתא שהוא הלכה ולא נמלא דצרייתא שום חזרה, ומכש"כ זה שלא היה אלא הו"א בעלמא ולבסוף חזרו ועשו מעשה שקטלוהו.

ומה שכתב הרמב"ם ז"ל שדימו עליו כל חכמי דורו שהוא משיח, זה הולך לומר לראייתו כי אפשר שמרבי עקיבא לא היה מציא רא"י, שהלכה כר"ע מחזירו ולא מחזיריו, כמ"ש הכ"מ פ"ד מהלכות תפילין ופ"ב מהלכות תרומות, ולכן אמר שגם חכמי דורו חזירו דמו עליו שהוא משיח. אמנם לא מלינו לא בגמרא ולא צמדרש מה שאמרו חכמי דורו, ואדרבה

משם לענינו כבר נתבאר דסגי ליה אם עכ"פ מדי ספיקא לא נפקא מה שאנו רואין שנחפזו בו החכמים מתחלה, והביאו ליוותה דמילתא דברי ר"ע שלדעת המדרש אמר כן בפירוש בתחילה, ואף שאין צד לימוד גמור כמ"ש אבל עכ"פ ספיקא היא ואין אחנו יודע עד מה.

וגר"א שזכר כוונת הר"אצ"ד בהשגתו על הרמב"ם מה שהביא רא"י מן חז"א דכיון דקטלוהו רבנן אחר שראו שאינו מורח ודאין נחזר דלאו שפיר עבדי ואין מביאין רא"י מן הקלקלה שהיה משול גדול כ"כ, ופליגי הרמב"ם והר"אצ"ד בסברא זו אם להביא משם רא"י עכ"פ לעשותו ספק, והוא כעין פלוגתא הראשונים אם להביא רא"י מנדקי. הגם שאינו דומה לגמרי להם, אלא הוא כעין זה. והכ"מ והלח"מ כתבו בהשגת הר"אצ"ד שמשגיג על מה שכתב הרמב"ם שנהרג ומשמע שנהרג ע"י האומות, ובגמרא איתא שרבנן קטלוהו, ובתבואה שזכר פלוגתא בין הגמרא והמדרש, דבמדרש איכא בפסוק בלע ה' וגו' אומר דנהרג ע"י האומות, והרמב"ם הכריע בדעת המדרש אלא שהכ"מ חולה הפלוגתא אם הלכה כשמואל דאמר אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שטוד מלכויות והרמב"ם פוסק כשמואל, וכלהם משנה חולה הפלוגתא אם לריק להיות מורח ודאין. והנה מלבד שאינו מובן כ"כ האך חלוי זה צד, גם בעיקר הפלוגתא מ"ש הכ"מ דהרמב"ם פוסק כשמואל כבר האריך בלח"מ ה' תשובה פ"ח כ"י בראיות ברורות דע"כ הרמב"ם ז"ל לא סבירא ליה כשמואל, ומה שהביא דברי שמואל הוא רק להביא רא"י מדבריו לפי הענין, ומדשמואל נשמע לרבנן יעיי"ש שהאריך צביאורו וסיים שלא הביא הרמב"ם דברי שמואל אלא כדמות רא"י אבל לא דס"ל כותיה. גם דחה עיי"ו דברי הכ"מ שסוף הלכות מלכים.

ובמה שהמציא הלח"מ פלוגתא חדשה אם לריק להיות מורח ודאין, כבר הצאתי מהרד"ז והר"אצ"ד שברור צעיונים שאין צד פלוגתא, והרמב"ם עצמו באגרת תימן החליט לדבר ברור שהמלך המשיח לריק להיות מורח ודאין. וכפי הנראה לא היה לפני הלח"מ באגרת תימן. גם האך אפשר לדחות דברי הש"ס ומה שכתב הר"אצ"ד שזכרנו, הלא כלל הוא כמ"ש שדברי הש"ס

אמר שאין להעלות על הדעת ולכלל המחשבות לחיות ביאת המשיח במופתים, וכבר ביארחי באורך טעמו ונימוקו של הרמב"ם ז"ל שהי' מפחד בכ"מ להעמיד יסוד על מופתים שיוכל להיות מהם מכשולים גדולים בקיום התורה, ולכן טרח לומר שלא להעמיד יסוד ביאת המשיח אלא על מה שנתחלה יחזיר את כל ישראל לקיום כל התורה כולה, כמ"ש שם בהלכות תשובה, וזה דבר ברור. וכדי לחזק הענין שלא לחשוב שמהיאות מופתים כאלו מוכרחים צריכה המשיח לזה הביא הרא"י מן חז"א שצ"פ אינו מוכרח ואין להעריך המחשבה בדברים שאינם ברורים ומוכרחים, ולא כתב הרמב"ם שלא להעלות על הדעת שיעשה מופתים כאלו אלא כתב שלא להעלות על הדעת שצריך לעשות כי אנהנו לא נדע מה שיערך לעשות, אבל להביא משם רא"י על ביאת אל"י קודם שהוא נגד המצב צ"ש קשה להבין.

גג

ועוד עיין בר"ן נדרים דף ס"ה ובצ"י יו"ד סי' רכ"ח האריך יותר בדין המורח הנאח מחזירו שאין מחזירין לו אלא צפניו אם מותר דיעבד כשהחזירו לו שלא צפניו. ויש ראשונים שהביאו רא"י מנדקי המלך שהיה לדיק גמור ומהסנהדרין שהיו אז שהחזירו לו נדרו שלא צפניו נבוכדנאצר, וע"כ כיון שהיה אצלו דיעבד שהיה מלעשר ביותר הדין דמותר שחי אפשר לומר שלא עבדו דין, ומה שכ"כ לווח עליו והענישם כ"כ היה צביל שהיה חילול השם, אבל הר"אצ"ד ושאר ראשונים חולקין בזה, וכתבו פוק חזי מה עלתה זו ובסנהדרין שנעשו כ"כ, הלכך אין להביא שום רא"י משם. והרי לדעת הר"אצ"ד וסיעתו אף בנדקי ובסנהדרין שעשו הלכה למעשה שזדאין למדין מהם והעונש אפשר למיחלי בחילול השם כמו שכתבו אחרי ראשונים אבל הם סביר דכיון שהגיע אליהם עונש כ"כ עבור זה ע"כ שהיה טעות גדול, לכן אין למדין מה כלל. וא"כ קל וחומר בן חז"א שצד צביל זה עונש מר כ"כ לו ולכל כלל ישראל שנגדעה אז קרן ישראל כמ"ש צירושלמי שלדעת הר"אצ"ד וסיעתו אין למדין מעבודת כזו כלל, צפרט שלא היה כמו בנדקי שעשו הלכה למעשה כי לא היה אלא הו"א בעלמא ולא עדיף מכל הני גוויי שאמרו במסכת צדא בחרה שאין למדין מהם. ומה שהרמב"ם הביא

בגמרא שנהרג ע"י רצון, כי אין זה סתירה לדברי הרמב"ם אלא יש לומר שמשגי על מה שהביא רא"י מעובדא כזו שנחבצר אח"כ העשות והנזק שה"י צו. גם הרמב"ם ז"ל לא הביא משם אלא שהוא עכ"פ ספיקא צמה שלא מנינו בש"ס ההיפך, אבל להביא משם נגד סוגיא מצוירת בש"ס להלכה קשה להבין.

שוב ראיתי בכו"פ סוף סי' ק"י שכתב לתוך דברי הרמב"ם שסובר גם כן שהסדר הוא שיבוא אל"י קודם ביאת המשיח, כיון שבגמרא אמרו כן וכי דברי הגמרא בכדי נאמרה, אבל ידוע מה שכתבו חז"ל לא זכו בעתה, וזו אחישנה, וס"ל להרמב"ם ודאי סדר ותנאי של ביאת המשיח הוא שאל"י יבוא לבשר ביאתו, רק הני מילי אם נעשה בעתה, אבל אם זכו שימחר ויחיש גאולה מדלג על הכרים מקפץ על הגבעות לשנות הסדר ואהבה של הקצ"ה כי זכות ישראל משנה השורה וכן הן דברי הרמב"ם ז"ל כי ודאי ראוי שאל"י יבוא קודם לבשר אבל אין מוחלט כי אולי ירחם ה' להעלות על ישראל רוח קדשו לעבדו בכל לבב ואז יחיש הכפדות והגאולה למחר ביאת צ"ד מצלי בשורת אל"י ז"ל, ומה שהתירו בש"ס בנזירות ולא חשו לאחישנה, כי היא מילתא דלא שכיחא ולא אסרו בנזירות משום מילתא דלא שכיחא, ועיי"ש שהאריך בפירושא דש"ס מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ויש לפלפל הרבה בדבריו אלא שאין להאריך כ"כ צה. ועיקר הדבר קשה לפענ"ד להעמיס בלשון הרמב"ם ז"ל בדבריו, כי מצויר בלשון הרמב"ם ז"ל שהוא פלוגתא בין החכמים בפירושא דקרא דהנה אנכי שולח לכם את אל"י וגו' לפני בוא יום ה' אם זה קאי על יום ביאת המשיח או יומו של מלחמת גוג ומגוג, ולדברי הכו"פ אינו סובר שיש פלוגתא אלא היא מילתא דלא שכיחא שינוי סדרא דקרא מחמת אחישנה עד שלא חשו חז"ל לזה אף באיסורא דאורייתא של נזירות אפילו בזמניהם, ומכ"ש בדורות האחרונים, והחתם סופר בליקוטי שו"ת סי' נ"ח הביא סברת הפלתי צה וקלסי' אבל לא ביאר מ"ש להעמיס זה בלשון הרמב"ם.

יותר מן המדרשות, וכיון שסתמיות הש"ס הוא במסקנתם דרצון סברי שצריך להיות מורה ודאין וגם עשו מעשה רצ עיי"ש שקטלוהו, הא"ך אפשר לחלוק עליהם. וצ"ע בדבר שיש פלוגתא בין הגמרא והמדרש כבר ביאר הארצבנאל בספרו משמיע ישועות שאין צה פלוגתא, דמה שאמרו בגמרא דרצון קטלוהו אין הכוונה שקטלוהו בידים, אלא שדנו אותו למיתה ולכן נהרג ע"י או"ה, ואין צה שום סתירה ולמה לנו לעשות פלוגתא בין התנאים במקום שאפשר להשוותן. ובתורה"ק פרשת וישב אלל יוסף צבית האסורים דכתיב את כל אשר הם עושים שם הוא היה עושה ובחרגוס ע"י צמימרי' הוה מתעבד, דמה שנעשה עפ"י דיבורי יקרא בלשון שהוא ה' העושה כיון שהוא ע"י כוחו, אף שנעשה לא עשה כלום, ומנינו כן צממה מקומות, וא"כ אין שום סתירה ממה שאמרו בגמרא דרצון קטלוהו אם היה ע"י קללת החכמים או אפילו רק ע"י מחשבתם ודעתם, מ"מ מכוחם היה אף שנעשה לא עשו מאומה.

וביותר אני חמה מה שכתב הכ"מ ובלח"מ שצ"ח ברח"י בפסוק בלע ה' ולא חמל איתא שנהרג ע"י האומות, ואינו כן שם, וז"ל המדרש שם: נהרג בן כחיבא ואיתווא רישא לגבי אנדרינוס אמר מאן קטליה לדין, אזל ואייתיה ואשכח עכנא כריכא על נזארי', אלל אלו לא חלקי קטליה לדין מאן הוי ויכל ליה וקרא עליו אם לא כי אורס מכרס. והרי לך צפירוש שלא האומות הרגוהו ולא היה מליאות להורגו אלא השי"ת קטלי', והוצא זה גם בירושלמי תענית פ"ד, וכתב ע"י המהר"ש יפה ציפה מראה שעל הירושלמי שהנחש הוא שליח מאלה השי"ת. וא"כ בודאי שאין צה פלוגתא וסתירה, דכמו שאמרו במדרש שהקצ"ה הרגו יען שהיה ע"י הנחש שליח מן השמים, כמו כן אמרו בגמרא דרצון קטלוהו כי מה שנעשה בשמים הוא ע"י החכמים והרגוהו ע"י השליח שנשלח לו מן השמים, וצפרט שאנדרינוס לא ידע מה שעשו החכמים אלא זה ראה שע"כ הוא מן השמים, ויותר לא אמרו נח במדרש, אלא שהש"ס גילה לנו שה"י זה מעשה החכמים בשמים, ומהיכא חיתי לעשות צה פלוגתא בדברי חז"ל. גם הרמב"ם ז"ל לא כתב שנהרג ע"י האומות אלא כתב סתם שנהרג, ושפיר כוונתו שנהרג ע"י שליח הנחש שליחא דרצון ושליחא דרחמנא. גם בדברי הראצ"ד אל"ל שכיון להשיג ממה שאמרו

ובסברת הפלתי אפשר להבין לשון הש"ס בצמחנדין כיצ' אמר רבי כהנים אסורין לשחות יין

צלי סדר הזמן, ואז אין לריבין שיצוא אלי קודם, וא"כ אין מזה ראוי לזמנם של הש"ס, ורב אמר כלו כל הקיטין, שהגיע הזמן של בעתה.

עכ"פ גם הפלתי נתקשה בדברי הרמב"ם מה שעשה פלוגתא נגד הגמרא, ולכן כתב סדרא מחודשת לחלק בין אם היא בעתה או אחישה, ואף שהסדרא טובה היא, מכל מקום לפענ"ד כתבתי שקשה להעמיס זה בלשון הרמב"ם. ואולי לא ראה הרמב"ם ז"ל להגיד דיעה מוחלטת בענין ביאת אלי כיון שאין צוה שום נפקא מינה להלכה, וסוף כל סוף מסוגיא דעירובין אין רא" מוחלטת כ"כ כיון שהולכת בשיטת המ"ד ספק מירות להחמיר כמבואר למעלה, ומסוגיא דבן כחיצא ראוי שהי' להם עכ"פ ספק בדבר, גם יוכל להיות שמהל מדרשות שמבואר שם כן, וע"כ הביא דעת שניכם להסמיק דבריו שצוה לכל הדיעות, ואנחנו לריבין לידע רק ההלכות שמוטל עלינו לעשות, לא יותר, ועדיין ל"ע.

והעולה מכל הנ"ל שדעת המהר"ל הוא כדעת הרבה ראשונים שסדרי כסתימת הש"ס צעירותיו ועוד כמה מאמרי חז"ל שהבכרתי שיצוא אלי קודם ולכן כתב זה ליסוד חזק שלא לעשות בגאולה של שקר, כי נראה אם צא אלי קודם, ולדעת הרמב"ם נראה שהיא עכ"פ פלוגתא, ואין זה צורך, לכן לא כתב זה לסימן על הגאולה אלא זה שיחזרו כל ישראל לדת האמת שזה ודאי סימן צורך לכל הדיעות צלי שום פלוגתא וכולי עלמא מודי כמ"ש בה' תשובה שמבואר בהצטת הקרא שבודאי יעשו כל ישראל תשובה קודם הגאולה.

גה

עוד כתב שם הרמב"ם בין סימני המלך המשיח שהוא מזרע דוד יבנה ציבמ"ק, ולכאורה מליט גם צוה פלוגתא שהחוס' יו"ע פ"ה ממס' מע"ש מ"ב הביא דברי הירושלמי שכתב זאת אומרת שבנין ציבמ"ק קודם למלכות בית דוד, וא"כ לכאורה אין זה כללל שיהי' בנין ציבמ"ק ע"י מלך המשיח, וכבר

לעולם, אבל מה אעשה שתקנתם קלקלתם, ולרש"י ז"ל הפי' תקנתם קלקלתם קלול ועירובין סדר המשמרות שהי' בשעת החורבן, אבל החוס' צעירותיו דף מ"ג ע"ב ד"ה ואכור פירשו תקנתם קלקלתם שעברו כמה שנים שלא נבנה הבית. וזה חמו' לכאורה וכי צביל שעברו כמה שנים ולא נבנה נתמעט ח"ו הצטחון צביאת המשיח ובנין הבית עד שיתנה עי"ז הדין של איסור שתיית יין. ובתוס' שם כתבו טעם היתיר צביל שאפשר בכהן אחר או שיטן מעט, וטעם זה הוא גם בגמרא סנהדרין אבל הול"ל גם שם טעם זה ולא טעם של הקלקלה מה שעברו כמה שנים ולא נבנה שהוא דבר מחמ"י לכאורה. אבל לסדרת הפלתי מובן שפיר שאם היא בעתה אי אפשר שיצוא משיח אלא לפי הסדר שיצוא אלי ביום שלפניו עכ"פ לצי"ד הגדול, ואם כן אין חשש בשתיית היין דכיון שיש שכות יום שלם מביאת אלי עד הגאולה יש זמן לישן או ששם צי"ד הגדול יכינו אחי כהן אחר ואין חשש, וע"כ שהחשש הוא צביל אחישה שאז שמה יצוא פתאום ולא יהיה ידיעה מקודם גם ע"י אלי וע"י אמר קלקלתיו תקנתיו שבין שעברו כמה שנים ולא נבנה הבית, כבר הגיע הזמן של בעתה, ומעתה לא ישתנה הסדר של ביאת אלי קודם שאין זה בכלל אחישה דלא אכשור דרי ואין חשש עוד לשחות יין מטעם שיהי' אפשרות לישן או להכין כהן אחר.

ולפי זה יש לחלק טובא מהך דבן כחיצא שהשבו עליו מתחלה ולא הביאו ראוי ממנו שלא צא אלי מקודם, כי אז היה בזמן מוקדם מאוד קרוב להחורבן כ"כ שנה ובודאי לא הגיע אז הזמן של בעתה, ובגמרא סנהדרין דף ל"ז שהזמן הוא בסוף אלף הרכישי שהוא קצ"ב שנה אחר החורבן, ועיין בגמרא ע"ז דף ע', ויש להטיר צוה הרבה, והדברים עתיקין. ובאמת עיקרי הדברים צענינים אלו אין אחנו יודע עד מה כמ"ש הרמב"ם סוף הלכות מלכים, ויתבאר עוד להלן צוה. אבל זה ודאי כי אז בימי בן כחיצא עדיין לא הגיע הזמן וכמבואר גם במדרש, א"כ מה שחשבו בתחלה שיש מליאות שהוא משיח הוא בדרך אחישה

בדף קל"ט ע"א: אמר ר"י וכי ימות המשיח ותחיית המתים לאו חד הוא א"ל לא דתנן בגין ציבורי קודם לקיבוץ גלויות, קיבוץ גלויות קודם לתחיית המתים, ותחיית המתים אחרון שצבולס, דכתיב צונה ירושלים ה' וחדר נדחי ישראל יכנס, ואח"כ הרופא לשצורי לצ ומחשב לעצמותם שהוא תחיית המתים. ומשמע מזה שהכל יהי' אחר ביאת המשיח, דאם יומא דאפשר שיבי' בגין ציבורי קיבוץ גלויות קודם לימות המשיח אין ראוי מאותה דרייתא דתחב"מ וימות המשיח לאו חדא הוא כי אינו מוזכר שם אלא שתחב"מ אחרון מבגין ציבורי קיבוץ גלויות, ואם יש אפשרות שיבי' זה קודם ביאת המשיח א"כ יש אפשרות שיבי' תחב"מ בפ"א עם ימות המשיח. וע"כ שזה פשוט צענייחס שבגין ציבורי קיבוץ גלויות הוא אחר ביאת המשיח, וא"כ כיון שתחב"מ אחרון מכולם ע"כ שהוא הרבה אחר ימות המשיח. ועכ"פ זה ודאי שאין שם רמז ורמזה שבגין ציבורי קיבוץ גלויות הוא אחר ביאת המשיח. ובלאו הכי לפי מה שהבין גם הרש"ש מדברי הס"ס יומא דפליגי על הירושלמי בזה א"כ גם לפי הבנתו שדעת הזוה"ק כדעת הירושלמי מ"מ פלוגתא הוא עם ס"ס צבלי ועדיין לא ילאנו ממחלוקת התנאים בדבר זה.

12

אמנם באמת מדברי הירושלמי צעלנו אפשר להשוותם צלי מחלוקת בי אף אחר ביאת צ"ד לא תתפשט מלכותו עד שיחזיר כל ישראל בתשובה, וכבר הבאתי מדברי הרמב"ם שהסימן הראשון אם הוא מלך המשיח הוא שיחזיר כל ישראל לדת האמת, א"כ אין להאמין צו כלל ערם שיחזיר כל ישראל לתשובה, וא"א שיבי' לו מלוכה, והמלצ"ס פי' בפסוקים שבתחלת התגלות מלך המשיח לא יהי' לו מלוכה עד שיחזיר כל ישראל בתשובה, ואם כן אפשר שיצא אלי' ומשיח ומשה ואהרן עמהם ועדיין לא נתפשט מלכות צ"ד. ומה שאמרו תחב"מ אחרון מכולם, זה קאי על תחב"מ כללי כשיקומו כל ישראל, אבל הדיקים בגדולים יעמדו תחלה צימות המשיח, כמו שהוצא שם ציפ"ת, והבאתי דבריו למעלה. וכבר הבאתי שצפי' מבואר בדברי חז"ל שאלי' יבוא רק עם משה ביחד.

הבאתי שהרמב"ם אינו מכריע בשום פלוגתא שיש צענייחס האלו. והיית שהאפיקורסים תלו עלמם גם בזה, דכיון שיוכל להיות בגין ציבורי קודם למלכות צית דוד יוכל להיות גם כן מלוכה קודם למלכות צי"ד, לכן ראיתי לבאר קלה פרט זה.

הנה היפ"ת צב"ר פ' כי' הביא מהר"ן חסדאי שממה שמבואר בש"ס יומא דף ה' גבי כילד מלצ"סן לעתיד לבוא, שמממה שכשיצנה ציבורי קיבוץ גלויות ואהרן יהיו עמהם, מבואר בזה שאי אפשר שיבי' ציבורי קיבוץ גלויות קודם לימות המשיח יעיי"ש שהאריך לישב הענין. וכ"כ כמה מפרשים. וזה סתירה נגד מ"ש החוס' יו"ט בשם הירושלמי, ונראה שדעתם ז"ל שהגם שאפשר לדחוק שדין זה של אותה ההלצה אינו אלא באהרן ובניו לכן כתבו בהלצה שיבי' אז, אבל כפי הנראה לא נוחא לכו לפרש כך כי כל אותן ההלכות שכתבה התוה"ק באהרן ובניו מסתמא הם גם באהרן כהנים גדולים, גם אם אין השאלה אלא על אהרן ובניו לא זולת דקארי לוי מאי קארי לוי לשאל בזה על לעתיד לבוא צעת שיבי' ויאמרו כדת מה לעשות, ומבואר בתוס' פסחים דף קי"ד ע"ב ד"ה אחד דאין חשש טעות כשיצנה ציבורי קיבוץ גלויות ואהרן יהיו עמהם, ובתוס' לא דברו כלל מהלצת אהרן ובניו אלא מעשיית פסח והחליטו שאי אפשר צלי משה ואהרן. ומדברי החוס' האלו הוא סתירה ג"כ לאותן שחשבו להקריב פסח בזה"ל ערם ביאת המשיח ובגין ציבורי קיבוץ גלויות, וכבר האריכו בזה כמה פוסקים שא"א, לא עת להאריך פה.

13

ובחידושי הרש"ש על המשניות בפ"ה דמע"ש כתב על החוס' יו"ט שהביא מירושלמי כנ"ל שסתירה לזה הוא מגמרא יומא דף ה' ולא העיר מדברי החוס' הנ"ל אלא שהביא אח"כ מס' שכתב בשם הזוה"ק צמרדש העולם פרשת חולדות דבגין ציבורי קיבוץ גלויות קודם לקיבוץ גלויות קודם לתחיית המתים מ' שנה. הנה הבין מדברי הזוה"ק האלו שהוא כדעת הירושלמי, ובאמת המעיין בזוה"ק שם במקומו יראה שאין משם ראיה, ואדרבא, דז"ל

לצנותו חלל ששנחב להצות צנין העתיד יגלה הקצ"ח עינינו ומלאה הארץ דעה אח ה' להצין הסתום בדברי יחזקאל ונבנהו מ"מ לר"ך לספור צנין השני שכן רוב ענינים מיוסדים שם ושע"י הסיפור של בית שני חנו יכולים לדורש ולהצין ולאו לא ה' זה הסיפור נכתב בספר לא מלאנו ידינו ורגליו צענין הצנין, ועיי"ש. וכן כתב החו"ט בפירושו על הפטרה פ' תזריע והביא גם מהרד"ק על מקצת ענינים מצנין הבית לעתיד שאל"י עתיד לדורשם כי אין חנו מצנינים צם ועיי"ש, ח"כ החליט הוא צעמנו צחכלית ההחלטה שא"ל כלל לצנות הציבור קודם ציאת אל"י ומשיח ושכן מצוה צרמז"ס ורד"ק, וכתב שהוא דבר ידוע.

ופשוט כצונו שאל"ל לצנות בית שלישי כהחמונה שצמסכת מדות ולא ככתוב צנצואת יחזקאל שגם צצית שני מצוה צמרל סוכה דף נ"א וחצחים דף ס"ב שלא ה' הצנין חלל ע"י צצואה ככתוב הכל ככתב מיד ה' עלי השכיל, וצאחה ענינים קראי אשכחו ודרשו, וא"ל לצנות ציכמ"ק חלל או ע"י צצואה או ע"י שחבה להצין היעצ הכתובים שצנצואת יחזקאל, גם חסור לצנות חלל על מקום המקדש וכשיצואו אל"י ומשיח ויעטרכו לצנות ציכמ"ק צמקום המקדש ואם יעמוד שם צנין אחר יהא לר"ך להחריצו, ויודע שלא יהי חורבן בית שלישי אך שני פעמים ה' החורבן ולא יותר כמ"ש רש"י ז"ל צפרשת פקודי משכן משכן צ' פעמים ששני מקדשות יתמשכנו ומצוה צמרדש רבה סדר מקץ פרשה צ"ב ס' ג' ואני כאשר שכולתי צחורבן ראשון שכלתי צחורבן שני, כאשר שכולתי צחורבן ראשון וצשני לא אשכל עוד, וציאר שם ציפ"ת שאין חורבן חלל שני כראשון ותו לא, וכן מצוה צכ"מ שלא יהי חורבן בית שלישי, ואין עוד צנין ציכמ"ק חלל אותו הבית הצניו ומשוכלל לעתיד לצוא, וזה אין חנו מצנינים מהכתובים דיחזקאל, ע"כ החליט החו"ט שא"ל לנו לצנותו. ועכ"פ מפורש יולא צדצרו שהדבר ידוע שצעת שיצנה ציכמ"ק כצ צא אל"י ומשיח ומלאה הארץ דעה אח ה' ואם כן קשה עוצה הא"ך הביא צמס' מעשר שני צסחמל דצרי הירושלמי שצנין ציכמ"ק קודם למלכות צי"ד, ופי' צו שאפשר לצנותו אף צדור שאין צו גדולים כ"כ, ולא העיר מלומה ממה שכתב צכ"מ שהדבר ידוע שאין זה צמציאות, וזה לכאורה סתירה

ובזה הצנתי סידור הצרכות צגמרה מגילה דף י"ז שצרכת השיצה שופטיו צצראשונה הוא ע"ש ה' ואשיצה שופטין וגו' ויועליך וגו', ועיי"ל כלו הפושטים ומחרוממת קרן הצדיקים ואח"כ נצנית ירושלים, וכיון שצצנית ירושלים צא דוד. ומצוה צמרדש ילקוט שמשוני ישע"י ואשיצה שופטין זה משה ואהרן ויועליך זה דוד ושלמה, וא"כ מצוה צסידור הצרכות שיכיו אללנו משה ואהרן דוד ושלמה ויעטרו את ישראל ויצנו את ירושלים, ואח"כ יהא מלכות צי"ד, ואם כן אין סתירה צמה שאמר שצנין ציכמ"ק קודם למלכות צי"ד אף שיכיו משה ואהרן צצנין ציכמ"ק וא"ל לעשות מחלוקת.

אמנם דצרי החו"ט חי אפשר ליישב צזה, שהרי פי' דצרי הירושלמי צמה שאמר זאת חומרת צנין ציכמ"ק קודם למלכות בית דוד, שהוא ממה שאמר ר"י שהתנאי היה אחר החורבן שאימתי שיצנה ציכמ"ק יחזור הדבר לכמו שהיה, שלמה הולרכו לתנאי, הלא צי"ד שהוא גדול מהם יוכלו צעמס לצעל אז תקנה הראשונים, וע"כ דחשו שמה יכ"י צנין ציכמ"ק צדור שלא יכיו גדולים מהם וא"כ ז"ל שהוא קודם למלכות צי"ד. וא"כ אם חי אפשר שיכ"י צנין ציכמ"ק צלא משה ואהרן, אף אם הוא קודם להפשטות מלכות צי"ד חבל גדולים כמה מכל הדורות. וצמפרשים יש גם פירושים אחרים דצרי הירושלמי שחליציהו אפשר ליישב כנ"ל, חבל לפי של החוס' יו"ט ח"ל ליישב צלי מחלוקת.

נח

אבל היותר תמו' דצצרי החוס' יו"ט שהרי צפ"ח דיומא כתב החוס' יו"ט על צורות הציכמ"ק ח"ל: הדבר ידוע דכל הני הלכות הלכתא למשיחא יונה, וכשיצנה ציכמ"ק צי"ב כצ צא אל"י והחיר כל הספיקות וכו' משום דצנין יחזקאל לעתיד לא פי' עפ"י חז"ל, וכ"כ הרמז"ס בהלכות צית הצחירה צנין העתיד להצנות אעפ"י שהוא כתוב ציחזקאל חינו מפורש ומצוה עכ"ל. וכן צפתחתו למס' מדות צקש החו"ט עעס על לימוד מס' מדות שהוא צורת הבית שני דאעפ"י שהצנין של עתיד יש צו שיונים ולא ישו עם צית שני ואין יודעין הפי' ציחזקאל צצחה חופן

עלומה בדברי החו"ט, ומכתימה שלא ראיתי בשום מפורש להעיר זאת.

נב

והנה קשה לי עוד במשנה שם במע"ש דפליגי חנא קמא ור"י חימת ה"י החנאי שיחזור הדבר לכו שבי' ולדעת שניהם יש נפקא מינה להלכה וקשה למה השמיט הרמב"ם את כל החנאי שיש בו נ"מ להלכה, ולא העירו זאת שום א' ממפרשי הרמב"ם. והחו"ט שם נתקשה למה פסק הרמב"ם כר"י ולא כה"ק, דהרי קי"ל להלכה כר"י מחזירו ולא מחזיריו, ומתמי' על הכ"מ שלא העיר זאת, וכזה אח"כ ולא נהירא לומר דהרמב"ם כתב משהר"ב דב"מ"ק וכו' משום דאף לחנא קמא הואיל ונחרצ הבית אין מעלין כדכתב בפירושו דאין זה מדרך הרמב"ם בחיבורו להשמיט דין הנוכח בפני הבית. והנה מה שהציא הרמב"ם ז"ל כל הדינים הנוכחים בפני הבית הוא רק בשביל שיש בהם נפקא מינה לידע לעתיד אבל מה שבי' מה דכוח הוכי, ואין נפקא מינה עוד, דגם במסכת מדות טרח הרמב"ם לפרש דבשביל כן נשנה בשביל שיש בו חושלת לידע גם לעתיד וכמו שציאר החו"ט דבריו כאשר הבאתי למעלה, וכל הכ"מ שיש בהך דחנאי דמע"ש על לעתיד הוא תלוי רק בפלוגתא שיש באלוהי החנאי כמבואר להמעייין וא"כ קשה עובא למה השמיט לגמרי את כל החנאי, ומכתימה שלא העיר החו"ט זאת.

ואשר אנכי אחזה ליושב סתירת החו"ט מחומר הנושא. הנה במדרש רבה ס' חולדות פ' ס"ד ס' י' איתא בימי ר"י ב"ח גזר מלכות הרשעה שיצבה דב"מ"ק וכו' אזלין חילין כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרייתא מרדתא תצנא וכו' ואמר להון מה נעביד וגזירות, אמרין לי' שלא ואמר להון או ישנון יתי' מאתרי' או יוספון עלי' חמש אמיין או יבצרון מיניה חמש אמיין ומן גרמיהון איתון חזרין בכוין וכו', כיון דאתון כתביא שרון בכוין צעייין למימרד על מלכותא אמרין יעול חד בר נש חכימא וישדך ליצורא אמרין יעול ריב"ת, עאל ודרש ארי טרף טרף וכו' דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויאלצו בשלום יעיי"ש. ומבואר דזה שנתחלה צעת שהיתה בגזירה

לצנות דב"מ"ק שחקו רבנן אלא שאח"כ כשחזרה המלכות והי' הצווי שלא לצנות אלא צנינוי מקום קאת שזי ודאי אסור וא"א לצנות עוד ורזו עיי"ז למרוד במלכות אז שלחו הכתמים את ריב"ת להשקיט את העם. ולכאורה קשה לפי"מ שהבאתי מדברי התוס' והרמב"ם והרד"ק והחו"ט שאין מליאות לצנות דב"מ"ק עד שיצא אליו שאין יודעין הפי' ביחזקאל האיד שחקו רבנן מתחלה כשהי' הגזירה לצנות ולא מלינו שאמרו דבר אלא אח"כ שלא ימרדו במלכות, וגם אז לא אמר ריב"ת שום דבר נגד עמם הצנין אלא נגד המרירה במלכות. ודוחק לומר שינן שהצניו צרות קדשם שלא יניחו המלכות לצנות לכן לא ראו צורך לדבר מה אלא להשקיט ממרידה, ובניקל יותר להשקיט העם ממרידה מלהשקיט אותם מעמם הצנין, שהרי כיון שהצנין הוא שלא כדת האיד אפשר לומר שהיו עיי"ז בשתיקה דהוי כהודאה, והרי חזינן שלא ראו לצנות שלא כדת, שהרי צנינוי מקום או הוספה וגרעון באתר אמות לא ראו בעלמם לצנות כי לא ראו לעשות שלא כדין, וא"כ לפי הג"ל שכל הצנין הוא שלא כדין האיד שחקו להו רבנן ולא הודיעו להם דין שאסור לצנות.

ב

וגראה דזה דכנה לשון החו"ט צפ"כ דיומא דצנין יחזקאל דלעתיד לא פי' עפ"י חז"ל ומשמע מה שחז"ל לא פירשו לנו את הכתובים שביחזקאל ויוכל להיות שהמה ידעו ולמדו והצניו את כל צורת הבית שכתובים דיוחזקאל אלא כיון שהכריעו אח"כ שאין צנין דב"מ"ק ערס ביאת אליו ומשית, וכמש"כ בשו"ת צנין ליון כן גם לענין הקרבת הקרבות בזמן הזה, והביא ראיות שעיי' נאמר ולא ארית ברות ניוחוסכס, לכן לא ציטרו אח"כ מסדרי המשנה והש"ס פי' דברי הכתובים שביחזקאל דזה. ובאמת כל מזה ומזה שנתורה שצקרא לא הוי ידעינן מאומה באתר אופן לעשותה אלו לא היו מבארים חז"ל פי' ודיני המורה. ואפשר שבשביל כך הניחו מלברו שלא יהי' צי"ד עושין לצנותו קודם ביאת המשיח, וכיון שאין יודעין האיד לצנותו אינו צמליאות שיצנה עד אז.

ובזה מיושב שאפשר שבימי ריב"ת עדיין הי' למדין וצדעין הפי' שצנצואת יחזקאל ולא הי' אז

וצריך להבין לאורח הלשון צמדרש רב פ' תולדות
 זימיו ריב"ח גזרה מלכות הרשעה שיצנה בית
 המקדש. למה קראו את צנין ציבמ"ק צאותו הלשון
 שהי' גזירה ממלכות הרשעה, הלא לאורח אלו הי'
 צונים הי' דבר טוב וגדול, שהרי אח"כ כשביעל את
 הצנין ראו ישראל למרוד עי"ז עד שהשיקם ריב"ח
 במה שאמר דינו צאומה זו שנקנסנו בשלום ויאלצו
 בשלום ואין לבקש מהם רווחים כאלו כמו שהביא
 המשל מהארי ערף ערף יעיי"ש, ואין הדרך לכתוב
 סתם גזירה ממלכות הרשעה אלא על גזירה רעה
 ר"ל, לא על דבר טוב כזה של צנין ציבמ"ק. ונראה
 עפ"י המבואר צמד"ר איכה א' אות ל"ב צוויכוחו
 של ריב"ז שאמר ריב"ז לפנגר עד דלית את מליף
 סנגוריא את מליף עלן קטיגוריא, א"ל לעיבותהו אנה
 צני דכל זמן דהדין ציתא קיים מלכותה מחגרין
 צכון, אין איחורו הדין ציתא לית מלכותה מחגרין
 צכון, א"ל ריב"ז הלא יודע אס לעקל אס לעקלקלות
 יעיי"ש. וחזין כזה שעל גוף הדבר מה שאמר הפנגור
 שעמידת בית המקדש היא סכנה לישראל מהתגרות
 המלכויות, על זה לא השיב ריב"ז מאומה, אלא שאמר
 לו הלא יודע, דהיינו שאין כוונת לבו לעיבת ישראל
 ולא הכחישו אלא על הכוונה מה שאמר שהוא מכון
 לעובת ישראל, ולמה לא הכחישו יותר על גוף הדבר
 שאדרבא שציבמ"ק היא מחנה טובה ועלומה לישראל,
 כמו שאנו אומרים על אחת כמה וכמה טובה כפולה
 ומכופלת למקום עלינו וכו' עד שנהנו לנו בית הצחירה
 לכפר על כל עוונותינו. ונראה שזה לא הי' יכול להשיב
 לו, כי עפ"י דרך הטבע האמת הוא כן שכל זמן
 שציבמ"ק הי' קיים הי' מציא קנאה גדולה בין
 האומות והתגרות המלכויות, אלא שצנע כיבוש יחושע
 וכיבוש עזרא הסופר שהי' הכל צנובה, במבואר
 צכתובים, וכן צתי המקדשות בהם נצנו עפ"י נצואה,
 ואמר הכחצ הכל צכת מיד ה' עלי השכיל, וצמה
 שזה הקצ"ה לעשות הוא ית"ש שומרס ומליס שלא
 ירעו ולא ישחיתו בכל גבולס, וכמו שאמרו חז"ל הוצא
 צרש"י ז"ל עכ"כ יברכך ה' וישמרך שכוותן מתנה
 לעצמו אינו יכול לשומרו מכל אדם, אבל הקצ"ה הוא
 הנותן הוא השומר להכילס מהתגרות המלכויות. אבל
 כשהגיע זמנו ליחרב, ומבואר צגמרא חיר דף ל"ב
 ע"צ שידעו זה מכבר שיחרב, שמבואר עוד צקרא

עדיין הכרעה ההלכה שאין לבנות בית המקדש טרם
 ביאת המשיח, כי צאמת היא פלוגתא התנאים, כאשר
 יתבאר עוד, ומ"ש הרמב"ם שא"ל לבנות והחליט
 החו"ט לדבר ידוע שכשיצנה ציבמ"ק כבר צא אלי'
 וכן הוא החלטת החוס' צמס' פסחים כ"ז הוא אחר
 חתימת התלמוד שאנו רואין שלא ציאלו פי' הלכה זו,
 לכן הדבר ידוע שא"ל לבנותו. ולפי"ז מיושב הסתירה
 מפ"ה דמעשר שני שס' מציא החו"ט דברי הירושלמי
 שפי' דברי ר"י שסובר צנין ציבמ"ק קודם למלכות צי"ד
 ואז צימיו ר"י שידעו להבין צורת הצנין הי' מקום
 לחוש גם שיצנה צדור שאין צהס גדולים מהס, אבל
 צפ"ה דיומא דמייירי מפסק הלכה שאחר התלמוד לא
 כתב כן ואין צזה סתירה, וניהא ג"כ מה שהשמיע
 הרמב"ם אותו התנאי אף לפי"ד החוס' יו"ט שפסק
 הרמב"ם כר"י אין זה אלא צמה שכתב שהתקנה הי'
 אחר החורבן אבל על תנאי שקאי רק על זמן צנין
 ציבמ"ק אחר חתימת התלמוד שא"ל לבנות ציבמ"ק
 טרם ביאת המשיח אין נ"מ לדבר עוד מזה התנאי,
 וספיר השמיטו הרמב"ם. וצזה מיושב הכל.

אלא שלשון החו"ט שצפירושו להפעורה פרשת תצור
 עדיין צ"ע שפי' דברי הפסיקתא שאמר צורת
 הבית שציתוקאל הואיל ואחס מתעסקים צו כאלו אחס
 צונים צו שלכן לא אמר צונים אותו שלא יהי' משמעו
 את כולו אלא צונים צו משמע מקצתו שמה שאין
 מצניס אינו נחשב כאלו צונים, ומדפי' כן צלשון
 הפסיקתא משמע שגס אז לא היו מצניס. אלא שהח"כ
 כתב שאין ראוי מדקדוק זה שאמר צונים צו ואפשר
 שהוא לשון נופל על לשון, אלא אף אלו לא נאמר
 הדין כן מסביר, דמה שאין אנו מצניס אינו נחשב
 כצונים. ואפשר שאמר דין זה על דורות שאחר התנאים,
 אבל לשונו שאמר על הפסיקתא דאמרינו על לשון
 המדרש צ"ע לפי"ז. ואולי הפסיקתא שהוא מרב כהנא
 שהי' צימיו האמוראים אז כבר פסקו מלצאר צזה
 אחר סידור המשנה שסתמו בדברים ולא פי' גם
 צמס' מדות אלא צורת הצ"ש לא צורת הצנין דלעתיד,
 משא"כ צימיו התנאים כמו צימיו ריב"ח ור"י. ועדיין
 צ"ע לשונו שס בהפעורה, אבל דברי הרמב"ם והחוס'
 והחו"ט ציומא וצמדות אפ"ל כנ"ל.

צביאת המשיח עושים סמיות עינים שזכו הלאה, ושאינו מניעות דמשכא ונגררין העם אחריהם, וצבורי"ר שטנא ללא, וכל אשר עינים לו לראות האמת רואה עד כמה מהפכין דברי חלקים חיים, וכל דרכיהם הם סכנה עמומה ח"ו לכלל ישראל. השי"ת ירחם ויאמר ללרחותיו די ויילנו מרשת זו עמנו, ויחיש זמן גאולתנו ופדות נפשינו ברחמינו וחסדיו המרובים ית"ש לעד.

פא

ועב"פ זה ודאי שמ"ש צירושלמי שבנין ציהמ"ק קודם למלכות צי"ד יש לו צ' פירושים, או שהפ"י הוא שיצגה אחר ציאת המשיח ערס שיחפשע מלכות צי"ד או לפי דרך התוי"ט ל"ל שיהי' כמו צימי ריב"ח שגזרה המלכות לצנות ציהמ"ק בעודם בגולה תחת מלכות הרשעה שלא הי' עדיין שום רמז ורמזה של גאולה וציאת המשיח כי מעת ריב"ח עד עכשיו צבורי"ר ילאו מה שלא ועדיין בן דוד לא בא, וע"כ הי' דעת אותו המאן דאמר צירושלמי לחוש ע"ז דכיון שבנין ציהמ"ק קודם למלכות צית דוד לכן יוכל להיות עוד שיתרמי כמו צימי ריב"ח שיגזרו מלכות הרשעה לצנות ציהמ"ק ואין צד שום רמז של גאולה. ובמלאכת שלמה על המשניות כתב בצירושלמי עלמו מתמה אח"כ וחולק, שפ"י צמה שאמר ודם ענב תשחק חמר דהיינו ציאת המשיח דמלכות צית דוד קודמת. ועב"פ הרמב"ם לשיטתו שכתב שעכשיו אין יודעין האין לצנותו שפיר כתב מסימני המלך המשיח שיצגה ציהמ"ק שהרי כתב שהמלך המשיח יהי' חכם יותר משלמה ונציא יותר מכל הנביאים קרוב למרע"ה כמבואר בהלכות תשובה, וא"כ יתבאר על ידו כל הספיקות ויכל הוא לצנות ציהמ"ק.

ובסוכה דף מ"א גבי יום הנץ כולו אסור, מאי טעמא, מהרהר יצגה ציהמ"ק. והקשו שם רש"י ותוס' הא אין ציון ציו"ט וצליה, וכתב המחזירי דהיינו צי"ד עושין, כוונתו ג"כ דחשו שמא יארע כמו צימי ריב"ח ויהי' כל הבנין ע"י טעות, אבל שם אינו אלא הו"א צעמא כי למסקנא דמסיק דרש והתקין א"ל עוד לזה. וצלאו הכי הלא רש"י ותוס' והרשב"א והריעב"א כולם כתבו התי' שלכן אפשר שיצגה ציו"ט וצליה, בצביל שבנין העתיד יתגלה ויצא משמים ציו"ט ומשוכל.

צדיאל שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך, ועי"ש בגמרא, וכיון שאין ספק הי' ציהמ"ק ובמלכות ישראל, היא סכנה מחמת התגרות המלכות, ולכן לא הי' יכול ריב"ח להשיב לו ע"י מאומה, אלא שזה אמר לו שאין כוונתו לעזבה, שזה הוא האמת.

ובזה יובן מה שאמרו הלשון גזירה, שאז צימי ריב"ח הי' בנין ציהמ"ק גזירה ממלכות הרשעה, כי אלו הי' נצבה אז הציהמ"ק ערס ציאת המשיח הי' סכנה גדולה לישראל כמו שאמר הפגור לריב"ח ואמר ריב"ח דיינו שנכנסנו בשלום ויאלנו בשלום, כי ע"י שלא נצגה ציהמ"ק אז יאלנו בשלום. וכעין זה המה דברי הבלי יקר צ"י דברים עכ"כ רצ לכס סוב אח הכר הזה פנו לכס לפונה, ח"ל: רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד התהום ויש בו רמז לשעה ולדורות, וענין סבוב זה שילכו סחור סחור לכרס הי' לצאת לא יקרבנו כי ימים רבים לישראל שיהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך קף רגל עד שיצא מי שנאמר צו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים, וכ"ז ישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכס לפונה, ודרשו בזה אם הגיע שעתו של עשיו הלפניו עצמו, וענין הפניה זו נ"ל שאם ימלא האיש הישראלי אחיזה הלאה זעיר שם זעיר שם אזי יעמינו ויפנינו הכל צפני עשיו וכו'. וכן יעקב צ"ח לבניו למה תחראו, פירש"י צפני בני ישמעאל ועשיו כאלו אחם שבעים, כי שניהם סוברים שילחק גזל הלאה ושמעאל ויעקב גזל הלאה עשיו ע"י השתדלות ע"כ צ"ח פנו לכס לפונה, שלא יתקנה בכם. וזה היפך ממה שישראל עושין בדורות הללו, כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עלמו במלצושי כבוד ובתים ספונים והשונים כאלו הי' לו כמה אלפים, ומגרים האומות בעצמם ועוזרים על מה שנאמר פנו לכס לפונה, ומנהג זה ברצח בני עמנו והוא המסבב את כל התלאה אשר מלאחנו, והמשכילים יצונו ליקח מוסר, עכ"ל. הנה העיד שכל התלאה אשר מלאחנו הוא בצביל המצקשים גדולה וכבוד צעיני האומות ערס ציאת המשיח, וכש"כ שבנין ציהמ"ק צעת הגלות שהי' גזירה רעה ר"ל, וק"י צ"ב של ק"ו ליקח מלכות וממשלה ערס ציאת המשיח, שהמיוס והאפיקורסים התפסים במלכות וממשלה בלא תורה ואינם מאמינים

בית המקדש דלעתיד לא גזרו. והנה זה אמת דלאו היינו אומרים שאין צדקה איסור מדאורייתא אלא מדרבנן לא קשה מצנין דלעתיד דאין שבות במקדש, אבל יסוד צנינו שכתב שזה מצוה דאין שייך זה רק לר"א, דרבנן ס"ל דאין צמגן משום צדקה הוא תמו' דהרי צדקה"מ פ"ח מה' שבת ה"ז כתב שהכריע הר"ח ז"ל בראיות וכן כתב הר"ף בכתובה וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל שם דלא נחלקו הרבנן על ר"א אלא מהמכבד ואילן, אבל צמגן כולי עלמא סברי דחייב משום צדקה ואין צדקה פלוגתא. וכן פסק הרמב"ם בפ"י מה' שבת ה"ז ג' להלכה דהמגן הוא תולדות צדקה, וכן החליט להלכה הפר"ח באו"ח סי' תל"ה דמגן אסור מן התורה משום צדקה. הן אמת שיש ראשונים שסוברים דפלוגתא רבנן הוא אכולהו שבצרייתא שם, אבל מה יענה להכרעת הר"ח והר"ף והרמב"ם דלא סברי כן, והאריך יתרון דברי הש"ס אליביהו. ולתתן דברי החוס' שאמרו שאין באיסור צדקה צדקה טובה אלא מדרבנן, מה אדבר להלן. גט הוא דוחק גדול שיהי' אחיזה בזה אמינה בעולם שחקנת ריב"ז אינו אלא אליבא דר"א ולא אליבא דחכמים כלל דאין הלכה כר"א וכמו שהעיר בעצמו ע"ז שהוא דוחק, אבל אין לנו לזוז מדברי רש"י ותוס' ושאר הראשונים ז"ל.

ולפנינו אפ"ל דאף שבוודאי הסדר הוא שיהי' נצדק קודם צדקה ואח"כ יבוא הבימה"ק של מעלה, אבל מ"מ א"א לידע צירור גמור באחיה אופן יהי' אחר ביאת המשיח כמ"ש גם הרמב"ם בסוף הלכות מלכים, כי באמת הכל תלוי באחיה מדה זמן שיהי' ביאת המשיח, וכמ"ש הרמב"ם שבעה עשר אי אפשר לומר הלכתא למשיחא, מחמת שאין יודעין באיזו מדה יהי'. ובארץ החיים על תכלית מחזור ע"א כתב בדבר החלוקים שקודם יהי' ביאת המשיח ומ' שנים אח"כ יהי' תחלה"מ ואח"כ צנין צדקה"מ, כי זה רק אם יהי' קודם הזמן שאז יהי' לפי המדיניות, אבל אם יהי' בעתה יהי' תחלה"מ וביאת המשיח וצנין הבימה"ק הכל צפוע אחת יעו"ש. ובודאי מה שכתבנו בפ' בחוק"ק א"א שישתנה דלן הוי הכופר בביאת המשיח ככופר בחוק"ק, אבל כל מה שהוא אח"כ בקבלה כתב הרמב"ם בפ"ז מהלכות מלכים

הגם שמ"ש הרמב"ם שהמלך המשיח יבנה צדקה"מ לבאורא הוא נגד זה שאמרו שהביית העתיד יבוא מן השמים צנוי ומשוכלל, והעיר כעין זה בחפארת ישראל על המשניות ריש מדות, וכתב דברים דחוקים, ואין להאריך. ובערוך לגר על מסכת סוכה שם דף מ"א הביא ג"כ ראיות שיצדקה צדקה"מ לעתיד צדקה"מ, והכריע דתרווייהו איתנהו, שקודם יבנו צנין ממש צדקה"מ, ואח"כ יבוא הבימה"ק של מעלה לתוך הביית שצדקה כנשמה בתוך הגוף, וכמו שירד צמגן ובמקדש האש של מעלה בתוך האש של הדיוט שצדקה צדקה"מ. גם צייטצ פנים הביא כעין זה מאחיה ספר. אבל מספיק רק לתתן שלא יהי' סתירה מדברי חז"ל במדרש שיצדקה צנוי ומשוכלל מלמעלה, אבל דעת רש"י ותוס' א"א ליישב בהכרעה זו שהרי כתבו שצדקה"מ אפסר שיהי' נצדק צדקה"מ וצדקה"מ כיון שאינו צדקה"מ ואם לריבין שיהי' קודם צנין צדקה"מ אינו מתורן כלל. ובערוך לגר דחק מהאי טעמא לבקש תי' אחר על קושיות רש"י ותוס' אמנם כיון שרש"י ותוס' והרשב"א והריטב"א נחזקונו לדעה אחת בתירוצן זה, אין להעלות על הדעת לחלוק עליהם ולתתן למשכנוי אפסין לתתן דבריהם.

ואת במקום שנוכל לחדש תי' שהוא לפי ראות עינינו מספיק יותר מדברי הראשונים ז"ל, כי נגד דעת הראשונים ז"ל בעלה דעתנו כאפס וכאין המוחלט. וצפרט שחזירו של הערוך לגר צדקה הוא תמוה שכתב לתתן עפ"י דברי החוס' שצדקה דף ל"ה שהקשו דצנין צדקה"מ יהי' מותר מטעם מתוך, מתוך שהוא לזורך גיבון, וחזירו דמדאורייתא באמת מותר רק מדרבנן אסור, וכתב ע"ז הערוך לגר שזה מצוה דאין שייך זה רק לר"א שם דס"ל דמגן חייב משום צדקה, אבל לרבנן דס"ל דאין צמגן משום צדקה לא שייך ג"כ מתוך, וממילא צדקה אסור מדאורייתא. וצדקה מיישב קושית הראשונים דלעולם צנין דלעתיד לא משום כך מותר דלתי צנוי מן השמים כי יהי' צנוי צדקה"מ, ומכל מקום לא קשה כל אסור לצדקה צדקה"מ, ד"ל דמה דאמרין שצדקות שאסור היינו אליבא דחכמים, אבל לתי' זה אולי ריב"ז צדקה"מ ר"א תלמידו דאין איסור צדקה"מ רק מדרבנן, וא"כ י"ל דלזורך צנין

ומדארגחו קמי' וכו' וציתא איתבני על ידא דבר נש בגין כך לא איתקיים וכו' ציומוי דעזרא גרם חטאה ואילערכון אינון למבני ולא הוב צי' קיומא ועד כען ציינא דקוצ"ה לא הוב בעלמא ולזמנא דאחי כתיב בונה ירושלים ה' איבו ולא אחרא וציינא דא חנן מחבאן ולא ציינא דבר נש דלית צי' קיומא כלל וכו' דאפילו קרתא דירושלים לא ליכוי אומנתא דבר נש וכו' כש"כ ציתא דאיכו דיוורא דילי', עכלה"ק הצריך לעניינו יעו"ש. ומדכחז הלשון ה' יצנה איבו ולא אחרא, וגם מדכ' לתרן צוב הקושי' מה שלא חזר צינן בית השלישי צקרא יען שלא יחי' נצנה ע"י אדם אלא יצוא צנוי ומשוכלל מאומנתא דקוצ"ה מכ"ז משמע שלא יחי' כלל צינן צני אדם צצית השלישי. וצדברי הצוב"ק האלו מתורן מה שנתקשה בישמח משה הנ"ל עה"כ תצומו וגו' מה שדרשו חז"ל צוב ציאה ראשונה ושני' וציאה השלישית העיקרית לא הוזכרה כלל, והאריך לתרן. גם הל"ה צמס' צרכות שם נתקשה צמאמר זכ והאריך לתרן. וצדברי הצוב"ק האלו מצוהר התי' שלא חזכר אלא צינן צידי אדם, לא מה שצא משמים.

אור"ה כדי לתרן גם המקומות שגראה מהם שיצנו ישראל בית המקדש לעמיד כדאיתא צמד"ר סי' לו פ' ט' סי' ו' מלך המשיח שנתון צלפון יצוא ויצנה ציהמ"ק דנתון צדרוס, וצירושלמי מגילה פ"א הל' י"א לכשישעוררו הגלויות שכן נתונות צלפון ויצואו ויצנו ציהמ"ק דנתון צדרוס, מזה משמע שהמלך המשיח עס עולי גלויות שיעלו עמו יצנו ציהמ"ק, וזכ צדברי הרמב"ם שמלך המשיח יצנה ציהמ"ק, אפשר לומר דאף שיצנו קודם ציהמ"ק מ"מ כשיצוא אח"כ תיכף לשם הבית הצנוי ומשוכלל מאומנתו של הקצ"ה יתבטל צתוכו הצנין הצנוי צידי אדם כציעול הכר צתוך האצוקה, ולא יחי' עוד צמציאות אלא הכצנה ע"י הקצ"ה, הוא ולא אחר, ולא ישמחו כלל צצית הצנוי ע"י אדם כי יצוא לשם תיכף צנינו של הקצ"ה, ע"כ לא חזכר צקרא. ומה שיטערו ישראל לצנוותא אפשר שהוא בצביל לכות את ישראל צמאות צינן ציהמ"ק, כי עכ"פ אם עשו את שלהם קיימו המצוה, או אפשר צריך להיות אשערוחא דלחחא, או יש טעמים אחרים שלא נחגלו לנו, כמו שכן הוא בכל דרכי השי"ת ומצותיו ית"ש

שא"ל לידע האריך יחי' עד שיחי', ולכן אפשר דאף שהסדר הוא שיחי' נצנה קודם צידי אדם, מכל מקום יש צמציאות שיתמכר ויתקדם ציהמ"ק לצוא ערם שיצנו מלמעלה, וכמ"ש צארן החיים גם צשאר דברים שיוכל להיות שינוי מסדר המדרגות ויצוא הכל צפעס אחת, ולכן חששו חז"ל לפעוה תקנה גם ע"ז שמה יצוא בית המקדש של מעלה שלא כסדר המדרגות, ואין זה סתירה למה שגראה סדר המדרגות לצנות קודם צידי אדם. גם י"ל דמה שכתבו רש"י וחוס' דגזרו שמה יצוא בית המקדש של מעלה צצצת ויו"ט ערם שיצוא משיח הוא לפי הו"א שהטעם הוא משום גזירה וצ"ל כן מחמת הקושי' שא"ל לצנות ציהמ"ק צצצת ויו"ט, אבל למסקנא שהוא דאורייתא ודרש וכתקין, ואינו משום גזירה כלל, חו אין רא"י שיש סברה לומר שיצא קודם ציהמ"ק של מעלה, ומ"ש שיצנו קודם צני אדם הוא לפי המסקנא. וצישמח משה פי' צגלה עה"כ תצומו ותטעמו וכו' כצז קאת צאופן אחר שהצית הראשון נגזו ויצוא קודם למקומו אותו הבית שנגזו ויתפללו שמה ישראל ואח"כ יצוא לשם הבית הצנוי ומשוכלל מלמעלה.

כב

ואפשר לומר עוד דהנה צאמת משמעות הצוב"ק הוא שלעתיד לא יחי' כלל צציהמ"ק צינן צידי אדם אלא מה שיצוא צנוי ומשוכלל מן השמים. וצלה"ק צצ' פנחס דף ר"ב ורכ"א, יומא חד אחא לקמיה חד חכים גוי א"ל סצא חלת צעיין וכו' חד דאחון אחרין דיתבני לבו צי מקדשא אחרא, וזה לא הוו למיבני אלא חרי צימנין בית ראשון וצית שני בית שלישי לא תשכח צאורייתא וזה מה דכו' לי' למיבני כצז איתבנון ולעולם לית צי' יחיר דזה חרי צחי ישראל קרי לון קרא וכו' ואמר אח"כ מילין אילין דשאל הווא רשע אנה שאלנא יומא חד לאלי ואמר דזה צמציבתא דרקיע אחסדרו קמי' דקוצ"ה וכו' הוא דכד נפקו ישראל ממצרים צעא קוצ"ה למעבד לון צארעא כמלאכין קדישין לעילא וצעא למיבני לון ביתא קדישא ולגחחא לון מגו שמי רקיעין וכו' צאן אחר צמכון לצבתך פעלת ה' צבהיא דפעלת אנה ה' ולא אחרא מכון לצבתך פעלת ה' דא בית ראשון מקדש ה' כונו ידך דא בית שני וצרווייכו אומנתא דקוצ"ה אינון

וח' מן הראיות שהביא הפר"ח דהרמז"ס ז"ל
 חינו סובר מתוך כ"ח בהנחלה והבערה דלא כהר"מ
 וס"ייעתו. והחת"ס בחידושו' למס' ביצה בסוגיא
 דמתוך הביא ראי' לדברי הרמז"ס מדאמרינן במס'
 שבוטות דף ע"ז ע"ב אין צנין ביהמ"ק דוחה יום טוב,
 ומשם לכאורה קושיא על החוס'. אבל לפענ"ד יש
 לתרץ שניהם דברי החוס' והרמז"ס, ול"ק מידי
 אחרווייכו, דהנה הפני"י כתב לתרץ הקושיא על
 הרמז"ס שמחייב צנוה ציו"ט ולא אמרינן דפטור
 משום מתוך שחור צמגנן וז"ל: דנלפענ"ד דהא
 דאמרינן מגבן חייב משום צנוה היינו דוקא צמגנן
 לאור ליצב להנניע לימים רבים דצכה"ג מכון לעשותן
 כמו צנין למען יעמדו ימים רבים, משא"כ עשיית
 גביות שחור ציו"ט ע"כ היינו לאכול לאחר, וא"כ
 צכה"ג לא שייך צ"י צנין כלל ולא גרע מצוה על מנת
 לסחור דפטור, וא"כ לפי"ז לא מצינו שחור צנין
 לזרז, ולדעתו צרור לחלק בכך אלא שלא מלחתי לשום
 פוסק או איזה מפורש שמחלק בכך, עכ"ל. והחת"ס
 בחידושו' דהא זה צמה שכתב עליו ולא ידעתי מואל
 זה הדין שיכ"י מותר לפרוס אוכל על מנת לסחור.

ואני תמה על החת"ס שכתב שלא מלא מקור לזה,
 גם הפני יבושע שלא מלא צדוק מקום
 לחלק בכך, הלא מצואר צנין מקומות צירושלמי צמס'
 שבת פרק כלל גדול ה"ב צ' וצריש פרק הצוה ה"א ח'
 וז"ל: מה צנין ה"י צמסנן שהיו נותנים קרשים ע"ג
 אדנים, ולא לשעה היתה, א"ר יוסי כיון שהיו חונים
 וגוסעים עפ"י הדיבור כמו שהוא לעולם. א"ר יוסי צ'
 ר"ב מכיון שהציעם הקצ"ה שהוא מכניסן לתרץ
 כמי שהוא לשעה, הלא אמר צנין לשעה צנין יעיי"ש.
 א"כ סברת הפני"י דצנין לשעה לא הוי צנין ה"י פלוגתא
 מצוארת צירושלמי. ולא קשה משאר מלכות דלא מצינו
 לחלק בכך אלא אף על רגע אחת הוי מלאכה, ד"ל
 דשאני צנין שאינו נקרא צנין אלא מה שיש לו קציעות
 על איזה זמן כמו שאין צנין וסחירה בכלים שאינו דבר
 קבוע, וכן בקשר דענין קשר הוי רק כשהוא קשר של
 קיימא, משא"כ בשאר מלכות שאינם כה"ג. ועכ"פ
 צנוה יש מקור לסברא זו. וצויתר אני תמה על
 החת"ס סופר שכתבוצותיו או"ח סי' ע"ב הביא דברי
 הירושלמי האלו והכריע להלכה כדעת המאן דאמר
 הירושלמי דצנין לשעה לא הוי צנין, וכאן בחידושו'
 כתב שם מלא שום מקור לדבר.

הסתומים ומכוסים מאתנו, כמא"כ כי לא מחשבותי
 מחשבותיכם וגו' כוונתו.

ובזה אפשר להבין מה שהבאתי למעלה מדברי
 הרמז"ס והתו"ט שאין מציאות לנו לצנות
 ביהמ"ק כי לא ביארו חז"ל פסוקי יחזקאל שצנין
 היות ולא נוטע לנו הא"י לצנותו וציומי ריב"ח משמע
 דצנין חז"ל שה"י מציאות לצנותו, וכבר כתבתי דזה.
 ולפי דברי האור"ח שהעתיקתי כאן שאל ר"א לאלי
 הך קושיא למה לא נזכר בית שלישי בקרא, ומחמת
 קושיא זו גילה לו אלי ז"ל מה שנאמר ע"ז במציאת
 דקיעא שלא יהי עוד בית נצנה ע"י אדם אלא
 מאוממותו דקוב"ה. נמלא דקודם ששאל שאלה זו ה"י
 סברא שיצנו עוד בית שלישי לעבוד צו עבודה כמו
 צנחים הראשונים אף ערס שיגיע הזמן שיצוא אח"כ
 תיקף היות הצנין ומשובלל מלמעלה, ולכן ה"י סברא
 ציומי ריב"ח שיש מציאות לצנין ביהמ"ק באופן זה.
 משא"כ מסדרי המשנה והש"ס שהיו אחר שנתגלה להם
 ע"י אלי ז"ל פירושא דקרא שלא יהי עוד ביהמ"ק
 באופן זה אלא צעת קץ שיגיע הזמן לצנין ביתו של
 הקצ"ה מאוממותא דלי"י שוב לא דברו מזה ולא ביארו
 עוד אופן הצנין. וכן במשנה צפ"ה דמע"ש בפלוגתא
 דר"י ור"ח ז"ל שהיה קודם ששאלה שאלה זו ע"י
 אלי ז"ל, ומה שנאמר המשנה אח"כ הוא צצניל
 שמשנה לא זזה ממקומה, כאשר כן אמרו כמה פעמים
 בש"ס צכה"ג.

אבל הקושיא שעל רש"י ותוס' ושאר ראשונים שכתבו
 דצנין העתיד אפשר שיכ"י צנין ציו"ט יען שיצוא
 מן השמים עדיין חינו מתורץ לפי דעת האומרים
 שיכ"י קודם איזה צנין בידי אדם, כי יכ"י איך שיכ"י
 אף לפי מ"ש למעלה מכל מקום אין היתר לצנות כלל
 ציו"ט לפי דעת הרמז"ס וס"ייעתו ופשוט דברי
 הש"ס שיש צצנין איסור דאורייתא.

סג

והנראה לפענ"ד דהנה הפוסקים הצנין דהחוס'
 והרמז"ס פליגי דזה, ולדעת החוס' צנין
 ציו"ט חינו אלא מדרבנן דמותר מה"ת מטעם מתוך,
 והרמז"ס ז"ל דפסק בהדיא ולוקין על איסור צנין
 ציו"ט קשה עליו לכאורה קושיית ה"י דנימא מתוך.

סד

ושרתה צו השכינה וחקימו את המשכן בחנייתו אחר הכסיעות, ומה למדו גם על צנין הביהמ"ק אח"כ שהוא צנין קבוע וקדושת עולמים, משא"כ בהקמות של ימי המילואים שהי' על מנת לסתור ועדיין לא שרתה צו שכינה כלל כמ"ש רש"י ז"ל צפ' שמיני בפסוק וילאו ויצרכו שכל ז' ימי המילואים שהעמידו משה למשכן ופרקו לא שרתה צו שכינה עד אחר שנעשו צו כל המעשים בשמיני למילואים, גם אז לא הי' נאמר עדיין אותו המקרא של וציוס הקים את המשכן ללמד שאין מקימין צלילה, א"כ אין לנו שום ראיה שגם אותן ההקמות שהיו צימי המילואים היו אסורין צלילה, ולכן אפשר לתרץ כיוון דבקדשים הלילה הולך אחר היום ואם הקימו צמוש"ק היו במקומו ציוס דהמשכן יש לו דין קדשים דהלילה הולך אחר היום, וכמו שאמרו עה"כ ויהי ערב ויהי צוקר יום אחד, דגם הערב היא בכלל היום, ומיושצ אומרים ז"ל שצ' ימי המילואים העמידו בכל יום אף צלי חילול שבת ועכ"פ אין ראיה משם על צנין לשעה דלא היו חילול שבת מה"ת.

אל"א שלשון הספרי פ' נשא עה"כ ויהי ציוס כלת משה וגו' שכל שצעת ימי המילואים הי' משה מעמיד את המשכן ובכל צוקר וצוקר מושחו ומפרקו אח"כ משמע שהי' צצוקר. ויותר מזה צמד"ר שם פ' י"ב שיש פלוגתא ח"ק סבר שכל יום העמידו ר"ח צ"י אמר שני פעמים בכל יום הי' משה מעמידו ומפרקו אחת צצוקר ואחת צערצ ר"ח הגדול אומר ג' פעמים בכל יום שנאמר הוקם ויקם להקים אחת לתמיד של שחר ואחת למילואים ואחת לתמיד של ערב, א"כ מצבאר צפ"י שהעמידו צצוקר לאורך תמיד של שחר וצערצ לתמיד של צין הערבים וא"כ נסתר מ"ש שלא הי' ציוס שבת אלא צמוש"ק.

וחשבתי עוד דכנה בגמרא מ"ק דף ע' שצחוכת הבית ראשון חילול יום הכיפורים ואכלו ושחו שדרשו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרצן יחיד דוחה שבת דאסור סקילה, מקדש וקדושתו קדושת עולם וקרצן ציצור ויוה"כ דענוש כרת לא כש"כ, אלא דהיו דואגים אח"כ דהתם צורך צבוח והכא צורך הדיוט עד שיטתה צ"ק כוללם מומונים וק"י העוב"צ. וצד"ר פ' ל"ה סי' ד' מצבאר

הן אחת שהעמים שכתב שם צתשובה להכריע דצנין לשעה לא היו צנין לא הצנתי לפענ"ד כי העטם הראשון שכתב כיוון דאשכחן סתמא דתלמודא צצבת פרק צמה מדליקין דף ל"א ע"ב דאמר גצו סותר על מנת לצנות צמקומו דכיון דכתב עפ"י ה' יחנו צמקומו דמי ולא דחי ל' ש"מ דכתיב קיי"ל, זה לא הצנתי כלל לפענ"ד מה שייכות מזה לזה, דלענין שיהי' צמקומו דמי אמרו שמועיל מזה שהוא עפ"י ה', ומה ראיה מזה דלא היו צנין לשעה שאמרו צירושלמי לאותו מאן דאמר דאף שהוא עפ"י ה' מכל מקום כיון שהצטינו להכניסן לארץ עדיין היו רק צנין לשעה, אצל לענין שאמרו צגמרא דצמקומו דמי אין נפקא מינה צמה שהצטינו הקצ"ה להכניסן לארץ, והאריך אפשר לעשות מזה סתירה על אותו מ"ד, וצפרע להכריע מזה זה להלכה.

ובמ"ש עוד בגמרא מ"ק (דף ע') דדחיק אמאי דאצי ולא משני משום דאכ"ה למימר צנין ציהמ"ק יוכיח דלא דחי אפילו יום טוב וציומי מילואים דחי אפילו שבת שהקימו ופרקו בכל יום. וגרסה כוונתו צזה שאמרו ז"ל דצ' ימי המילואים הקימו את המשכן ופרקו בכל יום ואין ז' צלא שבת, א"כ ע"כ גם צצבת הקימו את המשכן, והלא אין הקמת המשכן דוחה אפילו יום טוב ומכל שכן שבת, והאריך הקימוהו צצבת, וע"כ דצצציל שהיו מפרקין אותו בכל יום היו צנין לשעה ואינו נקרא צנין. הנה זה צצר, ערס ראותי דצרי החת"ס האלו, חשבתי על ראייה זו, וראיתי אח"כ צחת"ס צחידושיו עה"ת פ' ויקהל שכי' העטם שהי' מותר להקימו אז צצבת צצציל שאמרו חז"ל שלא הי' מליאות להקימו, ונתקשה משה איך יכולת צאדם אחד לצדו להקימו, והשיב לו הקצ"ה הניח ידך צמקומו וחס הוקמו מאליהם, וכן פ' רש"י ז"ל צפ' פקודי צפסוק הוקם המשכן, שהוקם מאליו, וא"כ נעשה ע"י הקצ"ה, לכן לא היו מלאכה אעפ"י שנראה כאלו משה הקימו אין צזה אסור יעיי"ש. וזה סותר דצרי צצתשובה שהציו מזה ראיה על צנין לשעה. — עוד נלפענ"ד צזה כי מזה שאין מקימין צלילה למדו צגמרא צצועות דף ע"ו ע"ב מקרא דציוס הקים את המשכן, ומקרא זה נאמר צפ' דהעלותך אחר שצצר עברו ימי המילואים

שצקי לדבר מהתמידים המרובין אלא מחנוכת הנשיאים שדחה שבת.

ונראה הענין הזה דהנה מה שלמדו מקראי דאין בנין ציהמ"ק דוחה שבת הקשה האלשיך הק' צפ' ויקהל דלמה יגרע בנין ציהמ"ק מכל קרבנות ליצור שהיו מקריבין בכל שבת ושבת שדוחין את השבת. וצראה"ם מקשה צדיפך למה הולך קרא ללמד שאין בנין ציהמ"ק דוחה שבת הלא בנין ציהמ"ק אינו אלא עשה ושבת עשה ולי"ת ואין עשה דוחה לי"ת ועשה. וצאמת קוש' זו מתורלת צירך חצרתה צמה שהקשה האלשיך למה נשמה בנין ציהמ"ק משאר קרבנות ליצור ונמצא שה' סברא לדמות בנין ציהמ"ק לשאר קרבנות ליצור דגלי קרא שדוחין שבת אף שאינם אלא עשה לכן הולך קרא ללמד דבנין ציהמ"ק אינו כן. אמנם צעמא דכך מילתא למה חילקה התורה"ק בין בנין ציהמ"ק לשאר קרבנות ליצור כתב האלשיך כיון דהמשכן וכל כליו צהעשותם אין בהם קדושה עד ויקם המשכן על מכונן נמצא שאין מעשה המשכן רק הכנה על דבר שאחר העשותו יהי' קודש לכן אינו דוחה את השבת שכבר הוא קודש יעו"ש. ואפשר לומר עוד שהוא ע"ד שאמרו בגמ' נדרים דף ו' שאסור לומר לה' קרבן אלא קרבן לה' שמה ימך ולא יגמור דבריו ונמצא מפיק ש"ס לבעלה וצתו' וימא' דף ל"ט ד"ה ואומר גבי הא דאומר לה' חטאת הקשה הר"א אמאי לא קאמר חטאת לה' שצריך ה' מאוחר כמו גבי קרבן ותי' דשאני התם דגלי קרא. וצריעב"א שם הביא עוד תירוצים אחרים וא' מן התירוצים הוא דשאני התם דכח גדול זרח ולא פשע ועוד שהרי יש שם סגן ואב"ד דמדכרי לי' לומר. ועכ"פ י"ל דקודם שנצנה המשכן או המקדש חיישין שמה ח"ו לא יצא לידי גמר וחיללו את השבת בחנם, משא"כ אח"כ כשכבר נצנה חו לא חיישין.

ובזה אפשר להבין דברי רש"י ז"ל צפ' תשא עה"כ אף את שבתותי תשמורו ח"ל אע"פ שתהיו רדופין וצריחן צוריות המלאכה שבת אל תדחה מפני', ואינו מובן לכאורה דלענין הלכה זו אם בנין ציהמ"ק דוחה שבת מאי נפ"מ אם הם צריחן ורדופין או לאו דאם הלכה היא שדוחה שבת כמו שאר קרבנות ליצור

יותר שה' החנוכה ז' ימים ואין לך ז' ימים לפני החג אלא ה' בהם שבת ויוה"כ ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלים ושוחים ושמים ומדליקין נרות ובסוף חזרו ונלעצרו ואמרו שמה יש בידינו עין שחללנו שבת ולא התענינו ציהמ"כ יעו"ש, וברי' שדעת המדרש שה' גם חילול שבת שהדליקו נרות עבור השמחה ואינו כן לפי דעת הגמ' שאמרו צתוך הק"ו מקרבן יחיד שדחה שבת שהוא איסור סקילה וק"ו יוה"כ שאינו אלא איסור כרת, וא"כ י"ל לפי דעתם שלא ה' שם חילול שבת אלא חילול יוה"כ. ואולי יש לחלק דציהמ"כ שהוצרכו להשמחה לאכול ולשתות היו כולם צריכים לאכול אבל צהדלקת נרות שהוצרכו לצורך השמחה שיהיו נרות דולקות אבל לא היו צריכים להדליק כאו"א ואפשר היו יכולים להדליק ע"י קטנים ואין צוה איסור סקילה ולא כרת אלא איסורא עכ"פ כמו שאמר בגמ' שבת ד' קכ"א צקטן העושה לדעת אציו וע"כ אמרו צמדרש שחיללו את השבת ולא הביאו שם הלימוד מחנוכת הנשיאים אלא חשב סתם העון אבל בגמ' שהביאו הלימוד מחנוכת הנשיאים וחשב חומר העושה חשב יותר חילול יוה"כ דאית צי' כרת וחמיר מהדלקת הנרות כנ"ל.

אלא שצטיקק הלימוד מה שלמדו בגמ' מקרבן יחיד שצחנוכת הנשיאים נחקשיתי מעולם הלא זה ודאי שקרבן יחיד לא הותר צשום פעם צשבת אלא קרבן ליצור וכיון שאמרו על חנוכת הנשיאים שה' קרבן יחיד ע"כ חידוש הוא שחידשה תורה להחיר אז ומחידוש לא גמרינן. ושצ ראייתי צצתה"ם או"ח סי' ר"ח שכתב לתרץ שהוא תלוי אם שצט א' איקרי קבל או לא ועדיין צ"ע לפענ"ד ועיו"ש ודו"ק. ולכאורה כיון שאמרו בגמ' על אותה השמחה שה' [קרבן ליצור למה לי' למילף מחנוכת הנשיאים שיי"ל] חידוש הוא והוראתה שעה כמ"ס הרמב"ם הלא אפשר ללמדו מכל קרבנות ליצור שהיו מקריבין בכל שבת ושבת וכמו שאמרו בגמ' פסחים ד' ס"ו ע"א לענין אם פסח דוחה שבת שאמר הלל וכי פסח א' יש לנו צשנה שדוחה את השבת הלא הרבה יותר ממאחיס פסחים יש לנו צשנה שדוחין את השבת ופרש"י ז"ל התמידים שצכל השנה המה יותר ממאחיס ולא הזכיר שם חנוכת הנשיאים אלא התמידים המרובין וצכאן

ובכליו קנאו את קדושתם ואף שבודאי אחר ז' ימי המילואים שכלו כל הקמותיו והביאו הקרנות מתקדש יותר בהשראת השכינה כי הרבה דרגין בהשראת השכינה כמ"ש האורח"ה הק' צפ' ויגש עה"כ אנכי ארד עמך מארומה אלל ציוס הראשון אחר שהעמידו על תילו ומשחו נגמר כל צניו ונכנס להקדושה ומקרא מלא דבר הכ' ומשחת וגו' והי' קודש ולא הי' חסר אלא החינוך ומה שהי' הציווי לפרקו ולהעמידו ולמשחו עוד בכל יום זה הי' לורך החינוך ודוחה שבת כמו כל קרנות ליבור.

והרמב"ן כתב צפ' פקודי על מה שהורק להקימו ולהורידו שאולי הי' כן להרגיל הלויים צמטסיהו או הי' להכתיר היום בהכתרה זו וכן כתב האע"ז שמה שהי' סותרו וצונה הי' להרגיל הכהנים, ואינו מוצן לפי טעם זה מה שאיתא במדרש שגם הי' מושחו בכל יום ומה לורך להרגילם במשיחה דבשלומא צנין וסתירה הי' בכל המסעות שסתרו וצנו צמקוס חנייתם אלל משיחה לא הי' עוד אלא מה שמשחם מרע"ה צז' ימי המילואים. אלל האמת הוא שכל ענינים האלו יש טעמים וסודות נשגבים מלצד העמים הפשוטים כמו שהוא בכל המלות וכמ"ש הרא"ה בם' החינוך, והי' זה ענינים מזכרי החינוך שצמשכן, ועכ"פ אינו דומה לצנין ציהמ"ק שחסר עדיין מעיקר הצנין ע"כ אין לעשות מזה קוש'י אם הי' דוחה את השבת כמו שאר קרנות ליבור ובלא"ה הלא גם חנוכה הנשואים שצמשכן כתב הרמב"ם ז"ל שהי' בהם ענינים שהם הוראת שעה ועי' חת"ס סי' ר"ה וא"כ י"ל גם בהקמת המשכן שצז' ימי המילואים שהי' הוראת שעה לדחות את השבת כי לא עשה בזה משה שום חנוכה כ"א צציווי מהשי"ת. ויש לתרץ עוד צפנים אחרות ואין להאריך כ"כ. ועכ"פ אין ראוי משם על שאר צנין לשעה.

פה

נחזור לענינינו לדעת החת"ס שהכריע להלכה צצנין לשעה לא הי' צנין, סצרת הפני"י מוכרתה דעשיית צצניה לאכול לאלתר לא הי' כלל צנין ולא שייך בזה לומר מתוך, ושפיר כתב הרמב"ם צצונה חייב.

הוא דוחה מדינא אף אם אינם זרזין ורדופין כ"כ, ואם הלכה היא שאין דוחה כמו שאר עשה שאינו דוחה ל"ת ועשה מה יועיל לה הזרזות והרדופות. ולהנ"ל דהטעם הוא שמה ח"ו לא יבוא לידי גמר ודאי דנ"מ היא בזה כמו צכ"ג שכתב הריעצ"א דכיון שהוא זרז לא חיישין שמה לא יגמור ויאמר להי' חטאת, אלל התוכ"ק לא נתנה דצרי' לשיעורין ולא פלוג צצרה אלא עד שלא נגמר הצנין לא התירה התוכ"ק לחלל את השבת משא"כ אח"כ, והרבה ענינים מצניו צתוכ"ק שאמרה משום לא פלוג, וצצצת ד' כ"ג איתא הטעם שאמרה התוכ"ק להניח פיהה צסוף שדיכו מפני הרמאין ופירש"י ז"ל העוצרין על לא חכלה ואומרים צבר הנחנו, והרי שצצציל העצריינים ציוותה התוכ"ק על כל הכשרים שציראל לעשות צאופן זה, והרבה ענינים מצניו צתוכ"ק שהטעם הוא משום לא פלוג כנודע. ויהי' איך שיהי' מאיזה טעם שהוא אם כטעם האלשיך או אפשר יש בזה עוד שאר טעמים שלא נודע לנו כי לא דרשין טעמא דקרא אלל זה חזין דקודם שנגמר אינו דוחה את השבת אלא אח"כ, וא"כ יש להסתפק בהחינוך שעושין למשכן או למקדש כיון שיש צו לורך עבודה אם דינו כעבודה שדוחה את השבת כיון שכבר נגמר וצצנה על תילו ואינו חסר אלא החינוך או אפשר כיון שעדיין לא נתחנך להעבודה הי' כמי שלא נגמר ואינו שורה צו עדיין אותה הקדושה כמ"ש האלשיך ואינו דוחה את השבת, גם יש סצרה שהחינוך עדיף משאר העבודה כמו שגראה מדצרי הרמב"ן צפ' בהעלותך יעיי"ש ונצחפקו בזה צחינוך צית ראשון אם החינוך הוא דוחה שבת, ולא יכלו להציא ראוי מיותר ממאחיס תמידין שצכל השנה שדוחין שבת כיון שזה אחר שכבר נתחנך המקום להעבודה אלא הביאו ראוי מחנוכה הנשואים שהחינוך עדיף עוד משאר העבודה שהרי גם קצבן יחיד דחה שבת צצציל שנתחנך בזה להעבודה ואינו דומה לצנין ציהמ"ק שאינו דוחה שבת צצת שלא נגמר עדיין הצנין ולא הגיע אליו קדושתו. ומעשה אחר שצכינו לה שכל עניני החינוך דוחין את השבת צקצצנות ליבור וכמו שגם אכלו ושחו צציה"כ צחינוך הצית אין חיימה מה שמרע"ה העמיד המשכן בכל יום מ' ימי המילואים דכיון שציוס הראשון שהעמידו ומשחו וכבר ציאר החת"ס שעי' המשיחה צמשכן

לנו אלא מה שיצא מן השמים, וממ"נ מותר, כאשר כתבתי למעלה בדעת החוס'.

ואפשר לומר עוד בפשיטות יותר עפ"י מה שכתב זיוסף בבית האסורים ואת כל אשר עושים שם הוא ה' עושה ופי' התרגום במימרו' הוי מחטבין דא"ל לומר שהוא ה' עושה הכל דאין זה שום שבת גם אינו במציאות אלא כיון שנעשה עפ"י דיבורו קראו הכי בלשון זה שהוא ה' עושה. וכן הוא בפסיקתא שהוצא בתו"ט צפ"י להפטרות פ' תורה שם מתעסקים בבנין ביהמ"ק הוי כאלו בונים בו. וא"כ י"ל שאף במקומות שאמרו שהמלך המשיח יבנה ביהמ"ק אין הכוונה שהוא בעצמו יבנה בידים אלא עפ"י דיבורו יתבני שבת דיבוריו ותפלותיו הקדושים יבי' אותה להשפעה שיצא ביהמ"ק בניו ומשוכלל מלמעלה כמו שמוסד בחפלה באש אחת עתיד לבנותה. וכמו בזכרונם כהנים שאמר הכתוב ואני אצרכם א"כ למה הוצרכו לזכרונם כהנים אלא שע"י אותה הזכרונם שאומרים הכהנים נמשכה הזכרונם מלמעלה שהקב"ה בעצמו מזכיר את ישראל, וכך היא המדה שנמשך הכל ע"י העבודה מלמעלה. וכבר הבאתי כעין זה לעיל בצנ כוזבא שאמרו ז"ל דקטלוהו רבנן אף דבאמת לא קטלוהו רבנן בידים אלא שהאומות או הנחש קטלו, אלא יען שהי' כן מדעת החכמים ובי' השפעת כחם בזה נקרא כן הלשון דקטלוהו רבנן.

ובזה מיושצין כל המקומות בלי שום סתירה בדודאי מה שהביאו רש"י ותוס' ושאר הראשונים ז"ל מדברי חכמ"ל שיצא הבית בניו ומשוכלל מלמעלה אף ביו"ט שלא יעשו בני אדם שום מלאכה הוא אמת ויניב אלא שבאותן המקומות שנראה שהמלך המשיח יבנה ביהמ"ק הכוונה בזה דיבורו ותפלתו הקדושה והשפעתו המרובה שיותר ביו"ט. ואפשר שגם הרמב"ם ז"ל חשב ע"ז אלא שלא האריך לבאר כמ"ש שאין להאריך בציאור באיזה אופן יבי' אחר ביאת המשיח כי הענינים שאחר ביאת המשיח סתומים וסתומים ולא נודעו לנו על דורי' אלא שהביא המימרא בדרך כלל שהמלך המשיח יבנה ביהמ"ק ואין נ"מ אם דיבור או צמעה או צמחשה יבי' נקרא על שמו. ובתד"א סא"ר פ' ל' כתב וז"ל כביכול אין ביהמ"ק

אלא דלפי מ"ש שאין לנו הכרעה בפלוגתא הירושלמי בזה, אפשר לומר שזהו דעת החוס', שבקשייתם שם שבת דף ל"ה ע"א ד"ה והרודם שיהי' מותר לבנות ביתו ביו"ט סיימו ובלבד שיהי' לורך היום לאכול בזהו שלא יכנו שרצ ושמש, שלכאורה אינו מובן הלשון שהאריך לפרט איזה לורך שיש בבנין בית שהוא לאכול ושלא יכנו שרצ ושמש, הלא כמה לרכים יוכל להיות בבנין בית. אבל נראה שגם החוס' לא סברי שיהי' היתר לבנות בית בדרך בנין שהוא עומד בקביעות דא"ל לסמוך על מחוק מהיתר גביה שאינו אלא לשעה, ולכן לא אמרו להחיר אלא בדרך בנין שלא יוכל לעמוד לימים ואינו אלא בשביל לאכול שמה ביו"ט שלא יכנו שרצ ושמש, והוי זה ג"כ בנין לשעה דבזה ממ"נ מותר דאם הלכה כמאן דאמר בבנין לשעה לא הוי בנין בלאו הכי מותר, אלא בשביל שיש לחוש לאותו מאן דאמר דגם בנין לשעה הוי בנין, לכן כתב מטעם מחוק דא"כ ממ"נ מותר דאם בנין לשעה הוי בנין הוי גם עשיית גביה ליומא בנין ושוב מותר מטעם מחוק, ולכן תי' דמדרבנן אסור כל מיני בנין אף בכה"ג שאינו אלא לשעה, ואם כן לא קשה מידי מגמרא שבועות בבנין בית המקדש אינו דוחה יום טוב דשם מיירי בבנין ביהמ"ק שבביתים הראשונים שהי' בנין קבוע על כמה שנים, וגמלא דלדינא לא פליגי בזה החוס' עם הרמב"ם דהחוס' מיירי בבנין כזה שאינו אלא לאכול שם לורך היום, והרמב"ם מיירי מסתם בנין שהוא בדרך בנין בקביעות.

ומעתה לפי"ז מיושצין דברי רש"י ותוס' ושאר הראשונים שכתבו בבנין העתיד אפשר ביום טוב שהוא בניו ומשוכלל מלמעלה, דאף לפי מה שנראה באיזה מקומות שיהי' קודם איזה בנין בידי אדם, דכיון דלפי מה שנתבאר למעלה יצא תיכף אח"כ הבית הבניו ומשוכלל מלמעלה ויתבטל במציאות אותו הבנין בבניו בני האדם שוב לא הוי אלא בנין לשעה ואין בו איסור דאורייתא, ושפיר כתבו שאין לדמות זה למה שאמרו בגמרא בביתים הראשונים דא"ל לבנות ביו"ט דהוי בנין קבוע, משא"כ לעתיד דבבנין הקבוע לא יבי' אלא מה שיצא מן השמים ולא יחשבו על שום קיום ועבודה שיהי' באותו הבית הנבנה, דמהאי טעמא לא נזכר כלל בקרא כי תיכף אח"כ לא יבי'

עוצה על חסדך זה האחרון מן הראשון שאתה מתנדב הולאת הבית, אמנם כפי אמונתנו אין בידנו לבנות הבית שלנו מאומים ומקוים שהבית הזה יהי לנו צנוי מאת ה' מן השמים כשיהי' בראונו ית"ש לא זולת. אמר המלך ח"כ אני ידעתי כי שלמה המלך התפלל גם אל הנכרי וגו' והתפלל אל הבית הזה שיהי' תפלתו נשמעת ובכן אני אצבה אותו ואקחהו לבית תפלה שלי ופערים לשלום, עכ"ל, ועיי"ש שהאריך וכתב ח"כ טעמים למה חסור לבנות. ולפלא שלא הביא דברי הרמב"ם והתוספות יו"ט ש"א לבנות. ועכ"פ אנו רואים מהמעשה ההוא שהי' צדי' גדולה בישראל צעת שאמר להם המלך לבנות ציהמ"ק. וכבר הבאתי לעיל שגם בימי ריב"ח קראו לזה גזירה. ומה שהי' הצדי' כ"כ נראה שהי' להם פחד מהמלך שלא יכלו למלאות דבריו, אלא שעמדו בנפשותם להגיד לו שאינם רשאים לבנות. וכבר הבאתי שאחר חתימת המשנה והתלמוד ח"א כלל לבנות עד שיבוא אלי' ומשיח צד"א.

פו

והנה הנגזרים אחרי הליויים אומרים עוד שמה שבאים הרבה אנשים לא"י ועוסקים בנטיעה ומתרגלים בפירות ע"ז אמרו בגמרא סנהדרין דף ל"ח אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר ואחסן הרי ישראל ענפכם חתנו ופריכם תשאו וגו', וזה שעות והצל גמור, דלא מיבעיא לפי השני שבמהרש"א שהכוונה שיהי' כמ"ש צ"מ דלעתיד חילנות מוסיף פירות בכל יום, וזה ודאי הוי גם גמור ושינוי העצב, ואין לך קץ מגולה מזה, אלא אף לפירוש הראשון עכ"פ הוא כמבואר בגמרא כתובות דף קי"ב דחזי ריב"ל לבאי קטופי דקיימי כי יעגלי ואמר עגלים צין הפנים, ואמרו שם ארץ מזרים משובח מכל הארצות שבעולם ולענן משובח מכל ארץ מזרים וחזרון הגרוע מכל א"י עדיף ז' פעמים מלענן מזרים וצית סאה עושה שבעים כורים. עוד כמה ענינים חשבו שם בגמרא שהיו משונים פירות א"י מכלל העולם באופן נפלא, וכמו שאמרו גם עכ"כ צ"מ שלה ואשכול ענבים אחד שהי' פירותי' משונה והי' בו משא עזומה כל כך שא"א לשער זה עכשיו. ואם יחזור כ"ז במקדש ע"ד שכתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים שצימות המשיח יהיו כל המעשים

נבנה ציד אדם אלא בידו של הקב"ה בלבד שנאמר מקדש ה' כונו ידך וא"י נורא חלקים ממקדשך ופי' שם הזקוקין דקאי על בית שלמה דאף שבנאו ע"י בני אדם מ"מ לא נבנה אלא ע"י הקב"ה כי האנשים עלו מאליהם על הצנין וכו' וכמו שאמרו במשכן הוקם מאליו והביא ע"ז ראיות מדברי חז"ל ועיי"ש. אמנם ציהמ"ק דלעתיד מבואר יותר שיבוא צנוי ומשוכלל משמים בלי שום פעולה בני אדם כלל וכמו שהוא צוה"ק דיש חילוק דבבית ראשון הי' עכ"פ גם פעולה בני אדם ולא כן בבית דלעתיד אלא עקימת שפתים הוי מעשה, ואמרו חז"ל צמ' תמורה דף ג' ע"ב לא תיהנו מומר משום דדיבורו עשה מעשה, והרי דהיכא שבדיבורו יעשה מעשה לכו"ע נקרא דיבור מעשה, וכמו כן במלך המשיח שעי' דיבורו ותפלתו הקדושה בתכלית ותעצוד מעשה להוריד הבית הצנוי ומשוכלל הוי הוא העושה מעשה צנין ציהמ"ק וכל הלאה אף אם בידים לא יעשה שום פעולה כלל וכלל לא, וצ"ב וכן לחרץ כל המקומות.

אחר כתבי כ"ז זכרתי מה שהביא המהר"ם חג"א ז"ל צנין צין ציהמ"ק וראיתי להעתיק קצת מלשנו שכתב צנין זה צם' אלה מסעי דף י"ט אחר שהביא המעשה באריות שותל המערבי ומקום המקדש הי' מכוסה בצל ואשפה מרובה שהועל שם צפקודת הרומיים שלא יהי' ניכר המקום כלל, וח"ו לא יהי' זכר למקום המקדש, והי' ח"כ מלך אחד מלכות של חסד שפיר הון רב לסלק האשפה עד שגלה את כותל המערבי, והיסודות הנראין היוס לעין כל ונתן כבוד גדול למקום המקדש וקרא ח"כ את היסודים ודבר על לבם באמור הנה מאת ה' הייתה זאת ושמה גרם להחזיר עטרת הבית ליושנה וכו' הרי היסודות לפניכם בנו אותה על הולאות שלי ואל תשגיחו בהולאה. היסודים נשבר לבם בקרצם וגעו כולם בצדי' ולא ענו דבר. אמר להם המלך למה אתם צוכים במקום שהי' לכם להיות שמחים כי למחי' שלחני חלקים לכונן בית מקדשו אשר החרבנו אותו הרומיים, אם על ממון אתם דואגים כבר אמרתי לכם כי על ההולאות שלי תהיו צונים אותה. ענה זקן אחד שבהם בצדי' רבה יחי אדונו המלך ויארץ ימים על מלכותו, אנו עדין מחויבים לצדך את ה' אשר יעלך ולהחזיק לך

שע"י העצירות מטמאין את הארץ ואת פירותי
שמטמאין את ישראל באכילתם ומסלק הקדוש וע"ז
אנו מחפלים ונאכל מפרי' ונשבע מעוצה שיהי' באופן
שנהי' מזוים מהפירות מכה הקדושה, לא ח"ו צהיפק.
המחזון בזה בלשון הק' של הכ"ח ז"ל לא יסתפק
אם יש בזה סימן לגאולה. אמנם הצרכה ע"ד שהבאתי
לעיל מדברי הש"ס וכמ"ש הרמב"ם שיהי' בזמן ביאת
המשיח הלאי שנזכר לזה במהרה.

פז

וע"ז פי דברי הש"ס והרמב"ם הנ"ל צימות המשיח
יחזור הצרכה בפירות ח"י כמקדם ועוד יותר
מזה שיהיו מזוין כעפר, אפ"ל עוד דברי הרמב"ם
הנ"ל שהקשיתי למה השמיט התנאי שנמסרה פ"ה
דמעשר שני, גם ליישב מה שנתקשה התו"ט למה
פסק כר"י ולא כתנא קמא שכתב ע"ז ולא נהירא
לומר דהרמב"ם כתב משחרב ביהמ"ק וכו' משום דאף
לתנא קמא הואיל ונחרב הבית אין מעלין כדכתב
בפירושו דאין זה מדרך הרמב"ם להשמיט בחיבורו
דין הנוכח בפני הבית, דהנה כבר כתבתי לעיל שמה
שהביא הרמב"ם כל הדינים הנוכחים בפני הבית הוא
בשביל שיש בזה נפקא מינה לעתיד, והנה ברירד"ז שם
הביא מתלמידי הגר"א שפירשו דברי הירושלמי והא
כתוב ודם ענב תשתה חמר, וא"כ יחי' ענבים מרובות,
ולמה נריך אז התקנה לעטר שוקי ירושלים בפירות,
ח"ו דביהמ"ק קודם למלכות בית דוד ויהיו ענבים
מעטים יע"י"ש. וחזין בזה דעתם שאחר ביאת המשיח
שיהי' ריבוי הפירות אין מקום לתקנה זו, שהוא עבור
מעט הפירות, וא"כ לדעת הרמב"ם שסובר שא"א
לכנות ביהמ"ק עד אחר ביאת המשיח כאשר הבאתי
למעלה וגם כתב שאז יהיו המעדים מזוין כעפר, א"כ
שפיר יוכל להיות שפוסק כתנא קמא שהתנאי הוא
בשביל מעט הפירות, ומ"ש דין זה על לאחר החורבן
בשביל שגם תנא קמא מודה לזה כמ"ש צפי' המשנה
והביאו התו"ט, אבל על מה שיהי' בזמן הבית לעתיד
אין נפקא מינה לדבר מזה כי עעם התנאי לדעת הת"ק
הוא חלוי במיעוט הפירות שיהי' אז מליאות לזה, אבל
הבית דלעתיד שיהי' אחר ביאת המשיח סובר הרמב"ם
שבדאי לא יחי' אז מיעוט הפירות כח"ל ואין נפקא

מזוין כעפר זה סימן לגאולה אבל מה שהוא בדרך
העצב כמו בכל העולם שלפי מה שמרצין נטייעה
מתרצין הפירות אין בזה שום סימן לגאולה, אלא
אדרבה כיון שרובא דרובא מהנוטעין נטיעות אינם
מקיימים בהם מלוא התלויות צארץ, גם לא מלוא
שביעת, הנה בעו"ר מרחקין את הגאולה. ובדאי
שטוב ועובד ה' יותר אלו לא היו נטיעות ופירות
כאלו שצורצין בהם על מלוא התלויות צארץ, שבה
מטמאין את הארץ ומרחקין את הקץ.

ובמדרש איכה בסוף הפתיחה אמר כמה היא
חלופה ח"י שדיון עושה פירות ע"ש שמצלין
יע"י"ש, שאין הקצ"ה משנה העצב. ובגמרא ע"ז דף נ"ד
הרי שגזל סאה של חטין וחרטה צקרקע דין הוא שלא
תנחת, אלא עולם כמנהגו נהוג ושוטים שקלקלו עתידין
ליהן את הדין, וחייו דאמר ר"ל אמר הקצ"ה לא דיון
לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמעריחין אותי
ומתחיימן אותי בע"כ, ופירש"י ז"ל שאני יולר ע"כ
שהרי גזירה היא מלפני שנהוג העולם כמנהגו יע"י"ש.
וכן הוא בפירות הללו שמטמאין את הארץ. ובטור
אוי"ח סי' ר"ח בצרכת על המח"כ וי"א ונאכל מפרי'
ונשבע מעוצה, ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל
פרי' ועוצה אלא לקיים מלוא התלויות בה. וכתב ע"ז
הכ"ח ח"ל: ותימה הלא קדושת ארץ הנשפט בה
מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה
שיונקים מקדושת השכינה השוכנת צקרקע הארץ, כי
על כן הזהיר בסוף פרשת מסעי לא תטמא את הארץ
אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו' ואמר
אם תטמא את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה
היונקים ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ
אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני
הטומאה שטמאחם ונמשך מזה כי גם אנכי מסלק
שכינתי מחורבני, כי עד עתה היכל ה' המה היו
בניי לפי שהשכינה היתה שורה צקרקע ממש, ועתה
באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה
השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות
בתוך בניי יולאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל, וע"כ
יחא שמכניסין בצרכה זו ונאכל מפרי' ונשבע מעוצה
כי באכילת פירותיה אנו מזוים מקדושת השכינה
וממנהרה ונשבע מעוצה, עלה"ק. ומבואר בזה

מערוניתא בזמן שהיא מתקלסת מקרובותי' אלא בזמן שהיא מתקלסת מרחוקותי'. גם אי אפשר לנו לידע העעמים בכל הדברים שהם אחר ביאת המשיח, גם לא נוכל לידע באיזה אופן שיהי' כמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהלכות מלכים שהדברים סתומים ולא נוכל לידע מקודם באיזה דרך יהי' הדרגת העניינים. אבל זה ברור שלא תהי' גאולה עד ביאת המשיח, כמבואר בכ"מ אין מספר והבאתי הרבה מהם למעלה.

ו"ל הרמב"ם ז"ל באגרת תימן : ששיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהי' לה ממלה לעולם ולא יגאלו מן השעבוד זו, וכל החכמים עולם פה אחד בענה זאת, אז יגלה המשיח. ומבואר גם בגמרא סנהדרין דף ל"ח ע"א אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלזל מישאל, ופירש"י ז"ל שלא תהא לכם שום שלטנות לישראל אפילו שלטנות קלה ודלה. וא"כ אותה מלכות הזלזל שקודם מלכות בית דוד מעכצת ביאת בן דוד. ואם נמלא באיזה מקומות מועטים רמז על עזרת האומות גם זה קאי על אחר ביאת המשיח, שעכשיו לא נוכל לידע העעמים וסיבות הדברים איך שיהי', עד שיבוא מלך המשיח ויאר עינינו.

גם דברי הרד"ק שצסוף תהלים הם כעין דברי הרמב"ן שכתב כל יסוד דבריו מהכתוב שבישעי' ס"ו והביא את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה', שהכתוב זה הוא אחר מלחמת גוג ומגוג. והרד"ק עצמו שם בישעי' ס"ו כ' על אותו הקרא שזה יהי' אחר הפלא הגדול שיראו הכל במלחמת גוג ומגוג, וע"כ דקאי על אחר ביאת המשיח. גם סיים הרד"ק שזה יהי' לפי שבעתו ישראל צלולת בקל יחבדק לבדו, א"כ תלה הדבר במה שיבטחו בהש"ת לבדו, לא בפעולה אחרת, ומכש"כ שעי' פעולה האסורה שא"א להשיג איזה גאולה מלד הקדושה, ואף בצית שני שלא היחא גאולה אחתית כנודע ויהי' ע"י כורש מ"מ הי' הכל ע"י נבואה, שמלכד שידעו הזמן המבואר בקרא שבעים שנה, עוד התנבאו להם חגי זכרי' ומלאכי על כל מה שעשו כמבואר בקראי, ואף כורש עצמו עשה ע"י נבואה כמבואר בקרא עזרא א' בה אמר כורש וגו' נחן לי הי' אלקי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים ופירש"י פקד עלי שזרע עלי ע"י ישעי' הנביא, והרי שעשה זה בשביל אמונתו לנבואת ישעי'

מינה עוד מדין זה, לכן לא הביאו. גם בלא"ה אפ"ל לדעת הרמב"ם שלפי דעת הת"ק הי' החנאי על זמן ב"ש שהי' אפשרות שיהי' אחריהם דור שאינם גדולים כראשונים, אבל עכשיו שא"א שיהי' עוד ביהמ"ק אלא אחר ביאת המשיח שיהי' גדול מכל הדורות אין צורך לשום חנאי כי מעצמו יוכל לבטל ולעשות הכל.

סח

והנה המהרסים לקחו גאולה מעצמם ע"י השתדלות מגונה אלא האומות לעשות כמעשיהם, חולין עצמם באופן גדול הרמב"ן ז"ל בשה"ש שכתב שרשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לא"י כדכתוב ישעי' ס"ו והביאו את כל אחיכם וגו'. וכל מי שיש לו מוח בקדקדו ורואה הדברים צפנים, רואה שאין בדבריהם כלום. ראשית יסד הרמב"ן ז"ל דבריו עכ"כ בישעי' ס"ו והביאו את כל אחיכם ומבואר שם בקראי שזה קאי על אחר מלחמת גוג ומגוג שיכנעו כולם ויתקבלו מכל הגוים ומכל השלטנות להביד כבודו ית"ש בגוים על גדול האות הנעשה, ואח"כ כתוב ע"ז והביאו את כל אחיכם כמ"ש כל המפרשים שם שיביאו את בני העממים בין העמים ולא עלו מקודם מנחה למלך המשיח לא"י, ועיי"ש בפסוקים ובמפרשים שע"כ שזה קאי על אחר ביאת המשיח ואינו מדבר בזה מעצם הגאולה האין תהי'. ועוד הלא מבואר שם תיכף בדברי הרמב"ן שכתב העטם שיהי' מלך המשיח עני ורובד על החמור, רמז כי לא בקשחם ובהרצם ירשו ארץ ולא בסום ורכב כי אם ברזון הצורה שופיל וישפיל כל האומות לפניהם והכרתו רכב מאפרים וגו' שלא יטערו לכלי זיין כדכתוב וגברתם בה' ובעצמו יתהלכו, עכ"ל. ומבואר בזה בפירוש שדעתו ז"ל שלא יהי' הגאולה ע"י שום השתדלות עצמי ואף לא יטערו לכלי זיין אלא במאמר הי' וע"כ שגם מ"ש קודם שיהי' בעזרת האומות אינו אלא ענין נסי וכמ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה בחלק ובאגרת תימן שישלימו עם מלך המשיח כל האומות כי יתבהלו מפניו. וכן כתב בספר היד בפ"ח מה' תשובה על מלך המשיח שיבואו כל הגוים לשמעו, ויהי' מזה כבוד הי' שגם האומות יבואו לעזור כמ"ש תכז"ל מד"ר דברים פ' ג' ס' ו' אין שצחה של

סיים האורח"ח בק' שיעשה מה שנאמר בסמוך שנאמר שם ומחץ פלתי מואז וקרקר כל בני שת, ופירש"י ז"ל כל האומות שכולם ילאו מן שת צנו של אדם הראשון, ואין לך פלא גדול מזה שעני רוכב על החמור שנראה שכל אנשים יכבדו אח"כ את כל העולם כולו, וכאשר כתב הרמב"ן שזהו כדי להראות שאינו כלל בדרך העצב ולא בכלי זיון אלא במאמר ה', ופתאים הבינו מדברי האורח"ח בק' האלו שהכל יהי' בדרך העצב והדברים מוזכרים כאשר כתבתי שלא כתב דרך העצב אלא על עמם ביאתו והתגלותו בתחלה, וכמ"ש גם הרמב"ם באגרת חיון שהמלך המשיח לא יהי' נודע לבני אדם טרם התגלותו, אבל אח"כ יראו נפלאותיו עד שיכבדו את כל העולם כולו.

ג מה שנמצא בארץ מקומות בדברי חז"ל שהגאולה תהי' קמעה קמעה כ"ז יהי' אחר ביאת המשיח כי אורו של משיח נורא הוא מאוד, וא"ל לסבול אור גדול כזה צפעם אחת, אלא קמעה קמעה. גם במארים היה אור גדול כליל התקדש חג הפסח, אבל בקריעת ים סוף הי' האור יותר גדול ואח"כ במתן תורה הרבה גדול יותר ולא הי' במציאות שייהי' הכל צפעם אחת. ועד"ז יהי' אחר ביאת המשיח שיתגלה האור בכל פעם יותר. גם כמה מעלות ברוחניות ובגשמיות יהי' בכל פעם יותר בהדרגה, וזהו קמעה קמעה, אבל קודם יהי' ביאת המשיח, ואפס בלתי גואלנו לימות המשיח, הוא ולא אחר. וזכרנו ליקח מעלמנו טרם הגיע הקץ הוא חיוס וגורא, בן מלך חומר השבועה, וכן מלך העמים האחרים שיתבארו. ברחמן הוא ית"ש ילינו ממשעבה חיומה כזו להשתתף בכנסת הרשעים האלו ר"ל.

ע

והן הראוי עכשיו עלה נדפסת מא"י, שאינו יודע מי הוא, אך זה אני רואה בדבריו שהוא ליוני נלהב ומאדיק את האפיקורסים אף בדברים שאין בהם שום ממש, והביא גם מהקדמת הרח"י הנדפס בתחלת ס' העץ חיים שהשבועה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ אינו אלא עד תשלום האלף שנה, ולא יותר. וזה זיוף גמור, שאינו מדבר שם כלל מאותה השבועה שלא לדחוק את הקץ, וענין שמועטים כמה הרגילים בלשונות האר"י

הביא, לא בשביל פעולה אחרת. וזה ודאי שהגאולה העתידה תהי' בהתגלות הרבה יותר מכמו שהי' צדיק שני, כמו שמוצא צדק להלן.

ובכ"ל אופן ואופן ח"א לשום גאולה בלא תשובה, כמו שפסק הרמב"ם ז"ל מקראי. ובכללי הראצ"ד הנדפס בתחלת ספרי הרמב"ם הוצא מהכנה"ג שכתב בשם המשפט דק שכתבשיג הראצ"ד על הרמב"ם ולא השיבו הרמ"ך אין ראוי שסובר הרמ"ך בהרמב"ם, דאפשר שאחר שהשיג הראצ"ד על הרמב"ם לא חשב עוד להשיגו, וכתב ע"ז הכנה"ג שיש ללמוד מזה דהיכא דהמשיגים לא השיגוהו סברי כותבי. ואם כן גם צדק שלא השיגו הראצ"ד ולא שום אחד מן המשיגים, ע"כ דכו"ע סברי כותבי שאי אפשר לגאולה בלא תשובה. וכבר ביארתי למעלה הכוונה בזה. ואף מהכר"ל שסובר שהסימן לגאולה הוא רק ביאת אלי' ואין להאמין לשום גאולה קודם שיבוא אלי', וזהו דעת רוב הראשונים ומשמעות הגמרא, כאשר הארכתי למעלה, אבל ודאי דסברי שאלי' יחזיר כל ישראל בתשובה, כמו שדרשו חז"ל בכמה מדרשות מקרא דהנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו' וקשיב לב וגו', וזה פשוט. ומבואר שא"ת להאמין לשום גאולה אם היא בלי תשובה, שהוא כנגד הצמח הקרא, וכבר דברתי מזה באורך.

פ

גם מ"ש באורח"ח בק' פרשת בלק עה"כ וקם שבע מישאל שיבוא בדרך העצב, וזה דברי הש"ס בקצת ביאור, שאם זכו יבוא אר"י משיחא, ופי' בזה הכתוב דרך כוכב מיעקב, שאז יהי' ביאתו בדרך פלא שייראו כי בא הגואל משמים במופת, ובלא זכו יבוא עני ורוכב על החמור, ופי' בזה הכתוב וקם שבע מישאל שיבי' ביאתו בדרך העצב כמו שצאו משה ואהרן למארים רוכבים על החמור ילידי אשה בדרך העצב ושחקו מהם פרעה וכל עבדיו וחרעומיו, ואח"כ הראו את גבורתם עפ"י ה' וכמו כן יהי' המלך המשיח שיבי' יליד אשה ויבוא בדרך הקמים בעולם בדרך העצב ויבוא עני רוכב על החמור שזה שפלות כי עניי הצדיקים העני הרוכב על החמור הוא שכל אנשים, וע"ז

ח"ו כל התורה לזכות מן כלל עמם שאינו נובע עתה, וזה צורך שאין להסתפק בו.

עא

אמנם מ"ש הרח"ו ז"ל הוא ענין אחר, שמציא דברי האזכרה פרשת וירא דף קי"ז שגזירת הגלות לא ה' אלא יומא חד ולא יתיר, דכתיב כל היום דוב שהוא יומו של הקצ"ה אלף שנים, ועיין צוה"ק פרשת שמות דף י"ז וצו"ח במדרש הנעלם דף מ' דמה שנחשך הגלות אחר אלף שנים הוא בשביל שלא עשו תשובה וגמלא לפי"ז בדאלף שנים הראשונים לא ה' מועיל אף תשובה, דאל"כ מאי נפקא מינה בין אלף הראשונים או אח"כ, והוא מצוה צו"ת הג"ל שהתשובה ה' מועיל שלא יהי' יותר מיומא חד אלף שנים ואח"כ אין קץ וזמן אלא הכל תלוי בתשובה, ומצינו גם בגמרא שהי' זמן שהי' גזירה מוכרחת על הגליות. ובע"ז דף ע' אמר ר"ח שהוא ארבע מאות שנה אחר חורבן הבית, ויש שם גם כן פלוגתא דמחנותא טפילא שלש שנים ולפי הברייתא דשני אלפים ימות המשיח הוא פחות מד' מאות שנה. וכבר ביאר בזה האברבנאל בספרו ישועות משיחו וז"ל: בשנע ונאמין אמונת אומן שנגזרו מלפניו יתבדל בענין ביאת משיחו וגאולת עמו שלשה גבולי זמנים, הא' גבול זמן המנע בואו, והוא הזמן שחעמוד האומה בגלות בחיוב והכרח אין להשיב שעד תשלומו ימנע שיבוא משיח, והב' גבול זמן אפשרות בואו והוא הזמן שגזר השי"ת אחר תשלום גבול המניעות שהי' באפשרי ביאת המשיח אם יחבו ישראל בתשובה ובמעשים טובים יבוא משיח, ואם לא יחבו תחתיה ביאתו עד תום גבול כל אותה זמן האפשרי, והב' גבול זמן חיוב בואו והוא בעת המוגבלת שלא תעבור שלא יבוא בו אלא שעכ"פ בוא יבוא מלך המשיח ולא יאחר, עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוד, והדברים פשוטים וברורים.

א"ל שעל הזמן שהי' גזירה הכרחית להגלות, נראה שהוא פלוגתא בשיעורו בין בגמרא ובזוהר ומדרשים, שזוהר וקצת מדרשים מצוה שהי' זה אלף שנים, ובגמרא משמע ששיעורו פחות. ונראה לכאורה פלוגתא גם בגמרא על שיעור הזמן, כאשר הבאתי,

ז"ל, ובקישור דבריו, יש מקום להטעות את הצריכות בזה, לכן ראיתי לנצל פירוש הדברים כפשוטן בלי ספק.

הנה זה ודאי שמה שאמרו בקרא ובגמרא אזכרה על ישראל סתם בלי זמן, שאי אפשר ליתן אח"כ גבול וזמן על אותה האזכרה, וגדולה מה צריכה דף ה' ובסנהדרין דף נ"ט כמה שזכור הכתוב קודם מתן תורה על פרישה של שלשת ימים ואעפ"כ לא ה' מותר אח"כ גם אחר מתן תורה אם לא ה' מתיר הקרא בפירוש באומרו לך אמור להם שבו לכם לאהליכם, ולדעת רש"י בסנהדרין דף נ"ט מצוה בקרא בפירוש שלא היחה האזכרה אלא על שלשת ימים, וא"כ ממילא משמע מקרא היתירה, ואעפ"כ לא סגי אם אינו מתיר אח"כ הקרא בפירוש. ולדעת החס"י צריכה ובסנהדרין אינו מוכרח הזמן בפירושא דקרא, לכן לריק קרא אחר להחירו, אף שהעמם בודאי בעל לכולי עלמא כי לא ה' טעם האזכרה אלא בשביל מתן תורה שלא שייך זה אחר מתן תורה. ועכ"פ זה ודאי דנ"ד דכתיב סתם השבעתי אתכם בלי שום גבול זמני, אלא אדרבה אמר עד שתחפץ, ומצוה במדרש רבה שה"ש פ' ב' עה"כ השבעתי אתכם וגו' מהו עד שתחפץ מלכות של מעלה לשחתפון מדת הדין מאליו אני הוא מציאה בקולי קולות ולא אתעכב לך נאמר עד שתחפץ, עכ"ל. ומצוה שהשבעה היא עד רגע האחרונה שיחפץ הקצ"ה וגם אז מאליו הוא מציאה ואין לנו ראשון לדחוק אף רגע אחת. ובתרגום יונתן על שה"ש פ"ה השבעה השלישית שזה משביע מלך המשיח שלא להתגרות בעמי דארעא למיפק מן גלותא ולא למרוד בחילותי' דגוג ומגוג שזה אינו אלא ציונות המשיח שכפי אשר אינו רואים הוא הרבה אחר האלף שנים שאין לשבועה זו שום זמן אלא עד שיבי' חפץ ורצון של מעלה. והרמב"ם באגרת חיון כתב טעם השבעה בשביל שעל ידי אורך הגלות תפטר להתנועע בלא עתה הראוי, א"כ עיקר טעם השבעה הוא בשביל אורך הגלות לבסוף שזה גורם יותר להפזיר להתנועע בלא עת הראוי מצדדים הקודמים. והרמב"ם וכל הפוסקים אחריו שדברו משבועה זו היו אחר האלף שנים ולא עלה על דעת אדם לחלוק בדבר, וא"ל להאריך בזה בראיות, כי אם ח"ו נוכל לומר על אזכרה שנכתבה סתם בקרא ובגמרא שיש לה גבול וזמן אף שלא נכתב נוכל להחיר

מיתות צ"ד אם עשו תשובה אין צ"ד של מטה מוחלן להם. וכחז החיד"א בספרו שמחת הרגל על הגדה בלימוד ג' ח"ל: דהעטם הוא דאף דלנו רואים שמקבל עליו סיגופים קשים וכושחרו שינוי מפני התענית מכל מקום כיון שעיקר התשובה היא בלב, דאפשר שהאדם יראה לעינים פרישותו וקדושתו וסיגופיו וזמנין דלבו לא נכון עמו, לכן מלקין וממיתין אותו כי צוחן לבות חלקים, ומי עלה שמים לדעת אם תשובתו אמיתית, ולכן אין מועלת תשובה לחייבי מיתות ומלקיות, עכ"ל. וא"כ מצוה דצדקו שצוהו לפי המדה היא מועיל תשובה לפוערו מהחיוז מיתה או מלקות חלא שאלא למסור זה לצ"ד של מטה. גם הנוצ"י בחשו"י סי' ל"ה שהולך לומר הטעם שאינו מועיל בזה תשובה משום דחל"כ בטלו כל דיני מיתות צ"ד וכוזיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מה"ת, ל"ל ג"כ דסובר דמלך המדה היא מועיל תשובה חלא שאלא למסור זה לצ"ד של מטה, חלא סברתו דאף שצ"ד של מטה ח"א להם לידע פנימיות לבבו, חלל עכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וספק נפשות להקל, לכן הולך בזה לומר הטעם דא"כ בטלו כל דיני מיתות צ"ד. ובתעניתים וסיגופים האריך לומר דיש סיגופים שאלא לומר בזהם איערומי קא מערים ובכה"ג הוי לי' למיפטר, וע"כ הוכיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מה"ת כלל, וחלו היא סובר דאפשר לומר שכך היא המדה שאף אם עשה תשובה באמת אינו מיפטר מהחיוז מיתה או מלקות לא היא לו צורך לומר הטעם דא"כ בטלו כל דיני מיתות צ"ד, גם לא היא לו שום הוכחה על הסיגופים שאין להם עיקר, חלא אף מה שהוא עיקר והוי תשובה גמורה אינו מועיל לפוערו ואין צורך עוד לטעמים אחרים, וע"כ שזה כו"ע מודי שאין לך דבר שצומד בפני התשובה ומלך המדה הוי מיפטר בתשובה, ולכן מועיל במיתה צדדי שמים כי המשפט לחלקים הוא, אך במשפט צ"ד של מטה ח"א לדון במה שחלוי בנקודת הלב. והחיד"א סובר שאף בסיגופים חאלו שלפי ראות העין ח"א שיהי' בו ערמה, גם בזה ח"א לידע נקודת הלב שאלא לבני אדם להבחין זה, זולת היודע מחשבות בלבד הוא ילא אחר. גם ל"ל שסובר דכיון שאלא לצ"ד של מטה לידע בזה, לכן לא נמסר זה בידים אף לעשותו ספק.

ואף ששבעתו של הקב"ה על הגלות הי' עד עת קץ, מכל מקום יש תנאים בהשבעה שחלף שנים הראשונים הי' השבעה גזירה הכרחית שלא תועיל אף תשובה, ועל הזמן שחל"כ הי' השבעה רק בתנאי אם לא יעשו תשובה, וכ"ז פשוט וברור להמעיין בכל המקומות שדדברי חז"ל. גם צמ"ש האברבנאל שזמן האחרון של צעקה הכרה שיצוא משיח אף בלא תשובה אין זה סותר לפסק הרמז"ס שאי אפשר בלא תשובה, כאשר הארכתי למעלה שאף אם יש הכרה שיצוא משיח צעקה אף בלא תשובה מכל מקום חל"כ יתזירם המלך המשיח לתשובה ערם שיעשה אחיח ענין של גאולה, ויש ע"ז הצעקה ברורה מהחוק"ק כמ"ש הרמז"ס, וכן דעת כל הפוסקים, וכבר כתבתי מזה באורך לעיל, ויתבאר עוד להלן.

והחיד"א ז"ל בשם הגדולים חות ח' סימן רי"ט נתקשה במה שאמרו שחלף שנים הראשונים הי' הגזירה מוכרחת על הגלות ממנה דמלנו כמה מעשיות בגמרא ובזוהר שנראה מהם שהי' מליחות לגאולה אף שהי' בחור האלף שנים. וכעין זה נתקשה גם האברבנאל בספרו ישועות משיח, ונדחקו לתת, ואדבר מזה להלן מה שנלפענ"ד בזה.

עב

והנה דעת החיקונים חיקון לי' שט"ז מיוסדים כל דברי הרמ"ז ז"ל שבהקדמה הנ"ל שהפליג בעבודת השי"ת שלא יהי' ע"מ לקבל פרס חלא מאהבת ה' לבד ושוב חל"כ פי' בזה הכתוב השבעתי אתכם וגו' אם תעירו וגו' עד שתחפץ הכוונה שהי' העבודה מחפץ ורצון בלבד לא בשביל פרס, ופי' עוד הרמ"ז ז"ל שם דלשון עד שתחפץ הוא כגון העובד את אביו ועייל בכל פלטרין דילי ויכל גניחין דילי ולא כעבד העובד על מנת לקבל פרס, ובדלוי שאין מקום להסתפק שהשבעה שהוכחו ישראל שלא לדחוק את הקץ יהי' חלוי בעבודת הדור אם יהי' מאהבת ה' לבד בלי שום פני' של קבלת פרס כי זה ח"א לידע חלא צוחן כליות ולב, ואין משיעין לבני אדם שיהיו יודעין מחשבות.

ובגמרא מלקות דף י"ג ע"ב דחייבי כריתות אם עשו תשובה צ"ד של מעלה מוחלן להם, חייבי

ויעיל שום התעוררות להגאולה עד שיבי' מחפץ כלל לאהבה השי"ת בלי שום פני' של קבלת פרס, וזה ביאר הרמ"ו ז"ל במאמרו השבועתי אהבה שהיתה השבועה הגדולה לאלקים שלא יעוררו את הגאולה, רצח לומר שלא יועיל למעלה התעוררותם על הגאולה עד שאותה האהבה תהי' בחפץ ורצון עוב כמ"ש עד שתחפץ, ובהשבעות דקאי על ישראל שלא ידחקו יש פ"י אחר בלשון עד שתחפץ, כמו שהבאתי למעלה מדברי חזו"ל, אלא באותה השבועה דקאי על הקצ"ה לפי דעת החוקנים הפירוש הוא כנ"ל, והא כדאיתא והא כדאיתא.

והנה זה ודאי שאף העובד השי"ת על מנת לקבל פרס מהקצ"ה הוי לדיק גמור אם עכ"פ אינו מכון לקבל פרס מצני אדם אלא מהקצ"ה בלבד שזה היא אמונה גדולה בהקצ"ה, וכאשר אמרו האומר סלע זו ללדקה על מנת שיחי' בני הרי זה לדיק גמור. ובהה האריך בזה בתוס' יו"ט צמס' אבות והביא גם ממנה"ל שגם העובד על מנת לקבל פרס הוי לדיק גמור אלא שהמעלה היותר גדולה היא העובד מאהבה בלבד, וא"כ אי אפשר לומר שאם כל הדור עובדים את השי"ת ומקיימים כל התורה כולה אלא שמתכוונים בשביל שיתקיימו בהם יעודי התורה שנאמרו מפיו ית"ש דהוי ע"מ לק"פ שיתחייבו ח"ו גלות עבד זה, דהא הוי כולו לדיקים גמורים, אלא שאינם במדריגה גדולה של העובדים מאהבה בלבד, ומדוע לא זכו אלו לגאולה. וע"כ ביאר הרמ"ו ז"ל שזה קאי על האלף שנים הראשונים שהיתה השבועה שהגלות מוכרח מחמת עון הקדוש, ואעפ"כ אלו ה"י הדור במדריגה זו שכולם יעבדו את השי"ת מאהבה בלבד הוי מצטלק בגזירה. והביא זה הרמ"ו ז"ל להראות גודל מעלת העובד את השי"ת מאהבה בלי שום פני', והחילוק הגדול שיש בעבודה אם היא לשמה או שלא לשמה, ושבעבודה לשמה יש כח להתקרבות הגאולה, ללמוד מזה להתאמן להתרחק מפניות בעבודת השי"ת. ועכ"פ זה צרור בלי שום ספק שאינו מדבר מהשבועה שעל ישראל וכמ"ש הרמ"ו ז"ל אמר עוד במדרש ה"ל ובגין דא השבעתי וכו' דקדק לומר שדבריו סובבים רק על האומר במדרש ה"ל דמיירי משבועתו של הקצ"ה, אבל לא מה שמבואר במקומות אחרים בכמה דרשות

ובגמרא יצמות דף כ"ז לא מלא דבר שאינו מועיל תשובה אלא צא על הערוב והוליד ממחר כיון שהממזר קיים. ובתוס' שם ד"ה כשעשה חידוש עוד דבמקום שמתחייב ח"ו נידוי אינו מופטר אף כשעשה תשובה. ועכ"פ זה ודאי שלא נמסר לבי"ד של מעה אף לסנהדרין דבר שתלוי בנקודת הלכ. וכיוצא בזה כתב ק"ו הישמה משה פ' שמיני דין אם קברי לדיקים לא מעמאין וז"ל: דמעטס הדין ראוי להיות שלדיקים לא יעמאן כי אין עומאם להם, ובמיתתן נקראו חיים, אך לא ניתנה לנו להתנהג דין זה כי הכרעה זו אין דעתנו דעת האנושי מקפת אותה, כי אני ה' חוקר לב ובוחן כליות הלב, והאדם יראה לעינים ולכך אין לנו להתנהג בזה כלל, אף אם נודע לנו שהוא לדיק כדי שלא לחלק בין לדיק ללדיק דאין כח במצותן צדיקו וכו', ולכך אמר ריב"ז בשעת פטירתו פנו כלים מפני העומאם והכינו כסא לחזקי' מלך יחודם שרצה בזה ללמד לתלמידיו דאף שאז בשעת מיתתו נחבצר לו שהוא לדיק גמור ואין אדם משקר בשעת מיתתו, מכל מקום הזכירם על העומאם, לומר לך דאף בנחבצר לא ניתכן עמוד התורה ע"ז דלא בשמים היא, ובארץ הידיעה נעדרת בזה רובא דרובא ע"כ התורה השוה מדותי' עכ"ל, יעיי"ש שהאריך. ועכ"פ זה ודאי לכל הדיעות שלא נמסר לבי"ד של מעה לידע כל פנימיות לבדם של אנשי הדור אם עבודתם להשי"ת היא מאהבה בלתי לה' לבדו בלי פניות של קבלת פרס מאתו ית"ש ולתלות בידיעה זו שבועה חמורה שאמר עלי' הקצ"ה אני מתיר את צערכם. — אבל גם בלאו הכי אין שם צתיקונים שום רמז ורמיהה מהשבועה שעל ישראל צתיקת הקץ, אלא מדבר משבועתו של הקצ"ה שגזר על הגלות והוא יודע ובוחן לבות אם עובדים מאהבה כראוי.

והנה בגמרא מבואר שיש בלשון השבועות שבאותן הפסוקים גם שבועה על אומות העולם, — אף שלכאורה קשה להעמיס זה בפשט לשון הקרא, אבל הוא צדק דרש, כאשר מנינו שהרבה הוכחות למדו חכמינו ז"ל מדרשות, אף שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, מכל מקום תרומתו אינהו הדרש והפשט כנודע, ודעת החוקנים הוא שגדרש באחת מהשבועות כללו גם על שבועתו של הקצ"ה שגזר על הגלות שלא

דאפילו כנישתא חדא דתייבין בזכותא איתכניש, אפשר דהא דכנישתא חדא לא כיו סגי בחור האלף שנים שהיתה שבעתו של הקב"ה שיכיו בגלות עד שישובו כולם או רובם, אבל אחר האלף שנים מהני הא דרישי כנישתא או כנישתא חדא, יעיי"ש.

ו'א הכנתי, דמלכד מה שיש לפקפק בעיקר החילוק מלשון הזוכר, וגם הוא כתבו בדרך אפשר אינו מובן דמכ שהקשה אמאי לא אחי משיחא דימי התנאים וניחא לי דכשיל שחי בחור האלף שנים לא הי' סגי בכנישתא חדא, הלא קושיא זו קשה גם על הזמן שאחר האלף שנים, שחי כל הראשונים אחר האלף שנים שחיו קדושים עלומים הרבה מהם בעלי גילוי אלי ומדריגות גבוהות, וכן אח"כ האר"י הקדוש ובעש"ט הק' ותלמידיהם הקדושים, והיו דורות שחיו בהם אלפים ורבעות לדיקים וקדושים, הכי בכל אלו הדורות לא יכלו לאסוף כי כנישתא חדא לתשובה שלימה. — אבל נראה שאין הכוונה שאף אם כל הדור כמה ח"ו פושעים ורשעים סגי בכנישתא חדא, דכלא עון הדור מעכב, אלא שאם הדור כולם או רובם אין עושין עוונות מחדש ומקיימין את החורב אלא שאין עושין תשובה שנימה כהוגן על העבר, בזה סגי בכנישתא חדא שעושין תשובה כראוי. וכן נראה מנשון ברו"ח במדרש הנעלם פרשת נח דף מ' (דפוס מונקאטש) דז"ל: א"ל ר"ע א"כ איך יבא דא להתעורר כולבון כחדא בתשובה מאן דהוי בסייפי דשמיא ומאן דהוי בסייפי דארעא האיך יתחברון כולבון כחדא למעבד תשובה, אמר לי ר"א דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא או כנישתא חדא בזכותא יתכנס כל גלותא. הכי אמר זה מחמת הקושיא שאי אפשר שיתחברון כולבון כחדא מסייפי שמיא עד סייפי דארעא למיעבד תשובה כחדא, וכלא לפרוש מן העצירות ולקיים את החוב"ק יוכל כל אחד ואחד לעשות כן במקומו, ולמה הכרח לזה שיתחברון כולבון כחדא, ומעיקרא מאי קשיא לי. וע"כ שכוונתו שלעשות תשובה כהוגן בכוונה ראוי לאו כל מוחא סביל דא כשכחא לעמא לבין לבו ודעתו כל כך אלא אם מתחברין כולבון כחדא בחור תשובה רבים יש מליאות לדבר. ואפשר יש מכאן ראוי למ"ש ק"ו ז"ל ציטתא משה פרשת באזינו שבתשובה רבים יש גם לתשובה מיראה דין תשובה

השבעות שעל ישראל בענין דחיקת הקץ שאין בזה הגבלת זמן, אלא כמו שכתבתי למעלה.

עג

ובדברי התיקונים והרח"ו ז"ל מיושב היעב מה שנתקשה עובא הכיד"א בשם הגדולים חות א' סי' רי"ע דכיון שכתבו בכמה מקומות בזכר ובמדרש שבתוך האלף שנים הי' מוכרח גזירת בגלות, האיך מלינו כמה מימרות שחי מועיל תשובה גם אז שאמר אלי לריב"ל היום אם בקולו תשמע, ורצ אמר כלו כל הקיטין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וכן הוא בזו"ח דימי רבי שחי מועיל תשובה, וכלא כל אלו היו בחור האלף שנים. וכבר נתקשה בזה באברבנאל בספרו ישועות משיחו והקשה גם מרי"ע האיך עשה צדן כחיבה שהוא משיח וחי' סמוך לחורבן זמן שחי הכרח בגלות. ולדברי התיקונים והרח"ו ז"ל כ"ז לא קשה מידי כי לא היתה הגזירה והשבעה גם בחור האלף שנים אלא אם לא יעבדו את השי"ת מאהבה גמורה בלי שום פניות של קבלת פרס, וא"כ י"ל שכל אלו המקומות שאמרו אף בחור אלף שנים אפשר לגאולה אם יעשו תשובה כוונתם על תשובה כנ"ל, גם ר"ע ראה דורו מחוקן שיעשו תשובה מאהבה כראוי.

עד

והחיד"א שם נתקשה וכתב ראשונים שאלו אמאי לא אתא משיחא דימי חסידים הראשונים רש"י וכל קדושים עמו שחי נשמות עליונים וחיית האש מלהטת סביבם ומלאכי השרת מוקפים חומה ואלי זכור לעובד כיו מתרחש לכו בדבר איש אל רעהו, וכביכול גזר גזירה ואייבו ביעולי בעלוי ומדוע בושש לא בא צד ישי. ובתחילה תי' שלא הי' אפשר בשביל שחי בחור האלף שנים, ואח"כ מחמת הקושיא הכ"ל שמלינו בכמה מקומות שחי מועיל תשובה אף בחור האלף שנים הראשונים ילא לחלק שגם אז הי' מועיל בתשובה אלא שהחילוק הוא שאז הי' נריך שישובו כל ישראל ולא הי' מספיק מה שחיו בישראל קדושי עליונים דמכ שאמרו אח"כ בזו"ח

במ"ש הראצ"ד והציא הכתוב אני קלפתי מעט והמה עזרו לרעה, ואעפ"כ נענשו בני אפרים על עזרם על השבועה. וכן כשצאו משה ואהרן לא היו רשאים להאמין עד ששמעו הסימן הנמסר מאבותינו הק', כמו שהבאתי למעלה. ואין צריך להרבות בזה בראיות כי הדבר פשוט דלאו הא צהא תליא, ואין צוה אלא להסית ולהדיח לעצור על החוק"ק.

גם לשון המהר"ל ז"ל צורר מללו שכתב שאף אם רוצים ח"ו להמית אותם צענויים קשים לא יהיו יולאים וכן הפי' אלא כל שבועה משבועות הללו והנה אם ח"ו האומות ממיתים צענויים קשים ר"ל צודאי עוצרים על השבועה ואעפ"כ כתב המהר"ל דבישראל עדיין הוא ציבהג ואל יעצור לסבול ח"ו מהאומות הריגות צענויים קשים ר"ל כדי שלא לעצור על אלו השבועות, גם צבל הרשעה עשו אכזריות נוראות בשעת החורבן והרגו צדון חסידי עליון וחכמ"ל תקנו צרכה צס ומלכות לומר צרוך שהכריז צבל הרשעה כמצוה צשו"ע או"ה סי' רכ"ד סעיף ג' גם אח"כ זרקו חמ"ו לתוך כשן האש ועוד כמה רשעות נוראות עד אין מספר ועצרו על השבועה ואעפ"כ צמה דאר"י כל העולה מצבל לא"י עובר בעשה מסיק צגמ' שהוא צצבל השבועה וערה ליישב דברי ר"ז שהשבועה קאי רק שלא יעלו צחומה והלא צפשיעות הוב מלי למימר דכיון צצבל הרשעה עברה על השבועה פעורין גם המה מהשבועה וכצד נחבעלה השבועה מנח שהאומות עצרו על השבועה, אצל חזיון שאין בו"א צגמ' לומר כן אלא לכו"ע השבועה קיימת לענין הלכה בצוה אופן שאסור לעלות לא"י כפליגתא ר"י ור"ז וע"כ שאין זה תלוי כלל בשבועות האומות. גם צח"י שפי' שבועה האחרונה על מלך המשיח שלא למרוד בחילותיו דגוג ומגוג אף כי וודאי החיילות האלו עוצרים על השבועה.

והקדוש ר' אברהם גאלאנטי זצוק"ל [אשר החיד"א צסם הגדולים אות א' כתב עליו הוא הקדוש מופלג בקדושה ככתוב צס' צנחי האר"י והוא הי' מגדולי תלמידי הרמ"ק ז"ל ועי"ש שהאריך צצנחו] הציא צספרו צכות אבות על מס' אבות מעשה רב וזה"ק על המשנה דאל תחודע לרשות כלומר להשגיב

מאברה. ועכ"פ קושייתו רק על עשיית השבועה, וע"ז השיב לו דגוי צרישי כנישתא או צחדא כנישתא, אצל לא על פרישה מהעונות וקיום החוק"ק שעון הדור מעכצ, ואף חוטא אחד יאצד עוצה הרבה כמו שהי' צעקן שהי' אחד ואמר הכתוב הכי חטא ישראל שהי' החטא על כלל ישראל ונענשו רוב הסנהדרין עד שתיקנו את הדבר. ואפשר לתרץ עוד בצאופנים אחרים, ויש לדבר הרבה בזה, אצל אין כדאי להאריך, כי צאמת עיקר ושרשי הדברים של כל עניני הגלות והגאולה סיבת כל הסיבות והטעמים של כל הסיבות הם דברים סתומים וחתומים ולא נמסרו אלא להקצ"ה צלצד, הוא ואין צלתו ית"ש, ולכן אנו מוזהרין כל כך שלא לעשות מעלמנו שום זין כל שהוא צעניני הגאולה אלא לעבוד את השי"ת ולנפות ליטעתו.

עה

וי"ש אפיקורסים שאומרים שכיון שהאומות לא קיימו את השבועה לכן יש גם לנו ח"ו היתר לעצור על השבועה, וזה הצל הצלים, שאין אלו השבועות תלויים זה בזה, שלא השגיב אותנו הקצ"ה צצציל עוצת האומות אלא לעוצתו, שראתה חכמתו ית"ש את גודל הרעה של דחיקת הקץ לפני זמנו, והאומות מעולם עצרו על השבועה, ולעתיד ינקום הקצ"ה מהם כמו שיש ע"ז כמה פסוקים ומאמרי חכמ"ל, אצל אין לזה שייכות עם שבועתנו. וגם צשעת החורבן עברה מלכות רומי על השבועה כמצוה צמדרש איכה צפתיחה, ואעפ"כ מצוה שס אח"כ צמדרש שנענשו דורו של צן כחיצא כל כך צצציל עצרו על השבועה. והרמב"ם צאגרת תימן שהזכיר אותם שלא לעצור על השבועה צדחיקת הקץ כתב שס צאותו האגרת עוד טעם שהם תחת מלכות הרשעה שעושים צרות ורדיפות ושנאה ומלחמות על ישראל יותר מכל האומות אף שאנו סובלים מהם הכל ומכש"כ אם נעורר עלינו ונקרא צמלכות צצברים צעלים ושקר היא סכנה עזומה ח"ו יעי"ש. אח"כ כתב צפירוש שהמלכות רודפת את ישראל צרדיפות נוראה, וצודאי שעצרו בזה על השבועה ואעפ"כ כתב אח"כ להזהיר את ישראל שלא לעצור על השבועה. גם המאריים נענשו על ששעצרו בישראל ומררו את חייכם יותר מגזירתו של הקצ"ה,

ויחפיים צדקה ויחיצ לה להיכלי' ות"ח דהכי הוא דהא כתיב נפלה לא תוסיף קום, ועל דא כתיב ציוס בהוא חקיס את סוכת דוד הנופלת, היא לא תוסיף קום כזמנין אחרנין, אבל אגא חוקיס לה וכו', יעיי"ש. וביאר באור החמה שיש צדק קניא וגם נחמה, כי הקניא היא אריכות הגלות שלא תוכל לקום מעממה עד שיוחיד לה הקב"ה בידיו ויוקיס לה והיא נחמה שעי"א שלא תוכל לקום מעממה אלא עי"א הקב"ה יהי קימה נחמה ולא תוסיף ליפול שלא יהי עוד לעולם גלות יעיי"ש באריכות דבריו.

והנה גם בגאולות הקודמות אף שידעו הזמן אעפ"כ הי' הכל עפ"י נבואה בשליחותו של הקב"ה שגם צימו עזרא שלא הי' התגלות כמו במלרים ע"י משה ואהרן מכל מקום לא עשו זה כל שהוא צלי נבואה, כמבואר בכתובים, וכל תנועה ותנועה היתה בשליחותו של הקב"ה, ועזרא הסופר שהי' נביא אמת הי' המנהיג, ומכל מקום כתוב צוה"ק שכל הגאולות הקודמין היו בצחינה שהיה תבא קמי מלכא ולא יהי' כן בגלות הזה, שלא תוכל לקום מעממה כמו בגלויות הראשונות עד שיצא הקב"ה עם כל בני היכלי' ויחיד בידיו ויוקיס לה. וכן מבואר צוה"ק פ' פקודי דף רל"ט ע"ב ובתיקונים שאסור למוקם מעממה וע"כ שא"א אלא בצחינה גביר יותר מהגאולות הקודמות, וקל וחומר שלא לקום מעממה בצחינה שפילה שעשו האפיקורסים, שזו ודאי נגד יקרא דלא חוס' קום כמבואר צוה"ק. והחושב ע"ז אין זה אלא דעת מינות. והחוש בעיד בכל אלו הדורות שכל אותן שהלכו במחשבה זו ליקח ממשה וגאולה מעממה קודם ביאת המשיח נעשו אח"כ מינים ואפיקורסים לגמרי, כי כח המינות נשרש צדק.

עו

וכדי להצין דעת המהר"ל שכתב שהוא ציהרג ואל יעבור כדין שמה שבדאי אין זה בצביל איסור השבועה כאשר כתבתי למעלה, אבל הדברים מובנים דהנה כתב בשלה"ק במס' שבועות דלשנות אף דין א' מדיני הכוה"ק אפילו לומר רק בפני האומות על מה שהוא פטור חייב או על חייב פטור לריק למסור עצמו

השבועות כנגדם ולמרוד באומות וללכת למלחמה כנגדם כמו שהעלו על לב אנשי פורעוגאל וראו להרים ראש להרגם וללכוד המלוכה והי' שם זקן א' ושאל ע"י שם אחד והשיבוהו אס תעירו ואס תעוררו וכמו שפירשו ז"ל ג' שבועות השבוע הקב"ה את ישראל אחת שלא ימרדו בהקב"ה וז"ש ואל תתודע לרשות דהיינו רשות הרבים לילית וכן זוגה ס"מ וע' שרים עכ"ל הק'. והנה אנשי פורעוגאל עשו גזירת שמד והרגו צמיחות משונות ר"ל כנודע והנה עברו על השבועה באופן נורא והי' זה צימו גלות שפאניא וכפי הנראה מאותה המעשה שגם הנ"ל שהי' צדקם להרגם וללכוד המלוכה ולהנלל מכל אלה ואעפ"כ השיבו מן השמים שלא לעבור על השבועה. ופלא בעיני הלשון שכתב בהשבועה שלא ימרדו בהקב"ה ולא מצינו לשון זה בשום מקום, וז"ל הכוונה דאס עוברין על אלו השבועות הוי מרידה בהקב"ה, ולהלן יתבאר צדק. ועכ"פ הדבר ברור צלי ספק שאין אלו השבועות תלויים כלל בשבועת האומות.

וה"ל הוה"ק פרשת ויקרא דף ו' : ת"ח בכלהו גלותא דגלו ישראל לכלהו שוי זמנא וקאל וצכלהו הוי ישראל חייבין לקוב"ה, ובתולת ישראל הוי תבא לאתרחא צהביא זמנא דגור עליה, והשתא בגלותא דא תתרחא לאו הכי, דהא הוי לא תיתוב הכי כזמנין אחרנין, והאי קרא חובה דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, נפלה ולא תוסיף להקימה לא כתיב, מתל למלכא דרגו על מערונותא ואשדי לה מהיכליה לזמנא ידיעא, כד הוי מטי הויא זמנא מיד מערונותא הוי עאלת ותבא קמי מלכא, וכן זמנא חד ותרין ותלת זמנין, לזמנא בתרייתא אתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי לה מלכא מהיכליה לזמנא רחיקא אמר מלכא האי זמנא לאו הוי כשאר זמנין, דהוי תיתי קמאי הכי, אלא אגא אחיל עם כל בני היכלי' ואתצבע עליה. כד מעא לגבה חמא לה דהוי שכיבא לעפרא, מאן חמא יקרא דמערונותא צהביא זמנא וצעותין דמלכא לקבלה עד דאחיד לה מלכא בידיו ואוקיס לה ואייתי לה להיכליה ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחיק מינה. כך קוב"ה כל זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוי מטי זמנא היא אחיאת והדרת קמי מלכא, והשתא בגלותא דא לאו הכי אלא קוב"ה יחיד צידהא ויוקיס לה

וכי, ועליו נאמר הלא משנאריך ה' אשנא, עכ"ל ועיי"ש
שבהאריך עוד, ובתוך אלה היסודות שכחז הוא האמונה
בציאת המשיח, וכחז העם שם בפירוש המשניות
ובספר היד הלכות מלכים בשביל שהוא מצוה בקרא
והמסתפק בזה הוא כופר בחורה, וכחז שם שבכלל
האמונה בציאת המשיח הוא גם האמונה בכל
ההצעות שנאמרו בקראי צעניי הגאולה כמובן.
וכבר נתבאר שמצוה כחמה קראי שהגאולה הוא רק
צידו של הקצ"ה, ואנו מוזהרין על זה מקודם מתן
חורב בדכתיב ידוע חז"ל וא"ל לבוא לידי קצלת התורה
צלי אמונה זו כמבואר כ"ז לעיל באורך, לכן דעת
המהר"ל שלקחי הגאולה מעצמם קודם הזמן נגד
שבועות של הקצ"ה וחוששים שהמה צרוע צר יכולים
לבעל גזירתו של הקצ"ה הוא כפירה גמורה בחו"ק
ובאמונה כפי המבואר לעיל, וזהו גרע מכפירה
בציאת המשיח, ע"כ דעת המהר"ל ז"ל שחלט שהוא
באיסור יכרג ואל יעבור דין משומד, כמו כל הענינים
שיש בהם מיות וכפירה בחו"ק.

ומובן ג"כ מה שאמר שאף אם כופין אותו ע"י מיתא
ועיוניים קשים ר"ל ללאת מן הגלות החיוז
לסבול שלא ללאת שלכאורה אם יולא מחמת מיתא
וכפיות קשים ר"ל אין זה גאולה וחירות ולא הוא בכלל
דחיקת הקץ ולמה יחייב למסור נפשו להריגה עבור
זה. אמנם גם צע"ז אם עובד ע"ז מחמת פחד הריגה
אין זה נקרא עובד ע"ז כיון דהוי ע"י כפי' ואונס,
ואונסא כמאן דלא עבד, כמבואר ברמב"ם פ"ה מהל'
יסודי התורה הל' ד' שאין מלקין אותו, וק"ו שאין
ממיתין אותו כיון דהוי באונס, אלא שלריך למסור
עצמו להריגה בזה בשביל שהוא קידוש השם, וכאשר
צויר צלשונו בספר המצות להרמב"ם מזה ע' בעשה
דוקדשתי שהמאזה לפרסם האמונה, ואעפ"י שצא עלינו
מכריח לבקש ממנו לכפותינו נמסור עצמינו למיתא
ולא נתעבו לחשוב שכפרנו אעפ"י שצויתנו מאמינים
בו יתעלה, ועיי"ש. והרי שצמה שנוגע לאמונה החיוז
למסור נפשו להריגה עבור זה שלא יחשבו עליו שיש
בו כפירה ר"ל אף שאין האמת כן.

ומבואר עבור סי' קנ"ז אסור לאדם לומר שהוא
מכחי"ם כדי שלא יכרגו ודין שהוא אומר

למיתא שלא לאמר כן, כי הוי כפירה בחורב משה מה
לי דבור אחד מה לי כל התורה, ועיי"ש. והרי דאף
שהוא מאמין בלבו בכל התורה כולה אלא שאומר דיבור
זה בפני האומות מפני הסכנה, מכל מקום כיון שהוא
דיבור של כפירה באת אחת בחו"ק יש לו דין יכרג
ואל יעבור כי כל עניני כפירה היא בכלל ע"ז שהיא
כפירה בהאמונה. ולהלן אחתון לשון תשובת הרדב"ז
שמבאר הדברים בטעמים ונימוקים דמה שיש בו כפירה
ר"ל אף אם אין לו מחשבת ע"ז כלל דינו ככרג ואל
יעבור דגרע מעובד ע"ז ר"ל, והמהר"ם שיק בחשבה
או"ח סי' ש"ד אחר שהציד הדין דחשש אפיקורסות
יכרג ואל יעבור אף שאין בו מחשבת ע"ז כחז עוד דאף
במקום דהיא רק ספיקא דחשש אפיקורסות הוי ס"ד
לחומרלא ולא שייך בזה ספק נפשות להקל, ועיי"ש
בטעמו. ומכל שכן בזה שכבר נתבאר שלקחת גאולה
וממשלה קודם הזמן הוי כפירה בהשגחה, ואף צני
אפרים שלא ה' אלא מחמת טעות שה' להם חשבון
שכבר הגיע הזמן, אף על פי כן כחז עליהם הפסוק
כי לא האמינו באלקים, וכבר הבאתי לעיל דברי
המהר"ש יפה שכחז העם דאף שחשבו שהגיע הזמן,
מכל מקום כיון שיש כמה קראי שאף השי"ת הוא
הגואל, הוי מה שעושים בטעמים בזה צרוע צר
נגד האמונה, והבאתי דברי הרמב"ן סוף פרשת בא
שכתב שאין לאדם חלק בחורב משה עד שנאמין בכל
דבריו ומקרינו שכולם נסום אין בהם טבע ומנהגו של
עולם וכו' ע"כ, ומה שאנו זריכים לעשות פעולות
גשמיות בכל עניניו הוא בשביל שכן גזר הבו"ת שאמר
ה' למען יכרך ה' חלקך בכל מעשה ידך אשר תעשה,
והחובת הלבבות כתב טעמים לזה, אמנם צעניי
הגאולה שצפירוש אברהם התורה הקדושה לעשות שום
זו כ"ש של דחיקת הקץ והוי העושה בזה לגמרי נגד
האמונה ואין לו חלק בחורב משה.

וכבר כתב הרמב"ם בפרק חלק אחר שצויר ה"ג
עיקרים, וז"ל: כאשר יאמין האדם אלה
היסודות כלם ויחזרר בה אמונתו בזה הוא נכנס בכלל
ישראל ומאזה לאורכו וכו' ואפילו עשה מה שיכול מן
העבירות מחמת התאוה וההגברות העצב וכו'
וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי ילך מן
הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורס וקוף צנעיות

עב

ומעתה לריך להבין כיון שהעצם ענין של דחיקת הקץ הוא כפירה בכתוב"ק שהוא ציבור ואל יעבור כדן שמד, א"כ הוא חמור הרבה יותר מאיסור שבועה, ולמה ה' לריך להשביע על מה שהוא חמור הרבה יותר מהשבועה. אבל בעין קושיא זו היא בתוס' שבועות דף כ"ט ע"א ד"ה כשהשביע משה את ישראל, והקשו שם בתוס' מה היתה מועלת השבועה כמו שה' ירא שיעברו עכו"ם כמו כן ה' לירא שיעברו על השבועה. וכתב המהרש"א שם דלא קשה מידי דהשבועה עצמה היא קבלת התורה. והפמ"א בכתנות אור פרשת נצבים כתב ליישב קושיית התוס' דאיתא במס' שבועות כמה ענינים שחמור העונש והפורעניות בשבועה יותר מכל העצירות שבתורה, ולכן השביעם שה' יראים יותר מעונש השבועה. ולא הצנתי דבריו שע"כ אותה שבועת התורה שהשביע משה את ישראל צמחן תורה לא נאמרה עלי' אותו העונש והפורעניות שנאמרה באיסור שבועה, דאם לא כן האידך אמר בשבועות ל"ט שעל כל העצירות שבתורה אין נפרעין מהם כמו מאיסור שבועה, הלא על כל העצירות שבתורה יש בהם איסור שבועה שמושבע ועומד מהר סיני, דמהאי טעמא אמרו בשבועות דף כ"ג ועוד בכמה דוכתי שאין שבועה חלה על דבר איסור יען שמושבע ועומד מהר סיני ואין שבועה חלה על שבועה, וע"כ ל"ל דאף שעל כל העצירות שבתורה יש עליהן איסור שבועה שכללות מהר סיני, מכל מקום לענין עונש ופורעניות אינו שוה לשאר שבועה, ונסתר חירונו של הפמ"א.

שוב ראיתי בספר חסידים סי' ת"ו שכתב וז"ל: ומעשה באשה אחת שרחצה שני בנ"י והטביע א' את חבירו ונדרה אמה שלא לרחוץ ביום ההוא. פ"א היתה בעל"ת ברית ורחצה ומתה. ומלניו באשה אחת שנדרה שלא לשחות מי מעיין א', פ"א שחתה והולוכה לבית ומתה. ומלניו מושבעים ועומדים מהר סיני שלא מחו על השבועה שעברו, עכ"ל. והטעם שכתב צדק אה"כ אינו מובין כ"כ וז"ע, ובוודאי שכל דרכי השי"ת יש טעמים מרובים עד אין חקר וכל מה שאנו יכולים להשיג אינו אף כעפע מן הים. ועכ"פ

שהוא עכו"ם הרי מודה לדתם וכופר בעיקר עכ"ל. והרי שאף צדק שאינו עושה שום מעשה חלל דיבורא בעלמא שהוא שקר גמור ואין בו לא מיני' ולא מקלתי' חלל אומר כן בשביל פחד של הריגה, מכל מקום כיון שפ"י אמירה זו חושבין עליו שמודה לדתם דהוי כפירה, מחויב לאיסור נפשו להריגה שלא יחשבו עליו ענין של כפירה ר"ל. ומוזן לפי"ז דעת המהר"ל דכיון שזאתה מן הגלות קודם הזמן הוי כפירה בכתוב"ק ובאמונה לכן אף אם עושה זאת אפילו מחמת כפי' של הריגה ר"ל ואונסא כמאן דלא עבד, מכל מקום הוי כשאר עניני כפירה שמחויב לאיסור עצמו להריגה אף צדק שאין בלבו כלום חלל אך בשביל זה שלא יחשבו עליו שמודה בכפירה ר"ל, ומוטל עליו לפרסם האמונה במסירת נפש ממש לעיני כל.

עז

והנה לא דיבר המהר"ל ממינים ואפיקורסים או מעצירים על הדת ר"ל, כי לא דיבר כלל חלל מאותה העצירה של דחיקת הקץ שמושבעין עליו באלו השבועות, ולא נאמרה השבועה למינים ואפיקורסים חלל לכלל ישראל הכשרים, ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אלוים כולם צדורים אף כתנאים ואמוראים, מכל מקום אם לוקחים הממשלה והחירות מעצמם טרם שהגיע הזמן הוי דחיקת הקץ שהוא כפירה בכתוב"ק ובאמונה. גם מלכות בן כוזיבא ה' מלכות של תורה בשלימות, שהרי לא מלאו בו שום פגם חלל זה שלא ה' מורה ודאין שהוא מדריגה גבוה מאוד ועלה שלא ה' אף למרע"ה כמ"ש הרמב"ם באגרת תימן, גם בני דורו היו כולם לדיקים גמורים שהרי לא מלאו חזו"ל שום חטא חלל זה שלא היו מתאבלין על ירושלים ונענשו כ"כ מרה ר"ל בשביל שה' צדק דחיקת הקץ לפני הזמן, כמבואר במדרש רב. וזה פשוט וברור לכל המעיין בכל דברי המהר"ל שם צדק באריכות דבריו הצוערים כגחלי אש, שלא דבר כלל חלל אף מאותו הענין של דחיקת הקץ בלבד, ונחן עליו משפט חרוץ של שמד ר"ל כי עולם הענין של דחיקת הקץ בלבד הוא נגד האמונה בשי"ת ובתורה בק', ואין צדק שום ספק.

זה מצוה דבריו שהשבעה שאנו מושבעים ועומדים מהר סיני אף שיש לו דין שבעה בכל פרטי, מ"מ לענין העונש אינו דומה לשאר שבעה, כמו שהוכחתי לעיל מדברי הש"ס.

אך בשבועת התורה י"ל בדברי המהרש"א שהלככה השבעה לאורך הקבלה שלא יהא דיבורא בעלמא, ובשבועות גלות והגאולה י"ל בדברי הפמ"א שיש להשבעה חומר העונש יותר מע"ז, שהרי מלינו עונש חמור באותה השבעה שאמר אני מחיר את צרכם וכי' מה שלא מלינו זה אף בשבעה אחרת, וא"כ אין קושיא למה הלככה השבעה, שהוא בשביל להגדיל הפורעניות ר"ל יותר ממנינות וכפירה שהרי גם ע"ז הוא כפירה וחמור הרבה יותר מאיסור שבעה, מכל מקום לענין הפורעניות ר"ל נפרעין יותר בשבעה, נפרע בשבעה זו שאמר בפירוש אני מחיר את צרכם. ואף לדברי הרמב"ם שכתב שהשבעה היא בדרך משל, מכל מקום נריך טעם למה הוא נריך להמשל הזה. ולפי הכ"ל מובן דאף שלפי הדין אין השבעה חלה על דורות הבאים, מכל מקום הודיעה הנבואה שהקפיד הקב"ה להטיל ע"ז עונש כמו שבעה, וזוהי הוה נמשל לשבעה. ונמצא שאותה השבעה שלא ליקח גאולה מעצמם הוא חמורה הרבה יותר מהשבעה שהי' צמתן חורה שיש עלי' גם עונש השבעה ממש ואין זה קושיא למה נאמר עוד בלשון שבעה.

עפ

אבל עדיין נריך להבין שהרי אמרו בגמרא סוטה דף ל"ז ע"ב על ה"א ארורים שנאמרו בזה גריזים ובהר עיבל ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' בארור סגי ל', אלא זה הבא על הערוה והוליד בן והלך לבין העכו"ם ועבד עכו"ם, ארורין אביו ואמו של זה שכן גרמו לו. ופירש"י ז"ל בארור סגי ל' צמתי' כופר בעיקר הוא וסגי ל' בארור, אלא הבא על הערוה והוליד ממזר ומתוך צושתו שאסור לבוא בקהל הולך לבין העכו"ם ארורים אלה שעשהו לעבד פסל ומסכה. ואף דמצוה בגמרא שבעות דף ל"ו ע"א ארור צו נידוי, צו קללה, צו שבעה, מ"מ לא סגי ל' צמתי' זה שאמר בלשון ארור להוסיף קללה ועונש וכל החומרות, וי"ל דכיון שהיא כפירה בעיקר

שחמור מכל העבירות שבתורה אם אמרו סתם בלשון ארור הוא מקטין את העבירה. ועיין מהרש"א שם שביאר הכוונה דארור משמע ארור בעו"ז אבל העובד עכו"ם אין לו חלק גם לעו"ז, דמומר לעכו"ם הוי מומר לכל התורה כולה שאין לו חלק לעולם הבא, ולכן הקשה וכי בארור סגי ל', וי"ל דאף שהאמת הוא כן ולכן אמר הכתוב ע"ז בלשון ארור כדי להוסיף קללה ועונש ע"ז גם בעו"ז מכל מקום לא נוחא לבו לתרץ הקרא צהבי שסתם הכתוב לכחוד סתם ארור ולא הודיענו שמה שעון כפירה בעיקר ר"ל הוא חמור יותר משבעה וארורים הן בעלם העון הנוגע באמונה וגם בעו"ז הוי ככפירה בעיקר עונש יותר שמפסיד כל חלקו בעו"ז ואיכא למיעט בסימיתא לשון הכתוב להמעיט העון החמור של כפירה בעיקר ר"ל זולת אם בכלל באותו הארור גם אחיז ענין שאין צו כפירה בעיקר מיושב בלשון ששציל זה סתם הכתוב והולך לומר שכלל צוה אף מי שאינו עובד עכו"ם אלא שגרם לה וכו"ם, ובודאי שק"י הוא על העובד עכו"ם בעצמו שכלל באותו הארור אלא שאמר בלשון זה שציל שסוד גם על הגורם וא"כ גם שבעה זו שכתב המהר"ל שהוא ביהרג ואל יעבור כדן משומד שבודאי אי אפשר לומר שהוא שציל איסור השבעה וע"כ שסובר שלקחת גאולה מעצמם הוא כפירה בעיקר, וא"כ קשה על מה שאמר השבעתי אתכם ואני מחיר את צרכם, וכי צוה סגי ל' שהוא עונש העו"ם, הלא כופר בעיקר הוא ואין לו גם חלק לעו"ז כקושיא הגמרא בארור אשר יעשה פסל ומסכה.

ואפשר שמחמת קושיא זו ראה רש"י ז"ל להוסיף לפרש דקאי גם על המרצה בתחנונים יותר מדאי, שזה ודאי אינו כפירה בעיקר, דאף שהיו פתוחים לפניו כל המדרשות דקאי על העושים מעשים שלוקחים גאולה מעצמם קודם הזמן שעוברים על השבעות האלו, גם צ"ס לא נמצא דקאי על המרצה בתחנונים אלא אדרבה לכאורה ראי' להיפך מעובדא דר' חייא ובניו כמ"ש לעיל, אבל לא נוחא ל' לרש"י ז"ל לפרש דקאי רק על העושים מעשים טאלו שהם כפירה בעיקר כקושיא הגמרא בסוטה וכי צוה סגי ל', וע"כ מפרש דקאי על המרצה בתחנונים שזה ודאי

הבאתי מ"ש הרמז"ן שלא ראו שאר השבועים לעלות לא"י כימי עזרא שלא אצו לדחוק את הקץ שידוע ה' אללם כי פקידת שבועים שנה לבצל נאמרה ולא עליהם. ונתקשיתי למח אחר שלא אצו לדחוק את הקץ הלא זו שבעה אחרת מלבד השבעה של עלי' בחומה וכתם מיירי מעלי' בחומה, ונדחקתי לתרץ בשביל שכל אלו השבועות הם מעטם אחד שלא לדחוק את הקץ, אבל עדיין צ"ע דכיון דבגמ' חלקן בחרתי ולמדו מקראי שני שבועות ע"ז למח שיהי הרמז"ן לשון בגמ' דקראו שבעה זו עלי' בחומה ועל דחיקת הקץ יש שבעה אחרת. ונראה דזה דהנה כבר הבאתי שלשון עלי' בחומה אינו לשון מצור והבאתי מכמה מקומות בדברי חז"ל שפירשו הלשון בחומה באופנים שונים, גם כמה שפירשו על עלי' מרובה ביחד אינו מצורר השיעור כמה נקרא מרובה שא"ל לומר שאסור לעלות כ"א ביחיד ממש וא"כ לריך לידע השיעור של מרובה. וצופה קול כתב העטם כמה שאנו מושבעין שלא לעלות בחומה דכיון דה' פורנו כנפוח הארץ אין לנו רשות להתקבץ ולהיות בחומה לעלות יחד לא"י עד שיקבצנו ה' ע"י משיח. גם מפרש אה"כ צופה קול מה שאמר צמד"ר שם אחר שהביא השבעה שלא יעלו חומה מן הגולה א"כ למח מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל ופי' דזה אם יעלו חומה מן הגולה למח יאמרו מלך המשיח לבוא לקבץ נדחי ישראל ומכיון דקיי"ל דמלך המשיח יקבץ נדחיו מכמה קראי א"כ אין צדינו להתקבץ מעמינו יחד עכ"ל יעיי"ש. ומצוה דזה שאסור עלי' בחומה הוא מה שרואים לעשות מעמם ערס הזמן מה שעתיד להיות ע"י מלך המשיח דייקא וכמו שהוא בלשון הקרא בהשבעה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ שלא לעורר את הגאולה ערס שצא החפץ מהש"ת, וגאולה וקיצון גליות הדא הוא וכמו שהוא במדרש עה"כ ידוע חדע כי גר יחי' זרעך וגו' ידוע שאני מפזר חדע שאני מכנס ידוע שאני ממשכן חדע שאני פורקן ידוע שאני משעבדן חדע שאני גואלם. הנה חשב כל עניני הגאולה וקיצון גליות בלשון א' כי הו' דהא חלי'.

אין זו כפירה בעיקר, וזולאי שק"ו הוא שכללו באלו השבועות העושים מעשים שהם גם כפירה בעיקר לחוספות העושה שיש באיסור שבעה לו ולכל העולם כולו כמו שאמרו בגמרא הלא שאמר בלשון זה דמשמע דסגי לי בכך בשביל דקאי גם על המרבה בתחנונים שגם זה נקרא דחיקת הקץ.

ומיושב דזה גם הקושיא הלא אין שבעה חלה על שבעה, ומח שיש זו מיעוט וכפירה ר"ל על כל זה כבר אנו מושבעין ועומדין מבר סיני, ותו לא חלה על זה שבעה אחרת. אבל אמרו כבר בגמרא שבעות דף כ"ב ועוד כמה דוכתי דכולל דברים המותרים עם דברים האסורים מיוגו דחיילא השבעה על דברים המותרים חיילא נמי על דברים האסורים, וא"כ גם זה כיון דחל על המרבה בתחנונים שהוא דבר המותר חל נמי על העושים מעשים בפועל שהוא איסור חמור ר"ל. ומח דקשה לכאורה מרביו הקדוש שואר לר' חייא וצנינו להתפלל באופן שיש בו דחיקת הקץ כמו ששמע מאלי' ז"ל וזה לכאורה נגד דברי רש"י ז"ל, ואף למח שכתבתי דאפשר שלאחר אותה המעשה משמיה נחביר הפירוש שאסור לעשות כן, אבל עדיין קשה מעיקרא מאי קסבר. ואולי י"ל דמנינו לדעת ר"י בסוף כתובות אף יחיד אסור לעלות מחמת אלו השבועות, ור"ז פליג דסובר כדר"ל דבעי לי לכל אותן השבועות ואין שם שבעה ליחיד, וא"כ אפשר שה' סובר רבי דאף שאין שבעה מיוחדת ליחיד, מכל מקום נכלל באיסור השבעה גם יחיד העולה שאין דוח ענין של כפירה, וזה הוא כולל גם דברי המותר בחור השבעה ותו לא קשה קושיא הנ"ל, וממילא שאין לריך לומר שאסור גם להרבות בתחנונים, אבל כשנחביר אה"כ דלא שפיר עבדי לדחוק את הקץ אף ע"י תפלה ותחנונים תו אין ז"ל שכלל בהשבעה אף יחיד העולה כמו שצאמת פסק ההלכה שיחיד מותר לעלות כמצוה לעיל, לכן כתב רש"י ז"ל שכלל בהשבעה לאסור אף המרבה בתחנונים.

בעת עלה דעתו שאפשר לפרש דברי רש"י ז"ל דרך פשוט יותר מה שהוצרך לנקש דרך חדש בשבעה כג' דקאי על המרבה בתחנונים דהנה כבר

גם מ"ש רש"י ז"ל ציד חזקה הוא ע"ד שהוא נקרא צפ' ואחזקן או הכסה וגו' ונמלחמה וציד

דחיקת הקץ נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה דבוי טעמא משום דחיקת הקץ ולא נלכדה בהשבעה בג' שלא ידחקו את הקץ על אחת פעולה שבעולם כ"א על חפלות ותחנונים כפי' רש"י ז"ל. ובפירושו של הדברים והגבול מה שנקרא תחנונים יותר מדאי כבר הארכתי למעלה.

ובעת נראה לפענ"ד שאולי אפשר לפרש דברי רש"י ז"ל כפשוטן דקאי על כאו"א שלא להרבות תחנונים יותר מדאי וכו' גבול לדבר עד כמה מותר להחפול על הגאולה, ומה דקשה עוצא שלא ביארו הגבול לא בגמ' ולא בפוסקים אלא אדרבא תיקנו חפלות מרובות בכל הדורות על הגאולה בלי גבול וקצבה כל מה דאפשר אולי י"ל דהנה כבר נתבאר שאין שבעות אלו של דחיקת הקץ תלוים כלל בשבעות האומות והאומות כבר עברו על שבעות במדה מרובה ועלומה עד אין שיעור וערך ולשון הגמ' בכתובות הוא שהשביע האומות שלא ישמעדו בהן בישראל יותר מדאי ולשון המד"ר בשב"ש הוא שלא יקשו עול על ישראל אבל עוד צחורבן בית ראשון בגלות בצל הרשעה עשו מה שעשו וכן בכל הדורות אנו אומרים שצב דור ודור עומדים עלינו לבלועינו לולא שהקב"ה מילינו מידם ואלו היו תלוים השבעות שעל ישראל בשבעות האומות לא היו פלוגי בגמ' כתובות בהלכה זו של עלי' מצב שחלוי כפי' דברי השבעה כי כבר עברו המה על השבעה והארכתי לעיל בזה בראיות עולמות וברורות. ועם הדברים מובן שאין זה כמו שנים שנשבעו זה לזה שחלוי שבעות האחד צחצירו אלא יש טעמים נשגבים גלויים ונסתרים על עמם הענין שלא לעשות כדברים האלה ובהם יש בזה מנינות וכפירה ר"ל. וכבר הבאתי דברי היפה קול דכיון דכמה קראי מוכחי שלא יהי' זה אלא ע"י מלך המשיח היו הרוצים לעשות זה בעמם ערם ביאת המשיח פגיעה באמונה, ואמרו חכז"ל ע"ז ולא האמינו באלקים, וכבר הארכתי בזה ויתבאר עוד להלן. והרמב"ם כתב באגרת תימן שלכן החמירה התור"ק ע"ז בחומר איסור שבעה שצביל שמועה של התעוררות הגאולה קודם הזמן הוא סכנה גדולה לישראל. ובדברי הקדוש המהרא"ג שהעסקתי לעיל כתב שנכנסין בזה לרה"ר של לילית וכן זוגה ס"מ

חזקה שפי' הראצ"ע ציד חזקה שיאלו ישראל ציד רמה ובפי' בשלה עה"כ וציד רמה פי' הראצ"ע לא יאלו כדמות בורחים וכו' עמהם כל כלי המלחמה והוא ע"ד שפי' התרגום צריש גלי וכבר הארכתי למעלה בכוונת דברי רש"י ז"ל מ"ש ציד חזקה והמכוון צמה שנאמר עלי' מרובה כחומה הוא אם עולין בדרך חירות יחד לא כיחידים שעולין בדרך גירות. וכללו של דבר מה שאמרו שלא לעלות בחומה הוא לשון סתום שנכלל בו כל מה שעושין לדחוק את הקץ ולהיות בחומה יחד. ושם התבוננתי כי רעיון זה מצוהר בדברי קדשו של ק"ז הישמה משה על שב"ש בפסוק השבעתי אתכם וגו' שהקשה על אומרים ז"ל השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו הקץ שהוא משולל הבנה מה הוא דחיקת הקץ דהא אמר אח"כ שלא יעלו בחומה ואי כפי' רש"י דדחיקת הקץ הוא שלא להפציר בחפלה יותר מדאי ע"ז הקשה דמה הוא הגבול כאשר העסקתי לעיל בדבריו. ועכ"פ מצוהר שקושייתו הראשונה הוא שא"א לומר הכוונה בשבעה של דחיקת הקץ על איזו פעולה שעושין בענין החירות והגאולה כי זה נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה, ולא נשאר לו אלא דרכו של רש"י ז"ל דקאי על חפלות ותחנונים אלא כיון שגם ע"ז קשה עוצא לכן הוסיף דקאי על השבעה כעין מ"ש החת"ס, הגם שצפי' על תהלים כתב בענין אחר אבל כאן אנו רואים דעתו בהחלט שכל פעולה שעושין צידים על החירות והגאולה הוא נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה ולא מלא לפרש למה הולכה השבעה בג' שלא לדחוק את הקץ אלא בדרך שכתב שם, וז"ל שהוא ע"ד שכתבתי להסביר שלשון עלי' בחומה הוא לשון סתום שנכלל בו כל הפעולות שבעניני הגאולה שאינם אלא צידו של הקב"ה לא זולת, וא"כ מיושב דעת רש"י ז"ל דאף שהי' פתוחים לפניו כל מדרשי חכז"ל שאמרו על הפעולות בזה לשון דחיקת הקץ כמו צבני אפרים ובימי בן חניצא וכדומה אבל לא ייחא לי' לפרש בזה השבעה בג' כי כל זה כבר נכלל בהשבעה שלא יעלו בחומה וכקושייתו של ק"ז ולהי"ה ולכן הוכרח לבקש פי' השבעה בג' בדרך חדש שהוסיף להשביע גם על חפלות ותחנונים. ומיושב בזה לשון הרמב"ן ז"ל דקרי עלייתן בחומה בלשון דחיקת הקץ כי באמת חזק הוא לכל פעולה של

לברע באזכריות נורא. ומה שהציוו בגמ' גם אותה השבועה שלא ירצו בתחנונים יותר מדאי לפי פירש"י ז"ל אף שכבר בעלה ומאי דבור הוה, מ"מ הציוו זה ע"ד שאמרו בגמ' יומא דף ה' ע"צ כיצד מלבישן מאי דבור הוה ומסיק כיצד הלבישן למיסבך קראי, וברי דאף במאי שאין שום נ"מ עוד ומאי דבור הו' מ"מ מה דלריבין למיסבך קראי שואלין ודורשין, ולכן הציוו גם כאן השבועה בג' כי לריבין למיסבך קראי מה דליתא בקראי ג' שבועות אבל למעשה אין נ"מ עוד צאותה השבועה אחר שכבר עברו האומות על שבועתם צמדה גדושה ועלומה, וא"כ חו לק"מ מה שלא ביארו בגמ' וצמח"ס השיעור שנקרא תחנונים יותר מדאי כי להלכה ולמעשה אין נ"מ עוד צה ומאי דבור הוה ולמיסבך קראי די צמה שהכיר השבועה בדרך כלל, אבל לא נחית לשיעורא.

ואין זה דומה למה דפליגי בגמ' בהלכה של העלי לא"י שחלו בפירושא דאלו השבועות כי העלי לא"י היא דבר הנעשה בפעולה ובדחיקות הקץ שעי' אחי פעולה באחז חופן שהוא צה ודאי השבועות קיימות ואינם תלויים כלל בשבועות האומות ולכן כתבו המהר"ל והמהר"ג שאף בשעה שהאומות ח"ו ממיתין צמיתות קשות ומשנות ר"ל חלים השבועות על ישראל שלא לעבור עליהם ואין נ"מ צה מה שעשו האומות ולא הותר בצביל מעשיהם הרעים של האומות אלא חפלה ולעקב לפני השי"ת לצדו בלי שום פעולה ח"ו כמצואר כ"ז לעיל, ולכאורה פי' זה מיסבך יותר בלשון רש"י ז"ל שכח סחם שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי וא"ל להעמים בדבריו כמו שכתבו בכוונתו דקאי רק על דרך השבועות או כמ"ש לפענ"ד דקאי רק על חפלה שהוא כר"ח וצניו, אמנם כיון דחזיקן גאון קדמאי הישמח משה ובחתי"ם דלא ינחא להו לפרש דברי רש"י ז"ל כפשוטן נראה דלא ינחא להו כלל לפרש גם על אותה השבועה של חפלה שחלוי בשבועות האומות, ואין זה דומה כלל לשנים שנשבעו ז"ל אלא הקצ"ה העיל עליהם חומר איסור שצוה צה, ולא נוכל לידע טעמו של יוצר בראשית, ע"כ הוכרחו לפרש דקאי על דרך השבועות וכדומה שזה אסור גם עכשיו אבל חפלה בלבד בכל אופן ואופן לא נאסר מעולם, ולדינא אין נ"מ כי

וע' שרים, וכל עניני החירות והגאולה וקיצון גלויות וכדומה כ"ז הוא אך צידו של הקצ"ה ולא נאסר לשום צריאה וסכנה גדולה לנגוע בקצ"ה ערם שיעשהו הקצ"ה ע"י משיח צ"ד דקון כמוצן לכל המביט בדברי חכז"ל ובספרי כל גדולים וקדושים מלכד הרבה טעמים נעלמים ונסתרים שיש צה עד אין קץ, וא"כ אין נ"מ צה מה שהאומות עברו על השבועה דכי בצביל שעברו המה על השבועה הותר ח"ו לעשות דבר או חזי דבר שיש בו מניגות וכפירה ושאר סכנות ר"ל, ואדרבה אם המה מפליגים ברשעתם כש"כ דלריבין לרחמי שמים עפי להשליך יבציוו אך על הקצ"ה ולא לעשות שום פעולה שיש בו מניגות ושאר טעמים נגבים שהוא נגד רצונו ית"ש.

אבל אפשר שאותה השבועה שסובצת על הרבות בתפלות ובתחנונים הרבה הנה צה א"א לומר שום שמן מניגות ח"ו כי אדרבא כל מה שמוסיפין להתפלל ולשפוך לב כמים נוכח פני ה' מרבין יותר באמונה שהכל צידו של הקצ"ה ואין עושין שום פעולה אלא מבקשין אך ממנו ית', גם בחשש סכנה כיון שאין מבקשין אלא ממנו ית"ש מאתו לא תלא הרעות, וכיון שאין עושין שום פעולה מעצמם אלא הרבות בתפלה ותחנונים ממקור הטוב הוזה אך להיטיב ויודע צרור את הטוב לנו ולכל העולם כולו בודאי יעשה אך כטוב צענינו ית"ש, ולא נוכל להבין מה טעם יש צה לאסיר, ויוכל להיות שצאמת אותה השבועה שלא להרבות בתחנונים היא חלוי בשבועות האומות שאם הם עומדים בשבועתן שלא להכזיב עול על ישראל אלא כפי הגזירה הבאה מאתו ית"ש גזירת גלות ולא יותר לא ראה הקצ"ה שירצו בתחנונים על אותה הגזירה הבאה מלפניו ית"ש אשר האלקים חשבה לעוזה, אבל כשהאומות עוברים על שבועתן בצחירתם הרעה שאין הקצ"ה נוטל הצחירה משום אדם, ומרבים ברעתם, אין לנו אלא לעוק לפני השי"ת ולהרבות ברחמים ותחנונים עד מילוי דם הנפש והיא שעמדה לאצותינו ולנו.

ונמצא לפי"ז שיוכל להיות שאותה השבועה שלא להרבות בתחנונים בעלה אחר שהאומות עברו על שבועתן כפרע אחר חורבן בית שני שהרבו

הארכתיו צראיות עלומות מדברי חז"ל והראשונים ולית מאן דפליג. גם באותו הדרוש הנ"ל שכתב עטם היתר התפלה בשביל שעברו המלררים על שזועתם הביא שנענשו בני אפרים יען שעברו על השבועה אף שכבר נזכר הכתוב וימנעו את חייהם וגו' דזה ודאי הוי השתעבדות יותר מדאי וכבר עברו על השבועה, גם לבסוף כשבא משה לגאולם כתבו החוס' בסוטה דף י"ג ע"א שכלכו זקני ישראל אלל סרת צח אשר שנמסר לה סוד הגאולה לפי שכבר נכשלו ע"י בני אפרים יעיי"ש, וא"כ גם בדבריו שם במקומו מוכרח החילוק שבני אפרים עשו פעולה שיאלו מן הגלות, וצב"ג אין חכמה ואין תבונה ואין עולה לעבור ח"ו על השבועה, ושאיני חפלה שכתב היתר צב"ג. וכבר כתבתי שגם בעיקר דבריו אין כן דעת גאוני קדמאי.

ובמד"ך ס' מנורע פ' י"ע ס' ו' על הקרא אמרו לנמהרי לב ריב"ל אמר כגון אלו שדוחקין את הקץ, ותמה היפ"ת שם הלא אלה רשעים הם שהקצ"ה השביע את ישראל שלא ידחקו את הקץ, ותי' שאין דוחקין בפעולות אלא בתחנונים, ואעפ"י שרש"י פ"י שלא ידחקו שלא ירבו בתחנונים אין נראה כן מדברי חז"ל שחשבו הדורות שדחקו את הקץ, וגם מסביר נראה שאין איסור מהרצות בתחנונים שהרי אנו מתפללין תמיד על הגאולה עכ"ד יעיי"ש. הנה החליט שהדוחקין את הקץ בפעולה רשעים הם ולא מלא שום ת"י אלא להרצות בתפלה ובתחנונים אלא שמחמת דוחק קושייתו צמה שכתב רש"י ז"ל שלא להרצות בתחנונים דהו דברי רש"י אכל כבר הארכתיו בזה לבאר דעת רש"י ז"ל ותלי"ת תרינגא דבריו ז"ל בקושטא ואין שום מניעה לדין להרצות בתפלה ובתחנונים אף לפי דברי רש"י ז"ל. ובאמת מה שאמרו צמדרש לשון דחיקת הקץ על מה שאכ"כ לנמהרי לב הנה בלשון הכ' נמהרי לב מבואר דבלא תליא מילתא ואותן שלבם דוחקס וממהרין לשם אל לבם לשפוך לב ונפש צהשחוקקת נמרכ' לפני יודע תעלומות לעורר את האכבה ולקרב את הגאולה אכל לא באיזה פעולה ח"ו ואם המלא תמלא באיזה אחרון שעלה על רוחו לפי רביעא לתלות שצוה זו בשבועות האומות אינו אלא באותה השבועה של חפלות ותחנונים ובאמת אין לריבין לה כאשר כתבתי

לכל הפירושים חפלה בלבד לפני הש"ת הותר לנו דבורינו עד אין קצבה ואדרבה הלאי שיתפלל אדם כל היום, אכל לעשות אחר פעולה כל דכו נגד אלו השבועות זה ודאי איסור נורא ואיום לכל הדיעות.

ובעת הראונו צ' מעשה ידי יוזר על הגדה מהגאון מהרש"ק מבראדי ז"ל בפסקא דואת לחינו זה הדחק שכתב שם דרושים על ההגדה כדרכו ובאמנע הדרוש השתמש בזה שלא היו ישראל ראויים לגאולה אז אלא מחמת זעקתם לה' נגאלו קודם הזמן והעיר דזה הוי זעקה יותר מדאי ואסור לדעת רש"י ז"ל אלא כיון שהמלררים עברו על שזועתם הותר גם להם לעוק כ"כ להש"ת כמו שנים שנשבעו זל"ז. והנה הדברים האלה מחאיימים למ"ש דאפשר לפרש בדעת רש"י ז"ל דגם סתם תפלה וזעקה הרבה ה'י בכלל איסור השבועה ערם שעברו האומות על שזועתם, וכבר כתבתי דגאוני קדמאי לא ס"ל כן. גם בעיקר הדבר שכתב דמח' דליאת בקרא ויאלונו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' וישמע אלקים את נאקתם וכיון שה'י הגאולה ע"י שמיעת זעקתם הוי זה זעקה יותר מדאי אין לו מקור דלפעמים עת רלון ונתקבלה התפלה אף אם אינו יותר מדאי אלא אף חפלה קלרה, וצירושלמי פ"א דתענית איתא מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממלרים מתוך הקץ מתוך ארה מתוך נוחה מתוך זכות אבות מתוך תשובה ולמד כולם מקראי וזווחה נלמד מקרא הנ"ל דישמע אלקים את נאקתם, והרי דכמה ענינים וזכוחים היו שסייעו להתקבל תפלתם וכתב שם צירושלמי שגם לעתיד תה'י הגאולה ע"י חמשה דברים האלו שהיו צמלרים ולמד כ"ז מקראי. ועכ"פ אין שום מקור לומר שתפלה זו היתה יותר מדאי והוא בכלל איסור השבועה שנלערך לבקש היתר בשביל שהמלררים עברו על שזועתם. ובאמת לא כתב זה המהרש"ק אלא בדרך דרוש בדרך דרשנים המחזשים פירושים שונים בדרך אגדה אף אם אינם להלכה כלל הדרשה תדרוש ואין משיבין על הדרוש, ועכ"פ זה ודאי שלא אמר אותו הדרוש אלא לנגד אותה השבועה שלא להרצות בתפלה שלגבי חפלה יש מליאות לומר כן לפי פירושי שגם חפלה כזו אסור, אכל לעשות אחר פעולה כל דכו לא עלה על דעת שום אדם מעולם להחיר ח"ו כאשר

ומי שאינו מאמין בדברים המפורשים שם הוא כופר בתורה"ק, וכבר כתב בהלכות תשובה שזה צדור ומפורש באלו הפסוקים שצ"י נצבים שאי אפשר לגאולה בלא תשובה שהיא הצנחה צדורה ומפורשת שם שיעשו תשובה בהיותם בכל הגוים אשר הדיחך כי אלקיך שמה ואח"כ יתחילו עניני הגאולה, א"כ מצוה מדבריו צדור היטב שמי שאינו מאמין בזה וחושי שיש מליאות לאחיה גאולה טרם שיעשו כל ישראל תשובה הוא כופר בתורה"ק, ואין להסתפק עוד דעת הרמב"ם שדעתו ז"ל בלי ספק שאסור להאמין לשום גואל אף אם יהי' צעניו גדול כמשה ואהרן ויעמיד השמש כיבוע ען נון, כל זמן שאין רואין בו אותות הסימן המצוה בתורה"ק שצדא כל ישראל לקיום כל התורה כולה. ותו אין מקום שיבי' לדרך עוד להרמב"ם ז"ל לכתוב שלא לעשות גאולה מעצמם, דממה נפשך אם לא יעשו כל ישראל תשובה כבר הודיע שהוא נגד ההצנחה המפורשת בקרא וכו' כפירה בתורה"ק, ואם יעשו כל ישראל תשובה דעתו ז"ל שצדא יוכי' הגאולה כמ"ש ז"ל אין הדבר תלוי באלה תשובה וכמ"ש שם הרמב"ם בלי הכח אחר שהזכיר שיעשו תשובה שמיד כן נגאלין.

ולדעת הרמב"ם יוכל להיות שאחר הזמן שכלו כל הקוין אם היינו זוכין לדור זכאי כמו שהי' בימי צן כחיבה שהיו אז תלמידי שמואל וכלל, גם כל הדור קיימו כל התורה כולה, כבר הי' צא משיח, אלא שאז בימי צן כחיבה שהי' קודם הזמן וכו' לריך להיות צנחי' זכר אחישנה הי' מעבד אף החטא האחד שלא התאבלו על ירושלים, וצדא שצביל אותו החטא בלבד לא היו חייבים עונש נורא כ"כ צהרג רצ ר"ל יותר מצדמי החורבן, אלא שצביל אותו החטא לא הגיעו למדרגת זכר אחישנה וממילא הי' צו איסור דחיקת הקץ שצ"י אמרו אותו העונש של אני מחיר את צשרכס ר"ל. אבל אחר שכלו כל הקוין וכגיע הזמן של צעתה לא זכינו עדיין לדור קדוש כ"כ כמו שהי' אז בימי צן כחיבה. גם אולי צמה שכתב הרמב"ם ז"ל עשיית תשובה וכן מ"ש צהלי' מלכים שהמלך המשיח יוכף כל ישראל לקיום התורה"ק דקאי על תורה צבכתב ותורה צבעל פה כמו שאמר שם, כוונתו שיסורו מכל מיני חטאים שבעולם אף ממנו אותו החטא שהי' בימי צן כחיבה שלא התאבלו על ירושלים.

והלאי שיתפלל כל היום, אבל דחיקת הקץ צפעולות אין מי שיעלה על רוחו להקל בזה ח"ו כאשר הוכחתי צראיות עזומות ולית מאן דפליג, וכבר הבאתי דברי המהר"ל והמהר"ג דאף צעת שהאומות ח"ו ממיתין צמיתות משונות ר"ל וצעינוים קשים הי' ישמרנו גם אז אסור לעבור על הצצועה וכו' ציבור ואל יעבור שאינו תלוי כלל בצצועות האומות וגם מצלעדי איסור הצצועה יש בזה מניות וכפירה ר"ל באלה שהקצ"ה העיל ע"ז חומר העונש של צצועה אף אם אינו צצועה לדינא מחמת חומר הענין כי נורא הוא ומי לא יירא ולא יפחד להחיר לעשות אחיו פעולה כל דבר בזה, אלא מין ואפיקורס ר"ל שלא שם לבו לדברי הי' הגאמרים בקראי וצדברי חכז"ל ובראשונים. השי"ת ירחם שלא בלבד ח"ו צשחיתותם ויוילאנו צמהרה, מאפלה לאורה.

ובזה אפשר ליישב קושיא שהבאתי צתחלה למה אמר ר"י העולה מצביל לא"י עובר צעשה ולא אמר עובר בצצועה שהוא חמור יותר, דכיון שצתצאר שמעיקר ההלכה אין הצצועה חלה על דורות העתידים ולא נאמר צלשון שצועה אלא לומר שיש בזה עונש כמו שצועה שלכן כתב הרמב"ם ז"ל שהוא דרך משל ולכן צחר יותר לומר עובר צעשה שעל העשה הוא עובר מעיקר ההלכה כי לא צא שם לדבר מהעונשים שיש בזה אלא מה שהוא עובר מעיקר ההלכה.

■

ומעתה תו אין התחלת הקושיא מה שלא הביא הרמב"ם צספר היד אלו הצצועות, כי כבר נתצאר שאין באלו הצצועות ענין של הלכה, כי צתמח אינם חלים על הדורות אלא שהוא להגדיל העונש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גם צתגרת חימן שהוא דרך משל, ואין דרכו של הרמב"ם ז"ל להציא צס' היד העונשים והתוכחות, ומכל דברי התוכחות לא העתיק צס' היד אלא הביא כל דברי ההלכות או שורשה של הלכה שצריכין לידע, וכמו שהבאתי לעיל מהקדמת ספר המלכות שכתב שהביא בכל הלכה השורש שממנו תלא אותה השאלה, א"כ כיון שכתב צה' מלכים שצפסוקים המפורשים צפרשת נצבים כלולים כל עניני הגאולה,

להחיר ליקח גאולה קודם הזמן, כי קודם הזמן שיצוא מלך המשיח אין מליאות להחזיר את כל ישראל בתשובה, ומי שחושב שאפשר לגאולה בלי תשובה, הרי המחשבה הזאת היא נגד המצוה בקרא והיא מינות ר"ל, ואין לזרז לזרז להיכנס בזרז.

וְשֵׁשׁ הרי סעדי' גאון ז"ל בספרו האמונות והדעות במאמר השמיני שמדבר שם מגאולה האחרונה והאריך לזכר כי בגאולה תלוי רק בתשובה והציא הפסוקים שהביאם הרמב"ם ז"ל וכתב וז"ל שאם יושלם תשובתו ערס זמן הקץ קודם הגאולה וכו' ואם לא תשלם תשובתו נעמוד עד השלמת הקץ ואם ישלם הקץ קודם שגשג לא יתכן שיהי' הישועה ואנחנו חוטאים שהוא הגלנו מפני חטאנו וכאשר ארך גלותנו ולא שבנו ישיבנו קודם שנתקן יהי' זה בשוא, אבל קדמונינו ז"ל קבלו שתקראנה אותנו לרות רבות ורעות שנבחר בעצורם בתשובה ונהי' ראויים להגאל וכו' מה שאמרו הם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו הקב"ה מעמיד עליהם מלך וכו' והם עושין תשובה ונגאלין. והאריך שם אח"כ בכמה לרות נוראות ר"ל שבכתובים ובדברי חז"ל בזה גם בנסיונות העזמות שיתבשרו ויבחנו ישראל איך סבלם וחזק אמונתם ושיהיו הדברים גורמים למי שאמונתו חלושה ללאת מדתו, וכתב אחר כך שמי שלא יעמוד באמונתו אמר צו אחריו וברותי מכס המורדים והפושעים צו ושהנשאר יראה לכם אלי' וישיב את לבכם אמר צו הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנוביא וגו' והשיב לב צבות על בנים עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוצה. ומצוה בדבריו שאף שבתחלה יהי' הנסיון להחזירם בתשובה ע"י מלך קשה כהמן ושאר לרות ר"ל אבל יוכל להיות שכ"ז לא יועיל אלא שאותן שלא יעמדו באמונתם נאמר עליהם וברותי וגו' והנשארים יעשו תשובה ע"י אלי' הנוביא שיתראה להם, וא"כ גם העומדים באמונתם יוכל להיות שלא יעשו תשובה על עונותם זולת ע"י אלי' הנוביא ז"ל אבל זה החליט בודאי שא"ל לגאולה בלא תשובה ומפני חטאנו גלינו מארצנו ולא נשוב לארצנו ערס שיתקן זה. והרמב"ם ז"ל קיבל בהפסוקים כמ"ש שם בפ"י שכל אלו הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו שדברים סתומים הם אלא הנוביאים, אלא

גם י"ל לאידך גיסא, דכיון שהרבה ברייתות בגמרא מעידות על המצב של הדור שכן דוד בן שיתרבה העזות ואין חוכמה ויתמעטו התלמידים, פרש"י ז"ל התלמידים שמחזיקין ידי ישראל להחזיק למועצ, ועל היוקר יעות פירש"י ז"ל היוקר ר"ל המכוד שבהן יהי' עותן ורמאי, ועל פני הדור כפני הכלב פירש"י ז"ל דמיינן ממש לכלב, כהנה וכהנה קא חשיב שם בכמה ברייתות הרבה דברים נוראים ממנו הדור הכול, וזה בדברי ר"י שיצא בן דוד שכולו חייב, ובמנו כזה לא יהי' להרמב"ם ז"ל שום ספק שיהי' מליאות להחזיר למועצ כל הדור או רובו זולת המלך המשיח שגדול כוחו יותר ממשה רבנו, וכו' מורה ודאין שידע כל מעשה הרשעים בריחו.

ובתב הרמב"ם ז"ל בפיה"מ פ' חלק שהמלך המשיח ישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו הארצות ללדקו הגדול ולנפלות שיהיו על ידו, וכל מי שיקום עליו יאבדוהו השם יתעלה וימסור אותו צידו, וכן האריך בזה באגרת תימן, וגם בס' היר בהלכות תשובה פ"ט כתב שהמלך המשיח מחמת רוב גדלו בחכמה ובנבואה לפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמעו ולכן נאמר על אותן הימים והסיוותי לב האבן מצערם יעיי"ש. ובהשפעה מלוצה כ"כ שאף כל הגוים יתכפרו ויבואו אליו ויעבדוהו יוכל להחזיר את כל ישראל או רובן למועצ, אבל זולת זה אין מליאות לדבר. והרמב"ם ז"ל כתב בזה דעות פ"ו שאם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוכחים בדרך לא טובה כמו זמנינו, א"כ העיד גם על זמנו של המדינות היו נוכחים בדרך לא טובה, ובזמנו ה' רוב הראשונים ז"ל אשר מחזרת פיהם אנו חיון, ואעפ"כ לא יכלו לחזור את העולם להנהיגם בדרך טובה, מכש"כ בדורות האחרונים, ומלצד שהבין זה הרמב"ם ז"ל מסבחתו הגדולה מה יהי' בדורות הבאים אחריו שלא חשור דרי כמ"ש חז"ל הנה ראה גם מה שהעידו חז"ל על הדור שלפני ביאת המשיח, וע"כ הדבר ברור שלא יהי' לו שום ספק שא"ל להחזיר כל הדור בתשובה אלא המלך המשיח בזה הגדול כנ"ל, וא"כ כמה שכתב אין ישראל נגאלין אלא בתשובה והציא שמוצא בקרא שאמר על כלל ישראל ושבת עד ה' אלקיך בזה ולא חשש שא"ל לעשות עוד

אלו השבועות שמגדילים העונש ר"ל והזכרים שלא לעבור על זה, גם בשאר ענינים של סימני המלך המשיח ורוב גדלו ומעלתו העלום והטורח כחז שם צאריכות גדול כי סובב על המעשה שהי' ורחב לורך להאריך בכל זה לאותה המעשה, אבל צם' היד שכתב סתם בקיצור את שרשי הכלכות שאריך לדעת, סגי צזה, והוא ברור בלי שום פקפוק, ולכן בהתשובה שכתב למרסייל ששם הביא חזרו ספר היד וגם הביא שבענין המשיח כחז צאריכות באגרת תימן ואלו הי' אחי סחירי וחזרה מס' היד לאגרת תימן אין ספק שהי' מזכיר זה כיון שהביא שניהם, וע"כ אלו ואלו דברי חלקים חיים, ואין צויהם שום סחירה או חזרה והכל אי' הוא כמ"ש דברים ברורים צעזכיי"ת.

גם מה שלא הביא השבועה שלא יעלו צחומה, אפשר לומר עד"ז דיי"ל דסובר הרמב"ם שהשבועה שלא יעלו צחומה קאי על רוב ישראל דזה הוי צחומה והוא קבוצ גליות כמו שיש אחי מפורשים שפירשו כן, וקיצוץ גליות הוא ג"כ מצוה צאותו הקרא דושבת וגו' שאמר אח"כ צסיפא דקרא וקצץ מכל העמים אשר הפיץ הי' חלקיק שמה, גם צרישא דקרא אמר ושבת וגו' בכל הגוים אשר הדיח הי' חלקיק שמה, ומצוה צה שהתשובה תהיה צעודן צגלותא צין כל העמים אשר הדיחם הצי"ת שמה, ומצוה צקרא ההצטחה שיהי' התשובה קודם קיצוץ גליות, וא"כ החושצים לעלות צחומה רוב ישראל שהוא קיצוץ גליות טרם שיעשו כל ישראל תשובה, הוי זה כפירה צחורה כמ"ש צשבועה של דחיקת הקץ. וכבר הצאתי דברי הרמב"ן צמאמר הגאולה שכתב גם על עלי' צחומה שהוא ענין דחיקת הקץ כי הכל אי' הוא שלא לצפור צגזירת הצורא ית"ש שגזר על הגלות תחת האומות עד עת קץ.

פא

וידוע אני כי המחשקש עדיין יתעקש צזה יען שאין מצוה צהדיא צם' היד השלש שבועות וכבר הצאתי מדברי הרא"ש והריב"ש שהאינס יודעים לוקחים מדברי הרמב"ם היפך דבריו צפרע כשיש נגישה עלומה לאותן הקצורים מאוד צאותה החאוב

צזה החליט צודאי שאין נגאלים צלא תשובה, אך אינו צרור צעיני הרמב"ם ז"ל אס יהי' התשובה ע"י אלי' קודם ציאת המשיח או אח"כ צעת ציאת המשיח. ועכ"פ זה ברור שצעת ציאת המשיח יעשו כולם תשובה טרם שיהי' הגאולה, וע"כ החליט סימן זה שהוא ברור בלי ספק, ובעיקר הדבר שהתשובה מוכרחת קודם הגאולה וא"א צענין אחר דברי הרמב"ם ז"ל מכוונים עם דברי הרי' סעדי' גאון ז"ל והם דברים ברורים בלי שום ספק צעולם.

גם הדבר פשוט דאף שהרמב"ם ז"ל הי' מפחד מלסמוך על נסים כי כל הנסים אפשר שיהיו צשקר וצכה השען צצחי' שונות, אבל להחזיר את כל ישראל צתשובה כמו שאמר הקרא ושבת זה אי' אפשר שיהי' צשקר וצכה השען כי אף צדרך האמת אפשר להחזיר כל ישראל צתשובה לא זולת. ואף שהצ"ן ימ"ש החזיר צתשובה כמה אנשים, ראשית דאף צעת שהחזיר צתשובה הרבה אנשים הי' אחי איסורי דאורייתא שהחזיר, גם לא החזיר צתשובה את הכלל ישראל כ"א אחי סכום אנשים ולצבוק נחגלה שהכל הי' שקר ויאלו לתרבות רעה כל הנגדרים אחריו. אבל מ"ש הרמב"ם ז"ל הסימן שעל תושב"כ ושצ"פ יכוף כל ישראל לילך צה ולחזק צדקה זה וודאי א"א כ"א צדרך האמת וצ"פ. וכיון שהי' ברור צעיני הרמב"ם ז"ל שאין לורך לצאר יותר, אין דרכו להאריך צמה שלא תאכ צו לורך כי הי' אוכב הקיצור צתכלית כמו שכתב שאלו הי' מציאות לכתוב את כל ספרי הרמב"ם צפרק אי' לא הי' כותבו צצני פרקים, וע"כ סגי לי' גם צמ"ש מקור הדין. ולפי המחצאר סגי צמה שכתב צזה בלי ספק.

והנה צה' תשובה כחז סתם אין ישראל נגאלין אלא צתשובה ולא הזכיר שם צלשונו ציאת המשיח או מלך המשיח אלא סתם אין נגאלין, כי שום ענין של גאולה צאחה אופן שהוא א"א שיהי' טרם שיעשו כל ישראל תשובה. וצכלכות מלכים ששם מדבר ממלך המשיח נחן עליו סימן זה שקודם כל ציאת כל ישראל לקיום כל החורה כולה, וצאגרת תימן שכתב על מעשה שהי' והאריך עוצה להסירם מן העשות והאריך לצאר להם העונשים והלרות הכרוכים צזה, שמה כחז גם

ומכל שכן בהערך כולם. אלא שטרחתי לזכר קודם
חומר דין איסור השבועות בשביל שהאמת הוא כן,
ויש נפקא מינה לידע האמת בהלכה זו. ולפענ"ד מ"ש
לזכר דברי הרמב"ם ז"ל בזה הם דברים ברורים
להשוותן עלי שום סתירה בדבריו. ובסידור היעצ"ן
בפירושו להושענות שאמר קל למושעות צאצא שבוות
כחז וז"ל: רבוש"ע ה' אחת לנו למושעות מהגלות
כי ד' שבוות השבועות שלא נעשה מעלמיו דבר
לדחוק הקץ רק לפנות לישועה, וא"כ מיוסד התפלה
בהושענות שאומרים כל ישראל על יסוד זה שמוענות
לא נעשה דבר בעין הגלות.

סג

דאין לעשות ולומר שאין בממשלה זו איסור השבועות
יען שאין זה גאולה וחירות כלל אלא אדרבא
נרות גדולות ברותניות וגשמיות, שזה ודאי עשות גמור
שכרי במה שמיירי מהכר"ל אם הוא ע"י כפי" של
מיחה ר"ל וע"י יסורים ועינויים קשים כדורו של
שמד שזה ודאי אינו חירות וגאולה אלא לרע גדולה
ר"ל, ואעפ"כ כחז ששוכרין על השבועה והוא ציבור
ואל יעבור. גם הרמב"ם ז"ל באגרת חיון כחז שם
בשוכר דידו שכשיתודע למנ"ך יכ"י להם מזה נרות
גדולות ונא גאולה, ואעפ"כ כחז ששוכרין בזה על
השבועה ואדרבא כחז עוד הטעם שנותן בזה חומר
איסור שבועה כ"כ בשביל שהתעוררות לנאח מן הגלות
ע"ס הזמן יש בזה אצדון ר"ל, וכן צבני אפרים לא
השיגו שום חועלת מאומה אלא שילאו ממארים עד
פלשחים שקרוב היא, ובשביל אותה הליאה אמרו ז"ל
עליהם שעברו על השבועה ונעשו כ"כ מרע שנהרגו
כולם ר"ל, וע"כ שאין השבועות דוקא על השגת אחי
מלוכה וחירות אלא על עשיית נעדים בדבר נגד גזירת
הגלות שגזר השי"ת, וכן מסתבר, וודאי אם אין רצון
הבורא ית"ש בזה אין צו הלכה דאם כ' לא יבנה
בית שוא עמלו בניו בן, אלא דעשיית נעדים לנצל
גזירותיו ית"ש ע"י זרוע צמר הוי כפירה בעיקר אף
אם אינו משיג מאומה. והמהר"ל כחז שני הבחינות,
שבתחיל בדברי רש"י ז"ל שלא ירצו בתחוננים יותר
מודאי, וסוים בליאה מן הגלות ע"י כפי" דתרווייהו
איתנייהו כמו שציאתי לעיל, שרש"י ז"ל הוסיף אף

המרוצה שדורינו להיות עם וממשלה ככל הגוים
אבל לדינא הנה ראשית שאף לו יהא שאינו מפורש כ"כ
בס' ביד מ"מ ודאי שאי אפשר לדחות עי"ז דברים
המפורשין וברורין בתשובותיו שהחמיר מאוד באלו
השבועות, ובפרט שנתחזקה תשובה זו מן הרמב"ם
ז"ל לעת זקנתו אחר שכתב כל חיבוריו, וע"י צב"י אור"ח
ריש סי' קנ"ט דין כלי מנוקב לנטי"י שהביא מהר"ד
שכתב דכיון דאיכא פלוגתא דרבותא נקעיין לקולא
דקיי"ל כל ספק בעברת ידיים עבור, אף מה דאשכחנא
בהדיא בפסקי הגאונים לאיסור ולא אשכחנא בפסקי
גאון אחר בהדיא להיתר אלא דדיוקין מיני' בהוכחה
דהכי סבר קשה לסתור דברים המפורשים בהדיא
עיי"ש. וחזוין דאף במה שעפ"י הלכה ספיקו לקולא
מכל מקום אי אפשר לדחות דברים המפורשים בהדיא
מחמת דברים שאינם מפורשים בהדיא, אף שיש בהם
הוכחה, מכש"כ בענין חמור כ"כ שהחמירו חז"ל בו
יותר מכל האיסורין שכל התורה כולה, האין אפשר
לדחות דברים המפורשים בהדיא בדברי הרמב"ם
ז"ל ולעשות סתירה בדבריו ממקום שאינו מפורש
בהדיא, ובפרט כשהוא עלי תשובה הוא ברור ומפורש
בדברי הרמב"ם ז"ל שהוא נגד הבעתה הקרא, שכתב
הרמב"ם ז"ל שכל מי שחושב היפך המצואר בלוחה
הפרשה הוא כופר בתורה, וא"כ כש"כ אם הוא בדרך
הפרת הדת ר"ל שזה ודאי גרע הרבה מהיכא שהוא
עלי תשובה, ובדאי שלאחמין בזה הוא כפירה גמורה
בתוכ"ק, ובפרט שאר"י שאג המהר"ל מפראג ז"ל
מי לא יירא במה שנחן על העצרת אלה השבועות
דין משומד ר"ל להיות ציבור ואל יעבור, ואין דורינו
מי שיוכל להכריע כנגדו.

סב

ובאמת גם מבלעדי איסור השבועות דעתי לסדר
אי"ה צסוף הקונטרס עוד כמה טעמים
ברורים שיש בהשתתפות מלוכה זו עוד הרבה איסורים
חמורים, אשר כל אחד ואחד מהם הוא באיסורה
דיבור ואל יעבור, ואף למי שלא יודע לציאורי על
הרמב"ם דין השבועות יש טעמים אחרים לחומר
האיסור אשר א"א להסתפק בהם מאומה שאף
בשביל אחד מהם הוא באיסורה דיבור ואל יעבור,

וממשלה ערס שהגיע הזמן, כאשר כבר נחצאר שאיסור השבועה והעברה על הקץ חל על כל ישראל אף ללדיקים גמורים, וכמ"ש רש"י ז"ל שלא להרבות בתחנונים שזה קאי רק על יחיד סגולה כמו רבי חייה וכו', כמבואר לעיל. גם ק"ז היש"מ כתב דקאי על יחיד סגולה שיכולין לעשות השבועות כמ"ל.

פו

ו"ש עפשים האומרים שיען שה' בהסכמת רוב האומות אין כאן לא איסור שבועה ולא איסור העברה על הקץ, וכל כך גבר החשבות וסמיות העינים שגל על העולם לעשות דדברי הצלים כאלו. והנה גם מ"ש בצדני מר על השבועה שלא יעלו בחומה שהפירוש הוא בדרך מלחמה שלא ברשות ולקח זה מלשון רש"י ז"ל ביד חזקה, לא אמר זה אלא על השבועה שלא יעלו בחומה, אבל על השבועה השלישית שלא ירחקו את הקץ, אדרבא כתב רש"י ז"ל דקאי על המרבה בתחנונים אף שאינו עושה שום פעולה לא בדרך מלחמה ולא שום פעולה אחרת שבעולם אלא מרבה בתחנונים בלבד. כי על עמם הענין של מהירת הגאולה חלה השבועה ואין נפקא מינה בזה כלל דעת האומות אם הוא ברשות אם לאו. והלא יתר מזה כתב המהר"ל שלא רק אם האומות מסכימים חלה השבועה, אלא אף אם האומות כופין אותם בכפי' של מיתה וכל מיני עינויים קשים ר"ל אסור לעבור על השבועה, ומכש"כ כשאין כופין אותם אלא נותנין להם רשות לאח מן הגלות, שזה ודאי לא עלה על דעת שום פוסק שבעולם שיש אחת היתר בזה. גם באתה השבועה שלא יעלו בחומה שהבין בצדני מר מלשון רש"י ז"ל שכתב ביד חזקה שהפירוש הוא בדרך מלחמה, כבר ביארכי באריכות שאין כן דעת פוסקים ראשונים ואחרונים, וביארכי לשון רש"י ז"ל בזה. וגם זה ודאי ברור שמה שהבין בצדני מר מלשון ביד חזקה שפירש בדרך מלחמה וכדומה הכוונה על האומה היושבת שם, שאם לריבין ללחום עמה ודאי דהוי ביד חזקה, ומה ששאר האומות מסכימים לא מעלה ולא מוריד, וכי יש להאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דיעות שצנייכם, הלא אף צדיניהם דיני צ"ג כתבו הפמ"ג והכוז"י ועוד כמה פוסקים דלא שייך בהם

המרבה בתחנונים, אבל לא פליג על מה שכתבו חז"ל דקאי על עשיית לעדים בדבר דכש"כ הוא דגרע טפי, ובגלשון דחיקת הקץ נכלל הכל כל מיני דחיקה בכל אופן ואופן.

פז

ובזה אפשר לפרש גם הגירסא שלא ירחקו את הקץ ופי' רש"י ז"ל צעונם וכבר כתבתי שהוא לכאורה חמו' שחסם ולא פירש כלל על אחת ענין קאי השבועה, גם אי אפשר לומר דקאי על כל העבירות שחזרה שמשצטין ועומדין עליהן מהר סיני. אמנם כבר כתבתי מדברי חז"ל שגאולה העתידה תהי' רק בזכות נעורא, המקיימין אל תאכלו ממנו נא, דהיינו שממחנין ואינם אוכלין מהגאולה שלפני הזמן. ואם כן בעוצרין על זה מרחיקין את הקץ, ולכן אמר סתם שלא ירחקו את הקץ צעונם, כי תנא אקרא קאי שמבואר שם שלא לעשות תנועה של התעוררות הגאולה עד שתחפץ, וע"ז אמר שלא ירחקו את הקץ באותן העונות שממחרין ערס שתחפץ, ושתי הגירסאות כוונה אחת להן אלא שחלוקין בלשון הגירסאות, ובכל המדרשות לא מלינו אלא הגירסא שלא ירחקו את הקץ, כי כוונה אחת להם על האיסור הנורא של דחיקת הקץ.

פח

ומעתה כל מי שיש לו מה בקדקדו יוכל להבין את האסון הנורא אשר קרה לנו צע"ה אשר כנופיה של מינים ואפיקורסים ר"ל לקחו גאולה וממשלה ערס הזמן, אשר כל הגדולים והלדיקים שבדורות הקודמים, מאז שהתחיל הרעיון הטמא של הכיונות להתנוגץ, כולם פחדו ורעדו, וגמם לבם כמים בפחד ואימה שלא יצא ממם, וצבוע"ר המה הלוכו למנוחות ואותנו עצנו לאנחות לראות צבצר עמנו, ה' ירחם. ולא אדצר לעת עתה מה שהמה מינים ואפיקורסים מסיתים ומדיחים לעבור על הדת וח"י עוקרים כל האורה כולה, ואין מקום לעשות בהם, כי מה אדצר בסוף הקונטרס. ובפרקים האלו ראיתי לבאר קודם שאף אלו היו חצרי הכנסת לדיקים וקדושים, הוא עון פלילי איום וגורא ליקח גאולה

וצפרט שיש צדק גם מניית וכפירה ר"ל, ואין שום ספק כי כל המשתתף בציור עבירה דינו כשאר השותפין. וגם כי היות שלפי החוק צריך להיות אותו מספר הנצחיים, שכל זה א"א להם לעשות שום חוק, א"כ כל המקבל משרה בלוחו המספר הוא מאותן שעל ידם נעשו כל החוקים שעושים, והיו כל אחד ואחד מהם שותף גמור בכל פרטי מעשיהם מהל ועד כלה אף בשעה שאיננו שם, כי כולם היו בלוחו המספר שמבלעדי א"א לשום חוק מחוקי הממשלה, ואין נפקא מינה בין אחד לחבירו.

וזוה ודאי שאין טענה לומר דכיון שנעשתה התועבה הזאת ע"י כח של מינים ואפיקורסים שאינם נייחים לקול חכמים ולתוקף אזהרת התוכ"ק מותר אח"כ להשתתף עמכם, כמו שאין טענה לומר על כנופיא של ע"ז כמו מיסיונרין וכדומה דאף שכבר נעשו ועשו גדולות וגלויות לכבוש רוב העולם ויש להם ממשלה חזקה, גם הראו מופתים נוראים כמבואר בגמרא ע"ז דף נ"ב, הכי יעלה על דעת איזה מאמין בהשי"ת להשתתף עמכם, ומכש"כ בכתות של מינים ואפיקורסים שהוא גרוע הרבה יותר מע"ז, כמבואר בגמרא וברמז"ם ובכל הפוסקים ושאני מינות דמשכא.

פח

ולפי מה שנתן המהר"ל ז"ל דין משומד אף כשעושיין זה על ידי כפי' של מיתה דודאי אונסא כמאן דלא עבד ולא עשה ולא כלום, ש"ל העם שמחויב למסור נפשו עבור זה שלא יהי' מליצות לומר שמודה גם הוא בלבו למעשה הכפירה, כמ"ש הרמב"ם העם במלות עשה דונקדשת, וקל וחומר המשתתף בלון בלא כפי', דהא גם עושה מעשה כיון שאינו באונס, וצודאי שמראה בזה הודאה גמורה למעשה הכפירה ר"ל יותר מהעושה באונס. ועוד שהרי כל חבר הכנסת ערס שיכנס בה, צריך שישבע קודם על קיום המלוכה וחוקי, ואותה השבועה צענמה גרועה הרבה יותר ממורה בע"ז, דמודה בע"ז אינו אלא דיבורא בעלמא, וזה הוי הודאה בשבועה, ואיני מדבר עכשיו ממה שהוא נשבע לחוקותיהם, אשר רוצים ככולם יותר מתעשים אחוז המה מינים וכופרים ר"ל ומתכוונים

לומר דין אחרי רבים להטות, כיון שהוא דין מדיני החורה שלא ניתנה אלא לישראל, ומכל שכן דיני ישראל שצריך להם דעת תורה אמתית שאפילו כל האומות שמכל העולם יחד לא יוכלו להכריע אף זה כל שהוא בדעת החורה, ובגוים אין תורה. ואם נימא בדעת רש"י ז"ל שמה שאמר שלא יעלו ציד חזקה שהוא שלא ברשות, ז"ל שהקפידה התוכ"ק שלא יעשו ישראל בענין זה יד חזקה והוא בענין השבועה שלא ימרו שהקפידה התוכ"ק שלא למרוד בהאומה שיושבין ביניהם, ואם כל שאר האומות שכל העולם יאמרו לישראל למרוד בהאומה שיושבין ביניהם צודאי שאין בזה היתר למרוד כיון דסוף סוף היא מרידה, וזה אסרה התורה הקדושה, וכמו כן הוא בעלי' לארץ ישראל, דאם העלי' הוא עכ"פ ציד חזקה אין בכח כל שאר האומות להתיר. זה הוא דבר פשוט וברור אף לפי דעת האבני מר.

אל"א שאף מה שאומרים שהי' בהחלפת רוב העמים גם זה שקר, כי בישיבה האחרונה שהיתה צריכה לאשר הענין לפי החוק של קשר בין העמים, נדחה הדבר והחליטו למסור ארץ ישראל לידי קשר איזה עמים הנקרא „טראסטישיס", אלא שהליונים לא התחשבו עם החלפת העמים ולא נייחו להם. וצפרט מה שלקחו ירושלים זה הי' מתחלה ועד סוף נגד דעת כל העמים, ואין להאריך בזה כלל, כי צאמת לא מעלה ולא מוריד. וצפרט בשבועה השלישית של דחיקת הקץ לא אמר אדם מעולם שהוא תלוי ברשות האומות, וכשיבוא משה לדקנו לא ישאל את פי האומות, אלא הם כולם ישאלו את מלך המשיח כדת מה לעשות, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ט מהלכות תשובה, והאריך יותר באגרת חיון, אבל ליקח מעלמינו חירות וממשלה באיזה אופן שהוא, הוא איסור איום ונורא, ואף למשה ולאחריו עם כל המופתים שלהם לא היו רשאים להאמין בגאולה ערס ששמעו הסימן הנמסר מאבותינו כאשר הבאתי לעיל מדברי חז"ל.

פז

ומעתה היעלה על הדעת שיהי' איזה היתר להשתתף אף בשותפות כל דבר לעבירה חמורה כ"כ,

ע"ז עונש גדול כ"כ ולכן כתבו שם שכן הוא הדין במלך דלא סגי באמו מישראל אלא לריד מן הבחורין שבאחין. וביצמות פרק החולץ דף מ"ה ע"ב תוס' ד"ה כיון הביא גם כן מדברי רש"י דמשום הכי קראוהו אחינו לפי שהיה אמו מישראל, ותמה גם כן למה יתחייבו ע"ז כלי', ותי' שם באופן אחר דהורדום לא נשא בת ישראל שעשה תשובה ולא הי' גם אמו מישראל ולכן נענשו, ואעפ"י שהי' עבד קראוהו אחינו לפי שהי' אחיהם במלות יעיי"ש. והנה אגריפס המלך כשר הי' כמבואר ברש"ש פסחים דף ק"ז ע"ב, גם התוס' לא חלקו עליו אלא במה שאמר שהי' ממלכי השמונאים, אבל לא במה שאמר שהי' מלך כשר, ומבואר בגמרא שני פעמים שבחבורו חכמים על שפלות רוחו שם בסוטה כשעמד בשעת קריאה לפניו משורת הדין בשביל כבוד התורה, ובמס' כתובות דף י"ז כשעבר מלפני הכלה לפניו משורת הדין, ועב"פ לא מצינו בשום מקום שי"ה ממנו חיוב לתורה, אלא אדרבה עשה יותר מן החיוב, ולא אמרו בו שום פגם אלא מלד יחוסו שלא הי' ראוי למלוכה, ומשום הכי תמהו התוס' על רש"י שאם הוא כשר מעיקר הדין הא"ך יתחייבו ע"ז עונש כ"כ כיון שלא הי' חטא אחר אלא פגם היחוס.

והזיגן מה דלא מיבעיא לדעת רש"י ז"ל נתייבזו כלי' ר"ל גם על התופה שאינו נגד עיקר הדין תורה אלא מדרבנן, אלא אף לדעת התוס' שהי' צוה איסור תורה הלאו דלא תוכל לתת עליך איש נכרי, עב"פ אינו אלא איסור לאו, ולא מצינו בשום מקום חיוב מיתה על איסור לאו, ואעפ"י על התופה שהי' נראה שהסכימו למלכות שלא כדת נגד איסור לאו נתייבזו ח"ו כלי' ונפלו הרבה חללים מישראל ע"ז. ומה ראוי שלהחניף לעוברי עבירה או להראות הסכמה למעשיהם זה גרוע הרבה יותר מהעבירה בעצמה, שזה מזיק יותר לעולם כי נעשה הכשר להעבירות. ובמלכות כתב עב"כ עוזבי תורה יהללו רשע (משלי כ"ח ד') שהמללים את הרשע גרועים ממנו כי הרשע יודע בעלמו שלא עושים מעשיו, אבל יעשה לתיאבון, אבל הם מהללים מעשיו.

גם חזקן דהלא כתב רש"י ז"ל שהי' אמו מישראל בשביל ליישב הלשון שי"ה אמת מה שקראו

לעקור ח"ו כל התורה כולה, שבדאי הנשבע לחוקים מה שיחוקקו עפ"י רוב דיעותיהם כפי החוק שלהם הוא נשבע לכפירה ועקירת דת ר"ל כי השבועה כוללת כל חוקים, ובפרט שכל החוקים שלהם מהחל ועד כלל המה נגד תורה"ק ונגד השי"ת, כאשר אדבר מזה להלן. אבל גם לנשבע על עולם המלוכה הוא ענין חמור מאוד, שהרי הוא נשבע למעשה הממלכת מאוד את השי"ת ותורתו הקדושה. הקצ"ה נשבע על הגלות עד עת קץ, גם השבוע את ישראל שלא ידחקו את הקץ, גם אנו מושבעין ועומדין מבר סיני על כל מה שיש בו כפירה בתורה"ק ובדרכי השי"ת, והוא נשבע בהיפך מכל אלו השבועות שי"ה ידו עם העוברים על כל אלו השבועות, בשביל שהקצ"ה אינו מונע מצעל בחירה לעבור על כל התורה, כמאמר הכתוב מאשרים זדים בחנו האלקים וימלטו, ואומר כי מנסה אלקים אתכם, ולכן הוא נשבע על אותו הדרך שהוא בודאי דרך מיונת ר"ל. ואין שום ספק שעל אותה שבועה בלבד אף אם לא יהי' חצר הכנסת לריד מסירת נפש ממש שלא להוליא מפיו שבועה כזו. והרי כתב העור בס"י קנ"ז דגם על האמירה בלבד לומר שהוא עכו"ם מחויב למסור נפשו בהריגה בשביל דבמה שהוא אומר שהוא עכו"ם מודה לדתם וכופר בעיקר. ומכש"כ כשנשבע לדרך המינות ולדתם דכוי מודה במינות וכפירה בעיקר. ובמה שעושה גם מעשה להיות חצר הכנסת ומשתתף עמהם עוברים גם על כל פרטי מעשיהם על איסורא דיהרג ואל יעבור מלבד שיש בכל פרטי מעשיהם גם הודאה גמורה לדרכי המינות כמבואר לעיל.

פג

ובגמרא סוטה דף מ"א גבי אגריפס המלך שעמד וקרא ושבחורו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות, אמרו לו אחינו אתה. והביא שם ברייתא באתה שעה נתייבזו שונאיהם של ישראל כלי' שהחניפו לו לאגריפס. ובתוס' שם בשם הירושלמי שהרבה חללים נפלו באתה היום שהחניפו לו. ולדעת רש"י ז"ל לא הי' אסור מן הדין שאמו הי' מן ישראל אלא דזילא מילתא. אלא שהתוס' תמהו דכיון שאינו מן הדין הא"ך יתחייבו

ע"ז כל מקום שהוא בין בארץ בין בחוץ לארץ לר"ך
לאבדו ולעברה, ודין זה הוצא גם בעושי"ע סוף סי'
קמ"ו והעתיק ב"י על זה לשון הרמב"ם הג"ל שזה
נלמד מקרא דאבד תאבדון, וזה אינו תלוי כלל בכיבוש
מקום כי אם במציאת הע"ז, והדינים האחרים התלויים
בכיבוש מקום אינם מוצאים בעושי"ע שאינם מציאים
אלא הנוכח בזמן הזה וכיבוש מלחמה אינו בזמן הזה
כמ"ש הנוכ"י בזה"ע מהדורא חניינא סי' קכ"ט
שלאחר החורבן אינו שייך כיבוש מלחמה כיון שאין מלך
ולא חלוצי צבא עד ביאת המשיח. הדין השני כתב
הרמב"ם ז"ל שכל מקום שנכבש אותו אף בחו"ל לר"ך
לאבד את כל הע"ז שבו, ומדאמר כל הע"ז שבו צודאי
שכוונתו שלא יאחר שם שום ע"ז בהמקום שנכבש
ע"י ישראל דאם לא כן לא הוי מאבד כל הע"ז שבו,
וזה אינו כדן הראשון, שאינו תלוי בכיבוש דמייירי שם
בע"ז המוצא, ואין לר"ך לאבד כל הע"ז הנמצא צעיר
או צמדיה אלף צעיר או מדינה שנכבש ישראל לר"ך
לאבד כל הע"ז הנמצא בה. הדין ה' שנאמר ישראל
לר"ך לעשות יוחר, והיינו לרדוף אחרי הע"ז לאבדו,
מה שאין לר"ך לעשות בחו"ל. אבל לא ביאר הרמב"ם
ז"ל מה הוא הרדיפה הזאת, דכיון שגם בחו"ל לר"ך
לצער כל הע"ז שנמקום שנכבש מה אפשר לעשות יותר
בארץ ישראל.

והנראה שהוא ע"ד שאמרו בגמרא ע"ז דף מ"ב ע"ב
גידוע עכו"ם קודם לכיבוש ארץ ישראל, שנאמר
לארץ ערם שכובשין אין חיוב לרדוף אחר הע"ז אלא
אם מוצא לפניו לר"ך לאבד, ואך אחר שנכבש המקום
כיון שרשות ישראל עלי' לר"ך לאבד הע"ז מכל המקום.
אבל בארץ ישראל כשבאין לכבוש חל חילף החיוב לאבד
כל הע"ז ערם שכובשין. ואולי שסובר הרמב"ם ז"ל דגם
שריפת הע"ז לר"ך להיות ערם הכיבוש כי צדדשות
אלו יש פלוגתא בגמרא וי"ע. אלא שבמחמת חינוך
מזה תל"ו כתב שזה שאין לר"ך לרדוף אחר הע"ז
בחו"ל כמו בארץ ישראל אינו אלא כשהוא בכיבוש יחיד,
אבל כשנחקרש צרוב ישראל כדן, יש לו דין ארץ
ישראל לכל דבריו ולר"ך לרדוף שם אחר הע"ז בחו"ל
כמו בל"י. ומזה משמע שדעתו שם"ש הרמב"ם לחלק
צדדיפה אחר הע"ז בין ארץ ישראל לחו"ל מייירי אחר
הכיבוש, שלכן אפשר לומר שיש נפקא מינה אם הוי

אותו אחינו, כמבואר בחוס' יצמות דף מ"ב. והחוס'
דלא ניהא להו לפרש כדעת רש"י ז"ל כתבו גם כן
ליישב בלשון מה שקראוהו אחינו בשביל שהי' אחיהם
בחורה ובמלוות, ועכ"פ כולי עלמא מודי בישוב הלשון
שאמת יהגב חיכם, ולא עלה על דעת שום אחד מהם
שה"ו אמרו דבר שאינו אמת, ועכ"פ ז"ל דבשביל שאמרו
זה בשעה שזלגו עיניו דמעות בשביל הלאו דלא חוכל
לחת עליך איש נכרי נראה המשמעות שמסכימים גם
להמלוכה, לכן אף שעלם הדברים שאמרו אחינו אתה
דברי אמת הם, מכל מקום כיון שמשמעות הדברים
יש בהם חנופה למלכות שאינו ראוי עפ"י החזק"ק,
לכן הגיע העונש עד כדי כך. ואם כן קל וחומר בן
בנו של ק"ו באותו מלכות המינוח של מינים
ואפיקורסים המסיתים ומדיחים להעביר על כל האמונה
לגמרי, שלכל הפוסקים אינם בכלל אחיק, וצודאי שעפ"י
החזק"ק פסולים לכל מיני התמנות בישראל, וכל חוקי'
חוקי עכו"ם ומינות, גם עלם המלוכה הוא באיסור שיש
בו עונש אני מחיר את צערם ר"ל, מלבד שאר
איסורים נוראים כאשר כתבתי וכאשר יתבאר עוד
להלן באריכות, אין ספק שאיום ונורא הוא להראות
אפילו איזה חנופה של הסכמה לאותה המלוכה העממה
שבציונים ח"ו לעמא את כלל ישראל, השי"ת וילנו.
צפרע מה שעושים חברי הכנסת שמחקשרין עממם
בשבושה לאותה המלוכה המנאלת ומכשירין את
החושבה הרעה הזאת לעינו כל ישראל, קצרה היריעה
מהכיל ואין די מלים לתאר את הגיאון הנורא שעושים
זה. ויתבאר עוד להלן.

2

והנה לשון הרמב"ם בפ"י מה' עכו"ם הל' א' מלות
עשה הוא לאבד עכו"ם ומשמעה וכל הנעשה
בשבילה שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות
וגו' ובארץ ישראל מזה לרדוף אחרי עד שנאבד
אותה מכל ארצנו, אבל בחוץ לארץ אין לנו מלוות
לרדוף אחרי' אלא כל מקום שנכבש אותו נאבד
כל עכו"ם שבו שנאמר ואבדתם את שם מן המקום
ההוא, בארץ ישראל אתה מלוות לרדוף אחריה, ואי
אתה מלוות לרדוף אחריה בחו"ל, עכ"ל. המחזקון
בלשון זה יראה שיש כאן ג' דינים, הא' שכל המוצא

על שלא הביא עצמו לידי חיוץ, כדאמר לי' מלאכה לדר' קטינא בגמרא מנחות מ"א כדודע, וע"ז אמר דבשלות הקן אינו כן שאם חוזר אחריו אי אפשר לקיים, דקרא כתיב כי יקרא פרע למזומן. ואפשר לומר עוד דלא מיירי כלל מענין חיוץ אלא מה שאומר יכול יחזור אחריו צהרים וגזעות הכוונה אם יש מליאות לדבר שיחזור אחר מלואו זו צהרים וגזעות כמו בשאר מלות שאפשר להיות רודף אחר המלות בכל כחו וכל המרצה לרדוף אחר המלות אף במקום שאין חיוץ צדבר הרי זה משוּבָּח, ועל זה הביא הקרא דכי יקרא, דבשלות הקן אין מליאות לרדוף אחריו שאם הוא מזומן מיעטי' הקרא. אלא שלשון רש"י ז"ל שכתב שלח תשלח ב' פעמים ל"ע לפי"ז, אבל המק"ח בלא"ה אינו הולך בדרך רש"י"ל בזה דא"כ הא"ך מיייתי רא"י משם למלות אחרות לרדוף אחריהם, הלא שאני החס דיש קרא מיותר שלח תשלח, ויש להאריך עוד בזה, אבל אין צ"מ להאריך בזה. ועכ"פ צמלות ציבור חמץ הוא פלוגתא בין הראשונים והאחרונים אם יש חיוץ דאורייתא לבדוק אחריו לצערו כשאין לו ידיעה ממנו.

ולפי זה יש לחקור באיבוד וביעור ע"ז במקום שכבשו ישראל אם יש חיוץ לבדוק ולחזור אחריו כדי לאבדה ולצער אף אם אין לו שום ידיעה ממנו. ונראה לדמותו לדין ציבור חמץ, ולדעת הרמב"ם שסובר שאין חיוץ ציבור אלא בחמץ ידוע, אפשר שסובר גם כן בע"ז בחו"ל, וזאת בארץ ישראל דכתב אה"כ קרא מיותר ואבדה את שמים מן המקום שהוא שמוע מינה לרבות דמקום הקודש יחי' מאובד מע"ז שאף אם אין לו שום ידיעה ממנו צריך לרדוף אחריו ולצקש ככסף וכמטמונים כדי לאבדה ולצער. ועכ"פ בא"י חמור יותר מסיפא דקרא, ורישא דקרא אבד חאבדון מצואר ברמב"ם דמייירי אף בחו"ל.

צב

ולכאורה מיושב בזה היעז לשון הש"ס קידושין דף ל"ז דתנו רבנן אלה החקים, יכול כל המלות לא יהיו נוהגים אלא בארץ, תלמוד לומר כל הימים וגו', אי כל הימים יכול יהא נוהגים בין בארץ בין בחו"ל, ת"ל בארץ, אחר שריצה הכחוז ומיעט לא ולמד

כיצום יחיד או כיצום רבים, ולא נחזאר הכוונה מה היא הרדיפה, ול"ע.

צא

ואפשר לומר לפע"ד דהנה חמץ בפסח הוא פלוגתא בין הראשונים, וכוונת הרמב"ם סי' תל"ד סק"ה דעת הטור וסיעתו דכלל ציטל בדדיקה הוא מה"ח שאם מולא חמץ בפסח אף אם לא ידע ממנו כלל בתחלה מכל מקום עובר עליו כמו האוכל חלב בשוגג, אבל דעת הרמב"ם שאינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ שידע ממנו בתחלה, אבל אם לא ידע ממנו כלל אינו עובר עליו. והפוסקים האריכו בזה והביאו ראיות לכאן ולכאן. וכתב במק"ח שם לתרץ שלא יקשה על מ"ש לדמות לאוכל חלב בשוגג הלא באוכל חלב כשאני מתכוין אינו מתחייב אלא בשביל שגבה כיון דהוי דבר שאין מתכוין, וא"כ הא"ך יתחייב גם על חמץ זה שאינו מתכוין ואינו נהנה. והסביר בזה המקור חיים דדוקא צדבר שאסרה התורה לעשות מעשה אמרינן דלא אסרה התורה לעשות המעשה אלא בטעות, אבל כשאסרה התורה דבר שאין בו מעשה, כגון הכא שאסרה התורה שלא יבא חמץ צביתו אפילו כשאין מתכוין אסור. ולפענ"ד נראה להסביר עוד בדרך אחר שהוא כעין מ"ש לתקן באונס דאמרינן אונסא כמאן דלא עבד, אבל לא אמרינן אונסא כמאן דעבד, דסוף סוף לא עבד, עיין ש"ך ח"מ סי' כ"א, וכעין זה הוא כאן דע"י שלא נתכווין הוי כלא עבד, אבל היכא שצריך לעשות מעשה לצערו אי אפשר לומר שע"י שלא נתכוין הוי כעבד, דסוף סוף לא עבד.

ומה שכתב במקור חיים רא"י ממה שאמרו בחולין דף קל"ט יכול יחזור צהרים וגזעות כדי שימלא קן, תלמוד לומר כי יקרא, שמח מוכח דבסתם מלות עשה מחויב לחזור אחריו כדי לקיימה, לפענ"ד לא רבנתי רא"י זו דעדיין י"ל שאינו מחויב לחזור אחריו גם בשאר מלות, אלא כיון שחזר אחריו ומלאה שוב חל עליו החיוץ ומקיים המלואה, ובעינן ריתחא עונשין על עשה אף שלא ה"י מחויב צדבר על מה שלא הביא עצמו לידי חיוץ, כמו צליית שאין עליו שום חיוץ אם אינו לובש תלית של ד' כנפות מכל מקום עונשין לפעמים

אותו וגו', ואף דלענין מפרר ומטיל לים איכא מאן דאמר שאין ראוי משם דלא נחבין כזה אלא לבדוקן כסופות, אבל על מה ששרפו לא שייך טעם זה והיו שפיר לימוד גמור, ומעשה העגל ה' בחו"ל, ולמדן משם גם על הע"ז שבחו"ל לאצרה ולשרפה, אבל הקרא דאצד תאצדון סברי דקאי כולו על החומרא שיש יותר בארץ ישראל.

צ

ולכאורה דברי הרמב"ן והריטב"א מוכרחין כמ"ש דכלא כתיב בפירוש בקרא קמא אשר אחס יורשים אותם דזה קאי על ארץ ישראל, ואולי סובר הרמב"ם דכיון שכתב גם בחו"ל אחר שכבשו אחס מקום לריך לבער כל הע"ז שצחובה, לכן אפשר לפרש לשון הקרא דאחס יורשים אותם גם על חו"ל, וזה הוי חובת הגוף שאינו תלוי בקדושת המקום אלא יטן שהוא ברשות ישראל, ויותר נראה שדעתו לפימ"ש ספרי פרשת ראה בפסוקא ב' אשר אחס יורשים אותם שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אחכם, ופי' שם בזרע אברהם דקשה לי למה לי למכתב אשר אחס יורשים אותם, אלא לומר כמו שאחס יורשים אותם כך אם תעשו כמעשיהם יבואו אחרים ויירשו אחכם. ולפי"ז י"ל דעת הרמב"ם מדעת הספרי דאותו הלשון שבקרא קמא אשר אחס יורשים אותם לא בא אלא לדרשא שהעונש ע"ז יותר בארץ ישראל שיבואו אחרים ויירשו אותם, אבל לדינא לא בא שם לחלק בין ארץ ישראל לחו"ל, ולכן הולך לומר עוד בקרא אחרינא ואצדחם את שמם מן המקום ההוא שהוא מיותר לרבות על החומר שיש יותר בא"י גם לדינא שגריך לדרוך אחריהם. והרמב"ן והריטב"א סברי דכיון דגם בקרא דאצד תאצדון כתיב אשר אחס יורשים אותם דקאי על הקרא קמא דכתב בארץ אשר נתן ה' וגו' לך לרשתה אין מקרא יולא מידי פשוטו, וע"כ דקאי רק על החומר שבא"י גם לדינא. והנה לא מלינו כזה פלוגתא לדינא בין הרמב"ם להרמב"ן והריטב"א אלא פליגי בפ' דקראי וגמרא וכו"ע מודי דבא"י חמור יותר, ואף אסור לכבש מקום בא"י ערם שמבערין הע"ז משם כמ"ש על זה בגמרא גידוע ע"ז קודמין לביבוס, כי חמור מאד שיהי ע"ז ברשות ישראל במקום הקודש.

ממה שאמר בענין אצד תאצדון וגו', מה עכו"ם מיוחדת שהוא חובת הגוף ונוכחת בין בארץ בין בחו"ל, אף כל שהוא חובת הגוף נוכחת בין בארץ בין בחו"ל. ובי ע"ז הריטב"א: הקשה רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל הא ע"ז שהוא חובת הגוף דהיינו שלא לעבוד ע"ז לא כתיב בהאי ענינא כלל ואין הכתוב מדבר אלא לעוקר ע"ז לומר שאנו חייבין לעקרה ולשרה אחריו, והאי ודאי אינו אלא בארץ כדכתיב קרא כדדיא אשר אחס יורשים אותם, אבל בחו"ל אין לנו חייבין לעקרה ולשרה אחריו. ותי' הוא ז"ל דאפשר שאנו למדין ממה שאמר בענין לא תעשון כן שיש בכלל זה איסור צמות שבחו"ל, ועיי"ש שהאריך. וכזה המקנה שהריטב"א נדחק מאד ולדעתו לא קשה מידי דיש בקרא הזה שתי מלות כמבואר בגמרא ע"ז דף מ"ה דהיינו לעקור ע"ז משרשו וזה בארץ ישראל והשניית אזהרה לשרוף אותה, וזה נקרא חובת הגוף, וילפינן מחובת הקרקע על א"י ומחובת הגוף על חו"ל, ועיי"ש.

ואני תמה למה הולך במקנה לנפש באותו קרא מזה השני של שריפת ע"ז שזה אף בחו"ל, הלא מבואר ברמב"ם שכל הקרא של אצד תאצדון קאי גם על חו"ל, ומה שחומר יותר בא"י זה למדין מקרא אחריתא שצטט שסוים מן המקום ההוא, ובגמרא אמרו דבר הלמד מענינו של קרא דאצד תאצדון שהוא סוף נקרא דלזה התקיים וגו' כל הימים וגו' ואותו הקרא דאצד תאצדון קאי גם על חוץ לארץ שמוטל על כל איש ישראל לבעל העבודה זרה הנמלא ברשותו בכל מקום שהוא, א"כ חובת הגוף הוא לא בשביל קדושת המקום. ולפי"ז אין התחלה לקיימת הרמב"ן והריטב"א. וז"ל שהם חולקין על הרמב"ם ז"ל שדעתו דקרא דאצד תאצדון קאי גם על חו"ל, אלא הם סברי כמ"ש בזה דכיון שגם באותו הקרא קמא דאצד תאצדון כתוב שם אשר אחס יורשים אותם ע"כ דקאי הכל רק על א"י, ולכן הוכרחו לדחוק כזה, ואף שבודאי כולי עלמא מודי דגם ע"ז שבחו"ל ברשות ישראל החייב לאצרה ולשרפה כמו שמלינו כמה פעמים בש"ס דלשריפה עומד, ויכל להיות דלמדן זה מקראי אחרוני דישן כמה אזהרות בתוכ"ק בענין זה כמו שאציא להלן מדברי רש"י ז"ל, ובגמרא ע"ז דף מ"ג יליף דין ביטור ע"ז מהעגל דכתיב ואת הטאתכם וגו' ואשרוף

והצפנת פענה הראה מקום לש"ס סנהדרין דף נ' ע"א דעשה דונתלתס הוי דין ע"ז וכבר העתיקו מימרא זו מן הש"ס הרמב"ם בספר המלוות מלוא קפ"ה וברא"ה בספר החינוך מלוא תל"ז דאמרינן שם גבי נציה המדיח לע"ז דכתיב להדיחך מן הדרך אשר ליוך וגוי' ללכת בה, ודרשינן ללכת זו מלוא עשה, ומקשה בגמרא עשה בע"ז היכי משכחת לה, תרגמה ר"ח ונתלתס, וזה ראי' חזקה שהרי מיירי שם בגמ' מהקרא שצדן מדיח לע"ז שחייב מיתה וע"ז מרבה הקרא גם עשה דונתלתס דהוי עשה שבע"ז והמסית ומדיח על עשה זו שלא לאבד ע"ז בארץ ישראל חייב מיתה דהוי מסית ומדיח לע"ז. אך מ"ש עוד שם בצפנת פענה שהרמב"ם כתב בפ"ח מה' מלכים ה"ג ע' שגם צ"כ מלוא על עשה זו, לפע"ד אין ראי' משם, גם לא מסתבר כן דאף שכתב שם הרמב"ם דעיר שהשלימה אין כורחין לה ברית עד שיכפרו בע"ז ויאבדו את כל מקומותיה ויקבלו שאר מלוא צ"כ, מ"מ לא מסתבר לומר דמ"ש הרמב"ם ויאבדו את כל מקומותיה הוא בשביל שגטו על זה כמו על שאר מלוא צ"כ, דעשה דאבד תאבדון הוא ממלוא התורה ולא נאמר לצ"כ דאף שהוא בכלל ע"ז ויש לו דין ע"ז כנ"ל, מ"מ הלא גם ע"ז בשיתוף הוא אלא ישראל כמו ע"ז ממש בלי שום חילוק והוא מדברות הראשונות שצעשרת הדברים לא יהי' נך וגוי' מכל מקום צ"כ לא נלעוב ע"ז כיון שלא הי' הליווי צפרע זה קודם קבלת התורה, ויותר מסתבר דלכן כתב הרמב"ם שמוכרחין לאבד את כל המקומות, שאי אפשר לישראל להשלים אחס בחופן אחר דכיון שנטשו עבדים לישראל ולשלם מס הוי רשות ישראל עליהם ועל מקומותיהם, ובתוס' קידושין דף ל"ו ע"ב ד"ה כל לענין תרומות ומעשרות צה"ל דכיון שנותנין מס למלך והקרקעות משועבדים למלך יש לו דין קרקע עכו"ם, ומכל שכן המקומות שבארץ ישראל המשועבדים לישראל ואין קנין לנכרי, אם כן כשמשלימין אחס וכורחין ברית שיביו תחת יד ישראל הוי ודאי כל המקומות ברשות ישראל, ולכן ההכרח לאבדם שאם לאו אי אפשר להשלים אחס.

ובישראל נלפענ"ד עוד ראי' ברורה שיש למלוא זו של איבוד ע"ז דין ע"ז ממש מדברי רש"י ז"ל בפי' מסעי עב"כ כי אחס עוברים את הירדן אל ארץ כנען והורשתם וגוי' ואבדתם וגוי' וכתב שם רש"י ז"ל והלא כמה פעמים הוזכרו על כך, הלא כך אמר להם משה כשאחס עוברים צירדן ציצשה על מנת כן תעברו ואם לאו המים באים ושוטפין אחכם, וכן מלינו שאמר להם יהושע צעודם צירדן, עכ"ל. והוא מגמרא סוטה דף ל"ד. ויש להבחין בזה דהלא אינו מוזכר בכל הקראי שכל אותה הפרשה שלא לעבוד ע"ז ולא כתב שם אלא איבוד ע"ז ומקומותיהם, וכבר הבאתי מדברי הרמב"ן והריעב"א גם על הקראי דאבד תאבדון שצפרשת ראה דכיון דלא כתיב שמה שלא לעבוד ע"ז ע"כ לא מיירי מזה כלל אלא מאיבוד הע"ז, וזה לכונ"ע דגם הרמב"ם לא פליג בזה, וצעודם צירדן טרם בואם לארץ לא חל טעין החיוב עליהם, גם אין אפשרות לדבר עד בואם לארץ ואינו אלא מחשבה בעלמא שאינם עוברים את הירדן במחשבה זו לצער אח"כ את הע"ז, והלא בכל העצירות שצחורה מחשבה רעה אין הקצ"ה מלפיה למעשה ואין נעשין על כך, וזהו העונש כ"כ מר על המחשבה שיהי' ח"ו המים שוטפים כולם שהוא ח"ו עונש של כליו, וע"כ שיש לזה דין ע"ז ממש, ובע"ז מחשבה רעה הקצ"ה מלפיה למעשה, כמבואר בגמרא קידושין דף מ"א, ולכן ההולכים במחשבה זו לכבוש את ארץ ישראל עם הע"ז שצחורה שלא לאבדם יש להם דין ועונש של עובדי ע"ז ממש עוד בהיותם בדרך.

ועיין תוס' קידושין דף ל"ז ד"ה ה"ג דפליגי על הגירסא עכו"ם בכלל היחא ולמה יאלץ להקיש אליו שהרי יאלץ לומר אבד תאבדון, הנה מבואר דלא פליגי על אותה הגירסא אלא בשביל שהוצרך לומר בסופה למה יאלץ, אלא על מה שכתב בתחלה ע"ז בכלל היחא בזה לא כתבו מאומה, דבאמת איבוד ע"ז הוא בכלל ע"ז, ובר"ן העתיק בזהוה הגירסא בכלל היחא ולא העיר כלל מקושים התוס', ואולי הוא סובר כמו שהבאתי לעיל מדברי רש"י ז"ל שכמה פעמים

העתים ששר הדתות שהי' אז התפאר צפני כותצי העתים שהוא עושה באמונה לתקן את כל הדתות אף דת ישראל בתוכם, ואלו הי' האמת כדבריו שעושים תיקונים גם בדת ישראל כמו בע"ז, הוי ע"ז בשיתוף, אבל אין האמת כדבריו, כי בדת ישראל עושים קלקולים גדולים ונוראים וממעטים אותה בעוב"ה, ואת הע"ז המה מרבים בישראל, והאומות לא נלטו על ע"ז בשיתוף, אבל בישראל הוא עון חמור מאד ואין שום חילוק בין ע"ז ממש. ואין שום ספק כי אף בשביל עון זה בלבד יש לאותה הממשלה דין ממשלה ע"ז שהוא ציבור ואל יעבור, שהרי אף על אצירתא דע"ז ואצירתא דג"ע הדין כן במצואר צש"ע וי"ד סי' קנ"ז ובש"ך שם סי' ק' שהוא מדברי הש"ס חממוד לפניו ערומה ימות, חספר עמו מאחורי בגד ימות, שצודאי שדברים אלו אינם ג"ע ממש אלא על אצירתא דידכו הדין כן, יעיי"ש, ומכש"כ בזה שיש לו דין ע"ז ממש כאשר נמצא. אלא שאף מי שיתקשש לומר שאינו אלא אצירתא דע"ז גם כן הדין כן.

ואם כן כל המשתתפים בממשלה זו המה שותפים לע"ז ועוברים בזה על איסורא דיהרג ואל יעבור, ואף אלו הי' בא אליו ומשיח וכבר הגיע זמן הגאולה וכיו עושים בממשלתם כל חוקי התורה ומנתי' מלבד אותו העון שלא לבצר את הע"ז שחתח ממשלתם, הי' חסור להשתתף במלכותם באיסורא דיהרג ואל יעבור, אך אין מניאות לדבר שיהי' כן בממשלת התורה. וגם מזה בעלמא שלא נוכל לבצר הע"ז שצאצא ישראל, הוא צירור שלא הגיע עדיין זמן הגאולה. ואנו אומרים בכל יום ויום כמה פעמים אחר כל התפלות על כן נקוה לך וכו' ותושיבים שם התקוה הראשונה להצדיר גילולים מן הארץ, ואח"כ מסיימים והי' ה' למלך וכו', ובגאולה תלוי' בהתגלות מלכותו ית"ש במצואר בקרא ועלו מושיעים וגו' ואח"כ ויתבה לה' המלוכה. ובמדרש רבה פרשת דברים פ' א' אות י"ע אמר על עשיו הנפיו מפניו וכו', אמר הקצ"ה המחניו עד עכשיו מלך המשיח לבוא וכו' אמר הקצ"ה ולא לכם בלבד אני מזהר אלא אף אחס לכו לזניכם. עוד שם אמרו ישראל לפני הקצ"ה עד מחי אנו משועבדים, אמר להם עד שיצא אותו היום וכו' אמר הקצ"ה אותה שעה אני מופיע מלכותי ואמלוך עליכם שנאמר ועלו

הזהירו על זה בתוכ"ק, ואפשר שסובר שאין לורך עוד לאבד תאבדון אלא בשביל להקיש אליו. ועכ"פ לאותה הגירסא מצואר שאיבוד ע"ז הוא בכלל ע"ז.

צז

שוב ראיתי באוב"ח הק' פרשת משפטים עה"כ לא תשתחוו וגו' ולא תעבדם וגו' כי הרם תהרסם שפי' הכי להיות שרצה לאותם על הריסותם ושברונם לזה קדם לו' לא תשתחוו לומר שאם לא הרם ולא שבר הנה הוא כעובד ע"ז, כי ה' תופס על המחשבה בע"ז, ולריכין היכר לשלילת מחשבת ע"ז מלכס, ואין היכר אלא בשבר מלכותיכם, ואם לא יעשו כן הרי הם כעובדי ע"ז, וזה לך האות. ולזה הולך לומר לא תשתחוו ולא תעבדם וגו' כי הרם לומר שבהעדר ההרם הנה הוא עובר על לא תעבדם. ותמלא שהקפיד ה' על ישראל שלא עשו כן בכניסתם לארץ, עכ"ל. ומצואר בזה שאם מושלי הארץ אינם מהרסים הע"ז שצשם עוברים על לא תשתחוו ולא תעבדם. ומה שהם נעשים כ"כ צירדן ערם צואם לארץ אף על המחשבה, אף כי בקרא כתוב כי חוליד צנים וגו' ונושנתם ודרשו חז"ל כמנין ונושנתם והאריך להם אף כמה מאות שנים גם על מעשה הע"ז, אפשר דצירדן עלול יותר לעונש תיכף יען שהולכו אז לנסים גדולים שיעברו בחרבה ולא ישעפס המים, גם לא כל העתים שוות לרחמים שהוא לפעמים לפנים משורת הדין, והדברים עתיקין.

צח

והיצא לנו מזה שהנבזשים ארץ ישראל עם הע"ז שבתוכה ומחזיקים ממשלתם על כל בתי הע"ז ואינם מאבדים אותם, יש להם בזה דין עובדי ע"ז, ובעת שהיתה בהשגחה גלו' ולא הי' עדיין הסתרת פנים היו המים שועפים את כל שואי ישראל אף עובר מחשבה כזאת. ואח"כ אלה הרשעים שלא די שאינם מאבדים את הע"ז שחתח ממשלתם אלא אדרבה מתקנים אותם ונותנים להם כל עיני כבוד וכוונם בתי ע"ז חדשים, וגם הועמד מעטם הממשלה משרד הדתות שנקרא בשון רבים לכלול כל הדתות, שמשמרתם לתקן כל הדתות. וזה אחיז שנים נהפרסם במכתבי

עכ"פ כמו שעושין כל האומות, זולת הקאמוניסטן, ואנשי האגודה התפארו שהשיגו פשר לכתוב מתוך צטחון צלור ישראל, אבל ככה הם כל הפשרות והשיגים שלהם, כי זה ודאי גרוע הרבה יותר מאלו לא היו כותבים מאומה, כי כזה שלא ראו לכתוב חלל אותו השם צלור ישראל, כזה גילו צפירות שמחשבתם רק למינות ר"ל, כי השם צלור אינו שמו של הקצ"ה. וז"ל הרמב"ם בם' המורה ח"א פט"ז צור שם משתתף הוא שם הבר והכית צלור והוא שם אבן קשה חרבות צורים והוא שם המקור אשר יחלצו ממנו אבני המקורים, הביעו אל צלור חוצבתם וגו' ואחר כן בושאל מה הענין האחרון זה השם לשורש כל דבר והתחלתו וכו', ולפי"ז הענין האחרון נקרא השם יתעלה צלור כי הוא התחלה והסבה הפועלת לכל אשר זולתו, ונאמר הצור חמים פעלו וכו' השען ועמוד על החצונות היותו יתעלה התחלה שהוא המצוא אשר חגיע ממנו אליו, עכ"ל. וכן הוא בזה"ק פ' תזריע דף מ"ד ע"א, וז"ל ואין צלור כאלקינו אית צלור דאקרי צור, הביעו אל צלור חוצבתם, והכית צלור, הכני עומד לפניך על הצור בחורב, וכלבו אקרון צור, ואין צלור צבולו כאלקינו דלי' שולטנו ומלכותא על כולא, עכ"ל. ומצואר בכל זה שהשם צלור אינו בכלל שם העלם של שמו ית"ש, חלל אך צביל זה נקרא צלור ישראל צביל שהוא יתעלה הוא המקור והתחלה לכל, ולכן לדעתם העממה הכופרים כזה לגמרי ואומרים שהמקור והתחלה הוא הכבא והעממה הידוע אשר יסד מקור המינות ר"ל בשנת תרנ"ו, כאשר כתבו להדיא בתחלת אותה ההכרזה, ע"כ לדעתם הארורה המה המקור והשורש לכל ישראל, ועליהם סובב השם צלור ישראל, ומדלא ראו להזכיר שם אחר חלל אותו השם הסובב לדעתם על מקורות העוממה ר"ל הוי אותן הדיבורים מינות וכפירה גרוע בתכלית. וליכא מידי דלא רמיחא באורייתא, שאמר הכתוב ויבול צלור ישועהו. וע"ז חתם ראש האגודה. ויען שכל ההכרזה היא מלאה מינות וע"ז ממש, עצירה גוררת עצירה וכנסה האגודה בכל שרשי המינות ע"י חתימת הראש הכבא מכוחם, ואין מוחה, ד' ירחם.

מושיעים וגו'. וכן הוא בכ"מ בדברי חכז"ל אין מספר. ועכ"פ מצואר שזמן הגאולה הוא בזמן התגלות מלכותו ית"ש, ומקדימין לבקשה זו להעביר גילולים מן הארץ, שזה הוא תנאי מוקדם.

זזה איזה שנים שנתפרסם מכתב גלוי מהאגודה שמתרעמים על הממשלה על שאינם נותנים להם מקום צמשר הדחות. ותמתיי שאינם צושים לפרסם שמתאמלים ליכנס צאותו המשרד שהמה צודאי עובדי ע"ז עכ"פ צשיתוף אף לפי דבריהם, חלל דלשיתייכו אליו דכיון שהשתתפו צאותה הממשלה שהוא המקור לאותו דבר ח"כ כבר השתתפו לע"ז, ותו אין נפקא מינה להשתתף גם בכל דבר היוצא מן העממא ר"ל.

צב

שוב הראוני שבהכרזה שפרסמו על התייסדות המדינה צתחלה שם כתבו צפי' שהממשלה תשמור על המקומות הקדושים של כל הדחות. חס כן הוכר צפירות בהתייסדותה על תנאי שלא לצד חת כל המקומות שעצדו שם הגוים, חלל אדרבה לשומרם, גם קראו אותם "מקומות קדושים" ולא חילקו כלל בין כל הדחות, ח"כ הכרזה זו צלצד הוי ע"ז גמורה צשיתוף עכ"פ כאשר נחצאר. ועל הכרזה זו חתם גם ראש האגודה, ואותה ההכרזה מתחלת צחזון העממא הידוע שהצכירו שם שמו (אין אני רואה להעלות שמו על הכתב) שהמליא בשנת תרנ"ו חת הרעיון העממא הזה להקמת המדינה. גם שאר דברי מינות וכפירה כתוצים שמה, שנלחתי להציאם. וראש האגודה חתם על אותה ההכרזה בין נליגי שאר המפלגות של המינים והאפיקורסים שחתמו על דברי מינות לשמו ולזכרו של העממא הידוע ר"ל. המתצוקן יראה מה עד היכן הדברים מגיעים, השוחד העלום של הרצון להשתתף צמלכות המינים לסמות העינים בכל אופן ואופן.

ק

ומאחורי הפרגוד שמעתי שמהשים צאני חתם של קצ"ה אף כהדין גרמיחא הכבא צאחרונה,

לא ראו להזכיר כלל צאותה ההכרזה חת שמו של הקצ"ה אף כהדין גרמיחא הכבא צאחרונה,

את החורה, אבל ישראל שקבלו את החור"ק צאלפים בריתות ואלות על הערצות לכוף את חזירו על קיום החור"ק הוי חוק הדעמוקראציה צעניי דת, כפירה בחור"ק ומינוח גמורה ר"ל, וחלילה לישראל להשתתף או אפילו ליתן הסכמה כל דבר להנהיג בישראל חוק הדעמוקראציה לכפור בחור"ק, וק"ו ליתן כתוב וחחס שמקבל על עצמו אותו החוק הכופר בחור"ק, וכל החירוים צה אינם כלום, ואין להאריך בדבר, והמציין יוכל להבין גם מה עד היכן הדברים מגיעים השואר העצום של הראון להיות מאוכלי שולחנם של אותה המלוכה הצו"י והשפלה שמסמא עינים עד קצה האחרון בכל דבר שצקדושה.

ובמסכת מכות פ"א משנה ז' על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אם מתקיימת העדות צשנים למה פרע הכתוב צשלשה וכו', רבי עקיבא אומר לא צה השלישי להקל אלא להחמיר עליו ולעשות דיו כיוצא צאלו, ואם כן ענש הכתוב לנעפל לעוצרי עצירה כעוצרי עצירה, על אחת כמה וכמה ישלם שגר לנעפל לעושי מלוא כעושי מלוא, ע"כ. והנה זה העד השלישי לא אהני מידי להעדות דכיון דמתקיימת העדות צשנים הוי חרי כמאה ואין צמעש השלישי כלום, מכל מקום דיו צאותו העונש כמו העדים שמתקיימת העדות על פיהם צעבור שנטפל אליהם ונמנה עמהם אף דלא אהני מעשיו מאומה, ומכל שכן צמי שנטפל להיות חבר בין חברי אותו הכנסת שאינו נעפל לעוצרי העצירה צלבד אלא יותר מה, כי לפי החוק שלהם צריכים צחזור אותו המנין של החברים שמצלעדי זה אינם יכולים לעשות כלל צכל חוקי המינוח וכפירה בחור"ק שעושים, וא"כ כולם עיקרים הם, לא נעפל צלבד, ואין ספק שדין כולם שוב צעונש העצירות הנוראות האלה ר"ל, ק"ו מהעד השלישי שדיו כהשנים כח"ל.

והרבינו יונה צמס' אצות פ"א כתב על המשנה דאל תתחבר לרשע חל"כ: שהוא עונש גדול שאין כמותו כי החטא החמור פשע צו עשה עצירה אחת, אבל זה צכל העצירות שעושה הרשע יש לו חלק בהם ונמלא עושה חטאים צבים גדולים ועצומים ואם ידיו אסורים ולא נהנה מהם, ואוי לרשע ואוי

האגודה אלא חתמו אותו שלא מדעתו, והכל יפלא פיהם של אותן המלחשים, כיון שאותה ההכרח נשלחה על כל פני חבל מסוף העולם ועד סופו וכל העם רואים חתימת האגודה על הע"ז והמינוח והכפירה בעיקר ר"ל, ואף פעם אחת לא הודיע צעחון המודיע שלו שבי' זה צלא הסכמתו, אלא אדרבה המודיע הוא מלא ששן ושמחה ציום אידם של אותו יום ההכרח שקורין אותו יום העצמאות. ומה צצע צהלש שמלחשים צאזני אחת יראים שאינם סובלים זה כדי להמשיך גם לצבס לתוך האגודה, אם לעיני כל ישראל מונחת החתימה של האגודה על הע"ז וכפירה בעיקר צלי שום מחאה צעולם, גם אם האמת כדבריהם, הא"ך לא יהא' לשלוח על כל פני חבל חתימה שלא צרשות, שמה יתגלה קלונם צידיעה צעולם שעשו חתימה מצוייפת שלא צרשות. אבל ודאי הי' להם ידיעה צתחלה שאין להם לפחד מה וחתומת האגודה על אותה ההכרח המנאלת את השי"ת צאופן גורא תשאר על מעמדה צכל תפוצות ישראל וחכרה לא יסוף מזרעם ועצדי רצנן שלמא צהדייהו, ולחש המלחשים צחשאי ליראי הי' המעשים אינם אלא דברי הכל ורות.

ובעין זה ראיתי צעת התחלת התייסדות המדינה, שהדפיסו אז צעחון האגודאי שנדפס אז פה את נוסח הכתב שחכם עליו ראש האגודה שמקבל עליו צערצות שלא לכוף שום ישראל לקיום החור"ק. ונשתוממתי על המראה, הלא מצוה צגמרא סועה דף ל"ז הרבה אלפים בריתות ואלות שקבלו עליהם ישראל צמעמד הר סיני וצאחבל מועד וצבר גריחים וצבר עיבל צשביל הערצות וערצא דערצא, והערצות הוא לעשות כל מה שצידו לכוף את ישראל לקיום החור"ק, ועי"ש צחוס' וצרמצין צפסוק ארור אשר לא יקים, והא"ך אפשר ליתן כתוב וחחס צפירוש הדיפך ממה שנתקבל צקבלת החורה צבר סיני. והן אחת שחש כוחינו ולא נוכל לעשות הרבה, אבל צמה שאומרים צפירוש שלא יכוף לקיום החורה, צזה אומרים שאף מה שיבי' צידו ימנע מלעשות, כי צמה שאין צידו לא שייך לומר שמקבל עליו שלא לעשות, דצלאו הכי אי אפשר, ואם כן אומר צפירוש קבלה על עצמו נגד הקבלה שהי' צקבלת החורה צבר סיני. והנה חוק הדעמוקראציה הוא עוצ לאומות העולם שלא קבלו

אבל ישראל שקבלו את התורה"ק ונצטוו בזה מכל העמים, ואם מצטעים בתורה"ק לחוקק להם חוקי עכו"ם הרי זה ודאי כפירה גמורה בתורה"ק, וצורר שיש בזה הענין בלבד איסורא דיהרג ואל יעבור, מלבד האיסורים האחרים שיש בזה שדינם כך כמו שכתבתי למעלה, וכל חצרי אותה הכנסת שנתייסדה בחוקים האלה המה שותפים באיסור הנורא הזה, והיעלה על הדעת שיכ"י בזה אחיה היתר להשתתף עמם, אבל עוד גרוע יותר מה שאומרים בפירוש שאין לזרז ח"ו להתורה"ק כלל, ומפורש יולא בדבריהם שעשו ממשלת ישראל בתורה"ק רק בחוקי מדינה לא בחוקי תורה, ואף הדתיים שזכננסת בשמבקשים שם אחיה ענין המוגע לדת"ה"ק אומרים רק שמבקשים חוק הדעמוקראטי, ואי אפשר לומר שם כלל שמבקשים בזכות דיני התורה, שבה כולבו מודי שהיא מדינה בלי תורה אלא מדינה של מינות וכפירה ר"ל, והכל יודעין שכל התורה"ק מלאה מה שאי אפשר לארץ ישראל בלא תורה, והכתוב לוח עמדתם בחרבכם וגו' והארץ תירשו, בתמי'.
קב

ובספרי פרשת עקב סוף פיסקא ל"ח וז"ל: ארץ מארים בין עושין ראונו של מקום בין שאין עושין ראונו של מקום הרי לכם ארץ מארים, ארץ ישראל אינו כן, אם אתם עושין ראונו של מקום הרי לכם ארץ כנען, ואם לאו הרי אתם גולים מעלי, וכן הוא אומר ולא תקיף הארץ אתכם בעמאכם אותה. עכ"ל. ומבואר באור"ח הק' פ' ראה עכ"כ ראה אנכי וגו' וז"ל: לפי שאמר להם בסמוך נחלת הארץ כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם לכם יהי, לזה אמר להם ראה אנכי נתון וכו' ואמרו ברכה וקללה פ"י יש בכתבה זו ברכה ויש בה קללה, וחזר ופ"י את הברכה אשר תשמעון פ"י אם תשמעון חת"י זו לכם לברכה ואם לא תשמעון אין נתינה זו כי אם קללה שבאמצעותה יתקנאו בכם האומות ויאבדו אתכם ממנה בנקמה גדולה, גם חת"י לכם ההנאה ממנה לטעם לעולם הנלחי כדרך אומרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו, עכ"ל. ואמרו חז"ל הוצא ברש"י ורמב"ם עכ"כ ולא תקיף הארץ אתכם, הארץ אינה מקיימת עוצרי עצירה.

לשכנו כי הוא חוטא ושכנו מנוגד שכן הוא מפורש באבות דר' נחן כל המדבק לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוולא בהם, והמדבק ללדיקים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוולא בהם, עכ"ל הק'. ונוכל להתבונן מזה דינם של כל אלו הגעשים חצרי הכנסת, והוא ק"ו ב"ב של ק"ו.

קא

הנה ידוע גדול האיסור לילך בערכאות עכו"ם, וכחזר רש"י ז"ל בפרשת משפטים דהוא מייקר שם אלילים, ולשון הרמב"ם סוף הלכות סנהדרין והטור וש"ע סימן כ"ו דהוי כאלו חירף וגידף והרים יד בתורת משה, והוא שצביל שמניח תורה ה' החמימה ובחור דדיני עכו"ם הרי הוא בזה כמורה לדתם, ועי' בש"ך חו"מ סי' כ"ב ס"ק ע"ו שחמור יותר המקבל עליו סתם לדון דדיני עכו"ם ממי שמקבל עליו עכו"ם פלוני שסומך עליו ומכניס בעיניו, כי עיקר החומרה הוא צביל שהיא דיני עכו"ם, וכ"ז מיידי אף ביחוד שהולך לדיני עכו"ם לעוצתו ולהגותו ואינו צביל שנותן יותר חשיבות לדיני עכו"ם אלא צביל תאות ממונו שחושב להשיג יותר בזה, ומכל מקום הוי כמו חירוף וגידוף, זולת כשיש אלם שאי אפשר לכופו באופן אחר לעשות כדת של תורה ונתנין לו הבי"ד רשות לילך בערכאות, ואין זה חירוף וגידוף כי הוא עושה צרשות ביי"ד כדי להקים עולה של תורה לשבר זרועות אלם.

ורפ"י זה המחוקקים חוקי עכו"ם לבוף את ישראל לחוקיהם בכל דבר הן דדיני ממונות ונפשות ועריות, אף שיש להם רבנים ודיינים המשרתים אותם, אבל במשפטיהם רואים רק בחוקי עכו"ם ובכוונה עוזבים לגמרי את התורה"ק, זה גרוע הרבה יותר מהילוך בערכאות צביל תאות ממונו, דאילו כשהולך בערכאות צביל תאות הממון אינו אלא כחירוף וגידוף ב"ק הדמיון, אבל זה הוא חירוף וגידוף ממש, והאומות העושין כן מקיימין בזה מצוה כי בני נח נאעו על הדינים ולא קבלו את התורה"ק, ואדרבה עכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה, אם כן נאעו רק על ככה לעשות להם דינים כפי שכלם ומקיימין בזה המצוה,

קב

השי"ת כנ"ל הוא פורש מהשי"ת וכמ"ש רש"י ז"ל בסוף פרשת קדושים עכ"ל ואבדיל אחכם מן העמים להיות לי, אם אחם מובדלים מהם הרי אחם שלי ואם לאן הרי אחם של נבוכדנאצר וחצריו, ומבואר זה בכמה מקומות בקראי ובדברי חז"ל ואין להאריך. ולזה אמרו בכאן הלאי יהיון עמי בארץ ישראל כי הלשון עמי אי אפשר לפרש אלא על העובדים השי"ת בתמימות, ועל אחם התאונן הקב"ה שאינם בארץ ישראל אעפ"י שמתגבר עליהם ה"ה"ר באחז חטא שמציא עומאה, כי הקב"ה עוזר להם בסליחה ומחילה ע"י שטושן תשובה, אבל לא ח"ו על הפורשים מהתורה"ק ואינם כלל עמו ית"ש לעבודו בתמימות.

ובישעי' א' י"ב בפסוק כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חלרי, לשון רש"י ז"ל לרמוס חלרי אחרי שאין לנצבם שלם עמי, וע"כ דקדקו לומר הלאי יהיון עמי בא"י דאך כשכס עמו ית"ש מתארח עליהם להיות בא"י אבל כשאינם עמו ית"ש בלב שלם כמ"ש רש"י ז"ל, כבר נזכר הכתוב עליהם מי בקש זאת מידכם רמוס חלרי, וכן מבואר קישור לשון המדרש שהתחיל לומר מי יתנו במדבר, אומר הקב"ה הלאי יהיון עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי, ודכוותי בית ישראל יושבין על אדמתם ויעמאו אותה, עכ"ל. ולכאורה למד האריך לפרש לשון דמיון כדור המדבר ודכוותי הלא היו הרבה דורות אח"כ בארץ ישראל שהיו בהם הרבה עונות מרובות וחמורות ממה שהי' במדבר, ע"ז ושאר עבירות, הלא דור המדבר הי' דור דעה ולמדו כולם חורב ממשה רבנ"ה ועבדו השי"ת במדריגות גבוהות ועלומות, והעוונות שעשו לפעמים כמזכר בקראי היו בזה עעמים וענינים נסתרים באחז דרך שהי' אפשרות להיזה"ר לפתוחם בך, כמוצא כ"ז בפסרים הק', אלא שסביביו נשערה מאד, ואין זה כמו שסוברים המוני עם, ובפי' אמרו חז"ל גם על חטא העגל לא היו ישראל ראויים לאותה מעשה אלא להורות תשובה, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר סוף פ' מ"א כל אותי הדור ששעמו קולו של הקב"ה בזה סיני זכו להיות כמלאכי השרת, ובמותם לא שלטו בהם רמה וחולעה, אשריהם צעור"ז וצעור"ב, ועליהם הכתוב אומר אשרי העם שככה לו. ובזוה"ק פ' שלח דף קס"ג ע"א אמר על

והאפיקורסים אומרים פי' זר צדצרי הילקוט סוף מגילת איכה בפסוק זכור תזכור, אמר הקב"ה הלאי יהיון עמי בארץ ישראל אעפ"י שמעמאין אותה, ומלאו בזה מציאה להעשות חסרי דעת שחשוב צעיני הקב"ה רשע וכופר אם הוא בארץ ישראל, זה כפירה בכל התורה כולה שמבואר כמה פעמים בהיפך מזה בפירוש. חז"ל הילקוט שם: מי יתנו במדבר מלון אורחים, אמר הקב"ה הלאי יהיון עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי, ודכוותי בית ישראל יושבין על אדמתם ויעמאו אותה, אמר הקב"ה הלאי יהיון עמי בארץ ישראל אעפ"י שמעמאין אותה, והנה ז"ל הרמב"ן בסוף פתיחתו לסדר דברים שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם שלא יחטא ומיד תהי' מדה הדין מתוחה כנגדו ונאבד, ולכן הודיעם משה רבנ"ה כי הקב"ה רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו ית' סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו, וכעין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא, עכ"ל. ומבואר בזה שאף העובדים את השי"ת פחדו מירושא הארץ יען שאין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וח"ו יאבדו ע"י שמה כי שם מדה הדין מתוחה על כל חטא, והוא"ך הכתוב להודיעם שהקב"ה עוזר ומסייע לבני אדם בעבודתם ע"י סליחה ומחילה. ועד"ז המה דברי הילקוט, כי נודע שכל חטא שצטולם יש בו עומאה ומעמא את הארץ וכיון שאין לדיק בארץ שלא יחטא מפחדים גם העובדים השי"ת יען שמגיע להם לפעמים אחז חטא מחמת התגברות הילך זה מציא עומאה לארץ כמ"ש הרמב"ן שמפחדים שלא יאבדו ע"י, ועל אלו אמר הקב"ה הלאי יהיון עמי בארץ ישראל אעפ"י שמעמאין אותה לפעמים מחמת אחז חטא, והוא ברור ומפורש בדבריהם ז"ל שלא אמר בקישור הלאי יהיון בארץ ישראל אלא האריך לומר הלאי יהיון עמי בארץ ישראל, וכתב רש"י ז"ל בפרשת שופטים על הכתוב תמים תהי' עם ה' חלקך, התכלך עמו בתמימות ותאפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות, ואז תהי' עמו ולחלקו. וברי שאך ע"ז אפשר לומר שהוא עמו ית"ש מי שעובד השי"ת בתמימות כמאמר הכתוב תמים תהי' וגו' וכפי' של רש"י ז"ל, כי מי שאינו עובד

העמאין ומעמאין צהייהם את הארץ ויכעיסוהו בתועבות ר"ל, ויש גם פירושים אחרים צרורים ופשוטים במאמר הנ"ל, אלא שאין כדאי להאריך כ"כ כי צאמת המאמין בהשי"ת וצחוק"ק לא יעשה צוה, אלא שמחמת צלצל המוחות השולט בעולם כתצתי להעיר, ודי בעברה זו למצקשי האמת.

וכתב הרשב"ם בפרשת עקב פ' י"א פסוק י' על ח"י כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, ורעה מכל הארצות ללא שומרים. חיל קרי כי רב הוא שכל קוראים קריאת שמע פעמים בכל יום ואומרים השמרו לכם פן יפתה לצדכם וגו' ואצדתם מהרה מעל הארץ, וכל מגמתם להכחיש כל זאת כי אך זרועם וחרבם קיומם, ואמרו צפירוש צנכסם שלהם שבארץ ישראל מותר להיות ח"ו כופר בעיקר ר"ל, גם מסיתים ומדיחים להעביר על הדת, וכבר העבירו על הדת הרבה מאות אלפים מישראל כנודע.

קד

ועיי בתשובת הרדב"ז חלק רביעי סי' ז"ב שנשאל שם אם אונסים אותו לחזור לדת ישמעאל אם חייב למסור נפשו ע"ז, כיון שהישמעאלים אינם עובדים ע"ז, אדרבה מייחדים ה' יחוד שאין צו דופי ומרחיקין ענין ע"ז בתכלית הריחוק וכן מרחיקין ממנו יתברך בגשמיות וכל הדומה, ואכן לא אמרין יורג ואל יעבור אלא בג' חמורות, ע"ז וג"ע ושפ"ד. והשיב ע"ז הרדב"ז באריכות גם הביא מפורש מהריטב"א ז"ל שהישמעאלים אעפ"י שהם מייחדים את השם מכל מקום ע"ז גמורה חשובה ליכבד ואל יעבור, שהרי המורה באמונתם כופר בתורת משה, שאינה אמת כמו שהיא צדיקו, זה הריסה בכל הדת וגרע מהב' עבירות שהמה ציבור ואל יעבור. ועוד כתב שם שאף צאחת משאר עבירות שדינם יעבור ואל יכבד אין זה אלא כשאונסין אותו סתם לעבור על זה, אבל אם אונסין אותו לעבור על אחת מכל מצות התורה באומרים שאין חורת משה אמת חייב למסור נפשו עליה, ועיי"ש. ואם כן כל שכן בממשלה זו שצדקנים לעקור כל האמונה וכל התורה כולה מלבוש בני ישראל, זה כל פרי מעשיכם מיום הווסדס באותו הרעיון העמא של

דור המדבר זכא דרא דא מכל דרין דעלמא ופרחי לגבי מתיבתא דרקיעא ואינון דאחזין פרחי לגבי מתיבתא עלאה על הבית דרא כתיב אשרי העם שככה לו אשרי העם ש' אלקיו, ועכ"פ זה ודאי שדור המדבר ה' מלא תורה וקדושה ולכן האריך לומר צפירוש הדמיון לדור המדבר, שאך באופן זה אמר הלואי יהיון בני עמי כדור המדבר אף שגם המה עשו מעשים שיש בהם עומאה, — אבל אין מקום להעלות על הדעת לעשות צוה על פישעים ורשעים.

ויש לפרש עוד במאמר הילקוט הנ"ל, דהנה מצואר צנמרא ע"ז דף ה' דלא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם, ואי לא חטאו לא הוי מייחתי אלא שגרם החטא וגזירה הגזירה של מה"מ ר"ל, ואמרו צמשה דמס' אבות על כרחק אחת מה, אלא לעתיד כשיתוקן הכל יהי צלע המות לנח ולא יהי עוד מיתה בישראל, והנה צירושלמי פ"ט דמס' כלאים סוף ה' ד' ארומות שהיו צאים מחו"ל לא"י אמר רבי צר קיריא לר"א מה הועילו אלו, קורא אני עליהם וחצוואו וטעמא את ארצי צמיתתם, ויש שם פלוגתא צוה. וצוה"ק החמיר מאוד כדעת המחמיר בצירושלמי שאותן המוצאין לא"י אחר מיתתן מעמאין את הארץ, ונ"ל בהסבר צוה דאף שלדעתם ז"ל מצויאין בקצורת המה צא"י עומאה לארץ כי המה מעמא, מכל מקום לא הקפיד הכתוב צוה אלא על המציאין אותם לארץ ישראל אחר מיתתן, משא"כ הבאים לשם מעמאם צהייהם ומקיימין שם תורה ומצות אף שע"כ הוא מה אח"כ וכיון דקצורת המה צארץ מצויא עומאה לארץ אין נפקא מינה צוה צין במחיס צארץ ישראל או מחיס צחו"ל, כי לענין הלכה צדיני עומאת מה אין נ"מ צאחה מקום הוא מה, מ"מ אותן הראויים לצוה שם צהייהם לקיים שמה תורה ומצות לא הקפיד הכתוב על מה שסוף כל סוף צמיתתם שם מצויאם עומאה צארץ, ועי"כ אמר צמדש הנ"ל הלואי שצוואו מעמאיהם אף שסוף כל סוף טעמא את הארץ צמיתתם שמה ולא תהי' מן המוצאים שמה לאחר מיתה. וסובר אותו הילקוט כדעת הצוה"ק והמאן דאמר בצירושלמי, וגם קאי על מ"ש שם דמיירי מאותן שהמה עם הקצ"ה, וכמ"ש גם הדמיון לדור המדבר, אבל לא מיירי כלל מאותן

הוא חמור מאד, כמבואר בגמרא שבת דף קע"ז שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להכריכו נכנס לבית ע"ז ואינו נכנס לבתוכו של אלו, שהללו מכירין וכופרין, והללו אין מכירין וכופרין.

אולם צריך לבאר זאת, דלכאורה נחקשתי בדבר למה לא הביאו זה הפוסקים הלא היה מימרא בש"ס שלא מצינו חולק עליה. ומה שאמרו בגמרא שם דשמואל אילו לבי אציקן, כבר כתבו החוס' במס' ע"ז דף י"ז ע"א ד"ה הרחק על מה שהביאו שם בש"ס על מניית הקרא דהרחק מעלי דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה דמה שהי' אמוראי דאילו לבי אציקן לא הי' שם מקום מניית אלא מקום ויכוח ומתקצנים שם חכמי עכו"ם ונושאים ונותנים דיניהם, ופליגי שם על פי' רש"י שפי' שהוא מקום עכו"ם. אמנם גם לדעת רש"י ע"כ שלא הי' שם עכו"ם ממש שהרי לבי נרפי כולי עלמא לא אילו יען שהי' שם ע"ז, וע"כ שאלו בי אציקן לא הי' בית ע"ז, וז"ל לדעת רש"י שהיו מתוכחין שם אודות משפטי הע"ז שלהם, ובאפיקורס עכו"ם אמרו הכוז"ל דע מה שחשיב דרך עם אפיקורס ישראל אסור להתווכח כמבואר בגמרא, ובחולין דף י"ג ע"ב שאמרו אין מינין באומות עכו"ם, פי' רש"י ז"ל אין חורח מין על מין של עכו"ם, אלמא דאף שמין הוא אין עליו דין המינין, ולהחוס' ז"ל לא נוחא להו גם כזה שיחי' היתר ליכנס לבית שמתווכחין שם צעוניו ע"ז אף אם הוא באומות. ויחי' איך שיחי' אין הפלוגתא כזה אלא צבית עכו"ם, ור"ע שהחמיר כ"כ קאי על צתי המינין שבשראל כמו שבחז צפירוש העטם לחלק בין צתי מינין לבתי עכו"ם, שאלו מכירין וכופרין ואלו אין מכירין וכופרין, ואם כן לא מצינו חולק עליו באיסור הכניסה לבתי מינין, אף במקום סכנה ממש, ור"ע למה לא הביאו זה הפוסקים. גם מה שהתיר ליכנס לבית עכו"ם מפני הסכנה דין זה מוצא צטוש"ע סס"י קנ"ז, ומדברי הרשב"א המוצא צטור סי' קמ"ט נראה שאסור, וכחז הב"ה שם שהיא פלוגתא, ואריך להבין כיון שהיא גמרא ערוכה כאן בדברי ר"ט שמוח, האיך פליגי כזה האוסרין נגד דברי הגמרא, גם המחירין כולם הביאו מקור היתר מתשובה הרא"ש כלל י"ט, והרא"ש כתב מסבא להחיר, ושם

הצינוט שהפכו את רוב העולם למינות במשך כל ימיהם, ועכשיו צויתר מעת הגיע הגסיון המר שהניח הקצ"ה את הס"מ להעמיד בישראל ממלה עמאה ומעמאה כזו, ואף באומות יהודי' הי' והרחקה ע"ז שגם הישמעאלים מאמינים, המה מתכוונים לעקור מלכות בני ישראל, ואם כן אין ספק כי המודה בממשלתם וקיומם הוא כופר בכל התורה כולה, וכל אחד ואחד מחויב למסור נפשו בכל מיני מסירות נפש שלא יהא נראה ח"ו כמורה להם, כמו שהבאתי למעלה מדברי הרמב"ם ז"ל, והמשתתף עמיהם ומשתמש בשרביעיו של מלכות השפלה והבזוי' הזאת, זה הוי ודאי הודאה גמורה להם, גם הוי שותף לכל דבריהם, והשבעה שנשבע להם ולחוקותיהם היא הודאה כפולה לא מודה במקלף אלא כופר הכל בכל התורה כולה. ופליאה נשבעה צעוני שאף מי שלא ירד לעומקן של הדברים להבחין בזה שגם ע"ס הרעיון של לקיחת ממלה ע"ס בוא הגאולה שהוצעה בתוכ"ק היא כפירה בתוכ"ק והוא ציבור ואל יעבור כמו שהבאתי מפורש יולא בדברי המהר"ל, אבל כיון שכלאו הכי היא ממשלת המינות ומעבירה על הדת באומות אין תורה ח"ו, האיך יעשו עוד כזה, והאיך יעלה על הדעת להחיר להשתתף להיות חזר ציניהם.

קה

והנה זה ודאי שאיתו, "בית הכנסת" הוא בית מינים, שכלכד צויתר מחשבים אחוז המה מינים ואפיקורסים גמורים לכל הידיעות, מתכנסין לשם צדעה זו לחשוב מחשבות באיזה אופן לעקור תורה ח"ו, וכל התייסדותה של אותו הכינוס הממשלתי עם כל חוקי' ומשפטי' מעשי' ועניני' הכל הוא כפירה גמורה בתוכ"ק, ומשם מאותו הבית והכינוס מתפשט מינות וכפירה לכל העולם, ובפרט לארץ ישראל, ובחוקי' החינוך היואלים מאותו הכנסת מעמאים כל הילדים צמינות וכפירה ר"ל, ובשאר עניניהם וחוקותיהם מעמאים רוב העם הקטנים עם הגדולים, ואריכין לרחמי שמים להחיר לנו שריר, ממש לא הי' בית מינות כזה בעולם מיום הוסדה ארץ, וא"כ הכניסה שם בלכד אף אם אינו עושה שם מאומה ואינו משתתף עמם כלל

שעשה מעשה להקל, כגון צר"מ שלמד חורב מאחר דע"כ סובר שמוחר מאד להלכה, דא"כ לא הי' מקול לעלמו, וכיון שסובר כן להלכה אין לנו לעשות פלוגתא עליו מעלמינו, והכרח לתרץ שנגדול שבזמן הש"ס הי' באמת מותר, אבל היכא שמספר חומרא מאיזה חנא כגון בחפלת רנצה"ק שאפשר הוא בעלמו סובר שאינו חובה אלא החפלה ממדת חסידות ולואי שיתפלל כל היום א"א ללמוד מזה הלכה והולך לומר שמשלשון הש"ס מה הוא אומר משמע חובה.

וְלִפִּי זה אולי אפשר לומר גם כאן דז"ל הש"ס שאמר ר"ע על ספרי המינים, שאם יבואו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להכישו נכנס לבית ע"ז ואין נכנס לבתיבה של אלו, והנה בחתלת המאמר בשריפת ספרי המינים מצוה צפירוש שאמר זה על עלמו שהוא הי' עושה כן, וגרסה גם מסוף דברי המאמר שאמר אדם רודף אחריו ולא אמר שרודף אחר אדם אלא סתם אחריו, ולא ידענו מי הוא, משמע דקאי על חתלת המאמר שכונתו על עלמו, אלא שלא אמר זה שם בזה שם אלא רצה להוציא אותה קללה מפיו על עלמו שרודף אחריו להורגו ונחש להכישו, אבל כל המאמר מיירי ממה שהוא הי' עושה בעלמו. שוב ראיתי שכן מצוה בדברי רש"י ז"ל צפי' שעל עלמו אמר כן. ואם כן אין ראוי מזה להלכה, דל"מ לדעת הפוסקים דכל אדם ראוי למסור נפשו אף במקום שאינו מחויב, אלא אפילו לדעת הרמב"ם אדם גדול חסיד וי"ש מותר למסור נפשו, עי' ש"ך סי' קנ"ז ס"ק ב', וא"כ אפשר דר"ע לגרמ"י הי' עושה כן מרוב חסידותו אף שאינו סובר כן להלכה שיהי' חובה על כל אדם, לכן לא הביאורו הפוסקים, אלא שהדין שצריש צריפת דברי המינים, שהוא צ"ס גם במקום אחר, זה הביאו להלכה. ועדיין ל"ע. גם קשה דאם הוא כן שדחאו זה מהלכה מחמת דר"ע אך לגרמ"י הוא דעבד, הי' להם להביא הדין דמותר כמו שהביאו הדין דמותר ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה, דע"כ צבית מינים הוי רבותא יותר להחזיר מצבית ע"ז כיון דחזין דר"ע החמיר יותר צבית מינים אף במקום סכנה, וממ"נ קשה למה שחקו לגמרי בדין זה ולא אמרו לא איסור ולא היתר.

א' מהפוסקים לא הביאו שההיתר מצוה צגמרא, ול"ע לכאורה.

קו

והנה מה שלא הביאו דברי ר"ע שאסור ליכנס לבית המינים אף במקום סכנה ממש חשבתי אפשר עפ"י דברי הרמב"ם ז"ל צפירוש המשניות מס' ברכות פ"ד על המשנה דר' נחוניא בן הקנה הי' מתפלל וכו' כחז שם אלא החפלות חובה על כל מי שיכנס צבית המדרש לקרות שהרי לא אמר צביתו מה הי' אומר כדי שיהי' סיפור למה שהי' אומר רנצה"ק ואז יהי' רשות צידונו, אבל אומר צביתו מה הי' אומר ר"ל כשיכנס לציהמ"ד מה חייב לומר, עכ"ל. הרי שאלו לא הי' צ"ס הלשון מה הוא אומר שנשמע מזה חיוב לא היו מביאין מזה ראוי להלכה ממה שאמר רנצה"ק כי אפשר לגרמ"י הוא דעבד ממדת חסידות שהרבה בחפלות ואינו להלכה, וכעין זה הביא הש"ך צסי' רמ"ז סק"ח על כך דינא שאסור ללמוד מרצ שאינו בגון ובגמרא חילקו צזה בין גדול לקטן שהרי ר"מ למד חורה מפי אחר, וקשה על הרמב"ם וסייעתו שכתבו סתם שאסור ולא חילקו בין גדול לקטן. והביא שם הש"ך צשם מורו לתרץ דמדקאמר ר"ל ר"מ קרא אשכח ודרש משמע ר"מ סבירא לי' הכי ואין לא קי"ל כותי'. והכ"ג כתבו החוס' והרא"ש צפ"ק דחולין גבי ר"מ לא אכיל צישא.

והנה לא הכנתי ראיתי מחולין שהרי שם אמרו ר"מ דחייש למיעוטא, וצזה ודאי פליגי רבנן עליו צב"מ צש"ס דלא חיישי למיעוטא, וא"כ אין זה דומה להכא דלא מנינו פלוגתא לומר מעלמינו דפליגי עליו. ושוב ראיתי באור"ח הק' פ' ראש עה"כ שמור ושמע שהביא תי' הג"ל מהב"ח ודחה אותו מחמת קושיא זו שבקשתי ומסיק העיקר דלכן לא חילקו הרמב"ם וסייעתו בין קטן לגדול וכיון שחילוק זה בין קטן לגדול כתבו צזמן הש"ס לכן אין לחלק צזה עכשיו דאפשר גדול שבזמן הזה הי' קטן צזמן הש"ס. ותי' זה הוא גם צש"ך שם. אמנם אעפ"י דברי הרמב"ם ז"ל בחפלת רנצה"ק נחא, דהיכא שמספרים מאיזה חנא

קו

ובמה שאמר נכנס לבית ע"ן, הנה העור סי' קמ"ט
הביא דעת הרשב"א שאסור ליכנס לאחר חליל
ואפילו לדבר עם א' מהם, ואפשר אפילו על עסקי
רבים, ואפילו על פיקוח נפש אסור ליכנס לשם
כדאמרינן גבי מעיין המושך מים לפני חליל שלא
ישתה אפילו מאית חי לא שחי, ע"כ. וביאר הפרישה
שסברתו לדיכנס לבית עכו"ם מפני הסכנה הוא דמי
לשחיית מים שאסרו אף אם הוא פק"ג. ולפי זה לא
קשה עליו ממה שהחיר ר"ע ליכנס לבית ע"ן במקום
סכנה דכיון דלדעתו הוא מוכרח מאותה הסוגיא
שבע"ז דף י"ב במעיין המושך שאסור אף במקום
סכנה א"כ לדעתו ע"כ אותה הסוגיא חולקת על ר"ע
בזה ולית הלכתא כוותי', וכתב הב"ח בס' קמ"ט
שהרא"ש בכלל י"ע שמחיר במקום סכנה חולק על
הרשב"א וסובר כמ"ש הר"ן שם דהיכא דאיכא סכנה
ממש מותר, וכי אמרינן דחי לא שחי מאית לא מאית
ודחי אמרינן, אלא שאפשר לבוא לידי סכנה שאם לא
ישתה עכשיו שמא ימות בלילה קודם שימלא מים,
וכן כתב הב"ח בסוף סי' קנ"ז שהעור והשו"ע מחירין
לברוח לבית העכו"ם מפני הסכנה כשיטת הרא"ש
והר"ן שחולקין על הרשב"א וזנך זה הולך גם
הגר"א בס' ק"ג ס"ק ד' שכתב שהרשב"א והעור סי'
קמ"ט שאוסרין חולקין על הר"ן, גם כתב על הר"ן
שדבריו דחוקים והביא ראיות נגדו, וסיים כ"ז
שלא בדברי הר"ן, וגרסה מדבריו שפסק לאיסור דלא
כהשו"ע ס"ם קנ"ז שמתיר.

אבר בעיקר הענין מה שעשו בזה פלוגתא בין
הרשב"א להרא"ש והר"ן לא הכניתי שהרי
העור בס' קמ"ט הביא בסתמא דברי הרשב"א שאסור
ובס"ם קנ"ז הביא בסתמא דעת הרא"ש שמתיר,
וגמלא שהעור סותר את עצמו. גם כיון שבס' קמ"ט
הביא דברי הרשב"א ז"ל למח לא הביא שם במקומו
שאביו הרא"ש ז"ל חולק עליו, ואין דרכו להניח דעת
אביו הרא"ש ז"ל שלא להביאו כלל. ודוחק לומר שסמך
על מה שיכתוב אח"כ בס' קנ"ז. אמנם לד' הפרישה
בס' קנ"ז אות ו' שאין בזה סתירה בדברי העור ולא
פלוגתא בין הרשב"א והרא"ש דכתב לחלק דשאני הכס

גבי שחיית מים שהרואה אינו יודע שמשום פקוח נפש
נכנס שם שהוא למח כ"כ, לכן אסור, משא"כ כאן
שרואין שרודפין אחריו להורגו וכה"ג מותר. גם העו"ז
בס"ם קנ"ז ס"ק י"א כתב לחלק באופן אחר דהתם
בס' קמ"ט מיירי שהולך שם לדבר עם השר וכיוצא
בו דעבד מעשה, וזה אסור אף במקום פק"ג, משא"כ
כאן דמיירי שצורח לשם ויהי שם שב ואל תעשה אין
זה אלא הרחקת הנזק ומותר בפק"ג. והגם שהעו"ז
סובר בלא"ה שיש פלוגתא בדיון זה כמו שכתב שם
שחולק בדיעות שבס' קנ"ה אם מותר להתרפאות
בעלין סחם, מכל מקום נראה דלא ניחא ל' למימר
שהיא פלוגתא בין הרשב"א והרא"ש, יען שהעור הביא
שניהם בסתמא אין לעשות סתירה בדבריו כנ"ל. והנה
גם בדברי הרא"ש בתשובה כלל י"ע סי' י"ז שעל אותה
התשובה סמכו כל המחירין כתב שם בפ"י טעם
ההיתר דמה שניצל בבירוחתו לאותו הבית אין זה
משום כח ועילוי שיש בעכו"ם, ובשביל זה לא אחי
למימשך אבתרי'. וגמלא לפי"ז שאם כניסתו לשם הוא
באופן של חשיבות ועילוי להם לכולי עלמא אסור אף
במקום פק"ג ממש והוא ציבור ואל יעבור.

והיוצא לנו מכ"ז לדינא שבמקום שאין סכנה כלל
בדאי שאין שום היתר לכל הדיעות ליכנס
לשם, שהרי כולם כתבו טעם ההיתר בשביל שהוא
פק"ג ובשום פוסק שבעולם לא הותר ליכנס לבית
עכו"ם אלא כשהוא צורח ממיתת, ולולא זאת אף
לעבור נגד פתחה אסור כמבואר בגמרא ע"ז דף י"ז
ע"א ר"ח ור"י הוי קאזלי באורחא מעו להנך תרי
שצילי חד פלי אפיתחא דעכו"ם וחד פלי אפיתחא דבי
זנות אמר ל' חד לחברי' ניחיל אפיתחא דעכו"ם
דנכים ילרי', א"ל חידך ניחיל אפיתחא דבי זנות. וכתבו
שם החוס' ד"ה ניחיל שמכאן יש ללמוד שיש להרחיק
מפתח עכו"ם כל מה שיכול, שהרי ה"י רוצה ללכת יותר
אפיתחא דבי זנות, ומכש"כ ליכנס לתוכה ודאי אסור.
וה"ל הרמב"ם בפירוט המשניות פ"ק דע"ז דף י"א
שכל עיר של אומה שיש להם בה בית תיפלה שהוא
בית עבודה כוכבים בלא ספק אותה העיר אסור לעבור
בה בכוונה, וכש"כ לדור בה, אבל אנחנו תחת ידיכם
צעונוותינו ושוכנים בארצם אנוסים ונתקיים בנו מה
שנאמר ועבדתם שם אלהים אחרים וגו', ואם העיר

ע"ז, וא"כ מכש"כ מינות דאית צ"י תרתי שהוא חמור יותר אף מע"ז וגם הילרל דמינות בוער ומושך, ומלבד העטם שאמר ר"ט על גריעותא דמינים מעכו"ם בשביל שמכירין וכופרין כתב עוד הרמז"ס צפ"י מה' ע"ז דלכן חמורין האפיקורסין מישראל מהעכו"ם שיש בהם דין מורידין ולא מעלין שאינו כן בעכו"ם בשביל שמסירין את העט מאחרי ה'. ובס' המורה כתב שבעטם הענין גרועים המינין מהעכו"ם, שהמינין אינם מאמינים כלל באמונת הבורא ית"ש, והעכו"ם מאמינים עכ"פ בצמלאות הענין אלא שטועין ומחליפין.

עכ"פ לדינא במקום שאין פק"י ממנו ודאי דאין שום היתר אף לעבור אפיתחא דאורחא הכנסת שהוא בית מינים, ומכש"כ ליכנס לתוכו, ואף לראותו אסור כמו שהבאתי מהרמז"ס ז"ל בבית עכו"ם, ומכש"כ בבית מינים שחמור יותר וגם מושך ר"ל, אבל במקום סכנה הוא תלוי בדיועות וחילוקים שהבאתי למעלה בבית ע"ז, אבל כ"ז הוא כשהכניסה לשם הוא אף להנצל מהריגה ע"ד שאמרנו בגמרא שרודף אחריו להורגו ונחש להכישו שאין צוה עילוי וחשיבות להם, אבל אם הוא באופן חשיבות ועילוי להם הוי לכו"ע באיסורא דיהרג ואל יעבור, כמבואר כ"ז לעיל. אשר ע"כ הנכנסים לשם ליתן להם עילוי וחשיבות של שרי מלוכה הוא איסורא שאסור לעשות כן אף בשביל להנצל מהריגה, ומכש"כ אלו ההולכים שם להשתתף עמם ולהתקשר עמם בשבועה ונותנים הוד"י לחלקם שזכו לאותה המלוכה ר"ל, כבר נתחלת הכניסה בלבד עוזרים באיסורא דיהרג ואל יעבור. ובאמת אף מה שכתבתי דאפשר אין הלכה כר"ט אין זה דבר צרור, דכיון שלא הזכירו הפוסקים מזה מאומה, גם לא ראיתי בשום מקום מהגדולים לדבר מזה, לא נוכל לידע דבר צרור, ואולי יש צוה אחת תי' שלא עלה על דעתי עדיין, וקשה להחליט היתר נגד המבואר בגמרא ולא מצינו בשום מקום בהיפך, אלא ששכיל שאין לי דבר צרור לא כתבתי לזרף זה, אבל לו יהא שאין הלכה כר"ט, בדברים צרורים כמ"ש.

קפ

שוב התבוננתי דאפשר לתרץ מה שלא הביאו הפוסקים ד"י דא"כ ר"ט בבית מינים דכבר הבאתי

דינא כן ק"י דין בית עכו"ם עלמנו שהוא אסור לנו כמעט לראותו וכש"כ ליכנס בו. אמנם במקום פק"י ממנו מותר לדעת הרא"ש והעושי"ע בסס"י קנ"ז, ולדעת הפרישה לא התירו אלא כשהכל רואין שהצריחה לשם ה' בשביל להנצל מההריגה, ולדעת העו"ז יש תנאי אחר שלא התירו אלא כשהוא שם רק בשביל ואל תעשה ולא לדבר עם איזה שר וכדומה, ולדעת הר"ן שכתב הב"ח שהעיקר כדבריו ושגם הרא"ש סובר כן אין היתר אלא בפק"י ודאי, לא כשיש ספק שמה יהי' פק"י, ולדעת הגר"א לעולם אסור, ולכל הדיועות אין שום היתר אלא אם כניסתו הוא באופן שאין בו עילוי וחשיבות להעכו"ם שכן מבואר בתשו' הרא"ש.

קח

ומעתה ניהי אכן צנ"ד בדין כניסה לבית המינים שקורין אותו כנסת, דהנה זה ודאי צרור צלי שום ספק שא"א להקל יותר בכניסה לבית מינים מכניסה לבית עכו"ם, שהרי אף אם נימא דאין הלכה כר"ט שהחמיר יותר בבית מינים שהוא ציבור ואל יעבור אף במקום שמוחר בבית עכו"ם מדלא הביאוהו הפוסקים, זה אפשר לומר על מה שהוא מותר בבית עכו"ם שמוחר גם בבית מינים, אבל היכא שגם בבית עכו"ם אסור ודאי שאין לומר סברה מהופכת לגמרי מר"ט בבית מינים קיל יותר, דמה שהוא אסור גם בבית עכו"ם אין לזרף עוד לכתוב בפוסקים שגם בבית מינים הדין כן דכל שכן הוא והכל יודעין דחמיר יותר בית המינים מבית עכו"ם דשאני מינות דמשכי.

ובגמרא ע"ז דף י"ז אורחא המ"ד שאמר נחיל אפיתחא דבי עכו"ם אמר העטם דנכים יארי' ופירש"י ז"ל נשחט יארי' אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, לכן אמר נחיל אפיתחא דהאי שבילא דהוי צ"י ע"ז ולא נחיל אפיתחא דבי זונות שלא ישלטו בנו יארי', ואעפ"כ אמר אידך שלא לחיל אפתחא דבי עכו"ם, ולמדו מזה החומ' עד כמה שצריך להתרחק מפתח עכו"ם שהרי ה' רוצה ללכת יותר אפתחא דבי זונות, והרבותא שיש צוה הוא דאף שבדאי איסורא דע"ז חמירא מזונות, מ"מ לענין לעבור דרך פתח ביתה גרע בזונות בשביל שיש שם יארי' ואעפ"כ מחמת חומה ע"ז החמיר יותר בפתחא דבי

הש"ס במס' שבת שאלו מכירין וכופרין ואלו אין מכירין וכופרין. חמטס בע"ז דף י"ז מבואר גם טעם אחר שאמרו נחיל אפתחא דע"ז דנכים ילרי' ופירש"י ז"ל נשחט ילרא אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, משא"כ מינות דחקיף ילרי' ושאיני מינות דמשכא, אבל אעפ"כ מחמת חומר איסור ע"ז עדיין הוא חמיר עוצא כמ"ש החוס' שם במס' ע"ז י"ז דאף דפתחא דעריות נפיש ילרא עפי מ"מ חמיר יותר ע"ז מחמת חומר הענין, ובחשש למשוכי צוודאי אסור אף שאינו חמיר כ"כ כמו בצית מינים, ואף ציון נסך שמוחר להתרפאות צו במקום סכנה מ"מ כתב הד"מ צסי' קג"ה והוצא צע"ך שם צסי' קנ"ה סק"י שאין הביתר אף במקום סכנה אלא במקום דליכא למיגזר לאמשוכי אצתרי', כגון דאמר לו הבא לי יין סחם ולא הזכיר לו שהוא נסך, ומאיו כן צכמה מקומות דהיכא שיש קצת חשש למשוכי חמיר מאוד בע"ז אף במקום סכנה, ואף צאותו חשוכה הרא"ש צכלל י"ט ס' י"ז שעלי' סמכו המחירין ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה כתב שם הרא"ש צפי' העטם דכיון שאינו נותן צזה שום כח ועילוי לע"ז לא אחי לאמשוכי אצתרי', וברי צפי' דבחשש למשוכי אצתרי' אין מקום להחיר, וא"כ אם מוקמין כך מומר א בגמרא דאסור ליכנס לבית מינים אף להגלל מן הסכנה דמיירי בשים חשש למשוכי, הלא צכה"ג אף צצית ע"ז אסור אף דאינו חמיר כ"כ בחשש למשוכי כמו מינות, ולריך להצין לפי"ז דברי הש"ס שאמר נכנס לבית ע"ז.

ואור"י אפשר לומר שאין הפי' צמה שאמר נכנס לבית ע"ז שמוחר לעשות כן, כי לא אמרו מותר ליכנס, אלא הודיעו לנו צזה חומר המינות שמי שאינו יכול לעמוד צנסיון להפקיר נפשו להריגה ר"ל ויש לו שני דרכים להגלל, או לבית ע"ז או לבית מינות, עכ"פ יש לבחור יותר צית ע"ז מצית מינות שמכירין וכופרין, והיו זה צוחר הרע צמיעועו, אבל צאמת תרוייהו אסורין, ולא אמרו ז"ל צזה לשון ביתר כלל אלא שאינו חמיר כ"כ כמו צית מינות והוא ענין מה שאמרו בגמרא סועה דף מ"ח ע"א אר"י זמרי צברי ועני נשי פריותא, זמרי נשי ועני צברי כאש צבעורת, למאי נ"מ לצעולי הא מקמי הא, ופירש"י ז"ל אם אין שומעין

שהיא פלוגתא צין הראשונים אם מותר ליכנס לבית ע"ז להגלל מן הסכנה, והרבה חוסרים, וקשה לכאורה הלא גמרא ערוכה היא צר"ט שאמר נכנס לבית ע"ז אלמא דמותר, וכתצתי לעיל לתרץ, אבל גם על הרא"ש צתשו' שהחיר שמשס מקור הדין צשו"ע ס' קנ"ז המעיין צתשו' הרא"ש יראה שטעה לצאר טעם הבהיר מכה סצרה וכי' שגרה לו כן, וקשה עוצא למה לא העיר מחומה שיש מקור להיתר זה צגמ' ערוכה. ואפ"ל דצתשו' מהר"ם שיק ארי"ה ס' ש"ד כתב לו הגאון צעל מחנה חיים ז"ל לאסור ליכנס לבית חפלתם של הרעפארס דאית צי' מינות מכה הגמרא הנ"ל שלא ליכנס לבית מינים אפילו להגלל מן הסכנה, והמהר"ם שיק השיב לו שקשה לו על הגמ' הנ"ל דצצית ע"ז אפילו רק עומד שם ע"ז וכל עניני חשמים ע"ז אסורה צהגאה, אבל צית שטושין צו צעירה אפילו אפיקורסות לא שמענו מעולם דצצית נאסר, וא"כ קשה דאופכא הול"ל דצצית ע"ז אסור להציל עטמו דאסור צהגאה, ולצית מינים הי' מן הדין שיהי' רשאי להציל את עצמו. ושוב כתב דאח"כ דהיכא דיש לחוש לאמשוכי אצתרייהו וודאי דאסור, והיו דבר והפוכו, דצצית ע"ז שמנהג אצותיהם צידיהם אין לחוש כ"כ לאמשוכי, אבל צצית מינים היכא דיש לחוש לאמשוכי אסור להציל עטמו צזה, וכתב אה"כ דאפילו ספק חשש למשוכי אחר אפיקורסות הוי ציהרג ואל יעבור.

ונראה מדברי מהר"ם שיק צקושייתו דסובר לכאורה דמיירי צש"ס אף כשאין המינים שם, ולכן קשה לו כנ"ל אבל לתרץ דברי הש"ס ז"ל דמיירי ג"כ כשהמינים יושבים שמה ויש חשש למשוכי, ואף שאין מבואר זה צלשונם מ"מ תנא אין לריך לפרש דצרי' ומצואר צקיור כללי התלמוד הגדפס צסוף מס' צרכות דרכי התנאים לסחוס דצריהם ולא לפרש ולזה אנו יכולים לדחקס ולהוליאס ממשמעותם ולומר הכא צמאי עסקיין או הכי קאמר וכיוצא צזה, עכ"ל, וא"כ אין רא' מהך גמרא לאסור אף כשאין המינים שמה ולא שייך חשש למשוכי כלל, אלא שריך להצין דאם מיירי כשים חשש למשוכי למה הצירו צע"ז כה"ג, והגם צצודאי יש חילוק דצצית ע"ז לא שייך כ"כ חשש למשוכי כמו צצית מינים, וכמ"ש מהר"ם שיק דצע"ז אינו אלא מנהג אצותיהם צידיהם, וזה יולא מלשון

דמינות חמירה מע"ז זה ידעינן ג"כ ממקומות אחרות, שהרי שם בשו"ע סי' קנ"ז כתב חומר המינות שהמה ממורדין ולא מעלין, משא"כ בעכו"ם, וכן הוא עוד בשאר מקומות ברנוב"ם וצו"ע, ובה' עדות כתב הרמב"ם ז"ל שלא חשבו המינים בין פסולי עדות כיון שהם פחותים מעכו"ם ואין לורך לכתוב, וצפרע חשש אמשוכי שאני מינות דמשכא, וע"כ לא הולכרז להביא מאותה הגמרא.

ואפשר יש ליישב בזה דברי המאירי במס' שבת שכתב על אותה הגמרא שהיא בדרך נחות, והי' זה צעיון לפלא עלום, הא"ך אפשר לומר על מיימרא המסודרת בש"ס וגוגע להלכה שהיא בדרך נחות. ולפי ה"ל אפשר לומר דכיון דמה שאמר נכנס לבית ע"ז אין זה להלכה כיון דאין הלכה בן שיכ"י מותר ליכנס לבית ע"ז אלא אמרו בדרך הפלגה דעדיף מבית מינות והוי כעין דרך נחות.

אמנם לדברי רש"י ז"ל שהצאתי למעלה שר"ע אמר זה על עצמו א"א לפרש כפי' ה"ל. אלא שאפשר דשאר פוסקים לא ס"ל בזה כרש"י ז"ל ומפרשים המיימרא דקאי על סתמא דעלמא, ואפשר לפרש כפי' ה"ל, לכן לא הביאורו הפוסקים. אך לא הונח דעתי בזה כי הוא פי' דחוק בדברי הש"ס.

ויש לומר עוד לאידך גיסא דדברי הש"ס הוא כמו שהבין המהר"ם שיק ז"ל מדבריהם דמייירי באופן דליכא חשש אמשוכי כמו שאמר אין נכנס לבתיכון של אלו דמשמע שהאיסור הוא בשביל שהוא בתיכון, לא בשביל שהמה שמה ויש חשש אימשוכי. ומה שקשה ע"ז קושית המהר"ם שיק דלא מלינו דהבית נאסר בכה"ג במה שנעצרה צו עבירה אם עכשיו אין שמה מאומה, ולא דמי לבית ע"ז שנשאר שם הע"ז או משמשי', לזה יש לתרץ ע"ד שכתב האלשיך במשלי א' לפרש הכתוב בני אל חלק בדרך אחס מעט רגלך מנתיבתם שהזהיר בזה על שני דברים שבלעד האזהרה שלא לילך בדרך אחס עוד מחזיר שימנע רגלו מנתיבתם אף כשאני הולך אחס אלא רחוק יהי' ציון וציונם ימנע רגלך מאותו הנתיב כי שמה פתאים רגליהם לרע

לנו לבעל אח שניהם נקדים לבעל אח זה שהוא כאש צנועת.

ומה דלא פי' התנא דגם צע"ז אסור אלא דעדיף מבית מינות, הרבה כיוצא בזה בדברי התנאים. וגדולה מזה הוא במשנה דתרומות פ"י משנה ח' דג טמא שכבשו עם דג טהור שפי' הר"ש ז"ל שהיא משנה חסירה דלא פירשה אם מותר או אסור, וצירושלמי היא פלוגתא אם מותר או אסור, ובמשנה לא ידעינן כלל מה מודיענו, וכן פי' הרשב"א בחשו' סי' ר"ע ור"פ ועוד כמה ראשונים. צפרע בכאן שבה לצאר חומר המינות ואינו עוסק לצאר דין ע"ז. וכתב בשארית יוסף הוצא בקיטור כללי התלמודים דגם האמוראים בכמה מקומות דרך הגמרא לקרר משניות של עהרות לא לצד בקיטור לשון כי אם בקיטור ענין או דין כיון דלאו בזהאי דינא עסיק. ומלינו כ"פ בש"ס שאמר מותר אף דבאמת אסור מעטם אחר, אלא כיון דלא עסיק, ב"י סתם הדבר ואמר מותר, ע"י רא"ש ריש מס' שבת. וצפרע שיש לומר שר"ע אמר זה לתלמידיו שידע בזה דכבר יודעין שאסור ליכנס לבית ע"ז ולא צא להודיעם אלא שמינות חמיר יותר. ולהלן הביא מדברי הש"ס קידושין שכן הי' דרכם צעת שלמדו עם תלמידיהם לא ביארו להם מה שידעו מכבר אלא אמרו להם מה שראו לורך להודיעם, ולזה נמצאו מיימרות סתומות בש"ס שסותרין זא"ז ואריך ליישבם במאי עסקינן, וזה אף באמוראים, כש"כ בתנאים שדרכם לסתום ולא לפרש, ואפשר לדחוק ולהזיזם ממשמעותם כאשר הצאתי לעיל.

ולכן אפשר לתרץ דברי הרא"ש ז"ל שלא הביא רא"י להיתרו מגמ' ערוכה ה"ל, כיון שאין מצויר בהיתר ואפשר לפרש בגמרא כמו שכתבתי, אלא שכתב מכה סברה דהיכא שאין חשש אמשוכי מותר. גם הפוסקים שאסרו לא קשה עליהם מגמ' ה"ל. ולא קשה מה שלא הביאו הפוסקים כך גמ' שאמר ר"ע, דבליכא חשש אמשוכי כתבו הרא"ש והשו"ע דמותר בבית ע"ז, ובכה"ג כש"כ דמותר בבית מינות כמו שכתב המהר"ם שיק, ובדאיכא חשש אמשוכי וודאי דאסור אף בבית ע"ז וכש"כ בבית מינות כמצויר למעלה, ומה שמצויר בגמ' שאמר ר"ע

קי

והאחרון הכבד שעי' שמשחתפים גם שומרי תורה ומצוות בתוך אותה המלוכה השפלה של הלינות העמאח ר"ל ועובדים אחס יחד בשירות עיני המלוכה מלמד שעובדים באותה המעשה על הרבה איסורים נוראים שכל אחד ואחד מהם הוא זיכר ואל יעבור, כאשר נחבאר למעלה, אבל עוד חמור יותר שעי' השחתפותם עמכם מהשירין את מעשה הלינות צפי כל העולם עד שצבוע"ר נעשה כל העולם מוכשר לקבל עומאח בחושבם החרו פרושים את הדבר וח"ו מה שכל הדיקים וקדושים בכל הדורות הרעישו עולמות במס"ג נגד מעשה הלינות ח"ו חשו מן הדרך אלא הכופרים העמאים שטמאו את כל העולם כולו במינות וכפירה כוונת אל האמת וכן המה מילי ישראל וגואלם, כאשר נחבאר שגם שומרי תורה ומצוות נהנים ומתחממים מהם, ומאי אהני לן רצון דורות הראשונים שעבדו הש"ת בכל לבם ומסרו נפשם לקדש אמונה בלבות בני ישראל והזכירו להתרחק מפתח ביתה של המינות כדת וכלכלה שאמר הכתוב אל תקרב אל פתח ביתה, ועתה שומרי תורה ומצוות מתאמנים ליכנס ביניהם ולקחת חלק בתוך אותה השררה שהמלאו בדרך המינות ומלכתי פינכא של הלינות ומספרים מנסים ונפלאות שלהם יותר מליאות מלרים, וצבוע"ר על ידם נתקיימה הנבואה צמלוא מוצן המלך שצמלכתי ג' פסוק י"ד אמרתם הוא עבד אלקים ומה צלע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' לצאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נכנו עושי רשעה גם צחנו אלקים וימלעו, והמתבונן בכל מלה ומלה שצאונה הנבואה שצפוסקים הללו יראה כל מצד דורינו, והרמצי' צעור הגמול שצביא שם טעמים על שלות רשעים כתב אחר כן ח"ל: ומן הגאונים שאמרו שצקצ"ח פוסק שלוח לרשעים לנסות צהם אנשי רשע והתרמית שיכיו מחזיקין צרשעם ואומרים כהם אלה רשעים ושלי עולם השגו חיל אך הוא עבד אלקים ומה צלע כי נשמור צריחו, וצרוך יודע האמת, עכ"ל, וצבוע"ר הנסיון המה הזה הביע לאנשי דורינו, ואריקין לרמתי שמים מרובין.

ואין איש שם על לב כי ע"י הכחות האלה שמשכו לב העם ועצרו על השצועה של דחיקת הקץ

ירואו שם וילכד במלודתם יעיי"ש שהאריך, וכן י"ל שר"ע חשש לצוא לביהם של המינים לא שצביל שנאסר הבית אלא שחשש שאף שעכשיו אינם שם וליכא חשש אימשובי אצל כיון שהיה ביתם שמה פתאום יצואו לביתם וילכד במלודת של חשש אמשובי אצתרי' ע"ד שבי' האלשיך צפי' הכי לחוש אף צנתיב רחוק, וכעין זה פ"י גם האוכ"ח הק' צפירושו ראשון לניין על תנ"ך צמשלי שם על הכי' הג"ל ח"ל: נראה שכוונת הכתובים לומר לזה המתפתח לא מצינעא שלא ישמע אליהם, אלא אפילו יאמרו לך שמהיה יוצא וצא עמכם להיות בצבורתם אל חלק בדרך אתם אפילו בדרך צעלמא חין לך להתלוות עמכם ולא די זה אלא אפילו בדרך המיוחד להם שהם רגילים שם מנע רגליך ממנו שמה חפגע צהם ולזה דקדק הכתוב ואמר מנע רגליך מנתיבתם אפילו אינם צו וכו' וצזה הזכיר שימנע רגלו מאותו נתיב אפילו חין הכוונתם צו, עכ"ל. והוא כמו שאמרו סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב, וגדר גדול יש צזה ולא חש כ"כ צע"ז שאינו אלא מנהג אבותיהם צדיקהם ולא מוסתצר להו להפוסקים שיכיו' כן עפ"י הלכה להפקיר נפשו להריגה צמקום שאין חשש אמשובי ואינו אלא גזירה, ע"כ צבדי כדעת רש"י ז"ל שר"ע אמר זה על עמנו והיה מדת חסידות, לכן לא הביאורו להלכה, וגם שפ"י הלכה ה' ההיתר פשוט צעיניהם ולא ראו צורך להביאו.

ידידי' איך שיכיו' הפ"י צגמרה זה וודאי לדינא דהיכא שיש חשש אמשובי אצתרי' לכר"ע הכניסה לשם היה ציכרג ואל יעצור כמ"ש המהר"ם שיק, ולצסוף כתב עוד המהר"ם שיק דבאין סכנה אף היכא דליכא חשש אמשובי מ"מ כמו שצבאר צצו"ע שמהו להתרחק ד' אמות מצית ע"ז כמו כן הוא צצית מינים אלא שצחשש אמשובי אף מפני הסכנה אסור, וא"כ צני"ד צאלו שהולכים לאותו הכנסת ע"ד כן להיות שם חברים צחקיקת חוקיהם שהמה כפירה צצוה"ק מהחל ועד כלה ומקבלים מהם כבוד וממון וגדולה צצלי ספק נמשכין וגגרין אצתרייהו היעלה על הדעת להחיר כוחת אפילו צמקום סכנה וכן אנו רואים צחוש שנמשכין אחריהם בכל צעד וצעד צאופן נורה כאשר אדבר מזה עוד להלן.

לצוא לשום מקום כי אם אללם, וכל מי שעושה אחר פעולה קטנה שיביא אפסרות לישראל לצוא גם למדינה אחרת, כמ"ש חז"ל לזקק עשה הקצ"ה עם ישראל שפירזן בין האומות, הם מתנפלים עליו כחיתו יער בכל מיני חירופין וגידופין, שהוא שונא ישראל ושונא הארץ והמה בעוה"ר קאינים ושרים בכל המדינות וחולקין שלבי יד עם שרי עם ועם ואוכלין ושותין עמם ופועלים אללם שלא ליתן מקום פליטה לישראל בשום מדינה אלא יוכרחו לעלות בחומה לארץ ישראל כנגד השבועה שדרשו חז"ל ורוב העולים שמה מביאים ביד חזקה ליד מינות וכפירה ומטמאין את ילדיהם באופן נורא, גם המה שמה בעיניו ועיני ודחקות גדול. ואינם מתחשבים בשום דבר ובלבד שיביא להם מדינה חזקה בהרבות גיוס הצבא וכדומה שאר ענינים שרואים לעשות בצרוע צהר.

ומבואר ברמב"ן הק' פ' וישלח עה"כ והי' המחנה הנשאר לפליטה, וכתב לבסוף גם זה ירמז שלא יגזרו עליו בני עשו למחות את שמו, אבל יעשו רעות עם קלחנו בקצת הארצות שלהם, מלך א' מהם גוזר בארצו על ממוניו או על גופינו ומלך אחר מרחם במקומו ומליל הפליטים, וכך אמרו בצ"ר אם יצא עשו אל המחנה האחת והכבו אלו אחיו שצדורם, והי' המחנה הנשאר לפליטה אלו אחיו שצגולה, ראו כי גם לדורות תרמוז זאת הפרשה עכ"ל. ומבואר בזה שהי' בעטחתו של יעקב אע"כ בקרא דוהי' המחנה הנשאר לפליטה שכלל זמן שיביא עת לרע ליעקב באיזה מדינות, יהיו מדינות אחרות להליל הפליטים, וכל הרואה בספרי כותבי הדורות רואה שכן הי' מעולם, וצדור שגם אלינו היתה מגיע בהרכה הזאת, אלא שהרשעים הללו עמדו לקלקלה בכל העולם ולא ראו רק מדינה ולא הלה, וקשה להגלל מצעל בחירה, כמ"ש צוה"ק שאמר ראובן להשליך את יוסף לבור שיש בו נחשים ועקרבים, כי מנחשים ועקרבים אפשר להגלל, אבל לא מצעל בחירה.

ליקח מלוכה וחירות קודם הזמן נהרגו ר"ל שש מליונים מישראל, כי מלבד שזהו העונש המר המבואר ע"ז בגמרא אני מחיר את צהרם, וצבועה נפרעין ממנו ומכל העולם כולו, ואין פורעניות צא לעולם אלא צביל הרשעים ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים, אבל הם עשו גם פעולות נוראות לדבר, כי מלבד שעוד בתחלת ההיסודות במשך שנים רבות הרבו במלשינות נוראות על ישראל אלל האומות ודברו עליהם בפני השרים קשות שמסוכנים מאד להאומות ולריבים לגרשם מן הארצות, בחושבם שעי"ז יהי' קל להם יותר לצנע זמנם לצוא לארץ ישראל ולארגן שם ממשלה, וכבר ראינו אז במכתביהם של גדולי ישראל שפחדו ורעדו מאוד אימת מות מהמלשינות שלהם שלא יהי' עי"ז מה שבעוה"ר כן הי' אח"כ. וחזן מה יס צירורים חמייתים על כמה פעולות אכזריות שעשו בזה שדין גרמא בצוקין של כל האסון הנורא, וממדינת אונגארן נחברר קלח מן הפעולות גם במשפט שהתנהל בא"י בזה, וככה היו כמה מעשים צדורים בכל משך הזמן, בחושבם שעי"ז יגיעו יותר למערת חפלים להשיג ממשלה, אלא שאין רצוני להאריך בזה כאן כי לא צאחי בקונטרס זה רק לצרר בהלכה, ולא כתבתי אלא להעיר שהוא דבר צדור שאך אותו הרעיון הטמא של הקמת המדינה לפני הזמן גרם לנו כל התלאות והצרות שעברו על ראשינו, מלבד רבבות בני ישראל שנהרגו ע"י מלחמותיהם שלא כדת. וגם מאותם שעלו לא"י בעתים הללו רוב העולים ממדינת הערביים היו יושבים שלשים ושקטים במדינתם ואין מחסור להם עד הקמת מלוכה המינות שבישראל, שע"י הקמת אותה המדינה נעשה להם שנאה ורדיפות במדינותיהם, וגם הציונים בעצמם סייעו לזה בתחבולות להרבות את הרדיפות עד שיכיו מוכרחים לעלות לא"י בעירום ובחוסר כל, והם התפארו אח"כ לננילים, ונהפוך הוא שהם עשו כל החורבנות בתחלה.

קיא

ולבן אלה הרשעים צבירתם הרבה של גיאות וכפירה ר"ל גרמו לכלל ישראל כל הצרות והתלאות שלא יהי' להם מנוחה בשום מדינה, וגם גרמו לסגור כל דלתות המדינות, גם יש להאומות עונה

גם כמה שמתפארים שאין מקום פליטה לישראל בשום מדינה אלא אללם, כל מי שיש לו מה בקדקדו יוכל לראות שצביצתם נסגרו שערי המדינות בפני ישראל, כי המה מתאמלים בכל כוחם שלא להניח את ישראל

והנה מבואר במדרש רבה ס' נח פ' ל"ח ס' י' א"ר לוי אין לך לרר בזה לאדם שאין לאחרים זה ריוח. ואמרו זאת על דור הפלגה. וכן ראינו במדינת רוסיא שבנת המלחמה נולדו הרבה מישראל ממדינת אשכנז ע"י שהוצאו למדינת רוסיא, ואף שבה משם לרר כוללת ונוראה. והמתבונן ברעיון הלאומי צפרעי מעשיהם ותחבולותיהם מתחלה ועד סוף לא יסתפק שכל הלאומים והתלאות שהגיעו לישראל ה' אך צסיצתם, וכבר כתבתי שלא אוכל להאריך בזה כ"כ אבל כל אשר לבו לשמים יודע ומבין כי מה שאומרים המסותים והמדיחוס שהמה מלילים חינו אלה סמיות עינים נוראה שניתן כח לכו"א להסית ולהדית כ"כ צעורון ובתמכון לבד כמו שהי' צע"ז צימי בית ראשון, ועוד הרבה גרוע מזה עכשיו צעור"ר.

ונהירגא עוד צימי חורפי שמעתי מגדול אחד משל נאה על הלאומים. איש אחד ה' רשע ואכזר נוקם ונוער, ורצה לקחת נקם מחצירו לשרוף כל הונו ורכושו ושבר איש אחד צליעל שהי' בקי ורגיל לפעולות כאלה ושלחו לעשות שליחותו באופן שלא ירגיש מי הוא זה ואיזה הוא שעשה לו כזאת. ויען שהי' יודע שהוא מכנים אורה, הלך אליו צערב צדמות אורה וציקש מקום ללון. הצעור"צ נתן לו חיקף מקום לשכב שמה. באמצע הלילה התבונן איש הצליעל כי עכשיו הצע"צ וב"צ ישינו כולם ולא ירגישו מחומה, והלך צשתיקה ושם את קנה השריפה צמחצו והלך חיקף למקומו צחורה ועשה עלמו כישן. אח"כ כשהצערב ללכת יאלח נעצרו כל הצ"צ צצבלה עלומה וראו כולם כי כלתה אליהם הרעה, שנשרף הכל ונתנו לב להליל מה דאפשר, אבל מחמת רוב צער ויגון ופחד וצבלה לא היתה דעתם מיושבת עליהם צאחה אופן להליל, והאורה האכזר הזה שעשה כל השריפה למען לא ירגישו צו עשה את עלמו ג"כ כאלו קם צצבלה ממעתו והלך צזרחות לסייע להצערב"צ צבלה, ויען שהי' דעתו מיושבת עליו, שראה כי פעולתו עשתה פירות, ה' ציכולתו לסדר יותר אופני ההלל והליל איזה רהיעים וכלי הבית יותר ממה שהליל הצעור"צ, ושצו אח"כ צבוקר כשהלך לבית המדרש סר וצקף ובמר נפש, סיפר לילדידיו ומכיריו את האסון הנורא אשר קרה לו צלילה שנשאר צעירוס וצחוסר כל, ושאינו יודע

שאין הכרח ליתן מקום פליעה לישראל כי כבר נתנו להם מדינה שיכולים לילך לשם והלאומים שהם צעיו העמים כראשי ישראל עוד מקפידים שלא לילך למדינה אחרת אלא לא"י, וזה צרור צלי ספק שלולא אותה המדינה ה' מחקיים גם אללינו הצעחתו של יעקב אע"ה שהי' לישראל מקום פליעה צמנוחה, ואך הן המה היו צעורינו, ושצו מתפארים שאך המה המלילים, והלא גם על הפליעים מארץ מזרים לפני כשנתיים התפארו לאמור שהם מלילים אותם, אף שהכל ידעו צגלוי שהמה גרמו להם כל הלאומים והגירושים, וכן הם כל פרטי מעשיהם. וצמון האחרון נודע צגלוי מה שהפארו אלל כמה ממשלות שלא יתנו מקום לפליעי ישראל.

וגם בארץ ישראל צעת שהי' שם עוד ממשלת האנגלנדער, הסיבה מה שסגרו האנגלים שערי הארץ שלא יבואו שמה הרבה מישראל ה' צסיצת הלאומים, לפי שראו שהמה רוצים ליקח הממשלה לעצמם. וכל מי שזכר השתלשלות הענינים יודע צרור שלולא הלאומים צרעיוס העמא ליקח ממשלה היו שערי הארץ פתוחים והיו נלולים לשמה מספר גדול מישראל עד אין שיעור וערך, ואך הן המה היו צעורינו. גם כשהיתה עוד צא"י מלכות ישמעאל היתה הסיבה שסגרו שערי הארץ שלא לבוא שמה אנשים מישראל מחמת יראת הלאומים. ולא עוד אלא שהלאומים צעצמם, אשר שלטו על סכום הרשויות שנתנה ממשלת אנגלי' מידי שנה צסנה לעלות לא"י, הם עצמם לא ראו ליתן רשיון אלא למי שהולך צדרכיהם ומחזיק צשיעתם שיטת הלאומים המניות והכפירה ר"ל, וכל מי שרצה ליסע לא"י ה' צריך להחניף להם ולדרכיהם, ואמר הכחצו צמיות הרחק מפתח ציתה, ומכש"כ שהיא סכנה עלומה למי שצריך להשכים לפתחם ולעשות כמעשיהם כאשר הן ה' צעור"ר שנחפסו למניות עי"ז רוצי רצבות נפשות עהורות מישראל, רבים חללים הפילה ועלומים כל הרוגי' שחפסו למניות ר"ל ע"י צבוע שוא של חיבצו א"י, ולזה היו נמנעים הרבה יראים לבוא לא"י, והירא את דבר ה' מפחד מדרך שיש צו סכנה המניות יותר מכל סכנה צצעולם, וקצרה היריעה מהכיל לפרט אף אפס קלבו מהלאומים והתלאות שצאו לישראל צסיצתם ר"ל.

הכרתו שצאמת הוא מנהג עוב, אבל כיון שנעשה ע"י הש"ץ אין להתנהג בו. ואעתיק מלשונו קצת בקיצור, כי האריך עוצה ו"ל: מי זה אשר תהי' קלה בעיניו ב"כ וכו' וזכרנו אומרים ו"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו, ותקנתו בצרכת כהנים, ויוסף ע"ז היותו מאות עשה דאמור להם וכל שאפשר לעשותה בכל יום מה עוב ומה נעים אך וכו' מגלגלין זכות ע"י זכאי וכיון שמקודם לא נהגו לאומרה כי אם בימים טובים ועכשיו נחשדשה בכל שבת הרי זה דבר טוב יותר ויותר זכות ומתגלגל ע"י חייב והוא נידון למסית ומדיח שעליו נאמר לא תחמול ולא חכסה עליו, ומכל שכן לגלגל זכות על ידו, ואף אם המנהג הראשון אינו מתוקן כ"כ אינו כלום לגבי הלוא דלא תגורו מפני איש ולא תחמול ולא חכסה עליו, עכ"ל בקיצור. והרי מה שאף מאות עשה שיש בה צרכה מרובה לבעל כל הקללות אינה כדאי נגד אותה העצירה להתנהג במנהג שהוצא ע"י מסית ומדיח שעוצרים בזה כמה לאוין ונותנים לו חיזוק, ומכש"כ בצאתה מלכות המינוח שקמה ע"י מסיתים ומדיחים ושיש גם בעצם ממלכתם ע"ז ומינוח וכפירה והעברה על כל החורב כולה, הא"ך יהי' היתר להתנהג בתכסיסי חצרי ממלכתם. וכתב הרמב"ם ב"ס המורה ח"ג פ' ל"ז דמשום הכי אסרה התורה"ק בהנאה כל הבא מע"ז וכלי, כי ה' אפשר שיקרה לאיש אחד שתלית סחורתו וירצה ממונו מן הדמים ההם ויחשבהו סיבה ויחמין בה, לזאת אסרה החורה בהנאה כל הבא מע"ז מפני שגלגל מן המחשבה היא, ועי"ש שהאריך. והרי דצמה שגראה לאדם שהי' הלחה אף באיזה עסק זה מציאו להאמין בו, ומכש"כ אלו המודים בהלחת מלכות המינוח וע"ז וכפירה בכל החורה כולה ומלכותם בחלקם וגורלם שצחוקם, שזה דעת מינות ר"ל ומציא הרבה מינות וכפירה לחדרי צענם של רבנות בני ישראל החמימים.

ק"ב

ורו"ן לזה הנה לא מסתפק שום אדם כי אותה המלכות מעברת על הדת והפלה לעקור האמונה וכל החורה כולה, וכמו שהעיד החכם מכל אדם במשלי ד' פסוק ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו וגזלה שנתם אם לא יכשילו, וכמו שנתברר ממנה

לשית עזות בנפשו לבקש לו איזה מקום דירה ופרנסה. ובתוך הדברים סיפר להם כי גדול כח מאות הכנסת אורחים, שע"י שהכנים בליה זו אורה בתוך ביתו ה' לו עכ"פ הלה פורתא שהלל לו האורה איזה רהיעים ואפס קצת מהכלי בית. ושאלו אותו מי הוא אותו האורה ואיזה הוא, ואמר להם תוארו, והם הכירו אותו לאכזר ורשע ורגיל בפעולות כאלה ושחקו עליו ואמרו לו הזכר והשמר ותדע כי לולא אותו האורה לא ה' לך שום שריפה כלל, והוא השורף והמשחית, לא המליל, אל תניחבו עוד על מפתח ביתך כי אם יהי' לך עוד שייכות עמו, עוד ירבו תחבולותיו שח"ו עוד לא יניח אותך לישאר בחיים. והנמשל מובן, שהלוינים גורמים צעוונותיהם וצממשיהם את כל הצרות והחלואות ושוב נעשו למלילים, ואותן שאינם נותנים לב לידע האמת חושבים למלילים. והעיקר שהס"מ מסמא עיני העולם בזה, כי ע"ז נתפסו למינוח וכפירה ר"ל, ואפשר לברר בכל פרטי מעשיהם שאינם אלא חורבנות, אבל לריך לזה קונטרס מיוחד, וכבר כתבתי שאין רצוני להאריך בקונטרס הזה בצירורי דברים כאלה, אלא להעיר בעלמא, והרואה לדעת האמת יורכו ה' דרך האמת. אבל זהו הנסיון האחרון שקשה יותר מכל הנסיונות שעברו עליו, ועל חבלי משיח האלה בגודל הסתרת פנים כ"כ אמר רבי יוחנן ייתי ולא אחמיני, כשל כח הסבל וצריכין לרחמי שמים להתחזק באמונה אמיתית בהש"ת ובחורתו הקדושה ובעצדיו שעברו אותו בכל לב ונפש בדורות שלפנינו.

ק"ב

ובשנו"ת אהל יעקב למהר"י ששפורט שהי' גדול הדור צימי הש"ץ וכתבו עליו כולם שהי' קדוש אלקים, ונשאל בתשובותיו סי' ע' ממקום אחד שלא הי' מנהג לברך ברכת כהנים אלא בכל יום טוב, והביא לשם הש"ץ מנהג מירושלים לברך ברכת כהנים בכל שבת או בכל יום, ואח"כ כאשר נחלה הש"ץ צרעתו הי' פלוגתא בין החכמים אם להשאיר המנהג של ברכת כהנים בכל יום שנעשה ע"י הש"ץ, או להחזיר הדבר כמקדם שלא לברך ב"כ אלא בימים טובים. גם צעיקר המנהג הי' פלוגתא אם נכון לברך ב"כ בכל יום או רק ביו"ט, והשיב שם האהל יעקב

במחאות כאלה, שימנעו עכ"פ לפעמים מלהרבות כ"כ בגזירות של הפרת הדת, שהחיוצ למסור נפשו ע"ז, וע"כ אחר הכניסות המרובות של כמה וכמה שנים שנתברר שלא הועיל אללם שום השתדלות ותחנונים למונעם מהפרת הדת, הכי יש לישז לגמרי בחיובק ידים עד אשר יעשו הכל ח"ו כהפלס ורלונס בהפרת הדת בלי שום מפריע. ועכ"פ חיוצא רמיא לעווק זעקה גדולה ומרה בחצות וברחובות על חילול השם ותורתו הקדושה באופן נוראח שלא היתה כזאת בישראל מעולם.

קיד

ובל"ב שיש לחשוב בזה על תועלת כמו שכחתי, ברור שגם עלם הענין של הפירסום בזה הוא קידוש השם גדול. והנה דעת הרמב"ם בפירוש המשנה במס' ע"ז פ"ק דלכן אסור לעבוד בשבת במרחץ מפני חילול השם דגויס שיאמרו שיחודי מחלל שבת. ותמכו עליו כולם מגמרא מפורשת במ"ק דף י"ב מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר בשבתות ויו"ט, אלא בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואחי להחם אסור, ולדברי הרמב"ם שהעם הוא בשביל חילול השם דגויס מאי נפקא מינה בין חוץ לתחום או חוץ לתחום או בין שבת לחול"מ, הלא הליכת הנכרים אינו תלוי כלל בתחומין. וניחא להו לפרש דברי הרמב"ם שסובר שמה שרואה הנכרי שאיזה יהודי מחלל שבת אין החילול השם גדול כ"כ כי גם בכל האומות נמצאים אנשים פרטים שאינם שומרים דת, אבל כשהוא צעיר וכל העם מחשים, גם המנהיגים וצידי"ז אין קולם נשמע זה חילול השם גדול, כי על הכלל כולו יאל. ולכן כשהוא חוץ לתחום בשבת שאין ישראל הולכין שם ולא נודע הדבר לא הוי כ"כ חילול השם כמו אם הוא צעיר או אף חוץ לתחום בחול"מ ששכיחי ישראל רואין. וא"כ כש"כ כשמלכות ישראל שכם לפי דעת האומות באי כוחם של כל ישראל מתנהגים נגד התורה והאמונה, ואין קול ואין עונה לנגד זה, אלא כל ישראל ששים ושמהים צפני האומות ממלכות של כפירה בכל התורה כולה, ורואין כל האומות שזה דעת כל ישראל כולם לחפון רק בארץ ומלוכה אף בלי תורה ואמונה כלל, אין לך בזיון

דורות שזה כל האומות, אלא שמפחדים קצת מן העולם, ובודאי שמתושביהם לא היו מפחדים כלל, כי שם הכל תחת ממשלחם והמשטרה שלהם, אלא שאינם יכולים לעשות שם הכל מפחד של חו"ל ומנגזית הממון שבחו"ל שבה תלוי קיומם, גם בונים עדיין קצת מן האומות אם יראו ששומרי התורה מתנגדים להם, ולכן לוקחין צנייהם מפלגות הדתיים, שיכ"י להם לכסות עיניים. והלק גדול מהנותנים לאותו המגזית לא ה' צללוס שיכ"י העצרת הדת בכה ממנוס, אבל כיון שכל מפלגות הדתיות המה שותפים באותו המגזית, גם האגודה משתתפת בכל מיני גזיית הממון שלהם, והכל נוגעין בדבר, ומכסין מן ההמון ואין מודיעין להם שבממונס מעבירין על הדת, לכן עושין מה שעושין העצרה על הדת בעזות וחליפות, ולא עוד אלא אפילו כשעושין איזה מחאות נגדם בעקה וכאז לב נגד העצרת הדת וחילול ה' ותורתו הקדושה, שבונים בזה צפני העם וצפני האומות, וזה מועיל לפעמים, ואף שהם מפירין דת וכופרין בכל צפרכסיא, וכל האומות יודעין שבישראל אין תורה ואין אמונה, כי הכל רואין את מעשיהם ודרכם של אותה הממשלה, וכעת עוד הודיעו לכל הגויס שכל הנכרים יוכלו להיות יהודים אף בלא תורה ואמונה כלל אלא צחתימה על אגרת שהוא יהודי, ולא נמלא כזאת בשום אומה ולשון שלא יתחשבו כלל וכלל עק דחם, וזה כל מגמתם להחזיק שיעה זו צעיני כל העולם, כי עוצה הארץ וממשלחם אף כשהוא בלא תורה ואמונה כלל, וזה כבודם שיכירו וידעו אף כל האומות, שבישראל אין פגם מה שאין להם דת ואמונה, כי ככה היא תורת ישראל שהממשלה תוכל להשתלט עלי' ואף לעקרה ח"ו, ולכן כשים לעקה ומחאה בחון נגד זה עד ששומעין גם האומות שעדיין יש בישראל שומרי תורה ומצוות שנותנים נפשם על התורה"ק ומוכנים לתחום עצור כבוד ה' ותורתו הקדושה, זה להם לבושה, אף שידוע לכל בלי ספק שהאומות לא יכנסו בעוצי הקורה עבור התורה"ק, ומאי איכפה להו אם ישראל שומרין תורה או לאו, ואין חשש כלל שיעז איזה חזק מה, אלא שכווצ להם זה מחמת קצת בושח או אפשר גם חשש היק ממון, כי חלק גדול מהנותנים לתגזית הממון מושפעים מדעת האומות ועושה עליהם רושם הפירסום הזה, ואין ספק שיש לחשוב אפשרות שיכ"י אולי קצת תועלת

שאין הכל אלא מן הקבלנין, הרי מן השלטון. מן המעשה מנין, ראובן גנב לשמעון, ולוי ידע ב'י, א"ל אל תפרסמני ואני יהיה לך פלגא, למחר נכנסו לביהמ"ד ושמו קול החזן מכריז מאן גנב לשמעון ולוי קאים תמן, הלא נתנה תורה איפוסין והוא עד או ראה או ידע ועיי"ש. הנה ראי' מן השלטון שהי' מחיר את הגנבים אף שעיקר מעשה הגניבה לא עשו אלא הגנבים והקבלנין לא עשו מאומה אלא שנחנו להם חיזוק ע"י שקבלו מהם חלק, ואעפ"כ דן אותם להריגה יותר מן הגנבים שזה גרוע יותר ומסוכן יותר להמשיך כולי עלמא אצחרייהו, ומדמה להם המעשה של אותו השותק בשביל שנטל חלק ושונא את נפשו בזה, ויותר מזה הם הנוטלים חלק כבוד וממון בכלל המינים ועומדים בצדס נגד הלוואמים במס"ג עבור כבוד השו"ת ותורתו הקדושה. ובגמרא כתובות דף ק"ה זא וראה כמה סמויות עיניהן של מקצלי שוחד, אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אין מתרפא, וכן נועלין שוה פרוטה ומסמין עיניהם שנאמר כי השוחד יעור פקחים. ושם ע"ב בגמרא מאי שוחד שהוא חד, וברשי ז"ל שם הנותן והמקבל נעשים לב אחד, והרי שאף שבמראיתם ואורחם אינם אחד, מכל מקום לבם לב אחד, וא"כ אין תימה באלו המקבלים מהמינים כל עיקר חייתם וקיומם שלב א' להם נגד היראים.

קכז

ומה שאומרים שעושין כ"ז לשם שמים לפעול אללם תיקונים דת ולעשות פשרות בדרך עבירה לשמה, אין זה אלא דברי תימה מכמה עעמים ברורים, ראשית הוא דבר ברור שאף אלו היו כל החמשה האגודאים היושבים שמה בשלחן אחד עם הפרגאים והפרגאות לדיקים גמורים שאין להם נגיעה אלא בלתי לה' לבדו לא הי' בכחם לפעול ולהשפיע על מאה אפיקורסים שמתכוונים להעביר על הדת, ובה כל המפלגות שוות להיות יד אחת ללחום נגד כל מי שידבר עבור קיום התורה"ק, ואף המזרחי שכחם רב ועולם הרבה יותר מהאגודה ברוב מנין ורוב בנין ופעלו הרבה לעזרת הציונות והמדינה יותר מכל המפלגות, כי הן כמה שהמשיכו רוב העולם לציונות ע"י שהתלבשו בלבוש של שם תורה, ואעפ"כ לא

התורה והאמונה יותר מזה, אשר כמוהו לא נהייתה שבעה"ר החיה"ש בזה נורא מאוד, וא"כ הוא חיוז עלום להודיע אף להאומות שעדיין יש תורה בישראל ויש שומרי תורה ומצוות בישראל שזועקים נגד הפרת הדת, בכל לב ונפש.

וב"ל אשר עינים לו שלא נתפס באתה החאה הרעה של הקמת מדינה לפני הזמן בזה המינות שיש בזה, גם אינו משוחד מהממון וכבוד המגיע מאותה האמונה שבמלכות של כפירה ר"ל, רואה האמת ברור את הקידוש השם העלום שיש במחלואת הג"ל. והעיקר שגם זה ברור שיש לחשוב בזה על תועלת כמו שכתבתי. אבל דא עקא שכל הדתיים המשחחפים עם מלכות המינות, והאגודה בתוכם, מחפין עליהם ועומדין על ימינם להגלים מכל חק והפסד ובושה, ועוד מתנפלים על היראים שלוחמים במסירות נפש עבור כבוד השו"ת ותורתו הקדושה, בזה ודאי נותנים להם כח וחיזוק גדול שיעשו פניהם יותר להעביר על הדת באין מפריע ואין פחד לנגד עיניהם בידועם שיש להם דתיים המהפכין דברי אלקים חיים, מקיה"ש לחיה"ש ומחיה"ש לקידה"ש, כהנה וכהנה עננות שוא והכל שאין לטפל בזה ולהצילם על הכבד, שאין בזה אלא להחניף לרשעים שמשחחפים עמם ומקבלים מהם כל מיני שוחד, עד שעיקר חייתם וקיומם מהם שזה מסמא עינים עד אין גבול וערך. ומבואר במס"ג גיטין דף ס"א במשנה מחזיקין ידי נכרים בשביעית, אבל לא ידי ישראל. ובגמרא שם דף ס"ב מחזיקין והא"ר דימי וכו' אין עודדין עם העכו"ם וכו' לא לריבא למימרא להו אחזקין בעלמא, והרי שבהחזקת מילין בעלמא הוי מחזיק ידי עובדי עבירה, ומכש"כ כשנותנים חיזוק למינים באגודתם בדיבור ובמעשה.

קכז

וחמור מאד עון המחזיקים ידי עובדי עבירה יותר מהעובדי עבירה עצמם, כמבואר במדרש רבה סדר ויקרא פ' ו' אות ב' ע"כ ושם קול אלה זש"ה חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד. מעשה בשלטון אחד שהי' הורג את הקבלנין ומחיר את הגנבים והיו הכל מלחין עליו שאינו עושה כראוי, מה עשה הולא כרח במדינה וכו' הביא חולדות וכו'

והיראים היו אז הרבה מאות אלפים, ועשו אז המסיתים והמדחיתים שיתחברו כל היראים עם הציונים ובודאי יתקנו את הכל, כי הציונים היו אז מיעוטא דמיעוטא, ובודאי תחבטל דעתם ברובא דרובא, וענה זו תפסה אז אחי לבות החמימים, אבל כל הגדולים ולדיקים לעקו אז שחלילה להתחבר עמם שלא ילמח מהם אלא קלקלה, כי על הציונים אי אפשר להשפיע מאומה, וכל צאי לא ישובו, אלא אדרבה יכיו נמשכין אחריהם ע"י הרבה מהיראים, כי שאני מינות דמשכי, וכמבואר כ"ז באורך ב'י אור לשרים הגדפם בשנת תר"ס בשנת הגדולים ולדיקים שבו אז. ובמכתבו של האדמו"ר מליצאוויטש ה"ק הרש"צ זל"ה הגדפם שם עוד בחייו הביא שאותן שכלבו בשיטה זו וכתחברו עמם כדי לתקן, ראו אח"כ שאי אפשר לפעול אללם מאומה ונפרדו מהם, אבל נחלש כחם מלעשות עוד, יען שבו בחללה עמם, והזכיר שם במכתבו מכמה פעמים שלא להתחבר עמם אפילו כדי לתקן, ושח"כ אפילו יופרד מהם יחלש כוחו. וכן היתה דעת כל הגדולים ולדיקים, כאשר יראה הרוצה שמה, וכן שמענו כולנו מפי כל גדולי ישראל במשך כל הדורות. אבל כל השקלא ועריא שבי צה ה' רק לפי המצב שבי אז, שהיו היראים רוצה דרובא ובי מקום לעשות שאפשר לעולם ע"י התחברות, ולכן הוצרכו גדולי ישראל ליכנס בעיבי הקורה לדחות טענה זו. אמנם עכשיו שהיראים המה מיעוטא דמיעוטא בחכלית המיעוט בכל העולם, ואפילו אלו ילכו כל היראים שכלל העולם להבחירות אי אפשר להם להגיע אלא למספר מיעוטא דמיעוטא בחכלית המיעוט נגד רובא דרובא דעלמא בחכלית הרוב, שהמה בדעה אחת צעין הפרת הדת, תו אין מקום להעלות על הדעת להשפיע עליהם ע"י התחברות.

ועיין באלשיך הקדוש משלי א' שהאריך צענינים אלו על הכתובים אם יתחבר חטאים אל תאבה ואל תלך בדרך אחס מנע רגלך מנתיבתם, והביא גם מצעל העקידה שכתב שבודאי אין הכוונה שהולך הכתוב להזכיר את יראי ה' שלא לילך אחס ללסעם את הבריות, אלא הכוונה שאף לילך אחס בכוונה טובה לשמור את הנקי שלא יפול ברהשם ע"י נריך הכתוב להזכיר שלא לילך בדרך אחס. גם כתב

הועילו להם כל הזכותים לפעול אללם אף דבר קטן, הגם שאינם מבקשים דרך התורה מה שקשה לעוצרי עצירה כי מסויעים להם הרבה בעקירת הדת, אלא אף ענין קל של האגרת מי יהודי אין נכחם לפעול. ואין להסתפק כלל שמה שנמנעים הממשלה לפעמים באחיה ענינים של הפרת הדת, הוא רק מפחד של חוץ לארץ שלא ישמע קולם של מגידי אמת עליהם בחוץ, ובעת לא מפחד החמשה האגודאים שנותנים להם אותו הכבוד לישב במלכותם וכל קיומם וחיותם הוא מהם וצידם המה, ויודעים היטב שאין להם לירא מהם מאומה, ובקשות ותחנונים בודאי אינם מועילים, כי עניני הדת נפגשם הוא, כמו שהצחתי מאמר הכתוב ונגזלה שחם אם לא יכשילו. ובפרט שזה כל מגמתם לישב בטח בלא תורה ואמונה.

וכ"ל מי שיש לו מח צדקדקו יוכל להצין צרור כי אלו לא היו משתתפים האגודה צניעה ומתחממים מהם, היו יכולים ללחום יותר בצח"ל עבור התורה"ק והיו צאים לעזרת ה' בצצורים כדת של תורה, והי' צזה כח גדול של עוד כמה רצנים וראשי ישיבות, והי' צזה השפעה יותר גם על ההמון, ובודאי הי' צזה פעולה גדולה למנוע אותם מהרבה גזירות ועניני העצרת הדת, ויוכל להיות שאז הי' מועיל אללם גם בקשות ותחנונים, שהיו פונים יותר לדברי יראי ה' מחמת שלא הי' להם חזוק כ"כ מכל מיני דחיים. לא כן עכשיו, שגם האגודה צניעה וצידם, ויש להם מה חזוק רב, הפסידו הכל. ומה שנמנעים באחיה ענינים לעשות נגד הדת הוא צרור שאין זה אלא מפחד העולם שצח"ל ומאותן שלא נכנסו בשום מפלגה ולא נתעוררו עיניהם ויכולים להביד האמת, אולם אנשי האגודה מענה צפיהם שכוחם וטוהם ידם פעלו זה והכל הוא משלהם, אבל משכיל על דבר לא יסתפק צזה ויודע שנהפוך הוא. ואוכל לברר על כל פרטי מעשיהם ודבריהם שיציבתם צניעה איוו אלא קלקלה, אלא שאין רצוני להאריך בקונטרס הזה בפרטי המעשיות, אבל האמת עד לעצמו.

ק"ז

והלא עוד צנים הראשונים של החייסדות הציוניות, שהיו אז הציונים רק אחי אלפים מועטים,

חזקות בתוך הכנסת, כי לאורך ההכשר די להם אף אם הם חנשים בתכלית החלושה, ולכן מלבד שנאת הדת שיש להם עוד נחוסף להם טעם וגניעה ענמית שלא ניתן לה למפלגות הדתיות המתעצבים עממם בכנסת ומשתתפים עממם בכל דבר, ואילו לא היו נכנסים שומרי תורה ומצוות בתוך פוליעיק של המפלגה ולא היו מנקשים מהם לא ממון ולא שום גדולה וכבוד אלא הנחה לשומרי תורה בעניני הדת, אין ספק שהיו יכולים לפעול הרבה יותר בעניני הדת, וכיון שנתארגנו לאותה הפוליעיק להיות מפלגה בכנסת יודעים הממשלה כי די להם צמה שנותנים להם אותו השוחד של ממון וכבוד ואין צריכים לעשות יותר עבור שומרי הדת.

קיה

הנה כתבתי כל זה יען שהאמת הוא כן, אבל לדינא ציידן דידן אין נפקא מינה, כי אף לו יבא כדבריהם שטושים תיקונים, אבל כיון שכבר נתבאר שבלקחת חבל בתוך אותה השררה של מלכות המינוח טרם זמן הגאולה בחוקים ומשפטים כאלה יש צרכי כמה וכמה איסורים נוראים, שכאח"כ מהם הוא ציבור ואל יעבור, הא"ך אפשר להחיר זה אפילו עבור תיקונים גדולים, יחי' א"ך שיחי', הלא אף חכמ"ל בתקנתם שצודאי שכל תקנתם יש תיקונים גדולים, מכל מקום אין צרכם לעקור דבר מן התורה לבעל שום איסור שהוא צקום ועשה, זולת צבז ואל תעשה, ואפילו למיגדר מילתא כמו אלו' צבר הכרמל שטיי עזירה זו של שחופי חוץ החזיר את כל ישראל בתשובה, ואעפ"כ מקשי בגמרא סנהדרין דף פ"ט ע"ב הא"ך סמכו עלי' ועבדי שחופי חוץ ותי' היכא דמוחק שאני, דאך צבזיל דמוחק צנבואה שרי, לא זולת. וצחוס' שם כתבו העטם שצריך לה דוקא נביא כדי שיחי' צטוט ע"י הנבואה שיחזרו ישראל למועצ ע"י. והרמב"ם פ"ט מה' יסודי התורה הל' ג' העתיק הדין סתם, שההיתר צבז הוא ע"י נביא ולא כתב העטם, ועכ"פ צלי נבואה אין מציאות לדון זה להחיר איזה איסור אף לאורך שעה, וא"כ עכשו צבעלה נבואה אין אפשרות להיתר זה. אבל גם צעה שהי' הנבואה לא הי' מציאות להחיר אלא הי' משאר איסורין חוץ מע"י שאפילו כל הנביאים צבעולם לא יכלו להחיר אף לפי שעה, כמבואר ברמב"ם פ"ט מה' יסודות, וא"כ צשררה צ"ש צה ע"י ומינוח, גם עיקר הממשלה

עוד שם האלשיך עה"כ מנע רגלך מנתיבתם והוא אל תאמר בלבבך לא אחתצר אחם, רק רחוק יהי' ציני וציניס ואחילצה צנתיב צר צלתי מפורסם, וכאשר תראינה עיני יתיעלו להדית, אמלטה רק אני ואלא מתוך ההפכה ואחי' רחוק מן ההפסד וקרוב לשכר שירצו עלי מאד מהר ומתן חחת הייתי צנתיבתם, ע"י הוכיר הכחוצ שלא יעלה על רוחך שהוכל להמלט על נפשך. ושוב הביא אח"כ דברי המדרש אם יפתוך חטאים אל תאצה, אם יאמר לך פלוגי עשיר הוא נלך ונהרגו אל תשמע לו ואל תאצה לו מפני שמחשבותיו לרעה, וזה חמ"י גדולה שעל מעשה שהוא עוב אפטר לומר שרק מחשבותיו לרעה אבל אם המעשה הוא בעצמה רע ומר עד צלי די מה לו אלא המחשבה. וביאור הענין שאין הכוונה צמה שאמר אל תשמע לו ואל תאצה לו שלא לשמוע אליו לחטוא עמו, שאין צריך להזהיר ע"י אלא שהזהירו שמלבד שלא ישמע אליו אל יאצה עוד להיות אחו, כי ימאם חצורתו חמיד. ושמא תאמר אח"כ צעלת ממני מלות השבת רשעים בתשובה, לזה אמר שמאחר שהעיו פניו להחטיאך ולא בוש, שוב לא יבוע לקבל ממך לשבז מרעתו. ואל תאמר אחרי צעלי פיתוייו אחי' עמו צדצרים זולת זה, ומה גם צמילי דשמיא למה תחרחק ממנו, לזה אמר מפני שמחשבותיו לרעה, ואומרו אל תלך צדך אתם אינו צמעשה העצירה רק אף להיות עמו צדך, יעיי"ש שהאריך עוצא והבאחי רק תמלית לשונו, וצזה מצואר עד כמה שצריך להחרחק מחצורתם אף מקצה נתיבתם אפילו כדי לתקן, ושם מייירי אף צרשעים צבאר עצירות לא צמינות, כאשר חשב צקרא העצירות, ומכש"כ צמינים דודאי גרע עוצא, כמו שהבאחי למעלה.

וחוץ לזה אמרו לי צפירוש שנים ממנהיגי המצרחי שיען שיש מפלגות דחיות צכנסת קשה להם יותר לפעול בעניני הדת כי אינם רואים ליתן חחוק והתגברות להמפלגות הדחיות, כי כל מפלגה לפי ערך שהיא מתגברת והולכת מחלשת המפלגות האחרות, כי לפי ערך שזה קס זה נופל, ויודעים כמה כי מה שיפעלו בעניני הדת יהי' להם מזה חחוק והתגברות הכה יותר, ורואים למנוע זה. והנה גם זה אמת ויציב, כי אף שרואים שיחי' ציניהם מפלגות דחיות להכשיר אותם צעיני העולם, אבל אינם רואים שיחי' מפלגות

לישראל, והאריך עוד שם צעוניים נשגבים שיכיו צימות המשיח עד שכתב לבסוף התועלת הגדול שיכיו צימים בהם הוא שגנוח משיעבוד מלכיות שהיא מונע אותנו מעשיית המצות כולם וכו' ואין לנו מתאוים ומקוים לימות המשיח לרוב הכצולות והעושר וכו', אבל החאוו הנביאים והחסידים לימות המשיח ורצתה תשוקתם אליו למה שיכיו צו מקבץ הצדיקים והנהגת העובד והחכמה ולדק המלך ורוב יושרו והפלת חכמתו וקרבנו אל האלקים וכו' ועשיית כל מצות תורת משה ע"ה בלי עללה, עכ"ל בקיאור יעיי"ש שהאריך עובא.

ומבואר בדבריו הרבה ענינים נפלאים ונשגבים עד מאוד שיכיו צימות המשיח חלא שהמציאות לא ישתנה, לפי שיעשו של שמואל שאמר אין צין, ולכן פרע רק שיעבוד מלכיות לפי שזכו היסוד העיקרי שעי שגנוח משיעבוד מלכיות נוכל לשמור כל המצות כולם. ואך בשביל זה תקויתנו לימות המשיח שנוכל אז לשמור כל המצות כולם. ובאמת מוכח כד' הרמב"ם ז"ל במה שאמרו בש"ס גלוי וידוע שרלונינו לעשות רלוניך ומי מעבד שאור שבעיסה ושיעבוד מלכיות, וברי ששיעבוד מלכיות הוא המעבד הגדול לעשיית רלונו ית"ש, כמו הילכה"ר. גם במה שאכ"כ ועבדתם שם אלהים אחרים פירש"י ז"ל ושאר ראשונים דמשנעשו עבדים לעבדיהם הוי כע"ז, וכש"כ שכן הוא במלכות המינות. והרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות מאמר חקור דין כתב דלכן מלך נכנס לדון תחלה שפ"י רוב כל הציבור נמשכין צמשיכים אחר מעשה המלך, ולכן חשב צפרעיות שיעבוד מלכיות שהוא העיקר בקיום כל התורה כולה, ואם כן ישראל שומרי תורה ומצות צפרע לדיקים גמורים אם דוחקין את הקץ למחר החירות משיעבוד מלכיות להקים מלכות של תורה מחזין צד אף כל ישראל בקיום התורה והמצות שחלוי ששיעבוד מלכיות וגם מילין אותן מע"ז שעי שמשועבדין למלכות עכו"ם הוי בעובדי ע"ז, ולכאורה למה אין היתר לעבור עבירה זו של דחיקת הקץ בשביל זכות הרבים כזה של כל ישראל בקיום כל התורה כולה. וע"כ שהחמירה התוכ"ק בעבירה זו של דחיקת הקץ שאינה נדחה מפני שום זכותים שבעולם שאין לנו להתחכם על גזירת הבורא ית"ש שאמר אני משעבדן ואני גואלם, הוא ית"ש ואין זולתו. ואם כן האך יעלה על הדעת שיכיו ייתר להשתחף בעבירה זו של דחיקת הקץ ליקח

שלפני הזמן שהוא ציבור ואל יעבור שהוא ע"כ בשביל שהוא מימות וכפירה והוא חמור הרבה יותר מע"ז בלבד צודאי שכל הנביאים שבעולם אין כחם להחיר זה אפילו בשביל להחזיר כל ישראל בתשובה.

קיום

והנך רואה שהחמירה התוכ"ק כ"כ צאיסור דחיקת הקץ שלא ללכת חירות מן הגלות ערם הזמן, וכבר נתבאר שצודאי ח"א לומר שאין הכחוצ מדבר חלא צאינס שומרי תורה ומצות, דאטו צרשיעי עסקיין, וכלל השבועה הוא ג"כ שלא יתפללו יותר מדאי, שזכ ודאי אינו חלא בצדיקים גמורים, כמו שנתבאר למעלה. והנה במה שאמר שמואל אין צין עוב"ז לימות המשיח חלא שיעבוד גלויות בלבד כחצו החוס' צמס' שבת דף ס"ג ע"א ד"ה אין אע"ג דהשתא אין ירושלים ואין ציבמ"ק ואלו לימות המשיח יהי' הכל צנוי ז"ל דכאי אין צין לאו דוקא, וז"ל לפי"ז דקאי רק על שינוי העצמים בעצמו של עולם כמו אור הלכנה כאור החמה וכדומה שינוי העצמים שלא הי' כן מיום שנברא העולם, שעי' סובצת הפלוגתא אם יהי' כן חיקף צימות המשיח או צומן מאוחר אחר ימות המשיח, חולת זה יש הרבה ענינים צין עוב"ז לימות המשיח, ולריך להבין למה פרע דוקא שיעבוד גלויות, וכי ציבמ"ק וירושלים מילתא זוערתא הוא. ובאמת שהחוס' צמעניו וצמגילה נדחקו לתרץ דצממה מקומות בש"ס משמע דכיכא דאמר לשון אין צין הוא דוקא, ועכ"פ אף אם ההכרח לומר דכאן לשון אין צין הוא לאו דוקא מכל מקום לריך עעס למה צחר לומר רק פרע זה של שיעבוד גלויות.

אמנם בדבריו הרמב"ם ז"ל צפירוש המשנה בסנהדרין פרק חלק מצינו ישוב ע"ז שהאריך שם צעוניי ימות המשיח וכתב שאז הוא הזמן שחשוב המלכות לישראל ויחזרו לא"י ויכיו אותה המלך גדול מאוד וכו' וזכרו יהי' מלא בגיוס יותר מן המלך שלמה וישלימו אחר כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקי הגדול ולנפלאות שיכא על ידו, וכל מי שיקום עליו, יאצדכו השם יתעלה וימסור אותו בידו וכו' ולא ישתנה שום דבר צמציאות ממה שהוא עתה חלא שהמלכות תחזור

קבא

והנה בגמרא חולין דף ד' אמר רב ענן אמר שמואל ישראל מומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו שכן מלינו זיכושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב, ופירש"י ז"ל אחאב וסייעתו חזקו דעובדי עכו"ם הוו ונצילה לא אשכחן דהו דמפקרי ואיכא למימר דילרא דעכו"ם חקיף עלייהו, ויכושפט לדיק גמור הי. ושקיל וערי שם הש"ס עובא דדמיות לסחור רא"י ז, אבל סחר כל הדמיות ונשארר הרא"י בחוקפה. שוב אמר לימא מסייע לי והעורבים מציאים וגו' ואר"י א"ר מצי ענני דאחאב, ודחה על פי הדיבור שאני, ואח"כ הציא ברייתא דמומר לע"ז הוי מומר לכל התורה כולה, ותיובתא דרב ענן. ומעולם נתקשיתי בזה כיון דמסיק דמומר לע"ז אסור לאכול משחיטתו ותיובתא דרב ענן, הדרא קושיא לדוכתא מיהושפט האיד אכל משחיטתו של די ענחא דאחאב, הלא בכל השקו"ט שבהסוגיא לא מלא דחי' לרא"י ז' מיהושפט, ולמה אחר המסקנא לא מהדר כלל לתרומי כך דיושפט, ולא מלאחי בשום מקום מהמפורשים תי' ע"ז.

ובתוספות שם דף ה' ע"א על הא דאמרו עפ"י הדיבור שאני כחצו וא"ת למאי דס"ד דלא הוי עפ"י הדיבור תקשי דהא אמר רב דשר שחטלם מן העין אסור, וי"ל דזה ה"י יודע שה"י סומך עפ"י הדיבור דלא משל עכו"ם קא מיייתי אבל לא ס"ד שצא הדיבור להחיר האיסור שחיטת עננים דאחאב. הנה זה פשוט דודאי יש חילוק בין לסמוך על הדיבור שהוא מעיד שצא מן ההיתר או לסמוך על הדיבור לאכול דבר האסור, שהרי לעבור על איסור צקום ועשה אין לסמוך גם על הנציא אם לא כשהוא למיגדר מילתא כמ"ש ביבמות דף ז' על ההיא דאלי דהר הכרמל למיגדר מילתא שאני, אך אולי יש חילוק דאך אחרים אסורים לעבור על איסור על סמך דברי הנציא, אבל הנציא עצמו שאליו נגלה הדיבור, בזה אפשר דשרי, שכן משמע לכאורה ממה שאמרו על שחיטת ענחא דבי אחאב כאן עפ"י הדיבור שאני. אבל בלא"ה הוא פלא, כיון שכל הענין שהציאו העורבים ה"י בדרך גם שליחות מהקב"ה כמ"ש והא העורבים לויית, למה ה"י הנם להאכילו נצילה דוקא,

חבל באותה השררה שלפני הזמן, על סמך דמיונות לעשות אחי תיקונים בדת בין המינים שמחריצין בדת. — כחצתי זה לרווחא דמילתא, אבל בלאו הכי כבר נתבאר שאין שום היתר בזה, וגם עיקר הענין שאומרים שעושים תיקונים, והפוך הוא, שאין בזה אלא חורבן גדול, שיש בזה החזקת ידי המינים במעשיהם באופן נשגב.

קב

ובאמת שכל היושבים שמה במקום עמא עם הפרטים והפרוות שכל מהשנחם למינות וכפירה, ושיבתם שמה משפיעה להיות נמשכין אחריהם. וכחצ האלשיך משלי ד' פסוק ו"ד שאל חבטת צעמך גם בזהזוקך בזהכמה ומוסר ללכת באורה רשעים כי דע איפוא שלא יסכון לך כ"ז אם לא תמנע רגלך מאורה רשעים כי הלא יכשילוך ויכולך לך, ולא בלבד לכתך צעמך או שנתך אחס, כי אם אף מליכנס בדרך אשר המה בו תשמר, והאריך עוד בפסוק ע"ז כי אף לעשות קפנדריא לקרר הילוכו להגיע למחוז חפצו אין לעבור בדרך שהרשעים בו, אלא לסבב בדרך כאלו לא ה"י שם אותו בדרך מעולם ולא לעבור בו אל מחוז חפצו, ועי"ש שהאריך עובא. ומכש"כ היושבים אחס זמנים מרובים ויש להם משיבתם ביניהם ריוח גדול של כבוד וממון ופרנסות וכדומה, שזה שומד עצום שזריכין למנוח חן צעייניהם שצודאי א"ה להם ללחוס עמכם כראוי אלא אדרבא נמשכין אחריהם. ובתיקונים תיקון י"ג ובמושב לנים לא ישב, מאן מושב לנים, דא לילית אמר דערב רב דאיהי מעמאה כנדה במושבה, וכן ערב רב מעמאין במושבהם ללדיקא דיתבין צינייהו כנדה. ואם בלדיקים אמרו שגטמאין בשיבתם בין הע"ר, ק"ו באותן שגם בלאו הכי אינם לדיקים כ"כ ויש בשיבתם שמה גם בלאו הכי עצירות חמורות וגוראות ר"ל. ובישמה משה פרשת בלק כחצ ח"ל: אין דבר בעולם מוין לנפש כמו התחזרות עם אדם רשע אף לפי שעה אף אם אינו יוכר נכנס בנפש כמו העכס והאחר, וברוב ימים ימלא, ואריך לזה זכות גדול בליקוף העסק בחורה שלא ממנו העכס והאחר כולי האי ואולי אחר זמן רב, עכ"ל ק.

או לשמעטין דע"י הדיבור מותר לאכול דבר האסור כמ"ש המהרש"א ע"מ. הנה כתבו שניהם דלח"י רצ לשמעטין דמותר לאכול דבר האסור עפ"י הדיבור. וזאתה לדינא אין נפקא מינה כ"כ לידע זה עכשיו, דכיון דאין היתר אלא עפ"י נבואה כאל"י הוי הילכתא למשיחא דבעלה נבואה עד ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם והסמ"ג שהבאתי לעיל, ונגמרת הולרכו לבאר מה שמצוה צקרא שסמכו על א"י באיסור שחטיו חוץ, ויחזק סמך על אברהם, וגם מה שלמדן מקרא דאליו תשמעון, שטעם ההיתרים האלו שצקראי בשביל שהיו מוחזקים בנבואה ובשביל שהי' למיגדר מילתא, כדי שדע שצאופן אחר אסור, אבל צהך מימרא דרצ שהי' מצי עבחה דאחאצ שאין לנו על זה שום רמז צמקרא אלא ע"כ קבלה הייתה צידו, אין נפקא מינה בזה עכשיו, ובפרט לפי מה שכתבתי הוא צאמת דבר פלא שיעשה הקב"ה גם להאכילו נבילות.

קבר

והנה צעיקר המימרא דרצ שהי' מצי עבחה דאחאצ יש סתירה גדולה בדברי המדרש תחומות פרשת מסעי עה"כ כי אחס צאים אל הארץ זש"ה מלפנו מזהמת הארץ ומעוף השמים יחכמו, אמר להם הקב"ה לישראל למדו מפרו של א"י וכו' שלא ראה לילך לע"ז, ומעוף השמים יחכמו אמר הקב"ה למדו מהעורצים שהיו מכללים א"י שנאמר והעורצים מצויים וגו', מהיכן היו מצויים, משולחנו של יהושפט, ולפי שלא היו רוצים העורצים ליכנס לביתו של אחאצ להוציא משולחנו כלום לאותו זדיק מפני שהי' ציתו של אחאצ מלא מע"ג הוי ומעוף השמים יחכמו אמר להם הקב"ה לישראל למדו מן הפר ומן העורצים ואל תפנו אל האלילים להסכל בהם, מנין ממה שקראו צענין ובורשחם את כל יושבי הארץ וגו'. זה פלא שהוא לכאורה היפך ממש מדברי הש"ס, שא"ר שהי' מצי עבחי דאחאצ, ובצעלי בתום' שם צפ' מסעי העירו צזה דלא הוי כשיטת התלמוד, וקשה להבין צמאי פליגי, דצקרא אין שום רמז לא כדברי זה ולא כדברי זה, דכתב סתם והעורצים מצויים, ואין שום רמז צזה מהיכן הביאו, וז"ל צשניהם דקבלה הייתה

הלא הי' אפשרות להביא צשר כשר כגון מיכושפט המלך וכדומה כמו שהי' האפשרות להביא נבלה, ועשה הקב"ה גם צמרע"ה שלא ינק מן המזירות, אף שהוא מותר מן הדין, אלא שאמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עם השכינה הא"ך ינק מן העמא, כמו שאמרו חז"ל צסועה, וא"כ כש"כ צנבילה אז צאלי שכבר הוזהר עלי' ומדבר עם השכינה חמוד, פלא הוא שיעשה הקב"ה גם להאכילו נבילה, ומוצן היטב מה דלא ס"ד מעיקרא לומר צזה עפ"י הדיבור שאני, אלא שצריך להבין לפי המסקנא דמסיק כן, והוא מילתא דחמי'.

קבר

ויש להעיר עוד שהרי ודאי ממה שאכל א"י מה שהביאו לו העורצים אין רא"י כלל, שהרי הי' אז צסכנה, כמו שאומרים צפירוש צפיוט איש כלכלוהו העורצים ולא מת לשחת, שהלילו אותה כלכלת העורצים ממיחה, שלא הי' לו אוכל אחר, וצמקום פק"ג צודאי דמותר לאכול אף נבילות, כמצוה צמשה יומא דף פ"ג שמאכילין אותה אף דברים עמאים כל מה שצריך להלילו מן הסכנה, וא"כ אין רא"י משם למקום אחר להחיר שאולי אכל בשביל הסכנה, וז"ל שהרא"י הוא מגוף הענין שטעה כן הקב"ה כיון שלא הי' כן צמקרה אלא גם מן השמים ששלח לו אותה המאכל צשליחותו של מקום, ואין דבר עמא יולא מן השמים, ולא מיסתבר שישלח לו הקב"ה נבילה, אלא ודאי כשר הי' כדת של חורב. וא"כ אינו מספיק התי' של על פי הדיבור שאני, שהרי ע"ז אנו דנין שאינו מסתבר שיבי' הדיבור להאכילו נבילות.

קבר

והמהרש"א כתב דהיא גופה לשמעטין דאע"ג דמצי עבחי דאחאצ הוי, הותר לו עפ"י הדיבור דבר אסור משום שחטת עבחי דאחאצ, וסיים דקלת קשה כיון דעפ"י הדיבור הי' אחאי לא נימא דהוגד לו עפ"י הדיבור שהי' דבר מותר מצדו דעובדי', וכתב ע"ז צעיון יעקב מצעל צבות יעקב דלא קשה מידי דא"כ מאי אחי לשמעטין דהי' מצי עבחי דאחאצ, אי לא לשמעטין דמותר לאכול משחטת מומר לע"ז,

ביום, ואם סתרי הקבלות ע"כ אי מהם אינו אמת, חזר דבר קשה להבין.

וביותר תמו' מאוד לפענ"ד לכאורה להבין דברי המדרש תנחומא דכיון דלדעתם לא נכנסו העורצים כלל לביתו של אחאז אלא הביאו הכל משולחנו של יהושפט, אם כן לא הי' בזה הדיבור כלל להחיר שחיטת עזחא דבי אחאז, וכיון דאין בזה התי' דעל פי הדיבור שאני, לא הי' אפשרות כלל שיקחו מאחאז בשביל שהי' נבילה והם היו שלוחים מהקב"ה בדרך נס לכלכל את אליהו, והי' צריך להיות מאלל כשר, ואם כן האריך אמר ללמוד מכאן שלא להסתכל בע"ז, ומציא מזה ראי' למה דכתיב בקרא לבער הע"ז ולהוריש יושבי' שלא לפנות אליהם, הלא שם עממא אחרינא אית צי' בשביל אכילת נבילות, ואין ראי' יותר. גם בעיקר הדבר שמציא המדרש ראי' מפר ועורצים למה דמבאר בקרא כבר הקשו בגמרא כי האי גוונא יהודה ועוד לקרא, שאין להביא ראי' מיחודה למה שמבאר בקרא, וכמו כן אין להביא ראי' מפר ועורצים להקרא.

קבה

ולבאר כ"ז הנה הרמ"ע מפאנו צעשרה מאמרות מאמר חקור דין פ"ב כתב דאף שהוכיחו צפ"ק דחולין מקרא דמושל מקשיב וגו' אעפ"כ אין למדין מן הכללות, לא ולמד מדורו של יהויקים ושל דקדי, והוצא זה בגליון הש"ס מרעק"א זל"ה, והוא תמו' לכאורה דא"כ נסתר כל הראי' שבש"ס מהך דאכל יהושפט בסעודת אחאז, דיסוד ראי' זו על מה שאמר לא ס"ד דגברי דאחאז היו מעלי בשביל הקרא דמושל מקשיב, ואם אין למדין מאותו הכלל, שוב אפשר לומר שידע יהושפט באתיב גברי דאחאז שהיו מעלי ואכל משחיטתם. ומסתמא שהביא זה רעק"א בגליונו ולא העיר מאומה שז"ב. וגם צריך להבין מה שהביא ראי' מדורו של יהויקים ודקדי נגד אותו הקרא דכל משרתיו רשעים, דהלא הקרא מיירי במשרתיו שמייתי זה בש"ס על הזבחין אללו ומשמשין אותו וכדומה, ומה שאמרו בדורו של יהויקים ודקדי מיירי בסתם אנשי הדור שאינם משמשין אותו. ודוחק לומר בכוונתו של הדברים תחת הממשלה נקראים משרתים לענין זה ע"ד שאב"כ ועזרתם שם אליהם אחרים

כמ"ש רש"י ז"ל דמשנעשים עבדים לעובדיהם היו כעובדי ע"ז, דבדאי אי"א לומר כלל דמה שאמר כל משרתיו רשעים קאי חי' על כל הדברים תחת הממשלה שאסור לאכול משחיטתם, ודורות של כל בני הגולה יוכיחו שהיו הרבה דורות לדיקים גמורים. ואף דאפשר שיש לחלק בין מלכות הרשעה של ישראל למלכי עכו"ם, דיותר נמשכין אחר מלכות ישראל מלמלכי עכו"ם, והרמ"ע כתב שם הטעם בשביל שנמשכין אחר המלוכה, ואפשר שבשביל זה לא הביא ראי' אלא ממלכי ישראל. אמנם בודאי גם במלכי ישראל חילוק יש בין המשמשין לפניהם ובין שאר אנשי הדור שדריש שם, כעין מה שהבאתי לעיל מדברי הרמב"ם צפיה"מ צפ"ק דע"ז וצפי' אמרו בגמרא בסנהדרין דף ק"ב ע"ב על דורו של אחאז דא"א דלא הוי צבון לדיקין, וא"כ דברי הרמ"ע אינם מוציאים בזה לכאורה.

וחשבת דאולי י"ל בכוונתו דהנה ז"ל: מלך נכנס לדין תחילה כנודע מבהני תרי טעמי דאיתמרו צפ"ק דר"ה, ותו דכולי עלמא גריד אצתרי' כעוב כחוטא, כמו שהוכיחו צפ"ק דחולין מקרא דמושל מקשיב, ואעפ"כ אין למדין מן הכללות, לא ולמד מדורו של יהויקים ודקדי בפרק חלק דף ק"ב, עכ"ל. וכתב בזה שני ענינים, הא' שכל העם גרורין אחר המלוכה, והשני שמה שאמרו מושל מקשיב וגו' כל משרתיו רשעים הוא ג"כ מטעם דגרורין אצתרי'. ואפשר שאין כוונתו ששניהם שוין, דודאי משרתיו גרורין אחריו יותר משאר העם, אלא שיש להם דמיון במקל' צלותו הטעם דגרורין אחריו. ומ"ש לא ולמד מדורו של יהויקים ודקדי קאי רק על מה שכתב בתחלה בשאר העם, לא על מה שכתב אח"כ במשרתיו, אבל הוא דוחק לפרש כן בדבריו. וחזקין גם בגליון הש"ס מרעק"א שהעתיק דברי הרמ"ע דאין למדין מן הכללות על הא דאמר בש"ס מושל מקשיב, ולא העתיק כלל מה שכתב בתחלה במלך דכולי עלמא גריד אצתרי', וע"כ שהבין דקאי גם על כך כללא דמושל מקשיב, וקשה כנ"ל האך מייתי ראי' מיהושפט.

קבו

ולבאורה סבור הייתי לומר דאפשר שאף שאין למדין מן הכללות, מכל מקום זה ודאי דכיון

שאני. וכחז שם נישמח משה דקשה דבר המורי הוא בית עולמים ולא יחנן היתר עפ"י נביא אלא ללורך שעה, וז"ל הדיבור הי' שלא נעצר. וכעין זה כתב החת"ם חלק יו"ד סי' רל"ג בשם מורי הק' הרנ"א זלה"ה דמה שאמר שהי' עפ"י נביא הפירוש הוא שהנביא העיד להם שלא הי' שם בתחלה הר' כמבואר במדרש יעו"ש.

ואם כן י"ל גם כאן דמה שמסיק עפ"י הדיבור שאני אין הפירוש שצא הדיבור להחיר לו דבר האסור, אלא שסמך על הדיבור שאף שהוא מצי עצה דאחאז מכל מקום הוא מהצויה של גברי דמעלי שמה. והא תינה אם אמרין צוה אין למדין מן הכללות ואפשר שהי' גם צו עצה דאחאז גברי דמעלי, אבל אם נימא דכללל הוא דוקא דכל משרתיו רשעים אין תי' לדבר לפי המסקנה דמומר לע"ז אסור לאכול משחיטתו. ולפי"ז עוצה אשמעין רב בזה קבלה שהי' מצי עצה דאחאז דמזה נשמע דאין למדין מהך כללל דכל משרתיו רשעים. וא"כ הרמ"ע שכתב ע"ז אין למדין מן הכללות שפיר קאמר לפי מסקנה הש"ס, ומה שסיים ע"ז לא ולמד מדורו של יהויקים ודקי' י"ל דאף שאין העניינים שוין לגמרי, מ"מ יש ללמוד משם רבותא גדולה דנראה מדברי הש"ס שכל הדור לא נמשכו אז אחר המלוכה, וזהו ודאי נגד הרוב שצדו פעמים נמשכין הרבה אחר המלוכה, וז"ל דלאו כל הזמנים שוין צוה וכעין זה י"ל גם בזה כללל דמושל מקשיב. ומעתה חו לא קשה מידי מה דלא מהדר הש"ס במסקנה לתרן כך ראי' דיושפט, כי אותה ראי' דיושפט לא הי' אלא תחילת הסוגיא שלא ידע עדיין מהך קבלה שהביאו לאלי מצי עצה דאחאז, ולא הי' לו הכרח לומר צוה אין למדין מן הכללות, אבל אח"כ שהוכרח לומר עפ"י הדיבור שאני, וע"כ שאין למדין מן הכללות, והי' שם גם צו עצה דאחאז גברי דמעלי, חו אין ראי' גם מיושפט, דאפשר דיושפט אכל משחיטה דהך גברי דמעלי, ומיושפט הסוגיא צוה.

קב

אך כדי לתרן גם הסתירה שבמדרש תנחומא שלא נכנסו העורצים כלל לביתו של אחאז שהי'

שכתב כללל עכ"פ הרוב הוא כן, והעטם שמוחר לסמוך על השוחט הוא בשביל חזקת כשרות שלו, ולא מיבעיא לדעת הפני יחושע שהוא חזקה מחמת רוב שצדאי הוא תלוי ברובא, אלא אפילו לדעת הסוברין שהי' חזקה בעטם מלידה עכ"פ אינו נגד הרוב. וא"כ כאן כיון שעפ"י הכלל עכ"פ רובן רשעים חו א"א לסמוך בכה"ג על חזקת כשרות דאיתרע חזקתו יען שהוא נגד הרוב, ולא הי' ראוי יחושפט לאכול משחיטתו, אם לא מטעמה דמומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו, אבל גם זה דוחק דכיון דלאו כללל הוא אפשר לומר שהי' יחושפט יודעם ומכירם היטב, דאף מי שאבד לגמרי חזקה כשרות מחמת עבירות שעבר, מ"מ מהני תשובה דפז"צ דהיינו כשהוא צאופן דליכא למיחוש לשום ערמה, וכש"כ בכה"ג אם יודעם ומכירם היטב שלא חטאו מעולם שאפשר לסמוך ע"ז, ובזמן הגמרא היו בקיאים בקים לי' גבוי' כמ"ש הרמב"ם בהלכות סנהדרין ובעוה"מ סי' ע"ו אלא שאחר דורות הגאונים אמרו שאין בקיאים עוד בזה, ואין הראי' מיושפט אלא אם נימא שהוא כלל גמור כמו שאמרו בגמרא לא ס"ד דהוי בכו גברי דמעלי.

קב

והנלפע"ד נכון צוה דע"י ציטור ארון מהחיד"א במערכת הכ' אות כ"ג שהביא מהרא"ש וברין דאע"ג דאמרין אין למדין מן הכללות כל היכא דלא אשכחן ביהדיא דפקי מכללל סמכין עלי' ולא אמרו אין למדין אלא היכא דמוכח מילתא במתניתא או בגמרא. ולפי"ז י"ל דמתחלה הביא שפיר ראי' מיושפט דכיון דאמר הכתיב כל משרתיו רשעים סובר דהוי ודאי כללל, דלא אמרו אין למדין מן הכללות כל היכא דלא אשכחן ביהדיא דפקא מכללל, אבל שז אח"כ כשהביא הקבלה שאמר רב שהעורצים הביאו לאלי מצי עצה דאחאז והוכרח לתרן עפ"י הדיבור שאני, וכבר כתבתי דלא מייסתר כלל לומר שצא הדיבור להאכילו נבילות, וכמ"ש גם התוס' וסובר ע"כ הפירוש צוה ע"ד שכתב הישמח משה פרשת וירא עכ"כ אשר אומר אליך צוה שאמרו בגמרא כל מקום שאתה מולא הר' גבוי' צידוע שעצדו שם ע"ז, ומציא התוס' בשם הירושלמי דמקשה בית הבחירה האין, דבא הר' המורי הר' גבוי' הוא, ומשני עפ"י נביא

מומרים, אבל צבית המעצחיים הי' רק צפר חי ולא הי' מוכשר לאכילה והוא רכז ליכנס לציתם ליקח דבר המוכשר לאכילה, ולציתו של אחאז ושולחנו לא ראו ליכנס וליעול אחאז דבר ממקום שיש בו ע"ז ר"ל, ולקחו רק משולחנו של יהושפט, אבל השחיטה הי' מצי עבא דאחאז, ונמלא כל דברי חכז"ל וקבלותיהם אמיתים שרירים וקיימים בלי שום סחירה. ומיושב צה היעב החמ"י שחמחתי הא"ך למדו מזה שלא לפנות אל האלילים להסתכל בכם, שא"ל לומר העטם צה צשיל חשש נבילה, שזה לא הי' חשש אף שהי' צאמת מצי עבא דאחאז, וע"כ שאין העטם רק שאין ליכנס לצית ע"ז וליכנות משם כלל.

קבב

ומה שהציא רא"י מהפר והעורצים למח דמבואר בקרא כיבודה ועוד לקרא, י"ל שהקרא מסיים שם ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והי' אשר תותירו מהם לשבים צעייכם ולנתינים בנדיכם. וכתב הרמב"ן ע"ז שהכוונה לשבים צעייכם כמו כי השוחד יעור פקחים, וכן לפני עור לא תתן מכשול, על דעת רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אחכם ולא תראו ולא תבינו, וילמדו אחכם בכל תועבותיהם וכו' ואחר שיהיו שבים צעייכם ויעשו אחכם לשון מאחרי יהיו נתינים בנדיכם וכו' ואח"כ ונררו אחכם שילחמו בכם ויציאו אחכם במלור, ואני אגלה אחכם מפניהם גלות שלימה, כי כאשר דמיית לעשות להם על ידכם שיגלו כולם מן הארץ וכו' כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד, עכ"ל הק"י.

נמצא לפ"י מבואר בסוף טעמא שלא לבוא לידי סמיית עינים שלא להכיר האמת, ומלניו גם בלאו דלא ירבה לו נשים ולא יסור לבצו שאמר שלמה המע"ה ברוב חכמתו אני ארבה ולא אסור ונענש הרבה ע"ז, כמו שאמרו חכז"ל. וא"כ גם צה יוכל להיות חכמים עלומים צעייכם שידרשו טעמא דקרא ויאמרו בלכם אנחנו לא נבוא לידי סמיית עינים, כי דעתנו ולבינו חזק באמונה ובתורה, וע"כ הביאו רא"י ללמוד מהפר והעורצים שאמרו להפר שיהי' מזה קב"ש ויפתח את לבכם של ישראל להכיר שהי' הוא האלקים

מלאה גילולים, אלא הביאו משולחנו של יהושפט, נלע"ד דהנה צפ"ק דחולין דף י"ג במשנה דשחיטה עכו"ם נבילה פריך שם נבילה חין, איסור הנאה לא, ומסיק ע"ז סדר לה כי הא דאח"כ צ"א אמר ר"י נכרים שצחז"ל לאו עובדי עכו"ם הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, והרי דמי שהוא בעלם עובד ע"ז לא מטעם מנהג אבותיו הוי שחיטתו אסורה, לא מטעם איסור השחיטה בלבד אלא גם משום דחיישין ב"י שהי' מחשבתו לעכו"ם והוי תקרובת ע"ז שחמור יותר מנבילה ואסור בהנאה, וא"כ צאחאז שהי' בעלם אדוק בע"ז לא מטעם מנהג אבותיו שלא היו אבותיו כן, וכל הדור ההוא חקיף להו יצא דע"ז עובא עד שבעלוהו אנשי כנה"ג, ולפי זה קשה לכאורה למה ניהא ל"י לרב עין מה שאלל יהושפט מסעודת אחאז יען שחמור לע"ז לא הוי מומר לכל התורה כולה ושחיטתו כשירה ולא הוי נבילה, אבל כיון דיש לחוש ב"י שמחשבתו לע"ז אסור משום חשש תקרובת ע"ז שהוא חמור מנבילה, וע"כ ל"ל צה דכיון שצאחאז ענינים הי' אחאז שומר תורה ומצות במסירת נפש כמבואר בגמרא, ואדבר מזה להלן, ואך יצא דע"ז חקיף ל"י, וגם כאן מבואר בסוגיא דמה שאלל יהושפט מסעודתו לא הי' צה שום חשש מחמת כשרות אלא מחמת ההלכה דמומר לע"ז, וא"כ יוכל להיות דצית המעצחיים שמו מע"ז שלא יהי' חשש על הבשר, או אפשר לא הי' דרכם של אחאז וסביבתו לעבד בצביתו לע"ז כלל אלא שאר עניני ע"ז הי' לו צביתו, ויהי' צאחאז אופן שהוא עכז"ל שלא הי' צבית המעצחיים שום ענין של ע"ז, דאל"כ א"א להצין כלל כל השקו"ט שצ"ס שאינו אלא צשיל היחר השחיטה אם יש לו דין מומר לכל התורה כולה ותו לא מיד, וא"כ אין לנו צריכים לעשות פלוגתא ומחלוקת בקבלת חכז"ל, כי בגמרא אמרו שהי' מצי עבא דאחאז דר"ל שהי' נשחט צבית המעצחיים שלו, אבל במדרש אמרו שלא ראו ליכנס לציתו של אחאז להביא משולחנו כלום שהי' מלאה גילולים, והביאו משולחנו של יהושפט, ולא הזכירו כלל הלשון כי עבא שמוכר בגמרא, ולא להנס שניו הלשון, אלא שצבית המעצחיים כבר נחבאר גם בלא"ה שצ"כ לא הי' שם ע"ז כלל ולא הי' החשש אלא משום שחיטת מומר, וזה מחוץ או שהוא לפי שיטת רב עין, או שאין למדין מן הכללות ולא הי' כולם

האלו שגדול עונם מנשוא ואין ספק שגוררין אחריהם יותר מהמשמשין אללם צניחה וכדומה, ומוסיפין להם כח, והכתוב נוח צכה"ג שהמה לשכים צעיונים כמ"ש הרמב"ן ז"ל שצאים לידי סמויות עינים ואינם מזכירים את האמת כלל, ולכן אין חימה מה שהאגודה אינם בונים לפרסם לפעמים צעתון שלהם את דברי המינות שהמה מדברים בהכנסת, כי עת עיניהם מראות.

קלא

והנה זה צרור שהמלכות המינות שצדורינו גרועים בחלפים ורצונות דרגות מאחזצ וסייעתו, שהרי מצינו צאחצצ שמסר נפשו על החורב צמסירות נפש נפלא, כמבואר בקרא מלכים כ' ובש"ס סנהדרין דף ק"ב ע"ב שששאל ממנו מלך ארם כספי וזהבו ונשיו וצניו העובדים כל מה שהי' לו הכל ראה למסור לו מפחד המלחמה, ואך כששאל ממנו הס"ת מסר נפשו ליכנס לאותה המלחמה הכבדה שפחד ממנה כ"כ עבור הס"ת, וכן אמרו לו הזקנים וכל העם, וציפ"ת על המדרש רבה ס' שמות פ"ג כתב שלכן שאל צזה לזקנים יען שהי' מסתפק אם מותר למסור להם הס"ת מפני הסכנה ואמרו לו שכיון שמכין לצותו ולהשכיחו לא תאבה ולא תשמע אליו וקבל את דבריהם, ואין לך מס"ג גדול עבור החורב יותר מזה שעשה אחאצ. וכן אנו רואים צסוגיא זו שלולא הטעם דשחיטת מומר לע"ז אסורה לא הי' שום חשש לאכול מסעודתו ולא נחשד כלל על שום ענין של כשרות, זולת עון הע"ז, וע"כ שכל שאר הענינים הי' שומר תורה ומצות.

ועכ"פ זה צרור שהי' מאמין צהשי"ת וצתורתו הק' וצעצדיו הנציאים אמונה גמורה ושמר תורה ומצות צחכלית, זולת עון ע"ז דחקק לי' יצרי' כמ"ש רש"י ז"ל, וקראו לי' כופר יען שע"ז צלצד הוא ענין של כפירה, גם צמנשה מתחלה קראו אותו חז"ל צצרינו ואיתחזי לי' צחלמי' והתרעם ע"ז, וכשאל מאחר דחכימתו כולי האי באי עמא פלחיתו לעכו"ם, אל אי הות התם הות נקיטנא צשיפולי גלימא ורהעת אצתראי, ופירש"י מפני יצר העכו"ם שהי' שולט אז, וע"כ קראו אותו אח"כ רבינו וצודאי שאלו הי' כופר

כמו שהי' אח"כ ואין צזה חשש סמויות עינים, אלא אדרבא, אעפ"כ לא הי' צרצנו לילך לע"ז. וגם מהעורבים שלא ראו כלום מצית שיש צו ע"ז עבור הלידיק, כמו שאמר שם צמדדש, אף שהלידיק לא ידע מזה, וגם שכל הענין הי' דרך גם שליחות מהקצ"ב ושלוחי מלוא אינם מזוקין, צפרע שליחות כזאת מלאת הקצ"ב שאין צזה חשש סמויות עינים, גם אין מדברים שם עם העורבים להטעותם, ואין חשש אלא צשציל שהכניסה והלקיחה צצתיסה של אלו הוא פגם גדול ונורא אף צמקום שאין חשש העיית הלב, ולמדנו מהם פירושא דקרא עד כמה שצריך להתרחק מהם צכל אופן ואופן, אף צלי חשש העיית לב, אלא שהי' הוסיף עוד שגם זה יחי' עי"ז שיטעוורו עיניהם שלא להכיר האמת להציא ח"ו את כל הרעה ר"ל.

קל

תמצית הדבר דאף לפי מה שכתצתי שאין למדין מן הכללות, עכ"פ עפ"י רוב צודאי הוא כן שהמשמשין אלל רשעים נעשים כמותם, כי הכתיב נוח כל משרתיו רשעים, ואמרו חכז"ל שזה קאי גם על הצוצחין אללם אף שאין צמעשה הצניחה שום חשש ע"ז שע"כ השחיטה היתה כשרה אף ליהושפט המלך ולחלי' הנציא, וע"כ שאך עי"ז שמשמשין אללם גרורין אחריהם, ומבואר צצדרי הרמ"ע ז"ל שאין הפי' צמה שאח"כ כל משרתיו רשעים שזוקחים רק רשעים למשרתים, שהרי כתב צפי' העטם צשציל דגריר אצתרי' כעוב כחוטא, אל"כ כתב דאף שהי' עוב מקודם, ע"י שמשמש אללו גריר אצתרי' ונעשה אח"כ כמותו. ולצית שיש צו ע"ז אמרו חכז"ל ללמוד מהעורבים שלא ראו ליכנס כלל לציתו של אחאצ וליעול משם דצר עבור הלידיק, אף שצזה לא הי' הטעם דגריר אצתרי', כי הוא צעטם איסור חמור כאשר למדו חכז"ל מזה שלא לפנות ולהסתכל בהם, וק"ו צ"ב של ק"ו לצית שהוא מקום מושצ המינים והאפיקורסים שמחוקקים שמה חוקים של מינות וכפירה ר"ל שזה ודאי גרע הרבה יותר מצית שיש צו ע"ז, שהיוצבים אחס עמם צמחלחס צמושצ הלזים ונצצעין להם לעמוד על המשמר של חוקותיהם ויוצבים שמה צאימת המלכות שלא יאצדו החוטלת המגיע להם משולחסם של מלכים

מנשה העמיד ללם צהיכל דהיינו שהי' לו מחשבה זרה
באמצע התפלה, אלא שבדואי הי' גם ע"ז ממש כמו
שמזכירה עכ"פ לפי דברי הכתובים וחז"ל.

אבל מה שבצאתי ממסירת נפש של אחאז על התורה
הק' וקיום כל דברי התורה ודברי נביאי ה' זה
ודאי הוא צדור, ומצדור צפי' כמו שבצאתי. ועי'
בכחורי מאמר ד' סי' כ"ג שמדבר ממלכי ישראל שעבדו
ע"ז וכחז שם עד שמנשה וכו' שלא הי' בישראל
מכשירים כמותם לא ראו לעצב תורה ישראל אבל
היתה להם תאווה לתוספת חוטאת מנאחן וברכת הממון
בכחות ההם אשר היו אללם מנוסים וכו', ואלו הי'
להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם
היום נפתים להם, עכ"ל. ודאי שלא ראו לעצב תורה
ישראל אלא שלא יכלו לעמוד בנסיון בטהא ע"ז עבור
שהי' מנוסה אללם השפעת טובה וברכה מהע"ז ר"ל.
ואם כן האיק אפשר לדמות זה למלכות המינות
שבדורותינו שג' הכלל כולו ילאו בלי תורה ואמונה
כלל וכלל לא, ולא היתה עת זרה כזאת לישראל מיום
שקבלו את התורה"ק. ובעוב"ר גדול כה הסע"א שרוב
העם נמשכין אחרים. גם אין שמין על לב הפחד
ובהבלה מהסכנה העוונה שהעידה התורה"ק על מלב
זוה בצח"ק שהכופרים בתורה"ק חזו להם משאת
שוא ומדומים, ואי אפשר להאריך כ"כ בהצליהם כי
אין קץ לדברי רות, והמסיתים ומדחים נותנים מרגוע
לרוח בני ישראל התמימים שכזה הי' גם בימי אחאז,
וכבר נתבאר כי לריך לומר אלף פעמים להבדיל בין
המינים האלה לאחאז וסייעתו.

אמנם גם לדבריהם שמדמין אותם לאחאז הצל יפא
פיהם, כי פוק חזי מה עלתה צי' כי כל
החורבן הי' מחטא הע"ז הנמשך מירבעם ואחאז
ושארי המלכים להשריש הע"ז בישראל אלא שהקצ"ה
האריך אפו כמו שהוא בתורה הק' ונושנחם כמין
ונושנחם אלא שהקדים שתי שנים כמו שאמרו חז"ל,
ומאחאז וכל ביתו וכל יולאי חלליו לא נשאר שריד
ופליט, והקצ"ה נתן ליבוא וצניו מלוכה לדי דורות
בעבור שעשה זאת לאבד כל גזע אחאז בלי השאיר
לו שריד ופליט כמצדור בקרא, א"כ נתחומין של הצל
הוא לדמות לאחאז וכי ח"ו רואין בחורבן חדש חלילה

בכל התורה כולה ומין גמור היתה תורתו סם המות
כמ"ש חז"ל ולא הי' לו דין ישראל כלל ובדואי לא
היו קוראין אותו חז"ל רבי או אפילו חבר, גם לא
הי' זוכה לידע אחר מיתתו באתה לשון מדברים ממנו
החכמים בבית המדרש, אם קוראין אותו רבי או
חבר, וע"כ שהי' אדם גדול זולת עון הע"ז שאמר
גם להתנאים הקדושים שאלו היו אז צעת ההוא היו
ח"ו ג"כ נחפסים. ומה שאמרו בכתובים ובדברי חז"ל
לשונות וציעוויים חריפים עליהם כ"כ, הוא בשביל שעון
ע"ז שחטאו והחטיוו את הרבים צו חמור מאוד,
אעפ"כ א"א לידע על צורי' הכוונה בלשונותיהם
העמוקים צענינים כאלו, ואנחנו חסרי הבנה בזה.

ואמר הכתוב צנינו עלי אשר ישכבון את הנשים
ופירשו שלא הי' חטאם אלא מה ששהו את
קייניהם, ולפי השגותינו אין צוה לא מיני' ולא מקנתי'
מאותו החטא המגונה שיקרא עליהם בלשון הכתוב,
אלא שבשרשם הוא קנא מעין זה, לכן אמרו באותו
הלשון. ואף שאין מקרא יולא מידי פשוט, מ"מ צ"ל
שדרך המקראות לדבר כן. ומלינו כן הרבה פעמים.
ובראובן ראש שבטי ישראל אמר עליו הכתוב וישכב,
אף שאמרו כל האומר ראובן חטא אינו אלא עושה,
אלא שבלל וכו'. ועל שלמה המלך ע"ה אמרו בכתובים
ובדברי חז"ל דברים חריפים מאוד ובקשו למנוחו
כמצדור צי' חלק, אף שרוב קדושתו נורא הוא עד מאוד
זכה להתגלות הגדולה בשיר השירים שהוא קודש
קדשים יותר מהתגלות של כל הנביאים, שמיום שנחנה
תורה לישראל לא היה העולם כדאי כאותו היום שניתן
שיר השירים כמ"ש חז"ל, ולמדו חז"ל הרבה הלכות
ודינים מתורתן של הכתובים שאמר שלמה המע"ה,
כי הי' עמו וכל דבריו תורה ונבואה אמיתית,
וצמה שהי' פגם קנא יש בזה פעמים וענינים גבוהים
אין לנו עסק בנסתרות, בפרע צענינים גבוהים כמו
אלו הסתר בחוך הסתר, אין מקומו לדבר פה מזה.
עכ"פ אין אנו מצינים לשון התורה וחז"ל בעונות
הראשונים שבזמן הנביאים, ואף שבדואי אחאז ומנשה
חטאו הרבה בעון ע"ז והחטיוו את הרבים, עכ"ז לא
נוכל לידע הגבול מלשונות התורה וחז"ל העמוקים
עד היכן הדברים מגיעים בכוונת לשונם שאין אנו
מצינים. והקדוש מראזאל צ"ל אמר על מה שאמרו

בלסעויות שלא כדת של תורה לא הי' להם דין מלך וא"כ כש"כ במלכות המינות הזו שזודאי הוא נגד התוכ"ק באיסורים חמורים ונוראים שאין להם דין מלוכה כלל ומה ראוי מאחאב. ובמלכי עכו"ם שלא קבלו את החורה יש להם דינים אחרים, אבל מלכי ישראל משועבדים לתורה וכל מה שאינו עפ"י התורה הכל בעל ומבטל כעפרא דארעא.

קלב

אמנם גם באחאב שהי' לו דין מלך עפ"י הלכה, ביאר ברלנ"ג מלכים ח' כ"ב שחשש שם התועלת המגיע משם, וכתב התועלת העשרים וששה ח"ל: להודיע שראוי לכל אדם לחלק כבוד למלכות, הלא תראה כי אלי' עם עולם מעלתו בנצוצה שגם את מחניו לרצן לפני אחאב, ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה, כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בהש"ת, ולזה הסכים לאלי' בהריגת נביאי הבעל, אך קודם זה שהי' בתכלית הרע לא חלק לו כבוד. וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נצות, עכ"ל. ומבואר מזה שגם אחאב שנחמנה כהלכה וחי' לו דין מלך אעפ"י לא חלק לו כבוד אלא צעת ששצ בתשובה והסכים להריגת נביאי הבעל, לא זולת, וא"כ כש"כ צאלו שאין להם דין מלוכה כלל, ומעבירין על הדת ומשפיעין מינות וכפירה על כל העולם כולו, שחלילה לחלק כבוד לע"ז ומינות ר"ל שוב העיר אותי ח"א מלשון התוספתא סוף פ"ז דע"ז ח"ל: כשם שזרק אבן למרקולים עובד ע"ז כך כל המכבד רשע כרי זה כעובד ע"ז, עכ"ל, והוא כש"כ בכה"ג כמוכן.

שוב ראיתי מבואר בהדיא בדברי חז"ל צ"י משפטים צ"ש עה"כ וגשיא צעמך לא תאור חי נשיא כאחאב וחזיריו ח"ל צעמך לא תמתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך, וא"כ מבואר בהדיא שאם נובא כאחאב וחזיריו אף שהוא מלך מיעטו בכתוב מאזכרת לא תאור ומכש"כ שאין לכבדו, וע"כ לומר כפירושו של ברלנ"ג שלא חלק אלי' כבוד לאחאב אלא צעת ששצ בתשובה והסכים להריגת נביאי הבעל, וע"י תומים סי' י"ז ס"ק ג' צמ"ש על קושיות החוס' בסאכרין איך אמר שמעון בן שטח לינאי מלכא עמוד הא כבוד המלך הוי כמו כבוד ח"ת, ולדעת רש"י בצרכות פ' מ"ש דינאי המלך שהי'

כמו שהי' ע"י אחאב, אלא שהכופרים בחוכ"ק אינם חושבים שהחורבן תלוי בעוונות, כמבואר הרבה פעמים אין מספר אלא חולים הכל בחרצ ובזרוע צרה. הש"ת יגילינו מהם ומהמונם.

ומה שאומרים המסיתים שר"ך לחלק כבוד גם למלכות המינות כמו שמאנו צאל' דכתוב וישנם מחניו וירן לפני אחאב, ואמרו מכאן שחולקין כבוד למלכות, גם זה הכל כי אחאב הי' לו דין מלך עפ"י הלכה שנחמנה ע"י נביא אלא שנתקלקל אח"כ ע"י שנשא איצבל אשתו, ומחמת שכיבד את התורה האריכו לו המלוכה עוד כ"צ שנים, אבל מלוכה שנעשית שלא כדון נגד התורה הק' אין לה דין מלוכה כלל לשום דבר. וע"י בגמרא צבא צתרא דף ד' ע"א צהורדוס המלך שאמר לצבא בן צוטא נלתי מר, ח"ל גם צמדעך מלך אל תקלל, ח"ל האי לאו מלך הוא, ולא יבא אלא נשיא וכתוב וגשיא צעמך לא תאור, ח"ל צעושה מעשה עמך ויבא לאו עושה מעשה עמך הוא, ח"ל מסתפינא מיניה. וברי שאף שהי' מלך אדיר מכל מקום כיון שעפ"י התורה לא הי' ראוי למלוכה כיון שהי' עבד לא הי' לו דין מלך ולא דין נשיא כיון שאינו עושה מעשה עמך, ובצא בן צוטא הסכים ע"י שלא השיב כלום אלא הועט דמיסתפינא. שוב ראיתי בהפלאה בכתובות שמציא ג"כ ראוי זו.

קלג

ומבואר עוד צירושלמי מס' הוריות פ"ג הל' ב' צ' דין מלך שמתכפר צעשיר, ובתורה עד יבוא בן נחשי, ומאי עטמא בני רבשים ישבו לך על כסא ישראל מכאן ואילך צליסעיית היו נועלין אותה, ופי' בפ"מ עד דורות של יבוא שכלו אחריו וכו' יש להם דין מלך אבל לאחר דורות של מלך יבוא בלסעויות היו נועלין אותה ולא הי' להם דין מלך, ומה עטס, כלומר דאעפ"י שגם יבוא הרב את יורם ומלך תחתיו, שאני התם שעפ"י הדיבור הי', ומבואר בזה שאחאב וכל המלכים שאח"כ עד אחר זרעו של יבוא הי' להם דין מלך, יען שנחמנו כדת ע"י הנביאים, אבל אח"כ שנטלו

ציוני שב"ש ה' זה ינאי מלכא הנזכר בקידושין דה' לדוקי א"כ לא שייך בכאן כבוד המלך דקיי"ל נשיא בעמק לא חאור צעושה מעשה עמק וזה לדוקי מ"ה אין כאן חלוקת כבוד ולק"מ עכ"ל. והרי שפשוט בעיניו דלא שייך כבוד מלכות אס אינו עושה מעשה עמק.

דכתיב ושיניהם לצדם בשדה, מלמד ששקולים הם בצדקותם ובזכותם מכל ישראל. והרי שהשוכה אותו לאחי השילוני גם בצדקות ובזכויות יותר מכל ישראל. ובגמרא סנהדרין שם שאמר הקב"ה לירבעם חזור בך ואני ואחיה וכן ישי נטייל בגן עדן, בגם שהמאמר הזה הוא תמוה לכאורה, אין מקומו פה לבאר, אבל עכ"פ זה ודאי אנו רואין בזה שהקב"ה דיבר עמו, ואין זה אלא בנבואה, א"כ ה' נביא. ואפילו אם תאמר שה' אמר לו זה ע"י שליח שה' נביא אבל מ"מ ע"כ ה' אדם גדול בתכלית שה' לו הבעטה זו מהקב"ה שאם יחזור בו יטייל עמו בג"ע עם בן ישי אלא שבן ישי בראש, אבל עכ"פ הבעטה להיות במדרגה אחר בן ישי לטייל עם הקב"ה בגן עדן והיא הבעטה נפלאה כידוע ליו"ת, ח"ל האורח"ק ריש פ' בחקותי על אומרים ז"ל שאמר הקב"ה לירבעם חזור בך ואני ואחיה וכן ישי נטייל בג"ע אמרו המקובלים כי טיול זה הוא הדרגת שיעשוע שאין למעלה ממנו אשרי אנוש יזכה לו עכ"ל. וחזקין בזה רוב גדולתו, אלא שבשביל שסוף כל סוף גרס לכל ישראל עון הע"ז ה' חטא הרבים חלוי בו, אף שהוא בעלמו ה' מאמין בהשי"ת בכל אופן ואופן מ"מ ע"י חטא הרבים שגרס אח"כ הגיע אליו כל הנאמר עליו בכתובים ובדברי חז"ל. אבל לביישו אז ברכים בחייו לפשותו עונד ע"ז ה' אז בזה חטא כי עדיין הקב"ה ה' מחכה. לו לחשובה שאם ישוב יח' במעלה עליונה יותר מכל ישראל לטייל בג"ע עם בן ישי ביהו. והעיקר כי דין מלכות בודאי ה' לו עפ"י החורה וזריך לחלוק כבוד למלכות. וא"כ פשיטא שאין לדמות כלל אותו מלכות המינות שהוא נגד החור"ק לגמרי ואינו כלל עפ"י החורה לא מני ולא מקלותו, אלא כולו מינות ופכירה והפרת הדת באופן נורא שכל המחפין עליהם צענונות הוא והכל בן כמה העוצמי חורה יכללו רשע כאשר יתבאר עוד להלן.

קלח

וגודע למשגב כי כמה מיוסדים גם על שאר העצירות כולם שהם ציבור ואל יעבור, ג"ע ושפ"ד, וכבר נדפס מגדולי ארץ ישראל על גיוס הצנות שהוא ציבור ואל יעבור צביל שראו בזה שהוא ג"ע, אבל

ציוני שב"ש ה' זה ינאי מלכא הנזכר בקידושין דה' לדוקי א"כ לא שייך בכאן כבוד המלך דקיי"ל נשיא בעמק לא חאור צעושה מעשה עמק וזה לדוקי מ"ה אין כאן חלוקת כבוד ולק"מ עכ"ל. והרי שפשוט בעיניו דלא שייך כבוד מלכות אס אינו עושה מעשה עמק.

קלד

ומה שמנינו בירושלמי יצמות פט"ז ה"ג דלחז מלך דאמר נענש אבי' על שחישד את ירבעם ברכים ה"ד ואח"כ המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, ופ"י הק"ע בשביל שצוה אותו ברכים והו"ל לנהוג כבוד במלכות, גם זה ברור שה' לירבעם דין מלכות עפ"י החורה כמבואר בירושלמי חוריות שהבאתי שעד אחר יכא וצניו ה' לכולם דין מלכות ופרט בירבעם מבואר בקרא מלכים י"א שהתנבא אחי' השילוני בשם ה' אלקי ישראל לתת לו המלוכה וה' מלך כדון עפ"י ה'. גם באומרו שירבעם עשה עגלי הזהב לאלהים הפריז על המדה כאשר צוה שם הרד"ק במלכים י"ב שלא ה' כוונת ירבעם כלל לענין אלהות שהיא ע"ז ר"ל, אלא ה' כוונתו לשם השם להמשיך עליהם השפעה מן השמים, אלא שהחטא ה' שהעם עשו אח"כ את העגלים לאלהים ונמשך מהם עון הע"ז שה' בכלל ישראל בכל הדורות, וע"כ ה' גדול עונו מנשוא שעשה דבר שהביא את כל ישראל לע"ז ר"ל, אבל הוא בעלמו לא נחבין לזה.

ובאמת שירבעם לולא אותו החטא שטעה בו ה' אדם גדול מאוד, כמבואר בגמרא סנהדרין דף ק"ב ע"א מה שלמה חדשה אין בו שום דופי אף חורו של ירבעם לא ה' בו שום דופי, וכחצו בזה שבדאי למד חורה לשמה שאילו ה' שלא לשמה אין לך דופי יותר מזה. עוד דרשו שם בגמרא עכ"כ וימלא אותו אחי' השילוני וגו' ושיניהם לצדם בשדה, אר"י א"ר שכל תלמידי חכמים דומין לפנייהם כעשבי השדה, ואיכא דאמר שכל טעמי חורה מגולין להם בשדה, והרי שהשוכה אותו לאחי' השילוני צענין כח החורה. ובזו"ח כתב עוד יותר מה שכתב במדרש הנעלם דף ל"ד (דפוס מונקאטש) ח"ל: דחנן מאי

אח הצבורה, שעשוי ידע שהולך למות בצורו החיות וקרוצ הוא שימות בחיי אביו וכו' כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחשו ליום מחר. גם כביצוע סיני שהתפארו צו שהיו ניסים, לא עלתה בידם אלא מה שהוליו הרבה מישראל להריגה לא עפ"י דעת תורה אלא עפ"י דעת מניין, ושפכו דמים, וגדלדלו חמשים אלפים מישראל חושבי מורים, שהיו יושבים שם שלום ושקטים וצנייהם גם גבירים אדירים עד אותה המלחמה. גם הרבה רעות וזרות גרמו זאת, אלא שבחמלת ה' על ישראל בזכות השומרי תורה ומצוות שלוחמים עם הצינוות צמח"ק, נסחצב מהמסבב כל הסיבות שהוכרחו להפסיק המלחמה וליסוג אחור מכל מה שלקחו, ועיי' נשתחק הענין. אבל אלו היו מצלעים זמנים לנהל המלחמה הלכה ה' ח"ו סכנה עזומה ומרה לכל ישראל שמה, כאשר אמרו בעצמם שהיו ניסים לישראל הנשארים שמה. ובדואי לא סמכו על הכס. והמאמינים צניסים יודעין שאין פומכין על הכס צפרע צמה שנוגע לפק"י של כלל ישראל כל המצואים במלחמה של סכנות נפשות צלי דעת תורה הוא רוצה. אבל הם אינם מאמינים צניסים אלא סמכו על מה שהם מקושרים עם מלכי אדירים צלירוף חרצם חרועים נגד הערציים החלשים, אף שיודעים שהשואאים העומדים צד הערציים המה הגבורים אשר הכל יראים מהם, אבל דרכם של מופקרים אלה להכניס הכל בסכנות עזומות עבור ספק ניצוח של כבוד ושררה וגדולה שהם"מ מיעשם, כאשר הבאתי בעין זה מהרמב"ן. אבל ה' חסד עליון שהוכרחו להפסיק המלחמה וליסוג אחור מכל וכל שבאלה הימים המועטים שהיתה המלחמה חשבו השואאים שלא יערכו ליכנס בקשרי מלחמה, כי יפרעו את מעשיהם ע"י אזהרות בלא מלחמה, וכן הוה, וזאת היתה סיבת ההלכה של הנשארים בישראל והם"מ עשה זה צורה של ניסים למלחמת המינים שלא כדת של תורה כדי לפתות ולמשוך את לב העם אחר דרכי המינים והכופרים ר"ל. הכי קרא זה צמס כיצוס סיני אף שלא כצו מאומה, אבל הם כובשים בכל עת ובכל רגע את כל הניתן לנו מסיני, לעקור ח"ו כל החורה וההלכה המסורה לנו מסיני, ועיי' המחזיקים בידם נמסרין כל ישראל בידי המופקרים ומפקירין את חיייהם של כל ישראל בגוף ונפש לסכנות עזומות ח"ו.

הם אינם שומעין בקול מורים וממלאין את הגיוס שלהם בעריות ר"ל. ואף במלחמת מלוח שהוא צבוייתא צמס' סועה וצרמב"ס פ"י מכל' מלכים שהכל יולאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה כחצ שם הרדצ"י צבויאורו על הרמב"ס שאין הנשים יולאות במלחמה, אלא צמה שאמר כלל מחופתה הכי קאמר כיון שחתן יולא מחדרו כלל יולאת מחופתה שאינה נוהגת ימי חופה. ואפשר דבמלחמת מלוח הנשים היו מספקות מים ומזון לצעליהן, עכ"ל. והפ"י הראשון שכתב נראה לפענ"ד מדוקדק בשון, דלכא"י למח חלקן בשמים לומר חתן מחדרו וכלה מחופתה, ולא כלל אותם ביחד לומר חתן וכלה מחדרם או חתן וכלה מחופתם, כיון שהוא ענין ח', אלא ודאי ה' כדאיתא וה' כדאיתא שהחתן יולא מחדרו למלחמה, אבל הכלה אינה יולאת אלא מחופתה לא מחדרה למלחמה, וקמ"ל בזה דאף שעיי' יליאת החתן למלחמה מתבעל ימי החופה של הכלה אין משגיחין בזה. גם לפי פ"י השני של הרדצ"י שמספקות מים ומזון לצעליהן אין זה אלא לצעליהן אבל לבוא בין האנשים צפרע עם כלי זין אין היתר אף במלחמת מלוח. וכחצ הראצ"ע פ' תלח עה"כ לא יכ"י כלי גצר על אשה נסמכה צעבור תלח למלחמה וכו' אם היא תלח עם אנשים למלחמה תצור דרך ליד ימות. וגיוס כזה הוא גם סכנה עזומה לכלל ישראל כאשר העיד הכתוב כי יראה כך ערות דבר ושצ מאחרין. ומאד הקדושה אי אפשר ללח אם מסולקת שכינתו ית' משם זולת עיי' הסע"א שניתן לה כח עזום כדי לפתות צני אדם ולהביאם ליד גסיון, ואין נלחין זה אלא זמני. ובכשאר צריכין לרחמי שמים מרובים כנודע. גם רוב קיבוליהם המה צערצוציה של גיע ממש וכמה חוקים צכנסת שהם ג"ע ממש ואין להאריך בזה כי יודע שכל חסיפותיהם ופעולותיהם המה צערצוצות מגונה, ועל ידם מלכה הארץ זמה ר"ל.

גם צעפ"ד ידיהם דמים מלאו, והן המה הסיבה להשצר הנורה של הריגת ששת מליונים מישראל, וגם מאז ועד עתה נהרגו הרבה רבבות מישראל בגלל הרעיון העממי הזה של הקמת מדינה צחרצ ובזרוע צשר טרם שהגיע הזמן מהקצ"ה והמה מופקירין ומפקירין את כלל ישראל צעבור הביאות והשררה שלהם, כמ"ש הרמב"ן צפרשת תולדות עה"כ ויבז עשוי

קלו

ונפלאות לישראל, הן כמה המפיעים כח המינות בישראל כי יורד לאדרי צטן השומעים שהקצ"ה עושה נסים ומועצות בישראל ע"י מעשיהם של מפירי הדת ר"ל, ושוב באים אח"כ למסקנה כי הוא עבוד אלקים, וראינו בחוש בהרבה אנשים שהיו כשרים בישראל אלא שסיפורי הנסים של הציונים משך לבם לציונות ונפלו ברשעים עד שע"י יצאו אח"כ לתרבות רעה, וזה נחבזר במעשים בכל יום שא"ל להכחישם. ואמרו חכז"ל הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרק ומגדף, דאף שאומר הלל לשבחתי ית"ש ולנסיו המצוארים שם בקראי, מכל מקום אם אומר צומן שלא נעוה על כך מפי החכמים מביא לידי חירוף וגידוף. והרבה גרוע מזה מאוד המספרים הילולים למה שנעשה ע"י הציונים וגמשיין בזה לבנות בני ישראל לחשוב כי טוב צעני ה' מעשה הציונים המפירין ועוקרין דתוה"ק כי עושה נסים על ידיהם, ועליהם אמר הנביא במלאכי ב' י"ז הוגעם ה' בדבריהם ואמרתם בזה הוגענו צאמרם כל עושה רע טוב צעני ה' וזהם הוא חפץ או אי' אלוקי המשפט. והנה לא שמענו כזאת עד עכשיו בדורינו, כי האפיקורסים שמלפנים היו אומרים לית דין ולית דיין, אבל מי אמר כל עושה רע טוב צעני ה' וזהם הוא חפץ עד עכשיו בדורינו התלבש השטן בצורה זו ע"י הדתים הנגדרים אחר הציונים ודורשין לפני העם ממעשה הכופרים ר"ל שהשיגו גדולות ונפלאות מאת השי"ת נסי נסים. ועל הדרשנים האלה נוח הנביא הוגעם ד' בדבריהם. ואמר הכתוב אח"כ הניי שולח מלאכי וגו' ופתאום יבוא אל היכלו וגו', שזה קאי על ביאת אלי' ומשיח, שאז יתגלה האמת.

ובגמרא עבודה זרה דף ק"ה כששאלו לרבי עקיבא על העבודה זרה דחזין גברי דאזלי כי מתצרי ואחי כי מלמדי, והשיב להם דמיתרמי ככה דאזלי לע"ז בשעה שהגיע זמנם ללכת כמ"ש חלילים רעים וגאמנים רעים בשליחותם וגאמנים בשבעתם. ושוב כששאלו שם בגמרא על מה דמתצרי בהלמא שחטו לי גברא ואיייתי מיטרא, השיב להם שהחליקו בדברים כדי לעוררן מן העולם כמ"ש בא למעא פותחין לו. והנה גם בתחלה ידעו מה דבא למעא פותחין לו ולכן נעשה גם נסים ע"י כחות הטומאה, ולמה נדחק בתחלה להשיב שנייא דחיקא דמיתרמי ככה. אלא דכל מה דאפשר להלביש

ובגמרא ביצה דף כ"ה ע"כ אלמלא ניתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם, והיינו דאמר רשב"ל ג' עזין הן, ישראל באומות, כלב בחיות וכו'. וכחצ המהרש"א שם דעזותן דקאמר לאו היינו גבורה אלא לעמוד על דבריהם ולא ישובו מפני כל, ודומיהן דהני כלב לאו גבורה קאמר דכמה חיות ועופות גבורים יותר מהם, אלא עזותן הוא שלא ישובו מפני כל ומעזין פניהם, עכ"ל. וא"כ שלטון ישראל בלי תורה יש לו אותו העזות שאמרו חכז"ל על ישראל כשהוא בלי תורה כפי המהרש"א שהוא דומה לכלב שאין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם שמעזין בפני כל, וזה סכנה עצומה וגוראה לכלל ישראל, ה' ירחם. אבל עכ"פ אלמלי היו לכל הפחות השומרי תורה ומצוות שבישראל מגידין האמת על השר הנוראה הזאת של מלכות ישראל בלי תורה, ה' להם קצת צושה מהידיעה שחלק גדול מיישראל שומעין לקול תורה. גם אומות העולם עפ"י רוב נותנים תשיבות לשומרי תורה ומצוות, ובי' הרבה פעמים נסוגין אחר מגדל עזותן, אבל מהממה שצטוה"ר הרבה שומרי תורה ומצוות מחפין עליהם וגומתין להם חזוק באופנים שונים ע"י עזותן כפולה ומכופלת, שצפנים מעזין פניהם כלפי שומרי תורה ומצוות בעזות וגסות ורומסין אותן בכל אופן ואופן כי השלטון הוא בידם, והמה רוצה דעלמא שפע"י דרך העצב א"א שלא יעמדו המה בראש. ולעומת הכושה שמצחין אומרים ידינו רמה שגם כח התורה איתנו כי נגדרים אחריהם גם שומרי תורה. ובדרך נחות של שחוק מכאיב אמרתי בזה שנתקשו התוס' במגילה דף כ"א ע"א ד"כ אלמלא, שיש אלמלא שרואה לומר דף לא, ויש אלמלא שרואה לומר אלו ה', וקשה, וע"ש מה שמחלק בשם ר"ת. אבל בכאן צטוה"ר נתקיים האלמלא על שני האופנים, שיש להם העזות של אלו לא ה' תורה לישראל, גם יש להם עזות יתירה ע"י שניתן תורה ומצוות לישראל, ויש גם שומרי תורה שמחזיקים עמהם, וע"י עזותן כפולה ומכופלת באופן נורא מאוד, ה' ירחם.

ובר' אותם המגידים ומספרים שנעשה ע"י פעולות המסיתים והמדיחים למינות ולכפירה נסים

הנסיס של הע"ז בהלכה עבטיה עדיף טפי, שלא להמשיך הלצנות, אלא כיון ששאל אח"כ על מעשים שהמה צודאי נסים, הגיד לו האמת דבא לעמא פותחין לו. ואלה הדרשנים המחנפים לליונים לעשות מדמיונות שוא והבל שלהם נסים ונפלאות, הן המה המרהיבים פתחי עומאה שלהם לפתוח פתח רחב לכל הבא לעמא, וח"ו מציאים סכנה לכלל ישראל.

קלו

ובלאו הכי עמם המלוכה שלוקחין ישראל קודם הזמן הוא סכנה עצומה לכלל ישראל כמבואר בעקידה פרשת וישלח שער ששע ועשרים עה"כ נסעה ונלכה וגו' שאין ספק שסוף הסיפור הזה מוכיח עד אחרית הימים, והוא כש"ל נסעה ונלכה ואלכה לגדרך הראה מדבריו שהי' אפשר שיהי' ענינם על מצב שיהי' או קרוב אליו, ויעקב אע"ה אמר בתשובתו אם ידפקום יום א' למחר את הקץ ערם יחפץ ומתו כל הלאן. והרי שגם עשו עצמו ראה לחלוק כבוד ליעקב אע"ה שיהי' לו מלוכה ערם הקץ שיהי' אליו, אבל יעקב אע"ה אמר שצמחירית יום א' ערם הקץ הכל בסכנה, ודחה זה מלקבלו. ועכשיו צעור"ר ששרו של עשיו הוא הס"מ נתן מתנה זו להמיינים והאפיקורסים שיחפשו כח המינות בעולם, הכל מקבלין אותה באהבה. והאומרים שיש צמלכות המינים הלא נפשות, כופרים בחובה"ק שהעידה כמ"פ הריפור.

קלה

ומבואר בתנוד"א א"ר סי' ע' באותה שעה הראוה לדבורה (ופירשו המפרשים ברוכ"ק) צמה הקצ"ה מושיע את ישראל מזין העכו"ם, צננים שהם משכימין ומעריצין לזיכוכ"ז ולזיכוכ"ד ועוסקין בדברי חורב בכל יום תמיד וכו' ומה נשתנית יעל אשת חצר הקני מכל הנשים שצאה תשובה גדולה לישראל על ידה וכו', כך אמרו חכמים יעל אשה כשרה היתה ועשתה רצון צלה ויעי"ש שהאריך שא"א לבוא תשובה לישראל אלא על ידי זכאין שיש להם זכות התורה

ומאות, וכן הוא צמח מדרשים. ומה שצמח ישועה לישראל ע"י ירבעם בן יואש אף שלא סר מחטאת ירבעם, הרבה טעמים בדבר, ראשית מבואר בקרא מלכים ב' י' פסוק ל' ויאמר ה' אל יואש יען אשר העיבות לעשות הושר צעיני ככל אשר בלצני עשית לבית אחאצ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל, ודרשו מפסוק זה בגמרא סנהדרין דף ק"צ ע"א דיהוא לדיקא רבה הוי, ומה שלא סר מחטאת ירבעם פליגי שם בגמרא מאי גרמא ל', דאציי אמר בשביל שצריח כרוחם לשפחים, ורצא אמר יען שחוטמו של אחי השילוני ראה וטעה. וכתב שם הרד"ק בפסוק הנ"ל בני רבעים כמו בני רבעים יואחז ויוואש ירבעם זכרי', ואמרו בזכות שהשחית בית אחאצ שמלכו ד' דורות מלכו מצניו ד' דורות ויהוא צער הבעל ולא צער העגלים כי אותם נעשו לשם ה', ואעפ"כ הי' חטא גדול, יעיי"ש. ומבואר בזה דאף שהאשמים הכחוצ ליהוא וצניו ד' דורות שגם ירבעם בן יואש הוא בחובם בחטאת ירבעם, שגם זה נקרא ע"ז, מ"מ הי' זכותם רב צמה שלא הי' ציניהם הע"ז של אחאצ. ואמרו בגמרא סנהדרין דף ק"צ קלות שעשה אחאצ כחמורות שעשה ירבעם, ומפני מה חלה הכחוצ בירבעם, מפני שהי' תחלה לקלקלה, ופירש"י ז"ל שהי' מלך ראשון שהקדיח את חציליו. וכבר נתבאר שגם אחאצ הי' שומר תורה ומצוות במס"ג ממש, זולת אותו העון של ע"ז דתקוף ל' יארי' עוצא, כמו שפירש"י ז"ל. ומכש"כ בחטאת ירבעם שהי' בו מקום לעשות. ועכ"פ זכות גדול הי' ליהוא מה שעשה כמו שנגעוה מפי הנביא והרג את כל גזע אחאצ ולא השאיר לו שריד ופליט שע"י אותו הזכות הוציח מפי הנביא צמם ה' שיהי' לו אלו ד' דורות מלכים על ישראל, כמבואר במלכים ב' ע'. ואף שלא סר מחטאת ירבעם, מ"מ אמרו עליו בגמרא לדיקא רבה הוי, כמו שהבאנו לעיל, וא"כ אלו ד' דורות של יהוא אשר גם ירבעם בן יואש הוא בחובם אף שהי' רע צעיני ה' מה שלא סרו מחטאת ירבעם והי' זה טעות גדול ציניהם, מ"מ הי' להם גם זכותם מרובים והרבה תורה ומצוות ומסרו נפשם על התורה"ק.

גם מבואר בקרא העמם שצמח אז ישועה ע"י ירבעם בן יואש כדכתיב במלכים ב' י"ד פסוק כ"ז

קלט

ובבר הבאחי מה שמצואר בגמרא על צן כחיצא
 שחכמים קטלוהו, וצין אס יהי הפי כפשוטו
 כמ"ש הכ"מ והלח"מ שחז"ל קטלוהו ממש, ומחולקין
 הש"ס עם המדרש, וצין אס יהי הפי' כדעת האברצנאל
 והרדב"ז דלא קטלוהו ממש אלא שלדו אותו למיתה,
 ועי"ז נהרג ע"י האומות, ואין צוה פלוגתא, עכ"פ
 לכו"ע לפי דברי הש"ס נהרג ע"י החכמים. וכתב
 האברצנאל בספרו ישועות משיחו פרק רביעי שסיפור
 צן כחיצא הוא קצר אלליו מאוד ולא תמלא ממנו כי
 אס מעט מזעיר בתלמוד ובמדרשים, אבל בספרי דברי
 הימים אשר לרומיים ראה דברים רבים ועצומים
 במלחמותיו ובגזירות לבו על אויבים ושהוא הלך
 לאלכסנדריא של מצרים ועשה נקמה גדולה באוכלוסי
 רומי שהיו שם ונחפשת בכל מלכות מצרים ובבל, ואיש
 לא עמד בפניו, ובכל מקום שהי' הולך הי' שופך דמי
 האויבים כמים בלי חמלה, ובאו ע"ז בספריהם ספורים
 גדולים ועיו"ש. וא"כ הי' הוא עמוד גדול לישראל
 נגד האויבים להילם מהם ולעמוד כנגדם, ואח"כ
 כשהרג צן כחיצא הי' ר"ל צהיפך שהרגו האויבים
 הרג רב בישראל יותר ממה שהי' צמן החורבן, כמצואר
 בגמרא ובמדרשים, ואמרו ז"ל שבאותה שעה נגדעה
 קקן ישראל ואינו עתיד להחזיר עד שיצא צן דוד כמו
 שהבאחי למעלה, וא"כ הי' הריגת צן כחיצא סכנה
 גדולה ועצומה לכלל ישראל שגרם הרג רב ר"ל, וקשה
 לכאורה למה עשו זה חז"ל להורגו, הלא המה ז"ל
 ידעו הכל ברוח קדשם. וגם בדרך העצב הי' מוצן
 לדבר ברור שכיון שהוא הי' כ"כ אומין לב בגזורים
 וכ"כ עשה נקמה בשונאי ישראל, שוב אחר מיתתו יש
 סכנה עצומה מנקמת האויבים, כמו שהי' בעוב"ר.
 ולא בחנם עשו זה חז"ל שהרגוהו. וע"כ שכיון שראו
 שאינו מלך המשיח, א"כ הי' במלכותו לפני הזמן של
 ביאת המשיח סכנה גדולה לכלל ישראל, ומי יודע מה
 הי' עוד ח"ו יותר אלו הי' מתארך ממלכתו יותר,
 וע"כ בחרו חז"ל את הרע במיעוטו להורגו ולבטל
 ממלכתו, וראו צוה הלאה פורתא. המתצונן באמת
 ויכל לראות מה עז היכן הדברים מגיעים במלכות
 ישראל לפני ביאת המשיח כי נורא הוא.

ולא דיבר הי' למחות את שם ישראל מחמת השמים
 ויושיעם ביד ירבעם בן יהואש, וא"כ מצואר העטם
 שאס לא הי' מנלח אז את המלחמה הי' נמחה ח"ו
 שם ישראל מחמת השמים. ואי אפשר הי' להמליך
 מלך אחר על ישראל שילחום עבורם, כי היתה הצעתה
 הנציא על אלו הדי' דורות שיהיו מלכים, וא"א
 שתשתנה הצעתה הנציא. ובפרט שהי' מחמת זכות
 גדול שהי' לו כנ"ל. ואעפ"כ מקשה בתנוד"א א"ר
 פ' י"ז וא"ז פ' ז' מה נשתנה ירבעם בן יהואש שבא
 על ידו ישועה לישראל, אלא מפני שלא קבל לשון הרע
 על עמוס הנציא וכו' וגער והוליא צהיפה את אומאי
 ואמר לו ח"ו לא דבר הנציא אותה הצוהה, ואס
 נתנבא כך לא מעצמו הוא מתנבא כך אלא מן השמים
 הוא מתנבא, וסוים ע"ז צה"ז פ' הכ"ל מכאן אמרו
 חכמים מגלגלן זכות על ידי זכאי וחוב על ידי חייב.

ואם כן אלה הרשעים שהמה כופרים גמורים ר"ל
 בהש"ת ובחורתו הקדושה ובדברי הנציאים
 ועוד יותר מזה שהמה מסיתים ומדיחים ומעצירים
 על הדת באופן נורא אשר כמוהו לא נהיתה, וע"י
 הכלחם עושים שמדיות מרובות בישראל, האך אפשר
 שתצוה ישועה לישראל על ידם נגד הנצוה שהראה
 הקצ"ה לדבורה הנציאה שהישועה לישראל מצין
 העכו"ם הוא רק ע"י העוסקין בחורב ומצות בכל יום
 תמיד. והמאמין בהש"ת ובחורתו הקדושה בשום אופן
 לא יוכל להאמין כי צא ישועה לישראל על ידם, כי זה
 הי' כפירה בחו"ק ובנציאים ובדברי חכמים. ובפרט
 עניני גאולה בודאי שא"א לחשוב בשום אופן שיצוה
 על ידיהם, ואין זה אלא אסון נורא ר"ל. ובפרט שעל
 עונות חמורים כאלו צה"ק אמרה החו"ק צפירות
 העידותי בכם היום וגו', ועוד כמה כתובים מפורשים
 באיומים נוראים על מעשה חטאותם כאלה צה"ק
 ישראל, וחיל ורעדה יאחזון את כל המאמין בחו"ק
 ובקדושת הארץ על מה שעושין ככה במקום הקודש,
 ובשום אופן אי אפשר ליתן מרגוע לרוחו צוה, זולת
 אס ח"ו הוא כופר בחו"ק ובדברי נציאים המתנבאים
 ככה. וכל קיומם הוא רק בשביל שתן הקצ"ה כח
 להסע"א המחשיאה את הרבים אפילו להעמיד חמה
 באמצע הקריע לנסות צוה את העולם, אבל כמה שיוכל
 ללמוד מזה בודאי לריבין לרחמי שמים מרובים.

קמ

ומבואר בחדר"י היצא דרע"צ פ"א מס' אבות משנה ו' המתחצר לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בזה, למה הדבר דומה לנוכח לביתו של בורסקי אעפ"י שלא לקח ממנו כלום מכל מקום ריח רע קלט והוליד עמו טי"ש, ומכש"כ כשלקח ממנו הרבה ומחזיקו ומחפה עליו, וע"י צמנות הלוי ממחר"ש אלקבץ על המגילה צמלשיות המן שביאר דברי הש"ס שאמרו ליכא מאן דידע לישנא בישא כהמן, אמר ל' חא יוכליכו, ח"ל מיסחפינא מחלוקיכו דלא ליעבד צי כדעבד בקמאי, ח"ל ישנו מן המלות ח"ל אית דכו רבנן דאיעבי' עלי' רחמן, ח"ל עם אחד הן, וצ"ב האיך אפשר לומר עם אחד הן, וביאר הענין עפ"י מאמרו צממא ושמתי אני את פני באיש הכוא ובמשפחתו, אם הוא חטא משפחתו מה חטא, לומר לך חין לך משפחה שיש בו מוכס שאין כולה מוכסין, ושיש בה לסטים שאין כולה לסטים, מפני שמחפים עליו, ופקח עיניך וראה כי על הכלתי מוחס אמר וכשלו אית באחיו והוא מכשול לצד על שאינם מוחס וגם אינם מחפים, ועל המחפים אמר ושמתי אני את פני באיש הכוא ובמשפחתו, כי הם כעוברי העצירה, אחר שלא די שלא מיתו אלא שחיפו, וזהו עם אחד הן, ועי"ש.

וכתב האורח"ח הק' פרשת ראה צפ' דני יקום בקרבך נביא וגו' שחושב שם באורח"ח הק' כל הפרטים שהנביא חייב עליהם מיתה, ופי' באמרו ובו תדבקון כדברי ח"ל שלא ידבק אלא בקרובי ה' ולשלול צא שלא ידבק בקרובי ע"ז ואם צא נביא ואמר צממא ח' לעשות כן יומת הנביא עי"ש. ומבואר צה שהנביא שאומר לידבק בקרובי ע"ז יש לו דין ח' עם המחנבא לעבד ע"ז להיות חייב על זה מיתה. כללו של דבר חין לשער ולהעריך את החומר הנורא שיש צמה שמחזקין למלכות המינות.

ובעיקר הדבר כבר נתבאר להלכה שכל הנכנס להיות חבר הכנסת עובר על הרבה איסורים נוראים שכל אחד ואחד מהם הוא ביהרג ואל יעבור, על הכניסה ועל השבועה ועל ההסתתפות ועל הע"ז ועל

המינות וכל המסתתף. וגם מצלעדי האיסורים הנ"ל גם על עיקר המלוכה לפני הזמן כבר אר"י שאג הוא המכריז"ל מי לא יירא צמה שנתן עליו משפט חרוץ של שמד להיות נהרג ע"ז ר"ל אף בכל מיני עינויים קשים כשמד ממש, וק"ו צ"ב של ק"ו כשנתוספו ע"ז עוד כל אלה האיסורים הנוראים שהבאתי למעלה, וכ"ז ברור להלכה לאמיתה של תורה למצקשי האמת.

קמא

ומעתה נוכל להבין חומר האיסור לילך אל הבחירות, שמלצד שעוברים צה על לפני עור על כל העצירות שעושין חברי הכנסת, כי אי אפשר להם להיות חברי הכנסת אלא ע"י קולות הצוחרים, והמה באי כוחם של הצוחרים, א"כ הצוחרים המה המציאים והגורמים לכל האיסורים שיש בזה ע"ז ומינות והעברה על השבועה לפני הקץ וכל המסתתף מאלה, אבל גם צה עצמו שהולך אל הבחירות לשלוח באי כה אל השררה העממא הלזו צה עצמו הוא מודה בע"ז העממא הלזו ונעשה ג"כ שותף באמלעות באי כוחו אשר המה יושבים שמה במקום העממא, ומי לא יירא לנפשו להיות מודה בע"ז ולהשתתף באיסורין חמורים כאלה שחמורים מכל התורה כולה, והוא שורש פורה ראש ולענה של כל פירות הדור בעור"ר ע"י האמונה בהניאון הגדול והנורא הנעשה ע"י מנאצי השי"ת ותורתו הקדושה צכה מלכות של מינות ר"ל המעכבת גאולתינו ופדות נפשינו מגלות המר והנמחר ברוחניות ובגשמיות וכל מיני לרות לרורות הנמשכין מזה השם ישמרו. ובמר נפשי אבקש אל נא אחי חרעו לילך אל הבחירות העממאות האלו, ובזכות אלה אשר לא כרעו לבעל ירחם עלינו השי"ת ויוציאו מהשכחות הנורה מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה צמברה צימיו חמן.

קמב

ויש שהולכים צסמיות עינים יען שזה מעשי האגודה שהי' צבהייסדותה גם גדולים ואדיקים מדור שלפנינו לכן חין להרהר אחריהם, ודעת לנכון נקל אשר הכל יפלה פיהם, ואני זוכר את כל האגודה

והעשיה והשתלשלות העניינים מתחלת התייסדותה באסופה הראשונה עד עתה, ודברתי עם רוב גדולי ישראל שבמשך הדורות האלה בדבר האגודה, ואספר בקצור. הנה רוב גדולי ישראל היו מתנגדים לאגודה מתחלה ועד סוף, אלא שהרבה גדולים נאחזו עלי בקולי קולות, והרבה גדולים לא נכנסו כ"כ בעצבי הקורה, שלא הי' דרכם כן, אבל קול דממה דקה ישמע מהם ליודעם ומכירים שלא להתחבר כלל לאגודה. אמנם היו גם גדולים וידיקים שהיתה כוונתם לשמים שהחזיקו את האגודה בחושבם שהמה הלוותים עם הציונות והמזרחיות, יען שנפסם הי' מרוב להם ממעשה הציונים והמזרחים ופחדו ורעדו מהקלקלה המרובה היואלה מהם, לכן הי' להם כמים קרים על נפש עיפה את כל מי שראו אז ללוותים עם הציונים והמזרחים, ורוב לערם על הציונות והמזרחים השיא את דעתם להתחבר עם האגודה שהיו אז לוחמים עמם. אבל צעתיים הללו אמרתי כי מצוינים מהם הפי' בדברי המשנה כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים, ונתקשו בלשון המשנה מה הוא השבח על מחלוקת שסופה להתקיים, הלא יותר טוב אם נעשה שלום ואין המחלוקת מתקיימת. ואמרתי שאפשר רמזו לנו כי הנה מחלוקת לש"ש היא אם המחלוקת היא עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה. ללחום עם מהרסי הדת, ומי שדעתו באמת לש"ש עבור דתוה"ק זה לא יוכל לעשות שלום עם הרשעים לעולם, כי אין שלום אמר הי' לרשעים, ונמצא שהמחלוקת מתקיימת לעולם. אבל אותן שאין דעתם לש"ש אלא בשביל אחי פני' אחרת חולין בחיזוק הדת והיא שנאה שחלוי' בדבר הכסף הוא שהרשעים משהדוין אותם ובעלה דבר ואין המחלוקת מתקיימת שאין מוהין עוד עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה.

ובכנה הוא צענין האגודה שהיו לוחמים עם הציונים, אבל צעת שראו הציונים לקבלם וליתן להם חלק בממשלתם, כי מעת שקבלו הממשלה ראו לספח את כל הדתיים בתוכם כדי שיהי' להם חזקת מזה כמובן, נכנסו לתוכם בשמחה וצששון והמה למדינה הציונית לחזקת רב, ואיגלאי מילתא שהמחלוקת שהי' להם עמם אין סופה להתקיים. וכן בהמרחי, שמשולם

ובגמרא כתובות דף ק"ה ע"א בא וראה כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד, אדם הש צענינו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, וכן נוטלין שוה פרועה ומסמין עיניהם שנאמר כי השוחד יעור פקחים. ואמרין עוד שם ע"כ מאי שוחד שהוא חד, ופירש"י ז"ל הנותן והמקבל נעשים לב אחד, והרי שעי' פרועה נעשה לו לב אחד עם הנותן, חף שהוא משונה במראה וצורה אבל לבם אחד, ואם אמרו זה בפרועה ק"ו כשנותן לו עיקר קיומו, כמה סמויות עינים יש בזה.

גם איך יוכלו לומר שהמה הלוותים נגד הציונים המיניים ושחינוך הבנים והבנות שלהם המה הכלי זיין להשרשת יסודי האמונה ללחום עם המינות

פרשת שמות אות ח' פה מה שאמרו חז"ל בזכות ד' דברים נגאלו, וא' מהם שלא שינו את שמם, ותמלית דבריו בקיצור שמה שאמרו שלא שינו את שמם ר"ל שתיקנו עצמם כפי שמם דקדושה והם ושם א', משא"כ אם אינו מתקן עצמו כפי השם דקדושה הוי שינוי השם כי אינו כפי מה ששמו מורה על מהותו ואיכותו. וככה אני אומר על האגודה הזאת שמה שנקראו באתו השם שקראו אותם דבור שלפנינו הוי זה שינוי השם לגמרי לפי המהות של עכשיו ואינם כלל אותה האגודה שביהא אז.

ובשהתחילה השערורי' בעולם בדבר המאשין מלות וביה פלוגתא גדולה בין החכמים מערכה מול מערכה, זה אומר זה מתיר וכא"ל כ' טעמו ונימוקו ככל פרטי העשיות של המאשין, אמנם מן הק' בדברי חיים ח"א א"ח סי' כ"ג וכ"ד החליט לאסור מחמת טעמים כמוסים וכתב שמקובל מפי מו"ח ז"ל שזכה"ג אין לגלות העם אלא להחליט הדין, וכתב בהחלט שהוא חמץ גמור. ורבים חמדים מדוע לא גלה טעם הכלכה, והיו גדולים שחתרו להבין טעמו ונימוקו בסברות שונות. ולפענ"ד דברי חורב עניינם במקום אחד ועשירים במקום א' כי בח"כ במאשין ליית באו"ח סי' א' ובי' כתב שא"ל להחיר מאשין בשו"א כי אופני המאשין משתנים בכל יום, ואם יאל המאשין בהיתר יעשו גם מאשינען אחרים כמחכונתם באופן שצודאי אסור, ומי יאמר להם דבר, כמו שאמרו בגמ' חגיגה אם יאמר לו חבר שלך עמא יאמר אדרבא שלי טבור ושלך עמא ע"כ חלילה להחיר מאשין במורה דאורייתא יעיי"ש שכתבתי, ומוזן שטעם זה הוא גם במאשין מלות.

וביוצא בזה כתב בשד"ח מערכת חמץ ומלה צסי' י' אות ג' כי הביטורים הבאים ע"י תיקונים אחר שיחפשו הביטור לא נשאר אלא הביטור והתיקונים נשכחים ולא חכרו ולא יפקדו. והביא שם מעשיות שבה' מכשולות גדולות על ידי שהתחיל בהיתר וסיים לבסוף חז"ל ואילו דורות הראשונים המה ראו את אשר נתבר' וגמק מהביטור היו מכריזים ואומרים דברים שאמרו לפניכם טעות הם צדיקו ולא נמלא א' מעיר שיעה אחז לדבריהם האחרונים, עכ"ל

והאפיקורסות ר"ל, הלא מי פתי יאמין שהאפיקורסים נותנים מעות וכלי זיין להלוחמים נגדם שיוכלו להתקיי' ולעמוד במלחמה, ומי הוא זה שקונה לעצמו לוחמים שילחמו נגדו באמת, וצודאי שלא להסג עושין כך, אלא שרואים בזה דרך ואופן להחליט המלחמה נגדם ולהחיש כחה, להכניס ארס בחינוך הבנים והבנות שבלעדי זאת אין להם שליטה עליהם באופן אחר. והיודע ונובין מנצ' החינוך שלהם יודע האמת שמה שממשלת האפיקורסים המעצירים על הדת בכל מאמלי כוחם נותנים חמיכה גדולה ועיקרית כ"כ להחינוך שלהם אינו מתנת חנם אלא כדאי הוא להם. ואין רצוני להאריך בזה כעת, ולא באתי בקונטרס זה אלא לבאר עיקר ההלכה של השתתפות למלוכה ולצחירות.

קמג

ועכ"פ זה ודאי שנשחנו עניי האגודה לגרועותא הרבה מעט שנחצרו למלוכה העמאה. ומה שאומרים נשחנו העתים ונריך לעשות לפי המליאות, הנה ראשית דרך החורה לא נשתנה, כמ"ש החת"ס ז"ל צוואתו אל תאמר נשחנו העתים יש לנו חב זקן הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה. ואדרבה להחמיר יותר יש לומר שנשתנה, כמבואר בגמרא חגיגה דף ע"ו גבי רבי מאיר שלמד חורה מפי אחר, שמחלק בין גדול לקטן, שקטן אסור ללמוד מרצ שאינו הגון דיש לחיש שימשך אחריו עיי"ש ברש"י ותוס', והרמב"ם אינו מחלק וכתב סתם שאסור, והקשו עליו דברי בגמרא מחלק בין גדול לקטן, וכתב הש"ך סי' רמ"ו שסובר הרמב"ם דבזמן הזה לא עדיף הגדול מהקטן שהי' בזמן הש"ס וחיישינן לעולם שמה ימשך אחריו. ואם כן גם בהתחברות לרשעים וכל קוחת תמיכות מהם חמור יותר דבור הזה, כי כל מה שנחשעו הדורות ונתקטנו עלול יותר להיות נמשך אחריו.

אל"א חף לפי דבריהם שמחמת המליאות נעשה השינוי, עכ"פ חדשים מקרוב צאו לא שערוב אבותיכם, והא"ף אפשר לתלות זה דבור שלפנינו, אין אומרים למי שלא ראה את החדש יצוא ויעיד, ואין זה אלא הולאת לעו על שוכני עפר, מי יגלה עפר משיניהם והיו מזוהין ע"ז ככוכבא. וק"ז זה"ה בייעב לב

לדעתם והשפעתם, אף שהמה צחיים עודנה ואפשר לשואלם על ככה, ומכש"כ בגדולים ולדיקים שהמה כבר בעולם העליון ומי יעלה לנו השמימה לשאול את פיהם, כמה הלכו למנוחות וזאתנו עזבו לאנחות. והאיגוד עולמי זה חולין בהם צוקי סרוקן, אוי לנו שכן עלתה בימינו.

קמז

וב"ר מי שיש לו מה צדקדקו יוכל לראות עד כמה נמשכו אחר הציונות עצור שהתחברו עמם ורואים למלא חן צענייהם, שמדברים דברי מינות בכנסת ואינם בושים לפרסם הדברי מינות צענוניהם. וצווינא כאשר באו לשם פליעי אונגארן האומללים והנדכאים צעירים ובחוסר כל, התחברו האגודה עם הציונים לעשות תעמולה מרובה בכל מיני תחבולות וכפי צדברים ובמעשים להביאם לארץ ישראל, אף שידעו הכל שנמסרו עוד צווינא ציד הציונים והם הוצילו אותם חייב ומיד למקומות החפשים שאין שם אלא מינות וכפירה ואכילת נז"ע וחילול שבת וכדומה. והעניינים האלה אף צראותם אח"כ את השצר הנורא שקרה להם לעצור לגמרי את השי"ת וזאתו הקדושה ח"ו לא היו צידם מאומה ולא היו להם שום ציריה להגלל מהם אלא צמס"ג ממש שמועטין המה שיכולין לעמוד בנסיון קשה כזה של מס"ג ממש, ובזמן קצר נהפך לב רובם למינות וכפירה ר"ל, כי שאני מינות דמשכא. ואותן שצאו במקומות יראים המה צתכלית העוני צלי דירה וצלי פרנסה, אצל עב"פ אינם צין הכופרים ר"ל. אצל המרוצין שהמה במקומות החפשים אשר הוצילום שמה יש הרבה מהם שכבר אין זכר למו כי נעמטו צין האפיקורסים ונהפכו להיות כמותם, ואין איש שם על לב. והיו צנייהם הרבה תמימי דרך שלא היו הולכין לכתחילה ליד הציונים עוד צווינא, כי נודע להם דרכי הציונים, אצל זעקת האגודה צמכתאים גלויים וצדרשות ושאר מיני תחבולות שילכו כולם אל הרשת זו שטמנו להם הציונים, וזעקו ע"ז שהוא חיבת הארץ, זה הניע הרבה לצבות מצני ישראל הכשרים שמאמינים להם שהם מזילי הדת, ועי"ז נפלו צצורות נצצרות כאלה. ואמלי היו להאגודה מקומות קליטה

יעי"ש. וכנה כי כן אנו רואים בהמשך מלות שעכשו המאשינען המה חדשים לגמרי צאופן אחר ממה שהיו אז כאשר אנו רואים צתצבותיהם שזיירו את המאשין שהיו לפניהם, ואעפ"כ הכל חולין צהמאשינען על סמך הכיתר שנתנו אז, אף שלא ראו ולא שמעו כלל אופני המאשין של עכשו, וצתחים הללו נעשו מאשינען שונים ומשונים, ויש מאשינען כאלו שהכל רואים שהוא חמץ ואעפ"כ חולין הכיתר צמה שאמרו בגדולים אז כאלו היו הכיתר שכל מה שיהי לו שם מאשין יהי מותר בכל אופן ואופן, וזה ודאי שעות והכל גמור, כי לא נתנו הכשר אלא על מה שראו צענייהם, אך דרך העולם לילך צדמיונות הוא והכל כאלה ולא עלה זאת על דעת הגדולים ז"ל. וכמו כן הוא ענין האגודה כי בגדולים שהיו עם האגודה היו כפי ראות עיניהם אז, אצל לא נתנו הכשר על שם אגודה שאף אם יעשו מעשים אשר לא יעשו מ"מ שמה גרם, זה ודאי שעות והכל שאין לעפל בזה.

ובקוביץ מכתבים מהגאון החזן אי"ש זלה"ה צהלק שני נדפס לצסוף איזה מכתבים מהגאון הרה"ע מוויילנא זלה"ה ושם צמכתא ג' שכתב התנגדות גדולה לאותן שעתה צדעתם לייסד אגודת רבנים עולמית צאומרת אשר צכה מאוחד יוכלו לעמוד צפרץ, והאריך לדחות זה מכתב עעמים, וכתב צאמלע המכתב ח"ל: והעיקר כאשר למדתי מפי הנסיון צמדניתו המרובה צאוכלוסי ישראל ורבנים גדולים ויראים, שכל הפעולות צאגודת הרבנים נעשות על ידי איזה מזכיר ופקיד, ואינם מתחשבים כלל עם ראשי המועצות, וכמה פעמים עושים גם צניגוד לדעתם והשפעתם ועושים רק מה שלצם חפץ, ואין רצוני להאריך צפרעי הדברים, ואין נוכח לתת אמן לזר מוסד עולמי אם צהמשך הזמן יתנהל צוודאי על ידי מזכירים ופקידים, ואין נוכח לתסור צידם עניינים כללים של התורה והאומה. וזה לדעתי צעד מסוכן וסכנה גדולה ואין לנו לקבל אחריות והתולאות ממוסד כזה, עכ"ל, הנה העיד הגאון ז"ל שאף צאגודת הרבנים צצמדניתו לצדק, לא איגוד עולמי כלל, והיו אז צימיו צהאגודת רבנים צצמדניתו גאונים ולדיקים גדולים, ואעפ"כ המעשים הנעשים גם מאותה האגודה אינן צהתחשבות עם הרבנים הגדולים יראי ה', וכמה פעמים הוא צניגוד

בשמי"ת וצחורתו הקדושה עד קצה, קצר היריעה מהכל לחשוב מה שרואין בכל לעד ועד שלגמרי נגרין אצתרי'. הש"ת ירחם עלינו ועכ"ו צ"א.

קמה

והסיבה לירידה הנוראה הזאת שנתפס כמעט כל הדור ברשת הציונות והנגררים אחריהם עם חלק גדול מהמנהיגים שצראשם, יש בזה כמה סיבות. ראשית הוא כמו בע"ז שהי' צבית ראשון והי' זה צימי הביצאים, ועכ"ז מחמת יצרא דע"ז דחקין לבו אז ערס שצטלווהו אנשי כה"ג, נתפס כמעט כל הדור, עד שצימי גדעון לא היו בכלל ישראל אלא שלש מאות אנשים שלא כרעו לצבל, ומצינו בגמרא סנהדרין דף ק"ב ע"ב שאמר מנשה לר"א אי הוה החם הוה נקיענא בשפולי גלומא ורבעת אצתרא, ופירש"י ז"ל היית מגזיה שפת חלוקך כדי שחיי' קל לרוץ והיית רץ לשם מפני יצר עכו"ם שהי' שולט אז. הנה אמר כן להאמוראים הקדושים, שצומן שליטת היצר ח"ו לא היו ניאולים. ועכשיו הוא כן ביצרא דמינות, וצויתר יצרא דאוחה החאורה של ממשלה ככל הגוים לפני ביצא המשות, שזה מעכב הגאולה ח"ו. וע"ז מתגרר היצ"ר בכל כוחותיו. וכבר הגידו לנו חכמ"ל שפלות הדור שצטיקצא דמשיחא צמלוא מוצן המלה כאשר אנו רואים היום צעור"ר וקשה צחולשת דורינו לעמוד נגד כוחות היצ"ר דחקין לבו כולי האי.

גם מצואר צרמ"א חו"מ סי' י"ד ס"ס א' צעשיר מוחזק ואלם צעירו מוליחין אותו לדון צעיר אחרת, אטפ"י שהצ"ד צצעירו יותר גדול. הנה דין זה כחצו צומן הצחי דינים שהיו צראשונים, וכחצ עוד דמיירי אף שצעירו יש צ"ד יותר גדול, וצודאי דלא חשידי ח"ו לעצור צמיד להטות דין ח"ו מחמת יצרא, ועכ"כ שחשדא הוא שחמת יצרא האלם יש לו עכ"פ ראון לעשות כרצונו מחמת הפחד, ומזה הרצון נעשה משוחד וסומא עינים כמו שוחד אחר, דודאי אין חילוק צאחא אופן צא לי השוחד כמצואר בגמרא כתובות דף ק"ב ע"ב ח"ר ושוחד לא תקם, אינו צריך לומר שוחד ממון אלא אפילו שוחד דברים אסור,

עצורם או דרך פרנסה עצורם או עכ"פ היו לוקחים אותם צידם תחת רשותם להציאם למקומות שרונים, הי' מקום לעשות בזה, אצל האמת הוא שלא הי' להם מקומות קליעה עצורם אף ליינת לילה אחת, ולא הי' להם דרך לפרנסם אף מזון סעודה אחת, ומעת שנתסרו ליד הציונים הי' צרור שיצאו אותם למקומות ההפשים כרצונם, ולא הי' מליאות עוד אף לראות אח"כ מה יעשה בהם, ואף הולאות הדרך שמוינא הכל הי' ציד הציונים ולא היו עוד צרשות עצמם כלל, א"כ צידים מסרו אותם ליד האפיקורסים.

ובבר נצחר שליכנס בין המינים שיש חשש אמשוכי אצתרייהו אף שיכול לייך מהם ולהנצל בכל רגע, מכל מקום כניסחו ציוניהם צחלחל הוא אסור אף צמקום סכנה, והוא ציהרג ואל יעבור, כי שאני מינות דמשכא, ומכש"כ למסור צידם נפשות מישראל צאופן זה אשר שוב אין להם דרך להנצל מהם כי אם צמס"ג גדול עד אין לשער, תמה אני האין מלאם לצם לאצתריות גדול כזה, אלא כיון שהורגלו צאיסור הנורא לישצ בין המינים ולהיות נמשך אחריהם, עצירה גוררת עצירה להמשיך את ישראל ליד האפיקורסים. וקול דמי אחינו צועקים צעקת מרה. ועוד כתצו צעות וחולפה מוראה על הרצנים יראי ה' שאומרים האמת שלא לייך צורך אחם וכחצו עליהם שמדברים שמה על אכ"ק וכמה חירופין וגידופין שאין להעלות על הכחצ, ולצצו הכל לצבצו של חיצת הארץ. וזה דרך הציונים מאז ומקדם שכל מעשה תעוועים שלהם צאכ"ק אומרים שהוא צצביל חיצת הארץ, ומי שאינו מסכים להפרת הדת שלהם צאכ"ק צועקים עליו שהוא שוגא ציון ושוגא הארץ. ועכשיו שנמשכה האגודה אחריהם משחמשים גם המה צלשונות האלו כמותם. וע"ז מקוון הביצא כל מכצדי' הצילוח, כי הם אומרים שמכצדים אותה, אצל הן המה המצללים אותה צרותיות וצגשמיות וגורמים כל הצרות והצללות ר"ל. וצאוחו היום המר והנמחר שנטעה מרידה צמלכות שמים כ"כ להטמיד ממשלה לישראל צאכ"ק צלי חורה ואמונה כלל שמשם תלא מינות וכפירה לישראל וקראו אותו יום העצמאות, המה שמים ושמחים צעתוניהם צפרהסיה לעין כל לעשות יו"ע גדול ציום המרידה צמלכות שמים, היש לך ניאון גדול להשי"ת מזה, ומכאצ לצ כל מאמין

וכאשר הסביר לו שמואל שאינו כן אלא עבירה בידו
זוה, וראה את דבריו האמיתיים והבדורים, וחמה על
עלמו האריך בא לידו עשות כזה שלא להכיר האמת בדבר
ברור כ"כ, והבחזון כי אך מחמת הרגון הזה נעשה משוחד וזה
לשמוע בקולם, מחמת הרגון הזה נעשה משוחד וזה
לידי סמיות עינים לחשוב על עבירה זו שהיא מלוה.
זה שאמר מעלתי כי עברתי את פי ה' ואת דברך כי
יראתי את העם ואשמע בקולם, ר"ל שיראת העם
לשמוע בקולם הייתה הסיבה להציאו לידי כך לעבור את
פי ה' בחשבו שהיא מלוה מחמת סמיות עינים, ואף
שהי' מלך והי' בכוחו לעשות הכל מכל מקום החפץ
והרגון לעשות רגון העם זה הוי יותר משוחד דברים
של יחיד, כי היא דעת רבים שעוין עליו דברים הרבה,
זה מסמא את העינים. ויהי' אף שיהי' מצוה בכתוב
שיראת העם לשמוע בקולם יוכל להכניס אף בלבד גדול
שבגדולים לעבור את פי ה', ומי לנו גדול משאול
המלך בחיר ה', ומה נאמר ומה נדבר בדור השפל הזה
אשר אם הראשונים כמלאכים אנו אף לא כחמורים.

מדלא כתיב בלע לא תקח. ומצוה שם אח"כ בגמרא
מהו שוחד דברים שהוא אף דיבורים מועטים שמדברים
ביום לבין עצמם. ופחדו אף האמוראים מה ואמרו
פסילגא להו לדינא מחמת שוחד דברים מועטים,
דכללא הוא כל מה שעושה לאדם רגון הוי שוחד
שמסמא את העינים שלא להכיר האמת. וכבר נחבאר
זה בפוסקים. וא"כ כש"כ בזמנינו שהאלמות והתקיפות
בזה הוא מסוף העולם ועד סופו, לא אלמות של עשיר
אלס אחד אלא ממש כל העשירים והנכבדים שבשולם,
וממש רובם כולם של דעת הציבור שכל הקבלות
הוא להטיל אימה יתירה על המנהיגים בכל מיני
איומים, להחנפל עליהם כחיתו יער ולהזיקם בכל מיני
הזקות להביאם לידי כך שיכנעו מפניהם ויסכימו
לאותה מלכות העמא שקרעו לעצמם מדינת ישראל,
ואין חימה אם זה מעיל אימה על המנהיגים להענות
לצבם ולהביאם לידי סמיות עינים שלא להכיר את
האמת.

קמו

קמו

ויש' לומר עוד בזה שאמר שאול המלך כי יראתי
את העם ואשמע בקולם עפ"י דברי האורח"ת
הק' פרשת שלח, שלכאורה הוא פלא עלום שהמרגלים
היו נשיאי העם שנתמנו מהקצ"ה ופירש"י ז"ל עה"כ
כולם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ואותה
שעה כשרים היו, גם שלחם עפ"י ה' ואמרו חז"ל בזה
שאמר עפ"י ה' שהי' הקצ"ה אומר פלוני לשבט פלוני,
והאריך נשתנו אח"כ כ"כ באמלע השליחות להדיח את
העם. ועמד ע"ז באורח"ת הק' שם וכתב שלד שכונת
המשלחים הייתה רעה חפועל פועל הרע בשליח ויחזור
להיות שלוחו של אדם כמותו ויולד בו תכונה רעה,
מה שלא הייתה בו קודם, כדרך שחולד בחי' הקדושה
בשלוחי מלוה לעובד אלה. ולזה הגם שהיו לדיקים
בהחלחלם עשות ההליכה לרגל נולד בהם תכונה רעה
מכה המשלחים ויעשו להדיח, עכ"ל הק'. ונכל להבחון
מה שהגם שהיו גם שלוחי משה עפ"י ה' כמו שאמר
הכתוב בפירוש וישלח אותם משה וגו' אח"כ היו עפ"י
האמת שלוחי מלוה, כי אין לך מלוה גדולה מלעשות
שליחות של משה עפ"י ה', עכ"ז יען שבשליחות זו גם

ושאול המלך בחיר ה' אמר בשמואל א' ע"ז פסוק
כ"ד ויאמר שאול אל שמואל מעלתי כי עברתי
את פי ה' ואת דברך כי יראתי את העם ואשמע
בקולם. וקשה עובא לכאורה הלא הי' מלך והי' השלטון
בידו על העם ולמה הי' ירא מהם כ"כ. ומצוה בגמרא
בבא בתרא דף ג' ע"ב אי אמר מלכותא עקרנא עורא
עקר עורא ולא הדר ב'י. גם הי' בחיר ה' נקי מכל
חטא כמ"ש חז"ל חכה לנצחא, האריך הביאו יראה
זו לעבור על פי ה'. גם דורו היו מאמינים בהש"ת
ובנצחא, והי' זה בימי שמואל הנביא, ובדואי לא
היו מכריחים אותו לעבור על פי ה' ועל דברי שמואל
הנביא. אמנם באמת מצוה בכתוב שבחלה אמר לו
העם אשר חמל העם וגו' למען זכות לה' אלוהיך,
א"כ חשב לעשות כזה מלוה לצדקה לה', אלא כאשר
הסביר לו שמואל שאין זו מלוה אלא עבירה, שוב הודה
כי חטא בזה לעבור את פי ה' מיראת העם. ולכאורה
למה לא אמר לו האמת מתחלה שעשה בשביל יראה
העם. אלא הוא הדבר אשר דברנו, שבדואי שאול המלך
בחיר ה' לא הי' עובר את פי ה' מחמת יראה העם,
אלא שחשב שהיא מלוה כאשר אמר למען זכות לה',

שהוא כח מלכות להשתרר על יראי ה', אלא שהשיגו גם כתר מלוכה בכח החולפה, ועי"ז מתרבה גם החולפה בכפלי כפלים. וכח זה משך את כל הדור כמ"ש הרמ"ע מפאנו גם בשאר מלוכה דכו"ע גריר אצתי, עד שבעו"ר בושנו מכל דור.

וכתב בדברי חיים על המועדים בסוף הספר בהשמטה לפרשת ויקהל שדבר שם הרבה להזכר שלא להתחבר עם הערצ רב, וכתב באמצע וז"ל: כנראה בעליל שהרצנים והחסידים והבע"צ שדור המה בעו"ר רובם מערצ רב, ועי"ש שהאריך. והרבה היו תמכים על הדיבורים הללו שיאלו מפס קדוש דדורו שהי' מלא תורה ויראה והרבה גדולים וקדושים. וראיתי אח"כ בשער הפסוקים להאר"י ז"ל פרשת ואחחן שדבר שם הרבה מהערצ רב שקבלם משה והי' זה תקלה, וכתב באמצע דבריו ועתה רוב הדור מהם. וברי שכתב כן גם על דורם של האר"י והרח"ו זלה"ה, ואף שגולדו אלל ישראל, אבל הנשמות הם מע"ר כמו שביאר באור החמה. ומה נאמר ומה נדבר דדור השפל הזה שדורות הקודמים היו רוצה דרוצא מישראל שומרי תורה ומצוות כמ"ש בישמח משה פ' תצא, ודעת הפני יהושע שהחזקת כשרות שפוסקים הוא רק חזקה מחמת רוב, יען שרוב ישראל כשרים, אלא שהי' הרבה שלא הי' כוונתם לשמם כראוי אף שהי' כמה גדולים וקדושים אין מספר, אמנם דדור הזה בעו"ר שמייעוט דמיעוט בתכלית המיעוט, אולי לא נשאר אף אחד אחד ממספר בני ישראל שיהיו שומרי תורה ומצוות, ואף בין אלה המעטים השומרים תורה ומצוות בהרגילם, אף בהם זעירין אינן שמאמינים בכל הי"ג עיקרים כראוי, וכתות הע"ר מתרצים והולכים. ומבואר בזוה"ק בראשית שיש ה' כחות צער רב כל אחד גרוע מחבירו, ויש בהם גם עמלקים, והע"ר שדורינו אין לו דמיון להע"ר שדורות הקודמים, כי המה בתכלית הגריעות מירידה התחזקה הצאה ערם ביאת המשיח, ומאז דור הזה משפיע גם על המנהיגים הכשרים, ויריבין רחמי שמים להגלל.

קמח

ובבר אמרתי לפרש הפסוקים שזפרשה שלח וכו' חשגו ולא חששו את כל המצות וגו' והי' אם משיגי

שמעו לקול העם, שטנה נלה ונעשה בהם כבשולחי העם לצד שגולד בהם תכונה רעה שלהם עד שיעשו להדית.

ולכן אפשר שגם שאל המלך התגלל בזה אחר שהכיר את חטאו שעבר את פי ה' הגם שגולדו בכל לבבו ובכל נפשו לא ראה לעשות אלא ריון הבוית"ש, עכ"ז בא לידי טעות הזה לחשוב על העצירה שהי' מזה יען שמחמת יראת העם שמע גם לקולם נולד בו תכונה רעה שלהם שנעשה בזה שלום, ואותה התכונה שמהם הביאו לידי הטעות, כאשר יותר מהם הי' אלל המרגלים מטעם זה, שגולדו גם אלל המרגלים הי' בדרך טעות. ומה נוכל להבין שאם מחמת יראת העם שומעים המנהיגים לקול דברי העם, נעשו בזה שלום ונולד בהם התכונה של העם שמשפיעה גם על המנהיגים הכשרים להביאם לידי טעות גדול וגורא כי"כ עד שיש בו כדי להדית את יתר העם, כאשר קרה לנו בעו"ר דדור הזה עיקבא דמשיחא.

ובודאי שאלל שאל המלך בחיר ה' היו עוד בזה עניינים נסתרים מה שהביאו לידי חטא זה, כאשר כן הוא בכל החטאים הנזכרים בתוה"ק ובדברי חז"ל על הקדמונים הקדושים בתכלית הקדושה, וכבר אמרתי בזה ענין נכון, אבל מ"מ ודאי שגם זה אחת שאין מקרה יולא מידי פשוטו, ופשוטא דקרא מתפרש בדרך שכתבתי. וק"ו דורות האחרונים שבעיקבא דמשיחא אין ספק שהוא כן שיראה העם לשמוע בקולם מעצרת על דעת האמת ליפול ברשעת ר"ל. ולפי פשוטו של מקרה הוא ברור ומפורש גם אלל שאל המלך ע"ה, ואנו מחוייבין להאמין גם בפשוטו של מקראות, אף שגמון בחוכם עוד הרבה עניינים עמוקים.

קמח

ואמר חז"ל בסנהדרין דף ק"ב ע"א חולפה מלכותא בלא חגא, ופירש"י ז"ל שררה גדולה ואינו חסר אלא כתר מלכות. אי"כ אמרו ז"ל שבה החולפה הוא כח מלכות שאינו חסר אלא הכתר. ואמרו ז"ל בעיקבא דמשיחא חולפה יסגי ולא אמרו בזה שיטור אלא שהחולפה מתרבה בכל יום ויום, אי"כ בלאו הכי יש להם מלכות ישראל ע"י החולפה

מי שאינו ראוי לזה כמבואר בגמרא סנהדרין דף י"ז וברמב"ם. וכחז הרמב"ם בפ"ג מה' סנהדרין הלכה ז' דאף צ"ד של ג' שאין מדקדקין בהן בכל הדברים שמדקדקין בסנהדרין לריק שיבי' בכל אחד מהם שצעה דברים, חכמה וענוה ויראה ואהבה אחת וגבורים במאות ומדקדקין על עצמם וכונשין את יארם עד שלא יבא לכן שום גנאי וכו', וצ"ד הגדול היו שולחין בכל ארץ ישראל ובדקדקין כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא לעשותו דיין צעירו. ועכ"פ זה ודאי שהסנהדרי גדולה של ע"א היו עלומים מאוד בהפלת חכמתם וקדושתם, וא"כ פלא עלום הא"ך אפשר שיעשו כולם בדבר חמור כ"כ להחיר ע"ז וכל ישראל יעשו מעשה לעבוד ע"ז ר"ל על פיכם והמכשלה הזאת תחת ידם.

וכתב הרמב"ן בפרשת שופטים עכ"כ כאשר זמם ודרשו חז"ל ולא כאשר עשה, מכאן אמרו רבנו אין נהרגין. זה לכאורה נגד השכל. וביאר הרמב"ן שם דאם נעשה מעשה שזכר נחשוש שהי' אחת וכו', ועוד שלא יתן ה' השופטים הדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלקים הוא ובקרב אלקים ישפטו. וככה כ"ז מעלה גדולה בשופטי ישראל והבצעתה שהקצ"ה מסכים על ידם ועמכם בדבר המשפט, וזהו טעם ועמדו שני האנשים וגו' לפני ה', כי לפני ה' הם עומדים בצואם לפני הכהנים והשופטים והוא יתם דרך אחת, עכ"ל. וברי שזה חזקה גדולה בסנהדרי גדולה שהי' עמכם שלא יעשו, ואם כן איך אפשר שיעשו בדבר חמור כ"כ להביא את כל ישראל לידי ע"ז שהוא כפירה בכל התורה וצנזיאים. וע"כ שהוא כעין מ"ש צלוח"ה הק' במרגלים שהיו נשיאי ה' הנבחרים מפיו ית"ש והיו לדיקים גמורים ועכ"ז עון הדור השפיע עליהם לעשות כ"כ. וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שם בפרשת שלח שכתב שאמר הקצ"ה אני אמרתי להם שהיה טובה וכו' חייבם שאני נותן להם מקום לעשות בדברי המרגלים. וברי שעון הדור גרם שהיה הקצ"ה את המרגלים לעשות כ"כ. וככה הוא גם בסנהדרין שאם ח"ו אירע להם זאת שהורו להחיר ע"ז, צודאי עון הדור גרם שכבר חטאו ונכשלו בנאלה, וגלל כן לא שמר הקצ"ה את הסנהדרין מלעשות כן. ומיושב בזה מה שחשקה ברמב"ן מה שייכות יש לפרשח זו צ"י שלח,

העדה נעשה להגנה, ואמרו חז"ל שהפ' הזה מייירי בע"ז ולמדו זה מקרא דכל אשר לזה ה' שהיה עזירה שנעשה בה ככופר בכל התורה כולה ובדברי הנביאים, והוצא זה גם צרש"י ז"ל שם. גם אמרו שכל הפרשה מייירי רק כשעשו הסנהדרין בזה והורו לעבוד ע"ז ולמדו זה מהקרא דאם מעיני העדה, דמייירי בסנהדרין שהם עיני העדה. ולריך להבין למה האריך כ"כ בקרא שהתחיל לומר וכי תשגו וכחז שני פסוקים בהענין, ואח"כ כתב וכו' אם מעיני העדה לגלות דמייירי רק בטעות הסנהדרין, ולמה לא פתח מתחילה לומר אם מעיני העדה נעשה להגנה ואח"כ להביא כל הענין כי אז לא הי' לריך להקדים כל אותה ההקדמה לכתוב מתחלה בלשון סתם וכי תשגו שלא ידענו מה אופן השגה עד לבסוף שאמר מעיני העדה. גם אינו מובן בלשון וכו' אם מעיני וגו' כיון שכבר האריך בשני פסוקים מדיני אותה השגה למה אמר אח"כ באמצע הדיבור בלשון וכו' כאלו מתחיל ענין חדש, ויותר הול"ל אותו לשון וכו' בתחלת הפרשה כשהתחיל לומר וכי תשגו, גם לכאורה כל בלשון וכו' הוא מיותר לגמרי, ומה משמיענו בזה. גם לפי מה שאמרו חז"ל אין וכו' אלא לשון שמחה לריך להבין לשמחה מה זו עושה, וכי שמחה היא שטעו סנהדרין להורות לעבוד ע"ז ועשו כן כל ישראל.

קנ

והנה מבואר בגמרא הוריות דף ד' ע"ב דכל דיני הפרשה הזאת מייירי רק בסנהדרין שכולם ראויין להוראה צדיני נפשות ויכו' גם מופלא של צ"ד הוא הראש ישיבה עמכם, ובגמרא למדו מקרא דנאמר כאן עדה ונאמר שם צד"ג עדה והתם מני"ל אמר קרא והתחילו שם עמך דדומין לך, ופירש"י ז"ל גמר ממש דמשה אוקי סנהדרין דהו כולן ראויין להוראה דכתיב והתחילו שם עמך דדומין לך, והואיל ומנינו דעדה האמורה כאן כולן ראויין להוראה שמעין מנינו נמי דהיינו סנהדרי גדולה דהניא בתורה כהנים עדה המיוחדת לכל ישראל ואחר זו סנהדרי גדולה, עכ"ל. וכבר מנו חכמים את גודל הפלגת חכמה וקדושה שהי' לריך להיות בסנהדרין, ואין מושבין בסנהדרין

ואמרו ע"ז אם קדמאי כמלאכין וכו' חנו אף לא כחמורו דרבי פנחס בן יאיר, והוצא זה שם בתוס'. ותמכו כולם דאין אפשר באמוראים הקדושים שנכשלו במידי דאכילה. ועי' ציפ"ת מה שחי' בזה. והנה"ק כתב דכיון שנחמטעו הדורות לית אן כחמורו דרפצ"י, דאעפ"י שזודאי נמלא גם בדורות אחרונים בני אדם גדולים מאוד במעלה, מכל מקום באשר אין דורם זכאי גם הם יורדין ממדרגתן כהא דאמרינן בפ"ג דתענית מה יעשו גדולי הדור שאין דורם דומה יפה, עכ"ל יע"ו"ש. הנה אמר זה על דורם של האמוראים חכמי הש"ס, ואין מה נענין אצתרי'. ואף שזודאי היו גם בדורות האחרונים לדיקים גדולים שהקצ"ה הי' שומרם מכל מכשול, אבל לפעמים עון הדור גורם, צפרע צמה שתלוי בהנהגת הדור, דרכיהם ומעשיהם של בני הדור משפיעים הרבה על המנהיגים, כמו שהצאתי לעיל מדברי חז"ל שזה עונש הדור, ואין להאריך בזה שכבר בעידו חז"ל על מצב ההנהגה שצדור האחרון עיקצא דמשיחא.

אמנם אעפ"י דדורם של חכמי הש"ס שנכשלו גם מהאמוראים הקדושים הוא דבר פלא, צפרע במידי דאכילה שצפרעיות במידי דאכילה אמרו ז"ל לדיקים אין הקצ"ה מציא תקלה על ידם כמבואר בתוס' בכמה מקומות. ועי' ישמה משה פרשת משפטים שהאריך בזה. ועדיין תמוהים הדברים להבין. וגראה לפענ"ד שהוא ע"ד שאמרו חז"ל לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה ולא הי' דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה, וכל המאורעות שצדורות הקודמים המה להורות הדרך לדורות הבאים אחריהם. ולזה דימי חכמי הש"ס שהתחילו הדורות להתמעט אף שעדיין היו אז דורות קדושים וגשגבים, מ"מ לגבי דורות הקודמים התחילו להתמעט וכו' לורך להראות מן השמים שמחמת מיעוט הדורות יוכל לאיתרמי גם בגדולים מאוד שנכשלים מחמת השפעת הדור, דמי לנו גדול מחכמי הש"ס שצא להם מכשול מחמת מצב הדור כמ"ש בנח"ק. ונדע מה ק"ו צ"צ של ק"ו על הדור האחרון השפל והאפל שיוכל להשפיע גם על גדולי הדור במכשולות גדולות ומוראות ר"ל, ואין לנו אלא מה שאמרו דורות הראשונים שעדיין לא הי' הירידה כ"כ דיוועא התחתונה כמו עכשיו.

ותירונו לכאורה אינו מובן, ואין להאריך. ולפי הנ"ל מיושב היטב כי הוא ענין א' כמו במרגלים כמבואר לעיל.

ושוב ראיתי לנצל הפלאה בם' פנים יפות פרשת ויקרא עכ"כ אשר נשיא יחטא שכתב חז"ל: שסיבת חטא השוגג לכהן המשיח מפני אשמת העם שגורם העלמתו, וכן צפר העלם דבר, אף גבי נשיא יפלא יותר שיחטא בשגגה ולא ישמרנו הי' כיון שנשאו הי' על כל ישראל, עכ"ל. ויותר מה כתב שם לעיל מנייה עכ"כ אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, חז"ל שם באמצע דבריו: כיון דאחז"ל כד רגיו רשיא על ענא עבד לנגדא סמותא, א"כ לריך להזכיר את העם וכו' כשיחר אפו על העם ממילא יענש הוא בסמיות את עיניו ואובד דרך הילוך הישר כמאמר הכתוב צמחשכים הושיבני וגו' וממילא ימאכרו מכשולים רבים ע"כ. ומבואר בזה בהפלאה שסמיות עינים של המנהיגים שלא להכיר האמת היא צא מאשמת העם שנעשים צדק לסמות עיני המנהיגים. וברש"י ז"ל שם צבצא קמא דף ג"ב ע"א על אומרם עבד לנגדא סמותא פי' חז"ל: לעז המושכת מנקר עיניה ונכשלת ונפלת בצורות והעדר אחרי', כך כשהמקום נפרע משוגאי ישראל ממנה להם פרנסים שאין מהוגנין, עכ"ל. וצוה"ר תרומתו איתנהו, שעי' עון הדור נחמנים הרבה פרנסים שאינם מהוגנים אבל גם הכשרים והמהוגנים באים לידי סמיות עינים. והלשון עבד לנגדא סמותא משמע ג"כ כדברי הפלאה שנעשין בסמיות עינים אף שאינו מחכוין להרע. וכן בתחלת לשון רש"י ז"ל שכתב מנקר עיני' משמע גם כן כעין זה. ומה שמסיים אח"כ פרנסים שאינם מהוגנים, י"ל שצביל שהרוויחו איתנהו כמ"ש למעלה. ועכ"פ הדברים מבוארים בהפלאה כמ"ש.

קנב

ויותר מה ראיתי אח"כ בנזר הקודש צבראשית רבה פי' סי' סי' י"א דאף במידי דאכילה שאין הקצ"ה מציא לדיקים תקלה על ידן כמ"ש התוס' בחולין דף הי' ע"צ ד"ה לדיקים, ואעפ"י הוצא שם צב"ר עובדא צר"י ור"ז דאיתאכלון תאנים צביצליהו,

בחנם אלא שיטערכו החכמים להגיד שאינם כלום נגד הכלל דקוב"ה לא עביר ניסא למגנא. אלא כיון שע"י אותה העובדה נא החלטת החכמים ונחודע להעולם הלכה למעשה שאין להשיג על אותות ומופתים ולא על ד"ק אס הוא נגד ההלכה, א"כ היו תועלת גדול באלו המופתים, שאלולא לא היו באים כל המופתים האלה הי' מקום לעשות שאם רואים מופתים כאלה היו צרכי אחר הכרעה נגד ההלכה וחי' נפיק מיני' חורבא בדורות הבאים שיבי' מליאות לחשוב אשר בעל מופת ע"י מופתים יוכל להגיד ח"ו נגד ההלכה, א"כ לא היו הנסים למגנא, דאדרבא בשביל שידעו שיעשו החכמים הלכה למעשה נגד כ"ז, הראו לנו בכך דרך האמת בתוכ"ק להליל כל הדורות מעשות, וזה תועלת גדול שאין לשער. המשכיל על דבר יחזקוני בזה מה שלפניו.

שוב ראיתי מש"כ רב נסים גאון במס' ברכות דף י"ט ע"ב אהא דאיתא בגמרא ילאת ד"ק ואמרה מה לכם אלל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום וז"ל ראיתי זו ד' חסודות וכו' שלא היתה הכוונה אלא לנסות את החכמים אם יניחו הקבלה והגמרא שצפיהם בשביל צח קול ואם לאו, ודומה למה שכתב כי מנסה ה' אלקיכם אחכם, וכנה נודע עם כל זאת צירור קבלתם, וזה שאמר ר' יבועש לא בשמים היא כלומר כי חזרת ה' תמימה וכבר נתנה לנו צדינו והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד ואין בתורתנו חסרון ולא כשק כדי שנעריך אל ראייה מן השמים, עכ"ל.

קנג

ואפשר ששביל זה החזיל הכתוב לומר סתם וכי חשנו ולא אמר שהוא מעיני העדה עד לבסוף לרמז לנו שלא החזיל זה מעיני העדה אלא כבר נכשלו בזה ישראל עד שלבסוף גרמו שגם עיני העדה באו לידי כך, ולכן אמר ע"ז לשון וכו' שהוא הוי' חדשה שאינו רגיל להיות כן אלא עון הדור שחטאו זה גרם לכך. ובדאי שלדינא כל דברי הפרשה הם ענין אחד אלא שכתב בלשון זה לרמז גם על הני"ל שכן דרך

וכבר אמרתי כמה שאמרו חז"ל ביצמות ק"צ ומנחות ל"ב שאפילו אם יצא אלי' ויאמר אין חולצין בסגל אין שומעין לו, ובענין זה מצינו כ"פ דש"ס, ואינו מובן הלשון שאמרו על אלי' אין שומעין לו, שזה דבר שאינו צמיתות, שכיון שאין שומעין לאלי' בכך הוא בשביל שהוא היפך האמת וההלכה, וא"כ בודאי שאלי' לא יאמר דבר שהוא היפך האמת וההלכה, וא"כ א"א שיצא לידי כך שנעטרך לומר על אלי' שלא לשמוע לו, והול"ל שאפילו אלי' לא יוכל לומר אין חולצין בסגל, ומזה נדע הכל, ומדוע אמרו הלשון אין שומעין לו שאין זה לכבודו של אותו דליק, גם אינו צמיתות. אלא שדאי ידעו חז"ל שאלי' לא יאמר כן אבל חששו שמא יבי' איזה גדול הדור שיטעה בזה ויעשו כל העולם אחריו מחמת גדלו לשמוע אליו אף כמה שהוא היפך האמת, ולזה הפליגו בדבר שאף לאלי' אין שומעין מה שהוא היפך האמת, ותו ליכא למיעט, ואלו היו אומרים שאף לאלי' לא יוכל לומר כן עדיין הי' מקום לעשות באיזה גדול לשמוע אליו אף אם אומר היפך האמת, כי לא אמרו באלי' אלא שלא יאמר אבל לא על מי שהוא אומר, ולכן אמרו דברים ברורים ומפורשים שאף לאלי' אין שומעין ככה"ג ולא חששו אף לכבודו של אלי' ז"ל להגיד עליו לשון זה כדי שלא לבוא לידי טעות בדורות האחרונים העולמים לעשות גדולים וגוראים בעון הדור ר"ל. המתבונן בזה יוכל להבין מה שא"א לבאר יותר בפח"ב.

ובעין זה אמרתי בגמרא ד"מ דף נ"ט בבה"י עובדא דתנורא של עכנאי שהראה ר"א הגדול מופתים נוראים שנעקר החרוב ד' מאות אמה וחזרו אמת המים, גם נפלו כותלי ציהמ"ד, ושוב הביא צח קול שהלכה כמותו, וכל זה לא הועיל מאומה כי אמרו חזרה לא בשמים היא, והכריעו להלכה בהיפך נגד כ"ז. ולכאורה קשה הלא כלל הוא דקוב"ה לא עביר ניסא למגנא ובדואי שכלפי שמיא גליא הכל יודעו שכל אלו הנסים עם הצח קול לא יועילו מאומה כי לא ישיגו החכמים על כל זה, וגם בשמים יודעים שחזרה לא בשמים היא, ובדואי שהנסים של ר"א הגדול באו מסערא דקדושה מדרך האמת הבא מהקב"ה, וא"כ קשה למה עוררו בשמים להראות אותות ומופתים נוראים כ"כ וגם לשלוח ד"ק, וכי לא ידעו שהכל הוא

ובימינו אלה יש עדיין יראים מועטים בישראל שאינם מושפעים בעצמם מהדור המרוצה כי יודעים שהמה חועים מן הדרך ואינם נלרכים להם שישיעו עליהם אבל מחמת שהמנהיגים נלרכים להדור המרוצה וע"כ השפעתם עליהם ושוב אח"כ צאה השפעת המנהיגים על היראים המועטים, וגמלא שהשפעת הדור המרוצה החועים מן הדרך משפיעים על היראים המועטים צלמלעות המנהיגים הכשרים. וע"כ מקוננת הנוצרה ביחזקאל ל"ד על הרועים שבישראל ופתח לומר היו רועי ישראל והאריך צה צמח פסוקים בכל הקאפיעל עד שסיים לצסוף שהקצ"ה יליל לאנו מהם ועבדי דוד הוא ירעה אותם, ופירשו המפרשים שזה קאי על מלך המשיח שהוא מזרע דוד או דוד בעצמו. וגמלא לפי"ז שכל אותו הפרק המתנצח על רועי ישראל קאי על הדור האחרון של עיקבא דמשיחא טרם ציאת המשיח והוא הדור שאנחנו חיים בו, ותסמר שערות אנוש צהצבו אל הנוצרות הנאמרים שם על רועי ישראל שצדור הכוא, הרחמן הוא ית"ש ירחם עלינו צצ"א.

קנד

ובגמרא סנהדרין דף כ"ו ע"א שצנא הוי דריש צתליסר רצותא, חזקי' הוה דריש צחד סרי רצותא, כי אחא סנחריב וצר עלה דירושלים כתצ שצנא פתקא שדא בגירא שצנא וסייעתו השלימו חזקי' וסייעתו לא השלימו, הוה קא מיסחפי חזקי' אמר דילמא ח"ו נע"י דעת' דקוצ"ה צתר רוצא כיון דרוצא מימסרי אינהו נמי מימסרי, צא נציא ואמר לו לא תאמרן קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, כלומר קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין. ואריך להצין לכאורה מה שאמר דילמא ח"ו נע"י דעתו דקוצ"ה כיון דידע חזקי' דהאמת כדבריו הא"ך שייך ח"ו נע"י הדעת אלל הקצ"ה מה שהוא היפך האמת, וממ"כ אם דעת הקצ"ה הוא כן צודאי שכן האמת, והא"ך אמר ע"ז לשון ח"ו. ועכ"ל ע"ד שאמרו בגמרא צ"מ דף נ"ט צתנורו של עכנאי שאמרו מן השמים שהלכה כר"א ואעפ"כ כיון שרוב החכמים לא הכריעו כן והתוכ"ק אמרה אחרי רבים להעות אמר ע"ז הקצ"ה נלחוני צני נלחוני צני, וכמו כן היה סובר חזקי' כיון שצנא היה לו תלמידים יותר הוי

המקראות שמלצד פשוטי המקראות לדינא מרמזין עוד על כמה ענינים. ומ"ש הלשון וכו' שהוא לשון שמחה, אפשר דכיון דמיירי שטעו כל הסנהדרין ואם מציאים אח"כ קרבן ע"ז ע"כ שנתוודע להם האמת אח"כ כלשון הרמב"ם ז"ל צפי"צ מה' שגגות ואח"כ נודע להם שטעו, והנם מוודים ומתוודים על שגגתם שאין קרבן צלל וידוי, והנה אמרו חז"ל צתו"כ פרשה ויקרא ובגמרא הוריות דף י' הוצא צרש"י ז"ל פרשה ויקרא עכ"כ אשר נשיא יחטא חז"ל: לשון אשרי אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לצ להציא כפרה על שגגתו, ק"ו שמתחרט על זדונותיו, ק"ו צמלצ כזה שהציא עד כדי כך שהסנהדרין יטעו לעצוד ע"ז ואם אעפ"כ נותנין לצ אח"כ להודות על האמת ומוודים דרצנן היינו שנחייבו, וזה ודאי שמחה גדולה להדור כמ"ש חז"ל אשרי הדור שככה לו, ולכן אמר צלשון וכו' אם מעיני העדה נעשתה לשגגה שאם עיני העדה צמדח זו להתוודות על השגגה אין זה אלא לשון שמחה אשר צדורינו עכשיו צעו"כ עדיין לא זכינו לשמחה זו.

קנג

ידר' איך סיכ"ה הנה מצוה צכתוצ שיש מליאות אשר אף הסנהדרי הגדולה שצומן הצית היושצין צלשכת הציות יוכלו לצוה לידו עעות כזה להורות לכל ישראל לעצוד ע"ז ר"ל וכל ישראל יטעו כן מעשה על פיהם. ובמד"ר פ' ואחחנן פ"צ סי' י"ט עכ"כ כי תוליד צנים צש"ה כרוצם כן חטאו לי, מאי כרוצם ארשצ"י שכל מה שהגדולים עושים הדור עושה, כיצד הנשיא מתיר ואצ צי"ד אומר הנשיא מתיר ואני אוסר, והדיינים אומרים אצ"ד מתיר ואנו אוסרים, ושאר הדור אומרים הדיינים מתירים ואנו אוסרים, מי גרם לכל הדור לחטוא, הנשיא שחטא תחילה, עכ"ל. וצודאי לא מיירי כשהנשיא ואצ"ד והדיינים פושעים ח"ו, דאעו צרשיעי עסקין ואין הדור למדין מפושעים, וגררה דמיירי כשהתחיל צטעות ע"י עון הדור צאופן שכתצתי למעלה ושוב מתקלקל הדור יותר שעי' הנשיא והאצ"ד והדיינים נעשה להם היתר והפירצה מתרצצת והולכת אח"כ הרצה יותר כמצוה צמד"ר צראשית פ' כ"ו סי"ח תנא רשצ"י כל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה.

בגמרא. והלא אף בעניי הקהל עניי ממון, מסיס וכדומה מצויר ברמ"א חו"מ סי' קס"ג שעושין עפ"י רוב רק מאותן שמקבלים עליהם לומר דעתם לשם שמים, והיו מעילין חרס ע"ז והמסרב מלומר דעתו עפ"י החרס בעילה דעתו ואלוין צתר רוב הנשארם האומרים דעתם לשם שמים. ואף הדיקים אם יש להם איזה רצון ונגיעה עלמית פסולים להביד דעתם שאין לנרף למנין הרוב אלא מאותן שאומרים דעתן לש"ש בלי נגיעה עלמית, וק"ו ברשעים שמלכד שרשעים פסולים לדין בעלם גם יש להם נגיעה שלא להביד האמת, כמ"ש הכתוב משלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלם שנתם אם לא יכשילו, ובדאי שאין אומרים דעת אמת לש"ש, וא"כ קשה עוצה לכאורה דכיון שאמר על סיעת שצנא קשר רשעים הוא ואינו מן המנין, א"כ האיד סלקא אדעתו דחזקי' לומר ע"ז אחרי רבים להטות, הכי אפשר לומר על רשעים נגד לדיקים דין אחרי רבים להטות כדת של תורה, וכבר אמרו ז"ל שזהו בכלל לא תהי' אחרי רבים לרעות, ובפרט לומר דנטי' דעתו דהקב"ה ע"ז, ודקארי ל' מאי קארי ליה.

קנה

רובא כדת של תורה שיאמר ע"ז הקב"ה נלחוני בני, ולכן אמר דילמא ח"ו נטי' דעתיה דקוב"ה צתר רובא. וע"כ שהיה לו דין רוב על פי התורה הקדושה, וכן נראה מגמרא גיטין דף נ"ט ע"א מימות משה ועד רבי לא מלינו תורה וגדולה במקום אחד וכו' והא' הוב' חזקי' הוב' שצנא, ופירש"י ז"ל חזקי' מלך יהודה גדול בתורה ה' כדאמרין בחלק, שצנא גדול בתורה ה' כדאמרין בסנהדרין שצנא הוב' דריש בתליסר רבוחא וחזקי' צחד סרי, והרי שצנא זה לא ה' אפשר לומר על חזקי' שה' לו תורה וגדולה במקום אחד שצנא שה' שצנא גדול בתורה, שצנא זה ודאי ה' חזקי' יותר שרי ה' מלך ושצנא ה' ממונה על ביתו של חזקי' כמ"ש רש"י בסנהדרין כ"ו וע"כ שמה שאמרו בגיטין הא הוב' שצנא הוא שצנא גדולתו בתורה כמו שהביא ע"ז דה' דריש בתליסר רבוחא וחזקי' צחד סרי, ובדאי ה' לדיק שה' ממונה על ביתו של חזקי' ואמרו בגמרא חולין מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו לדיקים. וכעין זה הוא לשון רש"י ז"ל בישעי' ה' י"ב עה"כ לא תאמרין קשר וגו' חז"ל: אחס סייעתו של חזקי' אפ"י שהם מועטים מסיעת שצנא לא תאמרו אחרי רבים להטות וכו', לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין.

קנה

אב"ל ביאור ענין זה הוא במהרש"א שם שכתב חז"ל: ביאור המאמר כי סנחריב חרף מערכות אלקים חיים כמ"ש ציד מלאכיה חרפת וע"כ שצנא וסייעתו שצאו להשלים עמו ה' מחשבותם לרעה על ה' וכלו חשד לעבוד ע"ז דאמרין מחשבת רעה בע"ז הקב"ה מלרפה למעשה, וע"כ אף שהוא וסייעתו היו רובן של ישראל אין הולכין לרעה אחרי הרוב, אבל שצנא טעה בכל זה וכו' צא הציא ואמר לו לא תאמרין קשר וגו' כי הקשר הזה שה' לו עם סנחריב אין הקב"ה מן המנין הרוב שלהם, והיינו דאינו מן המנין קאי על הקב"ה שהוא אינו מן המנין שלהם כי ציד מלאכיו חרף אלקים וכו' ואין לך לחוש על קשר מנינם שהוא הרוב כיון שאין הקב"ה בקשר מנינם, עכ"ל. הנה ביאר דמה שאמר בזה קשר של רשעים אינו מן המנין לא קאי כלל על סייעתו של שצנא אלא מה שאמר דאינו מן המנין קאי על הקב"ה שאינו מן המנין שלהם, ואומרו קשר רשעים הוא שצנא שרעה להשלים ולהתקשר עם מי שחרף מערכות אלקים חיים וכו' זה

והנה דין אחרי רבים להטות כתב הרא"ה ז"ל בספר החנוך מלוא ע"ה שאין זה אלא כשחסי כחות החלוקות יודעים בחכמת התורה צוה, שאין לומר שבת חכמים מועעת לא חכמיה כח צורים מרובה, ואפילו כיוצא מלרים יעיי"ש, ויש פלוגתא בין הראשונים אם כת אחת מרובה בחכמה וכת א' מרובה במנין איזה מהן עדיף, אבל כל הפלוגתות האלו אינם אלא כשעכ"פ אינם רשעים, כמו בסנהדרין ושאר חכמי הדור שכולם יראי ה' ומבקשי האמת, אבל ברשעים כשהם מרובים לא עלה על דעת שום אדם מעולם שיכריעו את הדיקים אף שהם מועטים. וכמה דורות ה' הרשעים הרוב אף בימי בית ראשון, ואלו ה' הכה ציד הרשעים אם הם מרובין להכריע דעת הדיקים עפ"י התורה, היו אומרים כמה סברות בכל דיני התורה עד שהיו עוקרין כל התורה כולה ח"ו, ואפשר לומר שהרן בק"ן עומים במצב

מבטל ועד כלה אין ספק שאין לשמוע לרבים לומר אחרי רבים להטות להשתחף בחצרות רשעים כאלה, ולא עדיפי משנא וסייעתו שהיו עדיפי צנח החורב מחזקי המלך וסייעתו. והמתבונן בדעת כל רבותיו זלז"ה שדורות הקודמים לא יסתפק שאין היתר צנח, ואך השפעת הדור הזה של עיקבא דמשיחא הביא לכל זה בתחולות שונות, כאשר יתבאר עוד. וכבר הזכיר אותנו בחכמתו הגדולה הגה"ק היעב"ץ זלז"ה במגדול עוז עליית היראה גזון כ"ג אחר שהביא שם שנתבטל כוחה של הכת ש"ן, כתב שהוא מפחד שחבוא עוד כת אחרת והזכיר עובא שלא לירא אף ממופתים כהעמדת החמם של יהושע בן נון ולא לירא אף ממי שפקיע שמי' אף אם אין איש מתחזק עמך לא תפחד לגנות מהאמת, וישי"ש שכיוון בחכמתו אז למצב הדור הזה עכשיו צעור"ר. והכלי יקר בהקדמתו על החורב כשדובר ממלצ דורו כתב שזמו שמים על עם עור עינים, ומה נאמר ומה נדבר עכשיו כשכל הדור נעשים משוחדים מיראת העם ומנופת תפופה שפתי זרה.

קנב

ובדרורנו זה עיקבא דמשיחא אשר נתקיים צמלוא מוצן המלה מה שאמרו חז"ל יראי טעא ימאסו וסר מרע משחולל על הצריות, מלמד שזה צעמא הוא נסיון להיות נמאס ומשחולל על הצריות ומשחד עינים להשוות עצמו עם המלאכות חוץ לזה כמה ממלאים נגיעות שונות לכל אחד ואחד לפוס דרגא דילי' צפרע המנהיגים הצריכים לעזר העם, אף הכשרים שכוונתם לדבר מלוא להרצין תורה ויראה בישראל. ועי' צורע קודש שכתב עכ"כ לא תקח שוחד כי הלא"ר אם רוצה למנוע אחד ממלאכה גדולה ועיקרית משחד עיניו במלוא אחרת כדי למונעו ממלוא היותר גדולה, ואמרו ז"ל אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד זה שוחד של מלוא שאלל הקצ"ה לא שייך כלל לומר שוחד אחר אלא שוחד של מלוא. ובפרשת יתרו בקרא דואתח תחזה וגו' אנשי חיל יראי אלקים וגו' פירש"י ז"ל אנשי חיל עשירים שאינם צריכים להחניף ולהכיר פנים, והנה צלאו הכי אמר שם שצריכין להיות יראי אלקים אנשי אמת שונאי צנע ולא להנצחרים מכל העם מדור דיעב ככל אותן המדות, הכי יש מקום

מחשבה רעה על ה' ודינו כדון מחשבת ע"ז. ונראה שחידש לפרש כן בגמרא לא כמשמעות פשוטן של דברים צביל קושייתו שהקשינו, דאם רשעים היו האיד ס"ד דחזקי צנח, אצל לפי ביאורו של המהרש"א לא אמר כלל עליהם שהם רשעים, ויוכל להיות שהיו לדיוקים באמת, אלא שמחשבה זו להתקשר עם מחרפים את ה' הוי מחשבת ע"ז, ואף אם הוא מכל מקום הוא המהרש"א שטעה שצנח צנח, אצל מכל מקום הוא קשר עם מחרפים את ה' והיו עי"ז קשר רשעים שהוא קשר עם מחרפים את ה'. גם לא אמר עליהם שאינם מן המניין כיון שדיוקים היו אלא שהקצ"ה אינו באותו המניין שצאים להתחבר עם מחרפים ה' ולכן אין הלכה כוותי'. ובאמת דרשו חז"ל וכו' עמו שהלכה כמותו, וחזין דבא צנח תליא דאם אין ה' עמם אין הלכה כוותיבו.

קנז

ואמרת צנח להבין מלוא דברי חכמים וחידותם שאמרו יחיד ורבים הלכה כרבים שלכאורה אינו מוצן מה שאמר יחיד ורבים, הלא אין דין זה ביחיד דוקא אלא אפילו רבים הם אלא שמועטין הם מכת החולקת שהמה מרובין יותר גם אז הלכה כרבים, והול"ל מועט ורבים הלכה כרבים. וצדיני ממונות סגי ברוב מלומאם שאינו אלא ה' יותר וצדיני נפשות לריך שנים יותר בין הע"א סנהדרין, אצל צסום מקום לא מצינו שיהי' דוקא יחיד. גם כל עיקר שהזכיר את היחיד הוא מיותר לכאורה דאם סגי אם ה' אומר הלכה כרבים והי' ידעינן דאיירי בשים מועט החולק, כמו שאמרו כמה פעמים בגמרא הלכה מכלל דפליגי. גם הלשון הלכה כרבים מוכיח דמיירי שהם הרוב ולא כולם. ולפי דברי המהרש"א הג"ל אפשר לומר שרמזו לנו חז"ל שאין הלכה כרבים אלא כשהקצ"ה נמנה עמכם, לא זולת, וביחיד באמת הוא רק הקצ"ה שהוא יחידו של עולם, ולכן אמר יחיד ורבים, כשהיחיד יחידו של עולם הוא עם הרבים אזי הלכה כרבים, לא זולת.

קנח

ועכ"פ להתחבר ולהשתחף לאותה המלוכה שאינה אלא מנות וכפירה וע"ז והפרת הדת ר"ל

הרועה מלהכניג אותם, לאי לך בעקבי האלן, הסתכלו בפסיעות דרך שהלכו האלן והעקצים ניכרים וכי' התבוננו בדרכי אצותיך הראשונים וכי'. ונזכר אז כיא דדורותינו שהוא צמור וצמזוק צפירות הדור הנורא מאד אין צמח כל הדור ההוא להכריע מאומה אלא להסתכל בעקבי האלן דרכי אצותינו ורבותינו הראשונים. ולא יסתפק צמח כל מי שיש לו מוח בקדקדו שכי' דעתם צרורה להתרחק מהליונות מהם ומהמונם ומכל פעולותיהם אשר מרשעים ולא רשע, וחלילה ליקח חבל בכל אשר מהם לא מיני' ולא מקצתו, וצפרע צאותה המלכות אשר היא צאיסורים חמורים ונוראים יותר מכל עבירות שכל התורה כולה, כאשר כתבתי בעזכ"י דברים צרורים צמ"ד.

קמא

ובאשר נחזקין בלשון רש"י ז"ל כי"ל צעיר השירים עה"כ אם לא חדעי לך היפה בנשים שכתב שחלל הרועה מלהכניג אותך ולא אמר שלא יחי' לך רועה, דמשמע שזה צרור שיהיה רועה בישראל, אלא שחלל מלהכניג, ואינו מוזן דממה נפשך, אם לא נוכל לחשוב שלא יחי' רועה למח נחשוב שחלל מלהכניג. וגרסה שכיוון להמנצ הזה שהרועה נמשך אחר הדור א"כ חלל להיות מנהיג כי אדרבא הדור מנהיגין אותו והמה ממשיכין את רועי ישראל לדעתם הנכונה ועל אותו הזמן אמר לאי לך בעקבי האלן כפירש"י ז"ל התבוננו בדרכי אצותיך הראשונים, וכבר אמרתי עה"כ בפרשת שופטים וצאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יחי' צימים ההם, וצפרי הוצא בדרש"י ז"ל שם אין לך אלא שופט שצימיק, וקשה בלשון בקרא שאמר אשר יחי' שהוא יתיר נפיש וסגי לי למימר אל השופט שצימיק ההם, ובכל מקום דכתיב בקרא לשון יחי' דרשין מני' איזו דרשא וכאן דכתיב אשר יחי' לריק להבין מה משמיענו צמח. אולם הוא הדבר אשר דברנו, שהקפיד הכתוב לומר אל השופט אשר יחי', דר"ל שהוא יחי' השופט צדור ולא שהדור ישפטו אותו וישפיעו עליו ואזי לדור ששפטו את שופטיהם, ואין זה שופט שצימיק אלא נשפט מלוק העמים והזמנים של שפלות הדור בעזכ"ר. ובפרשת תצא עה"כ אשר יחי' צימים ההם כתב רש"י ז"ל אין לך

נחושדם שיחניפו ויכירו פנים להטות האמת. ועכ"ל כי"ל שאף באלו שיש להם כל אותן המדות, מכל מקום כיון שצריכין להחניף נעשים משוחדים ומשור עיניהם ומסלק דברי נדיקים, ולכן חשב בראשונה מזה אז שלא ילערכו להחניף. וא"כ המנהיגים שצריכים להחניף עבור דבר מזה שצביל הרצת תורה ויראה זהו שחיד יותר עלום ממי שצריך להחניף רק בשביל עצמו, ויותר יש מקום לעשות מזה שחושב שמתכוין למורה. ובעזכ"ר עכשיו הכל הוא ציד הרשעים, הממון והכבוד, והכל צריכין להם אשר בעזכ"ר נופלים עי"ז לצורות נשצרים ר"ל, והכל נגררים אחר דעת הצדור והמפלגות שחשו מן הדרך עד הקצה.

ואמרו חכ"ל צביה דף ל"ב המלפא לשולחן אחרים עולם חשך בעדו, ולמדו זה מקרא דכתיב יום חשך, ואינו מוזן כלל הרבה לרות יותר גדולות יש בעולם שלא נאמר עליהם אותו המאמר עולם חשך בעדו, ולמה אמרו כן דוקא צמח. אכל הפירוש הוא שהמלפא לשולחן אחרים נעשה משוחד מכל אותן שמלפא להם ואמר הכתוב השוחד יעור עיני חכמים שלא לראות האמת וכמו שהצאתי מגמרא כחוצות שמסמא את העינים, וזה כיו עולם חשך בעדו שאינו רואה מה שלפניו את הדרך האמתית שאינו כדעת העולם החוששים מני דרך.

קמ

והלא אף בלי נגיעה מצוהר בגמרא פרק חלק דף ק"א וק"ב צירצעים בן נצט שע"י שהושיב רשע אלא לדיק הטעה כמה נדיקים, ואף אחי' השילוני רבו של אלי טעה וחתם עי"ז, ומחמת זה נמשך יהוא לטעאת ירצעם ע"י שראה חותמו של אחי' השילוני, כל כך גרם ישיבת לדיק עם רשע אף דורות הראשונים במלכים, ק"י בלדיקי זמנינו אשר סביב רשעים יתהלכין. ומכ"ש בצירוף השוחד העלום של יראת העם צהמלאות נוראות ומחללות, גם נגיעות עלומות שאין לשער. ועל מצב כזה כתב רש"י ז"ל צעיר השירים אי' אם לא חדעי לך היפה בנשים לאי לך בעקבי האלן, חל"ק: זו היא חשונת הרועה אם לא חדעי לך להיכן חלתי לרעות לאנך את היפה בנשים, שחלל לו

ח"ו שתשכח תורה מִישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישועטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה במקום א'. ופירש"י ז"ל הלכה ברורה בטעמים שלא יהא זה מחלוקת. ולריך להבין דלכאורה אלו השתי צריכות פליגי בפירושה דקרא ישועטו לבקש דבר ה' וגו', ורשב"י טרח ליישב מקרא זה שאין ראוי משם על שכתה התורה, ורצ חידש ללמוד שכתה התורה מקרא אחרונה דוהפלא ה' וגו' שלא נזכר באלו השתי צריכות, וקשה לכאורה מקרא זה על רשב"י. גם קשה עוצה דלא משני הש"ס מידי על הצריכת ורצ דסברי עתידה תורה שתשכח מה יעשו בהך קרא דלא תשכח מפי זרעו, שלמד רשב"י כמו שדרך הש"ס להקשות בכ"מ ואידך, לתוך דעת שני התנאים והאמוראים.

קפד

והמהרש"א כתב לדעת רשב"י הך קרא דועתה השירה הזאת שסיים ב' כי לא תשכח קאי על כל התורה דכן קרא דכתבו לכם את השירה הזאת מוקמין לה בפ' כ"ג בתורה שצריך לכתוב ס"ת, ומאן דפליג לעיל ואמר דהתורה תשכח מוקי לה קרא דכי לא תשכח בשירה גופי'. והנה באמת בפ' כ"ג בסנהדרין דף כ"א ע"ב מצא מימרא זו בסתם דמאור לכתוב ס"ת מקרא דועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולא הביא שם שום חולק בדבר גם היא הלכה פסוקה בפוסקים ובמוני המאות, ואינו נזכר בשום מקום שיש איזה חולק בזה, ולדברי המהרש"א ז"ל דאוחה הצריכת וגם רצ דסובר שעתידיה תורה שתשכח חולקין על הך סתמא דגמרא דסנהדרין במאות כתיבת ס"ת כי אין ראוי מקרא דהשירה הזאת דקאי על כל התורה כ"א על השירה גופי' בלבד.

והרמב"ם כתב בפ"ו מהל' ס"ת מלות עשה לכתוב ספר תורה וכו' שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו, לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, ופירשו הצ"ח וצ"ח צטור יו"ד סי' ע"ר דהכוונה הוא דבע"כ א"א לומר שיכתוב שירת האזינו בלבד כיון דק"ל אין כותבין התורה פרשיות דתורה חתומה ניתנה, וא"כ

אלא כהן שצריך, כמו שהוא, הנה הוסיף רש"י ז"ל לומר כמו שהוא, ואינו מובן מה משמענו בזה דבדאי אינו אלא כמו שהוא. ולפי ה"ל אפשר לומר שזה להשמיענו שאין זה אלא אם עכ"פ הוא כמו שהוא בעצמו ובעתו, ולא כדעת העולם המשפיעין וכו"ע לאו דיני גמירי, וזכרנו דדור השפל אשר חולפה יסגו. ובחידושי תורה אחרתי טעם למה כתב רש"י זה בפרשת תצא ולא בפ' שופטים ולא עת להאריך פה בזה.

קפז

ובזו"ח צמדרש הנעלם דף ל"ד (דפוס מונקאטש) כתב ח"ל: כך חנוך צעדו שהי' לדיק והדור כולם חייבין ראה הקב"ה שאם יניחו וילמוד ממעשיהם וסלקו קודם זמנו מן העולם קודם שיבאיש ריחו, בה"ד ואינו כי לקח אותו אלקים, כלומר ואינו צבוח"ז למלאות ימיו כי לקח אותו אלקים קודם זמנו לעשות עמו חסד להגחילו חיי העולם הבא, עכ"ל הך. ומבואר בזה בחנוך שהי' לדיק וקדוש בן שלש מאות וס"ה שנים וזכה לחיי העוה"ב, אעפ"כ ראה הקב"ה שאם יחי עוד דדור החייב וילמוד ממעשיהם ויבאש ריחו, ולכן סילקו קודם זמנו. ומזה נזכר להחזיק עד היכן הדברים מגיעים שצריכין לרחמי שמים מרובים לעמוד בדעת אמת במאז הדור התועים כ"כ, ומה נאמר ומה נדבר אין יתמי דיתמי כשל כוחינו ואין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

קפח

ואמרו חז"ל בשבת דף קל"ח אמר רב עתידה תורה שתשכח מִישראל שנאמר והפלא ה' את מכותך, הפלאה זו אינו יודע מהו, כשהוא אומר לכן הגני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, הוי אומר הפלאה זו תורה, ושוב הביא צריכת עתידה תורה שתשכח מִישראל, שנאמר הנה ימים באים נאום ה' וגו' והשלתחי רעב צורך לא רעב ללחם וגו' כ"א לשמוע דבר ה' וגו' ישועטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, דבר ה' זו הלכה, דבר ה' זה הקץ, דבר ה' זו הנצחא וכו'. ושוב הביא צריכת רשב"י אומר

בצרייתא ג' דברים שלמד מהלשון דבר ה' ולא ימלאו הלכה וקץ ונבואה, א"כ אפשר לקיים מקרא זה על שני דברים, אף אם ימלא דלא קאי כלל על תורה. גם צריך להבין האידך אפשר ללמוד ג' דברים מקרא אחד. גם אינו מוזן כלל מה שאמרו עה"כ הנה ימים באים וגו' ולא ימלאו דבר ה' על הקץ דמשמע מה שהקץ הי' מגולה אלא שימים באים שיסתכל, הלא הקץ הי' סתום וסתום מאז ומעולם, כמצוה דניחא סתום וסתום הדברים, ויעקב אבינו ע"ה כשצקש לגלות את הקץ נסתלקה ממנו שכינה, ומה שייך ע"ז לומר הנה ימים באים ולא ימלאו, אדרבה ימים באים שיסתכלה הקץ בעת שזכה לראותו, אבל לשעבר מעת בריאת העולם הי' מכוסה עמיר ונעלם. גם הסתלקות הנבואה כבר הי' עוד בהסתלקות בית שני ומה חידשו בזה בצרייתא לדרוש ע"ז מקרא דהנה ימים באים. גם אינו מוזן מה שאמר רשב"י על הדור העתיד שלא ימלאו הלכה ברורה בלא מחלוקת, הלא מאז ומקדם היו הרבה מחלוקת בהלכה ואמרו חז"ל בחגיגה דף ג' ע"ב צעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושצין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מעמאין והללו מעברין, הללו אוסרין וכו' שם יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה, ח"ל כולם נתנו מרועה אחד, קל א' נתן, פרנס א' אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא וגו', אף אתה עשה אוזן כאפרכסת וקנה לך לב מצין לשמוע את דברי מעמאין ודברי מעברין וכו', א"כ כבר דרשו חז"ל מקרא אף לדורות הראשונים שהי' מחלוקת בהלכה, ואעפ"כ אם משים אצלו כאפרכסת לשמוע דברי חכמים יש לו לב מצין, ומה נשתנה בזה דור העתיד שע"י המחלוקת לא ימלאו דבר הלכה.

ובירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב אר"י אלו הי' ניתנה התורה חסוכה לא היתה לרגל עמידה, ופי' שם בפ"מ שאלו הי' ניתנה התורה פסק הלכה בלא נעיית דעת לבאן ולכאן לא הי' קיום לעולם דהתורה צריך שיהי' נדרשת לכאן ולכאן כדלקמ' ואלו ואלו דברי אלקים חיים, ואמר אח"כ שאמר מרע"ה הודיעני איך היא ההלכה, אמר לו אחרי רבים להטות וכו' כדי שתהא התורה נדרשת מ"ע פנים עמא ומ"ע פנים טהור וכו', ואומר מישרים אהבון, ופי' שם בפ"מ

ע"כ קרא קאמר שיכתבו כל התורה עד שירת האזינו שהוא גמר של תורה יעיי"ש. ולפי"ז יש הכרח מקרא דמה שאמר השירה הזאת קאי על כל התורה כולה, ואידך יפרשו בצרייתא ורצ דלא קאי אלא על השירה בלבד. ודוחק לחלק בין הנושאים דהך שירה שצקרא דועתה כחצו לכם קאי על כל התורה והך שירה שצקרא דועתה השירה הזאת שע"ז סיים כי לא תשכח לא קאי אלא על השירה דכיון ששניהם סמוכים צפרשה אחת וגאמרו בלשון אחד קשה לחלק צפירושא בלשון התורה. ועכ"פ אין זה דבר פשוט כ"כ, ולמה לא ביארו זה בש"ס חליצ'י שמחולקין צפירושא דקרא בלשון השירה שאינו שוה כמו שדרך הש"ס בכ"מ להקשות ואידך ולפרש.

קפה

אבר יותר חמו' לי מגמרא נדרים דף ל"ח דאמר ריב"ה לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו וכו' מתיב ר' חסדא ואיתי ז"ה הי' וגו' למען תהי' לי השירה הזאת לעד, אלא פלפולא בעלמא, ופירשו רש"י ובר"ן והתוס' והרא"ש כולם דהקושיא היא דאי אפשר לומר דהשירה הזאת קאי על השירה לצדה, דא"כ מאי סהדוהא איכא וא"ל לומר שהוא לעד, ובשביל קושיא זו הוכרח לומר שאין כוונתו אלא על הפלפול. א"כ חזינן שהיא סברה מוחלטת בש"ס דכיון דכתב שם לעד ע"כ קאי על כל התורה כולה ולא על השירה לצדה, וא"כ גם בזה קרא דועתה לפניו השירה הזאת לעד כי לא תשכח מפי זרעו ע"כ דקאי על כל התורה כיון שכתב שם שהוא לעד, וא"ל לומר בצרייתא ורצ פליגי על סברה זו דא"כ מאי מתיב ר"ה על ריב"ה אם סובר בצרייתא ורצ, וע"כ שאין פלוגתא בזה, וקשה טובא על הצרייתא ורצ, מה יענו על לימודו של רשב"י מקרא דלא תשכח שהיא הבעתה שלא יהי' שכחת התורה כיון דע"כ קאי על כל התורה כחז"ל.

קפו

גם צריך להבין מה שאמר רשב"י ומה אני מקיים ישועטו לצקש את דבר ה' הלא חשב שם

בהם שום השפעה לדת מן העולם מאזיח לז שהיה אלא כל הדיעות באים רק מהשפעת התורה"ק שהיה השפעה אלקית, לא זולת כלל וכלל לא, ואזי מאתרפין כל הדיעות ויואל מהם הלכה ברורה לכל העולם, כי כולם ממקור אחד באים לבין ראון הצורה ב"ה לאמיתה של תורה. משא"כ בדור פרוץ וגם החכמים חשובי כח ויראת העם עליהם צלירוף עלת ירעם שמושיבין רשע אלל לדיק, ואין כל הדיעות ממקור א' ופרנס א' אלא ערצוביא גדולה יש בהם מדעת כל הצבור ומפלגות שונות המשפיעים על כל העם ועל המנהיגים לסמות עיני כל, ועל מצד דור כזה דרש רשב"י הכה ימים באים וגו' ישועטו לבקש דבר ה' ולא ימלאו, שאמר ע"ז שלא ימלאו הלכה ברורה במקום אחד, ור"ל שלא יצואו הדיעות ממקום אחד שהוא הרועה א' ופרנס א' אלא מהשפעת הרצים החושבים מדרך האמת, ומי יורה דעה ומי יצין שמועה. ומוצן בש"ס חגיגה שאין מניעה ללימוד התורה מחמת מחלוקת החכמים כי כיון שכולם מרועה אחד נתנו מפי אדון כל המעשים ב"ה, לא זולת, צודאי יאל מהם הלכה ברורה למי שמתע אזנו כאפרכסת לקנות לב מצין, לאפקוין הדור האחרון אשר עליהם אמרו חז"ל עתידה תורה שתשכח מישאל כי הרועים והפרנסים המה דעת הקהל המרובה שאין בהם לא דעת תורה ולא דעת אמת כלל, וכן המה המשפיעים גם על המנהיגים כמ"ש ז"ל אוי לדור ששפיעו את שופטיהם, וא"ל לידע מי הוא זה ואיזה הוא שאין השפעת הדור עליו אלא אומר דעת תורה בלבד לאמיתה של תורה. ואמיתי בזה לפרש מתק לשונם של חז"ל משחרב ציבור"ק אין לו להקצ"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, שלכאורה סוים הלשון „בלבד" הוא מיותר, דכיון שאמר אין לו אלא ד' אמות של הלכה שפיר ידעינן דזאת היא ולא אחרת, ומה הוסיף עוד לומר חיצת בלבד. אלא שכיוונו שצריך לראות עוד צאלו ד' אמות של הלכה אם המה של הלכה בלבד, בלא צירוף דעת הקהל המשפיע שלא בהלכה, ונכלל בזה כל מיני תערובות הרגילים להתערב בדורות האחרונים ד' אמות של הלכה אשר לא נחר בהם ה' ואינם מכוונים אל האמת. וצאותו הדור צודאי שבעלו הכללים של אחרי רבים להטות וכדומה, כי נעלם מהדור מי ומי המה שדעתם טהורה שמרועה אחד נתנו ולא השפיע עליהם הדור מאומה.

שמרע"ה צוקש מהקצ"ה להודיעו בהלכה שלא יהי בזה שום ספק ואמר לו הקצ"ה שזה א"ל בשביל שצריך שהתורה תהי נדרשת צמ"ע פנים לכאן ולכאן, ואם אני מגלה לך בהלכה שוב לא תהי נדרשת בהרבה פנים, יעיי"ש, וא"כ לפי"ז הוא מוכרח שיהי מחלוקת בהלכה אחריו ומתירין שיהי נדרשין המ"ע פנים לכאן ולכאן, וכבר אמר זה הקצ"ה למרע"ה, ואינו מוצן לפי"ז למה נקרא המחלוקת בהלכה שבדור האחרון שכחת התורה.

והנה רש"י ז"ל פי עשה אונק כאפרכסת מאחר שכולן לבן לשמים עשה אונק שומעת ולמוד ודע דברי כולן, וכשחדע להבחין איזה יבשר קבע הלכה כמותו. ואינו מוצן דאדרבה כיון שכולן מרועה אחד ניתנו מפי אדון כל המעשים צריך הוא האיד נדע להבחין אי זה יבשר לקבוע הלכה כמותו. והמהרש"א כתב שיש לומר אחרי רבים להטות, וצאמת מאינו צגמרא גם כמה כללים אחרים שפסקו כ"פ אף כיחיד נגד רבים. ויהי איד שיהי העיקר חסר מן הספר שלא אמרו שם צגמרא שום כלל איד להכריע את ההלכה אלא כתבו אותו העם שכולם מרועה אחד ניתנו מפי אדון כל המעשים ב"ה, וזה אדרבה מכדי הספק שלא נוכל להכריע כיון שכולם שוין שממקום קדוש יהלכו ואלו ואלו דברי אלקים חיים ואנחנו לא נדע מה נעשה, ולכאורה אין צד שום תי' על התחלת דבריו שהתחיל להגיד שלא יאמר האדם מחמת המחלוקת האיד אני לומד תורה לידע הכרעת ההלכה.

קסז

אבל האמת ברור בזה שצודאי יש דרך בכל מחלוקת לבוא על האמת בכל דבר הלכה, לפעמים ע"י כולל דאחרי רבים להטות או כללים אחרים שהת"ח בעלי האסופות המעמאים והמעבירים האוסרין והמתירין באים לידי השוואה כמו שהי' צימי חכמי הש"ס ובכמה דורות, אבל תנאי אחד צריך לה, שיהיו כל הדיעות כולן מרועה אחד ניתנו, כמ"ש צגמרא ע"ז כמה לשונות רועה אחד קל א' פרנס אחד מפי אדון כל המעשים ב"ה דר"ל שכל הבחינות שיש בבענין אין

קסא

פיהם של תינוקות של בית רבן כד אינון רכיבין בלד, וכד אינון קשישין אורייתא משתכח מנהון, כי הא דאריי מ"ד אל הנער הזה התפללתי הול"ל אל הבן הזה התפללתי, אלא אמרה חנה יח"ר שצטעה שיגדל ישתדל צעזרות במקום כמו עכשיו שהוא נער וכל אדם שחכה להיות צאקנותו כמו צנערותו יחכה למעלה שמואל הנביא וכו' יעיי"ש. והגם שזה מימרא דר"א לר"ע אבל כל דברי הזכר נשנו בצית מדרשו של רשב"י וכמה הפליגו בשכחת התורה שדור האחרון ואינו מחזיר כלל שיש אחת פלוגתא בדבר, ונראה כמו שכתבתי דלא פליגי ואף דעת רשב"י כן.

ובמה שאמר שלא תשכח התורה הוא ע"ד שכחת רש"י ז"ל בשה"ש עה"כ אם לא תדעי לך וגו' לאי לך בעקבי האלן שאם חזל הרועה מלהביג אותך הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו האלן והעקבים ניכרים, היינו להצבון דדרכי אבותינו הראשונים. וז"ל דדור שאין מואלן צו הלכה צרורה במקום אחד אין לו אלא להסתכל דדרכי הראשונים, ואם ככה נעשה שלא לזוז מדרכי הראשונים לא יהי שכחת התורה, והיינו דקאמר קרא כי לא תשכח מפי זרעו, שאם נלך בדרך הראשונים להיות זרעו וצניהם לילך בעקבותיהם, בזה ההצטעה שיכיו העקבים ניכרים כמ"ש רש"י ז"ל ויכול לידע בזה דרך התורה. גם בכלל ההצטעה שלעולם ימלאו עוד בין זרע ישראל שישימו לב לעקבות הראשונים. אבל הבולך ומצקש דרך התורה מאותו הדור שא"א למלאו צו הלכה צרורה במקום אחד זה ודאי צא לידו שכחת התורה. ואמר זה רשב"י יען שלכאורה לפי פשוטן של דברים שאמר עתידה תורה שתשכח מיראאל משמע ח"ו שתשכח לגמרי ואין שום עשה לכן אמר שאינו כן אלא שצאותו הדור אין למלאו הלכה צרורה, וגם הצרייתא שאמרה עתידה תורה שתשכח מיראאל מורה לדברי רשב"י דמקרא מלא הוא כי לא תשכח מפי זרעו אלא כוונתם על אותו הדור שיחי' צו שכחת התורה.

ובאמת כי אלו השתי צחינות מצוהרין בזהדי דדברי רש"י ז"ל הני"ל בשה"ש עה"כ אם לא תדעי לך וגו', שיחי' דור שלא יוכלו לידע הנהגה מן המנהיגים, אבל זה ודאי שנקצים ניכרים מדרכי הראשונים להצבון

ולפי זה י"ל שאין שום פלוגתא בזה בין התנאים אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וכבר הביא במצוא התלמוד הנדפס סוף מס' ברכות בקינור כללי התלמוד שם בשם הר"ן שכאשר נראה אמוראים שסובל מאמרם לומר שאינם חולקין אעפ"י שהוא דחוק קצת אין לנו לומר שחולקים, דכלל גדול הוא אפשי פלוגתא לא מפשינן. עוד הביא דאף שפ"י הרוצ בשאומר בלשון פלוגי אומר הוא חולק, מ"מ מצינו לפעמים שאומר בלשון פלוגי אומר וכו' לא חולק. ועי' בחידושי הרשב"א מס' סוכה דף כ"ה שאמרו שם בגמרא ר' יוחנן אמר ואעפ"כ כתב הרשב"א שאין בזה פלוגתא דכולהו תנאי הכי סברי ור"י הוא דמפרש להו, וכן הוא בכמה מקומות בש"ס. והנה בלשון אין שום דוחק כלל אם נימא דלא פליגי אלא אדרבא מיישבין כל הקושיות שכתבתי ברווחא אם אין בזה שום פלוגתא, דהנה בלשון אמר רשב"י בלשון ח"ו שתשכח תורה מיראאל. ובספרי הוא בלשון אחר צפרשת עקב פיסקא מ"ח רשב"י אומר עתידה תורה שתשכח מיראאל, והלא כבר נאמר כי לא תשכח מפי זרעו אלא איש פלוגי אומר ואיש פלוגי מתיר וכו' ולא ימלאו דבר צרור. ומזה נראה שרשב"י עצמו אמר אותו בלשון שצרייתא עתידה תורה שתשכח מיראאל, הגם שיש מפרשים שהוא בלשון בתמי', והיא מחמת הקושיא שנגמרא אין בלשון כן, אבל לפענ"ד יותר מסתבר לפרש כפשוטו שרשב"י קורא לזה שלא ימלאו הלכה צרורה שכחת התורה, דכיון שלא יוכלו לידע דעת תורה היו זה שכחת התורה. ומה שאמר כי לא תשכח מפי זרעו יחזקא להלן.

והנה יותר מזה הוא צו"ח במדרש הנעלם דף י"ג ע"א (דפוס מונקאטש) ח"ל: באותה שעה בכה ר"ע אל על מה קא בכים, אמר לו הוי לדור שיכיו יתומים ממך, א"ל אל תאמר כך אלא ווי לדור שיכיו יתומים בלי אב, בלי חכם מורה ולא תלמיד הוגה, וימים יבואו שכל הדור יהיו חלופים ועזי פנים ותשכח תורה ואין דורש ואין מצקש, והמתעורר לבו בתורה יהי נבזה וחזל אישים ווי לדור ההוא כד ייתי ההוא דרא. א"ל לית דרא ההוא מתקיים אלא בהבדל

שהיה שכתה התורה צימיו הלל עד שעלה הלל, שהרי היו שם בני צחורא נשיאי ישראל והרבה תנאים ותלמידיהם וכו' זה בזמן הבית שעלו שם לרגל כל החכמים והיו הסנהדרין בלשכת הגזית שהרי עד מ' שנה קודם החורבן ישבו הסנהדרין בלשכת הגזית, וזה כי מאה שנה לפני החורבן שאז עלה הלל לנשיא, ומצואר בגמרא שבת דף ע"ו שנשיאותו של הלל כי מאה שנה לפני החורבן יעיי"ש בגמ' וברש"י, ובוודאי אי אפשר לומר שהי' אז שכתה התורה, וע"כ דקאי רק על אותה ההלכה דפסח דחי שבת שנחלמה מכל חכמי ארץ ישראל אלא הלל שעלה מצבל וקבל משמעי' ואצטליון יסד הלכה זו כמצואר בפסחים דף ס"ו. וכן קשה עוצא צמה שאמר שהיה שכתה התורה צימיו רבי חייה שהרי היה זה צימיו רבינו הק' שהי' דורו מזוין בהפלת החכמה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' זרעים ואמרו בגמרא גיטין דף נ"ט מומות משה רבינו ועד רבי לא מזינו תורה וגדולה במקום אחד, ואי אפשר לומר שהי' אז שכתה התורה, וע"כ כתב הריעצ"א דקאי על הלכה אחת דמייירי שם.

ובערך לנר נתקשה בזה דלא מזינו שנשכתה אחת הלכה צימיו רבי חייה, וע"כ כתב הכוונה לפי מה שאמר ר"ח בכתובות ק"ג אלא עבדי דלא משכתה תורה מישאל וכו' ומתנין שיתא סידרי לשיתא ינוקי וכו', ומזה נשמע דאם לא עשה רבי חייה מעשה זאת היתה התורה נשכתה, ולכן אמר חזרה ונשכתה עליו רבי חייה וצינו ויסדור, יען שלולא מעשיו היתה התורה משכתה ח"ו. ואפשר לכוון זה בסוף דברי הריעצ"א כאשר העתקתי לעיל לשונו. אבל בהתחלת דבריו כתב בפירוש שנשכתה אז אותה ההלכה. ובאמת שמ"ש שלכן נקרא צימיו שכתה התורה כיון שלולא מעשיו היתה התורה משכתה זה ל"ע לכאורה שהרי צימיו צפי' שהוא הי' בעל המעשה בראשונה שהתיר לכתוב תורה שבעל פה אף שהוא איסור דאורייתא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שצביל לולא כן היתה התורה משכתה, וכמו שאמרו בגיטין דף ס' ע"א כיון דלא אפשר ופירש"י ז"ל שם דלא אפשר מליכתה שנתמעט הלל והתורה משכתה,

בהם, ויוכל לידע משם המחצות ומצקש האמת. וכן דרשת רב עה"כ והפלא הי' וגו' הפלא ופלא דקאי על אצידת חכמת חכמיו שהוא שכתה התורה, אין זה סותר לדברי רש"י כי קאי על אותו הדור שהי' אצידת החכמה בדרך הפלא ופלא, כאשר אנו רואים עכשיו בעור"ר הטעותים הנוראים נגד השכל והחוש, אבל כולם מודים גם להצטחה שנקראה כי לא תשכח מפי זרעו כמ"ש, ולא קשה מידי מה שלא הקשה צ"ס ואידך, כי אין צוה שום פלוגתא.

קפט

שוב הצוננתי בדברי הצ"ס סוכה דף כ' ע"א שנכתבה כשנשכתה תורה מישאל עלה עזרא מצבל ויסדה, חזרה ונשכתה עלה הלל הצבלי ויסדה, חזרה ונשכתה עליו ר' חייה וצינו ויסדור, ופירש"י ז"ל כשנשכתה תורה מישאל לא נשכתה כולה קאמר אלא הלכות שכוחות מצני צחורא שהיו ראשי ארץ ישראל כדאמרין בפסחים פרק אלו דברים. עלה הלל הצבלי שמיוס שגלה יכני' החרש והמסגר עמו היתה ישיבה מזוין צבלי. ובתוס' ד"ה עלה כתב שהלל יסדה שלמד משמעי' ואצטליון כדאיתא בפסחים. וצריעצ"א שם נתקשה בזה דאמר חזרה ונשכתה עליו רבי חייה וצינו ויסדור דלא מזינו שנשכתה תורה צדורו של רבי חייה, שהרי צדורו הי' רבינו הקדוש וחציריו שהיו גדולי ישראל. אלא אמר כך שצביל מה שחידשו בהלכה זו, שכל המקיים הלכה אחת הרי הוא כאלו מייסד כל התורה כולה, ובכלל דבריו ג"כ שראויים לייסדם בזה זכרונות שבהם כדאמר בפרק השוכר את הפועלים אלא עצינא. שלא תשכתה תורה מישאל, עכ"ל. ונראה ממ"ש על רבי חייה וצינו שחידשו בהלכה זו ולא פ"י באיזה הלכה דקאי על אותה ההלכה של מחללת דמייירי שם צ"ס. אך ל"ע לכאורה שהרי כמה פעמים מזינו צ"ס רבי לא שנה רבי חייה מנין, ואם כן ע"כ שלא חידש רבי חייה הלכה שלא נשנה מפי רבינו הקדוש. אלא אפשר שהי' זה אחר פעירת רבינו הקדוש שנשכתה הלכה זו והתורה רבי חייה כמו ששמע כבר מפי רבי.

והנה מה שכתבו שלשכתה הלכה אחת קרי לי שכתה התורה זה וודאי מוכרח ממה שאמר

דפרי עץ הדר הוא אחרון ודרשו מלשון הדר שהוא דר
באילנו משנה לשנה, וכתב שם דוודאי ידעו מכבר
שצריך ליקח אחרון ועשו כן דור אחר דור בקבלה עד
משכ רבע"ה, אלא שצקשו ע"ז גם רמז מקרא. וכן כתב
שם על כמה דרשות שחז"ל ידעו זה גם בלא"ה בקבלה.
וכמו כן נראה גם בזה שחז"ל ידעו בלא"ה המעמד
שצטיקצא דמשיחא שלא ימלאו הלכה ברורה במקום
אחד. — ולפי פשוטו דאם פני הדור לפני הכלל, ועל
מה שאמרו בגמרא סנהדרין דף ל"ז שצטיקצא דמשיחא
היוקר ימות פירש"י ז"ל בלא"ה היוקר ימות מכוון
שכן יחי' עותן ורמאי, ועוד ענינים כאלה בגמ',
האריך אפשר שיחי' דדור כזה ה' ברורה במקום א',
ומי יוכל לידע באותו הדור על מי לסמוך וללמדו למי
בדבר הלכה, — וכבר הבאתי לשון הוצ"ח שהתאונן על
אותו הדור שיחי' בלי חכם ומורה ותלמיד הוגה ועוד
ענינים נוראים, וע"כ סמכו זה אקראי שנשמע משם
שכחה התורה, אבל צביל שגם זה ידעו שמי שיראה
לידע האמת יוכל להכיר מהפסיעות שדרכו בזה
הראשונים ז"ל כמו שהבאתי מדברי רש"י ז"ל, לכן
חירלו בזה הפסוק דלא תשכח מפי זרעו כמבואר לעיל.

ובעין זה הוא מה שאמרו שם בגמרא סנהדרין ל"ז
אין בן דוד בא עד שתתכפך כל המלכות
למינות, אמר רבא מאי קרא כולו הפך לכן טעור הוא.
ובדאי שמאותו הקרא אין הכרח לדרוש שתתכפך כל
המלכות למינות כי כך קרא צדיני נגעים כתיב ופקא
מינה להלכה, ואין שם רמז מענין המלכות, אלא כיון
שבלא"ה ידעו שהוא כן, אסמכו' אקרא כעין מה
שהבאתי לעיל מדברי הרמב"ם ז"ל בשאר דרשות,
וכמו כן צריך חילוקא שכתבו חז"ל צענין שכחה
התורה, ומר אמר חדא ומא"ה ולא פליגי כמו שכתבתי
לעיל. הן אמת שצטו"ה צדור השפל הוא מחמת השפעת
הדור המרובה, ובפרט אותן שיש להם קצת נגיפה
עולם חשך צעדם שלא לראות האמת אף מדעת
הראשונים ז"ל והשודד המטור עיני חכמים הוא
המסלק דברי לדיקים, שמסלפין גם דברי לדיקים
וקדושים שדורות שלפנינו להעמיס גם בדבריהם דרכם
הרע והמכנין דברי אלקים חיים, וכבר פירשו בפסוק
ממרים הייתם עם ה' שהי' המרתם עם ה' באמרם
שכן כזה ה' לפי הפירושים הזרים שאמרו בתוס"ק

ובגמרא תמורה דף ע"ו מוטב שתיקער תורה ולא
תשכח התורה מישראל, ונמלא דלולא מעשה רבי
בכתובת התורה בודאי הי' ח"ו שכחה התורה, ואם כן
למה לא חשב אלא עזרא והכל ורבי חייא והשמיים
רבי. ולפי דברי הריטב"א שנשכחה הלכה אחת בימי
ר"ח אפשר שזה לא הי' בימי רבי לכן לא חשבו. ומלשון
הריטב"א נראה שהרכיב שני הטעמים יחד דלא הפסיק
באמנע לומר שהוא שני תרומים, ול"ע האריך תלוי זה
בזה.

ועכ"פ היותא לנו מדברי הש"ס כאן בסוכה דשכחה
הלכה אחת קרי ל' שכחה התורה, ולפי"ז צריך
לבדוק לכאורה מה שטרחו צ"ס בסחירת הקראי
האומרים שיחי' שכחה התורה שהוא נגד הקרא
דלא תשכח מפי זרעו, הלא אפשר לומר דמה שאמר
שכחה התורה הכוונה שישכחו אחו הלכות פרטיות,
ומה שאמר לא תשכח מפי זרעו קאי על כללות התורה
ורוב גופי תורה ולמה הוצרך לחדש שלא ימלאו הלכה
ברורה במקום אחד. ואולי צביל שנלמד מהקרא
דכפלא ה' את מכותך ואצדה חכמת חכמיו וגו' וקרי
ל' הפלא ופלא לא יחא ל' למימר דקאי על שכחה
הלכה אחת, דאף דלשון שכחה התורה אפשר לומר גם
על הלכה אחת, אבל לשון ואצדה חכמת חכמיו לא
שייך לומר אם החכמה קיימת ברוב גופי תורה, וכן
הלשון הפלא ופלא לא שייך בזה. גם מה שלמדו
בצרייתא מקרא דרעב ואמא לשמוע דבר ה' אפשר
דשכחה הלכה אחת ויכול להצביע נפשו צשאר גופי
תורה אין זה רעבון ואמאון, ולא יחא ל' למימר ע"ז
הלשון רעב ואמא וגו'.

ויותר נראה כי חז"ל ידעו הכל איך יחי' המצב
צטיקצא דמשיחא ברוב קדשם או בקבלה כמו
שחשבו בצרייתא דסוף סוטה וסנהדרין דף ל"ז הרבה
ענינים צטיקצא דמשיחא חולפא יסגי וביין ציוקר לפני
הדור לפני הכלל ועוד כמה וכמה ענינים מצהילים
שלא הביאו עליהם שום רא' מקראי, אלא שצמח שהי'
אפשרות להסמיכו אקראי הביאו מהקרא, וכמ"ש
הרמב"ם ז"ל שבהקדמתו ל' זרעים על כמה דרשות
כמו צמחות אחרונות שצקשו לימוד מקרא מנה ידעין

דעת אחת דברים המפורשים בנביאים ב כמה פסוקים אין מספר, אי אפשר שיבוא לידי טעות מר כזה.

וא"כ כל השלשה דברים שחשב רש"י בקרא דישוטעו לבקש דבר ה' ולא ימצאו הכל אחד הוא, שכל רק משכחת התורה, אלא שהוסיף לכתוב בפרשיות אלו בנביאים דברים הקצ והנבואה להודיע ש"י שלא ימצאו כלל ברורה דעת של תורה יגיע הטעות אף בדבר הקצ והנבואה כמ"ש, מה שדורות הקודמים לא ה' מציאות לשער זה בשכל אנושי, שחז"ל גילו לנו מדברי הנביאים מה שאנו רואים עכשיו בעו"ר בחוש, ואוי לדור שקד עלתה בימיו, ואין לנו אלא להסתכל בעקבות הראשונים וימניה לא נזע. הגם שהמושפעים מהדור ההוא אשר בו שכחת התורה ר"ל כמה מהפכים גם דברי הראשונים וחולין בוקר סרוקי גם בהם, מה שלא ה' ולא נבדל, כמו שאומרים גם פירושים זרים בפסוקים ובמאמרי חז"ל ובשאר ספרן של נדיקים, אבל למקשי האמת אשר אינם מתחשבים כלל עם השפעת כל הדור ההוא ורואים לידע דעת הראשונים, להם פסיעותיהם ועקבותיהם עדיין ניכרים, כמ"ש רש"י ז"ל. וע"ז באה הבטחה כי לא תשכח מפני זרעו כמבואר לעיל.

ואמר חז"ל אם הרב דומה למלאך ה' נבואות תורה יבקשו מפיו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו, ונראה הכוונה כי בודאי הראשונים כמה כמלאכים ש"כ אף שצטט מנצ כל דורינו רחוק בתכלית הריחוק ממנצ הראשונים זל"ה, מכל מקום כיון שדבריו בדברי הראשונים זל"ה עכ"פ יש לו בלימוד ההוא דמיון לדברי הראשונים כמלאכים, והוי בלימוד הזה עכ"פ דומה למלאך ה' נבואות, ולכן תורה יבקשו מפיו. ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו, שלא ליפול בהשפעת החדשים שמקריב באו לא שערום אצותיהם. הארכתני קצת במנצ דורינו, אבל הרבה יותר ממה שכחתי יש בהענין אלא שח"א להביא הכל על הכתב, גם לא אוכל להאריך כ"כ ישמע חכם ויוסף לקח.

קטא

והנה הדברים בארץ ישראל בודאי שאין לנרפס לדון בענין שנוגע להמלוכה, ראשית הוא דין פשוט

בגילוי פנים בחורה שלא כהלכה, אומנם אעפ"כ השם לבו לדבר ה' להכיר האמת ומסלק מעליו כל נגיעה השי"ת בעזרו שיכיר האמת מפסיעות הראשונים ז"ל.

קע

ומה שאמר עוד דבר ה' זו הקץ בודאי שאין כוונתו על התגלות זמן הקץ, שזה לא ה' מעולם, אבל זה הוי ידעין ודאי חומר האיסור של דחיקת הקץ ועד היכן הדברים מגיעין להיות נשמר מקץ של שקר בכל אופן ואופן, גם ידעו הסימנים הצוררים, הן לדעת הרמזים בהלכותיו שאי אפשר לגאולה בלא תשובה של כל ישראל, והן לדעת המהר"ל שהוא כדעת רוב הראשונים וסתמא דגמרא שאי אפשר בלי ביאת אליה מקודם ויש עוד סימנים צוררים שלא ראיתי להאריך בהן מיראת האריכות כ"כ כי די כמה שכחתי, וזה ודאי מה שהוא בלא תורה כלל אלא על ידי המסיתים והמדיחים למינות ואפיקורסות ועקירת כל התורה ח"ו שזה ודאי מרחיק את הקץ בלא ספק ולריך לצרות מה יותר מהצרות מן הארי הרודף אחריו להורגו ולא ח"ו להשתתף עוד בדבר או ליתן איזה חיזוק אף בדיבורא בעלמא ולחשוב ח"ו מחשבת פיגול כ"כ על האסון הנורא ההוא שיש בו מעניני הקץ, שטעות גדול ונורא כ"כ בעניני הקץ לא עלה על לב מעולם, זאת בימיו אלה בעו"ר שכ"כ הגיע שכחת התורה לטעות בדבר צרור כזה, שהוא באמת הפלא ופלא האף נתעוררו עיניהם כ"כ, כדרשת רב עה"כ והפלא ה' וגו' הפלא ופלא.

ומ"ש עוד דבר ה' זו נבואה, הנה כבר סתם הרמזים ז"ל באגרת חתמן שזה ודאי שקודם הגאולה תחזור הנבואה לישראל, וכן כתב בהלכותיו שהמלך המשיח יב' נביא גדול יותר מכל הנביאים עד קרוב למרע"ה, וזה ודאי ח"א כי אם ע"י קיום כל התורה בשלימות, ואין מקום לטעות שיהי איזה ענין של גאולה ע"י הפרת התורה ח"ו. וגם שאף בכתבי הנביאים שבידנו כמה אומרים פשטים זרים של שקרים וכזבים להפוך דברי אלקים חיים, ולא ראיתי להאריך להעתיק כל דברי הנביאים, כי אין קץ לדברי רות, אבל כ"ז הגיע לדורינו מחמת שכחת התורה. והמסתכל

וכתב שם שאין שום צי"ד בארץ ישראל שאינו נוגע בדבר, ע"כ יפה עשו המפשירים באמ"ד שמסרו הדבר לצי"ד שצא"ס לזכר הסמוכה ואינם נוגעין בדבר כלל, יעיי"ש. ומכש"כ צעניני הממשלה שהרבה תועלות חומריות חלויים בה, ואין לדון בזה אלא במדיניות שמחולקת לה שאינם נוגעים כ"כ. הן אחת שהנגיעה עומדת בכל העולם מחמת שכל העם לוחצים בכל מיני לחץ זה הדחק על המנהיגים וראשי ישיבות והדיינים לעמוד בצד המדינה, וממש כולם נוגעים בדבר שהכל לריבים עזר ותועלת מן העם, ודא עקא שא"ל להוליא צדוריו דבר אחת צענין זה, אמנם בארץ ישראל הקרובים אל החלל והמה תחת ממשלתם וממשלת המפלגות בודאי נוגעים ביותר, הרחמן הוא ית"ש וילינו מהם ומהמונם וידריכנו בדרכי האמת.

קעב

והמהר"ל צקונטרס הסמיכה שבסוף הספר הביא כל הענין שחכמי לפת החליעו להחזיר הסמיכה, והמהר"ל עם חכמי ירושלים לא הסכימו לדבר, וכתב שם המהר"ל אף כי אגחנו מועטים נגד חכמי לפת דנפישו מיון עובא, מ"מ אי אפשר לומר בזה אחרי רבים להטות כי לא נתוועדו יחד להיות שקיל וערי דדיעותיהם זה כנגד זה, ואין אומרים בכה"ג אחרי רבים להטות, אלא כשהוא רובו מתוך כולו. ואף אם יאמרו שיתוועדו עכשיו יחד לדון בדבר, זה לא מועיל דכיון שכבר עשו מעשה עפ"י הוראתם הוי נוגעים בדבר דכסיפא להו מילתא למיחדר ומחמת אותה הנגיעה עושה נטיית הדעת לטעות בזהאמת וא"ל לנרפס למנון הרוב. והאריך בדבר להביא כמה ראיות מן הש"ס דאף באמוראים הקדושים אחר שעשו מעשה עפ"י הוראתם חשבו להם ללוגעים מעטם זה דכסיפא מילתא למיחדר וק"ו בזהאמת זמנינו, יעיי"ש שהאריך. וככה אני רואה עכשיו שידוע אני שיש גם בחור האגודה רבים וצ"צ יראי ה' שכואב להם המעשים האלה אך אינם יכולים לעשות דבר נגד המנהלים וליסוג אחר מן האגודה כיון שהם כבר בחובה עשו מעשים רבים במפלגה זו, כסיפא להו

במשנה סנהדרין דף י"ח מלך לא דן ולא דנין אותו, ואמרו זה עובר במעשה שה' צהציריו של שמעון בן שטח שכבשו פניהם בקרקע מאומת המלכות וה' אסון גדול ר"ל, וכואב הלכה זו גם ברמב"ם פ"ג מהל' סנהדרין ופ"ג מה' מלכים, ודין זה אם להשתתף במלוכה או לקחת חלק בצחירות, שזה חלוי באיסור העמדת מלכותם א"כ צוידן הזה המה נידונים, ויש בזה תקנת חכמים שלא לדון על המלך מי שהוא תחת ממשלתו, שחלדד שאי אפשר להם להכריע דין זה מחמת ההלכה שהצאתי לעיל מדברי הראשונים אף בשאר אלם שיש צעיר, דחיישין שה' לו נטיית הדעת מחמת יראת האלם ומוציאין אותו לדון לעיר אחרת, ומכש"כ באלמותו של מלוכה שבדאי הדין כן, אמנם באלמות המלוכה יש ע"ז חק"ה מכבר עוד מימות התנאים שצימי שמעון בן שטח בזמן הבית.

קעב

גם הנה מבואר בגמרא בזה בחרה דף מ"ג ס"ח שנגנב אין דנין צדייני אותה העיר שכולם נוגעין בדבר, וכן האומר חנו מנה לעניי אותה העיר אין דנין צדייני אותה העיר ואין מציאין רא' מאותה העיר, ופריך עניי שקלי דייני מפסלי, ומסיק דאפילו היכא דקין להו, מ"מ ניחא להו כיון דרווח רווח. וברי דאף אותן שאין להם שום חלק מ"מ כיון דניחא להו צריכות הבא לעיר הוי עי"ז נוגעין ופסולין לדון. וע"כ פסקו העוש"ע חו"מ ס"ס ו' דבעיסקי המם אין דנין צדייני אותה העיר לפי שיש להם או לקרוביהם חלק בן, אלא בשיש מנהג צעיר צדייני העיר ידונו על המם הוי כמי שקבל עליו קרוב או פסול כמ"ש העור, וזה דוקא צעניני מסים לא צענין אחר כמו שהביא שם הפ"ת ס"ק כ"ע, וא"כ צעניני הממשלה והמפלגות שבחור הממשלה שהפרנסות והרבה עניי כבוד וממון ושאר לריבים בין לעניים בין לעשירים חלויים בזה אין ספק שכל הדמים תחת אותה הממשלה כולם נוגעים בדבר להיות דעתם עם הממשלה ואין להם לדון בזה.

ועיי'ן בזה"ס יו"ד סי' רל"ד כמה שה' דו"ד בין אנשי ירושלים ואנשי לפת בדבר איזה נדקה,

הם מעידים כן, ה' לכם להאמין כי האחרים מפני מורק
לצ אמרו מה שאמרו. והנכון מ"ש שם שכולם הודו לפני
משה ואהרן וכל העדה ואמרו באלו אל הארץ אשר
שלחתנו וגם זאת חלב ודבש היא, והנה כולם בהסכמה
אחת בעוצת הארץ, אבל בחזק העמים ההם המסו את
לבבם, ואח"כ צראותם כי יהושע וכלל חזקו את לבם
למלחמה באלו שאר המרגלים אל בני ישראל צפני משה
והוליו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה,
יעי"ש שהאריך. גם צפ' שלא החליט פי' זה וכתב
אח"כ שלא נאמר לומר כי על יהושע וכלל אמר משה כן,
כי למה ישמעו לשנים ולא יאמינו לעשרה, וכפי הנראה
נעם ממה שדחק לתוך דברי רש"י ז"ל שאך יהושע
וכלל אמרו עוצת הארץ (יען ששאר המרגלים אמרו
ארץ אוכלת יושביה היא כמו שצייר הרא"ש בזה),
דצאמת אינו מובן תי' זה שהי' הטענה מה שלא האמינו
ליהושע וכלל יען שהקב"ה אמר כן, דאם הטענה בשביל
שהקב"ה אמר כן אין נפקא מינה במה שאמרו גם
יהושע וכלל כיבודו ועוד לקרא, דהרי לגבי דבריו
של הקב"ה לא מעלה ולא מוריד הסכמה שום צריחה
בעולם, וכי אם כל העולם כולו יאמרו בהיפך ויכלו
להכחיש ח"ו מה שהקב"ה אומר, ועי"כ שדבריו של
הקב"ה ה' להם מקום לעשות ולאו כו"ע זוכים לכון
האמת, ואפשר שששציל שהסכים הקב"ה לשלוח מרגלים
הביו שצריכין לסמוך עליהם ולהאמין להם מה שיאמרו,
וא"כ התמי' קיימת מה היתה הטענה להאמין לשנים
יותר מלעשרה דצאמת היו כולם לדיקים שנצחרו מהדור
דעה עפ"י ה' להיות נשיאים עליהם, כמבואר שם
במדרש, ועי"כ נעם הרמב"ן מדעת רש"י ז"ל וחידש
שכולם אמרו בעוצת א"י. ומה שצפ' שלא הוסיף
הרמב"ן עוד בקושי' ממה דכתיב ואשלח מכם שנים
עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר, כבר כתב
הרמב"ן עלמו בכמה מקומות שכ"פ דרך הכתובים
לקר' ואינו מפרש בסיפור מי האומרו, וצפ' דברים לא
הזכיר כלל מקושיא זו אלא מאותה התמי' דלמה לא
יאמינו לעשרה יותר משנים.

אמנם צאמת דברי רש"י ז"ל המה מהספרי וז"ל
רספרי. מי אמר עוצתה יהושע וכלל אעפ"כ
ולא אביהם לעלות וגו'. א"כ מבואר צפ"י שזה היתה

מילתא למיבחר, ומחמת אותה הנגיטה עושים עזדיק
להלדיק השיטה ואינם מכוונים אל האמת.

ולפי דעתי אלו ה' מניאות שיתאספו כל יראי ה'
וביו יכולים כאו"ל להגיד דעתו בלי שום פחד
ומורא וכלי שום נגיטה, ה' לנו רוב גדול מהיראים
לדעת האמתית אשר כחצת, אבל הוא דבר שא"ל
כי הרבה ת"ח ויראים מפחדים אף לבוא בשטח זה
שאנו דענה אחת עם מלך הדור שתנו מדרך האמת,
ומכש"כ לגלות האמת אשר בלבבו אימתא דלצורה עליו
באופן מבטל. והאסיפות הנעשים בעולם ערצויות
גדולה ביניהם שיש בחוכם הרבה שיש להם דעות
כחצות ונגיעות עלומות. וק"ז בישמה משה פרשת
משפטים כתב בפסוק כי השוחד יעור פקחים
ויסלף דברי לדיקים, דקשה הכפל וגם קשה וכי לדיקים
מקבלי שוחד הם, וכתב לבאר דהמקבלי שוחד אף שהם
חכמים צאמת אי אפשר שלא יעו, ועורים הם צאמת,
ואף שיושבים עמם נקיים ולדיקים שאינם מקבלי
שוחד הם מצלצלין ומסלפין את דבריהם, וסיום ע"ז
כנ"ל ברור. הנה כתב כן אף כשיש א' שמקבל שוחד
מצלצל ומסלף את היושבים עמו אף אם הם נקיים
ולדיקים, ומכש"כ כשיש שם הרבה המדברים מתוך
נגיעות עלומות שמצלצלין ומסלפין הכל. ומבואר בשו"ע
חור"מ סי' ג' ס"ב דאם יש בחור הבי"ד גם אנשים
שאינם מהוגנים לא היו בכלל בית דין דהוי קשר
בוגדים, ומקורו בסנהדרין דף כ"ו דפירש"י ז"ל ע"ז
דכיכא דבעינן צ"ד נמנין זה אינו נמין.

קצר

ובהיותי צירושלים צפ' דברים בע"ל אמרתי שם
באמנע הדרשה לפרש מה שאמר ויאמרו עוצת
הארץ אשר ה' אלוהינו נותן לנו ולא אביהם לעלות
וגו' ופירש"י ז"ל, והוא מהספרי, מי הם שאמרו עוצתה
יהושע וכלל. וכתב ע"ז הרמב"ן ז"ל ואני חמה א"כ
מה הטענה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר
מן השנים. אולי טען עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם
שהיא ארץ עוצת וגדולי השלוחים והלדיקים שבהם אף

טוענים שרצים עמהם, אבל הן המה שהולידו דיעות האלו במספר המרובה, ואף העומדים בדעת שלימה ורואים האמת מפחדים לגלות את אשר בלצבם מאימתה לזיכורה המרובה ומבהיל הרעיון, ופשיטא דלא אזלין בחר רוצא במלכ כזה, מלכד שאר טעמים ברורים שהבאתי בזה המובנים למבקשי האמת. וכבר הבאתי מהיעצ"ץ זל"ה שאף אם רואים עצמם יחידים ממש כמ"ש בלשוננו אף אם אין איש מתחזק עמך אין לפחד לנטות מהאמת. והרואה בעינה פקוחה יראה שעדיין יש תלי"ת אלפים בישראל שמרגישים האמת, אך דעת רוב ההמון התועים ומתעים הן המה היו בעוכרינו, ואין להאריך בזה יותר, והעיקר שזריבין לרחמי שמים, ונקוד להשי"ת שאל יעזבינו ואל יעשינו.

קצה

ובאשר התחילת המצובה הנוראה מכת ש"ץ ימ"ש בתחלה העצה כמעט את כל העולם כולו, אף גדולים עצומים שהיו צימים בהם. והמכריז ששפורע ז"ל שהי' אז גדול הדור בגאונות וקדושה יתירה, וראיתי מחכמי דורו שמתארים אותו בתואר הקדוש האלקי, הוא הי' הראש והראשון שעמד במלחמה חזקה נגדו והפקיר את חייו נגד כל הקמים עליו בזה, וחיצר אח"כ סי' זאת נוצל צדי ד' חלקים, אשר צו יסופר כל המאורעות שעברו וחלפו בענין הש"ץ. ובתב שס בח"א שמדבר שם מהתחלת הענין, והגני מעתיק אחת שורות בקיבור מאמנע דבריו ח"ל: לא חלתי מלככות בתי קבועה על קלות האמונה החדשה הזאת לבנתי השקיף אל האמת וכו' ולא הי' לי יכולת לדבר בפני אחד מדלת העם, מכש"כ בפני בעלי חורה, ואדרבא הם היו בעוכרי וכו' מוכיחים אותי על פני האם חכם אתה מכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שקיימו כ"ץ, ולפעמים הייתי שוחק ולפעמים כועס, ועם קלף בעלי שכל היו דברי ואם מעטים הם נשמעו למאמרי לומר לא תסורו מאחרי קבלתינו כי כל השמועות טובות וחמודים כל יועילי כי ההמון תאותם הגבירה דמיונם וכו' יעיי"ש שהי' זמן ארוך שהיו ממש יחידים בדור שעמדו בנפשותם נגד רוצא דרוצא דעלמא ששמו אותם

הטענה מה שלא שמעו ליכושע וכלב שאך המה אמרו לעוצה. ומה שכתב הרמב"ן דרך אחר הנה ע' פנים לתורה והרשות נתונה לחדש ולהוסיף אבל אי אפשר לנו לחלוק על הספרי וההכרח ליישב דברי חז"ל ואריך לתרץ תמיכה הרמב"ן ז"ל בזה.

ונראה לענ"ד עפ"י דברי האור"ח הק' בפ' שלא צענין המרגלים, דלכאורה הוא פלא הלא בשעה שנשלחו היו כולם לדיקים, ומצוה צמד"ר סי' שלא פ' ע"ז סי' ה' שהיו כולם לדיקים ובני אדם גדולים היו, ומשה נמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד ואמר לו ראוים הם הלא שאת"כ נתהפכו, וא"א להבין האריך נתהפכו כ"כ כל העשרה לדיקים. וביאר האור"ח הק' ריש פ' שלא דלד שכונת המשלחים הייתה רעה תפועל פועל הרע בשלח ויחזור להיות שלחו של אדם כמותו ויולד צו תכונה רעה, מה שלא הייתה צו קודם, כדרך שתולד צחי' הקדושה בשלחתי מלך לעוצה אות, ולא הגם שהיו לדיקים בהתחלתם עשות הבריכה לרגל נולד בהם תכונה רעה מהמשלחים ויעצו להדית, עכ"ל. ולפ"ז כל מה שאמרו אותן העשרה מרגלים הי' נאמח מחמת דעת הציבור שצאו אליהם בתכונה רעה ואף שהי' אז דור רעה וגדולים בלדקות יותר מכל הדורות, כמו שהבאתי למעלה, אבל כיון שצאותו הענין צאו בתכונה רעה גרמו מה שגרמו. וא"כ לא קשה תמיכה הרמב"ן שהי' להם טענה לשמוע יותר לעשרה מלשנים, שהרי זה גופא מה שאמרו העשרה כן, הם היו החייבים בדבר שנתהפכה דעתם מחמת דעת הציבור שהי' בתכונה רעה והי' להם לשמוע לקול השנים, אף שמועטים הם מ"מ כיון שעמדו בדעתם ולא נתהפכו מדעת הציבור הוי דעה אמיתית, ואין לזכותם במה שהעשרה המרובין לא אמרו כן, כי אדרבא זה להם לחוב גדול, שעל ידם נתהפכו דעת המרובין אף אלו שהיו לדיקים, ח"ו.

ויותר מזה הוא בדורינו עכשיו צע"ה שבאים האגודת וכל המפלגות והנגררים אחריהם בתכונות הרעה והמרה ר"ל אל המנהיגים בתחבולות שונות ומשונות ובאמצעים שונים לעורר עיני העולם, ושזב

דנא, כמו שבבאתי מהמהרלנ"ח כי לחזור מהנעשה
זכר יש נגיעה גדולה המסמכת עינים, אלא שאח"כ שהי
נראה בעליל את הפרת הדת והמיונות והכפירה ר"ל
שלא מהם, נכנסו הרבה גדולים וקדושים ללחום נגדם
במס"נ, כי היו בזהותן הדורות גדולים וקדושים לאלפים,
גם בחוק ההמון הי' הרבה יראה שמים, ובהרבה
מקומות נידו והחרימו בכל יום את כל הכת ש"ץ
והנגררים אחריהם לידע ולהודיע להגלל מהם, כמוצא
כ"ז בספרים, ובהם תמו ונכתרו. וראה הגאון היעצ"ץ
ז"ל בחכמתו הגדולה שעוד יקומו כת אחרת והזכיר
עוצה במגדול עוז שלא לפחד מהדור ולא ליסוג אחור
אף אם נשאר יחידי בעולם, כמו שהעסקתי לשונ.

והביא עוד בסוף ח"א שאף אחר שזכר השמועה
מהמרתו את דתו, עדיין הי' רוצה דמיונכר
מחזיקים בלמונתם, קאתם מכחישים וקאתם אומרים
יש לו סוד, והתמיד בעשות הכבוד זמן מרובה. וקאת
מהאשכנזים שהיו יותר אדוקים היו ממאנים להאמין
ולא לשמוע דבר רע כנגדו ומכש"כ שהמיר דת, ולכן
אומרים שהוא עלה לשמים ולורתו נדמית להם כאיש
מומר, ודברים אחרים של הבאי שאסור לאחד בהם
הגייר, והיו עומדים כנגד מי שמקללו או מחרפו או
מזהר אותו בדברים או לשום נביא מנביאיו המוחזקים
אצלם, עכ"ל. ושוב אח"כ ביתר החלקים הביא מה
שלאט לאט נתגלה קלטו. וכפי אשר אנו רואים בכל
הספרים המדברים מהם, סבלו מאותה הכת תקופה
ארוכה של הרבה יותר ממאה שנים עד שנכרת זכרם,
והי' בתחלה זמן ארוך שאם אותן היחידים שהכירו
האמת היו יראים מאימת הדור והיו אומרים אחרי
רבים להטות ובדומה ח"י הי' אצרה פליעת יהודה, אבל
הלוחמים בעד האמת אף שמועטים היו בתכלית
המיעוט כן המה שהלילו את הדור.

לכופרים ומחמילים את הרבים עבור שאינם מאמינים
למשיח ונביאיו.

והסיבה שנמשכו אחרינו רוב בני ישראל הי' כי הש"ץ
הי' צדיק בכל הש"ס ופוסקים וכל כתבי האר"י
הכל הי' רגיל על לשונו עוד בזהירותו וכוונתו בן ע"ז
שנים, גם עבודתו חשניתיים וסיגופים ושירות וחסדנות
הי' עד להפליא צדיקי כל רואיו. גם הראה אותות
ומופתים נוראים והחזיר אלפים מישראל בתשובה, וכל
מקום צווא עשה בעלי תשובות, כמוצא כ"ז בספרי
המהר"י ששפורט ובספרי היעצ"ץ ובשאר ספרים
המדברים מהם, ואין תימה אם הי' בזהות עי"ז להטעות
את כל העם הרעבים גם למאים ונפשים בהם תחטוף
לשמוע מקץ הגאולה. גם הרבה גדולים עומים עו
בו בתחלה ע"י שראו כוחות העלומים הכחכים לעיל
בעוד שלא הי' ניכר עדיין כח העומאח אשר בקרבו
להסית ולהדית מחירה ואמונה כאשר נתגלה לבסוף,
ושוב אח"כ כאשר התחיל קאת להתגלות עדיין הי' קשה
להרבה מהם להסיר מן הלבו את אשר נשרש מקדמת

הוא אינו נושא פנים ולא יקח שחד. אבל בלעם הרשע
אמר וכו' ותרועת מלך זו הכוה אומר ולא יעשה
וכששמעו מיד נפלו שנאמר וישב ישראל בשמים. עוד
שם במדרש ילקוט עכ"כ אלה הדברים וגו' זש"ה אומר
לרשע לדיק אחר יקצוהו עמים, וכתוב אחד אומר
ולמוכיחים יונעם, אלא כל מי שיודע שחצירו רשע
ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו לדיק אחר ראוי
שיצאו עליו כל הקללות שבתורה, אבל מי שהוא מוכיח
חצירו שיחזור זו נוטל ברכות, עכ"ל יעו"ש. ומבואר
בכ"ז מה הוא אהבת ישראל ושנאת ישראל, כי האובד
ישראל אינו מחניף לרשעים אלא מגיד האמת כי רע
ומר עזבם את ה', ומביא בזה ברכות וחורר וכבוד
שמים. ומרע"ה שמר נפשו עבור ישראל ללמד עליהם
זכות להאילם עשה כ"ז בינו לצין קונו כשהתפלל עליהם,
אבל בפניהם לא למד עליהם זכות אלא אדרבה אומר
להם אתם חטאתם חטאה גדולה ודבר אליהם קשות
שאמר שימו איש חרבו וחרגו איש את אחיו, ועי"ז
תקצלו דבריו לפני הקב"ה כשלמד עליהם זכות בינו
לצין קונו. אבל בלעם מחמת שנאתו הגדולה לישראל
למד עליהם זכות בפניהם, והפס דעתם על כל
עוונותיהם כדי להפילם ח"ו, ועלתה בידו שע"י ברכותיו
נפלו בשמים.

והגם שברכותיו של בלעם ה"י נבואה מאת ה' שנאמר
וישם ה' דבר פני בלעם וגו' כה חדר וגם
נכתבו הברכות בחו"ק שכתבה משה מפי הגבורה
ואנו קוראים ולומדים זה בחו"ק לעולם, אבל ראשית
רוב אלה הברכות נאמרו על לעתיד אחר שיחזרו כל
ישראל בחשוכה, והכל יתהפכו לזכות והעונות לא יחזרו
ולא יפקדו עוד ולא יעלו על לב לעולם, שאין מעלה זו
בשום אומה ולשון. גם יש פירושים וביאורים לכל אלו
הברכות אף לפי פשוטן של דברים מלבד הסודות
העמוקות שיש בהם, והדברים ארוכים לפרש אף לפי
פשוטן של דברים, לא עת האספ פה. אבל פשיטא שאין
ללמוד מכאן ח"ו להקל בעוונות בלי תשובה, וכל
החוק"ק מלאה מאהירות ועושים חמורים על העונות,
וכוהו א' מהעיקרים להאמין בשכר ועונש, ואנו קוראים
פעמים בכל יום השמרו לכם פן יפתח לבצכם וגו'
ואזדהס וגו', וזה עשה מרע"ה אף שגם הוא קרא

סוף קושטא קאי והאמת עד לעצמו הש"ת יעזרינו
עדכ"ש ית', וראו עינינו וישמח לבנו בישועתו ית"ש
כנ"א.

קטו

והנה המסיחים והמדיחים המחפים על הרשעים
וממסים פשעיהם כדרך שעשו נביאי הצעל בזמן
בית ראשון כמבואר בכתובים, שחו בשמים פיהם
באמנם שכוונתם לשמים ללמד זכות על ישראל, ועוד
מתלששים בזה בעלית של אהבת ישראל ועוד מעיזים
פניהם לשפוך בוז וקלון ושמצה על האומרים כזה של
חורה לעמוד בפרץ בפני עושי רשע ומפירו דת ר"ל
שלא ליתן יד לפושעים באמנם שזהו שנאת ישראל ר"ל.
ומבואר במדרש רבה דברים ס' ז' מוכיח אדם אחרי
חן ימלא ממחליק לשון, מוכיח אדם זה משה שהוכיח
את ישראל, חן ימלא ממחליק לשון זה בלעם שהחליק
בנביאותו וגבה לבס ונפלו בשמים. ומבואר עוד שם
שמרע"ה אומר להקב"ה למה ה' יחרה אפך בעמך
והרבה ללמוד זכות עליהם, אבל לישראל אומר אתם
חטאתם חטאה גדולה, ובצעלי החוס' שם ריש דברים
הביא עוד שם לשון המדרש משל דמשה ובלעם למה
הדבר דומה, לכן מלך שיש לו שני שרים, אחד אוהבו
ואחד שונאו, האוהב אומר לו בני הזר שאל חעשה
עצירה שאביך מלך ודיין ואם ישמע לא יחוס עליך אלא
יחרג, והשונא אומר עשה כל תאות לך כי המלך אביך
ואיך ירא משום דבר. כך משה האוהב אומר לישראל
השמרו לכם פן יפתח לבצכם, וכתוב וחרה אף ה'
בכם וגו'. אבל בלעם השונא אומר להם מה עובו
אובליך יעקב וגו' ועשו כל תאות לבצכם כי לאומות
עושה כל הרעה שגור עליהם, שנאמר לא איש קל ויכזב,
אבל בכם שאחם בניו אם גזר רעה הכוה אומר ולא
יעשה ודבר ולא יקימנה וכו' על משה אומר ולמוכיחים
יונעם ועליהם כתוב ברכת עוב, עליו לא נאמר אלא
עליהם על המוכיח ועל המחוכה.

ובירקט שמעוני הוצא מדרש זה בלשון אחר ח"ל:
אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך אבל
שונאו אומר לו אל תחירא, כדי להפילו. משה אומר
השמרו לכם פן יפתח לבצכם וחרה אף ה' בכם, דיין

ישובן ולא ישיגו אורחות חיים על הכל אומרים שהקצ"ה מוחל, וגרועים בהסחה הרבה יותר מן ה"ה"ר שהוא ה"ה"מ, ועל ידם נמשכין לצ העם אחרי הרשעים מהרסי דת, וזה שפלות כל הדור צרוחניות ונשמייות.

ואמרן חז"ל בסוטה דף מ"ז ע"ב משרצו האומרים לרע עוז ולטוב רע רבו היו היו בעולם, ופירש"י ז"ל האומרים לרע טוב שמשבחין את הרשעים, רבו היו היו דכתיב היו היו צהלי פרשתא עובא. וכבר קלל הכתוב בקללה נמרצת את האומר לרע לדיק אחת באומרו יעמולו לאומים. ואמרו חז"ל בסוטה מ"א ע"ב שאפילו עוברין שבמעי אמן מקללן אותו, ואמר הכתוב מלדיק רע ומרשיע לדיק תועבת ה' גם שניהם. גם אמר הכתוב עוזבי תורה יכללו רשע, ואיך יאמר המלאמין בחוה"ק אשר מה שקרא הכתוב תועבת ה' ועוזבי תורה זה הוא אהבת ישראל.

קעז

והנה אומרים על הבעש"ע הק' ותלמידיו הקדושים ובפרט על הק' מצרדיטשצ' זי"ע שה' דרכם להלדיק את הרשעים. יסבר פי דוברי שקר הדוברות על לדיק, על לדיקו של עולם הבעש"ע הק' ותלמידיו הקדושים מדברים עתק בגאווה ובוז, בשביל גיאותם שרואין להחשך צעיני העולם כמה שמחניפין את הרשעים בשביל תועלתם, בוז יבזו את תלמידיו הבעש"ע הק' לתלות בהם בוקי סרוקי כאלו ח"ו היו צין אותן שקללם הכתוב בקללה נמרצת וקראם הכתוב תועבת ה' ועוזבי תורה. בודאי שכיו מלמדן זכות ורחמים על ישראל בינם לצין קונם בחפלתם הזכה כמו שעשה מרע"ה וביטלו כמה גזירות מישאל ככחם הנשגב, וגדברו יראי ה' איש אל רעהו באהב אופן ללמד זכות לפני השי"ת. אבל בפני העם ובכל מקום שה' חש על איזה דגוד עבירה אדרבה היו קנאים גדולים גודרי גדר ועומדים צפון והיו לווחין ככרוכיא נגד כל דגוד עבירה קלה. ובפרט עוברי עבירות גדולות כמו דגורינו ר"ל היו מרוחקים מהם בתכלית הריחוק. ועיין בקדושת לוי מהק' מצרדיטשצ' זי"ע בתחלת דרוש לפסח על

אותן הצרכות בחוה"ק שכתבה, אבל הזכירם בכל פעם מאזכרות החוה"ק, שלא יעשו ח"ו עי"ז להקל בעונות, ועשה זה מגדול אהבתו לישראל. אבל בלעם אמר אלה הצרכות ולא הזכיר מאומה לשמור מהטעות שאין הפי כלל באלה הדברים שיכולין ח"ו להקל בעונות, וגרם במשמעות דבריו להטעות את ישראל ולנמחם מזה לרע גדולה בשמים. ובלעם עשה זה בכוונה מחמת גודל שנאתו לישראל, ובמקום ה' ביאתי הדבר יותר.

אבל עכ"פ מבואר בדברי חז"ל שזה ה' עתה בלעם לכסות על העונות והפשעים צעיני ישראל להטעותם, מחמת גודל שנאתו להם, וככה עושים כל אלה המלמדי זכות שמחפין על הרשעים בפרהסיא כעלם בלעם, ובכתוב לוח נביא איך חזו לך משלח הוא ומדוחים ולא גילו על עונך. וכן המה הגורמים כל החורבנות ר"ל. הגם שאינם מתכוונים להפיל ח"ו כמו שהכתוב בלעם בכוונה ובשאלת נפש, ומה עושים זה רק בשביל תועלתם להחניף את הרשעים, אבל למעשה עושים דבריהם פירות כדברי בלעם שמחזקין ידי עושי רשעה עד שלבס בריא להם כאלו לעשות כל מה שלבס חפץ. ואין לך שנאת ישראל גדולה מזו. אבל מטעין לב העם שאינם מבינים מה היא אהבת ישראל ומה היא שנאת ישראל ומחפין דברי אלקים חיים.

ובגמרא חגיגה דף ע"ז ע"א מאי דכתיב אל תאמינו ברע ואל תבעתו באלוף, אם יאמר לך יאה"ר חטא והקצ"ה מוחל אל תאמין ברע ואין רע אלא יאה"ר שנאמר כי יר לב האדם רע, ואין אלוף אלא הקצ"ה שנאמר אלוף נעורי אחי. וכתב המהרש"א שם, בלי תשובה ודאי דלא יאמר הקצ"ה מוחל, אלא בתשובה קאמר, וגם בזה אל תאמין בוז דהו האומר אחטא ואשוב ואמרינן ב' בפרק יוה"כ דאין מספיקין בידו לעשות תשובה עכ"ל יע"ש. וז"ל דמה שהחליט המהרש"א שאף ה"ה"ר לא יוכל להסית בני אדם שהקצ"ה מוחל בלי תשובה יען שהוא דבר מבואר בכל התורה כולה וא"א לאומרה, אבל אלה המלמדי זכות שבזמננו מחפין על כל הרשעים שאין בדעתם כלל לעשות תשובה, ואף על המינים שעליהם נאמר כל צאי לא

ומשיבים אולי לא ב"י כך כאשר מרגיש עליהם, או זכות אחר, או מזכירים מדות טובות שיש להרשעים בנ"ל, וכו' והללו רשע ר"ל מחמת עצמם מהפכים בזכותם, ועוד אומרים אי אפשר להעמיד דת על תלם, ועוד הנח להם לישראל, ומחמת כל אלו הטענות נמנעים מלהוכיח, אבל עכ"ז אעפ"י שהם לדיקים הכחוז קורא אותם עוזבי תורה, ובעת ה' נקראו שומרי תורה, עכ"ל. הדיבורים האלו יאלו מפני קדוש המגיד הקדוש ממעזריטש זי"ע אבי החסידים אשר על ידו התפשט דרך הצעש"ט בעולם, וכן מבארדיטשבו שה"י דרכו ללמד זכות על ישראל רשם זה לעלמו מתורת רבו הק' אשר אף לדיקים גמורים אם אינם לוחמים עם עוזבי תורה מחמת רכות עצמם ויש להם טענות אולי אינם רשעים כמו שאומרים, אעפ"י קראם הכחוז עוזבי תורה והשומרי תורה מתגרים עם אותן הדיקים עבור שאינם מקנאים קנאת ה' לבאות. ומבואר בזה דרך הצעש"ט הק', לא כאשר אומרים המחנפים לרשעים, ואינם יודעים מה מפטפטים.

ומדן הקדוש אבי החכמים זלה"ה מראשיתן כתב בספר"ק זרע קודש במאמריו לפסח בפסוק אז יביר באמצע הדברים מענין מצות ח"ל הק' בחמת כתיב פעם בתורה מצות שהוא לשון צוה ובהתחברות ולפעמים כתיב מצות חסר שהיא מצה ומריבה כי מורה בנ"ל שלפעמים צריך לשנוא את הרשעים כמ"ש תכלית שנאה שנאחם לאויבים היו לי ואז יכול לאהוב ולהתחבר עם הדיק כי מי שאינו שונא את הרשע תכלית שנאה אינו יכול לאהוב את הדיק תכלית אהבה כי הענין מהופך ומתנגדים זה לזה, ולכן נקראת מצה מיכלא דמחימותא לידע כמ"ש אני ה' לא שנית רק השניו מלד המקבילים שענין זה הורה לנו ית' במצה שלאחד צריך לשנוא ואחד לאהוב הכל לפי מעשיו כן להתנהג, וגם י"ל שנקראת מצה מיכלא דמחימותא כי האמונה תלוי באהבת ישראל הדיקים וכו' אבל כבר אמרנו שזה תלוי בזה שבשאוהב את הדיק תכלית האהבה שונא את הרשע תכלית השנאה, כי זה ענין כל המדות עכ"ל הק'. חלביק בחוצה הלבבות שער אהבת ה' פ' ה' מפסודי האהבה באלקים רבים מאוד וכו' ומהם השנאה באוהביו

המאמר כהא לחמא עניא שהביא מאמר חז"ל בזמן ישראל עושין רצונו של מקום וקראין צנים, וכשאין עושין רצונו של מקום וקראין עבדים, וכתב ע"ז שאינו מוכן דכשאין עושין רצונו של מקום ח"ו הם רשעים ח"ו. והנה ה"ל אין עושין רצונו של מקום אין ראי דקאי על רשעים גמורים אלא שאין עושין ומקיימין כמצווה, ואעפ"י לא נוחא ליה לקרואן אף עבדים למקום אלא רשעים דוקא, ומכש"כ שלא קראם לדיקים, שלא היה מלדיק רשע ח"ו, והרבה ענינים של קנאות ותוכחה מנינו בקדושת לוי.

קעב

וראינו להעתיק פה מאמר ה' מס' אור החמה. וספר זה הוא מכי"ק של הק' מבארדיטשבו זי"ע אשר רשם לעלמו מה שמע מפיו רבו המגיד הק' ממעזריטש זי"ע, כמוצא שם בהקדמה, וכתב שם ד' י"ט ע"ז ח"ל בקיטור עכ"כ עוזבי תורה יכללו רשע ושומרי תורה יתגרו צם, והקשה הלא עוזבי תורה הם רשעים והשומרים הם לדיקים והאל"ל רשעים יכללו רשע ולדיקים וכו'. ועוד רישא דקרא אמר לשון יחיד וסיפא דקרא אמר לשון רבים יתגרו צם, הול"ל בתרומתו לשון חד. ותי' שיש חרי גוני לדיקים, יש לדיק שהוא עוסק בתורה וגמילות חסדים ומקיים כל התורה, אך הוא לדיק לעלמו ולא לאחרים, ואעפ"י שהיא מצוה ממלאת התורה שנאמר הוכח תוכיח עכ"ז מגדל רכות עצמם ומחס הטבע הטוב אין יכול לומר לא עשית כהוגן. ויש לדיקים העומדים בפרץ ומתגרים חמיד צעשי עולה ומוכיחים ומתפרים אותם בתמידות על מעשיהם המכוערים כמ"ש בתקוממין אחקוטע. והנה לכת הדיקים ה' הכל שונאים אותם ביותר צהיית שרואים שכת הראשונים הם לדיקים ושוחקים מסחמא אינם רשעים כ"כ, ומכאן זה מריצים ומתגרים הכת ה' עם הכת הא' מדוע אחם מחשים, למד לא תקנאו קנאת ה' לבאות. וזהו פי' יתגרו צם ר"ל כת ה' מתגרים עם הכת הא' לשם שמים שיעמדו גם כן בפרץ עמהם להלחם נגד אויבי ה'. והנה הכת הא' מחמת רכות עצמם אינם רואים חוז הרשעים ומהפכים בזכותם

ועד כלה. ונודע אשר הקדוש הנ"ל ה' מגדולי תלמידיו
הבעש"ט ה' דדורו אשר הסכימו כולם שכל דבריו
צדוקים, ולא כאלה ההוגים ומלפזפים בזמנינו מדרך
הבעש"ט ודעת אין בהם אף לדברים פשוטים ומש"כ
לדרך הבעש"ט ה'.

ובהכנה בשוגאיו כמ"ש מלדקי רשע ואומר מלדקי
רשע מרשיע לדיק ואמר עוזי תורה יכללו רשע ואמר
אומר לרשע לדיק אחי עכלה"ק.

קעט

והקדוש המהולל זל"ה צעמ"ח ס' בני יששכר
כתב בהקדמתו לספרו מעין גנים וז"ל ה' :
ה' חלקים נתן לי לשון למודים וכו' כי קנאתי צהוללים
קנאת ה' לצחות, הלא כמה הקון ממחר לבית יעקב
כחות הערב רב המעורבים בישראל וכו' ויחפאו דברים
אשר לא כן על ה' חלוקינו, וגם פתחו על בית יעקב
לספחה ולצרות, זה דרכם כל היום לנודד נפשות
להרחיקם מעול התורה ולחצק חוק נכרי, הלא כמה
חכמות החילוניות, כי בהפקידה נחל להם לפרוק
מעליהם עול משא התורה ומלות, ויחמרו לקל סור ממנו
ודעת דרכיך לא חפצנו. ואלו נחמרו בגוים ולא יכיו
מכונים בשם ישראל החרשתי כי בלא זה הנה זה היום
המקור לישראל להסיר צדילותם ולנקותם ולעברם
ולגרסם כדרך את הכסף מהסוגים והקולות והצדקנים
הגדלים עמם מהחמשה כחות הערב רב אשר בגייתו
נפלה ה' צעירא בגלותא, אך הלקחתי רוח צעני צדוהי
מופקדים להכעיס נקראים בשם ישראל והמה שוגאי
הדת עומדים עלינו ועל תורתנו ועל נפשותינו ואת
אויבינו יעשו פלילים, להרחיק את הכנס חמד מעל
נחלת ה' ומושכים בפחיתו הזונה לנער ולקן חלק
משמן חיכם ואחריתם מרה כלענה. ומאוד עמקו
מחשבותם החילוניות לבעל תשצ"ר מתורת חלקינו וכו'.
שמו שמים על זאת, אל יהי מקום לעקבתיו עד יסקיף
וירא ה' מן השמים לבער סיגיו ולהסיר צדילתו הזונה
ולעבריו ככסף מזוקק שצעתים. והנה זה כבר עתים
וימים כאשר עבר עלי רוח קנאה רליתי לכתוב על ספר
זכרון לבני ישראל אשר לא יקרב איש זר בנחלת ה'
והשמים לצד לדרכי ה' ולתורתו ולמלתו הרחק ירחיקו
את האנשים החטאים בנפשותם מלהסתפח בנחלת ה'
ולא יתערבו עמם, יעו"ש שהאריך עוד הרבה,
והעתקתי חלק מאריכות דבריו כי הרבה יש ללמוד מכל
אלו הדברים היוצאים מלך קדוש להמתנות בהם מהחל

קפ

והבת ש"ץ היו מחטעפים בזוה"ק ובכתבי האר"י
ותלו בהם מעשיהם, כי יש בתוכם דברים
נסתרים שלא כל מוחא סביל דא, ע"כ ה' להם מקום
יותר לזייף בדבריהם את שקריהם. ועכשיו האפיקורסים
שזמנינו מחטעפים בדרך הבעש"ט כי לא נודע להעולם
מה הוא דרך הבעש"ט, כי מעט שהתיר רבינו הקדוש
לכתוב תורה שבע"פ היו כל הדרכים בכתב, אף האר"י
זקוק"ל שלא כתב מאומה מכל מקום כתב תלמידו ה' ה'
הרח"ו זל"ה את הכל, אבל הבעש"ט ה' ותלמידיו
ה' לא כי מאומה מדרכם צדוקה, וכפי הנראה ה' כן
מן השמים שיסאל דרך זה בחושבנ"פ. ועי' מ"ש בסידור
התניא צעני בהקפות. ולא נשאר לנו צוה בכתב אלא
מעט מזער מה שמנינו שאמרו חידושי תורה שזולתם
הטורד לפני חברים מקשיבים, וידוע שדיבורים כאלו
באים לפי שורש נשמתם של התלמידים השומעים אז
מה שהם לריבים, ולריך להבחנות בכל דבריהם על מה
ואל מי הדברים מגיעים.

קפא

ובצינו גם בגמרא כמה גוונים צוה, כגון בגמרא
קידושין דף כ"ט ע"ב שאמר ר"י ח"ש הלכה
נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, ור"י אמר ריחיים
בזוה"ק ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא לכו
דש חילוק בין בני א"י ובין בני צבל, ופליגי רש"י
ותוס' איזה מהם לבני א"י ואיזה מהם לבני צבל,
כי המימרות נאמרו בסתם ולא ביארו שום חילוק
בדבריהם. ובתוס' שם ד"ה הא דאף ששמואל ה' מצני
צבל מכל מקום אמר סתם הלכה שאינה אלא לבני

אלא נכתב בספר מה שנשפע להם חידושי תורה עבור התלמידים שצלו אז אליהם בשבת, ובמועד. ואף ספר התניא הנקרא ליקוטי אמרים שחברו הוא ז"ל בעלנו בדברות קדשו להפילו ע"פ תבל, מ"מ כתב בהקדמה וז"ל: אך ציודעי ומכירי קאמינא הם כל אחד ואחד מאנ"ש שבמדינותינו וסמוכות שלה אשר היה הדבור של חיבה מלוי צינינו חטוף מלחי ולשוני עם סופר בקונטרסים אלו הנקראים בשם לקוטי אמרים, עכ"ל. ומזה אפשר להבין שבחידושי תורה שנאמרה רק לשעתו לצורך התלמידים שהיו אז שמה מה שרואים כ"פ ציודור שצריך לומר הא לן ובה להו, כמו שאמרו בגמרא בכמה הלכות. וכשהיו אלו הדיקים תלמידים שהיו קנאים גדולים כדרכם בקודש ומחמת גודל הקנאות אירע גם לישיעי הנביא שאמר גם לפני הקב"ה עם עמא שפתים וענש ע"ז כמו שכתבו ז"ל בעטם בשביל שלא ה' בשעת תוכחה לפני העם אלא לפני הקב"ה ציוו לבין קונו, לכן נאמר אליהם שצריך ללמד זכות, כי ה' צורך לתלמידים האלה לעורר רחמי שמים לפני הקב"ה, אבל לא עלה על הדעת מעולם להקל לפני העם על העונות כדרך שעשה בלעם או לחזק ידי עושי רשעה ח"ו, כי היו לוחמים בעד ד' ותורתו הקדושה.

ובספר יושר דברי אמת מהקדוש הר"פ מזבארתי:
צ"ל כתב צה"א סי' ע"ז בדבר שנחגלו כחצים של הק' מהרד"צ ז"ל לכמה אנשים ומועטים הם שיכלו להתדמות אליו לעשות כמעשיהו אפילו לנגוע בקברו וזה רואים שם שכתב בכמה מקומות סגנון זה דהיינו שמאכזה רעה שצאה לאדם יכול לאחוז באהבת הבורא שחשבו ק"ו אם ראונו נוטה לאהוב שעות זה שהוא פסולת שגל בשצירה, ק"ו לשורשו לאהבת הבורא שממנו נלקחה זאת האהבה, וכן ציראה רע וכן בהתפארות הגרוע וכן צליחות וכו' וזה חושבים אותם שאינם צעלי שכל שרואים זה חושבים שדבר פשוט הוא ללמוד ק"ו זה כמו שלומדים ק"ו בגמרא, אבל שם הוא ללמוד וכאן הוא לעשות, שא"ל ללמוד ק"ו זה אם לא יחי מופשט ממשמיות כי אם הוא דבוק בגשמיית ובתאוות ומקבל חטונג מהם צודאי אינו יודע כלל מאהבת הבורא ומיראתו ומתפארתו וכו', וח"ו יפול בשושה עמוקה אם לא ישמור א"ע מאוד,

ח"י, יען שהיו לפניו אז תלמידים מא"י שה' מדבר להם. ור"י אעפ"י שה' מא"י מ"מ צעת שה' מדבר לתלמידים שהיו לפניו מצבל אחר סחם הלכה שאינה אלא לבני צבל ישי"ש. והר"י שה' דרכם להגיד הלכות ולא ביארו מה שיש לחלק בדבר, יען שהתלמידים שהיו אז שם ידעו שהדברים מגיעים אליהם ולא לאחריו, ושוב אח"כ כשראו החכמים סתירות המימרות הבינו מה מה שיש לחלק ביניהם. ובז"ל בכמה מקומות בש"ס, כמו כמה שאמרו במקום אחד לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ובמקום אחר אמרו הולמד תורה שלא לשמה נח לו שלא נברא וזה סתירה, ותי' בחוס' לחלק בין הולמד לקנטר ובין הולמד על מנת לקבל פרס דשניהם נקראים שלא לשמה. וקשה למה סחם הדברים וכשאמר לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה כיון דגם לקנטר נקרא סחם שלא לשמה אפשר לעשות להחיר גם זה, וכן כשאמר מימרא האחרת על הולמד תורה שלא לשמה כיון דגם על מנת לקבל פרס נקרא סחם שלא לשמה אפשר לעשות דקאי גם על זה, ולמה לא ביארו במקום אחד שני החילוקים שלא יחי מקום לעשות, גם לא ילערך לשני מימרות בשני מקומות.

ונראה שהוא כעין מה שכונא לעיל דהחילוק ה' בין התלמידים שנאמרה להם המימרא, דמה שאמר לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה זה נאמר לאותן התלמידים שלא ה' שום חשש שילמדו לקנטר, אלא היתה השאלה אם מותר ע"מ לק"פ, לכן לפניכם נאמרה מימרא זו דמותר ולא הולך לבאר להם יותר כי ידעו ממה היא המדובר. וכן הוא במימרא השני' שה' לפניו אותן התלמידים שה' השקו"ע בלימוד ע"מ לקנטר, לכן שנה להם מימרא זו, והוא כעין מה שאמרו הא לן ובה להו, ומסדרי הש"ס אספו שתי המימרות וסמכו שם סתירת המימרות אפשר להבין החילוק. ומלניו כעין זה בש"ס כמה פעמים אין מספר, והצאתי אלו שתי המימרות לדוגמא.

ובכה הוא בספרי תלמידי הבעש"ע שלא חיברו ספרים לצאר האופנים והחילוקים הנלרכים לכל אדם,

ואפיקורסות ר"ל, צוה לא נסתפק שום אדם מעולם שכל מי שיש לו קצת אמונה בהש"ת ובחורתו הקדושה ח"א לו לעמוד מן הכד שלא לצוה לעזרת ה' בגזורים ללחום עם הלוחמים עם הש"ת בכל אופן ואופן, ועליהם לא נאמר בשום מקום ללמד עליהם זכות אף בתפלה בלחש בינו לבין קונו, שהרי אדרבא תקנו חז"ל ברכה ולמלשינים בשבילים.

קפג

וז"ל הרמב"ם בפ"ב מה' תפלה דימי ר"ג רבו האפיקורסין בישראל והיו מזירים לישראל ומסיתין אותם לשבז מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל זרעי בני אדם עמד הוא וצית דינו והחזיק ברכה אחת שחב"י זה שאלה מלפני השם לאבד האפיקורסים וקבע אותה בתפלה כדי שחב"י ערוכה בפי הכל. ומבואר בזה בפי' שאין הכוונה באותה ברכה אלא לאבד האפיקורסים וזו גדולה מכל זרעי בני אדם, אף שיש בשמ"ע הרבה חפלות על כל הכרכים, רפואה וחיים וגאולה וקידון גלויות וכדומה, ואעפ"כ כתב הרמב"ם ז"ל שאיבוד האפיקורסים גדולה מכל הכרכים, ועכשיו צוה"ר שמחים בהגאון מלכות צו"י ושפלה אף שיודעין צודאי שמרצים עוד הרבה מינים ואפיקורסים בזה מלכותם, תסמר שערות אנוש עד היכן הגיע סמיכת עינים של הדור.

קפד

ובגמרא ברכות כ"ט ע"א טעם בכל ברכות כולן אין מעלין אותה בברכת הברכות מעלין אותה חיישין שמה מין הוא. ומקשה למח לא העלוהו לשמאל הקטן ואף דהוא חקנה נוחש דילמא דרר צ"י ומסיק דמש"ה לא העלוהו בשביל שהחיל זה. וכתב הרבנו יונה שם דמה שלא אמרו דמעלין אותו בטעם בחיית המחים מפני שברכת המינין יש בה קללה למינים, וכשאנו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רואה לקלל עצמו. וחזיון מה דמי שיש עליו

ולריך להרחיק ח"ע בכל ההרחקות הנמלאים בספרי מוסר וכו' עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוד, וגם בפרקים שלאחריו האריך שמה ענינים כתבו בכתבים שאינו לסתם בני אדם אלא לבני עלי' כמותם. וראיתי בני עלי' והם מועטים. וכעין זה הוא בס' התניא ח"א פי' כ"ח וז"ל באמצע דבריו: אל יהי שועה לעסוק בהעלאת המדות של המחשבה זרה כדוד כי לא נאמרו דברים בהם אלא ללדיקים שאין נופלים להם מחשבות זרות שלהם כ"א משל אחרים, אבל מי שנופל לו משלו מבחי' הרע שבלבו בחלל השמאלי איך יעלה למעלה והוא עמו מקושר למטה. והגם שענין זה של העלאת המדות מבואר בספרי תלמידי הבעש"ט בכתב מקומות אין מספר בסתמא, ולא הזכירו מאומה כי סתם בני"א יוכלו ליפול עי"ז בשוה עמוקה כמ"ש בס' יושר דברי אמת, אלא בשביל שאמרו זה אז לתלמידים שהכירו אותם שראויים הדברים אליהם, לכן לא הוזכרו להזכיר מאומה, וכמו שהבאתי בה"ג מדברי הש"ס. והרבה ענינים אין מספר הם בזה"ג בספרי תלמידי הבעש"ט, ולריך בינה יתירה להבחין אם ימלא אחי דיבור המגיע אליו לשורש נשמתו. ולא צאתי לפרט הרבה בזה כי לא ראיתי להאריך בעת דברים כאלו וכו"צ, ולא צאתי אלא להעיר מה שלא נחלת בוקי סרוקי ח"ו בדברי תלמידי הבעש"ט הקדושים בחבליהם הקדושה.

קפז

והנה מה שהבאתי לעיל מהמגיד הק' ממעריעט שפי' ושומרי תורה יתגרו בם, שר"ל בם ובמכללם, כן פי' גם הגר"א ז"ל בציואורו על משלו. ובזה נתכוונו שניהם לדבר א' כי בעיקרי התורה ויסודותיה ה' כוונת שניהם בלתי לה' לבדו. ודבר ברור שכל הכ"ל לא נארכה אלא בסתם רשעים בעצירות ויש גם מקום לומר אולי אינם רשעים כ"כ כמו שבי' בס' אור האמת שהבאתי שהוא אחת מן הטענות של אותן שאינם לוחמים מחמת רכות עצמם, שאולי אינו כן כמו שאומרים, אבל היבא שהמדובר הוא ממינים ואפיקורסים מפורסמים וגם מסיתים ומדחים שמעזירים מאות אלפים ורצבות מישראל מדתוה"ק וממלאים כל העולם במינות

בחבליה הריחוק. וכתות הלינוים האלה עם כל המפלגות שלהם גרועים הרבה יותר מכל הכחות שהיו בדורות שלפנינו צאלפים ורצנות דרגות, ואעפ"כ הכל רצין אחריהם ומחזקין אותם בכל מיני חיזוק, לא כי ירידה נוראה כזו מעולם.

וכבר הבאתי שדורינו הדור של עיקצא דמיחא הוא הדור של שכת החורה שאמרו חז"ל. ודרך הבעש"ט הק' נשתנה לגמרי מהדור וכל מי שרצה ליעול את השם להנאתו ולעונתו אומר זה דרך הבעש"ט כחפלו ורלונו. יחסרי תבונה מתחשבים עם סיפורי מעשיות שרובם ככולם שקרים וכזבים ומשתנים מפה אל פה בשינויים מן הקצה אל הקצה, ואם אלו השקרים נכתבו אח"כ בספר סוברים שהיא ס"ת. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל באגרת תומן על איזה ענין שחלק עליו חז"ל: שראוי לך לדעת שהדברים האלה וכיוצא בהם הוא וכזב ולא יכ"ל לך לרא' לפי שתמלאם כתובים בספרים, שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו, מכזב בקולמוסו, ואין זה נמנע עליו, עכ"ל. והאמת הוא שדורינו אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים כמצואר בגמרא, וכשיצוא אלי' ומשיח יחזירו את כל ישראל בתשובה ויאירו עינינו בעמקי התהום"ק, גם יתגלה לנו תורת הבעש"ט הק' ותחזור הנבואה לישראל ומלאה הארץ דעה את ה'. השי"ת ירחם ויזכינו לראותם במהרה.

הנה הארכתני קצת בענינים שונים הנוגעים בהלכה זו, אבל הרבה יותר נשאר בקולמוס מה שאי אפשר להעלות על הגליון. גם נלאתי להאריך כל כך. והאמת עד לעצמו למבקשי האמת כי הוא צרור להלכה בלי שום ספק ופקפוק כי נורא ואיום הוא כל האיסורין החמורים שהבאתי שיש בהשתתפות זו להיות חזר הכנסת, אשר כל אחד ואחד מהאיסורים ההם הוא ביהרג ואל יעצור, וכל ההולכים אל הבחירות ונצחרים באי כחם להשתתף על ידם באותה הכנסת העמאה הנה המה מודים בע"ז זו, גם נעשים בזה שותפים לאותו הכינוס של רשעים כי מכחם ושמם של הבוחרים יושבים שמה חברי הכנסת, ונעשה הכל שותפות אל אבי אבות

השם שמה אינו רואה לקלל את המינין חיישינן צ"י דילמא מין הוא ומעלין אותו מלהיות ש"ן, שהרי בעטה בצרכת המינין אפשר שהי' טעות מחמת שכתה, כאשר כן הי' באמת בשמואל הקטן, ואעפ"כ אילו לא הי' מתחיל זה הי' מעלין אותו, כ"כ החמירו בחיוב קללת המינין. ובשמואל הקטן אמרו בגמרא סוטה דף מ"ח שילאח צ"ק מן השמים ואמר ים בכס אדם אחד שראוי שחשכה שכינה עליו אלא שאין דורו זכאין לכך, ונתנו עיניהם בשמואל הקטן, וא"כ הי' גדול בקדושה מכל בני דורו צימי התנאים שהי' אחד שראוי שחשכה שכינה עליו, וגם הוא בעצמו חיקן צרכת המינין ואעפ"כ לא הי' מועיל לו כ"ז אילו הי' השם עליו שאינו רואה לקלל את המינין היו חושדין אותו למין, ומכש"כ מי שאמר בפירוש שלא די שאין לקלל אותם אלא שצריך גם ללמד עליהם זכות, שהוא מיותר. וק"ו צ"ב של ק"ו האומרים פירושים זרים באותה הברכה להציל המינים, היפוך מהמצואר בגמרא וברמב"ם ור"י ושאר פוסקים, שזה ודאי מיותר גמורה ר"ל, ואין זה כמו טעה בצרכת המינין בגמרא, דהתם אפשר שהוא ע"י טעות ושכתה, ועכ"פ אינו אלא חשדא, אבל לא כן הוא צמי שאומר בזה צדון ובשאלט נפש דברים שלא היו ולא נבראו.

קפה

ובמסית יש כמה לאוין דאורייתא שלא ללמד עליו זכות, דלאו דלא תחמול עליו קאי שלא ללמד עליו זכות, ולאו דלא תכסה עליו קאי על שלא ימנע ולא ישתוק מללמד עליו חוב כמצואר ברמב"ם ספר המנות ל"ח כ"א וכ"ב וברמב"ם פ"א מה' סנהדרין ה"י ה'. ועיין גמרא סנהדרין דף ל"ג וברש"י עה"ת פ' ראה וברא"ה בספר החינוך וכל שאר מוני המנות. ויש עוד כמה לאוין על המסית, לא תאזהר לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו, ע"י צמוני המנות ופירושה. וכל המחניפים לאותה מלכות המינות אשר לא היו מסיתים ומדיחים כמותם מיום שנצרה העולם, עוזרים על כל אלו הלאוין. וצימי הצדוקים גם צימי כת ש"ן כל מי שראו בו איזה נע"י להם, היו הכל מחרחקין ממנו

דיני השלש שבועות, הנאמרים מפי מזמית ישועות.
 ובזכות קיומם חכה לכל ההצטחות הנבאות, אשר אך
 מאתו ית"ש שופעות ונאות, משמי שמים גבוהים
 לעובה אות. והשי"ת יזכנו, להתחיל ולסיים מאמר השני,
 צביאור דין מלות ישוע ארצנו, דעת כל הראשונים וגדולי
 האחרונים מאורינו ורבותינו, ותחזיקה עינינו, בשונו
 ברחמים לאיון עיר קדשנו, חפזינו ושמחת לצבינו, צ"א.

העומאה של כל אבות המזיקין למינוחם. — השי"ת
 ירחם ויגילו מהגלות המר והגמחר, ויאיר עינינו
 בחורתו הקדושה ויקרבינו לעבודתו ית"ש באמת
 ובתמים.

ובזה ראיתי להשלים את המאמר הראשון, אשר
 חשתי לכתוב בעזרת האחרון והראשון, לזכר

תוכן הענינים

סימן ה. מבאר שדעת שני התרגומים תרגום אונקלוס ותיב"ע וכן מבואר ברש"י ז"ל ועוד בכמה ראשונים שהעטם צמה שהיו שהולך מא"י לחו"ל כאילו עובד עכו"ם בשביל שהולך מממשלה של תורה לממשלה של עכו"ם, ועטם זה לא הי' שייך אלא צוה"צ שהי' צא"י ממשלת החורה ואין זה דומה להשקלא ועריא שבש"ס צהדינים דהכל מעלין שזה מטעמא אחרינא.

סימן ו. ממה דחזינן דהרי"ק וברא"ש והעור והשו"ע הביאו דך הלכה דהכל מעלין ואותה המימרה לעולם ידור אדם צא"י שדור צה"ל כאילו עובד ע"ז לא הביאו כלל ומבאר בארוך שא"א לומר דמכו צוה על דך דינא דהכל מעלין ונראה דסברי כדעת רש"י והתרגומים שאין זה אלא צוה"צ ואין דרכם להביא מה שאינו נוהג צוה"צ אלא הרמב"ם ז"ל מביאו בשביל שדרכו להביא אף מה שאינו נוהג אלא צוה"צ. וצוה מובן שורש דעת הר"מ ז"ל שצוה"צ הוי מצוה גדולה ועכשיו מצוה קטנה אלא שעדיין אינו מובן מה שעשו זה החילוק רק בכפיית האשה ולא בכפיית האיש ומה יפה כחו של האיש צוה בקושיית העור.

סימן ז. ח"י נכון שיש לחלק בין אשה לאיש דבאשה יש חשש שמא עיני' נהנה צאחר כמו שאמרו חז"ל באומרת עמאך אני לך אבל בזהאיש ל"מ צומן הש"ס שלא הי' שייך חשש זה כלל אלא אפילו עכשיו שיש דר"ג מ"מ אינו דומה להחשש שיש בזהאשה כמו שמבאר הטעם בפנים. וצוה מובן היעצ גם החילוק שבין עבד לאשה כמבואר כ"ז בפנים טעמו ונימוקו.

סימן ח. מביא דברי האבני מר שנתקשה בדברי הרמב"ם דבה' עבדים כתב דגם צוה"צ העבד כופה את אדונו וצוה' אישות לא ביאר זה ותיורו אינו מובן, ואחר כל האריכות דברי הרמב"ם ז"ל צוה לע"ג.

סימן א. מה דקשה במימרה דגמ' לדעת ר"י שאמר כל העולה מצבל לא"י עובר בעשה ולא אמר עובר על השנועה. גם מה דקשה עליו מהך צרייתא דהדר צה"ל דומה כמי שאין לו חלוק, וצויתר קשה ממחתי וצרייתא דהכל מעלין, גם מה דקשה על תירושו של ההפלאה צוה שכתב לחלק בין צבל לשאר ארצות.

סימן ב. בענין שיטת הר"ם המובא ברא"ש סוף כתובות דיש לחלק בין צוה"צ לזה"ז דצוה"צ אין חילוק בין האיש להאשה בדיון כפי' לעלות, וצוה"ז אף האיש יכול לבקו ולא האשה, והביאו הב"ש בזה"ע ס"ס ע"ה להלכה. לתוך השגת החת"ס ע"ז מדין עבד שצוה מחו"ל, לבאר דעובא יש לחלק בין עבד להאשה ולק"מ.

סימן ג. מביא שנקרבין נחנאל מבואר ג"כ בהדיא שיש לחלק בין עבד להאשה שצוה הורע כח האשה מהעבד, ומובן היעצ לפי דברי הב"ח שכתב הטעם שהורע כח האשה צוה"ז מחמת דוחק מזונות שחייב מזונותי' מוטלים על הבעל וא"כ הדבר פשוט שיש לחלק בין אשה להעבד כמבואר במשנה גיעין שאם יראה שלא לזון את עבדו רשאי ושלם לזון את אשתו אינו רשאי.

סימן ד. לבאר מ"ש הדרישה דלא סבר ר"מ כשיטת ר"ח שעכשיו אין מצוה כלל לדור צא"י אלא דסבר שאין המצוה גדולה כ"כ כמו צוה"צ. להבין מה היא המצוה הגדולה ומה היא המצוה הקטנה, גם להבין דברי הרי"ק צע"י מ"ש לחלק שמה שאמרו דדר צה"ל כאילו עובד עכו"ם אין זה אלא ציולא מדעתו ורצונו אבל לא כציולא מחמת גלות וגזירה, דקשה הלא חז"ל למדו זה מדהע"ה שאמר כי גרשוני ולא הלך מדעתו ורצונו אלא שצוה מאומת מיתה, ומובא שעלם הסדרה לחלק צוה היא גם צריעב"א אבל כתב הטעם בשביל שעכשיו נגזר עלינו גזירת גלות וזה לא הי' שייך צימי דוד שהיו ישראל שרוין על אדמתם.

יח"ש שיהיו בגולה אצל המאמינים בנשיית ובחורתו הקדושה אינם אומרים ומתעמים ע"ז כלל.

סימן טז. מביא דברי האבני נזר שהוכיח מלשון רש"י ז"ל שכתב ביד חזקה שאין זה אלא אם הוא שלא ברשות שאם הוא ברשות אין זה ביד חזקה ותמה עליו כי מביא ראיות ברורות ועלומות שקראו יד חזקה אף על הנעשה לגמרי ברשות אלא כל מה שהוא ע"י תחנונים מרובים או שאר ענין של התחזקות באיזה אופן שהוא נקרא יד חזקה.

סימן יז. מפרש לשון רש"י ז"ל שכתב יחד ביד חזקה ומביא עוד מדברי אב"ח הכ' שהדבר ברור שגם ברשות נקרא ביד חזקה וכמ"ש שהוא בדברי הרמב"ן בשני מקומות וכתבו כן הרבם גדולים וקדושים וכאשר יתבאר עוד להלן בראיות ברורות.

סימן יח. מביא כמה מאמרי חז"ל שמבואר בהדיא שזה ראונו ית"ש שעד קץ הגאולה יהיו ישראל מפוזרין בארבע רוחות השמים תחת יד כל האומות והוא ית"ש המפזרן והוא המכנסם בעת קץ הגאולה הוא ולא אחר ואין רשות לשום אדם להתערב בזה נגד דרכיו ית"ש.

סימן יט. מביא מה שמבואר בדברי חז"ל במד"ר שה"ש שאף כשיבוא מלך המשיח עדיין יפחדו ישראל שמה לא נשלם כל הגלויות תחת יד כל האומות כשביעיתו של הקב"ה וא"א שיהי גאולה אלא שאז יאמר להם הקב"ה מילתא בעטמא שנשלם כל הגלויות וא"כ קודם בואת המשיח שלא נתגלה לנו מאתו ית"ש שנשלם כל הגלויות א"א שילכו כולם ממקומות פזורים לא"י ויש בזה התעכבות הגאולה ר"ל כי א"א שיהי גאולה ערם שנשלם כל הגלויות. וכן מבואר בהדיא בכתבי האר"י ז"ל שיש טעם הכרחי שיהיו ישראל מפוזרים בגולה תחת יד כל האומות. גם בימי עזרא ה' הכרח שישארו חלק מישראל בצבל ולא יעלו לא"י.

סימן כ. מביא יותר מזה מדברי המהר"ל מפרגא שלא די שאף ברשות האומות אסור לגלות מן הגלות אלא שאף אם יבידו האומות את ישראל בנשי

סימן ז. נתבאר דמיושב היעב מימרה דר"י מכל הקדושות שהקשו עליו ולק"מ אלא שאעפ"כ להלכה נראה מדברי ש"ס ופוסקים דסברי דהלכה כר"י.

סימן י. להבין מ"ש חז"ל שלא לעלות בחומה מה נקרא חומה, ומביא כמה מאמרים מדברי חז"ל שיש בלשון חומה כמה אופנים שכל ענין של התחזקות באיזה אופן שהוא קראו בלשון חומה.

סימן יא. מביא ממנהר"ש יפה שכתב בהדיא דכל עלי' מרובה אף אם הוא ברשות המלכותיות הוי כחומה וחלה ע"ז השבועה שלא יעלו בחומה.

סימן יב. מביא דברי הרמב"ן במאמר הגאולה שכתב ג"כ בהדיא שבימי עזרא אף א"ת שהי' רשיון כורש על הכל כאשר אמר בכל מלכותו מ"מ לא ראו שאר השבועים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ כי פקידת שבועים שנה לצבל נאמר לצבל ולא עליהם, והרי זה מבואר בדברי המהר"ש יפה ומתוך היעב דלא קשה ע"ז מגמ' יומא דף ט' שדרש ר"ל סניא לם שלא עליהם כולכם.

סימן יג. מתוך מה דקשה על הרבה קדושים בימי עזרא שיהיו בזה"כ ואעפ"כ לא עלו לא"י, גם הרבה תנאים היו בחז"ל אף בזה"כ שלכאורה לכל הפירושים הוי אז כעובד ע"ז וח"ו לומר כן עליהם וכתב בפנים ק"ת תי' ע"ז אצל העיקר יבואר מה באורך במאמר השני בביאור רחב.

סימן יד. מביא דברי הרמב"ן שכתב בהדיא שהבטחתו ית"ש להביל ישראל מכלי' ח"י' חיוי אלא בהיותם בארצות אויביהם ומוצן שעי' שרוב ישראל מקיימין גזירתו ית"ש להיות בגולה ואיכא הבטחתו ית"ש לשומרים מכלי' בזה ההבטחה גם על יושבי א"י לשומרים ולהלולם מכלי'. ומאח' לפי"ז ששיבת רוב ישראל בגולה בגזירתו ית"ש היא המללה גם חושבי א"י.

סימן טז. מביא מדברי האב"ח הכ' שכתב ג"כ בדברי הרמב"ן ששיבת ישראל בגולה מלולם מכלי' ואמר עוד כי רשע הוא המתעם על גזירתו

ואחרים שעשו פעולות ליקח לעצמם גאולה וממשלה ערס הזמן הראוי וכשלו עי"ז ר"ל צפורעניות קשה ומרה עד מאוד השי"ת ישמרינו. וכן הוא בתרגום יונתן בהדיא שפי' שבועה של דחיקת הקץ שלא להתגרות בעמי דארעא למיפק מן גלותא ושלא להזיד למיסק לארעא דכנען עד שיבא רעוא מן קדם מרי עלמא למיפק ישראל מגלותא. ומלא שיש שני פירושים בשבועה של דחיקת הקץ ולריך להבין הענין.

סימן כה. מצאנו שיש חילוק גדול בין אלו השני פירושים דעושין פעולות מעצמם לגאולה ערס שגולא חזון מה' שהגיע הזמן הוי צוה חסרון אמונה שכל עניני הגלות והגאולה הכל הוא אך בידו של הקב"ה ואין זולתו שיכול לעשות פעולות נגד גזירתו ית"ש כאשר הביא עי"ז כמה ראיות ברורות ומפורשות בכ"מ בדברי חז"ל אבל המרבה בתחנונים יותר מדאי אין צוה חסרון אמונה דהלא אדרבא הוא מרבה בתחנונים אך לפני השי"ת וכווי זה אמונה גדולה בהשי"ת.

סימן כו. התעורר לפי"ז דכיון שכל דברי חז"ל במדרשים ובת"י מצאנו בהדיא דקאי השבועות על פעולות מנא לי' להשי"ז לחדש פ"י חדש דקאי על המרבה בתחנונים מה שלא נזכר זה לא בש"ס ולא בשום מקום מדברי חז"ל כיון דבדאי יש חילוק גדול בין הענינים. והמהר"ל מפראג צספרו נלא ישראל הרכיב שני הפירושים שהתחיל צפי' רש"י דקאי על המרבה בחפלה ובסיוס דבריו מצאנו דקאי על פעולות וז"ל דהכל נכלל בלשון דחיקת הקץ בכל אופן ואופן וז"צ מנלן הא.

סימן כז. להבין הגירסא האחרת שהביא רש"י ז"ל שלא ירחקו את הקץ ופי' שלא ירחקו אותו צעונם שזה אינו מובן כלל לכאורה, ובכל המדרשים לא נמצא גירסא זו אלא שלא ירחקו.

סימן כח. מציא דברות קודש בחפלה למשה על חללים בפסוק שוא לכם משכמי קום וגוי' שעמד על דברי רש"י ז"ל צפי' על השבועה שלא ירחקו את הקץ ובתמלית דבריו רואים שרוב"ק בופיע בבית מדרשו שכתב שהאובלים צע"צ אינם מתאבלים

של מיתה ר"ל לנאת מן הגלות הוא ציבורג ואל יעבור על אלו השבועות שבענין הגלות.

סימן כא. מציא דברי הראב"ד צמס' עדיות פ"ב שאף אחר ביאת המשיח וקץ הגאולה מ"מ לא יכניס הקב"ה את ישראל לא"י עד שיעשו תשובה שלימה אלא יוליד אותם למדבר ושם יבי' הצירור כמו שהי' אחר יליאת מלרים ומציא כן מקראי.

סימן כב. מצאנו שזה מובן סדר הברכות שצרכה שמ"ע המצואר צמס' מגילה ושעכ"פ זה ודאי ק"י צ"ב של ק"י שקודם זמן הגאולה אין רלון הצורה ית"ש שיכיו כל ישראל צא"י.

סימן כג. כותב תמלית הדברים הברורים ומפורשים שהקב"ה אומר שכל משך זמן הגלות עד ביאת המשיח יהיו ישראל מפוזרין בכל ד' כנפות הארץ ושם ודאי שזריך שיכיו צא"י עובדי ה' בעהרה במקום הקודש ולריך להתאמן בכל אופן ואופן להחזיק חושבי הארץ בגשמיות ורוחניות בכל מה דאפשר צפרט עכשיו שההכרח להילס מורס המניות ר"ל אבל האומרים שכל ישראל ממקומות מושבותיהם יסעו לא"י כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חז"ל שצכמה מקומות צש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י ואין זה אלא דברי מניות והעברה על השבועה שלא יעלו בחומה. והוא פלא על קא' שומרי תורה ומצוות שאינם שמים על לב שהמניס דדו זאת מלצס. ובזה נתבאר שתי השבועות שהשבועה שלא ימרדו באומות קאי על כל מרידה בין צא"י בין צחז"ל והשבועה שלא יעלו בחומה קאי על עלי' מרובה ביחד אף אם הוא ברשות או אפילו עי' כפי'.

סימן כד. מתחיל לבאר השבועה השלישית שלא ירחקו את הקץ שרש"י ז"ל פי' שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי ואינו מובן כלל לכאורה מה הוא הבזול של תחנונים יותר מדאי הלא יסדו לנו בכל התפלות להתפלל על הגאולה. אמנם הרמב"ם באגרת חיומן פי' שבועה זו על משיחי שקר שעושים התעוררות לגאולה ערס שהגיע הזמן וכן הוא בהדיא בכל המדרשים צמד"ר ותנחומא מכלתא וילקוט ושאר מדרשים שפי' שבועות אלו על בני אפרים ובן כחיבא

סימן ב. להעיר עוד הרבה הערות וקושיות: א' כמה שאמרו במדרשים עצרו על הקץ ועצרו על השבועה וש"מ דתנאי הוא שיש איסור בהעברה על הקץ מלבד איסור השבועה ואריך להבין מה האיסור בזה מלבד השבועה, גם אם יש איסור בלא"ה למה הולך להשביעם. גם להבין מ"ש במילתא על בני אפרים ובתורתא מאנו ללכת הלאה ה"א אז קודם מ"ת ובעיקר אריך להבין מ"ש המהר"ל ז"ל על איסור אלו השבועות שהוא ציבור ואל יעצור כדין שמו והוא חמו' מאוד לכאורה מהיכן לקח זה המהר"ל הלא אין דין יורה ואל יעצור אלא בג' העצירות ע"ז וג"ע ושפ"ד לא זולת, ואף שלענין העונש חמור שבועה יותר מכל עבירות שבתורה כמבואר בז"מ אבל עכ"ז אמרי האדם שבועה פרט לאנוס ואין לך אנוס יותר מכפי' של מיתה ר"ל ואנוסא כמאן דלא עבד ובודאי הוא בכלל וחי בהם ולא שימות בהם.

סימן ג. מה שהעמים המהר"ל בלשון המדרש שהשביעין בדורו של שמואל אין זה ראוי מכתת לדינא ושערי פשעים לא נעלו, וגם אפילו אלו ה"י מבואר בן במדרש ה"י דבר החמו' אם הוא נגד הלכה מרווחת צ"ס ולא ה"י מציא המהר"ל ז"ל בחיבורו לסתום דבר החמו' כ"כ נגד ההלכה שצ"ס ופוסקים צפרט בצד הנוגע לפק"י של כלל ישראל, וע"כ דמיפשט פשיטא ל"י אותה ההלכה, ואריך להבין מקורו ועצמו וגימורו. גם אינו מובן כ"כ דמה שנעשה ע"י כפי' של הריגה ר"ל אין זה חירות ולמה נקרא זה דחיקת הקץ. הגם שז"ל כוונתו שמחמת כפי' ירלו ישראל ללאת מן הגלות אבל מנגן דהוא ציבור ואל יעצור. גם להבין דברי הרמב"ם באגרת תימן שכח שהשביע האומה בדרך משל ואומר השבעתי אתכם שאינו מובן דכיון שחשב זה לשבועה חמורה ואמר השבעתי אתכם בעונש חמור ר"ל למה אמר שהוא ע"ד משל וכי משלים הוא ממשל.

סימן ד. לפי דברי הרא"ש והשו"ע יו"ד סי' רנ"ח שא"א להשביע הנולדים קשה עוצא לכאורה האריך הועילו השבועות בן דמ"ת וכן דחיקת הקץ, אלא שצמ"ת אמרו חז"ל שהיו כל הנשמות צסיני ויוכל להיות שה"י אז גם השבועות של דחיקת הקץ שהוא נפסקו השבעתי אתכם בנות ירושלים צב"ש שגם

על החורבן ומשכימים להביא גאולה קודם הזמן המה המאחרים שבת שמאריכו הגלות צב"ה. אבל פירושו על אומנם שלא ידחקו הוא כעין פי' הרמב"ם ז"ל ודברי המדרשים אבל על דברי רש"י ז"ל עדיין לא מלאנו שום פי'. וביש"מ על שה"ש פי' דברי רש"י שלא ידחקו את הקץ היינו בני עלי' ע"י השבועה. וכע"ז כתב גם החת"ס. אבל עדיין לא מבואר מה הוא הגבול שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי.

סימן כז. פי' דברי רש"י ז"ל נראה ע"ד שאמרו בגמ' צ"מ שגילה אלי' ז"ל לרבי שהפלת ר"ח וצניו הוא כמו חפלת האבות ביחד שאין מניחים אותם להחפלה ביחד דחקפי ברחמי ומייתי למשיח בלא זמני, ובאשר לזה להם רבי להחפלה הוכרח אלי' ז"ל לעוררן מחפלתן ותפלה כזו הוי דחיקת הקץ שמכריחה את הגאולה, לא שאר תפלות. ור"ת וצניו היו יחידים גם בדורם בכח התפלה כמו שנראה שם בגמ'.

סימן 5. מה דקשה לפי"ז יותר האריך התיר רבי לר"ת וצניו להחפלה תפלה כזו שגילה לו אלי' ז"ל שמכריח את הגאולה בלא זמני שלדעת רש"י ז"ל הוי זה ודאי בכלל איסור השבועה שלא לדחוק הקץ. ואף שיש לתרץ בדוחק אבל עדיין אינו מובן מה ראה רש"י ז"ל לחדש פי' חדש מאחר שאנו רואים ברור ומפורש דעת חז"ל במדרשים ובצ"י פי' אחר על דחיקת הקץ, ופירש"י ז"ל לא נמלא בשום מקום אדרבא לכאורה יש ראוי מדברי רבי שהתיר, ואף שיש לתרץ בדוחק אבל עכ"פ ראוי להיפך בודאי אין לנו, א"כ מה ראה על ככה לחדש דקאי על תפלה. ולהלן צסי' ע"ט יבואר עוד ענין זה ומה שאפשר ליישב בזה.

סימן 14. כדי לבוא אל תוכן הענין כתב עוד הרבה הערות, ראשית להבין מדוע השמיט הרמב"ם השלש שבועות שהם צב"ס בצלי בלי שום מחלוקת ובאגרת תימן האריך והחמיר עוצא באלו השבועות. ואילו ה"י סחירה בין האגרת תימן לס' היד ה"י מקום ספק בזה, כי היא פלוגתא הפוסקים במקום שיש סחירה בין תשובה לפסקים אחי מהם עיקר, אבל כאן באגרת תימן מביא כמה עממים ובודאי המה העיקר. אבל האמת הוא שאין שום סחירה בדברי הרמב"ם כאשר יתבאר להלן.

שה"ש נאמר בסיני, אבל השבועה לאורח"ע אינו מובן כלל שהאומות בודאי לא היו בסיני.

העושים שינוי במציאות טבע העולם כמו תח"מ וכדומה וכן מצוה צדקה צדקו צד"מ צפ" חלק.

סימן 14. דברי האבני חר זה אינם מובנים, ובעל העקידה פ' נצבים נתקשה עוצה אף בשבועה דמ"ת ולא הונח דעתו כלל גם במה שאמרו חז"ל שהיו שם כל הנשמות כי עפ"י הלכה ח"א לשבועה לחול באופן כזה כאשר האריך לבאר ובה לידי מסקנה שאינו שבועה ממש אלא יש בזה עונש כמו בשבועה לכן קראו בלשון שבועה דרך משל, והאריך בזה עוצה. גם בשלח"ק כתב שצאמת דבריו מתוקים אלא שקשה ע"ז מן הש"ס שיש ראיות מוכרחות שהי' שבועה ממש לכן ת"י באופן אחר.

סימן 15. גם בן כוזבא היה איש קדוש וגורא כמו שיש ראיה ברורה ע"ז מן הש"ס. גם הביא הפ"י במה שאמר לא תלך חלקים בצבאותינו. גם בני דורו היו לדיקים גמורים שלא מלאו להם חז"ל שום חטא אלא זה שלא היו מתאבלים על ירושלים. — הרדב"ז מסופק אם אחר כך חזר בו ר"ע דלולי לא צא לפניו שיכ"י לריך לדון ע"י הרימו אבל צב"י היוחסין למהרש"ז מצוה צדקה דגם ר"ע אחר שראתו שלא היה מריח הרשעים נתייחס הימנו, וכן נראה מדברי המהרש"א. ובאגרת הימן מצוה צדקה גם זה שהמלך המשיח לריך להיות מורה ודאין ובצוה מצוה גם צב"י ה"ד שריך להיות קרוב למרע"ה.

סימן 16. בזה מתורץ שבועת הגלויות אף לאורח"ע שהוא ע"ד שכתב בעל העקידה גם בשבועה דמ"ת שנקרא בן דרך משל אלא דשם פליג עליו בשלח"ק מחמת ראיות מן הש"ס שכתבו בשבועה דמ"ת אבל בשבועות הגלויות לא נמלא בן צב"ס ושפיר אפשר דכו"ע מודי שהוא ע"ד שכתב הבעל עקידה כי בעיקר הסברה כתב גם בשלח"ק שהם דברים מתוקים, ומתורץ בזה מ"ש הרמב"ם ז"ל שהוא ע"ד משל יען שיש צחוכה גם שבועה לאורח"ע וח"א לתרצה אלא בדרך שכתב הבעל עקידה אלא שעדיין ל"צ מהו החומר שיש בזה מבלעדי השבועה, גם שאר קושיות שיש בהענין, והאורך להקדים לבאר דעת הרמב"ם ושאר ראשונים ז"ל בסימני הגאולה וצוה המשיח ועי"ז יתבאר הענין יותר.

סימן 17. לכאורה יש סתירה בדברי הרמב"ם שצאגרת חיון כתב סימנים על מלך המשיח שיעשה אותות ומופתים נוראים ומזהילים עד מאוד וצב"י ה"ד כתב שא"ל שום אות ומופת אלא סימן זה שיכופ כל ישראל לקיום כהת"כ שכתב ושצ"פ ולחזק צדקה וזה סתירה לכאורה, וכבר הוצא שצחכותו לעת זקנתו הסכים לכל דבריו שצאגרת חיון.

סימן 18. במעט התבוננות אין סתירה בדבריו דגם צב"י ה"ד מצוה להמתנות שיכ"י מלך המשיח נצוא גדול יותר מכל הנביאים וא"ש פלאי אף בין האומות וכוונתו רק שא"ל שיעשה אותות ומופתים

סימן 19. במעט התבוננות אין סתירה בדבריו דגם צב"י ה"ד מצוה להמתנות שיכ"י מלך המשיח נצוא גדול יותר מכל הנביאים וא"ש פלאי אף בין האומות וכוונתו רק שא"ל שיעשה אותות ומופתים

בין הפלוגתאות. — עוד שאר קושיות בזה שלכאורה תמוכים מאוד דברי הרמב"ם ז"ל בזה.

בירו של הקצ"ה ואם חושבים ליקח זה בעלמם הוי מינות וכפירה ר"ל.

סימן מא. האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל להפלוגתא שבש"ס כי בגמ' פליגי אס יצוא צ"ד בלא תשובה וצוה לא הכריע הרמב"ם ז"ל מאומה דאפשר שיבא אלי' ומשיח בלא תשובה אבל זה החליט הרמב"ם ז"ל דאף כשיצוא אלי' ומשיח לא יעשו שום ענין של גאולה ערס שיעשו ישראל תשובה, וצוה אין שום פלוגתא והוא הבטחה ברורה בקרא. גם הראב"ד ואחר משיגי הרמב"ם לא השיגו עליו בזה מכלל דכו"ע מודי כמו שמצוה בכללי הראב"ד, וכעין זה הוא הראב"ד במשנה פ"ב דעדיות.

סימן מב. הודיע לנו הרמב"ם ז"ל דבר גדול בזה אף שאין נ"מ לדינא לידע מה יהי' אחר ביאת המשיח דממ"ג אס סובר שהוא הבטחה בקרא בודאי יהי' כן אף אס אהנו לא נדע עכשיו, אבל ראה בזה הכרח גדול לידע עכשיו שלא יהי' מקום לעשות בגאולה של שקר דממ"ג אס כל ישראל יעשו תשובה ויקיימו כהצ"כ בכל חוקותי' ומשפטי' בודאי חבי' תיכף בגאולה, ואס עדיין לא עשו תשובה השריש לנו הרמב"ם ז"ל בהלכותיו שא"א שחבי' גאולה וכחצ שהוא מצוה בקרא והבטחה מהחוב"ק וא"כ מי שחושב צהיפך הוא כופר בחוב"ק כמ"ש צמי שאינו מאמין בביאת המשיח או שאינו מחכה לביאתו הוי כופר בחורב יען שהוא מצוה בקרא ובאותו הקרא ממש מצוה שקודם לריך להיות תשובה, והביא עוד כמה ראיות מדברי חז"ל וראשונים שהחושב שאפשרות לאחר גאולה ערס ביאת המשיח הוי זה כפירה בחוב"ק, ולדברי הרמב"ם ז"ל הכל תלוי בתשובה וא"א להמאמין בחוב"ק שיעשה בזה.

סימן מג. מביא מה שמצוה בדברי חז"ל שהגאולה תהי' אך בזכות זה שזומרים וממחינים ואין לוקחין לעלמם גאולה ערס שהגיע הזמן, ובעו"ה עוזרים ע"ז ומעבדים את הגאולה וחו כפירה גמורה ר"ל.

סימן מד. מביא גם דברי הב"י ותמלית הדברים דביצוע הארץ וחירות מן המלכיות הוא אך

סימן מה. מביא עוד ראיות מדברי חז"ל שחלילה לעשות שום פעולה בענין הגאולה זולת תשובה ומעש"ע. — גם מביא מכ"מ שבהלכות הרשעים נעשה לפעמים אף נסים גדולים כמו שזה"כ וצא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה ה' אלקיכם אהכם וגו' אבל הסוף הוא רע ומר ר"ל איום ונורא לזכמו שאמרו חז"ל בענין בן כחוצבא. — גם מיישב הלשון שאמרו חז"ל עברו על הקץ ועברו על השבועה שחלקן בחרתו כי באמת העברה על הקץ הוא בעלמם איסור גדול ונורא מלבד איסור השבועה, ומיישב גם הלשון שאמרו ע"ז במכילתא ובתורתו מאלו ללכת. — ותמלית הדברים שמי שחושב שאפשר להתעלם וללכת מן הגלות מעלמיו ובידינו הוא נגד האמונה בהש"י ובתורתו הקדושה בתכלית.

סימן מז. מצאנו מדברי חז"ל ומדברי הרמב"ם והס"ח ועוד כמה ראשונים שהרבה פעמים נעשים נסים גדולים מהס"ח ר"ל וא"א לסמוך כלל על מופתים וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בה' יסודות ובסמ"ג עשין ובשאר ראשונים ז"ל, וע"כ רואים צ"מ שהי' מפחד הרמב"ם ז"ל לעשות יסוד מן מופתים.

סימן מו. מביא עוד ראיות שהשטן מסמא עינים באותות ובמופתים ובדמויות שוא ושקר.

סימן מז. מצאנו עוד מדברי חז"ל שאין לסמוך בחשש דחיקת הקץ על מופתים. — גם מביא דברי רבינו גרשם צמס' תמיד, ומצאנו בזה דברי הרמב"ם ז"ל שאחר שכתב שאינו תלוי במופתים סיים שעיקר הדברים ככה הן שהחורב הזאת וחוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים אין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם וע"כ כתב העיקר צסימני בגאולה מה שכל ישראל יעשו תשובה ויחזרו לקיום החו"כ שזה דבר ברור.

סימן מו. לדעת המכרי"ל האות הברור על ביאת המשיח הוא ביאת אלי' שיצוא קודם המשיח. אהנס **מז** סובר שזה פלוגתא בין החכמים אס

סימן נח. כתב עוד חמ"י רצה וסתירה גדולה בדברי החו"ט.

סימן נט. הקשה עוד קושי' על הרמב"ם ז"ל בענין זה. — גם קושי' על המד"ר פ' תולדות בענין בנין זיכמ"ק לפי דעת הראשונים ז"ל.

סימן ס. כתב לתרץ סתירות החו"ט. גם דברי המד"ר וגם דעת הרמב"ם ז"ל מיושגין בדרך זה. גם כתב ליישב לשון המד"ר שאמרו אז על בנין זיכמ"ק לשון גזירה והביא אח"כ שמה שהמניס והאפיקורסים לקחו מלכות וממשלה בלא תורה ערס ביאת המשיח שהיא סגנה עלומה ח"ו ולריבין לרחמי שמים.

סימן סא. פ' דברי הירושלמי בענין בנין זיכמ"ק ומלכות זי"ד וביאור דברי רש"י ותוס' ושאר ראשונים שהביאו דברי חז"ל דבנין זיכמ"ק דלעתיד לא יב' ע"י אדם אלא יבוא מן השמים בנוי ומשוכלל.

סימן סב. משמעות דברי הזוה"ק בענין זה. גם לתרץ המקומות שנראה מהם שיצנו ישראל זיכמ"ק לעתיד.

סימן סג. בענין הפלוגתא שבירושלמי אם בנין לשעה יש לו דין בנין וחמ"י על החת"ס בזה.

סימן סד. פלפול בהכרעת החת"ס דדין בנין לשעה וסתירה בדבריו ז"ל. ועוד ח"י על הקמת המשכן בשנת צ"ו ימי המילואים. — עי"ל דמיון המשכן או המקדש דוחה שנת אף שבנין זיכמ"ק אינו דוחה שנת.

סימן סה. עוד בענין בנין לשעה. ומיישב בדרך זה כיצד דברי רש"י ותוס' ושאר ראשונים שכתבו דבנין העתיד אפשר להיות זי"ט בשביל שהוא בנוי ומשוכלל מלמעלה. — או י"ל עפ"מ"כ ביוסף ואח כל אשר עושים שם הוא ה' עושה, ובתרגום צמימרי' הוה מתעציר, הרי שמה שנעשה עפ"י דיבורו נחשב כאילו עשאו צפועל. וכ"כ בפסיקתא. — גם הביא דברי המהר"ם חג"ת שכתב מעשה שה' צ"י

יבוא אל' קודם ביאת המשיח או אח"כ ערס מלחמת גוג ומגוג.

סימן ג. מביא מהרבה מקומות בדברי חז"ל שמצואר בדבריהם שאל' יבוא קודם ביאת המשיח וכן כתבו הרבה ראשונים ז"ל. — גם הביא הכרעת הרבה ראשונים ז"ל דמה שאמרו שחכ"מ חב'י אחר ימות המשיח זה בחמ"י כוללת לכל העולם אבל הלדיקים הגדולים יעמדו עוד בתחלת ביאת המשיח ושני תחית המה.

סימן נא. מפלפל עובד מאין לקח הרמב"ם שיש פלוגתא בביאת אל' אם הוא קודם ביאת המשיח או אח"כ כי בהרבה מקומות מצואר צפ"י שאל' יבוא קודם ולא מלינו ע"ז פלוגתא בביאת ומנ"ל לעשות פלוגתא חדשה.

סימן נב. ראה לתרץ לכאורה דעת הרמב"ם שה' לו רח"י מנן כחיבה אבל מבאר אח"כ שאין זה מספיק לעשות פלוגתא בדברי חז"ל.

סימן נג. האריך עוד לבאר שאין רח"י מדברי הש"ס לעשות פלוגתא בזה ושם הביא דעת הכו"פ שהוא תלוי אם יב'י בעתה או אחישה, והחת"ס קלמ"י לסדרת הכו"פ בזה אבל לא ביארו האיד אפשר להעמיס זה בלשון הרמב"ם.

סימן נד. מבאר שנסדרת הכו"פ אפשר להבין היטב לשון הש"ס בסנהדרין כ"ב שחמ"י לכאורה, אבל אינו מספיק לתרץ לשון הרמב"ם ז"ל וגדחק ליישבו וסיים שעדיין ל"ע.

סימן נה. במה שהביא החו"ט פ"ה ממס' מע"ש מירושלמי שבנין זיכמ"ק קודם למלכות זי"ד וסתירה גדולה ע"י מש"ס צבלי ומדברי החוס'.

סימן נו. גם בזוה"ק נראה שבנין זיכמ"ק יב'י אחר ביאת המשיח.

סימן נז. מבאר שדברי הירושלמי ע"מם אפשר להשוותם בלי מחלוקת אבל דברי החו"ט א"א לתרץ בזה.

עד תשלום האלף שנה ולא יותר, זה זיוף גמור ולהד"ס, ומבאר בדברים ברורים שהשבעה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ הוא ע"כ עד רגע האחרונה ערס ציאת המשיח.

סימן עא. מבאר לשון הרח"ו ז"ל דקאי על שבעתו של הקצ"ה בגזירת הגלות שהי' על אלף שנה כל היום דזו הוא יומו של הקצ"ה אבל אחר האלף שנה אין הדבר תלוי אלא בחשוכה, אבל ח"ו לדחוק את הקץ.

סימן עב. מבאר עוד דראיות ודברים ברורים כשעלה שא"א להעלות על הדעת כוונת דברי הרח"ו ז"ל דקאי על שבעתן של ישראל בדחיקת הקץ.

סימן עג. בדברי החיקונים ורח"ו מיושב מה שנתקשה עובא החיד"א ז"ל דכיון שכתבו בכמה מקומות בזוהר ובמדרש שבתוך האלף שנים הי' מוכרה גזירת הגלות בשבעה ואף תשובה לא הי' מועיל הא"ך מלניו כמה מימרות שהי' מועיל תשובה גם אז. גם האברבנאל נתקשה עובא זזה. אבל לפי דברי החיקונים ורח"ו נראה ליישב זה היעב.

סימן עד. כמה שנתקשה החיד"א זל"ה וכמה ראשונים שאלו אמאי לא אחא משיחא בזמן רש"י וכדומה, מבאר מה שיש לדבר זזה באריכות. אבל האמת הוא שרשי הדברים של כל עניני הגלות והגאולה הם דברים סתומים וחתומים ולא נמסרו אלא להקצ"ה בלבד הוא ואין בלחו ית"ש.

סימן עה. האפיקורסים שאומרים שכיון שהאומות לא קיימו את השבעה ח"ו הותר גם לנו לעבור על השבעה זה הכל הנלים כאשר ציאר בארובה. וארי שואג המהר"ל מפראג שאף אם יכופו אותם וכו' אסור לעבור על השבעות. — גם הגה"ק מהר"א גלאנטי ז"ל בספרו זכות אבות מביא מעשה שהי' בפורעוגאל שרלו ללכוד המלוכה והשיבו להם מן השמים ג' שבעות השביע הקצ"ה את ישראל אחת שלא ימרדו בהקצ"ה. — גם הביא דברי הזוה"ק פי' ויקרא שגאולה העתידה תהי' רק ע"י הקצ"ה בכבודו ובעלמו לא בגאולות הראשונות ואף שגם

גדולה בעת שאמר להם המלך לבנות ציחמ"ק ואמרו שכפי אמונתם אין בידם לבנות הבית אלא הבית הזה יהי' בניו ומשכלל מלח' מן השמים כשיהי' בראשו ית"ש, לא זולת.

סימן סו. מבאר דברי הגמ' סנהדרין ז"ח מ"ש בענין הפירות אין לך קץ מגולה מזה, והנגררים אחר הליונים בדו מלכס משם שעות והכל גמור. — גם מביא דברי הב"ש שעי' עבירות שעושין בא"י מטמאין את הארץ ונמשכת העומאה גם בפירותיה והעומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בנ"י, הי' ישמרינו.

סימן סז. מיישב זזה דברי הרמב"ם שנתקשה לעיל מה שהשמיט התנאי שצמשה פ"ה דמע"ש. גם מיישב זזה קושית התו"ט על הרמב"ם.

סימן סח. מבאר כי שקר דזו מלכס אותן החולין עומס באין גדול בלשון הרמב"ן בשה"ש שיהי' איזה גאולה ברשיון האומות ערס ציאת המשיח, כי כל אשר רואה בעינא פקוחא לשון הרמב"ן ז"ל שם רואה בפ"י הכיף ומפורש יואל בדבריו באר היעב שלא תהי' גאולה ע"י שום השתדלות עבדי ולא ע"י כלי זין אלא במאמר ה', ומבאר לשונו של הרמב"ן ז"ל זזה בדברים ברורים. גם מדברי הרמב"ם והגמ' סנהדרין ופירש"י ז"ל שם רואים ברור בדבריהם שהקמת איזה שלטון בישראל ערס מלכות ביד מעבדת ציאת ב"ד ר"ל. — גם מבאר לשון הרד"ק זזה. — גם הדבר ברור שא"א לגאולה בלא תשובה כפסק הרמב"ם וכאשר נתבאר כוונתו ז"ל למעלה.

סימן סט. מבאר לשונו הק' של האוה"ח הק' פי' בלק דלא כמו שדדו הנגררים אחר הליונים להכניס שקר גמור בלשונו הק' ז"ל. — גם מבאר מה שגמאל באיזה מקומות בדברי חז"ל שהגאולה תהי' קמעה קמעה דלא כמו שהכניסו הנגררים אחר הליונים בלשונות האלו פירושים זרים ושקרים גמורים.

סימן ע. מה שדפס מהליונים להביא ראי' מהקדמת הרח"ו ז"ל הנדפס בתחלת ס' העץ חיים שהשבעה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ אינו אלא

גאולות הראשונות ה' הכל ע"י נבואה אבל גאולה העתידה תהי' באופן נבואה יותר בלי שום אמצעות וזאת הקב"ה אין עוד מלבדו ית"ש.

סימן עו. מסביר דעת המהר"ל שכתב באיסור שבועה שהוא ציהרג ואל יעבור כדון שמד שבדלוי א"א לומר שאיסור שבועה הוא ציהרג ואל יעבור אלא לפי מה שמבאר בראיות ברורות שיש בלקיחת חירות וממשלה ערס ביאת המשיח כפירה גמורה בתוכ"ק ובאמונה, והעידה התוכ"ק כ"פ שאין זה אלא בידו של הקב"ה, ופעולה שיש בה כפירה באמונה הוא ודאי באיסור יכרה ואל יעבור דגרע מע"ל.

סימן עז. לא דיבר המהר"ל ממינים ואפיקורסים או מעבירים על הדת ר"ל כי לא דבר שם כלל אלא מאותה העצירה של דחיקת הקץ והשבועה נאמרה לכלל ישראל. ואף אם יהיו חברי הממשלה כולם אהובים כולם ברורים אף כתנאים ואמוראים מ"מ אותה הפעולה בעצמה שלוקחים ממשלה וחירות מעצמם ערס שהגיע הזמן שהוא דחיקת הקץ הוי כפירה בתוכ"ק ובאמונה וזה ברור בלי ספק שהמהר"ל ז"ל נתן משפט חרוץ של שמד ר"ל על עולם הענין של דחיקת הקץ בלבד.

סימן עח. להבין מדוע נתנו על איסור דחיקת הקץ דין שבועה, הרי כיון שהוא ציהרג ואל יעבור הרי הוא חמור מאיסור שבועה. יבואר עפ"מ"ש הפמ"א דעונש השבועה חמור מכל עבירות שבתורה, ואף שגם עליהן יש איסור שבועה כללית מהר סוני, מ"מ יש לחלק דשבועת דחיקת הקץ חמור יותר בעונש אני מחיר שזרכס ח"ו, והועיל ע"ז איסור שבועה כדי להגדיל העונש ר"ל.

סימן עט. ועדיין קשה לדעת המהר"ל שלקחת גאולה מעצמם הוא כפירה בעיקר א"כ גם אין לו חלק לעזיב"ב וכקושיה בגמ' בסוטה בארור סגי לי' בתמי'. — וי"ל דמה"ע פרש"י ז"ל שלא ירצו בתחנונים דזה ודאי אינו בכלל כפירה בעיקר ואעפ"כ יש צו איסור השבועה. — מיושב דזה גם הקו' דאין שבועה חלה על שבועה, דכא כולל דבר האסור עם המותר. — טעם נוסף מה הניחו לרש"י ז"ל לפרש דקאי שלא

להרבות בתחנונים. — ביאור הדברים שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי. — יתכן שיש לחלק בין ה'ג' שבועות, דשבועה של עלי' בחומה אינה תלוי בשבועת האומות וחמיד במקומה עומדת, אולם השבועה של דחיקת הקץ ע"י תפלות ותחנונים, כיון שאין צוה שום שמץ מינות אפשר שיותר אם האומות מכבדים עולם ועוברים על שבועתם. והיינו טעמא שלא ביארו חז"ל שיעור יותר מדאי כי עכשיו מותר להרבות בתחנונים, ואפ"ה הביאו בגמ' גם שבועה זו שכן דרך הגמ' להביא אף מה שאין נפ"מ. — כע"ז העלה בהגדה מעשי ידי יו"ר מהגאון מהרש"ק אף שכתב זאת רק בדרך דרוש.

סימן פ. מטעה לא קשה על הרמב"ם ז"ל שאינו חושב השבועות הללו כי דעמו ז"ל ברורה שא"א לגאולה בלא תשובה. וכ"כ גם ר' סעדי' גאון בספרו האמונות והדעות. — ולא הכנה הקיטור כתב הרמב"ם צ"ב' הוד רק סתם אין ישראל נגאלין אלא בתשובה ובאגרת תימן האריך טובא. וגם העלי' של רוב ישראל תלוי בתשובה וממילא נכלל גם זה בדבריו.

סימן פא. ואף אם אמור יאמר המתקש דסוכ"ס לא זכרו ה'ג' שבועות צ"ב' הוד, מ"מ הרי מבואר בהדיא בתשובתו, ופשיטא דאין לסתור דבריו המפורשים להדיא.

סימן פב. גם בלעדי ה"ל יש עוד כמה איסורים בהשתתפות במלוכה לפני ביאת המשיח. — וכ"כ היעב"ז ז"ל בסידורו שאסור לעשות דבר לדחוק את הקץ רק לפנות לישועה ה'.

סימן פג. אין לעשות ולומר דממשלה שאין בה חרות וגאולה לא שייך איסור של דחיקת הקץ, דהרי המהר"ל כ' אף אם יכופו אותם ציבורים וכו', וכ"כ הרמב"ם ז"ל דכשיתודע למלך יאמח מה לרות ואעפ"כ הזהירות שצוברים צוה על השבועה. — וגם צני אפרים לא השיגו מערכתם ואפ"ה נעשו מרה.

סימן פד. גאולה העתידה תהי' בזכות נעורא. — מיושב דזה ה'ג' בגמרא שלא ירחקו את הקץ ופי' רש"י בעוונם, דאם אינם ממתינים אז מרחקים את הגאולה.

סימן צג. איך שחב' הילפותא בקראי מ"מ לדינא
אין שום פלוגתא בין הרמב"ם ובין הרמב"ן
והריעב"א דכו"ע מודי דבא"י חמור ע"ז יוטר.

סימן צד. ואיחא צסנהדרין ל' דהמסית שלא לאבד
ע"ז מא"י חייב מיתה וילפינן זה מקרא
דונתלתם. — ויבאר דאף מקומות הנכרים שבא"י כיון
שמעשדין לישראל ההכרח לאבד ע"ז שלהם, שאם
לאו אי אפשר להשלים אחס.

סימן צה. יבאר שאם הולכים צמחשבה תחלה לכבוש
א"י מצלי לאבד הע"ז שצחוכה יש לה דין
ע"ז ממש שאמרו ע"ז חז"ל על מנת כן העבירו ואם
לאו המים באים ושוטפין אחסם.

סימן צו. כן מבואר גם צחוס' קידושין דף ל"ז.

סימן צז. גם האוה"ח הק' צפ' משפטים כתב שאם
לא הרס ולא שבר הע"ז הרי הוא כעובד ע"ז.

סימן צח. והנה המושלים הציונים לא רק שלא איבדו
הע"ז מא"י אלא שקבלו על עצמם לתקן ולחמוך
כל הדעות העפלות, ואף צשציל זה יש לממשלה זו
דין דיהרג ואל יעבור, אף אם זה רק אצירא דע"ז.
וכמשחתפים צממשלה זו המה שותפים לע"ז. ואנו
מתפללים להעביר גילולים מן הארץ והם עושים בהיפך.

סימן צט. בהכרזת החייסדות מדינתם כתבו צמפרש
שהממשלה תשמור על המקומות „הקדושים“ של
כל הדעות העפלות שבארץ ישראל ועל הכרח זו
חתמו גם הדתיים יחד עם המינים והאפיקורסים.

סימן ק. ראשי המדינה לא רצו להזכיר שם ה' על
הכרחם, ורק בהשתדלות הדתיים התפשרו
לכתוב מתוך צעחון צור ישראל, וצוה נחה דעתם,
שכ"א יחשוב ע"ז כחפצו ורצונו, אף כי ידעו שכוונת
חצריהם האפיקורסים הוא על מחולל רעיונם העמא
ועל הצבא שלהם. גם חתמו כולם להתחייב שלא לכופ
שום ישראל לקיום החוב"ק היפך המבואר בחז"ל
שקבלו על עצמם צאלפים צריות ואלות הערצות.
— ואמרו חז"ל הנטפל לעובדי עבירה נעש כעובדי
עבירה. וכ' הרצונו יונה דהמחבר לרשע יש לו

סימן פה. המורס מהג"ל דעון פלילי הוא ליקח
גאולה וממשלה ערס שהגיע הזמן.

סימן פו. יבאר שאיסור דחיקת הקץ הוא אף צלא
מלחמה ובהסכמת האומות, ודעת האומות לא
מעלה ולא מוריד וצגוים אין תורה.

סימן פז. מעתה מי הוא שיכין להשתתף צעצירה
נוראה כזו, ומכש"כ הנצחרים צהממשלה שהם
שותפים גמורים לכל מעשי האפיקורסים וכל האמתלאות
צזה הם שדופות קדים.

סימן פח. לדעת המהר"ל ז"ל אף צאונם של כפי'
אסור ליקח חלק צזה, וק"ו המשתתף צרלון.
— ועוד זאת שצשצעים לחוקיהם שהם נגד החוב"ק,
ואף על אותה צצועה צלבד לריך מס"ג שלא להוליא
צצועה כזו מפיו, שהוא הודאה לדרכי המינות.

סימן פט. ביאור הגמ' דנתחייבו שוגאיהן של ישראל
כלי' על שהנטיפו לאגריפס אף שכשר היו,
וק"ו אם מתניפים למלכות המינות של מסיתים ומדיחים
צלדעת כל הפוסקים אינם צכלל אחיך ופסולים לכל
התמנות צישראל שהניאון צזה נורא ואיום.

סימן צ. יבאר שהדין הוא לאבד העכו"ם מארץ
ישראל ומחוייבין לרדוף אחרי' ולאבדה, אמנם
לא נתבאר מה היא הרדיפה.

סימן צא. מלינו שפסק הרמב"ם ז"ל גבי חמץ צפסח
שאינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ ידוע,
וכמו כן י"ל צע"ז צחז"ל שאין לרדוף אחרי' אצל
בא"י חמור עפי דכתוב מן המקום שהוא ולריך
לרדוף אחרי'.

סימן צב. ישוב לקושיית הרמב"ן שהוצא צריעב"א
על הגמ' קידושין ל"ז דע"ז הוא חוצה הגוף.
מה שיש לפלפל צצברי המקנה צזה. — נראה דהרמב"ן
והריעב"א חולקים על הרמב"ם וסצירה להו דקרא
דאבד תאצדון קאי רק על ע"ז בא"י.

סימן קז. בכל אופן צרור דהמחירין ליכנס לבית ע"י במקום סכנה הוא רק אם אינו נותן כזה עילוי וחשיבות לעכ"ם, אבל אם נותן להם כזה כח ועילוי אף בפק"י אסור ציהרג ואל יעבור. ובאין סכנה אסור ליכנס לכל הדיעות, ולדעת הגר"א לעולם אסור.

סימן קח. לפי"ז כנגסת שלכם שהוא בית מינים דגרוע הרבה מע"ז, פשיעא דאסור ליכנס לחובו אף באופן שה"י מותר ליכנס לבית עכו"ם דיש חשש יותר דאחי לאמשוכי אצתרי' ושאינו מינות דמשכא. ועוד דנותן להם חשיבות ועילוי דאז אסור ציהרג ואל יעבור אף בבית עכו"ם, ומכש"כ אותם הכנסים שמה להשתתף עמם ומתקשרים עמם בשבועה והוד"י על שזכו להיות נמנים עמם, בודאי דעוברים על איסורא דיהרג ואל יעבור.

סימן קט. כמה תירושים למח לא הביאו הפוסקים הך דינא דר"ע דאסור ליכנס לבית מינים אפילו במקום סכנה. — עו"ל דר"ע סבירא ל' דבבית מינים עלמו אסור בשביל שנגדד בו עזירה, אף אם אין שם עכשיו מאומה. ולא מוסתער להו להפוסקים לפסוק כך ולכן כהזרש"י דר"ע אמר זאת על עלמו משום מדת חסידות. — אולם זה צרור דהיבא דיש חשש לאמשוכי לכו"ע אסורה הכניסה לשם ציהרג ואל יעבור.

סימן קי. צה שמשתתפים שומרי תומ"ל במלכות המינים שיש בה כמה איסורים של יכרג ואל יעבור, מעברין את העמא ומחירין את האסור. — וכל גדולי ישראל מדורות הקודמים הזעיקו על הסכנה של הציונים שצברו סכר על ישראל והלשינו אלל האומות שצבוע"ר בשביל זה קרה לנו האסון הנורא, ועכשיו ע"י שמשתתפים עמם ומחזיקים ידם מאשרים זדים לאחור שוא עצוד חלקים ומה בלע כי שמרנו משמרתו.

סימן קיא. גם מזיפים את העולם בשקרים וכזבים כאילו אין שום מקום פליעה לישראל אלא אללם, אבל המתבונן יודע כי בתחלה מגרים ומשמים את אוה"ע לרדוף את ישראל, ואח"כ מעמידים פנים כאלו הם המלילים. והם הם הגורמים חורבנות צנוף ובנפש וכבר העבירו על הדת אלפים ורצבות נפשות נקיים ועלומים כל הרוגי. — משל לדבר.

חלק בכל העצירות שהרשע עושה, וכ"כ באדר"ג כל המדבק לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נוטל שגר כיוצא בהם. וכל המדבק לנדיקים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נוטל שגר כיוצא בהם.

סימן קא. ציחור האיסור לילך בערכאות של עכו"ם, וכש"כ המחוקקים חוקי עכו"ם וכופים את ישראל לחוקיהם שזה גרוע הרבה והוא כפירה גמורה. וגם בענין זה בלבד יש איסור דיהרג ואל יעבור.

סימן קב. שלא כשאר הארצות היא ח"י, שאינה סובלת עובדי עזירה כמבואר בספרי וברש"י ורמב"ן ואורח"ק.

סימן קג. האפיקורסים המליאו פי' זר בדחו"ל כאילו טוב ח"י צעני ה' רשע וכופר אם הוא בא"י, וזהו סילוף גמור וכפירה, שמבואר בב"מ בחז"ל הדין, וכוונת המדרש ילקוט הוא רק אם ישראל הם במדריגה כמו דור המדבר אז הלאי יהיו עמי בא"י. — עו"ל דכוונת המדרש הוא שיבואו בחייהם ולא יוצאו שמה לאחר מיתתם שמעמאין את הארץ, אבל ודאי דאין ח"י כוונת המדרש על העמאין ומעמאין בחייהם. ומבואר ברש"י דא"י רעה מכל הארצות ללא שומרי מצות ה'.

סימן קד. הרדב"ז פסק בשם הריטב"א דאף דת הישמעאלים שהם מייחדים את ה' מ"מ ע"ז גמורה היא ליהרג ולא לעבור, כיון שהיא כפירה בתורת משה. ומכש"כ בממשלה זו שכל עיקר ראונו יבגמחם לעקור התורה והאמונה מצני ישראל ח"י.

סימן קה. אותה "הכנסת" היא בית מינים בודאי. — ואח"כ בגמרא שבת קט"ז שאמר ר' ערפון שאפילו רודפין אחריו להרגו נכנס לבית ע"ז ולא לבית מינים. — אמנם ל"ב למח לא הביאו הפוסקים דין זה. — גם בצלוגתה הפוסקים אם מותר ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה, למח לא הביאו ראיה מכאן דמותר.

סימן קו. אמנם י"ל דר' ערפון על עלמו אמר כן משום מדת חסידות. אולם עדיין קשה מדוע לא החליטו הפוסקים להיתר אלא שתקו לגמרי בדין זה.

סימן קיב. מבואר בשו"ת אהל יעקב שצוה לצטל המנהג לצרך צרכת כהנים בכל יום לפי שהנהג ע"י הש"ץ שר"י, כדי שלא לתת חזוק למסית ומדיח. וכ"כ צמח"ם שכל הבא מע"ז חסור בהנאה כדי שלא יחשוב האיש שצדק לו הלאה מע"ז. — וק"ו אלו שמודים בהלכות המונינים ומכניסים ארס הכפירה לאחרדי בענם של רבצות בני ישראל.

סימן קיג. עוד זאת דידוע לכל שכל חפצם ורצונם הוא לעקור האמונה והתורה מבני"י, והדתיים משמשים כסות עינים לכל תעוועיהם, כי בלעדיהם לא היו יכולים להוציא זממם לפועל מאומת יחדות העולם ומחמת קלת בושא מאור"ע, אבל ע"י השתתפות הדתיים יכולים לעשות הכל בלי שום מפריע.

סימן קיד. חיובא רמיה עלינו לעקוב ולהזעיק את העולם על חיה"ש ותורה"ק ולפרסם ולהודיע לפני כל עם ולשון שיסגסג עדיין ישראל שומרי תומ"ל וכי המושלים הכופרים אינם צאי כח של עם ישראל. אבל גרוריהם הדתיים מתנפלים על היראים הלוחמים במס"ע ונותנים יד לפושעים לחזק אותם ברוע מעלליהם בשכר הכניפה והשחוד שמקבלים מהם.

סימן קמו. יבואר דחמור עון המחזיקים ידי עוזרי עבירה מע"ע עצמם, כמבואר במדרש שהשלטון הרג את הקצנלן והחיר את הגנבים.

סימן קמז. מה מגוחך היה העננה שיושבים עמהם כדי לפעול אללם חיקונים צדק, להנסיון מכחיש כ"ז. ובהפוך הוא אילו היו כל שומרי תומ"ל מתקוממים כולם ללחום עם הכופרים ה' צבואם למנוע הרבה גזירות שמערתם לעקור את התורה והדת.

סימן קיז. וכבר באו בעננה זו עוד בהתחלת רעיון הצינוי המסיתים והמדיחים לומר שיחזרו כל היראים אל הצינוים ויחזרו אותם למוטב. וכל הגו"ל נתקופה בהיה גרשום ולא אצו אף לשמוע מה, כי לתקנם א"א דכל צאי לא ישובון ושאיני מינות דמשכא. — וכי האלשיך הק' דאל חלק בדרך אחס לא רק צמעשה העבירה אלא אף להיות עמו בדרך אחד.

סימן קיח. לדינא אין נפק"מ אף אלמלי ה' צכחם לעשות חקנות מועילים לדת, דבאיסור שבוא ציהרג ואל יעבור אין כח ציד שום אדם צעולם להחיר.

סימן קיט. איסור דחיקת הקץ הוא אף אם רוצים למחר ללאת משעצוד מלכויות כדי להקים מלכות של תורה, לפי שגאולת ישראל תלוי רק בידי הקצ"ה. וק"ו צ"ב של ק"ו להשתתף צעצירה של דחיקת הקץ להקים מלכות של מינות המחרצת את דתוה"ק.

סימן קכ. צרור דכל היושבים שמה נמשכין אחריהם. וכי ציש"מ אין דצר צעולם חזיק נפש כמו התחצרות עם אדם רשע.

סימן קכא. ציאר הסוגי' דצי טצחי דאחאצ צגמ' חולין. — חמו' למח נעשה לו גם לאלוי להאכילו צשר נצילה שהעורצים הציאו לו, ומדוע לא נעשה לו גם להציא לו צשר כשר.

סימן קכב. אין להציא ראוי מהעורצים דאלוי שהי במקום פק"י.

סימן קכג. דצרי המהרש"א והעיון יעקב צזה.

סימן קכד. סחירה למאמר הגמ' ממדרש תנחומא, שהעורצים הציאו לו משולחנו של יחושפט.

סימן קכה. ציאר הענין עפמ"ש הרמ"ע מפלנו על הקרא דמושל מקשיב על דצר שקר וגוי דהם צ' ענינים, א' שהם גרורין אחר המלוכה והצ' דמשרתיו רשעים משום דגרורין אצתרי'. אבל הגרעק"א צגהש"ם לא חילק צזה כלום.

סימן קכו. לכאורה ה' אפ"ל דאסור ה' לו ליהושפט לאכול משחיטתם מטעם רוב א"ל דקיי"ל מומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו, אבל ה' ליתא דאפשר שהי' יהושפט יודעם ומכירם שכשרים הם וצככ"ג מותר לסמוך עליהם.

סימן קכז. ישוב לזה עפ"י דיעיר אחן דאם לא אשכחן צהדיא דנפיק מכללא למדין מן הכלל,

וע"כ שנה הדיבור להודיע לו שהציתה הזאת הוא מגזרי דמעלי.

סימן קכח. חי נכון לסחירה שבין גמ' חולין והמדיח' דהצית מעצבים של אחאב כשר חי, דכל עגם האיסור של שחיטת עכו"ם הוא בשביל שמחשבתו לע"ז, אבל אחאב חי שומר תומ"ל, אלא שירא דע"ז תקיף לי ואפשר דשמרו את צית המעצבים מע"ז. ומה דאיתא שהעורבים לא ראו ליכנס לביתו הוא משום שציתו חי באמת מלא ע"ז.

סימן קכט. ליישב למה הביא רמ"י מהעורבים דאסור ליכנס לבית ע"ז אף דמקרא מלא הוא, אלא כדי שאל יחשוב האדם לדרוש טעמא דקרא ויאמר בלבו שלא יבוא לימשך אחריהם כמ"ש שהמע"ה אני ארצה ולא אסור, לזה הביא רמ"י מהפך והעורבים.

סימן קל. דרין לדברי הרמ"ע מפאנו דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו, אף אלו שהיו עובדים מתחלה נעשים רשעים דגרורין אחריו. וק"י צידון דידן אלו היוצאים עם המינים במחילתם וגשבעין לחוקיהם שבדלי נגררין אחריהם ועח עיניהם מראות.

סימן קלא. ידוע דאחאב חי שומר תומ"ל ומסר נפשו על החורב, רק שירא דע"ז תקיף לי. אבל המינים שצימיו גרושים באלף דרגות מאחאב. ועכ"פ פוק חזי מה עלתה לו לאחאב שלא נשאר ממנו שריד ופליט ר"ל.

סימן קלב. וישנם תועים ומתעים שאומרים שרריך לחלק כבוד למלכות המינות כמו שאל"י רץ לפני אחאב, והכל יפלה פיהם, כי אחאב חי לו דין מלך עפ"י הלכה.

סימן קלג. בירושלמי הוריות מבואר להדיא דאחאב חי לו דין מלך. — וכי הרב"ג כי רק כשעשה אחאב תשובה והרג נציחי הכעל אז חלק לו אלו כבוד, לא קודם לכן. — וכן מבואר להדיא בדחז"ל בילק"ש פ' משפטים ונשיא בעמך לא תאור, יכול כאחאב וחבריו ח"ל בעמך, לא אמרתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך.

סימן קלד. גם לירבעם חי דין מלכות. והוא חי אדם גדול במעלה מאוד לולא אותו החטא שטעה בו חי זוכה לטייל עם בן ישי בג"ע שהוא מדריגה נפלאה שאין למעלה הימנה. ואז"ל שא"א לדמות לזה אותה מלכות המינות שצימיו בעוה"ר, ואדרבא המחפים עליהם והמכבדים אותם הן המה העוצבי תורה יכללו רשע.

סימן קלה. ידוע כי שלטונם מיוסד גם על שאר העצירות שהם ציהרג ואל יעבור, ג"ע ושפ"ד. וגם אחר שילא הפסק מגדולי א"י על גיוס הצנות שהוא ציהרג ואל יעבור, המה מחזיקים בנשעתם. — וכ"כ הרב"ז דכלה יולאת מחופתה הכוונה כיון שחקן יולא מחדרו ממילא כלה יולאת מחופתה. — דברי הרב"ע דאם האשה יולאת למלחמה מצוה לדי זנות. הרי העון של ג"ע. ובפרט בקיצוניהם שמלאו את כל הארץ זימה ר"ל. — וגם בשפ"ד ידם דמים מלאו, ובסיבתם נהרגו הרבה רבבות מישראל, חוץ מהמלחמות שעשו שלא כדין והכניסו את הכלל ישראל בסכנת נפשות, כי ישמרו.

סימן קלו. ביאור הגמ' ג' עזין הן וכו' ישראל באומות, ופי' המהרש"א דשלטון ישראל בלי תורה יש לו עזות דומיא דכלב, ויש סנה עיומה בדבר. — וכל אלו המהללים ומשבחים שבאילו נעשו להם נסים הם מפליים בזה מינות בישראל לאמור כל עושה רע עוב צעיו חי ובהם הוא חפץ. — ומבואר בגמ' שלפעמים נעשים נסים ע"י הע"ז דבא לעמא פוחחין לו. והמחניפים להם מרחיבים פתחי העומאה לכל הבא לעמא.

סימן קלז. מבואר בצעל העקידה שעשו רזה לחלוק המלוכה ליעקב ערם הקן, ואמר לו יעקב אע"ה ודפקום יום אחד ומחו כל האלף ח"ו.

סימן קלח. אי אפשר שחבוא ישועה אלא על ידי זדוקים וכשרים כדאיתא בתנוד"א. — העטם שבא ישועה לישראל ע"י ירבעם בן יואש מבואר בקרא שלא רזה כי למחות את שם ישראל ועוד כמה עומים בדבר. אבל פשיטא דא"א שחבי ישועה ע"י רשעים וכופרים מסיתים ומדיחים.

הגרחה"ע ז"ל צעת שראו לייסד אגודת הרבנים, שלא הסכים לדבר לפי שבמשך הזמן בודאי הכל יתנהל ע"י מחכירים ופקידים, אף שבימיו היו גאונים ולדיקים שהשפעתם היתה גדולה ויכרת, ואכן מה נעשה אצתי.

סימן קמד. וישן שרונים למלאו חן צעירותם נמשכים אחריהם ומסויעים לפעולותיהם, כאשר כן עשו עם פליטי אונגארן שפיתו אותם בדברים ובתעמולה גדולה לבוא אף ורק לא"י, אף כי בפנימיות לבם ידעו שלא הכינו להם מקום מקלט וסופם יהי שיפלו תחת השפעת הכופרים המסיתים, כאשר כן הי' צעור"ר, ורק מיועטא דמיועטא עמדו בנסיון. ולא עוד אלא שהתנפלו בגסות על כל מי שהזכיר את הפליטים שלא לילך בדרך הלינונים, וציזו אותם בחורופין וגידופין באומרים שהם מוליאים דיבה על הארץ. — גם חוגגים בהילולין וחייגין את יום העצמאות שלהם, אותו היום שהתלקחה המלחמה ונהרגו נפשות ישראל והועמד אלם בהיכל צדמות מלכות המינוח.

סימן קמה. מבואר ברמ"א דמחמת יראת האלם מוליאין אותו לדון בעיר אחרת. וא"כ בזמנינו שהם מעילים אימה יתירה על כל הממכריגים, אין חומה איפוא שזה מציא לידו סמיות עינים שלא לראות האמת.

סימן קמו. גם שאלו המלך אמר העטתי כי יראתי את העם. וביאור הדבר שחמם על עמו היאך צא לידו טעות כזה שלא להכיר האמת, ומלא כי כ"ז צא לו מיראת העם, ואעפ"י שהי' מלך ואי אמר מלכותא עקרבא עורא עקר עורא ולא הדר צי, הרי שגדול כח השוחד והשפעת העם.

סימן קמו. עוי"ל עפ"י"ד האוה"ח ה' גבי מרגלים שלצד שכונות המשלחים היחה לרעה הולידו חכונה רעה בשלוחי מזהב. כן אפ"ל דשאלו המלך חקר מנין צא לו טעות כזה, ומלא כי מזהא יראת העם לשמוע בקולם וולד צו חכונה רעה שלהם.

סימן קמה. ביאור הגמ' חולפא מלכותא בלא חגא. — מש"כ בד"ח שרוב הדור המה מע"ר, וכ"כ הרה"ו ז"ל. והסבר הענין עפמ"ש באור החמה שאף

סימן קמז. גם כן כחיצא נהרג ע"י החכמים בשביל שראו במלכותו לפני ביאת המשיח סכנה גדולה עבור הכלל ישראל.

סימן קמ. צענין גדול האיסור להתחבר לרשעים שאמרו חז"ל באדר"י דאעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם. — ואיחא בגמ' אין לך משפחה שיש בה לסעים שאין כולה לסעים מפני שמחפים עליו. ואמרו ע"ז הפסוק ושמתיו אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו. א"כ מי לא יירא להיות חבר צנכסת המינים שלהם.

סימן קמא. יבואר האיסור לילך אל הבחירות, שמלבד האיסור דלפני עור ע"י השתתפות בבחירות הוא שולח את צא כוחו לשלטון המינים והרי הוא שותף לכל האיסורין הנוראים הנעשים שמה. והשומר נפשו ימנע רגלו מהבחירות האסורות הללו.

סימן קמב. יש הסוברים כיון שבהתייסדות האגודה היו גדולים ולדיקים לכן אין שום רשות להכריח אחריהם ולבקר מעשיהם, אבל האמת הוא שעיקר התייסדות האגודה הי' ללחום עם הלינונים, וגם אז לא הסכימו להם הרבה גדולים ולדיקים. ומאז ועד עתה נשתנה האגודה הרבה לגרועותא, עד שצעת התייסדות המדינה נעשו שותפים שוים עם הלינונים בכל פעולותיהם, והחניוך שלהם הוא תחת השפעת הלינונים. וגדול כח השוחד שמשמא את העינים.

סימן קמג. חלילה לומר נשתנו העתים דכ"כ החת"ס אל תאמר נשתנו העתים, יש לנו אב זקן הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה. אדרבא לפי שהדורות נתמעטו לכן ראוי לגדור גדר ולהחמיר יותר לפרוש מן הרשעים. — ובדאי דלא אזלינן בהאגודה חבר שמה אלא חבר עשמה, ואין זה אותה האגודה שהיתה אז. — דוגמא לזה שהד"ח זלה"ה אסר את המאשין מלות מטעמים כמוסים, ואכל מאשין לילית גילה עשמו כי אופני המאשין משתנים בכל יום. וככה עיינינו רואות שבימיו נעשות המלות במאשינען חדשים במכשולות נוראות והכל על סמך אותו הביתר שניתן אז. — וכמו כן א"א להאגודה לתלות עצמם באותו ההכשר של הגדולים דאז. — וחזי מאן גברא רבא דקמסכיד

בסיבת העם. — ואמר לשון וכו' לשון שמחה עפ"ש חז"ל אשר נשיא יחטא, אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו.

סימן קנג. עכ"פ חזין שיש מליאות אף להסכדרי גדולה שכלשכת הבזית לטעות צענין ע"ז וכל ישראל יעשו כדבריהם. — ואיתא צמד"ר כרוצם כן חטאו וכו' מי גרם לכל הדור לחטא, הנשיא שחטא תחלה, ודודאי דמיירי באופן הג"ל. — וצימיו חלה נתקיימה נצואת יחזקאל על רצעי ישראל.

סימן קנר. ציור הגמ' סוכדרין דקשר רשעים אינו מן המנין. דחזקי' הוה מסחפי לפי שצנא וסייעתו היו הרוב וקו"ל אחרי רבים להטות, ולכן אמר לו הנביא לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר.

סימן קנה. דין אחרי רבים להטות כ' בספר החינוך זה רק אם שתי הכחות שוים דודאי אין כח צורים מכרעת כח חכמים, ופשיטא דלא אמרינן אחרי רבים להטות צרשעים. — ואף צלדיקים אם יש להם נגיעה עזמית אין מלרפין אותם לדעת הרוב, וק"ו צרשעים שקשר רשעים אינו מן המנין, וא"כ חזקי' מתחלה מאי קא סבר.

סימן קנו. ציור הענין עפ"י המהרש"א דאינו מן המנין קאי על הקצ"ה שאינו עם מנין הרוב שלהם לפי שמהשצתם לרעה להשלים עם סגור שחרף מערכות חלקים. — ולפי"ז אפ"ל גם דצנא וסייעתו צדיקים וכשרים היו אבל לפי שראו להקשר עם מחרפי כ' דהוי מחשבת ע"ז לכן לא נמנה הקצ"ה עמהם אף שהיו הרוב.

סימן קנז. יוצן זה אומרים ז"ל יחיד ורבים הלכה כרבים, דהלא לאו דוקא יחיד חלה אפילו רבים אם הכת השני' מרובה יותר ג"כ הלכה כרבים. ולהג"ל אפ"ל דיחיד קאי על יחידו של עולם, דרק כשהקצ"ה נמנה עם אותן הרבים אז הלכה כרבים.

סימן קנח. חזין מה דאסור לשמוע צקול הרבים צדכר שהוא נגד התורה והאמונה. וכבר הזכיר

שולדו חלל ישראל מ"מ הנשמות הם מע"ר. וק"ו צדוריו זה.

סימן קמט. כמה דקדוקים צפוסק וכי חשגו ולא חששו את כל המלות וגו' וכו' אם מעיני העדה נעשה להגבה.

סימן קנ. פליאה עזומה איך יתכן שסוכדרי גדולה של ע"א שהיו מופלגים בחכמה וצדקושה יטעו כולם צדכר חמור כע"ז. — לפי"ד הרמב"ן כי ה' ינהג את הכהנים השופטים שלא יטעו ולכן אם הרגו אין נהרגין, קשה איך יטעו צע"ז. — יוצן עפ"ד האורח"ה הג"ל חלל מרגלים, שזון הדור גרם לסוכדרין שיעשו. — וכ"כ בהפלאה שסיבת החטא לכהן המשיח הוא באשמת העם. והוא כעין מאחז"ל כד רגז רעיה על ענף וכו', דע"י עון הדור לא רק שנתמנים פרנסים שאינם מהוגנים, חלה אף הכשרים ומהוגנים באים לידי סמויות עינים.

סימן קנא. ובמה"ק כ' דאף שאין הקצ"ה מביא חקלה לצדיקים וצפרע צמידי דמיכל מ"מ אין חימא שנגשלו האמוראים הקדושים לאכול חתנים צעבל דלפי שאין דורם זכאי כ"כ גם הצדיקים יורדים ממדריגתם. ואין מה נענה אצחרי' צדור השפל הזה. — ועלם הדבר שנגשלו האמוראים אפ"ל עפ"ד חז"ל לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה וכו' חלה להורות חשובה, והראו מן השמים שיוכל להיות שגם גדולי הדור נכשלים צעון השפעת הדור. — ציור הגמ' אפילו אם יבוא אלי' ויאמר אין חולצין צסגול אין שומעין לו, דהול"ל שאפילו אלי' לא יאמר כך, חלה להשמיענו צצירור דאף לאלי' אין שומעין אם הוא היסך האמת. — כע"ז הוא גם הענין צחנורו של עכנאי, דודאי קוצ"ה לא עביר ניסא למנגא, ונעשו הנסים כדי שיקצעו החכמים לדורות שאין להשגיח על אותות ומופתים אם הוא נגד ההלכה. — וכן מצואר להדיא צרב נכים גאון שלא היתה הכוונה צהנסים חלל חנורו של עכנאי חלה לנסות את החכמים אם יניחו הקבלה והגמרא צצפיהם צצביל צת קול.

סימן קנב. מיוצב לפי"ז משא"כ וכי חשגו וגו' וכו' אם מעיני העדה, שגגת עיני העדה חלה

היעצ"ן במגדול עוז שלא לירא אף ממופחים כהעמדת החמה של יהושע בן נון ואף אם יהי יחידי בעולם.

סימן קנז. בעיקבה דמשיחא ממילא הבע"ד לשחד כל אחד ואחד לפוס דרגא דילי. וכי צרע קודש דלפעמים משחד הילכ"ר את האדם במלוא קטנה כדי למונעו ממלוא גדולה. — ואמרו חז"ל המלכה לשולחן אחרים עולם חשך בעדו, לפי שהמלכה לשולחן אחרים נעשה משוחד והשוחד יעור עיני חכמים לכן עולם חשך בעדו.

סימן קס. גם צלי נגיעה אם נמלאים בקרבת רשעים יש מקום לטעות, כמו שעשה ירבעם שהשיב רשע אלל לדיק, מכש"כ בלירוף השוחד. — במלך כזה אין ענה אחרת רק להסכל בפסיעות הראשונים בדברי רש"י ז"ל בשה"ש, ולא לסעות מדרכם בקודש.

סימן קסא. דיוק בדברי רש"י ז"ל שאמר חדל הרועה מלהנהיג אותך ולא אמר שלא יהי רועה, ונראה שכיוון למלך כזה שאין הרועה המנהיג אלא הדור מנהיג אותו. — וזהו כוונת הפסוק אל השופט אשר יהי צימים הבס, כלומר שהוא יהי השופט ולא דור ששופטים את שופטיהם.

סימן קסב. ואיתא במדרש הנעלם דאף חנוך נסתלק מעוה"ז קודם זמנו כדי שלא ילמוד ממעשי הדור שהיו חייבין ויצאים ריחו ח"ו.

סימן קסג. ביאור הגמרא עתידה חורה שששתה מישראל. וקשה דהא כתיב כי לא תשכח מפי זרעו.

סימן קסד. מש"כ המהרש"א לתרץ ז"ע ותירוול דחוק.

סימן קסה. עוד קושי' על המהרש"א מגמ' נדרים.

סימן קסו. להבין מאמר רש"י מה אני מקיים ישועטו לבקש את דבר ה' הלא חשב בגמ' ג' דברים הלכה קץ וצוואה א"כ אפשר לאוקמי הפסוק בקץ וצוואה. — עוד כמה תמיכות צוה. — גם למה נקרא מחלוקת בהלכה שכתה החורה.

סימן קסז. הענין הוא דבכל מחלוקת אפשר לידע האמת עפ"י הכללים שנתנו לנו ע"י חז"ל והפוסקים, אבל רק אם הנושאין ונותנין אינם מושפעים משום דבר זולת התור"ק, שאז ילא להם הלכה ברורה. לא כן אם כ"א צא בהשפעת הדור והמפלגות, על כיון דא אמר רש"י שלא ימלאו הלכה ברורה במקום אחד. — וע"ז רמזו חז"ל מיום שחרב ציהמ"ק אין לו להקצ"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, דהעיקר הוא אם הד"א של הלכה הם צאמת של הלכה בלבד, צלי תערובות נגיעות והשפעות שונות.

סימן קסח. לפי"ז אפ"ל שאין פלוגתא בין התנאים, דרש"י סובר דמה שלא ימלאו הלכה ברורה וזהו שכתה התורה. — ראי' לזה מזו"ח במדרש הנעלם. — ומ"ש שלא תשכח מפי זרעו היינו ע"ד שכי' רש"י ז"ל שעדיין העקבים ניכרים וכל מי שיראה לילך בדרך האבות ילך לבטח דרכו בדרך האמת.

סימן קסז. עו"ל עפ"י הגמ' סוכה דשכתה הלכה אחת נמי שכתה התורה קרי ל'י. ומה שעררו ליישב סתירות הפסוקים דאי נימא דמייירי בשכתה הלכה אחת לק"מ, היינו משום דכתיב רעז וזמא לשמוע דבר ה' ולא ינחא ל'י למימר לשון זה על שכתה הלכה אחת. — עו"ל דחז"ל ראו ברוח קדשם המצב בעיקבה דמשיחא לכן אמרו ע"ז שכתה התורה, אלא שאמרו ג"כ שמי שיראה לדעת האמת יוכל להכיר בהפסיעות של הראשונים.

סימן קע. מ"ש דבר ה' זו הקץ הכוונה שישתכחו סימני הקץ המצוירים בחז"ל ובפוסקים ויתלו עצמם בגאולות שקר. — וגם מ"ש דבר ה' זו הנצוזה ג"כ הכוונה כג"ל דקודם הגאולה תחזור הנצוזה לישראל, וכ"ז נשתנה בעוה"ר בעיקבה דמשיחא. אבל זה ודאי אם הולכים בדרכי הראשונים הולכים בדרך האמת. — וזהו כוונת ארז"ל אם הרב דומה למלאך וכו' חורה יבקשו מפיהו, דודאי הראשונים כמלאכים ואם הרב אומר אותן הדברים של הראשונים אז הוא לכה"פ דומה להראשונים כמלאכים אז יבקשו חורה מפיהו.

סימן קעא. הדריס צא"י אין לזרפס לדון בנוגע להמלוכה.

על המוכחים ועל כל מי שמגלה תועבותיהם. —
ובמדרש ילקוט אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך
אבל שונאו אומר לו אל תחירא כדי להפילו. וכן
הרבה מדרשים. — ואלו המלמדים זכות בכזויהם
וצלהיהם מראים זאת שהם מתלמידיו של בלעם הרשע.
— וגמ' ערוכה היא בחגיגה אם יאמר לך אדם חטא
והקב"ה מוחל לך אל תאמין ברע. — ובאמת פיהם
מלא תהלה ללמד זכות על הרשעים, ולעומת זאת על
היראים ידברו סרה וידונו אותם תמיד לכף חובה.

סימן קעז. יסבר פי דוברי שקר על לדיקו של עולם
הבעש"ט הק' ותלמידיו שהלדיקו את הרשעים
ח"ו. אבל למדו זכות על ישראל בינם לבין קונם, כמו
שעשה משה רבינו, וכן מלינו להדיח בקדושת לוי.

סימן קעח. דברי הרה"ק מצאנדיטשוב זלה"ה צם'
אור האמת על הפסוק עוזבי תורה ויהללו רשע
ושומרי תורה יתגרו צם' דישנם לדיקים שמחמת רבות
עצבם אינם מתקועטים תמיד עם הרשעים וקראם
הכ' עוזבי תורה ויהללו רשע. — עוד מש"כ הרה"ק
מראפשיץ זלה"ה בזרע קודש דמי שאינו שונא את
הרשע תכלית שונא אינו יכול לאהוב את הלדיק
תכלית האהבה. — וכ' החוצת הלצנות מפסידו האהבה
באלקים וכו' השנאה באהביו והאהבה בשונאיו.

סימן קעט. הרה"ק מהרז"א זלה"ה כ' צם' מעין
גנים על הכופרים שונאי הדת אשר לא יקרב
איש זר בנחלת ה' והשמים לבס' לדרכי ה' ולתורתו
ירחיקו את האנשים החשאים צנפחות מלהסתפח
בנחלת ה' ולא יתעברו עמהם.

סימן קפ. גם הכת ש"ץ התעטפו בדברי הזוה"ק
ובחזי האר"י, ואחריהם צאים האפיקורסים
בצימיו לתלות בזקי סרוקי דרכי הבעש"ט הק',
יען שלא נכתבו בספר דרכם בקודש רק מעט מזער.
וחאת לדעת שדבריהם נאמרו לתלמידיהם לפי שורש
נשמת כל אחד ואחד.

סימן קפא. גם בגמ' מלינו כע"ז שלפעמים אמרו
מיתרם לתלמידיהם אף שאמרו אחרת לשאר
תלמידים. דבריהם היו מכונים אל השומעים. —

סימן קעב. מבואר בגמ' צ"ב אין דנין בדייני אותה
העיר שכולם גוגעין בדבר. — ואף שכל העולם
יש גויעה ענומה מחמת לחץ על המנהיגים והרבנים,
אולם הדרים צא"י קרובים אל החלל וגוועים יותר.

סימן קעג. כבר פסק המהרז"ה דאחר שכבר
נעשה מעשה חו"א"ל להתועד יחד דכסופא
לכו מילתא למיחדר, והביא רא"י מן הש"ס. — ולקושטא
דמילתא חילו ה' מליאות שיתאספו כל יראי ה'
להגיד כ"א דעתו האמיתית בלי פחד ה' רוב גדול
להיראים ולדעת האמת. — כ"כ הי"מ דהמקצלים
שחד מצלנן ומסלין אף את דברי הלדיקים הנקיים
שיושצין עמהם.

סימן קעד. ישב נכון על מה שיש לדקדק עוצא
בפרשת המרגלים, ותמליח הדברים שהמרגלים
נשפטו לרעה ע"י תכונת רעה של המשלחים כמ"ש
האוה"ה הק', ותו לא קשה קושית הרמב"ן דהי'
להם להאמין להעשרה יותר מן השנים, דזה ע"מ
מה שאמרו העשרה היפך האמת ה' בהשפעתם שהם
הולידו צהם תכונה רעה, ושפיר ה"ל לשמוע להשנים
יהושע וכלב שלא נשפטו מדעת הליבור. — ואותו הדבר
הוא צומנינו אלל המפלגות.

סימן קעה. עינינו הרואות מש"כ המהר"י ששפורט
על דבר מלחמתו עם הש"ץ וכת דילי' שהי'
כמעט יחידי דדורו, ואף לאחר שהמיר הש"ץ את דתו
טעו צו רובא דעלמא והלדיקו אותו בהצלי שוא,
והוא סבל חרפות וזיפות, ואלמלי היו אומרים אז
אחרי רבים להטות ח"ו אצדק פליטת יבודה. —
איברא דהש"ץ התחיל בזה תורה ועבודה ובתשובה,
אבל הכת שצימיו דורסת ברגל גאזה את כל הקדוש
לנו ואפ"ה לא דילי' מנייחו אינשי. — ואין ע"ה
אחרת רק להחזל ולפרוש מהם אף למדבר כמאז"ל
על עיקבא דמיחא ותיבה האמת נעדרת, שנעשית עדרים
עדרים והולכת לה.

סימן קעו. המסיתים והמדחיים תפסו אומנותו של
בלעם הרשע שאמר לישראל לעשות כל הרע
ולא יעניש אותם הקב"ה כדאיתא במדרש ובצנחתי"ם
משל דמשה ובלעם, ולא עוד אלא ששופכים צוז וקלן

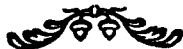
סימן קפד. גרסיון בגמ' ברכות דאם טעם בצרכה
בדוקין מעלין אותו שמא מין הוא ואינו
רוצה לקלל עצמו. — מבש"כ מי שאומר בפירוש שלא
רק שאין לקלל אותם אלא שיש ללמד עליהם זכות
זהו מינות.

סימן קפה. גם יש כמה לאוין דאורייתא שלא ללמד
זכות על המסית, ואין אפשר לומר שצריך
ללמד זכות על מסיתים ומדיחים הללו. שלא היו עדיין
כמוהם בעולם. — בדורינו זה דור של עיקבא דמשיחא
כל הרוצה ליעול את השם נועל וחולה עצמו בחילן
גדול בצעש"ט הק' ומתחשבים עם סיפורי מעשיות
הגדפסים שרובם ככולם שקרים וכזבים. — וכבר כתב
הרמב"ם שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו מכזב
בקולמוסו. ואין לנו על מי להשען אלא על אצינו
שנשמים. — וזהו נשלים המאמר הראשון, בעזרת
האחרון והראשון.

וכ"ה גם בצפרי תלמידי הצעש"ט, כמבואר להדיא
בהקדמת ספר החניא שכתב ספרו ליודעיו ומכיריו. —
ובס' יושר דברי אמת כתב הרה"ק ר"פ מזבארין זלה"ה
דלאו כ"א יוכל להבין מכתבי הרה"ק מהרד"צ ז"ל,
והרבה דברים לא נאמרו אלא לבני עלי'.

סימן קפב. גם הגר"א ז"ל פי' הפסוק שומרי תורה
יתגרו גם כמובא לעיל בשם ס' אור האמת. ולא
נסתפק בזה אדם מעולם שצריך לבוא לעזרת ה'
בגזורים הלוחמים עם המינים והפיקורסים שעליהם
נחקקה צרכה ולמלשינים.

סימן קפג. מבואר ברמב"ם ז"ל דנחקקה צרכה אחת
לאצד האפיקורסים שזו גדולה מכל ארכי בני
אדם.

מאמר ישוב ארץ ישראל

מאמר ישוב ארץ ישראל

אצו לעלות צמאמר הזה כתיב ותמרו את פי ה', וכן לא שמעתם, הוראה שיהא מלוא, לא יעוד וכדומה, וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מלוא. וכן אמרו בגמ' סוטה מלחמת יחושע לכבוש דברי הכל חובה, מלחמת בית דוד להרווחה ד"ה רשות. ולשון ספרי וירשאה וישבת זה בשכר שחירש חשב. ואל תשחשש ותאמר כי המלוא הזאת היא המלוא צמלחמת ז' עממין שנלעוו לאצדס שנאמר החרס תחרימם, אין הדבר כן, שאנו נלעוונו להרוג האומות בהם צהלחמם עמנו, ואם ראו להשלים נשלים ונעצבם בתנאים ידועים, אבל הארץ לא ננית אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות דבור מן הדורות, וכן אם צרחו האומות בהם מפנינו וכלנו להם כאמרם הגרגשי פנה וכו' נלעוונו אנו לצוא בארץ ולכבוש הערים ולהושיב בה שבעינו. וכן אחרי הכריתנו העממים בהם אם ראו שבעינו לעצבם ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים, שנלעוונו בכבושה ובישיבתה. ומאמרם מלחמת יחושע לכיבוש תבין כי המלוא הזו היא הכיבוש. וכן אמרו בספרי כל המקום שתכבוש חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם או אינו אלא רשות בידם לכבוש חו"ל עד שלא יכבשו א"י ח"ל וירשחם גוים גדולים ועלומים ואח"כ כל המקום אשר וגו', ואמרו ואם תאמר מפני מה כיבש דוד ארם נהרים וארם נזבה ואין מלוא נוכחות שם, אמרו דוד עשה שלא כחורה, התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל, והוא לא עשה כן, הרי נלעוונו בכיבוש בכל הדורות. ואומר אני כי המלוא שחכמים מפליגים בה והוא דירת א"י עד שאמרו צחצחות כל היוצא ממנה ודר צח"ל יבא צעניך כעובד ע"ז שנאמר כי גרשני היום מהסתפח צחצחות ה' לאמור לך עבוד אלהים אחרים, חולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכל הוא ממ"ע הכוא שנלעוונו לרשת הארץ לשבת בה, א"כ היא מלוא עשה לדורות מתחייב פת"ח אחד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע צחלמוד

היות כי הראש והראשון שבעמיד יסוד למלוא ישיבת ארץ ישראל שיהא מלוא עשה דאורייתא הוא הרמב"ן ז"ל ואין כן דעת הרב מהראשונים ז"ל ולא נמצא צד הכרעה ברורה, גם בשו"ע אין זכר מה ללל, והאפיקורסים השתמשו במלוא זה להמשיך כל ישראל למינוח ר"ל לעשות להם מלוכה חזקה לבעל ח"ו צד את כל התור"כ, והוא צלצל המוחות שגם הרבה לומדי תורה לא ירדו לסוף דעת הפוסקים צהלכה זה, לכן ראיתי לבאר כל דעות הראשונים וגדולי האחרונים צהלכה זה. וח"ו לא צאתי להכריע מאומה כי מה אני, אלא צאתי לבאר לפי קט שכלי לתרץ כל דברי הראשונים ז"ל כאר"ה לפי שיעתו ולהבין דברים ברורים היוצא מתוך דבריהם לדינא, וממילא רווחה שמעתה. ויטן שהרמב"ן ז"ל הוא המתחיל לדבר מה לכן ראיתי קודם להעתיק כל דבריו ז"ל ככתבם וכלשונם, ושם אח"כ להצבון בכל דבריו ז"ל וצדברי שארי הראשונים צזה דבר דבור על אופניו. וזה החלי, צעור צורי וגואלי.

✱

ז"ל הרמב"ן ז"ל צספר המלוא צין המלוא שמנה שלדעתו ז"ל שכתב הרמב"ם. מלוא ד' שנלעוונו לרשת הארץ אשר נתן באל יתעלה לאבותינו לאצרכם ליחזק וליעקב, ולא נעצב ביד זולתנו מן האומות או לשממה והוא אמרו להם והירשחם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה, והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם, ופרע אותה להם במלוא הזו כולה צנצולי ומלרי כמו שאמר וצאו הרי האמורי וגו' שלא ינחו ממנה מקום, והררי שזו מלוא אמרו יתעלה צענין במרגלים עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת, ואמרו עוד וצלוח ה' וגו' עלו ורשו את הארץ וגו' וכאשר לא

המלוא דוישצחם צה וא"כ היא מלוא עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות. והכוונה פשוטה צמה שדייק בכאן לומר הלשון מתחייב כל אחד ולא כתב סתם שלטווינו כמ"ש בטעם הראשון, דכיון דכאן מיירי בזמן הגלות שאז צודאי א"א שיעלו כולם או יכבשו ח"ו שכרי יש ע"ז שצוה חמורה שלא לעלות בחומה, וגדולה מזה הצאתי במאמר הראשון מדברי הרמב"ן עלמו במאמר הגאולה שאף בימי עזרא שהי' ציון הבית אעפ"כ לא עלו הרבה ממדינות אחרות מחשש שמא לא הי' הפקידה אלא על צבל ועדיין יש צמדינות אחרות חשש איסור של דחיקת הקץ, גם הצאתי שם מה שמצוה צדברי הרמב"ן עכ"ל שבעצתו של הקצ"ה שלא תהי' כלי' הוא אך אם יהיו בארץ אויביהם, וא"כ ע"כ שאין זה רצון הכורא צ"ה ואין צוה מלוא אלא איסור חמור, וע"כ דייק לומר על זמן הגלות מתחייב כל אחד, שבהיוצ הוא רק על יחידים, לא ח"ו בחומה. ואך בטעם הראשון דקאי על ימי דוד וכדומה, שהוא בזמן הבית וחירות מהגלות, שם כתב סתם שלטווינו כביצב כי באותן הזמנים יש מלוא על כלל ישראל כביצב לא ח"ו בזמן הגלות. וזה ברור ומפורש בדבריו בלי ספק, ויתבאר להלן באורך, אלא שכתב שכיון שאף בזמן הגלות יש עכ"פ מלוא על יחידים, הוי וודאי מלוא קצוה לדורות.

2

ובאבני חר סי' הנ"ל ראה לחדש דכיון שכל ישראל ציחד אסורים לעלות, שוב אין חיוב גם על יחיד, דאם נחייב את היחידים נאמר על כל אחד זריזין מקדימין למלוא, ונמצא שעולין הכל ציחד ויהי עונש ח"ו. והביא לזה גם מגמ' פסחים דף ס"ט דמילתא דליתא בליצור ליתא ביחיד, דפירש"י ז"ל שם דמלוא פסח יחד לכל ישראל נאמרה, הכי נמי מלוא ישיבת א"י יחד לכל ישראל נאמרה, וגדחק לחדש סברא זו כדי למלוא טעם על כל הגדולים שלא עלו לא"י יעיי"ש.

הנה מה שלא עלו הגדולים לא"י זה וודאי צריך טעם, ולהלן אדבר מזה, אבל חילוק זה לחלק

במקומות הרבה. ולשון ספרי מעשה צריצ"ב וכו' שהיו יולאין חוץ לארץ והגיעו לפלטיא וזכרו את ח"י וחקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשעם אותה וישצחם צה ושמרתם לעשות ואמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות, עכ"ל הק'.

2

והנה צמגילת אסתר שם כתב ליישב דעת הרמב"ם שהשמיט מלוא זו, יען שמלוא כיצב הארץ לא שייך אלא בזמן הבית כי בזמן הגלות אדרבא נלטווינו שלא יעלו בחומה ואסור לכצוב הארץ, ואין מלוא זו נוהגת לדורות עד עת צוה המשיח, לכן לא חשבה הרמב"ם, את"ד יעיי"ש. ורואים אנהנו צדברי הרמב"ן ז"ל שנחית צפי' לדחות ח"י זה משני טעמים, האחד ממה שהביא שגם בימי דוד הי' שלא בהלכה לכצוב חו"ל ערס שכובשין כל א"י, וחזיון שיש מלוא כביצב הארץ לדורות, ומוצין דבריו כי צמה שהשריש הרמב"ם ז"ל בשורש השלישי שאין למנות מלוא שאינם נוהגין לדורות חשב שם כמו מלוא דעשה לך שרף ושארי ציוויים שלטווינו לעשות צמדבר, וכן מה שלטווינו לעשות צבר גרזים וצבר עיבל וכדומה כל מה שחשב שם הכל הוא מה שלא הי' ציווי אלא לאותה שעה בלבד לא אח"כ, אבל מלוא כיצב הארץ שנמשך עוד בימי דוד וכן יהי' צעת ציאת המשיח א"כ לא נאמרה אותה המלוא לאותו הדור בלבד כ"א בכל הדורות צעת שיעלה רצון מאת הש"י"ת שיהיו ישראל בארץ זה ודאי הוי מלוא הנוהגת לדורות ואינו דומה כלל למה שחשב הרמב"ם ז"ל בשורש השלישי.

ובאבני חר יו"ד סי' תנ"ד הקשה על המג"א דא"כ למה מנה חרומות ומעשרות וחלה שאינם נוהגים צוה"ז ואפילו בזמן עזרא לא נהגו מה"י"ת לדעת הרמב"ם. וסיים שהדבר פשוט שמלוא שנוהגת לימות המשיח חשיב נוהג לדורות. והגם שיש לחלק קצת בין חרומות ומעשרות להך, אבל אין להאריך צוה, כי עיקר הסברא שזה הוי מלוא הנוהגת לדורות הוא מצוה צדברי הרמב"ן ז"ל, והוא פשוט.

טעם השני כתב שלדעתו ז"ל כל אותן ההפלגות שאמרו חז"ל צדירת א"י הוא ג"כ צשבל

נמנעת לכל ישראל. וכן דריב"ש שכתב העטם בשביל גזירת הגלות, שמי שהגלם אינו מניחם לשוב, ואם הקב"ה אינו מניחם לבעל גזירתו, צוודאי שאף ברשות אסור. ועכ"פ חילוק זה בין יחיד לכל ישראל מצבאר בפוסקים.

ומה שהביא האבני חר ע"י ממס' פסחים שאמרו החם לענין עשיית פסח מילתא דליחא צליבור ליחא ביחיד, אין לדמות הנושאין זה לזה, דשאני כאן שהגידה הנבואה שיש שצוה שלא לנסוע ביחד, והוא ענין של התעוררות הגאולה לפני הזמן ודחיקת הקץ ועל יחידים הנוסעים אין כאן שצוה זו ואינו ענין של דחיקת הקץ, שוב אפשר לומר דביחידים נשארה המלצה במקדש כיון שאותה השצוה לא נאמרה ע"י. ומ"ש דא"א שהיה חיוב על יחידים לעלות דא"כ שוב יהי חיוב על כל ישראל על כל יחיד בפני עצמו וזה א"א דהכל צוה היינו בחומה דאסור ואם ילכו ח"ו יענשו, וא"ת שילכו זה אח"י מי יקדים ומי יאחר ובכ"א נאמר זרצין מקדימין, וגמלא שעולין הכל ביחד, בזה ז"ל דאם כל ישראל באין לעלות אסורים אף בזה אח"י מחמת גזירת הגלות, ומכש"כ כגופיא, ומי שהגלם אינו מניחם לשוב כמ"ש הריב"ש, אלא אם רוצ ישראל המה בארצות הגולה מחמת טעמים וסיבות המסבב כל הסיבות ואין לנו אלא יחידים הבאים לעלות מקיימין בזה המלצה כיון שמתקיים גזירת הגלות ברוב ישראל. — ולהלן אחר ביאור השיעוה והענינים בזה יתבאר יותר ענין זה מה שאינו מובן לכאורה, גם יתבאר שם לשון הרמב"ן ז"ל שכתב מתחייב כאו"א.

ד

אבל לחילוק זה צריכין לפי מה שנראה מדברי הרמב"ן ז"ל שיש גם עכשיו מלצה אף בעלי לא"י, אבל לפי מה שכתב הריב"ש דא"א בזה יומא דף ל"ה שאף מה שמבואר בתורה"ק האיסור לשוב למלרים אין זה אלא צומן שישראל שריון על אדמתם אבל צומן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ, כל חו"ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא ללכת

בין יחיד העולה לעלי בחומה מצבאר בפוסקים. ועי' בחשונה הרשב"ש סי' ב' שכתב ח"ל: כהדירה בא"י א"י הרמב"ן ז"ל (שהוא ה"י מגזע הרמב"ן) מנה אותה מכלל מלות עשה כמו שנאמר וירשחם אותה וישבתם בה, וכן היא דעת א"א הרשב"ן ז"ל בס' זוהר הרקיע וכו', אמנם מלצה זו אינה מלצה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל כשז"ל בגמ' כחוצות שהוא מכלל שצוה שישצוה הקב"ה את ישראל שלא ימכרו את הקץ ושלל יעלו בחומה וכו', אמנם מלצה היא על כל יחיד לעלות לדור שם, עכ"ל. והרי שכתב צ"י חילוק זה שאחר שהביא דעת זקינו הרמב"ן ז"ל שישבת א"י מלצה דאורייתא, סיים שאין זה אלא לכל יחיד הרוצה לעלות, אבל כלל ישראל אסורין מחמת השצוה. וכן כתב הריב"ש בחשבותיו סי' ק"א שהביא שם צאמלע החשונה דעלי לא"י הוי מלצה, גם הביא דברי הש"ס שהדר בחו"ל דומה כמו שאין לו אלוה' ותיקף אחר זה כתב ח"ל: ומה שה' אומר הנביא לבני הגלות בנו בתים וכו' זה ה' מפני הגלות שנגזר עליהם ומי שהגלם לא ה' מניחם לשוב עד שעלו ברשות כורש, וגם עתה אחת משלש שצוה שישצוה הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה, עכ"ל. והרי דאף שכתב שהיא מלצה לעלות לא"י מ"מ סיים חתקף דשצוה גזירת הגלות מי שהגלם אין מניחם לשוב, וכן עתה מושבצין ע"י, וע"כ ז"ל דמה שכתב בתחלה שמלצה לעלות אין כוונתו אלא ביחידים דייקא באופן שאינו נגד הגזירה והשצוה.

וע"כ צריך לחלק בדעת הרמב"ן ז"ל לפי מה שהבאתי גם מדברי הרמב"ן עצמו שכתב דברים ברורים דכל ישראל אסורים לעלות. וכבר הבאתי במאמר הראשון הרבה מאמרי חז"ל שמבואר צ"י שהגלות הוא הכרח וגזירה מאתו ית"ש עד עת קץ שהקב"ה יעשה קיצוץ גליות, וזה דעת ר"י כחוצות שמחלק בין יחיד העולה לעלי בחומה. ובדברי הרשב"ש והריב"ש שהבאתי מבואר ג"כ דעל"י בחומה אף ברשות אסור כמו שהבאתי ע"י כמה ראיות ברורות ונוכריחות במאמר הראשון, שהרי כתב הרשב"ש שאינה מלצה כוללת לכל ישראל מחמת השצוה, ואם ברשות מותר עדיין ויכל להיות מלצה כוללת לכל ישראל כמו ליחידים אם היא ברשות, אבל כתב בלשונו שהוא

אלא שלפענ"ד ל"ב לכאורה כיון דמאזכר זו של ישיבת א"י היא מקרא דוישבתם בה, ואם נשכיל גזירת הגלות בעלה מאזכר זו בזמן הגלות מנ"ל לחייב צאוחו הזמן את יושבי א"י. בשלמא לדעת הריטב"א ופוסקים אחרים אפשר לומר שמה שחייבו את יושבי א"י הוא מטעמים אחרים, שאצ"אם להלן, ולא מקרא דוישבתם, או שהיה מדרבנן כמו שכתבו כמה פוסקים, אבל לדברי הרמב"ן שהיה ע"כ מדאורייתא מהך קרא כיון שחשבו ע"כ מאז קבועה לדורות הדבר נר"ך הסבר, ויתבאר כ"ז להלן.

ה

ידידי ח"ק שיכ"י דברי הרמב"ם ז"ל נריבין ישוב, דאף אם אינו סובר בדברי הרמב"ן ז"ל בטעם השני שהיה מאזכר אף בזמן הגלות, מ"מ אם היה מאזכר בכל משך הזמן שהיו יושבין ישראל על אדמתן וגם צעת ציאת המשיח נראה ודאי דהו"ז זה מאז קבועה לדורות וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בטעם הראשון ויתבאר לעיל. והאבני חר צהש"י הכ"ל כתב לתרץ שנשכיל זה לא מנה הרמב"ם מאז ישיבת א"י שהוא בכלל החרם תחרימים ושהוא מטעם כדי שאנחנו נשב בארץ ע"כ לא נמנה לשחים. ותמה אני הלא הרמב"ן עצמו העיר שם דבר וכתב שלא להשחשש בדבר לכלול מאז ישוב א"י במאות החרם תחרימים כי לא נלטווינו להרוג באומות הכס אלא בהלחמם עמנו, ואם ראו להשלים נשלים ונעצם צחנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם א"כ הוא שני ענינים, והביא עוד ראיות מוכרחות לדבר.

ומ"ש באבני חר שהרמב"ן לעצמו שמה גם עשיית ארון וכפורת לשתי מאות אינו יודע דמה דחב דבר את דברי הרמב"ן בברורים במאות החרם תחרימים שאם רואים להשלים צחנאים ידועים אין כאן כלל מאז החרם תחרימים אבל מאז כיבוש הארץ לא בעלה דבר ואינו דומה כלל לעשיית ארון וכפורת בביבמ"ק. גם אין שום סבא כלל לומר שכלל במאות החרם תחרימים גם מאז הישוב בא"י וכלא הקב"ה יזכר להרוג את המדינים אף שאין נר"ך כלל להתיישב

מדעת מן הארץ לחו"ל יעיי"ש, ואף שנמ"ש שנשכיל גזירת הגלות אין איסור עכשיו לדור אף במארים, זה לא נראה כן מדעת הרבה ראשונים שנקשו טעמים והיתרים אחרים על מה שהי' דרים הרמב"ם ז"ל ועוד כמה גדולים במארים, כי דמה שנגזר גזירת הגלות אין רא"י שגם מארים בכלל שהוא מקום שאסרה התורה"ק בפרטיות בלאוין מפורשים, אבל משאר מקומות שנחז"ל שהוא ודאי בכלל גזירת הגלות, שפיר מני סברי דבזמן הגלות לא שייך מאזכר זו לעלות אף ליחידים. והראשונים ז"ל שנקשו טעם הדיחור של הדרים במארים לא בקשו כלל טעם והיתר להדרים בשאר מקומות צהו"ל, שפשוט צעניכסם שאין איסור אלא במארים בלבד. ומה שהחמירו חז"ל ציטוב הארץ אין זה אלא להדרים שם שלא ללאת מדעת.

ובאבני חר אחר סיום השוכחו הביא דברי הריטב"א האלו וכתב שלפ"ז אין רא"י גם מדברי הרמב"ן אלא על יושבי א"י, דאף שדנו האשה כמורדת אם אינה רוצה לעלות עמו, הלא גם אם אינה רוצה לעלות מא"י לירושלים ג"כ דינה כמורדת אף שזה ודאי אינו חייב, כש"כ דבר שאחר שיעלה שם יקיים המאזכר דשיבת א"י. ומדרייתא דספרי שהביא הרמב"ן אין רא"י רק עליהם שהיו יושבים שם, אבל לא על בני חו"ל שיכ"י חייב עליהם לעלות. אלא שטומד לנגדו לשון הרמב"ן שכתב מתחייב כל אחד, דמשמע אפילו יושבי חו"ל, ושוב כתב דאולי ה"י הרמב"ן אז בא"י כידוע שצבוק ימיו נסע לאח"ק, יעיי"ש. ונמלא שלצבוק דעתו ז"ל לפרש גם בדברי הרמב"ן דקאי רק על יושבי א"י דעת הריטב"א, אלא שהלשון מתחייב כ"א טומד לנגדו, ושוב כתב דגם לשון זה יש ליישב דאולי ה"י אז בא"י. ואינו מובן מאי נ"מ באזכר מקום ה"י אז, וכי כתב זה על מקומו שהוא שם, הלא כתב זה סתם על ישראל. אלא ד"ל בפשוט דכיון שבהחלת הדברים שבהחיל לדבר מפרע זה הביא הלשון מדברי חז"ל כל היוצא ממנה ודר צהו"ל הכל בחר רישא גרידא שמדבר מיושבי א"י, ושפיר אפשר לומר דגם מ"ש אח"כ מתחייב כ"א קאי רק על יושבי א"י דעלה קאי ולא על יושבי חו"ל דבאמת גם זה סגי שיכ"י ע"ז מאז קבועה לדורות אם היא עכ"פ ציטוב א"י.

שם הרמב"ן לחושבו לשתי מלות, מ"מ לא סבירא לי ככה שכרי במקום שחשב המלות ששכחם הרמב"ם לא חשב זה ובכאן מנה מלות ישוב א"י וכתב צפי שהוא שיבוש לכללם במלות החרם תחרימם.

וראיתי באחרונים עוד אחת תירוטים אבל לפענ"ד כולו שגוי דחיקי להמשיך בהם ואין להאריך, וחמה אני למה הולכו לדחוק כ"כ בזה הלא אפשר לתקן ברווחא דהרמב"ן צפי מסעי עכ"כ והורשם את הארץ וישבם בה שכתב שם שלדעתו היא מלות עשה הבית אח"כ שדעת רש"י אינו כן אלא סובר דוישבם בה אינו מלוא אלא הבטחה, אלא שהרמב"ן סיים שדעתו הוא העיקר, ובדואי שהרמב"ן לשיטתו ראה שכן העיקר כדעתו ז"ל, אבל אין כן דעת רש"י ז"ל, ובאור"ח הק' שם הבית פלוגתא רש"י והרמב"ן אם היא מלוא או הבטחה וכתב אח"כ וגרסה פשט הדברים בדברי רש"י ממה שגמר או' כי לכם וגו' לרשת אותה ואם הישיבה היא המלוא הי' לו לתלות בעיקר המלוא ולומר כי לכם וגו' לשבת בה, עכ"ל. והרי שגם באור"ח הק' גדול האחרונים הכריע מפשט הכי' כדעת רש"י ז"ל שאין מלוא בישיבת א"י ולא כדעת הרמב"ן ז"ל אלא שהחייב הוא להוריש העובדי ע"ז משם שלא ילמדו היושבים שמה מכפירתם כמ"ש הרמב"ם ז"ל במלות החרם תחרימם שיש ע"ז כמה אזכרות בתור"ק, וא"כ אין שום קושיא על הרמב"ם ז"ל אם סובר כדעת רש"י ז"ל שאין בזה מלוא אלא הבטחה.

בארנס, וכן לוב לאבד זכר עמלק בכל מדינה ומדינה שהם יושבים אף אם אין מחיישים כלל בארנס כי ראה הקצ"ה תיקון העולם לאבדם מפני רוע מעלליהם ועומאחם ר"ל, וכמו כן י"ל ב'ז' אומות שראש הקצ"ה שמעשיהם מקולקלים יותר מכל האומות כמ"ש חז"ל ובפרט שהם יושבים באר"ק אשר בעצירות חמורות שם מאוד שגם סדום נהפכה רק בשביל שהיא בא"י כמ"ש הרמב"ן ז"ל שם אף שלא נחייש שם שום אדם אח"כ והי' גפרית ומלח שריפה כל ארצה, כי לא בשביל לורך הישוב הי' מהפכת סדום אלא בשביל שהארץ אינה סובלת עומאחם ובפרט בעת שישראל יושבים שם אף אם אין מלוא כלל בישיבתם אבל עכ"פ מתנה עובד לישראל העובדים ה' באמת לישב בארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד וגו' כאשר יש ע"ז כמה כתובים בתור"ק, ושמה מקום המקדש ומלות התלויות בארץ ועבודת הקרבנות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם ושאר קדושות, ואם יושבים שמה מ' האומות נתקלקלה המתנה כאשר אמר הכ' אחר מלות החרם תחרימם למען אשר לא ילמדו אחכם לעשות ככל תועבותם ותעאחם לה' אלוהיכם, ובפ' מסעי כתוב עוד יותר שכתובים שמה חיו כאשר דמיתי לעשות להם אעשה להם, ואין מה שום ספק ראי' שיש מ"ע בישיבת א"י, והמשיין היטב בדברי הרמב"ן הבגורים יראה שסברא זו לכלול מ"ע של ישוב א"י במלות החרם תחרימם נדחה לגמרי בכל אופן ואופן שהוא וא"ל להאריך בזה יותר.

ורחינן שהרמב"ם ז"ל במלות החרם תחרימם מלוא קפ"ז ערה לבאר למה הוא מונה אותה בין המלות, הלא אינו שייך עכשיו כיון שאותן האומות כבר נאבד זכרם, והאריך לפרש שאין זה מלוא לשעבר כיון שאינו תלוי בזמן, שאלו הי' מהם עכשיו הי' לורך לתחרימם היו זה מלוא לדורות דמה שלא שייך עכשיו הוא רק בשביל שא"ל, יעיר"ש שהאריך, ואלו הי' בכלל במלות החרם תחרימם גם מלות ישוב א"י היו מני למימר בפשיטות דהוי מלוא המוכנה לדורות בשביל שיש בזה גם מלות ישוב א"י שבדואי יהי' נוכח בימות המשיח, וכתב האבני חר בעלמו שזה פשוט שמה שהוא נוכח בימות המשיח הוי מלוא נוכח לדורות, ובאמת גם בעשיית ארון וכפורת אף שמפלפל

ובי"ש עוד הרמב"ן שהקצ"ה פרט במלוא זו א"י כולו בגבולי' ומארי' גם בזה כתב רש"י ז"ל צפי' מסעי פרשה ל"ד עכ"כ זאת הארץ וגו' ח"ל לפי שהרבה מלות נוכחות בארץ ואין נוכחות בחו"ל הארך לכתוב מארי' גבולי' רוחותי' סביב לומר ק' מן הגבולים הללו ולפנים המלות נוכחות, עכ"ל. והרי שטרח רש"י ז"ל לבאר כמה שהולך הכי' לכתוב גבולי' א"י שהוא רק בשביל קיום מלות התלויות בארץ, לא בשביל מלות הישוב שמה כי לדעתו ז"ל אין בזה מלוא אלא הבטחה, וכן הוא לפי דעתו ז"ל כד"מ שטרח הכתוב לכתוב גבולי' א"י הוא בשביל חשיבות קיום המלות שמה.

שהיה מלוב וחיוב. אבל יסודו של הרמב"ן ז"ל על מה שאב"כ שהי' צוה המרה את פי ה' מזה נראה שהי' חיוב.

אמנם לחרץ דעת רש"י וברמב"ם נלפענ"ד דלק"מ ראשית מלינו כה"ג דכתיב וישלח אותם משה עפ"י ה' ופרש"י ז"ל ברשותו שלא עבד ע"י, ופירשו שם המזרחי והב"א דה"א לומר שהי' עפ"י גזירתו ית' שהרי בפירוש אמר אני איני מלוב אותך אם תרצה שלא אלא שהי' זה ברשותו ית' שלא הי' מוחה בדבר נקרא זה עפ"י ה'. ובאמת העובר על דברי מרע"ה מה שאומר ברשותו ית"ש אף שלא נלטוי בדבר הוי' זה עובר את פי ה' שהרי גם בשאר החכמים העובר על דבריהם עובר בעשה ול"ת דלא חסור כמ"ש הרמב"ם ז"ל בשורש הא', ובגמרא שנת היכן לנו מלא חסור, ומכש"כ במרע"ה אדון כל החכמים והנביאים העובר על דבריו עובר את פי ה' אף שאין בו ליווי מדאורייתא. וברש"י ז"ל עב"כ עלה נעלה אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, ומצואר צוה שהוכיחם על שלא שמעו לקול משה שאמר להם לעלות ואמר להם שאף לעשות סולמות ולעלות לשמים שזו ודאי לא מלינו בשום מקום שיהי' מלוב לעשות כן, גם הוא דבר שאין לו אפשרות כלל לפי ראות העין, מ"מ אלו הי' אומר משה לעשות ככה היו לריבין לשמוע אליו, ומכש"כ צוה שאומר לעלות לא"י העובר על דבריו עובר את פי ה' אף שאין מלוב דאורייתא.

ואו"י הרמב"ן ז"ל לשיטתו שכתב בשורש הא' לחלוק על הרמב"ם וסובר דבעשה דעל פי החזרה אשר יורוך וגו' והל"ת דלא חסור וגו' לא נאמר אלא על מה שאמר החכמים בפירושה דקראי ופירשו המלות הכללמים מקראי או צי"ג מדות שהחזרה נדרשת בהן אבל לא בהמלות שחדשו חכמים מדעם שזה אינו אלא מדרבנן ואינו כלל בדין פרשה א' שאב"כ עפ"י החזרה אשר יורוך וגו' וכתב עטם אמר בהאיסור של העובר על דברי חכמים יעיי"ש שהאר"י עוצא, ולכן לא ניחא לי' לפרש גם כאן במקרא מפא"ש

והרמב"ן ז"ל כתב אח"כ ע"ז והראי' שהיה מלוב אמרו יתעלה בענין המרגלים עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת ואומרו עוד ובשלוח ה' וגו' עלו ורשו את הארץ וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתיב ותמרו את פי ה', וכן לא שמעם הוראה שהיה מלוב לא יעוד והבעתה. ומצואר צוה שגם דעתו ז"ל דמקרא דוירשם וישבתם אין רא' שהיה מלוב מדכחז והראי' שהיה מלוב מקראי אחרני שמיא אח"כ. ונראה ברור שאין ראיתו אלא ממה שכתב לבסוף שכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתיב ותמרו וגו' ע"ז סיים שהוא הוראה שהיה מלוב לא יעוד והבעתה כי בהתחלת הפסוקים שמיא שם עלה רש וגו' וכן צוה שאמר עלו ורשו את הארץ צ"ל אפשר לומר דהוי' הבעתה כמו קרא דוירשבתם, וכן מצואר בפירוש במדרש ילקוט סוף סי' תת"ג שאמר להם משה אם תאמרו עדיין לא הגיע הזמן ראה נתן ה' אלקיך לפניך את הארץ איני אומר לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאדם רואים בעיניכם עלה רש מיד עלה רש. ומצואר צוה בפ"י שלכן אמר להם עלה רש שלא יפחדו שמה לא הגיע הזמן, וא"כ הוי' הבעתה.

וכתב עוד במדרש ה"ל סי' תש"ט אלו זכו ישראל כיון שעלו פרוסות גרליהם מן הים היו נכנסין לארץ שנאמר עלה רש מיד כאשר דבר ה' וגו' לך אל תירא ואל תחת, ואם כן חזין שפסוקים אלו ואמרו להבעתה שמה רבינו ע"ה סיפר להם שאילו היו זוכים הי' מתקיים צוה הבעתה של עלה רש מיד. ובגמרא זבחים דף ס"ז גזי' הא דאמר מאי לא יבדיל אין נריך להבדיל וקשי' לי' מצור דכתיב ולא יכסנו, וכתבו שם החוס' ד"ה אלא שמכל לאוין שצחורה לא קשי' לי' דלמאי כתביהו אם לא ללאו אבל הא דמסבא הוי' אמינא דמבדיל לפי שצריך לדם אחרין דכי כתיב לא יבדיל א"ל להבדיל קאמר, וכן גזי' צור וכו' יעיי"ש. וכעין זה הוא בסנהדרין דף נ"ע ע"ב בקרא דשבו לכם לאהליכם. וכן י"ל גם כאן דכיון שערס שמגיע הזמן אסור לעלות ולירש הארץ, כאשר הבאחי מדברי המדרש שמצואר צפי' שפחדו שמה לא הגיע הזמן, לכן הולכנו להיתרא שלא יפחדו לעלות ולירש הארץ, ואין מזה רא' כלל

כי אחרי שאין המניעה מכלום רק מחוקק העם הי' להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמה, עכ"ל. והרי שכתב הוא ז"ל בעלמו שצמח שאמרו אפס כי עז העם ולא בטחו בישועתו והבטחתו ית"ש צדק נקראו מרו את פי ה', ואם כן אין מזה שום ראוי שיש מ"ע ביישבת א"י. וצוודאי שדעת הרמב"ן ז"ל היא דעת גדולה שנראה בעיניו מפשט הכתובים שהיה מ"ע, אבל גם דעת רש"י והרמב"ם ז"ל שאינו אלא הבטחה מחורלים שפיר כמו שכתבתי, ויתבאר להלן שעוד הרבה ראשונים סברי כותייהו.

ו"ל עוד דהנה התשב"ץ בח"ג סי' ר' כתב דמה שאמרו הכל מעלין לא"י אינו צביל מלות דירה אלא צביל מלות התלויות בארץ הנוכחות שם, אבל המהרי"ט בח"צ ו"ד סי' כ"ח כתב שהטעם הוא משום קדושת א"י ומלות ישיבתה שלמד הרמב"ן מקרא דוירשחם אותה וישבתם בה דאי משום קיום המלות התלויות בה אשה מאי עבדחה צמלות אלו שכתב כופה את האיש לעלות, הרי אמרו צפ"ק דקידושין וכו' אשה אין סיפוק בידה לעשות וכו', וכש"כ מלות התלויות בארץ דכל מה שקנתה אשה קנה בעלה וכו', ותו עבד מה שייך צמלות התלויות בארץ ועיי"ש.

אמנם בגמ' ב"ב ד' ז"א ע"א צביריתא דאין יולאין מא"י לחו"ל כתב שם הרשב"ם הטעם שמפקיע עלמו מן המלות ולא הזכיר כלל אף באיסור היציאה מא"י לחו"ל שהוא צביל מלות הדירה שם וז"ל דאזיל בשיעור ז' רש"י ז"ל שאין מזה כלל ביישבת שם שאינו אלא הבטחה. או אפשר סובר בדעת הירשב"א דבזמן הגלות בעל מזה דוישבתם בה, והולך לומר הטעם גם באיסור היציאה משם צביל שמפקיע עלמו מן המלות, ואם גם ביציאה אין הטעם אלא צביל הפקעת המלות ק"ו דצמח שמעלין אין הטעם אלא צביל ביעול המלות ויוכל לכופה שלא יכ"י נמנע מהמלות הנוכחות שם, וזה בדברי התשב"ץ.

ומה שהקשה המהרי"ט דאשה ועבד מאי עבדיהוויכו צמלות התלויות בארץ, לפענ"ד לק"מ, דהלא

דחתמו את פי ה' דקאי על אמרי פיו של משה בלבד דלשיטתו גם הקרא דעפ"י התורה אשר יורוך לא קאי בכה"ג, ולכן הביא רא"י מזה שמרע"ה אמר כן לפירושא. דקרא דוישבתם בה שהיה מזה ולא הבטחה דזולת זה לא שייך לומר בקרא מפורש וחתמו את פי ה'. אבל הרמב"ם לשיטתו דסובר דעל כל מלות חכמים אף מה שהדשו מדעתם ואין להם שום סמך במקרא עכ"ל אמר הכ' עפ"י התורה אשר יורוך כמו שהאריך בזה בשורה הא' א"כ שפיר אפשר לפרש גם הקרא וחתמו את פי ה' על אמירתו של משה בלבד, כמו שמפרש גם הקרא דעל פי התורה אשר יורוך על כל דברי החכמים שצכל דור ודור ולק"מ.

גם אפילו אינו לא הי' בזה שום מזה אלא שאמר להם משה הבטחה מפי הש"ת שיעלו ויילוחו בעלייתם לא"י ולא האמינו בזה ולא בטחו בישועתו ית"ש, אדו בעלמו היו ג"כ המרה את פי ה' כמבואר במדר"ר פ' שלח פ' ע"ז סי' ז' משל למלך שזימן לבנו אשה נאה ובה עובדים ועשירה, א"ל המלך זמנתי לך אשה וכו' א"ל הכן אלק ואראה אותה שלא הי' מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והרע לאביו, אמר אביו מה אעשה אם אומר לו איני מראה לך הוא אומר כעורה היכה לפיכך לא רצה להראותה, לסוף א"ל ראה אותה ותדע אם כזבתי לך ובצביל שלא האמנת כי קונם שאין אתה רואה אותה צביתך אלא לבדך אני נותנה. וכך הקב"ה אמר לישראל עוצה בארץ ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו, אמר הקב"ה אם מעבד אני וכו' אלא יראו אותה ובשבעה שאין אחד מהם נכנס לתוכה, שנאמר אם יראו את הארץ וגו' וכל מנאצי לא יראוהו אלא לבניהם אני נותנה. — והרי דמה שאמרו לשלוח מרגלים הי' זה חסרון אמונה בהבטחתו ית"ש והיו זה ניאוף בה' והמרת פיו ית"ש.

והרמב"ן עלמו צפ' שלח עכ"כ ולמה הי' מביא אותנו וגו' כתב שם צמלנט דבריו חז"ל והעם מרו את פי ה' כשלא יראו לעלות מפני חמסם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם הי' אלוהים הוא הכולך לפניכם הוא ילחם לכם

התלויות בה לא אמרין אלא א"י המקודשת ומחויבת במלות, כמו שאמרו לענין המוכר עבדו יע"ש. וחזין צדקה שהמכרי"ט צעמנו כתב שאין טעם הכפי' לא"י אלא בשביל מלות התלויות בארץ וכחז' כן גם לענין המוכר עבדו וכו' וסחירי' למ"ש בח"צ סי' כ"ח. והיעצ"ן צ"ל מור וקליעה סי' ש"ו בקונט' גדר ישוב א"י הביא דברי המכרי"ט האלו שצח"א והרבה לחמו' עליו שלא נמצא זה בשום מקום אלא שמלות ישוב א"י הוא להרמז"ן ז"ל גזירת מלך ואינה נריכה טעם. גם האריך שם שצח"א א"י האמורים בדברי חז"ל וגם שכל שמירת תרי"ג מלות אף אותן שנוהגות בחז"ל עיקר חיובן תלוי בה בעצמם וראשונה כי לעם עליו חל החיוב כבולן ביתר שאת ויתר עו. וכחז' עוד שם הגע צעמך בלא כל העולה לה צו"ל אין לו קרקע בארץ ואין דעתו בשביל לקיים מלות התלויות בארץ שא"א לו לקיים שמה כמו בחז"ל האם בשביל זה בעלה מלות ישיבת הארץ עתה. הנה מ"ש בחשיבות המלות שמה זה אמת ויציב ואדבר מה להלן, וגם שלהרמז"ן ז"ל יש צוה מ"ע מה"ת. אמנם מה שהרבה לחמו' מי שאין לו קרקע שם שא"א לו לקיים מלות התלויות בארץ זה אינו מובן כלל, וכי מי שאין לו קרקע אינו מקיים מלות התלויות בארץ, בלא תרומות ומעשרות ואיסור עול בס מלות הדירות בכל יום אף בהלחם אשר הוא אוכל תמיד, וכן אזהרת פירות שביעית וכדומה, אלא שמי שיש לו קרקע נחוסף לו עוד אחיז מלות, אבל יותר מרובים ותדירים המלות התלויות בארץ ששייכים אף במי שאין לו קרקע, שהרי יוכל לקנות פירות עבדים לקיים בהם צעמנו המלות התלויות בהם, וכן צפירות שביעית לאחר בהם לאוכלם בקדושת שביעית וכדומה.

והידור הוא מה שלא העיר היעצ"ן שהמכרי"ט סותר עצמו שצח"א סי' כ"ח כתב צעמנו שאין הטעם בשביל מלות התלויות בארץ אלא שגם על טעם זה לומר שטעם הכפי' לעלי' לא"י הוא בשביל מלות התלויות בארץ קשה ג"כ דהלא גם לעלי' מא"י לירושלים כופין כמו לעלי' מחז"ל כמבואר במשנה, ושמה א"א לומר הטעם בשביל מלות התלויות בארץ שהרי כל מלות התלויות בארץ המה צא"י כמו בירושלים ואין שום הפרש, שצמח צמח צמח אפסר דבשביל

גם האשה והעבד והחרין שלא לאכול עול ולהפריש תרומות ומעשרות ממה שאוכלין, וכן שביעית לאחר לאכול פירות בקדושת שביעית וכדומה הרבה פעמים יוכלו גם המה לקיים מלות התלויות בארץ, ומבואר במשנה ג' דברים חייב אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, והרי שהי' הרגילות שצ"ב היו המעשרין כמו שהדליקו את הנר ולא הבעל, וא"כ מקיימת מלות מעשר אף שהיא בשליחות הבעל כמו כל שלוחי מלכה שגם מצרכין על המלכה אף שאינו אלא בשליחות כמו מילה ושופר וכדומה. ועכ"פ אין ספק שאם דרים שמה יש להם זכותם הרבה ממלות התלויות בארץ.

גם הרמז"ן ז"ל צ"ל תלך עה"כ לא חסגור עבד אל אדוניו כתב שם ו"ל ורבותיו אמרו אפילו צעזד כנעני של ישראל שצרה מחז"ל לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ ה' ויגלל מעבוד היושבים על אדמה עמאה ושאין כל המלות נוהגות שם. ומבואר בלשון זה שאף לעבד כנעני יש זכות במה שמשמש במקום שנוהגות מלות התלויות בארץ, וכ"ש שיש לו חלק באלו המלות כמ"ש חז"ל הנופל לעושי מלכה כעושה מלכה, ובפרט אם הוא מסייע ממש שמיא לדיד קיום המלכה. גם י"ל הטעם בהך דמעלין אף בשביל שאר המלות אף אותן שאינו תלויין בארץ, דכל המלות שעושים שמה חסודים יותר בשביל קדושת המקום, אבל הטעם שכתב המכרי"ט בשביל מ"ע דוישבתם בה אינו מובן שהרי כמו כן אמרו שם דמעלין לירושלים, וצוה וודאי א"א לומר שהוא בשביל מ"ע, שהרי הטעם דוישבתם בה הוא על כל ארץ ישראל כמו בירושלים, ואין מ"ע לילך מא"י לירושלים. וכמו כן אמרו מוליחין מנה הרבה לנוה היפה, והכל הוא בשביל חשיבות ומעלה שיש להמקום.

שוב ראיתי במכרי"ט ח"א סי' מ"ז שהאריך שם בדין עזה אם יש לו דין א"י להך דינא דהכל מעלין לא"י, והביא דברי הכו"פ שכתב דלכל מיני צר ממעשרות ומלות אין הפרש בקדושתה בין מה שנתכנס ע"י עזרה למה שלא נתכנס וכחז' עליו דאף אם נודה לו לענין קבורה שיש לה מעלה כמו א"י מ"מ לענין כפיית עלי' שאינה אלא בשביל מלות

וכתב הצ"ח בחו"מ סי' פ"ד ס"ו וסוף סי' ק"ח על תשובת הרא"ש שמהר"ק טעמים שאינם כהלכה, שלפסק שיש לו יסוד קיים מבצר מנהר עוד סניפים אף שאינם כהלכה לרווחא דמילתא, וכחז על הרא"ש שכן דרכו ברוב תשובותיו, וכן הוא דרך כל צעלי תשובות יעו"ש. וכן כתב המהר"ל בח"ג סי' י"ב דרך הפוסקים הוא דאם ברירא לכו מילתא מחד טעמא מחזיקים דבריהם בטעמא אחריתי. וחזין דהתשצ"ץ בספרו זכר הרקיע כתב כדברי הרמב"ן דויתבתם זה היא מ"ע ונתשובותיו כתב על כך דהכל מעלין שהיה בשביל מלות התלויות זה, ולא הזכיר כלל מ"ע דשיבה, וע"כ שאף שסובר בזה כשיטת הרמב"ן ז"ל שהיא מ"ע, מכל מקום לא ראה בזה טעם להך דינא דהכל מעלין ולא כתב בזה הרמב"ן ז"ל אלא לסמך בעלמא לרווחא דמילתא.

והידוש הוא צעירי שנתשובת הרשצ"ש סי' א' כתב ג"כ כשיטת זקינו הרמב"ן שיש מ"ע דשיבה בל"י וכביא שכן כתב גם אביו התשצ"ץ בספרו זכר הרקיע, ושוב כתב שאפילו מי שאינו מונה אותה למאור דאורייתא מכל מקום ישיבת הארץ מלוב היא, ואם אינה לדעתם מן התורה הוי לכו מדרבנן, שאל"כ למה כופין לעלות, עכ"ל. ולפלא שהרי אביו התשצ"ץ כתב צפי' בהך דינא דכופין לעלות שהיה בשביל מלות התלויות בארץ, ואין ראוי משם כלל על מלוב דשיבה אם היא אפילו מלוב דרבנן. — ועכ"פ זה וודאי שהיושבין בל"י ומהרים לקיים כל התורה כולה ומלותי מרויחין הרבה במלות התלויות בארץ שאין להם בחו"ל.

ח

ובגמרא פסחים ד' קי"ג ע"ב גבי שבעה המנודין לשמים וכו' ושאין לו חפלין וכו' וליזית בגדו, וכתבו שם החוס' ד"ה ואין דמיידי ביש לו ואינו מניח, א"כ אפילו אין לו יש לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהי' תאב ליכנס לארץ כדי לקיים מלות התלויות זה. זה ע"ד שכתבו החוס' מנחות ד' מ"א ע"א ד"ה עגשיתו דאף שאינו מחויב לקנות עלית אם אין לו מ"מ צעידן ריתחא עונשין

שבי' שם ציבמ"ק ה' זה מלות נוספות כמו התפלה ציבמ"ק וכדומה, גם לרלות בעבודת הכהנים הוא ענין גדול כמ"ש החוס' במס' צ"צ ד' כ"א ע"א ד"ה כי מליון תלא תורה לפי שהי' רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה ה' מבין לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, וכביאן כן מהספרי יעו"ש, אבל צו"ש שאין ציבמ"ק ואין עבודה, אחיז מלוב יש יותר צירושלים מבשאר ערי א"י, וז"ל בשביל שקדושתה יותר וכל המלות כולן חשובים שם יותר לפי ערך קדושה במקום ולא גרע ממנה שכוין לנוכח ה"פ. וז"ל דמ"ש הטעם בעלי' מחו"ל לא"י בשביל מלות התלויות בארץ הוא לרווחא דמילתא, דבעלי' מחו"ל לא"י מרויחין הרבה גם במלות התלויות בארץ, אבל לענין דינא אין נ"מ דגם מא"י לירושלים כופין כמו כן בשביל חשיבות כל המלות התלויות לפי קדושת המקום.

אל"א שהרמב"ן צ"פ מסעי עכ"כ והורשעם את הארץ אחר שכתב שם שזה מלות עשה סיים עוד שמה שדנו רבותינו את האשה שאינה רואה לעלות עם צעלה לא"י כמורדת הוא מליווי מלות עשה זו, ולא זכיתו להבין דבריו הקדושים בזה מטעם שכתבתי. ובסכ"מ שמאריך יותר לזכר שהוא מ"ע לא הביא כלל מהך דהכל מעלין לא"י. ונראה דמה שהביא צ"פ מסעי מהך דהכל מעלין לא צ"ה להביא רא"י משם שהיא מ"ע, דבאמת אין משם רא"י כלל כמו שכתבתי, אלא שכיון שגללו הכי דעתו ז"ל שהיא מ"ע לכן ראה להסמך כל מה שאמרו חז"ל אחיז חשיבות לדירת א"י שיש בזה חשיבות מ"ע זו.

וכן הוא לשון האוכ"ח ה' שם שאחר שהביא דעת הרמב"ן סיים שמכאן סמכו לומר הכל מעלין לא"י, ושוב אח"כ הכריע בדעת רש"י שאינו סובר כהרמב"ן וא"כ מה שכתב קודם שמכאן סמכו לומר הכל מעלין לא"י הוא סיוס דבריו הרמב"ן, וכתב בלשון סמכו שאינו אלא אסמכתא בעלמא, ושוב אח"כ כשהכריע בדעת רש"י שאין בזה מ"ע לא הזכיר כלל ליישב מהך דהכל מעלין כי אין משם התחלת קושי' לשיטה זו דאינו מ"ע, אלא שהרמב"ן ז"ל לשיטתו ראה להסמכו למלוב זו.

אמה שלא הביא עמו ליד חיו. וכן הוא במס' שבת ד' ל"ב ע"ב צח' ד"ה צעון שצוב לקנות עליות ולבדק, והביא ג"כ הרא"י ממרע"ה שה' תאב ליכנס לארץ להביא עמו ליד חיו. לקיים שם מלוא התלויות בארץ. וחזוין בתוס' בשתי מקומות שהביא רא"י לקנות עליות ממנה שראה מרע"ה ליכנס לארץ לקיים מלוא התלויות בארץ. וכן הוא לשון זה בדברי הרא"ש במ"ק פ' ואלו מגלחין ס' פ' שיש לו לאדם לחזור לקיים כל המצוות כדאמר גבי משה רבינו שלא היה תאב ליכנס לא"י אלא כדי לקיים מלוא התלויות בארץ וכש"כ מלוא מצוות יעו"ש. ולדעת הרמב"ן שיש חיוצ לעלות בשביל מ"ע דוישכחם זה א"כ כבר נתחייבו ישראל צוה לעלות ואינו דומה לקניית עליות שאין חיוצ כלל במצוות מצוות אלא חיוצ לו עליות.

אך בשביל גזירה פרטית שנגזר עליו ולא על כלל ישראל, ולכן מייסחצר שגם דעת החוס' והרא"ש הוא כדעת רש"י ורמב"ם ורשב"ם שגם לולא הגזירה שנגזר על מרע"ה אין חיוצ לעלות לא"י ואין צוה אלא חשיבות מצוות התלויות בארץ וחשיבות שארי מצוות שהצב שם יותר העבודה להשי"ת, אבל כ"ז שהם צח"ל פטורים מכ"ז, ולכן הדמיון עולה יפה לדמות גם שאר מצוות שפטורים להביא עמו ליד חיוצ. והגם שיש לפלפל עוד בפ' דברי החוס' והרא"ש צוה מ"מ כתבתי להעיר הגלפטיג, ואין להאריך צוה כ"כ כי עכ"פ דברי רש"י והרמב"ם והרשב"ם צריכים שהמה בשיטה זו, ולהלן יתבאר שיש עוד הרבה ראשונים שסוברים כן.

ומעתה לפי דבריהם הדבר תלוי שאלו מקיים שם בתוס' ורש"י ורמב"ם חוץ חיוצ לעלות גודל זכותו של העובד השי"ת שמה, אבל אם חיוצ עובר עבירות שם הוא בהיפך כמ"ש גם הרמב"ן בפ' אחרי ועוד כמ"מ כי מאוד חמור שם וגורא אם עושין שמה עבירות, ולהלן אדבר מה צאריך מה דעת חז"ל והפוסקים צוה. אבל וודאי דור המדבר שה' דור דעה, כאשר כבר הבאתי במאמר הראשון מה שאמרו חז"ל דלית דרא זכאה כמותו הדור, והיו מקיימין כל התורה כולה. אלא שאתן החטאים המפורשין בקרא יש צוה עניינים נסתרים מה שה' מציאות להשגות לפחותם בך, ואין ספק שה' חיוקן גדול אם היו באים לארץ. וכבר כתבו שאלו היו באים אז לארץ ה' עולם החיוקן כמו שיהי' לעתיד ולא ה' צוה עוד ליד חורבן כלל, והעיקר שכיון שאמר להם משה מפי הגבורה הצעתו ית"ש שיעלו ויילוחו חו לא ה' מקום להסתפק שמה לא ילוחו בקיום המצוות וצבירות מן העבירות, וא"כ צוודאי שהיו לריבים להביא עמו ליד חיוצ של כל המצוות שמה, ובהמנעם מה צעלו מעליהם כל אותן המצוות. ולתי' השני שבתוס' פסחים ק"ג הוי זין המנודים לה' אף צמארה אחת אם אינו מביא עמו ליד חיוצ ומכל שכן בכל התורה כולה.

ואין לומר דמשום הכי מדמה זה למשה בשביל שה' בגזירה שלא יעלה לכן לא ה' מחויב בדבר, דהו' אינו דממה נפשך כשיחבטל הגזירה יהי' עליו חיוצ לעלות כמו כל ישראל, ועכ"פ אין זה דומה לעלות שאין צו חיוצ כלל לכל ישראל כשאין לו, אבל כאן אם החיוצ על כל ישראל לעלות אלא שעל משה רבנו צלצד נגזרה בגזירה או מעטם חטא מי מריבה או טעמים אחרים שאמרו צוה לא מייסחצר לומר דממה שראה לצטל מחתו הגזירה שנגזר עליו בפרטיות וראה להיות דומה לכל ישראל בחיוצ המצוה שנוכל ללמוד מזה על קניית עליות וכדומה שמעיקרא פטרה התוס' את כל ישראל בכה"ג שיהי' צורך להביא עמו ליד חיוצ כי אין זה שום דמיון. ועי' רש"י ז"ל ברכות דף כ' שא"ל ללמוד דתיות מצוה מחמת כבוד הצריות או שאר טעמים ממנה שהותרה עומאה לכהן ולגזיר לעמא למת מצוה דהתם לא נדחה ל"ת דידה דמעיקרא כשנכתב ל"ת דעומאה לא על מת מצוה נכתב כשם שלא נכתב על הקרובים אבל השבט אבידה ופסח לכל ישראל נאמרה ואזל כבוד הצריות נתנו לדחות ע"כ יש לחלק צ"י דהי' צידים יע"ש. ועכ"פ הוא יסוד מוסד דמה שנדחה אלא אדם ה' מחמת אחיה טעם אין ללמוד מהיכא דמעיקרא לא נאמרה לכל כלל ישראל ואינו בשביל דהי' ואין לדמות אותן המצוות שמעיקרא פטרה התוס' מזהם את כלל ישראל למה שנפטר מרע"ה ממנו חיוצות

ואף לפי מה שיתבאר להלן דעת הפוסקים שאין חיוצ להביא עמו ליד חיוצ בכה"ג מ"מ

אוחן המלות בישראל, כי לא הגיע הזמן, אבל אחר שאמר להם מרע"ה שהגיע הזמן, כאשר העתקתי לעיל דברי חז"ל, היו לריבין למשכנזי אנפשיהו שיתקיים פי ה' בכל מלות התלויות בארץ ובהמנעם מזה עבירה היא בידם והיו זה המרת פי ה' אף אס אין מ"ע בגוף הישיבה ונעשו ככה בעידן ריתחא ר"ל. ועכ"פ אין קושיא מכל אלה הפוסקים על דעת רש"י והרמב"ם וסייעתם שאין מ"ע בישיבה.

ט

ובמה שהביא עוד הרמב"ן מדברי חז"ל בביצוע יחושע ודוד גם כזה שפיר י"ל דסברי רש"י והרמב"ם וסייעתו שאין מזה ראי' על וישבתם זה שהיא מ"ע ועי' בחשבות ריב"ש בסי' ק"א אחר שהביא דעלי לא"י הוא מזה מ"מ כתב אח"כ חז"ל ומה שכתב המשיב ההוא ועשה ק"ו מהקונה שזה בא"י שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת והחירו משום ישוב א"י ואמר שהקונה קרקע שהיא שם מזה קלה לגבי העלי לא דבר נכונה זה, דאדרבא הקונה שזה מן העכו"ם הוא מזה גדולה מן העלי, כי העלי הוא מזה לשעמח ולעלמו לצד ולא נחיר זה שבות בין במעשה בידים בין באמירה לנכרי, אבל ישוב א"י אינה מזה לשעמח אלא מזה המתקיימת לעולם היא ומזה ותועלת הוא לכל ישראל שלא תשתקע ארץ קדושה ביד עמאים, ואין למדין ממנה לשאר מלות, וכן כתוב זה להרמב"ן ז"ל, עכ"ל. מבורר בזה שלקנות בית בא"י יען שמסלק עכו"ם משם זו מזה גדולה יותר מעלי לא"י ואין למדין מקנין בית לבחיר איסור דרבנן בשביל העלי לא"י, ואף דבמה שעולה לא"י להתיישב שמה מקיים בזה הקרא דוישבתם זה מ"מ אין זה דומה להמזה שמסלק משם העכו"ם המעמא את הארץ.

הגם שחילוקו של הריב"ש לכאורה אינו מובן כ"כ שהרי גם העולה לא"י כדי להתיישב שם יוכל להיות שישב שם לעולם גם בניו אחריו, ואף שא"א לידע מה יולד יום, הלא גם בקונה בית ומסלק את העכו"ם א"א לידע מה יולד יום, ובפרט כשיד עכו"ם תקיפה. גם מ"ש על כך דינא שבגמרא בקונה

יש לחלק דכתב ק"ו בישיבת משה פ' נשא סוף ברכה כהנים וצוהלים תפלי"מ עה"כ ה' יצרך את עמו בשלו', לפרש מה שאמרו חז"ל סור מרע ועשה טוב בקש שלו' ורדפכו לא פקדה החורה לרדוף אחר המלות אלא כי יקרא קן לפור כי תפגע וכו' אלא אם בא לידך תעשיהו, ואם לא בא לידך אין אחי' לריך לרדוף אחרי', אבל בשלו' בקש שלו' במקומך ורדפיהו במקום אחר. וביאר הענין דסור מרע ועשה טוב נאמר בלא בקשה ורדיפה, וה"ע לפי שאין לך דבר ותנועה שאין בו עבדות בצורה כאמור בכל דרכיך דעבו א"כ למה ירדוף שחצוה לידו, מה לי זו או אחרת, ואם יש לו פנאי לרדוף יעסוק בחורה ות"ת כנגד כולם, רק אם בא לידו חציבה מזה בשעתה וגם מזה זו שירדוף אחרי' מתקיימת ע"י אחרים וישראל ערבין זה בזה, זה עושה מזה זו זה עושה מזה זו, אבל בשלו' לריך לבקש כי אם אין שלו' אין כלום וכו' עכ"ל יעיי"ש. ומבורר בזה שעל אותו היסוד שהמזה מתקיימת ע"י אחרים הסביר שאין לריך לרדוף אחרי' אלא יעשה מה שלפניו או יעסוק בחורה וכל מתקיים בזמן ע"י הערבות במה שזה עושה מזה זו זה עושה מזה זו. ובעיו"ד סי' רמ"ו וצו"ע שם סעיף י"ח כתב ה"ת שקול כנגד כל המלות, ה' לפניו עשיית מזה ות"ת אם אפשר למזה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המזה ויחזור לתורתו יעיי"ש. וחזין בזה שחילוק גדול בין מזה שאפשר להעשות ע"י אחרים או לא.

ומעתה לפי"י יש חילוק גדול דאף לדעת הפוסקים שא"א להביא עצמו לידי חיוב המזה מ"מ הלא אמרו זה באלה המלות אשר יש הרבה בישראל המקיימים אותה המזה וכל ישראל ערבין זה בזה כנ"ל, משא"כ אז במדבר שהיו שם כל ישראל ביחד אף א' מישראל לא ה' בא"י וא"כ בהמנעם מליכנס לארץ נחצטלו כל מלות התלויות בארץ לגמרי שלא ה' בעולם מי שיוכל לקיימם ובכ"ג בודאי לריך לרדוף אחר המלות שלא יחצטל מאמרי פיו ית"ש לגמרי בחלק גדול וחשוב אשר אור המלות התלויות בארץ, אלא שערס שה' להם רשות מהקב"ה לעלות ולכבוש לא היו רשאים לעלות והיו אנוסים במה שלא נתקיימו

והניח עכו"ם צא"י, הלא זה החיוב לסלק עכו"ם מן הארץ הוא מלאו מפורש דלא ישבו בארץ, ואין מה ראוי כלל על מ"ע דוישבתם צה כאמור. וכן אפשר לפרש לשון הספרי בזכות שחירש חשב שהמלוכה היא להוריש אותם ולרשת מקומם כמ"ש רש"י ז"ל בגיטין לגרש את העכו"ם אבל הישיבה בעמקיה היא ולא מלוכה.

,

ואפשר לומר דהנה דעת הראב"ד שלא נאמר לאו זה דלא ישבו בארץ אלא על ז' אומות ולא על שאר עכו"ם אלא דעת הרמב"ם היא דכיון דכחצ בקרא העטם פן יחטיו אותך לי לכן ילפינן מיניי גם לשאר עכו"ם דבכולהו שייך טעם זה דאויבה למיחש להכי כמ"ש שם הכ"מ ושאר מפרשים. ולשון הרא"ה ממין צם יראים סי' פ"ו דקאי לאו זה שלא ייחוו לשבת אנשים רשעים ומחטויי אדם צא"י דאעפ"י שהענין מדבר מ' אומות מ"מ כיון דכחצ פן יחטיו אותך לי למדנו שריבה כל המחטויים יעו"ש. ומדסתם הלשון שלא להניח אנשים רשעים ומחטויי אדם ולא הזכיר כלל עכו"ם מבואר ברור שדעתו ז"ל שאף רשעי ישראל המה בכלל הלאו זה דלא ישבו בארץ. ובאמת כש"כ הוא לפי הטעם פן יחטיו כי רשעי ישראל עלולים יותר להחטויא את ישראל מרשעי עכו"ם כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"י מה' עכו"ם דמס"ה האפיקורסים מישראל גרועים מעכו"ם בשביל שמסריין את העם מאחרי ה'. וגראה דגם הרמב"ם וסויעתו דאולי בזה בחר טעמא דקרא דאמר פן יחטיו אותך סברי כדעת ה' יראים דקאי על כל המחטויים דזיל בחר טעמא. (ומה דדרשינן בזה טעמא דקרא אף אותן הסוברים לא דרשינן טעמא דקרא זה יתבאר להלן). ומה שלא הזכיר הרמב"ם אלא עכו"ם הוא ע"ד שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' עדות ה' י' דמשום הכי לא הוצרכו חכמים למנות האפיקורסים והמומרין בכלל פסולי עדות כיון שאלו המורדין והכופרים פחותין הם מן העכו"ם וא"ל למנותם יעו"ש. ובשביל זה לא הוצרך גם כאן הרמב"ם ז"ל להזכיר הכופרים מישראל המחטויים בני אדם כי הם פחותים מן העכו"ם וכש"כ הוא.

בית צא"י שהוא חופלת לכל ישראל הלא כיון דמיירי גם בקוה בית א' מה זה נוגע לכל ישראל. ואולי הכוונה שאם יש שם אף א' שמעמא צמטשו זה מחוק לכל ישראל כי חוטא אחד יאבד עובה הרבה שלמדין צמטשו וכה העומאה עלול להחפשט צלי גבול, וגם כי רוח העומאה עושה רושם על זמן ארוך ואינו לשעתו בלבד.

אמנם הדברים פשוטים וברורים שלסלק העכו"ם מא"י החיוב מלאו מפורש בקרא לא ישבו בארץ פן יחטיו אותך לי, וכחצ הרמב"ם ז"ל פ"י מה' ע"ז ה' ו' שזמן שיד ישראל תקיפה אסור לנו להניח עובדי כוכבים ציינו, וכחצ שם שאפילו לישיבת ארעי או לעבור ממקום למקום אסור להניחם בשביל הלאו דלא ישבו בארץ שהוא אפילו לפי שעה. ובגמ' ע"ז ד' כ"א גבי אין מוכרין ומשכירין בתים לנכרי צא"י דכש"כ שדות דאית צי' תרתי משום איסור חגי' ומשום דמפקע לי' ממלות, ואיסור חגי' הוא מלאו דלא תחנם אבל יותר מבזרר האיסור שלא להניח עכו"ם צא"י אף היושבים מכבר הוא מלאו דלא ישבו בארץ כמבואר ברמב"ם ובשאר מוני המלות. זה וודאי דמהלאו דלא ישבו בארץ א"א ללמוד שיש מ"ע צייסבה צא"י שזה שני ענינים דאף אם הקרא דוישבתם צה אינו מ"ע אלא יעוד והבטחה, מ"מ כיון שהבטחתו ישראל שחכו לישב צא"י ושם הקדושה ומקום המקדש ומלות התלויות בארץ ומלות קה"ח ועוד הרבה מעלות נשגבות לישראל הקפידה התורה"ק שלא להניח שם עכו"ם שלא יחטיו את ישראל שמה כמבואר בקרא העטם פן יחטיו אותך לי, וחזינון שאף הרמב"ם ז"ל שטרה הרבה להביא ראיות דוישבתם צה היא מ"ע ולא יעוד והבטחה וערה להביא פסוקים ומאמרי חכמ"ל ע"ז לא הביא כלל מהך קרא דלא ישבו בארץ, מפני שמה שהזכירה התורה"ק שלא להניח שם עכו"ם אין ראוי כלל שיש מ"ע דוישבתם צה כמו שנתבאר.

ומעתה לפי"ז אינו מוזן מה הביא הרמב"ם ראוי דוישבתם צה הוי מלוה מהביכוש שבימי יהושע וצימי דוד שאמר ז"ל שמהלך לכבוש הארץ מידי עכו"ם והאשימו את דוד מה שכבש חו"ל ערם שכבש את הארץ

האומות וא"כ יש חיוב צניעות לסלק העכו"ם מן הארץ בשביל הלאו דלא ישבו בארץ און ראי' כלל שיש מצוה צניעה. גם רש"י ז"ל נראה דסובר כדעת הרמב"ם דקאי הלאו על כל האומות שהרי הרמב"ם ז"ל בשביל שסובר דלא קאי הלאו אלא על ז' אומות הי' לו קושיא על רש"י כמ"ש במעייכ"ח וא"כ רש"י ז"ל שלא חש לקושייתו מתוך היותו סובר כדעת הרמב"ם ז"ל ולק"מ על רש"י והרמב"ם שסוברים שאין מ"ע צניעה.

יא

וברברי הריב"ש ז"ע קאת מה שחזר לבקש טעמים מסבבה לחלק בין הקונה קרקע בא"י ומסלק עכו"ם משם לבין מלות העלי, הלא אף בלי סברה ועטס כיון דלסלק העכו"ם משם ע"ז יש לאו דלא ישבו בארץ וגו' והעלי לא"י אף לדעת הרמב"ם און זו אלא מ"ע ולא חמיר מעשה ובודאי שאין למדין זה מה להחיר איסור דרבנן שהוא תקנת חכמים, ואף שכתבו על לאו זה דלא ישבו בארץ שהוא צומן שידיו תקיפה הוא בשביל שאמרו לסלק כל העכו"ם אף בדרך מלחמה וזה א"א צומן בגלות שאנו מושבעין בשבועה חמורה שלא ללחום ח"ו, אבל לקנות מהם מקום מלאכה בדרך מו"מ גם זה הוא חלק מהמלצה לסלק העכו"ם כמו שאמרו בגמ' ע"ז כ"א שאם מוכרים אף לעכו"ם א' קרקע קטנה עוזרים על לאו דלא תחנם, וממילא שאם מסלקין העכו"ם מקיימין הלאו, וכמו שכן הוא לדעת הרמב"ם צמ"ע דשיעב דאף דהמלצה היא להוריש ולהחישב שמה וזה אסור צומן בגלות באיסור חמור ר"ל, מ"מ סובר דביחיד המחישב שם צרשות וצורך היתר מקיים המלצה אף צומן בגלות וכעין זה הוא גם בלאו דלא ישבו בארץ וא"כ החילוק פשוט בין עשה ל"א כנ"ל. אך י"ל שהריב"ש כתב דזה מסבבה להגיד שאף לדעת הראב"ד וסויעתו שאין לאו זה אלא בז' האומות וא"כ ליכא עכשיו לאו זה כלל מ"מ גם מסבבה א"א ללמוד להחיר איסור דרבנן בשביל העלי לא"י ממה שהחירו איסור דרבנן בשביל קנין אחיזת קרקע בא"י. וי"ל עוד באופן אחר אלא שאין להאריך עוד בזה. אבל י"ע מה שכתב הריב"ש על חילוק זה שכן מלא

אמנם לדעת הראב"ד וסויעתו ז"ל דסברי דכיון דהקרא שם מייירי מו' אומות און ראי' מלאו דלא ישבו בארץ דקאי גם על שאר אומות ומחשיבים כיון דז' אומות גרידו מהכל דמלינו דקפיד עליהם הכחוש יותר בלאו דלא תחיי' כל נשמה לכן לא סברי גם לאו זה אלא על ז' אומות דעליהו קאי, והיא פלוגתא גדולה בין כמה ראשונים מערכה מול מערכה ואין להאריך בזה כאן.

וכתב צמ"עין החכמה ד' ל"ה ע"צ אות ס"ח דנראה מדעת הרמב"ם צפ' שופטים שהקשה על פירש"י בסוטה מקרא דלא ישבו בארץ דסובר כדעת הראב"ד דקאי רק על ז' אומות דאי הוי סובר דקאי גם על שאר אומות לא הוי מקשה מידי יעוי"ש. ולפי"ז הרמב"ם לשיטתו סובר כדעת הראב"ד דלא קאי הלאו דלא ישבו בארץ אלא על ז' אומות ולא יותר, הביא ראי' ממה שהי' מצוה צניעות אף אם לא הי' שם ז' אומות, דכתב הרמב"ם ז"ל צפ' המלות מלוא קפ"ז שבימי דוד חמו ונכרתו בז' אומות ונחפזו הנשארם ונחפזו באומות עד שלא נשאר בהם שורש א"כ א"א לומר שמה שהאשימו את דוד שכבש חו"ל טרם שכבש כל א"י שהוא בשביל שיש בא"י הלאו דלא ישבו בארץ, שהרי מהז' אומות לא הי' אז שום שורש וחו ליכא לאו זה, ע"כ שפע הרמב"ם ז"ל שהוא בשביל מ"ע דוישבתם בזה.

וצ"ל לפי"ז דעיקר ראייתו של הרמב"ם מהכיצוב הנאמר בימי דוד דמהכיצוב שהי' בימי יהושע און ראי' שהי' אז צורך להוריש ז' אומות ולשון הרמב"ם ז"ל ומאמרו מלחמת יהושע לכבש תבין כי המלצה הזו היא הכיצוב, מה נראה שראיית הרמב"ם הוא מלשון הספרי שאמר לכיצוב ומשמע הלשון שיש מצוה צמ"ס הכיצוב מלבד החוב להוריש ז' אומות. וי"ל דכיון שיש לו ראי' מברכה מהכיצוב הנאמר בימי דוד ששם א"א לפרש לפי שיטתו אלא מחמת המלצה של ישוב א"י לכן מוסתבר לי לפרש גם בזה שנאמר בימי יהושע במשמעות הלשון שיש מצוה צמ"ס הכיצוב אף שאינו מוכרח כ"כ כיון שבלא"ה יש לו הכרח לשיעב ז'. ועדיין י"ע להבין דברי הרמב"ם ז"ל בזה. אבל הרמב"ם לשיטתו דסובר דלאו זה קאי על כל

שם חלא משאר אומות, ואפשר שהרמב"ם ז"ל למד זה מלשון הספרי שכתב בסוף פ' עקב דוד עשה שלא כחורו וכו' כיצד ארס נהרים וכו' ואת היבוסים שהי' סמוך לירושלים לא הוריש, וכיון שהיבוסים הוא א' מ' אומות סובר הרמב"ם ז"ל שזה שכתב בספרי היבוסים הוא אותו היבוסים שהוא מ' האומות, אבל רש"י ז"ל כתב צם' יהושע ע"ז ס"ג דכתב ואת היבוסים יושבי ירושלים וגו' ופירש"י ז"ל יבוסים זה לא על שם האומה הוא אלא מגדל דוד שהי' בירושלים ושמו יבוס יעיי"ש, וכן כתב הרד"ק שם שהיבוסים הזה לא הי' היבוסים משצעה גוים אלא אדם אחד שהי' שמו יבוס והי' מפלשחים ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלים הי' שם יבוסים מתייחסים אל יבוס יעיי"ש שהאריך, גם בשופטים א' כ"א דכתב שם ואת היבוסים יושבי ירושלים כתבו שם רש"י והרד"ק שהוא אותו היבוסים שצם' יהושע מהמחוז שהי' בירושלים ששמו יבוסים, וא"כ נראה שגם מ"ש בספרי שלא הוריש דוד את היבוסים שהי' סמוך לירושלים הוא אותו היבוסים שצם' יהושע ושופטים שאינו מ' האומות, וכל מה דאפשר למעט בעצירה שעשה דהע"ה וודאי דעדיף עפי. והרמב"ם אפשר שאינו סובר גם שם צם' יהושע ושופטים כדעת רש"י והרד"ק. או אפשר שהי' לו חזקה הוכחה אחרת על אותו היבוסים שצספרי פ' עקב שהוא מ' האומות ולא ציאר לנו המקור כדרכו צם' היד לסתום הכל בלי ראיה ומקור. אבל עכ"פ צברא אגברא קא רמית שאין לעשות מזה קושי' על הרמב"ן דמאי סבר שאותו היבוסים אינו מ' האומות ולק"מ כנ"ל, אבל גם דעת רש"י והרמב"ם מיושבין כנ"ל.

יג

והנה מעולם תמחתי על מה שאמרו בספרי שדוד עשה שלא כחורו שצב חו"ל והניח מלכצו בא"י וכתבו בן החסד' צגיעין דף ח' ובע"ז ד' כ"א כתבו שלא הי' לו אז רשות לכבוש חו"ל וכן הוא ברמב"ם פ"א מה' תרומות וברמב"ן בספר המלכות ובכמה ראשונים ז"ל שנמצא לפי"ז שהלך למלחמה בחו"ל שהיא מלחמת רשות והניח מלחמת חובה, והיא צעיי פליאה עוומה דמלכד שמצואר צסוכדרין דף צ'

כתוב להרמב"ן ז"ל ופה חנו רואים שהרמב"ן מביא ראיה על מ"ע דשיצב ממה שאמרו שיש מלחמה צביצו לסלק העכו"ם, ואם סובר כדעת הרמב"ם לחלק בזה אין משם ראיה.

אל"א שהרמב"ם לא הראה מקום היכן מלא דברי הרמב"ן האלו ולא העתיק לשונו, ואולי לא הביא מהרמב"ן אלא שיש לחלק בין מלחמת קנין קרקע בא"י לשאר מלחמת דאין לך אלא מה שאמרו חכמים וזה הוסיף הרמב"ם מדילי' שגם העלי' לא"י היא כשאר מלחמות. וי"ל עוד צאופן אחר אלא יען שלא ראיתי לשון הרמב"ן ז"ל בזה לא אוכל לפלפל ולכוין הכוונה במה שלא ראו עיני, ולא כתבתי אלא להעיר וצ"ע. אבל זה וודאי שרש"י והרמב"ם וסויעתם מחורלים היעצ במה שלא למדו ממלחמת כיבוש על הקרא דוישצתם זה שהיא מ"ע, כאשר נכתב לעיל.

יד

אחר כותבי זאת ראיתי לשון הרמב"ם ז"ל צפ"א מה' תרומות הלי' ג' שלכן הארצות שצב דוד מחו"ל יש להם דין כיבוש יחיד צעציל שצב ארצות קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר זה משצעה עממים, וא"כ מצואר צפי' שהשאיר שם מ' אומות לא משאר האומות כאשר כתבתי, וז"ל דמה שכתב צם' המלכות דצימי דוד תמו ונכרתו זה הי' אח"כ אבל צעת שצב הארצות מחו"ל עדיין השאיר גם מ' האומות בא"י שלא הורישם וא"כ קשה עובא על הרמב"ן האין הביא ראיה שיש מ"ע צישיצת א"י ממה שאמרו שעשה דוד שלא כחורו מה שצב חו"ל ערם שצב א"י הלא כיון שהשאיר בא"י מ' האומות שלא כיצסם עבר בזה על מ"ע דהחרס חחרים ועל לאו דלא תחי' כל נשמה וגם על לאוין דלא ישצו צארלך ולא תחנס, וזה וודאי אסור אף אם הישיצב בא"י היא רק הצעה ולא חיוב.

ואפשר לומר דהנה הרמב"ם ז"ל לא כתב המקור מהיכן למד זה שהשאיר דוד בא"י מ' האומות שיש בזה הרבה איסורים חמורים, ואולי לא הוסיף

וברש"י ז"ל פ' פינחס עכ"כ ולפני אלעזר הכהן יעמוד הבית דברי חז"ל שאמר לו הקב"ה **זכר הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זו מצית אציק שאף יהושע יהי לר"ך לאלעזר ושאל לו כשיטתך ללכת למלחמה עכ"ל**. והנה פרט שהשאלה באו"ת היא בעת הצורך ללכת למלחמה אף שבאמת גם שחר עניני הציבור היו שואלין באו"ת כמבואר בגמ' יצמות דף ע"ח שכשהי' רעב צימי דוד ובקשו ולא מלאו שום חטא במה לתלות ושאלו באו"ת מה הי' החטא וכן מצינו כמה ענינים כאלו בדברי חז"ל כנודע, וז"ל דבשאר עניני הציבור אין חייב לשאול באו"ת אלא מעצמן היו עושין כן לעצמם הציבור, אבל במלחמה הוא חיוץ, ומאותו הקרא דלפני אלעזר הכהן יעמוד ילפינן ג"כ שבמלחמה לר"ך להיות מלך וסנהדרין של ע"א כמבואר בגמ' סנהדרין דף ע"ז א"כ כל הקרא הזה מיידי על שעת מלחמה.

יד

ובזה נוכל להבין מה שאמרו בגמ' עירובין דף ס"ג דנעש אלעזר דאף דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד מ"מ לא אשכחן דאיטערין ל"י יהושע, וכחצו החוס' בסנהדרין ע"ז ד"ה מה דלא קאי אחלוקת הארץ שהי' גזיה"כ אלא בשאר דברים הנריכים לשאול באו"ת שהי' נגלה לו צנצורה. ואינו מוזן לכאורה דכיון שהי' זה הבעטה מפי הקב"ה למרע"ה שנחמלאה שאלתו זכר שאין הכבוד זו מצית אציו במה שילטרכו לכהן והוא מצית אציו א"כ אף שנעש אלעזר הכהן זכר בשביל אחיז דיבור שאמר כמבואר שם בש"ס, אבל מ"מ אי' הבעטה הקב"ה למרע"ה על כבודו ושאלתו והוא לא חטא והאריך נתבטלה הבעחתו ית"ש. ולפי הג"ל ניחא שהבעטה לא הי' אלא על שעת מלחמה ויהושע לא עשה שום מלחמה רשות אלא כבישת הארץ שזה מלחמת חובה מגזיה"כ ולזה א"ל או"ת כנודע, אבל נשארר ההבעטה לדורות שבכל מלחמת הרשות לריכין לכהן שהוא מצית אציו של מרע"ה לשאלו באו"ת. ומה שהי' זכר עונש לאלעזר הוא דכיון שהי' צידו האו"ת וודאי דהי' שאלו יהושע גם בשאר דברים שאינם מלחמה כמו שמצינו גם צימי דוד ובשאר דורות שהי' הרבה נביאים ואעפ"כ

צמשה דאין מויליין למלחמה הרשות אלא עפ"י צי"ד של שבעים ואחד הנה מבואר עוד בצרכות דף ג' ע"ב ובסנהדרין דף י"ז ע"א שיעלין באחיותופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים וחומים, ואף אלו הי' מציאות לומר שדכע"ה והנביאים שטמו וכל הסנהדרין של ע"א ח"ו כולם עשו כהלכה אבל על האורים וחומים צוודאי א"ל לומר שח"ו עשה להגיד שלא כהלכה. ובגמ' יומא דף ע"ג ע"ב דאע"ג שגזירת נבית חחרת, גזירת או"ת אינה חחרת, שנאמר במשפט האורים, למה נקרא שמם אורים וחומים, אורים שמאורין את דבריהם חומים שמסלימין את דבריהם, ומבואר שם בגמ' הטעם שלא השלימו דבריהם במעשה דפילגש בגבעה יען שלא בחנו בשאלתם אם לנח אם להנח, ומבואר בגמ' סנהדרין דף ק"ג ע"א הטעם שצאו אנשי פילגש בגבעה לידו כך דנעשו ככה בשביל שלא מיחו בפסל מיכה ואמר הקב"ה ככדודי לא מחיתם על כבודו של צו"ד מחיתם ושם הי' באמת שהולרכו לילך למלחמה זו וכל מה שהגיד להם האו"ת הי' אמת ויליז אלא שהי' הטעות בשאלתם שלא בחנו אם ינאחו או לא ינאחו, ובכאן במלחמותיו של דכע"ה לריכין לומר שהי' טעות צעיקר המעשה של הליכה למלחמה, ואינו מחבר בשום מקום האין נעשה הטעות הזה ולמה אנה הקב"ה לידו טעות זכר.

ובתב הרמב"ם בסה"מ בסוף שורש הי"ד חז"ל וידוע שהמלחמה וכבישת עיירות לא יהיו אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול כמה שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד. והרמב"ן בסוף הס' שחשז שם את המלות ל"ת ששכה הרמב"ם למנות כתב שם בל"ת י"ז באמצע הדברים דמה שאמר הכי' ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' זהו מ"ע וחיוצ דאורייתא לשאול באו"ת ערס וליאם למלחמה, והבית דברי הש"ס הג"ל בצרכות וסנהדרין שכן עשה דוד גם הבית שהרמב"ם בעצמו כתב כן בהקדמתו כאשר העתקתי לעיל לשונו. ובגמ"א הודק לו זכר שהשאלה באו"ת היא מן המלות הנוכחות לדורות ויש לנו להביאו במנין יעיי"ש. אמנם יש זכר טעמים שלא מנאם במנין המלות ואין להאריך בזה פה.

שאלו עניני הליבור באו"ת כי דברי האו"ת צרורים וחזקים יותר מדברי הנביאים וכאשר הבאתי לעיל מדברי הגמ' יומא דף ע"ג, חבל באלעזר מחמת העונש נגלה ליהושע הכל בצנזרה באופן שלא הולך בשום פעם לשאול באו"ת.

ובזה מדויק לשון רש"י ז"ל בעירובין דף ס"ג שכתב על הקרא דלפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו שהי' עתיד יהושע להיות נריך לישאל דבר הלכה מאלעזר ולא אשכחן לאחר מיתת משה דליטריך ליה יהושע לאלעזר לשאול כלום, הכי שייך כאן ממ"ש צפי' החומש על מקרא זה שהי' נורך לשאל באו"ת בשעת מלחמה ולא כתב יותר ובכאן אדרבה השמיט מלחמה ולא כתב אלא שאלה בדבר הלכה, ולפי הג"ל יוחא דהתם מפרש הקרא במה דקאי על עיקר ההצטעה שהוא על שעת מלחמה שזו חיוניות לדורות ואותה ההצטעה לא נתבטלה, ובכאן מיידי רק מהעונש שהי' לאלעזר דכיון שהי' ההצטעה שהי' האו"ת ציד אלעזר הכהן ממילא הי' עתיד יהושע להיות נריך לשאל גם שאר דברים מאלעזר כמו שארי הנביאים ששאלו עניני הליבור באו"ת וזה לא הי' בימי יהושע מחמת עונשו של אלעזר.

פז

ובמ"ש רש"י ז"ל דבר הלכה צוודאי דאין הפי' ציור הלכה שהרי תורה לא בשמים היא, ובתוס' תמורה דף ע"ז שנשתכחו ג' מאות הלכות בימי חבלי של משה ואמרו ליהושע שאל ח"ל לא בשמים היא, וכן אמרו פנחס ואלעזר ולא הי' שום ענה אלא שהחזירים עתניאל בן קנז בפלפולו, ומבואר צפי' ברש"י מס' עירובין דף מ"ה ע"א ד"ה הרי דמדי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים, אלא שהאו"ת מצר ענינים שעל ידם באים לידי קיום הלכה, וכעין מה שהבאתי בגמ' יבמות דף ע"ח ברעב שציני דוד שלא ידעו הכטא שגרס לזה ומה שצריכין לתקן, וגילה להם האו"ת אל שאלו ואל בית דומים, ולא צירר זה הלכה חדשה כי ידעו הדין שצריך להספיד ושעשה עולה להגזעונים אך לאו אדעתיהו לתקן זה

ולא עלה על דעתם שזה גרס ככה, וע"י הידיעה מהאו"ת נתנו לב לדבר והתבוננו מה שצריך לתקן כדת של תורה. וציומא דף ע"ה בשנים שצאו לפני משה לדין זה אומר עבדי נגזר זה אומר מכרתו לי אמר להם משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמלא עומרו צבית רבו ראשון בידוע שזה נגזר, אם נמלא עומרו צבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו, וכן איש ואיש שצאו לפני משה לדין וכו' ח"ל דינו לבקר משפט ומתברר אח"כ ע"י הכן, ומתקשו בזה האיד אפסר לפסוק הלכה ע"י הכס שנעשה ע"י הכן, הלא תורה לא בשמים היא, והצרכי יוסף באו"ת סי' ל"ב הביא ע"ז כמה פוסקים דספק במציאות אפשר לברר ע"י נבואה אמיתית אף שנוגע להלכה כי לא אמרו תורה לא בשמים היא אלא במה שנוגע לציור הלכה, חבל לא במה שהוא רק ספק במציאות. ובכפ"ת שם מתרץ בענין אחר ולא ח"ל חילוק הג"ל, ועכ"פ יש כמה ענינים שהי' נורך להתגלות מהאו"ת כדי לידע איך לבוא לידי קיום ההלכה, וח"ל מ"ש רש"י ז"ל דבר הלכה דמיידי צב"ג, ואמר זה לאפוקי ממלחמה שצוה לא נתבטלה הצטעהו ית"ש כמו שנתבאר לעיל, והיוצא לנו מזה שיש חיוב לדורות לשאול באו"ת ערם יוצאה למלחמת הרשות, ולדעת הרמב"ן היא מ"ע דאורייתא ויש בזה עוד אריכות דברים לא עת האסף פה, ועכ"פ במלחמותיו של דוד מבואר בהדיא בגמ' ששאלו באו"ת ולמדוהו מקרא, וא"כ קשה עובדא כג"ל האיד אפשרות שהגיד האו"ת דבר שהוא נגד ההלכה.

פז

ועוד שהרי מבואר בגמ' שבת דף נ"ו ע"א כל האומר דוד חטא אינו אלא עושה שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וכו' עמו וגו' אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו, ומתקן שם הכל גם החטא דבת שבע ואורי' הבתי שלא הי' בשום דבר נגד ההלכה אלא שלפי גודל קדושתו של דה"ה הי' בזה איזה פגם וגם זה הי' מן השמים כמו שאמרו בגמ' סנהדרין דף ק"ז שאמר דוד דלכן לא כייפנא ליצרא בזה דלא לימרו עבדא זכי למרי' וראוי' היתה צ"ש לדוד משעת ימי בראשית (ומודע מ"ש האר"י

ה' ישמרינו, אבל הדיקים שבהם מסערה דקדושה שלא נריך השראה השכינה וא"ל אם היא בעצירה, וצוהר קשה שלא ביארו מאומה מה ה' הסיבה שגשג דוד בזה אשר השכינה עמו ואינו בא לידי חטא, גם כל הסנהדרין של ע"א האריך עטו כולם, ולא ראינו מי שיתעורר בכל זה, אבל צעניו היא פליאה נשגבה.

ואין לומר דבשגל שחשב דוד להורישם אח"כ לכן לא היו צוה עובר על חיוב דאורייתא, ראשית לפי הטעם שכתבה הכותב"ק פן יחטאו אותך והרמב"ם כתב בסכ"מ צעשין סי' קפ"ז במלכות דהחרם חרמים שביאר לנו בהרבה כתובים שסבת זה שלא ללמד מכפירתם וא"כ בכל יום שמאחרין מלהורישם יש חשש זה שיחטאו וח"ו ללמוד מכפירתם. ובה' מילה פ"א ה' ב' פליגי הרמב"ם והראב"ד לענין חיוב כרת שכתב הרמב"ם ז"ל דכל יום ויום שיעבור עליו משיגדיל ולא ימול את עצמו הרי הוא מצטל מלכות עשה אבל אינו חייב כרת עד שימות והוא ערל במזיד ופליגי עליו הראב"ד שם דכל יום עומד באיסור כרת, וביאר בכ"מ שם טעם פלוגתתם לדעת הראב"ד כיון שצכל יום עובר על מלכות צורא ית"ש הוא עומד ג"כ באיסור כרת ואף דכשכל אח"כ נפטר מהכרת, אבל בכל יום שהוא בעצירה הוא צכלל חיוב כרת, והרמב"ם סובר דכיון שאם מל אח"כ נפטר מהכרת וצידו לתקן לקיים המלכות לא הוי צכלל חיוב כרת. אבל זה וודאי מצוה שם ברמב"ם שצכל יום ויום הוא מצטל מ"ע ואין פלוגתתיהו אלא בחיוב כרת, ומכש"כ בזה שצכל יום ויום איתא הטעם שיש לחוש ח"ו ללמוד מכפירתם ושוב הוי פסידא דלא הדר דוודאי הוי ציעול המלכות צכל יום ויום שאינו מורישם וצפי' כתב הספרי בזה שעשה דוד שלא כחורה וביא מקודם לזה קרא מיוחד ע"ז וז"ל שם או אינו אלא רשות בידם לכבש חו"ל עד שלא יכבשו את הארץ ת"ל וירשם וגו' ואח"כ כל המקום וגו' שלא חתא א"י מיטמאה בגילוייהם ואחם חוזרים ומכבשים חו"ל, אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חו"ל, א"כ למד צפי' מקרא שאין רשות לכבש חו"ל ערם שצבש כל א"י וקשה עוצה האין עבר ע"ז דוד עם הסנהדרין והאור"ת והנצי"ם שטמו.

ז"ל שבי הכרה בהשלשלות מלכות צ"ד לבוא צאופן זה מחמת הקטרוג כמו ביחוד וחסד, וישו ראה לבוא על שפתחו וכן בזה שגולד שלמה שממנו השלשלות מלך המשיח כמ"ש הרמב"ם ז"ל צפ' חלק) אעפ"כ עשה ע"ז חשוד כל ימיו וסבל הרבה יסורים ע"ז כמצוה צגמ' סנהדרין. וצבצח דף נ"ו אמר רב כי מעיינת צי' צדוד לא משכחת צי' צר מדאורי' דכתיב רק צדבר אורי'. וציומא דף כ"ב חשב שחם צבציל שחשב גם מעשה דהסכה. וכתום' שם צבצח נ"ו ד"ה רק כתבו דמשי"כ לא חשב שם מעשה דהסכה דלא הוי כ"כ עון גדול וגם שגג, ועכ"פ לא מלאו צו חטא יותר מאלו השמים, וגם החטא דאורי' שהוא חמור מהשני ג"כ נחבאר שלא עשה כלל נגד ההלכה כי א"ל שחטא כיון דשכינה עמו. וא"כ לפי מה שאמרו שעשה דוד מלחמה שלא כחורה, ולדעת הרמב"ן עבר בזה על מ"ע דאורייתא שהיה א"י מלכצבש שלמד משם שיש מ"ע, ולדעת הרבה ראשונים עבר בזה על לאו דלא ישבו צארץ, וצפרע לדעת הרמב"ם שהיה שם מ"י העמים וא"כ עבר על מ"ע דהחרם חרמים ועל ל"ת דלא תחי' כל נשמה, מלבד הלאוין דלא ישבו צארץ ולא תחנם, וא"כ זה חמור ממעשה דאורי' שאינו כלל נגד ההלכה אלא אחיכ פגם צעלמא, וגם כי מעשה דאורי' אינו אלא חטא לעצמו וצמלחמה הביא את כל ישראל לחטא זה ללחום שלא כחורה, ומדוע לא חשבו זה לחטא צשום מקום, אלא אדרבא העידו שאין צו יותר מחטא דאורי' או גם מעשה דהסכה, אלא צצמקום שאמרו דהוי סורי כיבוש יחיד כתבו הטעם שבי' מלחמה שלא כחורה והאין אפשר לומר שמלחמה שלא כחורה אינו נחשב לחטא. גם הלא היא סכנה ח"ו לכלל ישראל דכל ההולכים למלחמה הם נריכים להיות נקיים מכל חטא אפילו מאיסור דרבנן כמו שאמרו חז"ל סח צין תפילה לתפילה עצירה היא צידו וחרר עלי' מעורכי המלחמה. וצמלכות ל"ת שלדעת הרמב"ן צסוף סי' המלכות צמלכות י"א כתב שבעצירה שצבעת מלחמה גורמים סילוק שכינה מן המחנה וח"ו מפיל ישראל צחרצ ומחלל שם ה' כמו שאכ"כ וצב מאחרין, ומכש"כ אם כל עיקר המלחמה היא שלא כחורה דהוי כולו בעצירה שהיא סכנה ח"ו. גם האין הל"ת דוד צמלחמות האלו, דהרשעים יכולים להל"ת צמלחמות שבעצירה כי כתם מהסע"א ר"ל,

יז

שוב התבוננתי בדברי החוס' ע"ז כ"א ע"א ד"ה כיבוש שהציו צעס רש"י שלא הי' שם אורים ותומים, ובר"ן שם כתב עוד דמש"ה קרי ל"י כיבוש יחיד לפי שלא הסכימו סנהדרין בכבושה אלא דוד כבשה מדעתו, וכן כתב הרעב"א שם בע"ז שהי' הסכמת דוד לדוד לכבוש שלא מדעת סנהדרין, והוא פלא עמוס שהרי הוא הלכה פסוקה במשנה ריש סנהדרין בלי שום חולק שאין מויליין למלחמת הרשות אלא עפ"י צו"ד של שבעים ואחד ובגמ' שם ד' ע"ז למדו זה מקרא וכן הי' נוכח דוד בכל מלחמותיו כמבואר שם בגמ' סנהדרין ובזכרות, ומה זה ועל מה זה במלחמה זו שיה' דוד את דרכו בקודש לעשות כ"כ שלא כתורה ושלא כהלכה בלי סנהדרין ובלי אור"ת. וכל הראשונים ז"ל שכתבו העטם דהוי כיבוש יחיד צעזל שהי' שלא כתורה הביאו כולם המקור לזה אך מדברי הספרי שכתב דהוי שלא כתורה צעזל שנלמד מקרא שאסור לכבוש מחו"ל ערם שנקבש כל ח"י ואינו מוזכר שם כלל העא זה שהי' בלי הסכמת סנהדרין והאור"ת, ומנין להם להוסיף עוד חטאים על דוד מה שלא נזכר בדברי חז"ל. וז"ל צעזל שהי' קשה להם הא"ך אפשר שכל סנהדרין יעשו זאת צפרע האור"ת, ואולי גם מלשון כיבוש יחיד הבינו כן. אבל הגדילו החמ"י בזה הא"ך עבר דהע"ה על טעות כאלו שמבואר צע"ס שא"א לומר עליו שחטא שהכניסה עמו. גם אינו מוזכר בשום מקום אחי עטם מה הביאו לידי כך, דזה וודאי ח"א לומר שעשה ח"י צדון ואינו מוזן מקום העטות בזה.

ובחטא זה שבע ואור"ת כתבו חז"ל עעמו, גם בחטא דהסתה שמנה ישראל שלא לצורך שמבואר בגמ' שהי' מן השמים שאמר הקב"ה אני מכשילך בזה ובמדרשים מבואר עוד יותר שהי' אז עונות בישראל ואלה הקב"ה להענישם בזה, אעפ"י ערם הרמב"ן צפ' במדבר לבאר מה הי' טעותו של דוד בזה דאף שהי' מן השמים מ"מ נ"ך להבין שרש הטעות שהגיע אליו. ובאור"ת הק' פ' חטא הרבה עוד לתמו' בזה וכתב דאף אם עשה דוד במה שזכר למנותם א"ך קבל דבריו יואב שהי' לו למאן

כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואפי' במנות מלך ולי יהי' שיואב נעלמה ממנו הלכה ומקרה ח' קרה לדוד ויואב מה נענה בסנהדרין יעיי"ש שהאריך לבאר מה הי' הטעות אז בהלכה זו, והרי ש"ך לחרץ גם מה שלא מיתו צו סנהדרין אם עשה שלא כהוגן שא"א להשדו שאם הי' מוחים צו סנהדרין לא הי' משגיח על דבריהם שא"א זה אלא במלכי הרשעים, לא בקדוש ישראל כדבע"ה שהי' כל מעשיו כולם עפ"י התורה"ק בלי זז כ"ש. ובחטא דצ"ש אף שהי' בזה טעמים כמבואר בגמ' מ"מ הוכיחו נתן הכניא וקבל תוכחה כמבואר בקרא, ובמלחמה שהיא סכנה גדולה לישראל אם יולחין למלחמה שלא כדת והוא חיוז דאורייתא לשאל קודם בסנהדרין כמבואר בגמ' הא"ך לא מיתו צו סנהדרין והנצי"ס, דמלבד העצירה שלא שאל בסנהדרין ובאורים ותומים הי' בזה עצירות גדולות כמו שכתב הספרי, ולדעת הרמב"ם ז"ל שהניח מ"י אומות עבר בזה גם על מלות עשה דהחרס תחרימם ולאין דלא ישבו צא"ך ולא תחנם ולא מלינו בשום מקום אחי עטם כ"ד לסיבת הדברים האלה. וא"א לומר שטעה בכ"ז שהרי מבואר בקרא ובגמ' שהי' דרכו בכל מלחמותיו לשאל בסנהדרין ובאור"ת אלמא דלא טעה בזה והא"ך פתאום במלחמה זו טעה כ"כ. והלא עיקר הלכה זו שאסור ללחם למלחמה בלי רשות סנהדרין למדין מקרא גבי דוד שעשה כן כמבואר בגמ' סנהדרין ע"ז והא"ך לא קיים צע"מו אותה ההלכה שנלמד ממנו לקבוע הלכה פסוקה בישראל.

ובגמ' פסחים ד' קו"ע צעעודה שעתיד הקב"ה לעשות לנדיקים נותנין לאזכרם כום לבך ואומר איני מצרך ש"א ממני ישמעאל וכו' ליעקב ואומר איני מצרך שנשאתי שתי אחיות צחייבן שעתידה תורה לאוסרן עלי וכו' לדוד אומר אני אצרך ולי נאכ לבך שנאמר כום ישועות אשא ובשם הי' אקרא ונחקשו הלא גם לדוד הי' חטא דצ"ש ואור"ת ולמה הוא עדיף לבך מיעקב שהי' קודם מ"מ ולא נצטו עדיין על איסור שתי אחיות וניהא להו צעזל שאמרו בגמ' שמעיקר הלכה לא חטא דוד מאומה וכל האומר דוד חטא אינו אלא טועה לכן אמר לי נאכ לבך. ולפי ה"ל שדוד חטא במלחמה זו הרבה חטאים

מן הארץ שנלעו עלי' צהלה מפני הרעב עון אשר
העל כי האלקים צרעו יפדנו ממות ועל המעשה
נגזר על זרעו הגלות בארץ מלרים. ואינו מובן לכאורה
דכיון שהציל מקודם שהקצ"ה אמר לו על זה לא וכבוש
הדרך לפני בניך א"כ ה' צוה ראון הצורה צ"ה וצ"ש
להכין לבניו, הא"ך אמר אח"כ שה' העל ועון. וצאמת
כי הליכתו למלרים נחשצ בין העשרה נסיונות, וא"כ
הוא נחשצ בין הזכותים הגדולים שלו.

אמנם גם צוה"ק יש סתירה זו שאמר צפ' לך ד'
פ"א ע"צ אר"י ת"ח כיון דנחת אצרכם
למלרים בלא רשו אשתעבדו בניו צמלרים ד' מלה
שנין דהא כתיב וירד אצרכם מלרימה ולא כתיב רד
מלרים ואצטער כל הכוה לילי' בגינה דשרה, וא"כ
מבואר כאן שה' העל שצבילו נגזר הגלות, ושם
אח"כ צד' פ"צ כחצ אר"י ווי לאינו חייב צלמל
דלא ידעין ולא משגיחין בעבדותי' דקצ"ה ואינון לא
מסחכלי דכל מה דהוי בעלמל מעם קצ"ה איכו
דאיכו ידע בקדמיותא מה דליכו צסופא מגיד מראשית
אחרית ואיכו אסתכי ועבד עבדן בקדמיותא צגין
לסלקא לון לבתר יומין, ת"ח אלמלל דנסיבת שרי לגבי
פרעה לא חלקי הוא ולאלקאחותא דא גרים אלקאחותא
לבתר כן דילקון מלרים צנגעים גדולים. עוד שם צדק
פ"ג ת"ח חלל דמלה אי אצרכם לא ייחות למלרים
ולא יערק חמן בקדמיותא לא יחל חולק עבדי' צקצ"ה
יעי"ש שהאריך צזה שכל עניני ירידת אצרכם למלרים
ולקיותא שרה לפרעה הוי מעובדא דקוב"ה שה' הכרח
שיהי' כן צצביל העתיד לבניו, וא"כ הא"ך אמר שה' הכרח
העל. וצאור החמה ת' סתירה זו שאעפ"י שה' הכרח
שיצוה למלרים מ"מ ה' לו להמתין עד שהקצ"ה יצוה
לו שילך ולא לילך בלא רשות חז' ה' החעל מה שקדם
לילך צלי רשות, אצל ההליכה עצמה ה' הכרח. אצל
גם ע"ז יש סתירה צדצרי צוה"ק שם דף פ"צ
שאר"י ת"ח דבגין כך לא פקיד קצ"ה לנחתא למלרים
אלא הוא עצמו מגרמי' נחת צגין דלא יחל פתחון
פה לבני עלמל דאמר ל' כן ולצתר אצטער על אחתיה
וא"כ מבואר שגם ע"ז ה' טעם שלא יחל פקידה
מהקצ"ה שירד למלרים אלא ירד מעלמן, וא"כ ה' צוה
זה ראון הקצ"ה שיהי' צאופן זה, והא"ך אמר שה' העל.

גדולים שלא מלינו עליהם שום ת' הדרא קושיא
לדוכתא שזה גרע ממה שה' ציעקב שלא ה' אז
שום העל אלא צצביל שעתידה חורה לאוסרן.

ובמד"ר ריש ס' ויקרא ס' ד' כחצ וז"ל אז דברת
צחון לחסידך מדבר צדוד שדבר עמו צחון
וצדיצור הכ"ד ככל הדברים האלה וככל הצחון הזה
וגו' לחסידך שנאמר שמרה נפשי כי חסיד אני ותאמר
שויתי עזר על גבור ראצ"כ אמר י"ג מלחמות עשה
דוד וצבן אמרי י"ח ולא פליגי מ"ד י"ג ללרביהן של
ישראל ומ"ד י"ח חמש לצורך עלמן, הרימותי צחור מעם
זה דוד שנאמר ויצתר צדוד עבדו וגו', ופ"ה היפ"ח צמה
שאמר שויתי עזר על גבור שהכוונה שהודיעו שגבורתו
היתה ע"י ה' שה' צצצרו וכוה וכוה יח' לעולם וז"ל
הרימותי צחור מעם שכן יח' מרומם אותו לעולם עי"ש.
וכנה חשצ כאן כל המלחמות שעשה דוד וגם אותה
המלחמה של ארם צובה הוא צחשצון הי"ג מלחמות
כמבואר צמפ' וכן הוא סתומת הלשון צמדש צצא
לחשצון כמה מלחמות עשה ועל כולם דרש אותו הפסוק
שויתי עזר על גבור שצצער חלקי ה' גבור צמלחמה
ודרש כל הפסוק הזה לשצחיו של דוד כמו שהחחיל
לומר שדבר עמו צדיצור וצחון וכו' ואם ה' אותה
המלחמה צעצירה כ"כ שלא כחורה ושלא כהלכה הא"ך
ה' אז ה' עמו ואין זה צצח לדוד, ועכ"פ הו"ל
להוילא אותה המלחמה מן הכלל ולא לעשות חשצון
מכל מלחמותיו להגיד צכולן לשצחיו.

יח

והנלפענ"ד צזה עפ"י מה שאמרתי לצאר מ"ש
הרמב"ן צפ' לך עכ"כ ויהי רעצ צארן שירידת
א"א ע"ה למלרים ונקמתו אח"כ צפרעה צנגעים
גדולים וכל המאורעות שהיו אצלו הכל הוא רמז אליו
שיהי' כן צצניו לא נפל דבר מכל מאורע האצ שלא
יהי' צצנים והציל ע"ז. דברי המד"ר רבי פנחס צצם
ר"א אמר הקצ"ה לצארכם לא וכבוש את הדרך לפני
בניך ואחל מולל כל מה שכתוב צאצרכם כתיב צצניו
ושם סיים ידע כי אצרכם אצינו העל העל גדול
צצגנה שהציל אשתו הצדיקת צמכשול וכו' גם יליחתו

יפ

ע"צ ד"ר אלא שהקשו על מה דאמר התם דנזיר עבד נמי נקרא חוטא ותימא דכפ"ק דנזיר אמרו דלא הוי חוטא ואומר ר"ת דהא דקאמר דלא הוי חוטא היינו שמא גדולה מן העבירה דמאז לידור כדאמר הרואה סוטה צלקולה חזיר עלמו מן היין ומכל מקום קצת יש חטא מידי דהוי אמתנה תענית חלוס בשבת שקורעין לו גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת מאי תקנת' ליתבי תענית לתעניתו שהמאזר גדולה מן העבירה. ותזין צרה שיוכל להיות צמעה אחד שיש צו זכות שמקבל עליו שגר וגם חטא שמקבל עליו עונש. גם יכול להיות צדיק גמור שבת חטא על ידו אף שאינו ראוי לכך אלא שהיא עלילה מהקצ"ה בשביל שאותו העונש הבא על חטא זה הוכרח להיות גם בלא"ה מטעמים שראתה חכמתו ית"ש אצל און המדה לעשות ככה בלא עון, לכן מעליל הקצ"ה להביא אותו החטא על ידו כדי שלא לפועל אותו העונש שבלא"ה מוכרח שיהי' כן וכמו שמבאר צמד"ת שהבאתי למעלה מהכ' נורא עלילה על בני אדם. וכבר הביא זה גם הרמב"ם ז"ל (פיה"מ סוף צרכות). וככה היו כל החטאים שנאמרו באבותינו הקדושים וצנצנים שה' אלה לידם בשביל אחת עטם שהיה צורך בדבר, וכבר כתבו בן הראשונים ז"ל.

ובאדר"נ פי' ל"ח שכשתפס רשע"ג להריגה והי' יושב ותיבה ואומר אוי לנו שאנו נהרגין במהללי שבתות וכעובדי כו"ם וכו' ואמר לו ר' ישמעאל בן אלישע שמא כשהיית יושב ודורש כבר הבית והיו כל אוכלסי ישראל יושבין לפניך וזה דעתך עליך, אמר לו ישמעאל אחי מוכן אדם שיקבל את פגשו וכתב ע"ז האור"ח הק' דבדודאי א"א לומר שכל חטא כזה יש חייב הריגה אלא שענין של עשרה הרוגי מלכות בלא"ה הוכרח להיות שיש ע"ז עשמים כמוסים מיום שנברא העולם כמו שכתבו חכמי האמת, אלא שאין המדה לעשות זאת בלא חטא, לכן הזמין לו הקצ"ה חטא זה שיהי' צמה לתלות. וזהו כדברי המ"ת שהבאתי.

ומעתה יתיישב צרה סתירת כל המאמרים שצמדה וצוה"ק בענין ירידת אברהם למזרים שהי' צרה זכות גדול והכרח שיעשה א"א בן ויהי' צרה גם חטא

אבל ביאור ענין זה ע"ד שמינו צמח מכירת יוסף, שצקראי וצדברי חז"ל בגדילו החטא על מכרם בכסף לדיק ועי' באור"ח הק' פי' ויהי עב"כ לו ישעמונו יוסף שכתב שהרבה התחייבו לבסוף מהגלות והלכות בעד חטא זה כאמרו ז"ל גלות מזרים וגם בגלות האחרון לא ולמד מה הי' לעשרה עמודי עולם עכ"ל. אצל מבואר צמדה נחומא פי' וישב עב"כ ויוסף הורד מזרימה זש"ה לכו חזו מפעלות אלקים נורא עלילה על בני אדם, אריצ"ק אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מציאן, צא וראה כשצדא הקצ"ה את העולם מיום הראשון צדא מלאך המות ואדם נברא בשש' ועלילה נחלה צו שהוא הביא המיתה לעולם ואמר אדם לפני הקצ"ה רבוש"ע עד שלא צדאת עולמן קודם שני אלפים שנה היתה תורה אלך וכתיב צה זאת התורה אדם כי ימות באור"ח, אלא צדאת לתלות העלילה צי הוי נורא עלילה על בני אדם, וכן הי' צמשה וכו' וציוסף דכתיב ויוסף הורד מזרימה אל תקרי הורד אלא הוריד את אביו והשבעים למזרים וכו' כך הקצ"ה הי' מבקש לקיים גזירת ידוע חדע והביא עלילה לכל אלו הדברים וירדו למזרים. וכן הוא צממה מקומות צדברי חז"ל, וכמו שהוא גם צרש"י ז"ל עה"כ וישלחו מעמק חבורן, והלא חבורן צבר אלא מעלה עמוקה של אותו לדיק הקצור צחצורן לקיים מה שנאמר לאברהם בן הצרכים כי גר יחי' זרעך. ויותר מזה מבואר צמד"ר פי' נשא פי' י"ג הי' י"ח וז"ל אעפ"י שאירע לשבעים שצא לידיהם מכירת יוסף וכו' לדיקים גמורים היו ולא צא לידם חטא מעולם אלא הוא וכו' ולפי שמכירת יוסף זכות הי' לו שהיא גרמה לו למלוך וזכות הי' לאחיו ולכל בית אביו שכלכלם צלחם בשני רעבון, לכן נמכר על ידם שמגלגלין זכות ע"י זכאי עכ"ל יעיי"ש.

ונתבאר לנו צרה שני ענינים האחד שמכירת יוסף הי' זכות שלכן נעשה זה ע"י השבעים לדיקים גמורים בשביל שמגלגלין זכות ע"י זכאי אף שמבואר בכ"מ שהי' חטא ועונש בדבר מ"מ אפשר שיהי' שניהם זכות וגם חטא אף דלכאורה הם תרתי דסתרי אהדדי אלא שהוא ע"ד שמבואר בתוס' צדא קמא דף ל"א

דינו מכל מקום יש צו גם חטא שעבר על החור"ק
במענייתו בשבת ולריך תיקון חף שהזכות גדול מן
העבירה. וכמו כן הוא צביע ארס נהרים וארס
צובה שלא מנינו בשום מקום לחשוב זה בין החטאים
אלא במקום שדברו מהלכה זו שיש לו דין כיבוש
יחיד נחנו העטם בשביל אותו החטא שהי' שלא כחורה.
ואולי הי' זה עלילה מן השמים כדי שיהי' לו דין
כיבוש יחיד כמו שנחבאר לעיל שהי' הרבה עניינים
בכ"ג ואנחנו לא נדע דרכי הנביאים והקדמונים שעשו
הכל בצנזר וצרו"ק ואין אחנו יודע עד מה ואין
לנו שיוור רק החורה הואת שלא לחז זי"ש מהחור"ק.
ועכ"פ מה שהניח דוד אז את היבוסו שלא כבשו
בזוהי הי' כן מן השמים שראו בצנזר דאז לא
חסתייע מילתא לכבשו.

ובאזה"ח הק' פ' ויחי צפוסק ראובן צכורי אחי
כתב גם על מה שנשא יעקב שתי אחיות
שדבר זה דומה למ"ש הרמב"ם כי נביא שאמר לעבור
על איסור מאיסורי החורה לפי שעה שומעין לו
כאלי' בהר הכרמל גם יאמן יעקב שעשה מעשה
על פי נבואתו שיכול לישא צ' אחיות לפי שעה לא
שיעקר איסור צ' אחיות ועיי"ש שבהריך. וכן הי'
בדוד שהי' לו חזון מהי' ועשה מעשה עפ"י נבואתו
ותו לק"מ ממה שלא שאל בסנהדרין כי הסנהדרין
מעשיהם: לברר הכל עפ"י החורה ולהורות כהלכה
ולא להגיד דברי נבואות ומה שאירע לפעמים שנחגלה
לנביא להוראת שעה לעבור על דברי חורה זה לא
שייך לסנהדרין. גם צא"ת י"ל שלא ראה הקצ"ה
שהא"ת יגיד דבר שלא כהלכה. וכעין מה שהבאתי
לעיל מהחור"ק שלא ראה הקצ"ה להגיד לאברהם שילך
למרים שלא מפני הרעב, אף שהי' ראונו ית"ש שילך
למרים שלא לו צמחשתו שיעשה כן מעצמו צלי הגדת
דיבור. וכמו כן י"ל דבשביל כבוד הא"ת או כבוד
החורה לא ראה הקצ"ה שהא"ת יגיד דבר שלא
כחורה וסגי צמה שהגיע החזון לדעה"כ שככה יעשה
ולא ישאל כלל צא"ת.

ומובן צזה לשון המד"ר ויקרא שבעתקתי לעיל
שדרש מהקרא שערס שהתחיל לספר משבח
מלחמותיו של דוד צאומרו שיתי עזר על גבור הקדים

שאנה הקצ"ה לידו שיהי' צמה לתלות גלות מלרים.
וע"ד זה הוא גם דברי הרמב"ן כמובן. ומ"ש כלשון
במד"ר פ' לך פ' מ' ס' ו' שאמר לו הקצ"ה לא"ה
לא וכבוש הדרך לפני צניך כבר ביאר היפ"ת שם
שאין הכוונה שאמר לו הקצ"ה כן צפי' אלא שהוא
ע"ד דכתיב ויאמר ד' לדג, כי הי' נתן צלצו לרדת מלרים
לעשות את המעשים האלו. והרבה מאמרים תמוכים
שבדברי חז"ל אפשר ליישבם בדרך זה, אלא שאין
להאריך פה יותר צזה.

ב

ונלפענ"ד ברור שזהו הענין בדעה"ה שהניח היבוסו
סמוך לירושלים ולא כבשו אלא כבש תחלה
ארס נהרים וארס צובה אף שהי' השכינה עמו,
שהי' כן מן השמים שיעשה ככה, והלא כחוראת
שעה יוכל הנביא לעבור על דברי חורה מלבד צע"ז
כמבואר בגמ' סנהדרין דף ז', ומה שלא גילו לנו
העטם למה הי' צזה רצון שמים הלא הרבה עניינים
נשארו כמוסים שלא נחגלה לנו העטם, וצפרע שאין
ר"מ עכשיו כי מאי דרוב הוי. שוב ראיתי צמור
וקליטת ס' ש"י שכתב דמה שכבש דוד סורי' טרם
שכבש כל גופה של א"י ע"י מעשה נזקק להם מחור
שהתגרו עמו מלחמה צטרם הי' לדוד פנאי לכבוש
כל א"י, ועיי"ש. אבל א"ה לומר שהי' צאופן שהי'
סכנה אם לא הי' הולך לכבוש אותם שא"כ האיד
אמרו שעשה צזה שלא כחורה ולא הסכימו הסנהדרין
שהי' אין לך דבר שעומד צפני הסכנה, וחמירה
סכנתא מאיסורא, ועי"כ שהי' אפשרות להגלל מן
הסכנה ולכבוש קודם כל א"י אלא שהגידה הנבואה
שצריך לכבוש תיכף את סורי' וחי' זה הוראת שעה
עפ"י נביא כח"ל ולא חטא צזה מאומה אלא עשה
רצונו של המקום צ"כ וצ"ש. ומה שאמרו צספרי
שעשה שלא כחורה דבשביל הכי יש לו דין כיבוש
יחיד גם זה אמת ויציב דסוף כל סוף הוי שלא
כחורה כיון שהוא נגד המבואר בחור"ק אף שעשה
צזה רצון שמים וחי' לו זכות גדול בדבר אבל הי'
גם קלף פגם צמה שהוא נגד החורה, וכמו שהבאתי
מדברי החוס' צ"ק צח"ת בשבת דאף שכתאו לו מן
השמים ע"י החלוט להשתנות ומועיל לו לקרוע גזר

לומר אז דברת בחזון לחסידיך שגדבר עמו בדיבור ובחזון כמו שנאמר בכל הדברים האלה וככל החזון כי בזה מיישב מה שכלל גם אותה המלחמה בשבחיו של דוד יטן שזכר לחזון מאת ה'. וידוע שאלו השתי מדריגות שבנבואה דיבור וחזון דיבור הוא מה שהנביא שומע בקול וחזון הוא מה שרואה ומשיג בלי שמיעת קול ואה"כ כי לנביא היום יקרא לפניו הרוח ויש הרבה ענינים שא"ל להנביאם לדיבור אלא ע"י ראי' והשגה ע"י ישמה משה פ' חקת ופ' ואתחנן, ואמר על דהע"ה שה' לו שני מדריגות דיבור וחזון כ"א לפי הדרך. ואפשר שמה שכתבו באיזה מקומות מהמפרשים שה' מלחמה זו שלא עפ"י הדיבור הכוונה שלא ה' ע"י הדיבור כמו שלא ה' ע"י אה"ת אבל חזון מאת ה' ה'.

כא

ואו"י אפשר בדרך זה ליישב גם שיטת רש"י ז"ל שכתב העטם שה' כיבש יחיד בשביל שלא ה' שם כל ישראל ביחד, ומקשי בתוס' ע"ז ד' כ"א ד"ה כיבש דאי ה' מא"י אין זה כיבש יחיד ואם הוא מחו"ל אפילו ה' שם ששים ריבוא מישראל הוי כיבש יחיד. וכן הקשה הר"ן ושאר ראשונים. גם מקשי דכיון דמבואר בספרי העטם בשביל שה' שלא כדון לכבוש חו"ל קודם א"י למה הניח דברי הספרי וכתב טעם שאינו מובן. וגראה דלשון הגמ' קשיטא מה שקראוהו בלשון כיבש יחיד דכיון שאין נ"מ לדינא אם כבשוהו ששים רבוא מישראל או רק יחידים ואין נ"מ אלא אם ה' מא"י או מחו"ל כמ"ש בספרי למה העלימו הטעם שהוא לדינא וקראוהו בלשון כיבש יחיד שאינו מובן הכוונה.

ואפשר לומר עפ"י מה שפירשתי צ"ל שמות בפסוק וילך איש מצית לוי ויקח את בת לוי דקשה בלשון וילך לאנה הלך, והראש"ע פי' צערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכולם יקראו ארץ רעמסס אולי צעיר אחרת היתה זאת. וגראה שצ"ל לתרן בזה בלשון וילך שהכוונה שהלך לעיר אחרת, אבל עדיין קשה מה משמיענו בזה ולמה הלך לעיר אחרת. גם קשה למה בכהן העלימה התוכ"ק את

שםם וכתב איש מצית לוי וצ"ל לוי באיחכסא בלא הודיע את שםם ולהלן צ"ל וארא שם כתב צפ"י ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה. אלא אפשר דבשביל שלקה את דודתו אחות אביו וביא ערו' האמורה בתורה ועמרם זקן ויושב בשיבה ה' ולימד תורה לישראל כמ"ש רז"ל וידעו מה שכתוב בתוכ"ק שעתידה לאסור זה, וקשה ע"ז כמו על צ' אחיות דיעקב, וז"ל דכמו שכתב באור"ת הק' אלא יעקב אע"ה שה' בנבואה לאורך שנה כמו בן י"ל בעמרם ויוכבד שה' עפ"י נבואה או בקבלה מהאבות כי מזווג זה יא' משה ואהרן שאך בזכות שניהם יכלו לזכות לזה, אבל לפני המון שאינם יודעים צעירות ונבואות הוי זה גנאי לעשות מה שאסרה התוכ"ק. ונפיק מניי' חורבה ודבר זה אין מגלן אלא לנזעים ע"כ הלך לעיר אחרת כמ"ש האצ"ע"ז שהוא מקום שאין מכירין ואינם יודעים מי המה וע"כ העלימה שם התוכ"ק את שםם כי זה ה' סיבת הליכתם שיהי' באיחכסא, משא"כ אח"כ צ"ל וארא אחר שנתגדלו משה ואהרן ובאו למארים והתחילו להראות האותות והמופתים וראו הכל כח נבואתם וגדול קדושתם אז האמינו הכל כי מאת ה' היתה זאת ושוב לא יברכוהו אחר אותו הזיווג הקדוש שאשרי יולדתם ולא יסתפקו שכל מעשיהם בקדושה עליונה ובחזון מה', לכן אז נכתב שםם באיחגליא. והגם שחז"ל דרשו באופן אחר בלשון וילך, שהלך צעגת בזה, מכל מקום אין מקרא יואל מידי פשוט. ותרומיכו איתניכו בדרש והפשט. והרמזין צפ"י התורה כתב דלפי דרך הפשט קאי הקרא על ליקוחין הראשונים ואז צוודאי א"ל לומר בדרשת חז"ל אבל אם מיירי בליקוחין שניים י"ל דתרומיכו איתניכו.

ובן אפשר לומר באותה המלחמה שכבש דוד שלא בתורה, אלא שה' לו חזון מה' ולא ה' ראוי לעשותו צפרהסא לפני כל ההמון אלא יחידי סגולה לקח אתו עמו שמצינים כח הנביאות ואת לנזעים חכמה וזה ה' הסיבה שה' כיבש יחיד. ודברו חז"ל בלשון נקי' שלא להזכיר הפגם אלא המאורע שה' כיבש יחיד דהיא הנותנת ע"י שה' שלא בתורה לכן ה' כיבש יחיד וממילא משמע, וגם רש"י ז"ל שכתב שלא ה' כל ישראל שם לא צ"ל אלא לפרש לשון הש"ס שקראו אותו כיבש יחיד, אבל כו"ע

וכתב צמח"ק צ"ר פ' ל"ה ס"ו ד' דהסנהדרין לא הסתפקו בדבר שכיוונו את כל ההלכה אלא שאר העם היו מסתפקים ולמעשה הולכנו לעשות כדברי הסנהדרין דכתיב לא תסור וגו' ומ"מ היו דואגים עד שנצטוו ע"י הכת קול שהסנהדרין כיוונו כהלכה עכ"ל יעו"ש. וא"כ כיון שהי' כן עפ"י הלכה ועוד מאור קטעדי לשמוע לסנהדרין שהוא צעשה ול"ת א"כ לא הי' צוה שום עון אלא אדרבה מאור, ולא שייך לומר שמחל להם העון, ויותר הו"ל למימר שאין צוה עון וא"ל למחילה. ומבואר בגמ' נזיר ד' כ"ג וקידושין י' פ"א איש הפרס וכו' יסלח לה צמח הכחוש מדבר, ופי' רש"י ז"ל מאחר שאישה הפרס סליחה זו גור והולך לאוקמיה ע"י צעלה ידעה שהפר לה בעלה דמטיקרא לאיסורא נחווה משה"כ לריכא כפרה וסליחה אלא שצ"ל לומר סליחה על מה שאין בו עון כלל.

וצ"ל שהוא ע"ד שהבאתי לעיל מדברי החוספות שלפעמים יש דבר שצריכין לעשות מחמת שהזכות גדול מהעצירה אבל ש"ה אח"כ עדיין צריכין לתקן את העצירה כמו בהעניית הלום צענה שצריך למיחצ העניית להענייתו אף שהענה כהלכה, וכמו כן י"ל צוה שאף שהולכנו לאכול ולשתות אז צוה"כ מחמת שהי' הזכות גדול מהעצירה אבל עדיין היו צריכין לתקן אח"כ למיחצ העניית למה שלא הענינו צוה"כ כמו שצריך למיחצ העניית להענייתו צענה, וע"י הצ"ק נחצצו שמחל להם הקצ"כ אותו העון שנשאר צוה ואינם צריכים עוד לשום חיקון ע"ז.

ובגמ' שם מדמה גם ענינו של דוד לזה כמבואר בקרא לדוד ולישראל עמו שהי' אז אות לעוצה גם על מחילת העון לדוד צמח שלא נפתחו השערים אלא ע"י כחו של דוד, ואף שאינו מוזכר בגמ' שם אלא אותו העון דצ"ש הכה א"ן בפתיחת השערים סימן על חטא דצ"ש דייקא, וי"ל הפי' בגמ' דכיון שלא הועיל שום ענין שצבולס לפתיחת השערים אלא דוקא כחו של דוד בלבד, לא זולת, זהו סימן שנקי הוא מכל חטא, ויען שפחדו הי' מעון דבה שצב שא"כ רק בדבר אורי' ועל אותו העון צקס מהקצ"כ לעשות עמו אות לעוצה להודיע שנמחל לו העון והבטיח לו הקצ"כ שיעשה כן בימי שלמה ונחיקימה אותה

כדברי הספרי שהעטם הוא צביל שהי' שלא כחורה ואין חולק בדבר אלא אזלי צחר שמא שך הי' שם אותה המלחמה כיצו יחיד צביל טעמו של הספרי אלא שלשון רש"י ז"ל עדיין אינו מדוקדק כ"כ יעו"ש ודוק.

ומיושב היעב מה שלא חזר צשום מקום אחיזה פגם על דוד מאותה המלחמה אף שהי' צוה כמה עצירות חמורות ואמרו חז"ל כי מעיינת צי' צדוד לא משכחת צי' צר מדאורי' דכתיב רק בדבר אורי' כי המלחמה הי' ע"י חזון מה', ואף שגם צבת שצב אמרו ז"ל צסנהדרין ד' ק"ז ראו' היחה צת שצב לדוד משעה ימי צראשית גם הי' מחורץ עפ"י הלכה כמ"ש צצבת ד' נ"ו, אבל עכ"פ אמרו צוה שאכלה פנה ושצאח צמכאוב כמבואר בגמ' סנהדרין וכו' זה פגם לפי גדלו של דוד וצציוו נשערה מאור ולכן כל ימיו הי' מתפלל רק על עון זה שאמר מחול לי על אותו עון כמ"ש בגמ' צכ"מ. ויחא ג"כ מה שיאמר לי נאה לצרך.

כב

ואף שגם צצ' אחיות דיעקב דעת האור"ח הק' שהי' עפ"י נבואה אפשר יש חילוק עפ"י מה שאמרו בגמ' מו"ק ד' ע' צחינוך ציכמ"ק דצית ראשון שאכלו ושחו ציוה"כ והיו דואגים ילאח צת קול כולכם מזומנים לחיי טוב"צ ואמרו שם מנלן דאחיל לבו דחני תחליפה ציום השמיני וגו' שמחים ועוצי לצ על כל העוצה אשר עשה ד' לדוד עבדו ולישראל עמו וכו'. צשלמא לישראל עמו דאחיל לבו עון יום הכיפורים, אלא לדוד עבדו מאי היא, אמר ר"י א"ר צעשה צצקס שלמה להכניס ארון למקדש צצקו שערים זה לזה, אמר שלמה עשרים וארבעה רגוות ולא נענה וכו' כיון שאמר וכו' וזכר להסדי דוד עבדך מיד נענה צאותה שעה נכפכו פני שונאי דוד כשולי קדירח וידעו הכל שמחל לו הקצ"כ על אותו עון.

ודנה מה שאמרו שמחל להם הקצ"כ על עון יוה"כ צריך להבין לכאורה דכיון שהי' כן עפ"י הלכה לאכול ולשתות אז ציוה"כ והיו שם הסנהדרין והציואים

ומצואר זכר שגם הרמב"ן ז"ל סובר שהיה דוד מ' אומות והלך לכבוש בחו"ל בלא אר"ת ובלא סנהדרין. ובעיקר הדבר מה שעבר דוד על הרבה חטאים כאלו, כבר כתבתי הנלפענ"ד. ומה שסתם הרמב"ן ז"ל דבריו שעבר דוד על כל אלו העצירות ולא ציאר שה' מן השמים אין זה קושיא שכן מלינו גם בני אברהם אבינו ע"ה שכתב הרמב"ן ז"ל צרפח לך ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הנלקנית צמכשל עון מפני פחדו פן יכרגוהו וה' לו לנפשו זה, גם יליאחו מן הארץ שלטנו עליה נחלה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלקים צרעו יפדנו מן המות ועל המעשה נגזר על זרעו הנלות בארץ מלרים ציד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא עכ"ל. והרואה בלשון זה יוכל למנות שבאמת עשה א"ל ע"ה חטאים גדולים ומכשולות וח"ו בסיבתו יאלה הרשע, והרמב"ן ז"ל עלמו הביא המד"ר שאמר הקצ"ה לאברהם לא וכבוש הדרך לנניק שמצואר שם צמדת על כל הפרטים שה' לורך בשביל בניו וכו' אמר לו לעשות כן א"כ לא חטא. וכבר הארכתי לעיל מה שמוכרח לתרץ סתירה דברי הרמב"ן, אבל הרמב"ן ז"ל קיטר צביאור דבריו שכן דרכם של הראשונים ז"ל לקצר בכה"ג צענינים כאלו, וכן הוא בזה צענינו של דוד.

אב"ר דא קושיא היא דכיון שסובר שעבר על חיובו להוריש שבעה אומות ולא שאל באר"ת ולא בסנהדרין האין הוכיח מה שה' העצירה מה שעבר על מ"ע דוישבם זה, והלא צעמנו כתב בסה"מ שאין ללמוד מעשה דהחרם תחרימם על מ"ע דישביה שלכן החליט למנות מ"ע דישביה למאור אחרת שאינו בכלל החרם תחרימם. ועכ"פ אין ראוי מחיובו של החרם תחרימם על חיוב היסוד כאשר הארכתי לעיל. וא"כ שדעתו שעבר דוד בזה על החרם תחרימם ועוד שאר עצירות, האין יש ראוי מזה על מ"ע דישביה.

ויע"ר נדחקתי לדעת הרמב"ן דאולי סובר שלא היה אותו היבוס מ' אומות, גם סובר שאין עוברים על הלאוין דלא ישבו בארץ בשאר אומות, אבל אחרי ראיתי דבריו הג"ל שצ"ע עקב נסחר חירוני שהארכתי לעיל. ואולי חזר בו הרמב"ן ז"ל ובעת

הכבדחה בפתיחת השערים שהראה שהוא נקי מכל, והיו זה אות גם על עון דבת שבע שה' הכבדחה להודיע שנמחל לו, לכן הזכירו שם אותו העון דאך על אותו העון היו עליו התלויה משונאיו ואז נהפכו פניהם בשולי קדירה אבל ממילא היו זה אות על כל עניניו של דוד שהוא נקי מהכל כמו שמדמה זה שם צמד קרא לישראל שה' צשורה שנמחל להם עון יוה"כ שאינם לריכין עוד לשום חיקון כח"ל.

וע"כ אפשר יש חילוק דביעקב אע"ה צשתי אחיות אף שה' צנצואה והוכרה לעשות כן מ"מ עדיין היה מחיירא שמה נשאר בזה קלח עון כמו שהבאתי לעיל מדברי החס"ד דאף צמה שזריך לעשות מחמת שהצות מרובה מן העצירה מ"מ היו פגם מחמת העצירה, משא"כ צדוד שהראה הקצ"ה אות לעובר שהוא נקי מהכל וגם שונאיו הוכרחו להודות ע"ז, ע"כ אמר לי נאה לברך. ולענין הלכה דעת המ"ד דסובר כיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש דאף שלא חטא דוד כלום מ"מ כיון דסוף כל סוף היה ע"ס מעשה הכיבוש שלא כתורה אין ליתן לו דין א"י דכיון דמה שנחנה התורה"ק דין ח"י לכל מה שנכבוש אף בחו"ל הוא מהקרא דכל מקום אשר תדרוך קף רגלכם ולמדו מקראי שאין זה אלא אחר שנכבוש כל א"י א"כ היו זה תנאי מפורש בקרא דמה שאמר ליתן דין א"י למה שנכבוש בחו"ל הוא אף צנצואי זה אם הוא אחר שנכבוש כל א"י, וכיון שלא נתקיים כיבוש ארם לוצה אותו התנאי הכתוב בתורה אין ליתן לו דין א"י. ועכ"פ היה בזה הרבה טעמים שה' שלא כתורה כח"ל ואין לריכין לימר שאך בשביל מ"ע דישביה בא"י היה שלא כתורה, ולק"מ על רש"י והרמב"ם וסיועתם דסברי שאין מ"ע דישביה בא"י.

כב

ואחרי כותבי זאת הראה לי ת"ח א' שמצואר דבריו הרמב"ן עלמו בסוף פ' עקב צענין כיבוש יחיד ח"ל והעטם כי דוד כבש אותה צרנו נפשו שלא שאל באר"ת ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים נחלה וכו' ומפני שלא נעשה הכיבוש ההוא צמאות התורה אמרו מקתם לא שמי' כיבוש.

הזה, אלא שצמד"ר לא נזכר צפי' אלא מואב ואדום ומפרשי המד"ר היפ"ת והנזכ"ק ושא"ר מפרשים כחצו שנכלל בזה גם המלחמה של ארם שהי' בידם הכריתת ברית של יעקב ולכן כמבואר צפי' נשאר מדרשות שהבאתי

ועכ"פ הכה מבואר צפי' בכמה מדרשות שאותה המלחמה של ארם שהוא כיבוש סורי' היתה ברשות הסנהדרין שהורו כן להלכה ולמדוכו עפ"י התורה הנקראת עדות. ואף שנתחלה שלה את יואב ולא שאל בסנהדרין מ"מ ערס התחלה המלחמה יאלו לקראתו בעונה והושיבו סנהדרין ודנו עפ"י התורה, וזה נגד כל דברי הראשונים ז"ל שהחליטו ופי' בדברי הש"ס שאותה המלחמה היתה שלא כתורה ובלא הסכמת הסנהדרין. וכפי הגרסה לבאורה שפירשו כן בש"ס לפי דעת הספרי וסבירי שכל אותן המאמרי חז"ל בכמה מדרשות שהי' בהוראת הסנהדרין על פי התורה פליגי ע"ז. וכוא מן החימה שלא נזכר בשום מקום בדבריהם שיש איזו פלוגתא בזה. והיפ"ת שם על המד"ר האריך עוצה לפרש אלו המדרשות ולא הזכיר מאומה שהספרי פליג בזה, וכל הראשונים הכריעו בדעת הספרי להלכה דמשום הכי לא שמי' כיבוש. ונתקשה היפ"ת מעיקרה מאי קסבר ששלח את יואב ולא שאל בסנהדרין ומ"ש צתר הכי שהולך לדון סנהדרין ותי' דודו ידע צטלמו דקין שהי' חכם מכל הסנהדרין ותי' הדבר פשוט צעינו ולא הולך לשאל, אלא כשפסכו על יואב ולא נחן על לבו להשיב כואת חשש דוד על הדבר ולא רכב לסמוך על דעתו עד ששאל פי הסנהדרין. וכחצו עוד שאין להקשות ממ"ש צפי"ק דברכות שצכל המלחמות היו נמלכין בסנהדרין תחלה דהתם היינו טעמא שנעלו רשות מהם כדי שיחפלו עליהם כדפריש"י, לא שהיו מודיעים להם על מי הולכים להלחם. ונזכר"ק שם כחצו על תי' זה שהוא דחוק מאוד כאשר באמת הוא דוחק גדול מכמה טעמים ואין להאריך.

ובעיני הוא חידוש שלא דברו מאומה מה נעשה בשאלת אות' מעיקרה כששלח את יואב למלחמה. ונזכר"ק מתחת אותה הקושי' שלא נמלך בסנהדרין חידוש דרך חדש צפירושא דכיבוש יחיד

שכתב סה"מ לא הי' דעתו כמ"ש צספרו עכ"ת צפי' מסעי צכתוב והורשתם את הארץ וישבתם בה ששמה הוא המקור לדעת הרמב"ן ז"ל שהוא מ"ע, וכחצו שם דעתו בזה והביא ראיות ופליג על רש"י ולא הביא שם אותה הראי' מכיבוש יהושע ודוד שהביא צסב"מ, או אולי צצביל שדעת הרמב"ן כן מכה בברא ושא"ר ראיות שיש לו פי' גם בזה כן לפי דעתו אף שאינו מוכרח כאשר הבאתי לעיל דברי צב"ח שכתב על הראש"ש ושא"ר פוסקים שלהפוסק שיש לו יסוד קיים מכבר מלפ"ק עוד סגיפוס אף שאינם כהלכה לחיובא דמילתא. ונע"ג להבין דברי הרמב"ן ז"ל. ותי' יאר עיינינו להבין כל דברי הראשונים ז"ל. אבל זה וודאי שלדעת רש"י והרמב"ם וסוייתם שסבירי שאין מ"ע צישיבה צא"י לק"מ מזה.

בר

ובעיקר הדבר שהחליטו כל הראשונים שדוד עשה שלא כתורה וצלי הסכמת הסנהדרין צמלחמת ארם ושה טעם המד"ר צגמ' דלא שמי' כיבוש בדברי הספרי העיר אותי אח"כ ח"א ממה שמבואר צמ"ת פ' דברים סי' ג' וצילקוט תהלים מזמור ס' צפסוק צבאותו את ארם נהרים ואת ארם לוצה והוצה גם צרש"י ז"ל פסוק הני"ל וז"ל: מכתם זה דוד שנעשה מלך וקרא עטמו עני תם שהלך צתמימות עם קונו, ללמד ללמדו הדבר, אימתי צבאותו את ארם נהרים מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים יאלו לקראתו אמרו לו את מצני צניו של יעקב ואנו מצ"צ של לנן והרי התנאי שלהם קיים דכתוב עד הגל הזה כששמע יואב כך חזר אלל דוד אל"ל מה אתה אומר הרי תנאי צבועת יעקב קיים, מיד הושיבו סנהדרין שושן עדות ללמד למדוכו ואמרו לו באמת כך הי' התנאי אלא שהם עברו תחלה צלעם הרשע לא כך אמר מן ארם ינחני וגו' וכושן רשעים לא שעצד צני וכו' הם הרשיעו עלינו שתי רשעים כיון שהורו להם הסנהדרין כך חזר עליהם והרגם שנאמר צבאותו את ארם נהרים ואת ארם לוצה וישצ יואב וגו', עכ"ל. והאריך שם עוד כעין זה גם צמואב וצאדום שפגע בהם באותה המלחמה. גם צמד"ר סוף פ' ואלו צפסוק עד הגל הזה האריך עוצה צמאמר

דבריהם אמת ולדק חלל מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דוודאי ה' לדוד חזון מה' שילך למלחמה זו ולא הולך לשאול בסנהדרין ובאור"ת כנביא אמת העושה צהורא שעה ולכן שלא ליואב בלי שאלת פי הסנהדרין, אמנם כאשר ילאו לקראתו צני ארס צענה זו של הכריתות צרית שבין יעקב ללנן הנה מצוה צתום' צ"ק ד' ל"ח סוף ע"א ד"ה נשא דכשלה דוד יואב אל ארס נהרים וארס לובה ופגע במואדים ועשו אל תרר את מואב והשיב להם שהם פרצו גדר תחלה צימי בלעם שאין זה אלא דיחוי בעלמא וקרא דשופטים ה' לו להביא אלא שמן החורה ה' רוצה להביא מפני חילול השם יע"ש. והרי דכיון שטענו צענה של חורה לריק להשיב להם מד"ת מפני חיה"ש וא"כ לא ה' אפשר להשיב להם שה' לו חזון מה' על אותה המלחמה דאף בישראל אין מגלין זה אלא ללנועים ומכש"כ לאור"ע שאין מאמינים בנביאי האמת אלא מה שרואין בעיניהם והולך להשיב ע"ז הלכה מצוררת לכן חזר אלא דוד והושיב סנהדרין ע"ז לברר הלכה צרורה גלוי לכל העמים. אבל על הזמן של המלחמה אם יח' קודם כיבוש כל א"י או אח"כ על זה לא שאל בסנהדרין כי צדק לא איכפת להו להאומות ואף אין יודעין מדרשת הספרי כח"ש בגמ' גיטין ד' ס' עה"כ אכתוב להם רוצי תורתו כמו זר נחשבו ופי' שם התום' ד"ה אחמיהו שהעכו"ם כתבו להם חורה שכתב ולא חורה שצ"פ, ועכ"פ לא טענו מאומה מזה, אלא כל טענות ה' על עיקר המלחמה בשביל הכריתות צרית, ולכן הולך ע"ז מעשה צ"ד של הסנהדרין לברר ההלכה בשביל חיה"ש של למח יאמרו הגוים והורו להם כהלכה שאין לחוש לכריתות הצרית אבל מהזמן לא דברו כלום כי דוד וגם הסנהדרין ידעו שהוא עפ"י ה' כי ידעו ענינו של דוד. ולכן בכל אותן המדרשות שמצוה שה' צהורא שבי' צהורא הסנהדרין אינו מוזכר שם אלא השאלה של הכריתות צרית ולא הזכירו כלל משאלת הזמן, ובספרי אינו מוזכר כלל השאלה של הכריתות צרית שה' עפ"י הסנהדרין אלא שאלת הזמן שהקדים זמן מלחמה זו ערס שכבש כל א"י והכית מ' האומות וזה ה' שלא כחורה אלא צהורא שעה עפ"י נבואה ושפיר פירשו הראשונים דעת הש"ס צדק דלכן לא שמי' כיבוש כאשר הארכתי למעלה בציבור

דר"ל שלא הוציא את הרבים למלחמה בזה מלחמה או בזה צ"ד אלא שכר לו לעצמו אנגריא משלו ללורכו ובכה"ג אין לריך לשאול בסנהדרין כי אינו מוציא למלחמה בע"כ אלא בשלו יכול לעשות כפי חפצו ורצונו ומה"ע נקרא כיבוש יחיד דלא שמי' כיבוש. ושם כתב דנראה דעת הש"ס דמה שכבש דוד ארס שהיא סורי' ערס שכבש א"י ה' עפ"י החורה דאף לפי דרשת הספרי שאין לכבוש צהור"ל ערס שכבש כל א"י אין זה אלא כיבוש רבים שמוציאין למלחמה בע"כ כחוק המלוכה אבל כיבוש יחיד כה"ג שכבש אז דוד צהורא' משלו זה לא אסרה חורה אף ערס שכובשין כל א"י, ולכן אמרו בש"ס טעם כיבוש יחיד ולא אמרו שעה של חורה, וסיים דאף אם לא יח' כן דעת הספרי מ"מ נכון להחלל כן על דוד לשיטת הגמ' וכדפרי' עכ"ד.

והנה צוודאי שמכרחיו להחלל על דוד שעה הכל עפ"י החורה כאשר הארכתי למעלה, אבל א"א לומר נגד כל הראשונים. ומ"ש דש"ס פליג על הספרי וכתב פי' חדש בלשון כיבוש יחיד, הנה מצוה צתום' צני מקומות בגיטין ובע"ז, וברמב"ם פ"א מה' תרומות, וברמב"ן צני מקומות צסה"מ וצפיה"ת וכן צר"ן וצריעצ"א כולם פירשו דעת הש"ס שהוא דעת הספרי שעה של חורה ולכן לא שמי' כיבוש, חולת זה אין חילוק בין אם ה' הכיבוש ביחיד או ברבים. גם בלשון רש"י ז"ל ולפענ"ד דוחק להעמים דברי הנה"ק שאין החילוק אלא אם הוא בע"כ או משלו דא"כ עיקר חסר מן הספר שאין יסוד החילוק בין אם הוא יחיד או רבים אלא בין אם הוא בע"כ או צר"ן, ולא מזכיר מה מאומה בלשון רש"י ז"ל. אלא אף אם נדחק להעמים בלשון רש"י ז"ל אבל בכל הראשונים שהבאתי מצוה צפי' הכיפוף ולא נוכל להעלות על הדעת לחלוק על כל הראשונים ז"ל. גם שאר קושיות יש צדק עוד ואין להאריך.

אמנם לפימ"ש לעיל לבאר ענינו של דעה"ה צדק כי נקי הוא מכל חטא ועון אף לפי דעת הספרי מיושנן כל הקושיות ואין שום פלוגתא בין הש"ס והספרי וכל המדרשות וכל הראשונים ז"ל וכל

ואולי אפשר לומר ע"פ מ"ש החוס' ציטמות דף ע"ו ע"ב ד"ה מנימין בסוף דבריו דאף שמואז ה' מעורב בין האומות מ"מ היו קורין להם מואזים כמו צימי חכמים שהיו קורין ליהודה גר עמוני יעיי"ש. ונראה הכוונה דאף שעפ"י דין לא ה' להם דין עמוני כי בלבדם סנחרב וכל דפריש מרובא פריש מ"מ היו קוראים אותו החכמים גר עמוני יען שה' מעורב בלוחו המקום מהעמונים, וכמו כן היו נקראים המואזים בשמם אף שהיו מעורבים בין שאר האומות. ועד"ז אפשר גם ב"מ"ש הרמב"ם בהשאלים מ' האומות שנתפזרו ונתערבו בין שאר האומות צימי דוד ולא ה' להם עוד דין ז' אומות מ"מ עדיין נקראים בשמם בלוחן המקומות שהיו מעורבין כמ"ש החוס' על העמונים והמואזים ושלמה המע"ה נתנם כולם למם עובד.

אמנם הרמב"ן צ"פ שופטים בפסוק כי חקרב אל עיר להלחם וגו' אחר שציאר שם דעתו ז"ל דגם צו' אומות אם קבלו עליהם ז' מלות ולהיות למם עובד קוראין להם לשלום ומקיימין אותם ואין החילוק בין ז' אומות לשאר אומות אלא אם לא השלימו שבשאר אומות אין הורגין אלא הזכרים ולא הנשים והטף וצו' אומות מחרימין גם הנשים והטף ולא תחי' כל נשמה, וכן דעת הרמב"ם, אלא שדעת רש"י אינו כן וסוים שם הרמב"ן שזה הענין שעשה המלך שלמה שהעלם למם עובד מ' האומות והענין הזה כחורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מלות ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול ה' להחרימם אלא שה' מותר לקיימם כאשר כתבו עכ"ל. ומה נראה שדעתו ז"ל שעוד צימי שלמה ה' להם דין ז' אומות ולא נכללו עדיין בין שאר האומות כי לא מלא היתר אחר במה שה' שלמה מותר לקיימם אלא בשביל שקבלו עליהם ז' מלות והעבדות כמו שציאר דעתו בזה, וא"כ לא חמו ונכרתו צימי דוד כמ"ש הרמב"ם והרא"ה ז"ל. ואפשר פליגי גם בזה הרמב"ם והרמב"ן ז"ל. ומ"ש הרמב"ן שדבר ברור הוא שיכול ה' להחרימם אף שפסוק שם מוצא אחר לא יכלו צימי ישראל להחרימם ז"ל הכוונה דצמנים הקודמים לא היו יכולים להחרימם כמא"כ בשופטים ג' שהניח אותם הקב"ה לנסות

הענין ואין שום סתירה בכל המקומות שדברתי כחז"ל ובכל הראשונים והכל על מקומו יבוא בשל' ועכ"פ בזה קיימין שאין מזה קוש' על שיטת רש"י והרמב"ם וסייעתם.

בה

אחר כותבי כ"ז התבוננתי כי דברי הרמב"ם ז"ל שכי' בסה"מ מלוא קפ"ז שז' האומות חמו ונכרתו צימי דוד ונתפזרו בהשאלים ונתערבו בלוחות עד שלא נשאר להם שורש תמוהים לכחורה דהלא מקרא מלא דבר הכחוד במלכים א' ע' כ' כל העם הנוחר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי וגו' צניהם אשר נותרו אחריהם בדרך אשר לא יכלו צימי ישראל להחרימם ויעלם שלמה למם עובד עד היום הזה, וא"כ מוצא צפי' שה' עוד הרבה מ' האומות גם צימי שלמה כאשר חשד ה' אומות שנוחר מהם והיאך אמר שחמו ונכרתו צימי דוד. והרמב"ם צמנו צפ"ו מה' מלכים הביא כך עובדא דשלמה שנתנם למם ובפ"ה מה' מלכים ה' ד' כתב הרמב"ם ז"ל מ"ע להחרים שבעה עממין וכו' וסוים וכבר אבד זכרם וכתב ע"ז הרד"ז שם לפי שכן סנחרב וכלל את העולם, וזה אפשר לפרש שם בדברי הרמב"ם שכי' סתם אבד זכרם, אבל בסה"מ שכי' שצימי דוד חמו ונכרתו א"א לפרש שלא נאבד זכרם עד סנחרב שכלל כל העולם כולו שה' זה בא"ף הרצניי מלות שנים אחר דוד שה' בא"ף השלישי כנודע, דא"כ לא חמו ונכרתו צימי דוד.

וכן קשה על מ"ש הרא"ה בם' החינוך מלוא תכ"ה במלוא דהחרם תחרימם שכבר עשיו בזה המחויב ע"י דוד מלכו שהשחית כולם עד שלא נשאר מהם רק מתי מספר שנתפזרו ועצבו בין האומות עד שלא נודע זכרם עכ"ל, ואם נשאר מהם עד ימי סנחרב ושלמה השימם למם א"כ לא נעשה עדיין צימי דוד המחויב בזה, ואף שלא ה' חייב בדבר כי ה' מאפס היכולת כמו שהעיד הכחוד אשר לא יכלו צימי ישראל להחרימם, והטעם לזה מוצא בשופטים ג' שהניח אותם הקב"ה לנסות בם את ישראל ואונם רחמנא פטרי', אבל עכ"פ לא נעשה אז המחויב בזה וא"א לומר על אותו הזמן שלא נודע זכרם.

בס את ישראל אבל שוב אח"כ ה' ה' בעזרם וגברם יד ישראל עד שיכולים היו להחרימם, וצפרע צימי שלמה דמבאר בחרגום שני על המגלה שנים היו ממלכי ישראל ששלטו מסוף העולם ועד סופו שלמה ואחאב אלמא דעד שלמה לא ה' כ"כ שליטה לישראל כמו צימי שלמה.

בו

ואנ"י אפשר לומר עוד דעת הרמב"ם והרא"ה שאין זה פלוגתא עם הרמב"ן דהנה בדברי הרא"ה ז"ל ב' החינוך יש קצת שוני בדבריו בשני המקומות דבס"י תכ"ה במלוא עשה דהחרם תחרימם כתב כאשר העתקתי לשוני לעיל שדוד השחיתם כולם והגשאים מהם נטעו בין האומות עד שלא נודע זכרם, אבל במלוא תקב"ח בל"ח דלא תחי' כל נשמה כתב ח"ל ואעפ"י שהאמת הוא כי דוד המלך הרג מהם עד אשר כמעט כלה אותם ואבד זכרם עדיין נשארו מהם קצת שנטעו בין האומות וכל מי שימלא מהם חייב לאדם בכ"מ שהם עכ"ל. ומח נראה שאין הכוונה ב"מ שצימי דוד נטעו בין האומות עד שלא נודע זכרם בלבד ממש כמו שעשה סנחריב עד שסומכין ע"ז אפילו לקולא להחיר גר עמוני מטעם כל דפריש מרובא פריש שא"ל לידע כלל מאיזה אומה הוא שנמלא דינו כדין תערוצת ממש שלא נודע לשום אדם אבל צימי דוד לא ה' תערוצת באופן זה אלא שהגשאים אז מ' האומות היו מחזיקין עלמם בין האומות מחמת יראה ולא נתערבו ציניהם אלא העמיני עלמם ציניהם וה' במחשך מעשיהם עד שלא נודע זכרם בישראל ולכן קראו עליהם הרמב"ם והרא"ה ז"ל לשון זה שלא נשאר להם שורש, אבל אם עפ"י סיבה נמלא איזה מהם ונתוודעו לישראל עדיין ה' החיוב עליהם להחרימם כי לא נתערבו ממש כמו צימי סנחריב. ואף שהוא דוחק קצת בלשון מ"מ ע"כ ז"ל כן בכוונתו, דל"כ האיד אפשר שיה' על המלואם חיוב עשה ול"ה להחרימם שהרי גם גר עמוני הוא בלאו דאורייתא דלא יבוא בקבל ה' מ"מ מחמת התערוצת של בלבול סנחריב בטל הלאו וא"כ אלו ה' צימי דוד בהגשאים מ' האומות תערוצת ובלבול כמו בסנחריב ה' בטל העשה ול"ה מהם וע"כ שהוא כמו שכתבתי.

ובאמת כתב הרא"ה גם בסי' תכ"ה לבסוף ועובר ע"ז וצ"ל לידו ה' מהם וכו' ולא הרגו בטל עשה זו מלבד שעבר על לאו יעיי"ש, אלא ששם אפשר לומר שצ"ל לפרש פרטי המלוא למיסגר קראי אף שאין נ"מ עתה שהרי כתב מקודם שאין צידו עתה לרדוף אחריהם ולהורגם אלא שהסביר שאעפ"כ ה' מלוא הקבוצה לדורות כיון שאינו תלוי בזמן אלא שהמלוא נעדרת ממנו מחמת שאינה נמלאת לנו שוכל לעשותה כאשר הסביר זה הרמב"ם ז"ל, אבל בסי' תקכ"ח כתב הרא"ה צפי' שאף אחר שאבד זכרם צימי דוד יש חיוב על כל המלוא אותם לאדם, ול"ל כמו שכתבתי לעיל. גם ז"ל דמ"ש במלוא תכ"ה שטעמו נעדרה המלוא מאתנו והולך לבקש טעם דכוי מלוא קבוצה לדורות בשביל שאינו תלוי בזמן הוא בשביל בלבול סנחריב שע"ז נעדרה המלוא לגמרי וא"ל לקיימה עוד אבל ממה שנעשה צימי דוד לא נעדרה המלוא לגמרי כי עדיין ה' מלואות לקיימה מי שימלא מהמיעוט שנחפרו בין האומות והיו ודאי ע"ז מלוא קבוצה וקיימה, וזכו בדברי הרדב"ז שהבאתי שכתב בטעמו של הרמב"ם בשביל בלבול סנחריב ויש זה קיטור לשון שלא הזכיר כלל מלבול סנחריב, ואולי סמך על מ"ש אח"כ בלאו דגר עמוני ובשאר מקומות וכמ"ש בתוס' ביצמות ע"ו ע"כ ד"ה מנימין ובמגלה דף י"ב ע"כ ד"ה זיל שהקשו שם על הא דלומר במס' ברכות ובמס' ידים דסנחריב בלבול עמוני ובירמי' כתוב שהחריב נבוכדנאצר ומשמע שם שצאותה שעה היו יושבין במקומם וא"כ לא בלבול סנחריב ואם בלבול חזרו קודם שהחריבם נבוכדנאצר ותי' דגבי יהודה גר עמוני אחורבן נבוכדנאצר סמך דנבוכדנאצר נמי בלבול אלא בשביל שסנחריב ה' הראשון שבלבל נקרא הכל על שמו אבל עיקר מילתא אנבוכדנאצר סמך יעיי"ש. והרי שאף בעמון שיקר בלבול ה' ע"י נבוכדנאצר לא כמו שאר העולם שה' הכל ע"י סנחריב מ"מ לא הזכירו גם בלבול בני עמון אלא סנחריב יען שסנחריב ה' המתחיל, ועד"ז אפשר להבין צ"י האומות שה' בתחלה מעשה דוד וגם העיקר ה' ע"י דוד כי דוד הכריחם כמעט כולם וגם המיעוט דמיעוט שנשארו נעמטו בין האומות אף שהלבול הגמור באותן המיעוט דמיעוט ה' אח"כ ע"י סנחריב מ"מ לא הזכירו אלא מעשה דוד שה' כמ"מ

כל א"י א"כ ו"ל שגזירת הכתוב היא שאין לכבוש חו"ל בזאת הזמן שלא כבשו כל א"י ואין מה ראוי על מלכות ישוב א"י ללא דרשין טעמא דקרא וכבר כתבתי שדברי הרמב"ן ז"ל בזה לע"ג ועכ"פ אין בזה פירכא על דעת רש"י והרמב"ם וסייעתם כאשר הארכתי לעיל.

בז

וב"ש עוד הרמב"ן ואומר אני כי המלכות שחכמים מפליגים בה והיא דירת א"י עד שאמרו כל היוצא ממנה ודר בחו"ל יהא צעניך כעובד ע"ז שנאמר כי גרשני היום מהסתפה בנחלת ה' לאמור לך עובד ע"ז וכו' הכל היא ממ"ע שולטונוי לשבת בה עכ"ל, הכה חזין שהרמב"ן ז"ל בזה שונה לשונו, דעד כאן שהביא ראיות שיש מ"ע צניצוש הארץ ובישיבתה הביא הראיות בסתמא וכאשר התחיל להביא ראיות שיש מ"ע ליחידים גם בזמן הגלות התחיל לומר בזה ואומר אני, והוא הוראה שלא מלא בזה הכרח בראיות הקודמות אלא שהוא ז"ל ה' אומר כן לפי שיטתו ודעתו ז"ל, ובאמת מה שהביא מקרא דדוד דהוי ההולך מא"י לחו"ל כעובד ע"ז כבר נחבאר במאמר הראשון בארוכה צ"י, ה' וצ"י ו' שדעת רש"י והתרגומים ועוד הרבה ראשונים שהטעם הוא בשביל שכולך מתחת ממשלת התורה תחת ממשלת עובדי ע"ז, וכמו שהביא רש"י ז"ל ע"ז לשון ה"י אזל דוד ציני עממיה פלחי טעותא, וכן מפורש יולא בדברי רש"י והתרגום צ"י ואחשון שכח הקרא על הגלות ועבדתם שם אלהים וגו' שהטעם הוא ששביל שעובדים לעובדיהם הוי כאילו עבדו להם, וא"כ אין ראוי כלל מדוד שהלך ממלכות קדושה של שאל המלך אל אחיש מלך גח לזמן הזה שהכל הוא תחת ממשלת ע"ז או מנות שגרע מע"ז, כי אין הטעם בשביל מלכות הישוב אלא בשביל הממשלה.

והר"י והרא"ש והטור והשו"ע השמיטו לגמרי הך מימרא דלעולם ידור אדם צא"י שהדר בחו"ל הוי כעובד ע"ז ולא הביאו זה כלל, כי אין דרכם להביא מה שאינו מובן בזה"ל. וכעין זה הוא דעת הרמב"ם במאמר קה"ש צ"י מימרא זו שכח ח"ל

בנחלתו והעיקר, אף שהולך קצת סמך על סגוריה, ואם אפשר עדיין הוא דוחק קצת בלשון הרא"ש מ"מ הענין מוכרח כמו שכתבתי.

ומעתה לא נפלאה היא ולא רחוקה לפרש גם בדברי הרמב"ם בזה"מ עד"ז דאף שציני דוד נתפזרו הנשארין מו' האומות בין שאר האומות מ"מ לא ה' בלבד גמור ושוב אח"כ ציני שלמה חזרו למקומם כמ"ס התוס' ציני עמון לאחר שבלבלם סגוריה חזרו אח"כ למקומם והיו במקומם ציני נבוכדנאצר וא"כ לק"מ גם לפי דברי הרמב"ם מה שאח"כ ששלמה נהגם למס עובד כדת ובהלכה כמו שביאר הרמב"ן ז"ל ואין פלוגתא ציניהם. וי"ל עוד שמ"ס הרמב"ם ז"ל שציני דוד חמו ונכרתו אין זה לשון מוחלט שנאבדו מן העולם כולם דכתב רש"י ז"ל צ"י אמור עכ"כ ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני ה' וי"ל יכול מלך זה ללד זה יכרת ממקומו ויחייב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני, והרי דלולא שאח"כ אני ה' אף דכתב ונכרתה הנפש ההיא מלפני ה' אפשר לפרש שאין זה כריחה מן העולם אלא כריחה ממקומו להחייב במקום אחר וכמו כן י"ל הלשון נכרתו ציני דוד בשביל שגם המיעוט דמיעוט הנשארין נכרתו ממקומם צמה שנתפזרו בין האומות אף שגמר הבלבול בהם ה' אח"כ ע"י סגוריה בדברי הרדב"ז.

ולכאורה חשבתי שאפשר למלא בזה קצת ישוב לדברי הרמב"ן ז"ל מה שנתקשיתי לעיל צמה שכח על מה שאמרו ז"ל שדוד עשה שלא כתורה שהוא בשביל מלכות ישוב א"י דכיון שהניח שם מו' האומות עבר על עשה ולי"ת ואין ראוי כלל ולפי ה"ל חשבתי לכאורה דאולי מה שהניח מו' האומות ה' בדרך היחוד כמ"ס הרמב"ן על שלמה שה' מותר לקיימם בשביל שקבלו עליהם ז' מלות או אפשר לא ה' היכולת להורישם אז כמו שאח"כ ולא יכלו ציני ישראל להורישם, אבל ראיתי אח"כ שא"ל לומר כן בדעת הרמב"ן שהרי צ"י פ' עקב כתב צ"י שה' חייב להוריש כל שבעת הגוים א"כ עשה אותו לחייב בדבר צמה שלא הורישם וא"ל לומר כנ"ל, וחזן לזה כיון שיש לימוד מקרא שאין לכבוש חו"ל טרם שכובשין

וכבר פי' ע"י הכניאים שכל הדור בין הכופרים שהוא כמותם שאמר דהע"ה כי גרשוני היום מהסחפה בנחלה ה' הנה שקל דירתו בין הגוים כאלו עובד ע"ז עכ"ל. והנה מבואר בדבריו צפי' מימרה זו שאמר דוד כי גרשוני מהסחפה וגו' לאמר לך עבוד ע"ז שהוא בשביל שהולך לילך בין הפלשתים הכופרים בהשי"ת ושאל המלך וכל עם ישראל היו דבקים באמונה ובתורה"ק והדר בין הכופרים כמותם, וא"כ אין הטעם בשביל ההפרש שבין א"י לחו"ל ומה שלמדו חז"ל מה על כל היוצא מא"י לחו"ל שהוא כעובד ע"ז הוא מטעם הנ"ל לא בשביל א"י לחו"ל.

ועד"ז הוא גם לשון הש"ס בע"ז ד' ח' ע"ה תניא ר"י אומר ישראל שצח"ל עובדי ע"ז בטברה הן, כיצד עכו"ם שעשה משה לבנו וזימן כל היחודים שבעירו אעפ"י שאוכלין משלכן ושותין משלכן וכו' מעלה עליהם הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחתי ואימא עד דאכיל וכו' וקרא לך משעת קריאה, עכ"ל. ומבואר בזה הטעם שישראל שצח"ל עובדי ע"ז בטברה בשביל שנקראים לסעודת עכו"ם והוא מקרא דוקרא לך, וצודאי שגם צא"י אם שם נקראים לסעודת עכו"ם הדין כן מקרא דוקרא לך, ואעפ"י סתמו הדברים לומר כן דוקא צח"ל, כי סתם א"י מיירי כשישראל שרוין על אדמתם ואינם מניחים שם ע"ז וא"א לבוא שם לידי זה להיות נקראים לסעודת עכו"ם כ"א צח"ל, וא"כ אין מימרה זו אלא על זמן הבית דלאחר החורבן גם צא"י יש ממשלת עכו"ם ואין י"מ לפי טעם זה בין א"י לחו"ל. וכמו כן י"ל גם בשאר המימרות שאמרו דזירת חו"ל שהיא כע"ז שהוא כמו מימרה זו דישראל שצח"ל עובדי ע"ז בטברה שמפורש שם הטעם שלא שייך אלא בזה"ב, לא אחר החורבן, ואף שגם שם ראיתי מפ' דלכן אמרו ישראל שצח"ל עובדי ע"ז בטברה בשביל שח"ל היא תחת השרים, אבל כיון שמבואר בגמ' צפי' אך טעם זה בשביל שנקראים לסעודת עכו"ם ולא אמרו טעם אחר כלל צודאי שיסודם הוא טעם זה. ואף שאפשר לרמז בדבריו חז"ל עוד הרבה ענינים שלא נתבארו צפי' אבל מה שכתבו צפי' הוא היסוד לבנות עליו ומיני' גמרינן.

ורשון הרמב"ם ז"ל צפה"מ פ"ק דע"ז על המשנה עיר שיש בה עכו"ם ד' י"א ע"כ ח"ל שאסור ליכנס לעיר שיש בה עכו"ם כש"כ לדור זה וכש"כ לסחור בה וחמיות מעוערות חמיות העיר שמיפין אותם באיזה מין ממניי הגוי שיעשה הוא הכל לע"ז ולפיכך כל מה שיש בה אסור בהנאה, ולפיכך יודע לך שכל עיר של אומה שהיא להם בה בית תיפלה שהוא בית עכו"ם בלא ספק אותה העיר אסור לעבור בה בכוונה וכש"כ לדור זה, אבל אנחנו תחת ידיהם צעונותינו ושוכנים בארצם אנוסים ונתקיים בנו מה שנאמר ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן עכ"ל. והרי שדעתו ז"ל שבה נתקיים ועבדתם שם אלהים אחרים בזה שדרים צעירות שיש בהם ע"ז שזה אסור מלד הדין אלא מחמת האונס ואין הטעם בשביל שהוא חו"ל וע"כ ציני שאל שצודאי לא ה' אז שום סרך ע"ז צא"י שפיר אמר דוד כי גרשוני וגו' לאמר לך עבוד ע"ז, וזה כדעת רש"י והתרגומים. אלא שצביצורו ספר היד דרכו להביא אף מה שאינו נובח בזמן הזה, וכמו שהביא הרמב"ם כמה הלכות צעניני א"י בסתמא וביארו הפוסקים שאין כוונתו אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתם, ויתבאר זה להלן.

בב

אל"א שהרמב"ן ז"ל לשיטתו שכתב צפי' אחרי הטעם דהדר צח"ל היו כאלו עובדי ע"ז בשביל השרים שא"י אינו תחת שום שר אלא תחת הקצ"ה בעלמו, וח"ל הוא תחת השרים, ולפי טעם זה יוכל להיות שאינו חלוי בהממשלה ושייך מימרה זו גם אחר החורבן, אלא שלא הצנתי דכיון שהתרגומים שהמה מיוצ"ע והתרגום אונקלוס הוא מפי ר"א ור"י כתבו הטעם בשביל הממשלה, הא"ך כתב הרמב"ן ז"ל טעם אחר, וכי מצי פליג על התנאים. אלא שאפשר לומר שכתב זה לטעם נוסף ולא פליג על התרגומים אלא שתרוויכוו אינהו, וכן נראה מלשון הרמב"ן ז"ל צפי' וחתקן על הכתוב ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם וגו' שהביא הרמב"ן ז"ל לשון רש"י שהוא בשביל שעובדים לעובדיהם וכתב

גרשוני וגו' לא צא לומר שגם משם יש ללמוד כל הענין כולו כמו מפסוק הראשון שהביא אלא צא לדמותו שעכ"פ צזה הם שווים שדירת חו"ל כעובד ע"ז ומהפסוק הראשון למדין שהעטם הוא בשביל השרים. ובתו"כ ס' צהר פ' ה' כתב תחלה עכ"כ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים מכאן אמרו היושב צא"י מקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ כתב כל היוצא לחו"ל כאלו עובד ע"ז וכן צדוד הוא אומר וכו', וכתב שם הקרבן אהרן דמקרא קמא דכתיב לתת לכם וגו' אין ראוי אלא שהיושב שם מקבל עליו עול מלכות שמים אבל אין ראוי שהיוצא משם הוי כעובד ע"ז להכי אינעריך קרא דכתיב גבי דוד דשם מצואר לאמר נך עבוד אלקים אחרים. אמנם בצרייתא שבגמרא כתובות אינו מוזכר כלל לשון זה ששם מקבל עליו עול מלכות שמים, אלא זה שהיוצא משם הוי כעובד ע"ז, וכן בתוספתא צפ"ה דמס' ע"ז אינו מוזכר כלל הלשון של קבלת עומ"ש, וז"ל דסביר דהקרא דכתיב גבי דוד הוי גילוי מילתא גם על הקרא דלתת לכם וגו' שהכוונה היא דהוי כעובד ע"ז ולכן נקטי החמור יותר, והקרא דלתת לכם הוי גילוי מילתא שאינו תלוי בזמן והני תרי קראי נריכים זה לזה מה שחסר זה גילה זה. והרמב"ן בזה"מ לא הביא אלא כך לימוד שכתב גבי דוד דכמה פעמים דרך הפוסקים לקאר בהבאת הכתובים והביא רק מה שנאמר גבי דוד כיון דשם מצואר צפ"ה דהוי כעובד ע"ז ואף דמשם אין ראוי על זמן הזה והולך גם לקרא קמא דכתיב לתת לכם וגו' מ"מ הרבה פעמים מצינו בן פוסקים שמציאין רק עיקר הענין ולא הביאו כל הכתובים הנזכרים שסומכין צזה על לשון הש"ס, וכעין זה מצינו הרבה פעמים בדברי הרמב"ם ז"ל כנודע. כן י"ל לדעת הרמב"ן. אבל רש"י והתרגומים שלא הזכירו כלל אלא כך עממא יען שמשמעדים לעובדי ע"ז נראה דלא סבירא להו טעם הרמב"ן. ואפשר לפרש גם הקרא דלתת לכם לפי טעם הנ"ל אף דכתב סתם מ"מ נתינת הארץ לישראל הוי צעת שנמסר בידם והמה המושלים שצריכין אז לצער כל הע"ז מן הארץ וע"כ אמר לתת לכם את ארץ כנען שצעת שניתן לכם א"י אזי להיות לכם לאלקים שאז היוצא משם הוי כעובד ע"ז ועממא חדא הוא בשביל רשות הממשלה ואין זה כלל בשביל מלכות ישוב א"י. ועכ"פ לק"מ

ע"ז וכבר פירשתי סודו כי היושב צחולה לארץ וכו' ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחר מות, עכ"ל. ומצואר צזה דלא פליג על רש"י ז"ל שכתב צחורו ע"פ התרגום אלא שהוא ז"ל מפרש עפ"י סודן של דברים כמו שצבל התורה כולה יש טעמים נגלים וטעמים נסתרים עפ"י סוד ואלו ואלו דברי אלקים חיים. ובאמת שלפי פשט הכי שאמר מעשה ידי אדם עין וארץ א"א לומר זה כלל על השרים שצוודאי אינם מעשה ידי אדם ואין לזה פ"י אלא לפי דעת התרגום ורש"י ז"ל שעובדים לעובדי מעשה ידי אדם עין וארץ, אלא שהרמב"ן ז"ל רמז לתקן זה באומרו מעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי צ"י אחרי וזה סוד נפלא. וכבר הזכיר אותנו הרמב"ן ז"ל בסוף פתיחת ספרו על התורה וז"ל שלא לחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים שהוא כתב בסתרי התורה ומודיע נאמנה שלא יושגו דבר ולא יודעו כלל צשים שכל וצינה זולת מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין, והאריך עוד צזה ואמר כי הסביר צכן חולת רבת הנזקין ואל יברכו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא קל קנאות אבל יחזו צפירושו חידושים צפשיים וצמדרישים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש, צחוק ממך אל תחקור, צמופלא ממך כל תדע, צמכוסה ממך כל תשאל, צמה שהורשית הצחון שאין נך עסק צנסתרות, עכ"ל יעיי"ש שהאריך. וא"כ א"א להתצונן צמה שכתב עפ"י סוד, אבל מה שנוגע להלכה ע"כ ניתן להתצונן, וא"כ צריך להבין הא"ך אפשר ללמוד מקרא הנאמר צדוד על זמן הזה כיון ששם ה' גם העטם שהלך מהשתעצדות למלכות קדושה למלכות עובדי ע"ז מה שלא שייך זה עכשיו. ואף אם ה' להרמב"ן ז"ל עוד טעם אחר צזה אבל משם אין ראוי.

ואו"י דעת הרמב"ן ז"ל דכיון שצצרייתא שצש"ס סוף כתובות למד זה בתחלה ממה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים ושם אינו מוזכר שום זמן אלא תלה הדבר צא"י משם נשמע שאין צ"מ צין זמן מן הזמנים אלא צכל עת אם דר צחוי"ל הוי כעובד ע"ז שעוזב את המקום שהוא תחת הקצ"ה צכצודו וצעלמו והולך תחת השרים, ומה שאמרה בצרייתא אח"כ וכן צדוד הוא אומר כי

מזה על שיטת רש"י והרמב"ם וסייעתם דשפיר
מלי סברי כנ"ל.

כט

ולשון הזוה"ק צריש פ' צבר ד' ק"ט ע"ב אחר
שד"ב שם מסוד הקרבנות כתב ח"ל ונחולא
לארץ דשכינתא מרחקא מן בעלה אחמר כל הדר בחו"ל
דומה כמי שאין לו אלוקי צגין דלית תמן קרבנין
בחולא לארץ וכו' אע"ג דתקיפו אצבן ללותין באתר
דקרבנין האי חיבו לקרבא נפשין וכו' אבל מסערא
דכרסין וכו' לית תמן קרבנא עכ"ל יעו"ש: נחלא
לפי"ז מצוהר צוה"ק שהעטם הוא מה שהדר בחו"ל
דומה כמי שאין לו אלוקי הוא בשביל דלית תמן
קרבנא ח"כ אין זה אלא צומן הבית שבא"י יש
קרבנות אבל לאחר החורבן גם צא"י אין קרבנות כמו
בחו"ל ואין נ"מ לענין זה בין אין לחו"ל. ומה שאמרו
בגמרא דהוי כעובד ע"ז זה פירושה למה שאמר
בתחלה שדומה לו כמי שאין לו אלוקי כמו שמצוהר
שם בגמרא שא"א לומר שאין לו אלוקי ממש אלא
הפ"י הוא דהוי כעובד ע"ז והוא ענין אחד כמו
שמוכן בזה דברי הש"ס. ולפי דעת הזוה"ק שהעטם
הוא בשביל הקרבת הקרבנות אין זה ענין כלל למנות
ישוב א"י ושפיר מובן הגירסא שצ"ל כזכר
ספרי תנ"ך כל היוצא מא"י לחו"ל צומן הבית.

ואת שצוה"ק פ' יתרו דף ע"ט ע"ב שם כתב
סתם ולכן כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין
לו אלוקי משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא
ושכינתא באתרה יתבא ולא הזכיר כלל מענין קרבנות
אין זה סתירה למ"ש צפ' צבר שהוא בשביל קרבנות
שהרי העטם שאין מקריבין קרבנות אלא צא"י הוא
ג"כ בשביל עטם זה בשביל ששמה שכינתא באתרה
יתבא והוא מצוהר גם שמה במקומו פ' צבר שכתב
עילת העלות לא שריא תמן וכאלו לא הוי קצ"ה חד
צתר דלאו חיבו עם שכינת' ונחולא לארץ דשכינתא
מרחקא מן בעלה אחמר כל הדר בחו"ל דומה כמי
שאין לו אלוקי צגין דלית תמן קרבנין בחו"ל ולזמנא
דקצ"ה מתקרב עם שכינת' אתקיים צי' האי קרא
ציום הכוא יחי' ה' אחד ושמו אחד ועילת העלות

שריא עליו וכו' ולכן מתאונן אח"כ באומרו וצגין
דא כד שכינתא חיבו לצר מהיכלא דצי מקדשא
ולצר מדרסין דילה כציוכל כאלו לא הוה חד עמי
וכו' יעו"ש. וכל אשר עינים לו יראה שם שהוא
העטם שבשביל דשכינתא באתרה יתבא צבי מקדשא
לבן אך תמן לית קרבנות ולא במקום אחר. גם נראה
שמה שלאחר החורבן דשכינתא חיבו לצר מהיכלא
דצי מקדשא אין להקריב קרבנות אף צא"י. וצ"ל
צגין ליון סי' א' האריך לבאר מהכתובים ומהש"ס
שאחר החורבן א"א להקריב קרבנות, ומה שאמרו
מקריבין אעפ"י שאין בית הכוונה צעת שהגיע הזמן
שאר הקצ"ה לצנות את הבית אלא שלא נגמר עדיין
אז מותר להקריב בלא בית כמו שהקריבו הרבה שנים
צימי עזרא. וכתב עוד תירושים אחרים על כך מיומרא
דמקריבין אעפ"י שאין בית. ולדינא מחליט שמה
שאחר החורבן א"א להקריב קרבנות עד שיעלה רטון
מהש"ית ויבוא משיח לדקינו ויתקצו נדחי ישראל אל
הר הקודש. והוא ז"ל מבאר זה בעטמו ונימוקו ע"ד
הנגלה וכיוון צזה אל החמת שכן נראה בעליל דעת
הזוה"ק פ' צבר.

גם כתב שם צוה"ק שלכן אנו מתפללים שתעלינו
בשמה לארצנו ותעטנו בגבולינו ושם נעשה
לפניך קרבנות חובותינו, והדברים מצוהרים שם בכמה
לשונות שהחזרת השכינה הקדושה עם ישראל והקרבת
קרבנות הא בזה תליא וא"כ אין זה סתירה כלל
למ"ש צפ' יתרו אך העטם בשביל שהשכינה שורה
שמה עם ישראל כי זהו גם העטם של הקרבת קרבנות
וחדא מילתא היא אלא שיקר בלשוננו ולא ביאר שם
ענין הקרבנות, והרבה פעמים מלינו כן גם בדברי
הש"ס, ובמ"ש החוס' צמס' כריתות דף י"ד ד"ה
אלא על הא דהקשה שם על רפרס ודחאו וציומא
הביא הא דרפרס ולא דחאו דרגילות הוא דדברי
תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר,
ומקורו מירושלמי פ"ג דר"ה הל' ה' דרש כן מקרא
דהיתא באניות סוחר ממרחק תצו לחמה. והנה שם
הוא ממש צהיפך דציומא שהצו מיומרא דרפרס צלי
שום ערשור היו זה הילכתא ושם אח"כ צס' קדשיכ
בכריתות דחאו מחמת קוש' וכותב עליו צדחא היא
ח"כ הוי ממש צהיפך ואעפ"כ כתבו החוס' שאין

היו בגלות תחת ממשלת ע"ז והשרים שלהם, הכי
היו כולם ח"ו עובדי ע"ז, אלא שז"ל שהוא צחי' עמוקה
באחה מדה ידועה שנקרא כן, וכמה ענינים מלנו
כה"ג בש"ס אף כמה שאין בהם מלוא או איסורא
לאורייתא, והלא גם צחק איסורא דלאכול ולשחות
בסעודת עכו"ם שלמדו בש"ס מקרא מיוחד דוקרא
לך שגם משעת קריאה הוי עובד ע"ז, מ"מ כתב
הגה"ק צו"ד סי' קנ"ב סעיף א' דלא הוי אלא
איסור דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ומשום איבה
שרי, וע"כ שאין ראוי ממה שאמרו חז"ל צדק לשון
ע"ז שהוא איסור לאורייתא דאין הכוונה לדמות
לשמן ע"ז גמורה ח"ו אלא כז"ל. ואף לכו"ז שם
התחמיר בסעודת עכו"ם וגררם מדבריו שסובר דהוי
לאורייתא מ"מ כתב העטם בשביל הרחקת צנותיהם
ובשביל שלמדוהו מקרא מיוחד דוקרא לך ואכלת מזבח
ומנ"ל לומר בדירה בלבד בחו"ל שיש צד איסור
לאורייתא, ולדעת הגה"ק שאף בסעודה עם העכו"ם
אין צו איסור לאורייתא ומותר משום איבה,
מכל שכן שבדירה בלבד בחוץ לארץ אינו אסור
מלאורייתא אף שכתבו הלשון כאלו עובד ע"ז לא
גרע מסעודתם, ואין מזה שום הכרח לשיטת הרמב"ן
שיש מ"ע לאורייתא בישיבת א"י. אלא שהרמב"ן ז"ל
לשיטתו שסובר בלאו הכי שיש צד מ"ע לאורייתא
מהוכחות שהביא בתחלה מיסתבר ל' לתלות גם זה
באותה המלה כמו שצ"ל על התורה תלה כך דמעלין
בזה. ולכן התחיל צד לומר בלשון אומר אני שלא יאמר
זה בדרך קושי' על הרמב"ם אלא הוא הי' אומר
כן לפי שיטתו, ומחזק צד את דבריו. ועכ"פ אין
מזה שום קושיא על שיטת הרמב"ם וסייעתם.

לא

ובשלה"ק בשער האותיות אות ק' בקדושת המקום
מביא ראוי דברייחא זו דכל הדר בחו"ל כאלו
עובד ע"ז מיירי אף בחורבנה מדזכיר ברישא לעולם
ידור אדם בא"י אפילו צעיר שרובה גוים זה וודאי
לא הי' בישיבתו בזה"ב. ולא זכיתי להבין דברי
קדשו בזה. והנה ראשית אכתוב לפענ"ד ראוי ברורה
מן המשנה שהי' בא"י גם בזה"ב עיירות של גוים,
דבמשנה פ"ח דמקואות א"י טהורה ומקואותי טהורות

זה סתירה דכן היא הרגילות שסומכין על מה שנכתב
אח"כ ביהר ביאור ומכש"כ בכה"ג שגם לפימ"ש צפ'
בהר לא נדחה העטם שכתב צפ' יתרו אלא אדרבה
לריכין לדברי טעם שצפ' יתרו גם לאלה הדברים שכתב
צפ' בהר בענין הקרצנות ואין שם צפ' יתרו אלא
קילור דברים בעלמא בודאי דאמרין דברי תורה עניינם
במקומן ועשירים במקום אחר. ועי' בתשובת חכ"ל
סי' קמ"ג שכתב שהמשניות והברייתות סומכות זע"ז
פעמים שזו מארכת וזו מקצרת ופעמים איפכא והביא
כן מגמ' פסחים דף מ"ח שכתבו אלא שחק ל' דברייחא
ומהדר ל' דברייחא ה"ג אימר שחיק ל' דברייחא ומנהדר
ל' דברייחא אחריתא זה אף במשניות וברייתות וש"ס
שנעשו ללימוד הגולה, ומכש"כ בזה"ב שכתב בכוונה
בלשון שהענין בחוכו עמיר ועלם כמ"ש הרמ"ז ז"ל
ולריך להיות מבין דבר מתוך דבר. גם כבר כתבו
הראשונים ז"ל שכל מה שאפשר לתרץ דברי חז"ל
שלא יח' סתירה בדבריהם רריך למשכנוי אנפשינן אף
אם נאמר ע"ז ליישבם בדוחק אין לעשות סתירה
בדבריהם ז"ל, וא"כ כיון שצפ' בהר מפורש יולא שחלוי
בקרצנות אם נפרש צפ' יתרו כונה אחרת הוי סתירה
ובודאי שאין להשוו כן אלא להשוות הדברים הקדושים,
ובפרט שהדברים מיושבים היטב לפי הנ"ל בלי שום
דוחק לפענ"ד. גם בזה"ב פ' פנחס ד' רכ"ה ע"א
כתב חז"ל דלית קרצנין בחולא לארץ ובג"ד אוקמו'
רבנן הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקן, וא"כ
מבואר בזה"ב בשני מקומות שחלוי בקרצנות, ואף
אם במקום א' יש ספק כבר אמרו חז"ל בכה"ג
סמי חדא מקמי תרתין, אבל האמת הוא שאין צד
סתירה וספק בזה"ב כאשר נחבאר לעיל. וא"כ נראה
גם דעת בזה"ב שמימרא זו אינה ענין כלל למלות
ישוב ארץ ישראל ולא שייך בזמן הזה דליכא קרצנות
בעו"ה.

5

ואפילו לדעת הרמב"ן ז"ל שהעטם הוא בשביל
השרי מעלה ששייך זה גם בזמן הזה מ"מ
אין הכרח שיש צד מ"ע לאורייתא דוודאי אין זה
עובד ע"ז כמשמעו שהרי כמה דורות הקדמונים
קדושי עליונים אף התנאים ואמוראים גם הרבה נביאים

והנה אף צביה ראשונה שהיו ששים רבוא מישראל חמרה התורה"ק לא חגרשו מפניך שנה אחת פן תהי הארץ שממה ומשכיב צבית שני שבתחלה לא צאו אלא מ' אלף, ואף שאח"כ נחרבו ישראל מ"מ אפשר לא איסתייע מילתא לגרשם כולם שלא ישארו עיירות מיושבין מגוים, וצפרע שצבית שני ה' קצת שליטת האומות עליהם צביה ענינים. וצגמ' ע"ז ד' ה' ע"ז דגם צעת שנלחו ישראל את היונים ה' בשותפות עם הרומיים והכי אתני צהדיהו אי מין מלכי מייניכו אפרכי אי מייניכו מלכי מין אפרכי ורק כ"ו שנים קאי לכו בהימנותא צהדי ישראל מכאן ואילך אשתעבדי צבו, וע"כ לא ה' נקרא הגאולה שצבית שני גאולה שלימה אלא פקידה בעלמא כי ה' בכל הזמן יד נכרי צאמנא, ואף במקומות שהי' יד ישראל תקיפה בהנהגה שצפנים מ"מ היו ענינים פרטים שהי' ממשלה להאומות ויוכל להיות שהי' עיירות שאף שמשלו שם ישראל בהנהגה שצפנים מ"מ פרט זה לגרשם משם לגמרי לא היו יכולים, ואעפ"כ יוכל להיות שהבולך אז מא"י לחו"ל שהי' לגמרי תחת ממשלת העכו"ם ה' כעובד ע"ז כי אינו דומה לא"י שהי' רוצה דרובא של הנכבד כל אדם תחת ממשלת ישראל ממשלת החורב לחו"ל שהוא לגמרי תחת ממשלת האומות ונעשה כאו"א עבד לעובדי ע"ז. גם קודם החורבן נלחו עליהם הרומיים מצואר צגמ' גיטון דף נ"ו דאמרו רבנן להבדילויני ניפוק ונעבד שלמא צהדיהו לא שצקינוהו אמרי לכו ניפוק ונעבד קרצא צהדיהו אמרו לכו רבנן לא מיסתייע מילתא, וכבר כתבו שאלו היו עושים אז כדעת החכמים למעבד שלמא צהדיהו והי' להם קצת הכנעה ליתן להם צאחה פרטים ממשלה יותר לא ה' נחרב הבית והיו נשארים ישראל במקומן ועדיין ה' צרוב בהנהגה ממשלת ישראל שהי' ממשלת התורה כמצואר צמדשים ובשאר ספרים כדודע, אצל ה' ענינים פרטים שהי' להרומיים ממשלה צא"י הרבה שנים קודם החורבן כמצואר צגמ' שבת דף ע"ו ע"א ק"פ שזה עוד שלא חרב הבית פשעה מלכות הרשעה על ישראל, וכמו שהצאחי למעלה גם מגמ' ע"ז, ואין שום הוכחה שלא ה' צא"י בזמן בית שני איזה עיירות של גוים כי לא יכלו לעשות הכל בכל הפרטים כראונם ולא בכל דבר אסתייע מילתא.

ופסקה הרמז"ס צפ"י דמקואות ה' ה' וכתב שם הכ"מ וכן הוא צצ"י סוף סי' ר"א שאין זה אלא בזמן שישראל שריין על אדמתם אצל האידנא דין א"י שזה לארץ העכו"ם צזה, וכן משמע בחוספתא עכ"ל. וצ"ל לפי"ז דאף שצמשה איתא סתם א"י מ"מ לא מיירי אותה המשנה אלא צא"י צשיצתה ולא אחר החורבן, וכן צ"ל צדברי הרמז"ס צ"ל. ומצינו כן כ"פ. והנה צרישא דמתני' שאמר א"י עבודה מצואר שם צר"ש דקאי על עיירות של גוים שצחוכה שטחורין דלא גזרו עומאה אלא על ארץ העמים שצחול"ל ולא שצא"י. וכן כתבו הרע"צ והחוי"ט ושאר מפרשים, והוא מוכרח דבעיירות של ישראל צא"י למה הולך לומר שהי' עבודה. והשתא אם נימא דקודם החורבן לא ה' צא"י עיירות של גוים ע"כ נלעך לומר דאותה המשנה דקאי על עיירות של גוים מיירי אחר החורבן וא"כ האין סיים ע"ז ומקואות"י עבודין הלא אחר החורבן אין מקואות א"י עבודין יותר מחול"ל כמ"ש הצ"ח, וע"כ דאותה המשנה דעלה קאי ומקואות"י עבודין מיירי קודם החורבן. וכיון דא"א לפרש המשנה אלא צעירות של גוים כמ"ש הר"ש וכל המפורשים הי' רא"י מכרתה שהי' צא"י עיירות של גוים אף קודם החורבן.

וכבר כתבו המפורשים לתרץ המשנה דא"י עבודה שלא יהי' סתירה ממס' אלהות פי"ח משנה ז' דמדורות העכו"ם עמאים אף צא"י דהא דלא גזרו צעירות העכו"ם צא"י הוא רק צגושה ואיירה צמדורות שלהם חיישינן שמא קבר שם איהי מת אצל צחוק כיון שהי' אז יד ישראל תקיפה אין מניחים לקבור שם, וע"כ דאף צעת שהי' יד ישראל תקיפה צא"י היו שם גם עיירות של גוים. וצמדשים פי"א מה' עומאה המת ה' ה' שחרומה וקדשים שנטמאו מחמת מדור העכו"ם חולין לא אוכלין ולא שורפין, ומצואר שם צה' י"א שאין מדור העכו"ם צחול"ל, והוא מהחוספתא שלא גזרו על מדור העכו"ם שצחול"ל וא"כ מ"ש דין תרומה וקדשים שנטמאו מחמת מדור העכו"ם מיירי צא"י ומדכתב צזה גם קדשים שלא אוכלין ולא שורפין ע"כ שהוא בזמן הבית דאחר החורבן אין לנו כלל אכילת קדשים, וא"כ מצואר שהי' מדורות העכו"ם צא"י בזמן הבית.

איסתייע מילתא. וכבר הצאתי מה שמבואר בקרא שופטים ג' שהניח הקב"ה הרבה מן האומות לנסות בהם את ישראל, ואפשר שמעטם זה הניח הקב"ה הרבה עיירות של עכו"ם ולא איסתייע מילתא לכבושם או עממים אחרים שלא נתגלו לנו מדרכיו ית"ש.

לב

ועכ"פ אין שום קושיא אם הי' בזמן הבית עיירות שדרו בהם גוים ולא איסתייע מילתא לגרשם כולם לגמרי מן הארץ, כמו שיותר מזה מצינו בכה"ג שהצאתי למעלה. ועוד שהרי מקרא מפורש כי תקרב אל עיר להלחם עלי' וקראת אלי' לשלום, ומבואר שם צרמצי"ן שאף זו' עממין שהחיוב להחרים ולא תחוי כל נשמה אין זה אלא אם לא קבלו עליהם ז' מצות או אם אינם רואים להיות נכנעים, אבל אם מקבלים עליהם ז' מצות ולהיות נכנעים בתשלומי מס וכדומה החיוב לקרוא להם לשלום אף אם המה מז' אומות, ומכש"כ צשארי אומות. וכן הוא צרמצי"ם ה' מלכים פ"ו. והחילוק בין ז' אומות לשארי האומות הוא רק כשלא השלימו דבשאר האומות הורגין רק הזכרים הגדולים אבל מניחין הטף והנשים וצו' האומות אין מחיין כל נשמה. ועכ"פ הי' אופנים שהי' חיוב דאורייתא לעשות שלי' גם עם גוים להניחם שם באה"ק, והכחוב אומר מצני החושצים הגרים עממם מהם תקנו עבד ואמה ועי' צגמ' קדושין דף ס"ז ע"ב וצ"ש"י שם, אמנם זה ודאי שאף אותן הגוים שקבלו עליהם ז' מצות מ"מ דין גוים להם ואינם צשמירת התורה שבת וכשרות וכדומה כה"ת כולה מלבד הז' מצות ולישראל הדר צנייהם עדיין יש החשש של ויתערבו צגוים וילמדו מעשיהם, ובוודאי שטוב יותר לדור צעיר שרובה ישראל שהמה צשמירת כה"ת כולה וכל מצותי', וא"כ אף אלו לא הי' צא"י צזה"צ עיירות של גוים שלא קבלו עליהם ז' מצות אם עכ"פ הי' שם עיירות של גוים שקבלו עליהם ז' מצות שזינחה התורה"ק להשלים עמם ולהניחם שם יש נ"מ צמימרא זו' שאמרו לעולם ידור צא"י אף צעיר שרובה עכו"ם כי לולא המימרא הזאת הי' אפשר לומר שטוב יותר לדור צעיר שרובה ישראל אף צהו"ל

ועד"ז נראה צמה שאמרו צגמ' חגיגה ד' ג' ע"ב הרבה כרכים כצטו עולי מצרים ולא כצטו עולי צבל מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעת"ל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים צשציות, וכחצו החום' צמגילה ד' י' ע"א ד"ה דכו"ע דעטס זה אמרו צגמ' למאן דסצירה לי' קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לצא אצל מאן דס"ל קדשה לעת"ל לא סצירה לי' טעם זה, וא"כ למאן דסצירה לי' קדשה לע"ל אינו מוזכר שום טעם למה הניחו עולי צבל הרבה כרכים שלא כצטום כמבואר צכ"מ שהיו הרבה כרכים שלא כצטום עולי צבל, ונראה צשציל דלא אסתייע מילתא. גם צציוה ראשונה לא כיצט יחושע את כל א"י, גם ממה שצצט יחושע הי' עיירות שניעל אח"כ מהם ע"י מלחמה, וצירושלמי מס' חלה פ"ב ה"א על הא דכתיב צירצטס צן יואש הוא השיב את גבול ישראל וגו' מציא שם פלוגתא חד אמר כל מה שצצט יחושע כיצט זה וחד אמר יותר ממה שצצט יחושע כיצט זה ופי' שם הפ"מ כל מה שצצט יחושע כיצט זה כלומר שלא הוסיף לכבוש יותר אלא כל מה שצצט יחושע ונעלו הארמים מהם הוא השיב אותן לגבול ישראל ואידך אמר שהוסיף וכיצט יותר ממה שצצט יחושע.

ובבר הצאתי גם צדוד שהניח היצוסי שהוא מז' אומות סמוך ליירושלים והלך לכבוש ארם נוצה צלי רשות מאו"ת וסנהדרין יען שהי' בן מן השמים ולא איסתייע מילתא אז להורית את היצוסי כאשר הארכתו למעלה. ועד"ז נראה מה שהניחו עולי צבל הרבה כרכים שלא כצטו דלמ"ד קדשה לע"ל לא מצינו צזה שום טעם, ונראה דלא איסתייע מילתא וראו הכל צרות קדשם, כאשר גם צשעת חורבן הבית ראו החכמים צרות קדשם דלא איסתייע מילתא ללחום כמבואר צגמ' גיעין ד' י"ז ע"א אמרו להו ניפוק ונעציד קרצא צהדיהו אמרו להו רצנן לא מיסתייע מילתא, אף שצדרך הטבע היו חזקים כמו שאה"כ לא האמינו כי יצוא צר ואויב צשערי יירושלים וכן מבואר צמדרש גם צחורבן בית שני שפע"י דרך הטבע לא יכלו הרומיים לכבוש וקראו עליהם המקרא אם לא כי צורס מכרס ובי' הסגירם, ובי' זה צסיצת הצרייונים שלא צייתו לצברי חכמים שראו צרות קדשם דלא

ובמה שהבאתי לעיל כמה הוכחות שהי' צה"צ מדורות של עכו"ם בא"י אין לדחוק לחלק לדעת השלי"ה כמה שכתב על מה שאמרו בגמרא עיר שרובה עכו"ם שלא הי' זה צה"צ שאין כוונתו ז"ל אלא שלא הי' עיר שרובה עכו"ם אבל מדורות עכו"ם היו אלא שהיו מיעוטם של העיר לא רובה, הדא דבריהם והרע"ב וכל המפ' על המשנה דא"י טהורה מצוהר צפי' דמיירי בעיירות של גוים ולא אמרו מדורות או מקומות אלא עיירות, אבל גם בלאו הכי חילוק זה לא ניתן להאמר דממ"י אם כוונת השלי"ה ז"ל דלכן היא וודאי שלא הי' בישיבתה בזמן הבית עיר שרובה עכו"ם בא"י בשביל שאסור להניח עובדי ע"ז בא"י משום הלאו דלא ישבו בארץ ועוד שאר לאווין שהבאתי לעיל זה וודאי אסור אף בעכו"ם א' ואין חילוק, וע"כ כיון שמוכרח מכמה מקומות שהיו אז מדורות עכו"ם בא"י בהכרח לומר צה" משני פנים או דלא איסתייעא מילתא לכובשו או דמיירי בגוי שאינו עובד ע"ז, ולתרווייהו טעמי אין חילוק בין עכו"ם א' לעיר שכולם גוים דלעצם דלא איסתייעא מילתא לכבוש אדרבה יותר מיסתבר דלא איסתייעא מילתא ללחוס עם עיר לגרשם מלומר דלא איסתייעא מילתא על איזה גוים יחידים בעיר שלא יח' אפשרות לגרשם, וכבר הבאתי הוכחות ברורות שהיו עיירות שלא איסתייעא מילתא לכבושם וא"כ אפשר שהסתבצו שם שהיו דרין בחובה מיעוטא מישראל ורובא מגוים, ואם מיירי מגוים שאינם עובדים ע"ז הנה מקרא מפורש כי תקרב אל עיר וגו' וקראת אלי' לשל' וליוותה בתוה"ק להניחם שם אף עיר כולה כאשר הארכתי לעיל.

ועוד דהלא אף לפי דברי השלח"ק שלא הי' צה"צ כלל עיירות של נכרים בא"י מ"מ אין קושי" מה שאמרה הצרייחא אותה ההלכה להודיע חשיבות הדירה בא"י שאף בעיר שרובה עכו"ם הוא כדאי ומכש"כ בעיירות של ישראל שמה. ובתוה"ק פ' שלא שאה"כ עלה נעלה וירשנו אותה שקשה כפל הלשון עלה נעלה ופירש"י ז"ל שר"ל אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נלית בכל דבריו. וכנה זה וודאי לא הי' ולא נצרכו שלא אמר משה מעולם לעשות סולמות לעלות לשמים ולא יאמר כן לעולם

מלדור בעיר שרובה גוים בא"י, כי אף ששומרין ז' מלות ומלווין אנו מהתוה"ק להניחם שם מ"מ אין טובה לישראל שמוטל עליו כהת"כ ומלוותי לדור צניעהם.

ומה שאמרו בצרייתא הלשון עיר שרובה עכו"ם ולא אמרו עיר שרובה גוים ששומרים ז' מלות זה וודאי לא קשי' שהרי דרכן של חז"ל לדבר בלשון זה בהרבה הלכות אין מספר כמו צריס בצורות שאמר הלוקח עובר חמורו של עובד כוכבים וכו' פטור מן הבכורה שנאמר בישראל ולא באחרים, ופירש"י ז"ל אחרים עכו"ם זה וודאי שאף עובר חמורו של גוי ששומר ז' מלות פטור מן הבכורה שלא נצטו במלות בכורה, ובודאי יש לו דין אחרים לענין זה ואין לו דין ישראל וכו' בכלל המיעוט שאה"כ בישראל ולא באחרים וכן כמה שאמרו מירוח העכו"ם פוטר מן המעשר מהקרא דגנן ולא דגן עכו"ם בש"ס גיטין דף מ"ז ובשאר מקומות בש"ס וכן כמה שאמרו במשנה מס' פיהא הלקט והשכחה והפיאה של עכו"ם חייבין במעשר אה"כ הפקיר וכדומה הרבה הלכות כאלו שהטעם בכ"ז שפעורין מכל אלה המלות בשביל שאינם בכלל מקראות שמחייבין צה" ואין ג"מ לענין זה אם הוא עובד ע"ז או לאו שאינו חלוי צה", ואעפ"כ אמרו חז"ל בכ"ז הלשון עכו"ם שכן דרכם של חז"ל לדבר על הרוב ורובא דרובא מהגוים עובדי ע"ז הם אף אם רק מנהג אבותיהם צדיקים מ"מ הוי עובדי ע"ז ולא חשו חכמים לעשות דילמא אחי למיעטי שאין דינים אלו אלא בעובדי ע"ז לא בגוים שאינם עובדי ע"ז וז"ל בשביל דממילא שמעינן דזיל בחר טעמא בשביל שלא באו לכלל חיוב באלה המלות ואין מקום לעשות ע"כ לא שינו את לשונם לדבר בלשון עכו"ם כדרכם לקרות כל הגוים, ומכש"כ צה" כיון שלדעתם ז"ל האמת הוא כן לדור בא"י ולא בחז"ל אף אם יתקרב עי"ז לדור בעיר שרובה גוים כאלו שעובדים ע"ז, אף אם לא הי' ג"מ אז אלא לענין גוים שאינם עובדי ע"ז בשביל המציאות שלא הי' אז שם עובדי ע"ז אבל למה להם לערות לשנות לשונם כיון שהי' צורך להגיד אותה ההלכה אמרוהו בלשון שהוא אמת שכן היא ההלכה אף בעכו"ם. ועכ"פ אין ראוי משם שלא נאמרה הלכה זו צה"כ.

ענין ע"ז, ומכש"כ במינות שמלכד שבעלם הדין חמיר מינות הרבה יותר מע"ז כמבואר ברמב"ם בכהמ מקומות, גם לא נחבטל ילרא דמינות כי אדרבא אמרו ז"ל שאני מינות דמשכא, ומחמת רוב התגברות המינות ר"ל חקנו צרכה המינים, וא"כ כמה שאמרו אפילו צעיר שרובה עכו"ם הודיעונו הגבול דצעיר שרובה מינים דגרע מעיר שרובה עכו"ם לא אמרו לדור בא"י וכמו שאין לורך להודיענו שם בגמ' ברכות דפחות ממיל חוזר אלא כמה שאמר הלשון אפילו מיל אינו חוזר כזה שמעין דפחות ממיל חוזר, כמו כן הוא בכלל דבמה שאמר אפילו צעיר שרובה עכו"ם כזה אשמעין דצעיר שרובה מינים שגרוע מעכו"ם לא אמרו לדור בא"י ואין לורך להשמיענו יותר.

וא"כ לפי"ז אפילו לפי דברי השלה"ק שלא היה נ"מ אז כזה"כ לדבר מעיר שרובה עכו"ם מ"מ הולכר להביד זה כדי לידע הגבול במאמרם ז"ל שזה השיעור ולא יותר, ונ"מ לידע שאין בכלל זה עיר שרובה מינים שזה וודאי הוי אף כזה"כ כי צרוב הימים שזה"כ ה' להם מלחמות עולמות עם הכדוקים שדינים כמינים כיון שאין מאמינים בחושבנ"פ. ובתוס' ברכות דף ז' ע"א ד"ה הווא מבואר שהלדוקים מורידין אותם ולא מעלין כדון מינים שגרועים מעכו"ם שלפי הגירסא דגרסין התם עכו"ם נחתא להו מה שלא מעלין ולא מורידין אלא לפי הגירסא לדוקי נחקשו כיון שיש ללדוקי דין מינים שמורידין ולא מעלין ועיי"ש וא"כ נ"מ עובא במימרא זו גם כזה"כ אף לפי דבר השלה"ק. — הנה כתבתי כמה חירותים לתרץ דלק"מ על האומרים שלא נאמר מימרא זו אלא כזה"כ, וכבר הבאתי שכן הוא גם משמעות דברי הזה"ק אבל כבר כתבתי שלא צאתי ח"ו להכריע בין הרים גדולים כי מי אנכי ולא צאתי אלא לברר דעת כל הראשונים ז"ל כזה עד מקום שידי יד כהה מגעת, ולדינא יחבאר אי"ה בסוף הקונטרס. (עיין הערה בחוקן העניינים).

לד

ובמה שהביא עוד הרמב"ן מהספרי שזכרו א"י וכו' ואמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות, הנה בגמ' לא מלינו זה, אלא בשבועות דף כ"ט ובמנחות

אעפ"כ נאמר כן לישראל עד כמה גדול כחו של משה שאפילו ה' אומר דבר רחוק כזה בוודאי ה' צו הכלה ללמוד מה דכש"כ כמה שאומר לעלות לא"י, וא"כ ק"ו שאין קושי' כמה שאמר הכרייתא להודיע עד כמה חשיבות הדירה בא"י שהיא אפילו צעיר שרובה עכו"ם ללמוד מה ק"ו על עיירות של ישראל.

לב

וי"ש להעיר עוד דהנה בגמ' ברכות דף ע"ו ע"א אמרו אכל לחלה מהדר ועד כמה עד פרסה והנ"מ לקמ"י אכל לאחורי אפילו מיל אינו חוזר, ומינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. וכן הוא הלשון ברי"ף וש"מ פחות ממיל הוא חוזר וכן הוא להלכה ברמב"ם פ"ד מה' חפלה וצ"ע אור"ח סי' נ"ב. ועכ"פ מבואר כזה בגמ' ובראשונים דכיון שאמר הלשון אפילו מיל הוי הוכחה לדינא דבבבא פחות מה אין הדין כן דלשון אפילו הוי רבואת ואין לך צו אלא אותו הגבול. וא"כ גם כמה שאמרו לעולם ידור בא"י אפילו צעיר שרובה עכו"ם כיון שכזה הלשון אפילו הוי רבואת וגבול דלא יותר, דמקום שהוא גרוע מרובה עכו"ם לא אמרו לדור בא"י.

והנה מבואר בגמרא ובכל הפוסקים דהמינים והאפיקורסים שבישראל גרועים מעכו"ם שהרי בעכו"ם לא מעלין ולא מורידין ובאפיקורסים מורידין ולא מעלין כמבואר בגמ' ע"ז דף כ"ן, וברמב"ם פ"י מה' ע"ז ופ"ד מה' רולא וצ"פ י"א מה' עדות שהם פחותין מן העכו"ם. וכן הוא צ"ע וי"ד סי' קנ"ה וחז"מ סי' תכ"ה. וברמב"ם פ"י מה' ע"ז כתב הטעם שאפיקורסים גרועים מן העכו"ם שצביל שמשירין את העם מאחרי ה', וגרלה הטעם כזה שצביל שעלולים יותר מן העכו"ם להסיר לב העם מאחרי השי"ת וא"כ הדבר פשוט שגרע הרבה יותר לדור צעיר שרובה מינים ואפיקורסים מעיר שרובה עכו"ם, ובפרט בזמן התנאים שכבר צטלוהו ליאר דע"ז כמו שאמרו בגמ' ע"ז דף י"ז ריש ע"ב חייל אפתחא דע"ז דנכים יארי ופירש"י ז"ל נשחט יארל אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, אלא שאעפ"כ חמיר

ובחידושי הרמב"ן שם מצוה קט' יותר שצ"ח קוש' זו צ"ח החס' דהא"ך ילפין מלית דמה ללית שכן שקולה כנגד כל המלות ותי' וז"ל דלא דייקין הכי בשכרן של מלות וכו' דלאוי דשבת לדינא חמירי ועשה ללית לא חמיר אלא למחן שכר ואי אחת יודע מתן שכרן של מלות, עכ"ל. ומצוה צ"ח החילוק שמה שהוא שקול יותר לענין מתן שכר ולא נאמר בו אחת חומר לענין דין אין בו יפוי כח יותר לדחות אחת מלוא אחרת כי לא נמסר לנו לדון אלא בחומרא וקולא שהיא לדינא אצל מה שהוא לענין מתן שכר זה לא נמסר אלא להקצ"ח, וכעין מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' תשובה ה' צ' שמה שאמרו שידון בזכויות ועונות ההרי רובו אין שיקול זה לפי מנין הזכויות והעונות וכו' ואין שוקלן אלא בדעתו של קל דעות והוא היודע הא"ך עורכין הזכויות כנגד העונות עכ"ל. וע"כ מה שחלוי צענין השכר אין אהנו יודע עד מה ואף דמה שלית שקולה כנגד כל המלות ילפין מקרא דוראיתס אותס וזכרתס אח כל מלות ה' מ"מ אין לפרש זה אלא כנגד השכר ואין צ"ח לענין דינא לענין דהיית אחת מלוא. ועדיין צ"ח אלא שאין להאריך צ"ח כ"כ כי וודאי הוא דע"כ ז"ל כן מדחזין דגמריין עדול"ת מכלאים צליתס אף דילפין מקרא והיא מימרא מצוה צ"ח שלית שקולה כנגד כל המלות, וא"כ אף ממה שנראה לכאורה פשטות דברי הספרי ששקולה ישיבת א"י ככל המלות מ"מ לק"מ מה שלא עשו עי"ז רבותא צ"ח מה שנדחה מפני מלוא אחרת.

אב"ר עדיין קשה לדעת הסוצרין שיש צעלי לא"י מ"ע אף אם אינו לדינא יותר ממלוא אחרת מ"מ זה וודאי שיש בדחיית שתי מלות רבותא יותר מצמלוא אחת וא"כ למה לא אחר אלא גדול ת"ת מצנין ציהמ"ק שהיא מלוא אחת הו"ל למימר יותר רבותא שהוא גדול משתי מלות ישיבת א"י וצנין ציהמ"ק. ורואיתס אח"כ צעורי אצן שם צמגילה שבהקשה צמה שלמדו מעזרא שגדול ת"ת מצנין ציהמ"ק דילמא שקולין כן מש"כ לא ה"י מחויב לעלות ותי' שאלו היו שקולין ת"ת וצנין ציהמ"ק ה"י מכריע צ"ח מלות ישיבת א"י דהוי תרתי עס צנין ציהמ"ק אצל כיון שח"ת גדול מצנין ציהמ"ק לכן אין מכריע צ"ח גס

דף מ"ג ע"א ועוד, אמרו כן על מלות ללית ששקולה כנגד כל המלות, וברש"י ז"ל סוף פ' שלח חש צ"ח מלות ששקולס ככל המלות, עי"ז ושבת וללית, ומדלא חש צ"ח ישיבת א"י נראה לכאורה דאינו סובר כן צ"ח צ"ח א"י. — שוב העיר אותי ח"א מדברי הגמ' צ"ח דף ע' ע"א שקולה לדקה כנגד כל המלות ולא הוצא גס זה ברש"י ז"ל אלא דתנא ושייר או משום דרש"י חושב רק אלו הסמוכין, ואם כן אין רא"י מדברי רש"י. אצל עכ"פ על הרבה מלות מלוא צ"ח ששקולה כנגד כל המלות ועל ישוב אצן ישראל אינו מוזכר כן צ"ח כלל. ובגמרא מגילה דף ע"ז ע"ב חיתא גדול תלמוד תורה יותר מצנין צ"ח המקדש שכל זמן שצריך צן נר"י קיים לא הניחו עזרא ועלה, והנה לא הזכיר מאומה שתלמוד תורה גדול מעלי' לא"י שהרי לא עלה, וז"ל שאין זה רבותא כלל אלא הרבותא היא שגדול מצנין ציהמ"ק, ואם ישיבת א"י היא שקולה כנגד כל המלות מה שלא מלוא זה צצנין ציהמ"ק הו"ל למיקט הרבותא מה שגדול מעלי' לא"י או עכ"פ ה"י לו להזכיר שיהיה ישיבת א"י וצנין ציהמ"ק, ומדשצ"ח לגמרי ישיבת א"י ולא צ"ח להשמיענו אלא מה שגדול מצנין ציהמ"ק שמש מניה שלא ראו שום רבותא צמה שמהא אחרת דוחה ישיבת א"י, ואם סברי דשקולה כנגד כל המלות הוא דבר תימה מה שלא ראו בדחיית שום רבותא. הגס שמה ששקול כנגד כל המלות אין נ"מ לענין דהיית מלוא אחרת שהרי מה שעשה דוחה ל"ת ילפין צגמ' יצמות ד' ג' מכלאים צליתס וכח צ"ח שם הריעצ"א וז"ל יש מקשים היכי ילפין מלית לכל התורה דילמא עשה ללית שאני שהוא שקולה כנגד כל המלות, וי"ל דהא לא חשיבא חומרא דהא חסן הוי רץ למלוא קלה כצחמורה שאין אחת יודע מתן שכרן של מלות עכ"ל. ולכאורה אינו מוזן שהרי כמה פירכות צגמ' שם דלא נוכל למילף עדול"ת ממלות שיש להם אחת מעליותא כמו ממילה שנכתרו עלי' ו"ג בריחות ומתמיד שישנו לפני הדיבור ועוד כמה פירכות שם כה"ג ולא אמריין דכיון דחסן הוי רץ למלוא קלה כצחמורה אין נ"מ צ"ח מעליותא למילף מיני' על כל המלות ולמה לא חשיב זה ששקול כנגד כל המלות פירכא לענין דלא למילף מיני' על שאר כל המלות כמו פירכות האחרות שצ"ח צ"ח.

סוברים דכל תוספתא או זרייתא שלא הוכרח בגמ' משנשתא היא דמסתמא כיון שרזו חכמי הש"ס לחבר התלמוד חקרו ודרשו בכל הספרים וזיכרו אותם שחס בני סמכא דדוקא כמ"ש הר"ש אלגזי צ"ט גופי הלכות ואף מדברי המשנה אין לומדין הלכה אלא מדברי הגמ' כמבואר בש"ס צ"ב דף ק"ל ע"ב ובש"ס נדה דף ז' ע"ב ופירש"י ז"ל שם דאין למדין הלכה מתוך המשנה מזרייתא ששנוי' בהן הלכה כפלוגי, שהאמוראים האחרונים דקדקו בטעמי התנאים והעמידו הלכה על דוריה, וזירושלמי אמרו אין למדין לא מן הלכות ולא מן האגדות ולא מן התוספות אלא מן הגמ'. וז"ל האו"י הגדול בתשובותיו סי' תשנ"ד והנה התלמוד שלנו שאנו עוסקים בו תמיד כמה גידסות משונות יש בו כ"ש זרייתא וירושלמי שאין לנו עסוקין בו ואפילו תוספתא דר"ח ספרא וספרי אנו רואין שצמח מקומות מציאן בתלמוד ומחסר בהן ומייתר בהן לפיכך אין לסמוך על שום זרייתא אם היא נגד התלמוד כי התלמוד נכתב להוראה וכו' כי הספרים נשתצו בידי סופרים או היו פלוגתא ואילו הוצא בתלמוד שמה היו משצין או מעמידין אותה כיחידא לפיכך אין לסמוך כ"א על התלמוד.

ועי' ברמב"ם פ"ו מה' מעילה ה' ד' שתמה הראצ"ד על הרמב"ם למה סמך על תוספתא שהיא נגד המשנה והגמ'. ובכ"מ תי' שאפשר ליישב התוספתא שאינה סותרת המשנה והגמ' לכן הביאה, ובה' מקואות פ"א ה' י"א הוא צהיף שהרמב"ם השמיע התוספתא והראצ"ד הביאה וכתב שם צכ"מ העטם שהשמיעו הרמב"ם והראצ"ס התוספתא צצביל צצמנה נכתב צסתם, משמע שאין המשנה סוברת כוותי, וז"ל להראצ"ד ושאר פוסקים שהציאו אותה התוספתא שאפשר לתרץ ולהשוות עם דברי המשנה וא"כ אף שרואין לפעמים צראשונים שמציאין ראי' מזרייתא שלא הוצא בש"ס צ"ל שהצינו שאינו כנגד הש"ס. גם אין קושי' על ראשונים שאינם סוברים צזרייתא שלא הוצא בש"ס ד"ל שהצינו שאין כן דעת הש"ס. וא"כ אין קושי' כלל על רש"י והרמב"ם וסויעתם מדברי הספרי צישיצת א"י שלא הוצא בש"ס. וכבר כתצתי דאדרצא יש ראיות מן הש"ס שאינה סוברת כן. ואם הרמב"ן ז"ל הביא דברי הספרי מ"מ גצרא

מאות ישיצת א"י ויעי"ש. וגמלא לפי"ז שעיקר הילפותא היא יען שישנו גם מאות ישיצת א"י. אבל עדיין קשה כיון שישיצת א"י היא לורך לאותו הילפותא הי' לו להזכירו עכ"פ ומדוע משמיטו לגמרי ולא יזכר ולא יפקד שמה.

ולכאורה מזה ראי' לדעת רש"י והרמב"ם וסויעתו שאין מ"ע צעלי' לא"י ואעפ"י י"ל כתירונו של העורי אצן שאלו הי' שקולין ת"ת וצנין ציהמ"ק הי' מכריע ישיצת א"י כיון שעכ"פ כשיצב שמה מקיים מאות התלויות צארץ, גם התורה והעבודה חשובה שם יותר, ומה שלא הזכיר מזה צש"ס אין קושי' דכיון צצעת שהי' עדיין צצבל לא הי' עדיין חיוב מזה עליו לעלות לא"י לכן א"א לחושבו צין הדחיות אלא היכא שהוא שקול מיסתברא שמכריע. ובמפורשים יש עוד תירוטים אחרים על קושיצת העורי אצן ואין להאריך אבל זה וודאי שאם נימא שיש חיוב לעלות לא"י נמלא שדחה עזרא אז שתי מאות חיוציות שעליו וכו"ל להזכירו שדחה שתי מאות ולא להעלים אחת ולהזכיר רק האחרת.

ולפי' מה שהצאתי לעיל שאפשר לפרש גם צדעת הרמב"ן שמעת שגזר גזירת הגלות אין המלכה של ישיצת א"י אלא להיושבים שמה שאין רשאים לצאת משם אבל לא על היושבים צחור"ל שיהיו מחויבים לעלות ולפי"ז אפשר שהי' גם צזמן צית שני כן דגם אז לא הי' עדיין הפקידה לכל העולם לעלות כמ"ש הרמב"ן צמאמר הגאולה ועדיין הי' אז גזירת הגלות, לכן אפשר דהיינו טעמא דש"ס דמגילה שלא הזכירו מזה. ועכ"פ רש"י והרמב"ם דלא נחתו לחילוקים אלו אפשר הי' להם ראי' מלשון הש"ס שאין מ"ע מפורשת צחורה צישיצת א"י. ולהלן צסוף הקונטרס יתצאר שיש עוד ראיות יותר מן הש"ס לדעת רש"י והרמב"ם צזה.

לה

ואם כנים הדברים שהצינו כן מדברי הש"ס חו אין מקום להקשות עליהם מדברי הספרי שהרי כללא הוא צצכ"מ דברי הש"ס עיקר, והרבה פוסקים

ואין ראי' ממח שדורשין אחת דרשה במקום א' שכן דורשין גם במקומות אחרות אם לא נמלא כן בש"ס וא"כ מה זו ראי' ממח שדרשו בגמ' בזכירת עמלק שדורשין כן גם במקומות אחרות שלא נמלאו בש"ס. ומה שהספרא הביא כל בג' דרשות זאח"ז אין ראי' על הש"ס שהביא רק דרשה אחת ושציק האחרוני לומר מדקיימא מקאמא קיימא כולה בלא אדרבה מבואר ברא"ש פ"צ דזכרות ס' ט' דמדנקט בגמ' שבת טעמא חדא ושציק טעמי אחרוני דמנחות שמע מינה דאליבא דהלכתא נקט טעמא וכן הוא בתוס' סוכה ד' י"א ד"ה דרצ דמדנקט האי טעמא ושציק טעמא אחרונה דפ' התכלת ש"מ דהוא עיקר. וכן כאן אין סברא לומר מדקיימא דרשה אחת קיימא כולה בלא אדרבה מדכיוצו בש"ס רק אותה הדרשה ושציק האחרוני ואין זכר למו בש"ס ש"מ דלא סברי להלכה בלא אותה הדרשה כי מה שהוא להלכה קצו בש"ס לא זולת. ומה שתפס עליו שאינו ספרי בלא ספרא אין נ"מ שאין הכוונה בשביל שסתם ספרי ר"ש הוא ולא קי"ל כותי' דאף אם ר"י הוא איכא למימר דיחידא בלא ש"מ סתם ספרא ר"ש נראה דהוא ע"ס דסתם ספרא ר"י אצל לענין הכוון אין נ"מ כמו שהבאתי דברי באו"ז דבין צחופתא וספרא וספרי מה שלא הוצא מהם בתלמוד איכא למימר דיחידא הוא, או שמא נשתבש בידי סופרים ואין סומכין להלכה בלא על התלמוד, וכן כן דברי השאג"א, בהם שמלינו כ"פ בראשונים שמביאים ראיות להלכה מצרייתות שלא הוצאו בתלמוד צודאי שהראשונים ז"ל הבינו היטב לתרץ למה לא הוצא בתלמוד, גם ה' להם הוכחות שלא נתבארו לפנינו ולהם משפט הבחירה, אצל לא נוכל לעשות קושיות על הראשונים מצרייתת שלא הוצא בתלמוד, וכבר הבאתי שיש מקומות דפליגי הראשונים בכ"ג.

לו

אמנם נלפע"ד שכן א"ל לכ"ז כי אפשר להשוות דברי הספרי עם דברי הש"ס ודעת רש"י והרמב"ם ז"ל ושפיר מלי סברי שגם מדברי הספרי אין ראי' כלל שיש מ"ע ציטצת א"י עפ"י מ"ש הרמב"ן ז"ל בעצמו בסוף פ' אחרי עכ"כ ותעמא בארץ

אגבא קא רמית. וכבר הבאתי פלוגתות הרמב"ם והראש"ד בכ"ג גם בשאר עניינים מצרייתות שלא הוצאו בש"ס.

ובש"א ס' י"ג עלה וגסתפק בהזכרת יל"מ שהיא מה"ת אם סגי בהרכור או לריך דייקא הזכרה צפה, והביא ראיות מן הש"ס שצריך להיות צפה ולא סגי בהרכור, בלא דקש' לי' מדאמרינן במגלה י"ז גם בזכירת עמלק דמקשי ממאי דהאי זכירה קריאה היא דלמא עיוני בעלמא ומשני לא סלקא דעתך דכתיב זכור יכול בלז כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלז אמור, ומה אני מקיים זכור צפה, ש"מ טעמא דכתב רחמנא לא תשכח דשכחת הלז אמור גלי לן קרא יתירא דזכור צפה הוא, הא לאו הכי הו"א זכור בלז, וא"כ לכאורה צו"מ שאין לנו קרא יתירא אפשר דסגי בזכירה בלז וא"ל צפה. ומסיק דכיון דגלי לן קרא פ"ה בזכירת עמלק דזכירה הוי צפה מיני' ילפינן לכל הזכירות שצריך להיות צפה ולא סגי בלז. ולבסוף קשיא לי' כיון דבספרא יש ג' דרשות כאלו בזכירת שבת ומרים ועמלק בכולן דריש קרא יתירא ללמד על זכור שהוא צפה ואם נימא דמזכירת עמלק ילפינן על כל הזכירות למה הולכנו עוד שתי דרשות וכיון דיש ג' דרשות ע"ז הוי ג' כהוציאם הבאים כאחד ואין מלמדן ומי"ל למילף על יל"מ. ואעפ"כ כתב דלענין הלכה כיון דיש ראיות מן הש"ס דאין יולאין הוצאת הזכרת יולאית מנאים בהרכור אפילו את"ל דהביא דספרא לא ס"ל הכי נקטינן בגמ' שלנו, ועוד דהא קי"ל סתם ספרא ר"ש הוא א"ל דס"ל לגמ' דידן דיחידא הוא ופליגי רבנן עלי'. ובחורר תמימה פ' עקב כתב על דברי השאג"א האלו שגיאות מי יצין שאין זה ספרי דסתם ספרי ר"ש ולא קיימ"ל כותי' בלא הוא ספרא וסתם ספרא ר"י. גם הקשה דכיון דדרשה אחת מצרייתת זו לענין זכירת עמלק בזה צחמא בגמ' וקצו' להלכה ובקיום מקאמא להלכה בלא קיימא כולה, וסיים ע"ז ואין קץ לפליאה.

ואינני רואה צד שום פליאה לא מיני' ולא מקאמא שהרי מבואר בתוס' חולין ד' פ"ח ע"ה ד"ה ור"י שאין מדמין הדרשות בלא מה שהש"ס מדמה

מבחו"ל ואולי יותר מכפלים. ולפי"ז אין ראוי כלל מדברי הספרי שיש מ"ע בישיבת א"י שכרי מדמה הרמב"ן ז"ל בזה גם משפט סדום והכותים ושאר האומות שבדודאי לא נלטו על ישיבת א"י, ומ"מ ז' המלות שלהם חמורים הרבה יותר בא"י מבחו"ל וזהו למעלה המקום שהוא נחלת ה' כמו שהאריך בזה הרמב"ן ז"ל.

וא"כ גם בזה שאמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות שהוא ג"כ מעטם הנ"ל כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא בשביל שהתורה והמלוא שמה הוא יותר מבחו"ל בשביל מעלת המקום וקדושתה א"כ אינו תלוי כלל אם יש מ"ע על הישיבה שם או לא, ואינו דומה למה שאמרו בע"ז ושנת ולינת ששקולים כנגד כל המלות דהם מדברים מעט המלות בעלמא ששקולה כלל המלות אבל בספרי בישיבת א"י אין ראוי שמדבר כלל אם יש מלות בישיבה אלא שהמקום גורם לכל התורה והמלות שמרוויח שמה כנגד כולם וא"כ אין ע"ז סתירה מדברי הש"ס, גם רש"י והרמב"ם מלי סברי כדברי הספרי כי לא דברו מה מאומה ולדינא אין נ"מ בזה. ואינו מובן לכאורה מה שהביא הרמב"ן ז"ל ראוי מדברי הספרי הלא הוא בעלמו צפי' החומש כתב אותו הענין שהבאתי למעלה, ואולי אין כוונתו להכריח מדברי הספרי, שקודם לזה סיים שיש מ"ע בישיבת א"י כאשר הכריח זה מראיותיו הקודמים ושם אח"כ הביא בסתמא דברי הספרי ולא כתב כלל שיש ראוי גם מדברי הספרי ויוכל להיות שהביאו רק לריוחא דמילתא שמלבד שיש ראוי דהוי מ"ע יש בזה עוד ענין חשוב יותר בדברי הספרי. וכבר הבאתי מדברי הב"ח שדרך הפוסקים שעל מה שיש להם יסוד חזק מוספין בראיות אף שאינם עיקר כלל. ובסוף הקונטרס יתבאר יותר דברי הרמב"ן בזה. ועכ"פ זה ודאי שאין מה קושיא על רש"י והרמב"ם וסייעתם, ומחוראם בזה"י כל הקושיות שהקשו על ש"י רש"י והרמב"ם ז"ל.

לו

ובעיקר דברי הספרי שכתב שישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות שלפי עמנו של הרמב"ן ז"ל

שהאריך לבאר שאף עריות שאינם ממלות התלויות בארץ מ"מ חמורים הרבה יותר בא"י מבחו"ל כי עיקר המלות המה בא"י ויעקב אבינו לא נזכר בחו"ל באיסור שתי אחיות ובצואו לא"י מתה רחל בדרך יען שנשאת באיסור האחר ואל"א שיהי זה בא"י. והכותים לא היו עושים צארכם בעצדם את אלהיהם ובצואם בארץ ה' ועשו כמעשיהם הראשונים שלה בכם את האריות הממיתים אותם, וכתב שם באמנע הדברים דבשביל שיעקר המלות להיושבים בארץ ה' לפיכך אמרו בספרי ישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות שבתורה. וכן כתב הרמב"ן צפ' וירא צפסוק ונדעה אותם שמשפט סדום ה' למעלה א"י וכו' וראה הקצ"ה שיהי לאות לבני מרי לישראל העתידים ליורשה כאשר התרח בזה גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום וגו' אשר הפך ה' בצפו ובחמחו כי יש באומות רעים וחמאים מאוד ולא עשה ה' להם ככה אבל למעלה הארץ האחת ה' הכל כי שם היכל ה' יעיי"ש. ועכ"פ מפורש יולא בדברי הרמב"ן ז"ל שהעטם צמ"ש הספרי שישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות הוא בשביל שהתורה והמלות שעושין בא"י הוא יותר מהתורה והמלות שבחו"ל.

ובספר אספקלריא המאירה על הזוה"ק פ' בבר כתב דלפי מה שכתבו חכמי האמת ששם אלקים שולט בכל העולם ובא"י שולט גם שם הוי' נוסף על שם אלקים לכן היניקה בא"י היא כפולה מצל העולם דהם באה היניקה מצ' השמות, וכתב בזה לפרש מ"ש בכתובות דף ע"ה וחד מינייהו עדיף כחרי מיין שהוא בשביל שהיניקה שם כפולה שצאה משני השמות לכן הוי' כחרי מיין יעיי"ש שהאריך. והנה לפי היסוד הזה שצא"י היניקה משניהם גם משם הוי' נוסף על שם אלקים הוי' החשדון יותר מכפל כי השפעת השם הוי' מרובה משם אלקים, והנסתרות לה' אלקינו. ועכ"פ עיקר הרעיון הוא מדברי הרמב"ן ז"ל שצא"י הוי' התורה והמלות הרבה יותר מבחו"ל, אלא שלא כתב חשדון ואולי הוא יותר מכפלים כמ"ש הרמב"ן שיעקר המלות ליושבים בארץ, ומובן עמנו ונימוקו שכתב דבשביל כך אמרו בספרי ששקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות שכרי מרוויחין בישיבת א"י בקיום כל התורה כולה שהכל הוא יותר

לא מופער משום מלוא חיונית שעליו א"כ יש מקום לטעות שאפשר הוא מקיים מלוא גם בישיבתו בא"י דאף שמגדיל את העצירות הרבה ע"י ישיבתו שם מ"מ אין עבירה מכבה מלוא כוודע ובמלות נשיאת כפים שנלמד מקראי דכחן שהרג את הנפש וכן עובד ע"ז לא ישא את כפיו ולדעת הרמב"ם פט"ו מה' נ"כ ה' ג' אפילו ה' בשגגה וגם עשה תשובה אינו מועיל להיות ראשי אח"כ לישא את כפיו, ומ"מ בשאר עצירות שאין לנו לימוד מקראי למונעו מנ"כ הוא נושא את כפיו אפילו לא עשה תשובה, וכחצ הרמב"ם שם בה' ו' העטס לפי שזה מ"ע על כל כחן וכן שראוי לנ"כ ואין אומרים לאדם רשע הוסיף רשע והמנע מן המלות, וכן הוא לשון זה בעור או"ח סי' קכ"ח אבל י"א דווקא בעשה תשובה כמו שהביא המג"א בסי' קכ"ח ס"ק נ"ו.

ורבאורה יש מקום לטעות גם במלוא זו של ישוב א"י לדעת הרמב"ן שאין למונע מעשיית מלוא אף מי שהוא צעל עבירה, והנה באצני נזר בחשו' סי' תנ"ד כתב קודם מסכתו שאין מלות ישיבת א"י אלא באיש לדיק שאם היו כל ישראל כמותו היו נגאלים או בשעכ"פ ספק לו אם איש לדיק הוא ואם לאו יליאתו מחו"ל לא"י חנם אין כוסף ונחת רוח בליאתו, והביאו לכך הקושי' העלומה מה שאמרו בגמ' ברכות דף נ"ז ה"א ה"א ששורים בחלום סרו עונותיו חמר ר' זירא אגא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי צהלמא וקשה עוצא שישיבת א"י היא מלוא ואפילו נצוה ורוב"ק אין להם עסק בהלכה כי לא בשמים היא ואין ישיגה בחלומות, וע"כ העלה מזה שאין המלוא אלא בלדיק גמור שאין צו חטא אלא שאח"כ כתב שאין כן משמעות הפוסקים, ובתוך אריכות דבריו כתב ד"ל דבמלוא דאורייתא אין לדקדק אם הוא ראוי או לא כיון שמלות המקום היא בהדי כבשי דרמנא למח לך ולדעה זו ל"ל דמה שלא עלה ר"ז עד שראה ששורים בחלום הוא צביל דסובר דבזה"ל ליכא מלוא רק דרבנן ובדרבנן קיי"ל בעירובין עבדין עובדא וחדר מוהבנין חיובתא ועושה מעשה בהוראת רבו אף שנראה להיפך ע"כ לא עבר על דעת ר"י רק כשראה שהוא נקי מהחטא אזי הוא הסביר לדור בא"י מה"ת לכן עלה, והאריך בזה

הוא צביל שכל התורה והמלות חסודים וחמורים יותר בא"י נמלא שאין זה אלא צמי ששומר כל התורה כולה ואינו עובר עבירה, שהוא מרווה בישיבתו בא"י כנגד כל המלות, אלא שקולה א"י כנגד כל המלות שבתורה, אבל מי שהוא ח"ו צעל עבירה אלא הוא בהיפך דלגבי שקולה א"י ככל העצירות שבתורה ר"ל דחדא טעמא הוא, דכמו שמרווה ע"י ישיבתו בא"י צכל המלות שעושה כמו כן הוא מפסיד ע"י ישיבתו בא"י צכל העצירות שעושה דחמורים שם יותר כמו שהביא הרמב"ן ממשפט סדום וכדומה, ונמלא שחלוי זה לפי המעשים שעושה שם וא"כ אותן התנאים הקדושים שמצא בספרי שצבו בזכרם את א"י ששקולה כנגד כל המלות הן ה"מח שקיימו בא"י כל התו"כ ולא עשו שום עבירה מעולם ה' להם זכות גדול צכל מעשיהם ע"י ישיבת א"י ועל דא קא צכו על האי שופרא דבלי צארעא דחו"ל אבל הכשלים שם בעבירה ר"ל הוא בהיפך כח"ל ואין הישיבה בא"י דבר השוה לכל נפש אלא חלוי בהמעשים הנעשים שמה והוא ע"ד שאמרו בגמ' עירובין דף י"ג ע"ב נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נצרא משנצרא, וכחצ המהרש"א בסוף מס' מכות דף כ"ג שהלשון נמנו וגמרו הוא שמו את העשין והל"ת שהל"ת מרובין מהעשין ונמלא שהוא קרוב להפסד מלשכר לכן נוח לו שלא נצרא, ובחסום שם בעירובין דף נ"ח וצ"ז דף ה' ד"ה שאלמלא כתבו לחלק דמה שאמרו עוב לו שלא נצרא זה צסחם צני אדם אבל לדיק אשריו ואשרי דורו, וככה הוא ממש בישיבת א"י דצסחם צני אדם הוא קרוב להפסד מלשכר, אבל לדיק אשרי חלקו של מי שזוכה לעבוד השי"ת צעיר ה' שמה ואין קץ למתן שכרו.

לח

הנה כל הני"ל וודאי צרור שאין מקום להסתפק צו שכן הוא לדעת רש"י והרמב"ם וההולכים צשיעתם שאין חיוב מלוא צעלם הישיבה בא"י אלא שהחשיבות הוא צקדושת המקום צקיום התורה והמלות שמה. אמנם לדעת הרמב"ן וההולכים צשיעתו שיש מ"ע דאורייתא צעלם הישיבה בא"י וכיון דאף צמי שצובר עצירות ומצטל כמה מלות שאינו מקיימם מ"מ

הדין וכמ"ש והדר מותצין תיובתא לברר הענין דלכן כתבו הרדכ"ז והרמ"א דמייירי שהוא ספק להחלימדי אבל בכאן כבר היה השקלא ועריא דין ר"י לר"י וכמבואר שם בגמ' כתובות כל הויכות והקשיות והחירותים שיש בדבר ור"י עמד על דעתו והוי משתמע מניין דר"י דבעא לעשות מעשה היפך דבריו והאריך אפשר לדמות זה למה שאמרו דדרכנן הדר מותצין תיובתא, וליכא למימר שגם אלל ר"י היה בדבר בספק ולכן הקיל דרכנן והחמיר דאורייתא דאם נימא דאלל ר"י היה ספק ובדרי' לא מנינו שום ספיקא שהרי החליט ואמר עובר צעשה חזי כללא הוא בכל הפוסקים דלא שצקין פשיטותא מקמי' ספיקא והאריך פסקו כר"י וע"ז אנו סומכין אס גם לדעת ר"י אינו אלל ספק, אלל ברור הדבר שר"י סובר כן בהחלט ופליג על ר"י ועשה מעשה היפך דבריו, וכן הוא משמעות דברי הש"ס, וקשה עוצא האריך תלה הענין בחלומות.

גם צעיקר הסברה שכתב האבני נזר לחלק שאם הוא דליק גמור היא מלוא דאורייתא ואם לאו היא מלוא דרכנן אף שכתב דזה איזה סברה אלל קשה להעמיד הלכה על המלואות סברות חדשות שאין להם זכר בגמ' ובראשונים. אלל שגם לפי סברתו לחלק בכך אינו מתורץ הקושי' במ"ש לעיל. ולפענ"ד הוא ענין פלא מה שר"י מנע עצמו מליסע לא"י עד שהראו לו מן השמים שהוא נקי מכל חטא ואמרו בגמ' כתובות דף קי"ב ע"א ר"י כי הוה סליק לא"י לא אשכח מזבא למעצר נקט במזבא ועצר אמר ל"י הוה דרוקי עמא פזחא דקדמיתו פומיכו לאודנייכו אכתי צפזפותייכו קיימיתו ופרש"י ז"ל עודכם צבהלחכם להכיר לעשות דבר צלא עתו ואמר ליה דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אלא מי יימר דכיניא לה, וא"כ ה"י לו השתוקקות כ"כ לעלות צבהלה יתירה שמה לא חכה לה ונהרות וגשרים לא עכבוה, אלל יראת חטא שה"י מחיירא שמה יש צו איזה עון עי"ז נסוג אחר מעלות וא"כ מי לא יירא ולא יפחד, והלא עיקר סמיכתנו היא רק על ר"י דלא מנינו היתר מפורש דלא קאי השצועה על יחידים אלל על העלי' בחומה אלל בדברי ר"י, ואם גם ר"י בעצמו לא עשה מעשה כשמעתתי' עד שהראו לו מן השמים שהוא

בחילוקים למה שנשכח נקי מחטא הוא דאורייתא ואם לאו הוא דרכנן ועי"ש שהאריך וכתבתי התמלית בקיור.

אבל דבריו ז"ל בזה אינם מוציאים כלל ראשית מ"ש לתרץ ולכן לא נסע ר"י לא"י כיון שהוא דרכנן לכן עשה כדעת רבו אף שדעתו צהיפך יען שקיי"ל צעירוצין דרכנן עבדין עובדא והדר מותצין תיובתא וזה חמ"י ראשית לא מייירי שם בגמ' כלל לעשות בעצמו מה שסובר הכיפך דלא איירי אלל אס למחות צרכו העושה וכמו שפירש"י ז"ל שם צעירוצין סוף דף ס"ז ע"ב דדרכנן שצקין לחכם לעשות כהוראתו והדר מותצין ל"י ללמוד אס יפה הורה וכן הוא הלשון צשו"ע וי"ד סי' רמ"ב סעיף כ"ב ברמ"א שם הוראה רבו עושה מעשה ויש לו להקשות ע"ז אס הוא איסור דאורייתא יקשה לו קודם המעשה ואס הוא איסור דרכנן יניחו לעשות המעשה ואח"כ יקשה לו הואיל ואינו יודע וודאי שעובר אלל שיש לו להקשות ע"ז עכ"ל. וא"כ לא מייירי כלל אלל להניח רבו לעשות כדעתו.

ובתשובת הרדכ"ז ח"ד סי' אלף ל"ג שאל שם השואל על הא דאמרינן דדרכנן עבדין עובדא והדר מותצין תיובתא אס יהי' הדין כן אס נסתפקנו צדין מן הדינים צדבר שהוא מדרכנן וברי הספרים מניין אללנו נלך לבקש הדין או דילמא כיון שיש לנו ספק והוא מדרכנן נעשה ואח"כ נבקש הדין, והשיב עי"ז ח"ל זה ענות גדול צבהנת המאמר שהרי אס הרב צעל המעשה נסתפק צדין אין לו לעשות מעשה עד שיצבר לו הדין אפילו צמילתא דרכנן ואע"ג דספיקא דרכנן לקולא כה"מ צדבר שהספק צא מעצמו אלל צספק שגפל מחסרון ידיעה צבה לא אזלינן לקולא כלל והא דאמרינן דדרכנן עבדין והדר מותצין צזמן שהרב יודע וברור לו ועושה מעשה וא' מן התלמידים יש לו ספק או קושי' על המעשה אס דרכנן עבדין וצחר מותצין וכן הוא המעשה צעירוצין, וזה פשוט מאוד, עכ"ל. וברי שזה ברור דלא מייירי שם אלל אס למחות צרכו שצבר לו הדין וכתלמיד אין לו אלל ספק או קושי' עי"ז כלשון הרמ"א ז"ל. ועוד הלא לא מייירי התם אלל ערס שנצבר להחלימדי

נקי מכל חטא נפל פותח בצורה כי מי יוכל לומר עברתי מחטאי כמו ר"ז צפת שהראו לו בן מן השמים.

לש

עוד קשה לי מגמ' פסחים דף מ"ע ע"א אמר רב כהנא אי לא נסיבנא כהנא לא גלאי אמרו לי וכו' למקום חורב גלית לא גלאי כדגלי אינשי ופירש"י ז"ל רב כהנא עלה מצבל לא"י כדאמר בהגחל ומאכיל, לא גלאי כדגלי אינשי שאר תלמידים יואאין מדעתן ואני יאיתי על כרחי מחמת מרדין ואימת מלכות. וקשה עובד דל"מ לפי דעת הרמב"ן שהעולה לא"י מקיים מ"ע דאורייתא האך קרא לזה גלות ועונש על דנסב כהנא מה שעלה בידו לקיים מ"ע דאורייתא דאף שחלת יאיתו לא ה' מדעת עצמו מ"מ הלא במלכות דאורייתא גם כפאו ואכל מזה יאף אף שלא ה' כלל כוונת מנוח, ומכש"כ בבהך דרב כהנא שבדודאי אח"כ נחכוון למנוח, ובפרט שבה למקום חורב למתיבתא דר"י ור"ל האך השב זה לגלות, וכן כששאלו אותו וכלא למקום חורב גלית למח לא שאלו אותו ג"כ והלא לא"י גלית.

ונראה מה שפ"ז לא ה' שום הוב אמינא בעולם שמה שבה לא"י לא ה' גלות אלא ע"ז ה' להם הו"א שיען שבה למקום חורב לכן לא ה' גלות וגם ע"ז השיב שכיון שלא בה מדעת אלא מאימת מלכות ה' זה גלות ולא נמלא אח"כ בש"ס שום תשובה ע"ז וכו' פלא אף לדעת שארי הראשונים ז"ל שסברי שאין מ"ע ציטיבה בא"י מ"מ זכה הרבה בכל מלכות התלויות בארץ וגם כל חורבתו ועבודתו להשי"ת חשוב שמה הרבה יותר וכל השתוקקות שלהם ה' רק לעבודה השי"ת, ואינו מוצן למח נקרא זה אצלם גלות, ולא ראיתי מי שיחטור לתרץ זה, ובעיני נע"ג ליישב כ"ז ואי"ה בסוף הקונטרס אחר ביאור כל השיטות אדבר עוד מזה.

ב

והנה בנידון מלכות ישוב א"י אשר האבני נר כתב סברה לכאן ולכאן אם המלכות היא דווקא

במי שהוא לדיק או אין נ"מ יתחו אכן כהנא צחשו מהר"ס הוצא בכלבו סי' קכ"ז בדין ההולך לא"י אחר שהפליג מאד בשבח ההולך לא"י כתב וז"ל וכלבד שיהי' פרוש ונזכר מכל עון ומקיים כל המלות הנוהגות בארץ שאם יחטא יענש יותר מאם יחטא בחו"ל כי ה' דורש אותה תמיד ועיני ה' בה והשגחתו תמיד ואינו דומה מורד במלכות צלפתי למורד חוץ לפלעין והיא ארץ אוכלת יושבי' וכו' ואותן ההולכים לשם ורואים לנהוג קלות ראש בפחזותם ולהתקוטע שמה קורא אני עליהם ותצואו ותעמאוו את ארצי מי בקש זאת מידכם רמום חצרי, אבל מי שהלך להסתבב בקדושה ובעברה אין קץ לשכרו וכלבד שיוכל להסתפרם וכו' עכ"ל ועיי"ש. ומבואר בזה שאף שגדול מאוד ענין ישיבת א"י מ"מ אין זה אלא במי שנוהג שם בקדושה ובעברה ונזכר מכל עון. ולא תימא שאולי רק מהמהר"ס לשיטתו שאינו סובר בזה כשיטת הרמב"ן דגם בזכ"ז יש מ"ע בישיבת א"י כאשר נתבאר במאמר הראשון. ואדבר עוד מזה להלן ולכן כתב בן ואין זה לדעת הרמב"ן, פי הדברים אמורים לכל הדיעות.

ובחרידים בדין מלכות התלויות בארץ הביא צפ"א שיטת הרמב"ן שמלכות ישיבת א"י היא מ"ע דאורייתא והאריך עוד אח"כ צפ"צ בגדול חציבות מנוח זו וכתב שכל עת וכל רגע שהאדם הוא בא"י הוא מקיים מלכות זו ואריך הוישב בא"י להיות שמה חדיר במלכות הדחירה באהבתו אותה ואעפ"כ סיים אח"כ שהבאים לא"י ואין שמים על לב כי הם צהיכל המלך ומורדים ופושעים ומרצים במשתאות של סעודת מריעות ומרחים עליהם הכתוב אומר ותצואו ותעמאוו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה, וכתב כי הצואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמום חצרי ולא יעלה על לבם שאחרי מותם יאשרו בא"י אלא במותם יגרשום חוזה כלבדים. וז"ל פרד"א פ' ל"ד וכל המתים מן הרשעים בארץ ישראל נפשותם נשלכות בקלע חוץ לארץ שנאמר ואת נפש אויביך וקלענה בתוך כף הקלע ולעמיד לבוא הקצ"ה אותו כנפוח ארץ ישראל ומנער אותה מכל עומאח ומשליך אותן לחוץ שנאמר לאחוז כנפוח הארץ וינערו רשעים ממנה עכ"ל. והביא עוד החרדים אח"כ גם מדברי הרמב"ן על חומר העונש לעונות שבא"י וסיים לכן כל אדם

אין מלוא לדור בא"י סובב רק על המקיים הכל שכול לומר עליו המקרא לדיקים ילכו בם, אבל צמי שאינו מקיים הכל סובב גם הוא ז"ל שא"י הוא לו למכשול ואמר עליו הכי ופושעים יכשלו בם. גם המהרי"ע צלוגתחו על הר"ח כתב טעם זה שאפשר לקיים הכל אבל לא בעובר ח"ו. גם צפ"י לך כתב השלח"ק דלכן נשאר שם כנען להארץ הקדושה אחר שהיחל לישראל כי כנען הוא עבד, גם כנען לשון הכנעני וזהו קיום הארץ שהי' עבדי ה' וכשפרקו עול ולא היינו עבדים לו אזי עבדים משלו צנו, ועיקר מעלת וקיום הארץ הוא בהיותנו עבדים ונכנעים לו והאריך עוד דבר שצריך להיות בא"י צחי' גר ולא צחי' תושב, וכתב אח"כ וסימנך ארץ אוכלת יושבי' היא מכלה הרוצים לישב בה בשל' וצחוקף לחול פירותי' ולהיות בה לצד עכ"ל.

מא

ובחרדים סוף פ"צ ממלות החשובה שמדבר שם מעון הבא על אשחזו שלא כדרכה שהיא פלוגתא הפוסקים בעוש"ע אה"ע סי' כ"ט והוא ז"ל החמיר מאוד צעון זה והביא מעשה שהי' פה לפת שנת הש"ח לזכרה שבמעמד הרבנים מוכר"ר יוסף קארו ומוכר"ר יחזק מסעוד ומוכ"ר אברהם של' ומורי הרב החסיד ר' יוסף שאגים וכמה רבנים אחרים באה אשה ואמרה שבעלה הי' צא עלי' שלא כדרכה וינידוהו וחרפוהו וכו' וסוף גרשוהו מא"י, והביא מעשה זה גם בשלח"ק שער האותיות אות ק' קדושה. ומבואר בהם המעשה שהי' שהעתיקו שניהם שעל עזירה שפשה צננא' אלא שגילתה אשחזו עלי' גרשוהו מא"י כי לא הניחו לדור בא"י בעלי עבירות ר"ל.

גם היעצ"ן ז"ל בסידורו בהקדמה שהפליא לדבר משבח מלוא זו של ישוב א"י ומרעיש בנחמיי קיימת על ישראל קדושים בכל מקום הם החמירו על עמנו בכה דקדוקי מלות מדקדקים בהם ביותר ומפזרים ממנו רב וטורחים מאוד לקיימם בשלימות האפשרי ומדוע מתעללן במלוא הכביבה הזאת והאריך בה עוד עוד וכתב שם באמצע גם צמו"מ וסחורה בהם הארץ רחבת ידיים לפניכם לא תחסר כל זה יגיע כפיך כי תאכל אשריך אך אל יחפון לרדוף שם אחר הבלי

יחרד צבואו אל א"י להיות י"ש כפלי פלים ממה שהוא צח"ל יעיי"ש שהאריך.

והנה לא דבר החרדים ממחללי שבתות או אוכלי עריפות וכדומה מהעבירות החמורות כי לא הזכיר בדבריו אלא אותה העבירה שמרבים במשחאות של סעודת מריעות, ונודע כי לפעמים יש בזה מלוא כמבואר בסי' החיים מהק' אחי המהר"ל ז"ל צח"ג ספר פרנסה וכלכלה פי' ג' ח"ל אל חבי סעודת מריעים קל צעניך צומן שאין שחוק וקלות ראש, ולא לחנם אמרו חז"ל צעניך בסעודה שאם התחיל אין מפסיקין אף לתפלה כי גדולה לגימא שמקצת את הכחוקים ומחזקת את האכזבה שצין איש לריעבו וכן הי' המנהג אף מימים קדמונים להיות לכל משפחה ומשפחה יום מיוחד בשנה שיבי' להם למשחה ושמחה כמ"ש דוד כי זכה משפחה לנו צעיר, עכ"ל. אח"כ אנו רואים שיש בסעודת מריעים גם מלוא גדולה אלא דאעפ"כ אם מרבים בזה יותר מדאי ויש ציעול חורה או אם הוא בדרך שחוק וקלות ראש הוי עבירה כמ"ש חז"ל במשנה אבות פ"ג שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לעבירה, ומדלא פרט החרדים עבירה אחרת אלא זו וחרד עלי' את כל החרדה הזאת שלא יבי' בא"י וקרא עלי' את הקריאה של מורדים ופושעים בביכל המלך מבואר בזה שכל מה שהפליג בשבח הישיבה בא"י אין זה אלא ל"ש גמור שאינו עושה שום עבירה ואינו מצטל כלל מלימוד התורה"ק, ואף שמחזיק עוצה בשיטת הרמב"ן שמקיים מלוא בכל רגע שיושב בא"י מ"מ צעוצרי עבירה נהפוך הוא.

גם השלח"ק בשער האותיות אות ק' גבי קדושת המקום העתיק דברי החרדים האלו גם בתחלה כשהלק על הר"ח שבתים' שאמר שעכשיו אין מלוא לדור בא"י כי יש כמה מלות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין לחבר בהם כתב שם השלח"ק דע"ז נאמר לדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם דוודאי מי שדר בא"י ואינו מקיים מה שמחויב לקיים אז הוא פושע אבל המקדש עמנו ומקיים מה שהוא מחויב אז אשריו עכ"ל. אח"כ חזקן בזה דדעתו צורה גל מחלוקתו על ר"ח במה שאמר שעכשיו

לגדל לגיון א' משל זתים בגליל ולא לגדל תינות א' בא"י, ופירש"י ז"ל שם לפי שמחפרנסים בצער ובדוחק, והרי שקשה מאוד הגידול בנים שם בא"י יותר מכל העולם וע"כ לא אמר להם ליטע עם הבנים. אולם ביפ"ת פי' בהיפך שהוא רבוחא שאפילו בא"י דכתיב זה לא במסכנות תאכל זה לחם לא תחסר כל זה ג"כ קשה הגידול בנים דלפי"ז הוא כש"כ בשאר ארצות. אבל הב"ח כתב באהע"ז סי' ע"ה בטעמו של הר"מ שמחלק בדרך דינא שהיא תוכל לכוף אותו לעלות לא"י שאין זה אלא בזמן הבית לא בזמ"ז שהוא נשדל לדבר"כ לא ה"י שם דוחק מזונות וזב"ז איכא שם דוחק מזונות. ומשמע מה דבטעמא הכתוב ארץ אשר לא במסכנות תאכל זה לחם אינו אלא על זמן הבית שישראל שרייין על אדמתם. וקל"ה משמע בחוס' קידושין דף כ"ט ע"ב ד"ה הא שה"י בא"י יותר הרחבה צפרנסה מצדל שהרי כתב שם על בני צל שהם עניים ועל בני א"י שהם עשירים.

אמנם בגמ' יבמות דף מ"ז ע"א שהולך קרא מיוחד שמקבלין גרים בא"י דסד"א משום טיבותא דא"י קמייגריי והשתא נמי דליכא טיבותא איכא לקט שכחה ופיאה ומעשר עני ופירש"י ז"ל דליכא טיבותא שפסק זבת חלב ודבש, והרי שהבטחת הקרא בטיבותא דא"י פסק אחר החורבן דלא מלא אחר החורבן טיבותא אחרינא בא"י אלא מה שיכולין ללקוט לקט שכחה ופיאה וליקח מעשר עני. וגמלא לפי"ז דלא שייך פירושו של היפ"ת אלא בזמ"ז, וזה וודאי דוחק גדול לומר על מימרא דר"א בר"ש שה"י הרבה שנים אחר החורבן שיאמר מימרא בסתמא ואין כוונתו אלא על זה"כ וכמ"ש החוס' צביה דף ה' ע"א ד"ה הא דלא ניחא ל' לפרש מימרא דר' יוסי על קודם החורבן כיון שר' יוסי ה"י לאחר החורבן יעיי"ש וז"ל דיש חילוק דברייתא או משנה בשני"ה סתמא אפשר לומר שהיא מימרא מאותן התנאים שהיו קודם החורבן ומשנה לא זזה ממקומה אבל כשמזכיר שם התנא שחידש מימרא זו וידענו שאותו התנא ה"י אחר החורבן קשה לפרשו על קודם החורבן. ובדברי החוס' דקידושין שהבאתי לעיל שהיו בני א"י עשירים ובני צל עניים י"ל שאין כוונתם לומר כן בדרך כלל אלא שאותן התלמידים שהיו אז לפני שמואל היו בני

עולם ח"ו כאותן שנאמר עליהם ותצואו ותטמאו את ארצי עכ"ל. א"כ מבואר שלא דבר אלא במי שהגיע לידו מדה זו שלא לרדוף אחר הבלי עולם ועל הרדוף שם אחר הבלי עולם קרא עליו המקרא הזה ותצואו ותטמאו את ארצי, ואינו מזכיר שם רשעים או צעלי עצירות וכדומה אלא רדיפה אחר הבלי עולם שזה יכול להיות אף במי שאינו עובר על מ"ש בחורה אלא שלא זיכך נפשו למנוע מהבלי העולם אמר עליו שמטמא את הארץ ואינו מדבר אלא מישראל קדושים שמדקדקין בכל דקדוקי מצות.

ויותר מה אנו רואים לבסוף שהתנצל עצמו שלא יאמרו עליו קשוע עצמן תחלה במה שלא נסע הוא ז"ל לא"י ובחזק טעמי ההתנלות כתב גם זה שעדיין לא הכינותי מזון לגוף ולירדה לנפש כראוי שלא לבא בהיכל המלך ביאה ריקנית חלילה לרש אין כל להביא חשורה. ומבואר בזה שה"י מפחד גם על עצמו ז"ל שעדיין לא הכין ירדה לנפש כראוי שלא לבוא בהיכל המלך ביאה ריקנית. ואם הוא ז"ל אחר רוב כח תורתו ועבודתו במס"י כ"כ בקדושתו בעלומה עדיין ה"י מפחד שלא תיקן את נפשו שיוכל לבוא לא"י בהיכל המלך מה יענו אחוזה קיר, וע"כ שכל מה שערב כ"כ בהרחבת לשונות חריפים על זירח מלוא זו לנסוע לא"י לא ערב אלא נשדל לדיוקים גמורים שכבר זיכרו את נפשותם בתכלית. גם אנו רואים שכתב שם לוואי חמורה על בניו שכשתזכו להשיא י"ח לעוב להם וישאר צידכם צרכה להולאת הדרך ולעשות אחיך מעמד פרנסה אפילו צלמאוס פנו וסעו לכם ובואו אל ארץ הקדושה וכו', ואינו מוזן דאחר שהאריך שם כ"כ בשבח מלוא הארץ שה"י אז צעת ההוא שה"י שם הרצנת תורה יותר מכלל העולם גם במסחר ומו"מ הארץ רחצה ידיה א"כ למד צלואתו החמורה על בניו שיסעו לא"י כתב רק אחר שיזכו להשיא את יו"ח לעוב להם, ולמה לא יסעו שמה גם עם צניהם וצנותיהם להשיאם שם באה"ק כיון שיש שם הרצנת תורה גם מו"מ למד ישאירו את כל דורותיהם בחי"ל.

ואולי הוא כמו שמבואר במד"ר ס' בראשית פ' כ' סוף סי' ו' אר"א בר"ש נוח לו לאדם

שלא אמרו מזה ז' של ישוב א"י אף לדעת הרמב"ן אלא להמקיימים כל החורב כולה, לא לעוצרי עצירות ח"ו. ויש עוד ראיות ברורות לה לא שאל להאריך כ"כ ודי במה שהבאתי, וכדי שלא ישאל השואל הלא אין אומרים במלות דאורייתא אף לרשע שימנע מן המלות ולמה במלה זו אומרים שאינו שייך כלל לעוצרי עצירה וכאן כבן שואל מה נשתנה, לכן אבאר בזה דברים פשוטים וברורים.

מב

הנה בגמ' ז"ל דף קע"ו פלוגתא דר"י ור"ש אם דרשינן טעמא דקרא ולר"י לא דרשינן טעמא דקרא והקשו מהך דלא ירצה לו נשים ותירלו לעולם ר"י לא דרש טעמא דקרא ושאינו הכא דמפרש קרא ולא יסור. ומצואר בזה דהיכא דהטעם מפורש בקרא אף לר"י דרשינן טעמא דקרא. ובישוב א"י איכא כמה קראי דמפורש בהדיא שחלו רק בקיום החורב כמו שאב"כ ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ויגורו. ובמכילתא ס' יתרו מסכתא דוישמע פ"ג שלשה דברים ניתנו על תנאי ארץ ישראל וביהמ"ק ומלכות בית דוד, א"י מניין שנאמר השמרו לכם פן יפתח לבבכם וגו' ואבדתם וגו' והוצא זה גם בילקוט שמעוני מלכים רמז ק"ט, ובמדרש תנחומא ובתנוד"א א"ר פ' י"א איחא כשעשו בני בנימין דברים מכוערין ודברים שאינם ראויין בצאורה שעה ביקש הקב"ה להחריב את כל העולם כולו אמר הקב"ה לא נתתי לאלו א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה כל ענין בזמנו וילמדו דרך ארץ. ובגמ' ז"ל דף קי"ז ע"א גבי חלוקת הארץ הביא הרשב"ם שם ד"ה כאלה את לשון הספרי שכתב מה ח"ל לאלה חלק הארץ לפני כשרים וקדושים, כלומר לאפוקי רשעים שבהן שלא ה' להן חלק זה, והרי שהבי' מיעט דפי' שרשעים אין להם חלק בארץ. וכן הוא בספרי פ' עקב סוף פיסקא ל"ה עב"כ לא בארץ מארים היא, הפרש בין ביאתה של זו לביאתה של זו, ביאת ארץ מארים רשות ביאת א"י חובה, ארץ מארים בין עושים רצונו של מקום בין שאין עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ מארים, ארץ ישראל אינו כן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ

א"י עשירים ובני צבל עניים דבנא"ה א"א לומר דכלל הוא על בני א"י שהכל עשירים ובני צבל הכל עניים ומסתבר דקאי על אותן התלמידים דאיתרמי כן, וא"כ אין ראוי משם כלל דכלל המקומות אפשר לומר דאיתרמוי' איתרמו עשירים או עניים וה' מוריש ומעשיר זה בכל כדור הארץ. ועכ"פ דברי רש"י שם במד"ר מפורשים דקשה הגידול בנים יותר בא"י.

מב

ובתשובת מעיל דקרב סי' כ"ו אחר שהאריך בשיטתו כדעת הרמב"ן שהיא מ"ע וחיוז גדול לעלות לא"י מ"מ כתב אח"כ דלריך בתחלה תנאי אחד שיש לו מקום מוכן ומזומן שם להיות מאזי לו שם פרנסה בריוח, והביא כן ממנה פוסקים שכתבו דכל שאין לו שם פרנסה מוכנת עניות מעבירה על דעתו ועל דעת קונו ח"ו וסיים לבסוף שכבר נהגו העם שאינם נוסעים עם בנים קטנים והכל בשביל קושי השגת הפרנסה שם שאינה מאזי' בקלות וחוב הוא לקטנים וח"ו יש לחוש שיאלו תרבות רעה עד לא יחזק שכלם עליהם לסבול חיי צער וכמה נשחקו בזה עכ"ל. והחת"ם באהע"ז סי' קל"ב כתב על דבריו אלו שצמטיל דקרב שהם מחקו לחיך. וחזינן בזה שכן ה"י המנהג מדעת גדולים שלא לנסוע לא"י עם בנים קטנים מחשש שלא יאלו לתרבות רעה ח"ו.

ואפשר דבשביל טעם זה לא ליוה היעב"ץ ז"ל לבניו לנסע לא"י אלא אחר שישאו את יו"ה דאף שכתב שהארץ רחבת ידיים גם בזמנ"מ מכל מקום התנה תנאי שלא לרדוף אחר הבלי עולם, ונראה שה' לורך למדת הסתפקות להסתפק במועט וע"כ חשש להבנים שמה לא השלימו נפשם עדיין במדת הסתפקות כראוי וח"ו חיק להם, גם בשאר מדות אם לא השלימו את נפשם חשש שלא יהיו ח"ו בכלל ותבואו ותטמאו את ארצי כמ"ש היעב"ץ שם על רדיפה אחר הבלי העולם, וכבר הבאתי שם על עצמו חש שעדיין לא הכין לידה לנפשו לעלות לא"י זה פלא, גם הוא פלא שכל בניו של היעב"ץ ז"ל לא קיימו בזה צוואת אביהם ז"ל שלא נסעו לא"י אף שהיו כולם לדיקים וקדושים, ולהלן אדבר מזה. ועכ"פ זה וודאי ברור

וא"כ אין להם פתחון פה כלל דכמה כתובים שהקב"ה נתן לישראל ארץ ז' עממין. ותי' המהרש"א ז"ל דכיון שהי' המעשה הזה בחללת בית שני כי אלכסנדרוס הי' בזמן שמעון הנדיק ותמיד מיום חורבן בית הראשון היטה ידם תקיפה עלינו בחללה יד כשדים ואח"כ יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדן והי' טענת בני אפריקא על פי דברי החורב דכיון דכבר אחס עשייתם כמונו כחטאת כל הגוים אשר סביבותיהם וקאה אחכס הארץ בחורבן בית ראשון ועד היום הזה אחס בחטאתכם ובעונש הזה שיד אזה"ע תקיפה עליכם ולא עושים אחס מאחנן, יעיי"ש שהאר"י. ותמלית הדברים שאף דאיכא כמה קראי בחורב שא"י ניתנה לישראל מ"מ כשיש חטאים בישראל אין להם עונש מכל אלו הקראי כי גם זה מצוה בחורב שאין ניתנה הארץ אלא בחטאי של שמירת החורב וכאשר הצאתי לעיל מכמה מקומות.

ובזוה"ק פ' ויקהל דף קנ"ח ע"א כתב ח"ל אמר ר"א כתיב מן היום אשר הולאתי את עמי את ישראל ממלרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ואבחר בדוד וגו' לננות בית להיות שמי שם, האי קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה דכתיב לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד מאי האי עס האי ואבחר בירושלים מייבטי' לי' אלא כד קוב"ה אית רעותא קמי' למיבטי קרתא אסתכל בקדמיותא דבהוא רישא דנהיג עמא דקרתא ולבחר בני קרתא ואייתי לעמא ד' בה"ד לא בחרתי בעיר עד דאסתכלנא בדוד למיכויו רעיא על ישראל בגין דמתא וכל בני מתא כולבו קיימין ברעיו דנהיג לעמא, אי רעיא חיבו עבא עב לי' עב למתא עב לעמא, ואי רעיא חיבו בישא ווי לי' ווי למתא ווי לעמא עכ"ל. ומבואר בזה בזה"ק פירושא דהך קרא שלא בחר ד' בירושלים שישבו ישראל שמה אלא כשיש שם מנהיגים עושים שעל ידם מתנהגים העם בדרך הטוב אבל לא כשיש שם מנהיגים לא עושים דממילא גם העם אחריהם אינם הולכים בדרך הטובה ואזי לא בחר ה' בירושלים לשיבת ישראל שמה.

ובאור"ח הק' פ' בחקתי עכ"כ והארץ תפוז וגו' כתב ע"ד אומרים ז"ל על מה אבדה הארץ

כנען ואם לאו הרי אחס גולים מעליה, וכן הוא אומר ולא תקיף הארץ אחכס בעממאכס אותה, עכ"ל. ובתו"כ סוף פ' קדושים עכ"כ ולא תקיף אחכס הארץ וגו' ארץ ישראל אינה כשאר כל הארץ אינה מקיימת עוצרי עצירה, משלו משל למה"ד לכן מלכים שהאכילוהו דבר שאינו עומד במעיו אלא מקיאו, כך א"י אינה מקיימת עוצרי עצירה, לכך נאמר ולא תקיף אחכס הארץ בעממאכס אותה כאשר קאה את הבוי אשר לפניכם עכ"ל. ועי' רמב"ן פ' שופטים דפ' ואם ירחיב וגו' ונתן לך את כל הארץ וגו' כי תשמור את כל המצוה הזאת וגו' ונתקשה שם הרמב"ן במה שהתנהיג הכ' על נתינת השלש עממין כי תשמור לפעושה שדבר ברור הוא כי השבעה גוים עממם לא ירשו אותם בעצמם על החורב כאשר אמר פעמים רבים למען אשר תבוא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת ומה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ועיי"ש מה שתי' כי לירושל' השלשה עמים האלה לרץ זכותים יותר אשר כל ישראל כולם יקיימו כל החורב כולה מאבדה. ובאור"ח הק' בואר שזה אם יקיימו כולם מאבדה לא מיראה בלבד. והרמב"ן דפ' ואחנן בפסוק בכל לבבך כתב באלמע הדברים ח"ל ואשר אמר להם משה תמיד למען ייעז לך וגו' ולמען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ ויהיכם ביראה ע"ד התוכחות לומר שאם יתעאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עלי' עכ"ל. ועכ"פ מבואר שגם בארץ ז' עממין שהוא א"י של עכשיו יש כמה קראי בחורב שחלו רק בשמירת כל החורב כולו.

ובגמרא סנהדרין דף נ"א ע"א כשצאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו ארץ כנען שלנו היא דכתיב ארץ כנען לגבולותי וכו' אמר להו גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלק ואדון עממם וכו' אמר להם מהיכן אחס מביאים ראוי אמרו לו מן החורב, אמר להם אף אני לא אביא אלא מן החורב שנאמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים יכי' לאחייו עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי, ונתקשה שם במהרש"א דכיון דבני אפריקא היו צאים בראי' מה"ת מדכתיב דה ארץ כנען לגבולותי ע"כ יאמינו במה שכתוב בחורב

ובמג"א חי' דכיון שזכא הקבלה דמלות שאין חלויות בארץ נוהגין בין בארץ בין בחו"ל לכן ע"כ אין לדרוש כן לפטור אלו בחו"ל. ובמפרשים אחרים כתבו עוד תירוטים שיש ראיות מקראי על כל אלה שהמה חוטבה בעלם ולכן מה שאמר הכי' ולא תטמא את הארץ זהו טעם נוסף שבא"י איכא עוד טעמא אחרינא שחמיר יותר יען שמטמא את הארץ, והרבה האריכו בזה המפורשים לא עת האסף פה מה שגלפנטי"ד בזה.

ועכ"פ זה וודאי שיש כמה לאוין שמבואר צפי בחוב"ק שמטמא את הארץ ואין הפלוגתא בין הראשונים אלא אם הוא נמנה בין המלות ללאו אחר או הוא רק תוספת חומרא על הלאו, אבל לכל הדיעות חמיר מאד מי שמטמא את הארץ וגורם לשכינה שהסתלק מ ישראל, וגם החונק לרשעים הוא בכלל זה שסיים עליו הכי' ולא תטמא את הארץ כמבואר בס' יראים סי' רמ"ט חב עיכוד הגאולה ר"ל כאשר יתבאר עוד להלן מלבד שכל העצירות שעושה בא"י חמורים הרבה יותר מבחו"ל כמבואר לעיל, וא"כ מובן היטב מה שמבואר בחשו' מהר"ם ובחרדים ובשלה"ק ועוד כמה פוסקים שלא ישובו בא"י אלא יראי השם, ופרטי הדברים בזה יתבאר עוד להלן.

מה

מד

והנה לא הכנינו לכאורה מאה"כ בישעי' א' י"ב כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמום חרין, ופירש"י ז"ל לרמום את חלרי אחרי שאין לבצכם שלם עמו. והרד"ק כתב ע"ז בשלש רגלים זו הראי' מי בקש זאת מידכם שתבואו לפני ותמרו את דברי איני חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חלרי יעו"ש. ואינו מובן לכאורה דכיון דבמלות ראי' אינו מוזכר שום טעם בקרא א"כ הכל חייבין בראי', ואף לדברי הרד"ק שאינו לכבוד אלא לבזיון, וכי מוזכר בקרא שהטעם הוא בשביל כבוד, הלא בטעם שאינו מפורש בקרא לא דרשין טעמא דקרא ואנחנו לא נדע טעמו של יורר בראשית ד"ב למח נוח כך, וכבר כתב הרמב"ם בזה גשיאת כפים דבמלוא שהיא על כאו"א אין אומרים אף לרשע מנע מן המלוא

על עזם את תורתו ואז"ל דבר זה נשאלה וכו' עד שזא הקצ"ה ופירשה ויאמר ה' על עזם את תורתו פ"י השאלה היא שאם ישראל חטאו ארץ מה חטאה שבי"ל לבט"ד ליפרע מהם ולא תיחרצ הארץ וחורבנה היא צינחת בני' מהוכה ויבואו בזה ערל ועמא שהיא אבדן הארץ ויאמר ה' על עזם את תורתו וכו' כי ללד שאין תורה אין חשק לארץ בשיבתם בזה, עכ"ל.

והכתוב לזוה ציחוקאל ל"ג כ"ה על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו ופירש"י ז"ל בחמ"י אם נלשווייתם אין אתם שומרים. ולשון הרד"ק בחמ"י איך תירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה עובד הארץ. וכרי שהכתוב מחמ"י האף יעלה על הדעת שיהי' א"י לישראל בלי קיום החוב"ק. ועכ"פ נתבאר מהמה מקומות שהרבה כתובים מפורשים ששיבת א"י הוא בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו וינארו, ובלי תורה ומלות אין רצון הש"י שישבו ישראל בא"י, ובכ"כ וודאי דרשין טעמא דקרא שלא לזה הקצ"ה מעולם לישב בא"י אלא במי ששומר כהחוב"ק, אבל בעצרי עצירות ר"ל לא נכנסו כלל בגדר מלוא זו כי לא לזה הקצ"ה מה שהוא נגד רצונו ית"ש ואין בשיבתם של אלו שמה שום סרך מלוא אבל עצירות גדולות בידם ע"י ישיבתם שמה כמו שנתבאר לעיל.

והנה בהרבה לאוין מפורש בחוב"ק ולא תטמא את הארץ ולא תחטא את הארץ, ודעת הרבה ראשונים שזה נמנה במנין המלות לשני לאוין שמלבד שעובר על הלאו בעלם העצירה עובר עוד בזה המעשה בעלמא על לאו אחר בזה שמטמא בזה את הארץ וגורם לשכינה שהסתלק מ ישראל כמ"ש בס' יראים סי' רמ"ט, אלא שהרמב"ם בסה"מ בשורה החמישי פלג על זה שאין זה לאו אחר אלא טעם לאסור מה שקדם כאילו יאמר כי אחת אם חטאה על זה תרצה הפסד בארץ. והרמב"ן שם הקשה על הרמב"ם שאם הוא טעם על מה שקדם א"כ אינו אסור בחו"ל כמה שאמרו בלאו דלא ירבה לו גשים שהוא משום לא יסור כיון דהטעם מפורש בקרא.

תשובה ולכן דרשין טעמא דקרא ואומרים לאותן שאינם חוזרים בתשובה מי צקש זאת מידכם. ואף דמאות ראי' היא בתוכה"ק וטעם זה הוא בתכלית, מכל מקום י"ל כמ"ש בגמ' יומא דף ע"א ומו"ק ד"ה דבר זה מתורת משה לא למדנו מדברי יחזקאל למדנו הא מקמי דאתי יחזקאל מאן אמרה, גמרא גמירי לה דאתא יחזקאל ואסמכ' אקרא, ובגמרא עניינים אלו לריכים לומר כן כוודע. ובתוס' מ"ק דף כ' ד"ה הא כתבו הכרה דברים דקים לן דאסורין מה"ת דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל, וכהי הכי נמי.

אין אפשר עפ"י מ"ש צברייתא דמכילתא בג"ל ג' דברים ניתנו על תנאי א"י וציהמ"ק ומלכות ב"ד, ציהמ"ק מנין שנאמר והבית אשר אתה בונה אם תלך בהקיותי וגו' והקימותי את בריתי אתך וגו' ואם לאו והבית הארץ לשמה, וא"כ מצוה בקרא גם ציהמ"ק שניתן על תנאי של שמירת התורה כמו שמצוה בקרא ב"י. ומאות ראי' היא מצוה בתלוי ציהמ"ק וא"כ אפשר שכמו שציהמ"ק הוא על תנאי כמו כן מצוה ראי' שהוא למקום המקדש תלוי באותו התנאי של שמירת התורה והיו כמפורש בתורה.

אין אפשר דכמו דחזין בנשיאת כפים שהוא מ"ע דאורייתא על כל כהן וכהן ואעפ"כ אמרו בגמ' ברכות דף ל"ב כהן שברך את הנפש לא ישא את כפיו ולמדו זה מקרא דישע' וצפרישכס כפיכס אפלים עיני מכס וגו' ידכס דמים מלאו, וכן כהן שהמיר למדו בגמ' מנחות ק"ע שלא ישא את כפיו מקרא דכתיב צמלקים אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים. ולדעת הרמב"ם אפילו עשו תשובה. וי"ל ג"כ בג"ל, דהלא המלך כבר כתוב בתוכה"ק והא"ך עקרו לה הנביאים, וע"כ שהוא ג"כ בגמ' דגמרא גמירי לכו ואתו הנביאים ואסמכ' אקרא, ואין למדין משם על שאר עבירות דשאר עבירות נושא את כפיו כמ"ש הרמב"ם והטור אר"ח סי' קכ"ח, וי"ל דהיכא דגלי קרא גלי והיכא דלא גלי לא גלי. כמו כן י"ל גם צמלות ראי', ודאותו קרא דישע' שאמר מי צקש זאת מידכם גלי לן דמי שאינו צא ביראת שמים אינו בכלל מצוה זו ועד דאתא

ואף שאפשר שאין המצוה שלו מקובלת לפני השי"ת אבל הוא נטעו' על ככה וא"ך אפשר לומר להשון מי צקש זאת מידכם במה שהוא ליווי מפורש בתוכה"ק בלי שום טעם. ובפרט לדברי רש"י שכתב אחרי שאין לצבכם שלם עמי הלא כל העושה שלא לשמה אין לצבו שלם עמו ית"ש ואעפ"כ אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה.

והמלבי"ם כתב צד שזה שואל להם לעלות לעיר הקודש ג"פ בשנה ללמוד שם יראת ה' ודרכיו מפי הכהנים הנביאים כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' אלקיך. ולפי דבריו שהקרא דלמען תלמד ליראה קאי גם על מצוה ראי' והיו הטעם מפורש בקרא שפיר קאמר דדרשין טעמא דקרא דאם אין לומדין שמה ליראה לא נטעו כלל על מצוה ראי' אבל לא ידעתי מי הגיד לו דהקרא דלמען תלמד ליראה קאי גם על מצוה ראי' הלא הקרא דלמען תלמד כתיב צמטער שני שצריך לבעלותו למקום אשר יבחר ה' לאוכלו שמה ומנא ידעין דקאי גם על מצוה ראי' שהיא מצוה אחרת ולא נכתבה בצמון למצות מעשר ויש חילוקים הרבה בין אלה המצוות ואולי יש צמלות ראי' טעם אחר, ואף שהרא"ה צ"ב החיטוי כתב טעם זה צמלות ראי' אבל כיון שאינו מחבר בקרא אף שאפשר לומר טעמים לא דרשין טעמא דקרא.

ואפ"ש עפ"י מה שמצוה בגמ' סוכה דף נ"ה ע"א ועוד תניא בחולו של מועד בשני היו אומרים ולרשע אמר אלקים, ופירש"י ז"ל כל הממור דברי כבושין הן להאספים לעזרה למצות החג ושמחים שמחת החג ומוכיחים מה לך לספר חקי, כלומר למה לך לצאת לבית זה עם שאר עמי אם אינך חחר בתשובה, ודאותו ממור כתיב צדא לאלקים תודה ושלם לעליון נדריך על שחג בסוכות זמן כל תאחר הוא לשלם רגלים וסוף הממור וצדא תודה יכדגני ושם דרך ארצנו וגו' עכ"ל. ומצוה צדא דקים לכו שאלות הממור סובב על ההאספים בעזרה חג להקריב קרבנות ויש הוכחות לזה מהקרא ומצוה באלות הקרא שאומרים להאספים בעזרה מה לך לספר חקי שאם אינו חחר בתשובה אין לו לצאת לבית הזה, וא"כ הוא מצוה בקרא שטעם הראי בעזרה הוא בשביל לעשות

לפניו וכמ"ש הכ' ומשלם לשונאיו אל פניו להאזינו ופירש"י ז"ל בחייו משלם לו שכר מצותיו להאזינו מעו"ב, ואינו מוכן כ"כ לשון אל פניו. ועי' באור"ח הק' שנדחק בזה. ולהג"ל אפשר לומר בלשון אל פניו דר"ל דאף שהמצות נעורפין בפניו מ"מ משלמין לו בעו"ב. וכעין זה גם בזה דאף שנלע"ו על המצות מ"מ עורפין לו בפניו, אבל הלשון מי בקש זאת מידכם לומר כן על כל המצות אינו מוכן.

מז

ובעיקר המימרה שכתב הרמז"ם על המצות שעושין צעודו מלוכלך צעוות כעין זה כתבו באור"ק וכל חכמי האמת דהמצות שעושין צעודו מלוכלך צעוות חוטפין הס"א ומוסיפין כח בבעומאח ר"ל. והוצא גם בנושאי כליו של השו"ע באור"ח סי' תקע"ב צעורה זקנים ובצבא"ע סי' תקע"א שכל המעשים או תורה שאדם לומד צעודו רשע אל"ל שאינו נותן כח בקדושה אלא אדרבא מוסיף כח בקליפה וכשהחזיר בחשובה מוציא אותו הכח מהקליפה ומכניסו בקדושה יעיי"ש. וביע"ד בדרוש הראשון ח"א פי' בזה מה שאומרים לאנך מיד גוזזים דכמו שמאכלין את האלן מלח כדי שיוכלו לגוזזם כמו כן הס"א מביא לפעמים בעל עבירה לעשות מצוה שיהי' להם יניקה מזה והוספת כח ר"ל ומתפללן להגלל מזה. ועי' מ"ש בזה ז' החו"ד בספרו פלגי מים על מגלת איכה בפסוק חטא חטאה ירושלים, וכבר פירשו בזה הכ' נירו לכס ניר ואל תזרעו אל הקולוס, ועי' ידיו כל הדווים בעו"ב. וכבר עמד עי"ז בספר"ק דרך פקודיך בהקדמה והאריך בזה עוצה באומרו שכיון שכל התורה ומצות שעושה צעוד נקרא רשע לא יראה לקרבן אשה להי' אלא אדרבא מוסיף כח ר"ל בקליפות, ולפי"ז יאמר האדם א"כ אפשר נפשי מעסק תורה ומצות ח"ו עד אשר אחקן את אשר עויתי ואעשה כל החיקוני תשובה, אבל ח"ו לומר כן וכי ס"ד שלא יתפלל אדם ולא יקרא ק"ש ולא יניח עליות ותפילין ולא יתן נדקא עד אשר יתענה כל הימים הנקצצים לכל חטא ועון והלא אם לא יניח תפילין באיזה יום נקרא קרקפתא דלא מנח תפילין ואת פושעים הוא נמנה וכן הוא בכל התורה ומצות שאין לו רשות לצעל אף רגע. אבל הענה לזה

ישע"י גמרה גמיר לה ואחא ישע"י ואסמכ"י אקרא ואין ראוי משם לשאר מצות כמו שהוא בג"כ.

מו

אל"א שלשון הרמז"ם ז"ל בזה' תשובה פי"ז ה"ז קשים להבין לכאורה שכתב ח"ל כמה מעולה מעלה התשובה אמש הי' זה מוצדל מהי' אלקי ישראל שנאמר עונותיכם היו מצדילים וגוי' ועושה מצות ועורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חרי וכו' והיום הוא מודבק בשכינה וכו' ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר כי כבר ראה האלקים את מעשיך ולא עוד אלא שמתאווים להם שנאמר וערבה להי' וגוי' ומימרה זו הוצאה גם בחרדים בהקדמה שכתב ח"ל וכל מי שהוא מלוכלך צעוות וחטאים והרי הוא משוקץ ומחועז כש"כ שעורפין לו מצותיו בפניו וכן מצוה צדברי הרמז"ם עכ"ל. אבל לשון הרמז"ם שלמד זה מקרא דמי בקש זאת מידכם רמוס חרי אינו מוכן דמשמע שלמד מאותו הקרא על כל המצות ולא קאי רק על מצות ראוי שמצוה שם בקרא וכלל לשון מי בקש זאת מידכם משמע שלא נלע"ו כלל דהאף אפשר לומר על המצוה ועומד על הדבר מי בקש זאת מידו, והאף אפשר לומר שהרשע לא נלע"ו עוד במצות ופטור מכהת"כ. והרמז"ם ז"ל צטטנו כתב בזה' נ"כ שמה שהיה מ"ע על כאו"א אין אומרים אף לרשע מנע מן המצות.

ועיקר המימרה מ"ש שעורפין לו המצות בפניו זה אפשר ליישב אף שנלע"ו על המצות ואינו בן חורין להבעל ממנו ע"ד שאמרו בגמ' פי"ז דף ב' ע"ב ראה ויתר גוים ראה ז' מצות שקבלו עליהן ב"י ולא קיימום כיון שלא קיימום עמד והחזיק להם, איחגורי איחגר א"כ מצינו חוטא נשכר, אמר מר ברי' דרבינא לומר שאף שמקיימים אינם מקבלין שכר ומסיק שאין מקבלין שכר במצוה ועושה אלא כמי שאינו מצוה ועושה והוי' הפי' והחזיק כאילו החזיק. וחזיק בזה דאף שלא החזיק להם הקב"ה את המצות שלא יבא חוטא נשכר מכל מקום אינם חשודים לפני הקב"ה והוי' כאילו החזיק אלא שכן היא המדה שהקב"ה משלם שכר אף למצות כאלו שאינם חזיבים

הסע"א עכ"ז כך היא דרכה של תשובה מדאורייתא
בציוול בעלמא סגי עד אשר יאיר אליו השי"ת
ברחמים ע"י עסק התורה וכיא תלמדו דעת ותבונה
לתקן מדותיו בזהב רבה, וזה נרמז בפי' יסור
הנה היינו כשהפתי רואה לשוב בתשובה אזי יסור הנה
ותלמדו התורה דעת עכ"ל. ובזה מבואר שאם עכ"פ
יש לו איזה הכרח תשובה אף שעדיין אין לו דעת
אף להבין מה היא תשובה שלימה ותרעב בלחמ
לחמיתו מ"מ יעסוק בתורה ומלות הרבה וזה ישפיע
עליו לעשות תשובה יותר.

ובעין זה אמרתי לפרש מה שאומרים ודרך תשובה
הורית שלכאורה סגי לומר תשובה הורית כי
מזה אנו מדברים ומשכוסף תיבת דרך הוא לכאורה
מיותר, גם אינו מובן בכוונה. אלא נראה שאמר
שאף שאין זכותו לעשות תשובה שלימה מקושר דעתו
והשגתו ומאז לבדו הסתום והאטום מ"מ הורה לנו
הקצ"ה לילך בדרך תשובה שאם יש לו איזה הכרח
תשובה זהו הדרך שיוכל להביא אח"כ לידי תשובה
שלימה ובחמית אס זוכה אח"כ לעשות תשובה כראוי
ואף אם צרע אחרונה קודם מיתתו יצא לידי
תשובה אמיתית יחזור הכל אל הקדושה.

וק"ל בישמח משה פי' תלך אות ז' כתב צמה שאמר
חז"ל מתוך שלא לשמה צא לשמה שצמח
מה שנעשה שלא לשמה שוב הסע"א רק אח"כ
כשצא לשמה הוחזר הכל ועי"ש, ועכ"פ מי שרואה
לילך בדרך התורה זה חקתו שירצה לעסוק בתורה
ומלות כמ"ש חז"ל צמד"ר פי' אחרי כי בתחבולות
תעשה לך מלחמה אם עשית חבולות עצירות תעשה
מלות כנגדם וישים אל לבו לתקן מדותיו ולהטות לבדו
לתשובה שלימה והשי"ת צדק רחמיו ית"ש מיל עני
מחזק ממנו היא הסע"א העלומה והגוראש בעו"ה.
ובספס"ק אור לישירים נתן עצה ע"י אמירת לשם
יחוד שזה חקתה שלא יתטפו ה"א המלות דקו"ל
מלות לריכות כוונה, ואף למד"ר אין לריכות כוונה אם
אומר צפי' שאינו רואה ללכת בו אינו יולא כמבואר
ברין ובפוסקים, וז"ש אני עושה מלוא ז' רק על
מנת לשם יחוד קוצ"ה אלא אם ח"ו עונית גרמו לבלי
לגרס יחוד אינו רואה ללכת בו כלל ממילא אין להם

שלא יוסיף כה צעומאם בתורתו ומלותיו, והאריך
לכא ציבור זה שאין התעניתים והסגופים מעיקרי
התשובה אלא עיקר התשובה התרעב גמורה על
החטאים עד שחסמר שערות ראשך ותבונת מפניו
ית"ש בלחמ ובקבלה גמורה שאפילו יבזי לי כל
חללי דעלמא לא ישוב עוד לכסל עד שיעיד עליו
יודע העלומות שזודאלי לא יחטא עוד כמ"ש הרמב"ם
ז"ל בפי' תשובה, ואם ככה היא מחשבתו ולבו ערס
עסקו בתורה ומלות יקובל הכל לרזון לפני השי"ת
ואם לאו הוא ח"ו כזרע אל הקוים, ועי"ש שהאריך
עוצה והעסקתו תמלית דבריו בקיור נמרץ.

והנה סגנון דבריו ז"ל הוא להקל עליו שאין לורך
להמתין על התעניתים וסגופים אלא סגי
בתשובה ובקבלה האמיתית עד שיעיד עליו יודע
העלומות, שלדעתו ז"ל יוכל האדם לצוא לידי מדה זו בכל
עמ וכל שעה, אבל בעו"ה לפי שפלות דורינו היא דרך
קצרה וארוכה דוודאלי מחשבה וקבלה אמיתית כ"כ
שיחממת לפני יולרנו מקור בלחמ ויעיד עלי' סגי
בזמן קצר ואם בלחמ מגיעין בדברים לנקודה הפנימית
שכלל עד שיודע העלומות חדרי לבדו יעיד על אותה
הנקודה הרי זה לב עבוד שרגע אחת מלב עבוד זה
יקר וחשוב מהכל עד אין שיעור ועקר, אבל בעו"ה
ארכה לנו השעה ולא הסגנון לידי מדה זו, ובשפלות
דורינו הלבבות הסתומים והטומים וצירין חיון שיוכלו
להכניס בלבבם תרעב וקבלה אמיתית שלא ישובו
עוד לכסל אף מה שהוא לפי לשון בני אדם, אבל
בלחמ הגמור לפני יולר צראשית כמו שאמרנו הראשונים
כמלאכים בעו"ה בלחמ נעדרת כמשמעו וכמדורש,
ובמקום אחר הארכתי בזה, ועכ"פ אם נימא שח"ו
ימנע מתורה ומלות עד שהגיע לנקודה האמיתית הזו
לא מלאנו ידינו ורגלנו צדיקמ"ד וח"ו חפוג תורה
ולא ניתא לי' למריכו דלימרי בני.

אמנם בהקדמת ספרו אגרא דכלה שם כתב דינא
רפיא ממ"ש בהקדמת ספרו דרך פקודין ח"ל
שם והנה לא נעלם מאמר הנביא נירו לם ניר ואל
חזרנו אל הקוים והתורה והמלות שהאדם עוסק
בעודו בחללות העוממות החבל יוחש כזרע אל
הקוים וח"ו יוסיף כה צקן ודרדר המה כחות

מובאים גם במדרשים ע"י תלמידיו ותלמידיו תלמידיו של רשב"י ולזה מלא הרמב"ם ז"ל אותן המימרות במדרשים ועכשיו אין בידינו אלו המדרשים ומולאין אותן רק בזוה"ק. וכמו כן נראה צד שבוודאי מלא הרמב"ם ז"ל בזה מקום אותה המימרה שטורפין לו המלות בפניו. אלא שעדיין מה שהביא ע"ז הקרא דמי בקש זאת מידכם אינו מובן. וגם אין ללמוד כל המלות ממלות רא"י כח"ל.

ואפשר שהוא ע"ד שכתב הלח"מ בריש ה' מלכים דכבר נודע דברו של הרמב"ם דראיות הפסוקים דבר שאינו נוגע לענין הדין לא קפיד להגמרא דין אלא הביא מכל מקום שימלא היותר פשוטה, וכתב זה הלח"מ בכמה מקומות, גם הביא ראיות מפסוקים שאינן אלא אסמכתא בעלמא כמ"ש הלח"מ בפ"ב מה' חגיגה, גם בטעמים כתב המהר"י קורקוס בפ"י מה' תרומות ה' ח"י שדרכו במקומות רבים להביא אף מה דאידחי בש"ס, וע"י יד מלאכי בכללי הרמב"ם מה שאסף איש עבור צדק, וא"כ י"ל שהביא הרמב"ם ז"ל כך קרא דמי בקש זאת מידכם לסמך בעלמא. ואפשר מלא בזה מקום דאסמכ"י להאי, וכן מוכח מסיפא שהביא להך דהבעל תשובה מעשיו ראויים מהקרא דכבר ראה האלקים את מעשיך ולא מנינו שיח"י סובב אותו הקרא על צדל תשובה, ע"י במפורשים מה שפירשו, ואין רא"י משם על צדל תשובה, אלא נראה דאסמכ"י להם, ולשון דכבר ראה מיושב שפיר בצדל תשובה דע"י התשובה מראים אף המעשים שעשה מכבר ערם שעשה תשובה.

או אפשר ד"ל דלכאורה קשה צלשון הפסוק מי בקש זאת מידכם דמ"ש זאת היא מיותר וכי לא סגי למימר מי בקש מידכם, אלא דאם עושין תשובה אח"כ נעשה למפרע ראוי לפני השי"ת אף המלות רא"י שעשו קודם תשובתם וע"כ אמר הכתוב זאת דאך בזה כמו שהוא עכשיו שלא עשו תשובה אין המלות נחזקת לפני הקב"ה, וי"ל דאין ה"נ שמוזין ועומדין גם במלות רא"י כי יכולין לעשות תשובה כמו שהוא בכל המלות ואמר זאת הכתוב כדי להחזירם בתשובה וא"ל לכל החירותים שכתבתי לעיל גם במלות רא"י ושוב לק"מ מה שהביא מזה הרמב"ם ז"ל לכל המלות.

מה לחטוף, והביא זה ק"ז בישמח משה כ"פ, וע"י בתפלה למשה קפיעל מ"ה בפסוק אומר אני מעשי למך וגו'. ואף שהכוונ"י פליג על אמירת לשם יחוד מ"מ אנו רואים שנתן הסכמה חמה על אותן הדברים שצ"י אור לישירים וכתב עליו שהוא בעלמו שמע מפיו דברים מתוקים ונכנסים בלב השומע להלביב הלצנות ל"ש ושם בזהו הספר צדקת הראשון כתב העטם הג"ל על אמירת לשם יחוד, ונראה דאחר שאמר טעם זה קבלה ממנו אלא שעכ"פ לריך לבין דעתו לידע מה הוא אומר באמירת לשם יחוד.

שוב ראיות גם בשמחת הרגל על רוח מהחיד"א ז"ל בלימוד צ' שהתמרמר מאוד ע"ז שכל זמן שלא שב התורה שלומד והמלות הולך הכל לס"א, וכתב דע"ז ידו כל הדוים וזו רעה חולה כי לרה שמה וכמעט לא שנקת חיי לרוב המון ישראל אוי ואבוי. והאריך בזה עוצה עד שסיים לצסוף שהעלה היעוצה שקודם כל תורה ומצוה יכרהר בתשובה ויגמור בלבו שאינו חפץ להיות רשע ח"ו וכו' יאיר עיניו לתקן מעוותו וגם רוצה לשמור לשונו כדת מה לעשות ובכוונה קלה זו ינלא בעזרי"ת שיעלה לימודו לראון, וירגיל עמלו לומר לשם יחוד קוב"ה כי בזה מגלה דעתו בפ' שהוא לשם ה' דוקא ולא יגע זר בזהו הלימוד ואותה המלות עכ"ל ועי"ש. וכפי הנראה כיוון גם הוא ז"ל בעלמו לאותו התועלת שיש באמירת לשם יחוד כי אלו ה' רואה זה באור לישירים ה' אומר דבר צדק ששם אומרו.

מח

נחזור לענינינו שעיקר המימרה מ"ש הרמב"ם ז"ל על המלות הנעשים צעודו מלובלך מעוות הוא כמ"ש הזוה"ק וחכמי האמת, ואף שבוודאי לא הי' לפני הרמב"ם ז"ל אלו הספרים אבל נמלאים מימרות בדברי הרמב"ם שלא נמלא להם מקור אלא בזוה"ק ולכן יש אומרים שראה ס' הזוהר, אבל אין האמת כן כאשר הוכיחו שהתגלות הזוהר ה' הרבה שנים אחר פטירתו של הרמב"ם ז"ל, אבל הנראה בזה כנודע שהי' לפני הרמב"ם ז"ל הרבה מדרשים שאין בידינו עכשיו (וחכו מסיבת המדפיסים) והרבה מימרות שבוזוה"ק

מט

הנה כי כן הוא בכל מלות התורה שמוטל על כל איש ישראל לקיימם אין חילוק בין גברא לגברא אבל במלות ישיבה א"י שכבר הבאתי דאף המפליגים עובד בחשיבות מלוא זו מ"מ תנאי התנו שאלו אלא בשומרי תורה וחבירין מכל הטא ופשת, ע"ז נחתי טעם לשבח שטעמם ונימוקם מפורש בחוב"ק ודרשין טעמא דקרא. גם חזין בגמרא חולין דף ק"מ דא"א לאוקמיי ציפורי עיר הגדחה לשילוח דלא אמרה תורה שלא לחקלה ופירש"י ז"ל דפשיטא דשל עיר הגדחה לאו בר שילוח היא דלא אמרה תורה שלא לחקלה דממון עיר הגדחה חסור ואם ישלחה יהיו בני אדם לדין אותה לאחר זמן. וכבר ביארו בזה דאף שוודאי כל מה שיכיו לדין אח"כ יהי' היתר גמור עפ"י הלכה דכל דפריש מרובא פריש, גם אולי לא יבוא כלל אותו הציפור ליד ישראל מ"מ כיון דאין מצטלן איסור לכתחלה הוי זה המשלח הציפור שאפשר שיבוא ע"ז ליד ישראל שלא לחקלה והוי הוכחה שלא אמרה התורה"ק מלוא צב"ג שאפשר לבוא לידו חקלה, ומכש"כ בזה שעלול לחטוא שזה חקלה גדולה ליושב בא"י שהעצירות שם חמורין הרבה יותר, ובפרט צמי שטונותיו מרובין מצבותיו גם הוא מעמא את הארץ שמסלק שכינה מישראל והוי חקלה גדולה לכלל ישראל צב"ג שוודאי לא אמרה התורה"ק שהיא מלוא מה שמציא חקלה גדולה לו ולכל ישראל, וגם זה הוכחה צורה דהמלוא היא רק בתנאי של שמירת התורה"ק כנ"ל.

ובש"ל"ה ה' בשער האותיות אות קדושה כאשר התחיל לדבר במלות התלויות בארץ כתב ח"ל והנה שנה אחת אחר צואי לירושלים תוצב"א ה' שנת השמיטה ורבים מיושבי אה"ק ראו לפעור עולם מחמת הדוחק הגדול שהי' ערב שביעית רעב צמדינה ולא הי' סיפק בידם לאכול דבר יום ציומו ק"ו להכין איזה ענינים צדיהם על שנת השביעית ואמרו שינויי דחיקי ואני דנתי עם עמי וחשבתי בלבדי אני מחויב לקיים יותר מהם ואפילו למכור גלימא דעל כתפאי כי יאמר לי הקצ"ה למה באת ממקום שהיית פטור מזה ובאת למקום החיוב, ועתה במקום החיוב

חטוב המלוא הזה מדוע באת לעמא את ארצי, בשלמא בדרים שם אין עונשם גדול כ"כ ועוד כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המלות אשר שמה וכו' עכ"ל יעו"ש. והנה לא הזכיר מה הי' הקולא שהקילו בזה דוודאי לא מיירי באופן שלא הי' שום היתר דאטו צרשיעי עסקין העוברים במזיד על דבר שאין לו שום היתר ומה לו להאריך בזה שהוא מחויב יותר מהם וכי ס"ד שיכ"י מותר ח"ו להיות רשע וע"כ דמיירי באופן שהי' דרך היתר אלא שהי' היתר דחוק צעינו כאשר כתב שהי' שנויי דחיקי ועכ"פ סיים שם על הצא מחו"ל לא"י ומקיל שם אומר לו הקצ"ה למה באת ממקום שהיית פטור ובאת למקום החיוב ומדוע באת לעמא את ארצי. וברי שאין לאלו חיוב לבוא אלא אדרבא הקצ"ה אומר לו למה באת. גם סיים אח"כ שכל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המלות אשר שמה, וברי שכלל הוא צעינו ז"ל שאינו נוסע לשם אלא הצא לקדש את עצמו ולקיים המלות. ואף שכתב אח"כ שהוא מ"ע מ"מ אין זה אלא בהצא להתקדש וקדוש יאמר לו ולכן סיימו בחרדים ובש"ל"ה ה' בסוף המאמר שכל איש יחדר צבואו לא"י להיות ירא שמים כפלי כפלים ממה שהי' צבוא"ל, והנה לא דברו מאותן שלא הי' להם י"ש כלל צבוא"ל כי לא שייך לומר כפלי כפלים על דבר שאין בו כלל, אבל לא דברו אלא מאותן שהיו יראי השם גם צבוא"ל ועל אלו אמר שבא"י לירך להיות הי"ש כפל כפלים וכל מה שהפליגו בשבח יושבי הארץ ובמלות ישיבתה בה לא דברו אלא ביראי השם האמתים אשר זעירין אינן בדורינו צעו"ה. ח"כ לכל הדעות כאשר יתבאר עוד להלן בביאור יותר.

ג

ובאבנ"י נר הקשה על סברה זו שאין מלות ישיבת א"י אלא בליקיים ממ"ש במדרש שנתירא יעקב מעשיו שמה תעמוד לו זכות כיבוד אב וזכות ישיבת א"י והלא ידע יעקב רשעו של עשיו וא"כ מה מלוא בישיבתו בא"י, ותי' דל"ל משום שקיים כיבוד אב והי' כפוף ובעל ליחזק ע"כ סבלה אותו הארץ אגב יחזק ולא קאה אותו. ובאמת לפי מה שנתבאר

לקבל נדקב מן העכו"ם משום דכתיב ציוש קציר
השברנה ופירש"י ז"ל משכללה זכות שצידם וייצג
לחלוחית מעשה נדקב שלהם אז ישברו, ויאר שם
השבות יעקב בספרו עיון יעקב דף שאמר וחסד
לאומים חטאת מ"מ אמר ציוש קציר השברנה שיש
להם זכות צמשיהם דכינו צעור"ז להאצידם צעור"ב
יעי"ש, ומוצא זה להלכה צעוש"ע יו"ד סי' רנ"ד.
ומצואר בזו דף שמלותיהם הם חטאת מ"מ יש להם
כה עי"ז צעור"ז וח"ו יכולין בכח זה להרע ח"ו
לישראל, אלא שמצא להם אח"כ אצדון יותר צעור"ב
ולפעמים גם צעור"ז, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין
ז"ו על נצודנאצאר שהקשה מדוע דך רשעים נלחם
ופירש"י ז"ל מפני מה הללח נצודנאצאר וכבש ירושלים
ואמרו אח"כ בשכר ד' פסיעות ששלמתי לאותו רשע
שך אחר כבודי ואמרו אח"כ אר"י אלמלא לא בא
גבראל והעמידו לא ה' תקנה לשונאיהם של ישראל
ופירש"י ז"ל שה' שכרו מרובה וה' לו רשות ח"ו
לאצד שאריתיו, וזוודאי שאלו השכר שקבל שה'
ביכולתו לכבש ירושלים ולאצד הרבכ מישאל היא לו
רעה ומרה גדולה כי הקצ"ב ינקום נקמת עמו מכל
המזירין לישראל וצפרע מן המחריבין האלו שיכיו
עי"ז להרפה ולדראון עולם ולאצדון טורח מ"מ אז
צעור"ז לפי שעה ה' לו זה לתשום גמול וה' לו
מהמלח של הד' פסיעות חיזוק גדול לעשות רעות
גדולות ר"ל, וכך היא המדה, וכן הוא במה שאמרו
בגמ' סנהדרין דף ק"ב צעמרי שנצביל שהוסיף עיר
שומרון צא"י ה' לו השכר שזכה למלוכה ואף שברע
צמלכותו והחטיא את ישראל וא"כ ה' לו מלכותו
לרעה גדולה מ"מ לפי שעה ה' לו בזו קיבול שכר
על המלח ששעה כמו שה' נצודנאצאר.

נא

ובתגרב"א א"ר פ"ע הביא מימרא זו שלכן זכר
עמרי למלוכה ולהשיב מלך בן מלך נצביל
שהוסיף עיר שומרון בישראל ואמר אח"כ צאחאצ
שרל"ב מלכים בקשו למרוד בו שלח והביא בן של
כאו"א והושיבן תחת ידו צירושלים ובשומרון, ואמרו
חכמים כל אותן רל"ב בני מלכים עובדי ע"ז היו
וכיון שצאו לירושלים ולשומרון היו נעשים יראי ה'

שאין מלח כלל בעובדי עבירה ליש צא"י אינו מחורץ
לכאורה הקושי מעשיו גם לא ה' עשיו כפוף ליחזק
כי לא הלך בדרכיו אלא שה' ממנה אותו, וצלא"ה
הא"ך אפשר לומר שה' שייך בעשיו מלח ישוב א"י
הלא אדרבא נצטוונו לגרשו מן הארץ שנאמר לא ישבו
בארץ ולא תחנם לא תתן להם חני' והא"ך אפשר
לומר שזה שאסרה החוב"ק יהי' זו מלח, וממ"מ
קודם מ"מ לא ה' שום מלח זולת מלח צ"נ אלא
שהאבות קיימו כהצ"ב ע"ש שטיתדין ישראל להצטוות
בזה אבל גבי עשיו שאמר שצא הציווי החיוב לגרשו
הא"ך הוי מלח בהיפך, ועי' במג"א סי' תקצ"א
סק"ז דאין לעשיו חלק צארן דאמר רחמנא ליחזק
לרעך אתן את כל הארצות וגו' ואין עשיו בכלל
זרע יחזק.

אמנם צאמח לפענ"ד לק"מ דלא אמרו במדרש הלשון
שה' לעשיו מלח ישוב א"י אלא ז"ל אמר
כל השנים הללו הוא יושב צא"י תאמר שהוא צא
אלי מכה ישיבת א"י, והענין הוא שזה ה' קודם מ"מ
וכבר כתב הרמב"ן ז"ל שגם האבות הקדושים לא
קיימו כהצ"ב עד שלא ניתנה אלא צא"י לא צהו"ל
ולכן נשא יעקב שתי אחיות כשה' צהו"ל כי לא ה'
מקום לתורה ומלח אלא צא"י, ואך אחר שניתנה
תורה נחתיצו צמלות גם צהו"ל, ועשיו כשה' צא"י
אלל אציו קיים גם הרבכ מלח שאמרו חז"ל שאמר
אצא הא"ך מעשרין את הכתן ואת המלח וגם צמלות
שלא לשמה יש עכ"פ אחי קיבול שכר כמו שאמרו
חז"ל חיר כ"ג בשכר מ"צ קרבות שהקריב בלק
הרשע זכר וכו' ולכן אמר שמתירא שמה צא מכה
ישיבת א"י ואין הכוונה מכה אחת המלח של
ישוב א"י אלא מכה אחת שאר מלח שעושה ואך
נצביל שקודם מ"מ לא ה' נחשב שום מלח צהו"ל
כ"א צא"י לכן אמר שצא מכה ישיבתו צא"י שצ"י
ישיבתו שם יש לו אחי מלח ומקבל שכר ע"ז והוי
ל' מכה חיזוק צעור"ז ואף שכל מלחיו ומעשיו
של עשיו אינם רלוים לפני הקצ"ב מ"מ כך היא
המדה לשלם שכר על כל מלח וכמ"ש חז"ל צמס'
צ"ב דף י' חסד לאומים חטאת כל נדקב וחסד
שהעכו"ם עושים חטא הוא להם לפי שאין עושין
אלא לחרף אותנו, מ"מ מצואר שם בגמ' אח"כ שאין

יראי השם לאמיתן שלכן ה' להם זכות בדרך הזה וע"כ בשכר זאת זכו למלוכה אבל וודאי שעוב ועוב ה' להם הרבה יותר אלו לא ה' זכות זה בידם ולא היו זוכין למלוכה שלא היו מחריצין את העולם כ"כ ולא היו באים לאצדון הנורא כאשר הצאתי לעיל מנבוכדנאצר ר"ל.

גב

ובתגרב"א ח"ר פ' כ"ד כתב חז"ל למה נדמה עשוי ואליפז עם בני עמלק וירצעם בן נצט ומרודך עם נבוכדנאצר ואגב עם הכן לאחד שמאל כמות בדרך סמוכה לעיר חפסה בידו והכניסה לחוך העיר וחי מכרח ואומר של מי אצידה זו נתקצנו כל בני העיר ויאלו לקראתו ואומרים זה לזה ראייתם פלוני זה כמה הוא לדיק כמה הוא חסיד כמה כשר הוא מיד עמדו בני העיר ועשאוהו ראש וקצין של העיר עליהם, לאחר שחיס ושלש שנים עמד והחריב כל המדינות וכל הארץ וכו', לכך נדמה עשוי ואליפז ועמלק ומרודך וירצעם בן נצט ואגב עם הכן, עשוי בשכר שלש דמעות שהוריד נחמו לו הר שער, אליפז בשכר שביד את אציו יאל ממנו עמלק לעולם, ירצעם בשכר שהשיב דבר לפני המלך נחמו בידו עשרת השבועים וכו' שכו של אגב וכו' יאל ממנו הכן לעולם, ומה יבא סופו של עמלק וכו' עכ"ל. והנה לכאורה אין המשל דומה לגמל דבזה שהכרח אצידה צעיר ה' מרמז את בני העיר שאינם יודעין מהשבות ואינם יודעין מה יבא לבסוף ועשו בו שהוא איש לדיק וחסיד לכן נתנוהו לראש עפ"י טעות ודין גרמא אח"כ את החורבן, אבל כל אלו שחשב בהמשל קצלו שכן מהקצ"ה שנתן להם מלוכה שע"י"ז ה' להם כח להכרע כ"כ והקצ"ה הוא נופה ומביט עד סוף כל הדורות ויודע הכל וא"כ אינו דומה להמשל הנ"ל. וז"ל שהוא כמו שהצאתי דרך היא המדה שאין הקצ"ה מקפה שכר כל צרי ומשלם בעוב"י על דבר טוב חי' שטובה אפילו שידוע גדול החורבן שימח מח אח"כ. וצוה המשל דומה להמשל שע"י איזה דבר טוב שטובה זה ה' הסיבה למה שטובה אח"כ חורבנות נוראות ר"ל. וכעין זה הוא פי' הזיקוקין שם יע"י"ש. ואנו רואים זה בחוש כ"פ שהס"א מחמין לפעמים למכרסי הדת ומחריצי העולם אחת

לאמיתן, ואינו מוכן לכאורה הלא עמרי ואחאב היו עובדי ע"ז ואמרו שם בגמ' אין לך חלם וחלם צא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"ז והשתחו' לו והסית את כל ישראל לע"א כמבואר בקראי ובגמ' עד שאמרו במס' חולין ד' על כי עבדו דאחאב דהוי שחיטתן שחיטת מומרים לע"ז יען שכל אנשיו היו צחוקת עובדי ע"ז והצאתי במאמר ג' שצטות דברי הרמ"ע שכל אנשי המדינה הדרך הוא שנמשכין אחר המלוכה וכאן ה' צהיף שהביא אחאב רל"צ בני מלכים שהיו עובדי ע"ז וכשהכניסין תחת ידו נעשו יראי ה' לאמיתן, ומה נשתנו אלו שהפכו מע"ז להיות יראי ה' לאמיתן ע"י שצאו תחת יד אחאב, הלא דבר הוא, בשלמא בירושלים שמה היו לדיקים מכבד, גם הלא ירושלים היתה תחת מלכי יהודה אסא ויהושפט שהיו בימים ההם והיו לדיקים גמורים, גם ה' בירושלים עבדות ציהמ"ק כהנים בעבודתם ולוים בדוכנים וכבר כתבו הראשונים שזה מן העעמים צעלי' לגלל וצבצבא המעשר לירושלים וכדומה שע"י שצא לירושלים יראה שם עבדות הכהנים וזה מכנים י"ש צלצ הרואה העבודה ולכן יוכל להיות שצבצול זה נהפכו ליראי ה' אבל שומרון שהי' תחלת התייסדותו וישיבת אנשי ע"י עמרי שעבד ע"ז וחי' תחת ידו וכן אח"כ ביד אחאב בנו שהפכו את ישראל לעובדי ע"ז אינו מוכן הא"ך נעשה באלו הבני מלכים להיפך.

וגרמא דידוע שהיו חכמים גדולים וידעו הכל והיו יראים ממאמרי הנביאים אלא שלא יכלו עמוד נגד יצא דע"ז דחקיק להו עובא, וכמבואר בגמרא במנשה שאף שהי' עובד ע"ז מכל מקום ה' חכים עובא אף צדצר הלה צענין צרכת המוליד יותר מהתנאים, וא"כ הבינו או אפשר שמעו מהנביאים אותה המימרה דצבצול שהוסיף כרך שומרון צא"י וזה למלוכה ואלו ה' מושיב צאותו בכרך עובדי עבירה ר"ל לא ה' זה שום זכות כי המוסיף כרך של עובדי עבירה המעמלים את הארץ הוא מוסיף צוה עומאח על הארץ ואין צוה זכות אלא הוספת פשע על פשע ויען שידעו שקיים ממלכתם חלוי צזכות אותו העיר לכן הוכרחו להשתדל על אותן שהושיב שמה שיהיו יראי השם וזה יוכל להיות סיבה שאותן הבני מלכים שישבו שמה נהפכו מע"ז שלהם להיות

מאוד כי גדול השלי' כבוד, מ"מ למנוע ממחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב גרע יותר. ועכ"פ זה וודאי שרעה גדולה ומרה הוא שלי' הרשעים אלא שמה שאמר שנילו דור הפלגה ועובדי ע"ז ע"י השלי' שנייהם הוא בצביל שע"ס השלי' היא מדה טובה לכן מקבלין גם הרשעים ע"ז גמול בעוה"ז ולצדוק גם אותו הגמול בעמלו שקבלו הוא לרעה גדולה להם כי ע"י אותו הגמול יש להם כח וחיוק יותר לפשות חורבנות, והוא ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו מעוה"ז כאשר הבאתי לעיל כמה ענינים כיו"צ.

ובביראים מדרש פליאה אין שלי' אמר ה' לרשעים מכאן שהקצ"ה אוהב את הרשעים. וצדמשי"א פ' צבעלותך נדחק ליישב זה. ולפענ"ד הדברים ברורים כפשוטן שאם זוכין שהקצ"ה מונע מן הרשעים השלי' צד מיל אותם ואת כל העולם כולו מהרעות שיכולין ח"ו לבוא ע"י השלי' שנייהם והיו זה וודאי אהבה גם לרשעים. שוב ראיתי שכיוונתי צד לדעת הגדול החיד"א זלה"ה בצפרו כסא רחמים צפירושו למסכת אדר"ג פ' י"ב שכתב כעין זה ח"ל אמרו ח"ל אין שלי' אמר ה' לרשעים מכאן שהקצ"ה אוהב את הרשעים, והוא חמו', ולפי פשוטו יאמר נא דכשרשעים באגודת אחת יכולים להחריב העולם ולעשות עצירות גדולות וברוצ רחמיו לא יבוי שלי' צנייהם וצדו ימעטו העונות, ח"ש מכאן שהקצ"ה אוהב את הרשעים שמפרידם וזהו לעוב להם שלא יבוי להם כ"כ עונות, עכ"ל. וגם דוד הפלגה שהי' להם הללחה יען שבו שפה אחת ודברים אחדים כמו שהבאתי לעיל מפירש"י ז"ל אלל הקצ"ה עשה פירוד צנייהם והפליס וביעל מהם אותו המדה טובה וע"ז חדלו מלהחריב עוד והי' הפירוד שצנייהם טובה גדולה להם ולכל העולם כולו.

ומובן צד מה שאמר מרע"ה צפ' קרה על דתן ואזירים אל תפן אל מנחתם ומביא רש"י ז"ל מהמדרש שאמר יודע אני שיש להם חלק בתמיד ליבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו, וכתב באוה"ח הק' שכוונה צד לז' שאין לך אדם שאין בידו מלות ומע"ע וכבר קדם לנו שאין

דבר טוב שכתב זה יכולין להפוך את העולם כולו והוא כעין שכתב היע"ד בדרוש הראשון על פיוט לאקן מיד גחזים שהבאתי לעיל.

ב

ובי"ב מלינו גם צדחת השלי' לרשעים שאמרו צמס' דרך ארץ זוטא פ' ע' גדול השלי' שאפילו עובדי ע"ז ויש שלי' צנייהם וכו' שנאמר חיבור ענבים אפרים הנח לו, וכן כתב רש"י ז"ל צפ' נח דוד הפלגה עכ"כ ומשם הפליס למד שאין להם חלק לעוה"ז, וכי אחי קשה של דור המצול או של דור הפלגה אלו לא פשעו יד צעיקר ואלו פשעו יד צעיקר להלחם צו ואלו נשפטו ואלו לא נאצדו מן העולם, אלא שדור המצול היו גללים והי' מריבה צנייהם לכן נאצדו ואלו היו נוהגים אהבה וריעות צנייהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלי' עכ"ל. ונראה לכאורה שהיא טובה לרשעים אם יש להם שלי', וקשה טובה הלא מצוה צמשה סנהדרין ד' ע"א ע"צ פחור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, כינום לרשעים רע להם ורע לעולם, ופירש"י ז"ל שצ"י הפחור שנפרדן זמ"ז אין יכולין להועץ ענה רעה ולסויע זא"ז. עכ"פ מצוה שרעה גדולה להם ולהעולם אם יש שלי' צנייהם שמסוייעים זא"ז להחריב העולם, ודכמ"ה התפלל ע"ז יתפרדו כל פועלי און, וצפרע צפושעים יד צעיקר כמו דוד הפלגה אמרו ח"ל צמס' צדחת ד' קע"ז על המינים שמטילין איבה ותחומות בין ישראל לאציהם צצמשים ועליהם אמר דוד הלא משנאך ה' אשנא וצחקוממך אחקופע.

ובב' חרדים פ"ד אות מ"ב כתב קודם המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יבוי בקרה וכעדמו, ושוב אח"כ באות מ"ג כתב מי שאינו מחזיק במחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב הוא נענש מפשעיהם לכל חטאיהם ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא. והרי שהחמיר יותר צמי שאינו מחזיק במחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב ממי שהוא מחזיק במחלוקת צמקום שאין לורך אף שודאי להחזיק במחלוקת צמקום שאין לורך הוא עון פלילי ומרה

שכרן של כל מצור ומצור כדי שיעשו כל המצות צחוס
מנין שנאמר נעו מעגלותי לא חדע, ובישיבת א"י
מחמת מעלת א"י נדמה להם שהיא הגורמת להיות
כמו שיש לו חלוקי חבל אין האמת כן כמו שכתב
בהדיא שלשון דומה מורה על כך שאינו אלא דמיון
ואינו אמת, ולמסקנת הש"ס הדר צ"י לגמרי מלשון
מימרא זו אלא מסיק דהכי קאמר כל הדר בחו"ל
כאלו עובד ע"ז, וכל הפירושים במימרא הקודמת
אינן אלא חו"ל ולא נשאר לפי המסקנא. ויש לדבר
עוד בדברי הפלא"ה האלו אלא שאין כדאי להאריך
בזה כי הדברים פשוטים וברורים לכל מי שיש לו
מח בקדקדו, וכבר הבאתי מהרבה ראשונים ז"ל
דברים ברורים ויחזקו עוד להבין באורך, ובספרו של
מחן הקדוש משינאוואו זל"ה דברי יחזקאל נדפס שם
מכתב שקלל בקללה נמרצת את האומרים מימרות
שורשים בזה להטעות את הצריות שיסעו לא"י וילכו
בשרירות לבם, זה וודאי אמת וברור לכל הדיעות
שאין מצות ישוב א"י אלא למקיימי התורה ומצותי.

גה

והנה בעיקר ההלכה של דין מצות ישוב א"י יש
לפנינו בראשונים ז"ל ד' שיטות, ואברהם
אחת לאחת בקצת ביאור בעזרי"ת. — השיטה הא'
היא שיטת הרמב"ן דמצות ישוב א"י היא מ"ע
דאורייתא ואף עכשיו בזמן הגלות יש לפנינו מ"ע
זו, וכבר הבאתי שיש להסתפק בדבריו אם סובר
גם עכשיו יש מ"ע לעלות ליחידים אם אינו בחומה,
או אפשר עכשיו שיש גזירת הגלות חו"ל חיוצ
עוד לעלות אף לדעת הרמב"ן אלא שכונתו שהיושבים
שמה בא"י מצווין ועומדין שלא ללכת, ולזה נוטה גם
דעת האבני חר בסוף התשובה, וכבר כתבתי שלשונו
ז"ל אינו מצורר בזה ואדבר מה א"י עוד בסוף
המאמר.

והנה משמע מלשון הגמ' ב"ב ד' ל"א ע"א אין
יולדן מא"י לחו"ל ובשליכי כתובות במשנה
אמרו הכל מעלין לא"י ואין הכל מולידין ובגמ' שם
מבאק לריביתא למה הוצרך לומר תרומתו דיניס
דמעלין ודיניס דאין מולידין, וברש"י שם ד"ה אידי

הקצ"ה מקשה שכר כל צרי' ואפילו של רשעים ולא
ולמד מפסיעותיו של אותו רשע אשר ע"כ חש משה
שחטמוד להם אחרי מצור שבידם, לזה בקש מה' אל
הפן אל מנחתם פ"י אפילו זכות שכר הגיעה מנחה
לה' לא יפן לה ולא יביע אלהי. וכ"ז הוא מטעם הנ"ל
שאם יעמוד להם אחרי זכות עדיין יוכלו לעמוד
ברשעתם שהיא חקלה גדולה להם ולישראל.

גד

ומעתה מובן היטב מה שנתיירא יעקב מעשיו שכיון
שע"י ישיבתו בא"י יש לו אחרי מצות כח"ל
ח"י ע"י"י יהי לו כח להחריב כמו כל אלו שזכרתי
לעיל שהחריבו והשחיתו בזה אחרי מצור שעשו, ועכ"פ
זה וודאי ישיבת רשעים בא"י היא נגד רצונו ית"ש
ואין להם חלק ונחלה במצות ישוב א"י, והאפיקורסים
הולידו שם רע על ההפלאה שכותב שמי שדר בא"י
אף אם ח"ו עובר על כל התורה כולה הוא יותר
ממי שמקיים כהח"כ בחו"ל, זה עלילות שוא ושקר
בדרכם לחפוס באחרי לשון לחלות צו צוקי סרוקי,
אלא שבהפלאה נחשבה במה שאמרו הדר בא"י דומה
שיש לו חלוק שלשון דומה משמע שבאמת אין לו
אלא דומה כמי שיש לו, והדר אמר כל הדר בחו"ל
דומה כמי שאין לו משמע דבאמת יש לו וא"כ העלה
חו"ל יותר מא"י, ומתוך ד"ל דכל הדר בחו"ל אפילו
מקבל עליו עול תורה ומצות דבאמת יש לו חלוק אלא
שנדמה לו יען שדר בחו"ל שהוא כמו שאין לו חלוקי
והדר בא"י נדמה לו שע"י מצור זו בלבד יש לו חלוקי,
כי אף שמקיים שם כהח"כ מ"מ נדמה לו שהסיבה
למדה זו סיבה כמי שיש לו חלוקי הוא לצד צביל
מצור זו של דירת א"י יען שלפי הדמיון כל המצות
אינם מועילים לזה כמו שדומה לו בחו"ל שהוא
כמי שאין לו חלוקי אף אם מקיים כל המצות. אבל
כ"ז אינו אמת אלא דמיון צעמא כמו שמבואר
בהדיא בדבריו. גם לא מיירי כלל בעוברי עבירה
ח"ו כי קיום התורה והמצות הוא מוכרח גם בלא"ה
אלא הכל סובב מה שהוא גורם למדה זו להיות כמי
שיש לו חלוקי כי כל מצור ומצור יש לה מעלה
מיוחדת לשכר מיוחד, ואמרו חז"ל במד"ר פ' תלך
פ' ו' סי' צ' הקצ"ה לא גילה לצריות מהו מתן

ומבואר זה בכמה פוסקים שהבינו כן מדברי הרמב"ם שסובר שאינו מלוא דאורייתא מדלג מנחה במנין המלות. אף הרשב"ש בס' ז' שהחזיק בשיטת אביו הרשב"ץ שסובר כדעת זקינו הרמב"ן דהוי מ"ע דאורייתא מ"מ כחז שם שאף לדברי הרמב"ם שלא מנחה מ"מ אם אינה מלוא נמנית היא מלוא מדרבנן, וברי שפשוט בעיניו דלרמב"ם ז"ל כיון שלא מנחה וודאי דלא הוי מלוא דאורייתא, וכן מביאה בס' שיורי כנה"ג יו"ד סי' רל"ט בהגה"ע אות ל"ג דהנשבע שלא לדור בא"י שצוה חלה עליו כיון שאינה מלוא המפורשת בחורג אלא מלוא דרבנן, והביא שם מכמה פוסקים שסברי כן דמדלג מנחה הרמב"ם במנין המלות לא הוי אלא דרבנן, וכל ספק שנסתפק בה לקולא, ותמה על המצי"ע שכתב שאין שצוה חלה עליו הגם שאפשר שסמך על הרמב"ן מ"מ תמה שעזב סברה הרמב"ם יעיי"ש.

והמהרי"י חלגזי בספרו ארעא דרבנן העתיק דברי הכה"ג האלו ככתבם וכלשונם ולא העיר מאומה. גם החיד"א בספרו יעיר אוןן אות י' סי' ה' העתיק דברי הכה"ג האלו ולא העיר מאומה על דבריו אלא שהביא דברי הספרי ומפלה על פירושו של המג"א בדברי הספרי, אבל כמה שכתב הכה"ג ועוד כ"פ שלפי דעת הרמב"ם שלא מנחה במנין המלות אינו מלוא דאורייתא והאומר שהיא מלוא דאורייתא אין סמיכתו אלא על דברי הרמב"ן זה הביאו בסתמא ואין פולה פה ומפלג נגד זה, וכן הוא עוד בכמה פוסקים אלא שלא ביארו הטעם למה אינו חושבו הרמב"ם ז"ל למלוא. אבל לפי המבואר בדברי רש"י צפי' שאינו מלוא אלא הכתבה, והרמב"ן ז"ל בעצמו כתב שכן הוא דעת רש"י ז"ל כאשר הבאתי לעיל, בזה מובן היטב טעמו של הרמב"ם ז"ל ותלוי"ת יבאתי דברי רש"י והרמב"ם מכל הקושיות כאשר הארכתי לעיל. גם הבאתי שאף מדברי החוס' והרא"ש נראה כדעת רש"י והרמב"ם.

והר"ן לזה לפי מה שהבאתי מדברי הפוסקים דכיון שלא מנחה הרמב"ם במנין המלות ש"מ דסבירה ל"י שאינו מלוא דאורייתא הנה רוב ראשונים סברי דמנין המלות כדעת הרמב"ם ז"ל וכמ"ש הרא"ה

דכיון דאשמעינן דמעלין כש"כ דאין מויליין ועכ"פ זה וודאי דמעלין הוי רבוחא יותר מאין מויליין וא"א למילף לומר דמעלין מהך דקתני אין מויליין וא"כ קשה מה שאמרו בגמ' ב"ב אין יולאין מא"י ולא אמר רבוחא יותר שניך לעלות לא"י מחו"ל, גם לא נמלא בכל הש"ס שיכ"י חיוז לעלות, ואין לומר דסמכי על מה שאמרו בשילבי כתובות דהכל מעלין דכבר הבאתי בפורק מה שכתבו שמשם אין רא"י כלל שהרי שם אמרו כמו כן דהכל מעלין לירושלים ובזה וודאי לא מנינו שום חיוז לעלות מא"י לירושלים ואף ללאת מירושלים לשאר עיירות בא"י לא מנינו שום איסור כי לא אמרו אלא איסור ללאת מא"י לחו"ל אבל לא מירושלים לשאר עיירות. אבל שם דהכל מעלין אין הדין אלא שאם הוא רוצה לעלות לא חובל לעצמו, והכפ"י היא מה שמפסדת כתובתה ולא אמרו בזה אלא שלא לעשות עיכוב למי שרוצה לעלות, אבל אם שניהם אינם רואים לעלות לא אמרו בזה שום חיוז. וא"כ מדאמרו רק אין יולאין ואינו מחבר בש"ס בשום מקום דעולין נראה מה שאין האזהרה אלא שלא ללאת אבל לא לעלות.

ולדעת הסוברים שאין מ"ע בישיבה אלא הטעם שאמרו שלא ללאת הוא כמו שכתב הרשב"ם שבבב"ל דמפקיע עמו מן המלות ניחא שאין זה אלא כשכבר יושב שמה ונחתייב בלאת המלות, אבל לדעת הרמב"ן צריך להבין לכאורה. ונראה מה דאף הרמב"ן מודה דבזה"ז אין האזהרה אלא שלא ללאת, לא לעלות. ונ"ע עוד ויתבאר להלן. ובעיקר הדבר נמשכו אחר דעת הרמב"ן הרשב"ן בספרו זכר הרקיע ובנו הרשב"ש ועוד כמה גדולי אחרונים ז"ל.

ג

השיטה הב' היא דעת רש"י והרמב"ם שאף בזה"צ אין מ"ע בעלם הישיבה בא"י ואינו נמנה כלל במנין המלות. ומה שנאבני חז רוצה להעמיס גם בדברי הרמב"ם שסובר דהוי מ"ע אלא. דלא מנחה במנין המלות יען שנכלל במלות החרס חרימים, כבר הבאתי שהרמב"ן עצמו כתב שלא להשתמש בזה וכתב דברים ברורים שאין לדחותם כאשר כתבתי לעיל.

פ"ה מה' מלכים שכתבו בשם ר"ה ממין דמה שאסרה חורב לשב למלכים אינו אלא דרך הזה, כלומר מא"י למלכים, אבל משאר ארצות מותר, מה מחצאר דרך למלכים היא דאסרה חורב ללאת מא"י, אבל ללאת מא"י לשאר ארצות חו"ל מדאורייתא שרי. ולפענ"ד משום ה' לא אריא ואין ראוי מזה כלל, חדא דו"ל דאף אם נימא דמדאורייתא אסור ללאת מא"י אף לשאר ארצות מ"מ אינו יותר ממ"ע שיש לדעת הרמב"ן בישוב א"י וא"כ הולך למימר ביציאת מא"י למלכים שזכר יש גם איסור לאו דל"ת לשב דרך הזה עוד ועובר בזה על עשה ול"ת, ולשאר ארצות אינו אלא באיסור עשה. ולפי המחצאר לעיל שאין מזה ז' של ישוב א"י שייך אלא במקיימי התוכ"ק ומלכותי כדמוכח מקראי, והחרדים והשלי"ה הביאו מעשה רב בקיצון כמה חכמים עם הבי" שגרשו מא"י אדם אי' עביר עבירה אחת שהי' עובר עלי' אף כי עבירה גדולה הי' מ"מ זה וודאי שמא"י למלכים הי' אסור לגרשו כי אף מי שעשה עבירות גדולות ר"ל מ"מ אסור לכפותו לעבור עוד על לאוין אחרים אשר עומד ומלווה עליהם, וכי מי שאכל שום יחזור ויחלל שום, וע"כ שאך מא"י לחו"ל היו יכולים לגרשו כי בעל עבירה אינו מלווה על ישוב א"י כאשר הארכתי למעלה. וא"כ נ"מ עוצא באיסור זה של יציאת מא"י למלכים אף לדעת הרמב"ן שהדירה בא"י היא מזה דאורייתא.

נח

ובשורת מעיל לזקק סי' כ"ו שהחזיק עוצא במזה ז' של ישוב א"י וכתב שהוא מ"ע דאורייתא גם בזה"ז והוא מ"ע חמורה לדעתו ז"ל כאשר האריך שם ומ"מ כתב אח"כ שאם אין לו שם מקום מוכן ומחומן להיות מלוי לו שם פרנסה בריוות לא יסע לא"י, והביא ע"ז מכמה ראשונים דכל שאין לו שם פרנסה מוכנת מעבירו על דעתו ועל דעת קונו וכלא יולאין מא"י לחו"ל ללמוד חורב וסיים לבסוף שעכ"פ אלו הנוסעים לשם ואריכין ע"כ להפטרם מן הדיקא ואלו הי' בחו"ל היו יכולים להפטרם ממעשה ידיהם לא עוב עושין כי גדול ההבדל מיגיע כפו אלא שאח"כ כתב שצריכין להתיישב בזה ואין לו צו הכרע וישי"ע.

ז"ל, גם הסמ"ג וסמ"ק שחלקו בזה מזה על מנינו של הרמב"ם ומנו מזה אחרות כנגדם לא חשבו ג"כ מזה ז' של ישוב א"י, והמשנה למך דרך מזה דרך סידר פערעיות המלות שמנאם הסמ"ג ולא הרמב"ם ועי' במלות השם שסידר המלות מסמ"ג וסמ"ק, ועכ"פ רוצא דרובא ממוני המלות הראשונים לא הביאו מזה ז', וא"כ רוב הראשונים הלכו בזה בשיטת הרמב"ם ז"ל שאינה מזה.

ומה שכתבו הרשב"ש והכה"ג ועוד כ"פ שהיה מזה דרבנן לא הבנתי לכאורה דכיון שלא נמלא בקרא שום מזה בזה מ"ל שהיה מזה דרבנן דמ"ש הרשב"ש בסי' א' ראי' שהיה מזה דרבנן מהא דאמרו הכל מעלין בבר כתבתי שאינו ראוי. גם מרוב הפלגה שהפליגו חכמי"ל בחשיבות ישוב א"י י"ל שהוא בשביל חשיבות העבודה שם גם בשביל חשיבות מזה החלויות בארץ כאשר כתבתי מזה למעלה שאין מכ"ז ראוי שיש מזה צעיקר הישיבה. גם בזה שאמרו במס' ב"ב אין יולאין מא"י לחוץ לארץ פ"ה הרשב"ם שהוא בשביל שמפקיע עצמו מן המלות וא"כ גם משם אין ראוי שיש מזה צעלם הישיבה. אך י"ל דה גופא שלא להפקיע עצמו מן המלות היא מזה דרבנן, וכבר הבאתי דברי הש"ם דלפעמים ענשין צעידן ריתחא אף מי שאינו מחויב עדיין וען שלא הביא עצמו לידי חיוב, וא"כ פערעיות מתי לרין להביא עצמו לידי חיוב המזה גם מתי שאסור להפקיע עצמו מן המלות כי גם בזה יש סחירות בדברי הפוסקים, ואדבר מזה להלן. ועכ"פ רואין שהרבה פוסקים פשוט צענייהם שהרמב"ם וסיעתו שלא מנאו ישוב א"י במנהי המלות סברי שהיה מזה דרבנן. שוב ראיתי צעקרי בד"פ צדיני נדרים סי' כ"ג אות א' שהביא מס' סמא דחיי שאין צעלי לא"י בזה"ז אפילו מזה דרבנן, ומראה שמחלק דבזה"ב הי' עכ"פ מזה דרבנן, ועכשיו אפילו מזה דרבנן אין בזה, ואין הם' סמא דחיי בידי לעיין צו.

זו

והשד"ח בכללים מערכת האלף אות רמ"ג כתב דמדברי הסמ"ג בלאוין סי' רכ"ז ובהגמ"י

שיכולין להפגוש שם מפרקמטיא או מלאכה וכדומה
אבל אם ילערך ע"י ישיבתו שם להפגוש ממחנה
ב"ד מזה לא דברו שם בש"ס שי"י איסור ללכת
כדברי המעיל דקדק שי"ל דלהיות מייגע כפו חסוד
עפי ממלח זז של ישוב א"י.

והמעיל דקדק כתב בתחלה סתם שאם ע"י ישיבתו
בא"י ילערך למחנה ב"ד לא טוב עושה בנסיעתו
לא"י, ואח"כ כתב שצריך להתיישב בדבר ואין לו
הכרע, אמנם החת"ס צא"ה"ע ח"א סי' קל"ג לא
העתיק מהמעיל דקדק אלא לשון זה שכתב שלא טוב
עושה בנסיעתו לא"י אם ילערך ע"י למחנה ב"ד
וע"ז סיים שמתקן דבריו לחיד ולא העתיק כלל מה
שכתב אח"כ שצריך להתיישב ואין לו הכרע ומשמע
מזה שהחת"ס הכריע כן בהחלט. ובמ"ש המעיל דקדק
שאם אין לו בא"י פרנסה מוכנת ויש חשש עניות
אין לו לנסוע לא"י זה הביא המעיל דקדק ממנה
ראשונים שמפורש יולא כן בדבריהם אף אותן שהפליגו
מאוד בגדל חשיבות מלכות ישוב א"י ולא נמלא שום
חולק ע"ז לא בראשונים ולא בגדולי האחרונים.

נב

ונראה הענין ממ"ש חוס' והרי"ף והרא"ש ושאר
ראשונים שא"ל לפזר כל ממנו עבוד מ"ע
ומקורו מגמ' ד"ק ד' ע' שאמר אלא מעשה חי מיתרמו
לי תלמא מלכות ליתב לכולי דית' יעו"ש ובראשונים
וכתב שם בש"מ בשם הראב"ד קשיא לי וכי יש דמים
למלכות ואין יוכל לומר שלא יקנה לולב ואחריו אלא
כדי כך וכך ומי שם להם דמים והלא מלכות אחת
חשוב מכל ממנו וי"ל כדי שלא יבוא לידי עוני
וילערך לבדיות. ובצ"י אור"ח סוף סי' תרנ"ו הביא
כן מהרש"א שכתב בשם הראב"ד שהעטם הוא כדי
שלא יבוא לידי עוני ויעיל עצמו על הציבור וכו'
שהענין כמיתה, ומ"מ לא כמיתה ממש אמר הרב
שלא אמרו אלא במ"ע אבל במלכות לית אפילו כל
ממנו עכ"ל. וכן הביא להלכה שם בשו"ע אור"ח
סי' תרנ"ו וביו"ד סי' קנ"ז. ונראה שזה דאורייתא
שחייב לפזר כל ממנו שלא לעבוד על לית. וכן אנו
רואים בדברי הב"ח שערך ליישב שלא יקשה ע"ז

ומצאנו בזה שאף שהחמיר עובד במלכות ישוב א"י
וחושבו למ"ע חמורה מדאורייתא מ"מ אינו דוחה את
החשיבות של הנהגה מייגע כפו.

ובכתבי הקדוש של מרן הקדוש ר"מ מוויטעבסק
זלה"ה שה' דר צא"י וכתב במכתביו שנדפסו
בספר ליקוטי אמרים מכתב ד' שהשיב לשאלתי
ששאלו אותו אם ליסע לא"י חל"ק אחרי ראיתי גיה"ק
ומשם ניכר האמת שתשוקתם אל האמת ויודעים
ומכירים חסרונם ומחמת הג"ל רואים לעקור סיכי
ולרבוט ולבוא אל אה"ק ממש הם רואים לכבות האש
בתנן כי צכאן עירדת הפרנסה מערידה עד למאוד
וצפרע במילתא דתלי' צי' עפלי אם לא שיש ביכולת
צידס להניח כמה מאות אדומים אלא צטוחים גדולים
צאחא קהלה צדדי שישלחו להם הריווח מדי שנה
בשנה תמידין כסדרן ולהתפרנס מן הריווח ההוא אזי
צאמת ה' טוב למאוד ואם אין יכולת צידס כנ"ל
אזי עלתי לטובתם שיתנו מחשבה זאת ויחליטו צדעתם
לישב במקומם והשי"ת יהי' בעזרם עכ"ל. והרי
שאף אלו שהעיד עליהם הקדוש שה' תשוקתם ליסע
לאה"ק עבור תשוקתם אל האמת ויהיו מסתופפים שם
כלל רבם הקדוש ישראל ואעפ"כ צעבור עירדת
הפרנסה שצטם כתב אליהם שצנסיעתם לא"י מכזים
האש בתנן והחליט שאין זה לטובה, וזאת אם יש להם
סכום רב שהפרנסה צטוחה בכל שנה מהריווח אזי
ראה לטובה שיביו אתו עמו צא"ה"ק, לא זולת. וחזינן
לדעתו הגדולה החלטה זו שצדעת הפוסקים שאין ליסע
לא"י אלא"כ הפרנסה צטוחה שם. וכן הוא אף בגדולים
ואנשי מעשה שהכירם וידעם הרי"ק ז"ל שכוונתם
ליסע אך צצביל האמת מ"מ אין לסמוך על תשוקה
זו צצביל נסיון הפרנסה וקרא עליהם שצנסיעה לא"י
מכזים האש בתנן ומי כמוהו מורה, צפרע צזמניו
צחולשת הדור צכה האמת ושאר ענינים.

ובגמ' צ"ב ד' ז"א גבי אין יולאין מא"י לחו"ל
אח"כ עמדו סאחים צסלע אמרין שם ע"צ
אר"י לא שנו אלא מעות צזול ופירות ציוקר אבל
מעות ציוקר אפילו עמדו ארבע סאין צסלע יולאין
ופירש"י ז"ל מעות ציוקר שהפרקמטיא זלה מאוד
יולאין, ומזה משמע דלא מייירי שם בש"ס אלא מאותן

מה שאמרו בגמ' אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאורדך, לפי שיש אדם שחזיב עליו ממונו יותר מגופו לכך נאמר ובכל מאורדך, ולא אמר דקאי בכל מאורדך על שאר מלות ל"ת שיפסיד כל ממונו יעיי"ש מה שערך לחרץ בזה שלא יהי' שום סתירה על אותה ההלכה, ואם אין זה מדאורייתא אלא מדרבנן אין לזה שייכות במקרא. ועכ"פ הדבר ברור בזה שלגבי מלות ל"ת לא חיישין לעוני ולא מצינו חילוק בזה אף צמי שיש לו בנים קטנים דסתמא אמרו שיפזר כל ממונו עבור מלות ל"ת ולא חיישין לומר על עניות שיטערך להטיל עצמו על הציבור שהיא כמיתה אלא לגבי מ"ע. וא"כ מה שאמרו דבשביל חשש עניות יבעל מלות הדירה בא"י ז"ל בשביל שהיא מ"ע דאף בסוברים שהיא מלוא דאורייתא גם בזה"ל הוא בשביל שהוא מ"ע וזה א"ל לעשות במקום שנעשה עני עיי"כ אבל ליתן מא"י למארים שהיא ל"ת צוודאי שאף אם נעשה עיי"כ עני מדוכא ר"ל אסור לו לעבור על הל"ת כמו שצריך לפזר כל מה שיש לו שנעשה עיי"כ עני מדוכא ר"ל, וא"כ כ"מ טובא בזה שהי' צורך ליתן ל"ת על הליאה באותו הדרך שמא"י למארים אף לדעת הרמב"ן שגם לשאר ארצות הוי דאורייתא מחמת מ"ע ואין ראוי כלל מזה.

א"ל שמדברי הסמ"ג בלא"ה ראוי שסובר דלא הוי ישוב א"י מלוא דאורייתא מדלא מנאח צמנין המלות כמו שכתבתי למעלה, ובשו"ת תומת ישרים סי' ס"ו כתב גדולה מזו שהסמ"ג דעתו כדעת ר"ח שעכשיו אין מלוא כלל לדור בא"י אף לגבי דין דינא דהכל מעלין, והביא ראוי לזה, ולהלן בציאור שיטת ר"ח אדבר מזה שאין זה הכרח דעת הסמ"ג, אבל זה וודאי נראה שסובר דלא הוי מלוא דאורייתא.

ם

ואחשבה לדעת שאפשר שגם החרדים שהעתיק דברי הרמב"ן ששיבת א"י היא מ"ע ממנין המלות מ"מ אין ראוי שהכריע כוותי' שהרי אנו רואים דרכו של החרדים שהעתיק כל הדיעות צמנין המלות אף מה שאינו אלא דעה יחידית בלבד, ובמלוא שהיא

ממנין חרי"ג לכל הדיעות כותב בסתם בלי שום מקור ובמלוא שהיא לדיעות יחידות אומר דבר בשם אומרו ויודעין מזה שאינו אלא לדעת אותו המ"ד שהביא, לא לדעת הראשונים האחרים, וגם כאן צ"ל ממלוא התלויות בארץ אות ע"ו שהעתיק שמ"ע מה"ת לדור בא"י כתב אח"כ מחרי"ג לרמב"ן ורשב"ן כדרכו בכ"מ שהביא המלות שהם לדיעות יחידות, וגם כאן צ"ל שהיא לרמב"ן ורשב"ן בעיר שאין זה לשאר ראשונים. והנה בזה שהעתיק כל הדיעות א"ל לומר שסובר כדעת כולם דא"כ יהיו הרבה יותר מחרי"ג כי כל מי שמונה אחת מלוא שלא מנה אותה חצירו ע"כ הוא מחסר כנגדה אחת מלוא אחרת דהכל מודים שהוא חרי"ג כמבואר בגמ' אלא שמחולקין אחת מהם שבאו למנין, וז"ל דבמה שהעתיק דעת כולם לא בא להכריע אלא שדעתו ז"ל דיש יוצא ידי כולם וכל מה שאומר אחת גדול מהראשונים שהיא מלוא מהראוי לקבלו בשמחה לעשות רצון קונו בכל אופן ואופן.

ואפ"ש סובר כדעת המהרי" אלהנדרה בספרו מוצל מאש סי' י"ג שכתב שם דאף שכל האיסורים אנו מתירים בס"ס לכתחלה איסור ערו' ואיסור מאכל ובדרבנן צ"ל א' לכתחלה מ"מ אין זה דווקא אלא לענין איסור שהוא ל"ת שריין ס"ס אפילו לכתחילה משום דממזר ודאי אסרה תורה אבל ס' ממזר אינו צל יבוא וכן בכל האיסורים ספיקן לא אסרה תורה אבל לענין קיום מלוא או דרבנן או דאורייתא שהיא עשה כך וכך אין לפוטרו מטעם ס"ס שהרי אפילו באלף ספיקות כיון שיש ספק א' מני אלף שהוא חייב א"כ הרי לא קיים העשה והרי החיוב מוטל עליו עכ"ל יעיי"ש. והרבה מגדולי האחרונים נמשכו אחר סברה זו. וכעין זה הם דברי החו"ד צ"ל ק"י שכתב דאף לדעת הרמב"ם שספיקא דאורייתא מה"ת לקולא מ"מ אין זה אלא בל"ת אבל היכא שאמרה תורה קום ועשה צריך להיות וודאי וגם הרמב"ם מודה שצריך להחמיר מה"ת בספיקא. אלא שלדעת החו"ד אפשר שלא אמר זה אלא צ"ל אחד דעשה כיון שצריך להיות וודאי גם הרמב"ם מודה שצריך להחמיר מדאורייתא אבל ברוב או ס"ס שהוא ברוב אפשר דזה הוי מה"ת כוודאי וככה"ג לא החמירה החו"ק.

מזוין חלל מילה מומחין הם כמו שאמרו בשחיטה וכתבו הראשונים כן גם בניקור ובמקואות ואם נימא דיש חילוק בזה דלזלזלן בחר רובא דין מ"ע ל"ח אין לדמות מילה שהיא מ"ע לשאר עניינים שהוא ל"ח. גם המהר"ם שיק בעצמו מפלפל בזה בכמה תשובות ביו"ד בה' מילה ולא העיר במ"ש בל"ח בזה. ואפשר אין כוונת המהר"ם שיק בל"ח שדעתו כן בכל מ"ע ולא אמר זה אלא על מ"ע דשמירה דלשון שמירה לא שייך אלא בזוודאי לא בספק דאם הוא ספק אינו נקרא משומר, ואפשר יש לדחוק כן גם בלשון השו"מ אלא שלשונו דחוק ואין להאריך בזה. גם החת"ס ביו"ד סי' רמ"ח מפלפל בזה ולא העיר מאומה והדבר נריך ביאור רחב והוא מצוה גדולה בין הפוסקים.

כא

ועכ"פ אפשר לומר שלדעת החרדים שבמ"ע חיובא רמיא לעשות אף כדיעה יחידית שבין הראשונים כי באמת דברי הראשונים כמלאכים אלו ואלו דברי אלקים חיים כמ"ש חז"ל על פלוגתא האמוראים וא"א לדחות דעת א' מן הראשונים אלא היבא ששאר הראשונים החולקים במה מרובים והיו מטעם רוב וא"כ האומר שבמ"ע אינו מועיל לא רוב ולא אלק ספיקות שאף בם' אחד מני אלק עדיין חיובא רמיא לקיים א"כ מחויבין לקיים כל המצות אף מה שהיא לדעת יחידית. ואפשר שבשביל זה אסף איש טבור החרדים זל"כ את כל הדיעות בקיום המצות ובשביל זה הביא מהרמב"ן והרשב"ץ דישב א"י הוא ממנין המצות אף שידע שרוב הראשונים חולקים לא הכריע, כדרכו בכל המצות. ומה שהפליג כ"כ בשבט ישוב א"י זהו העיקר מעטמים אחרים שאף הסוברים שאין חיוב דאורייתא בעלם הישיבה שם מ"מ בכל מודים בקדושת א"י וגודל חשיבות העבודה של עובדי השי"ת באמת שמה, ובפרט קדושי עליונים כההרדים זל"כ הן המה המרגישים את קדושת א"י ונכספה נפשים גם כלה באהבה, וכמו שהביא שם צפ"צ מאברהם אבינו שבאותן החמש שנים שלא הורשה לחזור לא"י כי משחוקק מאוד אחר שהי' צפ"ס הראשונה וראה יקר תפארת קדושתה, ואף שלעור

אמנם צמולל מאש מצואר דאף אלק ספיקות לא מהני ואף בם' אחד מני אלק כיון דסוף סוף לא עשה מועל עליו החיוב לקיים. ואפשר שזה חלוי אם אמרינן רובא וס"ם הוי לי' דין וודאי או עדיין הוי ספיקא אלא שספק בזה התיירה התיב"ק, וזהו פלוגתא ישנה בין החוס' ושאר ראשונים כנודע, ואין להאריך פה בזה. ובצדק טעם צסוגי' דקנין פירות הביא משם הר"ן במס' חולין לגמרי להיפך דאף דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא זה אינו אלא בספיקא דאיסורא אבל בחיוב מ"ע קיי"ל מ"ע ספיקו להקל מדאורייתא שנמצא לפי"ז קיל יותר מ"ע בספיקא ויש אריכות דברים בזה שאין מקומו פה. ועכ"פ היא פלוגתא. והפלתו בסי' ט"ז סוף ס"ק ג' כתב למנוע ממנו לא אמרינן ס"ם וזה הוא כדעת המהר"י אלפנדרי צמולל מאש.

ואפשר לומר הסברה לחלק דבעשה נריך לקיימה אף בספק א' מני אלק, ובל"ת אין לחוש כשיש ס"ם או רוב, דהפמ"א בח"ש יו"ד סי' מ"א ובח"ג סי' י"ע כתב דמי שאל עוף ואח"כ מלאו בו א' מי"ח עריפות שא"ל כפרה דלא הוי לי' דין שוגג אלא אונס וכו' וכו' ראי' נגמ' ותוס' יעיי"ש. ולפי"ז בל"ת היבא שיש רובא או ס"ם אף אם נחברר אח"כ שהי' מהמיעוט שאסור לא עבר על הל"ת דכיון דיש לו דין אונס כלל הוא דאונסא כמאן דלא עבר ונמצא שלא עשה מאומה, אבל בעשה עי' בש"ך חו"מ סי' כ"א דאונסא כמאן דלא עבר אמרינן אבל לא אמרינן אונסא כמאן דעבר כיון דסו"ם לא נעשה, וא"כ אף אם יש רוב או ס"ם ליפטר מ"מ יוכל להיות לפעמים שהמיעוט אמת ואף שיש לו דין אונס כיון שסמך על הרוב ואין לו טעם אבל העשה לא נתקיימה כי לא אמרינן אונסא כמאן דעבר ולדינא יש פלוגתא בזה.

ובשו"ת צ"ש יו"ד ח"ב סי' קע"ז האריך בדין ס"ם במ"ע ומביא הרבה ראיות דמועיל ס"ם להקל גם במ"ע. אמנם צסוגי' מהדו"ק ח"ג סי' פ"ז החזיק בשיטה זו דאינו מועיל רוב במ"ע וכן הוא דעת המהר"ם שיק בל"ח סי' קכ"ה. וק"ק דהרבה אחרונים מפלפלים במצות מילה לומר רוב

צפי' שלא לחזור מ"מ הי' תאב מאוד לחזור לא"י בעבור שהרגיש גודל הקדושה שצפם, וככה כמה זמן כל הדיקים וקדושים כמו שהאריך שם בחרדים, וכשמאורף לזה עוד שיש עכ"פ יחידים בין הראשונים שסוברים שיש מ"ע דאורייתא בשיבתה וחיובה רמ"י עליהו ששים ושמהים זכה לעשות רצון קונס. אבל בפירוש כתב שם החרדים שאין דבריו אלו אלא ליראים וחרדים המלאים יראת שמים כפלי כפלים וראוים הדברים למי שאמרם ולכל הכולכים בדרךיו לקיים כל הכתוב בספרו הקדוש חרדים שלא יעה ימין ושמאל, אבל מי ומי הכולכים, וכבר הבאתי מ"ש החרדים על אותן שאינם מקיימים שם תורה ומצוות כראוי.

גם בשל"ה הקדוש אף שהעתיק דברי החרדים שהביא דעת הרמב"ן שיש מצור דאורייתא בשוב א"י אין ראוי שהכריע כן להלכה כאשר אבאר להלן דעת השל"ה ז"ל, ויהי' אף שיהי' כבר נחבאר שהרבה ראשונים כמה בשיטה זו שמעולם לא אמרה התורה"ק כלל שום מצור וחיוב על ישוב א"י אלא החשיבות היא לעובדי ה' באמת שחשוב יותר במקום המקודש.

כב

שיטה ג' היא שיטה ממוצעת בין צ' שיטות הנ"ל שסברי שצו"כ הוי ישוב א"י מצור דאורייתא כדעת הרמב"ן אבל אחר שנגזר עלינו גלות וגלינו מארצנו שוב אין מצור וחיוב לדור צא"י. וגדולה מה כתב הריטב"א ציומא ד' ל"ה דאף הלאו שלא לשוב למצרים לא נאמר אלא על זמן שישראל שרויין על אדמתם אבל צו"כ"ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ בעל גם האיסור שלא לשוב למצרים דכל חובה לארץ אחד הוא יעיי"ש, והגם שבמ"ש שעבור גזירת הגלות בעל גם האיסור שלא לשוב למצרים לא נראה כן מדעת הראשונים האחרים שאינו מצוה צפי' בתורה"ק שגם מצרים בכלל אצל גזירת הגלות להיות גולה מארצנו זה מצוה צכמה קראי.

ונראה שזה דעת הר"מ שהביא הרא"ש ז"ל בסוף כתובות שמחלק בכה דינא דהכל מעלין בין

זמן הבית לזמן הזה והוא מטעם שכתב הריטב"א, והמג"א כתב לתרץ בזה דברי הרמב"ם שלא חשבה במנין המצות יען שאינו נוהג בזמן הגלות, ונמצא לפי דבריו שגם הרמב"ם סובר כשיטה זו לחלק בין זמן הבית לזמן הזה אבל כבר הבאתי שחלקו עליו האחרונים ונראה דבריהם שכיון שהיה מצור בכל משך זמן הבית וגם לעתיד אחר ביאת המשיח הוי מצור קבועה לדורות כמו תרומות ומעשרות וכדומה וראוי לחשובו במנין אלא טעמו של הרמב"ם וכל הכולכים בשיטתו נראה דסוברים כדעת רש"י שאינו מצור כלל אלא הצטחה כאשר הארכתו למעלה, אבל דעת הר"ם נראה לפרש כדברי הריטב"א דאלו הי' סובר הר"ם שגם צו"כ"ז הוי מצור דאורייתא כדעת הרמב"ן לא הי' מחלק בדין זה בין זמן הבית לזמן הזה דכיון שהיה לעולם מצור דאורייתא אין מקום לחלק בין זמן לזמן.

ונראה נפלאותי על מה שכתב במעיל דקה דישב א"י היא מצור ואם כן לא נשתנו הזמנים וכל הזמנים שוים לקיום המצות אפילו צו"כ"ז וכלל רמ"ה מצות עשה יחשב שאין לה ציעול עולמית חלילה שהמצות זמניות עכ"ל. ודבריו נפלאו במ"ש חלילה שהמצות זמניות שהלא הרבה מצות אינם נוהגים אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם לא צו"כ"ז ולדעת הרמב"ם אף בזמן בית שני לא נחתיבו בתרומות ומעשרות צביל שלא היו כל יושבי' עלי' וכן בשיטת למ"ד שצו"כ"ז אינו מה"ת ויובל חליצה דכו"ע לא הי' אלא בזמן שכל יושבי' עלי' וא"כ כל אלה הם זמניות אף שהמה מרמ"ה עשין, והלא גדולה מה מצוה צפי' בריטב"א שאף הלאו שלא לשוב מארצו הוא תלוי בזמן שישראל מיושבין בארץ ומכש"כ במצות הישוב צא"י דודאי י"ל שתלוי בזמן ישיבתה לא בזמן שאנו רואים הדין שהגלס הקב"ה מארצו, והלא לדעת ר"י יש איסור שלא לעלות בזמן הגלות מצביל לא"י וא"כ וודאי דלא חל עליו אז מצות ישוב א"י כיון דאדרבא יש איסור, וע"כ שהמצור זמנית רק בזמן שישראל שרויין על אדמתם וגם ר"ז לא חלק עליו מטעם זה שחלילה לומר שהמצות זמניות אלא מטעם אחר כמבואר במראה. גם הרמב"ן שסובר בשיב א"י היא מצור מ"ע גם צו"כ"ז ערה להביא ע"ז הכוחות

מן הש"ס שהחשיבו את ישוב א"י גם בזמן הגלות, אבל לא אמר סתם מכאן שחלילה לומר שהיה זמנית, דוודאי אפשר לומר כן ככה"ג דעממא רבה אית צמילתא שמבואר בתורה"ק שהקב"ה הגלם מארלו.

סג

והנאון ר"פ ז"ל בספרו יש סדר למשנה הנדפס במשניות עם נ"א פירושים במס' חלה פ"ד כתב שם באמנע דבריו בכך דינא דמס' גיעין ד' ח' וב"ק ד' פ' דכותבין אונו בשבת לקנות בית מן העכו"ם בא"י ח"ל והיו יודע דהרי"ף צגיעין ובצ"ק לא הזכיר מזה כלום, גם הרא"ש צגיעין לא הביא מזה, אבל בצ"ק סו"פ מרובה כתב והלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו אפילו בשבת וכו' משום ישוב א"י לא גזרו ודוקא משום ישוב א"י אבל לזורק מלוח אחרת לא שרי' אמירה לעכו"ם. גם העור צסי' ש"ו לא כתב כלום מדינא דהקוה צחים בא"י שכותבין עליו אונו אפילו בשבת, ולכאורה עממם ונימוקם עמם דס"ל להרי"ף והרא"ש והעור דמשום ישוב א"י אונו אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתם אבל עכשיו בעונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכו, והרא"ש שהעתיק הסוגי' שכותבין עליו אונו אפילו בשבת היינו משום דרואה לזאר דיני דאמירה לעכו"ם במלוח אחרת. לפיכך מדהשמיטו הרי"ף והעור נראה וכו' דצוה"ז לא התירו לכתוב אונו אפילו בשבת וכו' איברא דצסי' ש"ו סו"א כתב המחבר מותר לקנות בית בא"י מן העכו"ם בשבת וחוסם ומעלה בערכאות וכו' נראה דגם צוה"ז התירו, ולקולר דעתי ל"ע לדינא מכל הני עממי האמורים למעלה עכ"ל.

ולפענ"ד אולי י"ל כיון שדין זה שצמחבר סו' ש"ו הביא בצ"י מקורו מהג"א פ"צ דמו"ק שהביא מהא"ז וכתב שם הד"מ דכתב הא"ז דלא שרי אלא כשכותבים צנתיבה של עכו"ם דאינו אסור אלא מדרבנן אבל צנתיבה שלנו שהוא דאורייתא אסור וכן הגיח צרמ"א שם על הא דכתב ומעלה בערכאות ח"ל: שלהם צכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו, או"י, עכ"ל. וא"כ כיון שכל מקור דין זה שצש"ע הוא רק מהא"ז שכתב

צפי' שאין היתר אלא צשכ"ל שכתב שלהם הוא דרבנן א"כ ע"כ לא התירו צוה אלא שבות דשבות ומבואר צש"ע סו' ש"ז סו"ה ששבות דשבות מותר גם צשאר מלוח ודקדקו צוה לומר לשון ערכאות כי בערכאות צוודאי כותבין צלשון המדינה שלהם שאינו אלא דרבנן. והרי"ף והעור שהשמיטו כך מימרא צש"ס גיעין וב"ק דכותבין עליו אונו ואפילו בשבת אפשר שסביר דכיון שסתמו הלשון לכתוב אונו שפירש"י ז"ל שהוא שער ולא הוזכר צוה רמז של ערכאות אלא סתם שער משמע שאין נ"מ באיזה לשון וגם צלשוננו שהוא איסור דאורייתא מותר, וזה אסור צשאר מלוח כמ"ס החוס' והרא"ש, ול"ל דישב א"י שאני, ע"כ השמיטוהו הרי"ף והעור דזה אינו צוה"ז, אלא שסמכו צש"ע על הא"ז שהתיר היבא שהוא שבות דשבות דיכול להיות שגם הרי"ף והעור מודי ככה"ג ולא נחלקו עם הא"ז אלא צפי' דצרי בש"ס, ולדינא היבא שהוא שבות דשבות מותר ככל דבר מלוח וזה הוי עכ"פ מלוח גם צוה"ז דאית צי' משום לא ישבו צארלך ולא תחנם, גם הישוב שמתישב שם ישראל אף אם עכשיו אין מלוח צעלם הישוב אית צי' ג"כ מלוח צמה שמקיים שם מלוח התלויות צארך ושאר מלוח החשובים שמה אלא שאינו דומה לזה"צ דאית צי' תרתי גם מלוח צעלם הישוב והתירו אז אף צמלאכה דאורייתא ע"י אמירה לנכרי כמו שמהלקין צגמ' ע"ז ד' כ"א צין היבא דאית צי' תרתא. אלא שמקלף מן האחרונים אף שהכריעו כדעת החולקים על הא"ז ובעש"ע דגם כתב שלהם אסור מדאורייתא אעפ"כ הביאו דין זה שצש"ע דכותבין אונו אפילו בשבת, ולפענ"ד כיון שסביר שהיא מלאכה דאורייתא אין לסמוך על היתרו של הש"ע שהוא צשיטת הא"ז שכתב צפירוש שאין היתר אלא צדרבנן אבל לא דאורייתא. ומה שנמשכו אחר דצרי בש"ס שהתירו, כיון שהרי"ף והעור השמיטוהו ולא זכרו מזה מאומה נראה דסביר דלא שייך צוה"ז כדעת הגאון הג"ל. ומה שהביאו כך דהכל מעלין ולא ינחא לכו לחלק צין זה"צ לזה"ז כמ"ס העור צסי' ע"ה, אפשר דהתם מסתימת הדברים אין שום משמעות לחלק צין הזמנים כמ"ס העור שם, אבל כך דינא דכותבין עליו אונו למדוכו צגמ' גיעין ד' ח' מהצרייתא דהנכנס לארץ העמים דמיייר כל הצרייתא צדיני עומאה שגזרו על

אֶרֶץ הָעַמִּים וּבְאֻחָהּ הַבְּרִייתָא סִיּוּם וְהַקּוּנָה שֶׁהָיָה בְּסוּרֵי בְּקוּנָה צִפּוּרֵי יְרוּשָׁלַיִם וְעַיִן חַמֶּרֶת לְמַאי הִלְכְתָּהּ לומר שְׂכּוּחֵינָן עָלֵינוּ אֲנוּ אֲפִילוּ בְּשַׁבָּת דְּמַשּׁוּם יִשׁוּבֵי א"י לֹא גָזַר רַבָּנָן, וְכִיּוֹן דְּדִינִי עוֹמָאָה שְׂגָזְרוּ עַל אֶרֶץ הָעַמִּים הִי צוּרָה וְהִרִיף וְהִרָא"ש וְהַעֲזָר וְשׁוּרֵי לֹא הִבְיָאוּ כָלִל מֵאֲלוֹ הַדִּינִים שֶׁאֵינִים צוּרָה אִם כֵּן כָּל הַבְּרִייתָא מִיּוֹרֵי צוּרָה וְדִסְפָּא בְּתַר רִישָׁא גְרִירָא וְכךָ סִיּוּמָא שְׁלֹמֹדִין מִמֶּנּוּ הָדִין דְּכּוּחֵינָן אֲנוּ אֲפִילוּ בְּשַׁבָּת מִיּוֹרֵי ג"כ צוּרָה, וְעַכְשָׁי שְׂכָרֵי שְׂאִין לְלִמּוּד מִזֶּה לְהַחֲרִיךְ גַּם צוּרָה דְּלִיכָא מִלּוֹת יִשׁוּבֵי א"י.

ובאמת אף אִם נִימָא דְשִׁיךְ גַּם עַכְשָׁי הֵךְ דִּינָא דְּכּוּחֵינָן אֲנוּ אֲפִילוּ בְּשַׁבָּת אֲפִילוּ בְּמִלְחָמָה דְּאֻרִּיתָא אִין רָאִי מַשֵּׁם לְמִלּוֹת יִשׁוּבֵי א"י כְּמַ"ש הִרִיבֵי"ש שְׂאִין רָאִי מְקַנֵּין בְּתַיִם לְמִלּוֹת הַיִּשׁוּב וְהֶאֱרַכְתִּי לַעֲוִל דְּעַמְמָא רַבָּה חַיִּית בְּמִלְחָמָה שְׂבָקִין בֵּית שְׂכּוּחָא לְגַרְשׁ הָעַמִּים יֵשׁ צוֹ עֵינָן מִהֲלָחוּן דְּלֹא יִשְׁבּוּ בְּאַרְרָךְ וְלֹא תַחֲסֵם, וְכֵן נִרְאָה הַלְשׁוֹן בְּמַגִּיל ס' ש"ו ס"ק כ' שְׂכַחַב הַעֲמֵם שֶׁהִחִיר בְּבְרִיתָא אֶף בְּסוּרֵי בְּשַׁבָּל שְׂכּוּבֵי כִיבוֹשׁ יַחֲדָא שְׂמִי כִיבוֹשׁ וְאִ"כ אֲסוּר לִיתָן לֵהֵם חֲנִי בְּקַרְקַע מִלְּאֻל דְּלֹא תַחֲסֵם לָכֵן מוֹתֵר לַעֲבֹד אֲסוּר דְּרַבָּנָן יַעֲיִי"ש, וְהִרִי שְׂכַחַב הַעֲמֵם בְּשַׁבָּל דְּלֹא תַחֲסֵם וְאִין רָאִי מִזֶּה שֶׁשֵּׁי עָשָׂה בִּישׁוּבֵי א"י כְּאֶשֶׁר הֶאֱרַכְתִּי לְמַעֲלָה אֲלֵא מִדְּבַשְׁמִיטוּרָה הִרִיף וְהַעֲזָר נִרְאָה דְּסַבְרִי שְׂאִינוּ צוּרָה, וְעַכְשָׁי דַּעַת הַגָּאֹן הַנִּלְיָ שְׁהִרִיף וְהַעֲזָר סַבְרִי לַחֲלֹק בְּמִלּוֹת יִשׁוּבֵי א"י בֵּין זֶה"ב לְזֶה"ב דְּלֹא שִׁיךְ צוֹמֵן הַגְלוֹת כְּאֶשֶׁר הִבְחַתִּי עוֹד שְׂאִירֵי רִאשׁוֹנִים בְּשִׁיעָה זו.

סד

ובכתב הַיָּד אֲפִרִּים ס' תַּקִּס"ח צִנְעִין סְעוּדָה חִינּוּךְ הַבֵּית אִם הִי סְעוּדָה מִלּוֹת דְּצִירוּשְׁלָמִי סְעוּבָה אִיתָא יִכּוֹל הַבּוֹנֵה בֵּית בְּחוּ"ל יִכָּא חוֹזֵר ת"ל וְלֹא תִּנְכּוּ אֶת שְׂמִינִי לַחֲנֹכֶה יֵאָדָּא זֶה שְׂאִין מִלּוֹת לַחֲנֹכֶה וְכַחַב צִקְרָבֵן הַעֲזָרָה דְּמִכָּאן שְׂמַעִין דְּסְעוּדָה חִינּוּךְ בֵּית בְּחוּ"ל לֹא מִלּוֹת הוּא וְסִיּוּם עַיִן צִיד אֲפִרִּים וְאֶפְשֶׁר דְּדוּקָא צוֹמֵן שְׂהִי יִשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין עַל אֲדַמְתָּן אִז אִין מִלּוֹת בְּחוּ"ל שְׂהִי אֲמַרוּ כָּל הַדֵּר בְּחוּ"ל דּוּמָה וְכוּ' מַשְׁאִ"כ

צוּרָה הַזֶּמֶן דְּרִי"י אֲמַר כָּל הָעוֹלָה מִצְבָּל וְכוּ' וְדַעַת כְּמַה פּוֹסְקִים דְּעַכְשָׁי אִין מִלּוֹת לַעֲלוֹת לְא"י שְׂפִיר י"ל כְּמַ"ש שֶׁשֵּׁי צוּרָה מִלּוֹת וְעַיִי"ש. הִנֵּה מִצְוָה צִדְרִי שִׁיעָה זו דְּדַעַת כ"פ דִּישׁ לַחֲלֹק דְּעַכְשָׁי אִין מִלּוֹת בְּעַלִּי לְא"י כ"א צוֹמֵן שִׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין עַל אֲדַמְתָּן שְׂמַחָה דִּין שְׂאִין רָאִי מִירוּשְׁלָמִי עַל זֶמֶן הַזֶּה שְׂאִין סְעוּדָה חִינּוּךְ הַבֵּית בְּחוּ"ל מִלּוֹת. גַּם כְּחַב בְּסַחֲסֵם שְׂמַחָה שְׂאִמְרוּ כָּל הַדֵּר בְּחוּ"ל דּוּמָה וְכוּ' אִין זֶה אֲלֵא צוֹמֵן שִׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין עַל אֲדַמְתָּן לֹא עַכְשָׁי, וְכַחַב הֶאֱרַכְתִּי צוּרָה לְמַעֲלָה שְׂזָבוּ דַּעַת רַשִׁי וְהֶרְמַצִּים וְהוּא דְּלֹא כְּהֶרְמַצִּין. וְעַכְשָׁי אֲנוּ רוֹאִים צִיד אֲפִרִּים שְׂכַחַב יִסּוּד עַל אֲוִתָּן הַפּוֹסְקִים שְׂסַבְרִי לַחֲלֹק בְּמִלּוֹת יִשׁוּבֵי א"י בֵּין זֶמֶן הַבֵּית לְזֶמֶן הַזֶּה. וְהַבִּי"ש בְּס' ע"ה הַבֵּית שִׁיעָה הַר"ם שְׂמַחֲלֹק בֵּין זֶה"ב לְזֶה"ב בְּסַחֲמָא, וְנִרְאָה שְׂסַבְרֵי כֵּן לְהַלְכָה. וְמַה שֶּׁהִקְשָׁה עָלֵינוּ בְּצִנְיָ נֹזֵר מַחֲ עַבְדִּים כְּבֵר הֶאֱרַכְתִּי בְּמִאֲמַר ג' שְׂבֻעוֹת דְּלִקְ"מ וְשָׁכֵן מִצְוָה צִקְרָבֵן נִתְחַלֵּל דִּישׁ חִילּוּק בֵּין אֲשֶׁר לַעֲבֹד וְצִעֲבֹד גַּם הַר"ם וְהַר"ח מוֹדִין. וְהִיזָּא לָנוּ מִזֶּה שְׂהִיָּה שִׁיעָה ג' דְּצוּרָה צִקְרָבֵן סַבְרִי כְּהֶרְמַצִּין דִּישׁ מִלּוֹת דְּאֻרִּיתָא בִּישׁוּבֵי א"י אֲלֵא צוּרָה אִין מִלּוֹת דְּאֻרִּיתָא אֲלֵא עֲדִינָן יֵשׁ קָלָה מִלּוֹת אִז שְׂהִיָּה מִדְּרַבָּנָן כְּמַ"ש הַרְשָׁבִי"ש וְהַכּוֹנֵה"ג אִז שְׂכּוּחָה בְּשַׁבָּל שְׂנִיךְ לְהַדֵּר אַחֵר מִלּוֹת הַתְּלוּיָה בְּאַרְרָךְ וְחִשְׁבֻּתָּהּ הַעֲבֹדָה שְׂבַשֵּׁם מַחֲמַת קְדוּשַׁת הַמִּקְדָּשׁ. וְעַכְשָׁי יֵשׁ צוּרָה מִלּוֹת מִדְּחִינָן דְּהַכָּל מַעֲלִין לְא"י.

שוב רִאשִׁית צְשׁוּ"ת הַאֲלָף לָךְ שְׁלֵמָה מִהַגָּאֹן מִהַרְשֵׁ"ק ז"ל בְּחַבְעִי"ס ס' ק"ו שְׂהִבְיָא דְּצִירוּשְׁלָמִי רַבְרַבִּין עַכְשָׁי שְׂמַחֲמַת שִׁישׁ מ"ע לִישָׁבֵי בְּא"י לָכֵן יִכּוֹל הַבְּעַל לְכּוֹף לֹאשְׁתּוֹ וְהֶאֱשָׁה לְבַעֲלָהּ לְלַכֵּת לְא"י בְּשַׁבָּל מ"ע זוּ וְכַחַב ע"ז דְּכִיּוֹן דְּמִצְוָה מִהַרְמַצִּין שְׂדוּקָא מִכָּה מ"ע יִכּוֹל הַבְּעַל לְכּוֹף לֹאשְׁתּוֹ וְהִנֵּה מ"ע זוּ מַשְׁמַע דְּלֹא חַל רַק צַעַת שִׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין עַל אֲדַמְתָּם שְׂכָךְ נֶאֱמַר וִירַשְׁתֶּם אֹתָהּ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ וּלְפִי"ז צוּרָה לִיתָא לְהֵאֵי מ"ע כָּלִל וְאִ"כ חוֹ אִין הַבְּעַל יִכּוֹל לְכּוֹף לֹאשְׁתּוֹ, וְמִזֶּה מוֹכֵחַ דְּהֶרְמַצִּין ס"ל כְּדַעַת הַמְרַדְכִי הוּא בְּחַבְעִי"ז ס' ע"ה יַעֲיִי"ש עַכְלָה וְהִי תַמּוּ שְׂהִרִי בְּסַחֲמָ"מ כְּחַב הַרְמַצִּין ז"ל צִפִּי שְׂלַדַּעַתוֹ שִׁיךְ מִלּוֹת זוּ אֶף צוֹמֵן הַגְלוֹת, וְדְּצִירוּשְׁלָמִי אֶפְשֶׁר לְהַעֲמִים צִדְרִי שְׂעַבִּיתָא אֲלֵא הוּא נִסְתַּר מִדְּצִירוּשְׁלָמִי שְׂסַחֲמָ"מ. וְצִעֲקֵיךְ מ"ש שְׂאִירֵי חַל מ"ע זוּ שֶׁל יִשׁוּבֵי א"י אֲלֵא צוֹמֵן

דחרווייהו איתנהו וסובר שני העעמים ואפשר דבהג"מ לא הביא טעם זה דעכשיו אין מלוא לדור צא"י בשביל שרוב הפוסקים חולקים ואינו סובר כותבי צוה לכן לא הביא אלא הטעם בשביל סכנה והחוס' מביאים כל דבריו ז"ל, וכן הוא מבורר בדרכי משה באהע"ז סי' ע"ה שבתחלה הביא אותה התשובה שהביא המהרי"ט מהג"מ צ"ס רח"כ שהטעם הוא משום סכנה ושוב כתב אה"כ שכן כתבו החוס' בכתובות דאמר רבינו חיים דליכא צומן הזכ מלוא לדור צא"י, וברי שהביא אלו השתי מניירות מרח"כ בלי שום עירעור וע"כ שאין צוה סתירה.

פה

וביותר תימך שגם אצוי של המהרי"ט ז"ל המצ"ט ז"ל הביא ג"כ בח"א סי' רמ"ה אותה התשובה מהמרדכי צ"ס ר"ח שהטעם הוא משום סכנה ושוב אה"כ באותה התשובה כתב ג"כ וז"ל וכ"ש עם מה שכתב ר"ח עצמו דצו"ז אין מלוא לדור צא"י כמו שהביאו החוס' סוף כתובות עכ"ל. ואף שכתב אה"כ ואנן נקטינן דלא כר"ח בהך מילתא ורמינן אנפשינן למיתא לא"י לאצטערי בה עפי ולפוס נערא אגרא, אבל זה וודאי החליט ששני המניירות האלו אמרם ר"ח ואין בהם סתירה, ודקדק עוד בלשונו לומר שכתב ר"ח עצמו וברי שלא נסתפק כלל לומר שתלמיד כתבו ולא הוא עצמו ז"ל אף שהביא מקודם את תשובתו שבהג"מ, וז"ל שלא היה אז לפני המהרי"ט ז"ל אותה התשובה של אצוי ז"ל כי צ"מ הוא מהצב דברי אצוי מאוד ואינו זו מדעתו וכאן אף לא הביאו כלל. ואפילו אם היה דעתו לחלוק עליו עכ"פ היה מביאו לבאר למה הוא חולק עליו וע"כ שהיה בהעלמה ממנו ז"ל. וחזינן זה גם ממ"ש האיר את עיני שמאלתי בהג"מ ואלו היה אז לנגד עיניו וראה את המליצה שכבר מלא זה אצוי ז"ל לא היה כותב האיר עיני שמאלתי וע"כ שהיה בהעלם ממנו באותה שעה, וכזה הרמ"א בחו"מ סי' כ"ה סוף סעיף ב' וכן כתב הש"ך יו"ד סי' רמ"ב בקיצור הבהג"ה אור"ח אות ח' שאם נמלא תשובת גאון ולא עלה זכרנו על הספר ונמלא אחרים חולקים עליו אין צריך לפסוק כהאחרונים שאפשר לא ידעו דברי הגאון ואי הוי שמעי הוי הדרי צוה, וכן צוה שלא היה אז לפני המהרי"ט ז"ל תשובת אצוי אמרינן וודאי אלו הוי ידע ב' לא הוי כותב כן.

שישראל שרוין על אדמתן כבר נתבאר שכן דעת כמה ראשונים וגדולי האחרונים ז"ל אבל אין כן דעת הרמב"ן. גם צ"מ דרך דינא דהכל מעלין תלוי אם יש מ"ע בשיבה כבר כתבתי שיש סתירה גדולה ע"ז מהך דאמרו גם הכל מעלין לירושלים וכתבתי מה בלחך. אמנם זה ודאי אמת וי"ז שהרבה ראשונים וגדולי האחרונים סברי חילוק זה שבזה"כ יש מ"ע בשוב א"י ולא צומן הגלות כאשר הבאתי דבריהם ויתבאר עוד להלן שיטה זו בלחך בעטו"ד צ"ס ד.

שיטה ב' היא שיטת ר"ח המוצא בתוס' שלהי כתובות על כך דינא דהכל מעלין דעכשיו אין מלוא לדור צא"י כי יש כמה מלות התלויות בלחך וכמה עונשין דאין אנו יכולין לחבר בהן ולעמוד עליהם. והמהרי"ט צ"ס סוף כתובות הרבה לתמוה עליו דלמה לא יוכל לקיים מלות התלויות בלחך ומסיק דהלכה רוחת דצ"מ שאין סכנה כופין לעלות ולית דחש להא דר"ח ז"ל. אבל בתשובותיו ח"ש סי' כ"ח שם כתב יותר דבתחלה כתב שכל הפוסקים לא ס"ל כך דר"ח שכולם העתיקו אלו הדינים דהכל מעלין, ושוב כתב דמ"ש שיש כמה מלות התלויות בלחך שאין אנו יכולים לחבר בהם דברי תימך הם שמי שיראה לקנות לו קרקע צא"י יוכל לקיים כל מ"ע ומי מעכב על ידו. ולבסוף כתב והאיר את עיני שמאלתי בהגהות מרדכי כלשון הזה כתב רח"כ בתשובתו דה"מ צימיהם שהי' שלום דדרכים אבל עכשיו שהדרכים משובשים אינו יכול לבופה וכו' ע"כ. הרי שתשובת רח"כ ז"ל לא באה אלא מטעם סכנת הדרכים, ומ"ש בתו' דאין מלוא לדור צא"י הגהות תלמיד הוא ולא דסמכה הוא כלל, עכ"ל.

וזה פלא שנמלא לפי דבריו אותה תוס' שהוא בכל ספרי הש"ס שצידינו מדור. דורות הוא משובש, שהתוס' כתבו כן בסתמא צ"ס הר"ח ולפי דבריו אין האמת כן, וחילא דידה' הוא ממה שמלא בהג"מ תשובה מר"ח שכתב הטעם בשביל סכנה, ואינו מובן שי"ח צוה סתירה לדברי החוס' כי יוכל להיות

פו

בהגות הכ"י אות כ"ה הביא הרב פוסקים שפסקו להלכה דעת ר"ח שזמן הזה אין מלך לדור בא"י. ובתומת ישרים כתב על כך פלוגתא דר"ח דכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא מי יוכל לכופף את מי שאינו רואה לעלות, וכן הוצא צאה"ט סי' ע"ה. והגו"י סי' ר"ו כתב דלכן לא עלו בעלי חוס' לא"י שסברי כשיטת הר"ח דאין מלך בזמן הזה. ועכ"פ הבאתי פוסקים מרובין שאין להסתפק בדבר שזהו דעת ר"ח כמו שכתב בחוס'. ויש עוד הרבה פוסקים בזה אלא שאין להאריך.

והר"ן לזה הכה הכ"ח והמהרש"א והמהרש"ל והגר"א ועוד הרבה גדולים עד אין שיעור טרחו הרבה להגיד כל דברי הש"ס ורש"י ותוס', לא הניחו דבר גדול ולא דבר קטן ולא דלגו אף תיבה אחת שלא שמו עינם עליה, וכולם הניחו את דברי החוס' האלו בלי שום הגהה והערה לעשות אחיה ספק בזה ולומדין בן דור אחר דור חו' אין מקום להסתפק לחשש שיבוש ח"ו. וכתבו גם על הרמב"ם הוצא בכללי הראצ"ד שצ"מ שראצ"ד ושאר המשיגין לא השיגו בוודאי סברי כוונתו והרי דכיון שדקו אחריו לכתוב מה שיש להשיג הוי מה שהניחו בלא השגה הסכמה ומכ"כ בכל אלה הגדולים וקדושים שטרחו כ"כ לחקן כל דברי הש"ס והחוס' הוי ודאי מה שהניחו בלי שום הגהה והערה הסכמה מעליה, ודור הולך ודור בא ודברי החוס' האלו לעולם עומדין וקיימים במקומם בכל ספרי הש"ס ואין פולה פה ומתפנק בכל המפרשים שאנו רגילין ללמוד בהם בכל יום. ולדברי המהר"י"ט שהוא משוּבש הוי כל ספרי הש"ס שצידנו ספר שאינו מוגה וח"ו עוברים הכל על לאו דאל תשכן באהלך עולה שאמרו חז"ל בן על המשכה ספר שאינו מוגה בתוך ביתו, ומהחיות על המעיל לזקק שנמשך בזה אחר דברי המהר"י"ט והוסף עוד לומר הלשון תלמיד עושה ושבו נמשכו עוד אחר זה אחיה אחרונים וכבר נחצאר שדברי המהר"י"ט בזה הוא ממש דעת יחיד נגד כל בני רבוותא שהבאתי. גם אין ספק שאנו ה"י רואה אז תשרי אביו ז"ל לא ה"י כותב בן כאשר הבאתי למעלה.

ומ"ש המהר"י"ט ממהר"ם והרא"ש שלא הביאו דברי הר"ח, הנה וודאי שהר"ם והרא"ש לא סבירא להו בזה כוונתו דר"ח אצל גבירא אגבירא קרמית דאף שפ"י רוב המהר"ם והרא"ש הולכים בשיטת החוס' אצל כמה פעמים פליגי על החוס' ולא הביאום כלל כנודע מכללי הפוסקים, וכל הפוסקים שחלקו על ר"ח כתבו מטעם זה שהר"ף והר"ם והרא"ש לא סבירא להו כוונתו והוי יחיד כנגד רבים אצל לא עשו מזה הוכחה שאינו מדברי החוס' יטן שהר"ם והרא"ש לא ס"ל כוונתו. ועי' בחשובת מהריב"ל ח"ג סי' מ"א שכתב שדעת החוס' היא דעכשיו אין מלך לדור בא"י כמו שהביאו דעת ר"ח אלא שלא פסק בן מחמת שהר"ף והרמב"ם ושאר פוסקים שהביאו כך ברייתא בודאי שחולקים על החוס' בזה, ואח"כ כתב שהנעטר עוד ספק הוא מסתפק לנרף דעת החוס' לס"ם אלא שכתב שיוכל הבעל לומר קים לי יעיי"ש. והרי שהוא מוחלט בעיניו שזהו דעת החוס' אף שכל הראשונים האחרים לא סבירא להו בן וחשב לנרף דעת החוס' לס"ם.

גם בשלה"ק כשחלק על הר"ח כתב הטעם בשביל שהיה דעת יחיד. ועכ"פ החליט בזה שהוא דעת ר"ח ולא עלה על הדעת לשלוח יד בדברי החוס' לשבש את הספרים. ובתומת ישרים סי' ס"ו האריך לתרץ דברי הר"ח שהוא כעין שיטת הר"ם שגם הוא מחלק בין זמן הבית לזמן הזה לענין לכופף אותו אלא שהר"ח מחלק יותר אף לענין לכופף אותו. ובקרבן נחנאל סוף כתובות העתיק מדברי החוס' על שני הטעמים שם מדברי ר"ח בן הטעם מחמת סכנה וכן הטעם שעכשיו אין מלך לדור בא"י והביא זה לפלוגתא על הר"מ יעיי"ש. גם הצ"ש צאה"ט סי' ע"ה ס"ק כ' כתב שהיה פלוגתא דהחוס' בשם ר"ח כתבו דאין מלך בזה"ל לדור בא"י וצאה"ש ואגודה ועור משמע דזה מלך, ובעו"ז שם מביא שני המימרות מר"ח בן מ"ש צה"מ משום סכנה וגם מ"ש החוס' דאין מלך, ולא העיר מאומה שיש פלוגתא בזה, ומשמע דסבר בן להלכה. וצב"ג אה"ע סי' ע"ה

סז

בסבבה עכ"ל, וחזקונו זה שאלו ציננו האמוראים היו
לפעמים עשות בהלכה שאמרו בשם רבם יען שהי'
ע"י שינוי עממנו, וע"כ שפע המהר"י"ע ז"ל שכן היו
גם כאלו שינוי שזה אמת שר"ח אמר אותה ההלכה
שאלו נהגו דין זה עכשיו והתלמוד עשה בטעמו של
ההלכה ומזה נלמד הטעות. ואין הכוונה שמה שראה
החשובה בהג"מ ראה סתירה לדבר אלא שמחמת אותה
החשובה נתיישב לו צמה לתלות הטעות, ולהלן אכתוב
עוד באופן אחר, אבל תחלה ראיתי ליישב דברי
הר"ח מהמחמי' רבנא שהקשו עליו המהר"י"ע והש"ח"ק.
והנה לפנינו שהרבה פוסקים עד אין שיעור מציאים
את דבריו ולא הקשו עליו מאומה והרבה גם מהחולקים
עליו שכתבו הטעם צעבור שרבים לא סבירא להו
כוותי' אבל לא כתבו שום קושי' עליו.

פח

והנה נראה מלשון המהר"י"ע והש"ח"ק שלא היו
דבר קשה צומנם לקיים מצוות התלויות בארץ,
אמנם מלשון המהר"י"ע שכתב ואין נקטנון דלא כר"ח
בהך מילתא ורמין אנפשי' למיתוי לא"י לאנעטורי זה
עפי ולפוס לערא אגרא, בלשון זה מצוהר שגם הוא
ז"ל ראה בדורו שלא בנקל הוא לעמוד בדבר אלא
צערט עפי, ואולי לאו כל הזמנים שווין, ועכ"פ אם
הר"ח ראה בדורו שהוא ענין הבא צערט עפי וודאי
שיש בזה נסיונות ואין זה תימא כ"כ אם דעת הר"ח
הוא שלא להביא עצמו לידי נסיון כמו שאנו מחפלין
בכל יום ואל חצינו לידי נסיון.

אבל יותר אפשר לצר כוונתו העמוקה כי דברי
הראשונים כוללים הרבה ענינים צמלות קצרות.
והנה ז"ל: ויהי אומר ר"ח דעכשיו אינו מצוה לדור
בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין
דאין אנו יכולין לחבר בהם ולעמוד עליהם. ולכאורה
אינו מוצן דכיון דתחיל לומר דיש כמה מצוות התלויות
בארץ למה האריך עוד לומר וכמה עונשין, הכי לא
ידעינן שאם עוברין על המצוות יש עונשין, ואם לומר
שהעונשין שעל מצוות התלויות בארץ חמורין יותר מצעאר
עצירות זה אינו שהרי יש צין שאר עצירות שאינם
תלויות בארץ שחמורין יותר כמו ע"ז ושבת וכו' ש

ולאבין דעת המהר"י"ע מה ראה על ככה לשבש
את הספרים והרבה פעמים מלינו בתום'
שנחקו מאוד ליישב הגירסות בשביל שקשה לשבש
הספרים ומכש"כ אחר שעברו כמה דורות של גדולים
וקדושים אשר רוח"ק הופיע צבית מדרשם ולמדו
זה ולא העילו שום ספק בדברי התום' האלו וממה
שמלא עוד בהג"מ תשובה אחרת מר"ח שכתב הטעם
משום סכנה לכאורה אין שום ראיה כאשר הבאתי
מכמה גדולים וקדושים שהביאו שני הטעמים מר"ח
צלי שום הרגש שיכ"י זה איזה סתירה כאשר באמת
לכאורה הסבבה צרורה שאין בזה שום סתירה, ואריך
להבין גם סברתו של המהר"י"ע ז"ל מה הביאו לידי
כך. ולכאורה חשבתי שיעקר טעמו של המהר"י"ע
הוא בשביל שראה את דברי הר"ח בזה לדברי תימא
כאשר הרבה לחמור עליו האריך אפשר לבעל המורה
החשובה בשביל שקשה לעמוד צמלות התלויות בארץ
דהלא מי שרואה לקיים מצוות התלויות בארץ מי ימחה
צידו, ובשלהי כתובות הוסיף עוד לצר שגם בשנת
שביעית אפשר ליקח מחצותה הבאה מחו"ל דשכיחא
ועוד עלות כתב שם. ובאמת גם הש"ח"ק כתב על
דברי הר"ח האלו שאינו מוצן מה אמר דהלא אין
מדברים מפושעים אשר יכשלו צם כי פושעים בלא"ה
אסורים להיות בא"י ואין המדובר אלא מאנשים כשרים
ודינים ילכו צם ומה זה ועל מה זה אינם יכולים
לקיים מצוות התלויות בארץ כמבואר כ"ז בש"ח"ק
וע"כ המהר"י"ע ז"ל בשביל שראה בדברי הר"ח האלו
דברים מתמיהים לזה נטה לצו להכילו מתמיהות האלה.

אבל ככ"ז לא מלאו לבו לחשוב שהוא כולו מזויף
וכתב א' בשמו דברים שלא היו ולא נבראו
ושזו הכניסו בדברי התום' דבר צדוי לגמרי שזה
א"א, אבל כאשר ראה שאמר ר"ח אותה ההלכה
מעט אחר בשביל סכנה, ומבואר ברש"ם מס'
צ"ד ד' ק"ל ע"כ גבי הא דאמרו אין למדין הלכה
מפי מעשה אם יראה רבו עושה מעשה אל יקבע
הלכה בך דשמא עשה בטעם של פסק דין של אותו
המעשה דהרבה עושין בדבר הלמוד כדאמרי' והא
דפלוני לאו צפי' איתמר אלא מכללא איתמר ועשה

ובדומה. והאמת שצדיקים מתייראין יותר מן העצירות
עלמין ממה שמתיראין מהעונש. ואמרו ז"ל הוי זהיר
במלוה קלה כבחמורה שאין אחה יודע מתן שכרן
ומה לו להזכיר העונשין.

וּנְרָאָה לפענ"ד שלא על מלוא התלויות בארץ בלבד
סוצצין דבריו אלא גם על כל התורה כולה
אף על אותן המלות והאיסורין שמלווין בהם גם בחו"ל
מכל מקום בא"י העונשין חמורין יותר כמ"ש הרמב"ן
דלא נענשו סדום ככה אלא בשביל שהיו בא"י, גם
הכותים כשהיו בארץ לא נענשו אלא כשכחו לא"י
ועשו כמעשיהם ונעשו כ"כ, ולכן הזהיר הקב"ה את
ישראל טרם בואם לארץ בלשון כהפכת סדום שזכו
לאות לבני ישראל ליזהר בא"י עפי, והאריך בזה
הרמב"ן כגודע. וע"כ אמר בזה הר"ה שני ענינים
שקשה יותר בא"י, האחד בשביל מלות התלויות בארץ
והאחר עוד לומר וכמה עונשין שבה כלל כל התו"כ
שעל הכל יש כמה עונשין יותר בא"י מבחו"ל. וכתב
בתו"ח ז"ק ד' פ"ז על אמרם גדול המלוה ועושה
לפי שהיה"ר מתגרה עפי במלוה כדי להכשילו לך
שכרו יותר גדול, וא"כ בא"י ששם עיקר הלווי כמ"ש
הרמב"ן והמכשול יותר גדול אם אינו מקיים מתגרה
היה"ר עפי.

וְבוֹזָה הבנתי מ"ש הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה
מאמרות מאמר חק"ד חלק ב' פ' ז' וז"ל
יוצן לפי הדרך הראשון פשע אחתי נכון וברור בפסוק
יגער ה' בך בצורח צירושלים אשר כי ראוי ומחויב
סיחמה השטן מגערה ראשונה בכלל ומגערה אחרונה
בפרט על היות השטן צורח להתגבר כנגד הפכו
צירושלים עיר הדין קרי' נאמנה. ופי' בזה המפרש
יד יחודה דכתיב בפסוק ויאמר ה' אל השטן יגער
ה' בך השטן ויגער ה' בך בצורח צירושלים שלפי
דברי המפ' מלת הצורח מחובר עם ה' כאילו כתיב
יגער ה' הצורח צירושלים בך והוא דוחק שמלבד
שהמקרא מסורס יקשה ג"כ מה טעם לאחר הצורח
צירושלים לבא, וע"כ נראה להרצ לחברו כפשוטו,
והכוונה יגער ה' בך השטן על היותו צורח צירושלים
יעיי"ש. וחזקין בזה שהשטן הוא הצורח צירושלים.
ולפי הג"ל מובן שכוונתו יותר להתגרות במלוה

ועושה יען שרואה להכשילו כמו כן צורח יותר בא"י
וצירושלים שהלווי שם חזק יותר והמכשול יותר גדול.
ובוודאי מי שמתגבר שם על יצרו וזכר מכל חטא
ומנטער עוצא להתגבר על יצרו לפום לערף אגרה
ושכרו יותר גדול, אמנם בעו"ה סתם בני אדם אף
המוחזקים בכשרות עלולים לחטוא כמו שאומרים
ביו"ד ח"ו מלאי עון, ואמרו חז"ל ב"ב ד' קס"ה
ע"א רוב בגלל ומיעוט צעירות והכל באצק לשה"ר
וכתב הרמב"ם בפי' כ"ב מה' איסורי ביאה הלי'
י"ע אין אחה מולא קהל בכל זמן חזק שאין צדק
פרוץ צעירות, ולכן אמרו חז"ל נוח לו לאדם שלא
נצרא משנצרא כמ"ש המהרש"א שהעצירות מרובין
וקרוב להפסד יותר מלשכר זולת צדיקים שטוב להם
ועוד לעולם כמ"ש החוס'. ועכ"פ אין קושיא על הר"ה
במ"ש שקשה ליזהר.

פ"ב

וְנִיחָוִי אין לדינא למ"ד שאין מ"ע דאורייתא לדור
בא"י אלא שבא"י יש מלות התלויות בארץ
וגם חיובי שאר מלות המה שמה יותר אם יש מלוה
או חיוב להביא עצמו לידי חיוב המלות כמו שאמרו
בגמ' מנחות ד' מ"א ענשין אעשה דבעידן ריחחא
ענשין על שלא הביא עצמו לידי חיוב אף שעדיין
לא בא לידי חיוב כלל, ובשני מקומות מבואר בחוס'
שיש עונש ע"ז במנחות ד' מ"א ע"א ד"ה ענשיתו
שאמרו כי האי לקנות עלית המחויב אם אין לו
יבן כתבו בפסחים ד' קי"ג ע"ב שחשז שם בין
הממודין לשמים מי שאין לו לילית בצגדו וכתבו שם
בחוס' ד"ה ואין אחד תי' דמייירי אף באין לו עלית
שיש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן
במשה שהי' חאב ליכנס לארץ כדי לקיים המלות שבה.
אמנם החוס' צערכין ד' ב' ע"ב ד"ה הכל שם
כתבו דמה שאמרו דבעידן ריחחא ענשין אעשה אין
זה אלא דווקא בימייהם דכל העליות היו צח
ארבע כנפות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להפטר
אבל בזה"ל שרוב העליות פטורין אין עונש למי
שאינו קונה ארבע כנפות. וזה סתירה בדברי החוס'.
ובמס' שבת ד' ל"ב בתו"י ד"ה בעון עשה פטר
שעונש ליכא אם אין לו עלית אלא כשמשנה עליותו

ז"ל דהתם הוי ס"ד משום דכתיב ב' פעמים שלא תשלח וא"כ מוכח להיפך דבשאר מצות אין שום כו"א שיתעך לרדוף אחרי' אם אינה לפניו.

ולפענ"ד ביותר תמו' מה שגראה מדבריו שיש בזה חיוב דאורייתא שהרי מתוך בזה לשון הגמ' שאמרו מדאורייתא צדיעול בעלמא סגי ל', דהנה מה שאמרו במנחות דף מ"א ע"א עגשיתו אעשה מה שלא הביא עצמו לידי חיוב אין זה אלא צדיני שמים כמ"ש שם התוס' שאינו חייב לקנות עלית כמו שהוא בשו"ע סי' י"ז אלא צדיני שמים ויכל להיות עונש ח"י, ואלו היה עשה גמור אף צי"ד שלמטה היו כופין. גם לא דמי לגמרי למכ שאמרו פטור מדניי אדם וחייב צדיני שמים דהתם צדיני שמים יש עונש לעולם אף שלא צדינין ריתחא מדאמר סתם חייב צדיני שמים, אבל כאן לא אמר אלא צדינין ריתחא אבל שלא צדינין ריתחא אף צדיני שמים אין עונש ע"ז.

ובמה שהביא המהרש"א ע"ז מכך דאמרינן בכמה דברים חייב צדיני שמים ופטור צדיני אדם לא בא אלא להביא ראיה משם דדין שמים חמיר טפי מדניי אדם אבל לא דמי לגמרי להתם דחייב לעולם צדיני שמים וכמ"ש המהרש"א תיכף אח"כ ח"ל צדינין ריתחא בעלמא ה' לדיקים להגין על דורס בתפלתו ובמלותיו וע"כ יש להם להרבות במלות כדי לזכות את דורן בכך ולא עזקי למיפטר נפשי' ממלות וע"כ ראוי לדיקים כמותם ליענש על כך עכ"ל. ומדבריו משמע שאין זה אלא צדיקים.

ובגמרא ברכות ד' ס"ג ע"א המרפה עצמו מדברי חורב אין בו כח לעמוד ביום לרב שנאמר התרפית ביום לרב לר כחך ואמרו אח"כ אפילו במלוא אמת. ובש"י שם במשלי כ"ד על אותו הקרא ביום לרב לר כחך פי' מלאכי השרת לא יהיו מאמין כחך יעיי"ש כי צעת לרב שניתן רשות למשחית אינו מבחין ולריך אימון כח ממלאכי השרת והמרפה עצמו במלוא אין לו אותו הכח, ופי' המהרש"א שם בברכות המרפה גם שלומד ומקיימה אם הוא צריפו וצדק

ואעפ"כ טוב לקנות עלית אף אם אין לו כמו שמצינו גבי משה, וזה פשר דמלוא איכא לקנות עלית אבל עונש ליכא אם אינו קונה אלא כשמפקיע עצמו מן המלוא. וגם זה היה סתירה למ"ש בפסחים ובמנחות דשם מצוה לדיכא עונש.

והאחרונים האריכו בזה הרבה בכמה חילוקים שונים זה בזה וזה בזה והרבה מהם סוצרים שלא אמרו זה בגמ' שיש עונש על מי שלא הביא עצמו לידי חיוב אלא במלות ציית שיש בה זכירה לכל המלות שנאמר למען תזכרו וכן משמע מלשון הרבניו יונה בשערי תשובה שער השלישי במדרגה השני' אות כ"ב דז"ל שם ועל מצות ציית ארז"ל בספרי שהציית מוספת קדושה שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והיייתם קדושים לאלוקיכם וגם כי אין מצות ציית זולתי על מי שיש לו בגד אשר לו ארבע כנפות ואם אין לו בגד כזה אינו חייב לקנותו אף גם זאת ארז"ל כי ענש יענש לעתות בלרע על דבר אשר לא חמד בלבבו יופי המלות ושכרה לצעבור סבב פני דבר חיובה עליו ולקחת לו בגד שיש לו ארבע כנפות לעשות בו ציית על כנפיו עכ"ל. ומשמע מלשון זה שכל הענין סובב רק על מצות ציית שמוספת קדושה אלא שהטעם שכתב בשביל שלא חמד בלבבו יופי המלות זה אפשר דקאי גם על שאר המלות.

ע

ודברי המק"ח בזה לא אוכל להבין שכתב צריש ב' פסח צדיני צדיקה וציעול לתוך לדעת האומרים שבחמץ שא"י אינו עובר על כל יראה ואין חיוב כלל מה"ת לבדוק אחר החמץ למכ אמרו בגמ' מדאורייתא צדיעול בעלמא סגי ל' משמע דבא ציעול חיוב מדאורייתא בצדיקה. ותי' דהם מפרשים דאם ה' הפי' תשביחו דקרא שריפה דווקא ה' בצדיקה חיוב כדי לקיים המ"ע שמחויב לחזור אחר קיום מ"ע כדאמרינן בחולין פ' שלח הכן ד' קל"ע יכול יחזור צהרים וגזעות כדי שימלא קן תלמוד לומר כי יקרא וכו' ומוכח דבסתם מלוא מחויב לחזור אחריהם כדי לקיימם. וכבר העיר הגאון מהרש"ם בזהבוחיו לס' ארחות חיים ב' פסח סי' תל"א שהרי מצוה צריש

צרעות העכו"ם מה שאינו עושה המלות אנוס הוא אין בגרמא שגורם לה איסור דאורייתא יע"ש שהאריך ולא העלה דבר ברור. ועכ"פ זה ודאי מצוה בגמ' שם דמה שמפקיעו מן המלות הוי איסורא דרבנן. ומה שאמרו בצבורות ד' ל"ד דיש סברה דמחמירין ב' עפי מצא"סורא דאורייתא, שם הטעם כיון דכל יומא ויומא מפקע ל' ממלות החמירו ב' עפי לקונסו עבור זה, אבל עלם הענין שמכרו להעכו"ם אינו אלא איסורא דרבנן.

ובאמת שזהו חידוש שהרי אף כשהוא אלא העכו"ם לא מיפטר מהמלות אלא שהוא אנוס בדבר א"כ המוסרו לעכו"ם הביאו לידי כך לעבור על המלות שחייב עליהם. ועי' בשו"ע אור"ח סוף סי' ש"ז אם מותר לחלל שבת להגיל את צחו מעצירה חמורה ר"ל, ובמג"א שם ס"ק כ"ע הביא מ"ש הב"ח לחלק דהיכא שהעצירה היא בצאונם אין לחלל שבת עבור זה דאנוס רחמנא פטרי, והמג"א כתב אח"כ בהיפך דאדרבא כיון שהוא צאונם אומרים חטא בשביל שיזכה חצירך, והביא כן מהתוס' וכתב ע"ז שהוא דבר ברור. וא"כ מכש"כ להביאו לידי כך שיעבור צאונם דהוי עצירה חמורה, וישראל הנמכר לעכו"ם אמרה התוכ"ק בפ' בהר גאולה תהי' לו ופירש"י מיד אל הניחורו שיעמע, וא"כ מכש"כ שאסור למוכרו לעכו"ם. ואף שאפשר שיש לחלק בין עבד לישראל אבל מ"מ עצירה חמורה הוא שמביאו לידי כך לעבור על כל התורה כולה בכל יומא ויומא דמ"ה קנסוכו רבנן, ואעפ"כ אמרו שאינו אלא איסור דרבנן. ובכל הנך איבעיא דפ' השולח ד' מ"ד במכרו על מנת שיחזירו לו או חוץ ממלאכתו או חוץ משבתות ויו"ט וכדומה כתב הטור ביו"ד סוף סי' רס"ז דכל הנך הוי איבעיא דלא איפשטא אם יאל לחירות ולקולא דאיסורא דרבנן הוא, וכתב שם הב"ח ה"א בגמרא דהכא איסורא דרבנן הוא, פי' דהכא איסורא דעבד דמכר עבדו לנכרי איסורא דרבנן הוא דקא עבד דאין אסור למוכרו לנכרי מד"ת אלא מדרבנן משום דמפקע ל' ממלות וכו' א"כ הכא דמיבעיא לן ולא איפשטא הוי ספיקא במידי דרבנן ולקולא, וברי שזה פשיט לכו דאיסור הפקעה ממלות אינו אלא איסור דרבנן.

ארעי קאמר, זה פשוט דאם אינו מקיים המלות נמלא עבור עלי' והוי עבריינא ולא שייך לומר לשון המרפה אלא העובר, וכן בזה שאינו מביא עצמו לידי חיוב אף שאינו מחויב בזה כלל ואינו עובר עלי' מ"מ בזה שלא הביא עצמו לידי חיוב הוי עכ"פ רפיון למלוא ובעידן ריתחא שהוא עת לרה אין לו כח ויוכל לבוא ח"י לידי עונש, אבל לפי דינו של ב"ד שלמטה כיון שאינו בכלל העשה אינו מחויב כלל.

עא

וגדולה מזה שאף אם כבר נחייב בהמלוא ורואה לעשות עולדי להפקיע עצמו מן המלות שזה וודאי אסור מדינא מ"מ אין בזה איסור דאורייתא אלא מדרבנן אסור. ועי' בחשו"י ז"ל ליצאוויטש יו"ד סי' ז"ב דקשה ל' על פסקו של הריב"ש ועוד הרבה פוסקים דמותר ללאת בשעירה ג' ימים קודם השבת אף שידוע שיטערך לחלל שבת אח"כ מפני הסכנה כשיעת הרי"ה בהך דאין מפליגין בספינה, וחוכן סברתם דכיון דבשעה שעושה החילול שבת בהיתר הוא עושה מפני פק"נ א"כ אף שמכנים עצמו בידים למדה זו שפורש למדצרות שרי כשמכנים עצמו בג' ימים הראשונים שבשבע. ונתקשה בזה עובא שהרי אף במ"ע ענשינן בעידן ריתחא כשעושה עולדי למיפטר נפשי' מליית וא"כ כש"כ במלות ל"ת של חילול שבת שחמיר יותר האין יהי' שרי למעבד עובדא להכנים עצמו לדרך זה שיטערך אח"כ לחלל שבת והלא גדול עונו יותר מעושה עולדי למיפטר מעשה. וכתב לחלק דהתם שאני שעושה כן בלי דבר המכירתו אבל הכא שמוכרת ללאת למדצרות בשביל פרנסתו ו"ל שאין שייך ע"ז כ"כ עולדי וכו', והביא אח"כ שיש חולקין בדיון זה וחקר אם לדעת החולקין הוא איסור מדאורייתא או רק דרבנן, והביא רא' מגיעין ד' מ"ד סע"א דקאמר אבל הכא איסורא דרבנן הוא וברי מפקיעו מן המלות שחייב בהן מדאורייתא, ובתוס' שם ע"ב ד"ה נעייבה הביאו שבגמ' בבורות יש סברה דחמיר עפי מאיסורא דאורייתא מה"ע, וברש"י פ"ב דמו"ק ד"יג ע"א דכל זמן שהוא צרעות העכו"ם אינו עוסק במלוא ועכ"ז נקרא רק איסורא דרבנן ו"ל הטעם דכיון דכשהוא

ואת שהש"ך שם צסי' רס"ז ס"ק ק"ז כתב הטעם דהוי איסורא דרבנן בשביל דהך דילא לחירות משום מכירה קנסא דרבנן הוא ולא כתב הטעם בשביל שאיסור המכירה הוא דרבנן, זה כמ"ש המהרי"ע בח"צ יו"ד סי' מ' דלא איבעיא להו בש"ס אם מותר למכרו בתנאים הללו דפשיטא דזה אסור דאף אם מתנה חוץ משבחות ויו"ט מ"מ מפקיעו ממלות אחרות וזה וודאי אסור אלא דמיעיאל להו בש"ס בדיעבד אם מכרו אם קנסין ל'י, ולכן לא נראה ל'י להש"ך לפרש הכוונה מה דהוי עיקר האיסור דרבנן דלא מיירי בזה כלל מעיקר האיסור אלא מהקנס היבא שמכרו. ולהב"ח נראה דאעפ"י מוסתבר ל'י יותר לפרש מה שכל הענין מתחלתו אף עיקר האיסור של המכירה אינו אלא דרבנן ואין החילוק ביניהם אלא צפי' הלשון אבל בעצם הענין שאין במכירה זו שיש בה הפקעת המלות אלא איסור דרבנן בזה לא מצינו פלוגתא שכן הוא מבואר בש"ס.

ואם ככה הוא באתה הפקעה שאינו מציא אותו לידי פטור אלא מציא אותו לעבור על המלות שגם אז נתחייב בזה מהתור"ק אלא שהוא צאונם ואעפ"י לא הוי אלא איסורא דרבנן, וק"ו צן צנו של ק"ו היבא שמפקיע מן המלות צאופן שאחר הפקעה הוא מיפטר לגמרי שלא ליוותה התורה כלל צאופן זה דהוי וודאי איסור הפקעה זו רק איסורא דרבנן ומכש"כ היבא שלא עשה מעשה להפקיע ע'צמו מידי חיוב. וכבר נתבאר שבצ"ד של מטה אף חיוב דרבנן אין בזה אלא בצ"ד של מעלה לפעמים כשהוא צעידן ריתחא.

ובשנו"ת בית אפרים יו"ד סי' נ"ד מחלק דהיבא גם אחר ההפקעה אינו היתר גמור אלא דחוי' אסור להפקיע ע'צמו מדאורייתא להביא ע'צמו למח שאינו דרך היתר אלא דרך דחוי' אבל היבא שאחר ההפקעה הוא היתר גמור כמו צפק"י שהותרה אין איסור להפקיע ע'צמו יעו"ש, ואם כן מכש"כ בכה"ג במלות התלויות בארץ שמעולם אין ליווי כלל ע"ז בחוץ לארץ ועדיף מהותרה ואי אפשר שיבי' בזה איסור דאורייתא, ומכש"כ כשלא נתחייב עדיין כלל.

וקצת משמע צע"ד ר' כ"א ע"א שאמרו שדכ דלית צ"י תרתי חדא חניית קרקע וחדא דמפקע ל'י ממלות גזרינן סורי' ע'טו א"י, בחים דלית בזה תרתי לא גזרינן. ומשמע ק'ת מזה דאיסור הפקעה ממלות בקרקע א"י הוי איסור דאורייתא כי איסור חניית קרקע הוי וודאי מדאורייתא מקרא דלא תחנם וגמנה במנין המלות ולא גזרינן עבדו ולא מיסתבר למימר דשביל שנתוסף איסור דרבנן גזרינן מה שלא גזרו בשביל איסור דאורייתא, ומסתבר דגם איסור הפקעה ממלות הוא איסור דאורייתא וצ"ש איסורי דאורייתא גזרו יותר מצאיסור אחד, וכבר הארכתי בענין זה בקונטרס שלש תשובות. [ולדינא במה שכתבתי שם באיסור אחרוני שציעית אין נ"מ אם יש באיסור הפקעה דאורייתא או דרבנן, ראשית יש בעצם המכירה צא"י איסור דאורייתא מלבד איסור ההפקעה כמבואר שם בגמ' ואין נ"מ אלא לענין הגזירה צסורי' וגם אפילו אלו לא הי' בזה אלא איסור דרבנן הוי ג"כ הערמה ניכרת ואין המכירה מועלת כלום. והארכתי שם עוד בהרבה טעמים צרורים אשר כל המעיין צדק יראה צרור כי כל הכיתרים שנכתבו צדורינו בזה חדשים מקרוב צאו שלא התירו כזאת מעולם ואין שום התחלה לדבריהם ואין לורך לכתוב עוד בזה כי כל מי שישם עיניו ולבו לעיין בכל הדברים שכתבתי בקונטרס הנ"ל יראה האמת הצרור. ובעוה"ר מטמאים את כל העולם באיסור שציעית ומעכבים את הגאולה ע"י אחרוני א"י, גם מציאים יותר עומאה על הארץ כי לריבים לעבוד שם צא"י יותר בשציעית בשביל לשלוח לחו"ל. גם צשאר השנים ע"י שמפילים אחרוני א"י בחו"ל אשר רובם ככולם הם מורכבים וא"כ עוברים יותר צא"י על איסור הרכבת חילן כדי שיהי' יותר לשלוח לחו"ל ומרבים צעו"ה יותר העומאה צא"י ומעכבים את הגאולה ר"ל, ועיקר האיסור של אחרוני המורכב חמור יותר אם הוא מא"י לדעתה הלבוש טעם איסור אחרוני המורכב הוא בשביל שנעבדה צו עבירה ולחד מ"ד גם נכרי מ'ווה על איסור הרכבת חילן והרבה פוסקים חולקים ע"ז דאין הנכרי מ'ווה ולא הוי נעבדה צו עבירה ויש בזה אריכות גדול לא עת האסף פה ועכ"פ אין האיסור צרור לכל הדעות, משא"כ באחרוני א"י שהישראל עובר על הרכבת

אין זאם וואס איז אסור צור זיך לאל דיעות. אלס ייחר מזה הוא מה שגורמים להרבות בא"י כהרבה אין צמוד ובשאל נפש בשאל הארץ לשלוח אתרוגים לחו"ל והיו זה כחרי עברי דנכר כי לולא הקונים המרובים בחו"ל בודאי שלא היו מרכיבים כ"כ חילות בא"י ואוי לו ולנפשו למי שיש לו חלק בזה להרבות עומאח בא"י ולעכז את הגאולה, וכ"כ עח עיניהם מראות באומרם שהוא חשיבות וחיוק לא"י במה שקונים אתרוגי א"י אלל הארץ שריו' צער נורא במה שמחטאים אותה וכמ"ש העקידה וכלשון הק' והארץ אזכור שזה עיקר עטם הגלות. מה שאמר הקב"ה שא"ל לסבול צער עלבונה של הארץ מה שמחטאים אותה וכ' ירחם, לא עת להרחיב הדיבור פה בזה ולא כחצתי אלל להעיר שלא לעשות שחלוי בזה אס איסור הפקעה היא מדאורייתא או דרבנן, אלל מיסתבר שהוא דאורייתא כמו שכתבתי למעלה].

ואין בזה קושי' ממה שהבאתי דברי הש"ס שאיסור הפקעה ממנות אינו אלל מדרבנן כי אין הנושאים דומין להדי, ראשית מבואר במנחות ל"ט ע"א דמעלין בקדש ולא מורידין ילפין מקראי דיוקם משה את המשכן ומאת מנחות החטאים האלה בנפשותם ועשו אותם רקועי פחים יפיו למצח כי הקריבום לפני ה' ויקדשו בתחלה חטמישי מצח ועכשיו גופו של מצח יעיי"ש וא"כ בקרקע א"י שיש עלי' קדושה זו של מנות התלויות בארץ אס מפקיעין אותה מזה ע"י מכירה לנכרי הוי לגמרי הורדה מקדושה וגרע מקל' הורדה ילפין מקראי כנ"ל והיו זה איסור דאורייתא, וחזין שם בגמ' ע"ז דמקשה דבנחים איכא נמי הפקעה ממנות מוחזר במה שמוכרין לנכרי ומשני מוחזר חוצה הדר הוא, והרי דבמחזה כיון שאינו מהות קדושה בצית אלל חיובה אקרקפתא לגברי חוצה הדר אין בזה איסור הפקעה שאין בזה הורדה מקדושה אלל בקרקע שמנות התלויות בזה היא חוצה בקרקע וקדושה הוי המכירה לנכרי הפקעה והורדה מקדושה ואסור מה"ת. גס לפי מה שהבאתי לעיל מתשרי בית אפרים שמחלק דביא שגס אחר ההפקעה אינו היחר גמור אלל דחי' אסור להפקיע עמנו מדאורייתא להביא עמנו למה שאינו דרך היחר אלל דחוי', אלל היכא שאחר ההפקעה הוא היחר גמור

אין איסור להפקיע עמנו, וא"כ נראה דאף למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע מן המנות אין זה אלל בדרך דחי' שנדחו המנות מחמת רשות הנכרי עליהם, דלמ"ד אין קנין לנכרי בא"י אין בקנינו כח כלל אף לדחות את המנות ולמ"ד שיש כח בקנינו מנ"ל דפליג כ"כ לומר שקנינו עושה היחר גמור ויוכל להיות שצא בדרך דחי' כמו שהוא למ"ד עומאח דחוי' צליבור וא"כ אסור מה"ת להביא לידי כך, ולקמן יתבאר צעניני דחוי' והותרה שאין כל המקומות והענינים שוין ולפעמים אומרים דחוי' ולפעמים הותרה, ויש בזה פלוגתא ומכונה גדולה בין הפוסקים, ועכ"פ זה ודאי שהדר בחו"ל פטור לגמרי ממנות התלויות בארץ וקרקע חו"ל הותרה לגמרי שלא ה' עלי' שום התחלת חיוב בזה, וכן הוא בכל המנות היכא שהוא בדרך הותרה ולא דחוי' אין איסור בהפקעה ומכש"כ שאין חיוב דאורייתא להביא עמנו לידי חיוב.

וכן מבואר בלשון הר' יונה שהבאתי שכתב דאין מנות צליות זולתי על מי שיש לו בגד של ד' כנפות ואס אין לו בגד בזה אינו חייב לקנותו וכן הוא מבואר בשו"ע אור"ח סי' י"ז סעיף ב' דצליות אינו חוצה גברא שאינו חייב לקנות לו עלית כדי שיתחייב צליות וכן הוא בשו"ע סי' י"ט ומ"ש בס' כ"ד דנכון להיות כל אדם זכיר לבגוש עלית קטן כל היום וכו' זכירות כמו שאמרנו בגמ' דענשי צעידן ריתחא, והאיד אפשר לומר בזה שהוא חיוב דאורייתא ולהעמיס זה בש"ס שהארץ ע"ז קרא דכי יקרא.

וב"ש המק"ח אח"כ שגריך לצער בחמץ קודם שיבעל כדי שיקיים המ"ע בחמץ שלו כמו שמחוייב לקנות בגד ד' כנפות להחייב צליות, שמה אפשר אין כוונתו שהוא חיוב דאורייתא אלל כיון שבחמץ בידו ונתחייב צעידור אסור לו להפקיע עמנו מן המנוח מדרבנן. גס מ"ש צליות שמחוייב לקנות בגד בת ד' כנפות אפשר שאין כוונתו על חיוב גמור דלפעמים אין מדקדקין הפוסקים לקרות גס מה שיש בו איזה זכירות בלשון חיוב אף שאינו חיוב גמור אלל כיון שזה כל האדם לחמור את המנוחות בכל לבנו, ואמרין בגמ' סוכה ד' ל"ב ע"ב וצ"ב

וכתב מדדברי הגמ' משמע דאמר יכול יחזור צהרים תלמוד לומר כי יקרא במאורע אם כן נהי דממעט שלא יחזור צהרים מכל מקום במאורע רמי עלי' ליחקק לה. וזה י"ל דלמדין מקרא דשלה תשלח צ' פעמים, ולכן התחיל לומר בלשון זה שאם אין לנו לימוד לחייבו אף אם אינו רוצה ליקח הצנים תו אין מקום לחשוב לחייבו לחזור צהרים כיון שאף אם הוא לפניו אינו חייב צה"ג שאינו רוצה ליעול את הצנים, ואין להאריך עוד בזה. ובלא"ה כבר כתבתי במאמר ג' שצעות שאף לולא דברי רש"י ז"ע להצין דברי המק"ח צה. גם בעיקר הקושי' שעל שיטת החוס' ממה שאמרו מדאורייתא צביטול בעלמא בגי יס גם תירוטים אחרים, ואין נ"מ להאריך פה בזה.

עב

ובחיי אדם סי' ס"ח אות י"ע ובגמ"א שם חקר אם מחויב לילך לעיר אחרת אף עבור מלוא שנתחייב בה כגון שופר ואחריו וכדומה, ומתחלה כתב בסתם שאינו מחויב וחילק בין היכא דאזיל ואחי ציומי' או לאו ולבסוף נשאר צ"ע יעיי"ש, וכ"ז הוא במלוא שנתחייב אבל אם לא נתחייב עדיין אלא שיוכל להביא עצמו לידי חיוב זה ענין אחר. וכבר הכאתי דברי הראשונים והשו"ע בזה. ובשו"ת מראה יחזקאל סי' נ"ד החליט שאינו מחויב לעשות איזה פעולה להביא עצמו לידי מלוא, והביא רא"י הג"ל מדברי רש"י ז"ל בפרק שילוח הקן דמיתורא דקרא שלה תשלח היו למדין שצריך לחזור צהרים מכלל דבעלמא אין עליו חיוב, גם הביא מדברי השו"ע סי' י"ז וסי' י"ט ושם כתב דמ"ש בסי' כ"ד שראוי להדר שיהי' לו עלות היינו משום דמלוא ליטת יס בה סגולה לזכור כל מלוא ה', נמלא לפי דבריו שגם מה שאמרו בגמ' דבעידן ריתחא ענשינן אעשה שלא הביא עצמו לידי חיוב אין זה אלא במלוא ליטת דעלה קאי שם בגמ' מנחות, והעטם הוא צביטול שיש במלוא ליטת זכירה כל המלות.

ורבאודות נראה כן מלשון השו"ע סי' כ"ד שכתב ויבין להיות כל אדם זכיר ללבוש עלית קטן

ד' כ"ז ע"ה אימור דאמרינן לא דק לחומרא לקולא מי אמרינן אלמא דלחומרא אמרינן לפעמים אף באמוראים לא דק ומכש"כ בפוסקים האחרונים.

אמנם מ"ש כאן להעמים בלשון הש"ס מדאורייתא צביטול בעלמא בגי דבלא ציטל הוי דאורייתא צביטול שצריך להדר להביא עצמו לידי חיוב, וכן מפרש זה בלשון הש"ס צבילות הקן שכוונת קרא דכי יקרא דנמלא לפי"ז שהוא חיוב גמור מדאורייתא מקראי זה אינו מובן כאשר נתבאר לעיל. ואולי סובר המק"ח דיש לחלק דמה שאמרו שאין חיוב לקנות עלית לליטת זה מיירי כשהעלית אינו ברשותו כלל וחסר עדיין מעשה הקני' אבל כשהעלית הוא ברשותו ואין צריך לקנותו יס חיוב יותר לנכשו, וכמו כן הוא היכא שהחמץ ברשותו ואינו חסר אלא לילך ולצדוק, וכמו כן צבילות הקן שהקן הוא שם במקומו אלא שחסר הליכה צהרים שמה. וזה דוחק ממה עמים, ואין להאריך. וזה ודאי שהמק"ח כתב זה צביטול הקושי' שעל שיטת החוס' שאינו עובר בחמץ שא"י וקשה ע"ז מדברי הש"ס שאמרו מדאורייתא צביטול בעלמא בגי, ומחמת קושי' זו כתב שהם מפרשים דברי הש"ס באופן זה שחייב לערוך אחר המלוא לקיימה, אבל לשיטת הרא"ש והעור והמג"א וסייעתם שעובר אף בחמץ שא"י, וכתב הפר"ח שכן גם דעת רש"י ז"ל שכח צריש פסחים בזדקין שלא יעבור על צ"י וצ"י א"ל לדחוק בזה דחל עליו החיוב אף שאינו ידוע, וא"כ לא קשה מה שהקשו על המק"ח ממ"ש רש"י ז"ל בחולין פרק שילוח הקן דמקרא דשלה תשלח ה' הו"א שצריך לחזור צהרים, ואם כן משמע דבעלמא לא, די"ל דכן הוא האמת לדעת רש"י ז"ל, והמק"ח לא אמר זה אלא לשיטת החוס' שלא מלא ישוב לדברי' באופן אחר ואפשר דלא סברי החוס' כדברי רש"י דהיו למדין זה משלח תשלח צ' פעמים אלא שגם בכל המלות הוא כן. אלא שגם מל' הש"ס משמע כדברי רש"י שהתחיל לומר לפי שנאמר שלה תשלח וגו', ומשמע דאף מקרא דשלה תשלח היו למדין כן. ואפשר לתקן זה עפ"י דברי החו"י סי' ס"ז שמספקת שאפשר לא חייבה הכוה"ק לשלח את האם אלא כשרוצה ליקח הצנים ואז אמרה הכוה"ק לא תקח האם על הצנים אבל אם אינו רוצה ליקח כלל אינו מחויב לקיים המלוא,

בכל יום אנו רואין שאין מהדרין כלל אף המהדרין מן המהדרין לקנות שדה לקיים המצוה, ומעשים בכל יום ראינו גמורה הוא כמבואר בכתובות דף ס"ח ע"ב ובכמה מקומות בש"ס ובראשונים אין מספר. ובגמ' סנהדרין ד' נ"ח ע"ב אמר ר"א לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע שנאמר ואיש זרוע לו הארץ, ופירש"י ז"ל שם כלומר אין ראוי לקנות קרקע אלא לבני זרוע, ואם יש הידור לקנות קרקע בשביל קיום המצוה לא שייך לומר כלשון אין ראוי לקנות קרקע. ואין לומר שאין זה אלא בחו"ל כי המימרה נאמרה בגמרא סתם ואינו נראה שלא יהי' שייך בארץ ישראל. וביצמות דף ס"ג ע"א שאמר רבי אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנאמר וירדו ונתקשו שם החוס' דר"ה שאין דר"ה גופי' אמר לעיל כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, ותי' דל"ל קרקע לבנות עליו שידור בו וגם לצורך מזונותיו. ולא מלאו מעלה אחרת בקניית קרקע אלא במה שצריך לדירת ביתו ומזונותיו. ואם לא בעיול חיוב והידור אף על היושבים שמה לקנות קרקע בשביל המצוה מכש"כ שאין להעיל חיוב והידור לנסוע ממדינה למדינה רחוקה בעזרה רב והאלאות מרובות.

והגאון המהרש"ס ז"ל בנימוקיו לאו"ח צ"ח אורחות חיים סי' תל"א העיר שמלא מאמר חז"ל צמד"ר סדר הקת פ' י"ט סי' ע"ז שכתב חז"ל ולא הקפידה התורה לרדוף אחר המצוה אלא כי יקרא קן עפור כי חפגע כי תראה חמור וכו' אם באו לידך את מצוה עליהם ולא לרדוף אחריהם, אבל אחר השלי' בקש שלי' במקומך ורדפהו במקום אחר יעיי"ש. הנה כבר חשבתי על מאמר זה שנראה לכאורה שאין לרדוף כלל אחר שום מצוה אלא שאם באו לידו יעשה אבל שחי תשובות בדבר חדא דז"ל כוונת דברי המדרש לענין ציווי העשה שאינו חיוב מדאורייתא להביא עצמו לידי חיוב דגם במצוה צ"ת כבר נחבאר שאינו חיוב מעיקר הדין לקנות עליה וכן הוא בחוס' שם דאינו בכלל העשה וכן הוא בשו"ע סי' י"ז אלא שבעידן ריתחא יוכל להיות ח"ו עונש מה שלא חמד בלבבו יופי המצוה כמ"ש הר"י והבאחיו לעיל, אבל אין זה ציווי מדין תורה משא"כ בשלי' נטווינו על ככה לרדוף אחר השלי', וזה כוונת המדרש לחלק בין שאר מצוה

כל היום כדי שחבור המצוה בכל רגע, ונראה לכאורה שנחית ליתן טעם על לבישת העליה בשביל זכירת המצוה ואין זה במצוה אחרות. אמנם אין ראוי מזה דו"ל מ"ש הטעם בשביל זכירת המצוה הוא בשביל שכתב לאחר שיבי' עליו עליה קטן כל היום ובשביל קיום המצוה סגי בפעם אחת ביום מה שלובש עליה גדול בשעת התפלה כמו שיוצא גם בחפילין במה שמניחם פ"א בשעת התפלה ואינו מעוטף בהם כל היום וז"ל דבשביל קיום המצוה לא הי' צריך לאותו הטעם בשביל זכירת המצוה אלא כתב טעם זה שבשביל זה יש לאחר שיבי' עליו העליה קטן כל היום בכל רגע.

אמנם המראה יתקאל כתב סתם על לבישת העליה שהוא רק בשביל סגולת זכירת המצוה ולא הזכיר כלל ממה שצריך כל היום. וכן כתב המהר"ם שיק חיו"ד סי' ר"ץ על מצוה שילוח הקן חז"ל והפתחי תשובה סי' רל"ב הביא שם דו"א דבעידן ריתחא מעגשינן עלי', ולפענ"ד דווקא צ"ת דאיכא מצוה למטן תזכרו ותי' דהוי רשות אבל אינו רשות לגמרי אבל בשילוח הקן דהוי רשות לגמרי צוודאי לא מעגשינן עלי'. ועכ"פ גם דעתו ז"ל שלא אמרו זה בגמ' אלא על מצוה צ"ת. וכבר הבאחתי שם פלוגתא צ"ח והדברים ארוכים בהרבה ראיות ללאן ולכאן ואין להאריך. גם לא נחבאר בפוסקים במה שאמרו בש"ס להביא עצמו לידי חיוב עד כמה הגבול לערות צ"ח.

עב

ובשלה"ק בשער האוהיות סוף אות א' כתב בענין ברכת המצוה שאין מברכין אלא על מ"ע שמחויב האדם להדר אחריו ולעשות כגון תפילין מילה סוכה ולולב מלא ומרור וכיוצא בהם, משא"כ במ"ע שאין מחויב להדר אחריו כגון לקט שכחה ופיאה וכו' מחויב לקנות שדה להביא עצמו לידי חיוב קיום המצוה החלוין צ"ח. והגם שאפשר לומר דהשלה"ה מיירי שם לענין הברכה וזה הלוי אם יש בו חיוב מצד הדין אבל עדיין י"ל שאף שאין בו חיוב מצד הדין מכל מקום הוא בכלל מה שאמרו בגמרא דעגשינן בעידן ריתחא כמו במצוה צ"ת, אמנם ממששים

כל המלות, ואף שכחצתי לעיל שאפשר לרחות שלכן כחז טעם זה בשביל שקאי על מה שאמר שצריך ללוצשן כל היום ואין זה בשאר מלות, אבל עכ"פ כיון שכחז שיש בלגישת לזית טעם על מה שצריך ללוצשן בשביל שיש בו זכירת כל המלות שאין טעם זה בשאר מלות וא"כ אי אפשר ללמוד שאר מלות ממלות לזית, ומה שאמרו בגמרא דענשין על עשה צידון ריתחא על מה שלא הביא ענמו לידי חיוב, זה אמרו במלות לזית, ומנ"ל למילף שאר מלות מיני, כיון דעכ"פ יש חילוק. וגם אפילו אי ילפין שאר מלות מהם אין ראוי משם לדלג על הערים וצפרע דרך ימים ונהרות שהוא מארבעה שצריכין להודות, ור"ז ה"י מסכן בנפשו לעבור דרך ימים בלא מצר מרוב השתוקקות כמ"ש בזה, אבל וודאי מי שאינו עושה כן א"ל לחשוב שיש בזה חזק עונש ח"ו. וכבר הבאתי דבריה גדולים וקדושים שנשעו לארץ ישראל בהשתוקקות מרובה ואעפ"כ לא קנו קרקע להביא עמם לידי חיוב לקט שכח ופיאה ושאר מלות שיש בעבודת קרקע, וע"כ דבברי שא"ל להדר אחר זה ולהביא ענמו לידי חיוב כמ"ש השלח"ק בענמו והבאתי לעיל, ומכש"כ לדלג על הערים דרך ימים ונהרות.

והשרה"ק ענמו בסוף אות ק' ששם קצת לדבר מקדושת המקום והצריך עוצה בזה ומקצן כל המימרות המדברים משנה עלי' לא"י בעעמים ובנימוקים שם לא הזכיר מאומה שיש לחוש לעונש ח"ו אם אינו מביא ענמו לידי חיוב כמו שאמרו צפ' התכלת אלא כתב שם עעמים אחרים. גם הביא שם דברי הרמב"ן שיש מ"ע דאורייתא להתיישב בא"י ואף שיצא לא להלן שאינו סובר עיקר להלכה בדברי הרמב"ן ז"ל אלא הביאו לרווחא דמילתא, אבל עכ"פ הביאו לחוש לדבריו, ובכאן השמיע עעמו של הרמב"ן, גם עעמים אחרים שהצריך בהם, וכחז טעם שאינו מוכרח כמ"ש.

ונראה שאין כוונתו ז"ל לדמותו לגמרי למה שאמרו צפ' התכלת שיש עונש לפעמים, אלא הוא כעין שכתבו התוס' בפסחים ד' ק"ג ע"ב ד"ה ואין, אחד תירוץ דהוי בכלל מנודה לשמים אם אינו קונה עלית להביא ענמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהי' תאז

לשלו'. שנית דמה שאמרו בגמ' וצחו' שיוכל להיות עונש ח"ו על מה שלא קנה לו עלית אין ראוי משם אלא היכא שמחוסר רק הקני' דהיינו שיוכל לקנות במקומו ולא קנה, אבל היכא שא"ל לו לקנות במקומו אלא שצריך ללכת לעיר אחרת כבר הבאתי מהחיי אדם ונש"א שם שהביא ראיות שגם במלות שיש עליהם חיוב כמו שופר ולולב א"ל לילך לעיר אחרת, אלא שלבסוף נשאר בל"ע כמ"ש טעמו ונימוקו יעיי"ש, אבל במלות שלא נטעו עלי' עדיין מנין לנו שיהי' צריך לדלג על הערים. וזה שמחלק במדרש בין שאר מלות לשלו' שנאמר בו ורדפיהו ממקום אחר באזהר מקום שהוא צריך לרדוף אחר השלו', משא"כ בשאר מלות. וכבר הבאתי לעיל מ"ש ק"ז בישמח משה ובתפלי"ם על מאמר זה. ולפי דבריו ז"ל נראה ג"כ החילוק הנ"ל דשצריך לילך לדרך לעיר אחרת הדרך מצטלו ממלוא ועבודה אחרת שיוכל לעשות במקומו, משא"כ כשיכול לקנות המלות במקומו.

עד

שוב התבוננתי בלשון השלח"ק בשער האותיות אות ק' קדושה שמדבר שם במלות התלויות בארץ ח"ל כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדם ענמו ולקיים המלות אשר שמה כענין שאמרו רז"ל צפ"ק דסוטה מפני מה נחאו' מרע"ה ליכנס לא"י וכי לאכול מפרי' הוא צריך אלא לקיים מלות התלויות בארץ, והענין כי ראוי לאדם להביא ענמו לידי חיוב מלוא כדי לקיימה, ואעפ"י שאינו מחויב יביא ענמו לידי חיוב, ומי שאינו עושה כן לפעמים נענש צעת שהדין שלמעלה מתוח כדאיתא צפ' התכלת וכו' יעיי"ש. ומלשון זה נראה לכאורה שמדמה נסיעה לא"י למה שאמרו צפ' התכלת בקניית עלית וכחז שזהו הטעם של הנוסעים לא"י, וזה חידוש דאף דוודאי הענין בענמו אמת דהרואים להקדש משתוקקים לעבוד הש"י במקום הקדוש ולקיים מלות התלויות בארץ שצא לידם, אבל לדמות זה שיוכל להיות לפעמים עונש בזה אם אינו מביא ענמו לידי חיוב כמו שאמרו צפ' התכלת בקניית עלית, זה לא שמענו, חדא דנראה דגם דעת השו"ע כדעת הסוברים שלא אמרו זה אלא במלות לזית מדכתב הטעם בשביל שיש בו זכירת

המלוא לריק לעשות מעשה ועלדקי בשביל ההפקעה שזכ ודאי חסור, ומכל מקום מלינו צטושו"ע יו"ד סי' ש"כ צדיני צבורה שבזמן הזה מלוא לשחק עם הנכרי בלאזנו וכיו"צ קודם שיאל לאויר העולם כדי לפוערו מן הצבורה אעפ"י שמפקיע קדושתו הכי עדיף עפי כדי שלא יבא לידי מכשול ליהנות ממנו בגיחה ועבודה. ובגמרא צבורה ד' ג' שנענש רב מרי וכלו חיותא דרב מרי בשביל שעשה ככה דמפקע להו מקדושתיהו, ונתקשו שם החוס' בד"ה דקא למה אנו נוכחין כן, וא' מן החירואים דצימי רב מרי שבו בקיאות להטיל מום בצבור קודם שיאל לאויר חסור לעשות ע"י הפקעה, אבל אנו דלא בקיאותין בכך מוטב לעשות על ידי הפקעה שלא יבא לידי תקלה. והצ"י כשהעתיק לשון החוס' בזה כתב והאידנא שאין רובם בקיאים, זה שינוי בלשון החוס' שכתבו סתם שאין אנו בקיאים, ונראה דלא ניחא לי' למימר שאין בקיאים בזה כלל שהוא נגד החוש, לכן הבין כוונתם שעל הרוצ דברו שכן דרכם לדבר על הרוצ, ואפילו כשאומרים בלשון כל כתב העו"ז בה' ר"ה ד"ל שהכוונה על הרוצ דרובו ככולו, ולכן אומרים בראש השנה מלוק על כל העולם כולו בלשון כפל ולא סגי במה שאומרים בהתחלה כל, והנה רואים בזה שבמקום שיש חשש תקלה להרוצ לריבין הכל לעשות מעשה להפקיע את המלוא אף שמבואר בגמ' שרב מרי נענש הרבה על מה שעשה ככה מ"מ אם רואים חשש תקלה מלוא לעשות כן.

וקצת דמיון לזה הוא מה שהזכירו חז"ל כ"כ צענין נדרים ואמרו צנדרים ד' כ"ב על הנודר אעפ"י שמקיימו נקרא רשע והטעם הוא דילמא אחי לידי תקלה וכמו שאמרו צנדרים ד' ע' ע"ב מ"ש נודר דלא דילמא אחי לידי תקלה, נדבה נמי לא דילמא אחי לידי תקלה, כהלל הזקן דחניא אמרו על הלל הזקן שלא מעל אדם בעולתו כל ימיו מציאה כשהיא חולין לעזרה ומקדישה וסומך עלי' ושוחטה וכתבו החוס' בחולין ד' ב' ע"ב ד"ה אבל דמ"ד שאסור אף בנדבה היינו טעמא דכו"ע לא בקיאי כהלל ועדיין איכא למיחש לתקלה אף כשמציאה לעזרה, ומה שמקיים את הנדר נקרא רשע כ' העו"ז ציו"ד ריש סי' ר"ג הטעם כיון שאינו מצקש להחירו דמלוא

ליכנס לא"י כדי לקיים מצות התלויות בה. והנה זה וודאי שבמשה א"ל לומר שהי' חשש עונש חילו לא הי' לו אז אותו הרצון ליכנס לא"י שהרי הקצ"ה אמר לו צפי' שלא יכנס והיו זה רצון הצורה ב"ה, אלא שהוא הפעיר בחפלה, והאריך למדו מה על ציאת שיש עונש או היו בכלל מנודין לשמים. וז"ל הכוונה שהחוס' לא כתבו זה אלא על עיקר הרעיון לדמותו למשה להסביר הענין שלא תימא שיש סברה שכיון שהחוס' פטרה אותו אין זה מדה טובה להביא עצמו לידי חיוב כי דייק במה שהציבה החוס' ואין לנו להתחכם להוסיף חיובים בחוס' מה שלא חייבה החוס', ולא הביא הדמיון ממשה שיותר מה מלינו שם שהי' תאז משה לקיים מצות התלויות בארץ אף היכא שהקצ"ה אמר לו צפי' שלא יקיים מ"מ עדיין הי' מתאמץ צדבר מרוב חשקו להביא עצמו לידי חיוב אלמא דמדה טובה היא לישראל להיות תאבין ומשתוקקין למצות אף היכא שלא נתחייבו, ועי"ז נוכל להבין שבמצות ציאת שיש עוד טעם אחר וגם יוכל לקנות במקומו חמור יותר שיוכל להיות לפעמים גם עונש ח"ו. ועד"ז י"ל גם צדברי השלי"ה הק' שאין כוונתו לדמות לגמרי נסיעת א"י לקניית עליה אלא הביא משם ראי' על עיקר הרעיון שראוי לאדם להיות חמדת המצות בלבו אף אם לא נתחייב מדיו חוס', שאם אין לו חמדה זו יוכל לפעמים לכוף לידי עונש כמו בקניית עליה. ואף שאין נסיעה לא"י דומה להחם לענין העונש, אבל כיון שרואין שחמדת המצות להביא עצמו לידי חיוב הוא דבר חביב לכן הרואים להתקדש עצמם לקיים מצות התלויות בארץ גדולה החמדה שבלבבם עד שגם מדלגים על הערים ומקפלים על הגבעות בשביל קדושת המצות אבל אין כוונתו ז"ל להטיל אחי חיוב מטעם זה על חושבי חו"ל וכבר נתבאר דעת השו"ע ורוב הפוסקים שאין חיוב כלל בכה"ג. ודעת השלח"ק צענין א"י יתבאר יותר להלן.

ע"ה

והעיקר בזה שאף היכא שאין לריק לעשות כלום להביא עצמו לידי חיוב אלא אדרבה המלוא צאח לידו ממילא אלא שאם רואה להפקיע עצמו מן

כוותי, ומבואר בגמ' עירובין ד' י"ג ע"ב שצ"ה
היו שונים גם דברי צ"ה.

ונראה לפענ"ד עוד בענין זה דהנה הכה"ג צא"ע
ס"י ע"ה הגהות הצ"י ס"ק כ"ח כתב מחוך
טעם שנתן ר"ח הכהן ז"ל ה"י נראה דכמו שהדר
בחז"ל בזמן הזה ליכא מורה לעלות לארץ ישראל,
הוא הדין דמי שדר בארץ ישראל שיכול ללכת משם,
אבל ראיתי להרב צעל חומת ישרים צס"י ס"ו כתב
דאפילו לדעת רח"כ הדריס שם אינם יכולים ללכת,
עכ"ל. הנה הכה"ג העתיק בסתם מהתומת ישרים
שכתב לחלק לדעת הר"ח בין העולה לארץ ישראל ובין
הדר שם אבל המעיין בפנים צס"י חומת ישרים יראה
שלא כתב חילוק זה אלא בדרך אפשר מחמת קושי
דבחלתה כתב לדעת רח"כ ז"ל דמתני' נישנית בזמן
הבית כמו שחילק זה מהר"ם כי היכי דלא תיסקי
ירושלמי אגמרא, וכתב עוד דכל אותן המאמרים אשר
באו בגמ' ובספרי הגדה שנראה מהם שמורה לדור
צא"י ז"ל לדעת רח"כ שהוא בזמן הבית ולא קשה
ל"י אלא מאותו המאמר דשלהי כתובות דהבוא גברא
דנפלה ל"י יבמה די חזאה ואתא לקמי' דר' חנינא
וכו' ובצביל קושי' זו כתב שאפשר משום שה"י דר
בארץ ישראל ורואה ללכת קאמר ולא אמר רח"כ על
הדריס שם.

והנה מה דלא קשה ל"י גם משאר מימרות שצ"ס
שנאמרו אחר החורבן כמו הך מימרא שאין
יואלין מארץ ישראל במסכת צבא צתרא ד' ז"א
שהיא מימרא דרשב"י שה"י אחר החורבן, ובפרט
שאח"כ בגמ' יש מימרא דאמוראי דזה דאמר רבה
צב"ח משמ"י דר' יוחנן לחלק בין פירות ביוקר או
מעות ביוקר, ז"ל דסובר דכ"ז אפשר לומר שצאו
ללמוד ולבאר המימרות שנאמרו בזמן הבית כמו
שמבואר בצחים פ' צ"ב ד' מ"ה ע"א דפריך הילכתא
למשיחא ח"ל אצוי אלא מעתה כל שחיטת קדשים
לא יתני הלכתא למשיחא ה"א, אלא דרוש וקבל
שכר, הכא נמי דרוש וקבל שכר, הכי קאמינא לך
הילכתא למה לי ופירש"י ז"ל שאין הקושי' אלא
על אומרו לשון הלכה דמשמע קביעת הלכה להורות
למעשה בדבר שאינו נוהג אבל למיגרם סתם ולהביא

לחיתשולי עליו. והנה כל הנודר חל עליו ל"ת ועשה
דאורייתא דלא יחל דברו וככל הוצא מפיו ועשה וזכה
ששאל על נדרו מפקיע עלמו מל"ת ועשה ואינו
מקיימם ובצ"מ חסור להפקיע עלמו ממנה דאורייתא
שחלה עליו וכאן חדרבה אם אינו מפקיע עלמו מן
המנה נקרא עו"ז רשע, ויותר מזה שאף אם מקיים
את העשה ול"ת ונחזרר שלא צא לידי מכשול מכל
מקום נקרא רשע עבור שקיים אותו העשה ול"ת
שיכולה להביא לידי מכשול, ונמצא דלפעמים נקרא
רשע עבור שקיים המצות שיכולים להביא לידי מכשול.
הגם שאין לדמות כל הענינים זה לזה, אבל עכ"פ
אין שום חימה על הר"ח ז"ל אם ראה דאיכא למיחש
עוצא לחקלה יען שרוב בני אדם אינם יכולים לעמוד
בחוקף האזהרות והחומרות שצ"י לכן דעתו ז"ל שאין
צוה מורה להביא עלמו לידי חויב או אפילו להפקיע
עלמו מן החויב שפיר דמי במקום דאיכא למיחש
לחקלה.

ואת המצו"ע שחלק על הר"ח לא חלק עליו בעיקר
הסברה שעלול למכשולות אלא דכתב ואין
רמין אנפשינ למיחי לא"י לאיטערי דה ולפוס צערא
אגרא, ובוודאי אם אית צ"י צערא טפי הוא עלול
בסתם בני אדם שלא יעמדו בנסיונות למיסבל צערא
טפי והלא גם צכור אפשר להיות מזהר וכן צנדרים
אלא שצביל שיש בזה נסיונות עוצא עלול למכשולות
והוצרכו להפקיע עלמו מהם. וכעין זה סובר הר"ח
ז"ל ביושב ארץ ישראל. ולהלן יתבאר עוד דברי
הר"ח ז"ל גם בפרטי ההלכה שלפי דעתו ז"ל.

עו

והנה חשבתי עוד להבחין בדברי המהרי"ע שמפשטות
דבריו נראה שחשבה ר"ח שנמרדכי סותרת
דברי החום' וא"א שיתקיימו שניהם ואין לזה שום
הצנח כאשר כתבתי למעלה, והגם שחזל נביאים וצחוכס
גם המצו"ע שהוא אצוי ורבו של המהרי"ע לא סברי
כוותי' דזה שהביאו דברי המרדכי והחום' שניהם
יחד בני שום עירעור ובוודאי דהעיקר כותייהו שלנגד
המרוצין כ"כ היו דעת המהרי"ע דעת יחיד, מכל
מקום צריך להבין דעת גדולים אף במקום שאין הלכה

דהוי תנאי צי"ד ונחקן במנין בחכמי כל ישראל, אצל בתקנות הקהילות וכו' אז איבער למימר דלא נתקנה אותה תקנה אלא היבא דשייך אותה בעטם לצד, ומכש"כ בזה שלא נעשה שום תקנה אלא הרי"ח ז"ל ראה זה מדעת עולמו בסתם בני אדם, צוודאי דאין לומר בזה לא פלוג בין גברא לגברא.

ובבב"ז או"ח ריש סי' ער"ה ובאהע"ז סי' קי"ט ס"ק י"ב כתב דלא אמרינן לא פלוג בין אדם לאדם אם אותו האדם אינו ראוי לגזירה זו, וזה אף בגזירת חכמים, ומכש"כ בזה שאינו גזרה אלא דעת תורה של הרי"ח ז"ל, ואין כל העניינים דומין זל"ז ואין לדמות הכל לצבור שהנהיגו להפקיע מן המצוה כמוכן, ובגדרים למדין מקרא דעוב אשר לא תדור שמה תדור ולא תשלם כמבואר בגמ' חולין ד' ב' ונדרים ד' ע' וגם מה דהמקיימו נקרא רשע וילפינן מקרא כמבואר בנדרים ד' כ"ב דיליף חדלה חדלה ואעפ"כ לא בכל מילי נדרים אמרו כן כמבואר ברמב"ם סוף ה' נדרים ובשו"ע יור"ד סי' ר"ג סעיף ז' דמי שנדר נדרים כדי לכוון דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח, ואף בסתם נדרים מבואר במדרשות במד"ר ובמדר"ת וצילקוט פ' מטות שהאריכו שם באיסור נדרים ושבויות אף כשהוא אמת, ולינאי המלך נחרצ ששים כרכים עבור שבויות אמת, ואעפ"כ סיימו דאם יש לך כל המדות האלה שמבואר בקרא את ה' חלקך תירא אותו תעבוד וכו' תדבק אז ובשמו תשבע, ולא אמרינן לא פלוג בין גברא לגברא, ועכ"פ הרי"ח ז"ל שתן לשיטתו טעם וסברא שהוא אמת צרוב בני אדם אין לדמות זה אינשי דמעלי דלא שייך בהו אותו העטם.

אמנם מה שהרי"ח כתב סתם שאין מצוה לדור צא"י ולא ציאר החילוק מיתפרש היעב גם לפי דרך הני"ל כי דברי התוס' האלו סובבים על הק דינא דכופין לעלות ומפסידין כתובתה וזוהי דעת הרי"ח דכיון דעפ"י הרוב צאין לידי מכשול שאין יכולין ליזהר ולא הוי מצוה ככה"ג חו אין להצ"ד לעשות מעשה של כפי' בממון בזה דמי ויכל לידע מעמדותיו של חבירו אם ראוי הוא לאותה איטעלא לדור בארץ ישראל, ודבר המסור ללב לא נמסר לבי"ד

מחלוקת תורה היא ודרוש וקבל שבר, וע"כ י"ל גם בכל אלו המימרות שהוא דרוש וקבל שבר כמו כל סדר זבחים ולמעשה אינו נובח צינינו, ובפרט שאנו מדברים פה מרח"כ לשיטתו אין קושי' אף היבא שאמר הלכתא כמ"ש התוס' בזבחים ד' מ"ה ד"ה הילכתא בשם רח"כ דלא פריך הילכתא למשיחא אלא היבא דאיבא תרתי שגם עושה איסור ועיי"ש, וא"כ לשיטתו אין קושיא אף אם אומר קביעת הלכה בדבר שאינו נובח בזמן הזה, ומכש"כ כשנאמרו המימרות בסתמא. אלא מהך מיימרא דהבוא גברא דלחא לקמי' דרי"ח ושאל אותו למעשה והשיב לו שזה קאי על אותו הזמן לכן לא מצא על קושיא זו תי' אלא שאפשר לחלק שלא אמר רח"כ על הדברים בארץ ישראל.

עז

אמנם לפענ"ד קושי' זו לק"מ דהנה כתבו התוס' בשם ר"ח העטם שאין מצוה לדור צא"י בשביל שאין יכולין לזהר, וטעם זה מספיק לסתם בני אדם שטלולין לחטאים ועונשין, אצל מי שהוא איש זדיק שיודעין צו שהוא זכיר חרית בכל התו"כ ובמאות התלויות בארץ ואם ח"ו אירע לו איזה חטא הוא כל ימיו בחשודה אצלו לא שייך טעם זה דרי"ח, דאדרבא בשביל שטומד בנסיון שמה וטובד ה' באתת באה"ק הוא מעלה גדולה שאין לשער ושכרו עד אין קץ ואין סברא לומר שגם לאיש אשר אלה לו נתכווין הרי"ח לומר שאין לו מצוה בדירתו צא"י, ואם נימא דעת ר"ח דלא פלוג ועל הכל אמר שאין מצוה לדור צא"י יקשה יותר מר"י שעבר ימים ונהרות בלא מבצא לא"י ואמר דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה מי יימר דזכינא לה וע"כ שהוא זכות גדול ללדיקים עכ"פ ולא אמרינן בזה לא פלוג, וכן בזה ספרי שהביא בסה"מ להרמב"ן מאותן התנאים שצבו צבואם לחו"ל ואמרו שקולה ישיבת א"י ככל המצות וזה ה' אחר החורבן, דאף שכתבתי שאין משם רא' שיש מצוה בענ"ש הישיבה צא"י, אצל עכ"פ הוא זכות גדול לעובדי ה' באתת מחמת חשיבות העבודה שם כאשר הארכתני למעלה, והאידך אפשר לומר דרי"ח כללא כיוול שאין בזה זכות ומצוה לשום אדם בעולם, וביד מלאכי סי' שני"ח הביא דלא אמרינן לא פלוג אלא במילתא

סכנה או לאו כמו בכל האיסורין, וכן הוא בכמה פוסקים שמציין דברי החוס' ואח"כ מחלקין בין המקומות לדיכא סכנה.

ומה שהצ"י לא הביא דברי החוס' אלא דברי הרשב"ץ, לפי שזכרש"ץ מפורש יותר גם החילוקי מקומות אם יש בהם סכנה או לאו ולא הולך עוד להביא דברי החוס', וכ"פ מלינו כן, ובפרט כי עיקר הדבר שאין לכפות במקום סכנה הוא דבר פשוט שא"ל להשמיטנו כמ"ש בחומת ישרים אלא שדברי הרשב"ץ הולך להביא שיש בו גם ביאור חילוקי מקומות.

ומה שכתב עוד הכנה"ג ד"ל כל הדרכים בחזקת מסוכנים, הנה גם בזמן הש"ס אומרו כל הדרכים בחזקת מסוכנים ועל כן תקנו לומר חפלת הדרך ואעפ"כ לא חשבוין זה לסכנה לענין כפי' לעלות מה שצריך ליסע בדרכים, וכמ"ש המצי"ע בח"צ סי' רי"ו דמקומות שכל הסוחרים אינם נמנעים מללכת באותן הדרכים לא היו זה מקום סכנה גם לענין עלי' לא"י, וז"ל דמה שכתבו החוס' שנשתנה הדין עכשיו מצדן הש"ס שצביל סכנה דרכים שנעשה שם סכנה יותר מהרגיל צדדים דרכים דאל"כ לא היו זה שינוי מצדן הש"ס, וא"כ א"א לומר דכלל הוא שאין שום מציאות שיהי' אפילו במקומות הקרובים איזה מקום שאין משם סכנה לעלות יותר מהרגיל צדדים דרכים שצדן הש"ס. ולריך לומר דמה שכתב הכנה"ג דעת החוספות שכל הדרכים בחזקת סכנה הוא גם כן קעין לא פלוג דשצביל ששכיחא מקומות שיש בהם סכנה יותר מסתם דרכים חו לא פלוג אף באותן הדרכים שאין בהם סכנה יותר מסתם דרכים כיון שעל כל פנים קצת סכנה יש בכל הדרכים, אבל כל הפוסקים חולקים ע"ז כמו שבי' הכנה"ג צעמנו, ואם כן החומת ישרים שכתב שאפשר להשוות כל הפוסקים עם דעת החוס' צ"ל שום פלוגתא ואין צורך להזכיר שאין כופין במקום סכנה לרוב פשיעויות שאין צדד שום רצותא ע"כ לא ס"ל כדעת הכנה"ג צדד, וע"כ שמפרש בדברי החוס' מה שסתמו דבריהם לומר סתם אינו נובע בזמן הזה דאיכא סכנה דרכים אף דאיכא מקומות שנוהג שצביל שאין שם סכנה, מכל מקום אין קושי

שלמעלה. ומה שסתם הדברים וכתב סתם שאין מזהר וכו' שאין לנו יכולין ליזהר וכו' כבר הבאתי דברי הב"י צדד ש"כ שכתבתי דברי החוס' בצבורות ד' ג' שכתבו על העלת מוס' הלשון אינו דלא בקיאות והב"י שינה הלשון וכתב שאין רוצה בקיאות, שכן דרכם ז"ל שכיון שהרוב הוא כן כתבו סתם אינו דלא בקיאות שדרכם לדבר על הרוב.

עח

גם ממקומו הוא מוכרע באותו הדיבור של החוס' שכתבתי לומר על כך דינא דכופין לעלות אינו נובע בזמן הזה דאיכא סכנה דרכים ואח"כ הביא דברי הר"ח. והנה צדד שכתבתי לומר העטם שצביל סכנה דרכים כתבו כל הפוסקים דמקומות הקרובים אין סכנה, גם מקומות הרחוקים לאו כלל הוא ואיכא מקומות שאין בהם סכנה, והגם שהכנה"ג רוצה להעמיס בדברי החוס' דכיון שלפעמים היא סכנה חו אינו נובע אפילו במקום שאין סכנה דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין ושאר פוסקים פליגי בזה על החוס' דיש לחלק בין אם הוא מקום סכנה או לאו, וכתב זה מחמת קושייתו שלא הביא הב"י דברי החוס' אלא דברי הרשב"ץ שעשה חילוק בין המקומות, ולכן עשה פלוגתא בזה בין דברי החוס' לשאר פוסקים, אבל החומת ישרים צעמנו שם סי' ס"ו לא ס"ל כן שהרי כתב דאיכא למימר שגם הרא"ש ועוד הרבה פוסקים שלא הזכירו מזה שאין לצי"ד לכפות כשהדרכים מסוכנים לא פליגי על החוס' בזה אלא שלא הולכו לפרש זה בדבריהם דמסתמא היכא דאיכא סכנה לא יעלה על הדעת לכפות, ואילו הי' סובר שחידשו החוס' לומר בזה לא פלוג אף היכא דליכא סכנה היו זה רצותא גדולה שא"א לומר שידעו זה מסתמא, וחזין שרוב פוסקים חולקין ע"ז בפי', ובאמת אינו סברא כלל ולא הבנתי מה שכתב הכנה"ג שאפשר לומר בזה לא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין שהרי לא נעשה בזה שום חקירה חדשה אלא התקנה שמכבד דכופין לעלות כמבואר בגמ', ומה שאמרו אח"כ שאינו נובע דאיכא סכנה הוא מטעם שצביל המזהר הוא כן שאין לך דבר עומד בפני פק"ג, אח"כ לריך להבחין בין היכא דאיכא

שאמר גיירני על מנת שששימיני כהן גדול ואותו דעל מנת שחלמדיני כל החורה כולה ולא היו מתחלמנין להתגייר כי יודע הי' הלל בהם שסופם להיות גרים גמורים, וז"ל דאף שנכבדו הלכות האלו בגירות סתמא לא נאמרו אלא על הרוב ואותן שידע בהם הלל מה יהי' בסופם אינם בכלל זה. אלא שגראה שאין לסמוך על ידיעה זו אלא בזמן הש"ס שידעו כ"כ לירד לסוף דעם של בני אדם, ולא אח"כ, וע"כ לא הביא מזה הרמב"ם ז"ל כלום, ואף שהבי' מביאו אצל השמיטו בשו"ע ואינו מוזכר במחבר וברמ"א ובשו"ז וש"ך בשום מקום, וגראה בשביל דלא בקיין עכשיו הזה כמ"ש הרי"ף והרמב"ם במה שאמרו בגמ' שיכול הדיין לומר קים ל"י צגוי', והוצא צטור וב"י חו"מ סי' ע"ו שאין בקיין עכשיו הזה. ועכ"פ בזמן הש"ס לא היו הלכות אלו שכתבו בגירות כלל ואעפ"כ סתמו דבריהם לכתוב הלכות האלו בסתמא בלי שום חילוק יען שהרוב הוא כן מה שכתבו טעמו של הענין ויוצנו הדברים שתלוי באותו הטעם, ומאנינו ענינים כאלו בש"ס ופוסקים אין מספר ואין להאריך בזה כ"כ. ולפענ"ד צרור שכן הוא הפי' בדברי הר"ח.

ותמה אני האריך אפשר להעמיס בדברי ר"ח דבר חמו' כ"כ שאף מי שהוא איש לדיק תמים ונכספה גם בלחה נפשו למחיקת עבודת השי"ת באה"ק ונשמר מכל חטא גם אלו לא יהי' מזה כלל לדור בא"י, וזה דבר מופרך מכמה מקומות בדברי חזו"ל, ועוד דלפי טעמו של הר"ח שאין יכולין ליזהר ונענשין אם דעת ר"ח לומר כן על כל ישראל יהי' מי שיכ"י נמלא ח"ו בעל כל הישוב, וזה וודאי אינו, דגם משעת החורבן ואילך בזמן התנאים והאמוראים והראשונים והאחרונים מעולם התחלמו ישראל להחזיק ישוב באה"ק, הגם שרובא דרובא מהגדולים הלדיקים הקדושים היו בחו"ל יש טעם בדבר כאשר אדבר מזה להלן, אצל הכל התחלמו בכל הדורות להחזיק ישוב באה"ק, ואותן הלדיקים שזכו להיות חלקם באה"ק לעבוד השי"ת שמה במקום הקודש אשרי חלקם ולפענ"ד אין ספק שגם דעת הר"ח וכל העומדים בשיטתו הוא כן. ואפשר סובר הר"ח דבזמן הבית הי' גם עיקר הישוב בארץ ישראל

אם סתמו דבריהם על הרוב שכן דרכם, וממילא יובן דזיל בחר טעמא. וא"כ מה נשמה שלא יהי' אפשרות לפרש כך גם בהמשך הדיבור של החוס' שהביאו אח"כ דברי הר"ח הלא אדרבה שם צהך שכתב מטעם סכנה ל"ל גם בעיקר הדין דכופין דלאו כלל הוא אלא על הרוב דיבר, אצל צהך דר"ח י"ל דבעיקר הדין דכופין סובר שאינו נובע כלל אלא הטעם שכתב בשביל שאין מזה שאין אנו יכולין ליזהר טעם זה הוא מחמת הרוב כמו שביארחי למעלה, וזה וודאי מתפרש היטב בלי דוחק וגמגום, ואנו אומרים בווידויים אנו מלאי עון ואין אומרים זה בלשון יחיד כל אחד על עצמו אלא בלשון רבים, ונמלא דקאי על כלל ישראל, ובוודאי יש צחוך כלל ישראל לדיקים שאינם מלאי עון אלא אדרבה מלאים תורה ועבודה ותשובה שלימה כל ימיהם, ואעפ"כ אומרים סתם אנו מלאי עון שעל הרוב מדברים, וכמו כן כתבו החוס' שאין אנו יכולים ליזהר שכוונתו על הרוב. וכמו שכתבו החוס' בעירובין ד' י"ג ע"ב ד"ה נוח דאעפ"י שאמרו סתם נמנו וגמרו עוב לו לאדם שלא נצרא משנצרה מכל מקום אין זה אלא בסתם בני אדם אצל לדיק אשרי ואשרי דורו, ועל סתם בני אדם שסתמו חכמים את דבריהם שנוח להם שלא נצראו אמר עליהם ר"ח שטוב להם שלא ישבו בא"י דמה שסתמו בגמ' דבריהם ואמרו נוח שלא נצרא בלי שום חילוק בין גברא לגברא ל"ל בשביל שכן הוא רוצא דעלמא. ובגמ' שבת י"ג ע"א שאמרו ופליגא ידי' אדידי' דאמר עולא אפילו שום קורבא אסור וכ' שם התו' ד"ה ופליגא שאין זה פלוגתא אלא הטעם הוא דהוא הי' יודע בעצמו שלא יבוא לידי הרהור, והרי דאף שהוא בעצמו אמר ע"ז שאסור מ"מ עבד עובדא דנפשי' נגד זה יען שידע שלא יבוא לידי הרהור, וז"ל דמה שאמר סתם אסור והוקצב כן בש"ס בלי שום חילוק בשביל שהוא כן צרובא דעלמא.

וביבמות דף ק"ט ע"ב בתוס' ד"ה רעב כתבו על כך שאמרו אין מקבלין גרים מיד אלא אחר שמתחלמנין ועוד תנאים יש בגירות ועל המקבלין גרים מיד דרשו חזו"ל מקרא דרעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים, מכל מקום מאינו כהלל שגייר אותו

מאז דאורייתא וכיון שחלה המאז על כל אחד ואחד א"ל להתחכם בדבר לחלק בין גזר' לגזר', אבל בזמן הגלות שאין חיוב דאורייתא בעיקר הישיבה אלא בשביל חשיבות קיום כל המלות שמה וגם מלות התלויות בארץ צוה סובר ר"ח דהכל לפי מה שהוא אדם, כאשר נתבאר לעיל. (עיין הערה בתוכן העניינים).

עם

גם י"ל שהר"ח סובר כדעת רש"י והרמב"ם שאף בזכ"צ לא הי' מ"ע בישיבת א"י אלא הי' מאז עכ"פ בשביל קיום מלות התלויות בארץ וחשיבות כל המלות שצ"י מקום הקודש וזכ"צ הי' שם יותר קרוב לשכר כמ"ס החומ' במס' צ"צ ד' כ"א ע"א ד"ה כי מניין חלף תורה לפי שהי' רואה קדושה גדולה ובהנים עוסקים בעבודה הי' מחוין לבו יותר ליר"ש וללמוד תורה עכ"ל, ומכל א"י היו מזוין יותר בירושלים בשביל שהיו רגילין להקריב קרבנות כמו שהוא צוה"ק. ולדעת החומ' פסחים ד' ג' ע"צ ד"ה מחלי' אחד תירוצא אין חיוב לעלות לרגל אלא מא"י לא מחו"ל ולכן ריב"צ לא עלה לרגל ולא עשה פסח יען שהי' בחו"ל, א"כ הי' השפעת י"ש עוצה צא"י יותר מבחו"ל כמ"ס הראשונים ז"ל בטעם עליו לרגל בשביל ללמוד שם י"ש. ולדעת הרמב"ם פ' י"א מה' מאכלות אסורות ה"ל כ"ה אין חזקה כשרות לסתם אדם מישראל אלא צא"י בזמן שהי' כולו לישראל, לא אח"כ. וכן צוה שהעתיק הרמב"ם פ"י דמקואות את המשנה דא"י מקואותי טהורות כתב שם הכ"מ והצ"י סוף סי' ר"א שאין זה אלא בזמן שהיו ישראל שרוין על אדמתם אבל האידנא דין א"י שוב לארץ העמים יעוי"ש. וז"ל דבשביל שצוה"צ הי' צא"י הכל כהשגחה גדולה חתה הבתי דינים ולא הי' שכיח כ"כ ממשלות שלכן הי' אז חזקה כשרות לכל הדר צא"י. וא"כ מעלה גדולה הי' אז להתיישב צא"י, לא בחו"ל. גם לא הי' עלול כ"כ לצוא לידי מכשול ולכן הי' מאז. משא"כ אחר החורבן שבעלה אותה בהשפעה המרובה של י"ש שכתבו החומ' על אומרו כי מניין חלף תורה גם נפסק החזקה כשרות שהי' שם ושוב צוה א"י לחו"ל, ע"כ סובר הר"ח שלעת כואת גרע

יותר צא"י מחמת האחריות של מלות התלויות בארץ ושאר עבירות שחמורים שם הרבה יותר וקרוב להפסד יותר מלשכר ע"כ דעתו ז"ל שטכשוו אין מאז לדור צא"י. והוא כעין שאמרו בגמ' יבמות ד' ל"ט ע"ב בראשונה שהיו מתכווין לשם מאז מלות יבוס קודמת למלות חליצה ועכשוו שאין מתכווין לשם מאז אמרו מלות חליצה קודמת למלות יבוס, ארצ"ה אר"י חזרו לומר מלות יבוס קודמת א"ל רנצ"י אכשור דרי. מעיקרה סבר לה כבאצא שאלו ולבסוף סבר לה כרבנן וכו' יע"ש. וכן הוא בטוש"ע אהע"ז סי' קס"ה שיש שני דיעות דלהסוברים כרבנן דאף אם אין מתכווין לשם מאז מ"מ יבמה יבוא עלי' סוברים דיבוס קודם, ולהסוברים כבאצא שאלו שזריך לכווין לשם מאז דייקא חליצה קודמת דלא אכשור דרי אף שבודאי הי' נדיקים שכל מעשיהם הי' לש"ש צפרע בזמן בגמ' מ"מ כיון דשכיח עוצה שאינם מתכוונים לשם מאז ינאכ הבוראח דחליצה קודמת אף שמד"ת יבוס קודם כמו שהוא הלשון בגמ' אמרו חליצה קודמת שאין זה מן הדין אלא חכמים אמרו כן יען שאנחנו לא נדע כוונתו של חזירו כי אין אדם יודע מה שכלל חזירו.

ובע"ז זה י"ל שסובר הר"ח ז"ל דבראשונה שהי' השפעה מרובה כ"כ של י"ש צא"י והיו מתכוונים לשם מאז ולא היו עלולים כ"כ לחטוא היו וודאי מאז, משא"כ עכשוו שאינו כן ואין מתכוונים לשם מאז (ולכן יתבאר שדירה א"י נר"ד דוקא שיהי' לש"ש, לא זולת) ועלולים לחטוא, אין להצ"ד להורות שהיא מאז, אף שבודאי מי שטומד בנסיונו ואינו חוטא שם כלל אלא עובד השי"ת ביראה הי' כל הימים מרויח שם מלות הרבה ושכרו. אין קץ, מ"מ כיון שסתם בני אדם גם בני איש אינו כן, אין להצ"ד להורות שהיא מאז שאנחנו לא נדע מעמדותיו של חזירו. ומכ"ע סובר הר"ח דבעל גם הדין דהכל מעלין לא"י. אבל אעפ"כ מי שנפשו חשקה בחורב וצמאות וכונתו ראו' לש"ש בכל דרכיו ותנועותיו אשרי חלקו בישיבתו צא"י, גם אין לבי"ד למונעו מישיבתו צא"י אם הוחזק בכך שטומד בנסיון ודר בעיר צא"י ואינו חוטא ומעשו מוכיחין עליו שעושה הכל לש"ש כי לא כלל הוא, כאשר נתבאר.

ב

או אפשר סובר שבזמן התוספות לא היה שום מקום שלא היה צו סכנה לעלות, וזה דוחק גדול. ועכ"פ אנו רואים שכוכה מחמת אותה הקושיא לחלק בין העולה וצין כדר שם מכבר, ואף דבאמת גם חילוק זה הוא נגד לשון התוס' שברי לא כתבו התוס' שאין מלכ לעלות אלא שאין מלכ לדר בא"י וכלשון דירה נכלל גם כדר שם מכבר, גם לפי טעמו של הר"ח נראה דאין חילוק בין העולה וצין כדר שם כמ"ש זה הכוכה, ז"ל לדעת החומת ישרים דכיון דדברי התוס' האלו סובבים על כך מימרה שבש"ס דכופין לעלות אין קושי' על סחימת הדברים שאינו מבואר שאין כוונתו אלא על בעלי כיון דעל קאי על מה דאמר דכופין לעלות, אבל לחלק בין גברא לגברא לא נראה לי לפרש בסחימת כלשון. ואף שלפענ"ד הארכתי לבאר שיותר מיתפרשין דברי הר"ח דלאו כלל הוא ואף אין צריך לומר דזה אין למדן מן הכללות כי לא אמר שהוא כלל אלא שדבר סתם כלשון שרגילין לדבר צו על הרוב, אבל מה אפשר שהחומת ישרים לא הבין כן מדברי התוס', ונריך לפרשו ע"ד שכתבתי ולע"פ.

אא

ובעיקר הדבר מה שנתקשה בחומת ישרים על הר"ח מהאי עובדא דר' חנינא שהשיב לבהאי גברא שלא ללכת לבאורה בלא יותר מפורש לאיסור בגמי' קידושין ד' ל"א ע"פ צבובדא דרב אסי שבי' לו אמא זקניה אחא לקמי' דרבי יוחנן אמר ליה מכו ללכת מא"י לחו"ל א"ל אסור, לקראת אמא מכו א"ל איני יודע וכו' כדר אחא א"ל אסי נהרית, ללכת במקום יחזירך לשל'. עכ"פ הורה לו בתחלה לאיסור עד אח"כ שאל לקראת אמא. וכנה בהכרז' בחידושיו לקידושין חמה שם מה נסתפק בלקראת אמא בלא ודאי שאין איסור ללכת לקראת אמו אפילו לקראת אחרים כיון שאינו יולא להשתקע, ובמה שאמרו בגיטין ס"פ מי שחזו דף ע"ז ע"כ כי הו' מופטרי רבן מהדדי בעכו הו' מופטרי משום דאסור ללכת מא"י לחו"ל ז"ל דמחמירין על עגמם היו דע דהכי נפקי בכך דאזלי אינבו ללוחן אמו בני רבן וכו' לאו

ומעתה אחר שנתבאר דלאו כלל כיון ר"ח שאין מלכ לשום אדם לדר בא"י הו' אין התחלת קושי' מהאי עובדא דשלי כחובות ד' קי"א ע"א צבאי גברא דאחא לקמי' דר"ח שברי אין המדובר שם אלא מאדם א' שצא לשלול לר"ח יוכל להיות שראה צו ר' חנינא שצומד בנסיונו ומקיים שם כל התורה כולל ואינו חושא שזה וודאי זכות היא לו, וגם ר"ח שבחוס' סובר כן, ולשון הגמרא דזה הכוא גברא דנפלה לי' יבמה צי חוחא אחא לקמי' דר' חנינא א"ל מכו למיחא ולייבמה, א"ל אחי נשא כותית ומת צרוך במקום שהרגו וכו' ירד אחריו עכ"ל. ובהי' אינו מוזכר בכלן שאסור ללכת ויכול להיות דהכוא גברא בעמנו לא רצה ללכת אלא שבי' לו שאלה שמה מחויב ללכת בשביל מלכ יבוס והשיב לו ר"ח שאינו מחויב, ואין זה דומה לכפית צ"ד שדעת ר"ח שאין לכופ, גם אין צו הוראה סתמיות אלא גילוי דעת ליחיד שהכיר אותו שראוי הוא לאותה איטעלא שמשלים נפשו בא"י שאינו מחויב לחזור אחר אותה היבמה לחו"ל, וזה סובר גם הר"ח ז"ל. ובמאירי כתב בסוף מס' כחובות ד' קי"א שצדק נחות אמרו בא' שצא"י נפלה לו יבמתו בחו"ל אחי נשא גוי' צרוך במקום שהרגו ועכשיו ירד אחריו יעיי"ש, ומדאמר שהוא צדק נחות משמע שאינו הוראה צדקה לכל אדם.

אמנם החומת ישרים טעם מה קושי' ז"ל שביין מדברי הר"ח דכלל קאמר ואין שום חילוק כלל בין גברא לגברא ואף במעשה שבי' צאים א' ששאל לק"ח ולא עשה ר"ח שום כפי' אלא שהשיב לו על שאלתו אין שום מילואות לדעת הר"ח שבחוס' להסכים אף באמירה בעלמא לשום אדם שבעולם יהי' מי שיהי'. ואף דצריש דברי התוס' שכתבו מטעם סכנת דרכים אין זה כלל חזק כ"כ אפשר דסובר שזה מוכן יותר שתלוי אם היה סכנה או לא ואין צריך לפרש, אבל בעטם חשש מכשול מחמת חטא אין החילוק צדור כ"כ וכו' לו לפרש שמי שראוי לאותה איטעלא ליחבר מכל חטא יש מלכ צישיבתו בא"י. ועכ"כ הבין מסחימת כלשון שאינו מחלק כלל בין גברא לגברא.

אמנם צעיקר הדבר מ"ש שמה שהחמירו החכמים שלא ללכת אף בשביל מצות לוי' לרצון חצריהם ולחזור תיכף זה ודאי דבר המסתבר שאין צוה אלא חומרא בעלמא דא"ל לומר שיש צב"ג איסור מלך הדין, אלא שצריך להבין לשון הגמ' שאמרו צוה לשון איסור. ואולי הכוונה דבשביל שהיבא שהולכים לדור ולהשתקע בחו"ל הוי איסורא לכן החמירו על עצמם משום גדר וסיוג שלא ללכת כלל מא"י אף לזורק מצות לוי' דשמא יארע להם איזו סיבה שלא יוכלו לחזור, או יהיו נמשכין שם אחר חצריהם שבחו"ל וישתקעו שמה, וזה אינו אלא חומרא בעלמא שהחמירו על עצמם. וא"כ אפשר לומר עפ"י מ"ש החיד"א ביטור חוץ אות ח' סי' ק"ג צ"ע כמה ראשונים דמלינו בדברי חז"ל שאמרו לשון איסור אף על מה שאין בו שום איסור לא דאורייתא ולא דרבנן אלא מדת חסידות בלבד. ובפסחים דף ג"ה ע"א גבי הא דקאמר מעיקרא תנא מנהגא ולבסוף תנא איסורא עי"ש בחוס' וצ"ל המהרש"א דלפעמים אמרו לשון איסור אף על מה שאינו אלא מנהגא בעלמא. והשד"ח בכללי הפוסקים סי' ע"ז אות י"א האריך צוה מערכה מול מערכה. וא"כ אין קושי' כ"כ גם צ"ד שאמרו לשון איסור אף אם אינו איסור מלך הדין אלא ממדת חסידות נהגו להחמיר בכך.

ובמה שלא התעורר צחומת ישרים להביא מהך גמ' שאסור ללכת מא"י לחו"ל פשוט גם בלא"ה שהרי כתב דלדעת הר"ם כל המימרות שנאמרו צ"ע ב"ה איסור ויאה מא"י לחו"ל לא נאמרו אלא על זמן הבית וא"כ יחא לי' לפרש על כל מימרות האמוראים שנאמרו במקומם להלכה שאין כוונתם אלא על זכ"ב כמו שנינו כל סדר קדשים הרבה מימרות האמוראים אף שאינו ג"מ צב"ג, וא"כ מכש"כ בדרך סוגי' דפ' מי שאחזו דלא עסיק שם כלל בזה דינא של ויאה מא"י לחו"ל אלא שאמר למימרא דעכו במדינת הים קיימא ובה אמר ר"ם כי הווי מופטרי רבנן צעכו הווי מופטרי א"כ לא הביא מימרא זו אלא לצד דעכו לא במדינת הים הווי, ושפיר יוכל להיות דאיתו המנהג כי' בזמן הבית אלא דראי' משם דעכו לאו מדינת הים הווי, וכן מוכיח הלשון שלא אמר לשון הווי דמפטרי צעכו, אלא אמר לשון עבר הווי מופטרי

רבנן, והאריך עוד בקושי' עד שסיים לבסוף דרב אסי כהן כי' כדאמרינן כהניקין ר' אחי ור' אסי כהני חשיבו דא"י ולא מלי למיפק לחו"ל בשביל דגזרו עומאה על ארץ העמים יעיי"ש. וזה תי' מספיק גם על מה שלא הביא משם הצחומת ישרים שאין משם ראי' כלל על איסור ויאה מא"י לחו"ל דשאני ר' אסי שהי' כהן ואיתו צי' איסורא מחמת עומאה כהנים כמבואר ב"מ צג"א ובראשונים ובעושו"ע יו"ד סי' שס"ט, ולדינא צב"ג יתבאר להלן.

אמנם צ"ע המהרי"ט צב"ג רבנן דמיפטרי צעכו שאינו איסורא אלא מחמירין על עצמם הווי קשה לכאורה שהרי מבואר שם צג"א הטעם משום שאסור ללכת מא"י לחו"ל א"כ כתבו צוה איסורא ולא חומרא בעלמא. וביותר קשה מה שהביא ראי' שאינו אלא חומרא בעלמא דא"ל כי' נפקי הוי רבנן דאזלי אטו הוי רבנן וכו' לאו רבנן, וזהו תימה דבלא"ה ע"כ צריך לחלק בין הוי רבנן וכו' רבנן שהלא הטעם שכתב שאינו אלא חומרא בעלמא הוא בשביל שלא הלכו אלא לזנות לא לדור ולהשתקע בחו"ל אבל הוי רבנן דנפקי חזרו לבתיהם לחו"ל מקום שהיו דרים שם כמ"ש רש"י ז"ל שם שהיו אותן רבנן בני מדינת הים שהיו הולכין ללמוד תורה בא"י כשהחזרו לבתיהם הוי חצריהם בני א"י מלווין אותם עד עכו ומשם נפטרים מהם, וברי שהם חזרו לבתיהם והוא מקום דירתם, וכן הוא בחוס' קידושין דף כ"ט ע"ב ד"ה הא הווי ר"י מלמד לתלמידים דינים שאינם אלא צב"ג יען שהי' לו תלמידים מצב"ג שבאו ללמוד תורה וחוזרים לצב"ג והוצרכו לידע הדינים שיתנהגו בצב"ג. ובלא"ה ובי אף עליהם הוי הקושי' הלא רוב האמוראים היו דרים בצב"ג שצב"ג כן נחצר שם חלמוד צב"ג ומשם אלו חיו, וע"כ שיש אחי' טעם בדבר שלא עברו ח"י כולם על איסור לדור בחו"ל באיסור ולא אמרו צג"א איסור זה אלא לאותן רבנן שבא"י, ורש"י ז"ל דקדק בלשונו הוצב צב"ג שאמרו צג"א דמיפטרי צעכו בשביל שאסור ללכת מא"י ופי' רש"י ז"ל ח"ל שאסור לבני א"י ללכת מא"י לחו"ל, וברי שדקדק בלשונו לומר שאיסור זה הוא לבני א"י ולא לבני חו"ל שבאו רק לשעב ללמוד תורה בא"י ודעתם לחזור, ויתבאר להלן ענין זה בארוכה.

שכחתי למעלה שצביל שראה דברי הר"ח שכתובים
תמוכים לכן דחאם, דל"כ מנין לנו לדחות דברי
החוס' מחמת דברי המרדכי ומאי אולמא דהאי מהאי.
ובאמת שלפי הצנח זו בדברי הר"ח הוא דבר חמו'
כמו שכחתי אבל חזין כתומת ישרים שאף שהבין
מדברי החוס' דכללא הוא כנ"ל מכל מקום חש לדבריו
וכתב שהוא ספק פלוגתא דרבוותא וא"א לעשות כזה
מעשה של כפי'. וככה"ג שהביא ג"כ דעת החומת
ישרים לחלק בין העולה ובין הדר שזה נלמח מחמת
הקוש' הג"ל וא"כ נראה דסבר כוותי' כזה ואעפ"כ
הביא כמה פוסקים דפסקו לגמרי כדעת הר"ח, ואולי
לא הי' לפניכם דברי המרדכי הג"ל, או אפשר סברי
שאין לדחות דברי החוס' מחמת דברי המרדכי.

גם אפשר שסברי שיש לומר שאין כזה סתירה שהר"ח
כתב אותה התשובה לרווחא דמילתא שהרבה
ראשונים חלקו על הר"ח בדרך טעמא שאין מזה
כלל לדור בא"י וכתב שאף לדברי החולקים כזה מכל
מקום איכא עוד טעמא שצביל סנה דזה הכל מודים,
וכ"פ מלינו מימרות שאומרים שצביל דעת החולקים,
ולמהררי"ט אפשר לא יחא לי' כזה כיון שכח סתם
ולא הזכיר דעת החולקין. וכע"ז הוא פלוגתא בגמ'
ב"ה דף ג' ע"א תוד"ה ר' יוחנן וצשיטת מאיבר"א תי'
דמוחלפת השיטה היא אותה דכלכלה ורי' לדבריהם
דרבנן קאמר וכו' וא"ת א"כ אמאי קא מחליף השיטה
לימא לדבריהם קאמר ולא מוחלפת השיטה כרבינא,
וי"ל דזה נראה לו דוחק לומר לדבריהם קאמר לכו
כדלא מוקמינן מוחלפת השיטה דהואיל ועדיין לא דברו
חכמים כלל מחלילה קודם ר' יהודה לא שייך למימר
לדבריהם ורבינא אינו חושש לזה יעיי"ש. והרי שזה
פלוגתא דאמוראי אם שייך לומר לדבריהם קאמר
היכא שאינו מוזכר שם עדיין דברי החולקים. וי"ל
עוד שאין לדמות לשון הפוסקים לשון הגמ'.

ועכ"פ דברי המהררי"ט שראה סתירה בין בני
תרי מימרות של הר"ח ז"ל אפשר להבינו לפי
דרכו של החומת ישרים דלא פליג הר"ח כלל בין
גבירא לגבירא אבל מדחזין הרבה פוסקים מרובין
שהביאו אלו השתי מימרות דר"ח ביחד בלי שום ערעור
וע"כ דסבירי שאין כזה סתירה נראה דמפרשי בדעת

בעכו, ואפשר לומר דמספר מה שהי' בעת שהיו
מקפידין שלא ללכת לחו"ל והוא כש"כ שאפשר לפרשו
כן ממה שמפרשין כן סתם מימרות הנאמרים סתמא
להלכה, ובפרט דדרך הש"ס לקצר במימרה הנישנית
שלא במקומה כיון דלא עסיק ב' שמה כמ"ש החוס'
בכ"מ וזה פשוט, וע"כ לא קשה לי' להחומת ישרים
אלא מהך מימרה דר"ח דהשיב הלכה למעשה בזמנו.
ועכ"פ ז"ל שהבין מדעת הר"ח דלא פליג בין גבירא
לגבירא.

פב

ומעתה לפי דעת החומת ישרים שלפי דברי הר"ח
אין שום אדם צעולם שיוכל הבי"ד להסכים
לו שיש מזהו צעליותו לא"י קשה להבין דברי המרדכי
שהיא תשו' ר"ח שיש לחלק בזמנינו שצביל העטם
של סכנת דרכים שהרי העטם של סכנת דרכים אינו
טעם מוחלט לעולם שהוא תלוי בזמנים ובמקומות אם
יש סכנה או לאו אבל העטם שאין מזהו כלל לשום
אדם לעלות הוא לעולם לפי הצנח וא"כ למד לו
לכתוב העטם שצביל סכנה כיון שאין מליאות שיכ"י
אחז נ"מ כזה, דבשלמא אם דעת ר"ח הוא כמו
שכתבתי שעדיין נמלאים אינשי דמעלי שלהם צפרטיות
ראוי להסכים עכ"פ באמירה צעלמא דגבירא דכוותי'
מזהו קעבדי צעליותם לא"י שפיר יש נ"מ בתשו' זו
שמעולם לא אמרו יש מזהו לעלות וכופין לעלות אלא
בליכא סכנה דלמדן מזה דבדאיכא סכנה אין לשום
אדם להכניס כזה אף הרחויין לך ורואים לקיים המצות
בלי כפי', אבל לדעת החומת ישרים אין שום נ"מ
בעטם זה של סכנה אף לא להלכתא למשיחא כי
בזה"ל בלאו הכי אין מזהו לעלות לשום אדם שצביל
מכשול שאין יכולין לזהר והוי סכנת הנפש ואחר
ביאת המשיח לא יכ"י סכנה אלא הכל יעלו ויבואו
ויגיטו.

ובזה אפשר להבין דעת המהררי"ט שיוכל להיות
שהבין מדברי הר"ח כהצנח החומת ישרים
וע"כ ראה כזה סתירה בלוחה התשובה שהוצא
במרדכי שכתב הר"ח העטם משום סכנה וא"א לדעתו
שיחיימו שניהם כמו שכתבתי, ואלא ע"כ ז"ל כמו

ובמלך הדור דוודאי עעמו של הבה"ד בשביל שבי שם
רשעים המבלבלים שומרי תורה ומצוות זה תלוי לפי
הדור, אבל עובדא דר"ב שצירושלמי הי' זה סיבה
אך אללו בלבד כמבואר שם צירושלמי שנענש ע"י
ר"י ומת ושזב חי' בדרך גם וחי' לו אח"כ לער
ובושה ולכן חזר לבבל אח"כ אין זה תלוי בזמן אלא
סיבה פרעית אללו, ואולי סובר הריעצ"ץ דבשביל
שאסור ללכת מא"י לחו"ל אפילו במקום לערעא כמו
שאמרו בגמ' ב"ב ד' ז"א ואפילו בשנת רעבון שמוחר
ללכת כתב הרמב"ם בה' מלכים שאינו מדת חסידות
ואמרו אח"כ בגמ' שם ע"ב אמר רבנא"א אמר ריב"ק
על אלימלך ומחלון וכליון חי' שאפילו מלאו סובין
לא ילאו, וא"כ לא הי' לר"ב ללכת מא"י מחמת אותה
הבושה, ואין המשל של מאן דאמי' מבסרע לי' ואיתת
אזבוה מייקרא לי' דומה לנמשל, ולכן אפשר שפע מה
היעצ"ץ ז"ל שאפשר גם בלא"כ הי' אותו הזמן כעין
זמנו של הבה"ד שלא הי' מצוה לדור בא"י.

אב"ל לא נראה כן מלשון הירושלמי והמפרשים שלא
הוזכר שם שום סיבה לזיאתו מן הארץ אלא
מה שאירע לו בלבדו שנענשו אנשים עצורו, ועכ"פ
הניח לנו היעצ"ץ ז"ל יסוד מוסד שמצות הדירה
בא"י תלוי בזמן ומלך הדור אם אין בא"י רשעים
המבלבלים שומרי תורה ומצוות, ומה שחרד כל החרדה
הזאת ליסע לא"י אמר לפי זמנו שראה בא"י הרבצת
תורה אמתית, ולפי הנראה לכאורה מדבריו גם זמנו
של ר"י צירושלמי לא הי' מוכשר כ"כ, ועכ"פ זמנו
של הבה"ד צוודאי לא הי' מוכשר ליסע לא"י בשביל
מלך הדור שמה, וא"כ לא נפלת היא ולא רחוקה
לפרש כן גם בדברי הר"ח שהוא כמו בהתחלת דברי
התוס' שכתבו אינו נוכח צומח"ז דאיכא סכנת דרכים
וכתבו כולם שאין הפי' צומח"ז אחר החורבן שהרי
גם קודם החורבן היכא שבי' סכנת דרכים אין לך
דבר שצומד בפני הסכנה וגם אחר החורבן בזמן
שגלי' בדרכים אין סכנה וזה משתנה לפי הזמנים
וע"כ מה שכתבו התוס' הלשון צומח"ז כוונתם על
זמנם ודורם שראו דאיכא סכנה בדרכים, וא"כ אפשר
דגם מה שהביא חת"כ דברי הר"ח דעכשיו
אין מצוה לדור בא"י שאין לנו יכולין ליחזר כוונתו
על זמנו ודורו שראה כן עשקה ליחזר שמה, כעין מה

הר"ח כמו שכתבתי ולא אמרין בזה לא פלוג. וזה
דעת כל הגדולים עמודי העולם שערצו להבי' בש"ס
ותוס' כל מלה ומלה ולא נמלא שום הערה כ"ש
על דברי התוס' האלו שהביאו בשם הר"ח ודברי
הר"ח לא ימחו מספר החיים הוא ספר התוס'
שמפיכהו לנו חיים, ותלי"ת תרינגא דבריו ז"ל בקושטא.

פג

ויל"א דמיסתפינא הייתי אומר עוד כוונה אחרת
בדברי הר"ח והנה הביאו כולם דברי הבה"ד
בפ"כ סי' פ"ח שכתב בדבר העלי' לא"י ח"ל דע
לך שצוודאי שבה גדולה ומעלה יש לו לאדם הדר
בא"י וכו', אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני
צרות מערביים נחשבים לרשעים גמורים מוסרים
מפורסמים וזה עורדים ומבלבלים האשכנזים שהם
שומרי תורה וגם כי המונות דחוקים ומנומנמים לשם
מאור והרווחים קשים מי יוכל לעמוד באלה מלבד
גודל רשעת הישמעאלים אשר בשם לכן כל איש ישער
בעצמו בהשגת גופו וממונו בזהה דרך יוכל לעמוד
צורח ד' ובשמו מצותיו כי זה כל האדם עכ"ל.

גם השלה"ק במקום שהפליג עוצא בהשיבות הדר
בארץ ישראל הביא ראי' מדברי הבה"ד האלו
ובעתיקם ככתבם וכלשונם וכו"ע מודי בזה שישער
האדם בעצמו בזהה מקום יוכל יותר עמוד בשמירת
התורה והמצוות, והיעצ"ץ זל"ה בהקדמת הסידור
שלו שהתלבט שם מאוד בענין דירת א"י הביא אח"כ
דברי הבה"ד ה"ל וכוסיף עוד להביא מדברי
הירושלמי ברכות פ"ב הל' ח' ששאל רב כהנא לר"י מאן
דאמי' מבסרע לי' ואיתת אזבוה מייקרא לי' לכן
יחול א"ל יחיל לכן דמייקרי לי', וכתב אח"כ שאין
לפסוק גם צו צחרי זימני הוי חזקה דר"כ בזמנו
ומכרי"א כפי דורו דברו משא"כ עכשיו שכל הארצות
עיסה לא"י בהרצנת תורה אמתית, יעיי"ש שהאריך
בזה.

הגם שלא הכנתי מה שכלל בחדא מחתא בני תרי
עניני צירושלמי ובתה"ד וכתב עליהם שאין
לומר בזה צחרי זימני הוי חזקה שהוא תלוי בזמן

למידע דרשין ומפרשין בלשון כי אומר מה שלא אמר סתם אומר כמו צרוב במקומות.

והנה חזין צבאן שכתבו בתוס' ובי' אומר ר"ח ולא עלה על דעת שום פוסק לדייק בזה שחזר לבסוף, אף בחולקין עליו וחמכין עליו, ובאמת לבד מה שאסף איש טכור השד"ח חבילות ראיות שכתבו הפוסקים בלשון זה אף שלא כי שום חזרה הכה א"א לפרש כאן הכוונה שבי' אומר כן בתחלה ואח"כ חזר דא"כ למאי נ"מ הביא מה שבי' דעתו תחלה אם אח"כ חזר בו ליתא לדבריו, וכמו שנתקשה בד"ח בסי' רמ"ד בזה וניחא לי' החס כיון שר"ח לא חזר מחוראחו שכתיר בתחלה לאחרים אלא שלעצמו החמיר ולכן נ"מ במה שכתיר בתחלה לסמוך עליו עכ"פ דיעבד. אמנם בסי' רמ"ח שחזר ברי' מחוראחו לגמרי וכוודר לדברי ר"ח שם לא שייך חי' זה ושם לא הקשה בד"ח מאומה.

וגראה בשביל שיש נ"מ לידע בטעם שר"ח ברי' להחיר צהנור בשביל שאין חלק הישראל מחטלה לפני טעם זה שמעיין גם מהרמב"ם שאוסר צהנור דהרמב"ם לא כתב אלא מלאכה או סחורה אלא שלפי טעם זה שאין חלק הישראל מחטלה ממלאכה דומה לחנור כמבואר שם בעור. ויש עוד נ"מ שם לידע השקלה וערי' ואין להאריך. אבל צבאן אלו כי חזר בו הרי"ח אח"כ אין נ"מ כלל להודיע מה כי דעתו בתחלה ואין לפרש שחזר. אבל לפי הפ"י שכתבתי בדעת הרי"ח שכוונתו על זמנו ודורו שראה כן מדויק היעבד בלשון כי' אומר דר"ל שבי' אומר כן בזמנו ולא אמר כלל מוחלט לכל הדורות אלא יען שבי' אומר כן בזמנו מחז' ידעיין שכל עת שרואין שם זמנים קשים לקיום התורה והמנוח אין מזה לדור בא"י.

אבר רואה אני שכמעט כל הפוסקים לא הבינו כן מדברי התוס' וסוברים דמה שכתב הרי"ח עכשיו כוונתו על אחר החורבן ולא נחתי למח שכתבתי. ולפי מה שכתבתי למעלה שאין כוונת ר"ח לכל אדם אלא לסתם בני אדם אפשר לומר ג"כ ולכן כתב בלשון כי' אומר שלא אמר זה סתם לכל אלא כי' אומר כן הרבה פעמים לרוב בני אדם, והוא ע"ד

שכתב הרי"ד לפי זמנו ודורו, אלא שלא האריך כ"כ בלשונו כדרכם של הראשונים לקצר, ומה מכריחני לפרש בלשון עכשיו שכתב שכוונתו עכשיו אחר החורבן, הלא כמו שכתב ברש"א בלשון בזה"ל דע"כ שאין כוונתו על אחר החורבן אלא על זמנו ודורו ולמה לא נזכר לפרש כן גם בלשון עכשיו שאמר אח"כ.

פד

וקצת הוכחה מלשון התוס' לפי' זה שכתבו ובי' אומר ר"ח ממ"ש הבי' צא"ח סי' רמ"ד על הא שכתיר ר"ח בנזן בית צקבלנות בשנת וכתבו התוס' ור"ח אעפ"י שהקל צקבלות מ"מ החמיר על עצמו וכשכונה ביהו לא הניח עכו"ם לצנות בשנת צקבלנות, וע"ז כתב הבי' דמש"כ לא כתב העור ר"ח מחיר ור"י אוסר אלא כתב כי' מחיר ר"ח כלומר מתחלה כי' מחיר ר"ח אבל אח"כ כשאז מעשה לידו לא החיר, וכן הוא בבי' סי' רמ"ה בפלוגתא דר"י ור"ח בשותפות צהנור בלא התנו שמתחלה החיר הרי"י ואח"כ חזר בו וכוודר לדברי ר"ח כמבואר בתוס', וכתב ע"ז הבי' דהכי דייק לשון העור שכתב ר"י כי' מחיר דמשמע כי' מחיר בתחלה, אבל לא בסוף שברי הודר לדברי ר"ח.

וגמצא דנראה לכאורה מדברי הבי' האלו דכ"מ שכותבים הפוסקים בלשון כי' אומר משמע שבי' אומר כן בתחלה ולא לבסוף אלא חזר בו, אלא שהשד"ח מערכת הבי' אות ק"ח הרבה להביא חבילות ראיות עד אין שיעור מכל הפוסקים שכמה פעמים כתבו בשם איזה פוסק בלשון שבי' אומר והוא הלכה פסוקה, וכתב אח"כ דכיון שיש ראיות ברורות כ"כ דרכם של הפוסקים לכתוב כ"פ בלשון כי' אומר אף שלא כי' שום חזרה אח"כ ע"כ ל"ל דמ"ש הבי' בזה לא על הכלל כולו ולא שלעולם הוא כן אלא החס בסי' רמ"ד ורמ"ה דצלא"ה ידעיין דחזרו בזה כמבואר בתוס' וצא"ח שכן כל היכא דאיכא למידע דרשין ולומר דלישנא הכי דייקא במה שכתב כי' מחיר, אבל אין זה כלל מוכרח יע"ש שבהאריך. ועכ"פ חזין בזה בדברי הבי' דכל היכא דאיכא

תלמיד ולאו דסמכא היא כמו כן נימא ליחא לפסקי תוס' דהוא הגהות תלמיד. ודבריו אינם מובנים חדא דמה שכתב ששפט המהרי"ט שאינו מהרא"ש והטור יען שחולקים עליו, הלא זה ודאי שכמה הלכות יש שאין דעת הרא"ש והטור כדעת התוס' והכריעו דלא כותבי' ואעפ"כ כתבו על הפסקי תוס' שהוא מהרא"ש או הטור דשם לא באו להביא כל הפלוגתות והכרעת דעת עלמם אלא לסדר פסקי תוס' בלדור ולא זולת, ובר"י הלוי אינו אלא כמסתפק שמה סידרם התוס' בעצמם. גם אם נימא שהוא מהתוס' עלמם עכ"פ ה' מצעלי תוס' סידרם והאיך הזדמן לאותו המסדר ג"כ אותו הטעות שגל בפסרים בהעסקת דברי תוס', הלא כיון שהי' המסדר ה' מצעלי תוס' בודאי ידע מה שהוא מדברי תוס' או טעות, ועפ"י שני עדים תוס' וגם הפסקי תוס' יקום דבר.

וב"ש עוד לתרץ דפסקי תוס' לא הביאו הטעם שכתב רח"כ בשביל מלות התלויות בארץ ואפשר שטעמם בשביל שהוא סכנה, הנה ראשית כיון שסתם הדברים דר"ח אמר שאין עכשיו מלוא לדור בא"י ולא כתב שום טעם הוי זה הוראה חלוטה לכל הזמנים, ואם הטעם הוא בשביל סכנה אין זה כלל אלא לפי הזמנים כמ"ש כל הפוסקים שחשש סכנה תלוי לפי מלך הזמן בזה שהוא משתנה בכל עת, וכן ענינו הרוחות, וא"כ הוי לריך לבאר שהטעם הוא בשביל סכנה שהוא ג"מ גדולה להלכה, ועוד שהרי בדברי תוס' אינו מוזכר כלל בדברי ר"ח אותו הטעם של סכנה אלא שהתוס' כתבו כן בתחלה מעצמם ואח"כ הוסיפו לומר שר"ח אמר מעטם שאין יכולין ליזהר, ואך בהגהות מרדכי כתב גם משם ר"ח הטעם של סכנה והי' זה מציאה אלא המהרי"ט שכתבם אין מזה כלום, וא"כ בפסקי תוס' שאינו מביא אלא ממה שמבואר בתוס' לא ממקום אחר האך אפשר לומר שכיוון על הר"ח טעם הסכנה שאינו כן בדברי תוס', וע"כ כיון שהביא מהתוס' דברי הר"ח כוונתו על אותו הטעם שכתבו תוס' בשמו בשביל שאין יכולין ליזהר ואלו הי' רואה להביא בפסקי תוס' מה שכתבו תוס' בתחלה טעם הסכנה הי' לו להביא ראשית דברי תוס' שכתבו מעצמם ולא מה שכתבו בשם הר"ח, וז"כ מאוד.

שכתבו הכי' והכ"ח כפי' רמ"ד דכיון שלא עשה כן ר"ח לעצמו לכן כתב בלשון הי' אומר, והוי זה טעם שאין לבי"ד לעשות מעשה כפי' בזה או להורות כן לסתם בני אדם כאשר הארכתי למעלה.

פה

אחר כתבי כ"ז הגיע לידי ס' יוסף אומץ מהחיד"א ז"ל וראיתי שם בתשובותיו סי' נ"ב שכתב לתרץ התמי' שחמה המהרי"ט על ר"ח דאפשר לומר דגם הר"ח סובר דיש מלוא עוד היום לדור בא"י, אך כוונתו דמכת שאין יכולים לקיים המלות חזר הדבר כאילו לא יש מלוא לדור בא"י דעפי' ניחא לי' לדור בחו"ל ושלא יענש על ציטול מלות א"י עכ"ל. וקשה להבין בלשון כאילו לא יש מלוא דעפי' ניחא לי', אבל קרובים דבריו ז"ל למה שכתבתי דגם עכשיו היא מלוא ללדיק תמים שאינו עושה שום עבירה, אבל לרובא דעלמא שעלולים לחטוא אינו מלוא, כאשר יתבאר עוד בזה להלן. והקשה שם בס' יוסף אומץ בתשו' הג"ל על מה שכתב המהרי"ט דדברי ר"ח האלו הם הגהות תלמיד ולא דעת הר"ח שהרי בפסקי תוס' כתוב וז"ל הר"ח אמר דאין מלוא עכשיו לדור בא"י, ועל הרוב אחד מהראשונים חיבר פסקי תוס'. גם הביא הרבה פוסקים שהביאו סברת הר"ח ז"ל ולא עלה על דעתם לומר שהם דברי תלמיד ח"ו, עכ"ל יעו"ש. הנה מה שהביא מפסקי תוס' זה ראוי' עולמה שאינו הגהות תלמיד דבשם הגדולים אות פ' כתב שיש פלוגתא מי סידר הפסקי תוס' בדברי אמת לריי כבר דוד כתב שהרא"ש חיברם והיעב"ץ כתב שהטור חיברם ובר"י הלוי מסתפק דאפשר תוס' בעצמם חיברם, ועכ"פ ה' מהראשונים חיברם והוי הסכמה מוחלטת שכן דברי הר"ח המה מהתוס' וקשה על המהרי"ט.

והגיע לידי ספר נשמת כל חי מהגאון החצי"ף ז"ל וראיתי שם בסיומן מ"ט שנדחק ליישב דברי המהרי"ט שסובר דאין לומר שהרא"ש או הטור חיברו את פסקי תוספות שהרי חולקים על רח"כ ועל כן הכריע המהרי"ט שהתוס' בעצמם חיברם, ולכן כמו שאמר בתוספות שהוא הגהות

לאפוש גברי כי אין איש עכ"ל. ולפענ"ד אפשר לומר דאף שכתב שהוא הגבות תלמיד מ"מ הוא תלמיד מצעלי החום' והוא עכ"פ א' מן הראשונים אלא שצביל שאינו מיסוד דברי החום' גם אינו דעת ר"ח שבי' א' מעמודי צעלי החום' ז"ל לכן לאו דמכא הוא כלל נגד המבואר בשאר ראשונים להיפך, אבל מ"מ חזי לאיטרופי לאפוש עממי וגברי. וזה דלא כמו שהעלה המעיל לדקה מהמכרי"ט שהוא תלמיד עושה, ובאמת לא נמצא במכרי"ט לשון זה תלמיד עושה. וכפי הנראה הבין כן המעיל לדקה ממ"ש המכרי"ט דלאו דמכא הוא, אבל ממה דחזין שביצ' שיעב' זו צה"א לאפוש גברי מיסתבר כמו שכתבתי. גם מנין לנו להוסיף לשון חריף יותר ממה שכתב המכרי"ט. וצמטיל לדקה כתב שגם צם' נתיבות משפט כתב כדברי המכרי"ט בדרך דר"ת, ובאמת המעיין בדברי נתיבות משפט אף שביצ' דעת רבו המכרי"ט מ"ש צב' שבי' תלמידו והציאו בין שאר דברי הפוסקים שהציאו, ושם לא גילה דעתו כלום אלא הציאו צסתמא אבל לצדק כשמסיק לענין הלכה כתב העטם דלכן אם הוא רוצה לעלות והיא אינה רוצה תלא' שלא בכתובה, שצביל שהבעל יכול לומר קים לי כהפוסקים שהציאו דין זה וכדברי דגם צזכ"ז מלח' לדור צא"י. ושז מפלג לענין תוספות כתובה דהוי ג"כ פלוגתא דרבותא אם אפשר לומר קים לי והציאו ראי' דשם פלוגתא דרבותא חד הוא ויכול לומר תרי קים לי, אלמא דאך מטעם קים לי שצביל שהבעל מוחזק א"א להוציא ממנו בכתובה דהוי ספק פלוגתא דרבותא, ולדעת המכרי"ט אינו בגדר ספק ואפי' צלא טענת קים לי הדין צרור דלא כר"ח שאינו אלא הגבה תלמיד ולאו דמכא הוא כלל, וא"כ נראה צזה שלמסקנת ההלכה אין דעתו מסכמת לדעת רבו המכרי"ט ז"ל אלא הציאו בין הפוסקים.

וכתב עוד צם' נכ"ח הנ"ל שדעת הבה"ג כדעת רח"כ שהציאו משנה דג' ארצות נשואין והשמיט משנה שלאחריו והסמוכה לשם דהכל מעלין לא"י וצרייתא דתני החם וכמה מאמרי רח"ל שהגדילו צשצח א"י, גם צה' עצדים לא הציאו דין דהמוכר עצדו לחו"ל, גם לא הציאו הדין דעצד שצרח מחו"ל לא"י דש"מ מכ"ז דדעת הבה"ג כרח"כ דצזכ"ז ליכא מלח'

ומ"ש עוד צם' נכ"ח הנ"ל לתרץ מה שהקשה עוד ציוסף אומץ על המכרי"ט ממה שהרמ"א ועוד הרבה פוסקים שחשבו לא כתבו כוותי' שאין זה חימה דהמכרי"ט חולק עליהם וגצרא אגצרא קא רמית, הנה עכ"פ אם הרבה פוסקים כ"כ עמודי העולם סברי דלא כוותי' הוי המכרי"ט צזה דעת יחיד. גם תמהני שלא הציאו שגם המכרי"ט אציאו ורבו של המכרי"ט כתב דלא כוותי' ואין הלכה כתלמיד צמקום הרב צמו"ש המהרשד"ם שאף צפוסקים אמריין כן. וצפרע היכא שבי' צבעלס מלח' דברי רבו צעת שכתב בהיפך אמריין אלו הי' רואה דבריו לא הי' כותב צהיפך צמ"ש המכרי"ט והציאו הרמ"א והש"ך כאשר כתבתי למעלה. ואף שהמכרי"ט אין דעתו להלכה כדעת הר"ח אבל זה וודאי דעתו צרורה שהיא שיעת החום' צסם ר"ח ולא הגבות תלמיד כאשר צאמת הדברים צרורים שזכ' דעת ר"ח צחום', וא"א לשבש הספרים כאשר הוכחתי צעצחי"ת צראיות צרורות צלי ספק. ומסתמית הלשון צצפסקי חום' נראה ג"כ דלא כמו שחשבתי שאפשר יא לפרש דברי הר"ח דקאי רק על זמנו ודורו לא סתם על כל הזמנים שאחר החורבן, שאין לשון פסקי החום' סוצל זה ודוק. וצלא"כ צבר כתבתי שניראה אני שצמעט כל הפוסקים לא הציאו כן מדברי החום'.

והחיד"א צספרו יוסף אומץ סי' הנ"ל הציאו צסם יד אהרן שמקשה סחירה על המכרי"ט שכתב צה"א סי' קל"א על שאלתו שם חז"ל וכת' צלא תנאי כופין צז"ל לעלות וכו' הי"מ אחר נשואין אבל קודם נשואין לא כל הימיינה וכו' ותו דר"מ הוכיח מן הירושלמי דאחר חורבן אין האשה כופה את האיש וכו' ותו איכא מאן דאמר דצזכ"ז אפילו צבעל אינו כופה את האשה הואיל ואין אנו יכולים לקיים מצות התלויות צאך ותו דהיכא דאיכא סכנה דרכים אין כופין, עכ"ל. א"כ חזין צזה שחשש לדעת ר"ח וארפו להלכה, וצח"צ דחאו לגמרי. וכתב ע"ז שם החיד"א ז"ל דאין זה קוש' דצס' קל"א צה"א הי"ל פעמים נכונים צלא"ה ולאפוש עממי וגברי הזכיר דברי ר"ת, וצח"צ גילה סודו כי אין לחוש לצצרא זו, אמנם היותר קשה כי צח"צ כתב דאחרי תלמיד הגיה כך ואינה מיסוד חום', וכפי"ז לא הי' לו להציאו אפי'

בגמ' ואין שום גילוי דעת שיש חילוק בזה בין הזמנים כמ"ש הטור בסי' ע"ב על שיטת הר"ם דירושלמי איירי בזה"ל ומתני' דקתני שכופין אותו לעלות איירי בזה"ב, ואין תי' זה מספיק דאי איירי בזה"ל למח כופין אותו, אלא נראה שאין חילוק בין זה"ל לזה"ב כסתמא דמתני' עכ"ל. ונראה בזה שאלו הי' מספיק לו תירושו של הר"ם לא הי' מקשה על מה דמוקי הר"ם המתני' והסוגי' בזה"ב דווקא אלא כיון שצלא"ה אין תירושו מספיק מוסחצר לי יותר לאוקמי הסוגי' כסתומת דצריהם שכתבו סתמא ולא נמלא בדצריהם שום חילוק בין זה"ב לזה"ל, והסוגי' שצמס' צ"ב ד' נ"א דאין יולאין מא"י לחו"ל והחילוקי דינים שבשם בזה הביאם הר"ף ז"ל כהלכותיו ח"פ דגס שם הוא בסתמא ואין שם רמז שיבי' חילוק בין זה"ב לזה"ל, ואינו דומה להצרייתא דלעולם ידור אדם בא"י שמסיים שם הלימוד מדוד שהי' בזמן שישראל שרויין על אדמתם ומלכות של תורה שמה.

אמנם הרא"ש והעו"ש השמיטו גם סוגי' זו דאין יולאין מא"י לחו"ל וכל החילוקי דינים שבשם זה אינו מובן לכאורה מדוע השמיטוהו ולא נמלא בדצריהם שום רמז ורמח"א שיבי' מלוא לעלות לא"י או שיבי' חסור ללכת משם, כי ממה שהביאו הדינים דהכל מעלין ואין מוילאין כבר נתבאר דאין ראי' שהוא כמו מא"י לירושלים, גם ממה שהוצא בשו"ע הי' שצח הדין דכותבין אותו אפילו בשבת משום ישוב ארץ ישראל כבר כתבתי לעיל דאין ראי' דזהו בשביל לשלח עכו"ם משם ומבואר בריב"ש שזה מלוא גדולה יותר מעלי' לא"י, והארכתי לעיל בציאור ענין זה ואין צורך לכפול בדצרים. וליכא למימר שהשמיטוהו בשביל שלא הי' שכית צימיהם, חדא דכלל ככל משך זמן שנותיהם הי' ישוב גדול בא"י והי' צורך לידע חדיר הדין הן מעלי' לא"י והן מילואה מהתם, ועוד שהרי ערחו להביא כל הדינים של הכל מעלין ואין מוילאין שזה קאי רק על מי שרוצה לעלות או ללכת ונעשה עי"ז פירוד בין איש לאשתו עד שבאין לידי גירושין עי"ז והשאלה היא לענין הכתובה ואין זה שכית כ"כ כי יותר שכית שסתם בני אדם רואים לידע הדין ושיניהם איש ואשתו רואים לעשות כהלכה והשאלה היא מה יעשו ישראל, ומח לא כתבו מאומה.

בישיבת א"י מדעשמיט כל בני דינים, וברי כל הכרח הפוסקים דהרי"ף והרא"ש והרמב"ם חולקים על רח"כ הוא מדכבאו דין זה דמתני' והצרייתא דסוף כתובות מיונה נשמע לדעת זה"ג שהשמיט ולא הביא מכל בני כלל ש"מ לליכא מלוא בישיבת א"י בזה"ל כרח"כ, יעיי"ש שהאריך בזה. ועכ"פ נשיטת הרח"כ כבר הקדימו גם הצב"ג שכל דבריו דברי קבלה כמ"ש הראשונים, ולאו יחידאה הוא.

פו

ולדינא צעיקר דין מלוא ישוב ארץ ישראל בחיוב הדירה שם ובהאיסור ללכת משם, הנה בשו"ע אין לנו בזה כלום, והצרייתא דלעולם ידור אדם בארץ ישראל השמיטת הרי"ף והרא"ש והטור והשו"ע, וכבר כתבתי דאפשר בשביל שסיים הטעם דבחזן לארץ הוי כעובד ע"ז כדכתיב דודד כי גרשוני היום וגו' לאמור לך עבד ע"ז, ומבואר בתרגום יונתן וברש"י וברצונו יעשי' וצד"ק שלכן אמר הכתוב בזה דהוי כעו"ש בשביל שכלך דוד למלכי עכו"ם, וזה לא שייך אלא בעת שיש בא"י מלכות של תורה לא אחר החורבן שגם בא"י אין שם מלכות של תורה, וא"כ לא נאמרה מיימרה זו אלא בזמן הבית. אבל אלו הדינים של הכל מעלין ואין מוילאין הביאו הרי"ף והרא"ש והעו"ש, וכבר נתבאר שזה ענין אחר שעשו חכמ"ל תקנה שלא לעכב את הרוצה לעלות, ואין זה תלוי אם יש חיוב לעלות דאף מא"י לירושלים הדין כן ובדאי אין שום חיוב לעלות מא"י לירושלים ואין איסור ללכת מירושלים לא"י, אף לדעת הרמב"ן שיש מלוא לדור בא"י מקרא דוישבתם בזה אין חילוק בין א"י לירושלים, וכן במלוא התלויות בארץ אין כ"מ, אלא אף דלא מלינו בזה שום חיוב ומלוא על מי שאינו רוצה לעלות מ"מ עשו תקנה זו שלא לעכב את הרוצה לעלות לירושלים.

ובבמו כן י"ל בכל אלו הדינים של הכל מעלין ואין מוילאין מא"י לחו"ל, ובצרי דכל אלו הדינים הם גם אחר החורבן שכן הוא המשמעות שנשנו סתם

והיעצ"ץ כתב על העוסקים בהבלי עולם בא"י יתר על פרנסתם שהם בכלל וחצואו ותעמאזו את ארצו. ועכ"פ זה וודאי שאין מחייבין לשום אדם שיש לו פרנסה לעסוק עוד במו"מ להחשש ואינו אלא רשות. וז"ל דדין מפליגין בספינה הקילו וסגי צמח שיש במו"מ ענין ישוב העולם גם יש עשירים שצ"י עושרם עושים הרבה מלוא ומעט זוכים לנפשם ולאחרים לא החמירו בזה"ג דדין מפליגין בספינה זולת כשהולך באופן שאין בו אורך כלל אלא לתענוג של העויל שאין בו שום סרך מלוא ובהולכים לסחורה לדעת הר"ח והעור והרמ"א הלכה ומורין כן לכל אדם שמוחר להפליג בספינה ואף לאנשים שאין עושין מלוא בממונם אלא אדרבא ח"ו, כי לא מצינו חילוק בהלכה זו בין גברא לגברא והרמ"א ז"ל סתמה להלכה בשר"ע צ"י שום חילוק, וז"ל דבשביל שסתם בני אדם שהם בחזקת כשרות יש בו מציאות של דבר מלוא לא החמירו בדבר ולא אמרו לנו להבחין בין גברא לגברא, והפוסקים החולקים שלא נראה צעניכים להקל כ"כ מ"מ העולה לא"י עדיף יותר ממו"מ כי זוכים שם הרבה מלוא הן במלוא התלויות בארץ והן בשאר מלוא ובפרט צימיהם שרובם ככולם מהעולים ה' כוונתם לשם מלוא, והשלי"ק כתב שכל העולה לא"י הוא כדי לקיים מלוא התלויות בארץ ולהתקדש בקדושת הארץ, ועכ"פ ראו דבר עדיפות יותר ממו"מ ע"כ לא הרחיקו פלוגתתם על הר"ח גם צ"ח. וא"כ אין ראוי כלל מדין מפליגין בספינה דש"ה שהקילו כ"כ כמו שאין ראוי מדברי הרמ"א על מו"מ וסחורה. ואדרבא יש ראוי להיפך שהרי המחצר בתחלת הסימן כתב שלדבר מלוא מותר להפליג וא"כ למד הו"א"כ א"כ לבסוף לפרט שעלי' לא"י הוי דבר מלוא לענין זה דאם סובר דעלי' לא"י הוי דבר מלוא כשאר מלוא מה נשתנה מלוא זו שצריך לפורטת א"כ בהיתר זו הלא בסתימת דבריו שמחלחל שכתב סתם שמוחר לדבר מלוא נכלל בזה כל המלוא אף מלוא דרבנן באין חילוק וכן מורין להלכה, וע"כ דסובר דעלי' לא"י איננה כשאר מלוא ולא נדע בהיתר דבר מלוא שמתירין כשאר מלוא והוא"ך להודיע דלענין הפלגה בספינה הוי דבר מלוא כמו שהולך לפרט גם בסחורה. גם מלשון הבי' שהביא דעת החולקים דסחורה לא הוי דבר מלוא סיים דמ"מ העולה לא"י הוי דבר מלוא, ואם סובר

ומל"בד שאי אפשר ללמוד איסור הילואה מא"י מהך דינא דהכל מעלין כמו שנתבאר הנה יש גם חילוקי דינים בהלכה זו כגון אם עמדו סאתים בסלע או שאינו מוצא ליקח או החילוק בין פירות ביוקר ומעות ביוקר וכו' וודאי לא ידעין אם השמיטו כל הענין. ובשר"ע חו"מ סי' רל"א סעיף כ"ו הביא דדין דאין מוציאין פירות מא"י לחו"ל וחילוקי דינים שיש בזה, וכל הסוגיא דאין יוצאין מא"י וכו' שהיא סמוכה בגמ' לדין הכ"ל לא הביאו כלל אף ברמז והלא דבר הוא.

וממה שהוצא בשר"ע חו"מ סי' רמ"ח במפליג בספינה דהעולה לא"י הוי דבר מלוא ומותר להפליג בספינה צ"ע אין ראוי כלל שהרי העור שם פסק בר"ח דלענין מפליג בספינה כל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חבירו חשיב בכל דבר מלוא ואין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לעייל וכן פסק הרמ"א שם וכתב המג"א בסי' י"ט דאפילו יש לו מזונות והולך להרווחה הוי דבר מלוא לענין זה והוא מוכרח בלשון בר"ח והעור ושאר פוסקים שכתבו שאין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לעייל ואם יש חילוק גם בהולך לסחורה בין עני או עשיר דאם יש לו עשירות ואינו צריך עוד לאותו דבר הוי הליכתו לסחורה דבר הרשות לא ה' אומרים שאינו חשיב דבר הרשות אלא כשהולך לעייל שהרי רבים הם ההולכים למו"מ אף שהם עשירים מופלגים יותר מההולכים לעייל בעלמא, והמחבר לא הביא שיעת ר"ח מטעם שכתב צ"י דרבים חולקים על ר"ח בזה, וכן הביא מהרי"ש בזה שכתב רבינו בשם ר"ח קולא גדולה וסיים דמ"מ כתב דלעלות לא"י הוי שפיר דבר מלוא ולכן לא העתיק במחבר אלא העולה לא"י.

ודגה באמת לא מצינו זה בשום מקום דהעוסק במו"מ יש לו דין עוסק במלוא ובפרט אם יש לו פרנסה ועוסק במו"מ להחשש יותר הכ' צווח ר"ש ועושר אל תחן לי העריפני לחם חוקי כי גדול נסיון העושר גם יש עושר שמור לצעלו לרעתו כמאכ"כ, ובהוצאת הלצות כתב שאם יש לו פרנסה יעסוק בחורב ולא בהבלי עולם לבקש מותרות

וצירושלמי משמע להיפך דמיירי רק צכהן ומשמע דשאר כל אדם מותר, ובגמ' לא משמע כן ועיי"ש. ולפענ"ד עיקר ראיית הרא"ש הוא מחמת הקושיא דמיסבדר כן ומכירושלמי לא הביא אלא לסניף שאפשר לאוקמי במא"י לחו"ל אף שסתמו הדברים.

ויהיה איך שיהיה הכה לא אמרו דמא"י לחו"ל היו שלא צרשות אלא כשהוא לשוב צעלמא, וא"א לומר דמיירי כשהוא לשוב לרפואה או לאיזה לורך שהרי רפואה היו כמזנות וכלא אף צעשיר גדול שנוטע להטעש יותר היו צרשות כמבואר ברש"י ובגימור"י ושאר פוסקים ואינו נקרא שלא צרשות אלא כשהוא לשוב להטענג צתענוגים צלצד צלי שום לורך, וא"כ אין זה ענין כלל לאותה הסוגי' דצ"צ שאסור ללאת מא"י לחו"ל אף צצציל דוחק מזנות אלא"כ עמדו סאתים צסלע ועוד חילוקי דינים. גם אפילו לעייל דהוי שלא צרשות אין זה צמשמע איסור גמור, ומקור צרייתא זו דהוי שלא צרשות הוא מהחוספתא פ"ב דמזיק ושם איתא הלשון שלא נעל רשות ולדעת כמה פוסקים גם צחו"ל היו לשוב שלא צרשות לענין זה שיהי' איסור הגילוח צחוכ"מ אף דלא מצינו איסור לשוב אלא שאין רוח חכמים נוחה מזה וסצרי דלא שייך צזה נעילת רשות מהחכמים להטענג צתענוגים צלי שום לורך כלל. וחזוין שגם הרא"ש שהציא ראי' דמיירי מא"י לחו"ל לא הביא ראייתו אלא ממנה שהי' ס"ד דאף למזנות קרי שלא צרשות אף דגם לשוב לא מצינו איסור אלא שאין רוח חכמים נוחה מזה כמ"ש, וא"כ גם לפי הוכחת הרא"ש ז"ל דלרצון אף היכא דחרווייכו איתגבו שהוא מא"י לחו"ל וגם הוא לשוב אז הוי שלא צרשות אין ראי' שהוא איסור גמור ללאת מא"י לחו"ל אף כדי לשוב צעלמא כמ"ש ועכ"פ כשיש איזה לורך אף להטעש עוצא ומכש"כ שאר לורך מבואר צפי' שהוא היתר גמור, גם חכמים נותנים רשות לדבר, וזה היפך מהסוגי' דצ"צ שאסור ללאת. הגם שאפשר לדחוק לחלק צין אס נוסע ע"ד לחזור או להשתקע צכל סתימת ההלכה שאין איסור לגלח אלא כשהוא לשוב משמע שאין חילוק דלא"כ עדיין יש אופנים צאיסור הגילוח אף צנוטע צצציל איזה לורך אס הוא ע"ד להשתקע. גם מטעמים אחרים הוא דוחק ואין להאריך, כי יחי' איך שיהי'

דעלי' לא"י הוי כשאר מלות הכה ודאי יש חילוק צין סחורה למלות כאשר כתב זה כבר, ומדבולרך לומר דמ"מ העלי' לא"י אינו כמ"מ נראה דסובר שאין עלי' לא"י כשאר מלות. ועכ"פ זה ודאי שא"א לומר שסמכו העור והש"ע צדין עלי' לא"י על מ"ש צדין מפליגין צספינה וקשה עוצא על השמעתם לגמרי את כל הסוגי' וחילוקי דינים של האיסור ללאת מא"י לחו"ל שיש כמה חילוקי דינים צאותה הסוגי'.

פז

והנה מצינו עוד צעוש"ע הל' חוכ"מ סי' תקל"א צענין יציאה מא"י לחו"ל צבה דקאמר שם סעיף ד' צצינא מא"י לחו"ל לטייל אסור לגלח צחוכ"מ ומקור ההלכה זו הוא בגמ' מ"ק ד' י"ד אמתניתין דאלו מגלחין צמועד הצא ממדינת הים וקאמר מתניתין דלא כר"י דתניא ר"י אומר הצא ממדינת הים לא יגלח מפני שינא שלא צרשות אמר רצא לשוב צברי הכל אסור למזנות צברי הכל מותר לא נחלקו אלא להריותא ופירש"י ז"ל שיש לו נכסים הרבה ויונא כדי להריות יותר מר מדמי לי' כלשונם ומר מדמי לי' כלמזנות ושק"ע שם הרבה צגמרא צפולגתא דר"י ורצון ולמסקנת ההלכה סצרי רצון דלהריותה הוי צרשות כמו למזנות ואף לשוב הוי שלא צרשות, וכתב הרא"ש דקיי"ל כרצון והראצ"ד פי' דמיירי ציונא מא"י לחו"ל והכי מוכח צירושלמי וכו' ומיסבדר כהאי פירושא דלא קרי ר"י שלא צרשות היונא להריותה שכן הוא דרך כל התגרים ועוד גרסין צגמרא אלא למזנות הו אמת ד"ה מותר והאיך סליק אדעת' דר"י קרי למזנות שלא צרשות צכל לפי הירושלמי נוחא. וצקינור פסקי הרא"ש העתיק קודם שאינו אסור אלא לשוב ואח"כ כתב ולהראצ"ד אף כלשונם אינו אסור אלא מא"י לחו"ל, ומבואר מ"מ' ולהראצ"ד שאך הראצ"ד חידש זה ואין כל הפוסקים סוצרים כן אלא שהרא"ש ז"ל הסכים כדברי הראצ"ד, וצעוש"ע פסק כהרא"ש והראצ"ד. וחידוש שלא נראה כן מדברי הרי"ף והרמב"ם שסתמו צצריהם ולא הכירו כלל מא"י. וצצינור הגר"א שם הקשה על הרא"ש והש"ע שראייתם מכירושלמי

לריך לפרש מלת וכן שהוא עטם לדבר הקדום והכי קאמר הדין הוא כך שכן הוא הדין צפי' ועיי"ש. וחזיון זה דמלת וכן מתפרש בשני אופנים לפעמים הוא עטם וסייעתא לחלוקה הראשונה ולפעמים הוא להשמיטנו רבותא יותר ואז לא הוי עטם וראי' לדלעיל אלא לאשמעינן רבותא בדרך לא זו אף זו. וא"כ י"ל לדעת הרמב"ם דמה שאמרו בצרייתא וכן על מימרא דרשב"י באליםלך וכו' אינו להביא עטם וראי' לדלעיל אלא לאשמעינן רבותא דאף שילאו כדון מ"מ נענשו, ומה שהביא הכ"מ מהא דקאמר ריב"ק ח"ו שאפילו מלאו סובין לא ילאו אף דוודאי כך פליגא אדרשב"י שהרי כ' עטם אחר על מה שנענשו לא בשביל יליאתם מא"י מ"מ אפשר לא ניחא ליה לעשות פלוגתא רחוקה כ"כ דהרמב"ם מיירי שאף שהמעות ציוקר מ"מ ע"י עורח אפשר למלאו פירות ע"י ל"מ שם ושאר מפורשים, וזוהי כתב דהוי מדת חסידות, ולא מיירי הרמב"ם היכא דאינו נמלא בשו"א אלא סובין דזוהי נראה דאף מידת חסידות ליכא וריב"ק אמר גם כזה עליהם ח"ו שאפי' מלאו סובין לא ילאו ואם נימא לדעת רשב"י עשו לגמרי שלא כדון דהיינו שהי' מעות צול ופירות פחות מסאתים בסלע הוי זה פלוגתא רחוקה מאוד לחשדם כ"כ במקום שריב"ק החליט כ"כ שאין לחשדם ח"ו כזה שאפילו אלו הוי מולאין סובין לא הוי יולאין.

ורפ"ן אפשר לומר דלא מיסתבר לכו להרא"ש והעוש"ע דהך סוגי' דאין יולאין מא"י אף זוכ"ז מדאמר ע"ז וכן ה' רשב"י אומר אלימלך וכו' דממ"ג אס הוי זה עטם וראי' לדלעיל קשה האיד הביא ראי' מזמנו של אלימלך שהי' צעה שישראל שרוין על אדמתם ולא ה' גזירת גלות, גם ה' מלכות של תורה בא"י, ואין להביא ראי' משם על זמן החורבן והגלות והכל הוא תחת מלכות זרים, ואם נימא שהוא בדרך לא זו אף זו בודאי א"א לריך שיהי' זו רבותא יותר מבראשונה וכאן הוא בדיק דהראשונה אס מיירי בזמן הגלות הוי וודאי יותר רבותא מזה שהי' בזמן שישראל שרוין על אדמתם. ולכן מיסתבר לכו דלא מיירי הך סוגי' דאין יולאין מא"י אלא בזמן הצית ולכן הביא שפיר עטם וראי' לדבר אלימלך מחלון וכליון.

עמדה הקוש' שאין לנו רמז ורמיזה מזה, ומדוע השמיטו כל הסוגי' דצ"צ וחילוקי דיני', ואנחנו לא נדע מה נעשה בדבר השכית בכל יום ויום תמיד, ובלי ספק יש עטם בדבר.

פה

ואו"י י"ל דהנה הרמב"ם צפ"ה מה' מלכים הביא כך דאסור ללאת מא"י לחו"ל ואם המעות ציוקר מותר וסיים דאעפ"י שמתיר ללאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני כזה גדולה ילאו ונתחייבו כלי' למקום וכתב הרמב"ם שהרמב"ם לקח זה מסוף הצרייתא שסיים וכן ה' רשב"י אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסיו הדור היו ומפני מה נענשו מפני שילאו מא"י לחו"ל, ומשמע לרבינו דכיון דגדולי הדור היו מסתמא לא ילאו אלא כשהזק הרעצ באופן שהיו יכולין ללאת כפי הדין ואפ"ה נענשו וכו' אמרין בחר הכי אמר ריב"ק ח"ו אפילו מלאו סובין לא ילאו אלא מפני מה נענשו מפני שהי' להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. ומקשה ע"ז בלחם משנה שהרי לשון הצרייתא וכן ה' רשב"י אומר אלימלך מחלון וכליון וכו' ומדמייתי ה' דרשב"י עלה דאמר אימתי בזמן שאינו מולא ליקח וכו' משמע דסייעתא היא דמייתי ל'י, וא"כ ודאי דמחלון וכליון מפני שהיו מולאים ליקח וילאו שלא כדון נענשו דהיינו סייעתא דמייתי דאי לא ליכא סייעתא כלל, ומה שאמר אח"כ בגמ' בשם ריב"ק שלא נתחייבו אלא בשביל שלא בקשו רחמים על דורם וודאי דהאי צרייתא דרשב"י פליגא ע"ז ועיי"ש מה שנדחק לתרץ.

והנה בעיקר הקוש' שהקשה דכיון דאמרו צפ"ה לשון וכן משמע דהוי סייעתא משם הנה הצ"ח כתב בשני מקומות בחו"מ סי' ל' אות ח' ובריש סי' ס"ב דצ"מ שאמרו לשון וכן משמע לא זו אף זו כמו שהוא בגמ' ורשב"ם צ"ב דף נ"ב ע"ב מאי וכן מהו דתימא אשה כיון דצרייתא לה מילתא וכו' והאלגזי בקבלת יעקב מענה לשון ח"ב אות רי"ב הביא ג"כ ראי' זו דלשון וכן משמע שהחלוקה ב' של וכן יותר מחודשת מהראשונה וכשימלא דשונין חכמים ז"ל וכן בדבר שהחלוקה ב' יותר פשוטה

פמ

והרי"ה ז"ל שהביא כך מימרה דאין יולאין מא"י
 צוואה שסובר דנוכח צו"א אפשר שסובר
 דמה שהביא ע"ז מימרה דרשב"י מאלומלך הוא בשביל
 שיש צוה רבוחה שעשה כדן וסובר צוה כדעת הרמב"ם.
 ויותר מיסתבר שסובר שאף צלי הרא"י מאלומלך
 הסברה שאסור ללכת מא"י כמ"ש הרשב"ם העטם
 בשביל שמפקיע עולמו מן המצות דאף היבא שאינו
 מחויב כלל ענשין בעידן ריתחא שלא הביא עולמו לידו
 חיוב וכשכבר נתחייב בהמצות צוואה חמיר יותר אם
 מפקיע עולמו, ואף בשאר מצות אסור להפקיע עולמו
 אם כבר נתחייב בה עכ"פ מדרבנן, ואינו סובר סברת
 הר"ה שחושש למכשול שלא יוכל ליחבר שמה, ולדעת
 התומת ישרים אף הר"ה לא חמר על הדריס שמה
 אלא אף אם נימא דהר"ה אינו מחלק גם בהדריס
 שמה מ"מ הרבה חולקים על עיקר סברתו וכמ"ש
 השל"ה ע"ז דוודאי לדיקים ילכו גם ופושעים יכשלו
 גם כי אין המדובר בקלי הדעת שאינם רגילים ליחבר
 שכלא"ה אסורים לישיב בא"י אלא מאנשים הרואים
 ליחבר ולהזהר לא חיישי בהו כמו שחש הר"ה שלא
 יוכלו לעמוד בנסיון זולת ביחודי סגולה שגם הר"ה
 מודה כמו שהארכתי למעלה, ואם כן להפוסקים שאין
 סוברין סברת הר"ה ז"ל אסור ללכת מא"י בשביל
 טעם הפקעת המצות ואין לריך ללמוד זה מאלומלך
 וחזוין בהך דינא דהכל מעלין שאינו סובר הר"י
 כסברת הר"ה והביאו להלכה, וא"כ י"ל שסובר לסברה
 פשוטה שאין ללכת מא"י מטעם הפקעת המצות.

גם י"ל שסובר שיש רא"י מהאי עובדא דשילי כחצות
 ד' קי"א בבהוא גברא דנפלה ל' יצמה וחתא
 לקמי' דר' חנינא וכמ"ש התומת ישרים שמשם רא"י
 שאסור גם צו"א, ואף שכתבתי למעלה שאין רא"י
 משם, זהו רק בנידון סברת הר"ה שכתב העטם בשביל
 שאין יכולין ליחבר וע"ז אין להקשות ממעשה יחידות
 שאירע באדם א' דיחודי סגולה שאני שבידאי זכרין,
 אבל הר"י ז"ל לא נחית כלל לסברת הר"ה ואינו
 סובר כלל טעמו אלא שצריך לדון בעיקר הדין אם
 מותר להפקיע עולמו מן המצות ובהו אין לחלק בין
 גברא לגברא דהכל חייבין במצות ושפיר הוי רא"י

ומה שכתבתי שאפשר לומר לדעת הרמב"ם דהוי
 רבוחה יותר בשביל שיאלו כדן ואעפ"כ נעשו
 חדא אפשר דהרא"ש והעור לא ס"ל כן דאף במקום
 שמוחר מלך הדין הוי מידת חסידות שלא ללכת
 ובשביל כן נעשו בשביל החסידות, שהרי לא נמלא
 זה אלא בדברי הרמב"ם וגברא הגברא קרמית,
 ובמדרשות מצוה צפי' ההיפך, ובצ"ר פ' כ"ה סוף
 סי' ג' כתב ח"ל אר"ש חיתתי בזמן שאינו מולא ליקח
 אבל אם ה' מולא ליקח אפי' ה' סאה בסלע לא
 יאלו ואלו אלימלך ילא לפיכך נעשו, וכן הוא בצ"ר
 פ' מ' ופ' ס"ד. והרי צפי' שיען שיאל שלא כדן
 לפיכך נעשו. והרמב"ם אפשר ה' לו רא"י מן הש"ס
 נגד זה לכן דחה דברי המדרש מלכה. ובאמת הרמב"ם
 השמיט לגמרי כך מימרה דר"ש אף שהוא מצוה
 בגמ', ע"י נושאי כליו מה שכתבו ליישב, וממילא
 נדחה גם המד"ר שחלוי בכה מימרה דר"ש יעיי"ש
 ודוק.

ועכ"פ זה ודאי שאין הכרח לומר דהרא"ש והעור
 ס"ל כן ועוד דאפילו אי ס"ל כן אפשר דלא
 מיסתבר להו שיהי' שייך לומר לשון רבוחה יותר על
 זמן הבית מזמן הגלות. ואף בדברי הרמב"ם אין
 רא"י שסובר דין זה אף בזמן הגלות כי דרכו להעתיק
 לשון הגמ' ולסתום אף כמה שאינו אלא בזמן הבית
 כאשר הבאתי לעיל מ"ש סתם צה' מקואות, א"י
 מקואותי טהורות, וכתב הכ"מ והצ"י שאין זה אלא
 בזמן הבית אף שכתב סתם ולא מפרש, וכן מצינו
 כ"פ, והלא גם בכה דינא דהכל מעלין הביא הרא"ש
 סוף כתובות סי' י"ז דעת הר"ם שאותה הסוגי'
 מיירי רק צו"א ולא הקשה עליו כלום אלא שאח"כ
 צבי' י"ח הביא הסוגי' בסתמא ונראה דלא ס"ל
 כוותי', ונראה מהעור צבי' ע"ה, בשביל דכלא"ה
 לא נראה בעיניו לתרץ צוה הסתירה שבש"ס צבלי
 וירושלמי לכן מיסתבר ל' יותר לפ' סתימת משמעות
 הסוגיא דמיירי אף צו"א והוא בשביל שאין שם שום
 גילוי דעת לחלק בין צו"א לזה"ל אבל כנאן שיש רא"י
 חזקה ממה שהביא ע"ז וכן ה' רשב"י אומר באלומלך
 וכו' אפשר מיסתבר להו שסוגי' זו מיירי רק צו"א
 ולא קשה מה שהשמיטנו.

מקרא שנאמר גבי דוד כי גרשוני וגו' לך עבוד ע"ז
כלל צימיו דוד ה' מלכות קדושה בא"י והיו כל
ישראל שרוין על אדמתם ובוודאי יש חילוק שאין
ראי משם על זמן בגלות, וכחצתי לעיל דאולי לדעת
הרמב"ן עיקר הלימוד מהקרא שהציוו צרישא. וכעת
לפי מה שכתבתי פה נראה דעת הרמב"ן שעיקר
הענין מחמת הסדרה שכתב בעלמו שם בסב"מ שכל
מה שאמרו חז"ל בזה הכל הוא ממלות עשה שנלמדו
לרשת הארץ לשבח בזה ואינו מחמת הלימוד מקרא
שנאמר גבי דוד, גם על הדמיון שאמרו דהוי כע"ז
יש לו סדרה מחמת שצאים תחת השמים, ומה שהציוו
הקרא שגבי דוד אף שראי זו יש לדחות מכל מקום
הציוו זה לאסמכתא בעלמא, ונמאליס הרבה ענינים
כאלו בדברי חז"ל כנודע.

2

הנה מובן בזה דעת הרי"ף כמו שכתבתי אצל הרא"ש
והעושו"ע שהשמיעו כל הסוגי' שאסור ללכת
מא"י ובחילוקי דינים שצב אין קושי' עליהם אם
סברי שכיון שסתם משמעות לשון הש"ס שלמדו זה
מקרא דאלימלך ואין שום גילוי דעת שם שיש בזה
עוד עממא. אחרינא מייסחצר לכו כמשמעות סתימת
לשון הש"ס שאך מקרא דאלימלך למדו ענין זה והציוו
דברי רשב"י לטעם וראי, וא"כ לא דיברו אלא ממנ
שישראל שרוין על אדמתם ואינו נובג בזה"ז, ואפשר
לא פליגי לגמרי על ה"ח ועיקר הסדרה סברי
ג"כ דיש לחוש בזה"ז עוצה שרוב צני אדם אף
הרורים לחצר אינם יכולים לעמוד בנסיונות וא"א
להעיל מלוב וחיוב על ישראל מה שעלול למכשלות
ר"ל וכמו שהנהיגו הקדמונים להפקיע כל הבכורים
מהקדושה והמלואה וכמו שהצאתי גם הדוגמא מנדרים,
אלא שצב פליגי על ה"ח בזה שכתב זה גם לענין
הדין דהכל מעלין דכיון שסוגי' זו נכתבה בסתמא
ואין שם שום רמז לחלק צין הזמנים לא מייסחצר לכו
לעשות חדשות שאין רמז צ"ס וכמ"ש העור סי'
ע"ה וסברי דיש לחלק דבכך דהכל מעלין לא"י י"ל
שעשו חז"ל חקנה שלא לעכב את הרורה לעלות
ואפשר דידע איניש בנפשי' שמשחוקק לעלות עבד
הקדושה וכמו שעשו תקנה זו ממש גם בעלי לירושלים

לכאורה מהאי עובדא דשילבי כחוצות. ואם סובר
הרי"ף ז"ל דעת חז"ל שאסור ללכת מא"י גם בלא
הלימוד מאלימלך אפשר שסובר דמה שהציוו בצרייתא
ע"ז הקרא דאלימלך הוא אף שאינו ראי' דיש לדחות
דכחם ה' בזמן שישראל שרוין על אדמתם מ"מ כיון
שבלא"כ סברי שאסור מטעם הפקעת המלות הציוו
הקרא לאסמכתא בעלמא כמו שהוא כ"פ צ"ס.

וכתב הרמב"ם בפקדמתו לפי המשנה על מה שאמר
בגמ' עירובין ד' ז' ע"ב בזה שלמדו שיעורין
מקרא ומסיק הילכתא נינהו ואסמכיהו רבן אקראי
וציאר שם הרמב"ם ז"ל אין להם רמז בכל
התורה אבל נסמכה זאת המלואה לזה הפסוק לסימן
כדי שיהא נודע וזכר ואינו מענין הכתוב וזה ענין
מה שאמרו קרא אסמכתא בעלמא צ"מ שחכרובו.
ואף שהריעב"א ז"ל כתב בדרך אחר ואולי אין כל
המקומות שווין וייתבאר במקום אחר לא עת האסף
פה. ועכ"פ דעת הרמב"ם ז"ל הוא כן שצ"מ שאמרו
אסמכתא הכוונה שהוא לסימן כדי שיהא נודע וזכר.

ובבב"ד אור"ח סוף סי' ר"ט כתב דזרכה אחרינה
מעין ג' דאורייתא היא דמסמך לה אקרא,
וכתב ע"ז הצ"י שלשון רבינו אינו מכון דמאחר שהוא
סובר שהוא דאורייתא לא הוי לוי' לכתוב דמסמך
לוי' אקרא שנראה שאינו רק אסמכתא בעלמא אלא
הו"ל לכתוב דמייתי לה מקרא, וכתב ע"ז הפרישה
ליישב הלשון דמה דזרכה אחרינה דז' מיינס דאורייתא
הוא לאו מהאי קרא נפקא דא"כ ליצרון עלי' נמי
כל ג' זרכות אלא שום דרשה אחרינא או הלכה למשה
מסיני וקרא דואכלת ושבעת וזרכת נקט לאסמכתא
בעלמא, והרי דמה שסברי שהדין כן או מדרבנן או
הלל"מ או מאיזה דרשה אחרת נקטו לפעמים קרא
אחרינא שאין משם ראי' כלל אלא לאסמכתא בעלמא.
וכמו כן י"ל לפי דעת הרי"ף דכיון שסברי שאסור
ללכת מא"י מטעם הפקעת המלות הציוו לזה קרא
דאלימלך לאסמכתא בעלמא.

ובדר"ד זה אפשר לתרץ גם דעת הרמב"ם מקושיית
ה"ל"מ, גם בדברי הרמב"ן שנתקשיתי לעיל
האין למדו על היואל לחז"ל בזה"ז דהוי כעובד ע"ז

וכדומה, שאין מדמין בתקנת"ה אף היכא דליכא שום טעמא לחלק, ובפרט דליכא גס טעם לחלק, וכיון שגראה לכו מסתמיות הש"ס דהך דינים שכתובה הם תקנות קצועות וקיימות בלי הפרס אחר החורבן ולא נראה כן בדברי הש"ס בדין עליו ויציאה מא"י כמז"ל אין לדמות הענינים זל"ז.

גם י"ל שכל אלו החילוקי דינים שאמרו בזה בכתובה הכל הוא מתקנת"ה ותקנה שנעשה במנין אין לה ביטול אף אחר שנתבטל הטעם לנודע, ולכן לא נהבטלה התקנה אף לאחר החורבן. אבל על עיקר מלות הדירה בא"י והיציאה משם שחל על כאו"ה לעצמו ע"ז לא נעשה שום תקנה וכמו שהוא בזה שאמרו שדירת חו"ל הוא כעובד ע"ז שצוודחי לא נעשה תקנה על ככה שיהי' כן אלא יש טעמים בדבר וכן באיסור היציאה שכתב הרשב"ם הטעם בשביל שמפקיע עצמו מן המצות לא נעשה תקנה על ככה אלא כן הוא בכל מקום שהמפקיע עצמו מן המצות הוא פורק עול ומזלזל במצות, וא"כ לעת הכושרין שהטעם שאמרו שדירת חו"ל הוא כע"ז הוא בשביל שבא"י הוא מלכות קדושה וצוה"ל מלכי עכו"ם אחר החורבן בטל טעם זה, וכן בטעם הפקעת המצות מיניו גם בשאר מקומות שהיכא שיש חשש מכשול אין לחוש להפקעת המצות כי אינו עושה בשביל זלזול המצות אלא אדרבא בשביל זכירות שלא לבוא לידי מכשול כמו שנתבאר לעיל, גם בעיקר מלות ישוב א"י י"ל שסברי שצטל בזמן הגלות, וכיון שהוא עניינים שלא נעשה תקנה במנין אלא הי' כן מחמת הטעמים שהי' בזה שוב כשנבטלו הטעמים בטלו הדינים והמיימרות שבה ואין קושי"ה מה שחילקו בדבר והביאו הדינים דהכל מעלן והשמיטו שארי הדינים שבענין א"י.

ולעיל הבאתי דברי הגאון רי"פ זלה"ה שכתב גם בלא"ה שהרי"ף והטור סברי בזמן הגלות ליכא כלל מצות ישוב א"י ממה שהשמיטו הדין דכוחצין אזנו אפילו בשבת, ועל השו"ע שהביאו נשאר בל"ט, וכתבתי לעיל לתרץ קצת אבל אין ראוי משם על מצות ישוב א"י כמו שהבאתי דברי הריב"ש שאין ראוי משם להתיר גם בשביל מצות עליו לא"י דשא"כ

אף שאין שם מצור וחוצה כלל ולכן פליגי בזה על הר"ת, אבל בזה סוגי' דאין יולדיו מא"י כיון שצפי' אמרו ע"ז שהוא מקרא דאלימלך וכו' המשמעות בסתמא שאינו נובא בזה"ז סברי ג"כ בזה כסדרת הר"ה שבה"ז א"ה להטיל מצור וחוצה על ישראל מה שאפשר להביאם לידי מכשול, ואין סתירה לזה מהעובדא דשילחי כתובות בזהבא דאחא לקמי' דר' חנינא דכיון שסברי גם הטעם שכתב הר"ה דאין יכולין לחבר אין להביא ראוי וסתירה ממעשה יחידית, ובפרט שאינו מבואר גם שם שאסור ללכת ואפשר הפשט שאינו מחויב לירד אחר אחיו כמ"ש לעיל אבל אין בזה איסור, ומחורץ בזה מה שהשמיטו כל הענין.

ואין קושי לפי"ז מה שהעתיקו הדין דהכל מעלן אף דלכאורה הסבירא הוא בדין דאם סברי שאין להטיל חיוב ומצור לעלות לא"י או איסור ללכת משם כש"כ שאין להביא"ד לעשות מעשה כפי' בזה דיש גם סדרה בזה דהכל מעלן שהכפי' שאמרו חז"ל בזה הוא בזה שמפסידין כתובתה ואם לא היו מפסידין כתובתה הי' צורך להביא"ד לכפותו לשלם לה כתובתה ולפעמים ע"י שאין לו לשלם הכתובה הוא מעוכב מלנסוע לא"י ויכול להיות לפעמים אף צמי שראוי לאותה אינעלא וצריך לנסוע לא"י בעין שמיניו ברי"ז שהי' מסכן בנפשו ליסע לא"י והביא"ד יעשו מעשה כפי' שלא יסע לא"י ע"י שכופין אותו לשלם הכתובה שאין לו, וכללו של דבר דיש לחלק דאף דבסתם לא אמרו שמוצא לעלות לא"י מ"מ היכא שהוא חב לאחריו שמונע ע"ז את האחר שנפשו חשקה בלמח ליסע לא"י שלא יוכל לנסוע בזה לא ראו חכמים לבטל התקנה הראשונה דהכל מעלן אף לאחר החורבן. והעיקר בזה שאין מדמין בתקנת חז"ל זל"ז כמו שאמרו במשנה דמס' ידים פ"ג משנה ב' אין דנין ד"ס מד"ס, וכבר כתבו הפוסקים שאף בק"ו אין דנין דברי חכמים זה מזה, ואין לך אלא מה שאמרו עיי' ח"ר שם. ולכן כיון דמיסתבר לכו מלשון חז"ל שלא אמרו מצור בטלי' ואיסור ביציאה מא"י אלא קודם החורבן, לא חש"כ, לא ראו ללמוד דינים אלו מהך דהכל מעלן שעשו שם חכמים כמה תקנות צענין הכתובה גם מא"י לירושלים ומצור הרעה לנוה היפה

זה חוכן דבריו כפי המצואר בלשונו כאשר יראה המעיין. והיא לכאורה שיטה מחודשת מה שלא מלינו כעין זה בראשונים אחרים, אבל זה אנו רואים שגם שיטתו היא כדעת רש"י והרמב"ם וסייעתם שסוברים שאין מלוא צעם הישיבה בא"י, שאלו ה' סוברים שיש מ"ע דאורייתא גם צעם הישיבה בא"י א"כ איכא עוד טעמא רבה מדאורייתא לחלק בין א"י לחו"ל ולא ה' מחליט שלא אמרו אלא בשביל שבח"ל אין מלוי כ"כ חכמה ויראת חטא בשביל בגלות והלכות שסבילין.

גם ל"ל שסובר כדעת האומרים שאין כל מימרות האלו שבש"ס צענין דירת א"י ובאיסור היציאה משם אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם שהרי כחצ הטעם בשביל שבח"ל הוא גלות ולאחר החורבן גם בא"י הוא גלות כמו בחו"ל, ואדרבא היו כמה דורות שסבלו בא"י גלות יותר ולרות נרורות מהעמים שמשלו שמה כנודע. גם ממש צתחלת דבריו שלכן אמרו שלא לדור בחו"ל אף בעיר שרובה ישראל בשביל שח"ל דירת קבע לגויס ולעובדי אלילים וא"א שלא ללמוד מדרכיהם, וטעם זה ליכא אלא בזמן שיש בא"י מלכות קדושה מישראל ואין שם דירת קבע לגויס כי נכנעים המה תחת מלכות קדושה ואין לומדים כ"כ מדרכיהם, אבל בזמן שהעכו"ם מושלים בא"י כמו בחו"ל אין חילוק לפי טעם זה בין ארץ ישראל לחו"ל.

וְלַפִּי דברי המאירי אפשר לומר צמה שהוצא בספרי שצכו אותן התנאים צדואם לחו"ל ואמרו שקולה ישיבת א"י ככל התורה כולה דאף שה' לאחר החורבן מ"מ עדיין ה' אז בא"י רוב התנאים וריב"ז פעל שנשאר יבנה וחכמי' וששילתא דר"ג ועדיין היו מוכנים שם נשיאותם צרמה צכחו של ריב"ז ושאר התנאים הקדושים וכו' מלוי שם חכמה ויראת חטא יותר מכל העולם רבן ותלמידיו וכל העם אחריהם ולכן אמרו גם אז ששקולה ישיבת א"י ככל התורה כולה כי זה שקול כנגד הכל להיות במקום חכמה ויראת חטא כמ"ש המאירי. ולפי מה שרואין ברמב"ם ה' דעות זה יתד שהכל חלוי צו לדור במקום תורה ויראת שמים.

דאיכא גם טעמא לגרש העכו"ם, והארכתי צזה לעיל. וע"כ בשארי הדינים שבצענין ישוב א"י השמיטו גם הרמ"ש והשו"ע דסברי שאינו נוהג צזה"ל. וצדברי הר"ק ל"ל דאף דסובר ג"כ דאין עכשיו מלוא ישוב א"י מ"מ ביציאה משם עדיין יש איסור של הפקעת המלוא כיון דחייב שם צמלוא התלויות צארץ ואינו סובר סברת הר"ח שאדרבה יש מכלול אצל הרמ"ש והשו"ע לא פליגי על הר"ח אלא צמה שאומר כן גם צהך דהכל מעלין ואינו סובר החילוקים שכצתה, אבל לענין שארי הדינים גם דעת' כדעת הר"ח ז"ל לכן השמיטו כל הענין של העלי' ואיסור היציאה מא"י. כן אפשר לפרש דעת הראשונים ופלוגתת' צזה.

צא

והמאירי סוף כתובות ד' קי"א כתב ח"ל לעולם ידור אדם צארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויס ולא ידור צחוץ לארץ אף בעיר שרובה ישראל, שחלכ לארץ דירת קבע לגויס ולעובדי האלילים, וא"א שלא ללמוד מדרכיהם וכו' וכשם שאסור לללח מא"י לחו"ל כך אסור לללח מצבל לשאר ארלות שכל מקום שחכמה ויראת חטא מלויין שם דינו כא"י, וכמו שאמרו כל הדר צצבל כאילו דר בא"י שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שסתם חו"ל אין חכמה ויראת חטא מלויין צה לישראל לרוב הלרות ועול בגלות שסובלים שם אא"כ ע"י עמל גדול וער בגלול סבל הלרות והכתיאש מהם לעצודת ה' לשרידים אשר ה' קורא וסחם א"י חכמה ויראת חטא מלויין צה עד שמחוכם משיגים כבוד צורחם וחוכים להנות מזיו השכינה וכו' עכ"ל. בלשון זה מצואר שכל מה שאמרו חכמים צענין הדירה בא"י ובאיסור היציאה משם אין כוונתם כלל לחלק דוקא צין א"י לחו"ל אלא החילוק הוא צין המקום שמלוי יותר חכמה ויראת חטא כדכתב טעם איסור היציאה מא"י לחו"ל בשביל שבח"ל אין מלוי חכמה ויראת חטא כמו בא"י ושחם נמלל צחו"ל מקום שמלוי יותר חכמה ויראת חטא דינו שם כא"י לענין זה. ומה שאמרו בלשונם ז"ל החילוק צין א"י לחו"ל הוא צצביל שצצרו צהוב שצסתמל צחו"ל מחמת שסובלים שם הרבה גלות ולרות אין מלוי כ"כ חכמה ויראת חטא וזולת זה אין חילוק צין א"י לחו"ל,

אלה על ההליכה שאינו מעיקר המאור, והרבה פלפלו האחרונים צעם זה ואין להאריך, אבל העצמים שכתב המהר"י שביאו לידי כך לחלוק על דעת רבו שאמר שהרא"ש סמך על דברי ר"ח, הנה נוחזי אן מה שביא הרא"ש הדינים דהכל מעלין אף צוה"ל אין ספק שלא נעלם מהמהרש"ם ז"ל רבו של המהר"י דברי הרא"ש במקומו באותה הסוגי' ופי"כ ל"ל דמחלק בין אלו הדינים דהכל מעלין שם אינו סובר כר"ח ז"ל אבל בעיקר המאור של הדירה והישוב בא"י סובר סברת ר"ח ז"ל וידים מוכחות טובא לזה ממה שביא הדינים דהכל מעלין והשמיט לגמרי כל הדינים של הדירה והיציאה מא"י כאשר הארכתי לשל צעמי ונימוקי לחלק בזה, וא"כ צוודר לעלות לא"י שפיר כתב המהרש"ם ז"ל שסמך על סברת הר"ח ז"ל, אבל עיקר טעמו של המהר"י מה שהלך צוה על דעת רבו הוא בשביל שראה את כל דברי הר"ח צוה לדברים תמוהים מאוד ואינם אלא הגהות תלמיד שא"א לסמוך עליהם. וא"כ לפי מה שכתבתי לשל כי דברי הר"ח ז"ל חיים המה למואלהם ממקור מים חיים של תורת הר"ח ז"ל ונתייבשו דבריו ז"ל צעמו"ד והרבה פוסקים פסקי כוותי' כמו שהוצא בכה"ג ובשאר פוסקים ולכן אף דפליג עלי' הרא"ש בזה דהכל מעלין מ"מ בשאר הדינים שהשמיט אותם הרא"ש שפיר אפשר לומר שסובר סברת הר"ח ז"ל, ובלא"ה כיון שנתייבשו תמוהותיו של המהר"י טעבורם דחה דעת רבו ז"ל חו"ל חן הלכה כתלמיד נגד הרב, ועכ"פ אין צדינו להכריע, ואף לפי אותו הפי' שפירשתי בדברי ר"ח שמי שטומד בנסיונו בא"י ואינו חושא שם כלל ומקיים כל המצוות שמה גם הר"ח מודה שזכות גדול צדי דאף אם נמא דליכא מאור בעלם היציבה ומכש"כ צוה"ל מ"מ זוכה שם הרבה הן במצוות התלויות בארץ והן בשאר מצוות שהשמיט שם יותר, מ"מ כיון דרוב בני אדם אין יכולין ליזהר חוה הצוודר לעלות כיון שאמרו חכז"ל אל תחמין בעצמך ואשרי אדם מפחד תמיד וגם שכל זמן שהוא בחו"ל אינו מחויב להביא עצמו לידי חיוב כאשר הארכתי למעלה לכן לא חשבו הרא"ש ז"ל לגדרי מצוה אלא כאשר נדרי הרשות שמועיל התרה. ומה שהשמיטו הרא"ש והטעמו"ע גם הדינים של איסור היציאה מא"י אף ש"א שגם הר"ח ז"ל לא אמר אלא על היושבים

אמנם גם המאורי בזה שלפני זה שכתב מאמר הנזכר שמה העתיק המנהג דהכל מעלין וכו' כלורתה ופירשה כמו שאמרו בגמ' גם כתב דכמו שהדין שכופין זא"ז מחו"ל לא"י כך הוא הדין שכופין זא"ז מא"י לירושלים, גם הביא אח"כ הדינים מאוצה מעות נותן לה אם ממשות א"י או ממשות קפודקיא, ונראה מזה שצאלו הדינים דהכל מעלין גם הוא ז"ל סובר שכוונתם על א"י וחז"ל דייקא כדעת שאר הפוסקים מדכתב שם סתמא א"י וחז"ל ולא העיר שם מאומה צביאורי, ודוחק לומר שסמך על מה שכתב בסוף המסכתא דבין הדירה בא"י ואיסור היציאה משם שאינו סובר על א"י וחז"ל דייקא אלא על מקום דמזוי יותר חכמה ויראת העל, ועוד שהרי כתב שם דכשם שהדין הוא מחו"ל לארץ ישראל כך הוא הדין מא"י לירושלים, וא"י וירושלים צוודאי הוא דוקא, וא"כ גם חז"ל וא"י הוא צוונת חדא כמו א"י וירושלים שמדמה אותם זה לזה, ונראה שמחלק בין אלו הדינים דהכל מעלין לשאר הדינים שאמרו בגמ' צענין הדירה בא"י ואיסור היציאה משם, וכעין שכתבתי בדעת הרא"ש והטעמו"ע שהעתיקו הדינים דהכל מעלין והשמיטו כל הדינים שאמרו חכז"ל בדירת א"י ובאיסור היציאה משם וכתבתי העצמים לחלק, ונראה שגם המאורי מחלק צדינים אלו או מעטמים שכתבתי או מעטמים אחרים שלא נודע לנו וסתם הדברים.

צב

והנה נחשו' הרא"ש כלל י"צ דמי שגדר לעלות לא"י יש לו התרה כשאר נדרים והוצא דין זה בשו"ע וי"ד סי' ר"ח סעיף ל"ו וכתב ט"ז המהר"י צח"צ סי' כ"ה שמירו הרב מהר"ר שלמה סאגוש ז"ל אומר שטעמו של הרא"ש משום דחז"ל לשיעת ר"ח דעבשו אין מצוה לדור בא"י ולפיכך אמר שיש לגדר הזה התרה כשאר נדרים, והמהר"י שם האריך לחלוק על רבו צוה שא"א לומר שסמך הרא"ש על דברי הר"ח כי דבריו תמוהים ואינם מיוסוד דברי התוס' ולא מר"ח אלא הגהות תלמיד ולאו דסמכתא היא והרא"ש אינו מציאו אלא אדרבה הביא הדינים דהכל מעלין אף צוה"ל ולכן חידש טעם אחר על הרא"ש מ"ש שיש לו התרה בשביל שלא נדר על הדירה

בחז"ל שאין מלך שילכו לא"י אבל הדרים שם אסורים ללכת, אין זה דבר מוחלט ואדרבא כבר הבאתי שגם הכה"ג והתומת ישרים שהידשו זה כתבו שטפ"י הסביר מאותו העם שכתב ר"ח גם להדריס שם אין איסור ללכת אלא שמחמת איזה קושי' נחית לזה שאפשר לחלק בין יושבי חז"ל ובין הדריס בא"י, וכבר הארכתי ליישב קושי' זו דלק"מ ונודע מ"ש הרא"ש ז"ל במד"ק בשביל קושי' לא יספור דין ושערי תירוצים לא נעטלו.

צב

שוב הצוננתי כי צעיקר הקושי' שהקשה בתומת ישרים מהך עובדא דר"ח בשילכי כחוצות שצביל קושי' זו נחית לחלק בסדרת הר"ח בין החיוב לעלות ובין החיוב שלא ללכת הכה עובדא זו דר"ח היא גם צירושלמי מו"ק פ"ג הל' א' שהביא אותה המעשה השאלה והתשובה הכל כלשון הש"ס צבלי בשלכי כחוצות אלא שזה נוסף שמה שמבאר שאתו השואל הי' כהן כמו שהתחיל לומר חד כהן אחא לגבי ר"ח ופירשו שם כל מפרשי הירושלמי דלכן לא הניחו ר"ח ללכת צביל שכהן מחבר על עומאת הכהנים וגזרו עומאת על חויר ארץ העמים, ובאמת כן הוא הדין בגמ' צעירוצין ובע"ז וכן פסקו הר"י"ק והרא"ש והשו"ע צבי' שס"ט, וא"כ לפי דברי הירושלמי אין התחלת קושי' על הר"ח מאותה העובדא דשאני בכא שכהן הי' ואית צי' עממא אחרינא מגזירת חכמים על חויר ארץ העמים, ואדרבא מירושלמי יש ראי' להיפך מדאילטריך להשמיטנו שכהן הי' שמע מינה דצביל כל אדם מותר והיו צרשות חכמים וע"ז הביא אותה העובדא דר"ח. אלא שלכאורה עדיין י"ל דכיון שהצבלי לא הזכיר מזה שבי' כהן ש"מ דסבר שלא הי' כהן ויש משם ראי' לכל אדם ונמא שביא פלוגתא בין הצבלי והירושלמי, ונודע שדעת הצבלי עיקר. אבל הוא דוחק לחדש פלוגתא במילואות בין הצבלי וירושלמי אם הי' כהן או לאו, וזפרט שהתומת ישרים צעלמו סי' ע"ב כתב שאין לדחות הירושלמי אלא היכא דפליג אגמרא דידן צפי' אבל אם בגמ' דידן הוזכר טעם אחר וצירושלמי טעם אחר וכפי טעם הירושלמי יולא דין אחר אין

לדחות הירושלמי מפני שלא הוזכר טעם זה בגמ', והביא דבריו אלו הכה"ג צבלי התלמוד סי' ס"ח ולא כתב שם פרעור ע"ז. וכן נראה דעת הצ"ח וי"ד סי' שפ"ז שהביא שם הלכה מן הירושלמי וכתב דאטפ"י דתלמודא דידן אינו מפורש ילמד סתום מן המפורש. ולשון הר"י"ק צבילי עירוצין דכיון דסוגיין דגמרא דידן להיתירא לא איכפת לן במאי דאסרי בגמ' דבני מערבא דעל גמ' דידן סמכין דתירא היא ואינהו הוי צקיא בגמ' דבני מערבא ואי לאו דקים להו דהוי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא היא לא קא שרי לי' אינהו עכ"ל. ומבאר בזה דאך צביל שהחזירו צפי' מה דאסרי הם ע"כ דפליגי עלייהו וכמ"ש הפוסקים בזה שהתלמוד ירושלמי הי' שגור צפיהם ועפ"י רוב אותן האמוראים שצביל צבלי כמה אותן האמוראים עמם שצביל ירושלמי אבל היכא דלא פליגי צפירוש אלא שסמכו ולא פירשו אפשר דסמכו בזה על הירושלמי כמ"ש הצ"ח ילמד סתום מן המפורש וכדאמריין בגמ' פסחים ד' מ"ח ע"א שתיק לי' במתני' ואהדר לי' במכילתא אחריתא והאריך בזה הכה"ל בתשו' סי' קמ"א לבאר שהמשניות והברייתות סומכות זע"ז פעמים שזו מארכת וזו מקצרת ופעמים איפכא, ועד"ז י"ל גם בזה השמטת שהשמיטו צבלי לפרש שאיש פלוני כהן הי'. והעיקר שהתומת ישרים מדויל ידו' משתלם שהוא צעלמו סובר צפי' כלל זה לעיל וא"כ צחנס הקשה מאותה העובדא דר"ח שמבאר צירושלמי שכהן הי'. וכבר כתבתי בלאו הכי ציבור מספיק לפענ"ד דלא קשה מידי מזה על הרא"ש והשו"ע אם סוצרין שאין איסור עכשיו ציבורא מא"י לחז"ל, והארכתי במה שאפשר לתרץ דצריכס ז"ל.

גם י"ל שבי' להם קלח הוכחה מר"ב שי"א מא"י וחזר לצבל כמבאר צירושלמי צרכות פ"ב הלכה ח' וברש"י צ"ק דף ק"יז ע"ב הראה מקום לדברי הירושלמי האלו חז"ל הירושלמי שם אחא לגבי ר"י א"ל צר נש דאימ' מבסרל לי' ואיתתו' דאצו' מיקרא לי' לכן ייזיל לי' א"ל ייזיל לכן דמוקרין לי' נחית לי' כהנא מן כן דמליק אחון אמרין לי' לר"י הא נחית כהנא לצבל אמר מה הוב מיזל לי' דלא מיסב רשותא אמרין לי' הכיח מילתא דאמר

זוהי איסור גמור אלא שאין זה כראון חכמים, והגם שכתבתי שאפשר לדחוק גם זוהי, אבל עכ"פ אין קושי' על הראש"ש והטור ושו"ע שהשמיטו הסוגי' דב"ב ואפשר לפרש טעמם ונימוקם כאשר כתבתי, ויוכל להיות שהי' להם סניף גם מאלה הדברים שכתבתי פה.

צד

ובב"ש שזכרתי אית' בי' טעמא אחרונה שאסור ללכת לחו"ל עבור הגזירה שגזרו עומאה על ארץ העמים הכה מצוה בגמ' עירובין דף מ"ז וע"ז דף י"ג שאין היתר אלא לאורך מצוה כגון ללמוד תורה ולישא אשה ובתום' שם צ"ז מחלקין בין דעתו לחזור או דעתו להשתקע ודין זה שזכרנו נראה לכא' שהוא גם צריף וראש"ש ה' עומאה כהנים גם צעוש"ע יו"ד סי' שס"ע כ' צפי' דכל ארץ העמים אסור לכהן ליעמא בהן, אמנם צפריהם ס"ק ג' כתב דהטעם הוא מפני שהעכו"ם קוצרים מיתיהם ככ"מ ויש לחוש שמא יגע צרגליו צבצר המה או צעלם, והציא ע"ז צסס מ"ו שאך צזמן שהי' א"י צעברה הי' איסור זה לכהן לילך מא"י לחו"ל וכן כתב הצ"ח והעו"ז צס"ק ד' והצ"ח צס"ק צ' שאין איסור זה אלא צזמן שהי' א"י צעברה ולא הי' החשש של קצרי עכו"ם אלא צחו"ל והפוסקים הביאו גם כן מהמהרש"ל, וצחידושי רעק"א שם כתב דעכשיו לא נהגו ליזהר ולירד להחיר מטעם אחר יעיי"ש צסס הריק"ש.

ובשו"ת שצות יעקב ח"א סי' פ"ה הרבה לחמור על הצ"ח והצ"ח ועו"ז שכתבו שאין דין עומאה ארץ העמים נובה אלא צזמן שהי' א"י צעברה דמאין ילא להם להחיר זה נגד כל הראשונים כרי"ף והראש"ש והעושו"ע שהעתיקו דינים אלו א"כ משמע ודאי שדעתם שנובה צזמן כזה דא"כ הי' להם להשמיטם כדרכם שלא לכתוב הילכתא למשיחא, ומה שנוכחים שהרבה כהנים מפזרים ומפורדים צארץ העמים הוא צשביל השיעבוד והפרנסה וכדומה שא"ל צענין אחר ע"כ נחפצו הכיתר כמו שמתר לדון ולערער עמדם ולעמא צעומאה דצריהם משום דהוי כמאיל מידם,

לך הוא הוב נטילת רשות ידי' ע"כ. וצמח דאמר דאומי' מצטרא לי' פירשו המפ' שהוא לשון צושה שהי' צוש צמה ששאלו אותו מה קלא צשמיא ומחמת אותה הצושה הלך לחו"ל, גם ר"י לא שאל כלל על עיקר הליכתו לחו"ל אלא על מה שהלך בלא נטילת רשות ואחר שהשיבו לו שזה הי' נטילת רשות לא שאל יותר ונראה מזה שאין איסור כי לא הי' עובר ר"כ איסור מחמת צושה. ודברי היענ"ץ שנראה שהעמים צזה טעם שלא הי' אותו הדור מוכשר לקיום התורה צא"י כמו דורו של התה"ד אינו מוכן כי הי' צמיתות דר"י ותלמידיו והרבה תלמידים צאו מצבל ללמוד צמיתות דר"י כמ"ש התום' צמס' קידושין דף כ"ע ע"ב ד"ה הא, גם ר"כ צעלמו לא התאונן אלא על מה שצא רק מאומת מלכות, אבל זה ודאי שהי' שם צמקום תורה וקדושה ע"ומה צמקום הקודש צא"י ומחמת צושה לא חש לחזור לחו"ל ונראה שאין צזה איסור. גם צר"מ מצינו בגמרא ע"ז דף י"ח ע"ב שמחמת כיסופא ערק ואלז לצבל יעיי"ש בגמ' וצרש"י, הגם שאין כ"ז ראיות צרורות כ"כ כי א"ל לידע צאותה הצושה עד היכן היו הדברים נגיעים אבל יש קאט סמך לדבר שלא הי' מזדמן להתגאים והאמוראים הקדושים לעשות איסורא. וצפרע לדעת הרמב"ם פ"ה מה' מלכים ה' ט' שמחלון וכליון מחמת לרה גדולה ילאו צאופן שמתר ללכת מן הדין ואעפ"כ נתחייבו כל' למקום צעבור שאינו מדת חסידות ללכת אף כשהוא מחמת לרה גדולה, וא"כ צוודאי הקדושים האלו לא היו צצקי לחסידותי' מחמת צושה, ונראה מזה שצברי שאין זה אלא צזמן שהיו ישראל שריון על אדמתם ואין ללמוד משם על זה"ל. גם כיון שצמחו חכז"ל הדברים שמחמת צושה עשו צר"מ ור"כ מעשה רב ללכת מא"י לחו"ל, גם צלשון דאומי' מצטרא לי' לא ציאריו השיעור, וא"כ אם צאלו לחלק בין עמא רבה לווער נחת דצריך לשיעורין ותורת כאו"ל צידו, ונראה מזה שאין חילוק בין העעמים ואין איסור צצבר צזמן הגלות. גם מסוגיא דמוע"ק שהצבתי לעיל קאט הוכחה דכל נסיוות מא"י לחו"ל אם יש לו עכ"פ איזה טעם כ"ד היו צרשות חכמים זולת אם אין לו שום טעם אלא לשוע צשביל להשתעשע צתענוגים וחמדה צאותה המעשה שחוצ ארץ חמדה זה ודאי הוי ממאס צארץ חמדה, ואעפ"כ לא אמרו גם

עכשיו אלא שהגזירה שגזרו עומאה על ארץ העמים לא בטלה ואסור לכהן ליסע מא"י לחו"ל מפני גזירת העומאה.

ובעיקר הדין שהחמיר נגד כל גדולי האחרונים אשר אנו נמשכין אחריהם בכל ההוראות וכולם מתנגדים בסגנון א' להקל בזה לר"ך להצונן דמ"ש שהוא נגד כל הראשונים והשו"ע הנה גם כמה ראו את כל דברי הראשונים והשו"ע ואין דרכם לדחות כל דברי הראשונים והשו"ע בלי טעם, ואף במקום שחולקים לפעמים על השו"ע או על איזה מהראשונים מבררים טעמים ונימוקים אבל לא לדחות בגילוי דחיתתו בלי שום טעם וראי' וכאן אדרבה הנה אנו רואים שהב"ח והפרישה העמידו דבריהם על דברי הטור שכתב שכל ארץ העמים אסור לכהן לעמאות בהן וע"ז כתבו פ"י בזמן שהי' עהרה בא"י, אם כן לא באו לחלוק אלא לפרש דבריהם. גם א"ח לומר בזווגתם ז"ל שפירשו דברי הטור והשו"ע שכתבו דינים אלו רק על הזמן שהי' קודם החורבן או הלבחא למשיחא שהלא ידוע לכל שאין כותבין הלבחא למשיחא, ואם נמלא לפעמים ברי"ף או ברא"ש איזה דין שאין יודעין לכאורה איזה י"מ ממנו בזמן הזה נשתברו כמה קולמוסין לבקש איזה י"מ כי זה ברור בפי כל שאין מציאין הלבחא למשיחא ובפרט בשו"ע שדודאי אין מציאים אלא הלכות השכיחים וא"א להעמים בזווגת כל אלו הגדולים שמפרשים דברי השו"ע על הלבחא למשיחא. ומה שהעתיק השב"י מהב"ח והפרישה שכתבו שזה דוקא בזמן שהי' א"י בעהרה וישראל יושבין על אדמתם, הנה חיצות אלו וישראל יושבין על אדמתם הוסיף השב"י מדילי' ואינם לא צ"ח ולא צפרישה ולא צטו"ז ולא בש"ך אלא שלפי הצנחו שהבין השב"י בדבריהם שכוונתם על הזמן שקודם החורבן שפיר הוסיף צמלות אלו לבאר הכוונה, אבל לפענ"ד הדברים תמוהים לפרש ככה.

צה

ונלפענ"ד והנה השב"י הביא צעמנו דברי הרמב"ם במקום שכתבו בו כותים בא"י הרי זה מעמא בארץ העמים עד שיצדוק שמא קצרו בו נפלים אלא

משא"כ כהן הדר בא"י ואינו מן האורך לדברים אלו לילך לארץ העמים אסור לילך מפני עומאה של דבריהם. וכחז עוד דאע"ג דאי נימא דבזה"ז בטלה קדושת הארץ כיון שאינו ציד ישראל מ"מ אין צדינו לעשות גזירה חדשה לגזור עליו עומאה בארץ עכו"ם ובפרט לפימ"ש התוס' צנזור דף נ"ד ע"ב ד"ה ארץ העמים דלכך גזרו עומאה על ארץ העמים כדי שלא ללאת מא"י לחוץ לארץ או מפני מתי מבל עיי"ש, ואף דהרמב"ם פ"א מה' עומאת המת כתב דין ז' וז"ל: מקום שכתבו בו כותים בא"י הרי זה מעמא בארץ העמים עד שיצדוק שמא קצרו בו נפלים עכ"ל, מ"מ צדיקה מהני, משא"כ בארץ העמים דהיא גזירה שזה בכל מי יצטל גזירה זו בזמן הזה, וע"כ סיים שהוא פשוט שהאחרונים שגגו בזה ואין שומעין להם להקל בזה ואסור לכהן לילך מא"י לחו"ל מפני העומאה.

ובשבות יעקב ח"צ ס' ז"ח העתיק תשובת חכם א' מחכמי פראג שהתוכנה עמו במה שאוסר בזה נגד כל האחרונים שמימיכהם אנו שותים ה"ה המהרש"ל והב"ח והטו"ז והש"ך, וכחז עוד דבפרט לפי טעם התוס' דגזרו על ארץ העמים בשביל ישוב ארץ ישראל בזמן הזה ליכא מלוה לדור בא"י כמ"ש תוס' סוף כתובות דעכשיו אין מלוה לדור בא"י, והוא ז"ל השיב לו תיכף באותה תשובה דבמה שכתב שהחמיר נגד כל האחרונים אשר מימיכהם אנו שותים אינו יודע למה שקול צעניו כ"כ דעת גדולי האחרונים מיתר דברי ראשונים ברי"ף והרא"ש והטור והשו"ע שהעתיקו דינים אלו וא"כ בדברי דוהב בזמן הזה. ובמ"ש דלפי הטעם שכתבם שגזרו בשביל ישוב א"י עכשיו בטל הטעם שאין עכשיו מלוה לישוב א"י ע"ז כתב דהרי דבר שנאסר צמנין אפילו נחבטל הטעם הגזירה במקומה עומדת, וע"כ סיים שהוא ברור דדין ארץ העמים נובח בזמן הזה עיי"ש. ורואים אנתנו בדברים אלו שזה שניהם שווים שסברי כדעת ר"ח שכתבם שכתבו אין מלוה לדור בא"י כי לא השיב לו השב"י כלל שאין הלבח כר"ח ולא נחבטל הטעם של ישוב א"י אלא השיב לו שאף שנחבטל הטעם לא בטלה הגזירה בשביל שנאסר צמנין, א"כ מודה גם הוא שהטעם של מלות ישוב הארץ בטל

שנתנו שם אמר גוזר אני על העליונים שירדו ועל התחתונים שיעלו וכן הוית לי, ר"ל שהמת קף מן הקרקע ועלה למעלה והעל מת וירד למטה. והרי שעי' נסי ניסים ורו"ק אמתיו עיבר רשבי' את המקום שהי' בו ספק עומאה. ומה שסמכו זה על רוכ"ק ונסים ציאתי במק"א דעת הפוסקים דמה דכללא הוא שאין סומכין בכלכל על נזואה זה אינו אלא דמה שהספק הוא בכלכל וחורב לא נשמים היא אלא לברר עפ"י שכל אנושי, אבל מה שאינו ספק בכלכל אלא ספק צמיתות אפשר לסמוך על בעל רוכ"ק אמתיו כרשבי' ודכותי, וגם זה אינו ספק בכלכל אלא צמיתות אם יש שם מת או לא.

ועב"פ הכה גם רשבי' הי' אחר החורבן ובי' כל העיר מוחזק בעברה או בקבלה איש מפי איש או ע"י דייקה, רק מקום א' הי' צעיר שהי' בו ספק עומאה וערחו הכהנים לאקופי שלא ליכנס במקום שיש בו ספק עומאה וגם אותו המקום עיבר רשבי', ועכ"פ הי' עדיין מקומות מוזדקין ועומדין בחזקת טהרה והיו זכרים הכהנים שלא לילך במקום אחר. גם הארז"ל הי' צימי בבי' וידע מה בחשוכא כמו צנהורא ויכול הי' לעבר את המקומות ע"ד שעשה רשבי'. ועכ"פ זה ודאי כי זמן רב אחר החורבן נמשך עברה זו בא"י שהי' מקומות ידועים שאין בהם שום ספק עומאה, והיו זכרים הכהנים שלא לדרוך כף רגלם על מקומות שיש בהם ספק עומאה, ואז צודאי הי' אסור לבקן ללאת לחו"ל ודורות האחרונים אנו רואים ברור שכל המקומות הנקחים מן הערלים אין דורש ואין מצקש לצודקס מספק עומאה וגשחכח דייקה זו לגמרי ממיעוט החכמה שנתמעטו הדורות ואין יכולים לצדוק בדדיקה קשה כזו, והערלים מלאו את כל הארץ צתועצותיהם ואין שום מקום מוחזק בעברה כמו שהי' דורות הראשונים וממילא פסקה העברה בענין זה בא"י ודינו לענין זה כמו ארץ העמים כמו שהביא השב"י בעלזא דברי הרמב"ם וקלקלתינו תקמיתנו שעכשיו אין איסור לבקן ליסע מא"י לחו"ל כי אין נ"מ בעברת המקום לענין זה בין א"י לחו"ל ואין לנו גילוי דעת בפוסקים מתי פסקה העברה הזאת בארץ ישראל שהי' להם דורות הראשונים וכיון שזמן רב אחר החורבן הי' עברה

שדחה זה דמ"מ דייקה מהני, ומלא דקודם דייקה אין נ"מ במקומות ששכנו בו ערלים בין א"י לחו"ל. והנה כמעט כל המקומות שבא"י שכנו בו ערלים אלא שהרבה מקומות קנו ישראל מיד הערלים, ועכ"פ היו נריכים דייקה שלא יבי' להם דין עומאה כמו ארץ העמים ולא שמענו זה כמה דורות שהיו צודקין הקרקעות בא"י אם שכנו בו איזה פעם ערלים וגם כהנים דרים בקרקעות כאלו, ולדברי השב"י יש חיוב דייקה בכל אלו הקרקעות ובלא דייקה אסור ליכנס לשם כמו שאסור לילך לחו"ל. אמנם צמית נראה שכל דבר שצריך דייקה מדינא אין אנו צקיאוס בדדיקה ועי' בעור יו"ד סי' י"ז שהביא דברי הב"ה שצ"מ שהזכיר שם דייקה דמ"א דדורות הראשונים דרצן קמאי היו חכמי וצקיאוי בדדיקה אבל השתא ליכא למיקם אדייקה, ובבי' הביא בשם רש"י ז"ל דפליג וכתב ולי"ג שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ומותר לסמוך עליו דכתיב אל השופט אשר יביח צימים הכם. ובד"מ שם ס"ק י"א הביא דברי האו"י שכתב דמ"ש רש"י ז"ל אין לדיין אלא מה שעיניו רואות לדורו הוא דכתב ולכיוולא דדורו שהיתה בהם תורה גדולה וצדורה וחכמה יתירה וחס ראויים להורות וצני דורס היו יכולים לסמוך עליהם, אבל עכשיו צימינו שצטענותינו נתמעטה התורה ואצדא החכמה משבחה אני את הערלים שלא יסמכו על חכמתם לצדוק וכו' עכ"ל יעו"ש. וא"כ דורות שלאחריהם שנתמעטה יותר התורה והחכמה ודייקה זו של קצורת המת היא דייקה קשה כמו שרואין צמשנה פט"ז דהלכות ובשאר מקומות, ובשנה דף ל"ג ע"ב כשיא רשבי' מן המערה אמר איכא מילתא דצני לתקוני אמרו לי' איכא דוכתא דלית צי' ספק עומאה ולית להו נערא לכהנים לאקופי, אמר איכא איניש יודע דליתחזק בהא עברה, ופירש"י ז"ל כהאי שוק מימיו שלא הי' בית הקברות גמור ולא ניתן לפנותו, א"ל הכוה סבא כלא קינץ בן זכאי תורמוסי תרומה, עבד איכו נמי הכי כל איכא דהוי קשי עברה וכל איכא דהוי רפי צינייה ופירש"י ז"ל הי' מקנן תורמוסין ומשליכין שם ונעשה נס ולק המת במקום שהוא שם וליינו למקום הקבר. וצירושלמי פ"ע דציניית הל' א' הביא שאחר שעיבר רשבי' את העיר העמין שם נכרי א' מת ופסח רשבי' צרוה"ק

על עומאתם בחיבורים בארץ עמים עוי"ש ולפענ"ד מ"ש להשיג על הנ"ל לפי מ"ש תוס' נזיר כ"ד ע"ב אחד שינוי' דמשה גזרו עומאה על ארץ עמים משום מחי מצול והרוגי גולה א"כ ס"ל הא דאמרין בצנחם קי"ג דבא"י פינהו משם היינו שעשו כן צנוה כדי לעבר א"י משא"כ בחו"ל וא"כ י"ל זה ה' בימיהם דהרוגי נ"ג שצחורבן א' פינהו עושי עהרות שצבית שני אצל אחר חורבן בית שני בעו"ה שהרצו חללים בארץ ומי פינו מאז וע"ע וא"כ מה לי א"י ומה לי חו"ל ואין איסור לכהן ללאת משם לחו"ל דמ"ש, אצל לאידך טעמים א"כ י"ל דלענין פינוי עצמות און חילוק בין א"י לחו"ל דלעולם תלין שפינו העצמות ולא נשאר להם שארית בארץ וכמ"ש לעיל דמ"ש ר"ל עילה מלאו יעיברו א"י לאו דוקא א"י אלא כל המקומות ורק עומאה גזרו על ארץ עמים משום טעמים אחרים א"כ עדיין הגזירה במקומה עומדת ואסור לכהן ללאת מא"י לחו"ל עכ"ל.

והנה לשוני ז"ל זע"ג כמו שאכתוב ודבריו סתומים וקולר בלשונו ולא ביאר כוונתו מה צבי בזה אם לפרש שיש פלוגתא בזה בין גדולי האחרונים עם הראשונים ז"ל ע"ד שכתב השב"י אלא שהוסיף לבאר שורש פלוגתתם, או לא נחית בזה אלא להשיג על השב"י כמו שהוא בתחלת דבריו שהביא מ"ש השב"י עי"ז להתיר לכהן שהוא בחו"ל לטמאות עצמו בעומאה דרבנן דאין מוסיפין עומאה על עומאתם בחיבורים בארץ עמים ועי"ז הביא אח"כ מ"ש להשיג על הנ"ל ור"ל דכיון דאף האוסרים לכהן ללאת עכשיו מן הארץ אינו מטעם חשש עצמות המתים דתלין שפינוהו אלא מטעמים אחרים לכן אף לדברי השב"י שאסור לכהן ללאת לחו"ל מ"מ כיון דאין הטעם בשביל חשש עומאת מת אין זה עומאה בחיבורין ואסור להוסיף עומאת מת וכדומה שהוא עומאה אחרת וגם השב"י לא כתב טעם הקולא אלא בשביל שהוא עומאה בחיבורין כמו שהוא במזיר דף מ"ב ובשאר מקומות וכן נראה משמעות דברי החת"ם אלא שקולר פה בלשונו.

והנה צמה שהקיל השב"י בכהן בחו"ל בעומאה דרבנן חלקו עליו הפוסקים גם מטעמים אחרים

זו בא"י וה' נזהר דינים אלו בכהנים ע"כ לא נמנעו הראשונים להביא דינים אלו כי אינם משמיעים אלא מה שאינו נזהר כלל אחר החורבן אצל זה אינו תלוי דוקא בזמן החורבן אלא בזמן שה' להם עברה זו או ה' להם מליחות לעסוק בעברה זו, ואולי ה' כן עדיין גם בימיהם ז"ל, ולזה כתבו הגדולים ז"ל בפירושם שזה קאי על הזמן שה' עברה בא"י ואין כוונתם על קודם החורבן אלא על הזמן שה' בא"י מקומות בעוה"ס מספק עומאה וכמ"ש השב"י בעצמו מדברי הרמב"ם דמהני בדוקא וא"כ כ"ז שהיו עוסקים בא"י בדוקא זו ה' שם מקומות בעוה"ס מספק עומאה אצל בדורות האחרונים שפסקה בדוקא זו לגמרי כאשר עינינו הרוחות שאין דורש ואין מבקש וכל המקומות היו דרים שם ערלים ועכשיו דרים שם אף כהנים ולא יזכר ולא יפקד ולא יעלה על לב לעשות אף בדוקא כל דבר זה כמה דורות וע"כ שדורות האחרונים פסקה בקיאות בדוקא זו ונכונים דברי האחרונים ז"ל שעכשיו פסקה עברה זו בא"י ואין שום פלוגתא בין גדולי האחרונים והראשונים זל"ה"ה וכאז"ל על מקומו יבוא בשלום, ומהתימה על השב"י הא"ך שם כל גדולי האחרונים ז"ל שמפיהם אנו חיים כמתמידין או כחולקים על כל הראשונים בלי שום טעם וראי', ולפענ"ד הדברים צרורים כמו שכתבתי, ולדינא כיון שהמהרש"ל והב"ח והפרישה והש"ך והעו"ז כולם מתנגדים בסגנון א' וכתבו לדבר פשוט שעכשיו מותר כדאי הם לסמוך עליהם בפרט במילתא דרבנן אף שלא בשעת הדחק.

צו

אחרי כותבי כ"ז ראיתי בשו"ת חת"ם יו"ד סי' של"ז באמלע התשובה הביא דרך אגב עיני זה חז"ל והנה בשו"ע יו"ד סי' שס"ח כל ארץ העמים אסור לכהן לטמא בהן וכתב הש"ך והעו"ז דצוה"ז ליתא להאי דינא, והגאון בשב"י השיג עליהם דמ"ש דנהי דכהנים שגולה אנוסים הם בעומאה דרבנן בארץ עמים מ"מ כהן הדר בא"י ויואל לחו"ל עובר איסור דרבנן ומש"ה הורה דכהני חו"ל מותרים לטמאות עצמם בעומאה דרבנן דאין מוסיפין עומאה

והרא"ש נגד דעת הרמב"ם אלא שאינו מוצן להם
לא הביא צ"י שום מקור לדין זה.

צז

אבר בעיקר הדבר שכתבתי למעלה שדעת הרי"ף
והרא"ש הוא לאיסור צה"י כיון שהעתיקו
דינים אלו נמשכתי צד אחר לשון השצ"י שכתב כן,
אבל שוב אח"כ התבוננתי דאין ראוי מדברי הרי"ף
והרא"ש כי לא נמצא בדברי הרי"ף והרא"ש אלא
בה"י קטנות סוף ה"ל עומא וכן במס' ע"ז שם
במקומו העתיקו הברייתא שצגמ' ע"ז דף י"ג הולכין
ליריד של גוים ולחקון מהם וכו' וכוחו ומעלה
בערכאות שלהם שהוא כמליל מידם ואם היה כהן
מיעמא צה"ל לדון ולעשר עמם וכשם שמיעמא
צה"ל כך מיעמא צביה"ק, צביה"ק ס"ד אלא צבית
הפרס דרבנן ומיעמא ללמוד תורה ולישא אשה ועיי"ש.
ואין מח ראוי דסברי דנוכח צומנס האיסור לכהן
לילך מא"י לחו"ל דמה שהעתיקו הדין דמותר לכהן
לילך לדבר מזבח אין זה אלא העתקה לשון הברייתא
שממנו למדו דכשם שמיעמא צה"ל כך מיעמא צבית
הקצרות ולא חשו להשמיט מלשון הברייתא מה שהזכירו
באמצע מדין כהן צה"ל אף אלו היו סוברים שאין
צבית נ"מ צה"י יען שממנו נלמד לדין עומא צבית
הקצרות כמו שאמרו צבית כשם וכו' שג"מ צה"י.
וגדולה מזה כתב צנכה"ג צס"י כ"ח הגה"ע ס"ק
ג' במה שהעתיקו הרי"ף והרא"ש במשנה דכוסו
הדם נוכח צה"ל וצה"ל צפני הבית ושלא צפני
הבית צה"ל אלא לא צמודשין דאף שאין דרכם
להביא אלא מה שהובא צה"י אין צדק כלום דכיון
דמילתא אגב ארחת הוא דכתבו לא חשו וכתבו
אע"ג דלא נ"מ האידנא וכיו"צ כתב שם הכנה"ג
במה שהעתיקו הך דהוי נבילה ומעמא במשא וע"ש,
וא"כ ק"ו צבית שלמדו ממנו דין שהוא נ"מ גם
צבית"ז בודאי דאפשר לומר דכתבו אגב ארחת ולא
חשו להשמיט. וקצת ראוי לזה שבקיטור פסקי הרא"ש
סוף ה"ל עומא הביא הדין שאיסור לכהן ליכנס
לבית הקצרות אפילו לבית הפרס והשמיט לגמרי
האיסור לילך לחו"ל אלא שבפ"ק דע"ז הביא גם
בקיטור פסקי הרא"ש כלשון הברייתא שמוחר לכהן

שבי' החת"ם, וצאמת השצ"י בעלמנו לא סמך על
הוראתו צבית דשם צאמת התשובה צה"א סי' פ"ה
אחר שביאר דעתו להקל צבית סיים אף ורק שלא
מלאני לבי להקל בדבר שנתפשט איסורו ולא נמצא
באחד מן האחרונים שמקיל צבית ולא הקיל בדבר
אלא במקום שגדול כבוד הבריות דכנה"ג אמרו
שדוחה עומא דרבנן וצ"ל אונס וכדומה כתב לקולא
זו לאיטרופי לשאר עממי לא זולת יעיי"ש, והחולקין
חולקין עליו לגמרי ואין להאריך פה צבית. אמנם מ"ש
בחת"ם דהלכה זו אם מותר לכהן ללכת מא"י לחו"ל
צבית"ז חלוי צבית הטעמים שצחוס' חזיר דף נ"ד
על מה שגזרו עומא על ארץ העמים אם צבית
שלא ילא מא"י לחו"ל או צבית מתי מצול והרובי
גולה, דלפי אותו הטעם שהוא צבית עלמות מחיס
אין נ"מ אחר חורבן בית שני בין ארץ ישראל לחו"ל
ומותר לכהן לילך מא"י לחו"ל זה לא הצנתי מכמה
טעמים ראשית דאם הרי"ף והרא"ש והעשו"ע הכריעו
דאיסור לכהן לילך מא"י לחו"ל צ"ל לפי"ז שהכריעו
דאין הטעם צבית עלמות מחיס והאין פליגי כל
אלא הפוסקים אחר השו"ע עליהם וכתבו הטעם
צבית שהטעם קוצרים מיתיהם צ"מ ופסקו שמוחר
הן אמת שהרמב"ם ז"ל סובר טעם זה כמ"ש המל"מ
פ"א מה' עומא מת ה"ל ג' באמצע ד"ה עוד
וא"כ לכאורה אפשר ה"י מקום לומר שהכריעו כדעת
הרמב"ם נגד העשו"ע ונמצא גם בלאר ראשונים
בדברי הרמב"ם ובדברי החוס' אין הכרח כ"כ, אבל
האין אפשר לומר שצבית צבית לחלוק על העשו"ע דהלא
צבית מצוה כדבריהם שלא כתבו דרך פלוגתא אלא
דרך ביאור על העשו"ע ועי' דרישה ובצ"ח, גם
בש"ך ס"ק צ' כתב על המחבר צה"ל פ"י צומן
שה"י צבית אסור וכו' לחו"ל שהיו העכו"ם
קוצרים מיתיהם צ"מ וכן העו"ז צס"ק ד' כתב
על השו"ע זה קאי צומן שה"י צבית ועד"ז
הוא גם לשון דרישה ובצ"ח ואין להסתפק בלשון
זה שצבית לפרש דברי השו"ע ולא לחלוק. גם לריך
להבין דעת השו"ע כיון דלדעת הרמב"ם הטעם צבית
קצרות מחיס שמוחר לפי"ז אחר החורבן למה הכריע
צבית"ע נגד דעת הרמב"ם שדרבו לפסוק לעולם
כהרמב"ם. הן אמת שאם דעת הרי"ף והרא"ש הוא
לאיסור אפשר יש מקום לומר שהכריע כדעת הרי"ף

גם אותו המקום ופונה ממנו הכל, וצגמרא צ"מ דף קי"ד ע"ב שאמר בצרבעה לא מנינא צשיחא מנינא ופירש"י ז"ל זרעים אינו נובג צח"ל וכן עכירות, ולא אמר שאינו נובג עכירות אחר החורבן אלא צח"ל לא צא"י דצא"י ה' צומן התנאים והאמוראים גם אפר פרה כמ"ש האר"י ז"ל, ועי' ק"ג סוף מס' ראש השנה וסוף יומא שביחא שבי' להם אפר פרה, וא"כ ה' אז עושי עכירות כמו אחר חורבן בית ראשון.

ומבואר צגמרא צ"ב דף נ"ח ע"א רבי צנאה הוי קא מליין מערתא כי מטא למערתא דאברהם ופירש"י ז"ל ר' צנאה אדם גדול וחשוב ה' לפיכך ניתן לו רשות ליכנס בצברי לדיקים אצל אחר לא כדאמרין גדולים לדיקים צמיתתן יותר מצחיייהם ובי נכנס צמערת ומורד מדת אורבן צצפנים ואח"כ מורד מצחון כנגדם ועשה שם ציון סיד כדי להכיר מקום העומאה ולא יציאו עכירות דרך כאן שלא יאבילו על הקבר, והרי שטרחו אז גם עצור קצרות הקדמונים האצות הקדושים ואדכ"ר לניין המקומות צדיוק צאופן שלא יהי' שום ספק עצור עושי עכירות שלא יאבילו צמקום ספק עומאה אף שלא ה' מליאות ליכנס לשם אלא לאדם גדול ומליין צדור, ומכש"כ שאר מקומות שהיו יכולין הכל לעשות ולהשחל שמה פשיטא שהיו משחלדין צעברתה. וע"כ לא אוכל להצין מ"ש החת"ם ז"ל על אחר חורבן בית שני מי פינו מאז הלא היו אז התנאים והאמוראים הקדושים צכה צי"ד יפה שלהם אשר כל ר' לא אינם להם ומצואר צהדיא צגמ' צכ"מ שטרחו הרבה להשחל צעברת הארץ.

ובגמ' צ"מ דף פ"ה ע"ב ר"ל הוי מליין מערתא דרבנן כי מטא למערתא דר"ח איעלמא מיני חלש דעתא וכו' ופירש"י ז"ל מליין מערתא דרבנן שלא יכשלו כהנים לעצור עליהם ולהאביל שלא חארע תקלה ע"י לדיקים. ומן הגה"ק זלה"ה משינאווא צספרו צברי יתקאל צתשובה א' שגדפסה שם אודות עומאה כהנים צצברי לדיקים הקשה צזה צמה דתלה רש"י ז"ל כוונת ר"ל שלא חארע תקלה ע"י לדיקים למה לא כפשוטו להסיר המכשול מכהנים כמו גבי

לעמא לחו"ל ולצית הפרס לצורך חלה המלות שאמרו חז"ל צזה, ויש לחלק צזה"ל עומאה כתצ קודם האיסור לכן השמיט חו"ל אצל צע"ז כתצ רק אופני ההיתר כלשון הצרייתא לכן הביא כל המצואר צצרייתא אגב ארחא, ול"ע צזה שהרי זה ודאי צצטוש"ע מצואר צהדיא שכל ארץ העכו"ם אסור לכהן לעמאות צו. ואולי צצציל זה כלל הצצוי גם הרי"ף והרא"ש צין האוסרים צסוצר דכיון שהחליטו כן צצטוש"ע מסתמא צציו כן מדברי הרי"ף והרא"ש צמה שהעתיקו דין זה אצל עעמא צעי דלפמ"ש עכ"פ אין הכרח מדברי הרי"ף והרא"ש, וצפרע לפי דרכו של החת"ם שחלוי צשני העעמים דנמאל שפלי דעת הרמב"ם אין צזה איסור, ולפסוק נגד דעת הרמב"ם לריך שיהי' ראי' צרורה מדברי הרי"ף והרא"ש צהיפך וזה אין לנו, והצ"י שחק לגמרי ולא כתצ שום עעס ומקור או אינו הערר מה זה ועל מה זה שדוחה דעת הרמב"ם אלא שכן פסק צשו"ע, ואין זה דרכו צשום מקום.

צה

והנה ציותר לא אוכל להצין מ"ש החת"ם ז"ל לחלק צין אחר חורבן בית ראשון לאחר חורבן בית שני דאחר חורבן א' הרוגים שהיו אז פינוהו עושי עכירות צצצית שני אצל אחר חורבן בית שני צעו"ה שהרבו חללים צארץ מי פינו מאז וע"ע ותו אין נ"מ צין א"י לחו"ל. ותמה אני הלא כמו שטרחו עושי עכירות צצצית שני לפנות מא"י העומאה כמו כן מצואר צגמ' צכ"מ אחר חורבן בית שני שטרחו התנאים והאמוראים לפנות מא"י כל עומאה שלא יהי' מכשול לכהנים, גם היו נובגין אז צעכירות צכל אופן ואופן וכבר הצאחי צברי הגמ' שבת דף ל"ג ע"ב שאמרו לרשב"י אחר שילא מן המערה איכא דוכתא דאית צי' ספק עומאה ואית להו צערא לכהנים לאקופי אמר איכא איניש דידע דאיתחזק הכא עברה ופירש"י ז"ל צהאי שוק מימיו שלא ה' בית הקצרות צמור ולא ניתן לפנותו וצוצ עיבר את המקום ופונה ממנו כל עמאות המת שהיו שם צדרך נס יעיי"ש וצירושלמי. ומצואר צזה שכל העיר ה' עברה זולת אותו המקום צלצד שהיו לריכים הכהנים לאקופי והי' להם צער צזה ורשב"י עיבר

לברר מכל ספק עומאה, ושם אין המדובר מקצרות לדיקים אלא מחסם מתים כמו שאמר שהוא בשביל ספק עומאה ותו לא ורש"י ז"ל כתב שם שהכונים לא היו יכולין ליכנס לאותו שוק מפני העומאה, ועוד דגם בלא"ה עדיין אינו מחורץ החילוק למה ב"ב גבי ר' זנאה כתב העטם בשביל העהרות שלא יאכלו דה ודאי שייך בכל הקברים ולא הזכיר כלל מכבוד הדיקים שלא תאדע תקלה על ידן וב"ב גבי ר"ל שיהא את טעמו לומר בשביל כבוד הדיקים.

וב"ש בדברי יחזקאל שרש"י ז"ל הוכרח לפרש כן בשביל שאמר ר"ל הו' מליין מערתא דרבנן ואם העטם בשביל מכשול כהנים הו' לי' לליין מערות של כל מחסם לפענ"ד י"ל כמ"ס שרש"י ז"ל ב"ב גבי ר' זנאה דלפי שהי' אדם גדול וחשוב ניתן לו רשות ליכנס למערת לדיקים ולמודם אבל אחר לא כדאמרין גדולים לדיקים במיתתן יותר מבחיהם וכמו כן י"ל גם כאן דלמערת שאר מחסם היו יכולים גם אחרים ליכנס לחוסם ולליינס אבל למערתא דרבנן לא הניחו את אחרים ליכנס אלא לר"ל וע"כ אמר ר"ל הו' מליין מערתא דרבנן ואעפ"כ למערתא דר"ה גם ר"ל לא הי' יכול ליכנס, אלא שלכאורה יש רא"י אחרת מן הש"ס שאין העטם בשביל מכשול שהרי אמרו אח"כ כי מטא למערתא דר"ה איעלמא מיני' חלש דעת' אמר רבנש"ע לא פלפתי תורה כמותו יתה צת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבלת, וב"ב גבי ר' זנאה כי מטא למערתא דאדם הראשון יתה צת קול ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני דיוקני ענמה אל חסתכל הא צעינא ללייני מערתא כמות החלוני' כך מדת הפנימית, והנה מה דיש חילוק דמערת ר"ה עבור שלא הי' רשות לר"ל ליכנס לחוכו איעלמא מיני' ופירש"י לא יכול למצוא מקומה ובר' זנאה במערת אדער"ר לא נעלמה מיני' המקום אלא שהצת קול מונעו מליכנס זה אפשר לומר שלא רצו בשמים להעלים מישראל מקום מערת המכפלה קצרות האצות הקדושים כמו שנקברה רחל אמנו בדרך למען יתפללו שם בני הבגולה, אבל גם חילוק אחר אנו רואים, ששם אלא ר' זנאה אחר שמנעו הכ"ק מליכנס למערת אדער"ר עדיין הי' שואל כהלכה והא' צעינא ללייני מערתא עד

ר' זנאה ב"ב דפי' משום נושאי עהרות שלא יאכלו ושוב כתב דעל רש"י ז"ל לק"מ כי הוכרח לפרש דברי הגמרא דאמר ר"ל הו' מליין מערתא דרבנן ואם העטם משום מכשול כהנים הו' לי' לליין כל מערות של מחסם לזאת הכרחי' שרש"י לפרש דמשום כבוד הדיקים עשה שלא תבוא תקלה על ידן אבל לריך להבין צאמת כוונת ר"ל דלא חשש על מערות אחרים, ונדחק לתרץ בשביל דאיתא בפוסקים עומאה שאין המזיר מגלה עלי' אין הכהן מחבר עלי' וא"כ אם לא היתה העומאה ידועה לא הו"ל לר"ל למיחש על הכהנים רק אעפ"כ תקלה מיקרי ולדיקים לא ניהא להו כהכי לזאת לייין ר"ל מערתא דרבנן דוקא עכ"ד.

והנה עיקר תירוטו ז"ל שכתב לדמות לעומאה שאין המזיר מגלה עלי' לע"ג שאין הענינים דומין זל"ז ואין מקומו פה לבאר הלבך זו שריך אריכות, אבל גם אם הו' כעומאה שאין המזיר מגלה עלי' ואין צו איסור תורה אבל איסור דרבנן ודאי הו' אף שאין המזיר מגלה עלי', והרמב"ם פ"ג מה' עומאה מת הל' ג' כתב לפיכך אני אומר שכל עומאה מן המת שאין המזיר מגלה עלי' אינה דין תורה, ובפ"ה מה' חזירות הל' ט"ו כתב הרמב"ם מזיר שנתמא למת בין בטומאות שהוא מגלה עליהם בין בטומאות שאינו מגלה עליהם הרי זה לוקה וכתב שם המל"מ מכאן אני חמה על מ"ש רבינו דה' עומאה מת שכל עומאה שאין המזיר מגלה עלי' אינה דין תורה והם דברים סותרים זה לזה שהרי הכא פסק דלוקה על עומאה שאין המזיר מגלה עלי' משמע שהיא מן התורה וסיים ב"ע. אמנם זה ודאי דמדרבנן אסור לכל הדעות וא"כ גם בהמערות שאין מדתן ידוע אף אם נימא שבשביל שאינו אלא ספק אין צו איסור דאורייתא אבל עכ"פ איסורא דרבנן אית ב' וגם זה לריך חיקון שלא יכשלו הכהנים בעומאה דרבנן, וחזיין במס' שבת שהבאתי לעיל בעבודא דרשב"י שגם שם לא הי' אלא ספק עומאה כמו שאמרו הלשון בגמ' איכא דוכתא דאית ב' ספק עומאה ואעפ"כ הולכין הכהנים להקיפו אף שהי' צערה ונעשה נסי נסים להשכ"י להביל אותו המקום מן הספק, וקוב"ה לא עבד ניסא למגנא חלמא לורך ותיקון גדול יש בדבר

שהשיבו לו כמדת החילונות כך מדת הפנימיות. וחזיון
זה דאף שאמרו לו הטעם שאין רשות ליכנס למערה
אדכ"ר שלא להסתכל בדיוקנא ענמה של הקב"ה מ"מ
לא הספיק לו טעם זה על שאלתו והא צענא לניין
מערתא וכאן דר"ל אחר שהשיבו לו ע"י הצ"ק
שמע"ה אין לו רשות ליכנס למערת ר"ה יען שהי'
גדול ממנו בהרצנת תורה תו לא שאל מידי והא צענא
לניונא מערתא ולא נעשה שום חיון, ונראה מזה
שבכאן אין הטעם בשביל מכשול ולכן אין לחוש כי
אין הטעם אלא בשביל כבוד הדיקים והיכא דלא
אפשר לא קפדי אצל עממא צעי למא הוי התם יותר
החשש בשביל מכשול מבכאן.

צב

ואו"י אפשר לומר עפ"י מה שאמרו בגמרא ברכות
דף י"ט ע"ב מדלגין היינו ע"ג ארונות של
מחוס לקראת מלכים ומסיק הטעם דאמר רבא דבר
חורה אהל כל שיש בו חלל טפה חוץ בפני העומאה
ושאין בו חלל טפה אינו חוץ בפני העומאה ורוב
ארונות יש בהן חלל טפה וגזרו על שיש בהם משום
שאין בהם ומשום כבוד מלכים לא גזרו רבנן וא"כ
כיון דאף אם ידעינן דודאי מקום הארון אינו אלא
גזירה דרבנן דהולכין אחר הרוב לכן כשהוא ספק
ואינו ידוע הוי ספק דרבנן להקל ואין צוה מכשול
בעצם אלא שקמי שמיא גליא והלדיקים בעצמם יודעים
אם יש בארונם חלל טפה הוי זה קפידא אללם אם
יארע מכשול על ידם לכן כתב רש"י ז"ל טעם זה,
והיכא דלא אפשר לא חיישינן כיון דמעיקר ההלכה
אין לחוש. אמנם צב"ב כתבו התוס' מניין מערתא
משום דקבר סתום עומאה בוקעת ועולה משמע דמיירי
התם בעומאה דאורייתא דעומאה דרבנן יש בכל
הארונות לכל הדיעות, ואולי בשביל שראוין שהחמיר
כ"כ אף בספק שאמר צענא לניין מערתא לכן מיסתבר
לאוקמי' בעומאה דאורייתא לא בעומאה דרבנן. ובתוס'
צ"ב ד' ק' ע"ב ד"ה ורומן כתבו שהכוכין שלהם
היו פתוחים מן הכד דאלו היו סתומין היכה בוקעת
עומאה ועולה ואדכ"ר יותר יש עומאה כשהוא פתוח
טפה יעיי"ש, וכעין זה הוא בתוס' ברכות דף י"ט
ע"ב ד"ה רוב, ומלשון התוס' שכתבו שהכוכין שלהם

היו פתוחים משמע דלאו בכל הדורות היו עושין
כן אלא בדור שלהם ר"ל בזמן התנאים והאמוראים
היו הכוכין והארונות נעשים כן וא"כ מה שאמרו
בגמרא ברכות רוב ארונות יש בהם חלל טפה ואינו
אסור אלא מדרבנן משום גזירה זה קאי על זמניהם
שהיו עושין את הארונות פתוחים ואין ראוי משם
על דורות הקודמים בזמן האבות הקדושים ואדכ"ר.
וצפרט לפי המבואר צב"ב דף ק' ע"ב צמשה דהמוכר
מקום וכו' ורומן שצעה דכתבו שם הרשב"ם והתוס'
דמע"ה היו עושין הארון צפותא טפה כדי שלא
תהא העומאה בוקעת ועולה שלא לעמא העוצרים
על המערה וא"כ מה שאמרו רוב ארונות יש בהם
חלל טפה הוא ג"כ מטעם זה שהי' המנהג לעשות
כן להזיל עכ"פ מעומאה דאורייתא את העובר על
גביו ולא שייך זה אלא אחר מ"ת שיש דיני עומאה
וטכרה בישראל אצל קודם מ"ת שלא היו עדיין דיני
עומאה ועברה לא הי' המנהג לעשות הארונות צפותא
טפה וממילא לא היו רוב ארונות צפותא טפה והוי
העברה על גבי הארונות עומאה דאורייתא שבוקעת
ועולה. ובזה מובן החילוק שבצ"מ שאמר ר"ל הוי
מניין מערתא דרבנן ולשון זה קאי על התנאים
והאמוראים שקראום חכמים רבנן ובזמניהם היו
עושין הארונות צפותא טפה ולא הי' אלא איסור
דרבנן לא החמיר כ"כ לחוש לספיקא היכא דלא
אפשר ל' ליכנס לתוך המערה שאין הטעם בשביל
מכשול אלא בשביל כבוד הדיקים כנ"ל משא"כ צב"ב
דר' גנאה הוי מניין המערות שמדורות הקודמים
כמו שאמר. כי מטא למערתא דאברהם ולמערתא
דאדכ"ר ובמערות שקודם מ"ת לא אמרו שרובן נעשו
צפותא טפה והוי איסור דאורייתא לכן החמיר כ"כ
אף במקום ספק ואמר צענא למניינא מערתא וכתב
רש"י ז"ל הטעם בשביל תקלת העברות כנ"ל.

עו"י צוה דכנה בדברי יחזקאל שם כתב לצר
שהא איסור דאורייתא לכהנים לעמאות עצמם
אף בקברי לדיקים וראיותיו עצומות ממערתא דאברהם
ומנושאי ארונו של יוסף ועוד כמה ראיות ברורות
יש בדבר ובדאי דהלכה כמותו באיסור הכהנים
בקברי לדיקים, אצל לעומת זה מבואר בכמה מקומות
שאין בקדושים האמיתיים שום עומאה. ובדברי יחזקאל

הוראת התורה"ק, וזאת מיושגין כל הסחירות דוק ותשכח.

ולפי"ן אפשר לומר במערת ר"ח ה' יודע האמת שאין שם שום עומאה אלא כיון שהצ"ד לריכין להורות צה איסור ממילא הוי תקלה וגנאי ללדיקים אם נכשלים על ידן והולך לזיינו, אבל כיון שנעלמה אח"כ כפי' רש"י ז"ל שלא ידע מקומה וצכה"ג שא"א לצוא לידי ידיעה להכיר את המקום ומאין תמלא והיא נעלמה מעיני כל חי חו ליכא איסור עפ"י הוראת צ"ד כמ"ש הר"ש מקינון על הקוש"י מנחל איתן הא"ך מותר לזרוע דכיון דאין המקום ניכר אין לו דין קבוע ומותר לזרוע בכל העולם כולו, ע"י פרח"ס' ק"י ס"ק י"ג וצשאר פוסקים, וא"כ גם צה כיון שעפ"י הוראת צ"ד אין איסור צכה"ג שאינו ניכר מקום הקבוצות אלא שקמי שמיא גליא מקום הקצר והוא היודע שאין שם עומאה חו אין תקלה להעובר דרך שם ולא הולך לזיינו עוד, משא"כ צ"ד צנאה במערת המכפילה כיון שלא ה' רצון הצורא ית' להעלימו והולכו הצ"ד להורות איסור אף בצספיקו ויוכל להיות מזה תקלה עפ"י הלכה שיעשו צו ההולכין שמה ולכן הקשה לשאול צעיגא למצינא מערתא, ויש עוד דברים צה אלא שאין להאריך כ"ב.

ק

וגחזור לעניינו דכיון שאנו רואין צפי' מכל הני"ל שהתנאים והאמוראים ערמו הרבה לעהר א"י כמו עושי עהרות שצבית שני והיו זהירים הבהנים מלהציג כף רגל על מקום שיש צו ספק עומאה הוי ודאי איסורא להבינים לילך למקום ספק עומאה דכשאין העומאה צחיצורין צודאי דאסור להוסיף להם עומאה וא"כ הדבר פשוט וצורר שאסורין לילך לחי"ל כי מי ציעל הצורה שגזרו עומאה על ארץ העמים וצא"י יש מקומות מוחזקין צעברה, ולכן פסקו כן צעוש"ע לא מחמת דברי הרי"ף והר"ש שאין ראי' מדבריהם כמ"ש, גם הצ"י לא הביא שום מקור לדבר כי הוא פשוט וצורר כאשר כתבתי ואין לירך לראי' וא"כ דקדו גדולי הפוסקים אח"כ שפירשו דברי

נדחק לתרץ איזה מקומות, ועדיין אינו מיושג שפיר. גם מצוהר כן צשאר מקומות שלא הוצאו צדברי יחזקאל. ואין להאריך צה כי דברים צרורים כתב צה ק"ז הישמה משה פ' שמיני צצח מיושג הכל דתקשה שם צדבר מיתח נדב ואציהוא הא"ך עשה ה' ככה להמיתם צמקדש ה' ולעצור על לאו דעומאה מקדש והקצ"ה שומר תורתו, ודחה כל הצירואים שנאמרו צזה, גם מ"ש הל"ה דלא אכתי לא נלעוונו צפ' עמאים כתב שאין זה מספיק אלא לדין אבל לא על השי"ת א"ך עבר על לאו דכא ואכ"י אצלו אמון וגו' כתוב, ומסיק דצאמת לדיקים אין להם עומאה וה' ראוי להיות שצדיקים לא יעמאו א"ך לא ניתנה לנו להתנהג צדין זה כי הכרעה זו אין דעתנו דעת האנושי מקפת אותה כי אינו ה' חוקר לצ וצותן כליות כתוב והאדם יראה לעינים ולכך אין לנו להתנהג צה כלל אף אם נודע לנו שהוא לדיק כדי שלא לחלק צין לדיק לדיק דאין כה המצחין צידינו, וא"כ השיב אלי' האמת דקברי לדיקים אין מעמאים אלא שעפ"י הלכה אין להתנהג כן, ולכן צמיתת נדב ואציהוא שלא נאמרה עדיין פ' עמאים ולא ה' איסור מל צ"ד שלמטה אלא שהקצ"ה ידע מתורתו הקדושה ולפניו ית"ש נגלו כל תעלומות שלא ה' צקדושים האלה שום עומאה יעיו"ש שהאריך. והם דברים צרורים, דהלא גם צמיתת צ"ד אמרו שאין מועיל תשובה אף דודאי אין לך דבר שעומד צפני התשובה ואם עשה תשובה שלימה צאמת אין ספק שנחכפר עונו וא"כ אין צו עוד חיוב מיתח ואעפ"י סוקלין ושורפין את המחויב צצ"ד ואינו מועיל תשובה, יען שציקר התשובה תלוי צנקודה שצלב שיעיד עליו יודע תעלומות, ומה שתלוי צנקודה הלצ זה לא נמסר לצ"ד של מטה אלא ה' הוא הצותן כליות ולצ וככה ניתנה התורה"ק לפי מה שכל האנושי מקיף ותורה לא צשמים היא. וכבר הצאתי צה דברי הנוצ"י והחיד"א. ומכש"כ להצחין מי שהוא קדוש צאמת עד כדי מדה זו שלא ישלע צו שום עומאה זה ודאי לא נמסר לצ"ד של מטה ולריכין להורות איסור צה אף צקדושים אמיתיים וממילא שהכחן עוצר על איסור דאורייתא אף אם קמי שמיא גליא שאין צו עומאה כי ככה ניתנה התורה"ק לפי הוראת הצ"ד ומתנהגים למעלה לפי

העושה"ע שלא אמרו זה אלא צעת שבי מקומות
 בדוקין ומוחקין צטברה בא"י משא"כ עכשיו שפסקה
 הצדיקה והחזקה טברה שמה והערלים מלאו את
 הארץ ואין דורש ואין מבקש אחריהם בכל מקומות
 מושבותיהם שמה שוכנים כהנים ולוים וישראלים חו
 און נ"מ לענין זה בין א"י וחול ואין מקום לאסור
 לכהנים לילך לחול. ולדינא הכה הכח"ס ז"ל לא
 כתב הכרעה דעתו בהלכה זו אם מותר לכהנים לילך
 לחול כי לא הביא כל הענין אלא בדרך אגב לפלפול
 בדרך כותבי תשובות והוא ז"ל סובב בתשובתו רק
 על השאלה שנשאל שם שאין לו נ"מ לנידון ידי
 בהלכה זו. אמנם יחי' חיד' שיהי' צפי' הדברים
 ובפלפולים כיון שעכ"פ מפורש ויאל' להקל בלי ספק
 ומחנצאים בסגנון אחד כל אלה הפוסקים המהרש"ל
 והצ"ח והדרישה והעו"ז והש"ך אשר בתורתם נהגה
 יומם ולילה וגמשכין אחריהם בכל מיני הוראות אין
 ספק שבדאי המה לסמוך עליהם צפרע במילתא דרבנן
 ועי' מל"מ פ"א מה' עומאת מה בל' ג' שכתב דין
 גזירה דארץ העמים דמה שהוא צעין דלא חיפשטא
 פשיטא דאזלין לקולא דהא ספיקא דרבנן הוא ועי"ש,
 וא"כ אף לו יחא אלא ספיקא פשוט צעין להקל
 ומכש"כ כשכל אלה הפוסקים שהצאתי אין עושין
 שום ספק בדבריהם, וכבר כתבתי שלפענ"ד מיושצין
 דבריהם באופן שאין שום מחלוקת בין הפוסקים
 הראשונים וגדולי האחרונים אלו ואלו דברי אלקים
 חיים יחדיו מלומדים. והנה צהנים שהחשש הוא
 בצביל עומאת כהנים הביאו דינים הרא"ש והעור
 והשו"ע אבל צשאר כל אדם שהשאלה היא בצביל
 ישוב א"י ובצביל הפקעת המאות זה השמיטו לגמרי
 הרא"ש והעור והשו"ע, ונראה דסברי שאינו נובח
 כלל צזה"ז כאשר הארכתי למעלה.

קא

ידידי' חיד' שיהי' כיון שצרא"ש ועושה"ע אין זכר
 מה, גם בדברי הראשונים ז"ל היא מצובה
 גדולה ואין לנו דבר צבור, ורוב החולקים על הרי"ח
 הוא צמה שכתב גם צהך דינא דהכל מעלין שאינו
 נובח צזה"ז. גם המהרי"ע שהרבה צמחלקותו עליו
 יותר מהכל עד שחשב שאינו כלל מדברי הרי"ח חמד

צראשונה יסודו על המהר"ם והרא"ש שכן כתב אחר
 שהביא דברי הרא"ש והמהר"ם שמכאן למד שדברי
 הרי"ח אינן מייסוד התוס' כי מי לנו צקי צדברי
 התוס' ממהר"ם וברא"ש והלא הרא"ש לא הביא
 אלא כך דינא דהכל מעלין וזולת זה מלות העלי' ואיסור
 הליאת מא"י לא הביא כלל והמהר"ם כתב צפי'
 שיש חילוק בין זמן הבית לזמן הזה לענין אם
 הוא תוכל לבקף אותו, אלא לענין שהוא יכול לבקף
 אותה כתב שאין חילוק בין זמן הבית לזמן הזה.
 ועכ"פ גם הוא ז"ל סובר שצזמן הזה אין המלוא
 גדולה כמו צזה"צ ואלו הי' סובר כדעת הרמב"ן
 שגם עכשיו היא מלוא דאורייתא אין מקום לחלק.

גם כתב המהר"ם שהסוגי' שצש"ס צצלי אף צהך
 דהכל מעלין מיידי רק צזה"צ שלכן כתבו
 שאף היא תוכל לבקף אותו ואם מוקי אותה הסוגי'
 צזה"צ אף שאין שם רמז מזה"צ נראה דמכש"כ
 בהסוגיות והממירות שצש"ס שלמדו מקרא דדוד
 ומקרא דאלימלך שהיו צזמן שישראל שרוין על אדמתן
 דמיסחצו יותר לאוקמי צזה"צ לא צזמן בגלות, כאשר
 הארכתי למעלה, וכן כתב התומת ישרים שצזה דעת
 הרי"ם והרי"ח שיון דסוגית הש"ס צזה מיידי רק צזה"צ,
 אלא ממה שכתב המהר"ם שגם עכשיו יש מלוא עכ"פ
 לענין אם הוא יוכל לבקף אותה מזה הביא נגד
 ר"ח שכתב שאינו נובח כלל.

גם השלה"ק שכתב על דברי ר"ח שהם דברי יחיד
 כתב העטם בצביל שהביאו כל הפוסקים כך
 דינא דהכל מעלין נמלא שעיקר הפלוגתא סובבת ע"ז
 ומה שהביאו גם דעת הרמב"ן הוא בדרך הפוסקים
 שמציאין הכל לרשותא דמילתא שהרמב"ן ז"ל כתב
 עוד יותר, אבל לא אמרו משם רוב הפוסקים אלא
 נגד הרי"ח שאינו סובר גם כך דינא דהכל מעלין.
 וכבר כתבתי שגם מדברי החרדים אף שהעתיק דברי
 הרמב"ן אין ראוי' שהכריע כותי' להלכה אלא שדרכו
 להביא הכל צחיוצ המלות אף דיעות יחידות שא"א
 שיהיו כולם להלכה דא"כ יהי' יותר ממנין תרי"ג.
 וכבר הארכתי לעיל צעטמו ונימוקו. גם השלה"ק
 העתיק מהם' חרדים שלדעת הרמב"ן הוא ממנין
 תרי"ג לדבר בא"י שנאמר וירשחה וישבת צה, וחזין

לו מקום ד' חמות של הלכה, ובאריך עוד שם אח"כ מענין קדושת המקום שנחקדש ע"י תורה ותפלה.

קב

ובשורת בית שלמה יו"ד ח"צ סי' ל"ד נשאל בא' שבו' מתומכי דאורייתא ומחזיקי אה חתנו בכדי שיוכל לשקוד על החורב ובעת עלה בלבו לנסוע לא"י ועי"ז יתערך חתנו לבעל מלימודו להמליץ ערך לביתו, והשיב באריכות ומבאר מש"ס ופוסקים דמאות ת"ת דוחה ישיבת א"י, גם שאר מאור שנחייב זה בחו"ל ובא"י לא יוכל לקיים אותה מאור לא יעלה מחו"ל לא"י לקיים מאור התלויות בארץ כיון שעי"ז לא יוכל לקיים מאור שנחייב זה מכבר ובמאות התלויות בארץ עדיין לא נחתיב. גם כתב דהחזקת ידי לומדי תורה יש לו דין ת"ת כדכתב קרא שמה זולתו בלאחר ויששכר באוהלך וכן הוא צו"ע דמי שא"ל לו ללמוד וכו' יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו לומד בעצמו וע"כ סיים דהמחזיק ידי לומדי תורה בחו"ל ועי"י נסיעתו לא"י לא יוכל להחזיק חלילה לו לבעל מאור רבה הלוז ליכנס בספיקות ליסע לאר"ק.

עוד חידש שם דאף שמבאר צ"ס דת"ח ע"מם עדיפי מהמחזיק ת"ח כמו שאמרו כל הנביאים לא נתנבאו וכו' ולמהכח ת"ח מנכסיו אבל ת"ח ע"מם עין לא ראתה מ"מ מחזיקי ת"ח יותר שכן בעות מת"ח ע"מם דת"ח ע"מם אין עבודתן שלימה אלא בלומדים לשמה ואם לאו ח"ו יוכל להיות סם וכו' ומי יודע באיזה אופן הוא, אבל המחזיק ת"ח ועושה בשלימות כי אסור להרהר אחר ת"ח וצודאי עושה לשמה וא"כ המחזיק נותן על חזקת זו של לומד תורה לשמה ושכרו בעות ועי"י שם שבאריך.

והנה מ"מ"ש שלא יניח מאור שהיה לפניו לעלות לא"י בשביל מאור התלויות בארץ יען שבמאור שהיה לפניו נחתיב ובמאות התלויות עדיין לא נחתיב זה מבואר שסובר ג"כ בפשיטות שבגוף העלי' לא"י אין חיוב מאור אלא בשביל מאור התלויות בארץ, שאם יש מאור גם בע"מ העלי' כבר נחתיב זה גם בהיותו בחו"ל, אלא שגם חשיבות העבודה בא"י ומאות התלויות

שהוא בעצמו לא מנה ישוב א"י במנין תרי"ג, וכל החשבון שכתב במנין המאות הוא כדעת הרמב"ם, ועי"י"ש צ"פ מסעי ששם הכחוז וירשעה וישבת זה שמשם הוליד הרמב"ן למנות ישוב א"י במנין המאות והשלה"ק חשב צ"פ מסעי כל המאות שבאותו הפ' כדרכו בכל הפרשיות ולא חשב כלל ישוב א"י, וע"כ שאינו סובר כדעת הרמב"ן במנין המאות, ואעפ"י כשמדבר מקדושת המקום בא"י הביא שרמב"ן מנאו במנין תרי"ג וע"כ שלא הביאו אלא לרווחא דמילתא בדרך הפוסקים.

וא"ל דאף דפליג על הרמב"ן במנין המאות מ"מ לדינא סבר כוותי' דהוי דאורייתא, שהלא הביא דברי הרמב"ן שכתב טעמו ונימוקו שהוא דאורייתא אך בשביל אותו הקרא דירשעה אותה וישבת זה שהוא מ"ע ממנין המאות, ואם השלה"ק לא סבר כוותי' זה במנין המאות ז"ל שסובר כדעת רש"י והרמב"ם שאינו מ"ע אלא הכעשה ומנין לו לאמר שהיא דאורייתא. ואין לדחוק ולומר שיש לו איזה דרך אחר שאף שאינו במנין המאות מ"מ הוא דאורייתא דנמצא לפי"ז שגם הרמב"ם ז"ל מצי סבר שהיא דאורייתא, דא"כ למה חלה הדבר רק בשעת הרמב"ן שאומר שהיא מ"ע ממנין המאות ולא רמז כלל לאותו הדרך שהוא סובר שאף לדעת הרמב"ם ז"ל שהיא דאורייתא וע"כ שאינו כן. ואף הרש"י"ש שהעלה להלכה כדעת אביו התשצ"ן שהיא כשיטת זקינו הרמב"ן ז"ל שהיא דאורייתא מ"מ כתב שאותן הפוסקים שאין הושבים ישוב א"י במנין המאות סוברים דלאו דאורייתא היא. ולעיל הבאתי עוד הרבה פוסקים שכותבין כן. וא"כ גם השלה"ק בחוק אותן הפוסקים שאין סוברים להלכה כדעת הרמב"ן שלא הביאו בדרך שכתבתי למעלה. וכן נראה ג"כ מלשון שהעתיקתי למעלה מהשלה"ק שכתב במק"א הטעם של העולין לא"י שהוא בשביל להביא ע"מם לידי חיוב מאור כמו שמענישין לפעמים מי שאינו מביא ע"מם לידי חיוב ולא רמז כלל לדברי הרמב"ן שהיא דאורייתא ממש. ועיקר דברי השל"ה בק' סוברים על חשיבות החורב והעבודה שבארץ ישראל מחמת קדושת המקום. וכתב אח"כ שמי שלא זכה לקבוע דירתו באדמת הקודש יש לו חקקה מדוגמת מקום קדוש להיות

יהי נחפס ח"ו בלחץ חטאים שחמור הוא שם מאוד וח"ו יוכל להיות שיאל שכרו בהפסדו, אבל השולח המעות למי שהוא בחזקת כשרות שאין לו חלק ונחלה עם הרשעים וכיון שעל חזקה זו שולח המעות אין לי חלק בחטאים שלו אלא בחורה ומלות שלו. והחיד"א בספרו יוסף אומץ סי' י"ט שהאריך שם בגדול הזכות לשלוח החזקה לעניי א"י כחז שם באמצע הדברים ובמה יתראה עזר ה' להיות לו חלק בשיבת א"י ובחזרת א"י אם לא בחזקת ציד יושבי' וגמירי גדול המעשה ויהי בשלם סוכו ומעונתו עכ"ל, והאריך שם עוצא עוד בלשונות כאלו. ונראה מלשונו זה דלפי הכלל של גדול המעשה יותר מן העושה כן גדלה חלקם במלות ישיבת א"י. ובחזרת א"י של השולחים החזקה לח"ה שבא"י יותר מן העושים, וזהו מלמד העומדים שכתבתי למעלה. אבל כמו שהשולחים מעות לא"י עבור החזקת תורה ומלות יש לו חלק חשוב ביישוב ארץ ישראל ובחזרת א"י כמו כן רע ומר ר"ל הנותנים מעות למינים ואפיקורסים המעמאים את הארץ ויש לו חלק בעונות הנוראים של המעמאים את הארץ ר"ל, וכבר הבאתי במאמר ג' שצויות את דברי המד"ר פ' ויקרא שחמור יותר עונש המחזיקים את צעלי העצירות מעונש העושים העצירות בעלמם, וככה הוא צנותנים מעות להמתחצרים עם המינים והמחזיקים אותם ר"ל, השר"ת ילילנו מהם ומהמונם.

קג

ובעיקר הלכה של מלות ישוב א"י אף צהך דינא דהכל מעלין שזה מוצא כמעט בכל הראשונים זולת הר"ח בחוס' ופסקו כן להלכה בצו"ע צ"י שום חולק ואעפ"כ הביא שם בצאה"ט סי' ע"ה ס"ק י"ט דברי הכה"ג שביא הרבה חולקים בדבר ובצרי כר"ח וסוים כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא מי יוכל לכפות מי שאינו רוצה לעלות וחייב ליתן לה כתובתה, וק"ו בחיוב הדירה בא"י ובאיסור הליאה משם שהרא"ש והעו"ט השמיטוהו לגמרי וגם בדברי הראשונים רבו המחלוקת והספיקות כאשר נתבאר מכל דברי השקו"ט שהבאתי, ויתבאר עוד צפרעיות בסוף הקונט', ומי יוכל לומר עפ"י הלכה שיש חיוב דירות א"י ואיסור ביטויא משם.

בארץ הוא דבר גדול, ומ"מ לא יניח עי"ז מלוא שהיא לפניו וכבר נתחייב זה כאשר הוכיח צראיות.

וק"ו הישמה משה זלכ"ה שבכ"מ בספריו מחשיב מאוד ישיבת א"י וכשראה חתנו הקדוש הארי' דבי עילאה זלכ"ה ליסע לא"י כתב לו מכתב בחוקף שלא יסע, ונדפס מכתב זה בישמה משה הנדפס מחדש בליקוטים וכתב שם על הנסיעה לא"י באמת מי לא ידע מגדול ערכה של מלוא זו ובדלתי גם אני חשקה נפשי לדבר זה אך כבר אמרו חז"ל הוי מחשב הפסד מלוא כנגד שכרה וכו' וכו' ערום ביראה חשבתי דרכי וכו' וצורר אלני כשמש שאם חסע ולא שכרי בהפסדי שאשליך מלות נאמנים רבים ונכבדים צוודאי מספק אלני אוכל לעבוד את ה' שם יותר מכאן, ואין ספק מולא מידי וודאי וכו' ובפירוש שמעתי מצו"ק מהר"י ז"ל מלוצלין צו"ק לברכה שהי' מדבר מענין נסיעה לא"י ואמר הכנסת אורחים שלי איך אפשר אם חסע לשם, הרי שקל הפסד של מלוא ומשום זה לא נסע לאח"ק, עכ"ל. והנה העיד בשם מרן קוה"ק מלוצלין זלכ"ה ששמע צ"י מפיו הקדוש שלא ראה להפסיד מלות הכנסת אורחים בשביל נסיעה לא"י.

ובמ"ש הצ"ש שלחזיק ח"ה בחו"ל דוחה מלות ישיבת א"י שהחזקת ח"ה יש לו דין ח"ה שיש לו חלק בחזרתה, הנה לפי"ז כש"כ המחזיק ח"ה בא"י דאית צ"י תרחי שיש לו חלק בחזרה ובמע"ט שעושים שם, וגם יש לו חלק במלות ישוב א"י כי עיקר מלות ישוב א"י הוא לעסוק שם בחזרה ומלות שעל חנאי זה ניתנה הארץ כאשר הארכתי לעיל, וא"כ נוכל כולנו לקיים מלות ישוב א"י בהתאמתם לשלוח להם החזקה בכל מה דאפשר, וצפרע לחשב"ר. וכבר הבאתי כן דעת גדולים וקדושים הקודמים שכתבו ככה.

גם צמ"ש הצ"ש ששכר המחזיק את ח"ה צטוח יותר משכר ח"ה עצמו כמו שהבאתי טעמו וגימיוקו בזה, כש"כ דשייך כן בח"ה שבא"י כי הדר בא"י אף אם הוא ירא וחרד ואינו הולך ח"י בעלת רשעים ובדרך חטאים, מ"מ היא אחריות גדול שלא

ות"ח שכבוד מנוחתם בחו"ל והמח בכל דור-דור מרובים מצני א"י כהם וכהם מאה פעמים חלילה שילדו לריק ויגעו לזבלה. והיעצ"ן כתב עוד יותר שאין א' מני אלף מתעורר להחזיק בה לדור בא"י, וכתב אח"כ שבאמת היא תמי קיימת על ישראל קדושים בכל מקום החמירו על עצמם בכמה דקדוקי מצות מדקדקים בהם ביותר מפזרין ממון רב ועורחים בהם ביותר לקיימם בשלימות האפשרי, ומדוע מחלוק ומתעללין במצוה החציבה הזאת, יחד שכל החורה חלוי בה יעיי"ש.

וזה באמת תמי קיימת על כל הדורות. וכל הדורות הקודמים לא היו ציונות ומלכות המינות המסיחה ומדיחה ר"ל, כי אדרבה בכל הדורות היו א"י מלאה קדושה ועברה וא"ל להבין למח לא נסעו אז לא"י. גם היעצ"ן בעצמו שהרעיש כ"כ באותו החמ"י גם הוא ז"ל בעצמו לא נסע לא"י והאריך ימים אח"כ בחו"ל ושם מנ"כ, ומ"ש התנללות על עצמו הם דברים בלתי מובנים דא"כ נפל פותח בצורה שאם הוא ז"ל צרוב קדושתו היו מפחד שלא הכין נדב לנפש כראוי שלא לצוא בהיכל המלך ביאה ריקנית מי לא יירא ולא יפחד. גם בניו הקדושים ז"ל שכתב להם יעקב אביהם בצוואה חמורה ליסע לא"י שום א' מהם לא קיים אותה הצוואה ונשארו כולם בחו"ל אף שהיו כולם לדיקים וקדושים.

גם המהר"ע שהחמיר כ"כ במצות ישוב א"י עד שחשב עי"ז לדחות דברי הר"ח שבתוס' שלא ממנו ילאו הדברים גם הוא בעצמו היו בתחלה צלפת ואח"כ נסע מא"י וקבע דירתו בחו"ל בקונסטנטינא ושם מנ"כ. כהנה וכהנה תמוהות רבות ועלומות בכל הדורות כולם. הן אמת כי הערה זה כבר נפתח בגדולים ועוד בכלנו סי' קכ"ז הביא תשובת הר"ם שכתב בסוף החשובה ושאלת למח לא הלכו גדולי ישראל לא"י, אשיבך דלא הוי מותר להו וכיו' לריבין להחצטל מלימודם ולשוע אחר מזונותם וכו' יעיי"ש. ואינו מובן כי זה היה ח"י אלו היה המדובר מאיזה גדולי ישראל קאחם שלא הלכו, אבל אם היו בכל הדורות מאה פעמים או אלף פעמים יותר בחו"ל מבא"י הכי אירע לכולם כן בכל הדורות שלא יכלו להתפרנס בא"י.

גם אפשר דצמחן ששכיחי פריאותה עוצה ורוצה דרובא נכשלין כו"ע מודי לדברי הר"ח שהרוב אינם יכולין לחבר כאשר אכתוב בזה עוד. גם כמה שהאריכו החרדים והשלה"ק בגדול המעלה והחשיבות של העובד השי"ת בזה"ק זה וודאי אמת ויציב אבל חלי וקון זה כי התנו תנאי כפול שצריך כל איש בצואו לא"י להיות ירא שמים כפלי כפלים, ובעו"ה דדור השפל הזה עדיין לא טעמנו טעם י"ש, והאיד ווכל להגיע לכפלי כפלים. וכבר הצאתי שכל אותן שהתלכדו כ"כ בחשיבות ישוב א"י החרדים והשלה"ק והיעצ"ן מפורש יולא בדבריהם שלא אמרו זאת אלא להבאים לא"י להתקדש ולהיות זכיר וזכר מציטול חורה ומכל עבירה קלה ושלל לרדוף שמה אחרי הצלי העולם ח"ו, שאם לאו אומר לו הקצ"ה מדוע צאת לעמא אח ארצי כאשר העתקתי לעיל באריכות יותר.

קד

ומה שכתבתי אל המכוון בהלכה זו ראיתי לעורר עוד כמה שצריך שימת לב דוודאי אף שמעיקר הדין אין חיוב ליסע לא"י מ"מ זה וודאי שכל היושבים בחו"ל מפסידין הרבה כל מצות התלויות בארץ. גם כמה מעלות עובות נשגבות שיש להעבירים השי"ת בא"י וזכרים שם מכל חטא, ודוודאי שנתאוו כל גדולי ישראל וקדושים לקיום התורה והמצות בא"י כמו שהתאוו מרע"ה אף שהשי"ת אמר לו צפי' שלא יצא לא"י ופערו הקצ"ה צפי', מ"מ לא נח דעחו מלהתאוו לקיום מצות התלויות בארץ והפציר בחפלה עד שאמר לו הקצ"ה אל תוסף דבר אלי וגו' שמה למדו בתוס' שצריך להתאוו למצות אף שאינו מחויב. ובלי ספק שכל הגדולים וקדושים שהיו כל מגמת נפשם אף לקיום התורה והמצות שהיו מתאווים לא"י בכליון עינים ודאבון נפש, ואוכב מצות לא ישבע מצות ח"כ.

וא"כ קשה להבין מה זה ועל מה זה שכל הדורות מחמך התנאים והאמוראים עד עתה לא נסעו לא"י כל גדולי ישראל וקדושי עמודי העולם כ"א מיעוטא דמיעוטא בתכלית המיעוט שהיו בא"י. וכתב בחשו' חו"י סי' ר"י כמה אלפי אלפים גדולים וחסידיים

צבאל אלא שבוודאי אנוסים היו אם מחמת חולי ויסורין או עוני או חלוי זהו עפ"ל. וקשה להבין על כל חכמי הש"ס צבלי שהיו מרובין כ"כ שכולם היו אנוסים. ובתוס' קידושין ד' כ"ט ע"ב ד"ה הא מצוה שהיו הרבה תלמידים שבאו מצבאל לא"י ללמוד וחזרו לצבאל שלכן הוצרך לומר להם בהלכה כמו שהיה צבאל.

ובבב הבאתי במאמר ג' שצעות סי' י"ב שהרבה מהתנאים הקדושים לא נסעו לא"י, גם הלל הזקן שהלכה כמותו בכ"מ ה' דר צבאל אף בזמן שביבמ"ק ה' קיים וה' שם תורה ועבודה כהנים בעבודתם ונשיאי ישראל וסנהדרין בלשכת הגזית ואעפ"כ לא עלה הלל לא"י אלא צבאל בג' שאלות בהלכה כמצוה צירושלמי פסחים פ"ו ה"א ובתו"כ פ' תזריע שצבאל הלכות האלו עלה מצבאל, ויש שני פירושים שם צבאל"ד או שהוצרך הוא לשאול שאלות אלו בא"י או בסיפך שבני א"י הוצרכו ללמוד אלו הלכות האלו ושלחו אחריו וצא, וא"כ לא ה' אנוס ומוכרח לישב צבאל כי צבאל הלכות האלו עלה, אלמא שלולא צורך הלימוד בג' הלכות האלו לא ה' עולה לא"י צבאל ישוב א"י. גם בעובדא דפסחים דף ג' ע"ב ששלחו חכמי א"י לריב"ז שלם לך דאת בליצין ומלודתך פרוסה צירושלים, ונתקשו שם בתוס' ד"ה מאל"י למד לא עלה ריב"ז לרגל, וא' מן התירושים הוא שה' זקן שאינו יכול להלך צרגליו, ושוב כתבו התוס' תי' אחר דנליצין תו"ל הוא נמלא דלפי תי' הא' ה' אנוס ולפי תי' השני שה' צח"ל א"ל לומר כלל שה' אנוס, ואף שאפשר לדחוק צפי' דברי התוס' דתרי מיני אנוס היו אבל חזקן שעל ישיבתו צח"ל לא עשה שום קושי' ביה' צורך לומר אנוס ה'. והאריך אפשר לומר על כל הדורות שאחר חכמי הש"ס הראשונים והאחרונים שכולם אנוסים היו. ועל דורו הוא עצמו מחמתה על הגדולים תמי' קיימת, אבל אותה תמי' קיימת בכל דור ודור על הראשונים ועל האחרונים.

קה

ובסדר היום הביא על השנה אמת ויניב שהוא מאנשי עולעילא ששלח עזרא אחריהם לעלות

ואין ספק שה' גם הרבה אין מספר שה' נכחם לפזר ולא היו נשארים גם בא"י צלי מזומות.

וחוץ לזה הלא היו מוסרים נפשם ומאודם רוחם ונשמתם עבור קיום המצות וכלל גדול הוא לזון יראיו יעשה ואמרו חז"ל עה"כ לא יגרע מדיק עיניו שאין הקצ"ה מונע מן הדיק מה שמחלוק אלא כשיש טעם בדבר, והאריך אירע כזאת לכל גדולי ישראל וקדושיה, זולת מיטעא דמיטעא. ומצוה צ"ה ה' לר"ת צעיר החשיטי שכאשר יראה האדם לעשות דבר מצוה ותזדמן ותקרב לידו ולא נזדמן לו דבר מעכב לו ידע כי מצוה חן צעירי אלקיו ואם יראה בעשותו דבר מצוה חזקן לו דברים מעכבין ומעירדין ידע כי הצורה מואם זו ואינו אוהב מעשיו שנאמר וצפרשכס כפיכם אעלים עיני מכם עכ"ל יעיי"ש. והוא כעין שאמרו בגמ' משל לעבד שבא למוצג כוס לרבו ושפך לו קיתון של מים על פניו, ואין לך אהובים למקום יותר מהתנאים והאמוראים והר"ף והרמב"ם והרא"ש ובעלי התוס' וכל לדיקים וקדושים שהיו מושפעים אך מהש"ת בכל תנועה ותנועה שדרכיהם וא"א לומר שבתם הזדמן לכולם דברים מעכבין ומעירדין מהעבודה ההצביה שבא"י, והלא הקצ"ה הוא המכין מזון ומסבב כל הסיבות והאריך הסתבב כן לכל עובדי הש"ת, צאמת הלא דבר הוא. ובמרע"ה אמרו חז"ל כמה טעמים במה שלא הניחו הקצ"ה לבוא לא"י, ובוודאי יש גם לכל הני"ל טעם מספיק ואריך להבינו.

ובס' האלף לך שלמה מהגאון מהרש"ק ז"ל צאכע"ז סי' קי"ח כתב שם דעתו דצוה"ז אין מצוה ליסע לא"י וא' מן הראיות כתב ממה שרואין לדיקים שבוודאי נכחם לעלות לא"י ואעפ"כ אינם עולין, ובע"כ סוגי' דעלמא הוי כדעת הסוברים דצוה"ז אין מצוה יעיי"ש. ולפענ"ד אף לדעת הסוברים שאין מצוה מ"מ אינו מובן עיכוב נסיעתם של כל הדיקים וקדושים כמו שכתבתי לעיל וחלילה להעלות על הדעת שכ"ז הוא ממקרה וסיבות טבעיות. גם היעב"ץ ערך לתוך על מה שחכמי הש"ס צבלי לא נסעו לא"י, ובתחלה ראה לומר שלא ה' צא"י הרצת תורה כ"כ אולי מסיבות מלכות הרשעה ואח"כ כשהביא שכמה אמוראים נסעו לא"י לא מצא תי' על הנשארים

לנסוע צאלה מסעי. גם מר"כ במס' פסחים שחשב
ישיבתו צא"י לגלות אף שהי' במקום תורה א"ל להבין
כאשר כתבתי לעיל ונריך התבוננות בכ"י.

קו

והנה באנני חר סי' חנ"ד אחר שהביא שיש חיוב
לעלות העיר בזה דא"כ ח"י עוצרין כל ישראל
במ"ע גדולה כזאת השקולה ככל המלות וחלילה לנו
לעשות גדולי ישראל עושין או מזידין ח"י, וע"כ צא
לעשות חדשות במלוא זו שאין המלוא בישיבת א"י
אלא אם מתפרנס מהכנסה שבשם לא מהשלה מחו"ל
ויסוד דבריו המה מחמת הקושי' דבין עבד שצרה
לא"י שנריך רבו לשחררו, ואף למוכרו שם צא"י או
להשעבד בו שם אינו ראוי, וטעמא צני דרחמנא
אמר לא חסגיר עבד אל אדוניו לחו"ל אבל אם רוצה
לשעבד בו צא"י למה לא, וע"כ המליץ דבין דכל
זמן שהעבד ברשות רבו לריך רבו לפרנסו וכשמתפרנס
מרבז הנשלה לו מחו"ל אינו מקיים מצות ישוב א"י
כי עיקר מצות ישוב א"י הוא בשביל שאינו תחת
שום שר כמו בחו"ל אלא תחת הקב"ה בעצמו, וא"כ
אם מתפרנס ממה שנשלה לו מחו"ל עדיין הוא מתפרנס
ממה שצא מתחת השר ולא היה זה ישיבת א"י, וא"כ
אם אינו משחרר העבד ומשעבד בו הוא מתפרנס
מהבא מרבז מחו"ל, ולכן אף אם הוא צא"י אינו
מקיים ישוב א"י. וכתב בזה דאף שהפירות שאוכל
שמה הוא אינו מהשפעות השר מ"מ לריך שגם המעות
הקונות בהם את הפירות לא יהיו מהשפעת השר ואינו
מקיים מצות ישוב א"י באופן אחר. ובזה ראה לתרץ
טעם כל הגדולים שלא נסעו לא"י בשביל שהיו לריכים
להמעות הבא מחו"ל ואינם מקיימים המלוא אף
בהיותם צא"י. ושוב חזר בו שיש קצת מלוא אף במקבל
המעות מחו"ל אלא שאינו עיקר המלוא.

והנה עיקר יסודו מהקושי' הג"ל בעבד וכן כתב
אחר כך באנני חר סי' חנ"ז שחילא ידידי
מהך קושי' שהיא פלא למה לא יהי' ראוי להשעבד
עמו צא"י וזה תימה שהרי קושי' זו תירלו הרא"ש
צפ' השולח והעור סי' רס"ז והוא גם בחוס' גיטין
ד' מ"ד שבעטם הוא דחיישין שמה יסדלנו בדברים

לא"י ולא ראו לעלות באמרם שכיון שהיו עתידים
להגלות פעם אחרת וציהמ"ק עתיד ליחרב למה לנו
להכפיל יגונינו, טוב לנו לעמוד במקומינו ולעבוד
את ה', וכדי שלא יחזיקו אותם צאנשי רשע ומחוסרי
אמנה ח"י כתבו להם זה השבח הגדול שמרומם בו
הגלות והגאולות. ובוודאי שהיו אלו אנשים גדולים
מאוד כי קבל מהם עזרא ואנשי כהנ"ג זה השבח
וקצבו אותו בתפלה שיאמרו אותו כל ישראל כולם
והחשיבו שבה זה יותר מהק"ש שהרי אמרו בגמ'
ברכות ד' כ"א ע"א ספק קרא ק"ש אינו חוזר
וקורא ספק אמר אמת ויניב חוזר ואומר אמת ויניב,
ואף שהטעם הוא שחוזר בספק אמר אמת ויניב
בשביל שיש בו הזכרת יי"מ שהוא חיוב דאורייתא
יותר מק"ש, אבל הא גופא מה שהניחו אותו בחיוב
של יי"מ שהוא יותר מק"ש בחוק אותו השבח של
עולטילא לחייב באמירתו את כל הכלל ישראל הוא
הסכמה חלוטה שנכתב ברוה"ק וכיוונו אל האמת.
ובלא"ה כל מה שנתייחד ע"י אנשי כהנ"ג לחייב
את כל ישראל הכל הי' ברוה"ק אמיתי, ואם כן
דבריהם של אנשי עולטילא תורה היא. והם בוודאי
לא היו אנוסים שאילו היו אנוסים לא הי' עזרא
שולח אחריהם ולא היו לריכים להשיב הטעם שאינם
רוצים בשביל שעתיד בית המקדש ליחרב אלא היו
אומרים אנוסים אנחנו או סיבה אחרת שמונעת אותנו,
וע"כ שצלי שום סיבה יהי' דעתם שלא לעלות, והאריך
לא נתאוו גדולים וקדושים כאלו לחשיבות העבודה
באה"ק ולקיום מצות התלויות בארץ, והאריך נתקבלו
דבריהם לפני עזרא ואנשי כנסת הגדולה. וכבר
הבאתי הקושי' גם מר"ז שעליו סומכין כמה שחלק
על ר"י ומסר נפשו ליסע לא"י דרך ימים ונהרות,
ואעפ"כ לא נסע עד שהראו לו מן השמים שהוא
נקי מכל חטא, וכבר הארכתני בזה שהיא פליאה
עלומה. והתשצ"ץ עם כל הפוסקים שסוברים שיש
מצוה לעלות לא"י הביאו רא"י מר"ז שמסר נפשו
כ"כ לעבור דרך ימים ונהרות צלי מצרא. ולענ"ד
הלא אדרבא משם רא"י להיפך דאף שמסר נפשו כ"כ
לצו לא"י מ"מ נמנע מליסע עד שהראו לו מן
השמים שהוא נקי מכל חטא וא"כ מי הוא זה ואחרי
הוא שיוכל ליסע כי מי יזכה להוראה מן השמים
שנקי מכל חטא כמו ר"ז ונמצא שאין לשום אדם

קז

ומה שכביא עוד מקור ממנו שאמר יעא"ש אין נכסי חו"ל כדאי לו, הנה אין שום רמז ורמחה שהוא צביל ישוב א"י אלא יעא"ש אמר זה על עצמו וצחינחו שאינו כדאי לו ומי יוכל לידע שורשו וצחינחו וטעמו ובא"א ע"ה מלינו שאה"כ ולאברהם היטיב בעצורה והי' לו עושר גדול בצמרים ולקח עמו הכל והביאו לא"י ולא מלינו בשום מקום לומר שאינו כדאי לו, גם הכעיה הקצ"ב לא"א ע"ה ואחרי כן ילאו ברכוש גדול והי' צביל זה מכת חשך וניסי ניסים נעשו שיגיעו לבית מלרים וצחת הים שלא יאמר אותו לדיק וכו' ואלו לא היו חוטאים אח"כ היו צאים לא"י תיכף כשעלה פרסת רגליהם מן הים כמו שאמרו חז"ל, וגם שבמדבר לא היו לריכים למאומה וע"כ הי' כל הרכוש הזה כדי להביאו לא"י. ולדברי האבני חר אין צדק וצדק אלא פסידא שמפסידין המלואה הגדולה של ישוב א"י ולא עביר קוצ"ה ניסא למגנא, ואין זה הכעשה טובה לאותו לדיק אם הי' טוב יותר שלא יביאו עמם כלום מחו"ל אלא יהי' להם השפעה מא"י, וכיון שגם בצמרים לא בא הרכוש אלא ע"י ניסים, הלא ניסים אפשר להיות גם בא"י.

והנה כל הגדולים שדורות הקודמים עוד מהכרח מאות שנים לווחו ככרכי' להחזיק עניי א"י וכתבו כולם שגם המחזיקים מחו"ל את העוסקים בתורה בא"י מקיימים צדק מלוא ישוב א"י שיש להם חלק בעסק החורה בא"י. וצ"י מעשי אבות הנדפס צירושלים שנאספו שמה כל העדרים כמה מאמרים וכתבים שנכתבו ונחתמו בדבר לימוד הלשון הוצא שם צמוד השלישי אות ה' מכתב הנעשה באסיפה מן רבנים גאונים מפורסמים ונחתם עליו כו"כ גדולים ולדיקים ובאמצע הדברים שם כתוב לאמור ח"ל: העיר הקדושה היא תקות החבל לב הארץ מקודשת לשמים לכל אשר יקדים ימיו לתורה ולתעודה וכה הי' מתנהג מיום הוסדה דור אחר דור מאבותינו ורבותינו זי"ע"א ואחינו שצגולה הם מחזיקים צדי אחיהם יושבי הקודש להמליח להם מחייתם ופרנסתם וצדק כל ישראל יש להם חלק במלוא ישוב הארץ, עכ"ל. והי' זה דבר ברור בכל הדורות שצמח ששולחים

שלא אחרי לחו"ל א"כ כיון שמצואר דדברי הראשונים הי' אחר על קושי' זו א"כ נסחר היסוד ונפל הצנין, והא"ך אפשר להמליח דינים חדשים מחי' אחר נגד דברי הראשונים ז"ל, ומדערתו הרבה ראשונים בקושי' זו וכולם מתנבאים בצגונן הי' שבעטם הוא שמה יסדלו שהוא כעין גזירה ולא כתבו העטם שצמח שמעטדו ונריך לפרנסו מצעלו ממלוא ישוב א"י אף כשיושב שם ואינו משדלו כלום ש"מ דלא ס"ל הכי ואין הדין כן. ואף שלפלוף אפשר לומר כמה תירוטים אף שאין זכר למו דדברי הראשונים אבל לדינא אין לנו אלא דברי הראשונים ז"ל.

והיו"ן לזה אף אלו הי' זה קושי' חדש שלא נמלא עלי' שום חירון לא נוכל להמליח מחמת קושי' דינים חדשים צמחה דאורייתא מה שאין זכר למו צ"ס ובראשונים כמ"ש הרא"ש צמו"ק צביל קושי' לא יסחר דין דשערי תירוטים לא נעלו ולא דרשין טעמא דקרא לחדש דין ע"י העטם אף צעממים המצוארים בגמ' ומכש"כ צעממים שמחדשין מעממיו, ומי יוכל לידע טעמו של יוצר בראשית להגיד שטעם המלוא של ישוב הארץ תלוי רק באכילת המזונות שמה.

וזה וודאי מלינו כ"פ בקראי ודדברי חז"ל שטעם מלוא ישוב הארץ הוא צעור ישמרו חקיו ותורותיו יגלו כמו שהארכתי לעיל, והכל תלוי צקיום החורה והמלוא שמה, אבל שיבי' תלוי מלוא ישוב הארץ אם אצלגן מפרי' זה לא מלינו בשום מקום. והעור אור"ח סי' ר"ג כתב על מה שאומרים בצרכה על המח' ונאכל מפרי' ונשבע מטובה שאין לאומרו שאין לחמוד הארץ צביל פרי' ועובה אלא לקיים מלוא התלויות בארץ. וכבר הבאחי מ"ש הב"ח ליישב זה. ואם נימא דעיקר המלוא של ישוב א"י תלוי בזה אם אוכלין רק מפירות א"י ולא מחו"ל אין צדק שום קושי' צמח שאומרים ונאכל מפרי' ונשבע מטובה כי עיקר המלוא תלוי בזה, אבל וודאי שזה אינו, אלא המלוא הוא לקיים שם מלואי' ולעסוק בתורה ועבודת השי"ת צמקום הקודש ואותן שעוסקין שם צמסחר וצעודה גשמית הוא רק צביל-הכרה הפרנסה, לא טעם אחר.

ממנו נדפס לבסוף חגרת ממנו שכתב רק לשלוח מעות לא"י להחזיק שם ציומ"ד שיעסקו שמה בחמירות בחו"ק ולא הזכיר כלל מעצדות אדמה, ובמכתבו הנדפס ב' נפש ח' כתב בעצמו שנחצטל הרעיון הזה ע"י הצדיקים היותר גדולים אלא שחלק עליהם, אבן כיון שבעצמו העיד שהמעשים הרעיון הזה כמה הצדיקים היותר גדולים צוודלי רוח ה' דבר גם לכיוון האמת.

והנה"צ ר' עקיבא יוסף צעמ"ח ס' לב העברי ז"ל כתב בפתיחת ספרו שמרו משפט ח"ל: ויהי בשנת תר"ל וכו' לקחתי את דרכי לא"י וכו' עד אשר באתי לסיגעת אל הגאון הצדיק וכו' בעל ייעב לב ז"ל והוא הרעיש עולם כנגדי ודבר אלי גם צעורה יחירה כאילו אני הייתי רב והוא התלמיד ואמר לי וכו' מה עושה לנו מה חסר לנו, אם רואה רבנות אני אתן לו כראונו והזכיר לפני ג' או ד' מקומות וכאשר אבחר מהם להיות רב שם והוא יגמור בדבר, והתחלתי לומר תירושים וכו' אך לא יכולתי להוציא כל לבי, ואולי כעין דח"ל ראה ראיתי אני ראיתי רא' אחת והוא ראה שתי ראיות ונפח למרחוק ז"ל כלל גדול כאשר שמע כי לא אשמע לקולו נתן פקודה במקומו וכל גבולו מי אשר מחזיק אותי ליסע לא"י כאילו מחזיק לע"ע ועד הייתי מוכרח לצרור מן כל הגבול ולרכוב צהרים על סוסים ולצרוח בגבול זיבענצערנען עכ"ל.

הנה הדפים בעצמו מה שאירע לו אצל ק"ז הייעב לב זל"ה ונודע אשר ק"ז זל"ה ה' חוצב הארץ מאוד וכ"ק חמיו הגב"ק הצדק"ק טאלטשווא ז"ל שה' אח"כ אב"ד דק"ק לפת נסע לא"י בעצמו. גם הוא ז"ל ה' בדעתו ליסע אלא שאמר אח"כ שרואה שזריכים לו צמדינתו וא"ה לו לנסוע, ונראה מה שהתאמץ כ"כ בעוצי הקורה אצל הגב"ק ה"ל שלא יסע לא"י, בשביל שהלך באותו הרעיון לעשות קאלאניטס אף שהיתה כוונתו לש"ש, אבל ה' טעות גדול ומרע. וכבר הצאחי שמצויר גם צמחציהם של אותן שהלכו ברעיון הזה כי גדולי ישראל והצדיקים היותר גדולים כמה מתנגדים להם, ובא' מן המכתבים שצ' חיצת הארץ הנדפס לחזק רעיון הקאלאניטסן וכו' זה עוד

מעות לא"י שיעסקו שמה בחורב מקיימים כולם מלות ישוב הארץ. וכן האריך צה המכר"ם חאגי צספרו שפת אמת והחיד"א צספרו יוסף אומן ס' י"ע שזה דברים צרורים שהשולחים מעות להחזקת לומדי תורה בא"י מקיימים מלות ישוב א"י כמו היושבים שמה. ולפי דברי האבני נר אדרבא צזה מצטלים המלוח כי ע"י שיושבי הארץ מקצלים מעות מחו"ל ואינם עוסקים שמה צמלאכה או מסחר להרוויח גם כמה אינם מקיימים המלוח ח"ו. אבל אין להם שום מקור, ומלות ישוב א"י הוא לעסוק שם בחורב על טהרת הקודש, והמחזיקים מחו"ל ציד העוסקים בחורב שמה וצפרע להצטרף אשרי חלקם שמקיימים ע"ז כולם מלות ישוב א"י כמו יששכר וצבולון, ח"צ.

קח

והנה עוד ערס שהתחיל הציונות ה' התעוררות להרבות בעוצדי אדמה בא"י וכו' קצת גדולים שהלכו ברעיון הזה וכו' כוונתם לש"ש, אבל רוב גדולים וקדושים צווחו ככרוכי נגד הרעיון הזה והשתדלו רק לשלוח מעות מחו"ל שיעסקו שמה בא"י בחורב צעברה. חכ כבר הדפיסו המשתדלים להחזיק רעיון הקאלאניטסן ס' חצת הארץ והאריכו צעטות להחזקת הרעיון הזה, וכאבו בעצמם שגדולי ישראל מתנגדים להם, אלא שהתווכחו עמם בדברים שאין צהם ממש, כאשר יראה הרוואה שמה.

ובשו"ת נפש ח' נדפס מכתבו של הר"א מגריידין וכאבו הטעם שזריכין להיות שמה עוצדי אדמה כדי לקיים המלות שמיטה ושאר מלות החלויות בארץ ימן שכתבו האלשיך והעקיבא צמאכ"ב והארץ הזכור שלא ה' בגלות אלא בשביל זכירת הארץ העלוצות שעשו לארץ צשמיטות וכו' צלי מציאות למחול ולכן צריך פיתוי הארץ לקיים שמה צשמיטות ושאר המלות. והעיד הכסיון כי נהפוך הוא שצעו"ה ע"י שנתרבו שמה בעוצדי אדמה נתרבו העלוצות ר"ל לארץ צחללם את צשמיטות וצעברם על שאר מלות החלויות בארץ ומאריכים את הגלות צעו"ה, ואילו ה' רואה מה שנעשה עכשיו מפעולות עוצדי האדמה אין ספק שה' צועק ככרוכי נגד הרעיון הזה. וצ' סוכה שלם הנדפס

עד שאפי' אחר ביאת המשיח יפחדו שמה לא היו בכל המקומות ולא נתקיימה השבועה וא"א שיהי' הגאולה, עד שישיב להם פ"ז המלך המשיח חשובה נחת, וא"כ הוא הכרה גמור משבועתו של הקב"ה שיבי' ישראל בגולה בכל העולם וא"א שיהי' הגאולה מצלעדי זה ולא יהי' קיצוץ גליות עד אחר ביאת המשיח וכל ישראל יעשו חשובה כמצואר צרמ"ס פ"ז מה' חשובה שאין ישראל נגאלין אלא בחשובה ולמדוכו מכך קרא דכתיב ושבת עד ה' אלקיך ושבת ה' אלקיך וגו' ושבת וקבלך וגו', וכך קרא מצואר קיצוץ גליות שיבי' אחר החשובה שיעשו ישראל אחר ביאת המשיח. והחשובה תהי' צעודם בגלות בין העמים כמצואר בקרא והשבועה אל לבדך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה.

ומצואר צמד"ר ס' נשא פ' ז' סי' י' לו את בני
 רבנן פתרון קרי' בגלות, אין וישלחו אלא לשון גלות כמה דחייאם שלח מעל פני ויאלו, מן המחנה זה א"י וכו' כיון שחטאו גלו, כאשר דבר ה' אל משה בן עשו בני, מה דבר הקב"ה למשה שחם יעשו חשובה במלכות שיבי' שם הקב"ה מקבצם. והרי שהחשובה מוכרחת להיות צעודם במלכות שיבי' שם ושם הקב"ה מקבצם ומציאם לא"י כמו שהוא בקרא. ומ"ש באהבת יונתן בהפטרך פ' צלק שהקב"ה יליל את ישראל ממלחמת גוג ומגוג כאשר יעברו עליהם כמה לרות ואפי"ה לא יעזבו את ה' ואת נחלתם אה"ק זה מיירי במלחמת גוג ומגוג שהוא וודאי אחר ביאת המשיח כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות כנאמר בקרא יתייצבו על ה' ועל משיחו שזה קאי על מלחמת גוג ומגוג שילחם עם מלך המשיח אחר ביאתו, אף שחילולתיו של גוג ומגוג כמה בעולם אף קודם ביאת המשיח וסובלין מהם, אבל מה שקראו חז"ל מלחמת גוג ומגוג זה קאי על המלחמה שאחר ביאת המשיח שיתייצבו כולם על משיח ה' בגדול והכורא, ומזה מיירי באהבת יונתן שם שכיון שהוא אחר ביאת המשיח יהיו אז כל ישראל צא"י, אבל קודם ביאת המשיח כתב באהבת יונתן צעמום בהפטרך ואתחנן שאף אם כל האומות יסכימו שיבי' קיצוץ ישראל לילך לירושלים חלילה שתק שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי וכו' עד שתחפץ ר"ל עד

קודם שגולד רעיון הלינוי ושם כתוב לאמור שא' מן העמים שמתנגדים לזה גדולי ישראל הוא בשביל שמתחילים שלא יאמרו שיראו לעשות מדינה ומלוכה לעולם קודם הזמן. ואז הכתישו זה לגמרי וכתוב שמה כי בעלילות שוא חושדים אותם כי גם המה יודעים שזה אסור מחמת השבועה לדחוק את הקץ ושוב אה"כ כאשר נולד צפרהס"א הרעיון לעשות המדינה פ"י העמא הידוע בשנת תרנ"ו איגלאי מילתא למפרע כי ירדו הדיקים לסוף דעתם שיראו לעשות מדינה וכו' כ"ז מעשה שטן שהי' להם לחזק רצ להענין כמה שנתרבו עובדי אדמה, גם נתרבו ע"י קלי הדעת ורשעים גמורים צא"י. והרבה יש לדבר בזה אלא שאין נ"מ להאריך פה בענין זה. ועכ"פ שיקר ישוב א"י הוא להרבות שמה בחורב ומלוא.

והנה נדחק עוד שם באבני מזר ליישב מה שלא עלו בגדולים לא"י בשביל שאין חיוב לעלות אלא מי שישב שמה מקיים המצוה, ושוב העיר צעמנו דבעידן ריתחא ענשינן מה שלא הביא עמנו לירי חיוב, והאריך עוד שם בסדרא שאפשר גם הרמב"ן לא אמר אלא על היושבים שמה ולא שיבי' חיוב לעלות. ויש לפלפל בכל דבריו והבאתי קצת למעלה, אבל כ"ז אינו מעלה ארוכה לאותו החמ"י הנ"ל. וכבר הארכתי שאף לדעת רוב הפוסקים שאין מלוה כלל צעמם הישיבה צא"י אינו מובן מה שכל עמודי הדורות ויסודי העולם היו בחו"ל.

קפ

אב"ר האמת הברור שבענין זה, הנה לא יסתפק שום אדם שהגלות היא גזירה מאתו ית"ש כמצואר בכמה קראי ובצ"מ צגמ' ובמדרשות אין מספר. וגדולה מזה כבר הבאתי מה שמצואר צמד"ר שה"ש פ"ב אות ה' עה"כ קול רודי הנה זה צא דקאי על מלך המשיח ששעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אחס נגאלים ואומרים לו האריך לנו נגאלים ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו צע' אומות וכו' משינן שחי תשובות ואומר להם אחד מכם גולה לצרברי וא' מכם גולה למטערי דומה כמי שגליחם כולכם. והרי שזה שבועה מהקב"ה שיבי' גולים בכל ע' אומות

והיו ישראל כפויי עובד עד שהגלה אותם מא"י והשליכם מעל פניו ואח"כ חזרו בתשובה ושבו אל השי"ת בתוך הגלות ואמר להם הקב"ה בני הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכ"כ למה כדי למרק עונותיהם של ישראל שיהיו כולן עבירים ויבואו לחיי העוה"ב עכ"ל. ומבואר בזה שהתשובה לריבה להיות בתוך הגלות וגם אח"כ לריך להמתין עד שעת הסעודה.

קי

ובמשעם הגלויות מבואר בגמ' פסחים ד' פ"ז ע"ב לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיחוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתי לי בארץ, כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין. ובמהרש"א פי' במה שאמר כדי שיחוספו עליהם גרים דהיינו לפרסם האמונה גם בשאר עובדי כוכבים. ולכאורה נראה זה קצת כוונה אחרת שאין הכוונה גרים ממש אלא לפרסם האמונה בתוך העכו"ם אף אותן שלא נתייירו. אך אולי כוונתו ז"ל שעי' בהפירסם האמונה בין העכו"ם יש מציאות שיחשורו הגרים שראויים להתגייר, כי אם אין צניעות וידיעה כלל מהאמונה מנא ידעו אותן שצריכים להתגייר.

ובגמ' תענית ד' ג' ע"ב הוא קצת בלשון אחר שאמר ז"ל כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה' מאי קאמר לכו אילימא הכי קאמר לכו הקב"ה לישראל דצדדתיכו בארבע רוחי דעלמא אי הכי בארבע בארבע מיבעי לי' אלא הכי קאמר בשם שא"ל לעולם בלא רוחות כך א"ל לעולם בלא ישראל ופירש"י ז"ל שאין העולם מתקיים אלא בצביל ישראל והכי אמר קרא כי כדי רוחות השמים פרשתי אתכם לרוחות העולם כדי שיתקיים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ופי' בזה המהרש"א בע"ז ד' י' ע"ב שהכוונה הוא שעי' שפיר את ישראל כדי רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיומו של עולם שלא יחרב. ומשמע שזה גופה קיומו של עולם מה שרואין בכל רוחות העולם אלא כל האומות שיש תורה ואמונה בהשי"ת, וזה א"ל אלא אם ישנם ישראל בכל המקומות.

שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי, וא"ל שיהי' התחלת קיצון גלויות בלי תשובה ודעת שישובו כולם לתורתו הקדושה שנכתב ושנע"פ.

ובמש"כ בישמח משה פרשת לך שיעשו תשובה אחר שיבואו לארץ ישראל, זה אמר על תשובה שילאח כמבואר שם שזה הוא למעלה מהשגחתו שיעשים עי"ז גוי גדול שמתהפך הכל לזכויות אצל סתם תשובה לחזור למועצ זה בהכרח שיהי' קודם הגאולה כמבואר ברמב"ם והארכתי בזה למעלה. וכמו שדרשו חז"ל בונה ירושלים ה' ואח"כ נדחי ישראל יכנס. והקיצון הראשון ערס שיהי' נכנה ירושלים יהי' ג"כ ע"י מלך המשיח להמדרש כמו שכתב הראש"ד במס' עדיות. ונחבאר כ"ז באורך במאמר ג' שבועות והבאתי שמה בסי' י"ז לשון ה"פ קול שכתב דכיון דקיי"ל דמלך המשיח יקצן נדחינו ממכה קראי א"כ אין צידמו להתקצן מעממיו יחד וכמו שהוא במד"ר פ' לך עה"כ ידוע חדע ידוע שאני מפזרן חדע שאני מכנסן וכו'. ודבר זה מבואר בכ"מ שא"ל להיות קיצון גלויות אלא ע"י הקב"ה בנבדו ובעממו בלבד, הוא ולא אחר להתערב בזה ח"ו.

וכתב רש"י ז"ל צפ' נצבים עה"כ ושז' ה' וגו' ח"ל ה' לו לכחוב והשיב את שנותך, רבותינו למדו מכאן שהשכינה שרוי' עם ישראל בנרת גלותם ובשגגאלים הכתיב גאולה לעממו שהוא ישוב עממם, ועוד י"ל שגדול יום קיצון גלויות ובקושי באילו הוא עממו לריך להיות אותו בידו ממש איש איש ממקומו וכו'. וע"כ אמר בתנוד"א א"ר פ"י המשל על פזרון של ישראל בעה"כ יודע באיזה מקום יפקיד את כליו וכשיבוא בעה"כ לתוך ביתו יביא כליו עמו לתוך הבית, שהקב"ה שהוא הצע"כ יודע באיזה מקומות לפזר את ישראל והוא כצ"ב ית"ש עממם בגולה ובשיחזיר הקב"ה שכינתו לליון ויבוא אל תוך ביתו יביא אתו עמו ית"ש את ישראל מהמקומות שהפקידם. ומבואר במד"ר ס' שמות פ' א' ס' כ"ו דאף מלך המשיח שעתיד ליפרע מאדום יושב עממם במדינה שנאמר שם ירעה עגל ושם ירצן וכו'.

ובתנוד"א א"ר פ' י"ד כתב ח"ל כיון שעברו על התורה ומצותי' שזכותם ניתן להם א"

שיכיו שומרי תורה ומצוות ועובדי השי"ת מפחרין בגולה צד' רוחות העולם, דלפי הטעם שאמרו בגמ' כדי שיחפרסם תורתו ואמונתו ית"ש בכל המקומות זה א"א אלא ע"י עובדי השי"ת בתורה ומצוות כי אם אין תורה ועבודה הא"ך יחפרסם התורה והאמונה. וכן ממ"ש האר"י ז"ל להעלות הנשמות מכל המקומות מבואר בדברי האר"י ז"ל שזה נעשה ע"י עבודת השי"ת בתורה ומצוות במקום הכוה וא"כ גזירת הגלות הוא גם על הלדקים ואדרבא על ידם נעשה יותר חיקון ההכרחי.

ובן מבואר במה שאמרו חז"ל צה"ש שאף כשיצא מלך המשיח לגלות מן הגלות יפחדו ישראל ויאמרו שלא נתקיים עדיין השבועה מהקצ"ה שיכיו בכל ע' אומות וא"א שח"י הגאולה עד שיאמר להם מלך המשיח החשבון שכיו בכל ע' האומות, והלא בלא"ה א"א שח"י הגאולה עד שיחזירם כולם בשבועה וישמרו כל ישראל את התורה כולה כמבואר ברמב"ם וא"כ צעת הגאולה כולם לדקים, ואעפ"כ יבואו בעטנה שלא היו עדיין בתוך כל הע' אומות, ומבואר בזה שאותה השבועה של הקצ"ה שיכיו ישראל בגולה בין כל הע' אומות הוא אף אם כולם לדקים א"א שיכיו החיקון צאופן אחר מהמת חטאים הקודמים כמו שיחבאר עוד.

ובבר הבאתי מ"ש בלח"ה הק' פ' צהר עה"כ כי יומך אחיך לתוך שלא יקשה אם לא היו גולים מי יהי מצבר המתצברים עתה בתפלות ישראל, שאם לא היו ישראל חוטאים הי' להם כח לצר ניוטות הקדושות במקום שהם מכל המקומות אשר באו שם, משא"כ אחר חטאם חלש הכח ולואי שחשיג ידו במקום עלמו אשר שם הנילוות. ותי' זה הוא גם על מה שאמרו בגמ' שזורך הגלות בשביל פירסום האמונה, וכן שאר הרבה טעמים שיש בגלות לולא עון הדור הי' כח השפעת הקדושה חזק כ"כ שכל הי' נשפע ממקומם אבל אחר החטא א"א צעין אחר כ"א ע"י הגלות, וא"א שח"י הגאולה בלא הגלות, וכמבואר במד"ר שה"ש שהבאתי שאף ע"י מלך המשיח א"א שח"י הגאולה אלא אחר שיכיו כל הגלויות כשצעתו של הקצ"ה.

ובפסיקתא הוצא בילקוט ראובני פ' שלח עה"כ ואולם הי' אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ אלו ישראל שנקראו כבוד ה' כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, מכאן שנגזרה גזירה על ישראל שיכיו גולים בין האומות, והיינו שעל ידי שישראל גולים בין האומות נחמלא כבוד ה' את כל הארץ שחפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו כמבואר לעיל.

ושם בגמ' ע"ז ד' י' ע"צ מבואר עוד שע"י שמפחרין ישראל בכל ד' רוחות העולם ניללים מכלי ח"ו שאין כל האומות הורגים אותם ח"ו, וכן הוא מבואר בגמ' פסחים ד' פ"ז ע"ב מאי דכתיב לך פרוצו בישראל לך עשה הקצ"ה בישראל שפירן לבין האומות כמבואר שם אח"כ שע"י אין יכולין לבלותם ח"ו, וכן הוא בתנוד"א. ונראה בזה בגמ' ג' טעמים מלבד שיש עוד טעמים הרבה עד אין חקר כאשר אכתוב להלן.

ובבר הבאתי מ"ש האר"י ז"ל בשער המצות פ' ראה מצוות זכירת יציאת מצרים שיש חילוק בין גאולה מצרים לשאר הגאולות בכל מדי וכו' שבמצרים נתבררו בגאולתם כל הנשמות כמ"ש וינללו את מצרים לכן לא הי' צריך להיות שם עוד, אבל בשאר הגאולות לא נגאלו לגמרי ושאר נשמות שלא נתבררו לכן נשארו ישראל תחת יד בכל ומדי ולא עלו צבנין בית שני כדי לצר הנשאר שם. ובד' גלויות, בכל מדי ויוון ואדום שם הוא גלות מרובה מכלל ישראל כיון שהם השרשים אבל בשאר ע' אומות סגי בגלות א' מישראל כי המה רק פרטים וענפים ואין כל ישראל צריכין לילך בגלות לשם זולת אותם בני אדם אשר נפלו ניוטות נשמותיהם באומה ההיא, הם צריכין לגלות שם כדי לצר ולהוציא משם ניוטותיהם שנפלו שם, יעיי"ש שהאריך בוצא. ומוזן בזה דברי המד"ר שה"ש שיש מדינות דסגי צא'.

ולדעת חכמי האמת מה שאמרו בגמ' כדי שיתוספו עליהם גרים הכוונה גם על הנשמות הנעמטין כמ"ש האר"י ז"ל שגם אלו נקראים גרים וגם נשמות הגרים המה מהנשמות שנדחו מישראל ונעמטין בהם כנודע והכל א' הוא. ועכ"פ אנו רואים בזה שההכרח

נחלש כח הקדושה אין מליחות לעברה זו אח"כ יש עובדי ה' בכל המקומות ממש כאשר הבאחי מהאזה"ח הק' בענין נלוות שכתבו חכמי האמת.

ק"א

גם השלח"ק אף שצטער האותיות אות ק' האריך הרבה בגדול השבח ומעלה של הדר צא"י אפי' בחורבנה ודחה את דברי ר"ח שכתב שאין מלוא צה"י וכתב עליו שהם דברי יחיד ואין להשיג בדבריו והעתיק כל דברי החרדים שהפליג בשיבוש א"י וכתב שצריך כל איש ישראל לחבב את א"י ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, וברייתא דהדר צה"ל כעובד ע"ז הוא אפי' בחורבנה כאשר העתקתי למעלה ופלפלתי בראיותיו, ואעפ"כ כתב צ"י מסעי ח"ל: ודע אלו המסעות שגזרו על האדם וחרשו שיהיו משולחים ומתפזרים בכל העולם היא לעובר כי מתחלה נבחר האדם להיות צ"ע לעבדה ולשמרה דהיינו קיום החורה ברוחניות, אח"כ כשחטא וגורש מג"ע והגירוש ה' הפיזור בכל מקומות מושבות אף שה' מלך העולם מ"מ הפיזור ה' לטובה כדי שיחפשע הקדושה בכל העולם לדעת לעבוד את ה' וכו' אח"כ אלה מסעי למוציאיהם למסעיהם ולמסעיהם למוציאיהם כי גלו מא"י לחו"ל כדי שיחזרו מחו"ל לא"י ואז ארץ הנשמה תהי' כג"ע כי הגלויות גורמים גאולה גדולה לעתיד וכו', גם גלות ישראל שפירסם הקצ"ה בעולם הזה ה' לעובה טוב לדידי' להקצ"ה ועובד לישראל וכו' יעיי"ש שהאריך עוצא והביא גם דברי הש"ס מ"ש על הגלויות, וכפל זה כ"פ בחיבורו שהגלות הוא מוכרה עבור הגאולה, וא"כ ע"כ אף שהאריך כ"כ בחיבור ביאת הארץ אין כוונתו שיבואו הכל לא"י כיון שצטננו האריך ג"כ בהכרח פיזור ישראל בגולה צה"ל שיחפשע הקדושה בכל העולם והקצ"ה עשה כן לטובת הקצ"ה ולטובת ישראל ולחובלת בגאולה, ועוד שאר תועלות שהשב. ולהלן יתבאר כיצד יתקיימו שיהיה אלו המימרות שצטל"ק.

ועכ"פ א"א להכחיש מה שמצויר בכתובים ובכ"מ בדברי חז"ל שיביטתן של ישראל צה"ל עד זמן הגאולה היא גזירת המקום צ"ה עד שיבוא

ובאזה"ח הק' פ' צהר כתב שצירור הנילוות הוא א' מהטעמים של הגלות, ובפ' בחקתי כתב עוד טעמים שצביל שכתב מדכ"ד וכתב עוד טעמים אחרים, וכתב שרשע שואל טעם על הגלות, גם פ' הכתוב ואחכס אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב שאם לא יקיימו גזירת זריו בגוים ח"ו חרב מרובה. ועכ"פ הגלות הוא הכרח להלנת ישראל ולחקון העולם.

ובגוזה"ק פ' ויחי פ' ל"ח צאמנע סי' צ' הביא מהרמ"ע ז"ל דתכלית הגלויות אינו אלא לעבר אויר ארץ העמים ח"ל הרמ"ע צעשרה מאמרות מאח"ד ח"ד פ' י"ג למחי' שלחם חלקים לעבר המקומות אשר נפולו שמה וכו' וזהו סיבה עמומית לכל הגלויות שהי' ראשון לכולם ויגרש את האדם כי אז נתחדש לו מגרש חוץ לג"ע למען יתקן אויר החליון בהכל פיו ויבין כסא כבוד להשראה השכינה בכ"מ וכו' הדן לגלויות ישראל לפי שגלות שומרון לא היו בני תורה די להם לקדש פאה אחת מן העולם וכו' אבל גלות ירושלים משם נפולו לארבע רוחות העולם למען יפולו מעיינותם להועיל אל הכלל וכו' עכ"ל יעיי"ש באריכות יותר, ותמלית הדברים מצוירים בדבריו צהר היעב שהגלות בכל ארצות העמים הוא הכרח שצביל שיהי' תורה ועצדות ה' בכל הארצות לעבר אויר העולם כולו שיהי' מוכן להשראה השכינה, וגראה שהוא לפי מה שמצויר בקראי שהמלך המשיח יבשם אח"כ את כל העולם כולו וממילא יהי' בכל העולם קדושה א"י שכן היא ההלכה שמה שבושין כדון יש לו דין א"י בכל הפרטים, כי מה שיש פלוגתא בצוירי' אם הוא שוב לגמרי לא"י הוא שצביל שלא ה' הכיבוש כדון אבל המלך המשיח שיכבוש הכל כדת ובהלכה יהי' צכ"מ דין א"י, וק"י בתפלה למשה על תהלים מחזור פ"צ פ' צדק זה הקרא קומה חלקים שפעה הארץ כי אחת תנחל בכל הגוים ח"ל כי ע' קעדראות הם ע' שרי מעלה אבל לעתיד הכל תחת יד הקצ"ה לבדו וכל העולם צבחינה א"י והיינו קומה חלקים דייקא כי אחת תנחל ר"ל כי כל העולם יהי' צבחי' נחלה זו ירושלים עכ"ל ולזה צריך הכנה לעבר אויר כל העולם כולו שיהי' מליחות שחפשט שמה קדושה א"י וע"כ שיהי' בכל הארצות לדיקים עובדי ה' המעבדים את האויר, ויען שע"י עון הדור

אחר זכיותו בג"ע משא"כ אחר החטא הי' מוכרח עובר שליחות זה להיות צעור"ז.

וא"כ הי' שני ענינים בלדכ"ר, דמלכד שנעשה לו גירושין מג"ע מחמת החטא, גם צא לעוב"ז בשליחות נכבד לעבוד הש"ת בעולם הגשמי, וזה תיקונו. וכמו כן ממש הוא בישראל אחר החורבן שמחמת החטא גלינו מארצנו אבל אנחנו גם שלמים מהקב"ה לכל מקום בואנו לחו"ל לחקן שם לפי דעתו של יולר בראשית אלא שלולא החטא הי' מליחות לגמור השליחות הזאת שם ממקום הקודש שביינו שרין על אדמתנו אבל אחר החטא אנו מוכרחין להיות בגולה בחו"ל בד' רוחות העולם לעשות שליחותו של הקב"ה עד זמן הגאולה שהמלך המשיח יקבץ נדחי ישראל, הוא ולא אחר.

קיב

עוד אמרו חז"ל בענין הגלות חז"ל המד"ר סדר לך פ' מ"ד סי' כ"א ויהי השמש צאח ועלמה הי', ד' דברים הראה לו גיהנם ומלכיות מ"ת וביהמ"ק ח"ל כ"ז שבנין עסוקים בשמים הם ניללים משמים, פירשו משמים הם נידונים בשמים, ח"ל צמח אחר רוח שירדו בנין גיהנם או במלכיות רחצ"פ אמר אצרכם צרר לו את המלכיות ר"י ור"א ורחצ"ה אמרו אצרכם צרר גיהנם והקב"ה צרר לו את המלכיות הכ"ד אם לא כי לורם מחרם זה אצרכם וכו' הסגירם מלמד שהסכים הקב"ה לדצרו. והקשה היפ"ת שם על השאלה בגיהנם או במלכיות מה זו שאלה היתכן שיצור עולם הנפשי במקום הגופני וחי' דלא בנענשים בגיהנם לדורי דורות קמיירי כי מי שהמרה כשיעור הזה פשיעא שלא יתכפר בגלות אלא בנענשים מדת זמן י"צ חודש או פחות, וככה"ג אפשר שיצור בגיהנם שהוא זמן מועט עם היותו בנפש במקום מלכיות שהוא בכל חי' האדם צמח דורות.

והקשה עוד וכי אנחנו העומדים בגלות נפטרנו מעונש גיהנם זו אינה תורה דא"כ בותרה הרעוב, וחי' דל"ק אלא שלא יחי' העונש גמור בגיהנם אבל יתכפרו מקאתם צעור"ז. ונתקשה עוד מ"ע שאלה זו לאצרכם כי הי' הוא היודע ועד מהו

מלך המשיח ויעשה קיבוץ גלויות. וכבר הבאתי דברי הרמב"ן עלמו שכתב שמה שישראל בארצות אויביהם זה המלכיות מכלי' ר"ל. ועי' ברמב"ן בס' המלחמות פ"ק דבינה בהפלותה שדעת הרי"ף ז"ל דבני ח"י לריבין לעשות שני ימים טובים של ר"ה, ובעה"מ ורבינו אפרים פליגי, והביאו ראיות, גם הביאו שכתב נהגו כל הדורות שם בא"י שלא שמרו אלא יום א' עד עתה חדשים מקרוב צאו שהבינו לעשות שני ימים עפ"י הי' הרי"ף ז"ל, וברמב"ן שם במלחמות האריך לבאר כשיטת הרי"ף וכתב שמה שלא עשו כן בני ח"י אינה טענה לפי שגלינו גלות שלימה וצעונותינו לא נאשאר בא"י צימים בהם אלא מעטים ואינם בני תורה ועי"ש. והרי שדחה מנהג ח"י שממנה דורות מחמת שהיו מועטים ובבני תורה הי' בחו"ל מסיבת הגלות שנגזר צעונותיו ובזודאלי לא עברו כל בני תורה שצמח דורות הראשונים על מזה דאורייתא שהוא לדעת הרמב"ן ז"ל, אלא שגזירה היא מאת ית"ש כח"ל.

קיב

וכבר אמרתי בזה לפרש לשון חז"ל צמד"ר בפתיחתא דאיכה סי' ד' ר"א פתח והמה כאדם עברו צרית, אמר הקב"ה אדם הראשון הכנסתי אותי לג"ע וליויתיו ועבר על לווי ודנתי אותו בגירושין ובשילוחין וכו' אף בניו הכנסתי אותם לא"י וכו' ולויתים ועברו על לווי וכו' ודנתי אותם בגירושין שנאמר מציתי אגרשם ודנתי אותם בשלוחין שנאמר שלא מעל פני וכו'. ונתקשו המפ' למה כפל הדבר דין גירושין ודין שילוחין ומאי נ"מ בין גירושין לשילוחין. וביע"ד נדחק בזה. ולפענ"ד פשוט דהנה גירושין הוא עונש דמחמת החטא מגרשין אותו ממקום הקודש אף אם אין נותנין לו שום שליחות לאותו המקום שהולך לשם, משא"כ שילוחין הוא כשנותנים לו איזה שליחות לחקן במקום שצא והוא נוסע וצא בשליחות מאת ית"ש. וכמו כן הי' אלו השתי בחינות בלדכ"ר כמ"ש השלח"ק שמחמת החטא גרשוהו מג"ע אבל גם צא לעוב"ז בשליחות מאת ית"ש לעשות ולחקן בעולם מה שהוא ראוי הצורא צ"כ לחקון בעולם, אלא שלולא החטא הי' מליחות לגמור זה השליחות באופן

ואנלי י"ל עפ"י מ"ש ק"ז צפירושו חפלה למשה על תהלים מזמור קמ"ג עה"פ למדני לעשות רלונק וגו' חלה"ק: הנה אמרו החכמים שעיקר עבודת השי"ת הוא שיכ"י על צחי' שגם אם ענוש יענש בגיהנם על קיום המלות מ"מ יעשה בחשקות גדול להשלים רלונק, והנה זה דבר קשה מאוד שיכ"י כיון שהוא א' מיי"ג עיקרים שהקב"ה משלם שכר עובד לעושי רלונק רק שאריך לחשוב ולכוין שאני עושה דבר זה גם על מנת שאסבול בגיהנם עכ"ל הק'. וא"כ א"א צוודאי ה"י בצחניה זו שה"י מוכן אף לסבול הגיהנם עבור מלותיו ית"ש ולכן בגולה שהוא צח"ל שמפסידין הרבה מלות התלויות צארן גם שאר מלות עיקרן צא"י ע"כ בחר בגיהנם שלא יהי' הפסד במלות, שכן ה"י מדתו בעבודת השי"ת בקיום תורה ומלות, אבל הקב"ה אמר לו אח"כ שאינו כן אלא שמשלם שכר עובד לעושי רלונק ית"ש ורואה הוא בחקנתן של ישראל שיכ"י בגולה ליפטר מעונש הגיהנם הקשה, ואחר ששמע א"א ע"ה שזכו רלון הצורה ית"ש גם הוא ה"י דעתו כן כי לא ה"י כוונתו אלא להשלים רלון הצורה ית"ש. ומה שמתחלה שאל הקב"ה את הצרכים והוצרך אח"כ להחזירו אחר ולא אמר לו מעיקרא לזכר את המלכיות, ו"ל שהוא ע"ד שה"י בנסיון העקידה שאמר לו הקב"ה לשחוט את בנו ושוב אמר לו אח"כ אל תשלה ידך אל הנער וה"י זה כדי לגלות נדקתו של א"א ע"ה שמוסר הכל ולא נחשב אליו מאומה נגד ציווי הצורה צ"ה ושוב אחר שנחלה זה אמר לו האמת, כמו כן ו"ל צריך דע"י ששאל הקב"ה לצרכים נחביר נדקתו שאף גיהנם אינו אליו מאומה נגד הפסד חייה ממות אבל אח"כ אמר לו האמת כי רואה הקב"ה בעוצת ישראל להכילם מגיהנם ע"י שיכ"י צח"ל מפוזר במלכיות. ומה שהגליות הוא נגד גיהנם אף שבחייה מקומן במפורשים כחצו קל"ה הסדר אבל זה דרכם של המפוי' לבקש קל"ה לשכר את האוזן והעיקר הוא שאנחנו לא נדע דרכיו של השי"ת בשכר ועונש בלחה אופן הוא מדה כנגד מדה כאמור לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי.

ובזה אפשר להבין דברי המד"ר פ' מסעי סי' ה' עה"כ כי אחס באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה מלמד שהראה לו הקב"ה

העובד לישראל והוא יבחר לנו העובד וכש"כ למד' שאצרכם בירר לו גיהנם וכו' השיבו אחר מעיקרא נמי למד שאל את פיו מאחר שלא יתקיים בירורו אם לא יבחר בעובד, ונדחק בזה ליישב. אמנם בזה"ק הלך בדרך אחרת ולא ניחא ל"י דרכו של היפ"ת והאריך עובד, ותמלית דבריו בקולור דוודאי גם עכשיו יש עונש גיהנם לאחר מיחה שהוא עונש הנפש כמבואר בכ"מ אבל הכא מיירי בעונש הגוף בגיהנם לאחר תחלה"מ ביום הדין שזה לא יהי' אלא לרשעי עכו"ם או אף פושעי ישראל שהם רשעים גמורים כאפיקורסים וכדומה אשר לא יכונה בשם ישראל, אבל רוב המון ישראל נפטרם אז מעונש גיהנם בעבור שסבלו עונש המלכיות בעוה"ז. ובמה שהוצרך לשאול את הצרכים האריך עובד לבאר שכבר נתן הקב"ה לצרכים את הארץ בלי שום תנאי ולכן אז כשראה אח"כ לזכר לו מלכיות שנמלא ע"י שנתנית הארץ הוא על תנאי שיממרו חקיו ותורותיו וילוו כי אם יחטאו יהיו בגולה צח"ל תחת המלכיות ויתבעל מחנת הארץ ואינו מהכרחי לחזור מדיבורו הראשון שנתן לו את הארץ סתם לכן ה"י צורך לשאלת הצרכים שהוא בעצמו ימחול על המחנה הראשונה וישאר רק מחנה זו שהוא תלוי בתנאי של שמירת התורה כדי שיעללו ע"י הגלות מעונש הגיהנם, ועי"ש שהאריך מאוד והבאתי רק התמלית בקולור נמצא.

ולא הצנתי האין נתישב בדבריו הקושי' למד ה"י צורך לשאול את הצרכים ולהשיבו אחר מדבריו דמה שח"י שה"י צורך לשאלו כדי שימחול על המחנה הראשונה ע"י ה"י סגי אם צתחלה ה"י אומר לו הקב"ה שזה עובדת של ישראל שימחול על המחנה הראשונה, דהלא גם אחר שהאלה בחר לו הצרכים את הגיהנם ולא מחל על מחנת הארץ, אלא שהקב"ה החזירו מדבריו והודיע לו שזה לעובד שיבדור המלכיות וימחול על המחנה והסכים לזה מחמת דבריו של הקב"ה, וזה ה"י יכול להיות אף מתחלה בלי שאלה. גם אינו מיושב כ"כ למד' שאצרכם בירר לו גיהנם, האין אפשר ליבחר בגיהנם הקשה שלאחר תחיית המתים שאינו אלא לרשעים גמורים כאפיקורסים ודומיהם שדגוים לדורי דורות. גם שאר דקדוקים יש בדבריו ואין להאריך.

שיכוי מלכזב בהיפך לישב צא"י, ולעיל כתבתי לחרץ שיש חילוק בין עלי' בחומה ובין עלי' ביחיד כמו שהוא בדברי הריב"ש והרשב"ש וכן הוא בגמ' בדברי ר"י אבל זה מועיל רק לחרץ שלא יקשה מאיסור השבועה דקאי רק על עלי' בחומה ואפ"ל דביחיד יש מלכזב אבל כיון שנמצא שהגזירה היא שיכוי בגולה ואחז"ל בזה כמה טעמים כמו שהבאתי וגם הרמב"ן עצמו כתב דהבעתה דלא מאסתיס לכלותם חלוי ביהותם בחרץ אויביהם וזה אינו מתורץ אף אם נימא שאין לעלות אלא ביחידות דמ"מ אם עולים הרבה אף שהי' ביחידות באופן שאין צו איסור השבועה של עלי' בחומה אבל כיון שאינם בחז"ל מפחר בין כל האומות גם זה הוא נגד שבועתו של הקב"ה שיכוי מפחרים בכל רוחות העולם, וחזקין דאף אחר ביאת המשיח שאז אין עוד שבועה על עלי' בחומה כמ"ש עד שחפץ וזהו זמן הגאולה ע"י מלך המשיח כמו שדרשו חז"ל ואלו בג' שבועות אינם אלא שלא לדחוק ולמחר עשות ככה ערס זמן הגאולה אף רגע אחת אבל אחר ביאת המשיח שהוא זמן הקץ ויעשו ישראל תשובה בעלו אלו השבועות, ואעפ"י לורך גם אז לאותו החשבון שיאמר להם מלך המשיח שמתקיים גם שבועתו של הקב"ה שיכוי בין כל ע' האומות וא"כ אף אם אין עוזרין על השבועה של עלי' בחומה מ"מ הכרח שיכוי בגולה מפחר בין האומות, וכן הוא לפי הטעמים שאמרו חז"ל על הגלות. והגם שנראה שהגזירה היא רק על רוב ישראל שיכוי בגולה ובה יולאין ידי חובתם אבל במלכזב דאורייתא המועלת על כאו"א מישראל אין מספיק חילוק זה וא"י שוקל וא"י סופר לבוין המספר שאם מועטין כמה שמה עושים מלכזב בעלי' ואם מתרצין הוי עזירה שהוא נגד גזירתו של הקב"ה וכלא אף אם נוסעים רק ביחידות לאט לאט מ"מ צרכות השנים יש מליאות שיכוי שמה רוב ישראל.

ובכתב בישמח משה פ' בשלח עה"כ תביאמו ותטעמו וגו' דגאולות הראשונות שהיו מקובצין יחד אמר עד יעבור שלא היו מחוסרין אלא העברה ממקום למקום ובשלישית שכן מפחרין צד' קלות ואין ידיעה כלל מה לזה ויש מקומות ומדינות שאין יודעין מהם וחס אין יודעין מאתנו אמר לשון הבאה שהשי"ת

למשה כל מה שהי' ועתיד להיות וכו' ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' לזרעך אתננה הראיתך צעניך מלמד שהראהו גיהנם וכו' התחיל משה מחיירה מן הגיהנם אמר לו הראיתך צעניך ושמה לא תעבור. ואינו מובן כיון דכל אותו קרא קאי על מה שהראה לו א"י וא"כ מה שייטות לגיהנם אלא אותה המראה של א"י. ולהב"ל מובן דכיון שכבד שהראה לו צא"י כל מה שהי' ועתיד להיות וא"כ ראה כל אותן שני הגלות שיכוי ישראל מפחרין בחז"ל תחת המלכויות ולא יכוי צא"י וזה לער גדול ולכן הוכרח להראות לו גם את הגיהנם ככדי שיראה ממה שניללים ע"י שלא יהיו צא"י ויחפיים דעתו בזה, אבל כאשר ראה את הגיהנם התחיל להתיירא ממנו עד שאמר לו הקב"ה הראיתך צעניך ושמה לא תעבור.

ולשון המדרש תנחומא פ' פקודי סי' ח' אחר שהביא אותה המימרה שצירר אצרהם את הגלות ואמר מוטב שיטעו צדי גלות ולא ירד אחד מצדי לגיהנם והכסים הקב"ה עמו סיים לבסוף אמר הקב"ה צעוב"י אתם משועבדים צדי גלות ולעתיד לבוא אני מעביר את הגלות מכס שנמשלו כמים ואילל אתכם מגיהנם וכו'. ומצואר בזה שאך לעתיד לבוא יעביר הקב"ה את הגלות אבל עד ביאת המשיח הגלות הוא הכרח להכלל מגיהנם, מלכזב שארי הטעמים שהבאתי לעיל מדברי חז"ל. וכל דרכי השי"ת יש טעמים עד אין שיטור והחקר חלקי חמלא ובמה שלא הורשה מרע"ה לבוא לא"י אמרו חז"ל אחי טעמים והמגלה עמוקות הוסיף עוד טעמים למאות, וכללו של דבר שזה וודאי שהגלות הוא מאתו ית"ש לעוצת ישראל ולטובת העולם וא"כ אין התחלת קושי' מה שהסתבב מהמסבב כל הסיבות צרובא דרובא מגדולי ישראל וקדושיה שיכוי בחז"ל כי כן הוא הכרח להיות בגולה עד זמן הגאולה כנ"ל.

קיד

אבל קשה האיד סברי הרמב"ן וסייעתו שיש מלכזב בישוב א"י אף בזמן הגלות כיון שהוא גזירה מן השמים להיות מפחרין בין העמים האיד אפשר

שכתב קודם בגזירת הגלות דמי שהגלם לא ה' מניחם לשוב ש"מ דסובר דזה ה' ג"כ מטעמי השבועה דמי שהגלם אינו מניחם לשוב והכרח הוא שיהיו בגולה עד זמן הגאולה. א"כ הא"כ אפשר שיהי' מלוא לעלות לא"י כיון שאפשר שעי"ז יבואו כולם או רובם לא"י והוא נגד הגזירה של הקצ"ה כנ"ל.

קטו

אבל הענין הוא דהנה דדור המדבר שה' הגזירה שישארו במדבר אמר הכתוב על המעפילים לעלות למד זה אתם עוזרים את פי ה' אף שהיו לדיקים גדולים כמו שהבאתי במאמר ג' שבועות שלא ה' דור זכאי כמו דור המדבר והגזירה ה' עבור אותו החטא שלא אבו לעלות ועשו ע"ז חטובה גמורה שהתודו ואמרו הננו ועלינו וגו' כי חטאנו ועלו במס"ג ממש שידעו שהעמלקי והכנעני בדרך כמ"ש החת"ם שזה ה' חטובה במס"ג ממש, ואעפ"כ לא הועיל אחר החטא והגזירה ובוודאי אלקים חשבה לעובה שראתה חכמתו יח"ש שאחר החטא א"א שיהי' החיוקן באופן אחר, ועכ"פ כיון שעלו אחר הגזירה שישארו במדבר אף שעלו לש"ש היו צה עוזרים את פי ה' וא"כ ה' סברא לכאורה שגם בגלות הזכ כיון שגזירה היא מאתו יח"ש להיותו גולה מארצו ה' ה' העולה לא"י עובר את פי ה' שגזר על הגלות אבל ע"כ שאינו כן דל"מ לדעת הרמב"ם בסה"מ מלוא קנ"ג יש הכרח שיהי' לעולם מישאל בא"י עבור קידוש החודש דאל"כ בעלו המועדות והוא ח"ו מחיית אותות האומה כמ"ש שם ח"ל אלו הנחנו דרך משל שבני א"י יעדרו מא"י חלילה לקל מעשות זאת כי הוא הצטיה שלא ימחה אותות האומה מכל וכל, אלא אפי' לדעת הרמב"ן דפליג ע"ז וסגי לדעתו בקביעת המועדים החשבון שנעשה מכבר בימי הלל הנשיא אבל גם בלא"ה הרי חזיון שהרבה חנאים נשארו בארץ ישראל גם אחר החורבן וגזירת הגלות וריב"ז בקש על יבנה וחכמי' שישארו שם אחר הגלות, וכן אח"כ בימי האמוראים וכלל הדורות היו הרבה עולין לא"י, ובוודאי שרואן הקצ"ה שגם בימי הגלות אף שגזירה גזירה על רוב ישראל שיהיו מפוזרין בדי' רוחות השמים גם א"י הוא ככלל ד' רוחות השמים

יציאם מארצם הפיחות ומכל המקומות שהם שם יעיו"ש. וא"כ כיון שהפיזור הוא באופן שאין ידיעה מה לא א"א לידע מה הוא מספר הרוב והגם שלא צא ליד ספק זה בכל משך זמן גלותו דכלל הדורות אף ממה שהוא ידיעתו ה' מאה פעמים יותר בחו"ל כמ"ש החו"י אבל כיון שהקצ"ה גזר ואמר שיפזרו ישראל בכל ד' רוחות העולם וחו קיומו של עולם שחפשת החורה והאמונה בכל העולם כמבואר בגמ' ורש"י במס' ע"ז ועוד טעמים רבים שהבאתי, וכן כתב השלח"ק בענין שהגלות הוא הכרח לעובה הקצ"ה ולעובת ישראל שחפשת הקדושה בכל העולם וא"כ מוטל על ישראל לקיים גזירה זו, וא"כ הא"כ אפשר לומר שיש מלוא בהיפך להיות בא"י.

והגם ש"ל שאפשר לקיים שניהם שיהי' חלק מישראל בא"י והשאר יתפזרו בחו"ל בדי' כנפות הארץ אבל כיון שאנחנו לא נוכל לידע מי ומי ההולכים מי יעלה בזה ה' לא"י ומי יתפזר בחו"ל הא"כ אפשר לומר שיש חיוז מלוא מה שאנחנו לא נדע את מי לחייבו באותה המלוא ואת מי לפעור. ולדעת האר"י ז"ל הוא חלוי בשורש נשמה כמ"ש שכא"א לריך להיות במקום שמה הניולות הק' ששייכים לשורש נשמה, אבל מי הוא היודע שורש נשמתו, זולת השרידים אשר ה' קורא, אלא שבדואי המכין מלעדי גזר מסבב סיבות שיבוא כא"א למקום שריך להיות, ודברי האר"י ז"ל בודאי אמיתים אבל בדרך הלכה שיהי' חיוז מלוא מה שלא נוכל לידע בשכל אנושי כזה מה לעשות זה א"א, וחורה לא בשמים היא, וא"כ לריך להבין דעת הרמב"ן ז"ל שיש חיוז מלוא בישוב א"י אף בזמן הגלות, והשלח"ק הביא אלו השני ענינים באריכות כן דעת הרמב"ן במלות ישוב א"י וגזירת הגלות שהוא הכרח וכי"ל יתקיימו שניהם.

גם לשון הריב"ש בס' ק"א אינו מובן לכאורה שאחר שכתב שם דהעלי' לא"י ה' מלוא סיים ומה שה' אומר הנביא לבני הגלות בנו בתים זה ה' מפני הגלות שגזר עליהם ומי שהגלם לא ה' מניחם לשוב עד שעלו ברשות כורש וגם עתה אחת משלש שבועות שהצביע הקצ"ה לישראל שלא יעלו בחומה, ומדמה"ך בדברים לומר וגם עתה אחת מג' שבועות על מה

דברי הקב"ה, ולכן יפחדו ישראל גם אחר הגאולה שאם לא נתקיים עדיין השבועה להיות בין כל העמים א"ל שחבי' הגאולה כמבואר בדברי חז"ל שהבאתי. אבל עדיין נריך להבין לפי"ז דעת הרמב"ן וסייעתו שיש מצוה בשוב א"י אף בזמן הגלות וכתב שנתחייב כאו"ל והא"ך נוכל לחייב בזמן שהקב"ה גזר גלות ואנחנו לא נדע על מי נגזר להיות בחו"ל בין העמים.

קפז

והנלפע"ד דברים צרורים כבונתם ז"ל בעזר החונן לאדם דעת צרו"ח ית"ש דהנה בכל מצוה ואיסור שנדחה בחו"ק יש פלוגתא, כגון בקרבן ליצור בעומאה שהתירה התורה פלוגתא בגמ' יומא ד' ו' ע"ב אם עומאה הותרה בליצור בהיתר גמור או רק דחוי בליצור, ופירש"י ז"ל שם ד"ה דחוי אעפ"י שהקרבן ליצור דוחה אוחה בקושי הותרה ולא הותר גמור, ובשבת אלל פק"י כתב הכ"מ בפ"ב מה"ש שזה תלוי בג"כ בפלוגתא דדחוי או הותרה, והקשו עליו מגמ' יומא ד' מ"ו דשבת הותרה עומאה דחוי ועי' ענ"ח או"ח סי' ד' שמתוך, והרא"ש במס' יומא פ' יוב"כ סי' י"ד כתב בשם הר"מ לחלק דשבת הותרה אלל חולה וכיוי כמו חול ונבילה ושאר מאכלות אסורות אינם אלא דחוי, גם בעשה דוחה ל"ת כתב המהרי"ק בתשובה שלא אמרו אלא דוחה ולא הותרה, וכן נראה ממה שאמרו דהיכא דאפשר לקיים שניהם אינו דוחה הלא תעשה. ואמנם ממה שכתבו החוספות פסחים דף פ"ה ע"א ד"ה כשהוא דכיון דאסור בגומרתא משום הפסד קדשים לא הוי אפשר לקיים שניהם ודחי הלא תעשה והלא החשש של הפסד קדשים אינו אלא איסור דרבנן והא"ך אפשר לדחות ל"ת דאורייתא אם הוי מה"ת אפשר לקיים שניהם בשביל שמדרבנן א"ל לקיים שניהם ופ"כ שמה"ת אף באפשר לקיים שניהם נדחה הל"ת אלא שמדרבנן החמירו צוה ולא החמירו כשיש איסור דרבנן עי' מלה"ר בסוגי' דעשה דוחה ל"ת שביאר צוה ואם מדאורייתא אמרינן שנדחה הל"ת אף באפשר לקיים שניהם ע"כ שסברי דחוי היתר גמור והל"ת כמאן דליתא ולא דוחה בלבד כמ"ש המהרי"ק, ובנלאים צבדי כהונה דעת הרמב"ם בפ"י מה' כלאים ה' ל"ב

ור"ך שיכיו גם צא"י עובדי השי"ת ומקיימים מצוות התלויות בארץ ושאר מצוות במקום הקודש, ואין זה דומה לגזירת דור המדבר שהי' הגזירה צפי' שישארו כולם במדבר עד תום כל הדור כמבואר בקרא, גם אחר המ' שנה מבואר בקרא צפי' שלא יצאו לא"י אלא כלב ויהושע והפחותים מנן כ' והיתרים מנן כ' לא זולת, ונאסר עליהם צפי' באומרו לא תעלו ולא תלחמו, וגם כי המעפילים הלכו בדרך עלי' בחומה וזה וודאי אסור ובוודאי היו נקראים צוה עוברים את פי ה' אבל בזמן הגלות האחרון שהי' הגזירה שיכיו ישראל מפחרין בכל המדינות וגם א"י בכלל כל המדינות וא"ל לפרע מי ומי יהיו ההולכים לא"י בכל הדורות ובע"כ שגזירת הגלות היא כמו שדעת רש"י והרמב"ם וסייעתם הוא צטנין ישוב א"י שאף שמבואר בקרא וירשעם אותה וישבתם בה ועוד כמה קראי כעין זה גם יש שבועה על נתינת א"י לישראל כאמור אשר נשבעתי לאבותם לתת להם מ"מ סברי דכ"ז אינו מצוה כי לא נצטוונו על ככה אלא היא הצטוה מהשי"ת שכן יהי' בוודאי שנתיישב כולנו צא"י בזמן הגאולה. והרמב"ן מחמת הראיות שיש לו, גם מכה סברה פליג התם וסובר שהוא גם ליזוי, אבל בגזירת הגלות כו"ע מודי דאף שיש כמה קראי שהקב"ה גזר ע"ז וגם נשבע על ככה מ"מ אינו ליזוי אלא גזירה והצטוה מהקב"ה שבוודאי יהי' בן שיכיו ישראל מפחר ומפורד בין כל העמים עד זמן הגאולה שיתקבצו ישראל ע"י מלך המשיח, ואין הליזוי על ישראל בחומר איסור שבועה אלא שלא יעלו בחומה, אבל על העלי' לא"י ביחידות שלא בדרך חירות אין שום ליזוי דמאחר שרצון הקב"ה שיכיו חלק מישראל בן בארץ וכן בכל המדינות וא"ל לפרע על כל הדורות של הגלות כמה הם ומי ומי המה שיעלו לא"י או לא יעלו לא"י שיכיו צוה אחת ליזוי כי אין המלות והאיסורין אלא צוה שאפשר לזרר עפ"י התורה"ק בשכל אנושי כדת מה לעשות ודוחה לא בשמים הוא, וכיון שאין צוה לא ליזוי ולא איסור ולא חיוב גשאר הענין על ההשגחה העליונה כאשר אבאר להלן, וא"ל לחשוב שאף אם יעלו ישראל ביחידות בדרך היתר מ"מ צרכות השנים לאט לאט יצאו לשם רוב ישראל או כולם, דכיון שהקב"ה גזר והצטוה שלא יהי' בן אלא יהיו מפחרין בכל רוחות העולם עד זמן הגאולה אין ספק שיתקיימו

דלא הוי כפורק עלמו מן המלוא כיון שכבר נתבאר דהפקעה מן המלוא להביא עלמו לידו פטור אינו אלא איסור דרבנן כמבואר בגמ' א"כ למא הולך קרא דלא הוי כפורק עלמו מן המלוא כשפורקה מעליו מחמת דבר מלוא, הלא אף כשאינו מחמת דבר מלוא אין איסור פריקה מן המלוא מה"ת אלא מדרבנן.

ואור"י בחי' השני בל לתן דאף אם נימא דהבסרל הוא דהיפך שאינו אלא דחוי' וזכר"ג אפשר דאסור מה"ת להביא עלמו לידו כך ואפשר דמה שאינו אסור מה"ת להפקיע עלמו מן המלוא אינו אלא אם אחר"כ יהי' היתר גמור, אבל לא היכא שגם אחר"כ אינו היתר גמור ובקושי הותרה אפשר דאסור מה"ת להביא עלמו לידו כך. ואולי הכוונה בדברי הרשב"א ז"ל דאף שהפקעה מן המלוא אינו אלא דרבנן מ"מ יש נ"מ במה שחזוין בקרא דמוחר להפקיע מן המלוא כשהוא צביל דבר מלוא הבאה לידו וראשונה קודמת דכב"ג אף חכמים לא יוכלו לגזור שלא להפקיע את המלוא כסדרת העו"ז ככ"מ דמה שרואין בקרא צפי' שמוחר אין לחכמים לגזור ע"ז, וכן נראה מדברי החוס' צ"מ ד' ס"ד ע"צ ד"ה ולא לפי' ר"ת דמה שהתורה התירה בדיחא לא ראו חכמים להעמיד דברייהם. וא"כ נ"מ עובא במה דחזוין בקרא דתו אין לגזור דכב"ג אפילו מדרבנן ונע"ע.

ובעיקר הדבר גבי העוסק במלוא פטור מן המלוא אם אמרינן דהופקע המלוא לגמרי והוי הותרה או אינו אלא דחוי' נראה שהיא פלוגתא גדולה האחרונים ז"ל דהעו"ז באור"ח סי' ק"ח וצו"ד סי' שמ"א פליג עם הדרישה במה שהלקו בשו"ע דשכח או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שחם אבל אם לא התפלל מחמת שהי' אונן אינו מתפלל חפלה הסמוכה שחם כיון שצעת חיוב התפלה הי' פטור מן הדין אינו דומה להיכא שהי' חייב מן הדין אלא שנאנס ולא התפלל. וכתב הדרישה דגם היכא שלא התפלל מחמת שהי' עוסק במלוא דפטור מן המלוא הוא ג"כ פטור מן הדין בשעת חיוב התפלה ואינו דומה לנאנס להתפלל חפלה הסמוכה שחם ופליג עליו העו"ז דהך העוסק במלוא פטור מן המלוא אינו פטור מן הדין אלא מחמת אונס שעוסק במלוא

וצפ"ח מה' כלי המקדש הי' י"צ שאינו מותר אלא בשעת עבודה אבל שלא בשעת עבודה לוקה, והראב"ד פליג שם דמוחר כל היום אף שלא בשעת עבודה דלגמרי הותר וזה ג"כ כעין הפלוגתא דדחוי' או הותרה. ובכלאים צליית דעת הראב"ד צפ"ג מה' צליית דלא שרי אלא במקום מלוא ומשמע שמחלק דכלאים צבגדי כהונה הותרה וצליית אינו אלא דחוי'. והחוס' מנחות ד' מ' ע"צ ד"ה חכלת כתבו דהיפך דכלאים צליית אף צליה שאינה מלוא מותר דלגמרי הותר הכי' כלאים של צליית, וצבגדי כהונה לא הותרה הכלאים אלא בשעת עבודה ואינו אלא דחוי', אלא שאח"כ כתב צמ"ח נ"ח דגם צבגדי כהונה הותרה, ועי' שאג"א סי' כ"ט וז' שהאריך בכ"ז והוא מצובה גדולה צפוסקים צמ"ח ענינים שאינם דומין ז"ל, פעמים הותרה ופעמים הודחה, והוא לריק ביאור רחב לא עת האסף פה.

וברין העוסק במלוא פטור מן המלוא כתב הרשב"א בחידושו צמ"ח סוכה ד' כ"ה על המשנה דשלוחי מלוא וכו' ח"ל כיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במלוא או [דאלי"ה לא הוי עוסק במלוא] ל"ל קרא פשיטא למא יניח מלואו או צביל מלוא אחרת, וי"ל דהא קמ"ל דאפי' אי צעי להניח מלואו או לעשות מלוא אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי צעי למישבב הא ולמיעבד האידך הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי הוא אלא עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מלואו מפני דבר שהוא של רשות. ועוד למדנו הכי' דאע"ג דאיכא עלי' מלוא קבועה לזמן וודאי כגון ק"ש ושחיעת הפסח וקודם לכן באת לו מלוא אחרת שצטעלו מן האחרת אם יתחיל בה רשאי הוא להתחיל בזו שצאה לידו עכשיו ואם יצטל מן האחרת יצטל ואינו חשוד פורק עלמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מלוא וכו' יעיי"ש.

במצא לפי תי' הראשון של הרשב"א כיון שגמרינן מקרא דעוסק במלוא פטור מן המלוא הוי המלוא דמיפטר ממנה לגמרי כדבר הרשות והוא כדעת האומר גם באיסורין היכא שנדחה מה"ת הוי הותרה לגמרי, ותי' השני של הרשב"א ז"ע מ"ש דקמ"ל מקרא

ואינו אלא אונס שרחמנא פטרי' וכמו שאמרו דחוי' ופירש"י ז"ל דלא הוי היתר גמור, וזהו דעת הרמב"ן בענין הגלות, דאף שצוודאי מחמת גזירת הגלות א"א שיהי' חיוב לעלות לא"י אבל לא הופקע המצוה ואינו פטור מלד' הדין ועדיין חיובה רמי' על כח"א מישאל אלא אנוסים אנהנו שלא לעשות חובותינו מחמת גזירת הגלות.

והג"מ הוא דלדעת הסוברין שהופקע המצוה לגמרי אף הזוכין לדור בא"י אינם מקיימין מצוה וירשעם אותה וישבטם זה כי בזמן הגלות הופקע המצוה וכמו בכלאים צבדי' כהונה למאן דסובר שאף שלא בשעת עבודה הותר, וכן בכלאים צליית' למ"ד שמוחר אף היבא שאינו מקיים מצוה צליית' וכמה עניינים כה"ג דאמרין כיון שהחירה התורה"ק לגמרי הותרה אלא שהזוכים לדור בא"י זוכים במצוה התלויה בארץ ובשאר תורה ומצוה שחשובים יותר במקום הקודש אבל מצוה הישוב ליתא לדעתם בזמן הגלות. אמנם לדעת הרמב"ן שלא נפקע המצוה ועדיין חיובה רמי' אלא שדחוי' היא מחמת אונס של גזירת הגלות א"כ אותן הזוכין לדור בא"י שפיר מקיימין המצוה כי לא נפקע המצוה וכמו שהוא לדעת הסוברין בכלאים צבדי' כהונה וצליית' שבשעה שאינו מקיים המצוה לא נפקע איסור כלאים. ובאמת בכל דברי הרמב"ן אינו מוזכר שהייב לעלות לא"י אלא שכל דבריו סובבים שאינו מצוה לשעה ולר"ך למנותו צמנין חרי"ג ואמר קודם דבשציל שהי' צממה דורות גם צמני דוד ואינו מצוה לשעה, ושוב הוסיף עוד דגם בזמן הגלות שייך מצוה זו דכיון דלא נפקע המצוה ועכ"פ הדריס בא"י מקיימים מצוה זו הוי וודאי מצוה קצושה לדורות.

גם האבני נזר נוטה לומר דלא קאי הרמב"ן אלא על הדריס בא"י אלא שעומד לנגדו הלשון מתחייב כאח"א וכבר כתבתי בזה. גם אינו מובן לפי דבריו עיקר החילוק דאם יש לחלק במצוה זו בין זמן הגלות לזמן שישאל שריוין על אדמתם לענין אם יש חיוב לעלות ל"ל דצומן הגלות בטל המצוה דוירשעם אותה וישבטם זה וא"כ הא"ך חלה מצוה זו על היושבים בא"י. ובדברי הריטב"א אין קוש"י דאף שבטל מצוה זו מ"מ בהיושבים שמה יש איסור שמפקיע

האחרת ודמי לנאנס ולא החפלה. והנקה"כ צו"ד סי' שס"א הסכים להדרישה דהעוסק במצוה דפטור מן המצוה אינו חייב כלל מן הדין, וכן מבואר צמג"א סי' ל"ב ס"ק ה' דזה בשעת חובתו ה' פטור מן הדין, דלא כעו"ז יעו"ש. והדברים ברורים שזה שורש פלוגתתם לדעת העו"ז העוסק במצוה פטור מן המצוה אין הפי' שפטור מן הדין אלא שצוודאי חיובה רמי' עליו לקיים המצוה אלא שא"ל לעשותה מחמת האונס שעוסק במצוה אחרת והוי רק דחוי' ודמי לשכח או נאנס ולא החפלה, אבל הדרישה והנקה"כ והצמג"א סבדי' דכיון דהעוסק במצוה פטור מן המצוה הוא פטור לגמרי מן הדין כסדרת הרשב"א דהוי אלא המצוה כדבר הרשות והותרה לגמרי.

קז

והנה כי כן יש לחקור לדעת הרמב"ן וסייעתו שיש מצוה לאוריינתא בישוב א"י אמנם זה וודאי שבזמן גלותינו יש גזירת הגלות מאתו כמבואר בצמח קראי' ובדברי חז"ל שגזר הקב"ה להיות ישראל מפחרין בכל רוחות העולם וע"כ שבזמן הגלות נדחה מצוה הישוב בארץ ישראל לקיים שיהיה כמו שהארכתי למעלה אבל י"ל בשני פנים או דכיון שהגלה הקב"ה את ישראל ובעל מצוה הישוב בא"י נפקע לגמרי אותה המצוה של ישוב א"י כמ"ש הרשב"א בעוסק במצוה פטור מן המצוה דהוי לגמרי כרשות וכדעת הסוברין דהוי פטור לגמרי מן הדין ולא דמי לנאנס, זה דעת הריטב"א שכחצ דמחמת גזירת הגלות הותר אף הלאו שלא לשוב למצרים ומותר אף לבחילה לילך לדור במצרים ומכש"כ שהופקע עי"ז המ"ע של ישוב הארץ. ואף מהפוסקים דלא סבדי' כותי' דהריטב"א בלאו דלא תשוב למצרים, יש מהם שסבדי' דעשה דישוב הארץ בטל מצוה גזירת הגלות.

אב"י י"ל ג"כ דאף שצוודאי שעי' הגזירה שיהי' צבולה נדחה המצוה דישוב א"י מ"מ לא הופקע המצוה ועדיין חיובה רמי' על כח"א מישאל אלא שנדחה המצוה מחמת אונס של גזירת הגלות וכדעת העו"ז בעוסק במצוה פטור מן המצוה דאף שאמרו לשון פטור אינו פטור מלד' הדין כי חיובה רמי' עלי'

ומקרים על מניעתם מליסע לאה"ק, וכמ"ש בחצות הלצות פ"ג משער הצטחון שלכל הגזירות הקודמות בידיעת הצורא סיבות ולסיבות סיבות, והאריך שם בעניני הסיבות שהוא גבר' מעל גבו' וכאשר אמר הכתוב כי גברו שמים מארץ כן גברו דרכי מדרכים ומחשבותי ממחשבותיהם יעו"ש. אבל עיקר הדבר מה שנחסרצב כן מהמסרצב כל הסיבות הוא מחמת שכן הוא רצונו ית"ש כאשר הארכתי לעיל.

וביוון שמעיקר הלכה אין צה שום ציווי, לא חיוב ולא איסור, תלוי הכל בהשגחה העליונה כאשר כן הוא בכל הנסיעות וכלל מדרך כף רגל שהאדם עושה, שאנו מצרכין בכל יום המכין מלעדי גבר ונודע מה שפי' הצעש"ט זי"ע ועכ"י משאכ"כ מה' מלעדי גבר כווננו ודרכו יחפץ שהאדם סובר שהולך לדרכו שהוא חפץ בשביל אחי' מו"מ או שאר תועלת אבל באמת הוא שמה' מלעדי גבר כווננו שאריך לתקן שם ע"י חורב או תפלה או צרכה שיאמר שם כמ"ש האר"י ז"ל. והכופתי נופך שרמו עוד הכ' במה שאמר ודרכו יחפץ כי אם ח"ו האדם הולך לדבר עבירה או במחשבת עבירה ר"ל צוודאי שיש לו בחירה לילך נגד רצון הצורא ב"ה כי הקב"ה אינו נועל הבחירה משום אדם, וז"ל החוצת הלצות בשער הבחינה באמצע פ"ה כל חנועותיך נקשרות בחפץ הצורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלוי והנסתרת חוץ ממח ששם צרשותך מבחירה בעוב והרע ע"כ. וכן לדבר מצוה שאריך לילך נותן בידו הבחירה דל"כ אין שכר ועונש ולא שייך לומר צה מה' מלעדי גבר כווננו כי הבחירה צידו, וכן כמו שאמרנו בגמ' שילבי ר"ה ד' ל"ד ע"כ שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מצרכין הולך למקום שחוקעין ואינו הולך למקום שמצרכין ולא שייך לומר צה מה' מלעדי גבר כווננו כי במה שאפשר לצר עפ"י הלכה לאיזה מקום ילך לריק לידע את ההלכה, והבחירה צידו לעשות כדון, אלא שאם רוצה לעשות חפץ הצורא ב"ה ואין מחשבתו לעבירה ח"ו אלא שאינו יודע איזה דרך ישכון אור ואזה ילך ע"י אנו מצרכין המכין מלעדי גבר. וזה שסיים הכ' ודרכו יחפץ דר"ל כשחפצו רק בדרכיו ית"ש אזי מה' מלעדי גבר כווננו אבל לא כשאינו בוחר בעוב שצד יש לו בחירה.

עלמו מן המלות, גם טעמים אחרים שיש לומר צה, אבל לדעת הרמב"ן שכתב צפי' שצא בשביל המלוא דוישבתם צה אינו מובן לכאורה, ולדרכיו עכשיו מיושב שפיר הכוונה שלא הופקע המלוא וחיוצא רמי' על כאו"א אלא שדחוי' הוא כזו"ל, ודוק צה.

והריב"ש שכתב דעלי' לא"י הוי מצוה כתב צפי' שאין הכוונה דהוי עמם ההליכה מצוה אלא שכיון שאם נחיישצב צא"י מקיים מצוה הוי ההליכה ג"כ עוסק במצוה והציא שם ראיות גם מאיזה ענינים אחרים שהוא כן שאין ההליכה עיקר המצוה אלא כיון שאח"כ ע"י הליכה זו צא לידי מצוה לכן נקרא גם ההליכה עוסק במצוה, וסייט שכן הוא צהולך לעלות לא"י, וכתב זה לענין מפליגין בספינה תוך ג' ימים לשבת דהוי דבר מצוה והציא עוד מ"ש בשם הר"ת ז"ל דאף צהולך לסחורה הוי דבר מצוה לענין זה וזלתי צהולך לעייל. ומובן שפיר דכיון דאחר שנחיישצב צא"י מקיים המצוה שאינה אלא דחוי' ולא הותרה ועדיין חיוצא רמי' עלי' לכן הוי גם ההליכה עוסק במצוה עכ"פ אף שלא נלעו' על ככה.

קיה

ומעתה לפי"ו כיון שצמנן הגלות אין לנו שום ציווי בענין נסיעה לא"י כי כן גזרה חכמתו ית"ש להיות צהול"ל בכל מקומות מושבותיהם של ישראל וגם צא"י יהי ישוב חשוב של עובדי השי"ת צהורה וצמאות והזוכים לעבוד השי"ת צא"י צעיר ה' שמה אשרי חלקם, אמנם גם היושבים צהול"ל צליחותו של המקום צ"ה מחמת הרבה טעמים כמו שכתבתי למעלה, ולדעת הרמב"ן המה מליים צוישבתם צהול"ל את כלל ישראל מכלי' ר"ל כמו שהבאתי דבריו, א"כ מקיימים צה רצון הצורא ב"ה, והאדם לא צברא אלא לעשות רצון הצורא ב"ה ולקיים את צליחותו אשר שלחו ה'. ומ"ש הראשונים טעמים על מה שלא נסעו הגדולים לא"י שהי' צה סיבות ומקרים, כ"י הוא לשבר את האוזן שלא לזלזל במצוה ישוב א"י, כי באמת אשרי חלקו למי שזוכה לעבוד השי"ת באמת צעיר ה' שמה כאשר אכתוב עוד צה, ולכן כתבו שהי' טעמים וסיבות

וחשיבותה של ישיבת א"י בקדושה ובעברה כאשר כן הוא האמת ובי' בלחות הדורות התגברות היסוד עוצב שלא יסע שום אדם לא"י כאשר יתבאר זה להלן, ע"כ בי' אז נורב גדול להודיע כמה מעלתה של א"י וליון דורש אין לה מכלל דצעי דרישה לדורש ולבאר תפארתה שישתוקקו ישראל לתורה ומלות שבא"י ובי' צוב חיזוק לאותן הצריכין להיות בא"י שיבואו לא"י בתשוקה וע"י הראון האמיתי זוכין לסייעתא דשמיא לילך בדרך האמת. ולהלן יתבאר ענין זה יותר בארוכה.

וכבר הצאתי מ"ש השלח"ק צעור האותיות אות ק' דינים הנוכחים בא"י וז"ל כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש עצמו ולקיים המצוות אשר שמה, והרי שאינו מדבר אלא מהנוסעים לש"ש אך בשביל הקדושה ואעפ"כ נשכח שם לבניו דינים הנוכחים בא"י כתב העט ע"ז שאם תזכו כמוני לבוא לארץ הקדושה לדור תדעו מה לעשות ולא כתב להם סתם שיעשו כמו שעשה הוא ז"ל לבוא לא"י אלא בלשון ספק שאם יזכו לכך, דאף שהיו בניו ז"ל לדיקים וקדושים מ"מ לאו הכל זוכים לדור בא"י כי אותן הצריכין להיות בחו"ל מקיימין בזה רצון הבורא ב"ה. וכן שם במקומו אחר שהאריך להלביב הלבבות לא"י סיים דמי שאינו זוכה לקבוע דירתו בארצות קודש או שהוא אנוס יש לו חקנה מדוגמת ארצות קודש להיות לו מקום ד' אמות של הלכה התבודדות להתבודד עם אלוהיו ועי"ש, ומדכתב שני גווניו שאינו זוכה או שהוא אנוס מצויר דאף במי שאינו אנוס יש שאינו זוכה לכך ויש לו חקנה ע"י מקום התבודדות, וזה מיירי בלדיקים כי מי שאינו לדיק אינו יודע מה הוא התבודדות עם אלוהיו.

וגם החרדים הזכיר עוצב באומרו כל איש יחרד בצואו אל א"י להיות י"ש כפלי כפלים ממה שהי' בחו"ל, ואם באמת ביאתו בחרדה כ"כ להיות י"ש כפלי כפלים הנה עין בי' אל יראיו להדריכו בדרך אשר ילך בה למקום אשר יהיה, אבל זה פשוט שלא עלה על דעת שום אדם מעולם לכפור בגזירת הגלות שכלל יהיו בא"י קודם ביאת המשיח, שזה מינות וכפירה גמורה ר"ל נגד המצויר בכמה קראי

ובגמ' מכות ד' י' ע"כ אמר ר"ה וכו' מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רואה לילך מוליכין אותו, מה"ט דכתיב לא תלך עמכם וכתיב קום לך אתם, מן הנביאים דכתיב אני בי' אלוהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך חלק, מן הכתובים דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן וכתיב שם המהרש"א וז"ל דלא קאמר שמוליך אותו הקב"ה אלא מוליכין אותו והוא עפ"י מה שכתבו בכמה מקומות שכל מהשגב ודיבור ומעשה האדם הנה הוא צורה לו מלאך לפי ענינו אם לעובד אם לרע וע"כ אמר בדרך שאדם רואה לילך שהרשות ביד האדם ממנו ית' שהכל בידי שמים חוץ מ"ש אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנצברים מאותו רצון ומחשבה אשר בו ומייתי רא"י מה"ט וכו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא שגלה לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קום לך אתם וכו' ועי"ש.

ומבואר בזה כמה שאמרו בדרך שאדם רואה לילך מוליכין אותו דהכל תלוי בדעתו ורצונו של האדם, שאם דעתו ורצונו לש"ש נצרה מאותה המחשבה מלאך טוב שעל ידו הקב"ה מוליכו בדרך האמת, אבל אם אין דעתו לש"ש נצרה מאותה המחשבה מלאך רע שמוליכו למה שהוא נגד רצונו ית"ש ואיכו דאפסיד אנפשי ר"ל. והשתא לפי"ז בענין א"י וחז"ל אשר אנוס לא נדע מי הוא הצריך להיות בא"י ומי הוא הצריך להיות בחו"ל אין לנו להשגן אלא על אצטיו שצמחים שיבי' דעתנו לש"ש ואזי השי"ת יבין מעדינו בדרך האמת לעשות שליחותינו המועיל עלינו.

קצ

ובזה מוזן דברי השלח"ק שאף שכתב צ"מ שהגלות בחו"ל הוא הכרח מאתו ית"ש לעוצב הקב"ה ולעוצב ישראל ולנורב בגאולה כאשר העתקתי לעיל דבריו ואעפ"כ במקום אחר הפליג במלות ישוב א"י בכשתוקקות מרובה ואין צוב סתירה דתרווייהו איתני דאף שזוודאי הגלות הוא הכרח לעוצב הקב"ה וישראל כמו שהאריך בזה השלח"ק, אבל כיון שאריך שיבי' ישראל גם בא"י הראוין לכך להתקדש שמה בקדושה יתירה בי' נורב להלביב הלבבות להודיע גדול ערכה

והכלכלה לרדק לזכר הכל עפ"י החזרה, ותורה לא בשמים
היא. אבל מה שאינו מעיקר הדין והכלכלה הכה מודע
שכל לדיק ולדיק יש לו דרך אחר עצבות השי"ת,
אלא שאין יתמי דיתמי הגענו צער ה' למה שאה"כ
והיית מממש צלהים כאשר ימשש העור צאפילה.
ועכ"פ לק"מ בר"ז שחלק על ר"י צמה שאוסר אף
ליחיד לעלות אלא סובר דיחידים מותרים לעלות, אבל
כיון שמחמת גזירת הגלות א"א שיהי' צוה אחת לזויו
וחיוב ושום אדם לא יוכל לידע את אשר נגזר עליו
לכן המחין על גילוי דעת מן השמים, והוא ע"ד שהצאחי
מק"ז זלה"ה שהיו לדיקים שהלכו בדרך זה שלא
לעשות שום חנופה אלא מה שנאמר להם מן השמים.

ובאמת שמי שהוא מלוכלך צמחאים ר"ל הוא פחד גדול ליטב צא"י כי עצירה גוררת עצירה וזה חמור מאוד צא"י כאשר כתבו כולם, ור"ז לגודל ענותנותו גם הוא צהבוא פחדא יתיב שלא לבוא לא"י עם כחמי העונות ח"ו אבל כיון שהראו לו שערי צהמלא שסרו ענותיו הבין היטב שלא הראו לו זה אלא כדי ליטע לא"י צלי פחד.

ובכחה אלו רואים אחד קדוש מדבר הר"פ מקארין זללה"ה במאמריו הנדפסים ממנו שרצונו מאוד לקבוע דירתו בצ"י רק בזמן השי"ת, והרי שאף האדם הגדול בענקים בזמן הגלות לריך רשיון מהשי"ת לישב בצ"י לא זולת אף שהשתוקקתו עמום לא"י. והרי זה כמבואר בגמ' אלל ר"ז. ומה שהביאו הפוסקים ראי' מר"ז ליסע לא"י אף דשאני ר"ז שהי' לו גילוי דעת מן השמים ולא נסע ערס שהי' לו התגלות זה זלל שאין ראייסם אלא שעכ"פ הוי דבר גדול ענין ישיבת א"י מרחזיקן שנסע ר"ז במס"ג ובחפזון כ"כ בלא מברא וכיון שזללה"ה ידעיין שגם בזמן הגלות לריך להיות ישוב בצ"י מישראל עובדי ה' ואין אלו זוכים למדרגה זו של ר"ז לגלות לנו מן השמים מי ומוי ההולכים וע"כ שהסמיכה הוא על בעתונם בו בהשי"ת שאם דעתו לש"ש להתקדש בקדושת א"י הנה עין ה' אל יראוי להבין מלעדי רגליהם למקום שהם לריבין, והראי' מר"ז אינו אלא תנא דמסייע לידיעה זו לידע גדול החשיבות של ישוב א"י אשר הי' לורך לידיעה זו בימים ההם כאשר אכתוב עוד מזה.

ובדברי חז"ל נבמה מקומות שאך מלך המשיח יבא את כל ישראל לא"י ואין שום התחלת קושי' בנה שרואין בשלה"ק שמתלבז מאוד במלות ישו' א"י ומעתיק כל דברי החרדים והתלככות כל דבריו הקדושים בזה ובמקומות אחרים מאריך בגדול הכבדה והתועלת בזה שישראל מפחד ומפורד בחז"ל בין העמים, כי הדברים ברורים כמ"ש וכל דבריהם אמת ולדק וברורים למצין.

קב

ומיושב לפי"ז ענינו של ר"ז שלא נסע לא"י עד שראה שערי צהלמה דאף שהי' לו השתוקקות עזומה לא"י ומסר נפשו ליסע דרך ימים ונהרות בלא מוצא מ"מ כיון שמעיקר הדין אין לנו ציווי וחיוב צוה מחמת גזירת הבאות שאין בידינו לידע מי ומי ההולכים ואף הרמב"ן ז"ל ע"כ מודה להו כאשר הארכתי למעלה ואין לנו על מי להשען אלא על אצינו שבשמים שאם דעתו לש"ס המכין מטעדי גזר מדריכו בדרך האמת, אכל יחידי סגולה שדרכם למעלה מהשגתנו ואין סומכין בזהם ספק שאפשר לטעות עד שיש להם גילוי דעת מן השמים ממחינין גם צוה על גילוי דעת מן השמים.

וכתב ק"ו הישמח משה זל"ה בהפטרה לפי ראה עה"כ וכל צניח למודי ה' וזל"ה'ק בחמלע דצרוי כי אם חממס מעלה האדם הוא שהוא בעל בחירה בותר צמה שירלה אכל המעלה הגדולה שיצא אה עלמו בבחירתו לגדר שלא כמעט מן הבחירה ולא ירלה כ"א רלנו ית"ש ומזה יגיע למדריגה יותר גדולה דהיינו שיהי' דבוק כ"כ בחלוקים עד שיורנו השי"ת בדרך יבחר ולא ידבר כ"א בצרון השי"ת מה ששים חלוקים צפוי ולא יתנועע כ"א בצרון השי"ת, ודבר זה עמוק מאוד עכ"ל הק'. ומקובלני מצית אצותי שק"ו זל"ה"ה אמר זה על עלמו שלא עשה שום חנועה עד שנאמר לו מן השמים לעשותו, וידענו כמה מעשיות מענינים שהי' משחוקק לעשותם חלל שלא עשאם עבור שלא נחגלה לו מן השמים לעשותם, ואייני רואה להאריך פה בחיבור זה בסיפורי מעשיות ולא הבאתי זה חלל להעיר לאורך הענין, ובזוודאי מה שהוא מעיקר

קבא

וּלְמַעַן הראותי גודל הזכירות והקפידה שהקפידו הקדמונים שלא להיות צא"י מי שעלו לחטוא ראיתי להעתיק מס' שערי דרך שדפס צירושלים עיכ"ק בשנת תרכ"ב שהוא קרוב למאה שנה והביא צבי' רל"ט חד מתקנת הראשונים שגדרו כמה גדרים וסייגים צה"ק והעתיק מ"ש צבי' התקנות תקנה י"ב ח"ל: בשבטי ישראל הודענו נאמנה כי יש הסכמה עשוי' ככל חוקף ההסכמות ממון קדמון לקדושים אשר בארץ המה על ענין הרווקים מן עשרים שנה ומעלה לא יוכל לדור צבי"ק ירושלים ח"י שריו בלא אשה. הנה צעקה ראה ראיו צבי"ק שנתרבו הרווקים והפגיוס פעיכ"ק ירושלים תר"ב מן עשרים שנה ומעלה שריוס בלא אשה וחולין הענין בצוקי סרוקי כי אין ידם משגת לאורכי החופה ולוין ולפרנס את אשתו, ומידי יום ציומו באים מחו"ל, ומסורת בידינו כי אין אפוערופוס לעריות, ואי אפ"ל חקה, לכן נתוועדנו יחד אגב אסיפה חכמי ופקידי ומנהיגי ומשגיחי וממוגי ועוצי עיכ"ק רוב צין ורוב מנין ומחדשים ההסכמה הקדומה וכלנו פה אחד בהסכמה עלינו על ענין הרווקים מן עשרים שנה ולמעלה ומן ששים שנה ולמעלה לא יורשה שום צו ישראל רוק לדור פעיכ"ק ירושלים תר"ב בלא ח' יחזמן קלוב נתנו להם להרווקים היושבים פעיכ"ק מהיום ה' לח' אייר עד ח' אלול, ראה יראה וישים כל מגמת פניו בחור הזמן הנו' לישא אשה ואז יוכל לדור פעיכ"ק כרלונו. ואם אין כח בידו כי לא מלא מנוח לישא אשה מחויב הוא תיכף ומיד ללא מפעיכ"ק לבקש את חייו בחו"ל. והרשות נתונה לעיני העדה פקידו ירושלים ח"י לכל העובר על דבריו אלה לגרשו מן הארץ ולדרוך אותו עד חרמה בכל מאמני כחם כפי ראות עיניהם עד מקום שידם מגעת. עוד מהודיעין אנחנו כי יש הסכמה קדומה בכל חוקף שלא יורשה שום צו ישראל ללכת לבית אבי הבן בשום לילה משמונת ימי המילה כלל ועיקר ולא צבית אבי הבת, כי אם דוקא הקרואים בליל שמיני הת"ח הקרואים במנהג לא זולת כלל כ"א דוקא קרובי אבי הבן ואבי הבת והשכנים הדרים באותו החצר. ובכלל ההסכמה דמכש"כ וק"ו לעשות, ליליא"ס"ה הרשות בשום לילה

מלילי השבוע. גם אנחנו מחדשים ההסכמה הקדומה בכל חוקף ששום בחור שלא נשא אשה לא יורשה ללכת לשו', וילד"ה" (ר"ל ליל לימוד) בעולם, ואפילו ליל חג השבועות ולילי הו"ר. כ"ז הסכמות בחוקף בכל חוקף ההסכמות ולראיית אמת ולדק ח"ש פעיכ"ק ירושלים ח"י היום ה' לח' אייר צבי' וכפר על מקדש הקדש מש' התק"ט, וחי' זה שלי' ר"ל שהבחורים יוכלו ללכת עם אביו שלא תזוז ידו מחור יד בנו, ומי שאין לו אב ויש לו אח גדול במקום אב יוכל ללכת עם אחיו הגדול דוקא ולא תזוז ידו מחור יד אחיו כלל וחי' זה שלי'. וחתמי עלי' רוי"צ ורו"מ רבני וגאוני ארץ תקיפי ארעה דישאל זי"ע. עכ"ל אות באות.

והנה רואים בזה חוקף החומרות שעשו גאוני וקדושי הראשונים ז"ל על היושבים צא"י שהרי עפ"י הלכה אף שודאי החיוב להתאמץ שלא יעבור עליו כי ולא ישא אשה, מ"מ כחצ ברמז"ס ז"ל בפט"ו מה' אישות ה' צ' שאם ה' עוסק בחור וטורד בזה וחי' מחיירה מליקה אשה כדי שלא יעדר בחזנות בעבור אשתו ויבעל מן החורב מותר להתאחר, והוצא זה גם בשו"ע אהע"ז סי' א' סעיף ג', ואף שכחצו אח"כ ברמז"ס ושו"ע שאין זה אלא כשאין יארו מחגבר עליו שלא יצא לידו הרכור ח"י. אבל עכ"פ אין זה דבר מוחלט שיכופו הצי"ד על כך. ובפרט צבי"צ כחצ ברמז"א ז"ל שם שכתבו שלא לכוף כלל ע"ז וע"ש צבי"ש ס"ק ו' בשם המרדכי והאגודה שיש חילוק בזה בין א"י לחו"ל אלא שגם צא"י אין כופין.

ועכ"פ אין זה מלד הכלכה אלא בשביל שחששו להרווקים שעלולים להתגדרות היצר ולצוא לידו חטא ח"י גזרו אומר ששום רוק מן עשרים שנה ומעלה ועד בן ששים שנה לא יהי' צא"י, ואף אם אין כח בידו כי לא מלא מנוח לישא אשה ח"כ אנוס הוא בדבר מ"מ חייבוכו ללכת מא"י לחו"ל. והנה לא חילקו בדבר ויכול להיות גם מי שהוא לדיק ונקי ואינו חוטא מאומה וגם כבר קיים מלות פו"ר וז"ל דמשום לא פלוג שא"א לידע מלכו של חבירו והאדם יראה לעינים ולא ללבב לכן העילו

בחזקת סומין עד שהקצ"ה מאיר את עיניהם מן הכא ויפקח חלקים את עיני' ותלך ותמלא את החמת ופירשו המפורשים מדלא כתיב שנצרה באר חלא שראתה אותו וע"כ שהי' לפני' חלא שלא ראתה אותו עד שהאיר ה' עיני'. וז"ל לפי"ז דמה שהי"כ האדם יראה לעינים גם זה אינו חלא אחר שמאיר הקצ"ה את העינים וגם אז אינו רואה לנצח, ובחשכת העתים צה"י צעו"ה הכל בחזקת סומים ואין רואין כלל מה שלפניהם חלא שלפעמים צרוב סייעתא דשמיא מאיר השי"ת את העינים לראות מה שאפשר לראות בעיניו ולא כל אדם זוכה לזה. וא"כ כיון שדעת רז"ב ורומ"ם רבני וגאונים ארץ תקיפי דארעא דישאל שלפני צ' מאות שנה שגזרו אומר שמי שהוא עלול לחטוא מחויב ללכת מן א"י, אף שאפשר לא נתקבלה התקנה, ובדואי שאנחנו לא נוכל לחייב צה"ג ללכת מן הארץ, אבל לומר שיש איסור ללכת צה"ג שזכו ממש מהיפך להיפך מדעתם בגדולה ז"ל זה ודאי אין בידנו. וא"כ כיון שאנחנו צעונים סגורות לידע מי ומי שהוא עלול לחטוא לא נוכל להגיד לשום שואל שיש איסור ללכת מן הארץ מלבד מה שכחתי שכן נראה דעת הרא"ש והטושו"ע שאינו מוכיח צה"י.

ובס' הג"ל בסיומן הג"ל הביא שם מאמר חז"ל במדרש על תהלים בפסוק מי יגור באהלך וז"ל מי יגור כתיב נאם ה' אשר אור לו צדין ותנור לו צירושלים אמר דוד אם אור לו צדין ותנור לו צירושלים ה' מי יגור באהלך כתיב ואני אהי' לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהי' בתוכה, אמר דוד אם חומת אש מבחוץ וכבוד מצפנים מי יכול לשרות בתוכה ה' מי יגור באהלך. ד"א ידור באהלך אין כתיב כאן חלא מי יגור מאן יכול לאיחוחצא גבך ומאן יכול למהוי תותבך אריז"ל ומה נדב ואביחוא נכנסו להקריב ויאלו שרופים מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך ואר"ש כתיב בעוזא וישלח עוזא את ידו לאחח את הארון וכו' ויחר אף ה' בעוזא מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך, משל לעירוני שנכנס למדינה וראה אותם מוכרים מיני כתיחין (פי' מיני תענוג) וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו, ח"ל חזיריו מי שיש לו מעות הרבה, כך אמר דוד לפני הקצ"ה ה' מי יגור באהלך ח"ל הקצ"ה מי שיש בידו מלות ופרישות הולך תמים

חיוז עלום בלי שום חילוק אף למי שהוא דר שם מכבר שמחויב לילך לחו"ל, ואם אינו שומע לזה גזרו לרודפו עד חרמה בכל אופן ואופן למען יהי' מוכרח ללכת לחו"ל, ורואים בזה גודל הקפידא צה"י שהי' להגאונים והקדושים הראשונים ז"ל שבמצב שעלול לבוא ח"י לידי חטא אין איסור ללכת מא"י לחו"ל חלא אדרבה חיוז ללכת מא"י לחו"ל עבור גודל החומר שיש אם חוטאין ח"י צה"י.

גם רואין כן משאר תנאי התקנה שבשם שלא ילך שום רווק בלבדו בלי שמירה אף ללימוד התורה וכו"ז נעשה ונשמע רק צה"י ולא בחו"ל. והבט שהלכה אפשר לא נתקבלה אותה התקנה ולא נעשה בח"י ואנו רואים שנשחכחה, והוא בעלמא דס' הג"ל מתאונן גם על דורו שכמעט אבד זכר ההסכמה הנז'. ובחמת הגזירה שגזרו על כל הרווקים מבין עשרים שנה עד ששים שנה הוא צווק העתים גזירה שאין רוב הליבור יכולים לעמוד בזה אף הרבה יראים וחרדים לדבר ה' וקשה לעשות גירושין מא"י צה"ג, ולא הבאתי זה חלא ללמוד ממנו דעת גדולים וקדושים כמה החמירו שלא יראה ולא ימלא בגבול א"י מי שעלול לחטוא ח"י וכלה גרש יתגרשו מאח"ק.

ובעו"ה עכשיו בחשכות הזמן רובא דרובא מבני אדם גם בני איש עלולים לחטוא יותר מהרווקים הכשרים הפחותים מבין ששים שנה שהיו לפני צ' מאות שנים שעבור שלא מצאו מנוח להצדוק חייבים ללכת מן הארץ. ובתב החידא"ה צם' יוסף אומן סי' ע"ט על זמנו שלא הי' אז בעל עזירה צה"י כ"א אדרבה היתה תורה וקדושה יעיי"ש באריכות, וא"כ לא הי' אז עלול לחטוא. אבל לא כימים הראשונים כימים האלה ואנחנו לא נדע ולא נוכל להבחין בשום אדם מי שהוא עלול לחטוא או לא, והכתוב אומר האדם יראה לעינים וכו' יראה לנצח, שצדואי ח"א לשום אדם לידע מה בלב חזירו ומצבו הפנימי שזכו דבר שאינו נראה לעינים, אבל מה שאפשר לראות בעינים הי' רואה האדם. אבל עכשיו צעו"ה סמיות עינים בעולם ואין רואים ואין מצינים אף דבר הנראה לעינים וע"ד שאמרו במד"ר ס' וירא פ' י"ג סי' י"ד עה"כ ויפקח חלקים את עיני' ח"י צנימין הכל

מקרה או מפני שהוא מקום מולדתו או מפני שזה פירותיו וכיו"צ ומכש"כ צמי שהוא מצטע ומזלזל בקדושת הארץ לילך אחר ילדו הרע לא דברה תורה במתים, אדרבה עליו נאמר ותצואו ותעמאוו את ארצו ונחלתי שמתם לתועבה, ומפני כך מלינו כשגברו עונות גלינו מארצנו ושם מקדשינו וכו' יעיי"ש. ועד"ז הם דברי השלח"ק ושאר ספרי קודש כאשר הארכתי למעלה.

והגאון מהרש"ק בספרו האלף לך שלמה בזה"ע סי' ק"ב כתב גם אהך דינא דהכל מעלין לא"י שיכול לבופה שזה אינו אלא אם מכויין לשם מלוא לבד אצל אם מכויין לשם כוונה אחרת לא לשם מלוא וודאי דא"י לבופה. וכתב שם לפי"ז בעובדא דידוי' שלא הי' לו שם פרנסה והיו אומדנא דמוכח שנוסע בשביל פרנסה לא לשם מלוא בלבד חו אין יכול לבופה, דנמלא לפי דבריו שכל דין זה שלא חוכל לעבד עליו שלא לנסוע לא"י אינו אלא אם אין לנו אומדנא דמוכח שיש לו גם כוונה אחרת לא לשם מלוא בלבד יעיי"ש. אמנם באצני נר כתב דמשמע מחש'ו בר"ן סי' ל"ח ומחש'ו מהרי"ט ח"א סי' מ"ז דאפי' אם אינו רואה לעלות בכוונה מלוא מחויבת לעלות עמו.

והגה בשו"י בר"ן הי' המעשה שרצה מחלה לילך גם למקום אחר כמו לא"י, וכן בשו"ב מהמרי"ט הי' המעשה שנסחבצ הנסיעה עבור שלא הי' לו פרנסה והי' נראין בדברים שהי' לו כוונה אחרת לא לשם מלוא בלבד והגם שזל"ה פסקו שניהם בעובדא דידכו שאינו יכול לבופה אצל האריכו שם בעטמים אחרים ולא הזכירו כלל מטעם זה שאינו בכוונה מלוא וש"מ דלא סבירא לכו. אצל אעפ"כ עדיין י"ל דהיכא שידעין צודאי שאינו בכוונה מלוא אינו יכול לבופה אלא לא הזכירו טעם זה כיון שיכול לעשות שעכשיו יש לו כוונה מלוא אף שלא הי' תחלה כן מ"מ מתוך שלא לשמה בא לשמה, והלא במקדש את האשכ"ז ש"מ שהוא לדיק גמור אעפ"י שהוא רשע גמור חוששין לקידושין שמתא הרהר תשובה בלבד, ומכש"כ צ"ח שיכול לעשות עכשיו כוונתו לשמים, וע"כ לא כתבו טעם זה אלא טעמים אחרים שאין עליהם שום טענה.

ופועל דק עכ"ל. וכתב ע"ז צ"ס המזכר והחי יתן אל לבו דברים היוצאים מהמאמר הנשגב הזה כי פשוטו מזהביל הרעיונות אם המלך החסיד אדונינו דוד קרי בחיל מי יגור בזהלך, אכן יחמי דיתמי מה נענה אצתרי', הי תורה וחי מלוא מהחיוצים המוטלים בתקנת הראשונים שגדרו כמה גדרים וסייגים לשוב העיר יעיי"ש שהאריך.

ואנן מה נענין אצתרי' אשר בעו"ה מידי יום ויום השכם וחטוא ומי יאמר זכיתי לבי עברתי מחטאי לעמוד צנסינות הקאים אשר שמה שעלולים ח"ו לכל דרכי הילך עד קצה. ולפלא מה שנחתם התקנה הנ"ל מרו"מ ורו"צ רבני וגאוני ארץ תקיפי דארעא דישראל זה יותר משני מאות שנה ביום הי' אייר הוא היום המד והגממה אשר התייצבו הכופרים ומנא"י הי' על הי' ועל משיחו להשתלט על ישראל והוא השובר ומשכיח כל כח הקדושה בעו"ה והיא המעצרת על דתוכ"ק באופן נורא ואיום, דייקא בזה"ע היום התעוררו הקדושים אשר בארץ תקיפי דארעא דישראל להתייצב בתקנות תקיפות עבור קדושת הארץ שלא תתחלל ח"ו וכחות העומאח לא ירעו ולא ישחיתו את גבול הקדושה שבא"י. ורוב"ק הופיעה צבית מדרשם בכמה מאות שנים מלפנים שאותו היום לריך להחגברות יתירה. זכותם יגן עלינו ועכ"י להצילינו ממים הזדונים ברוב רחמינו וחסדיו ית"ש.

קב

ובבר הבאתי מדברי כולם שאין מלות ישיבה א"י אלא כשדעתו לש"ש וחכירות מרובה של י"ש באמת. ח"ל הפנ"י שלהי כתובות ד' קי"א על הכ' מומרא דכל הדר בא"י שריו בלא עון, נראה דהיינו דווקא צמי שדר שם לשם מלוא ישיבת א"י שהוא מקום קדוש וכדי שחגין עליו זכות א"י שלא יבוא לידי חטא ואז אף אם לפעמים חטא צ"ח לידו או אפי' עון שהוא מזיד ע"י שחקק עליו ילדו מ"מ מסתמא גורם לו זכות א"י שלא לן ועבירה בידו דלאחר שחטא ומלא עממו עומד במקום קדוש ודאי תוכה על הראשונות ושז ורפא לו, משא"כ מי שדר שם דרך

שכבין שאין מלוא כלל בישוב א"י אלא אם דעתו לש"ש לכוונת מלוא, לא כשיש לו כוונה אחרת, דאלו ה' סובר שגם בכוונה אחרת מקיים עכ"פ חיוב מלוא מנ"ל לחלק גם לענין הכל מעלין שאינו אלא אם הוא בכוונת מלוא בלבד בלא כוונה אחרת.

ו"ד למה שאמרו בשאר מלוא מחוץ שלא לשמה בא לשמה דהתם אין בהמלוא סרך עבירה דאף אם עושה שחר עבירות מ"מ המלוא אין זה עבירה אלא שהסר הכוונה לכן התירו לעשות שלא לשמה על ספק שמא מחוץ שלא לשמה בא לשמה כי רבים הם שאינם באים לשמה לעולם, ועכ"פ מידי ספיקא לא נפקא, אבל במלוא ישוב א"י אחריות גדול שאם עושה עבירות הוי גם ישיבתו שם עבירה גדולה שע"י ישיבתו שם העבירות חמורין יותר, וגם יוכל להיות בכלל המעמאין את הארץ ולא נאמרה המלוא כלל אלא על תנאי של קיום כל התורה כולה, כאשר הארכתי למעלה. ולזה כתב הפני" דאף כשר שם לשמה לשם קדושה מגין עליו איכות המלוא שלא יחטא, אבל לא כשהוא שלא לשמה דרך מקרה או בשביל שבה פירותיו וכיו"ב.

וה"ד בנדרים דף ע' ע"א על המשנה כדורי רשעים וכו' נתקשה דבשלמא בנדרים יש חילוק בין נדר או נדבה בנדר הוי כשאומר הרי עלי ונדבה הוי כשאומר הרי זו, אבל בנדרים מאי נדר ומאי נדבה שייך ב' הרי אינו אלא בענין א'. ותי' דהחילוק הוא שאם אין כוונתו רצון לגמרי הוי נדרי רשעים והכשרים מחוץ שכוונתם שלימה ורצון ואין בנדרותם שום נדנד עבירה קרי נזירותם נדבה, ומה שאמרו בנדר או נדבה שהחילוק הוא בין אם אומר הרי עלי או הרי זו הוא בשביל שזה ראי' על כוונתו ומחשבתו אם רצון' היא לגמרי יעיי"ש. והטעם שהגדור נקרא רשע הוא בשביל דילמא אחי לידי תקלה כמבואר שם בגמ', משא"כ בנדבה. וז"ל לפי"ז בנדרים שאין חילוק בין נדר לנדבה אלא כוונתו ומחשבתו, שאם כוונתו ומחשבתו רצון לגמרי לא חיישינן ב' דילמא אחי למימי לידי תקלה ואין בנדרותיו עבירה אבל אם אין כוונתו רצון לגמרי אינו ב' חשש תקלה והוי בנדרותיו עבירה שנקרא עיי"ז רשע.

א"א שמ"ש המהרש"ק דאף באומדנה דמוכה אינו יכול לכופה זה לא נראה מחשבו' הר"ן ומכרי"ט הג"ל שלא דנו בזה מלד אומדנה דמוכה, אבל באמת י"ל שצריך שיהי' רק לשם שמים להגן עליו מן החטא כלשון הפני" והשל"ה ה' שכתב שהנוסע לארץ ישראל נוסע בשביל לקדש עצמו ולקיים המצוות אשר שמה ומבואר בלשון זה שאין לנסוע בכוונה אחרת וכן נראה מלשון החרדים ושאר ספרי קודש, ועי' מג"א אור"ח סי' ל"ח סק"ח דגם בשאר מלוא אם עושה כדי להשכר לא מיקרי עוסק במצוה ומחלק בין מה דעיקר כוונתו שתלוי אם עיקר כוונתו למלוא או עיקר כוונתו להשכר וענין של א"י חמיר יותר שצריך להיות אך לש"ש שלא יכשל בו.

וכבר הבאתי מה שאב"כ צראיית פנים בעזרה כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חלרי ופירש"י ז"ל שם לרמוס את חלרי אחרי שאין לבצבם שלם עמו. ומבואר בזה שאין המלוא של ראיית פנים בעזרה נחשבת כלום אם אין לבצו שלם עם ה', וכבר הארכתי בזה למעלה במה שנראה מן הכתובים שחלית המלוא הוא בשביל להגיע ל"ש ואין המלוא נחשבת כלל בלא התכלית של י"ש ושליומות הלב, ונחשבת מכמה כתובים שא"י הוא בשביל קיום התורה והמצוות ויראת ה' ע"כ סברי שאינו נחשב כלום בלא שליומות הלב של קיום תורה ומצוות לשמו ית'. [וקצת רמז עפ"י מ"ש הפמ"ג ה' ע"ב סי' תקס"א אשל אצרכם סק"א שר' גרשון קיעבר ז"ל כשבא לירושלים וראה בשלוחה בכה ואמר שזה שאומרים צראותי כל עיר ירושלים של מעה על חלה בנז"י ועיר ה' מושפלת ירושלים של מעלה שם ניכר החורבן. וא"כ צריך להיות מקושר א"י למעלה עם א"י דלמעלה שהוא מעל לשמים וזה א"א אלא אם הוא לשמה כמ"ש ק"ז הישמה משב פ' קרח דמש"ה הכרח בציבת"ק שיהי' דווקא לשמה דציבת"ק של מעלה מכיון נגד ציבת"ק שלמעלה וזה א"א אם היא שלא לשמה שאינו מגיע אלא עד שמים ולא יותר כמבואר בגמ' פסחים דף ג' ע"ב]. והמהרש"ק כתב זה לדבר פשוט שבדודאי אין הדיון דהכל מעלין אלא אם הוא בכוונת מלוא לבד בלא שום כוונה זרדית ולא כתב שום מקור, וכפי הנראה הבין כן מלשון ספרי הקדמונים כאשר העתקתי דבריכם. ונראה

ובעין זה הוא ישוב א"י שצודאי אית צ"י חשש תקלה דמטעם זה כתב הר"ח שאינו מלוא כלל וזדעת החולקים על הר"ח דהוי מלוא אנו רואים ברוב המקומות שדצריהם דמיירי בנוסע לא"י לשם מלוא וקדושה כאשר העתקתי דברי השלח"ק והחרדים והפנ"י עד כמה החמירו בזה. גם בתשו' מהר"ם שכלכו סי' קכ"ז שהפליג מאד בשבח הדירה בא"י כתב הלשון דקאי על מי שכלך להתנהג בקדושה וצטורה. גם המצוי"ע במחלוקתו על הר"ח אחר שהביא דבריו שאין מלוא בשביל שקשה לחזר כתב עליו ואין רמזין אפסין למיתו לא"י לאיטעורי זה טפי ולפוס לערע אגרא, וברי דמיירי מהבאים לתוכה להטער ולא בשביל איזה תועלת אחר של הגאה גופנית שלא לשמה, ואין להאריך בזה כי הדבר מבואר ברוב המקומות להמשיך בזה דמיירי בהנוסעים כוונה ראוי לגמרי לשם קדושה וצטורה וצבונת דא לא חיישי לתקלה. אבל בהנוסעים שלא לשמה לשם איזה תועלת אחר באיזה אופן שהוא שאינו כוונה ראוי לגמרי לשם קדושה וצטורה מנ"ל דעדיפי מנדרים ששצביל שאין כוונתו ראוי לגמרי אין להכניס עמו צמה דאפשר למיתו לידי תקלה, ואף שהנודר מקיים צנדרו עשה ולי"ת מ"מ אין להכניס עמו למלוא כאלו שיוכלו להביאו לידי תקלה.

ובפרט שהביתר שאנו סומכין לעסוק צחורה ומלות אף שלא לשמה היא מלואתה המימרה שאמרו בש"ס לעולם יעסוק אדם צחור"מ אף שלא לשמה, ויש סתירות רבות בזה בש"ס, ואריך לחלק בחילוקים שונים ולאו כלל הוא כמ"ש בזה הרבה גדולי הראשונים ז"ל, ומנ"ל ללמוד משם למלות ישוב א"י שהחילוק הוא צרור ועולם כמו שכתבתי למעלה דאית צ"י חשש תקלה מרובה אם היא שלא לשמה.

קב

ובגמרא נדרים ד' ס"ב ע"א תניא לאהבה את ה' וגו' שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו' אלא למד מאהבה וכו' ראצ"ל אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר צהם לשם אל חששם עטרה להחגלל צם ואל חששם קורדם להיות עודר צו וק"ו ומה

צלשאר שלא נשתמש אלא צכלי קודש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם המשתמש צכתרה של חורה עכ"ל. וצרייתא זו היא מהספרי פ' עקב פסקא מ"ח. וקשה לכחורה ממה שאמרו לעולם יעסוק אדם צחור"מ אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה צא לשמה. ופי' שם צזרע אצרכם על הספרי דמה שאמרו יעסוק צחורה ומלות שלא לשמה קאי על שלא לשמה שצא ע"מ לק"פ מאהבה השכר ויראת העונש מהקצ"ה, דאף שגם זה נקרא שלא לשמה שאינו שצביל ראוי ית"ש צלצד אלא לתועלת עמו, אבל מ"מ לא גרע כ"כ כמו שלא לשמה גמור, אל חששם עטרה או קורדם צשצביל פרנסתו וכדומה שהוא תועלת ענשי וגשמי ע"י צני אדם שעליהם נאמר המשתמש צכתרה של חורה נעקר מן העולם. וע"ז אמר הק"ו מצלשאר זת"ד צקלת ציבור.

הנה כי כן יש לפרש לדעת האומרים שמה שאמרו צגמ' לעולם יעסוק אדם צחור"מ שלא לשמה קאי רק על אהבה צמח דעת הרמב"ם צפ"י מה' תשובה זולת, וכן נראה צמח דעת הרמב"ם צפ"י מה' תשובה שצביל ד' שם הביא הדין שמה תאמר הריני לומד חורה צשצביל שיהי עשיר וכו' צשצביל שצר צשצביל וכו' תלמוד לומר לאהבה וכו'. ושוב צביל ה' כתב כל העוסק צחורה כדי לקבל שצר או כדי שלא תגיע עליו פורעניות הרי זה עוסק שלא לשמה וכל העוסק צה לא ליראה ולא לקבל שצר אלא מפני אהבה צדון כל הארץ שורה צה הרי זה עוסק צה לשמה, וא' חכמים לעולם יעסוק אדם צחור"מ אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה צא לשמה, וברי דצמה שהתחיל לצאר מה הוא שלא לשמה שסיים ע"ז מה שאמרו חכמים לעולם יעסוק אדם צחורה שלא לשמה לא הביא אלא אותה צצצא שהוא עוסק מאהבה השכר ויראת העונש מהקצ"ה וכושמיט שם אותה צצצא של הלומד צשצביל שיהי עשיר וכדומה שאין זה צכלל שלא לשמה שאמרו חכמים כמו שכתב צפ"ג מה' ת"ת הלי' י' כל הנהנה מדברי חורה נועל חייו מן העולם והאריך צזה. ובעין זה הם דברי הרמב"ן פ' אחרי ודברי הריטב"א ציומא ד' ע"ג, ולפי דצריהם יתכן שפיר חירותו של הצרע אצרכם על הספרי, גם לפי דברי החוס' פסחים ד' נ' וסוטה ד' כ"ב עדיין

אם לומד לתועלת אחר כגון כשציל שיכבדוהו וכדומה הוא בכלל מ"ש שלמוד אפילו שלא לשמה שמחוק שלא לשמה צא לשמה, הן אחת שצחוס' כועס דף כ"ב ע"ב ד"ה לעולם כחצו שלא אמרו לעולם יעסוק צחורה אפילו שלא לשמה אלא כשכלימוד הוא מיראת העונש ומאכזב השכר כמו שאמרו במלותיו חפץ מאוד ולא בשכר מלותיו, ונמצא לפי דבריהם שם אם הלימוד והמלות המה עבור תועלת מצני אדם כגון על מנת שיכבדוהו או עושה קרדוס לחפור זה שזה ודאי גרע הרבה יותר הוא בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נברא כמ"ש המהרש"א צדדים לחלק צזה. ובאמת חילוק גדול צדצר שהיכא שהוא מיראת העונש או כשציל קבלת פרס מן השמים הוי עכ"פ צזה אמונה בהש"ת שהוא אחד מייג עיקרים להאמין שהקצ"ה מעניש ומשלים שכר והתח"ק האריכה צזה הרבה להודיע עונשין ותשלום שכר על העצירות והמלות, משא"כ כשעושה עבור תועלת מצני אדם שזה ודאי מגונה מאוד, וא"כ מ"ש המהרש"א כן צשם החוס' י"ל שכיוון לדברי החוס' צסועה. גם צפסחים דף ג' אין לשון החוס' מצורר כ"כ ואפשר לפרשו צתרי גווני יעיי"ש ודו"ק. אמנם אינו מוצן מה שסתם המהרש"א כן מדעת החוס' ולא העיר מאומה צצרוצ במקומות אין כן דעת החוס' כמו שהצחתי לעיל מג' מקומות דגם על מנת שיכבדוהו וכדומה אינו בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נברא. ועכ"פ היא סתירה צדברי החוס' ולי"ע ליישצם. והמהרש"ל ציש"ש צהקדמתו על מס' צ"ק כתצ דלכן מולאים כ"פ צדברי החוס' שצצריהם סתרו זו אחת זו צסיצה שצמקוס אחד הוא צדברי ר"ת וצמקוס השני הוא צדברי ר"י וריצ"א ויתר החולקים כי היו הרבה צעלי החוס' שאלו"ה הגיע להוראה יעיי"ש. ועכ"פ אין לנו צזה הלכה צרורה מדברי החוס'.

ובזוה"ק פרשת צראשית דף כ"ה חצצ צין ה' מיינים דערצ רצ אותן העושין מלות דביון צחי כנסיות וצחי מדרשות ושויון צהון ס"ת ועטרה על ריש' ולא לשמא דה' אלא למעצד לון שם הה"ד ונעשה לנו שם. וכתרו"ו ז"ל צהקדמתו על שער ההקדמות אחר שהעתיק צברי הוזה"ק האלו סיים שעל הכת צחא אמרו צגמ' כל העוסק צחורה שלא לשמה

יש לתרץ צצרייתא יעיי"ש ודוק. אצל לפי צברי החוס' צרכות ד' י"ז ותענית ד' ז' שכתצו גם על הלימוד כדי שיכבדוהו שהוא בכלל אותה המימרה דיעסוק אדם צחורה אפילו שלא לשמה וכו' זהו לכאורה סתירה מהצרייתא צסספרי וצגמ' נדרים ואינו מחורץ צחירו"ו של הצרע אצרהם. שוצ ראייתי צפ"י החד"א על הס' חסידים ס"י רפ"ע דפוס הישן שכתין גם מדעת הרמז"ם כדעת אותן המקומות צחוס' דצשציל שיכבדוהו אינו בכלל מ"ש נוח לו שלא נברא, וכן נראה גם מדברי הלח"מ פ"ג מה' ת"ת, ולי"ע דלכאורה לא נראה כן צפ"י מה' חצוצה כאשר כתצתי לעיל.

ובגמרא כתוצות ד' ס"ז ע"א צנקדימון כן גוריון שאמרו איצע"א לכבדו הוא דעצד כתצ שם המהרש"א להאי תירוץא משמע דאפילו הוי עניד כדצעי למיעצד כיון שלא עשה כן משום מלוא אלא לכבדו הוי ל"י שלא לשמה ונענש עלי', ואין להקשות הא אמרינן גבי דקב אפילו שלא לשמה וכו' די"ל האי שלא לשמה לכבדו הוא גרע עפי כמו שמתלקין החוס' צפסחים אהא דאמרינן לעולם יעסוק אדם צחורה אפילו שלא לשמה ובעלמא אמרינן עוב לו שלא נברא יעיי"ש. הנה המהרש"א הראה מקוס לחוס' פסחים שצצצריהם שם אפשר לתרץ הגמ' דכתוצות ד' ס"ז גם הצרייתא צצגמ' נדרים ד' ס"ב, אצל לפי צברי החוס' צצרכות וצחענית אינו מחורץ לא הגמ' דכתוצות ולא הגמ' נדרים יעיי"ש ודו"ק.

גם צנדרים דף ס"ב כתצ המהרש"א דשלא לשמה הגמורים שאמרו אל תעשם עטרה וכו' ואל תעשם קורדוס וכו' אשר עליהם נאמר צשמעתין המשחמש צכתרה של חורה נעקר מן העולם ובעלמא אמרינן צזה נוח לו שלא נברא משצצרה כמ"ש החו' שם. הנה החליע צזה המהרש"א שדעת החוס' שאם לומד להנאחו כמו קורדוס לחפור צו הוא בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נברא וכן הוא פשעות צברי הש"ס צנדרים שאמרו ע"ז נעקר מן העולם. אמנם צג' מקומות צרכות דף י"ז ע"א ד"ה העושה וצחענית דף ז' ע"א ד"ה וכל וצחור דף כ"ג ע"ב ד"ה שמתוך כתצו החוס' צפ"י דמה שאמרו נוח לו שלא נברא לא אמרו אלא על הלימוד לקנער שלימודו צעצירה אצל

חקי"ח שלא יחי' עיכוב ומניעה בין איש לאשתו לעכב את מי שכלתה נפשו בחשוקה לש"ש וזריך הוא לאותו דבר להיות בא"י ועשו ע"ז חקנות צניוהם בענין הכתובה ולא נמסר זה אלא לבי"ד לדון צניוהם לפי חקי"ח וא"א למסור לבי"ד של מעה דבר תלוי במחשבה כמו שהבאתי בקו"ג' שבוטות, ולכן לא פלוג רבנן בחקנתם והשאו מדותיהם שכן ידונו הבי"ד לעולם בענין הכתובה ולא חילקו בדבר שא"א בענין אחר.

ובגיטין ד' ל"ד ע"ג במשנה נמנעו מלהשביעה התקינו שחבא נודרת ליחומים כל מה שירצו ופירש"י ז"ל יבחרו להם דבר הקשה להדירה בו כגון מיני מזונות עלי', ובגמ' שם דנמנעו מלהשביעה בשביל שראו גודל העונש של שבעת שקר ר"ל. והנה גם נדרים חמור מאוד שלכן הבודד נקרא רשע, ואעפ"כ התקינו שחבא נודרת בכל דבר הקשה בשביל שהוא לתקן כן לעוצה היחומים ואין למדין משם למק"א להקל בנדרים. וכן כיון שראו החכמים לתקן בזה דהכל מעלין אף שבעיקר המצוה של הדירה בא"י שהוא בכא"א מצוה שצין אדם למקום תלוי הדבר אם כוונתו לשמה בכוונה ראו' כי ה' הוא היודע מחשבות וידע איניש בנפשי' ולא נמסר זה כלל לבי"ד שלמענה. אבל בזה שראו החכמים לתקן חקנה בין איש לאשתו שע"כ ההכרח למוסרו להבי"ד שא"א להם לדון עפ"י המחשבה ע"כ לא פלוג רבנן בחקנתם ואין לדמות הענינים זל"ז, ומיניו כמה ענינים כה"ג בחקנ"ח.

אמנם המהרש"ק שהחליט דאף בזה דהכל מעלין אם הוא שלא לשמה צעלו כל אלו הדינים ואף אם אין יודעין בצירור אלא שיש אומדנה דמוכה שהוא שלא לשמה הדין כן, ז"ל לפי דבריו שכן היתה התקנה שאם אין אומדנה שהוא שלא לשמה אוקמי' אחזקתי' שהוא צודדי לש"ש ודינן הבי"ד בדרך זה בעניני ממון ומה שלא הזכירו בשו"ע כלל מה ז"ל שסובר שהוא לרוב פשיטותו שאין עלי' לא"י מצוה אלא"כ הוא לשמה. ולפענ"ד ז"ע דרכו בזה, ויותר נראה לפענ"ד מה שכתבתי. אבל בעיקר המצוה שבדירה א"י בכא"א שאין נ"מ אלא בין אדם למקום דבריו נזדקקים שזריך להיות דייקא לשמה כאשר הוכחתי.

נוח לו שהפכה שלייתו על פניו ולא יאל לאור העולם יעיי"ש. ומצואר בזה דעת הרמ"ז ז"ל שלא דוקא על הלימוד לקנען אמרו כן בגמרא אלא גם על הלימוד כדי לקנות שם שיכבדוהו וכדומה, וזה אינו כדעת החוס' בג' מקומות שהבאתי אלא כדעת החוס' במס' סוטה. ובס' חסידים יש בזה דברים מופלאים אלא לפי שיש שינוי גדול בין הנוסחאות שבדפוס הישן לדפוס החדש ממש מהיפך אל ההיפך ואינו יודע אחר נוסחא אמיתית, ע"כ לא אוכל לדבר מזה. ויש עוד אריכות דברים שונים בענין זה, גם יש הרבה סתירות בש"ס בזה.

קבר

ובספח"ק יסוד העבודה הפליא לעשות ציחור הרבה מאמרים ושיטות וענינים חלוקים בזה, ועדיין נשאר הרבה מאמרים וענינים שלא נכתבו. גם יש לפלפל בדבריו כמה ענינים לא עת האסף פה כי הדברים ארוכים. ולפענ"ד אמרתי בזה דרך נכון שאפשר ליישב בו כל הסתירות שבדברי חז"ל בזה אלא שלא ראיתי להאריך פה בענין זה. אבל לכל הדברות ולכל האמירות אין לדמות מצות ישוב א"י כח"ל. ול"מ לדעת הסוברין דגם בשאר תורה ומצות שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה אין הכוונה אלא בשכר ועונש מהקב"ה, אבל להשתמש בהמצוה הוא ק"ו מבלשאר, דודאי כן הוא בא"י שחלילה להשתמש בקדושה כמו שהשתמש בלשאר בכלי הקודש. אלא אפילו לדעת האומרים שגם שלא לשמה הגרוע הוא בכלל מה שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה וכו' אין להביא רא"י משם למצות ישוב א"י שהחילוק רב ועודם כאשר כתבתי למעלה. וכבר העתקתי דברי גדולים וקדושים שנסיעת א"י זריך להיות דוקא לשמה בכוונה ראו', לא זולת.

הן אחת שמה שהחליט הגאון מהרש"ק ז"ל שגם באלו הדינים דהכל מעלין אם רואים לגסוע שלא לשמה צעלו כל אלו הדינים ז"ע לפענ"ד כי מסחימת דברי השו"ע והפוסקים שפלגו הרבה דינים אלו ולא זכרו כלל מהך חלוקה נראה שאין דעתם לחלק בזה ואולי העטם בזה דיוא דהכל מעלין הי'

ועושה. ואף שבדלתי אחר שצא ר"כ לא"י אין ספק שמתוך שלא לשמה צא לשמה במתיבתא דר"י מ"מ כיון שנשחצב שבי סיבה ביאתו לא"י מחמת צריחה מאימת מלכות ולא התעורר בלבו לילך לא"י בשביל החורב והמלחמה והקדושה אשר בה ולא זו הדרך ליסע לארץ ישראל אם אין כוונתו לשם תורה וקדושה על סמך שאחר כך מתוך שלא לשמה צא לשמה כמו שנתבאר, אלא אנוס הי' בדבר מחמת אימת מלכות, לכן שפט מה שאין מקומו בא"י אלא גלות ועושה.

גם שארי האמוראים לא אמרו לו אלא למקום תורה גלית, ומבואר בזה שלולא זאת שצא למקום תורה למתיבתא דר"י הוי כולבו מודי שהוא גלות ועושה, אבל רב כהנא לא הסתפק גם בזה שצא למקום תורה יען שלא הי' תחלת הליכתו לא"י במחשבה זו לשם תורה, וכן הי' האמת שלא הי' מקומו בא"י מזהבסחצב שהורף לחזור לבבל ויהי אף שיהי מולא אמרו בגמ' אלא טעם זה דלא גלאי כדגלי אינשי חזין בזה יסוד מוסד עד היכן הדברים מגיעים בישיבת א"י שצריך להיות אף בכוונה צרורה לשם תורה וקדושה, לא זולת.

קבו

ומי'לתא דתמו' עובא בספח"ק חסד לאצרכה ראיתי להעתיקו פה ולבארו, שכתב צמיעין שלישי עין הארץ באמצע נהר י"צ ח"ל: כל הדר בא"י נקרא לדיק הגם שהוא אינו לדיק כפי הנראה לעינים כי אם לא הי' לדיק היתה הארץ מקיאו כמש"ה ותקיא הארץ את יושבי', וכיון שהארץ אינו מקיאו בהכרח הוא שנקרא לדיק, עכ"ל. זה פלא עמום ובי הפי' הוא צמ"ש כה' ותקיא הארץ את יושבי' שהארץ הקיאה אותם תיכף ומיד שטעו בעצירות, בלא כמה דורות שישבו בה' אומות בא"י בתועבותם וטומאתם ולא הקיאה אותם הארץ עד שהגיע הזמן שנתקיים מקרא זה, וכי בכל אלו הדורות שהקצי' הארץ אפו וישבו בשלו' בא"י לדיקים היו, בלא כך היא המדה הקצי' מאריך רוחי' וגבי דילי', והכתוב לוח כי תוליד בנים ובני בנים ונשנתם בארץ, ומבואר

שהעמידו שומרי השדות בכוונה גופנית ולא לשם החזקת תורה ועברה לשם הי' זה אסור בא"י ואינו לראון לפני השי"ת וממילא מביא חורבנות וביעול תורה ויראה וכדומה. וכבר הבאחי מ"ש הרמ"ע צמ"מ על הא דאמרו מושל מקשיב וגוי' כל משרתיו רשעים שהוא בשביל שהכל נגררין אחר הממשלה כעוצ כחוטא נעשין כמותם וא"כ אם המנהיגים העמידו שומרי השדות והעיר על דעת כן נגררין אחריהם בכוונה זו ולכן זה שמם אשר קראו להם תרובי קרתא. ותמלית העולה מכל הכ"ל שא"י צריך להיות דייקא לשמה לא זולת.

קבו

ובדרך זה אפשר להבין קלת מיימרא דר"כ פסחים מ"ט שאמר על ישיבתו בא"י שהוא גלות ועושה על דגסב כהנא דמריש כו"א דאולי כיון שרואין שנשחצב אח"כ שיאל מא"י לדור לבבל כמבואר בירושלמי ברכות פ"ב הל' ח' והוצא ברש"י ז"ל ב"ק ד' קי"ז ע"כ שאמר בר נש דאימי' מבסר' לי' ואינתחי' דאבו' מיקרא לי' יעיי"ש וא"כ נתבאר שלא הורף להיות בא"י וכבר כתב האר"י ז"ל שזה תלוי בשורש נשמה שבזמן הגלות צריך כאו"א להיות במקום ששייך לשורש נשמתו ולכן י"ל שהרגיש בזה אותו לדיק שאין מקומו להיות בא"י ולכן הוי גלות שצא שלא במקומו אבל לא הוגה דעתי לפרש בזה דברי הש"ס שצריך להבין גם לפי פשוטו ושם בפסחים ד' מ"ט אינו מחבר כלל אלא אותו הטעם בלבד דלא גלאי כדגלי אינשי ומשמע דאותו הטעם בלבד מספיק דהוי עי"ז גלות ועושה, ואינו מוצן.

ולפי הכ"ל אפשר ליישב קלת דכיון דבזמן הגלות צריכין רוב ישראל להיות בחו"ל וא"א לידע מי שצריך להיות בא"י וצריכין הנוסעין לא"י שיהי דעתם אף לש"ש לשם תורה וקדושה, וכיון שתחלת הליכתו הי' מחמת אימת מלכות, לא בשביל כוונת המלחמה, כדכתב רש"י ז"ל הלשון ב"ק ד' קי"ז לא גלאי כדגלי אינשי שהרי לא בעבור מקום תורה גלית אלא מאימת מלכות צרחת, וכיון שלא הי' תחלת הליכתו לא"י לשם מלחמה אלא צריחה מאימת מלכות הוי גלות

שבעים העונות היו שווין לסדום חלל שהי' חשבון העונות פחותים לפי ערך אותה השנה שנחשבה בשיעורה וע"כ יכלה להקיים בארץ ולא הקיאה אותה.

והתה"ד צפ"כ סי' פ"ח כתב בזמנו דאף ששנה גדול ומעלה להדר בא"י מ"מ כיון שיש שם בני צרות מערביים נחשבים לרשעים גמורים וכו' והם עורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה וכו' מלבד גודל רשעת הישמעאלים מי יוכל לעמוד בכל זה לכן כל איש ישער בעצמו בהשגת גופו וכו'. ומציאים כולם דברי התה"ד האלו. ועכ"פ אנו רואים שאז בזמן ההוא מחמת הרשעים שהיו דרים אז בא"י לא יכלו השומרי תורה לדור בא"י ולא הקיאה הארץ את הרשעים אלא אדרבה השומרי תורה לא יכלו להיות בארץ עבור הרשעים שישבו שמה, ואנו נוחין בסליחות ג' דעשיית איך כל עוזרי עברה שכנו ציון וכו' והמה עשירים נשיאי עליון ואנו עני ואביון, עיי"ש.

ובמה שלא נחקיים תיכף מאמר הכתוב על בעלי העצירות כעין זה הקשה אחאב כמבואר בגמ' סנהדרין דף קי"ג ע"א שאמר אחאב לאל"ה ליוענא דמשה לא קא מקיימא דכתיב וסרחם ועבדחם וגו' וכתיב וחרה אף ה' בכם ועלך את השמים ולא יחי' מער ובהוא גברא אוקים לי' ע"ז על כל חלם ותלם ולא שציק ליה מיטרא למחל וכו' מיד ויאמר אל"ה וגו' חי ה' אלקי ישראל אם יחי' על ומער וגו' בעי רחמי וכו' לי' אקלידא דמיערא פירש"י ז"ל מפתח של מער. וברי שלולא שציעחו של אל"ה וכה בקשחו למסור לו מפתח של מער עדיין הי' הולך במער אף שמבואר בקרא ולא יחי' מער מ"מ כך היא המדה, ואין הכוונה בפירוש הכתובים שכל עניני שבר ועושה שכן יחי' תיכף אלא שסוף הענין לבוא צעתו וזמנו לפי דעתו וחכמתו של עילת כל העילות ית"ש. ובקבלת ח' פסוק י"א אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם לעשות רע, ופירש"י ז"ל שאין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע, עכ"ל. ואמר הכ' ישע"י כ"ח ע"ז המאמין

גמ' סנהדרין דף ל"ח וגיעין דף פ"ח שהכתוב אמר שיהיו בארץ כמנין ונושנחם אלא לזקק עשה עמכם הקב"ה שהקדים שתי שנים כדי שלא יתקיים ח"ו כי אבדו תאבדון ולולא עשם זה היו יושבין עוד שתי שנים בא"י. ובגמרא סנהדרין שם אמר ראב"י שמע מינה מהרה דמארי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הון, ופירש"י ז"ל דהוא גימטריא דנושנחם וקרי ל" אבדו תאבדון מהר והקדמה דשתי שנים לזקק היחב. וברי דאף היכא שהכתוב נאמר ואומר מהר יוכל להתמהמה כהשבון הזה של הרבה מאות שנים, ומכש"כ היכא שכ' סתם ולא תקיף אחכם הארץ שיוכל להתמהמה עד שמגיע הזמן לפי חכמתו ית"ש שיתקיים הקרא ואנחנו לא נדע דרכו של יוצר בראשית, וככה המה כל עניני השכר ועושה הכתובין בקראי.

ובגמרא גיעין דף פ"ח ע"א אמר ריב"ל לא חרבה בא"י עד שעבדו זה ז' בתי דינים ע"ז, אמר ר"א מאי קראה כי תוליד בנים ובני צנים, ופירש"י ז"ל שם המלך ובני וכן וכל מלכים שקמו מזרעו אחריו קרי חד צי"ד. ובתוס' שם ד"ה מאי קראה כי תוליד חד דור, בנים תרי דור, ובני תרי דור, בנים תרי דור הרי ז', וברי שכמה דורות במשך הרבה מאות שנים עבדו ע"ז והיו יושבים בארץ מלכים ושלטים באר"ק בעושר וגדולה ולא הקיאה אותם הארץ וכי נימא ח"ו שעובדי ע"ז נדוקים ולא רשעים מדלל הקיאה אותם הארץ אז בזמן ההוא, וכל הקראי שצביאים מכחישינן את זה שזוהו מרה על גודל רשעם והיו מחנכאים על מה שיהי' באחרית הימים. ובגמרא חולין דף ד' ע"ב קראו על כל המשמשים אלא אחאב אף צביה' בעלמא אותו הקרא דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ושחיתתן פסולה כדון מומר לכל החורה כולה, והארץ לא הקיאה אותם אף שהעידו עליהם חכ"ל שהיו כולם רשעים, ואדרבא נביאי ה' היו מתחבאין במטמוניות ולא יכלו להיות בארץ בגלוי מפני הרשעים. וגם בסדום שהפכה עליהם הארץ בשביל מעלת א"י שאינה סובלת עובדי עזירה כמ"ש הרמב"ן, ואעפ"כ היו בא"י בשל' כמה שנים כמבואר בגמ' שבת דף י' ע"ב, ואמר שחקיימה גם אח"כ בא"י בשביל שהיו עונותי' מוזהרין לפי ערך אותה השנה, וברי

לא יחש, ופירש"י ז"ל המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבוא יעיי"ש, כי אך האנים מאמינים אומרים שאם דברי הנביא אינו ממחר לבוא הוא ח"ו אינו אמת, אבל המאמין אינו מביא רא' כלל מה שאינו ממחר לבוא. ובפרקי דר"א הוצא גם בחרדים בסוף מלות התלויות בארץ דכל המתים מן הרשעים בא"י נפשותם נשלכות בקלע לעתיד לבוא הקב"ה אוהב צנפנות א"י ומנער אותה כאדם שמנער את הבגד, ומבואר בזה שאך לעתיד לבוא ינער הקב"ה כל הרשעים מא"י. ובחרדים כתב הלשון ולא יעלה על לבם שאחרי מותם יאחרו בא"י אלא יגרשום חוצה ככלבים, ור"ל שאחרי מותם יהיו נשלכים מא"י כמו שהוא צפודר"א, אבל כל עוד הם נשמתם אין הקב"ה נוטל מהם הצחורה ויכולין להרשיע ולעמא את הארץ עד לעתיד שיצטערו הרשעים משם.

ואמר הכחוש מלאכי ג' א' הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופירש"י ז"ל הנני שולח מלאכי לבער את הרשעים, וביאר במאורות שם שמוסב למעלה להשיב על תלונתם שאמרו א' אלקי המשפט ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני ר"ל הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לעבר את הארץ לפני בואו להשרות שכונתו בארץ עכ"ל. וכן הוא בגמ' מגילה י"ז ע"ב בסדרן של צרכות ש"ע שאחר תקע בשופר שהוא שופר של משיח יתקבלו הגלויות וישונו השופטים כצבא שונה ואח"כ יכלו הפושעים ויחרומם קרן הדיקים צירושלים. ועכ"פ זה ודאי שביעור הרשעים מן הארץ באופן שלא יהי' מציאות שיהי' נמצא רשע בא"י זה יהי' אך לעתיד אחר ביאת המשיח אבל לא קודם לזה אף בזמן הבית, וכש"כ בזמן הגלות שהאומות הרשעים יושבים בה ואין הארץ מקיאה אותם וא"כ דברי החסד לאצרכם בזה נפלאים המה. הגם שאפשר שזמנו היו כל הדרים בא"י לדיקים וכמו דחזקין שכתב החיד"א בספרו יוסף אומץ סי' י"ט וז"ל דבא"י אינם נמלאים ממניי החטאים כגון גילוחי זקן ופיאות וסחם יינם ועריות ושחוק אינהו ואצחרייהו ורובם ככולם מתפללים צליבור וקורין ושונין דבר בעתו מלבד רבני קדישי בעלי ישיבות שם יתנו לזקות ה' גופי הלכות בפלפול וסדרה ופסקו אנשי אמת דין אמת לאמתו,

עכ"ל. ולעת כזאת נוכל לומר שם אז בעת ההוא ועמך כולם לדיקים, ואף אם רואין לפעמים א' עובר עבירה שנקרא עי"ז רשע כמ"ש בס' התניא פ"א שאפילו העובר על איסור קל של דברי סופרים מקרי רשע כדאיתא בפ"צ דיבמות ובפ"ק גדה ואפילו מי שיש צידו למחות ולא מוחה נקרא רשע בפ"ו דשבעות וכ"ש וק"ו במצטל איזה מ"ע שאפשר לו לקיימה כמו כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שעליו דרשו רז"ל כי דבר ה' בזה וגו' הכרת חכרת וגו' ופשיטא דמקרי רשע עפי מעובר איסור דרבנן, עכ"ל, מ"מ אם מהרבה אח"כ בתשובה באמת שוב הוי לדיק כמ"ש חז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה אל תהרבה אחריו שודאי יעשה תשובה, וא"כ יש מציאות שיהי' בימיו ז"ל כל תושבי א"י לדיקים, גם השלח"ק כתב שכל הנוסע לא"י נוסע ע"מ להתקדש, וכו', אמנם מה שתמך יסודו שע"כ כל הדר בא"י הוא לדיק מכה רא' זו שלא הקיאה אותו הארץ זה דבר תמו' מאוד. ואם נתפוס הדברים כפשוטן ניתן יד לפושעים וכופרים בכל התורה כולה ומסיתים ומדיחים לעקור את כל התורה כולה שיאמרו לדיקים אגחנו מדלא הקיאה אותנו הארץ. וע"כ שזה אינו כמו שהארכתי לעיל שהוא מוכחש מכל דברי הנביאים ודברי חז"ל ומהמציאות. ויש עוד הרבה ראיות עד אין שיעור אלא שאין לורך להאריך כ"כ בזה ודי במה שכתבתי, ותמה תמה אקרא הפלא ופלא במה שכמה מחזרים העתיקו דברי החסד לאצרכם האלו אות צאות ואין איש שם על לב להזכיר שהדברים תמוהים ולריכים ביאור.

קב

ונהירנא שזה כמה שנים עוד צימי חורפי שמתי אל לבי להבין דברי החס"א האלו ולא מלאחי לבם פתרון לפי פשוטן של דברים עד שבשגל זה תשצתי שהוא הדבר אשר דברו נכדו ה' החיד"א זלה"ה בשם הגדולים מערכת ספרים אות ח' סי' ל"ה וז"ל: חסד לאצרכם חיצר מצי"ה מהר"א זלה"ה ונדפס בלמ"ד ובעיר ריגיון ראיתי וכו' חס"א מוגה מכ"י מר זקנו הרה"ח מהר"צ וכו' ונסתכלתי בו שהבהות הם מעשיות והשמועות שנפלו בהעסקה

שלו, אבל הענין הוא כמו שכתבו שא"י שייך לישראל לפי שורש נשמתם וכל אחד ואחד החלק שנפל לו בגורל שמה הוא המקום ששייך לשורש נשמתו כי החלוקה ה' ברוך"ק עפ"י ה' ובחז"ת ולכן ערס שמכיר את חלקו הוא במקום שאינו שלו ולא בא אל המקום הראוי לו ולנשמתו ועדיין אינו מוכשר בשלימות להשראת השכינה הראוי' לו לפי שורש נשמתו ולכן לא נקרא ביאה שעדיין לא בא אל המקום שצריך לבוא ומכ"ע לא נקרא גם דירה שאינו אלא גירות במקום שאינו שלו ושייך יותר לשון דר בא"י אם הוא מדבר בעתיד לאחר כיבוש וחלוקה שבאוי"א יבוא על מקומו בשל' במקדש. אמנם לפרש דברי החסל"א שאין שם שום כוונה על זמנו אלא על העתיד הלשון דחוק מאוד כמוכן, ועכ"פ חסרים איזה חיצות.

קצת

ובעת האיר ה' את עיני שאפשר לפרש דבריו גם עפ"י פשוטן בכל עת ובכל זמן עפ"י מ"ש בספרי"ק נחמ' ה' ללצי פ' ראה עכ"כ אחד תאבדון וגו' וז"ל הק' עדי"ש צ"ס ש"ך על החורב צ"ס ר' צחי וז"ל: וזאת תבין איך מקום השכינה וכו' שהי' כהן גדול נכנס פעם אחת בשנה אחר כמה עבילות וקידושין ואחר כמה חפלות שהיו ישראל מתפללין עליו איך עתה היא בית תורפה של ישמעאלים בית ע"ז שלהם אלא שנתקפלה ירושלים וגברה עלי' קליפה של שאר ארצות ואפשר שבקיפול ארצות צאה שם רצועה מארס עד שבנו שם בית הע"ז והם חושבים שבנו בירושלים והם מכזבים וכו' וידוע מה שדרשו רז"ל הנותן מער על פני הארץ זה ארץ ישראל ושולח מים על פני חולות זו שאר ארצות היוצא מזה ארץ נקרא א"י וחולות נקרא חו"ל וזה פי' הפסוק שכנו לארץ חולות ר"ל שהחולות שוכנים על א"י וזהו בודאי אחר שיתרחב ירושלים וכו' בודאי הרצועה מארס והחולות השוכנים על א"י יאבדו ממקומם כי אין זה מקומם רק שהגויים העובדים שם ע"ז המשיכו לשם רצועה מארץ העמים העמל' וארץ ישראל מתקפלת תחתיו, ולכן ארז"ל אלהיהם על ההרים ולא בהרים אלהיהם כי בהרים שהם צאמה א"י אין מקבלין על עמם שום ע"ז כי הם קדושים ואין בהרים' אלי

ובדפוסם וחסר כמעט בכל דף כמה שורות וכמה טעויות וחילופי חיצות ואותיות וכו' ובחזרתו בא לידו ס' חסל"א כלו כ"י שהי' של הרמ"ז ומאלתי זו כפלי כפלים מהגהות הנו', והענין הוא כי ס' זה הועתק כ"פ בכמה עיירות וסופרים שונים עד שמרוב ההעתקות מסופרים צורים ופוזמים החליפו שינו השמיטו השחיתו והכתעבו ועד אחרון בא לידי הה"ר אברהם ב"ר ודפיסו כמו שהוא והנה עלה כולו קמטונים כסו פניו חרולי הטעויות וכבר שאלו לי איזה לשון בדפוס שאינו מובן וזאת של כחיצת יד הכל מתחוק, עכ"ל. וע"כ חשבתי שבמקום שאנו רואין בו דבר תמו' כ"כ הוא בטח מאותן המקומות שע"י סיבת המעתיקים כסו פניו חרולי הטעויות בחסר ויתיר וחלוק כמו שהעיד ע"ז החיד"א זלה"ה ואילו היינו יכולין לראות בבכ"י של הספר בודאי היינו מולאין בו דבר מתחוק, וכבר כתב האו"י שכתב צרייתות נשתבשו צסיבת המעתיקין ולכן לא הוצאו צש"ס, ואף שכתב מרגליות יקרות ושגבות יש צ"ס חסל"א כי מקור מקומו קדוש ושגב הוא אבל במקום שהשחיתו המעתיקים אין הדברים מובנים.

והנה יש מקום לדברי החסל"א האלו אם נימא דקא' על העתיד אחר ביאת המשיח שאז בודאי מי שלא יהי' לדיק ולא יעשה תשובה כראוי לא ישרר בארץ ואז יגיע הזמן שהארץ מקיאה כל מה שאינה סובלת אותו כמו שהוא בכמה פסוקים ובפדר"א, וקל"ת מהם הבאתי לעיל. גם לשון הדר בא"י שייך יותר על זמן העתיד כאשר כבר אמרתי בסדר כמה שאמרנו בגמ' כל מקום שנאמר ביאה אינו אלא לאחר ירושה וישיבה שלבאורה אינו מובן דאף אם הוא קודם ירושה וישיבה מ"מ כיון שכבר בא לארץ למה אינו נקרא ביאה, והשבתי לפרש עפ"י מ"ש הרמב"ן פ' תזריע אלל נגעי בגדים שאין זה בדרך הטבע וכן נגעי צ"ים שאינו נובג אלא בארץ שהיא נחלת ה' וכו' בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בחוכה, ובתו"כ דרשו עוד שאין הבית מעמל' אלא אחר כיבוש וחילוק שיבא כל אחד ואחד מכיר את שלו, והטעם כי אז נתייבשה דעתם עליהם לעת את ה' והשרה שכינה בחוכם עכ"ל. ולבאורה מאי נ"מ להשראת השכינה בארץ אם הוא מכיר חלק הקרקע שהיא

שאלוהם שדודאי נחפלו בעת נעשו שם אשירה וע"ז רק ע"ז על ארץ חולות שהמשיכו לשם, וזכו אצד תאצדון ר"ל מה שכבר נאצד דהיינו הרצועה ציפא כ"ל שנאצדת מארנס העמא וצאחה לכאן תאצדון אותה לגמרי מכאן ומכל מקום, ומפרש את כל המקומות וגו' ר"ל המקומות האלו שצאו לכאן ע"י שעצדו הגוים את אלהיהם ככאן וקדושת א"י לא רצחה לסבול בעומאח וצאו המקומות מארנס העמא לכאן וכו' שנחפלה הארץ תחתיהם ורצועה ציפא מארץ העמים נמשך עלי' וכו' עכ"ל הכ' יעיי"ש שהאריך עוד. וצבג"ה שם הביא עוד מדברי רש"י ורמ"ד' בפסוק ראיתי בהרים והנה רועשים וכל הגזעות התקלקלו ופירש"י ז"ל וז"ל: התקלקלו נתקו וגזרקו ממקומם כמו קלקל צחלים.

ובפסוק צם' יחושע י"א ע"ז חשב שם ארץ גשן צין ערי א"י וכתב שם הרד"ק וז"ל אין זה גשן של מלרים, וצדדש אומר כי ה' גשן של ארץ מלרים והיא נצלתה צחוק ערי ישראל כמו שאומר ויעל לקרחת אציו גשנה מלמד שהוא בעלי' כלפי א"י וצחוקת שהלך יהודה בשליחות אציו להורות לפניו זכר שיכ"י חלקו ארץ גשן שהיא עוצה, עכ"ל. וכתב ע"ז צש"ך עה"ת פ' יגש עה"כ ואת יהודה שלח וגו' שנשתלחה רצועה מא"י לגשן ואתה רצועה היתה נעלמת שלא היתה נודעת אלא ליעקב ולציו ויעקב אציו ע"ה לא נכנס צאור חו"ל אלא היתה הרצועה של א"י מתקפלת והולכת לפניו והוא צחובה, וכן כשהולכיכו לאחר מיתה היתה מתקפלת והולכת עמו עכ"ד יעיי"ש שהאריך והעתקתי בקצרה, ולריך להבין האיד אפשר המליחות שיתחלפו המקומות מא"י לחו"ל ומחו"ל לא"י, ואין רואה זה שום אדם אלא הצדיקים הקדושים היודעים ומצויים.

אבל' הענין הוא ע"ד שכתב השלח"ק בעשרה מאמרות מאמר השני ד' מ"ד על תמיכה הצעל עקודה בשצעות מ"ת דהאיד יכלו להוריש שצועה לצניכס שאף שאלמו חז"ל שהנשמות של כל הדורות היו שם וגשצו בעלמס מ"מ כיון שלא ה' הגופים שם והמלות הם חוצת הגוף האיד חלה השצועה עליהם, ואף צגר קטן אמרו ז"ל אם הגדיל יכול למחות, ומכל שכן כשלא ה' שם כלל. והשיב ע"ז השלח"ק דכמו

והנה צודאי שאין הפי' שצעת שצאו לעמא את הארץ נקטע האדמה לעיניהם וזרק העפר מתחתם וראו הכל את האדמה ועפר ארץ העמים שצא לשם, שאלו ה' כן ה' בעל הצחירה כי מי לא יירא ויפחד לחטוא שמה צראותו את כל אלה, וכעין זה מה שאלמו חז"ל צחולין דף ז"א והוצא צרש"י ז"ל פ' וילא עה"כ הארץ אשר אחת שוכב עלי' מלמד שקפלה הקצ"ה מכל א"י והניחה תחת יעקב אציו שחכה נוחה ליכצש לציו, וצמד"ר שם הלשון קפלה כפנקס ונתנה תחת ראשו כאיניש דאמר מן תחות רישך דידך, ופי' שם צמתנת כהונה כלומר שיעור מה שתחת ראשך ומה שמונה תחתיו וצודאי שאין הפי' שהקצ"ה נעל כל אדמת א"י עפרה וגושה של ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה והניח כ"ז תחת ראשו של יעקב אציו, גם לא ראו כל ה' אומות תושבי א"י שניחו כל עפר הארץ ממקומו וצא עפר אחר תחתיו ולא מצינו נס כזה צדס מקום. וכן צמ"ש רש"י ז"ל ריש פ' וילא שמה שאלמו צגמ' שה' אז ליעקב אציו קפיאת הדרך הפי' שנעקר הר המורי' וצא אליו וצודאי לא ראו התושבים צענייס הגשמיים את עקירת הר המורי'. וכן מה שהוא צוה"ק וצכתיו האר"י צמה שהקריבו ישראל קרצנות צמד"ר ואף דאסור שחיעת קדשים צחון והוא איסור כרת, אלא שא"י ומקום המקדש ה' אז צמקום שחנו ישראל צמד"ר. וצערצו נחל פ' שלח פי' צזה מה

בעיניהם שנצקת האדמה תחת העמאים שמעמאים את הארץ עניים להם ולא יראו והמצין יצין וישים לבו לדבר אמת. ומיושג צזה קושית הרמז"ס צס' המורה על הקרא דיראה כל זכור וגו' במקום אשר יבחר ה' דכיון שהמקום ה' ידוע שהוא הר המורי ומקום המקדש למה לא אמר צפי' שהוא המקום אלא אמר בלשון נסתר במקום אשר יבחר כאילו לא יודע עדיין איזה הוא המקום, וגדחק לתרץ, ולפי הג"ל מיושג דכיון שאז בשעת קבלת התורה היו שוכנים צא"י הכנענים העמאים, וא"י ומקום המקדש היחה מתקפלת וחוללת עם ישראל א"כ לא ה' קביעות לכל מקום שה' נסיעת ישראל א"כ לא ה' קביעות להמקום ולא נודע אי' מקום כבודו, ע"כ קראו בלשון נסתר. ובחידושי תורה הארכתי וישנתי צזה כמה וכמה ענינים, גם כמה מאמרי חז"ל מיושגין צזה בטעמו"ד לא עת האסף פה.

שהיו שם הנשמות של כל הדורות כך ה' שם המרכז והפנימיות של כל הגופים, והאריך לבאר ענין זה יעוי"ש, ותמנית הדברים שאף שלא היו שמה הגופים בעצמם אבל כיון שה' שם המרכז והפנימיות שזכו השורש והעיקר של כל קיום הגוף דינו כאלו ה' הגופים בעצמם שם וחלה השבועה ע"י שה' רוחניות הגופים שמה יעוי"ש צאריכות דבריו. וכעין זה כל אלו המימרות שנתקפלה א"י וצאה במקומה אדמה עמאה הכל סובב על מרכז הפנימי של האדמה שזכו יסודו שורשו ועיקרו של האדמה. אבל אין זה דבר הנראה לבחם בני אדם אלא חלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה והלדיקים האמיתיים המרגישים בין עומאה לטברכה מרגישים צאחה מקום הם עומדים, אבל שאר בני אדם עת עיניהם מראות את כל אלה.

קל

ותמצית הדברים שצא"י יש שני חופני הקאה צעוצרי עצירה, האחד הוא אז בשעת מעשה כשנפנה לדבר עצירה המעמא את הארץ יען שקדושת הארץ אינה סובלת אותם נחרקון ממנה אל כח אדמה עמאה מארץ העמים כמו שפי' צלמח הקרא דשכנו. לארץ חותות אלא שהוא בדרך נסתר שהארץ מתקפלת תחתיו ומציאה תחתיו כח אדמה עמאה, ועכ"פ הוי גם זה הקאה מן הארץ שיטן שאינה סובלת אותו עושה הפעולה שיסתלק ממנה אלא שעדיין הוא צחוק המקום שהוא בגבולי א"י וראוי לקדושת הארץ, וכשמגיע הזמן להתודע ולהגלות כי הוא מלך על כל הארץ אזי בלה מתגרשים מכל המקומות שהם בגבולי הארץ בכל אופן ואופן, וא"כ צמה שאב"כ ותקיה הארץ את יושבי' וכן ולא תקיה אחכם הארץ בעמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וכלל צזה הכל הן הקאה הראשונה הנעשה בהסתר מפשעיהם לכל חטאיהם וכן ההקאה האחרונה הנעשית גלוי לכל. וא"כ הרשעים צאמת אינם דרים צא"י מעולם כי בכל מדרך כך רגלם נסתלק כח קדושת הארץ, אלא שהוא דבר נעלם מסתם בני אדם, אבל הקדושים אשר בארץ כמה השרידים אשר ה' קורא מרגישים בקדושת הארץ בלי ספק ויודעים מי הוא זה ואי זה הוא שדר צא"י או לאו זרצו

שוב ראיתי צוה"ק פ' קדושים דף פ"ד ע"א שכתב חז"ל הן מלמד שנתקפלה לו א"י, וכי א"י דאיכה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה האין התעקרת מאתרה ויתצב תחותיו, אלא ארץ אחרא עילאה קדישא אית לקצ"ה וא"י איקרי והיא תחות דרגא דיעקב דקאים עלה ואחסין לה קצ"ה לישראל, עכ"ל. ואינו מוזן לכאורה שהרי כתבו העטם שקפל הקצ"ה כל הארץ תחתיו כדי שחבא נוחה ליכבש לבניו והנה ישראל יריבין לכבוש ארץ ישראל דלמטה אשר האומות שוכנים צחוכה צעת שראון הקצ"ה להעשות כן, ולפי דברי הצו"ק שהארץ שקפל תחתיו היא ארץ אחרא עילאה קדישא א"כ אינה אותה הארץ שזריבין בניו לכבוש מידי האומות. אבל הוא הדבר אשר דברנו כי הארעה קדישא עילאה היא המרכז הפנימי של א"י דלמטה שורשו וקיומו והא צהא תליו וכאשר קפל כל אותו הכח תחת יעקב צחינו וכלל צזה גם א"י דלמטה והכל א' הוא, וכל הענינים שצדברי חכמים צפרע זה מיתפרשים בדרך הג"ל, ויש לדבר עוד צזה הרבה אלא שאין להאריך כ"כ בדברים הנעלמים, ואין לנו עסק בנסתרות, ולא כתנתי אלא להעיר לשבר את האוזן קלת כי האפיקורסים אינם מאמינים בכ"ז עבור שאין רואין

הגדולה לעניי א"י ליד השליחי דרבנן משם באומרים שהדברים בא"י בזמן הגלות עוצרים ליווי השי"ת אשר גזר היות אותה הארץ שממה מבלי יושב מבני ישראל ובהיות כן רגון השכינה נראה היות הדברים זה סוררים ואדרבא ראויים למיסר העונש במקום עזר שתמיד נעשה להם עם כמה שלוחים, כהנה וכהנה דברו דברים שלא כדת כמבואר שם בלשון השאלה וגם בפנים הספר, וכביא בתוך הדברים שם שהתרעמו גם על מה שמכריחים שם לישא אשה [וכפי הגרסא היא אותה התקנה שהבאתי למעלה שעשו אז גזר וסייג שלא יהי' רווק בא"י למען שמירת הקדושה שמה ולא יראה ולא ימלא שמה מי שעלול לבוא לירי חיזה חטא כמו שהעתיקתי למעלה], והולאו כמה עלילות שוא ושקר על אנשים יראים ועניים אומללים המוסרים נפשם על התורה"ק בא"י וירדו לחייהם של אלו אשר עיניהם נשואות אך אל השליחי דרבנן המחיים את נפשם צעת דוחקם המרובה והלדיקים שכלל אלו הדורות מסרו נפשם על הצדקה הגדולה הזו שעבור עניי א"י כנודע, וכבר נתבאר שגם בזמן הגלות שהגזירה להיות ישראל מפוזר ומפורד בכל ד' כנפות הארץ מ"מ בלי ספק שרגלנו ית"ש שגם בא"י יהי' חלק מישראל לעסוק שם בתורה ועבודת ה' ולקיים מצוות התלויות בארץ. ואף שאנחנו לא נדע שורש נפשו של בא"י והמקום הראוי אליו אבל אותן שזכו להיות חלקם בארץ החיים לעסוק שמה בתורה ומצוות כרגון הבורא ב"ה וב"ש אשרי חלקם וחיוז עולם מאוד על בני חו"ל להחזיקם בכל האפשרי ובהם גם אנחנו מקיימים מצוות התלויות בארץ ויש לנו חלק בתורה ומצוות וחבירות מן החטא הנעשה על ידם בארץ"ק, וכבר הארכתי בזה למעלה ואין צורך לכפול הדברים. ומה שהכניסו בתוך איסור השבועה גם מה שדרים חיזה אנשים מישראל בא"י זה ודאי אינו אמת כלל כמו שנתבאר למעלה וי"פ, ומוזן מה שביעז חרה לו להמכרים חגיו ז"ל על דברות קשות של האנשים הג"ל נגד עניי א"י וצדן ובמשפט אמת שפך מרורות כ"כ על מוצאי דבה האלה שירדו לחייהם של העוסקים בתורה ובמצוות מתוך הדחק בארץ"ק, ובפרט צימיו שהי' הרבה קדושה ועברה ושמירת גדרי וסייגי התורה"ק בא"י ולזה קצן שם כל המאמרים הנאמרים בשבח א"י ויושבי' כי הי' צורך השעה כאשר

עבדיך את אבני' ואת עפרה יחוננו ומרגשים היעב באצק ועפר הארץ שחתה בני אדם גם בני איש אם הוא מכה קדושה הארץ או לאו ובמי שהמה מרגשים שדר בא"י בודאי הוא לדיק, ואף אם רואהו עובר עבירה שנעשה עי"ז בחזקת רשע מ"מ ע"כ שעשה תשובה ונעשה לדיק, כי לולא זאת היתה הארץ מסתלקת תחתיו ולא הי' דר בא"י.

והנה רוב דברי הס' חסד לאברהם מיוסד על דברים ועלמים שאינם מובנים אלא ליודעי כינה ולכן גם כאן דבר בענין שאינו ניכר אלא ליודעים ומשיגים דכוותי' בני גילו קדושים ועטורים כבני חבירא אשר אחו עמו המרגשים בקדושה הארץ. והרבה פעמים מלינו בעין זה בספרי חכמי האמת. ובכתב יושר דברי אמת מהקדוש מהר"פ מצאנו שם הביא שם בס' י"ח ממורו המגיד הקדוש מהר"ד"ב זוקלה"ה ממעוריעש הפי' במשנה הבנים יולאים בקשרים וכו' אלא שדברו חכמים בזהו ופי' שם המשנה על מדריגות גבוהות ועי" סיים אלא שדברו חכמים בזהו ור"ל כפי מה שהם היו כך היו מדברים על עצמם לא על זולתם יעיי"ש. וככה הוא בענין זה שהחס"ה מדבר מבני גילו היודעים ומצויים מי שהוא בארץ ישראל או לאו. ועל כל פנים יש מקום לפרש דברי החסד לאברהם האלו אף ככתבם ולשונם גם לפי זמנו. ולדינא אין ג"מ בכ"ז אלא ראיתי לכותבו על הספר למען גודל החמי' שיש בדבר ורבים הם החוששים ומתעיים בצו"ה ע"כ ראיתי להעיר ולדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו צם.

קלא

והנה המהר"ם חגיו בספרו שפת אמת והוא קונטרס שחבר על השאלה שנשאל כמה שהי' אז כת שדברו סרה על כל יושבי א"י כי יושבי א"י היו אז באמת לדיקים שמסרו נפשם על התורה"ק ועסקו שם בתורה"ק בדחקות ובעניות עד אין לשער והיו נשואות עיניהם אך אל השליחי דרבנן שנעשו לחו"ל לקבוצ אל יד להחיות נפשם של אלה העניים העוסקים בתורה ועבודת ה' במס"ג במקום הקדוש, והכת הג"ל מנעו בדבריהם הנכבדים ליתן אותה הצדקה

צני ענק וכמ"ס הרמב"ם שם עה"כ וגם זאת חלצו ודע כי הוא שצדק ה' להם להשיב אמרי אמת לשולחם החזק הוא וגו', אבל רשעים במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס וגמנוע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס ללמד חסדו ואין עוד אפס אלקים וזה ה' מרידה בזה' שהבטיח אותם שיורישם מפניהם עכ"ל. וכח זה הרמב"ם בכמה פסוקים בפי' שלח יעו"ש.

ובאמת שצמח שאמרו שהם עזים וחזקים אין זה לה"ר ואין זה גנאי גם לא ה' איסור לדבר לה"ר על הגוים הכנענים שישבו בארץ דאדרבא התורה"ק אמרה כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אחסם שמה לא תעשו ולמד מזה בתורה"ק והוצא בראש"י ז"ל מגיד שהיו מקולקלן יותר מהכל, א"כ ערסה התורה"ק להודיע לנו גודל רעתם וקלקולם כדי לידע ולהזהר שלא ללמוד מעשיהם ומעטם זה ליתיה התורה"ק החרס תחרימם למען אשר לא ילמדו אחסם תועבותם כמבואר בקרא וכו' זה דרך התורה"ק לדבר עליהם רעה. ובאמת יושע וכלב אמרו סר אלם מעליהם ופירשו חכ"ל והוצא שם בראש"י ז"ל דר"ל מגנים וחזקים כשרים שבהם מתו, נשמע מזה שהי' נראה מדברי המרגלים שעדיין יש בהם כשרים המגין עליהם מדאיזערכו יושע וכלב להכחיש זה, והחטא העלום שהי' בזה הוא שצביל שהי' נגד האמונה בדברי הקב"ה שאמר עליה רש אל תירא ואל תחת וגם מה שהוציאו דבר על הארץ באומרם ארץ אוכלת יושבי' וא"כ אין זה שום דמיון כלל לענינו של המכרי"ם חגיז, וכפי הנראה אין כוונתו לדמות מילתא למילתא בכל הענין אלא באותו הפרט שמתחלה סיפרו שצמח הארץ שאמרו וגם זאת חלצו ודע כי הוא ואח"כ סבבו לרעה וכמ"ס הלשון דומה דומה שצפרט אחד הוא דומה לא צפאר הענין, וכבר הבאנו דבריו שכתב שמפליג בדברים לפי לורך השעה והמאז, ויתבאר זה עוד להלן.

קלב

ובעיקר החטא העלום של המרגלים שאמרו ארץ אוכלת יושבי' היא הנה צחצוחת המכרי"ם

כתב בעלזמו בהקדמה כי כל דברים הקשים אשר ידבר משה ועוד שנים רבות אם יגזור ה' עליו בחיים דבר ידבר בכתב ובע"פ כפי לורך השעה והמקום והכדון אשר למראה עיניו יראה עכ"ל. וברו שהעיד בעלזמו שהרבה דברים דבר אף לפי לורך השעה שהי' אז. ולהלן יתבאר בארוכה גם מדברי הש"ס ששינו את לשונם בדבריהם לפי לורך השעה הנלרך אז בזמן ההוא.

אלא שצפרט אחד אין דבריו מוציאים שכתב שם שצפת אמת דף ל"ג ע"ב שגם המרגלים כל מה שדברו רעה לא ה' אלא על הגוים יושבי' שכן בתחלה פתחו שצמח הארץ ואמרו באנו אל הארץ וגו' זאת חלצו ודע הוא וכו' אף נגד הגוים שבה אמרו אפס כי עז העם היושב בארץ לא נוכל לעלות כי חזק הוא ממנו שהוא ממש דומה דומה למה שמדברים כהיום קלת מהאנשים החטאים צנפסות דזה לשונם הארץ עוצה היא אף היא קצרת זהב מלאה עקרבים והכחמים היושבים בה יעו"ש שביא השקרים והכחמים שהוציאו דבר על חכמי א"י שהיו אז לדיקים. הנה מ"ש נגד מה שהוציאו דבר על חכמי א"י זה ודאי אמת שהיו ראויים לחיפה על ככה אמנם מ"ש שגם המרגלים לא דברו על הארץ אלא על יושבי' זה תמוה וכמו שביאר הרמב"ם בפי' שלח עה"כ ארץ אוכלת יושבי' היא שהי' דתם רעה על הארץ לאמור כי הארץ היתה חזקה האויר כבדות העצב ומימי' ופירותי' עזים וכבדים ויגדלו גידול רב מאוד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בעצמם אשר הם עזומים בגבהם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאוד ותמית שאר בני אדם כולם כמנהג צמאכלים הגסים. וכן כתב עוד הרמב"ם עה"כ מוציאי דת הארץ רעה וז"ל כבר פירשתי כי ענשה הגדול ה' בצבור הדבר שהוציאו כי ארץ אוכלת יושבי' היא וכו' שקר גמור שהיא היתה מלאה עמים רבים וכו' יעו"ש. וגם צמח שאמרו אפס כי עז העם וגו' והערים צורות לא ה' שום חטא צמח שהגידו שהמה עזים וחזקים כי נשאלו על ככה להודיע החזק הוא וגו' הצמחנים אה צמחנים וגם מרע"ה הודיע על גודל עוזם ותקפם באומרו מי יתוילצ לפני

קלג

וזאת תורת העולה מכל המקובץ סיומא דפסקא
בקצרה סדרתי על שלש עשרה עיקרים כעיקרי
האמונה והמדות שניתנו לישראל, והקורא הנעים
אשר שם לב לדבר ה' להכיר האמת ולקבלו ממי
שאמרו יוכל להבין עוד בזה דבר מתוך דבר, הן
לחכם ויחכם עוד :

(א) **בזי** שהוא לדיק תמים ומקיים כל החורה כולה
ואינו עובר על שום דבר ח"ו, הוא לו לזכות
גדול אם יושב בזה עד אין לשער, אף לדעת הפוסקים
שאין מלוא בעיקר הישוב בזה כל החורה
ומלוא שעושה בזה חשובין הרבה יותר כפלים ע"י
שהוא במקום הקודש בזה, ולכן חשובה ישיבת א"י
ככל התו"כ אף להסובין שאין מלוא בעיקר הישוב
יען שכל החורה ומלוא שעושה שם חשובין הרבה יותר
אף בזה"ל, וכבר ביארחי דלפענ"ד כו"ע מודי בזה
אף הר"ח ז"ל ואין חולק בזה אלא לדעת הר"ח כיון
דרובא דרובא נכשלין אין זה מלוא לסתם בני אדם
ואין לבי"ד לעשות מעשה כפי אף בהך דינא דהכל
מעלין, אבל בעומדין שם בנסיגות ואין עושין שם
עבירה כש"כ דחשיבי עפי ואין קץ למתן שכר ויהא
חלקי עם עובדי השי"ת באמת בזה"י.

(ב) **במו** שגדלה מעלת המקיימין כהת"כ בזה"י כמו
כן לעומת זה גדלה האסון רע ומר ר"ל לעוברי
עבירות ח"ו בזה"י דכמו שהמלות חשובין יותר בזה"י
כמו כן העבירות חמורין שם יותר, וכמו שאלל המקיימין
כהת"כ שקולה ישיבת א"י ככל התו"כ מלואו הטעם
אלל העוברי עבירה ר"ל שקולה ישיבת א"י ככל העבירות
שבחורה, וגם בזה אין שום פלוגתא, שגם החרדים
והשלה"ק שהפליגו מאוד בחשיבות ישיבת א"י והביאו
שיטת הרמב"ן מ"מ כתבו שכל העוברי עבירה שם
עליהם נאמר וחבואו ותטמאו את ארצי ויושלו מא"י
ככלבים ולעתידי ינערם הקב"ה מן הארץ, והביאו
חומר הענין של עוברי עבירה בזה"י גם מהרמב"ן
בעצמו ואין חולק בדבר זה, ובפנים ביארחי שמלבד
חומר הענין שמטמאין את הארץ ומעכבים את הגאולה

שכלבזו כתב על החוטא בזה"י שנענש יותר מאם חטא
בחו"ל וכו' ואינו דומה מורד במלכות בפלטין למורד
הון לפלטין והוא ארץ אוכלת יושבי' וכתב ע"ז בפאת
השולחן בל' א' ס' א' צבית ישראל ס"ק ע"י דמ"ש
המכריס והוא ארץ אוכלת יושבי' קשיא עובא דזה
דברי המרגלים וכתב אח"כ וג"ל דשיטת המכריס
ז"ל דודאי המרגלים לא דיברו כזו וכמ"ש בסוטה
ל"ה וכו' וה"ל בגוף יסוד הכהגתו בזה"י דודאי בפלטין
של מלך השוכן שם וממרה עיני המלך דמעשיו מסוכן
בעשנו וכו' רק דהמרגלים חשבו זה לרעה וגינובו
וכו' וכשהשיב המכריס ז"ל בחשבתו להזהיר הנוסעים
לא"י הודיעו אמיתת הכהגתו ועי"ה שבהאריך. ובאמת
כל דברי פאת השולחן הם מצווארים בקצרה בלשון
השלה"ק פ' לך שבהאריך שם להזהיר עובא את
הדרים בזה"י להיות שם חמיד אף בדרך הכנעה
וגירות יותר ממשאר ארצות ולא להיות שם בדרך
התייבשות באיתן מושבו וכתב אח"כ ע"ז וז"ל וסימנך
ארץ אוכלת יושבי' היא מכלה הרוצים לישב בה
בשלו' ובחוקף לאכול פירותי' ולהנות בה בלבד ואף
שהמרגלים דברו זה הפסוק הם דברו לרעה והוא
דברי קדושה לחולין חולין הוא להם עכ"ל יע"ה.
ומצוה בזה שאף בשביל כך ה' חטא המרגלים גדול
כ"כ בעבור שאמרו אלה הדברים בכונה רעה והוא
דברי קדושה לחולין. ובאמת דכיון שסבבו אז אלה
הדברים נגד דור המדבר שאמר עליהם הקב"ה ע"י
מרע"ה שיעלו ויילוחו בזה"י א"כ אין האמת כדבריהם
והיו הולאת דבה של שקר וחמיר עפי, אבל לגבי
המתנהגים בזה"י שלא כשורה מצוה דעת המכריס
והשלה"ק דהיו אלו הדיבורים של ארץ אוכלת יושבי'
דברי אמת וקדושה. והפחד נורא הוא שהרי לא אמר
זאת השל"ה הק' על מומרים גמורים כמו מחללי
שבתות או עוברים שאר עבירות וכדומה ולא דבר
אלא מאותן שלא קנו בנפשם מדה זו להיות בזה"י
אף בדרך הכנעה וגירות וזה מאין אף במקיימי כל
החורה כולה שעדיין חסר להם תיקון באחת מן
המדות ובכ"ה"ג על אותן שלא הגיעו לידי מדה זו
אמר עליהם שהיא ארץ אוכלת יושבי' ומי לא יירא
ויפחד על שלימות תיקון נפשו במדות. ולדינא כבר
כתבתי לפי קט שכלי שיטת הראשונים ז"ל וביאורים.

ג) במקום רשעים צוודאי אין לדור צא"י כמ"ש הרמב"ם זכ" דיעות שעלול להיות נמשך אחרי האנשים שדר ביניהם וכמ"ש החכ"ד סי' פ"ח שאם יש צא"י רשעים המבצלים מתורה ומצוות יש למנוע מלישב שמה וכלל מציאים דברי החכ"ד האלו להלכה אף המפליגים מאוד במצוות ישוב א"י ואין שום חולק עליו בזה, ובפרט במקום שיש מינים שאני מינות דמשכי. וביארחי צפנים דממה שאמרו בגמ' לעולם ידור אדם צא"י אפילו צעיר שרובה גוים, מלשון אפי' מבואר שזה דווקא ברובה גוים אבל ברובה מינים צוודאי דאין לדור צא"י, ואין הספק שכתבתי לעיל בענין ישוב א"י אלא אם יש לו מקום דירה בין אנשים כשרים ויראי ה' שומרי התורה והמצוות, לא זולת.

ד) אם אין לו פרנסה מוכנה צא"י אין לו ליסע לשם דעניות מעצרת על דעתו ועל דעת קונו וזה כתב גם המעיל דדקדק שהפליג בחיוב לעלות לא"י יותר מכל הפוסקים כאשר הבאתי לעיל ואעפ"כ כתב שצריך בתחלה תנאי א' שיהי' לו שם מקום מוכן ומזומן לפרנסה בריוח וכביא' בן מדברי הראשונים ז"ל וכתב עוד אח"כ שאלו הנוסעים לא"י ולריכוס עיי"כ להפטרם מן הדקדק ואילו היו בחו"ל היו יכולים להפטרם ממעשה ידיהם לא עוב עושין כי גדול הנהנה מייגיע כפו, והסכים עמו החת"ס. גם הבאתי לעיל העתק ממכתב קדשו של הרה"ק רמ"מ מווייעצבסק זל"ה שזהו עובא לכל יבואו לא"י אם אין להם פרנסה צעורה כך וכך לשנה, ומי כמוהו מורה.

ה) בדין אם יש חיוב לעלות לא"י לכאורה תלוי בפלוגתא של הרמב"ן ושאר ראשונים לדעת הרמב"ן שיש חיוב מ"ע דאורייתא להתיישב צא"י מקרא דוישבכם צה יש חיוב לעלות לא"י דקרא נאמר לכל ישראל אולם שארי הראשונים דסברי שאין מ"ע בישיבת א"י אלא שאם הוא שמה נתחייב במצוות התלויות בארץ אבל כשהוא בחו"ל לא נתחייב עדיין כלל ומאד הדין צבי"ד של מטב א"ל בשום מצוה להביא עצמו לידי חיוב ערס שנתחייב אלא גם מה שאמרו בגמ' דבעידן ריתחא ענשינן צידי שמים על מה שלא הביא עצמו לידי חיוב יש הרבה פוסקים

ועונשם קשה ר"ל גם אין מקיימין מצוות ישוב א"י דבכה"ג דרשינן טעמא דקרא דאף לדעת הרמב"ן לא אמרנו הכוונה"ק לישוב צא"י אלא המקיימין כהכו"כ אבל הפחד גדול הוא שלא הזכירו בזה החרדים והשלה"ק עוצרי עצירות החמורות ר"ל כמו חילול שבת או אכילת נוי"ט וכדומה כי לא דברה תורה במתים כמ"ש הפני"י אלא הזכירו מהיושבים בסעודת מרעים ואינם שמים ללבוש כי המה צביכל ד' וכדומה עבירות שאדם דש צעקציו ועליהם קראו את המקרא הזה ותצואו ותטמאו את ארצי שיושלו מן הארץ. וכן הוא בחש"י מהר"ם שכלצו וציעצ"ן שמדברים מעצירות האלו ששכחים גם בשומרי תורה ומצוות והרבה יש מעצירות שאדם דש צעקציו וחמורים הם לפני הקצ"ה וקשה לידע בסתם בני אדם מי שזכיותו מרובין על עונותיו. ובפנים הבאתי מדברי הראשונים שהמחניף לרשעים מטמא את הארץ שכן הוא צקרא. ובתשובת מהר"ם שכלצו כתב בן על המחוקק צא"י במקום שאין צריך להקשות. גם הבאתי מדברי האו"ה חק' שאף המקיימים כהכו"כ צא"י מ"מ אם אינם מוחים שם צעוצרי עצירה כדן, הארץ מקיאה אותם. ולשון החרדים במל"ת פ' ד' סי' מ"ג מי שאינו מחזיק במחלוקת על המחייבים על דרך לא טוב ומושגי העון, הוא נענש מפשעים לכל הטאחם ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא. ושם ראיתי שכבר מבואר לשון זה בשערי תשובה לר"י שער שלישי סי' נ"ט. ובחש"י מהר"ם שכלצו ובשלה"ק כתבו שהחובות צא"י הוא ארץ אוכלת יושביה. וכבר העתקתי לעיל מס' שרי דקד גדול החומרה שהחמירו על חושגי הארץ. כללו של דבר הענין חמור מאוד, ולא מצינו קצוב בפוסקים עד כמה יגיע הזכירות והי"ש שיהי' ראוי לדור בצה"ק אלא הזכירו בחירות וי"ש מרובה, ובאמת א"א ליתן צה גדול קצוב כי האדם יראה לעינים ובי' יראה ללבב וקשה צה ליעצ' וליתן ענה לשום אדם, בפרט בדור הזה וא"א לידע מעמדותיו של חבירו מנצ צחי' נפשו צי"ש ויראת חטא, ובפרט שבזמן בגלות אנהנו לא נדע מי שצריך להיות צא"י ומי שצריך להיות בחו"ל כאשר הארכתי למעלה, ואין בידינו אלא להשיב לכל שואל צה שדעת הפוסקים הוא שכל לפי מה שהוא אדם, וידע אינש בנפשי, ואם כוונתו לשמים הי' לא ימנע טוב להולכים בחמים.

שמה כי הקצ"ה הפין את ישראל בכל העמים עד אחר התשובה שיהי' בזמן צאת המשיח ואך מלך המשיח יעשה קצון גליות הוא ולא אחר, וכבר הארכתי בזה בדברים ברורים, והמאמין בהשי"ת וצחוק"ק ובדברי חז"ל א"א שיאמר נגד זה, גם יש בדיבורים כאלו ענין השתדלות שיבואו כל ישראל לא"י והיו בכלל עלי' בחומה שמושבעין עלי' בשבעה חמורה ואין היתר אלא ליחידים לעלות ולהשתוקק להיות מן הזוכים לבוא לא"י אבל חלילה לנו לעקור האמונה זו מן הלב שהקצ"ה עם א"א ביררו את הגליות לעוצת ישראל ולטובת העולם עד עת קץ וזה קיומו של עולם וחלילה לנו להרבה אחר מדותיו ית"ש, וכבר הארכתי בזה בפנים, והמצין יבין.

ז) **בענין** האיסור המצוהר בגמ' שלא ללאת מא"י לחו"ל היא מצוה גדולה, שהרי"ף העתיק מימרות אלו אבל הרא"ש והעושו"ע השמיטו כל אלו המימרות ואין זכר לנו וכבר הארכתי דנראה מזה שסבירא לכו שאין זה אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתם כמו שלמדו מקרא דאלימלך ולשיטת ר"ח בלא"ה נראה כן כמו שהארכתי למעלה, והרבה פוסקים שמחמת שיטת ר"ח הוי גם הכ דינא דהכל מעלין ספיקא דדינא ובידונים אלו שהשמיטוהו גם הרא"ש והעושו"ע שבדודאי דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וגוף האיסור אינו אלא מדרבנן כמ"ש הרש"ש הטעם בשביל שמפקיע א"ע מן המלות כי בחו"ל הוא פטור, וכבר נחבאר דאיסור הפקעה מן המלות להביא עצמו לידי פטור אינו אלא איסור דרבנן, וא"כ אף אם נסתפק בדבר אינו אלא ספיקא דרבנן ואין בדידיו להחמיר. ואולי גם לדעת הרמב"ן אין להורות איסור ללאת בזמן הגלות כיון שמצוהר בקראי שהגלות הוא גזירה עד צאת המשיח שיקצן הגליות אלא שלדעת הרמב"ן היושבים שמה מקיימין מצוה, ורוב הראשונים אינם סוברים בזה כדעת הרמב"ן ז"ל כמו שנחבאר כ"ז למעלה בארוכה, ובכ"ג אמרו חז"ל היבא דלא איתמר הילכתא לא כמר ולא כמר דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ובפרע דנראין הדברים שזה טעם השמעת הרא"ש והעושו"ע בזה בשביל דסבירא לכו שאינו בזה"ז, ובלא"ה צעיקר ענין השיבה בא"י כבר נחבאר שהכל הוא לפי מה שהוא אדם, ואנחנו לא נדע תכונת

סוברים שאין זה אלא במלות ליאת בשביל שיש בו זכירת כל המלות גם אפי' הסוברים שגם בכל המלות הוא כן מ"מ י"ל שאין זה אלא אם יוכל במקומו ובעירו להביא עצמו לידי חיוב אבל לא כשצריך ליסע למרחקים דרך ימים ונהרות, והנש"א מסתפק אף במלות שנתחייב בה כגון שופר ולולב אם צריך ליסע עבור המלות מעיר לעיר ורצה לחלק בין היבא דחז"ל ואחי ביומי' או לאו ומכש"כ במלות שלא נתחייב עדיין ליסע למרחקים עוד יש לדדים בזה ועכ"פ הוא לכאורה פלוגתא בין הרמב"ן לשאר הראשונים, אמנם אחר העיון א"א לומר גם לדעת הרמב"ן שיהי' בזמן הגלות חיוב לעלות לא"י שהרי א"א להכחיש גזירת הגלות המצוהר בקרא ובדברי חז"ל בכ"מ שהכרח שיהיו ישראל מפוזרין בד' כנפות הארץ עד צאת המשיח ואך מלך המשיח יגיד להם שיאלו ידי חוצת הגלות והארכתי בביאור דבר זה בפנים. גם בדברי הרמב"ן עצמו מצוהר בכ"מ שהגלות הוא הכרח מאתו ית"ש וא"כ א"א שיהי' בזמן הגלות חיוב לעלות לא"י דכיון שרוב ישראל צריכין להיות מפוזר ומפורד בכל רוחות הארץ א"א לידע על מי להטיל החיוב לעלות לא"י וביארתיו בפנים דברי הרמב"ן ז"ל בעזה"י בדברים נכונים וברורים שאין כוונתו ז"ל במ"ש ששיבת א"י היא מצוה קבועה לדורות אף בזמן הגלות אלא שהזוכים לישב שמה בא"י מקיימים המלות אבל אין חיוב לעלות לא"י מחמת גזירת הגלות ונחבאר זה בפנים באריכות ומנאל שהכל מודים שבעור שגזרה חכמתו ית"ש להיות ישראל בכל העולם עד זמן הגאולה ע"כ בטל החיוב לעלות לא"י במשך זמן הגלות אלא שהזוכים לישב שמה בא"י יש להם זכ"י גדולה אבל גם היושבים בגולה מקיימין בזה רצון הבורא ב"ה מחמת טעמים ותיקונים גדולים שאמרו בזה חז"ל ושאר ספרי קודש וכולם עושים רצון קונם אלא אלו ואלו צריכים שיהי' דעתם לש"ש לקיים שליחותם שנשלחו מהשגחה העליונה.

ו) **האומרים** שכל ישראל יסעו לא"י בזמן הגלות טרם צאת המשיח וכו' דברי מינות ואפיקורסות ר"ל שכופרים בגזירת הגלות שבכמה קראי ובכל דברי חז"ל והכ' אומר ושבת עד ה' אלוהיך שזה קאי על התשובה שיהי' בזמן המשיח כמ"ש הרמב"ם ואחריו כתוב ושבת וקצץ מכל העמים אשר הפיך ה' אלוהיך

שכיראים לריכים חזוק רב להגלל מן הקמים עליהם, צפרע לתשצ"ר המחנהגים צרות ישראל סבה צברחקקה גמורה עד הקלף מכל מיני התחדשות שיש צו ארם המחוק ר"ל ואינם מקבלים שום תמיכה כלל ועיקר ממים הזידונים כמאכ"כ ולא ידבק בידך מאומה מן החרם כמ"ש הרמז"ס ז"ל צס' המורה בטעם צזה שלפעמים הנחת משהו מהם ויכל להציאו לידי ע"ז ר"ל ומחאזקים צקיומם לשמור כרם ה' לצלות תשצ"ר שעליהם העולם עומד אין ספק שהחומך צידם מקיים מלות ישוצ א"י כראוי כי הן המה קיומו של א"י. וכבר אמרתי צזה הפי' צדברי כחז"ל שאמר ר"ט לר"ע שקנה לו עיר צמעותיו צמה שנתן המעות לשכר מלמדי תינוקות כיון שזה קיומו של העיר. וכן יעזרינו השי"ת עדכ"ש עד ציאת משיח לזקינו צצ"א.

(יא) גם כהן מותר עכשיו לצאת מא"י לחו"ל אף שגזרו חז"ל עומאח על ארץ העמים מ"מ המהרש"ל והצ"ח והפרישה והש"ך והטו"ז המה כולם צדעה אחת לדבר פשוט דלא שייך איסור זה צזמנינו שאין מקום מוחזק צבערה גם צא"י, ואין י"מ עכשיו לענין זה צין א"י לחו"ל, וכדאי המה לסמוך עליהם ק"י צמילתא דרבנן אף שלא צשעת בדחק. ולפי מה שנתצאר צפנים אין צזה פלוגתא, וקשיית השצו"י לא קשה מידי לפענ"י. כאשר הארכתי צפנים.

(יב) לקנות צית או שדה מעכו"ם צא"י היא מזה גדולה יותר מן העלי' לא"י אף לדעת הסוצרין שיש גם עכשיו מזה צעלי' לא"י וכמ"ש הריצ"ש שאין להציא ראוי' משם להחיר צבות צשציל העלי' וכמו שהצאתי צפנים צטעמו ונימוקו ונתצאר עוד שהלאוין דלא ישצו צארנך ולא תחנם שלא ליתן להם חגי' אלו הלאוין המה צודאי לאוין גמורים לכל הדיעות אף צזמן הגלות דהטעם שכתב צקרא פן יחטיו אוהך לי זה שייך לעולם דאף לדעת הסוצרין שאין שום מזה וחויב צעיקר הדירה צא"י צפרע צזמן הגלות אצל מ"מ כיון שעכ"פ דרים שם חלק מישראל והעמאים חמורים מאוד צא"י הרבה יותר מצהול ולכן שייך הטעם המצואר צקרא דפן יחטיו אוהך לי דמעטא זה דעת הרמז"ס וסייעתו ששייך לאו זה אף צשאר

נפשו של השואל וכי' אומר עוצה הארץ מאוד מאוד אף צה' אל תמרדו ור"ל שזה וודאי שטובה הארץ מאוד אף תנאי יש צדצר אם צה' אל תמרדו כי להחיותא שמה חינו כן, כעין לשון הרשצ"ס צפ' עקב עכ"כ כי הארץ אשר אחת צה שמה לרשעה וגוי חז"ל שם כי הארץ הזאת עוצה מכל הארצות לשומרי מלותיו ורעה מכל הארצות ללא שומרם אשר ע"כ לא נוכל לידע מעממותיו של חצירו הטובה היא אם רעה ח"ו. וכבר הצאתי דעת גדולים וקדושים שחיצו לצאת מן הארץ מי שעלול לחטוא ח"ו. והעיקר הוא שגם מצד ההלכה אין צידינו להחמיר צכה"ג.

(ח) מי שעוסק צמלוח השוצה צחז"ל וכו' צאופן שאם יעלה לא"י יתצטל ממלוח זו אין לו ניסע לא"י להצטל ממלוח שעוסק וכבר נתחייב צה עבור מלות החליות צארץ שלא נתחייב צהם עדיין. גם אין ספק מולוח מידי ודאי כמו שהאריך צזה צשו"ת צית שלמה. גם כבר הורה זקן ק"י זלה"ה צמכתו והעיד ששמע כן צפי' מממן קוה"ק מלוצלן זאוק"ל.

(ט) נסיעה לא"י לריך להיות דוקא לשמה לשם קדושה וטברה אצל אם היא שלא לשמה צשציל תועלת ממון או כבוד ושאר ענינים טבעיים כיו"צ זה משתמש צקדושת הארץ ללרכו וכיו כחותו שאמרו חז"ל לדמות לצלשאצר שהשתמש צכלי קודש ללרכו, ועוד גרוע מהם שצזה מלצד שאין מהראוי להשתמש עם הקודש צשציל לרכיו עוד ימשוך צזה הרבה עזירות שנעשים צמקום הקודש שחמור מאוד, והארכתי צפנים צציאור דבר זה.

(י) השולחים מעות לעניי א"י הלומדים שם תורה מחוך הדחק ויוזעים צהם שיראים וחרדים הם לדבר ה' לעשות הכל כחורה וכהלכה ואינם מתחברים כלל לרשעים שאין להם חלק ונחלה עמכם לא מיני' ולא מקלחה, צזה וודאי מקיימן מלות ישוצ א"י כחיקונו כי יש לו עי"ז חלק צחורה ומלות הנעשים שמה כיששכר חצולון, וזהו מלות ישוצ א"י החורה והמלות שנעשים שמה. וכבר כתבו כן הגדולים וקדושים צצדורות הקודמים. וצפרע לעתות צצרה

מעמאים בזה את הארץ, אלא שצו"ה אין ידיו תקיפה ומאומה אין בידיו, אבל כל מי שיש לו קלף יכולת או השפעה באחד דרך כן על יחיד או על רבים מהחוטאים החיוז להתאמן בכל אופן ואופן להגיל את ארצו הקדושה מהחטאים צנפשות המעמאים את הארץ והוא היח נורא לכל ישראל כן בארץ ובחול ומעבדים את הגאולה ר"ל, ואז"ל העושים צדיק שמייעים להתישב בא"י בעלי עבירות ר"ל גדול עונם מנשוא, וכן המה המחרזי עולם ורעם רבה עד לב השמים. השי"ת יגללו מהם ומהמוס ויקרצו לחורו ועבדותו ית"ש וישמח את לבביו בן עובדי השי"ת באמת עדי נכה במהרה לקבל פני משיח נדקיו בקדושה ובעברה בשמחה ובעוז לבב אכ"ר.

קלד

עתה באחי להעיר אחן שומעת לדברי אחת ולב נשבר ונדכה בדאבון נפש על חורבן החורב והאמונה אשר הגיע אלינו צו"ה דור האחרון עיקר דמשיחא עד דיועא התחווה אשר לא היח כזאת מיום שנצרה העולם ולא כימים הראשונים הימים האלה וכל פרטי ההלכות שסדרתי בצוה"ת צעון ישוב א"י לקחתי מגמי ופוסקים ראשונים ואחרונים אשר כל דבריהם ה' ערס התפשטות נגע הניזומה העמאה ומעמאה בהלחת מעשה שטן כ"כ במלכות המינוח בא"י שצטו אופן אין לדמות זמניו זה בא"י אחת מלכות המינוח בנסיונות קשים ומרים כ"כ לדורות הקודמים שה' א"י מלאה קדושה וטברה אשר מהם דברו כל הפוסקים שהבאתי ולא עלה גל לב מעולם למצב כזה שהגיע אלינו צו"ה בא"י, ואפשר דככה"ג כו"ע מודי לדברי הר"ח כאשר יראה. הרוואה בדברי החולקים על ר"ח שאמרו מילתא צעמא שצלי"ם אישחני טעמייהו במצב גרוע כזה שצמנינו ר"ל כאשר כתב גם היעצ"ן שהתה"ד כתב כן לפי זמנו ודורו שה' כן, וכעין זה הוא גם בירושלמי פ' ה' קורא, ועכ"פ יש חילוק בזה בין מצב הזמן והדור, וכבר הבאתי מהחרדים והשלי"ם שכתבו מעשה רב שגרשו החכמים מא"י איש א' שצביל עבירה אחת שה' עובר, וא"כ חזין שה' אז הכה ביד החכמים שלא להניח שום בעל עבירה בא"י ולעת כזאת בוודאי יפה דברו

אומות כיון דאיכא טעמא דפן יחטאו וכמ"ש בם' יראים שכלל בלאו זה כל המחטאים, ונחבאר צפנים דלפי"ז כש"כ הוא ששייך לאו זה באפיקורסים ומחטאי הרבים שמישראל שעלולים יותר להטוה את ישראל מהמחטאים שבהגוים כמ"ש הרמב"ם ז"ל. וכל המסייעים לזה שיתשבו בא"י אפיקורסים ומחטאים את הרבים עוברים על לאוין דאורייתא מלבד מה שגורמים רעות רבות ונוראות כמה שמוסיפין כח העומאה בא"י, אוי לנו צו"ה שככה הגיע צימיו שבי"ב התישב בא"י האפיקורסים ומחטאי הרבים המחטאים את כל העולם כולו והיא המעכבה את גאולתנו ופדות נפשונו, השי"ת ירחם עלינו במהרה ויוציאנו מאפילה לאור צ"א.

(ג) **בי** שרואים צו שאינו מתנהג כשורה מזה גדולה להשתדל שיעזב את א"י וינך לחו"ל כי בהמתנהגים כשורה וצדיקים ועובדי השי"ת באמת לא נוכל לידע מי שצריך להיות בא"י ומי שצריך להיות בחו"ל כאשר הבאתי כמה טעמים המבוארים בדברי חז"ל ובכל ספקן של צדיקים צעמני גזירת הגלות ועוד כמה טעמים כמוסים לפני יולר בראשית למעלה מהשגחתו כידוע מפי סופרים וספרים אשר מחמת אלה הטעמים היו רוב גדולי התורה וצדיקים וקדושים בחו"ל ובא"ר אך במקום שצריך להיות שמה הוא משלים את נפשו ועושה רצון קונו בשלימות ואך האלקים הוא היודע דרכם ומצין את מקומם ואנחנו לא נדע. אמנם זה ודאי שמי שאינו נוכח כשורה אסור לי לדור בא"י ובה אין שום ספק ומצקים נחבון מעשה רב שהוצא בחרדים ובשלי"ם שגרשו א' מא"י מחמת עבירה שעשה צינעה וכו' זמן שה' חקרה באסיפת כל גדולי ישראל שצ"י לגרש מא"י בכל מיני רדיפות כל מי שהוא רווק אם הוא פחות מששים שנה, ולא פלוג אף אם לא נשמע עליו שום שמץ דופי אלא מהחשש שיש על רווק הדור בעיר אם אינו חוטא. והנה אותה התקנה לא נתקיימה ואין להתמיר כ"כ בכה"ג אבל צמי שיודעין צו שאינו מתנהג כשורה אין ספק שצריך להשתדל בכל אופן ואופן שילך מא"י וכבר נחבאר שאין זה דוקא בעבירות הידועים כמו חילול שבת וכו' וכדומה אלא אף עבירות שאדם דש בעקביו וחמורים מאוד לפני השי"ת כאשר נחבאר לעיל

ולא ברח מחצרת פריזים וישב בחור עם טמא שפחים ולא גמל חסד לנפשו כי רעה גדולה היא לו היותו בין רגש פועלי און בהחצבר לרשע פרץ ה' מעשיך, אבל בבא אליו נרע ולוקה הנוגע אל הגוף כי בא רעב בארץ מיד ויקץ כישן וילך לו מצית לחם יהודה עכ"ד יעיי"ש.

ומבואר בזה שעיקר חטאו ה' מה שלא ברח ממקום ששפטו את שופטיהם ואף שחב"ל אמרו עומים אחרים שה' חטא בעיקר הליכתו י"ל דהא והא גרמו ואלו ה' יולא מא"י טרם בא הרעב אך בשביל הטעם ששפטו את שופטיהם הוי שפיר עבד כנ"ל לפי דבריו בפ' זה. ויש להעיר עוד בדבריו ואין להאריך כי לא הבאתי אלא להעיר בעלמא לידע דעת גדולים עד כמה שצריך לברוח ממקום ששופטים את שופטיהם. וכבר הבאתי רא'י שמה שאמרו לעולם ידור בא"י אפי' בעיר שרובה עכו"ם אין זה אלא ברובה עכו"ם לא ברובה מינים. ועכ"פ זה וודאי שהנסיונות עצומות שמה ורואים בחוש שגם הרבה מיושבי ציהמ"ד נחפסים בדיעות כחצות של מינות ואפיקורסות ר"ל תחלתו באונס מחמת השפעת מנהיגי המדינה והמפלגות שנלחם להם וסופו בריון, ובתחלה הוא שלא לשמה מחמת שצריך להם צעניני הפרנסה ובשאר לרכים ומתוך שלא לשמה בא לשמה.

קלו

וכבר הבאתי לעיל צסי' מ"ד דברי הר"א ממין צס' יראים סי' רמ"ט בקרא דלא תחניפו וגו' ולא חטאת את הארץ שהמחניף לרשעים בא"י מעמא את הארץ וגורם לשכינה שתחלק מ"ש, וחסד זה לשני לאוין צמנין המלות דמלכד הללו דלא תחניפו יע"ז עוד לאו אחר צמה שמעמא את הארץ אלא שצד יע' חולקין עליו שאינו נחשב ללאו אחר כמ"ש הרמב"ם צס' המלות שורש החמישי כי אין זה אלא לטעם נוסף על האיסור מה שמעמא את הארץ אבל כו"ע מודי לגוף הענין שמעמא את הארץ כמבואר בקרא. ובעו"ה עכשיו המלך שם כי זעירין אינון הגיזולים מעון זה להחניף את הרשעים באמתלאות שונות ודין גרמא שיש להם חחוק כ"כ.

וצומם דברו להחמץ כ"כ לישב בא"י, ומוכן בזה דבריהם הקדושים הנאמרים באמת.

אבל אין להביא רא'י מדבריהם על זמן שצו"ה מלחמה הארץ בכל העצירות החמורות ר"ל בתכלית עם ע"ז ומינות וכפירה ר"ל וגרוע הרבה יותר מזמנו של החב"ד וכו"ע מודי לדברי החב"ד ואין חולק עליו. ואנ"ל כשיש שמה מלכות המינות המחכונות להעביר על הד"ת והעבירו על הד"ת צדוק ובשעת נפש מלות אלפים מילדי ישראל. וכבר הארכתי במאמר ג' שצו"ה צמה שאמרו צגמ' מושל מקשיב וגו' כל משרתיו רשעים וכתב הרמ"ע מפאנו ע"ז הטעם בשביל שהכל נגררין אחר המלוכה כעוב כחוטא שאף העובדים נעשים רשעים. וצפרע צמון שדוחק הפרנסה מציא אותם להיות פקידים ומשרתים למלכות המינות. וכבר העתקתי לעיל צסי' מ"ג לשון הזוה"ק פ' ויקהל ד' קל"ח ע"א שמפורש יולא בדבריו שלא צחר ה' בירושלים שישבו ישראל שמה אלא כשיש שם מנהיגים עובדים שעל ידם מתנהגים העם בדרך הטוב אבל לא כשיש שם מנהיגים לא עובדים. ומי יוכל לחלוק על המבואר בפ' זוה"ק, צפרע שגם בדברי הפוסקים הדברים מפורשים כעין זה כמו שהבאתי.

קלה

וכתב באגרת שמואל על רות (והוא מצעל מדרש שמואל תלמיד האר"י ז"ל) צא' מן הפירושים צמה שאמרו ויהי צימי שפוט השופטים אוי לדור ששפטו את שופטיהם שצד הודיע לנו חטאתו כי כבדה מאוד כי לכבוד השי"ת לא הלך לו מחוך ההפוכה האנשים החמאים ההם צנפשותם ששפטו את שופטיהם וגם ששופטיו צריכין להשפט ולכבוד עצמו יש צבד לרזן אורח חלק הלך לו מפני זלזפות רעב וכמו שה' ענין פילגס צנצעה כי אף שהיו כל בני ישראל הולכין על דבר אמת כי נבלה עשו בני צנימין ואולם צעבור זאת כי לכבוד צו"ד מיתו ולכבוד המקום לא מיתו ולא עשו ככל החרדה הזאת צענין פסל מיכה על כן לא נתנס ה' בידם עד הפעם השלישית ואל זה כיוון צאמרו ויהי וי ה' בדבריהם עד כי שופטיו צריכין להשפט ואלימלך לא סר מעל האנשים ההמה

וכתב צאח"ח הק' פ' קדושים עה"כ ושמתם וגו' ולא תקיף אתכם הארץ וגו' ח"ל טעם שהוצרך לומר פעם אחרת פסוק זה הגם שכבר אמר כן צ"ח אחרי נחכיון לומר שצריך לשמור המצות לכל יתבטלו בין מהם בין מזהלם וצ"ח לא תקיף הארץ ה"א למדת שאם לא יהיו נשמרים המצות תקיף הארץ גם השומרים על שלא מיחו בשלא שמרו עכ"ל. וזה פחד עולם שאף השומרי תורה ומצות צא"י אם אינם מוחים כד"ן צאח"ח שאינם שומרים שם תורה ומצות ח"ו תקיף הארץ אותם.

ואו"י גם ע"ז כוון הרי"ח שאף השומרי תורה ומצות שם קשה להם ליחזר כראוי במצות מחאה כמו שנכשלו בזה בזמן בית ראשון אף הדיקים שקיימו את כל התורה כולה מא' עד ת'. ואמרו חכז"ל בשבת דף קי"ט לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז וכו' ישראל שצאח"ח הדור כשזו פניהם בקרקע וכו' יעיי"ש. אבל עוד הרבה גרוע מה שאין כושין פניהם בקרקע אלא עוד מעיזין פניהם לחפות על המינים והאפיקורסים ר"ל כמבואר צ"ח מנות הלוי ממנהר"ש חלקבץ על מגילת אסתר כמה שאמרו חז"ל עה"כ ישנו עם אחד אמר לי ישנו מן המצות אמר לי אית רבן בגווייכו דמיבצי עלייכו רחמי אמר לי עם אחד הוא וכתב ע"ז במנות הלוי צ"ח הצי"ח ח"ל מאמרם בגמ' שבעות פ"ד ושמיני אני את פני צא"ח הכוא וצמשפחתו חניא אר"ש אם הוא חטא משפחתו מה חטאו, לומר לך אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסים מפני שמחפשים עליו ופקה עיניך וראה כי על הצלתי מוחים אמר וכשלו איש צאח"ח כדאמרין בגמ' והוא מכשול לצד על שאינם מוחים וגם אינם מחפשים ועל המחפשים אמר שהם כעובדי עבירה אחר שלא די שלא מיחו אלא שחיפו עכ"ל. והמכשלה הזאת רבה וגם כבדה עכשיו צע"ה שכולם מחפשים על המינים ונמשכין אחר דעותיהם הכוזבות ר"ל, צפרט צא"י שהיא תחת מלכותם והכל מתאווים לקבל תועלת מהם ומכל המפלגות הנגררים אחריהם וכוללים צחוקם והנסיונות עזומות.

גם הלא אמר הכתוב משלי ד' ע"ו על דרך רשעים פרעו כל חסדו בו שעה מעליו ועצור, כי

לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, והעיד החכם מכל אדם על הרשעים שכל מגמתם להכשיל עד שנגזלה שנתם עצור זה, ומכש"כ אלה הרשעים אשר כבר אחמתי גברא למלכא זו אשר עוד ערס שהי' צידם המלוכה הפכו רוצ העולם למינות ר"ל אשר לא היתה כזאת מעולם, וצפרט אחר שהלית מעשה שטן שהשיגו שבת המושל ומלוכה השחיתו התעביו ועקרו מצות אלפים מהאמונה ציד רמה אלא שיראים קצת לעשות כל מגמתם צפ"ח מחמת שיש עדיין קצת שומרי תורה ומצות צחז"ל שאין להם שבת המושל עליהם, אבל לאט לאט עושים עבודתם להכשיל ולעקור עיקרי יסודי הדת. והשי"ת ירחם וישלח לנו משיחו הולך חמים ערס שיצטוו זממם אלה הרשעים. ועכ"פ לא כימים הראשונים הימים האלה עכשיו שמה.

קלז

והנה כבר הצאח"ח דעת ר"ח שצביל שיש צא"י חומר יותר במצות התלויות בארץ קשה ליחזר והארכתי בציאורי. וצאלו המאה שנים האחרונים נחוסף עוד חומר צא"י מה שאינה בכל העולם כולו שזה יותר ממאה שנה שהחלספו כל גדולים וקדושים וכל ת"ח שהיו אז צא"י וכו' זה דימי הגאון בעל פאת השולחן ועוד גאון"ק שהיו שמה ורחמנו כולם על חרם חמור ונורא בכל מיני ארורים ושמתות נוראות על כל הלומד צא"י אחי לשון אפילו לשון המדינה אם יהיו ג' ביחד אפילו מה שמוחר מזל הדין, ונשנה איסור זה כ"פ צכמה דורות גם דימי הגאון מהרי"ל דיסקין ורש"י מלוצלין בעל תורת חסד ועוד צכמה דורות שחדשו לחתום כולם על החרמות והשמתות הנוראות וכתבו צפ"י שזה חל על כל יושבי אר"ק ועל כל הצאים לא"י עד צאת הגואל, וכתבו כי כל הצאים לא"י רוצם ככולם צאים ללימוד תורה ותפלה. ומבואר שם שהגזירות והחרמות נאמרו בין על הזכרים בין על הנקבות חינוך וחיונות גדול וקטן שם הוא, וחתמו על אותן החרמות כמה מצות ת"ח וצחוקם גדולים עזומים מאוד כל מי שהי' צא"י צאח"ח ונדפס כ"ז צ"ח מעשי צבות שמה יוכל לראות כאו"ח צאח"ח עד כמה החמירו בקללות נוראות ר"ל ע"ז.

קודש חומש ורש"י וגמ' לומדין עברית בעברית, ובמדיניותו שלא ה' שום איסור על לשון המדינה אעפ"כ לימודי קודש נלמדו בלשון שדברו בו אבותינו. ובא"י שרובן על הלשון איסור נורא כזה מעמאין אף הלימודי קודש בלשון העמא, וכ"ז אינו אלא כדי למנוע חן בעיני המסתחים ומדיחים שמהם באה התמיכה, ובחבריה מקומות לומדים שם גם שאר לשונות עכו"ם. ועכ"פ רובן על אותו החינוך הח"ח שעשו כל גדולי א"י.

ובא' מהנוסחאות של החרמות הנעשה בשנת תרל"ג בחתימת כמה מאות ח"ח וגאור"ל שהיו אז בא"י והאריכו שם בחומר האיסור על לימוד אחר לשון בא"י כנדפס בס' מעשי אבות שם כתוב לאמור באמצע הדברים ח"ל וצפי' נאמר אשר גם אם יהיו המייסדים אח בית הלימוד שמפורסמים לגאונים ולדיקים וכדומה וגם אם יאמרו המייסדים אשר רק לש"ש ולשם חיזוק האמונה וחיזוק לימוד התורה וכדומה כל ישעם וכל חפצם לא יאבו ולא ישמעו להם, וסיים שע"ז רובן האיסור הנורא הנעשה מכבר ונתחדש כעת מכל החתומים מעה ובהכנס כל יראי ד' יעיי"ש שהאריך.

ולבאורה אינו מובן למה הוצרכו לפרט זה, וכי יש מליאות שמפורסמים לגאונים ולדיקים שכוונתם לש"ש יחי' ידם בהתייכדות אחי חינוך שהוא נגד החרם הנורא שמכמה דורות. ונראה מה שהבינו שדור האחרון צעיקבא דמשיחא מהשפעת הדור והכמיות עינים שירדה לעולם באופן נורא יש מליאות גם לה, ולא נשאר נקי מאותו האיסור אלא בתי הח"ת לילדים וילדות שאינם בשום מפלגה. ואיני יודע אם זה מגיע לערך אחוז א' ממאה האחרים ילדי המדינה. ומובן שהכסיונות קשים שם יותר מכל העולם. ועוד יש עניינים הרבה ואין להאריך כ"כ. ובדורות שחלפו ועברו ה' א"י מלאה קדושה ועברה וחינוך קודש, ומעת שהתגברו האיונים כ"כ ויש להם חיזוק רב ובה גדול באמצעות הדתיים המתחברים עמם, עלה בידם בעו"ה לעמא אח כל המקורות ולא עלתה על דעת הדורות הקודמים שיהי' מנצ כזה בא"י.

ולא חוכל להעתיק כ"כ. ואיסור כזה אינו בכל העולם כולו כ"א בא"י עשו זאת כל חכמי א"י באותן הזמנים לגדול הקדושה והאזהרה שלריך להיות בא"י.

ועתה בעו"ה כמעט חשפים ותשעה אחחים מתושבי אה"ק עוברים ע"ז החרם ר"ל שלומדים שאר לשונות בתי החינוך ולשון העמא שדבר להם המינים וקראו אותו עברית, ואיניו לשון הספרדים, אלא שחדשו ודבר להם מלצם הרבה מלות זרות, גם עיקמו ושינו הרבה מלות מלה"ק ונתנו להם תכונה חדשה, וכבר כתבתי ע"ז תשובה באריכות שאין ספק שהוא גרוע יותר בכמה דרגין משאר לשונות האומות שנעשו דבור הפלגה ע"י מלאכי השרת כמבואר בפרקי דר"א. ובתשובה הנ"ל כתבתי כזה דברים ברורים בלי ספק. ובדעתי א"י"ה להעתיק אותה התשובה בספרי זה ושמה יתבאר כי הוא גרוע הרבה יותר מס"ת שכתבו מין, והוא איסור חמור ללמוד אותו הלשון גם בשאר מקומות שלא נעשה איסור על שאר לשונות, ומכש"כ במקום שנעשה איסור חמור ונורא על כל הלשונות שהוא ק"ו צ"ב של ק"ו שכלל באותו האיסור הלשון העמא שנתחבר ע"י המינים. ואף לו יבא אלא ספק מבואר שם בנוסח החרם שעשו שכן התנו מתחלה שכל ספק שיסתפק אם הוא נכלל בכלל החרם הוי לחומרא. אבל באמת אין כזה ספק כאשר כתבתי באריכות בתשובה הנ"ל. ואין ספק שאין לנו בדורינו צי"ד גדול בחכמה ובמניין מאלו הדורות שלפני מאה שנה עד עתה שעשו את הח' הנורא הזה כי אדרבא א' מהם מכריע את כל דורינו בפרט כשהם מרובין כ"כ יותר גם במנין ואין בטוחינו לבעל דבריהם בעו"ה, בפרט מה שעשו למיגדר מילתא כזה וודאי א"א לבעל.

והנה החינוך העמאי הוא לערך חמשה אחחים מילדי המדינה כמו שרואין במספר המאוסר מאת הממשלה בחשבון הכסף שמשלמין צעד כל ילד ועל כל בתי החינוך שנשאר המפלגות חוץ מחינוך העמאי לועקים גם האגודה שהמה מלא מינות וכפירה ר"ל, וזה אמת. אמנם גם החינוך העמאי מלבד שיש בו קלקולים עצומים ר"ל שאיני רואה להאריך בהם כעת, ולריך קונע' מיוחד לבד זה, אבל זה גלוי לכל שלומדים בכל בכל המקומות רק בלשון העמא עברית אף לימודי

קלח

הציונים זה להם לכסות עינים שמדברים מישוב הארץ. והחיוצ להשגיח צעירה פקוחה לראות דרך האמת בכלכלה זו.

וב"פ אמרתי בדרך נחות צמה שאמרו חז"ל סנהדרין ד' ע"ה מיום שחרב ציהמ"ק ניטל עטם ביאה וניתן לעוברי עבירה, שרמז גדול רמזו לנו בזה שמבואר בקידושין ד' ל"ח כל מקום שנאמר ביאה וישבו אינו אלא לאחר ירושה וישיבה וסחם לשון ביאה שבדברי חז"ל קאי על ביאה לא"י דכתוב צי" כ"פ בקרא כי תבוא וכי תבואו, ובזמן שביהמ"ק הי' קיים הי' עטם ביאה לא"י עטם נפלא במתיקות עד כלות הכנש, ומשחרב ציהמ"ק ניטל אותו העטם הנפלא, אבל עדיין נשאר בו מהמתיקות. וראו חז"ל ברוח קדשם שיבוא לידי כך אשר אותו העטם שבביאת הארץ יהי' ניתן לעוברי עבירה שהם"מ ימסור זה לעוברי עבירה להשתמש בו להסיות ולהדיות.

קלט

והנה עשו ממלכות ישוב ארץ ישראל חק לע"ז ומינות ר"ל שכל התחזקות הציונות תלוי בזה להמשיך עס רב לא"י תחת ממשלתם וברובא דרובא מהעולים שמה עושים כל מה שלבס חפץ להפכם למינות ר"ל. גם מעיקרא הי' זה עבודתם להשחל שישראל יעלו בחומה ובזה ישיגו מערת חפסם להשחל על ישראל ולהפכם לדעתם ח"ו ועשו פעולות נוראות לזה כי צעת שהמליא העמא הידוע את רעיון הציונות של מדינה ומלוכה הלקו במלשינות ומסירות עלומות ר"ל להלשין על ישראל לפני האומות להרבות בשנאת האומות על ישראל לגרשם מארצם, והדפיסו ע"ז כמה מאמרים גם במכתבי העתים והכל הי' כדי שיהיו מוכרחים ליתן הכל לא"י שצרה ישיגו מערת חפסם. והעמא הידוע כחצ בעלמא בחיבורו העמא היומן שלו כי הרבות שנאת האומות יסייע לרעיונו. ונהירנא עוד מקדמת דנא כי גדולי ישראל רעדה אחזתם מהמלשינות הנוראות שלהם שלא יגרסו השנאה המתרבה ע"י מלשינות שלהם למה שגרסו בעו"ה. ואמרו גדולי ישראל מקדמת דנא צעת שהתחילו הציונים במלשינותיהם המרים על ישראל לפני האומות כי נלערך לנס עלום שלא יכלו ח"ו האומות את ישראל מחמת המלשינות הנוראות

ובגמרא צ"מ ד' ל"ג ע"ה הא גופה קשי' אמרת בגמ' אין לך מדה גדולה מזו והדר אמרת ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמ', אמר ר"י צימי רבי נשנית משנה זו שבקי כו"ע מחנ"י ואזלי בחר גמרא הדר דרש להו ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמ'. ובוודאי ששתי המימרות אמת, כי לא אמרו דבר שאינו אמת, אף שנראה לכאורה סתימת המאמרים כסחירה כמו שהקשו ע"ז בגמ' הא גופה קשי' אלא כיון שאמר שלא נשנו אלו המימרות בדור א' תו אין כאן קושי' דבאותו הדור שהי' צורך להגיד להם רק מעלת הגמ' סחם דבריו ולא הזכיר ממעלת המשנה אלא מן הגמ' ואח"כ כשראה בדור אחר שינוי המצב דשבקי מחנ"י ראה צורך לדבר רק ממעלת המשנה.

ובכה הוא בזה שדורות של החרדים והשלה"ק ושאר הדורות הקודמים לא הי' שכיח כ"כ שיבואו רשעים לאח"ק כי כל העולם הי' נבנה יותר בכל עוב מא"י וכמ"ש רש"י עה"כ והשימותי אני את הארץ זו מדה עוצה לישראל שלא ימלאו האויבים בה נחת רוח, ועכשיו מובן מה היא העוצה שאם האויבים אינם מולאים בה נחת רוח אינם באים הרשעים לשם ויכולים שם ישראל לישב בשלוי לעסוק בתורה ובמלאות כראון, וע"כ בזמנם ובדורם הי' צורך יותר לדבר משבח ישוב הארץ ליתן התחזקות לראוים לכך ליסע לא"י ולא הי' צורך אז לבאר כל דיעות החולקים בזה, כי להראוים לכך גם בלא"ה בוודאי היא מעלה גדולה ויחירה לישב בא"י, וקלי הדעת בלא"ה לא היו רואים ליסע, ואעפ"כ היו זהירים לכתוב גם זה שאין כוונתם אלא ליראים וחרדים באמת, אבל לא הורכבו להאריך ולבאר בזה כל הפרטים שהי' בדורם מילתא דלא שכיחא שיתאוו קלי הדעת לא"י ולא הי' יאה"ר ע"ז. משא"כ עכשיו נהפוך הוא שעשו האפיקורסים כלי זין מישוב א"י כדי ללודד שם נפשות ברשת זו עמנו להם ורבים חללים הפילו ועלומים כל הרוגי' שהפכו למינות וכפירה ר"ל ע"י לבוש הזה שלבשו איטעלא ירושלמית ועשו מישוב הארץ חק לע"ז ולוינות, וכל הצבועים המבקשים שבר כפנתם שמה שמתייפין את הרשעים ומחזקין ידי

קמ

ובהכרזת הכנסי' הגדולה הרצונית של האגודה
שהתקיימה בארץ ישראל, שם כתוב לאמר
וגדפם בכל מכתבי העתים אשר הכנסי' הגדולה
פונה אל היהודים בכל תפוזות ישראל לעלות לארץ
הקודש ולהתיישב בה כי כאן הוא פלטין של מלך.
ותמה אני היאך פלטה קולמס דיבורים כאלו דמלכד
שכבר נתבאר שהדיבורים האלו צעמם שהיהודים מכל
תפוזות ישראל יתיישבו בא"י הם דברי מנינות
ואפיקורסות שהוא נגד גזירת הגלות מהקב"ה עד זמן
הגאולה שמצוה בקראי ודברי חז"ל בכמה מקומות
זה קיומו של עולם ומליל מן הכלי' ומהגיהנם ועוד
עעמים נשגבים כאשר הארכתי למעלה, וזהו לשון
האפיקורסים שאינם מאמינים במה שמצוה בקראי
ובכל דברי חז"ל שהגלות והגאולה הוא ביד הקב"ה.

גם האריך כתבו סתם קריאה גלו' לכל תפוזות ישראל
שהכל יבואו לא"י בלי שום חנאי והפרש בין
גברא לגברא הלא אך שומרי תורה ומצוות מותרים
לבוש לא", וכבר כתבו העקידה והאלישיך עה"כ והארץ
אזכור שאך זה ה"י סיבת הגלות שלא ה"י אפשרות
לותר על עלבון הארץ עבור העצירות שנעשו בארץ,
וא"כ בהבאת צעלי עצירות לא"י מעכצין את הגאולה
ח"ו. גם החרדים והשלה"ק שצאו להפליג במצוות ישוב
הארץ לא כתבו שמכל העולם יתיישבו בא"י שזהו
נגד רצון הצורא ב"ה כז"ל, הלא כתבו להפליג במעלת
הזוכה לעבוד השי"ת בא"י ולהרבות החשוקה בלכות
בנ"י לא"י וה"י אז רוב ישראל כשרים כמ"ש הפנ"י
ושאר פוסקים. גם לא ה"י אז אותו יח"ר של עומאת
הציונות להרבות קלי הדעת בא"י, ואעפ"כ היו
מזהרים לכתוב חנאי זה שאין לישוב בא"י הלא יראי
ה' באמת וקלי הדעת שאין בהם י"ש והיו מושלכים
מן הארץ שמעמאים את הארץ, וק"ו בזמנינו זה
שמייעוטא דמיעוטא המה השומרי תורה ומצוות בכל
תפוזות ישראל ורובא דרובא צעו"ה נצערין באש הציונות
האין אפשר לכתוב קריאה גלו' לכל תפוזות ישראל
בלי שום חנאי שהכל יבואו לארץ ממש ככתבם וכלשונם
של הציונים. וא"א לומר שסמכו דממילא משמע שאין
כוונתם הלא ליראי ה', הלא גם בזמן החרדים והשלה"ק
לא סמכו דממילא משמע כן ומכש"כ בדזמנינו אין

של הציונים הדוקרים כמדקרות חרב, וצעו"ה לא זכינו
לגם הזה ומלשונותיהם עשו פרי וה"י מה שה"י צעו"ה
ועדיין לא שצנו מעשותינו, ה' ירחם. והדברים ידועים
ובדברים ולא ראיתי להאריך בענין זה פה שאריך ע"ז
חיבור מיוחד, ולא הזכרתי זה פה הלא להעיר עד
היכן הדברים מגיעים שהפקירו הכל ר"ל עבור אותו
הרעיון להביא כל ישראל לא"י.

גם זהו להם לכלי זין לסמות העינים ולבלבל המוחות
שמקיימין בזה מצוות ישוב א"י ואף כי המה
אפיקורסים ומפירי הדת מ"מ אומרים על כל פשעים
חכמה אהבת א"י וכמ"ש הנועם מגדים פ' מעות
כל הרע אויב צקודש שעל כל מה שהרע אומר שהוא
צקודש, זהו קשה מן החטא יעו"ש. וככה הוא בזה
שכל הרעות הנוראות שעושים לישראל בגו'ר מלזשים
צקודש של קדושת הארץ. והרבה מדינות כמו תימן
ומארוקו וצבל ועוד ממה מדינות הספרדים, גם
הרבה מהאשכנזים עד אין מספר שהיו יראים וחרדים
לדבר ה', וע"י שנמשכו אחר הציונים לבוא לא"י
בכה סמיות העינים הזה דסברי שעושין בזה מצוה
הגדולה שבגדולות התיישבות בא"י ששקול כנגד כל
הח"כ שמובן שלרובא דרובא דעלמא אין אפשרות
הביאה לא"י כ"א ע"י הציונים שצידם הכסף והממשלה
והפרנסות ובתי דירה, וכמצוה צמד"ר משפטים פ'
ל"א סי' ה' שצעו"ה הרשעים עשירים ונחונים בשל"י
והשקט והלדיקים עניים אבל לעתיד לבוא כשיפתח
הקב"ה ללדיקים אולרות ג"ע וכו' יעו"ש. וא"כ צה"ז
שעדיין לא נפתחו אולרות הג"ע ללדיקים צעו"ה הכח
והממשלה ביד הרשעים ושענא נח, צפרע עכשיו שרובא
דרובא דעלמא עם המנהיגים מסייעים להציונים
באופנים שונים והעולים האומללים אף אחר שמתחילין
לראות שרע ומר גורלם שגופלים צרעת הציונים ואין
מושיע להם, מ"מ לא האמינו כי לר ואויב בשערי
ירושלים והסמיות עינים של מצוות ישוב הארץ עדיין
מסמא את עיניהם עד שנעשים כופרים בכל ר"ל.
ומפלגות הדחיות הנגררים אחר הציונים הן המה
צעוכרינו שמגדילים מצוות ישוב א"י צעיני העולם אף
במה שהוא שלא דת ובהלכה כדי להחניף לציונים,
ובזה נוחים כח להס"מ יחד לחלות צו להמשיך לצ
העם אחר הציונות.

הכוללות והפרנסות והדירות, והאיך הפקירו את עצמם לטול עליהם אחריות נפשות כ"כ ולא חשו למכשול גדול כזה.

ובמד"ך קבלת פ' א' סי' כ"ב ז"ל חנינא בן אחי ר"י אזל להדין כפר נחום ועבדין ל' מינאי מלה ועלון יתי רביז חמרא בשבחה אזל לגבי ר' יבועה חביבי ויהב עליו משה ואיחסי, א"ל כיון דאיתער בך חמרא דהבוא רשיעא לית את יכיל שרי בארעא דישראל נחית ל' מן חמן לבבל ודמך חמן בשלמי עכ"ל. ומבואר בזה כיון דאיתער ב' חמורו של הרשע אף שצא אח"כ לגבי דר"י חביבי שה' צבחו להבן עליו ברוחניות ובגשמיות מ"מ לא הועיל כיון שצא לא"י בחמורו של אותו רשע ולא מלא לו תקנה אלא לנאת מן הארץ וככה עשה ונפטר בצבל בשלו, וק"ו לאותן שבאים לא"י בהנהגת הציונים וגופלים ברשעים ר"ל ועוקרין מהם כל האמונה והתורה"ק אוי להם ולנפשותם של כל אלו המסייעים לזה להחניף את הציונים, גדול עונם מנשוא עד לצ השמים. והשי"ת ירחם על עמו ועל ארצו בצ"א.

ויודע אני שה' צחק אותה הכנסי' גם רבנים ת"ח ויראי ה' שכואצ להם ענין זה, גם יש מהרבנים שהיו שמה ואומרים ע"ז שהוא מנינות, אבל הרבנים הנאספים אינם יכולים לעשות מאומה כי הכל הוא ציד המנהלים כחומר ציד היוצר. וכבר הבאתי במאמר שלש שבעות סי' קמ"ג מכחבו של הגאון רח"ע מוויילנא זלה"ה שכתב ח"ל והעיקר כאשר למדתי מפי הנסיון במדינתנו המרובה באוכלוסי ישראל ורבנים גדולים ויראים, שכל הפעולות באגודת הרבנים נעשית ע"י איזה מזכיר ופקיד ואינם מתחשבים כלל עם ראשי המועצות וכמה פעמים עושים גם צניגוד לעצמם והשפעתם ועושים רק מה שלצם חפץ יעיי"ש מה שהתנגד עיי"ל לייסד מוסד עולמי. ועד"ז המה עיני האגודה, ואין ראוי לפרט על הגייר פרעי תהלוכות הענינים.

קמא

והנה כבר הבאתי מדברי חז"ל ומספרי הקדמונים מ"ש עמים נשגבים על ההכרח שמוכרח

זו סמיכה וחי' כלל, הלא רוצה דרוצא אינם בגדר מלוא ישוב א"י כלל.

ומ"ש הטעם שהכל יבואו לא"י בשביל שהוא פלטין של מלך זה מעשה לסתור, דאדרבא בשביל שהוא פלטין של מלך אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ואפר בגדים כלואים מהעוונות המכשפים את המלך מלכו של עולם צ"ה, ובתש"ו מבר"ס שצבלבו וכן החרדים והשלי"ה הקדוש כתבו אותו הטעם שהוא צהיכל המלך שצביל זה לריק להיות ירא וחרד מאוד כל הבא לארץ ישראל, לא צהיפק. וכדי בזיון וקלף אם פלטין של מלך הפקר וא"ל צדיקה מי ומו הראוי לבוא בפלטין של מלך. וכעין זה אמרו חז"ל צמ"ע דשמירה במקדש צמחק לשונם אינו דומה פלטין של מלך שיש עליו שומרים לפלטין שאין לו שומרים, והבוא לשון זה ברמז"ס פ"ח מה' בית הצהירה ה"א וברמז"ן בהקדמתו לס' צמדבר וצס' החינוך לרש"ה מורה שפ"ח. אבל צעו"ה מציאים את העולים שמה לפלטין של מלך אביון המה האפיקורסים העניים מכל חורה ומלוא וכופרים הכל ומסלקין את השכינה הקדושה מרשותם.

והאחרון הכניד שהלא הכל יודעין שרובי רבבות נפשות טהורות נשרפו צמוקד הציונות ע"י טענה זו שהכל צריכין לבוא לא"י ואילו היו נמנעין לבוא עם הציונים לא"י היו נשארים בשמירה הטהורה והמלוא וציראת ה', אלא שהעולים האומללים אינם מצויים ואינם יודעים לשים עצות צנפס ונמשכין אחר הקולות של א"י ועיי"ז נופלים לצורות נשברות של רשת המנינות שציד הציונים, וא"כ בהכרח גלוי' כזו נותנים יד לפושעים להראות אף להנמנעים לילך עם הציונים שזה פסק צרור ומפורש מאסיפת כל גדולי עולם לילך לא"י, ונתבלבלו המוחות ומתגבר כח הס"מ ר"ל. ואיך לא הזכירו עכ"פ צרמם שלא לילך אלא אם יש לו עכ"פ דירה בין היראים, וחלילה לילך עם הציונים שנופל צרשם. ואם היו יראים לכתוב זאת מאומת הציונים חצריהם שלוקחים מהם כבוד וממון וכפופים תחת ידם, עכ"פ ה' להם לשחוק ולא לכתוב מה מאומה. והלא רוצה דרוצא מהנוסעים אין להם אפשרות ליסע כ"א ע"י הציונים שהכל בידם

אין צמדינתם מה שיש צמדינות אחרות דקרי ל' מלכות קטיעא, ומחמת אותה הצושה מונעת א"ע מלעשות חפץ הלצ.

ואל תחמה על זה שכן מבואר בדברי הרמב"ם צ"ח המנהג פ' חלק ו"ל הרבה בני אדם מתרחקים מן הגדול שצתעוגי הגוף מיראחו שחשיגיו מזה חרפה ובושה מבני אדם או לפי שמבקש שיכ' לו שם עוב, וכחצ החוצה הלצבות בשער הבחינה צאלמע פ' ה' על מדת הבושה שברצח הועלתה ותקנתה ולולא היא לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר ולא ממלאים משאל ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע בשום דבר וכו' רוב בני אדם לא היו מכבדים אבותם לולא הבושה כ"ש זולתם ולא היו משיצין אצידה ולא היו נמנעין מעצירה וכו' יעיי"ש שהאריך וככה העידו חז"ל על שנאת האומות לישראל שאך בשביל בושה זו שיכ' מישראל צמדינה אחרת מה שאין צמדינתם נמנעים לעשות תאות לצם, ושר של רומי הודה צה בשבועה שצמחשצה זו עוסקים חמיד. וא"כ ק"ו צ"צ של ק"ו הוא שצו למושלי ישראל לבושה וחרפה גדולה אם יש צמדינות אחרות שומרי תורה ומצוות בלי שום מפריע ושמה צא"י שמכונה המלוכה צס ישראל ח"ו יעצירו על הדת כולו בכל מקומות מושבותיהם. ובפרט שמלצד הבושה יש גם יראה שחיק להם אותה הבושה בכל הענינים כי נלרכים המה למדינות חז"ל בכל הענינים כנודע, לא כשאר האומות. אבל אם ח"ו יהיו כל ישראל כיום תחת ידיהם אין ספק שיש ליפחד ממה שאמרו צגמ' אלו היו כל ישראל תחת ממשלה אחת.

ומבואר צגמ' פסחים ד' מ"ע גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ לתלמידי חכמים ויחר מהשנאה ששונאים עכו"ם לישראל, ותניא עוד שם אמר ר"א חלמלא אנו לריכים להם למו"מ היו הורגין אותנו ומבואר צגמ"א חז"ל בהמ"ז סי' קצ"ט סק"צ לענין מה שאמרו דאין ממנעין על ע"ה דפשוט דמי שהוא רשע צפרהסיה ועובר עבירות דאין ממנעין עליו דלא גרע מע"ה צזמן החלמוד, ומכש"כ צאלה שמוחקין להעביר על הדת ושנאוי אללס דתוכ"ק צחכלית השנאה וכמו שהעיד א' מהגדולים והמיוחדים שצס צחיצורו

שיכ' צזמן הגלות ישראל שומרי תורה ומצוות צחז"ל, והרמב"ן כתב שצזה תלוי בהצטחה של לא מאסתים לבלותם, ועכשיו יש טעם נוסף צעו"ה כי המלוכה שמה צא"י מעצירים על הדת רבי רצבות נפשות בכל חופן ואופן עד קלה האחרון, אלא שצעיירות מקומות הגלויים לעין כל עדיין נסוגים אחר מלצצז זממם זה מחמת המורא מאימת העולם, כי נלרכים המה לתמיכת העולם צכמה ענינים, וצוודאי שאלו לא היו שומרי תורה ומצוות צעולם אלא צא"י צלצד לא היו להם שום פחד כי הדרים צא"י המה תחת ממשלתם וצידם המשערה וצצא ההגנה וכל הכוחות לעשות עמהם כחפץ לצצם אבל מתיראים שלא יהי' נעקה צחז"ל ויחיק להם, ואלו היו הרבה שומרי תורה ומצוות צחז"ל צוודאי היו מועיל הרבה יותר שהיו נמנעים מלהעביר על הדת כ"כ אבל גם זה המעט שיש תלוי"ת עדיין שומרי תורה ומצוות צחז"ל יש להם מזה חימה שלא לעשות הכל צמהירות חז"ל, ואם ח"ו היו נוסעים כל שומרי תורה ומצוות שצעולם לא"י ולא היו צחז"ל כלל מי שילטער על חורבן הדת ולהודיע נערן של יראי ה' שצא"י צרצים, ממני היו להם ליפחד, כי אף אם יתאספו כל יראי ה' מהעולם לא"י עדיין יהיו מיעוטא דמיעוטא צחכלית המיעוט נגד החופשים המרובין, ועדיין יהי' שמה צידם לעשות הכל בכל חוקק ועוז והכרח גדול שיהיו לעת כזאת שומרי תורה ומצוות גם צחז"ל יותר מצשנים קדמוניות.

גם הנה אמרו חז"ל צגמ' פסחים דף פ"ז ע"ב אמר ההוא מינא לר' חנינא אכן מעלין מינייכו כתיב צכו כי ששת חדשים ישצ שם וגו' ואלו אכן איננייכו צבן כמה שני ולא קא עבדין לבו מיד, אמר ל' רבונך יעפל לך תלמיד א', נעפל ל' ר"א חז"ל משום דלא ידעיתו היכי תעבדו, תכלין כולו ליחנייכו צבייכו נואי דאיכא צבייכו קרי לבו מלכות קטיעא חז"ל גפא דרומאי צבה נחתין ובהא סלקין ופירש"י ז"ל צמחשצה זו אנו עסוקין חמיד. וכעין זה הוא גם צלשון הגמרא ע"ז דף י' דלא יכלת להו לכולהו. ומבואר צזה שהעידו חז"ל שאלו היו ישראל כולם תחת מלכות אחת חז"ל היו אותה הממשלה מכלה אותם חלילה, אלא מחמת שיש מישראל גם צמדינות אחרות שאינו יכול להם הוא לו לבושה וחרפה אם

הלא משנאריך ה' אשנא ובתקוממיה אתקוטע, ומי שמע כזאת שלוחמים יתנו חזק ותוספות כח להרבות הלוחמים כנגדם, ומי פתי יאמין לדברים כאלה. אבל הדבר ברור שצדק לבס צדק להם כאלו ששם יצאו כל יראי ה' תחת ממשלתם ורשותם לא יפחדו מאומה כי מלכד שבע"ה עכשיו צדיקצא דמשיחא כח החפשים מרובה בזמין ובכח ובזמון בכל אופן ואופן בתכלית הריבוי נגד כל יראי ה' שבעולם, גם יש להם תחבולות שונות ואופנים שונים בזמנים קשות ומרים לתפוס צדקתם את כל מי שהוא תחת ממשלתם ורשותם, ואז יגלו כל פרופיהם הטמא ר"ל כי נורא הוא.

והבאתי במאמר ג' שבעות דברי האלשיך הק' שהאריך צפי' בפסוקי משלי שאמר אם יפתוך חטאים אל תאצה שא"ל אם יפתוך חטאים לעשות עצירה שלא יעשה דהלא כבר מלואו ועומד ע"ז מהחובה"ק אלא הכוונה ששם יפתוך חטאים אף לדבר מלואו לש"ש כיון שהפיתוי הוא מהחטאים אל תאצה ואל תשמע להם כי אף פורשים רשת לרגלי השומע להם, והאריך בזה בכמה פסוקים כאשר העתקתי במאמר הנ"ל.

וזדון מלכד שכבר נעשה צדק חק לליונות להמשיך כל לצדק בני ישראל אחריהם בטענה זו שהכל לריבים לבוא לא"י, וזה כל מגמתם וחילם כל הימים האלה מעת שהתחילו צעו"ה להתפשט בישראל רבים חללים הפילו ועלומים כל הרוגי' בטענה זו המסמית את העינים, והדתיים הצבועים הנגררים אחר הליונות ממלאים רגונם של הליונות בשלימות ליתן קריאות גלויות במכתבי העתים כאילו ה' זה דעת חורה ממש כחצבם וכלשונם של הליונות שהכל לריבים לבוא לא"י ואין עושים שום הפרש ומגלים פנים בחורה שלא כהלכה בדברי הליונות.

קמב

ובכר הצאתי במאמר שלש שבעות סי' קע"ו הרבה מאמרי חז"ל צענין משה ובלעם וז"ל אורכו של אדם אומר לו השמר צענך, אבל שונאו אומר לו לא תחירא כדי להפילו, משה אמר השמרנו לכם פן

הטמא זה כבר ששם ישיגו מדינה ומלוכה ח"ו יאצדו את הדת עד מהרה, ונודע כי הראש והראשון האבני אבות העומאח שהמליא את רעיון הליוני צענת חרני"ו כתב צענמו בחיבורו הטמא כי ראונו ה' להמיר ח"ו את כל ישראל ולא חקר שם ישראל עוד, אבל אף זה הלאה אחצ"י שצא"י מה שיש גם צח"ל שומרי תורה ומצוות לכן כסיפא להו מילתא לכלות שם הכל צפ"א, גם מורא עולה על ראשם כמוצן, ואין ספק שצמחצבה זו עוסקים תמיד כמו שהבאתי לעיל מדברי הגמ'. וגם זה א' מהטעמים מה שאותה מלכות הרשעה היא מלכות המינות שצא"י הלוחמים עם החובה"ק והאמונה בהש"ת עושים כל מיני השתדלות בכל אופן ואופן שיצאו כל ישראל לא"י ולא יהי' כלום צח"ל כי חושבים שאז יהי' כל ישראל תחת ידם ויעשו כל מה שלבם חפץ ח"ו בעקירת דתוה"ק והאמונה.

והגם שגם עכשיו העבירו על הדת אלפי אלפים נפשות מישראל ואין לך יום שאינו מרובה מחבירו בגזירות ופעולות הנוגעים לעקירת דתוה"ק, מ"מ עדיין יש מליאות באיחור מקומן צעירות לשמור את הדת אם עומדין בזמנים הקשים כי נמנעין לעשות הכל בכל המקומות כחפץ לבדם צפ"א עד גמירא ח"ו, אבל א"א לידע מה יולד יום והרשעים כיום נגרש לא יוכלו השקט אלא שיש להם קלת מחינות באיחור מקומות מטעם הנ"ל.

קמב

והצבועים אומרים ששם כל ישראל שומרי תורה ומצוות יהיו צא"י ויכלו יותר ללחום נגד הליונות והכל יפלה פיהם ומאויבי תחבמני שאנחנו רואים שהליונות זה לעקתם כל היום שיצאו הכל לא"י ועושים כל מיני תחבולות וכפיות בכל מקום שידם מגעת להמשיך הכל לא"י וחשוב צענייהם בעל כל הון מי שצועק בלבוש של חורה וי"ש שכל היראים יצאו לא"י לש"ש ללחום עם הליונות, והיעז חרה להם על אותן שאינם אומרים כן, והיעלה על הדעת שהלוחמים נגד הש"ת ותוה"ק יתאוו כ"כ ויעשו פעולות נמרצות להביא להם עוד לוחמים אחרים כנגדם שיחוספו גם המה על שונאיהם כמ"ש דהע"ה

מצינים את כל השבחים הגאמרים בדירת א"י ומעלימין
התנאי העיקרי שאמרו בחוקף האזהרה עד כמה לריק
להיות ירא וחדר לדבר ה' כל הצד להיכל המלך לא"י
שלא יהי ח"ו ככלל המטמאין פלטין של מלך, וגם
עבירות שאדם דש בעקציו חמורין שם מאוד לפני השי"ת
כאשר העתקתי לעיל. גם מעלימין מה שמבואר בחו"ק
ובדברי חז"ל ב"מ שהקב"ה גזר גלות ופיזור ישראל
בכל כנפות הארץ עד זמן הגאולה כמו שאנו אומרים
בחפלה ג' פעמים בכל יום תקע בשופר גדול לחירותינו
ואח"כ ושא נס לקבץ גלותינו לא קודם, וכאשר הבאתי
מהיפ"ת שכתב שמבואר בכמה קראי שאך מלך המשיח
יקבץ את ישראל, הוא ולא אחר, וכבר נחבאר זה באורך
והמה אומרים צפי' הכיפך. ובצלעם הברכות והשבחים
שאמר ה' בלשון שנשאו' מהקב"ה אלא שברע להם
במה שהעלים האזהרות והמה יותר מזה שהדיבורים
והלשונות שלהם אינם כלל ציווי מהקב"ה אלא
מהלוינים ומעלימים האמת.

קמך

ובגמ' ברכות ד' י"ב ע"א שבו קורין במקדש עשרת
הדברות קודם ק"ש אלא שכבר צלעם מפני
תרעומת המינין, ופירש"י ז"ל שלא יאמרו לע"ה אין
שאר הורה אמת וחדשו שאין קורין אלא מה שאמר
הקב"ה ושמעו מפיו בסיני, והוא מהירושלמי פ"ק
דברכות. ובוודאי שבי' מהראוי לומר העשרת הדברות
בכל יום כמ"ש הרמב"ם בפ"מ פ"ה דמס' תמיד
משנה א' שקראו עשרת הדברות בכל יום לפי שהם
עיקר הדת וראשיתו אלא מפני תרעומת המינים צלעם.
וכתב בירושלמי פ"ק דברכות שאלו הג' פרשיות שאנו
אומרים הוא צביל שמרומין בהם עשרת הדברות.
אלא העשרת הדברות צעמם מבואר גם ב"ש"ע אור"ח
ס' א' סעיף ד' שאסור לאומרם ציבור. וכתב שם
במג"א סק"ע שלכן אין כותבין אותם על קונטרס
המיוחד לציבור, גם כתב שם המג"א על איסור זה
בפרט צמנינו יעיי"ש ואנו רואים שהחמיר יותר לפי
הזמן, ומבואר בזה שאף העשרת הדברות שהמה באמת
עיקרי הדת וראשיתו ומפי הגבורה שמענום ואעפ"כ
בזמן שיש תרעומת המינים להקל עי"ז לפני ע"ה
בשאר דברי תורה צלעם ואסרום לקרות ציבור

יפתח לצבכם וחרה אף ה' בכם דיין הוא אינו נושא
פנים ולא יקח שוחד, אבל צלעם הרשע אומר ותרועע
מלך זו ההוא אומר ולא יעשה, וכששמעו מיד נפלו
וישב ישראל בשמים. ומאמר זה הוא בכמה מקומות
בדברי חז"ל בשינוי לשון קצת, אבל הכל בסגנון א'
כאשר העתקתי שמה. ונחבאר שהגם שברכותיו של
צלעם ה' נבואה מאת ה' שאמר וישם ה' דבר צפי
צלעם וגו' ובה בדבר וגם נכתבו הברכות בחו"ק
שכתבה משה מפי הגבורה ואנו קוראים ולומדים זה
בחו"ק לעולם, וגם מרע"ה קרא לפניהם את התורה
הזאת אבל ה' נזהר שלא לומר הברכות והשבחים
בלבד אלא גם האזהרות של השמרו לכם וגו' ואבדחם
מהרה מעל הארץ וגו', אבל צלעם אומר רק הברכות
והשבחים בלבד ולכן אף שבי' אמירתו באלה הברכות
והשבחים ליווי מאת השי"ת מ"מ כיון שלא ה' נזהר
לומר גם האזהרה של השמרו לכם וגו' באו ישראל
לידי עטות ונפלו בשמים והי' מה שבי' ר"ל, וזה
הי' עתה צלעם הרשע מגדול שנאחו לישראל.

ובזה פירשתי מאמר נפלא צמ"י שם באותה המעשה
דשמים דכתיב והמה צוכים פתח אורל מועד
ולשון חת"י שם ואינון צכין וקריין שמע, וחממו כולם
מה שייכות לק"ש אלא אותה הצכ"י, וכמה קולמסין
נשתברו לפרש זה. ולפי הג"ל הוא מיושב היעב לפי
פשוטו דלפי מה שאמרו חז"ל שהסוכה מה שצאו לידי
אותה המעשה המגונה ר"ל ה' צביל שנאמר להם
הברכות והשבחים בלבד בלי האזהרה של השמרו לכם
וגו' אבל אותה האזהרה היא פרשה צק"ש שקורין
פעמים בכל יום והשם לצ כראוי למה שאומר צק"ש
פעמים בכוונת הלצ מעומקא דלבא אינו זו מגד עיניו
אותה האזהרה שצק"ש השמרו לכם וגו' ואבדחם
מהרה מעל הארץ וגו' וא"כ נלמח זה ממה שלא ה'
שלימות בכוונה הראוי שצק"ש, ולכן באותה הצכ"י
קראו ק"ש להכניס בלבבות להיות מקושר עם הדיבורים
שאומרים צק"ש פעמים בכל יום.

ועכ"פ זה הי' עתה צלעם הרשע להגיד לישראל
רק בברכות והשבחים ולהעלים את האזהרות
וזה הזיק להם כ"כ. וככה עושים הצבועים צמנינו
שמגידין ומפרסמין לישראל לפני כל ההמון שאינם

ולכתוב על עבדך אף צביהכנ"ס ומכש"כ במלוא אחת של יסוד א"י שאף אלו ה' כתוב בעשרת הדברות והיינו שומעין זה מפי הקב"ה בעלמו מ"מ כיון שנעשה מזה חרעומת המינים באופן מורא, שאין לפרסם זאת צרכים.

וכבר התמרמר ע"ז מרן הקדוש משינאווא זללה"ה במכתבו שנת תרנ"ז הכדפס בדברי יחזקאל שהביא מה שראה בספריהם שמי שדר בא"י אעפ"י שאינו מקיים התורה אין צו עון, וקללס ע"ז בקלות נמרצות והביא רא"י מזה על חזרת האנשים השולחים לעבוד שדות בא"י שהם תועבות ה', ולא דבר מזיונות כי לא נתפשט עדיין צימיו, ומכתב זה נכתב בשנה ראשונה שהמציא אותו העמא רעיון הליונות, ולא הגיע אז כלל לאותן המקומות שדין שם יראי ה' עד אחר שנתייסד המזרחי שהתחיל להמשיך את העולם אל העומאה העמוקה הזו, ולא דבר מרן ז"ל במכתבו הנ"ל אלא מרעיון הקאלאנזאליא לעבוד שדות שהי' כמה שנים ערס התחלת הליונות, ונתפסו אז צזה אחת גדולים כאשר יראה הרוואה במכתב הג"ל, והתחיל גם מואז אותו החרעומת של המינים שישיבת א"י הוא כל התורה כולה והשאר ח"ו עפל, ומכש"כ בזמנינו זה שהליונות הפכו רוצ בהמון למויות הזה שכל התורה כולה לא נחשבת צעיוניה למאומה אלא ישיבת א"י הוא ק"ו ב"צ של ק"ו שאף מה שהאמת הוא בדבר חשיבות א"י ונכתב על ס' בספרים הקודמים אין להגיד צזה צרכים או לכותבו על קונטרס אף צביהכנ"ס בלבד דלא עדיף מעשרת הדברות, ומכש"כ שאין לכתוב צזה במכתבי העתים לפני ע"ה וקלי הדעת ומינים ואפיקורסים שיש בכל העולם רוצה לרובא הקוראים במכתבי העתים, ובפרט לפרסם עוד צזה הפלגת דברים שאינם אמיתיים כלל והמה כולם מוקשים נגד האמת וההלכה, כאשר נחזאר לעיל באורך, ואין לשער גודל העון והפירצה צזה.

קמה

וכבר כתבתי צזה שידוע שכל דברי חכמים שהאריכו בדבריהם הקדושים לזרז את בני ישראל ולהלביז את הלצנות לא דברה תורה אלא כנגד יאה"ר שרזו

לחזק הלצנות למען יוכלו עמוד להתגבר נגד יראה בישא השולטת בעולם, ולכן דברו בכל הדורות נגד אותו יר הרע השולט אז בדורם. ובדורות הקודמים ערס שהתחדש הס"מ צטומאח הליונות ר"ל לא ה' שום יאה"ר ליסע לא"י אלא אדרבא ה' אז דרכו של ה'יאה"ר למנוע אף היחידים שצריכים ליסע לא"י להכביד עליהם צמניעות קשות כמ"ש החרדים צפ"צ ממלאת ל"ח התלויים בא"י וז"ל שם צאמלע דבריו וזהו טעם סמיכת פרשת עמלק וציאת א"י צפ"י כי תבא וכו' וכי היכי דביאה ראשונה צא עמלק ה"ג בקיצוץ גליות כשרוצים לבוא לא"י עמלק מזדמן להם בדרך, וכאשר עינינו רואות היום תמיד יראה ה' וישפוט עכ"ל. הנה מ"ש צימיו שעינינו רואות שעמלק מזדמן להרוצים לבוא לא"י הנה צימיו כבר היו האומות מעורבצים ולא נודע מי המה זרע עמלק אלא שהע"ר שבישראל מבוחר צוה"ק פ' בראשית ד' כ"ב ע"א שיש צהם עמלקים וכמ"ש צזה יען שנשמחם הוא מזרע עמלק ולכן אמר שעמלק מזדמן להם המה רשעי הדור שליחי הס"מ ר"ל, והי' אז זה דרכו של ה'יאה"ר למנוע הכל מא"י, ולכן ראו הצדיקים הלוחמים עם ה'יאה"ר לדבר היפך דבריו ולהלביז הלצנות לא"י, ואעפ"כ היו זהירים להביא קצת גם מה שצריך לדורינו כאשר העתקתי בדבריהם למעלה, אבל עיקר דבריהם ה'י' אז נגד ה'יאה"ר ששלט בדורם.

אבל עכשיו צעו"ה נהפוך הוא כי העמלקים החיישצו בא"י וחקן שחוט לשונם לסמות עיני כל ישראל להיות נגררים אחריהם בזה מלות יסוד א"י והצערם ללבה יאהה בהתגברות ה'יאה"ר ליסע לא"י ליפול צרשחם ואין ספק שאלו היו הצדיקים הקודמים צמנינו היו מדברים באופן אחר ממה שדברו בדורם, וכמו שהצאחי ע"ז מאמר הש"ס צ"מ ד' ל"ג שהקשה סחירה צשני מימרות צענין לימוד משנה וגמרא והחירון הוא שמחמת שינוי הדור הוצרכו לדבר בלשון אחר. ולפי מלצ דורינו מוצן עוד סמיכת פ' עמלק וציאת א"י דליכא מידי דלא רמיחא בצאורייתא עד סוף כל הדורות ורמז לנו שעוד יהי' זמן אשר עמלק ישחמש צביאת א"י, וגם כי צאמת אחר הצבלי המשיח הנוצרות שסבצו ישראל עכשיו צעו"ה, הגיע עת דודים והיינו זוכים לצביאת משיח והיינו עולים עם כל ישראל ציחד

ואפשר לבאר כ"ז ע"י המבואר בגמ' יצמות ד' ו' את שבתותי תשמורו ומקדשי חיראו למע לי לבדתיא יכול יתיירא אדם מן המקדש ח"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי חיראו, נאמרה שמירה בשבת ונאמרה מורה במקדש מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אחרת מתיירא אלא ממני שלוב על השבת אף מורה האמורה במקדש לא ממקדש אחר מתיירא אלא ממני שהזכיר על המקדש, ובתוס' שם ד"ה יכול גבי אביו לא הולך לומר כן דפשיטא שלא ישתחו' לו לשם חלקות אבל גבי מקדש אינעריך משום דכוי דבר שבקדושה, ואינו מובן לכאורה דהלא המורה שריך להיות מאביו מבואר בגמ' קידושין ד' ל"א ובש"ע יו"ד סי' ר"מ איזה מורה שלא יעמוד במקומו המיוחד לי ולא סותר ומכריע את דבריו ואין לכ"ז שום דמיון נמשחתו' לשם חלקות ח"ו, ובמפרשי הע"י הרי"ף והעיין יעקב נדחקו בפירושה דהך דברי התוס' ובתו דרכים רחוקים.

ורפענ"ד ע"כ ז"ל שכוונת התוספות דכל מורה וכבוד שנותנין לאחר חוץ מהקצ"ה היו ענין ע"ז ודמי למשתחוה לשם חלקות, כי הכתר והכבוד רק לחי עולמים, וכו' ע"ד שאמרו בגמ' שבת ד' נ"ו דאורי' נתחייב מיתה דכזה מורה במלכות בשביל שאמר לי' ואדוני יואב ופי' ע"ז שם ד"ה ואדוני יואב לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך, ואף שהתוס' שם פליג דאין זה מורה שלא הי' בלבו להמליך ולקרותו מלך, אבל ציומא ד' ס"ו ע"ז ד"ה מהו להליל שם הביאו התוס' דעת רש"י דכוי אורי' מורה במלכות בשביל שאמר ואדוני יואב, ולא פליג עלי' אלא מסיק שזה תלוי בפליגתא שבצ"צ ד' קי"ט אם חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב או לא, ושם במס' צ"צ מסיק להלכתא דיש חילוק אם פליג לי' רבי' יקרא או לא פליג לי' יקרא, וחזוין דזה דנשביל שקבל עליו אורי' מרות אחרים בפני המלך אף שלא הי' בלבו להמליך אחר ולקרותו מלך מ"מ כוי מרידה במלכות אם אומר כן בפניו של המלך וחייב מיתה, ומכ"כ לפני ממ"ה הקצ"ה שכל הנצרך לכבודו צרא ואין יהדות כמוהו בשום פנים דכוי המקבל מרות אחרים בפניו מרידה במלכות שמים, וזהו ענין של ע"ז, וע"כ כתבו התוס' דפשיטא שלא ישתחו' ויאלונו ערכ"ש ית'.

בשמחה לארצינו, אבל בעו"ה עמלק הזדמן לחטוף מלכות המינות ר"ל ודין גרמא התעבדות הגאולה עד יסקוף ה' וירא בעניינו ולחלינו, וא"כ ציאתם לא"י הוא המעבדת את ציאתם של כל ישראל לא"י עם מלך המשיח, וזה סמיכת הפרשיות של עמלק לציאת הארץ, והשו"ת ירחם ויילינו חיש מהר מסערה ציאה של הס"מ וחילותיו.

ובמדרש פ' שמיני עה"כ זה הדבר אשר לזה ה' תעשו אמרו אותו ית'ר תעבירו מלצבכם, ונתקשו כולם על הלשון אותו ית'ר כמראה עליו באצבע ולא סגי לי' למימר סתם ית'ר תעבירו מלצבכם אבל האמת הוא שריך לראות בכל דור ודור איזה ית'ר השולט אז ודייקא אותו הית'ר לריך להעביר מן הלבבות, כי זה עיקר לורך ההתגברות נגד הית'ר המתגבר ומתחדש בעתו ובזמנו, והרחמן הוא ית"ש ויילינו ערכ"ש ית'.

קבו

ואמרת עוד דזה במאה"כ זה הדבר אשר לזה ה' תעשו וגו' שנתקשו כולם בסמיכת הכ' מה הוא הדבר אשר לזה ה' צוה, דאם כוונתו על הקרבנות שזו לעיל כבר מבואר זה בכתוב שזו לעשותם וא"כ כל הקרא הזה מיותר, ואם כוונת הכ' עוד על ענין אחר שלא זכר לעיל הדברים סתומים ולא הודיע מה הוא, גם מ"ש במדרש ילק"ש ע"ז הכ' אמר משה לישראל אותו ית'ר תעבירו מלצבכם וזהו כולכם ציראה אחת ובעשה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידו בעולם כך תהי' עבודתכם מיוחדת לפניו שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם וגו' מפני מה כי ה' חלוקים הוא חלקי האלקים וגו' עכ"ל, ואינו מובן בלכאורה אין לכ"ז רמז באותו המקרא, ומה שייכות לכל הדרש הזה לכאן, גם מה שפירשתי בלשון אותו ית'ר עדיין אינו מובן למה אמר זה דוקא כאן גם אינו מובן הכוונה במה שאמר שיהי' עבודתם מיוחדת לפניו, גם מה שסיים מפני מה כי ה' חלוקים אינו מובן מה עשה דזה שאלה מפני מה, הלא וודאי שהכל הוא בשביל שה' הוא האלקים.

משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן וחדא הוא ע"כ ה' מקום לעשות להתיירא וליתן כבוד זה למשכן עלמו והולך הכ' להזכיר זה הדבר אשר לזה ה' תעשו שלא יעשו זה אלא בשביל שזה ה' לא זולת. וע"כ אמרו במדרש ע"ז אותו ה"ה"ר תעבירו מלככם דהיינו אותו ה"ה"ר הגולד ע"י שניתן להם המקום המקודש כי ערס שניתן להם המקום המקודש לא ה' אופן ליה"ר להסית ולהדיח בדרך זה לע"ז כז"ל ואמר עוד אח"כ ותהיו כולכם צירא אחת כשם שהוא יחיד בעולמו כך תהי' עבודתכם מיוחדת לפניו דהיינו שלא יהי' לכם אלא יראה אחת ועבודה מיוחדת אך בשביל ציווי הבורא ב"ה כי יחיד הוא בעולמו ואין ליתן כבודו לאחר אף למקום קדוש. וסוים עוד מפני מה כי ה' אלוקיכם וגו' כי כל תנועה לריק לעשות אך מטעם זה שבי' הוא האלקים, לא מטעם אחר ח"ו. ומעשה לפי"ז אם גם צביהמ"ק עלמו אם נותנים מורא וכבוד לציבהמ"ק בשביל קדושתו ואין להם מורא שמים ומי שזה על המקדש הוי זה ע"ז, מכש"כ צא"י אם בלי מורא שמים עושים רעש על קדושת הארץ כלשון המינים והאפיקורסים שהלבישו הסתחם בלבוש קדושת הארץ דהוי זה ע"ז ר"ל. ובי' ירחם על עלבון הארץ ויוליאו מאפילה לאורה.

קמז

אחר כותבי זאת התנוונתי בלשון הרמז"ם ז"ל צביהמ"ק צמ"ע מאור ז' בהמלוא דבשמו תשבע וז"ל שם צמ"ע הדברים ועל זה ה"ד תשבע אמתיו בשם משה רבינו מה נכדד שמו כאילו הנשבע נשבע באדון או במי ששלחו וכל עת שלא יכוון הנשבע זה ונשבע באחד הנבדלים להאמינו שיש לאותו הדבר אמתות עלם עד שישבע בו כבר עבר ושחק דבר אחר עם שם שמים אשר בא הפי' כל המשחק שם שמים עם דבר אחר נעקר מן העולם וכו' יעיי"ש. ומבואר בזה שאף צמ"ע רבינו אם נותנים לו אמתות עלם לא בכוונה זו שהשי"ת שלחו הוי בכלל משחק שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם והוי זה ע"ז ר"ל. והיא ראי' גדולה להג"ל צביהמ"ק וא"י אם אינם בכוונה זו בשביל שהקב"ה לזה עליהם אם נותנים להם עצמאות מצלעדי השי"ת הוי זה ע"ז

נאציו לשם אלקות וגם המורא בכלל זה וע"כ שאינו אלא בשביל שזה השי"ת על המורא וא"ל לעשות בזה אצל במקדש שהוא דבר שבקדושה ה' מקום לעשות שאין המורא בכלל ע"ז לכן הולך הכ' להזכיר שלא יתיירא מן המקדש אלא ממי שזה על המורא, וממילא אחר שמיטע הכ' שלא יתיירא מן המקדש הוי המתיירא מן המקדש עלמו בשביל קדושתו, לא בשביל ציווי הבורא ית', עובד ע"ז, כמו שכתבו החוס' באציו, והקצ"ה הוא יחיד ומיוחד בתכלית היחוד במורא וכבוד, הוא ואין בלחו ית"ש, אלא באלו שהקב"ה לזה לירא מהם ולכבדם לריק לקיים זה בשביל ציווי הבורא ב"ה, לא בכוונה אחת ח"ו. וכעין זה כתב בסי' מחולת המחנים על אותן שאין להם מורא שמים ואינם שומרים תורה ומצוות אלא הולכים לציבהמ"ק ומנשקים הפרוכת דה הוי ע"ז. והביא הרבה ראיות לדבר ובתוך ראיותיו הראה מקום גם לדברי החוס' ואינו הג"ל אצל לא ביאר כלל הפי' בדברי החוס' ואינו מוכן ראיותיו משם. ולפי מה שציאתי מוכן היטב הראי' כמו שכתבתי.

ובסי' מחולת המחנים מאריך עוצה בזה בראיות ובהסבר, וסוים דבריו שאותן שאינם שומרים תורה ומצוות ואעפ"כ עומדים לפני הס"ת צאימה וצירא הוי זה כמו כל בעלי המשגמים שעומדים לפני תמונתם צאימה יתיירא, וא"כ ס"ת שלו אסור בהנאה, וציבהמ"ק שלו הוא ללם בסתר הלך ועליו הכחוז אומר ושם בסתר. וכתב שם שזה הענין שאמרו חז"ל צמ"ע שהעמיד ללם בהיכל. גם כתב שאלו גדול חטא מורא מקדש יותר מחילול שבת כי הוא עושה מחשבת ע"ז גמורה ומורא מקדש שלו הוא עבירה גדולה והיא ע"ז בסתר הלך ח"ו, יעיי"ש באריכות דבריו. (והוא ה' ה' מגדולי תלמידי החת"ם זל"ה).

ולפי"ז יובן כי עד שלא הוקם המשכן לא ה' מעולם מקום קדוש כמו צביהמ"ק ולא ה' מקום לעשות ליתן מורא. וכבוד לאחר צפני הקצ"ה כמ"ש החוס' שא"ל לעשות כן באציו דהוי ע"ז, אצל אחר שהוקם המשכן ותקדש המקום בקרבנותיהם ובשאר עניני החינוך, ואמרו בגמ' עירובין ד' ב' ע"א

וה' ירחם על עמו ועל ארצו ויילינו מגלות המד והממחר ר"ל.

קמח

ובב' הבאחי מ"ש הרמ"ע מפלנו בע"מ לפרש הכחוז
יגער ה' כך השען וכו' הבוחר בירושלים,
שהכוונה הוא שה' יגער בהשען יען שבוחר בירושלים
להתגבר שמה יותר. ובימיו נתגלה הפי' שהשען בחר
בירושלים להתגבר שמה יותר על הדרים בירושלים,
ועכשיו צעו"ס נתגלה יותר, שבוחר בירושלים בשביל
להסית ולהדיח את כל העולם כולו באיטעלל הירושלמית
ומה נורא קפידת ירושלים עי"הק ע"ז.

ובבג' חולין דף י"ג ע"ב אין מינין באומות עכו"ס
וכו' סבר לה נכרים שצח"ל לאו עובדי עכו"ס

כן אלא ממנה אבותיהם בידיהם, ובתו"ס שם ד"ה
נכרים דכיון שצח"ל לאו עובדי עכו"ס הם הלכך
בארץ ישראל נמי אין אדוקים כ"כ שיהי' מעשיהם
לשם ע"ז ועי"ה. ומבואר בזה בגמ' ותו"ס שאף
בעת שנתקרב ירמ' דע"ז גם אלא האומות עכו"ס
שאין אדוקין בע"ז מ"מ אין זה אלא צח"ל אבל
בא"י עדיין מרקד ירמ' דע"ז אלא שצביל שצח"ל
אינו כן זה משפיע גם על הדרים בא"י שלא יהיו
אדוקין כ"כ גם שמה. ואינו מובן לכאורה מה זה
ועל מה זה למד יגרע א"י מחו"ל בלכוך העולם
של הע"ז ר"ל הלא דבר הוא.

אבר' הוא הדבר אשר דברו הקדוש הרמ"ע מפלנו
ז"ל כח"ל שהשען בחר בירושלים להתגבר

שמה יותר וברע אויב בקדוש בארץ המקודשת,
ואוי לעינים שכך ראות שככה הגיע אלינו צעו"ס
בישראל כי לא נשמע בכל דור בארץ מסוף העולם
ועד סופו מיום הוסדה בארץ עד עתה שיעלה על
דעת אחת צריחה בעולם להדפיס חמשה חומשי תורה
במחיות שמו ית' מכל החורב כולל מהחל ועד כלה, זולת
בא"ה"ק בעיר ה' שמה אשר באו זה פריזים וחללוה
בממשלת המניות ר"ל נעשה מציאות לפעולה איומה
ונוראה כזו, ונאמר באסיפתם בנכנסה שבא"י אין
בזה חיסור. גם הכפי' הנוראה שאלפי אלפים ורבי

ר"ל. וככה הוא עכשיו שכל כחות הציונים כופרים
לגמרי בהשי"ת ובתו"ס"ק ואין להם אלא א"י א"כ
נוחנים עצמאות לא"י בלי מורא מהשי"ת עושין בזה
ע"ז כי כל עצמאות שהוא מצלעדי השי"ת הוי
ע"ז ר"ל כח"ל. והדחיים הנגדרים אחר הציונים
למלאות את דצריהם צענין א"י נוחנים להם רב
חזוק ואומץ במה שמעמידים ללא צדיק ה', הוי
לאותה בושח ואוי לאותה כלומה. והכי קראו שם
היום המד והממחר שקרה האסון הנורא לישראל
שהקמה מלכות המניות בא"י זה שמו אשר קראו
ליום אידם יום העצמאות כי כל ענין העצמאות הוא
מניות ר"ל, שאין שום עצמאות בעולם אלא השי"ת
לבדו הוא ולא אחר.

קמח

ובבב' יקר פ' דבר צפ' ושנחה הארץ וגו' נתקשה
למה יתחייבו ישראל גלות בשביל השמיטה,
גם הקשה על מה שאמר אז תראה הארץ את שבתותי
מה תרוויח בזה שיגלו ממנה ישראל וישבו עלי' בגוים
אשר לעולם זה יעבדו, ואין תשבות הארץ בהשמה
מכם, והאריך בזה. ותמליץ דבריו בקצרה כי טעם
השמיטה הוא להשריש את ישראל במדת האמונה
והצטחון בה' ולפיכך דין הוא שיתחייבו גלות צעון
השמיטה מלד חסרון האמונה שבהם כי לא האמינו
בה' ולא צטחו בישועתו, גם הארץ עצמה תקפיד ע"ז
מאוד כי ראוה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה
בה' על ידה, אבל על האומות לא תקפיד אם ינהיגו
בה מנהג העצמי כי בלא"ה כל הנהגתם עפ"י העצמי
ואין בהם אמונה, לכך נאמר אז תראה הארץ את
שבתותי יע"ה באריכות יותר.

ומבואר בזה עולם קפידת הארץ שיתגלגל על ידה
בה האמונה בישראל, ובהעדר זה אינה מתחייבת
אלא בגלות ישראל ממנה, כי על האומות אינה מקפדת
ולא איכפת לה בהנהגתם. וא"כ מכש"כ אם ע"י
הארץ מתגלגל מניות ואפיקורסות בישראל שממשיכין
בלבבות לרשעים של מקור המניות ר"ל בזה העצמי
של ישוב הארץ, מה נורא היא קפידת הארץ ע"ז.

על דין תורה שהכוונה שכל דבריהם ר"ל העצירות שעשו אמרו עליהם שהוא ד"ת, וזה קשה יותר מן החטא מה שאומרים עליו שהוא בקודש יעיי"ש, ולכן בעת שהללית מעשי שטן הבוחר בירושלים להתגבר שמה כ"כ בייסודות המינות והכפירה ר"ל באופן גורף הוא משפיע משם על כל העולם כולו וכדור מלאה ידו החזקה של השטן שם במקום הקודש. ומה שהי' אפשרות שהי' עכ"פ איזה השפעה משומרי תורה ומצות שצח"ל כעין מ"ש החוס' כנז"ל הכל נסתר מחמתם ואפס של האפיקורסים שזועקין שהכל צריכין לבוא לא"י, והדתיים הנגררים אחריהם מדברים כמותם ככתבים וכלשונם, ובעו"ה נלקחה קדושת הארץ לכלי זין של המינים והאפיקורסים בסיוע הדתיים הנגררים אחריהם. ה' ירחם וישמחניו כימות עניתו, ותחזיקה עיניו בשבוצו לזיון ברחמים צ"א.

קג

והנה כבר נחבאר שנסיעת א"י צריך להיות לשמה לא לשם צרכיו אבל אל"ל מי שנכנס בלבו להתלבות לא"י ע"י חלקלקות לשונם של הצינים אשר חץ שחוט לשונם בתחבולות שונות להלהיב בלבבותם ללשון חיבת הארץ למען חיזוק שיטת הצינים לחפוס ברשעים את הכלל ישראל ולאיש אשר אלה לו שנכנסו אלה הדברים לתוך חדרי לבבו אף שהוא בלי ידיעה ומצינות מ"מ נכנס ארס המינות בלבו והוא לא ידע ואשם, ואם באותו רעיון הוא נוסע הוא בודאי רע ומר ר"ל כי בא לא"י בשורש המינות בסתרי הלב ונתפס בכל עת יותר ויותר.

והנה אלו רואים הרבה בני אדם גם בני איש אף מהכשרים שבישראל שיש להם התפעלות יחידה בענין נסיעה לא"י ולא ידעו ולא יבינו כי בא להם אותו ההתפעלות מהשפעת דיעות כוזבות שבעומת הצינות כי הרבה יש שאף שמתנגדים להצינים בעצמם מ"מ הדיעות כוזבות שלהם שהוא מקור העומתה ר"ל מושפע בלבם ואותו היל"ר של עומתה הצינית מסמא עיניהם שממקור הקדושה בא להם אותו ההתפעלות לא"י לש"ש בשביל מצות ישוב הארץ וכדומה, והשם

רצות מילדי צנ"י הכשרים הוצאו ביד חזקה לחינוך של מינות וכפירה עד שנעשו לכופרים גמורים ר"ל לא נעשה התועבה הזאת כ"א באה"ק וכ"כ הרבה חוקים של מינות וכפירה הנעשים בנכסת שמה וכמה מעשיות ודרכים שונים ומשונים הנעשים שמה להשפיע מינות וכפירה בלבבות בני ישראל, ולפרע כל פרטי מעשיהם בזה קרר היריעה מהכיל ונריך חיבור מיוחד, אבל יללה לב נשבר ונדכה להציא המעשים האלו על הגליון, גם הקולמס לא תוכל לכותבם כי מרובים הם אבל כל מבקש האמת צעניו יראה ובלבבו יבין. והרשעים שבשאר ארצות אינם מיוסדים כ"כ על מינות וכפירה אלא שמשוקעים בלבלי עולם ותאותיו ועדיין היו חשופים צעיניהם השומרי תורה ומצות כי האמינו שיש תורה בישראל אלא שהם אינם יכולים לעמוד נגד יארס, אבל מההשפעה הבאה מא"י ששמה נכסת המינים והאפיקורסים ובתי החינוך המלמדים עיקרי ושרשי דרכי המינות והכפירה ושאתי מינות דמשכח את רוצה דרוצא של הנמלאים בסביבותיהם עד ששדי תוכלה בכולא באופנים שונים ומשונים, ומשם יולאת ההוראה לכל ישראל שכל המדינות שורשי המינות הנוקצים ויורדן עד החסום שבנקודת הלב. גם באים לידי שנאה גמורה ומוחלעת על שומרי תורה ומצות שאינם ליונים, ובמלוא מובן המלה נחקים מה שאמרו חז"ל יראי חטא ימאסו בתכלית השנאה ובאופן חזק שלא הי' מציאות לזיירו, ואין רואים צעיניהם אלא מדינה ועם ולשון לא זולת, ושמינת התוכ"ק צעו"ה מושפלת עד שאול תחתיה.

ובבר הבאתי מה שמבואר בגמ' וחס' שאף באומות גרוע עומתתם היא עומתת הע"ז בא"י מבחו"ל שפיקר הנקודה שנכבה תבעתה אש הע"ז אללם הוא בחו"ל דוקא כמו שסתמו חז"ל בלשונם עכו"ם שצחו"ל ומה שצא אללם בהשפעה מחו"ל על א"י מובן העטם כי חו"ל הוא הרבה יותר שכל העולם כולו הוא בכלל חו"ל, גם א"א להם להתפוס שקריהם בקרא דמליון תלם תורה ודבר ה' מירושלים שאין זה צנימוסיהם. אבל בישראל שאומרים לנו ניתנה הארץ אף אם הוא שלא כדת מ"מ הכל תלוי רק בא"י, וכבר פי' בנזעם מגדים פ' מעות מה שאמרו חז"ל לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהעמידו דבריהם

ותחלית דבריו בקולור טפ"י משל צמח שהלך בדרך ופתאום ירד מער גדול מנוש מצול מים וכל שרי המלוכה נתפזרו א' לא' והמלך ה' בסכנה גדולה וניל רק ע"י אש כפרי. כמו כן יהי' בעיקבא דמשיחא שיכ' מצול לא של מים אלא של אפיקורסות ויכנס בלב הכשרים שבישראל ולא יוכלו ליתן ענה, וכל שרי המלוכה נתפזרו ולא יתחזק מלכות שמים אלא עם פשוטי עם שאומרים תהלים בפשטות. עוד כתב בשיחות הר"ן סי' ל"ה שהלך ונמשך אפיקורסות גדול צע"כ בעולם אשרי מי שיחזק עולמו באמונה בעמים הללו, ואמר אעפ"כ שאינו מועיל כלל מה שהוא מספר זאת וכו' כי אעפ"י שהוא אומר אעפ"כ מתגברת האפיקורסות והבלבולים כי הלא גם דניאל וכיוצא הודיעו מקודם שקודם שיבא משיח יתבררו ויתלבנו וירפזו רצים והרשעו רשעים והמשכילים יצו ואל"כ מאחר שהודיע מקודם שזה יהי' הנסיון קודם ביאת משיח וכו' ה' ראו שכ"א ישכיל ויחוס על עולמו לישראל קיים חזק באמונתו ולא יהי' עוד שום נסיון ולירוק כלל מאחר שכבר הודיע זאת מקודם, ובאמת אעפ"כ יהי' נסיון גדול ורצים ירשיעו. אך אעפ"כ אני מודיע זאת מקודם בצביל אותן המעט הכשרים שיחזקו עצמם באמונתן ובדודאי יהי' להם מלחמות גדולות דעתם למען יהי' להם למשיב נפש והתחזקות והתאמנות יותר כשיצאו שכבר דיברו מה מקודם, ישי"ב. וכתב עוד בשיחות הר"ן סי' ר"ב שיכ' אפיקורסות גדול בעולם כי מלמעלה יבא אפיקורסות בעולם בצביל נסיון ויהי' מהאגה מאוד ע"ז ואמר אזי איך יוכלו לעמוד אנשים מועטים נגד כל בעולם. וזה ענין של רוס"ק שראה מה הגיע אלינו בעיקבא דמשיחא.

קמא

והנה יודע דרכי חז"ל לעשות הכל בהיפך עד קאה ממה שאומרים המינים כדי שלא ליגר אצתרי' והיו מעמלים את הכהן העוסק בפרה אדומה להוליא מלב הלדוקים אף שהולירו ע"ז להרבות בגזירות עיבא בענין עבדת פרה אדומה שלא יזלזלו בה מחמת שהיו מעמלים את הכהן העוסק בה, כמבואר במס' פרה פ"ג מבנה ז'.

נבו לדבר ה' נריך לשית לב בכל השפעה הבאה אליו מאתה מקור היא.

ובסה"ק אגרא דכלה כתב צריש פ' קרה עה"כ ויקה קרה וזלה"ק דכנה הילכ"ר זה דרכו כל היום לפתות האדם לעשות פעירות באומרו שזה מלוא והמשכיל יתבונן ע"ז שהוא מתרמית הילכ"ר ותחבולותיו. והנה המתחזקת הזה ה' כפי הגרסה למלוא שהי' מתאחר קרה ועדו לעבוד עבודת כהונה בקרבנות. והנה הסימן ע"ז אם הוא באמת מלוא או אם הוא מתרמית הילכ"ר הוא כשיבחין האדם בעולמו אם גדלה תשוקתו כ"כ לשאר המלות ג"כ לאותן הענינים שהם בודדאי מלוא כגון ליטות ותפילין ותורה אזי הוא טוב, אך אם רואה שאינו משתוקק כ"כ לשאר המלות יבין לאשורו שהתשוקה הזאת שמדמה דעתו לאותו הענין הגרסה לו למלוא הוא מפיתוי הילכ"ר להפילו במחמורת ותחת' תעמוד בהבדלת. כך קבלני. וכשיבחין זה האדם באמת האמת אהבו יותר ויתרחק אפילו מהמלוא שנידמית דעתו, עכלה"ק.

וכך אנו רואים עכשיו שיש הרבה אף שהם שומרי תורה ומצוות, מ"מ עושים הכל הנחת חפילין וליטות ושאר כל המלות ההשקות שחלום בהם כהתו"כ כמלות אנשים מלומדה בלי שום התנהבות, וראשם ולבם כל עמם גם בעת עשיית המלוא. ובמלות ישוב א"י מתלכדים באש להבה וחרה אפש על מי שאינו עמם בשיטה זו. ומאין בא ההתלהבות העולם כ"כ דייקא במלוא זו ולא באחרת. אצל הוא הסימן המקובל ביד הקדוש המהר"א ז"ל שהוא מפיתוי הילכ"ר להפילו במחמורת ותחת' תעמוד בהבדלת. ובפרט באותו הדור שהילכ"ר מתגבר הרבה בדרכי המינות ר"ל אין אנו בעושים צדים אדם, וכשם שהשציוי את הכה"ג בזמן בית שני יען שהי' אז התגברות הלדוקי אף שהיו פורשים וצדיקים על שהדוהו שלא ראו בו שום סימן של מינות ח"ו מ"מ הולירו להשוו ולהשציו על ככה שמא יש בו גר מינות שלא נודע ונעלם מעיני כל רואיו.

ובליקוטי מהר"ן מבראסלב צמשים בלו סי' ד' האריך בזה מה שיכ' בעיקבא דמשיחא,

הר"ן ז"ל דחז לבטלה ואין בנחה לאסור, ואי הוי דרבנן הם אמרו וחס אמרו, אלא ודאי ד"ת הוי, ואיני יודע למה הולך ללמוד זה מדיוק לשון הר"ן שלא חי הם אמרו וחס אמרו הלא צפי כחז שם הר"ן דמבעלי צוה מילתא דאורייתא והקשה שאין צ"ד מתנין לעקור דבר מה"ת אלא בשוא"ת או בקו"ע להוראת שעה בלבד כאלו צוה הכרמל אצל לדורות לא והוכרח לתרץ בשביל הטעם דאפקעינהו או בשביל שהיה משועבדת לבטלה אין בנחה לאסור מה"ת אלא תק"ח היא במשנה ראשונה יעיי"ש. ועכ"פ זה ודאי לאיסור דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא הוא איסור דאורייתא, ואם כן האריך התירו איסורי דאורייתא בקום ועשה. ואין לומר שהי' באופן שנשאלה שאלה זו צניעותא שאין איסור, דא"כ לא הי' מקשה כלום ממה שאמרו חכם שאוסר אין חזירו רשאי להתיר, ועכ"כ שהי' באופן שאמרו שאין רשאי להתיר. ודוחק לומר בשביל דלהוראת שעה יכלו לעקור איסור דאורייתא בקו"ע היכא שהוא למיגדר מילתא כמו שהוא בגמ' יבמות ד' ז' וסנהדרין ד' פ"ט, ולשון הרמב"ם צ"ע מה' יסור"ת ה' ג' שהביא שם כך דינא דנביא יכול לעקור דבר מה"ת להוראת שעה דקדק אח"כ בלשנו הזכר לומר מפני שהוא נביא מנוח לשמוע לו צוה, והרי שדעתו שאך נביא יכול לעשות זאת. ובמקורא' ביאתי פי' דברי החוס' שיכול להיות שגם דעת החוס' כן אלא שהעיים הוא שצריך נביא כדי שידע ברור שיסתייע מילתא ויהי' צוה מיגדר מילתא וכבוד שמים, וכן נראה מלשון הש"ס, ואין להאריך פה צוה. ועכ"פ קשה לפרש כן בדברי הש"ס שהתירו איסורי דאורייתא.

ואור"י אף שכתבו הראשונים טעם האיסור בשביל דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא מ"מ אין זה דומה לגמרי לכל מקום שאמרו צ"ע שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא דמייירי שאומר בעצמו שהוא אסור דבין אם הטעם הוא דהוי כמו נדר או משום הודאה כאשר האריכו הפוסקים צוה, מ"מ אינו דומה לכאן שאינו אומר בעצמו שהוא אסור, אלא שהטעם שנחנו ע"ז דין שויא אנפשי' חתיכה דאיסורא הוא כמ"ש הריב"ש בחשו' סי' שצ"ט שהרי קבלו דעתו, וכן הוא לשון הרדב"ז בחשו' סי' שס"ב שכתב וז"ל דכיון

ובגמ' ברכות ד' ס"ג ע"א כשירד חנינא בן אחי ר"י לגולה הי' מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, שגרו אחרייו שני ת"ח וכו' התחיל הוא מעמא וחס מעהרים הוא אוסר וחס מתירים, אמר להם מפני מה אני מעמא ואחס מעהרים אני אוסר ואחס מתירים, אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, אמר להם והלא ר"ע הי' מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, אמרו לו הנה ר"ע שלא הניח כמותו בא"י, א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י, אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים צעלי קרנים וכו'. והקשו אח"כ בגמ' בשלמא הוא מעבר וחס מעמאין לחומרא, אלא הוא מעמא וחס מעהרין היכי הוי, והא תניא חכם שטמא אין חזירו רשאי לטבר, אוסר אין חזירו רשאי להתיר, קסברי כי היכי דלא נגררו אצחרי'.

וחזינן צוה דאף בגדול הדור כמותו שבעת שהלך לגולה לא הניח כמותו בא"י והי' מותר אז לעבר שנים ולקבוע חדשים אף בחו"ל אלא בשביל שאת"כ גדיים נעשו תישים נאסר לו לעשות כן בשביל שהי' בחו"ל אצל אלו הי' צא"י עדיין הי' ראוי לעבר שנים ולקבוע חדשים, א"כ הי' מגדולי חכמי התנאים, ואעפ"כ בשביל שטעם צוה שלא כחורה וחשו דלא ליגררו אצחרי' אמרו גם ככל שאר דבריו הכל בהיפך אף להתיר את האסור ולטבר את העמא שאסור לעשות כן, מכל מקום הקילו כ"כ בשביל החשש דלא ליגררו אצחרי'.

ולכאורה קשה לי עובא שהרי מבואר בר"ן פ"ק דע"ז דף ז' שם ראב"ד ורשב"א דרינא דחכם שאסר אין חזירו רשאי להתיר לאו משום כבודו של חכם נגעו זה אלא משום דכיון שאסרה ראשון שוי' חתיכה דאיסורא ושוב אין לה היתר. וכתב הרדב"ז בחשוכה סי' שס"ב שכן דעת רוב הפוסקים. וכן כתב הש"ך צו"ד סי' רמ"ב סי"ק נ"ע דהטעם הוא בשביל דשוי' חתיכה דאיסורא, ולא משום כבודו של ראשון. וכתב הפמ"ג צו"ד סי' א' שפתי דעת סי"ק ל"ע דדין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא הוא איסור דאורייתא לא דרבנן, והביא ראיה ממה שנחבצו בר"ן ושא"ר מפו' צוה דסוף נדרים האומרת עמאך אני לך אינה נאמנת, והקשו וכו' איסור שבה להיכן הלך, עד שהי'

והביא דעת רוב הפוסקים דסברי דדוקא להחיר מה שאסור חזירו אינו יכול אבל יכול לאסור מה שהחיר חזירו אף שכבר חלה הוראתו. וראיתי מקשים מהך גמ' דמבואר בפ' בשלמא הוא מטבר וכן מטמאין לחומרא חלה הוא מטמא וכן מטמאין כיכי הוא א"כ מבואר בהדיא דלחומרא אין חשש ולא קשי' להו כלל חלה על מה שהחירו, וקשה צין על הסוברין דאף לחומרא אסור וצין על החולקים למה לא הביאו רא"י מגמ' מפורשת.

ורפ"עג"ד לק"מ דזה וודאי דלדעת הסוברין דאף לחומרא אסור שמה אין הטעם חלה בשביל כבודו של חכם וא"כ י"ל דגם המקשן סבר דאף לחומרא אסור, אבל כיון שבזה אין הטעם חלה בשביל כבודו של חכם שפיר ידע גם המקשן דכיון שיש חשש דלא לגרור אצתרי' אין צריך לחוש לכבודו. אבל בלקולא להחיר מה שאסור שרובץ ע"ז איסור מדינא דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא ואף אם הוא מדרבנן מ"מ הוא איסור מדינא לא בשביל כבודו של חכם בלבד כמו שכתבו הראשונים ז"ל בהדי' בזה קשי' לי האידך התירו איסור מדינא, ומשני בגמ' קסברי דלא ליגררי אצתרי'. וי"ל הכוונה דקסברי דבמקום שיש חשש דלא ליגרר אצתרי' מותר להחיר אף האסור מדינא. ובשו"ת הרמ"ע מפאנו בסי' ק"ח צ"ח התשובה הביא דברי הגמ' האלו שהי' מטמאין מה שהוא מטמא אף דבעלמא חכם שאסור אין חזירו רשאי להחיר וסיים ע"ז לא ולמד כמה ראוי לגדור במקום בקעה שאפי' להקל באיסורין בשעת מעשה דכגון זו התירו יע"י"ש.

ורח"יג"ב בזה שאף באדם גדול אם רק בדבר א' עושה שלא כחורה ויש חששא דלא ליגרר אצתרי' בזה גדרו גדר שלא להסכים לדבריו בשום ענין אף בשאר ענינים שאינם נוגעים לזה כלל, וגם להחיר שלא כדין, ולא סגי להו במה שיחלקו עליו בזה שעושה שלא כחורה ותו לא מיד, כי אם יסכימו לדבריו אף באיזה ענין אחר זה גורם שיגררו אחריו אף במה שעושה שלא כחורה ולא יועיל מה שיחלקו עליו בזה שעושה שלא כדין בלבד. ומכש"כ באותו הענין בעלמא שאומר שלא כדין שהחייב להכחישו בכל אופן ואופן אף אם הוא רק פרע א' מעניני התורה"ק.

דסמך מעיקרא לחכם הראשון שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא ושוב אין חכם שני יכול להחירה, וא"כ הוי הטעם דכיון שזה לחכם לשאול קבל עליו הוראתו הוי כאומר בעלמא דקבל עליו.

וי"ש לפקפק בזה דכתבו התוס' בע"ז ד' ז' ע"א ד"ה הנשאל שהקשו וכי לא ישאל לכל החכמים וידונו זה עם זה ואולי ישיבוהו מדבריו, וי"ל דאינו אסור חלה לשאול אם לא יודיע לו כבר שאלתי פלוני ואסור לי, אבל אם אומר לו כבר שאלתי פלוני חכם מותר אבל וודאי החכם יזהר שלא יתיר אא"כ יוכל להחזירו כגון שטעה בדבר משנה וכדומה יע"י"ש. וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב סעיף ל"א ברמ"א שמוחר לשאול לחכם אחר חלה שידיע אותו שכבר הורה הראשון לאסור. ועכ"פ לא ניהא להו להתוס' לומר שהשואל לחכם לא יוכל לשאול עוד לחכמים אחרים, ועשו מזה קושי', וא"כ לאו כלל הוא שהשואל לחכם קבל עליו הוראתו בהחלט, דיוכל להיות גם שדעתו לשאול עוד לחכמים אחרים וידונו זה עם זה ואולי ישיבוהו מדבריו כמ"ש התוס', וא"כ אין זה מוכרח שדמי לגמרי להיכא שאומר בעלמא שהוא אסור דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא מטעם נדר או הודאה.

אל"א שו"ל דבשביל שאינו שכיח כ"כ שחכם שהגיע להוראה יעשה כ"כ באופן שהשני יוכל להחזירו וסחמא דמילתא כשזה לחכם לשאול קבל עליו הוראתו ע"כ נתנו לו חכמים דין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא מדרבנן ואינו דומה לשאר מקומות שאמרו שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא שהוא מדאורייתא מחמת שאומר בעלמא. ומה שאמרו הראשונים ז"ל בזה הלשון שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא הכוונה שחכמים נתנו לזה דין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא שרובץ על החתיכה איסורא ממש עכ"פ מדרבנן ואינו בשביל כבודו של החכם בלבד.

קנב

ובזה יש ליישב מה שהביא הרמ"א בסי' רמ"ב סעיף ל"א דגם לאסור אינו רשאי מה שהחיר חכם חזירו והוא כן ממשמעות הרא"ש, והש"ך שם פליג

מע"ז כמו שהוא בגמ' וזרמב"ם וכל הפוסקים דמינות גרוע הרבה יותר מע"ז, וכבר העתקתי קצת מדבריהם בזה. וא"כ אין ספק שהנותן איזה חיזוק כ"ש לשורש המינות הן בממון או כבוד או בדברים באיזה אופן שהוא גרע מנותן כבוד או ממון או איזה חיזוק לע"ז, והודאה במקלט לשורש המינות גרוע ממורה בע"ז, וכדורים שם קשה להם מאוד לחבר בזה כמוזן והכסיונות עלומים, גם הרבה הזמנות מזמן לכל אחד ואחד יען שנתקן לעוצתם כי הכל בידי המלוכה ונותנים להם חיזוק ושבת באופנים שונים פעם באונס ופעם ברצון וקשה לעמוד בענינים אשר כמעט בכל יום ולפעמים בכל רגע יש ספיקות של יורג ואל יעבור, ומי הוא המורה דרך דורינו בספיקות חמורות כאלו, כי בכל חשש של חיזוק למינות או מודי להו הוא בספק של יורג ואל יעבור ק"ו מע"ז.

והרמב"ם ז"ל צפי' המשנה פ"ק דע"ז ד' י"א כתב שאסור לדור צעיר שיש בזה ע"ז אלא שאנוסים אנהנו ששוכנים בארץ צעונינו ונתקיים בנו ועבדתם שם וגו' מעשה ידי אדם וגו'. והנה באיסור זה לדור צעיר שיש בזה ע"ז שהוא כן בכל העולם מסוף העולם ועד סופו ודאי דאנוסים אנהנו והקצ"ה גזר כן לפזר ישראל צד' כנפות הארץ בגולה תחת האומות שהם עובדי ע"ז אבל איסור זה לדור צעיר שיש בזה ע"ז אינו אלא מדרבנן מחשש שמא ימשך אחרי' והי' מבראיו לחוש לזה בחשש ע"ז החמורה להרחיק מעיר שיש בזה ע"ז לולא הגזירה שגזר הקצ"ה הפחור, אבל לא הותר לנו ליתן ח"ו חיזוק משהו להע"ז בעלמא וזהו ציהרג ואל יעבור, אלא שעלם מלכות האומות אינה ע"ז ואף אינהו לגרמייהו הוא דעבדי ע"ז, אבל עלם הקמת ממלכתם הוא מאת הקצ"ה כמאמר הכתוב יבז גבולות עמים, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר שהקצ"ה צוה ע' שרים על ע' האומות והקצ"ה הוא הממליך מלכים, ולכן אין איסור ליתן להם כבוד וחיזוק בזמן הגלות, ונלעויו עליהם שלא למרוד ולהתפלל בשלומה של מלכות, אבל בנוגע לע"ז עלמא אסרו אף לישא וליתן עמהם לפני אידיהם בשביל שהגוי אזיל ומודי לע"ז, אבל שהישראל בעלמא יחי' ח"ו אזיל ומודי לע"ז זה אינו עולה על

ומזה נוכל ללמוד ק"ו ב"ב של ק"ו בדרכי הציונים שעל הכלל כולו יאלו לכפור בכל התורה כולה ופשתה המספחת שגררו כמעט כל העולם כולו אחריו כמו שהי' בע"ז בזמן בית ראשון ערס שביטלו ילרא דע"ז דרבעו כו"ע אחרתה והסכנה עלומה ונוראה שירד לחדרי צנן אף בין החרדים שבישראל ונוקב עד התבוס, והכלי זין שלהם הוא מה שלבשו לבוש א"י שהכל אריבין לבוא לא"י, ואף אלו הי' מציאות לדבריהם מעיקר הדין הי' ההכרח להגיד שלא כדבריהם ללא ליגררו כו"ע אחריו, ומכש"כ שהאמת צרור בלי שום פקפוק שכל דבריהם בזה הוא שלא כתורה ושלא כהלכה כאשר נבאר למעלה, ואין מקום להסתפק בזה, כמה גדול עונם מנשוא של אלו המהפכין דברי חלקים חיים ואומרים כדברי הציונים בענין א"י. ואף אם יאמרו שאינם מסכימים בזה שמעצורים שם על הדת אין זה אלא אחת עינים ועוד גרע יותר בזה שאומרים כן כי כל העם נגררים עי"ז אחר הציונים באחרם שאף הדתיים הרואים צקיום התורה מודים רבין להציונים בענין מלות ישוב א"י וממילא נגררים כולו אחריו בסיבת הדתיים האלו המחניפים לרשעים ואומרים שלא כתורה ושלא כהלכה. והי' ירחם.

קנב

והנה אחריות וחשש גדול עפ"י הלכה לדור תחת מלכות המינות מכמה טעמים שא"ל להעלותם על הכתב, אך אכתוב איזה פרטים מה שאפשר לכותבם. מלבד שיש שם מלכות המינות המכוונת להעציר על הדת והיא סכנה עלומה בענין הדת לכל היושבים שמה כאשר הארצתי לעיל וא"ל לפרע הכל והמציין יצין, אבל גם עלם הדירה תחת ממשלתם ורשותם של מלכות של מינות ר"ל הוא ענין כבוד המכחיב לב כל ירא וחרד לדבר ה', שהרי כיון שכל התייסדות אותה המלוכה הוא ממקור המינות ר"ל הן בשביל התייסדותה קודם ציאת המשיח שהוא ציהרג ואל יעבור, כאשר הארצתי במאמר ג' שצונית, ונוסף לזה שנתייסד במינות וכפירה גמורה ר"ל בלי תורה ואמונה כלל ועיקר, אלא אדרבא בדרך של עקירת כהתו"כ ח"ו, ואין ספק שאותה המלוכה גרע הרבה יותר

קנד

ובתב המהר"ם שיק יו"ד סי' של"ה באמלע החשוכה
 לענינו ח"ל דהרי קו"ל אפילו במידי דשייך
 לגוף אמרינן דאסור לילך תחת גשר רעוע וקיר נעוי
 ח"כ ק"ו דאין אנו רשאים לילך במקום סכנה לנפש
 והחורג אמרה השמר לך ושמור נפשך מאוד, וכיון
 דהדין שאסור לילך במקום סכנה הגוף וגם אנו מלווים
 שלא להניח אללנו דבר שיש בו סכנה והוא לאו מפורש
 בחורה לא חשים דמים בציתך, וא"כ קו"ח דאין
 לילך ואין לעמוד ואין להניח דבר שיש בו סכנה
 לנפש עכ"ל. והם דברים ברורים. ואף אם עמד הכותל
 רעוע והצית בלא מעקה והצור או שאר דבר שיש
 בו סכנה ימים ושנים עוצב ועצרו שם רצוא ורצות
 בני אדם ולא נחזק שום אדם מ"מ עדיין באיסורו
 עומד שמה ח"ו עכשיו יפול הכופל ועובר בכל יום
 על עשה ול"ת דלא חשים דמים, ומכש"כ בעול
 מלכות המינות אשר גם עד עכשיו הנפילים היו בארץ
 הרבה מאוד עד אין מספר שנפלו ברשת על ידי
 תחבולותיהם וכחם. ויותר מזה הסכנה עולמה שא"א
 לידע מה יולד יום ומה יעשו עוד בזה דרך להפק
 זממם ח"ו וסכנה של מלכות המעצרת על הדת גרוע
 מהכל כי אין מנוס ואי אפשר לעמוד במלחמתה.
 ואמרו חכמי"ל במס' בבא בתרא ד' ג' ע"ב אי אמר
 מלכותא עקרנא עורא עקר טורא ולא הדר צי'.
 ואמרו בגמרא שבת דף י"א ע"א אם יהיו כל
 הימים דיו ואגמים קולמסים ושמים יריעות וכל בני
 אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות,
 מאי קראה אמר רב משרשיא שמים לרום וארץ לעומק
 ולב מלכים אין חקר, ופירש"י ז"ל חללה של רשות
 עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות
 למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים והכל
 ביום א', ולא הצנתי שהרי סוף כל סוף כל אלו
 המעשים נעשים ע"י בני אדם המשתתפים כשרי
 ומשמשי המלוכה ונוצעים מדעת אחת בני אדם המוגבל
 בגבול קצר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל
 בכל, והאידך אפשר לומר על דעת אחת בני אדם שכל
 הימים ואגמים ושמים וכל בני אדם צידד אין מספיקין
 לכתוב עומק לבם, ושמים לרום הפי' מה שצמחים
 ממעל וארץ לעומק מה שחתה לארץ כמו שכתב הגר"א

כדעת, שהוא ציורג ואל יעבור. וא"כ באותה המלוכה
 שעלם התיסדותה היא מינות וכפירה גמורה ר"ל
 שהוא גרוע הרבה מע"ז ושאינו מינות דמשכח וכל
 קיומה הוא צשביל שהקב"ה מניח לבדו צחירה
 לעשות הכל בזה הס"מ כמו שמניח הקב"ה את הע"ז
 עלמה אף לעשות אותות ומופתים נוראים צשביל
 שהבא לעמא פוחחין לו כמצואר בגמ' ע"ז ד' נ"ה
 ע"א. ובעונותינו המרובים והמרים ר"ל הללו מעשה
 שטן וילא העגל הזה, וא"כ מי יודע אם מותר ליהנם
 בראון תחת ממשלתם ורשותם, שגורם להיות בעלמו
 אזיל ומודי להו וליתן להם חיזוק רב שגרוע הרבה
 מלהיות מודה בע"ז. ואף שגדלה מעלת וקדושת א"י
 אבל היא הנותנת שצשביל שגדול כ"כ קדושת הארץ
 חמור מאוד אם שם במקום הקודש נותנין אחת חיזוק
 ח"ו לדרך המינות, ואין הארץ סובלת ומוחלת על
 עלצונה שעל ידה ובמקומה נותנין ח"ו חיזוק למינות.

וירמ'י הנביא אמר מי יחנני במדבר מלון אורחים
 שממקרא זה למד הרמב"ם ז"ל בפ"ו מה'
 דעות ה' א' שצריך לילך למערות ולחומים ולמדבריות
 שלא להתערב עם אנשים רעים וחטאים. ומקרא זה
 אמר ירמ'י הנביא על א"י. ואף המעיל דרקה שהחמיר
 יותר במלות ישוב א"י מכל הפוסקים והחליט שהיה
 מצוה דאורייתא גם בזה"ל לעבור לא"י אף עם בניס
 קטנים בספינות דרך ימים ונהרות, אעפ"כ צשביל
 עניות שיש חשש שמעצרת על דעת קונו כתב גם הוא
 שלא ליסע לא"י, וכתב שם שאף מי שדעתו חזק
 לעמוד בנסיון העוני מ"מ צריך לחוש לבניו דשמא
 ערם שיהי' דעתם חזק כ"כ לא יעמדו בנסיון העוני
 וח"ו ילאו לתרצות רעה, ומכש"כ בצנסיונות של עול
 מלכות המינות שאף העומדים בנסיונם ולוחמים קשה
 מ"מ עדיין לא יוכלו לידע מה יהי' בצניהם שלא
 יתפשו ח"ו כמו שכתב הרמ"ע מפלנו שפ"י רוצ
 נמשך כל אנשי המדינה אחר הממשלה אף הכשרים
 כמו שהעתיקתי לעיל. גם בעלמו אינו בטוח שום אדם
 כי א"א לו לידע בזה אופן יתחדשו עוד הגזירות
 ומי יוכל לכוין דעתם של אותן החוששים יום וליילה
 באיזה אופן לעקור הדת ח"ו כאשר העיד עליהם
 הכחם מכל אדם במשלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא
 ירעו ונגזלם שנתם אם לא יכשילו.

יעמיד ערבות מספיק מגוף וממון ערבך ערבא לריך, עכ"ל. ומכש"כ צה שמי שאומר שהוא ערב בעד מלכות המינות מה ילמח ממעשיהם, ערבך ערבא לריך. ומי יוכל לקבל עליו אחריות כזה ליעץ ליכנס תחת אותה החללה של רשות שהוא עכ"פ חשש סכנה עלומה לדתוה"ק.

קנה

וממה שלא נרחו הלדיקים והיראים מא"י צימי אחאב ומנשה אין שום ראי' משם מכמה טעמים, חדא דאפשר לא הי' מליאות לדבר כמו שרואין שירמי' הנביא אמר מי יתני צמדבר, אלמא שהי' משחוקק לילך מא"י אף למדבר חלא שלא הי' מליאות. גם אין לדמות העניינים שלא הי' אז עקירת כהתו"כ, דאף באחאב שהי' הגרוע מכולם כמבואר בקרא מלכים א' כ"א רק לא הי' כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' ואעפ"כ הי' שומר כל התורה כולה לולא אותו העון, כמבואר בגמ' חולין שהי' ציתו בחזקת כשרות ובי' מותר אף ליהושפט לאכול חללי, לולא העטם דשחיטת מומר לע"ז אסורה.

וכבר הבאתי דברי הש"ס צמחדרין ק"צ שהי' לו מס"ג נפלאה עבור התוה"ק שראה ליתן למלך ארם כל כספו והצדו ונשיו ונציו העובדים שלא יבוא למלחמה, כ"כ הי' מחירא מאותה המלחמה, ואעפ"כ את הס"ת לא ראה למסור, ועבור הס"ת הלך למלחמה זו והפקיר חייו וכל אשר לו הכל אשר לכל עבור הס"ת. והרבה גדולי זמנינו יוכלו ללמוד מוסר מאחאב ללחוס עבור התוה"ק צמס"ג כ"כ להפקיר עלמו וכל אשר לו עבור התוה"ק.

אבל גם מצלעדי זאת הלא הי' אז בזמן המקדש ובי' עבודת יוה"כ ועבודת הקרבנות ככל השנה חמדין כסדרן ומוספין כהלכתם שע"ז העולם עומד. ואמרו חז"ל בנענית דף כ"ו ע"ב אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, ופירש"י ז"ל עיסקי קרבנות שישאל עושין בן היו כלים נחמאם ומשכן כלין שמים וארץ העומדים בזכותם אין מתקיימין וכו'. ומעולם לא לן אדם בירושלים ועצירה בידו שהי'

בפירושו למשלי, והאריך אפשר לדמות לזה חללה של רשות שהוא דעת בני אדם.

והמלבי"ם בפירושו למשלי אחרי שפי' בפירושו של רש"י ז"ל הוסיף עוד לומר וכן יש בהנהגה דברים עמוקים וסתרי המלוכה וסודותי' אשר א"א לחקור אותה עד תכונתה. וזה אפשר להבין דבאמת אין אדם יודע מה שכלב חצירו כמו שאמרו חז"ל חלא לפעמים חכמים ונבונים יוכלו להבין דבר מתוך דבר מה שכלב חצירו ע"י שמחשבתו ניכרת מתוך מעשיו והוראתו אשר עניניו שיכולין לפעמים ע"י לירד לסוף דעתו, חבל הנהגת מלוכה מתנהג בדרכים עמוקים צמוד ובסתר שא"א לחקור אותה עד תכונתה וא"א לידע מה מחשבתה לעשות כמו שא"א לידע מה ששמים לרום וצארץ לעומק ויחא צה פירוש הכתוב. גם דברי הש"ס אפשר לפרש בדרך זה, אך מלשון רש"י ז"ל אינו נראה כן. ואולי גם כיוצא ז"ל שכיון שיש להם הרבה עניינים כ"כ לכן הכל הוא בסתר והוא דוחק בלשונו ז"ל.

וידיה איך שיבי' אף אם רש"ל כיוון גם לפי' אחר, חבל גם זה אמת שכל העולם כולו אין יכולין לידע חללה של רשות מה דעתה לעשות כמובן. ובי' רבינו יונה צמס' אבות על המשנה הו' זכירין ברשות אינו דבר שלטון אף הם לחקור צ"א ואין חקר למחשבותיו ומי ירד לסוף דעתו. וק"ו במלוכה שרואין צבירור שכך מעשיהם להעביר על הדת בתשוקה גדולה כ"כ חלא שטושין הכל לאט לאט שלא להרגיז עליהם העולם צפ"א, אין סומכין על הנס שלא יגמרו ח"ו כל חפץ לצבס.

הגם כי מקיים אמתו להשי"ת שלא יעוש הי' את עמו ולא יכבה נר ישראל צא"י, חבל לא חותר לנו לסמוך על דברים נסתרים אף צספק סכנת הגוף, ועוצרים בזה על לאו דלא חשים דמים כמבואר לעיל, מכש"כ צמה שנוגע לנפש ולקיום כל התורה כולה. ובתש"י רח"כ שבהגהות מרדכי והוצא צד"מ אהע"ז סי' ע"ה ס"ק ו' שלחשובה זו הסכים גם המהרי"ט וכל הפוסקים שכתב שם שאין ליסע לא"י כשיש סכנת דרכים, כתב אח"כ בלשונו שאפילו אם

ועוד שכלל גם צימיו אחאז ומנשה היו נביאים
 בא"י מה שא"ל בחו"ל, כמבואר במכילתא
 פ' בא סי' א' וזילקוט שמעוני יחזקאל רמז שליו
 עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות
 לדברות משנבחרה א"י יאלו כל הארצות. ועי' גמ' מו"ק
 כ"ה ע"א. ולא נחנם זכו אותו הדור לנבואה מה שלא
 זכו בכל משך זמן בית שני מחמת עון הדור כמבואר
 בגמ' סוטה ד' מ"ח על הלל הזקן ועל שמואל הקטן
 שהיו ראויים שחשכה עליהם השכינה כמרע"ה אלא
 שאין דורס ראוי לכך. וכן אמרו בגמ' סוכה כ"ח
 וב"ב קל"ד על תלמידי הלל שהיו בנייהם שהיו ראויים
 שחשכה עליהם שכינה כמרע"ה אלא שזעון הדור
 אין השכינה שורה אף על הראויים לכך כמרע"ה.
 וא"כ דורו של אחאז ומנשה שזכו הנביאים לנבואה
 אף שהיו באותו הדור הטעות הגורא של ע"ז עבור
 שחשבו שאין כבודו ית"ש להשגיח בתחתונים, מ"מ
 ה' עדיין בנייהם מדריגות גבוהות בעבודת השי"ת
 מה שלא ה' אף בזמן בית שני. ועכ"פ כיון שה' אז
 נבואה בא"י הא"ך יעצבו את א"י לילך לחו"ל שא"ל
 שח"ה שם נבואה, שהפסק הנבואה הוא גרוע מכל
 הקללות שבעולם ר"ל כמ"ש בנבואה"ה ה' פ' עקב
 על הכתוב אבדו חאבדון כגויים יעיי"ש מה שהרעיש
 ע"ז.

והעיקר עוד שיטן שהיו אז נביאי ה' נעשה הכל
 עפ"י נבואה, וגם אחאז לא הלך למלחמה
 בלי שאלה פי הנביאים שמבואר בקרא מלכים א' כ"ג
 ובגמ' סנהדרין ד' ק"ב ע"ב שלא ה' אפשר לפתות
 את אחאז אלא ע"י שה' רוחו של נבות רוח שקר
 בפי כל הנביאים, אלא שבאותו העון לא ה' יכול
 להתגבר על יצרו לשמוע לקול הנביאים. וכל אותן
 המלכים שעמדו ע"ז ולא שמעו לקול הנביאים נעשו
 בעגלה ובזמן קריב בהחללות יחירה כאשר התנבאו
 הנביאים, והיראים את דבר ה' הסתופפו בלל הנביאים
 בא"י אשר הגידו להם הדרך ילכו צה והמעשה אשר
 יעשון בכל חנועה וחנועה.

והא"ך אפשר ללמוד משם על דורינו השפל אשר
 בעו"ה נתקיים במלוא מובן המלה ואנכי הסתר
 אסתיר פני, הסתרה נוראה עד מאוד, עולם חשך

מכפר חמיד של שחר ושל ערב ולא מלינו שה' אחיזה
 פגם בעבודת ציהמ"ק ובקרבנותיו אלא פ"א צבית שני
 שה' כה"ג לזקני ונעש חתף כמבואר בגמ' יומא
 ד' י"ט ע"ב, ואין ספק כי אף ע"י שה' שם לזיקים
 ויראי ה' ה' מתחבה עבודת ציהמ"ק כתיקונו ואלו
 היו עוזרים את הציבור והעבודה ה' מחצה בטל.
 ובגמרא סוף סוטה דף מ"ט ע"ב כשזרו מלכי
 בית חשמונאי וכו' אמר להן כל זמן שעוסקים
 בעבודה אין נמסרין בידיהם, וקיומם של כל ישראל
 ה' תלוי בעבודת ציהמ"ק, ואף לאזה"ע הוא אבדון
 גדול בציטול המחצה כמבואר בגמ' סוכה ד' נ"ה ע"ב
 אמר ר"י א"י להם לעכו"ם שאבדו ואין יודעין מה
 שאבדו, בזמן שציהמ"ק קיים מחצה מכפר עליהם,
 ועכשיו מי מכפר עליהם, אלא שעל ישראל שהקב"ה
 גזר עליהם גזירת הגלות מרחם עליהם הקב"ה וממליא
 להם חקיה שיחקיימו בגלות ע"י שמלפין לעבודה,
 אבל מעטמם פשיעא שלא היו ראין לעזוב את ציהמ"ק
 ומחצה והעבודה. וכבר הבאתי מה שמבואר בציהמ"ק
 פ' צהר שלכן ה' היואל מא"י לחו"ל כעובד ע"ז
 בשביל שאין שם קרבנות. גם ה' אז מלות עלי' לרגל
 וקרנן פסח ושאר מלות התלויות בציהמ"ק שא"ל
 לבטל כ"ז מדעת עצמם ערם שה' הגזירה.

קנו

גם בעיקר מלות הישוב בא"י יש חילוק, דלא מיבעיא
 לדעת הסוצרין שאחר גזירת הגלות בטל מלות
 הישוב בזוה"י יש חילוק בזמן שה' ציהמ"ק קיים
 ה' גזירת הכתוב לישב בא"י, לא אח"כ, אלא אפילו
 לדעת הרמב"ן דגם עכשיו יש מלות הישוב א"י אבל
 מ"מ דחוי' היא מחמת גזירת הגלות ואין לדמות
 לאותו הזמן שה' חיוב בהחלט והתחוב"ק אמרה
 ונושנתם בארץ ומבואר בגמ' גיטין ד' פ"ח ע"ב
 שהפ"י צה שיכיו בארץ כמנין ונושנתם אלא שזקנה
 עשה הקב"ה עמם למחר שתי שנים שלא יתקיים כי
 אבד חאבדון, אבל מעטמם לא היו ראים להקדים
 לעזוב א"י ערם שהגיע מספר השנים שהודיע לנו
 בקרא. וגם צבית שני ידעו ערם שצנכו כמה יעמוד
 ומתי יחרב כמבואר בגמ' חזיר ד' ל"ב ע"ב שלמדו
 זה מקרא יעיי"ש.

יקר צענין הצארות וכחצ לצסוף וז"ל ועוד שמלניו
 צבית שני שמחמת המחלוקת יאלו שלימים וכן רבים
 מן הארץ מרעת יושבי זה על כן אמר שצמן מליאת
 השלום ופרינו צארץ כי לא נלערך ללאת מחוכה
 עכ"ל ומצואר מזה שמרעת יושבי זה אף צמן הצית
 יאלו שלימים וכן רבים מן הארץ ולא ה' צזה איסור
 שיאלו מן הארץ לחו"ל כי חזינן שנקראים שלימים.
 גם מסוים דבריו ופרינו צארץ כי לא ילערכו ללאת
 מחוכה מצואר שאז ה' לורך ללאת מחוכה. ומה
 שלא יאלו הרבה מהתנאים הקדושים ורבים וכן
 שלימים אחס כבר כתבתי כמה טעמים שלא ה'
 אפשרות צמן הצית לעצוב את הארץ, אבל גם אלו
 שיאלו מחוכה הסכים עמכם בכל יקר שעשו כדן
 ואין להאריך צזה שלא ציארנו לנו חכז"ל מה הגיע
 אליהם צאותו הזמן כאשר סתמו הרבה ענינים שלא
 הציאום צש"ס וכבוד אלקים הסתר דבר ודצריהם
 ז"ל עמוקים כמים לים מכסים והצאתי דברי הכל
 יקר צזה עכ"פ לגילוי דעת.

קנו

ומצואר צמד"ר מגלת אסתר פ' א' ס' י"ג
 כתוב כי לה' המלוכה ומושל צגוים וחימר על
 כסא מלכותו אלא לשעבר היתה מלוכה צישראל כיון
 שחטאו נעלה המלכות מהם וניתנה לאוה"ע ה"ד
 ומכרתי את הארץ ציד רעים אר"י ציד אפוערופסין
 רעים למחר כצישראל עושין חטובה הקצ"ה נעלה
 מעכו"ם ומחזירה להם לישראל אימתי ועלו מושיעים
 צבר ליון. ומצואר צזה שאותה המלוכה שה' לישראל
 צא"י שהקצ"ה נעלה מהם וניתנה לעכו"ם לא יחזיר
 הקצ"ה לישראל אלא כשעושין חטובה. וכחצ עוד
 אח"כ צפי' אימתי ועלו מושיעים צבר ליון צזה יהי'
 אחר ציאת המשיח, לידע צרור שלא יחזיר הקצ"ה
 המלוכה לישראל צא"י אלא צאותו הזמן של ועלו
 מושיעים צבר ליון, וכל הנעשה עתה צעו"ה אין זה
 אלא מעשה ס"מ ר"ל כמו הע"ז עממה. ומי יוכל
 לידע אלו היו הראשונים ז"ל עכשיו צינינו אס לא
 היו מוחים לים. תחת ממשלתם ורשותם של שליחי
 הס"מ האלו, אבל אכן יתמי דיתמי אין צכחינו לדון
 צענין נשגב צזה, וצפרע שלדעת הרמז"ס ההכרח שיהי

צעדינו, אין מי יגדור גדר ומי יעמוד צפרץ, ואין
 הדור רואה כלל מה שלפניו ממש כמו שאה"כ והיית
 ממש צצברים כאשר ימשש העור צאפילה. וצגמי'
 מגילה ד' כ"ד ע"צ תניא אר"י כל ימי הייתי מלעטר
 על מקרא זה וכי מה איכפת לי' לעור צין אפילה
 לאורה עד צזה מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך
 צאישון לילה ואפילה וראיתי סומא שהי' מהלך ואצורה
 צידו, אמרתי לו צני אצורה זו למה לך, אמר לי
 כל זמן שאצורה צידי צני אדם רואין אותי ומלילין
 אותי מן הפחתין ומן הקולין ומן הצברקין. וכחצ
 המהרש"א דיש לדקדק כיון דצאפילה אין צני אדם
 רואין אותו אכתי תיקשי אמאי נקט קרא עור,
 וכי מה איכפת צאפילה צין עור לפקח, וי"ל דמ"מ
 הפקח כיון שידוע לו מצואי העיר וצבילי' גם צאפילה
 יודע קאת לבוין צזה להליל עממו מן הפחתים וכי'.

וא"כ מצואר צקרא זה שהמשיל לעור צאפילה שני
 ענינים, האחד שאין מי שרואה את העור
 להצילו כאשר הוא צאפילה, והשני שאף צאפילה שאין
 רואין כלל מכל מקום אס יש ידיעה צהמצאות
 והצבילין עדיין אפשר לבוין קאת להליל עממו אבל
 אס גם ידיעה זו נעדרת אין אופן להנל. וצעו"ה ככה
 הגיע אלינו צדור השפל הזה שירדה סמוית עינים
 לעולם אין רואה ואין מלי, ואף הידיעה צמצאות
 וצבילין לבוין קאת אחי דרך ישכון אור גם ידיעה
 זו נעדרת ממש ככל החזיון הנכתב צקרא, ואין לנו
 שיור רק התורה הזאת ולהשען על אצינו צצשמים.
 והוא צרהמיו ית"ש ילילינו ויוציאינו מהחושך העמוק.
 ילעת כזאת האין נוכל לידע לקבל אחריות לייעץ צני
 ישראל לילך תחת ממשלת המינות המוחזקת להעצור
 על הדת צתחצולות שונות, מי הוא היודע האין יפול
 דבר תחת אותה מלכות הרשעה. וכל הגדולים שהיו
 ערס הוקס עול של מלכות המינות צא"י והי' צנייהם
 אחי מהם שהי' דעתם נוטה שיסעו יותר מישראל
 לא"י אין שום רא' מדצריהם ליסע תחת מלכות
 המעצרת על הד"ת וכל המלוכה הוא לגמרי נגד
 לאין הצורה צ"ה וצ"ש.

ובפ' תולדות צפ' הצארות שכתב לצסוף כי עתה
 הרחיב ה' לנו ופרינו צארץ האריך שס הכלי

שלא די שלא עבדת את ה' אלקיך אבל ה' העדר
עבודתך את ה' גם בשמחה ובעצב לבב, וע"כ העונש
הרבה יותר. וכעין זה השמחים ציוס אידם יום המר
והנמכה. הרחמן הוא ילילינו מהם ומהמונס ויחזק
את לבבנו להאר עינינו בתורתו ועבודתו ית"ש.

קנה

והנה זה ודאי שמועל עלינו לחזק את היראים וחרדים
הדרים צא"י צררה וצנקה ר"ל ועוסקים שמה
בתורה ומלות נסיונות קשות ואריכים חזוק רב
צפרנסה ודירה וצחינוך בצנים והצניות, וצמה שנותנים
להם חזוק הוי עכ"פ הלה פירחא שלא יעמנו צרשת
המינים, מלכד זכות הלדקה הגדולה שיש צזה, אף כי
הלא מלכד הוא כי זעירין המה אותן שלא כרעו
לבעל ואריכין לעמוד על נפשותם בכל מקומות מושבותם
עכ"ז מועל עלינו להתחמץ לשלוח להם כל מה דאפשר
איש כמתנת ידו, וצזה ודאי אהנו מקיימין מלות
ישב א"י ששולחין המעות אך עבור תורה ומלות
שמה, ולהמוחזקין ועומדין לילך בדרך התורה והאמת.
והנותנים מעות להאפיקורסים שצזה מנהלים את כח
האפיקורסות שלהם הן המה המחריצים את ישב
א"י ומעמלים את הארץ ואת כל העולם כולו צמינות
ואפיקורסות ר"ל, וזה מעשה הס"מ ר"ל שכמעט
כל שפעת המעות המרובה שבעולם הולך לה"א ולמינות
ואפיקורסות ר"ל וגרוע מקללת ירמיה הנביא שאמר
הכשלים צעניים שאינם מהוגנים, ולא אמר למחטיאי
הרבים המהפכים כל העולם כולו למינות, אבל עון
הדור צע"ה גרם ככה יותר מצמיני ירמיה הנביא.
וכבר הצאתי דברי חז"ל שגדול עונש המחזיק את
העוצרי עבירה מעונש העוצרי עבירה צעלם ומדה
עובה מרובה ממדת פורעניות, שהשולחים מעותיהם
לתורה ומלות צא"י ונותנים שם חזוק ליראים וחרדים
שכרם עד אין קץ. והוא צרחמיו ית"ש ישמחינו כימות
עניתנו ומאשפות דלותינו יקימינו וירוממינו לראות
בשמחת ליון וירושלים צב"א.

כל המעיין צדק צפסקי דינים שסדרתי בהלכה זו
יראה כי לא חדשתי דבר מדעתי צמה שנוגע
לדינא כ"א מה שלקטתי בצור החונן לאדם דעת מש"ס

ישראל צא"י לעולם, שכלל זה אין קידוש החודש ואין
מועדים בישראל וח"י בעל כל אותות האומה.

גם להרמצי"ן ז"ל שאינו סובר כן אבל מ"מ מוכיח
מתוכו גם מדברי הש"ס והראשונים וגדולי
האחרונים ז"ל שהוא רצון הבורא צ"ה שאף בזמן
הגלות והפיזור יהי גם צא"י עובדי ה' ומקיימים
מלות התלויות בארץ, ובכלל הפיזור שכל כנפות הארץ
גם א"י בכלל, ומי צדורינו יוכל להתערב להוגה דעות
בדין קשה כזה וצענונים נעלמים כאלו ושכלינו ק"ר
מאוד מקור המשיג ועומק המושג. אבל הפסקי דינים
ססדרתי לעיל לקטתי הכל מש"ס ופוסקים ראשונים
וגדולי האחרונים ז"ל שהיו כולם ערס התפשטות נגע
הצרעת הזאת של הציניות העממאה ר"ל, ועכ"פ
הבו דלא להוסיף עלה כי צודאי גרוע מעת אשר
קרה האסון הנורא לישראל ועת צרה היא ליעקב
אשר כמוה לא נהיתה שהוקם עול של מלכות המינות
צמקום הקודש שזהו סיבת כל הידידה שבישראל
בנשמות ויותר מזה צרוחניות, והיא שהציאה לידי
איבוד נפשות מרובות כ"כ מישראל ומעצבת את
גאולתינו ופדות נפשינו שאנו מפלים אלי' בכליון עינים
וצדאבון נפש, ומי יוכל לשער הארס הנורא המונח
בעוממת הציניות ומלכות המינות שלה, הוי לנו כי
העלנו צענויותינו ואשמותינו המרובים אשר רבו וגדלו
עד שמי רוס וכוכביהם שכ"כ גרמו.

ואין לשער חומר העון פלילי של השמחים אלי גיל
או מראים שמחה וחג ציוס הניאון הנורא
שקראו אותו יום העצמאות שהתייסדו מנאלי ה'
והתייצבו על ה' ועל משיחו להעמיד מלכות של מינות
על ישראל צעקורה התח"ק והאמונה, ושמהל התחיל
מחדש השפיעת דמים של רצוא רצבות מישראל, וזה
גרוע הרבה יותר ממודע צע"ז, שאינו מודה צלצד
אלא גם שש ושמה צהמידה הנוראה שנעשה על
הקצ"ה ועל תורתו הקדושה, וכמו שפירשו בכתוב
תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובעצב
לבב כי הרבה עוצרי עבירה גם כופרים יש שעדיין
לצם הוא עליהם על מה שאינם עובדים הש"ת
אלא שלא יוכלו לעמוד נגד יארס הקשה ונגד הדיעות
הכוזבות המצללים אותו, אבל אותן השמחים עוד
צעבירה זה ניאון הרבה יותר. וצזה פירשו הכ' הנ"ל

ופוסקים דברים ברורים אחר הביאור נשים לב להבין
 אמיתיות דבריהם ז"ל. וכבר כתבתי שאינני מתחשב כלל
 עם החלשים ובליסעראות שוורו המורים הדתיים הנגזרים
 אחרי האיונים לסמות עיני העולם בדברי שוא והבל.
 ואקוה להשי"ת שמבקשי האמת יודו על האמת ויראו
 את אשר לפניכם, אף כי זעירין אינן והאמת נעדרת,
 אבל תנועה אחת של אמת חציבה בעיני השי"ת יותר
 מהכל. והשי"ת יעזרנו עדכ"ש ית' ויחלה וישמח

לצביונו הנשכר והנדבך וחכיו לעשות תשובה שלימה
 לידבק בדרך האמת לאמתו, ובגודל רחמיו וחסדיו
 ית"ש חכה במהרה לומר שיר חדש על גאולתיו ופדות
 נפשינו, מגלות המר והנמהר בחשכות הנורא אשר
 לפנינו, ובנחורא נפישא יאר עינינו, צב"א.

גמדרתי הקונטרס הזה עש"ק לס' זכרון לבני ישראל
 כתש"כ לפ"ג, פה ברוקלין יא"י.

תוכן הענינים

סימן א. לשון הרמב"ן ז"ל במנחת המצות שהשמיט הרמב"ם ז"ל בספר המצות, מצוה ד' שלטונו לרשת הארץ וכו' והיא מצוה עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן הגלות.

סימן ב. במג"א על סה"מ כתב הטעם למה השמיט הרמב"ם מצוה ישוב א"י לפי שאינה מצוה לדורות דבזמן הגלות לא שייך מצוה כיבוש הארץ, לאדרכה אסור לעלות בחומה. בדברי הרמב"ן אנו רואין שנחית בפ"י לדחות ת"י זה מצ' טעמים, חדא דחזין שגם בימי דוד היה מצוה בביבוס. וכגון זה הוי מצוה לדורות אף לדעת הרמב"ם. — ועוד דהרמב"ן דייק לומר מתחייב כל אחד כלומר החייב הוא על היחיד, וזה אינו באיסור עליה בחומה.

סימן ג. האבני חר ראה לחדש דכיון שכל ישראל יחד אסורים לעלות שוב אין חיוב גם על יחיד. — יבואר דחילוק זה בין יחיד העולה לעלי בחומה מצוה צפוסקים, וזה דעת ר' זירא. — בדבריהם מצוה גם לעלי שבחומה אף ברשות אסור. — וטענת האבני חר מיושב היטב. — ומה שהביא ראיה מעשיית פסח אין דמיונו עולה יפה.

סימן ד. איצטד דחילוק זה הולכנו לדעת הרמב"ן דס"ל דמצוה ישוב א"י נובג בזה"ל. אבל לדעת הריטב"א דבזמן הגלות אין איסור אלא שלא ללכת מא"י מאי סבר דעכשיו ל"ש מצוה זו אף ליחידים. — גם האב"ג הביא דברי הריטב"א וכו' דלפי"ז אפ"ל דגם הרמב"ן מדבר רק מיושבי א"י. אולם זה ל"ב דאם בשביל גזירת הגלות בעלה מצוה זו מנלן לחייב בזה את חושבי ארץ ישראל.

סימן ה. עדיין יש להבין אמאי לא מנה הרמב"ם מצוה ישוב א"י בין המצות כיון שהיא מצוה בזמן שישראל יושבין על אדמתם וגם צוה המשיח א"כ הוי מצוה קבועה לדורות. — תמיהה על האבני חר שבי הטעם בשביל שכללה בכלל החרם תחרימם, דהלא הרמב"ן מדויק ואומר אל תשחשש שמצוה ישוב א"י נכללה במצוה החרם תחרימם. ועוד סתירות לתירומו של האבני חר. — ודעת הרמב"ם אפשר לתרץ ברווחא דס"ל כרש"י שבי צפ' מסעי דוהורשחם את הארץ וישבתם בה היא הצטחה ולא מצוה, והרמב"ן שם מביא דברי רש"י וחולק עליו, והאור"ח הק' שם הכריע כדעת רש"י, וא"כ י"ל בפשיעות דרש"י והרמב"ם ס"ל דלא הוי מצוה אלא הצטחה ושפיר לא מנה הרמב"ם מצוה ישוב א"י.

סימן ו. מה שראה הרמב"ן להוכיח בדבריו דהוי מ"ע מהא דכתב עליה רש, לא קשה מזה על רש"י והרמב"ם דאפ"ל דכונת הכתוב שלא עכב ע"י, כמו שפרש"י ז"ל גבי מרגלים עפ"י ה' ברשותו שלא עכב על ידו, ומה שאמרה"כ אח"כ וחמרו את פי ה' הכונה שעברו על דברי משה.

סימן ז. דעת החשב"ן דמ"ש הכל מעלין לא"י הוא בשביל קיום המצוות התלויות בארץ ולא משום מצוה ישוב א"י. והמהרי"ט ס"ל דהטעם בשביל מצוה הישוב. והרשב"ם צ"ב כתב הטעם דאין יולאין מא"י לחו"ל בשביל שמפקיע עצמו מן המצוות וזהו כדעת רש"י. — דוחיו לדיוק המהרי"ט שכח דעכ"ל הטעם דהכל מעלין משום מצוה ישוב ארץ ישראל, דאי משום קיום המצוות התלויות בארץ אשה אין סיפוק בידה לעשות ועבד לא שייך במצוה התלויות בארץ, דהלא שפיר איתנהו גם הם במצוה התלויות בארץ כגון עבד וחרו"מ ושביעית וכו', וסתירה לדבריו מדברי עצמו שבי במקום אחר הטעם דהכל מעלין בשביל מצוה

החכמה דהרמז"ן סובר כהראש"ד, ולפי"ז שפיר דייק הרמז"ן מכיבוש דוד דישב א"י הוי מלוא דאי משום לסלק ז' האומות מא"י הלא בימי דוד כבר תמו ונכרתו, הלא דלוי שביל מ"ע דישב א"י. ועיקר ראייתו הוא מכיבוש דוד הלא לפי שבירא לוי שיטחו נקט גם כיבוש יהושע. — אבל רש"י והרמז"ס דס"ל דהללו דלא ישבו בארץ קאי על כל העכו"ם תו אין ראי' משם למלות ישב א"י.

סימן יא. לבין מדוע חפש הריב"ש טעם החילוק בין המסלק עכו"ם מא"י לבין מלות העלי', הלא בודאי יש חילוק, דלסלק עכו"ם היא לאו דלא ישבו בארץ, ועלי' לא"י אף לדעת הרמז"ן אין זו אלא עשה ולא חמיר מעשה. — ואולי ראה לדייק דאף לדעת הראש"ד שהלאו דלא ישבו בארץ קאי על ז' האומות וזה לא שייך עכשיו, אעפ"כ אין ללמוד מזה להחיר איסור דרבנן בעלי' לא"י, כי אין דומים זה לזה.

סימן יב. אולם הרמז"ס ז"ל דה' תרומות כתב שדוד השאיר שם מז' האומות א"כ הדרג קושי' לדוכתא האיך דייק הרמז"ן ממה שאמרו בכיבוש דוד שעשה שלא כחורב דקאי על זה שכבש חו"ל טרם שכבש א"י אולי אמרו זאת על שעבר על מ"ע דהחרס תחרימם ועל לאו דלא תחיי' כל נשמה וגם לא ישבו בארץ ולא תחנם. — ואפ"ל דמשו"ה כתב הרמז"ס שדוד השאיר מז' האומות לפי שראה לשון הספרי דאת היבוסים לא הוריש, לכן שפע דיבוסים הוא מז' אומות. אבל באמת דעת רש"י ורד"ק דיבוסים זה אינו מז' האומות, ולפי"ז אפ"ל דהרמז"ן ס"ל כרש"י וברד"ק. ועוד כיון שהרמז"ס לא כתב מקור לדבריו א"כ אין לעשות מזה קושיא דגברא אגברא קרמית.

סימן יג. תמיכה עלומה איך עשה דוד שלא כחורב הלא כל מלחמותיו עשה עפ"י הסנהדרין ושאל צאורים ותומים והאיך יש מליאות שהא"ת יעשה ח"ו.

סימן יד. מצוה לכל מלחמת רשות לריבין לשאול צא"ת. — קושי' מהא דכתב ולפני אלעזר

התלויות בארץ. — וממה שהביא הרמז"ן ראי' לדבריו צפ' מסעו שישוב א"י היא מלוא מהך דהכל מעלין אף שבעטם הוא בשביל קיום המלכות התלויות בארץ לא בשביל ישוב א"י לק"מ דכיון דבירא ליה דהיא מלוא הביא גם זה לסמך בעלמא לרווחא דמילחא. — פליאה נשגבה על הרשב"ש שפסק כהרמז"ן והביא סמך לדבריו מדברי אביו התשב"ץ דל"כ למה כופין לעלות, וזה תמוה שהתשב"ץ כתב להדיא. הטעם דכופין לעלות הוא בשביל מלכות התלויות בארץ ולא משום ישוב א"י.

סימן ח. גם מדברי החוס' והרא"ש דלריך לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב קיום המלכות כדאשכחן במשה שהי' תאב ליכנס לארץ לקיים המלכות התלויות בה ג"כ ראי' דסבירא לכו לדעת רש"י והרמז"ס דאין חיוב לעלות לא"י, דאי לא תימא הכי הלא שנתחייבו בעלי' לא"י הלאך מדמה לזה לקנות עליה שאין חיוב כלל במלכות ליטת אס אין לו עליה. — ישוב לשיטת רש"י והרמז"ס דאע"ג דסבירא לכו דאין חיוב בעלי' לא"י מ"מ לא קשה מהפסוק דותמרו את פי ה' כאשר לא אבו לעלות, דכיון שהי' להם הצטווה מפי הגבורה שיעלו ויילוחו בקיום המלכות בשלימות היו לריבים להביא עצמם לידי חיוב, לכן הי' צוה המרת פי ה'.

סימן ט. מה שהביא הרמז"ן ראי' לשיטתו מכיבוש יהושע ודוד ג"כ לא קשה על דעת רש"י והרמז"ס דזה הוא בכלל החיוב לסלק עכו"ם מן הארץ מלאו מפורש דלא ישבו בארץ, ואדברא יש לתמוה על הרמז"ן ז"ל איך הביא ראי' לדבריו מכיבוש יהושע ודוד ומלשון הספרי צרכות שחירש תשב, הלא אפ"ל שכל זה הוא מכת החיוב לסלק העכו"ם מן הארץ, ועדיין אין ראי' דוישצתם זה הוי מלוא.

סימן י. ישוב לזה על פי הפלוגתא שבין הראש"ד והרמז"ס דהלאו דלא ישבו בארץ, דהראש"ד סובר דלאו זה קאי רק על ז' אומות ודעת הרמז"ס דאף שאר העכו"ם הם בכלל לאו זה. וכתב במעין

דוד חטא אינו אלא עושה, ולהכיל גם דוד לא הי' נקי מחטא. — ובמדרש חושב המלחמות שעשה דוד כולן שוין לעושה ודרש עליו הפסוק שויתי עזר על גבור.

סימן יח. יצואר עפ"י הרמב"ן צ"ל לך דאזכרם אצינו חטא חטא גדול כמה שהציא את אשתו במשכול וע"כ נגזרה על זרעו הגלות בארץ מצרים. אולם הרמב"ן עצמו מציא דברי המדרש שאמר הקב"ה לאזכרם לא וכבש את הדרך לפני ציון, הרי שהלך עפ"י ציון ה'. ועוד דבר הי' א' מעשרה נסיונות שנחנכה בו ואיך הי' צדק חטא. — גם צדקה"ק יש סתירה מפורשת בענין זה.

סימן יט. יצואר הענין עפ"י המד"ת והמד"ר, ועוד, דהקב"ה מזמין לפעמים איזה חטא לנדיק אעפ"י שאינו ראוי לך, כשציל שאותו עונש הבא על חטא זה הוכרח להיות גם בלא"ה מעטמים שראתה חכמתו ית"ש. וככה היה באדכ"ר, ביוסף הדיק, בשצטום הקדושים ובמרג"ה וכן הרכה. ומצואר עוד שיתכן להחליט באיזה מעשה זכות וחובה כאחד. ובהכי יחישבו כל הסתירות בענין ירידת אברהם למצרים שהיה צדק זכות גדול והכרתה, ומלך שני חטא אחר.

סימן כ. ואותו הענין הי' גם בדכע"ה שהניח את היצוים לפי שנסבז כן מן השמים, אלא שלא גילו לנו העטם. ואפ"ה אמרו שעשה שלא כחורה דסוכ"ס הוא נגד המצואר בקרא, ואעפ"י שעשה צדק רלון הבו"ת מ"מ נחשב לו גם לפגם, כהא דאמרין גבי המחנה חטאת חלוס בשבת דלר"ך למיחב חטאת לתעניתו. ואפ"ל דלכן לא שאל דוד בסנהדרין לפי שעשה עפ"י נבואה שהי' לו חזון מה', ומהא עטמא נמי נסבז לו משמים שלא ישאל באו"ת כדי שלא יטעך האו"ת להגיד דבר שהוא נגד ההלכה. ומיושב דברי המדרש אז דברת בחזון לחסידך, שעשה כ"ז לפי שהי' לו חזון מאת ה'.

סימן כא. ואפשר ליישב דבר מה שהק' החוס' בע"ז על מ"ש רש"י ז"ל דלכן הי' כיבוש יחיד לפי שלא היו שם כל ישראל, הלא מלך הדין אין נפ"מ

הכהן ועמוד שהצטוה הקב"ה למשה שאף יהושע ילעךר לאלעזר לשאלו באו"ת, ובעירובין אמרין דנענש אלעזר ולא אילעזר ל"י יהושע, ואיך נחטלה הצטוה שהי"ת למרג"ה. וי"ל דיהושע לא עשה שום מלחמת רשות ושאר ענינים נחגלו לו בנבואה ולכן לא הולך לאו"ת ונשארה ההצטוה לדורות שבכל מלחמת הרשות ישאלו באו"ת. — ולכן דייק רש"י עה"ת לכתוב כשילעךר ללאת למלחמה, ומדויק נמי דברי רש"י בעירובין שהי' עתיד יהושע לשאלו דבר הלכה, אלא שמחמת העונש לאלעזר לא הי' לר"ך לו יהושע.

סימן כג. יצואר הענין איך אפשר לשאלו דבר הלכה באו"ת הלא תורה לא צמשים היא. דאין הכוונה ששאלים פסק ההלכה אלא שהאו"ת מצרר ענינים שעל ידם צאים לידי קיום ההלכה. ועכ"פ קשה איך אפשר שיגיד האו"ת מה שהוא נגד ההלכה.

סימן כד. עוד קשה מהא דאמרין כל האומר דוד חטא אינו אלא עושה וטרח בגמ' ליישב כל הענינים של דוד שלא הי' צדק חטא, וענין זה שהניח מ' האומות לא חשבו כלל אף שיש צדק הרבה לאוין חמורין דלא תחיי כל נשמה, לא ישבו בארץ, לא תחנם ומ"ע דהחרם תחרימם. — עוד תמוה איך הלליה דוד במלחמותיו אם היו שלא כחורה. ומה גם דסכנה היא לכלל ישראל להכניס אותם במלחמה שלא כדת. ואין לומר שחשב להורישם אח"כ דבכל יום שמינתם שם עוצרין על כמה עבירות. וקשה עובד האיק עשו צדק דוד והסנהדרין והנביאים והאו"ת.

סימן כה. אמנם לדעת החוס' בע"ז לא הי' במלחמה זו שאלה באו"ת, ויהא גופה תמוה איך עשה דוד שלא כחורה שלא לשאלו באו"ת. ועוד תמוה מדוע לא מיחו בו הסנהדרין והנביאים. ומה גם דעיקר הלכה שצריכין לשאלו באו"ת אם ללאת למלחמה ילפיין מדוד, וא"כ יפלא איפוא האיק לא קיים דוד בעצמו אותה ההלכה. — ותו דבגמרא פסחים בסעודה שעתיד הקב"ה לעשות יצרך דוד המע"ה שלא חטא דכל האומר

האומות, ולפי"ז נסתר התירוצ' דלעיל שאולי סובר הרמב"ן דלוחו היבוסו אינו מ' האומות. והא לא קשה מדוע כ' הרמב"ן ז"ל סתם שעבר דוד על אלו הבעירות ולא כתב שבה' בן מן השמים שדרך הראשונים לקר' בענינים אלו. אבל דא ודאי קשה על הרמב"ן ז"ל לדבריו אם עבר דוד על מ"ע דהחרס תחרימם ועוד בעירות האיק הביא ראוי על מ"ע דישב א"י. ואולי חזר בו הרמב"ן, ולע"ג.

סימן כד. בעיקר הדבר שהחליטו הראשונים שדוד עשה שלא כחורב במלחמת ארם לזכר וצלי הסכמת הסנהדרין קשה לכאורה למבואר במד"ת ובשאר מדרשים שביצוע סורי' הינה ברשות הסנהדרין, ותימה שלא מוזכר בשום מקום שיש פלוגתא בין אלו המדרשות והספרי, והראשונים הכריעו שביצוע סורי' הי' שלא כחורב כדעת הספרי. ומפרשי המדרש היפ"ת ומה"ק נתקשו למח' לא נמלך דוד בתחלה בסנהדרין ותיירו שם זה צדק זה צדק וכלכו שינויי דחיקי ניגחו. אולם יותר מח' יש להקשות מדוע לא שאל דוד באו"ת תחילה. אמנם לפי המבואר לעיל דדוד עשה מעשה עפ"י חזון מה' חו' לק"מ ולא הולך לשאל בסנהדרין ובאו"ת, אלא יען שבאו אח"כ בני ארם בטענה של חורב לכן הולך להשיב להם הלכה ברורה עפ"י החורב. וחו' מ"ש המד"ת שנמלך בסנהדרין והורו שאין לחוש לכריתות הצדק. אבל על שאלת הזמן אם להקדים כיבוש סורי' ערס שיכבוש א"י לא שאל את הסנהדרין כי ע"ז הי' לו חזון מאת ה', וע"ז קאמר הספרי שלא שאל את הסנהדרין ועשה שלא כחורב, לפי שעשה זאת עפ"י הוראת שעה.

סימן כה. פליאה עצומה על דברי הרמב"ם בסה"מ שז' האומות תמו ונכרתו בימי דוד, הלא מקרא מלא דבר הכתוב כל העם היותר מן האמורי וגו' אשר לא יכלו בניי להחרימם וגו', הרי שגם בימי שלמה נשאר מהם. וכן קשה גם על ס' החינוך. — ישב לזה עפ"י ד' החוס' צינמות דאף שמואב הי' מעורב בין האומות מ"מ נקראו מואבים, וכמו"כ אפ"ל דאף שהנשארם מהז' אומות נתערבו בין שאר האומות אפ"ר נקראו בשמם. — אמנם הרמב"ן צ"פ שופטים כ' דאף הו' אומות אם קבלו עליהם

אם היו שם כל ישראל או לא, ותו מדוע שצ"ק רש"י טעמו של הספרי לפי שכבש חו"ל ערס שכבש א"י. ולפי הג"ל אפ"ל דגם רש"י ס"ל כהספרי, אלא שרש"י פירושו קא מפרש, דלפי שבה' שלא כחורב אלא שדוד עשה מעשה עפ"י חזון משמים בודאי עשה זאת בנעל, כמו שמצינו שהעלימה החורב"ק שם עמרם ואמר הכתוב וילך איש מבית לוי צלי לפרע בשמו, לפי שכלך לקחת את דודתו שהיא ערוה האמורה כחורה, ועשה זאת עפ"י הוראת משמים, לכן הלך לעיר אחרת שיבי' הדבר באחכסיה, וכמו"כ בודאי גם דוד לקח עמו רק יחיד סגולה הנכו' דמטמרין גליין להו, וחו' כוונת רש"י ז"ל דלפי שעשה שלא כחורב לכן לא היו שם כל ישראל. — ותו לא קשה מדוע לא חשבו חז"ל דבר זה לפגם לדוד המע"ה דאליבא דאמת לא חטא. וניחא מה שיאמר דוד לי נאה לברך.

סימן כו. ואין להקשות מיעקב אע"ה שיאמר אינו מברך שנשאתי שתי אחיות אף שגם זה הי' עפ"י נבואה כמ"ש האברהם"ק, דשאני דוד שהראה לו הקב"ה אות לעובר ע"י פתיחת השערים שנמחל לו הכל, אבל יעקב אע"ה צדקה פחדא הוה יתיב דילמא נשאר עוד איזה פגם קצת לכן לא יראה לברך, אף שבה' צנבואה וחי' לריך לעשות מחמת שהזכות גדול מהעצירה, אבל גם העצירה לריך לתקן, כי הא דאמרין צמחצמח חטאת חלום צבצת דלריך למיחב חטאת לחטאתו. משא"כ גבי דוד גלי לן קרא על כל הטובה אשר עשה ד' לדוד עבדו ולישראל עמו דנמחל לו גם אותה הפגם כמו שנמחל לישראל מה שאכלו ושחו ציוהכ"פ, אף שעשו ע"פ הלכה וע"פ הוראת הסנהדרין ולא שייך לשון מחל, דאם אין כאן עון אין כאן מחילה וסליחה, אלא ע"כ הכונה דנמחל להם לגמרי ואין לריכים שום כפרה אף לא כהמחצמח חטאת חלום צבצת, ומדמה גם ענינו של דוד לזה דנמחל לו הכל ולכן לו נאה לברך. — אולם למ"ד דכיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש כיון שעכ"פ לא נתקיים כביבוש ארם לזכר התנאי המפורש כחורה דלריך מתחלה לכבוש א"י, לכן לאו שמי' כיבוש.

סימן כז. איברה דהרמב"ן עלמו צס"פ עקב כתב שדוד לא שאל באו"ת וסנהדרין ושהניח מ'

והרמז"ן עלמו מציא דברי רש"י עה"פ הנ"ל ועבדחם וגו' בשביל שצוידים לעובדיהם וסיים וכבר פירשתי סודו וכו', וכבר הזכירנו בהקדמתו שלא להחזון צנסחרות. ולפי"ז יש להבין איך יליף הרמז"ן מדוד מלות ישוע ח"י הלא דוד הלך ממלכות קדושה למלכות עכו"ם. — ואולי דעת הרמז"ן דילפינן מקרא דלחם לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, ולא נזכר שום זמן, והרמז"ן לא הביא הלא כך דוד שכן דרך הפוסקים לקצר בהצאת הפסוקים. — אצל רש"י והתרגומים שהזכירו רק הטעם בשביל שהולך מממשלת תורה לממשלת עכו"ם ע"כ הלא סבירא לכו בהרמז"ן. ול"ק על שיטת רש"י והרמז"ם וסייעתם.

סימן כו. צוה"ק פ' בהרמז"ן מציא דברי רש"י עה"פ הנ"ל ועבדחם וגו' בשביל שצוידים לעובדיהם וסיים וכבר פירשתי סודו וכו', וכבר הזכירנו בהקדמתו שלא להחזון צנסחרות. ולפי"ז יש להבין איך יליף הרמז"ן מדוד מלות ישוע ח"י הלא דוד הלך ממלכות קדושה למלכות עכו"ם. — ואולי דעת הרמז"ן דילפינן מקרא דלחם לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, ולא נזכר שום זמן, והרמז"ן לא הביא הלא כך דוד שכן דרך הפוסקים לקצר בהצאת הפסוקים. — אצל רש"י והתרגומים שהזכירו רק הטעם בשביל שהולך מממשלת תורה לממשלת עכו"ם ע"כ הלא סבירא לכו בהרמז"ן. ול"ק על שיטת רש"י והרמז"ם וסייעתם.

סימן לו. גם אם נימא כדעת הרמז"ן דהטעם הוא בשביל שחז"ל הוא תחת שרי מעלה ע"כ שאין הכוונה שהדר בחז"ל הוי ממש עובד ע"ז, דברי כמה קדושי עליון היו בגלות תחת ממשלות עכו"ם, הלא שהי' בחינה עמוקה נאחזו מזה ידועה, דברי אין זה איסור דאורייתא ולא גרע מלאכול בסעודתם שהחליטו הפוסקים דמשום איבה שרי, ואין מזה הכרח דישב ח"י הוי מ"ע דאורייתא, והרמז"ן לא הביא זאת הלא לחזק שיעתו ולכן אמר בלשון ואומר אני.

סימן לא. תמיכה על השלח"ק שבי' דצרייתא זו כל דבר וכו' מיירי אף בחורבנה מזהבזכר צרישא לעולם ידור אדם בא"י אפילו צעיר שרובה עכו"ם וצב"צ לא היו שם גוים, וזה תמוה דממשניות מקואות מוכה שהיו בא"י גוים גם צב"צ. גם משאר מקומות משמע כן. ואמר הכתוב לא אגרשנו מפניך בשנה אחת וגו' ומכש"כ צבית שני. ומציא דברי רש"י עה"פ הנ"ל ועבדחם וגו' בשביל שצוידים לעובדיהם וסיים וכבר פירשתי סודו וכו', וכבר הזכירנו בהקדמתו שלא להחזון צנסחרות. ולפי"ז יש להבין איך יליף הרמז"ן מדוד מלות ישוע ח"י הלא דוד הלך ממלכות קדושה למלכות עכו"ם. — ואולי דעת הרמז"ן דילפינן מקרא דלחם לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, ולא נזכר שום זמן, והרמז"ן לא הביא הלא כך דוד שכן דרך הפוסקים לקצר בהצאת הפסוקים. — אצל רש"י והתרגומים שהזכירו רק הטעם בשביל שהולך מממשלת תורה לממשלת עכו"ם ע"כ הלא סבירא לכו בהרמז"ן. ול"ק על שיטת רש"י והרמז"ם וסייעתם.

ז' מלות מקיימין אותם ומציא ראי' מהפסוק הנ"ל שהטעם שלמה למען עובד, הרי שדעתו שלא נכרתו צימיו דוד. ואולי פליגי הרמז"ם והרמז"ן גם בזה.

סימן כו. עוד אפ"ל דאין הכוונה שצימיו דוד נכרתו כולם עד שלא נודע זכרם, הלא שהחזיחו עצמם בין האומות. ועכ"ל כן דל"ה הא"ך אפשר שיבי' חיוצ עשה ולי"ת להחרימם. עו"ל דלפי שטיק איבוד הו' אומות ה' ע"י דוד לכן אמרו הלאשן שנכרתו כולם צימיו דוד אף שהמיעוט הנשארים בלבנם סנחריב, הלא שהלשון דחוק קצת. — עו"ל דהלשון תמו ונכרתו לאו דוקא שנאצדו כולם מן העולם, הלא שמתדלדלו ונכרתו ממקומם כמו שפרש"י עה"כ ונכרתה הגשם ההוא וגו' צ"י אמור יכול מלד זה ללד זה יכרת ממקומו ויחיש צמקום אחר.

סימן כז. הרמז"ן ז"ל בזה"מ שינה בלשון, דכאשר התחיל לדבר מחיוצ עלי' לא"י ליחידים אף בזמן בגלות אמר בלשון ואומר אני, דמשמע שאומר כן לפי שיעתו ודעתו. ומדוד כע"ה שאמר כי גרשוני וגו' לך עבד אין ראי' לזמן הזה, דכבר נחצאר שהטעם הוא בשביל שהלך מממשלת החורב לממשלת עכו"ם, כמו שפרש"י והתרגום, ואין משם ראי' למלות ישוע ח"י. — וחזין דהרי"ף והרא"ש והטור והשו"ע שאינם מציאים הדינים שאינם נוהגים בזה"ל השמיטו גם מימרא זו שהדר בחז"ל הוי כעו"ז. — גם דעת הרמז"ם הוא דכל היוצא מא"י לחז"ל הוי כעובד ע"ז מטעם הנ"ל. — וכן משמע גם צ"ס דישאל שחז"ל עובדי ע"ז בטברה הן, ומציא שם הטעם משום שנקראים לסעודת עכו"ם, ופשיטא דגם בא"י אם נקראים לסעודת עכו"ם הדין כן, הלא לפי שחם ח"י מיירי בממשלת החורב לכן סתמו בגמרא ואמרו דישאל שחז"ל עובדי ע"ז בטברה הן. גם הרמז"ם כתב צפיה"מ דאסור לדור צעיר שיש בזה ע"ז הלא דאנוסים אהנו ונחקים בנו ועבדחם שם אלהים מעשה ידי אדם, הרי שאין הטעם בשביל חז"ל הלא בשביל ע"ז.

סימן כח. לשיטת הרמז"ן דהטעם הוא בשביל שחז"ל הוא תחת השמים קשה איך פליג על התנא יונתן בן עוזיאל. ואולי כ' זאת לטעם נוסף על התרגום.

ומדרשים שלא כנשו כמה עיירות עכו"ם בשביל שלא
איסתיעא מילתא.

סימן ב. ועוד שהרי מקרא מפורש כתוב כי תקרב
אל עיר וגו' וקראת אליה לשלום, וכי הרמזין
דאף בז' האומות אם קבלו עליהם שבע מלות החיוב
לקרוא להם לשלום, הרי שישים אופנים שמחוייבין עפ"י
החורה להשלים עם הגוים ולהניחם שם. וקמ"ל
הברייתא דלעולם ידור אדם בא"י אף בעיר שרובה
גוים שקבלו עליהם שבע מלות מלדור בעיר שרובה
ישראל בחו"ל. ולשון עכו"ם דנקט ולא אמר גוים
שומרים ז' מלות לפי שכן דרך הש"ס כדמצינו בכ"מ.
ולפי"ז קשה איך הוליד מהם השלח"ק דמיירי אף
בזמן החורבן.

סימן ג. גם מלשון הברייתא דלעולם ידור אדם
אפילו וכי משמע דרך בעיר שרובה עכו"ם
אצל עיר שרובה מינים וכופרים זה גרוע מעיר
שרובה עכו"ם ואסור לדור בתוכה. — הוכחה מהא
דאמרינן בברכות להפלה אפילו מיל אינו חחר וקו"ל
דפחות ממיל חחר לפי שאמרו הלשון אפילו מיל.
והכא נמי כן. — ולפי"ז אף לדעת השלח"ק שצ"ב
לא היו שם עכו"ם, מ"מ הוצרכו לומר השיעור הזה
כדי לדעת דבעיר שרובה מינים אסור לדור, דצ"ב
היו דווקא שדינם כמינים וג"מ טובא בצימרא זו
גם צ"ב אף לדברי השלח"ק. — ובכל אופן לק"מ
על שיעוט הסוברים דלא נאמרה ברייתא זו אלא צ"ב.
[הערה: שז ראיתי שכתב הקדוש הרמ"ע מפאנו
ז"ל בספרו כנפי יונה חלק רביעי סי' י"ב ח"ל שם
בסוף הסימן ודע כי הדר בא"י בחורבנה דומה כמי
שאין לו אלוקי אצל צנינה דומה שיש לו אלוקי וכי'
ובחז"ל דומה כמי שאין לו אלוקי בכל זמן וכו' ועיי"ש.
וא"כ מבואר גם בדבריו ז"ל שהיסוד המוזכר בברייתא
זו שכל הדר בא"י דומה שיש לו אלוקי ואינו כמו
בחז"ל אין זה אלא צנינה לא בחורבנה שאז אין
חילוק בין א"י לחז"ל וע"ז סובבת כל לשון הברייתא
כולה, וא"כ צריך שסובר ג"כ כשיעוט הסוברים דלא
נאמרה ברייתא זו אלא בזמן הבית]. — ולדינא
יתבאר להלן.

סימן ד. עוד הביא הרמזין רא"י מלשון הספרי
שאמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות. הכ
צ"ס חשיב כמה מלות ששקולים כנגד כל המלות
ולא חשיב הכי דישב א"י. ובמגילה איתא גדול ח"ת
יותר מבנין ציהמ"ק שכל זמן שצריך בן נרי קיים
לא הניחו עזרא ועלה, ולא נקט שגדול ח"ת מישב
א"י, הרי שאין צדק רבוחא. הגם שמה ששקול כנגד
כל המלות אין נ"מ לענין דחיית מלכה אחרת, אבל
אם נימא דיש מ"ע צעלי לא"י הו"ל רבוחא יותר
דשקול ח"ת כנגד שתי מלות בנין ציהמ"ק ועלי לא"י.
— עכ"פ רש"י והרמז"ס הבינו מלשון הש"ס שאין
מ"ע בישיבת א"י.

סימן דה. לא קשה כלל על רש"י והרמז"ס שלא
הביאו דברי הספרי, כי לא הוצא צ"ס
ואפ"ל שהבינו מן הש"ס דאין מ"ע בישיבת א"י
וקו"ל דצ"מ דברי הש"ס עיקר. — גם בשאג"א
לענין הזכרת יל"מ שהוא מה"ת דלא סגי בהרהור,
ומסקין דאף אח"ל דהספרא לא ס"ל הכי נקעינן
כגנ"י שלנו. — דיחוי לתמיכה בעל תורה תמימה על
השאג"א, כי אליבא דאמת לא קשה מידי.

סימן לו. ובאמת אפשר להשוות דברי הספרי עם
הש"ס, ורש"י והרמז"ס שפיר מלי סברי דגם
מהספרי אין רא"י דישב א"י היא מ"ע, עפ"י דברי
הרמזין ז"ל דהמלות שעושין בא"י, אף מלות שאינם
תלויין בארץ, חשובים יותר מבחז"ל. וכן איתא גם
בספרי חכמי האמת. ולפי"ז אפ"ל דמ"ש שקולה ישיבת
א"י כנגד כל המלות הוא בשביל שהמלות שמקיימין
בא"י חשובים יותר בשביל קדושת המקום, ואין הכרח
מדברי הספרי לומר דישבת א"י עומה היא מ"ע.
וא"כ גם רש"י והרמז"ס מלי סברי בהספרי.

סימן לו. לדברי הרמזין דהמלות שמקיימים בא"י
חשובים יותר בשביל קדושת המקום, וכן להיפך
אם ח"ו עוברים שם עבירות חמור הרבה יותר מבחז"ל,
כאשר העלה הוא ז"ל צעמנו, נמצא לפי"ז לשיעוטו
דישיבת א"י היא מ"ע ושקולה כנגד כל המלות, ניחא
מה שכתב הח"א"ס הקדושים כשילאו מן הארץ, אבל

לעומת זאת החוטאים במקום הקודש שהעבירות חמורות שם יותר, אללם שקולה ישיבת א"י כנגד כל העבירות.

סימן ל"ח. אולם אף שברור הדבר דבעל עבירה לא מופטר מלקיים המצוות המועלות עליו, וא"כ ה' מקום לומר דאף בעל עבירה היושב בא"י מקיים מצוות ישוב א"י לדעת הרמב"ן, אין הדבר כן. — ובאבני נזר העלה דמאות ישוב א"י אינה אלא צדיק, והביא רא' מר' זירא, ושוב דחה דברי ע'למו וכחז לחלק בדבדוק גמור היא מצוה דאורייתא ואם לאו הוא דרבנן. — דיחוי לסברתו. — ותו הלא כל עיקר סמיכתיו הוא רק על ר' זירא, ואם הוא ירא ולא עשה מעשה עד שהראו אנן מה נעשה אצרח'.

סימן ל"ט. עוד קשה על הרמב"ן מגמ' פסחים דאמר רב כהנא אי לא נסיבנא כהנתא לא גלאי, הרי שחשב עלייתו לא"י לגלות, ואם ישוב א"י הוי מצוה איך חשב זאת לגלות ועונש. ואף שה' באונם הא' במ"ע קו"ל כפאו ואכל מלה ילא. — גם לדעת הראשונים שאין ישוב א"י מ"ע מ"מ התורה והמצוות שמקיימים בא"י חשבים יותר, ולמה קרא רב כהנא לזה גלות, ולהלן יתבאר מה שיש ליישב דבר.

סימן מ. צידון סברת האבני נזר אם מצוות ישוב א"י היא דוקא באדם לדיק כבר הביא הכלבו תשובת מהר"ם דרק מי שהוא פרוש ונזהר מכל עון ומקיים כל המצוות הנוהגות בארץ ילך שמה, אבל אותם המתנהגים שמה בקלות ראש עליהם נאמר ותבואו ותעמאוו את ארצו, ואינו דומה מורד בפלעין וכו'. ודין זה הוא אף לשונית הרמב"ן. גם החרדים שמביא דעת הרמב"ן כ' דהבאים לא"י ואינם שמים על לב כי הם צריכים המלך אחרי מותם יגרשו משם ככלבים. והעתיק דברי הפרקי דר"א דהמתים הרשעים בא"י יעזרו משם. גם השלח"ק ש' על דברי ר"ח שאין לנו יכולין ליחבר במצוות התלויות בארץ דע"ז נאמר לדיקים ילכו גם וגו' כחז דהמקדש ע'למו ומקיים מה שמחוייב אשרי לו, אבל החוטאים שמה עליהם נאמר ופושעים יכשלו גם. ובמק"א כתב דא"י היא ארץ אוכלת יושבי' ואינה מקיימת הרו"ס לאכול פירות' לבד.

סימן מא. ובחרדים הביא מעשה שה' שגרשו מא"י אדם שער עבירה צלינעא. ומוצא זה גם בשלח"ק. גם היעב"ץ צסידורו מפליג במעלה ישוב א"י והזהיר שלא לחפון לרדוף שם אחרי ההבול שעי"ז מעמאים את הארץ. והחלל ע'למו על שלא עלה לא"י כי לא הכין לידה לנפש כראוי שלא לבוא צהיכל המלך ביאה ריקנית. — גם צוואתו לבניו כתב שיעשו לא"י רק אחר שהשיאו את יו"ת, ויש להבין מדוע לא צוה ליסע עם צניהם וצנוחיהם ולחנכם ולהשיאם שמה. — ואולי צבציל שקשה מאוד הגידול צנים בא"י כמבואר בצרחשית רבה וצפי' רש"י שם.

סימן מב. גם בחשונת מעיל לדקא שהעלה כדעת הרמב"ן התנה חנאי שיה' לו פרנסה מוכנת שמה דעניות מעבירה על דעתו ועל דעת קונו ח"ו, וסוים שכן נהגו שלא ליסע לא"י עם צנים קטנים. ואולי צבציל כך צוה היעב"ץ שיעשו שמה רק לאחר שהשיאו את צניהם. אולם יפלא שלא נסעו אף אח"כ. — ופשיעא דאף לדעת הרמב"ן שיש צישיבת א"י מצוה דאורייתא מ"מ לא נאמרה מצוה זו ליוצרי עבירה, אף שבשאר מצוות גם העוברי עבירות אינם פטורים מהם, כי שונה היא מצוה זו כמו שיתבאר.

סימן מג. כתוב בחורר ושנוי צנצחאים ומשולש צנצחונים דא"י לא ניתנה אלא צנחאי של שמירת החורר. כתוב בחורר השמרו לכם פן יפתח וגו' ואצדתם. ושנוי צנצחאים ציחזקאל על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו ופי' הרד"ק איך תירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה עבד הארץ. ומשולש צנצחונים צהלים ויתן להם ארלות גוים וגו' צעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינאורו. ובכה"ג שהעם מפורש בקרא צודאי דרשינן טעמא דקרא אליבא דכל המ"ד. — ומבואר עוד צמכילתא שא"י ניתנה על חנאי. — ובספרי איתא לאלה תחלק הארץ לפני אנשים כשרים וקדושים. ומלינו צהרבה מקומות צח"ל שחיות הארץ תלוי צקיום החורר, וכן הוא צוה"ק ובספרים הקדושים. — נמלא לפי"ז דעוברי עבירה לא נכנסו צגדר קיום מצוה זו, שזכו נגד רלון הצב"ב.

סימן מד. מלבד זאת הלא איתא לאו מפורש דלא תעמא את הארץ ולא תחטא, ולדעת כמה

ראשונים הם שני לאוין, ומוזן היעז מה שהליתו הפוסקים הנ"ל שלא ישבו בא"י רק יראי ה'.

סימן מה. ויש להחזון צמלות רא"י בשלש רגלים שלא מחבר שום טעם בפסוק והכל חייבין ברא"י ואפ"ה אמר"כ וכי תצאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חרי. ולרש"י שפי' אחרי שאין לבצקם שלם עמי קשה דהא אמרינן לעולם יעסוק אדם בתומ"ל אפילו שלא לשמה. ואף לפי הרד"ק שבי' הטעם לפי שאינו לכבוד אלא לציון, הלא אם לא מפורש בקרא מנלן דטעם מלות רא"י הוא משום כבוד. והמלצו"ם סובר דהטעם מבוחר בקרא דלמען תלמד ליראה, ומנ"ל הא הלא פסוק זה כתיב דמעשר שני. ואף שצ"ס החינוך כ' ג"כ טעם זה, אבל אם אינו מפורש בקרא לא דרשינן טעמא דקרא. — ואפ"ל דמפורש הטעם בזהלים מזמור י' דכ' זבח לאלקים תודה וגו' ודרשו חז"ל בסוכה דקאי על מלות רא"י וסמיק ל"י ולשע אמר אלקים וגו'. — עוד אפ"ל דביהמ"ק היא מג' דברים שניחנו על תנאי של שמירת החורה כדאיתא במכילתא, ומלות רא"י תלוין בביהמ"ק והיו כמפורש הטעם בחורה. — עוי"ל כמו דקיי"ל בנשיאת כפים דכהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו, ולדעת הרמב"ם אפילו עשה תשובה, וילפי לה מקרא דישיע' אף שמורה זו כתובה בחורה עקרו לה הנציחים, ה"נ צמלות רא"י דהפסוק בישיע' מי בקש זאת מידכם גלי לן שמי שאינו יר"ש אינו בכלל מורה זו, והיכא דלא גלי קרא לא גלי.

סימן מז. חולס קשה דהרמב"ם ב' תשובה דייק מהך קרא דמי בקש זאת מידכם מעלת התשובה דאמש ה' זה מוצדל מה' ועושה מלות ועורפין אותן בפניו וכשעשה תשובה נראה לו לכפר עליו. הרי שדייק מפסוק זה על כל המלות, וקשה איך אפשר לומר על כל המלות מי בקש זאת, הלא הרמב"ם עצמו כתב ב' נשיאת כפים דאף לרשע אין אומרים מנע מן המלות. ולשון עורפין אותן בפניו אפשר ליישב שהוא כמש"כ ומשלים לשונאיו אל פניו דפירש"י משלים לו בחייו, אבל הלשון מי בקש זאת אינו מוזן.

סימן מו. ובעיקר הדבר שהמלות שעושה צעודו מולבך בחטאים נערפין בפניו כעיי"ז הוא

צוה"ק. וצוה"כ השו"ע איתא דהחורה שאדם לומד צעודו רשע מוסיף כח בקליפה. והסב"ק כזר האריכו למעניות צזה. והמחל"ל זלה"ה בדרך פקודיך הפליג והחמיר מאד בדרך אלא שבהקדמת ספרו אגרא דכלה הסיק דכך היא דרכה של תשובה מדאורייתא צביעול בעלמא סגי. — ויוזן צזה מה שאומרים ודרך תשובה כורית דל' דרך נראה כמוות, אלא להשמיענו דבשגם לבנו סחוס ואעו"ס הורה לנו הצו"ת עכ"פ להרהר בתשובה ולהתחרע בצנו, כי בהרהור תשובה הוא הדרך שמיצא לתשובה גמורה. — והיש"מ פי' מאז"ל מתוך שלא לשמה צא לשמה, דכשעוסק לשמה מחזיר הכל אל הקדושה מה שהי' בשב"י אלל הסע"א. — ובאור לישירים נתן ענה לזה לומר לשם יחוד. וכ"כ גם החיד"א בהגדה שמחת הרגל.

סימן מח. הדין להנ"ל דמ"ש הרמב"ם שערפין המלות בפניו מחאים עם דברי הצוה"ק וחכמי האמת. חולס קשה מה שהביא ע"ז הפסוק דמי בקש זאת מידכם. ואולי הביא זה רק לסמך בעלמא, או אולי מלא באיחור מקומן דאסמכוהו להאי קרא. — או אפ"ל דהינתן „זאת" קשיית', ודייק מזה דאך בזהא ובמנצ כזה צלי תשובה אין המורה ראו", אבל בתשובה נחבקש לפני הקב"ה. — ולפי"ז הוא הדין בכל שאר המלות ואין חילוק ביניהם לצין מלות רא"י.

סימן מט. מכל מקום שונה היא מלות ישוב א"י דאף במפלגין בשצחח החנו תנאי שכ"ז אינו אלא בשומרי תומ"ל. ועוד דאמרינן בגמרא לא אמר חורה שלח לחקלה, ואין לך חקלה יותר מזו שמעמא את הארץ בחטאיו החמורים שמה מאוד. — והשל"ה כתב שהחמיר על עצמו מאוד צפירות שביעית אף שבי' דרך היחר לפי שכל הצא מחז"ל לא"י ומקיל שם אומר לו הקב"ה למה צאת ממקום פטור למקום חיוב, וסיים שם דכל הנוסע לא"י נוסע צעזיל לקדש עצמו ולקיים המלות אשר שמה. הרי שרק יראי השם לריבין ליסע לא"י ואף הם יחזרו להיות שם יר"ש כפלי כפלים.

סימן נ. האצני חר הקשה על הסדרה דאין מלות ישוב א"י אלא צדיקים מהמדרש שנתירא יעקב מעשו שמה חטמוד לו זכות כיבוד אב וישיבת

ה' אשנא. אלא ע"כ כמבואר, דהשלוש צענאס הוה מדה עוצה וכשיש שלום ברשעים מקבלים ע"ז שבר, אלא שאותו השבר עצמו נעשה להם אח"כ לרועץ. — ויוצן מזה המדרש פליאה אין שלום אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים, דע"י מניעת השלום מהרשעים עוצה היא להם. וכ"כ גם החיד"א צ"י כסא רחמים על אדר"ל. — וזהו שהתפלל משה רע"ה אל תפן אל מנחתם, כדי שלא יהי' להם שום זכות למען לא יוכלו להרע יותר ולהכשיל את ישראל.

סימן נד. ומה"ע נמי נתיירא יעקב מעשו שמת ע"י המלות שעשה בישיבתו בא"י עי"ז יהי' לו כח להחריב יותר. אבל ודאי דישיבת הרשעים בא"י אינו לרצון לפני ה'. — באפיקורסים סילפו את דברי ההפלאה כאלו כ' שהדר בא"י אף אם הוא צעל עצירה, גדול מהמקיים כהח"כ בחו"ל, וזה שקר גמור כמבואר למעיין בדבריו. ובפרט דלא דיבר כלל מעוצרי עצירה. — ובסה"ק דברי יחזקאל קלל בקללה נמרצת המטעים את הבריות ליסע לא"י לילך צעירות לבס. — עכ"פ צ"ח סלקינן דלכל הדיעות אין מלות ישוב א"י אלא לשומרי תורה ומצוות.

סימן נה. צירור השיטות בדיון מלות ישוב א"י, והן ארבע: א) שיטת הרמב"ן דהיא מ"ע מה"ח אף בזמן הגלות. ויש להסתפק לדעתו אם לא נדחה מזהו ז' מפני גזירת הגלות, וחיוצא רמ"א רק על היותו שמה שלא לנאת, וכן נוטה דעת האבני מזר. — גם מלשון הגמ' צבא צהר"א אין יולאין מא"י לחו"ל ג"כ משמע כן. — וגמטו אחר שיטת הרמב"ן הרשב"ץ וצנו הרשב"ש וכמה גדולי האחרונים.

סימן נו. שיטה ב' היא דעת רש"י והרמב"ם דאף צה"ב אין מ"ע בישיבת א"י. וכבר ביארו כמה פוסקים דממה שלא מנחה הרמב"ם בזמין המלות משמע דס"ל שאינה מ"ע. — וכבר נתבאר לעיל דהרמב"ם ס"ל כרש"י דכחצו וירשעו אותה וגר' אינו מזהו אלא הבטחה. — גם רובם ככולם ממנוי המלות לא מנו מזהו ז'. — ול"ע על מ"ש הרשב"ש והכהנ"ג דלדעת הרמב"ם היא מזהו דרבנן, ומנ"ל הא. וממה דאמרו צ"ב אין יולאין מא"י לחו"ל אין רא"י, דשם

א"י. — דיחוי לזה מכמה טעמים, חדא דלא שייך צעשו מלות ישוב א"י דאדרבא מחוייבין אהנו לגרשו. ועוד דקודם מ"ח לא היו רק ז' מלות ורק האבות קיימו כהח"כ מה שעתידין להטעות, אבל על עשו עתידין היו להטעות לגרשו ואיך יעלה על הדעת לומר שמקיים מזהו בישיבתו שמה. וכ' המג"א דאין לעשו חלק בצ"ח. — אמנם לשון המדרש נוחא שפיר דלא אמר שהי' לעשו זכות מלות ישיבת א"י אלא תאמר שהוא צא אלי מכה ישיבת א"י, וזה מתפרש היטב דכבר מבואר לעיל בשם הרמב"ן שהמלות שעושים בא"י חשובים יותר, וגם עשו שמר איזה מלות, ואין הקב"ה מקפח שבר כל צרי'. ואף שמעשיהם אינם ראוים לפני ה' וחסד לאומים חטאת, מ"מ יש להם כח צביל זה ויכולים ח"ו להרע, וכן אמרו בסנהדרין גבי נבוכדנצר, ולכן נתיירא יעקב מעשו, שמה צביל המלות שעשה בא"י יהי' לו כח להרע לו ח"ו.

סימן נא. גם צעמרי שאמרו חז"ל שע"י שהוסיף עיר ישראל זכה למלוכה, היחא בתנודב"א שאחאצו בנו הביא רל"ב בני מלכים עובדי ע"ז והושיצו תחת ידו ונעשו כולם יראי ה', וזה פלא הלא עמרי ואחאצו היו עו"ז ואיך נעשו בני מלכים אלו יראי ה'. — ואפשר דלפי שידעו שכל קיום ממלכתם הוא צביל שהוסיפו עיר בא"י, וזכות זה הוא רק אם תושבי' הם יראי ה', דעוצרי עצירה המטמאים את הארץ אין זה זכות אלא חוב הוא לו, ולכן השתדלו שיהיו אותן בני מלכים יראי ה'. אולם מוטב ה' להם אלמלא לא ה' להם זכות זה, כי עי"ז החריבו את העולם ונענשו אח"כ בצבדון נורא ר"ל.

סימן נב. ועפ"י מוזן המשל בתנודב"א שמדמה את עשו וירבעם ועוד, לאחד שמאל אצידה וכו' שלפוס ריהבא אין המשל דומה לנמשל. אלא שהקב"ה משלם שבר כל צרי' אף שינחם עי"ז רעה יותר.

סימן נג. ובמס' ד"א היחא גדול השלום שאפילו עו"ז ויש שלו' צנייהם וכו', אף כי מבואר להדיא צמשה סנהדרין כינום לרשעים רע להם ורע לעולם וכן צ"ח צח"ל שהשלום אצל הרשעים רעה היא, ואמר הכחוש יתפרדו כל פועלי און, ומשנא"ך

לרמזין ורשצין, אי"כ אפ"ל שביא אף דעת יחיד כדרכו ולי' לא סבירא לי'. — ואולי סובר כדעת האחרונים דבעשה לריך לקיימה אפילו אם יש ספק ח' מני אלק, משא"כ ספק איסור לא אסרה תורה. — ואפ"ל הסברה לחלק דבס' איסור אף שיתבאר שבי' אסור מ"מ אונסא כמאן דלא עבד, אבל ספק קיום עשה אם יתבאר שריך לקיימה ודאי דלא שייך למימר אונסא כמאן דעבד. והאחרונים פלפלו הרבה בדבר.

סימן סא. ולפי"ז אפשר דסובר החרדים שיש לקיים מצוה זו אף אם היא לדעת יחיד, ואולי בשביל כך אסף כל הדעות אף שרוב הראשונים חולקין בזה. — ומה שהפליג כ"כ בשבח ישוב אי"י הוא בשביל גודל קדושת ומעלת המקום, ואף גם זאת הזכיר שאין הדברים אמורים אלא באיש ירא וחרד לדבר ה'.

סימן סב. שיטה הג' היא שיטה ממוצעת דזכ"צ בוי ישוב אי"י מצוה, אבל בזמן הגלות שוב אין מצוה לדור בא"י. — דעת הריטב"א דאף הלאו שלא לשב למארים אינו בזמן הגלות דכל חו"ל אחד הוא, אמנם לא נראה כן דעת הראשונים. אבל גזירת הגלות הרי מצוה צקרה. — גם דעת ה"ס נראה לחלק בין זכ"צ לזכ"ז. — ובמגילת אסתר כ' דגם הרמב"ם סובר כשיטה זו, אך נדחו דבריו. — פליאה על המעיל דקה שכתב דחילול לחשוב שהמלות זמניות, הלא כמה וכמה מלות ישנם שאינם נוהגים אלא בזכ"צ.

סימן סג. והגרי"פ דפי' יסל"מ על משניות העלה דעת הרי"ף והרא"ש והעור דמלות ישוב אי"י לא שייך בזכ"ז מדלא התירו בזכ"ז לכתוב אונו בשבת. — פלפול בדיון זה דכותבין עליו אונו אפילו בשבת. — אמנם אף אם נימא דאף בזכ"ז שייך כך דינא דכותבין עליו אונו מ"מ אין ראוי משם למלות ישוב אי"י דבקנין בית שמגרש העכו"ם מא"י מקיים הלאו דלא ישוב בצורך ולא תחנם.

סימן סד. גם ה"ד אפרים כתב לענין סעודת חינוך בבית בחו"ל שדעת כמה פוסקים הוא דזכ"ז אין מצוה לעלות לא"י, הרי שמצוה מדבריו שדעת כמה פוסקים היא כשיטה זו. — עוד כתב שם ה"ד

הטעם הוא משום שמפקיע עצמו מן המלות כדפי' הרשב"ם. — מ"מ כמה פוסקים סברי דהרמב"ם וסויעתו שלא מנאו ישוב אי"י בזמני המלות סברי עכ"פ שהיא מצוה דרבנן.

סימן נז. דיחוי לסברה השד"ח שדייק דדעת הסמ"ג דאין איסור ללאת מא"י לחו"ל מהא דאסרה התורה לשב למארים וסובר דרק בדרך הזה אסור, כלומר מא"י למארים, אי"כ משמע דמא"י לשאר ארלות מותר ללאת מה"ח. — אמנם אין ראוי משם דאף אם נימא דאסור ללאת אף לשאר ארלות שפיר אינטריך קרא לאשמעינן למארים יש עוד איסור נוסף דלא תשוב. — וגם דבעל עבירה שאינו במלות ישוב אי"י שהדיון הוא דלריכין לגרשו מ"מ למארים אסור לגרשו שלא יעבור עוד בלאו דלא תשוב.

סימן נח. גם בחשו' מעיל דקה שכתבתי במלות ישוב אי"י מ"מ כתב דאם מתפרנס מניגב כפו ובא"י ילערך להתפרנס מן הדיקה לא יסע לא"י. — גם הרי"ק הרמ"מ מוויטעבסק זל"ה הזכיר הנוסעים שיכינו להם מקור פרנסה ערס בואם שמה. — גם מלשון הש"ס בזכ"צ משמע דמי שריך להתפרנס ע"י אחרים אין איסור ביאתו מא"י. — והחת"ס הביא דברי המעיל דקה וכתב ע"ז שמתקו דבריו לחיד, אלא שלא הביא סיוס דברי המעיל דקה מה דמוסיק שאין לו הכרע בזה, ומשמע דהחת"ס החליט כן להלכה.

סימן נט. לפמ"ש הפוסקים דעל מלות ל"ח לריך לפזר כל ממונו משא"כ במ"ע אי"ל לפזר כל ממונו אי"כ י"מ עוד כמה שיש ל"ח לשב למארים. ואף לדעת הרמב"ן שהיולא מא"י לחו"ל עובר בעשה מ"מ מחמת עוני מותר ללאת, משא"כ למארים אסור ללאת אפילו אם יבוא לידי עניות. ונדהה סברה השד"ח. — אלא הסמ"ג בלח"ה לא ס"ל דישב אי"י הוי מ"ע מדלא מנאה בזמני המלות. ובחומת ישרים כתב דדעת הסמ"ג כשיטת רבינו חיים כהן, שיבואר להלן.

סימן ס. איברה דו"ל דאף החרדים שהעתיק שיטת הרמב"ן מ"מ אין ראוי שסובר כות"י, שהרי כתב בלשונו שמי"ע מה"ח לדור בא"י הוא מתרי"ג

— אלא שחמיכה המכריזת והשליח על רח"כ דאין אפשר לעל מלוא חשוכה בשביל שקשה לקיים מצות התלויות בארץ אפשר לתקן ברווחה, וסרה תמיכה.

סימן סח. ראשית נראה דלאו כל הזמנים שוין, וזימי רח"כ ואף זימי המצוות קשה הי' לקיים מצות התלויות בארץ, כמפורש ואלא מדבריהם. וזימי מהרי"ט והשליח לא הי' זה דבר קשה, וסבר רח"כ דאין להביא עצמו לידי נסיון. — אולם יותר מזה חש ר"ח על כל המצות והאיסורין שהם חמורים בא"י יותר מבחו"ל, ומדויק זה בלשוננו שבי' וכמה עונשין שאין לנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם, ועם זה הוא נוסף על הענין שקשה לקיים המצות התלויות בארץ. וכבר נתבאר לעיל דהעונשין בא"י הם חמורין הרבה יותר מבחו"ל, וגם דהיכ"ר מתגבר שם עפי'. — ביאור דברי הרמ"ט מפאנו בעש"מ על הפסוק יגער כי כך השטן הצוחר בירושלים.

סימן סט. והנה להשיבה דאין ישב א"י מ"ט מה"ח אלא שהמצות חשובים שם יותר יש לחקור אם מחויב להביא עצמו לידי חיוב, וכבר האריכו האחרונים בזה, ודעת הרבה מהם שלא ענישין על מה שלא הביא עצמו לידי חיוב קיום המצוה רק במצות ליציאת.

סימן ע. תמיכה על המקו"ה שבי' לענין ציטיל חמץ שאינו ידוע דאי לאו דמדאורייתא ציטיל בעלמא סגי הוי אמרין דלריך לחזור לקיים המצוה בדאמרין בשלות הקן, וכבר העיר ע"ז המהרש"ם דשאני שלות הקן דכתיב ב"ש שלח תשלח, וביותר תמוה דאלו הי' בזה חיוב דאורייתא אף צי"ד של מטה כופין ע"ז, ומה גם דאפילו צדיני שמים לא ענישין על שלא הביא עצמו לידי חיוב קיום המצות אלא צידון ריתחא.

סימן עא. וחו' דאף להפקיע עצמו מן המצוה דאיסור מדינה ואפ"ה אין בזה איסור דאורייתא, — כמה ראיות דאיסור הפקעה מן המצות אינו אלא דרבנן, ומכש"כ היכא שלא עשה מעשה להפקיע עצמו מידי חיוב, ובכגון זה גם צי"ד של מעלה לא עניש אלא צידונא דריתחא. — אמנם במס' ע"ז משמע דבקרקע א"י הוי הפקעה מן המצות איסור דאורייתא.

אפרים דמ"ש כל הדר בחו"ל וכו' אינו אלא בזה"כ. — גם המהרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה הביא מש"כ הרמב"ן עה"ח דמחמת מצוה ישב א"י וכול בעל לכופף את אשתו, וכחצ ע"ז דנראה שמ"ע זו לא חל רק בזה"כ דכתיב וירשתם אותה וגו'. אמנם זה תמוה דבסה"מ כתב הרמב"ן להדיא דהוי מ"ט אף בזה"ז. — מ"מ הראנו לדעת דהרבה ראשונים וגדולי אחרונים סברי לחלק במצוה זו בין זה"כ לזה"ז.

סימן סה. שיטה ד' היא שיטת רבינו חיים כהן דעכשיו אין מצוה לדור בא"י משום דאין לנו יכולין ליזהר במצות התלויות בארץ. — המהרי"ט במס' כתובות כתב דלית דחש להא דר"ח. אולם בתשובותיו כי שמאל בהגהת מרדכי דמעטעם סכנת דרכים אין לכופה ומסיק דלפי"ז מ"ש בתוס' דעכשיו אין מצוה לדור בא"י הגהות תלמיד הוא. וזה פלא דא"כ כל ספרי הש"ס שצידינו משוכשין הן. — ומה שהביא רא"י מהג"מ דהעטעם הוא משום סכנה אינו סותר למ"ש בתוס' ואפ"ל דתרווייהו איתנהו. — גם המצ"ט אצ"ו של המהרי"ט הביא תשובת רח"כ מהמרדכי וגם דבריו שבתוס' ולא נסתפק שניהם ממקום אחד ולא מרח"כ. — ועכ"ל שלא הי' אז לפני המהרי"ט תשובת אצ"ו המצ"ט ז"ל, דאלו הוה ידע צ"י לא הי' כותב קנ.

סימן סו. ומה שה"ר המהרי"ט מהר"ם והרא"ש שלא הביאו דברי הר"ח ודיקן מזה דלא אמרם רח"כ זה תמוה, כי הר"ם והרא"ש לא הביאו דבריו משום דלא ס"ל כוונתו כאשר נתבאר. — ובתשובת מהריב"ל מביא דברי רח"כ והוחלט צעניו שזה דעת התוס'. גם השליח והרבה אחרונים הביאו כך דר"ח ולא נסתפקו מעולם שהן הן הדברים של רח"כ. — וחו' דכמה גדולים וקדושים הגיבו כל הש"ס ולא העירו כלום ע"ז. ותימה על המעיל לזקק ועוד אחרונים שנמשכו בזה אחר המהרי"ט.

סימן סז. להבין מאי דוחקי' למהרי"ט לשבש הספרים אפ"ל דדברי הר"ח היו צעניו תמוהים לכן כאשר מלא חשו' רח"כ בהגה"מ תלה דבריו בתוס' באיזה תלמיד, וכונתו דהתלמיד עשה בעצמו של דבר.

חידוש, דכבר נתבאר שדעת הפוסקים דהא דענשין בעידן ריתחא הוא רק במלות לזית ומנ"ל למילף שאר מלות מיני'. ובפרט לחייב לדלג על הערים דרך ימים ונהרות. — וגראה דאין כונתו לדמות ממש נסיעה לא"י לזית דענשין בעידן ריתחא, שהרי הוא ע"מ לא כחז זאת בכל שאר המקומות כשפליג בשיבת א"י, אלא שהביא רא"י ממלות לזית עד כמה לר"ך האדם להדר במלות אף אם לא נתייב בה מדין תוכ"ק.

סימן עה. רא"י ממוס צבור דהיכא שיכול לבוא לידי תקלה מותר להפקיע מן המלוה. — דמיון לזה מה שאמרו כל הנודר נקרא רשע, אף להנודר חל עליו ל"ח ועשה מ"מ נקרא רשע, משום שלפעמים יוכל לבוא לידי תקלה, מלוה להפקיע ע"מ. — וא"כ אין חימה על הר"ח שפסק דאין מלוה בשיבת א"י או אפילו אם יש חיוב בדבר מותר להפקיע לפי שיש לחוש עוצה לתקלה.

סימן עו. יבואר באריכות דאין סתירה בדברי ר"ח שבחוס' וצין תשובתו שהוצא בהגהות מרדכי. — הכה"ג כתב בשם התומת ישרים דגם לדעת ר"ח חושבי א"י אינם רשאים ללאת משם, אולם בפנים התומת ישרים כתב זאת רק בלשון אפשר, משום דקא קשיא לי מגמ' כתובות בההיא גברא דנפלה לי יצמה צי חזאה, שזה ה"א אחר החורבן.

סימן עז. אבל באמת לא קשה מגמ' הני"ל, דעכ"ל שרמ"כ מחלק בין איש זדיק וישר לסתם בני אדם שעלולין לחטוא, ופשיטא שאלל זדיק לא שייך כך חששא דרמ"כ ופסיר הוי מלוה בשיבתו צא"י. — כמה ראיות דלא אמרינן בכה"ג לא פלוג. — ומה שסתם רמ"כ דצריז וכתב בחוס' שעכשיו אין מלוה לדור צא"י, לפי דשם מיירי בדין אם צ"ד יכולין לכופה ולהפסיד כתובתה. ודבר המסור ללז לא נמסר לצ"ד שלמטה.

סימן עח. גם מדברי החוס' מוכרע כן, שהרי בתחילת דבריהם שסתמו שמשום סכנת דרכים אין כופין ע"כ אין כל המקומות בכלל, וכוונתם על

ןומצואר כ"ז באריכות בקונטרס שלש תשובות. — ולדינא באיסור אחרוני שביעית אין נ"מ אם איסור ההפקעה הוא מדאורייתא או מדרבנן. גם איסור אחרוני המורכב מא"י הוא חמור יותר מאחרונים מורכבים של חו"ל. — ואיסור ההפקעה ממלות בקרקע א"י הוא דאורייתא מכמה טעמים, אף דבשאר מלות אין איסורו אלא מדרבנן. — ופשיטא דהדר צה"ל פטור ממלות התלויות בארץ, ולא שייך צ"י איסור דהפקעה ממלות, ופשיטא גמי דאין עליו חיוב מה"ח להביא ע"מ לירי חיוב. — ועכ"פ קשה על המקו"ח שכתב לר"ך להדר להביא ע"מ לירי חיוב. והגם שיש ליישב בדוחק מ"מ נראה דהמקו"ח כתב זאת רק לתרץ קושית החוס'. אבל לשיטת הרא"ש והעור וסיעתם שכן הוא גם דעת רש"י דעובר אף בחמץ שא"י חו"ל לדרוק בהמקו"ח. — ולפי"ז ל"ק גמי קי' בהמחש"ס דשאני שלוח הקן דכתב צ"י שלח חשלה צ"פ, דזה הוא דעת רש"י, ואולי לא סברי החוס' כך ומצי סברי דכן הדין גם בכל שאר המלות.

סימן עב. עוד כמה ראיות דמה שאמרו שר"ך לחזור לקיים המלוה וענשין בעידן ריתחא הוא רק במלות לזית. — ודעת כמה אחרונים שגם בשאר מלות הדין כן, ויש פנים לכאן ולכאן. — ועיין עוד לעיל סימן ח.

סימן עג. גם בשלה"ק צענין צרכה המלות מצואר דאין חיוב לקנות שדה לקיים המלות התלויות בה. — גם אמרו חז"ל לא ניתנה קרקע אלא לצעלי זרוע ופרש"י אין ראוי לקנות קרקע, ואלמלי ה"א החיוב להדר אחר קיום המלות לא שייך לומר לשון זה. ואם אין מוטל חיוב זה על היושבים צא"י פשיטא שאין לחייב צזה היושבים צה"ל. — המהרש"ס מביא מאמר המדרש דמשמע שאין חיוב לחזור אחר שום מלוה זולת השלוש. אלא שאפ"ל דנשתנה השלוש צזה דבשאר מלות לר"ך לקיימם רק אם באו לידו, אבל אחר השלוש לר"ך לדרוף. או אפשר לחלק דבשאר מלות אינו מחויב לילך למקום אחר לקנות המלוה, אבל בשלוש נתייב לערוך על כך דכ' בקש שלום ורדפהו אפי' ממקום אחר.

סימן עד. אמנם במק"א בשלה"ק צענין קדושת הארץ מדמה נסיעה לא"י לחיוב לקנות עלית, וכוה

מלשכר, ולכן ס"ל דעכשוו אין מלוא לדור שס. — וכע"ז אמרו במלות יבוס עכשוו שאין מתכוין לשם מלוא וכו'. — ולפי שהאדם יראה רק לעינים לכן אין לביד להורות שהיא מלוא. אבל מי שכוונתו ראוי לש"ש מקיים מלוא בישיבתו בא"י.

סימן פ. ולפי"ז אין קושי על רח"כ מהבוא גברא דנפלה לי יצמה, דאפשר שהכיר בו ר' חנינא שאדם כשר הוא ומקיים מלוא בישיבתו בא"י. — והתומת ישרים הבין מדברי רח"כ דלא מחלק בין גברא לגברא ולהכי קשיא לי מעובדא דהבוא גברא, ודחק ליישב דאפשר מחלק רח"כ בין עלי לא"י להבוא משם, אולם חילוק זה הוא נגד לשון החוס'.

סימן פא. אמנם בעיקר הקושי של התומת ישרים על רח"כ לכאורה עובא הוב מלי למיקשי מעובדא דר' אסי בקידושין שפסק לו ר' יוחנן דאסור ללאת. — המהרי"ע בחידושי לקידושין פלפל בדבר והעלה דרב אסי אסור הי' לו ללאת משום שהי' כהן, דהל"ה מדוע לא יחי' מותר לו ללאת הלא לא ה"ל חלה לקראת אמו ולא להשחק. ומה שאמרו בגיטין דרבנן הוו מופטרי בעכו, הוא מפני שהחמירו על עצמם. ותיורו' אינו עולה ופה דמבואר שם להדיא איסורא בלשון משום דאסור ללאת מא"י לחו"ל. — ויותר תמוה דהביו רבנן שיאזו לחו"ל הא"ך עברו על איסור זה. ועכ"ל שם היו בני חו"ל. — והנהי חכמים שהלכו ללוותם אף שזה אינו אסור מ"מ כיון שילאח מא"י לחו"ל אסור לכן החמירו על עצמם. — יבואר דלא קשה מה שאמרו הלשון אסור, דמאינו לשון איסור אף במה שאינו חלה ממדת חסידות.

סימן פב. ולפי מה שנחבאר דעת התומת ישרים הוא שרח"כ החליט בחוס' דאין מלוא לדור בא"י ולא חילק בין גברא לגברא קשה להבין מדוע נחשבתו בבהג"מ נחן טעם דעכשוו הדרכים בסכנה, ומה נפ"מ בסכנה או לא. והני תרי טעמי מחזי כי סתרי להדדי. — מעשה י"ל דגם המהרי"ע הבין כן בדברי רח"כ וכיון שבלא"ה נראו צעיניו דברי הר"ה בחוס' כחמוהים לכן דחה דבריו שבתוס' מפני דבריו שבהג"מ, וכתב דהנחת תלמיד הוא. — וכ"ז הוא רק לתרץ אמאי

הרוב — והגם שהנהג"ג ס"ל בדברי החוס' לא פלוג, אבל התומת ישרים בעלמו לא ס"ל כן, גם לא מסתבר כוותי' וראיותיו הית' להו פירכא — וא"כ למא לא נוכל לפרש גם בדברי הר"ה שכוונתו על הרוב, ובפרט ש"ל דבעיקר הדין דכופין סובר שאינו נוהג כלל מפני שהוא דבר המסור ללב שלא נוסר לביד, ורק הטעם שכתב בשביל שאין יכולין ליחבר אין מלוא, זה קאי על הרוב. והרבה מלינו בש"ס ופוסקים שסתמו דבריהם אעפ"י שכוונתם על הרוב. — ובכלל להעמיס בדברי הר"ה שאף בלדיק תמים ליכא מלוא כלל בישיבתו בא"י, היא מילתא דחמי' ומופרך ממנה מקומות, ואין ספק דעתו שכלל לפי מה שהוא אדם. [הערה: והלא אף בנדרים ושבועות שאיסור חמור הוא אף בשבועת אמת ולמדו זה חו"ל מקרא כמבואר למעלה (סי' ע"ה) מ"מ מבואר במד"ר ובמ"מ ובשאר מדרשות פ' מעות חו"ל ח"ל הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אהה רשאי להשבע אלא"כ יש כך כל המדות האלו את ה' אלקיך חירא שחבא כחותן שנקראו ירמי אלקים אברהם אייב ויוסף וכו' ואותן תעבוד אם אהה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במלות ואין לך עבודה אחרת לך נאמר ואותו תעבוד וכו' תדבק וכו' אם יש כך כל המדות האלו אתה רשאי להשבע, ואם לאו אין אתה רשאי להשבע. מעשה צינאי המך שהיו לו שני אלפים עיירות וכולם נחרצו בשביל שבועת אמת וכו' יעיי"ש. והרי שאף בנדרים ושבועות שאסור אף אם הוא אמת שג"כ הטעם בשביל שלא יבוא ח"ו לידי מכשול כמבואר בגמ' וחששו כן בכל סתם בני אדם מ"מ מי שהוא ירא שמים כ"כ כמו אותן שהעיד עליהם הכתוב וגם מפנה עצמו לתורה ועבודה בצופן שאין לו עבודה אחרת חו לא חיישין אלא למכשול בנדרים ושבועות ומכש"כ שאפשר לומר לדעת ר"ה שחשש למכשול בסתם בני אדם ישיבתם בא"י, מ"מ יחידיו סגולה ועובדי ה' באמת כח"ל שאני].

סימן עט. גם יש סברה לומר שהר"ה סובר כשיטת רש"י והרמב"ם דאף בזה"כ אין מ"ע בישיבת א"י אלא שהמלות חשובין שם יותר. ולפי"ז בזה"כ שהיתה השפעת הקדושה בא"י הי' מעלה גדולה בישיבת א"י, אולם אחר החורבן קרוב יותר להפסד

אלא החוס' עצמם כחצו טעם זה צריש דצריכס, וא"כ הו"ל להפסקי חוס' להביא את דברי החוס' בתחלה. — עוד שקו"ע בדברי הגשמת כל חי מה שאל להגיל את המהרי"ט מקושייתו של החיד"א ביוסף אומן. וכ' הנכ"ח דגם דעת הצה"ג שכל דבריו דברי קבלה הוא כדעת הר"ח, וא"כ הר"ח לאו יחידאה הוא.

סימן פו. בגוף הדין דמלות ישוב ח"י בשו"ע לא מוזכר כלום, לא מחיוב הדירה ואף לא מאיסור הליאה. גם הר"ף והרא"ש השמיטו הצריחת דלעולם ידור אדם בא"י, אבל הדינים דהכל מעלין ואין מוליחין הביא, וגראה דאעפ"י שאין צוה חיוב מ"מ עשו חקנה שלא לעכב הרואה לעלות. — אולם יש להבין מדוע השמיטו הסוגיא דאין יולחין מא"י לחו"ל דנ"מ עוצב דין זה לכמה ענינים. — ואין ראוי ממה שפסק בשו"ע דמותר להפליג בספינה בע"ש לעלות לא"י דהוי דבר מלוא, דהא אפילו למו"מ הקילו להפליג בספינה. — ועוד מלשון הב"י שבי' דמכל מקום העולה לא"י חשיב מלוא לענין להפליג בספינה, מהא גופא משמע דאין עלי' לא"י מלוא כשאר מלות, דאליה למה לי' לפרע עלי' לא"י, הא פשיטא דלדבר מלוא מותר להפליג. — ול"ע למה השמיטו הכ' דינא דאין יולחין מא"י לחו"ל.

סימן פז. גם בעושי"ע הלי חוב"מ צענין יליאה מא"י לחו"ל פסק דלעיל אסור מפני שיאל שלא ברשות, ומקורו בגמרא מו"ק דלשוע הוי שלא ברשות ואף לפי הוכחת הרא"ש שם משמע דכשיש אחי אורח ציולתו אין איסור צדבר, וזהו לכאורה היפך הסוגיא דצ"צ אין יולחין מא"י לחו"ל, ומדוע השמיטו דין זה.

סימן פח. וי"ל דהנה הרמז"ם כי דאף שמוחר לאלת מא"י לחו"ל אם המעות ציוקר מ"מ אינה מדה חסידות וביא ראוי מלימלך מחלון וכליון שנענשו. ומקורו צברייחא שם. והקשה הלח"מ דלשון הצריחת וכן ה"י רש"י אומר וכו' משמע שביא ראיה דלעיל דלכך נענשו מפני שאלו ליקח וילאו שלא כדין. — אמנם לפי מה שכתבו הפוסקים דלשון וכן לפעמים משמע סייעתא ולפעמים רבותא, נראה דגם כאן מוסף אדלעיל. — ולפי"ז אפ"ל דהרא"ש

דחקי' למהרי"ט לחוקמי דהגהת תלמיד הוא, אבל הרבה פוסקים מציחין השתי מימרות דרמ"כ ולא ראו צוה שום סתירה. — גם אפשר דסברי שרק לרווחא דמילתא כחצו הטעם דסכנת דרכים, כלומר אף לדעת החולקים צוה שאמר שאין מלוא לדור בא"י מ"מ עממא דא ודאי איתא אף לדעת החולקים.

סימן פג. ואפשר עוד להעמיס כונה אחרת צדברי הר"ח עפ"י דהה"ד שהפליג מאד צמעלת ישוב ח"י ומ"מ כתב דזה תלוי צמצב הזמן אם אפשר לקיים שם תורה ומלות צלי שום מפריע. וכע"ז הם גם צדרי השלה"ק והיעצ"ן ז"ל. וחזינן מזה שחלוי צמצב הזמן והדור. — ולפי"ז אפ"ל דמ"ש רח"כ דצוה"ז אין מלוא לדור בא"י אין כונתו על הזמן אחר החורבן אלא על זמנו ודורו שהי' קשה אז ליחבר שמה צמלות התלויות צארץ והעונשין. — ראוי לדבר מלשון החוס' שם לעיל מיני' דצוה"ז אין כופין משום סכנת דרכים, וכחצו כולם דצוה"ז לאו דוקא אחר החורבן, כי אפילו צזמן הביא לא היו כופין היכא דהי' סכנה.

סימן פד. קלת הוכחה לסברא זו מלשון החוס' שבי' ובי' אומר ר"ח וכו', וכ' הב"י דלשון הי' אומר המוזכר צפוסקים משמע שחזר צו אח"כ, והשד"ח הביא חצילות ראיות להיפך והעלה שאין זה צהחלט, וכאן א"א לומר שחזר צו רח"כ דא"כ מה נפ"מ להודיענו מה שהי' אומר. אבל לפי הנ"ל יתכן הלשון הי' אומר, שרק על דורו חזמו אחר כן. — אולם כל הפוסקים לא הבינו כן צפי' צדרי הר"ח וס"ל דמ"ש צוה"ז קאי על אחר החורבן.

סימן פה. גם החיד"א צספרו יוסף אומן עמד על תמיכת המהרי"ט, וגם דעתו נוטה ליישב דעת הר"ח הוא דלגצי לדיק מלוא היא. — וציוסף אומן שם תמה על המהרי"ט שבי' דהגהות תלמיד הם, הלא נכללו הצברים צפסקי החוס' שחיצום אי' מהראשונים. — תמי' על הם' נשמת כל חי דוימא שגם פסקי החוס' הם הגהות תלמיד, וזה א"א להבין כלל. — דיחוי לסברת צעל נשמת כל חי דאף צפסקי החוס' הביאו צדרי רח"כ מ"מ אפשר מטעם סכנת דרכים, דא"א שכרי צחוס' לא מוזכר טעם דסכנה צבי ר"ח,

בחור"ל וכו' חלל מפני שסתם חור"ל אין חכמה ויראה חטא מזוין זה, הרי דלא מחלק בין איי לחור"ל חלל אם המקום הוא מקום של תורה ויראת חטא דיו בח"י. ואף כי שיטה חדשה היא מ"מ נראה דסובר כדעת רש"י והרמב"ם דאין בישוב איי מ"מ, דחל"כ איכא טעמא בישיבה בא"י משום מ"ע דאורייתא. — וכן משמע גם מדבריו שדעתו כשיטת הסוברין דכל המימרות שצ"ס צענין דירת איי נאמרו על זה"צ. — ולפי דבריו אפ"ל דמכ"ט זכו התנאים כשצאו לחור"ל, דאף שבי אחר החורבן מ"מ בא"י הי' אז מזוין בתורה וחכמה ויראת חטא, ושקולה הישיבה במקום קודם ככל התורה כולה. — איברה דגם המאירי העתיק הדיו דהכל מעלין, ונראה דמחלק בין שאר הדינים להכל מעלין כהר"ש והטור כמו שנתבאר לעיל.

סימן צב. וכתב המהר"י"ט צ"ס רבו מהר"ר שלמה סאגוס ז"ל דהר"ש אזיל כשיטת הרמ"כ ולכן סבר דמי שגדר לעלות לא"י יש לו התרה. ודחה דברי רבו דדברי הר"ר בתוס' הם הגהות תלמוד. — אולם כל העומים שצטורס חלק המהר"י"ט על רבו המהרש"ס אפשר ליישבם ברווחא, אי"כ אין הלכה כתלמוד במקום הרב שדעתו דהר"ש סובר כשיטת רמ"כ.

סימן צג. יצואר דרך עובדא בשלבי כתובות מהבוא גברא דנפלה לי יצמה בחור"ל הוצא גם בירושלמי מו"ק ושם מצואר דהבוא גברא הי' כהן ומה"ט לא הניחו ר' חנינא ללאת לפי שגזרו עומאה על ארץ העמים, ולפי"ז סרה סברת החומת ישרים שילא לחלק בשביל זה דעת הר"ר בין החיוב לעלות ובין האיסור ללאת. ואדרבה משם ראוי דבשאר כל אדם אין איסור ללאת. — ואף כי בצבלי לא מוזכר שבי כהן מ"מ דוחק לחדש פלוגתא במציאות. — ואפשר שהר"ש והטור הוכיחו גם מעובדא דרז כהנא בירושלמי דרכות דאין איסור צליאה מא"י. — דיחוי לסברת היעב"ץ דלכן ילא משום שלא הי' דורו מוכשר לקיום התורה בא"י, דא"א לומר הכי ממכה טעמים. ועכ"ל דאין איסור צליאה מא"י.

סימן צד. יצואר הדיו דגזרו עומאה על ארץ העמים ואיסור הליאה לכהנים מא"י לחור"ל צרי"ק

והטור לשון וכן קשיתייכו דאי מיירי צה"י האין מייתי ראיח מאלומלך שכיב בזמן שלא היה גלות, ולומר דמשמיטנו מדת חסידות כהרמב"ם לא סבירא לכו, ואפילו ס"ל לא משמע לכו לשון רצוחא על זמן הבית יותר מזמן הגלות. ובאמת גם הרמב"ם אף שהעתיק כך דאסור ללאת מא"י אין ראיח שסובר דין זה אף בזמן הגלות.

סימן פט. אמנם הר"י"ק הביא מימרה זו וס"ל דנוכח אף צה"י. — ומיסתבר דסובר דאף בלי הראי' מאלומלך אסור ללאת מא"י מטעם דמפקיע מן המלות. — או י"ל דמהאי עובדא דשלבי כתובות דר' חנינא אמר להבוא גברא דנפלה לי יצמה שאסור ללאת לחור"ל, משם דייק הר"י"ק דאף צה"י אסור ללאת. אבל לסברת הר"ר אין ראוי משם, דיחידי סגולה גם הוא מודה שלא ללאת. — ואין להקשות למה הביאו צרייתא הראי' מאלומלך, דדרך הש"ס להביא פסוקים לאסמכתא בעלמא, כמבואר בהקדמת הרמב"ם לפיכ"מ וצפרישה על העוה"ר. — ובדרך זה אפשר ליישב דברי הרמב"ן שהביא ראוי מדוד שאמר כי גרשוני וגו' אף שבי' אז מלכות קדושה ויש חילוק בדבר, חלל דהרמב"ן צריחא לי' כך דינא דהיא מ"ע דכתיב וירשם אותה וגו', וגם דכור בחור"ל הוא כעו"מ משום שחור"ל הוא תחת השמים, והקרא דדוד הביא רק לאסמכתא בעלמא.

סימן צ. נמצא דהר"ש והטור השמיטו דין דאין יוצאין מא"י משום דס"ל דדין זה אינו נוכח צה"י. — ואולי סברי סברת הר"ר לחלק דצה"י יש לחוש עובא שקשה לעמוד בנסיונות וממילא שאין להטיל חיוב זה על ישראל. ואפ"כ העתיקו הדיו דהכל מעלין כדי שלא יהי' מגיעה למי שראוי לאותה אינעלא לעלות לא"י, דלא ראו חכמים לבעל התקנה הראשונה דהכל מעלין אף לאחר החורבן. — ועוד דתקנה שנעשה בזמן אין לה ציטול, משא"כ צעיקר מלות ישוב איי לא נעשה שום תקנה. — ומאורק לזה דעת הגאון רי"פ דהר"י"ק והטור סברי דצה"י ליכא מלות ישוב איי כמבואר לעיל סימן סג.

סימן צא. המאירי בסוף כתובות כתב אהך צרייתא דלעולם ידור אדם בא"י דלא אמרו כל הדר

חורבן בית שני עורחו התנאים והאמוראים לפנות העומאה מא"י כמבואר בחז"ל. — ביאור ארוך דין אם קברי לדיקים מעמאים. והגה"ק בדברי יחזקאל כתב ליישב דברי רש"י בגמ' ד"מ דר"ל הוה מזיין מערתא דרבנן שלא תאריך תקלה ע"י לדיקים, ולמה לא זיין כל המערות, וחי' דלפי שיש עומאות שאינם ידועין ואין הכהן מזהר עליהם, אבל לדיקים לא נחא שחבא תקלה ע"י. — אמנם קושיא דא בלא"ה אפשר ליישב ברווחא עפ"ד רש"י דב"ב דר' בנאה לפי שהי' אדם גדול ניתן לו רשות ליכנס לקברי לדיקים, אבל לא לאחרים. ולפי"ז היינו טעמא דר"ל הוה מזיין מערתא דרבנן, דלשאר מערות גם אחרים היו יכולים ליכנס, ולמערתא דרבנן לא הי' רשות רק לר"ל. — אולם מהא דמערת ר"ח איעלמא מיני' דר"ל משמע דאין הטעם משום מכשול, ובר' בנאה דלא ניתן לו רשות ליכנס במערתא דהכ"ר השיב לו הב"ק כמדת החילוקה כך מדת הפנימית, הכי דחיישי למכשול, ולמה חשו בזה יותר.

סימן צמ. יבואר דיש לחלק בין קברי האבות הקדושים לקברי התנאים והאמוראים עפ"י הגמ' ברכות מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים, והארונות של זמן התנאים הי' בהם חלל עפ"ה דאין בזה אלא איסור דרבנן לכן לא החמירו בספק היבא דלא אפשר לזיין המערה, אבל בקברי האבות הקדושים דאין בהם פותח עפ"ה הוי עומאה דאורייתא ולכן החמירו. — קברי לדיקים אם מעמאין החליט בדברי יחזקאל בראיות ברורות דאסור לעמאות מדאורייתא. אולם בכמה מקומות מבואר דאין שום עומאה בלדיקים וקדושים. — ובאמת שפתי היש"מ זלה"ה ברור מללו דודאי לדיקים אין בהם עומאה אבל עפ"י ההלכה אין להחביא בן דאין כח המבחין בידינו להכריע מי הוה לדיק גמור. — ולפי"ז אפ"ל דלכן נעלמה ממנו מערת ר"ח כי עפ"י דין היו לריבין לזיינו והי' יודע שאין שם עומאה, לכן נעלמה ממנו. אבל מערת דהכ"ר ואבות הקדושים לא ראו להעלים, למען יוכלו בניי להחפץ שם לכן השיבו לו כמדת החילוקה מדת הפנימית.

סימן ק. עכ"פ נחבאר שבא"י היו מקומות המוחזקין בטבריה, לכן אסור הי' לכהן ללאת לחו"ל, משא"כ אחר שפסקה בבדיקה והחזקת טבריה בא"י

ורא"ש וטושו"ע הדין דארץ העמים אסור לכהן ליעמא בכהן, וכי הפרישה דרך בזמן שא"י בטבריה אסור לכהן ללאת לחו"ל, וכן הכריעו הפוסקים וגדולי האחרונים. — והשבז"י תמה ע"ז איך הכריע נגד הרי"ף והרא"ש והעור, וסיים שהאחרונים שגגו בדין זה ואין להקל. — גם בהשקו"ע שהי' לו להשבז"י עם חכמי דורו הסתמכו על דברי הר"ח שכתבם דעכשיו אין מלוא לדור בא"י ונראה דסברי כוותי'. — אמנם צעיקר הדין שהחמיר השבז"י על הכהנים בשביל עומאת ארץ העמים אין כן דעת כל גדולי האחרונים.

סימן צד. ולהסיר תמיכת השבז"י על כל גדולי האחרונים שכחצו שאין דין עומאת ארץ העמים נובע אלא בזמן שהי' א"י בטבריה שהוא נגד דעת הראשונים הרי"ף והרא"ש והעור, והנה הרמב"ם פסק דכל המקומות בא"י ששכנו שם עכו"ם מעמא כארץ העמים עד שיבדוק. ובדיקה זו קשה מאוד כדמוכה בכ"מ בש"ס, לכן בדורות הראשונים שהיו בקיאים בבדיקה היו בא"י מקומות בחזקת טבריה ואז שפיר אסור הי' לכהן ללאת לחו"ל. אולם בדורות האחרונים שפסקה בדיקה זו גם בא"י אין חילוק בין א"י לחו"ל לענין זה, ונכונים דברי האחרונים.

סימן צו. גם החת"ם שקיל וערי בדברי השבז"י ומסיק דדין זה אם נותר לכהן ללאת מא"י תלוי בשני העעמים של חו"ם חזיר אם הגזירה על עומאת ארץ העמים הוא שלא ילא מא"י לחו"ל או בשביל המתים. — מה שיש ללפלל בדבריו דאי נימא שטעם הרי"ף והרא"ש והעור הוא משום דאסור לכהן ללאת לחו"ל איך כתבו כל נוס"ב השו"ע הטעם משום עומאת העמים.

סימן צז. אמנם הא דהרי"ף והרא"ש ס"ל דאסור לכהן ללאת לחו"ל השבז"י הוא דכתב כן, אבל בדברי הרי"ף והרא"ש לא מבואר כן להדיא. — ובאמת אין הכרח לומר דסברי כן, ואפ"ל שהעתיקו דין זה אגב אורחא משום דלא חשו להשמיטו מלשון הברייתא. — גם בקיצור פסקי הרא"ש נשמע דין זה.

סימן צח. וביותר צריך להבין מה שמחלק החת"ם בין אחר חורבן בית ראשון לשני, הלא גם אחר

— ובפרט היבט דשכיחא החיקא מחמת המצב השפל כו"ע מודי דאין לחייב צוה.

סימן קד. אמנם צרור הדבר אף שאין חיוב ליסע לא"י מ"מ היות שם בקדושה וצטברה מרוח הרבה. — חמ"י קיימת על כל גדולי וקדושי ישראל מכל הדורות למה לא נסעו לא"י רק מעט מזער ראיתי בני עלי' והם מועטים. — גם היעב"ץ שהפליג בשבת א"י נשאר בחו"ל ושם מנ"כ וכן גם בניו הק' לא קיימו לואת יעקב אביהם. — גם המהר"ש שהחמיר במצות ישוב א"י נסע צסוף ימיו מלפת לחו"ל ושם מנ"כ. — וכבר נשאל ע"י המהר"ם והוצאה חשונתי בלנצו, לפי שהיו לריבין לבעל מלימודם ולחזור אחר פרנסה. אולם ח"י זה אינו מספיק לכל הדייקים וקדושים שכל הדורות, שבודאי היו צנייהם שהי' סיפק בידם לחיות בא"י צלי ערדות. — גם לריך להבין מדוע לא נזדמן להם משמים להדייקים הקדושים שיוכלו להשיג מאויים לעבוד את ה' במקום הקודש, ואמרו חז"ל שאין הקב"ה מונע מן הדיק מה שמחאזה. — והגאון מהרש"ק שפע מה דבצ"ז אין מצוה ליסע לא"י. — והיעב"ץ ענה להסביר על חכמי הש"ס דאנוסים היו, וזה דוחק. — וכבר נתבאר במאמר ג' שצויות שגם הלל הזקן דר בצבל אף צב"צ ורק אח"כ עלה בצביל הג' שאלות ואין לומר שכולם אנוסים היו.

סימן קה. גם עזרא הסופר שלח אחרי אנשי עולעילא ולא רצו לעלות לפי שידעו שעתיד ציהמ"ק ליחרב והצרו השבט אחת ויליצו שאומרים אותו אחר הק"ש, ובודאי שלא היו אנוסים דאילו כן לא הי' עזרא שולח אחריהם. גם ר"ז לא עלה עד שהראו לו מן השמים שהוא נקי מכל חטא.

סימן קי. מכה חמ"י זו חידש האצני נזר דאין מצות ישוב א"י אלא אם פרנסתו הוא מא"י, אבל אם מתפרנס מחו"ל שהוא תחת השרים אז אין מצוה בישיבתו בא"י. — ותימה איך המליא חידוש זה שלא נמלא צראשונים. ועוד דמה שצנה יסודו על קושייתו דדין עבד שצנה מרצו, כבר נפתרה הקושיא והיא צראשונים ולפי"ז נסתר כל צנינו. — גם אלו

אין חילוק בין א"י לחו"ל לענין זה, ולדקו האחרונים. — ולדינא קיי"ל לקולא כדעת הפוסקים האחרונים, דגם החת"ם לא הכריע בהשכ"י אלא הביא דבריו לפלפולא. — ובהא סלקין דצבנהים הביאו הרא"ש והעור דין זה דאסור ללאת מחמת עומאת העמים, אבל נשאר כל אדם שהעטם הוא נצביל ישוב א"י והפקעת המלות השמיטו הרא"ש והעור והשו"ע דין זה לגמרי, ונראה דסברי דאינו נוהג צב"ז.

סימן קא. העולה מכל הנ"ל דמלות ישוב א"י לא נזכר בהר"ש וטו"ש. גם בין הראשונים יש צוה מצובה. ורוב החולקים על הר"ח חלקו בעיקר עמ"ש דדין דהכל מעלין אינו נוהג צב"ז. גם השלה"ק והחרדים אף שהביאו דעת הרמב"ן מ"מ נראה דלא ס"ל כותבי. גם הרש"ש כ' דהפוסקים שלא מנו מצוה זו סברי דלאו מ"ע דאורייתא היא, וכמה מוני המלות לא מנו אותה, וגם השלה"ק צתוכס, א"כ ס"ל דלא בהרמב"ן.

סימן קב. צו"ת צ"ש פסק דאין להניח מצות החזקת ת"ח כדי לעלות לא"י לקיים מצות החלויות בארץ. הרי שגם דעתו דאין מצוה בעלי' לא"י, דאי יש מצוה צעלם העלי' הרי כבר נחייב צוה צעודו בחו"ל. — גם היש"מ זל"ה כתב לחתנו הקדוש ז"ל שלא יסע לא"י והעיד בשם הרה"ק מלוצבין זצוק"ל ששקל הפסד מצוה כנגד שכרה ולא רצה להפסיד מצות הכנסת אורחים בצביל נסיעה לא"י. — לדעת הב"ש דהחזקת ת"ח יש לו דין ת"ח לפי"ז המחזיק ת"ח בא"י אית לי תרתי מצות ת"ח ומלות ישוב א"י שמקיים הח"ח. — גודל מעלת המחזיקים ת"ח בא"י מצוהר צב"י יוסף אומץ להחיד"א ז"ל, וכן להיפך המחזיקים ידי עובדי עבירה בא"י יש לו חלק צעון המעממאים את הארץ ר"ל. וכבר נתבאר במד"ר דחמור עונש מחזיקי צעלי העבירה מצעלי העבירה עממם.

סימן קג. גם דינא דהכל מעלין שדעת כל הראשונים חוץ הר"ח דנוהג צב"ז, אפי"ה כ' הצאה"ט כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא אין לכפות. וק"י בחיוב העלי' וצאיסור היליאה מא"י שרצו כ"כ המחלוקת.

ועטנו שחשדו אותם בעלילות שוא, ואח"כ איגלגו מילתא למפרע שזדקו הצדיקים המהגדרים. — עוד נדחק בצבני נזר לומר דהיושב בא"י שפיר מקיים מצוה, אבל אין חיוב לעלות, ולכן לא עלו גדולי ישראל לא"י, אולם כ"ז אינו מעלה ארוכה מדוע לא עלו לא"י כל גדולי הדורות אף אם אין מצוה בעלי גופה.

סימן קמ. יצואר על נכון בדברים צרורים ואמיתיים דהנה גזירת הגלות מפורש בפסוקים ובמאמרי חז"ל אין מספר. ולפני הגאולה ההכרח שיביי ישראל בכל קצוי תכל כמבואר במדרש, אלא שהקב"ה יעשה עמם אית לעובד שאם אחד גולה למקום דומה כמי שגלו כולם. גם הגאולה והקיצון גלויות יהיו רק אחר שיעשו ישראל תשובה כמבואר ברמב"ם מקרא דושבת עד ה"א וגו' ושב וקצץ וגו'. והתשובה תהי' צעודם בגלות בין העמים. — מ"ש באהבת יונתן שצבני יהיו בא"י צעת מלחמת גוג ומגוג, לפי שמלחמת גוג ומגוג יהי' אחר ביאת המשיח כמבואר בחז"ל, אף שחילוליו של גוג ומגוג הם צעולם אף לפני ביאת המשיח וסובלין מהם. אבל קודם ביאת המשיח כ' האהבת יונתן שאף אם כל האומות יסכימו שיביי קיבוצ ישראל לילך לירושלים חלילה שתלך שמה וכו'. — ומ"ש ביש"מ שיעשו תשובה אחר צואם לא"י הכונה לתשובה עילאה, כמבואר כ"ז במאמר ג' שצעות. — גם בתנוד"א מבואר שהתשובה לריבך להיות צעודם בגלות.

סימן קי. ומבואר צ"ס ג' עטמים לגזירת הגלות: בגמרא פסחים איתא לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים. — ובמס' תענית איתא כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל, ופירש"י שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, והמהרש"א צ"ע פי' צוה דע"י שישראל מפרסמן בכל העולם תורתו ואמונתו וזו קיומו של עולם. וכע"ז הוא גם בפסיקתא. — צבנ' ע"ז איתא נדקה עשה הקב"ה שפזר לבין האומות דע"ז ניללים מבלי, וכ"כ גם בתנוד"א. ומלבד ג' עטמים הללו ישנם עוד עטמים הרבה. — והאר"ז"ל כתב העטם כדי לזרר ולהוציא משם הגיטאות. — מכל הדין מפורש יולא שההכרח הוא שיביי ישראל בכל קצוי תכל. ולפי העטמים הג"ל גזירת הגלות הוא אף על הצדיקים, ואדרבה הם

לא הי' תי' מספיק על קשייתו, וכי נוכל בשביל קשיא לחדש דינים חדשים צמ"ע דאורייתא. — ועוד דאי נימא שפיקר מצוה ישוב א"י הוא אם אוכלין פירותיו מדוע איפוא כ' העור שאין לומר בצרכה על המתי' ונאכל מפריה ונשבע מטובה, שאין לחמוד הארץ בשביל פריה ועובד אלא לקיים מצוה התלויה בארץ.

סימן קנ. גם ראייתו מיע"א שאמר אין נכסי חו"ל בדאי לו אין ראי' שהוא בשביל ישוב א"י, דהרי גם א"א הביא לא"י מה שנחשש צמ"ס, וגם צנ"י לקחו עמם צית מצרים וצית הים. — והנה כל גדולי ישראל מדור דור עוררו להחזיק את העוסקים בתורה בא"י שעי"ז יש להם חלק בעסק התורה בא"י. — ובמכתב קודש המובא צ"מ מעשי אבות בהתייחס גאונים וצדיקים מפורסמים שמקדמת דנא כתוב לאמור דאחינו שגולה מחזיקים בידי אחיהם באה"ק וכו' וצוה כל ישראל יש להם חלק במצוה ישוב הארץ. — גם המהר"ם חאגיז בשפת אמת, וההיד"א ביוסף אומן כתבו שהמחזיקים ידי לומדי תורה בא"י מקיימים מצוה ישוב א"י כמו היושבים שמה. — ואי נימא כדעת הצבני נזר א"כ אדרבה בתמיכתם מצעלים את תושבי א"י ממצוה ישוב א"י, אע"כ דמצוה ישוב א"י הוא לעסוק שם בתורה על עכרת הקודש.

סימן קס. כשהתעורר הרעיון ליישב עובדי אדמה בא"י התנגדו לה רוב גדולי וקדושי ישראל, גם הר"א מגרידיץ שחמך צרעיון זה לפי שצריכין להיות בא"י עובדי אדמה המקיימן מצוה התלויה בארץ גם הוא ז"ל כתב במכתבו שנחטל הרעיון הזה מחמת ההתנגדות של הצדיקים היותר גדולים, ובמכתבו ש' אח"כ וגדפם צ"מ סוכה שלם עורר לשלוח מעות לא"י להחזיק שם ביהמ"ד שיעסקו בתורה. — גם הגה"ל צעל לצ העברי ז"ל העיד על עצמו בצפרו שמו משפט שכאשר לקח את דרכו לא"י בא אל הגה"ק צעל יעב לצ ז"ל והוא הרעיש עולם כנגדו עד שהכריז כי כל המחזיק צו ליסע לא"י כאילו מחזיק לעו"ע. הרי שהתנגדו לרעיון הזה אף צמי שכוונתו לש"ש. — ובעלי הרעיון עצמם העידו שהתנגדות של הגדולי ישראל הוא בשביל שיראים שלא ילמח מהם שיראו לעשות מדונה ומלוכה לפני הזמן, והכחישו זאת

גם הגיהנםס להפס דעתו שצטצור הגלות נילול מגיהנס.
— כללו של דבר צרור הוא שהגלות הוא גזירת הבו"ת
לעוצת ישראל ולעוצת העולם. וא"כ אין פלא שנסחצב
כן משמים שרוב גדולי ישראל התגוררו בחו"ל.

סימן קיד. ולפי"ז קשה לדעת הרמב"ן וסייעתו שיש
מלוא בישוש א"י אין יתקיימו שניהם, גזירת
הגלות ומלוא ישוש א"י. הן אמנם יש חילוק בין עליית
יחיד לעליית רבים בחומה, דביחיד אין איסור השבועה
של עלי' בחומה, אבל מטעם גזירת הגלות אין מותר
ליחידים לעלות אם הוא נגד גזירת הגלות. — ועוד
דאפילו אחר ביאת המשיח שאז בטלו השבועות מ"מ
עדיין גזירת הגלות קיים ורק הקצ"ה יקצן גלויחיו.
— הן אמר דמטעם פיזור בין האומות סגי בזה, אבל
א"י שוקל וא"י סופר לכיון המספר, ואם יעלו
ביחידות צרוב השנים יהיו שמה רוב ישראל. — גם
אין לומר דאפשר לקיים שניהם שיהי' חלק מ'ישראל
בא"י והשאר בכל העולם, דמי ומי הכולכים לחו"ל
ומי יעלה בזה ה'. ולדעת הארז"ל זה תלוי בשורש
נשמתו של בא"י. — גם הריב"ש דסובר דעלי' לא"י
הוי מלוא מ"מ כחצ' דמפני הגלות שגזר עליהם מי
שהגלו אינו מניחם לשב. ולפי"ז אין אפשר שיתקיימו
שניהם העלי' לא"י וגזירת הגלות.

סימן קמז. לכאורה ה"י סברא לומר דכיון שגזר
על ישראל להיות מפוזר ומפורד בין העמים
א"כ העולה לא"י עובר את פי ה', כדמצינו גבי מרגלים
שהעפילו לעלות אחר שגזרה הגזירה אמר עליהם ה'י
למה זה אתם עוזרים את פי ה', אבל אין הדבר כן,
שהרי הרבה תנאים נשארו בא"י אף אחר החורבן וגזירת
הגלות, ולדעת הרמב"ם מוכרח שיהיו תמיד בני
בא"י עבור קידוש החודש, וצודאי רצון הבו"ת שיהי'
בניו בא"י אף בזמן הגלות. דגם א"י בכלל ארבע
רוחות השמים. ואין זה דומה לגזירת דור המדבר.
— יבואר דגזירת הגלות אין בה לא ציו ולא איסור
ולא חיוב אלא הכל תלוי בהשגחה העליונה, וליחידים
אין איסור לעלות מחמת גזירת הגלות, דאין לחוש
שבמשך הזמן יעלו כל ישראל לא"י, כי הקצ"ה גזר
שיהיו ישראל מפוזרים עד עת הגאולה, ודבר אלקינו
יקום לעולם, והוא ית' מנהיג עולמו כרצונו. — אלא

מסוגלים לתקן יותר ולפרסם תורתו ואמונתו בעולם.
— גם האזה"ח ה'י כחצ' העטם שצביל צירור הניחוחות
ובמקום אחר כ'י העטם שצביל שחכבוש מדת הדין
ואם לא יקיימו גזירת צירוי בגוים ח"ו חרצ' מרובה.
— ובזה"ק הביא בשם הרמ"ע מפאנו דחלית הגלות
הוא לעבר אויר העולם, ולכן צריכין להיות לדיקים
ועוזבי ה' בכל המקומות.

סימן קיא. גם השלח"ק שמפליג במלוא ישוש א"י
כחצ' דהגלות הוא לעוצה כי הגלות גורמים
גאולה גדולה לעתיד. עכ"פ מפורש ויאל' בפסוקים
ובדחז"ל דהגלות הוא גזירת המקום ב"ה עד שיבא
מלך המשיח ויקצן גלויחיו. — גם הרמב"ן ז"ל כ'י
דהגלות מליל מלתי ח"ו.

סימן קיב. ביאור המד"ר צפתיחתא דאיכ"ר דאזה"ר
ידיון בגירושין ושלוחין אף בניו הכנים אותם
לא"י ודן אותם בגירושין ושלוחין. דקשה מדוע
כפל הלשון גירושין ושלוחין. ולפי ה"ל הכונה שכו
שדה"ר גורש מן עזן ושולח לעו"י לחיקון העולם,
כמו כן ישראל גלו מארצם ונעשו שליחים לתקן
איש איש כפי מדתו בכל מקום בואו.

סימן קיג. גם איחא צמד"ר שאצרהם צרר גיהנס
והקצ"ה צרר לו את המלכיות. ונתחצבו צמאמר
זה מפרשי המד"ר היפ"ת וזה"ק, והזה"ק דחה
פי' היפ"ת אבל גם צפירושיו ישנם הרבה דקדוקים.
— ויחייב צע"ד היש"מ זה"ה בצפלי"מ מזמור קמ"ג
דעיקר עבודה הצדוקים צריך להיות שלא עמלק"פ
אלא אדרבה יש לעשות רצונו גם על מנת שיסבול
בגיהנס. ואפשר דלכן צחר א"א בגיהנס כדי שלא
יפסיד מלוא התלויות בחרן, מוטב לו לסבול בגיהנס
מלהפסיד מלוא. אולם הקצ"ה אמר לו שמשלם שבר
לעושי רצונו, ושהגלות הוא לעוצת ישראל להפטר מעונש
הגיהנס, ושוב הסכימה דעת א"א לדעת צוראן ית'.
— ויוצן בזה המד"ר פ' מסעי שהראה הקצ"ה למשה
כל מה שהי' ועחיד להיות ואף הגיהנס, ובשנתיירא
א"ל הראיחך צעיניך ושמה לא תצבור, דלפי שהראה
לו כל צער הגלות שיהיו גולים מא"י לכן הראה לו

שעדיין יש להבין איך כתב הרמב"ן ז"ל לשון מחזיקי
כח"א, אם גזירת הגלות במקומה עומדת.

סימן קמז. יבואר בדברים ברורים ונוכחים, דהנה
ישנם מלות ואיסורין שאמרינן לפעמים דהוי'
ולפעמים הותרה, ויש בזה מחלוקת ומצוכה גדולה בין
הפוסקים. — וכחצ' הרשב"א בדין העוסק במלוה
פטור מן המלוה למד' לי קרא פשיטא למד' יתח' מלוה
זו בשביל האחרת, וחי' שם שני תירוטים. ולחי' האחד
הא קמ"ל דהעוסק במלוה פטור מן המלוה האחרת
דהוי' אצלו כהותרה, ולחי' השני אינה אלא דהוי'
— והאחרונים פליגי בזה, יש סוברין דהוי' הותרה
ופטור לגמרי מלעשותה, ויש סוברין דאינה אלא
דהוי' וחיוצא רמיא עלי' לקיימא אלא שמיפטור מחמת
שעוסק במלוה אחרת.

סימן קיז. ולפי"ז אפ"ל דהוא הדבר גם במלות ישוד
א"י דמפאת גזירת הגלות נדחה מלוה זו,
אלא שיש לחקור אם אמרינן דהופקע לגמרי ובעלה
מלות ישוד א"י, או דנדחה מחמת גזירת הגלות אבל
עכ"פ חיוצא רמיא עלי'. — והנה דעת הריטב"א שכי'
בני הלאו שלא לשוד למארים דמחמת גזירת הגלות
הותר, ומכש"כ שלדעתו הופקעה גם מלות ישוד א"י
בשביל גזירת הגלות. — אבל דעת הרמב"ן דלא הותרה
לגמרי אלא דהוי' ועדיין חיוצא רמיא על כ"א מישאל
אלא שאנוסים אנחנו מחמת גזירת הגלות. — והנ"מ
הוא לדעת הסוברין שהופקע לגמרי גם הדמים בא"י
אינם מקיימים מלות וישבתם בה, זולת מה שהתורה
והמלות חשבים שמה יותר במקום הקודש. — ולדעת
הסוברין דנדחה א"כ הזוכה לדור בא"י שפיר מקיים
המלוה. — גם האבני חזר נוטה לומר דעת הרמב"ן
שהמלוה מופלת רק על הדמים בא"י. — גם הריב"ש
דסובר דעלי' לא"י הוי' מלוה כתב דאין צע"ס ההליכה
מלוה אלא לפי שיסוד א"י הוי' מלוה לכן הוי' ההליכה
ג"כ עוסק במלוה. ולהג"ל דכיון דבישיבה בא"י מקיים
מלוה לכן הוי' גם ההליכה עוסק במלוה.

סימן קיח. עכ"פ בזמן שאין הציוו לעלות לא"י
ואריכים להיות בני ישראל בכל ארצות פזוריהם,

א"כ אלו ואלו מקיימים שליחותו של הציוו"ת, והכל
תלוי בהשגחה העליונה ומה' מלעדי גבר כווננו כפי'
הצטע"ע הק' זי"ע דלפעמים האדם חושב שהולך
לדרכו בשביל מו"מ אבל באמת מה' מלעדי גבר כווננו
שצריך לתקן שם בחורו ותפלתו. — ויוזן עוד כיום
הכתוב ודרכו יחפץ, דרק כשהולך לדבר מלוה לעשות
חפץ הציוו"ת אז מה' מלעדי גבר כווננו, אבל כשאינו
בוחר בדרך הטוב, אף כי מניחים אותו מן השמים
כי לא נוטלים הבחירה, אין שייך לומר בזה מה'
מלעדי גבר כווננו. — ואיתא בגמרא בדרך שאדם רואה
לילך מוליכין אותו, דאם דעתו ורצונו לש"ש אז המלאך
הטוב הנבדל מאותה מחשבה עוצה מוליכו בדרך אמת,
ואם לאו מלאך רע מוליכו למד' שהוא נגד רצון הצוב"ה.
ולפי"ז אנחנו שלא נדע מי צריך להיות בא"י ומי בחו"ל
אין לנו להשען אלא על אצונו שבשמים, והוא יבין
מלעדיו.

סימן קיט. ולפי"ז אין שום סתירה בדברי השלח"ק
שכ' דהגלות הוא הכרחי ואעפ"כ הפליג מאד
במלות ישוד א"י דחרייבוו איתנהו, דודאי צריכין להיות
ישראל גם בא"י, וצימיו הוי' התגברות הילכ"ר שלא
ליסע לא"י לכן ראה לנחון להלכות הלצבות ולהודיע
מעלת א"י לחזק את אותן הצריכין להיות בא"י. —
וגם החרדים הזכיר להיות י"ש כפלי כפלים מבחו"ל
ואנשים כאלו צודאי מוליכין אותם מן השמים למקום
אשר צריכין להיות שמה.

סימן קכ. ומהאי עממא לא נסע ר"ז לא"י עד
שראה שעורים בחלות, לפי שלא ראה לעשות
מעשה עד שגילו לו מן השמים. — וכ"כ היש"מ זל"ה
דהמעלה הכי גדולה היא להיות דבוק בה' עד שלא
יעשה שום תנועה כ"א בראון השי"ת. וראוים הדברים
למי שאומרים כי הוא התנהג ככה. ולהכי המחין ר"ז
אף שהי' לו השחוקקות גדול לא"י עד שגילו לו משמים.
— ומהא גופא שר"ז לא נסע לא"י עד שראה בחלות
סמרי עוונותיו מזה אפשר להבחין עד כמה צריך
האדם לירא ולפחד שלא ליסב בא"י בעודו מלוכלך
בחטאים. — גם הרה"ק הר"פ מקאריין זל"ה כתב
במאמרו שרצונו וחפצו לקבוע דירתו בא"י אבל אף
ברצון השי"ת.

כונתו רצוי' הוי בחירותו עצירה כיון דאית צ"י חשש תקלה ונקרא עיי"ז רשע — וכ"כ גם בשוב א"י דכיון דאית צ"י חשש תקלה לריך להיות דיקא בכונה רצוי'. — מה גם דיש סתירות רבות בש"ס אמימרא דלעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, ואין ללמוד משם על מצות ישוב א"י דאית צ"י חשש תקלה מרובה אם עושה שלא לשמה.

סימן קכג. ביאור אומרים ז"ל לעולם יעסוק אדם בחו"מ אפילו שלא לשמה. — סתירה מהספרי המובא בדרייתא בנדרים אל תעשם עטרה להתגדר בם וכו'. והזרע אברהם פי' דהגמ' דלעולם יעסוק אדם מיירי כשעושה מאהבה השכר ויראת העונש, והבדלייתא האל תעשם עטרה או קרדוס מיירי כשעושה בשביל תועלת עצמי וגשמי כגון פרנסה. — תי' זה נוחא לדברי הרמב"ם והרמב"ן והריב"ז דרק לאהבה שכר ויראת העונש מותר שלא לשמה. — אבל לדעת החוס' בברכות דגם בשביל שיכבדוהו מותר לעסוק אפילו שלא לשמה נמצא לפי"ז סתירה מהספרי ומגמ' נדרים. — אולם מצינו שהחוס' עצמם סותרים בדריהם במקום אחר. ואולי י"ל כמ"ש המהרש"ל דלפי שהיו צעלי חוס' הרבה לכן מוצאים לפעמים סתירה בדבריהם. — צוה"ק חושב בין הע"ר אותן הצוים בחי כנסיות שלא לשמה, וכ' שם הרמ"ו דהוא בכלל נוח לו שהפכה וכו', הרי דלאו דוקא הלומד לקטור הוא בכלל זה.

סימן קכד. איך שיהי' ההכרעה בדין דלעולם יעסוק אדם בחו"מ אפילו שלא לשמה, מכל מקום לא נאמר זאת על מצות ישוב א"י דלריך שיהי' דוקא לשמה כאשר נתבאר. — ואף שצדינה דהכל מעלין לא מצינו צו"ע וצפונסקים כהכרעה המהרש"ק דכשנוסע שלא לשמה אינו יכול לכופה, אפשר משום שלא ראו לבטל תקנ"ח צענין הכתובה דא"ל למסור לבי"ד דבר החלוי במחשבה. — וכן מצינו דאף שנמנעו מלהשביע את האשה מ"מ תקנו שתהא נודרת ליחומים. — ולדעת המהרש"ק ז"ל דאם אין אומדנה להיפך אוקמינן אחזקתי' שנוסע לש"ש. — גם האגליה הק' כ' דאין אדם זוכה לדירת א"י אלא בהולך שמה בשביל קדושתה.

סימן קכה. גם האוה"ח הק' הזכיר שלא תהי' כונה ישוב הארץ להנאת הגוף אלא לשם ה'. —

סימן קכא. ועל גודל הזכירות שלא להיות צא"י מי שעלול לחטוא תעיד התקנה שחקנו הראשונים בירושלים עיה"ק שלא ידורו שמה רוקים מנן עשרים שנה ומעלה אף שמאז ההלכה מותר להתאחר, ואפי"כ בשביל שחששו למכשול גזרו אומר על כל רוק מנן עשרים עד ששים שנה שמחוייב תיקף ומיד לנאת מירושלים לחו"ל והרשות לגרשו מן הארץ ולרדוף אותו עד חרמה. ואנחנו לא נוכל לגרש ככה"ג מן הארץ, אבל ודאי דאין צדינו לאסור לנאת ככה"ג. — ואיתא במדרש תהלים מי יגור בזהלך וכו' מאן יכול לאיתוחבה גנך. ואם המלך דוד החסיד קרי בחיל מי יגור בזהלך אן יתמי דיתמי מה נענה אבתרי'. — וראה זה פלא שהתקנה הג"ל נחתמה מר"מ ור"צ גאוני ארץ ציוס ה' אייר לפני יותר משתי מאות שנה, באתו יום המר שמסנאי ה' נשאו ראש והשתלטו על א"י במלכות זדון, באתו היום התעוררו תקיפי דארעא דישאל לגדור גדר ולעמוד בפרץ למען קדושת ארץ ישראל, ורוכ"ק הופיעה בנית מדרשם.

סימן קכב. וכתב הפני' בשלחי כתובות על המאמר בדר צא"י שריו בלא עון, דרק מי שדר צא"י לשם מצות ישוב א"י אז אף אם תקף עליו יצרו ונכשל בעצירה ודאי תורה על הראשונות ושז ורפא לו. אבל מי שדר צא"י דרך מקרה וכל שכן מי שהולך אחר יצרו הרע עליו נאמר ותצורו ותעמאו את ארצי וגו'. — גם המהרש"ק כ' דדין דיכול לכופה לעלות לא"י הוא רק אם עולה לשם מצוה אבל אם נוסע לשם כונה אחרת אין יכול לכופה. והעלה שם דאף באומדנה דמוכח שנוסע לשם כונה אחרת תוכל לעצבו. ואף שצא"י מר הביא דמחש' הר"ן ומהרי"ט משמע דגם בלי כונה מצוה מחוייב לעלות עמו, אולם נראה דהיכא שידוע בודאי שאינו נוסע לכונה מצוה אינו יכול לכופה. — וכבר נתבאר לעיל דמצות ראי' אינה נחשבת למצוה אם אין לצבו שלם עם ה', וכן גם מצות ישיבה א"י לריכה להיות בכונה לקיים התורה ומצות. — ולי"ד למה דאמרין בשאר מצות מחוץ שלא לשמה צא לשמה, דמצוה זו לא נאמרה אלא על תנאי של קיום התורה והמצות, ואם הוא צעל עצירה אז הוי ישיבתו צא"י עצירה גדולה, וגם מעמא את הארץ. — וכן מצינו גבי חירות שכ' הר"ן בנדרים דאם אין

כן מצוה גם צפרד"א, דלעחיד יעשו רשעים מא"י, אמנם זה דחוק מאוד.

סימן קכב. חולם יצארו דבריו הק' על נכון עפ"מ צ"ל נח"ה' לנצי דמקום הקודש מקום השכינה נחפלה ותחתיה בזה רעוה מארץ העמים ועל רעוה זאת בנו שם העכו"ם בית ע"ז שלהם, כי אדמת הקודש אינה מקבלת כל עומאה. — וע"כ אין הפירוש שנצטערה הארץ ונעקרה האדמה ממקומה, אלא הכונה על מרכז הפנימי של האדמה ושורשה. — וכע"ז היא ציעקב שדחז"ל ע"כ"פ הארץ אשר אתה שוכב עליה מלמד שקבלה והניחה תחת יע"א. — וכ"כ צוה"ק וצבאארי"ל דלפי שא"י ומקום המקדש ה"י עם ישראל צמדבר לכן הותר להם להקריב קרבנות שמה. — וצדק זה פ"י הערבי נחל הא' דילפיין סותר על מנת לצנות במקומו מהכחוד דעפ"י ה' יחנו וגו', דכיון שכלך עמכם א"י חשיב הכל לחיוב אחד. — גם השל"ק כ' דלכן הותר להביא את יעקב אבי"ה אחר הסתלקותו לא"י לפי שגם במזרים יש על אדמת א"י. — וצ"ע ע"כ"ה כ' שנשתלחה רעוה מא"י לגושן ומתקפלת והולכת לפניו ויעקב צחוכה. — וכ"ז הוא סובב רק על פנימיות הארץ שהוא השורש כל דבר, והיא נעלמה מסתם בני אדם ולא נתגלה אלא ללדיקים אמיתיים המרגישים בין עומאה לעברה.

סימן קכג. גם צוה"ק מסביר אומרים ז"ל מלמד שנתקפלה לו א"י, דהכונה על ארץ עילאה, והיינו שארעה קדישא עילאה הוא המרכז הפנימי והשורש של א"י דלמטה. — ישוץ על ק"י הרמזים צ"ל המורה מדוע אמרה החורה במקום אשר יבחר ולא פרט מקום המקדש בר המורי' שהי' ידוע אז, לפי דאז בשעת קבלת החורה ה"י מקום הקודש נע וגד עמם צמדבר ולא נודע אי מקומו לכן קראו בלשון נסתר. — ולפי"ז יש שני אופני הקאה מא"י לעוברי עזירה, הא' שמתקפלת האדמה תחתיו ובה שמה רעוה של אדמה עמאה, ובה' שנחגרה לגמרי מן הארץ בגלוי. — נמצא דהרשעים אינם דרים לעולם בא"י. ורוב דברי החסל"א מיוסדים על דברים נעלמים ולא דיבר אלא מצני גילוי שצאו בסוד ה' ויודעים מי הוא היושב בא"י ומי יושב על רעוה ארץ העמים.

יצאור המדרש בפתיחה לאיכ"ר דרבי הוי משלח למייתי נעורי קרתא, דקשה למה קרא לרש מערחה וסנערה מחריבי קרתא. ולהנ"ל יובן דלפי שמנהיגי העיר חשבו ששומרי השדות הם שומרי העיר ולא העוסקים בחורה לכן קרא אותם מחריבי קרתא, דעיקר היסוד צריך להיות כזוה לשם ה'.

סימן קכו. ויובן בזה מ"ש רב כהנא על ישיבתו בא"י שצא לו כעונש על דנסב כהנחא, דלפי מה שנתבאר צריך הנסיפה לא"י להיות רק לש"ש, וכיון שחלתה נסיפתו של ר"ב ה"י מפני אימת המלכות, לכן ה"י זה צעינו גלות ועונש. ושפיר ניחא מה שהפיסו דעתו אשר האמוראים שאמרו לו למקום חורה גלית, דסוכ"ם הרי עסק בחורה אח"כ בא"י ומחוך שלא לשמה צא אח"כ לשמה.

סימן קכז. מילתא דתמוכ בסב"ק חסדו לאצרכם דכל דור בא"י נקרא לדיק דאם לא ה"י לדיק היחה הארץ מקיאו. וזה פליאה נשגבה דהלא כמה עוברי עזירה ישבו בא"י ולא הקיאה אותם הארץ עד שנתמלא סאתם. גם כז' אומות ישבו שמה כמה דורות. — ונבמרה סנהדרין אמר רבא"י עכ"כ כי אבוד חאצדון מבר, שמע מינה דמברה דמארי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתי הוו. וכן בגמ' גיעין לא חרבה א"י עד שעבדו בה ז' צתי דינים ע"ז, ואפ"ה לא הקיאה אותם הארץ. וכן בסודם וצמשמשי אחאב לא הקיאה אותם הארץ עד שצא קיטם. — גם צימי הבה"ד ישבו בא"י ערביים רשעים, ולא הקיאה אותם הארץ. — ועם הדבר לפי שאין הקצ"ה ממחר להפרע מעושי הרע, כמו שדרשו מהפסוק אשר אין נעשה פחגם הרעה מברה וגו'. — וכן אפשר להביא כמה ראיות מהפסוקים ומדחז"ל דאפשר לישב בא"י ולהרשיע כי אין הקצ"ה נוטל הצחירה מן האדם, וע"כ שאין דברי החסל"א כפשוטן דמדלא הקיאה אותם הארץ לדיקים הם.

סימן קכח. איצור נכדו רב חיד"א ז"ל כתב צה"ג שהי' למראה עיניו כתי"ק זקנו צעל חסל"א וראה שנפלו שבושים בדפוסים ועלה כולו קמשונים, ולפי"ז ה"י מקום לומר דענות נפל בדפוס. — או דאפ"ל דדברי החסל"א קאי על העתיד, כאשר

ידור אדם בא"י אפילו צעיר שרוצה גויס, ולא צעיר שרוצה מינים. (ד) מי שאין לו פרנסה אין לו ליסע לא"י דעניות מעבירה על דעתו ועל דעת קונו. (ה) אף שיש פלוגתא בין הרמב"ן ושאר הראשונים אם יש חיוב לעלות לא"י, מ"מ מחמת גזירת הגלות ע"כ שאף לדעת הרמב"ן אין החיוב לעלות אלא שהזוכים לישב שמה מקיימים מצות ישוב א"י, אבל גם היושבים בגולה מקיימים צוה רצון הבו"ב ואלו ואלו זריכים שיהי' דעתם לש"ש לקיים שליחות ההשגחה העליונה. (ו) אלו האומרים שכל ישראל יסעו לא"י ערם ביאת המשיח דברי מיתות ואפיקורסות צביחס, שזה נגד המבואר בפסוקים ודבריו חז"ל. והמאמין האמתי א"א שיכחיש זאת. (ז) צענין האיכסור ללאת מא"י היא מצוה גדולה בין הראשונים, והרבה פוסקים השמיטו דין זה, ובכ"כ היבא דלא איחמר הילכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, ומאד, ההלכה אין בידינו להחמיר בכ"כ. (ח) העוסק במצוה חשובה בחז"ל אין לו לבעל ממנה לעלות לא"י. (ט) נסיעה לא"י צריך להיות דוקא לשמה לשם קיום החורה והמצוה. (י) כל השולח מעות לעניי א"י העוסקים בחורה ומקיימים מצוה מקיימן צוה מצות ישוב א"י כתיקונה. (יא) גם לכהן מותר עכשיו ללאת מא"י לחז"ל, דעכשיו גם בא"י אין מקום מוחזק בטברה. (יב) לקנות בית או שדה מעכו"ם בא"י היא מצוה יותר מעלי' לא"י. ולעומת זאת המסייע לה שיתיישבו שמה אפיקורסים ומחטיאי הרצים עוצרין על לאוין דאורייתא. (יג) מי שאינו מתחבב כשורה בא"י מצוה להשתדל שיעוצב את הארץ וילך לו לחז"ל, וכ"ז הוא אף בעצירות שאדם דש צעקציו, ולריך להחלמץ להביל ארסי"ק מעומאת המחטאים את הארץ.

סימן קל"ד. דברים כדרכות להעיר ארון שומעת

דברי אמת שלא כימים הראשונים הימים האלה וכל פרטי ההלכות שנתאצרו סוצים הולכים על שנים כחיקוס כאשר לא נחפשה עדיין נגע הניזונות בעולם, וצחקופה חשכה וגוראח כוז אפשר דכו"ע מודי לשיעת הר"ח. — ומכש"כ כאשר יש בא"י שלטון של מינים המעצירים על הדת מאות אלפים ורצות מבני"י, וצפרט שאכ"כ מושל מקשיב וגוי' כל משרתיו רשעים והרמ"ע מפאנו כתב העטם לפי שכולם נגררין אחר הממשלה.

סימן קל"א. והמהר"ם חגו בספרו שפת אמת הפליג בגודל המצוה להחזיק עניי א"י ושפר מרורות על אלו שאמרו שהיושבים בא"י עוצרים על גזירת ה' שבה' הארץ שממה, וכבר נתבאר דלפון הבו"ב שגם בא"י יהי' חלק מישראל אף בזמן הגלות, ואדרבה מצוה גדולה לתומכם וצוה יש לנו חלק במצות החלויות בארץ שהם מקיימים. — ואינו מובן מש"כ דהמרגלים לא דברו סרה על הארץ אלא על יושבי' ולכן נענשו, וצוה הוכיח צעצע תוכחתו את האנשים החטאים צימיו אשר גם הם דברו סרה על תושביה. — וזה תמוה שכרי המרגלים נשלחו בשביל כך להודיע החזק הוא וגוי', וכ"כ הרמב"ן ז"ל בכ"מ שטענשם ה' צעצור שהוליוו דעת הארץ דיקא ולא על אנשי'. — ועוד דאין איסור לדבר לה"ר על הכנענים, וגם הכתוב מעיד כמעשה ארץ מזרים וגוי' שהיו מקולקלין מכל האומות, כרי שפרט קלקלם כדי לידע להזהר מהם. — ולכן עכ"ל דאין כונת המהר"ם חגו לדמות ממש האנשים שצימיו להמרגלים, שהמרגלים לא דברו על הארץ, אלא שר"ל כמו שהמרגלים פתחו תחלה בשבח הארץ ואח"כ סבבו לרעה, ככה עשו צימיו עד שדברו סרה גם על תושבי' הכשרים.

סימן קל"ב. וצחקר חטא המרגלים שאמרו ארץ

אוכלת יושבי', כלשון הזה כתב צחשי' מהר"ם שכלב, והקשה צפאח השולחן הלא לשון זה אמרו המרגלים. ותי' דעם הדברים אמת הם דהחטא צפלעין של מלך מסוכן בענשו, אלא שהמרגלים גינו דבר זה. — ודברי פאח השולחן מבוארים בקל"ה בשלה"ק פי' לך דאף שהמרגלים דברו זה הפסוק הם דברו לרעה והוליוו דברי קדושה לחולין חולין הוא להם. — חזיון דעל עוצרי עבירה במקום הקודש באמת נאמרו הדברים דארץ אוכלת יושבי' היא, וא"כ מי לא יירא לנפשו.

סימן קל"ג. יבוארו שלש עשרה עיקרים דדין ישוב

א"י : (א) לדיק חמים היושב בא"י זכות גדול הוא לו לדעת כל הפוסקים. (ב) עוצר עבירה היושב בא"י מעמא את הארץ וגדול עונו מנשו, וכמו ששקולה ישיבת א"י ככל החורה כולה בא"י לדיק, כן שקולה א"י ככל העצירות שנתורה באדם רשע וחטא. (ג) אין לדור בא"י במקום רשעים, ולא אמרו אלא לעולם

נחות אפשר להעמים רחוק במ"ש חז"ל משהרצ ציבורים
 ניעל טעם ציבור וניתן לעובדי עזירה, שחז"ל ראו
 ברוח קדשם שיצא זמן אשר הם"מ ימסור טעם זה
 של ציבור הארץ לעובדי עזירה להסית ולהדית.

סימן קל"ט. עוד זאת שהציונים עשו ממלכות ישו
 ח"י חק לע"י הציונים שלהם, ואח"כ עושים
 עם העולים שחתת ממשלתם ככל העולה על רוחם
 להפכם למינות ר"ל — וזה דרכם ככל למו מאז
 התנוץ רעיון הציוני להתגרות באומות ולהלשין על
 ישראל, כאשר יעידו ויגידו גדולי ישראל מקדמת דנא
 כי לערך לגם עולם להגלל ממלכותיהם, ובעוה"ר
 לא זכינו לגם, וגרמו מה שגרמו ועדיין לא שצנו
 מעשותינו. — ומאות ישו ח"י משמשת להם לסמל
 העינים ועל כל פשעים חכמה אלהות ח"י. —
 וגורוריהם הדתיים נותנים להם יד וחזקת כזה שמגדילים
 מלות ישו ח"י צעירי העולם כדי להחניף להם.

סימן קמ. חמיכה עומה על האגודה שפרסמו כרח
 בכנסים גדולה רביעית שלהם שכל היהודים
 בכל תפוצות ישראל יעלו לא"י כי הוא פלגין של מלך,
 ואיך פלטה קולמסם דיבורים כאלה נגד גזירת בגלות
 המבואר בפסוקים ובדחז"ל, וזהו קיומו של עולם
 ומאיל מן הכללי ומגיבנם. — עוד זאת יפלא שלא חילקו
 בין גברא לגברא, בין שומרי תורה לקלי דעת האסורים
 לישיב בא"י ובישיבתם שמה מעבדין את הגאולה. —
 גם טעמים ונימוקים צביל שא"י הוא פלגין של מלך
 לכן יצואו כולם שמה הוא טעמא לסתור, דאדרבא
 צביל שהוא פלגין של מלך אין לבוא אל שער המלך
 בלבד שם, והראשונים כמלאכים פחדו וייראו לנפשו
 לבוא לפלגין של מלך. — והאחרון הכביד שרצי רצות
 נפשות עובדות נשרפו באש הכפירה הציונית, כי רוצם
 ככולם אין להם אפשרות ליסע לא"י רק ע"י הציונים,
 הפורשים רשת לרגלם ונלבדים תחת ידיהם, ואיך זה
 נחנן יד לפושעים בהכרתם זאת, ולקחו על עצמם
 אחריות גדולה וענומה להפקיר נפשות ישראל. —
 ומבואר בקבלת רב דר"י אור לר"ח לחזור לחז"ל כיון
 שצא לא"י על חמרא דהבוא רשיעא, וק"ו לאותם
 שבאים באמצעות הציונים העוקרים כל זיק של תורה
 ואמונה מנפשות ישראל. — ויותר תמוה שהיו בחור

סימן קל"ה. וכתב באגרת שמואל על רות דחטאו של
 אלימלך ה"י על שלא הלך לו ממקום הרשע
 ששפטו את שופטיהם, אבל מפני הרעב לכבוד עמו
 הלך לו. — ובימינו הנסיונות עצומות בא"י והרבה
 כשרים נחפסים צדיקות כוזבות של מינות ואפיקורסות
 מחמת השפעת המדינה והמפלגות, תחילתו באונם
 צביל פרנסה וכדומה, וסופו צרפון.

סימן קל"ו. מבואר בס' יראים דהמחניף לרשעים
 בא"י מעמא את הארץ וגורם לשכינה שמתחלק
 מישראל ועובר על שני לאוין. — וכן האזהרה הק'
 עה"פ ולא תקרא וגו' דאם לא ישמרו המלות תקרא
 הארץ חף השומרים על שלא מיחו בשלא שמרו, ודברים
 אלו נוקבים ויורדים לחדרי צען. — אמנם בעוה"ר
 לא די שאינם מוחין אלא מחפין על מעשי המינים
 ונמשכין אחרי עשותיהם. — וזפרט שכל מגמחם
 להכשיל ולהפוך העולם למינות.

סימן קל"ז. ומלבד שקשה ליחבר מחמת חומר המלות
 החליות צרפון, נחוסף בדורות האחרונים עוד
 האיסור החמור ללמוד לשונות נכרים, וחתמו כל גאוני
 וקדושי ישראל צעת ההוא על החרם הנורא הזה,
 ונתחזק האיסור אח"כ כמ"פ ע"י גדולי הדורות. ואיסור
 זה נעשה רק על א"י, ועכשיו בעוה"ר רוצם ככולם
 עובדים שם על החרם החמור הזה, ולא עוד אלא
 שלומדים שם לשונם העמא עברית שצדו מלבם, ויתבאר
 חומר האיסור של העברית במאמר השלישי. — בא'
 מנוסחתי החרם על לימוד לשונות זרים נאמר דאף
 אם יהיו המייסדים מפורסמים לדיקים ויאמרו שכונתם
 לש"ש ולחזקת האמונה לא יצאו ולא ישמעו להם, הרי
 שהציוני שבעיקבא דמשיחא יש מלואות שגם מפורסמים
 לגאונים ולדיקים יתנו ידם לייסד בית חינוך כזה.

סימן קל"ח. ומצינו בגמ' צ"מ שנשנו כמה מימרות
 לפי מנצ הדור. וכ"כ אפי' בדמנים הקודמים
 של החרדים והשלה"ק ה"י נורח יותר להפליג בשבח
 ישו ח"י כדי לעורר הראוים לכך, דקלי הדעת בלא"ה
 לא ראו ליסע לא"י. — ועכשיו נהפוך הוא שהמינים
 הדורסים צרגל גאולה כל מלות ה' חפסו לכלי זינם
 צמלות ישו ח"י כדי לנודד נפשות נקיות. — וצדק

ולבשילים. — האף אמנם שזכרתי של בלעם היו נבואה מאת ה' ונכתבו בזה"ק, אבל מרע"ה אמר להם הזכרות והשפחות וגם את התוכחות, ובלעם הרשע אמר רק הזכרות ולא האזכרות, וזאת ישראל לעשות ונפלו בשמים ר"ל. — ויוזן בזה מאמר פליאה בחרגום יונתן ואינון בכין וקריין שמע, דלפי ששמעו לעלת בלעם שאמר להם רק הזכרות והשפחות ולא אמר להם האזהרה הכחוצה בק"ש השמרו לכם וגו' לכן נכשלו ונפלו בשמים, וכאשר התחרטו ועשו תשובה זכו וקראו ק"ש להצדקת בזה שכתוב בק"ש. — והלבושים צימיו חפסו דרכו של בלעם הרשע לפרסם מעלת א"י ולהעלים האזהרות והנאמרים שנאמרו בישוב א"י. גם מעלימים מה שמבאר בזה"ק ובחז"ל שגזר על ישראל גזירת הגלות ורק הקצ"ה יקצן גלוייתו, הוא ולא אחר.

סימן קמד. ואחרי צגמ' זכרות שבעלו מלומר עשרת הדברות מפני חרעומת המינין, שלא יאמרו אין שאר תורה אחת. הרי שאפילו עשרת הדברות שהם עיקרי הדת ומפי הגבורה שמענום בעולם ואסרום לקרות ציצור ואף לכתוב בעצמם ציוה"ם כדי שלא יאמרו אין שאר תורה אחת, ומכש"כ במאור אחת של ישוב א"י שאף אלו ה' כתובה בעשרת הדברות לא ה' לפרסם זאת ברבים. — ובזה"ק דברי יחזקאל קלל בקללות נמריות אותם שאמרו שהדר בא"י אף שאינו מקיים התורה אין צו עון, אף שלא נתפשט עדיין רעיון הציונות בימיו, ומכש"כ בזמנינו זה שנהפך כל העולם למינות, וק"ל לפרסם הפלגת דברים נגד האמת.

סימן קמה. כבר נתבאר שכל דברות קודש של החכמים שכלל הדורות מכוונים נגד אותו יחז"ר והמכשלה השולטת בדורם. — בדורות הקודמים התגבר היחז"ר למנוע אף היחידים הצריכים ליסע לא"י לבוא שמה, לכן הליבו הלבבות לעוררם ולחזקם. כאשר כתב ההרדים צימיו שעיניהם רואות שעמלק מזדמן להם בדרך למנוע ביאתם לא"י. — וצימיו נהפוך הוא שעמלקים התיישבו בא"י וחץ שחוט לשונם לסמות עיני כל ישראל בזה מאור ישוב א"י. הכי נסמכה פרשת עמלק לביאת א"י, דצימיו הע"ר שהמה זרע עמלק משתמשים במאות ביאת א"י לעכב גאולתם של ישראל וביאתם לא"י עם מלך המשיח. — ואולי

אותה הכנס' רצנים יראי ה' שאינם מסכימים בלעם לכ"ז, אמנם דא עקא שהכל הוא ציד המנהלים כחומר ציד היוצא.

סימן קמא. ומלבד שינסע עממים נשגבים שצריכים להיות בחז"ל בזמן הגלות צגמ' שומרי תומ"ל, יש צימיו אלה עטם נוסף לכך, כדי שידועו לערם של היראים הגאנקים תחת שבע המושלים האפיקורסים לרצים, ולהכריחם שיסוגו אחר מלצטע זממם הרע. — וא"י צגמ' פסחים דהודה לו הכול מינא לר"א שמה"ע לא מכלים את ישראל דלא ליקרי להו מלכות קטיעא. הרי שאמלמי היו כל ישראל תחת ממשלה אחת היו ח"ו מכלים אותם, ורק מחמת הבושה שיאמרו ישראל בשאר מדינות נמנעים מזה. — וגדולה מזה הבושה כמ"ש הרמב"ם בפיה"מ פ' חלק והחז"ל בשער הצניעה שנמנעים מהרבה דברים מגונים בשביל הבושה. — וק"ו שיהי' להם לבושה למושלי ישראל אם יאמרו בשאר המדינות צגמ' שומרי תומ"ל ובממשלתם שצטע ישראל מכונה יעצרו את כולם על הדת ח"ו. ואמרו חז"ל גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ לח"ה יותר משנאת עובדי כוכבים לישראל, ותיא עוד שם אלמלא אנו צריכים להם למו"מ היו הורגין אותנו. והמג"א הלכות בהמ"ז פסק דרשע צפרהסיה לא גרע מע"ה בזמן התלמוד. — וכש"כ אלה המוחזקין להעביר על הדת, והתפארו צפרהסיה לאמר שרונם לעקור את דת תורה"ק ח"ו. ורק מחמת שנמלאים בחז"ל שומרי תומ"ל כסיפא להו מילתא להוציא מחשבתם לפועל, אשר על כן מתאמלים להביא תחת ידיהם כל צגמ' כדי שיוכלו לעשות כל מה שלבם חפץ.

סימן קמב. הכל יפלה פיהם של הצבועים שאם כל שומרי תומ"ל יהיו צגמ' יוכלו להלחם יותר נגד המינים, כי הציונים הכופרים עומם מכריחים השכם והערב שיצואו כולם לא"י, אין זה אלא שלבם סמוך ובעטו שצמטך הזמן יתפסו לרשעם את כל העולים אף היראים.

סימן קמג. וכבר הוצאו מדרשי חז"ל דמשה הוכיח את ישראל והזהירם שיעשו על החטאים, אבל בלעם הרשע אמר להם אל תחזירוהו כדי להפילם

אם על ידה מתגלגל מינות וכפירה בישראל מה נורא
הוא קפידת הארץ.

סימן קמז. ואחרי בגמ' חולין אין מינין צעכו"ס,
דנכרים שצח"ל מנהג אבותיהם צדיקים. ופי'
שם החוס' דלכן גם נכרים שצח"י אין אדוקים כ"כ
לשם ע"ז. ולכאורה למה יגרע א"י מחו"ל — יבואר
עפ"מ"ש הרמ"ע מפלנו עה"פ יגרע ה' כך השטן וגו'
הבוחר צירושלים, שהשטן צחר צירושלים להחגצר
שמה יותר. ובעבור הגיעה התגברות השטן צה"ק
עד לשיאה, שלא נשמע בכל דבור הארץ כחושבות
שעשו צה"ק. — והנה הנכרים שצח"ל משפיעים
על הנכרים שצח"י כי הוצם צח"ל. אבל בישראל
שמשחמשים בלשון מדברת גדולות ובפסוק כי מליון
חלל חורה, ממילא השפעת המינות וכפירה שלהם
הולכת ומתפשטת על כל העולם, ובעבור שטנא
נלח ורבים חללים הפילו.

סימן קנ. כבר נתבאר שנסיעת א"י צריך להיות אך
לשמה לכן מי שנתעורר בלבו חשק לא"י ישקול
בנפשו אם לא צא לו אותו החשק ע"י חלקלקות לשונם של
הציונים. — וכחצ צה"ק אגרא דכלה דהיא"ר מסמא
עיני האדם לפתוחו לעבירה צאמרו שהיא מלוא, והסימן
להבחין אם היא צאמת מלוא הוא כשיתבונן בנפשו
ויראה אם גדלה תשוקתו גם לשאר מלואות, ואם לאו
יבין לאשורו שהתשוקה הזאת היא מפיתוי היא"ר,
להפילו במכמורת ותחתיו תעמוד הבהרת, וסיים שכן
הוא הקבלה בידו. — ובלקוטי מהר"ן כ' דעיקבה
דמשיחא יכ"י מצול של אפיקורסות ויכנס אף בלז
הכשרים, וראה ברות קדשו המלצ עיקבה דמשיחא.

סימן קנא. חז"ל הורונו לעשות היפך ממה שאומרים
המינים כדי שלא ליגרור אצחרייהו, ועמא
את הכהן העוסק צפרה חדומה כדי להוליא מלצן של
לדוקים. — ומלינו בגמ' ברכות שהתנאים אמרו בהיפך
ממה שאמר חנינא בן אחי ר"י אף שהי' מגדולי חכמי
התנאים ולא הניח כמותו צח"י, צעציל שהי' מעצר
שנים צח"ל שהוא נגד ההלכה וחששו שלא יבואו לגרור
אצחריי. — ולכאורה יש להבין הלא חכם שאסר אין
חבירו רשאי להחיר דשוי' חסיכה דאיסורא, שהוא
איסור דאורייתא, ואיך החירו החכמים מה שאסר הוא.

זה נרמז בדברי המדרש פ' שמיני זה הדבר אשר
זכר ה' חטאו, אותו יאה"ר תעבירו מלצבכם, דהכונה
שצריך להעביר אותו היא"ר השולט בלוחו הדור.

סימן קמו. עוד יש לדקדק עוצא במאמר המדרש
הנ"ל ולהבין סיום המאמר כשם שהוא יחיד
בעולם כך תהי' עצודתכם מיוחדת לפניו וכו' דלכאורה
אין לזה רמז בקרא הנ"ל. — יבואר עפ"מ"ש בגמ'
יבמות יכול יתיירא אדם מן המקדש וכו' לא ממקדש
אחרי מחיירא אלא ממי שהזכיר על המקדש. וכחצו
החוס' דגבי אביו שאין צו קדוש לא הולך לומר כן,
אבל גבי מקדש אלעריך משום דהוי דבר שצקדושה.
— הסבר לדבר לפי שמורה אביו חיוו אלא צעציל
ליוי ה' ואין צו צעצם שום קדושה לכן א"א לעשות.
אבל במקדש שהוא דבר שצקדושה יש מקום לעשות
לכן הזכיר שלא מן המקדש אחרי מחיירא אלא ממי
שהזכיר על המקדש. — כע"ז כחצ צס' מחולת
המחנים והאריך שם בראיות ומסיק דלוחם שאינם
שומרים חומ"ל ועומדים צאמה וציראה לפני הס"ת,
הס"ת שלו חסור בהנאה, וצירבנ"ם שלו הוא ללם
בסתר בלז. — וצוה יוצן כונת מאחז"ל דכיון שהוקם
המשכן והי' מקום לעשות לירא ממשכן משום שיש
צו קדושה, לכן הזכיר הכתוב זה הדבר אשר זכר ה'
חטאו, כלומר רק צעציל שזכר ה', ח"ש כשם שהוא
יחיד בעולמו כך תהי' עצודתכם מיוחדת לפניו. —
ודון מינה למעשה האפיקורסים שמשחמשים צקדושה
הארץ בלי המורה ממי שזכר על קדושת הארץ, דזה
הוא ע"ז ר"ל.

סימן קמו. כע"ז העלה גם הרמב"ם ז"ל צסה"מ
דאף צמשה רצעה"ה אם נותנים לו אמיתות ענ"ם,
לא צכונה שהשי"ת שלחו הוי בכלל משחק ש"ש ודבר
אחר. — מצואר שכל עצמאות מצלעדי השי"ת הוי
ע"ז ר"ל. והכי קראו ליום אידם יום העצמאות, שזה
מראה צעליל על מינות ר"ל.

סימן קמז. וכחצ הכלי יקר דעטם השמיטה הוא
להשריש האמונה והצטחון צה', והארץ תקפיד
ע"ז שיתגלגל על ידה כח האמונה בישראל ובהעדר
זאת חיינה מתפייסת אלא צגלות ישראל ממנה. וכש"כ

מחשבתם מתוך מעשיכם. משא"כ הכנהגת המלוכה יש בה סודות וא"ל לחקור תכונתה כמו שא"ל לידע מה שבשמים לרום ובארץ לעומק. ובפרט במלוכה אשר כל מגמתה להעביר על הדת, לזריר לשמור עממו שלא יכנסם בסכנה.

סימן קנה. ואין לחמוה למה לא ברחו הצדיקים בימי אחאב ומנשה, דלולי לא הי' מליאות לדבר. ועוד שלא הי' אז עקירת כה"ת, ואחאב הי' לו מס"נ עבור התוכ"ק, זולת ירמל דע"ז דחקיק ל"י. — ועוד דהי' ציב"מ קיים ועבודה הקרצנות ומליאות עלי' לרגל וק"פ שא"ל לבעל מלות אלו עד שלא נגזרה גזירת הגלות.

סימן קנו. גם כבר נתבאר דאף לדעת הרמב"ן דסובר דישבז ארץ ישראל מלות עשה היה מכל מקום דחויי מחמת גזירת הגלות. אצל אז לא היו רשאים לעצב הארץ ערס שבשלים מספר השנים של ונושנח"ס. — ועוד דצימי אחאב ומנשה היו נביאים צא"י, משא"כ בשאר הארלות, וכתב האור"ח חק' דהפסק הנבואה גרוע מכל הקללות שבטולם. ולכן אין ללמוד משם על דורינו השפל הזה. — ביאור מאמר הגמ' במגילה כל ימי הייתי מטער על מקרא זה והייתי מממש בזהרים כאשר ימשש העור באפילה וכו' עד שצא מעשה לידי וכו' כל זמן שאבוקה צידי צנ"א רואין אותי ומגילין אותי מן הפחתין. ודייק המהרש"א דבאפילה מה נ"מ בן עור לפקח, וחי' דהפקח ידוע לו מצואי העיר וידוע גם באפילה לבין קלח. — אולם דורינו זה החושך והאפל לא רק שירדה חשכות לעולם, אלא שגם הידיעה במצואות ושבילין נעדרת, ואין על מי להשען אלא על אצניו שבשמים. — וכי' הכלי יקר דבזמן בית שני ילאו רבים וכו' שלמים מן הארץ מחמת המחלוקת ומרעת יושבי בה.

סימן קנו. ואיתא באסתר"ר דלשעבר היחז מלוכה בישראל וכשעתאו ניתנה לאור"ע, וכשעושין תשובה הקצ"ב מחזירה לישראל, חז יהי' כשיקויים ועלו מושיעים בזה ליון. וכל מעשה המלוכה עכשיו צא"י הוא מעשה הס"מ. ומי יודע אלו היו הראשונים אחנו היום אם לא היו מוחים להתיישב תחת ממשלתם.

— ואולי י"ל דאין זה דומה לגמרי למ"ש צש"ס שוי' אנפשי' החיבה דאסורה שאסור מדאורייתא, אלא הכונה שרובן על החיבה איסור עכ"פ מדרבנן.

סימן קנב. ישבז לקושיה האחרונים על מ"ש הרמ"א דחכם שכתיר אין חזירו רשאי לאסור מגמרא הג"ל דמצואר דרך להחיר אסור מה שאסר חכם חזירו. וחו' הפוסקים דמותר לאסור למה לא מציאים ראי' מגמ' הג"ל. — מ"מ יולא דהיכא דאיכא חשש דלא ליגררי אצתרי' מותר להחיר האסור. וכ"כ הרמ"ע מפאנו לא ולמד כמה ראוי לגדור גדר במקום צקטה. — אתה הראית לדעת דאף אדם גדול שעשה דבר אי' שלא כחורה גדרו גדר שלא להסכים לדבריו בשום ענין, כדי שלא לגרור אצתרי', ומכש"כ שיש להכחישו באותו ענין שאומר שלא כדיון. — וק"ו צ"ב של ק"ו בדרכי הויזנים הכופרים שכל דבריהם הם נגד החורה, שהחיוז להגיד שלא כדבריהם אף אלו הי' מליאות לדבריהם מעיקר הדיון.

סימן קנג. עוד זאת דאחריות גדול הוא לדור תחת מלכות המינוח. וכתב הרמב"ם דאסור לדור צעיר שיש בה ע"ז אלא שאנוסים אחנונו. אלא שמלכות האומות אינה ע"ז דאינהו לגרמייכו עבדי, ונלעוינו שלא למרוד בהם ולהתפלל לשלומם. — לא כן באותה מלכות המינוח שקמה צא"י אשר בכפירה יסודה וגרוע מע"ז דשאני מינות דמשאכא. וא"כ מי יודע אם מותר להכניס עממו צנסיון שלא יפול לרשעם ח"ו, וגם שלא יתן אחיח חיזוק לדרך המינוח.

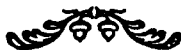
סימן קנד. וכתב המהר"ם שיק דכיון שאסור לילך במקום סכנת הגוף ק"ו דאסור לילך למקום שיש בו סכנה לנפש. — גם א"ל לדעת עד כמה יעלה צידם לצבא תחבולותיהם בהעברה על הדת. — ואמרו חז"ל אי אמר מלכותא עקרנא עורא עקר עורא וכו'. ועוד אמרו אם יהיו כל הימים דיו וכו' אין מספיקין לכתוב חללה של רשות. וילין לה מקרא שמים לרום וארץ לעומק וגו', ולבאורה איך אפשר לדמות מעשה צנ"א לעניני שמים וארץ. — והכונה דאף שאין אדם יודע מחשבת חזירו, מ"מ החכמים יודעים להכיר

האפשר שלא יפלו לרשת המינים. וזכר אנו מקיימין
מלות ישוע א"י. — ולעומת זאת המחזיקים המינים
והאפיקורסים המה בכלל מחריצים את ישוע א"י
ומטמאים את הארץ ואת כל העולם במינות. וגדול
עונש המחזיק ידי עוצרי עבירה מהעוצרי עבירה עצמם,
ומדה עוצה מרובה, שהמחזיקים את היראים והחרדים
בא"י שברם עד אין קץ ויחכו לראות בשמחת ליון
וירושלים.

אבל אכן אין בכחינו להכריע בזה, בפרט דכבר נתבאר
שצריכים להיות ישראל גם בא"י. מ"מ הבו דלא להוסיף
עלה, כי נשתנה המלך הרבה לגריעותא. — וגדול
עונם של אותם השמחים ביום אידם ביום העצמאות
שלכם, שבדאי הם בכלל מנאצי ה' ותוה"ק.

סימן קנה. וברור הדבר שמוטל עלינו לחזק את
חושבי ארץ ישראל היראים לחזקם ולחומכם ככל

מאמר לשון הקודש

מאמר לשון הקודש

אבל שיהיה הכסדר שצספרי כתב לימוד לה"ק בתחלה ובחוספתא כתבו לסוף.

והנה מה שהשמיע צספרי ק"ש י"ל בפשיטות צספרי לא מיירי אלא מחיוצ דאורייתא שהרי למדו מקרא דולמדחם אחס את צניכס, ובזית רענן מהמג"א על הילקוט פי' צמה שאמר מכאן אמרו דה"א שילמוד לבנו ק"ש, אבל אחר שכתב צניכס ולא צנתיכס קשה ל"ל מיעוטא הא מלוא עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פטורות, אלא קאי אחרת, ולכן אמר מכאן אמרו ללמדו תורה, והרי דמדכתב צניכס ולא צנתיכס ע"כ דלא קאי על ק"ש אלא על תורה ואין לימוד מקרא ללמד את בנו אלא על תורה, אבל ק"ש היא כמו שאר מלוא שהחיוצ צחינוך הוא רק מדצריכס, וצספרי לא חשב שם שום מלוא שחייב צחינוך אלא תורה דמיירי רק מלימוד הקרא, אבל צצרייתא שצגמ' חשב גם לולב ושאר מלוא שחייב צחינוך ופירש"י ז"ל שם שחייב לחנכו מדצריכס לכן חשב גם ק"ש. ובקידושין דף כ"ט גבי מלוא הבן על האב שחייב למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וכו' שם לא חשב לא ק"ש ולא שום מלוא שחייב צחינוך כי לא חשב שם אלא מה שלמוד מקראי כמבואר שם צגמ'. ומה שחשב צספרי לימוד לה"ק אף שלימוד הלשון אינו מוכח מקרא ז"ל לשיטתו דסיבר דכיון שידיעת הלשון היא חועלת ללימוד התורה דע"י שמבין הלשון מבין יותר תורה מה כתיב בה לכן חשבו בכלל לימוד התורה. ובחומש תורה חמימה כתב דלמוד מקרא דמלשון לדבר צם דרש שגס דדיבור צלה"ק היא מלוא, אבל צרה"ס וצגמ'א פי' עקב וצפניי קידושין ד' כ"ט מבואר דמלשון לדבר צם דרשו לשיעורא דמשעב שידוע הבן לדבר חל החיוצ ללמוד, וא"כ כל הקרא לא קאי רק על התורה, וא"ל שלימוד הלשון הוא רק מסצרה בכלל הלימוד, כ"ל.

היות כי צמאמרים האלה מתצארים כמה ענינים לגלות פני הלוא שמתלצשים הליונים והצבועים הנגררים אחריהם להסית ולהדח צמלצושי קדושה כמו חיוב ארץ ישראל ואהבת ישראל ואחלחלה דגאולה כהנה וכהנה שמוח נרדפים לסמות העינים, ואחד מיסודותיהם הוא שמגדילים החיוצ לדבר צלה"ק ורשת זו עמנו להם לחפוש לצבות צניי ללשונם העמא שקראוהו עברית, ולא ראייתי להעתיק פה גס חשונה אחת שכתצתי להרב הגאון המפורסם מוה"ר פנחס הירשפרונג שליט"א צמאנערעאל, אודות ענין של לה"ק כל המתצאר צזה צש"ס ופוסקים דבר דבור על אופניו, והוספתי קלח הוספות נחלות צאיה מקומן צתוך החשונה אשר העלתה מלודתי כעת צשעה שמסרתיו לצית הדפוס. והשי"ת יחי' צעזרינו לכיון אל האמת ויתקדש ש"ש על ידינו.

✱

הנה צעיקר הלימוד של לה"ק אף לצנים ולא לצנות כת"ה נ"ו הראה מקום לפיה"מ להרמז"ס שחשבו למלוא קלה וכן הראה מקום לירושלמי וספרי, וראיתי לצאר קלח הענין. הנה ז"ל הספרי פי' עקב ולמדחם אחס את צניכס לדבר צם, צניכס ולא צנתיכס דברי ריב"ע, מיכן אמרו כשהחיוק מתחיל לדבר צציו מדצר עמו לה"ק ומלמדו תורה, וצגמ' סוכה מ"צ כתבו יודע לדבר צציו מלמדו תורה וק"ש, תורה מאי הוא תורה לוב לנו משה וגו' ק"ש מאי הוא פסוק ראשון. ובחוספתא חגיגה פ"א כתבו יודע לדבר צציו מלמדו שמע ותורה ולשון קודש, נמלא שמימרא זו היא צג' מקומות צצברי חכז"ל צשנינים, שצספרי השמיע ק"ש ולא כתב אלא לה"ק ותורה, וצצרייתא שצגמ' השמיע לה"ק ולא כתב אלא תורה וק"ש, ובחוספתא כתב הכל ק"ש ותורה ולה"ק

בעלמות יוסף שם שצוהר בעטם. ומה"ע נראה דמה
שאלמו בקידושין דף כ"ע האז חייב צנוו ללמוד
תורה ולהשואל אשה וללמוד תומנות שלימוד תומנות
הוא דוקא אחר הנשואין כסידור לשון הגמרא שכתבו
אחר נשואי אשה, ועד הנשואין לריך רק ללמוד תורה
ואף שאחר הנשואין בגיע לשנת י"ח מ"מ עדיין
מוטל על האז מאות חינוך כמו שאלמו שם בקידושין
דף ל' אדיוך על נאורי דכריך עד עשרים
ותרחי, ואמרי לה עד עשרים וארבעה, ולמוד זה
מקרא דחונך לער על פי דרכו.

ואל השינוי ממ"ש הרמב"ם ז"ל ה"ל דעות דרך
בעלי דיעה שיקבע לו מלחכה המפרנסת אותו
תחלה ואח"כ יקנה בית דירה ואח"כ ישא אשה
שגאמר מי האיש אשר נטע כרם וגו' והוא מגמי
סוכה מ"ד למדך תורה דרך ארץ, שזה ענין אחר
שהרי למדו זה מעורכי המלחמה ולא הלכו למלחמה
אלא אחר כ' שנה וא"ל לומר שלא נשאו אשה עדיין
דברי כל שעבירה בידו חחר עלי מעורכי המלחמה,
ואמרו חז"ל אפילו איסור דרבנן כגון שח צין תפלה
לתפלה, ועבר כ' ולא נשא בעל מאות עשה דאורייתא
כמצואר ברמב"ם פט"ו מה' אישות וצ"ע אה"ע
ס"י א' שצ"ד כופין אותו שלא לעבור על כך, ומה
שהוצא שם שטכשו יש מקילין שלא לכופ ע"ז אחר
חורבן ביהמ"ק זה לא ה"ל שייך אז, ועכ"פ עבירה
דאורייתא בידו ולא ה"ל מעורכי המלחמה, וצפרע
שאלמו חז"ל קידושין דף כ"ע ע"ב דעבר כ' ולא
נשא כל ימיו בהרכור עבירה, ואמרו ז"ל הרכורי
עבירה קשין מעבירה, ובעורכי המלחמה כחיו ונשמרת
מכל דבר רע ודרשו מהל ליהוה נשמר מהרכור עבירה,
וכ"כ החמירו שם צגמ' על עבר כ' ולא נשא שאלמו
שהקב"ה אומר תיפח עולמותיו ר"ל, וא"כ ע"כ מה
שאלמו הכ' על עורכי המלחמה ומי האיש אשר ארש
אשה ולא לקחה זה ודאי מיירי באשה שני, אבל
כבר נשא אשה כהלכה בשנת י"ח, וא"כ מה שלמדך
תורה ד"ל שיהי' לו בית וכרם ולדעת הרמב"ם ה"ל
כרם פירושו פרנסה קבועה קודם הנשואין כמ"ש
שם המפרשים כל הכתוב הזה מיירי בנשואי אשה
שני, וא"כ ודאי שאין להביא מזה רא"י על אשה
ראשונה שהיא חובה עליו מדאורייתא בכל אופן ואופן.

ועכ"פ מה שהשמיט. בספרי ק"ש זה מוזן היעב
כמו שכתבתי, אבל מה שהשמיט צ"ס לביק
ולא זכרו מאומה צ"ע לכאורה במאי פליגי עם הספרי
והחוספתא. ומ"ש כ"ח נ"י ליישב שחלו בפלוגתא
דרבי ורבנן אם ק"ש בלח"ק או בכל לשון, הנה
אדרבה נהפוך הוא שצספרי שכתב לה"ק השמיט ק"ש
לגמרי, וצגמ' שחשב ק"ש השמיט לה"ק אלמא דלה"ק
איו בשביל ק"ש אלא בשביל תורה, דיותר נאך הצנה
הלשון בשביל כל התורה כולה שצריכה הצנה מצביל
ק"ש שמא דין אם לא כוון אלא בפסוק ראשון
בלבד יאל.

ב

גם בהשינוי שיש בתוספתא שכתב לשון הקודש בסוף
דלא כמ"ש בספרי בתחלה צ"ע כי אין נראה
לומר דזה אין מוקדם ומאוחר ואין סדר למשנה
בכ"ג, שהרי מצואר בדיק צ"ס שלמדו הלכות
מסידור הלשון, ע"י צרכות דף ד' ע"ב אמר מר
קורא ק"ש ומחפלא מסייע ל' לר"י דאמר וכו'
זה הסומך גאולה לתפלה, ופרש"י ז"ל מדאמר ערצית
נמי ק"ש ואח"כ תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה
דלא כריב"ל דאמר תפלה ואח"כ ק"ש אלמא דסידור
הלשון דוקא הוא ללמוד ממנו הלכה, וע"י עוד יומא
ד' י"ד ע"ב על המשנה ומקטיר את הקטורה ומטיב
את הכרות דקאמר אלמא קטורת ברישא וכדר נרות
ורמינכו מי שזכה במנורה ומי שזכה בקטורת הרי
שהקשה סחירה עזר סידור הלשון שמקדים במשנה
קטורת לנרות, וצ"ס שם האריך עוד עוצה בסחירות
כאלה מסידור הלשון, ומצואר דזה דמה שמקדים
בלשון ה"ל בוראש צורה שמוקדם למעשה וכמו
שצקראי דרשו צ"ס כ"פ ממה שמוקדם בקרא כמו
כן דעתם בלשון חכמים במשנה ובצרייתא, וע"כ דמה
שאלמו צצ"ק דף ק"ב וע"י דף ז' דצחא מסכתא
אין סדר למשנה זה רק צבא שלימה דלפעמים
נשיות צצ"במ"ד מקודם ואח"כ סידור אחר משנה
אחרת וכו' בשני מימרות אבל צמימא אחת ודאי
סידור הלשון הוא דוקא. וענין זה כתבו התוס'
בקידושין ר"פ האיש מקדש ד"ה האיש דאין שייך
לתרן ככל לאו דוקא ולא זו אף זו דלא שייך לשנויי
ה"ל אלא בשתי צבות אבל לא בשתי חצות, וע"י

כפי' החוס'. אבל בלשון יושא אשה בלנד מלי סברי כו"ע כפי' החוס' שיוכל להיות דקאי רק על נשואי אשה שלא לשם פיו ובפרט בכלן שמותיה מחוכו שמבואר בש"ס וברמז"ס שלמדו זה מעורכי המלחמה ששם בודאי מיירי מאותן שכבר קיימו מלות פ"ו. וכבר כתבו כל הפוסקים שדרכו של הרמז"ס שאינו משנה מלשון הש"ס, וכתב הב"י בס"י של"ד ד"ה נידוכו לפניו, כך דרכו של הרמז"ס להעתיק לשון הגמ' ומה שפרש בלשון הגמרא אנו יכולין לפרש בדרכיו. ויותר מזה כתב הב"י צו"ד סי' קל"ז ח"ל: דיותר נכון לומר דהרמז"ס סירב לישא דגמרא נקט ואתא ולידחק בפירושו כשם שאנו נדחקים בפירושה לישא דגמ' וכן הוא עוד צ"י בכמה מקומות, גם בשאר פוסקים ראשונים ואחרונים ואין זה דוחק.

גם בלשון מורה כן צמ"ש הרמז"ס ז"ל דרך צעלי דעכ לקבוע לו וכו' ואח"כ ישא אשה והלא יושא אשה הראשונה הדרך הוא שאצ"ו משיאו שמחויב לעשות כן מדאורייתא כמבואר בש"ס שלמדו זה מקראי, וכן הוא הדרך בכל העולם שהאב משיא את בניו (וזה ח"ו ביהומים שכל הדורות אין זה מלי כ"כ) ולמה שינה הרמז"ס ז"ל הדרך ולא כתב דרך צעלי דיעב להשיא את בנו אלא כתב ישא אשה נושא צעלמו. ונראה גם מה דמיירי בנשואי אשה שני שכבר יא מרשות אצ"ו ועושה צעלמו. וברמז"ס ז"ל ה' מהספרדים שלא נתקבל אללס חדר"ג שלא לישא ב' נשים, אבל נישואי אשה הראשונה שאצ"ו משיאו זה קודם ללימוד אומנות כסידור לשון הצרייתא שאין לבעל מהחורב ערס הנישואין שעדיין אין רחיים על לואו לנקש פרנסה. ובאמת כי הרמז"ס והעושה השמיטו לגמרי מה שמבואר בצרייתא שבש"ס שהחיוב על האב ללמדו אומנות, וכבר הארכתי לבאר העעס מה שלא פסקו הרמז"ס והעושה"ע בזה כאלוה הצרייתא ואין להאריך פה בזה שאינו י"מ לעניינינו ולא כתבתי בכלן אלא לבאר כסידור הבלשון בכה"ג הוא מדויק לבלבד, ואין סתירה לזה מדברי הרמז"ס.

אבל שוב תמתי מדברי הגמ' סנהדרין דף מ"ע אחר רבא וכו' כל מקום ששנו חכמים דרך מנין אין מוקדם ומאוחר ופירש"י ז"ל לא דקדקו

ועכצ"ל כן שכרי לאו כל אדם זוכה לבית וכרם ופרנסה קבועה וציד האדם הוא רק ללמוד אומנות אבל אמרו ז"ל שאין העניות והעשירות מן האומנות. ובגמרא תענית דף כ"ב שאמר ליה הקב"ה לרי"א בן פדת ניהא לך דאפכי לעלמא מרישא אפשר דמתילתא בשעתא דמוחי, אמרי לקמי' כולי האי ואפשר, ופירש"י ז"ל אחי כן ספיקא דילמא לא מיתרמינא בשעתא דמוחי, וא"כ אלו שלא נולדו בשעתא דמוחי הכי פטורין מלישא אשה כל ימיהם. ובגמ' מגילה דף כ"ז שא"פ א"ס אין לו מה יאכל לא ימכור ס"ת, אבל לישא אשה מוכרין ס"ת, וברמז"ס פ"י מהלכות ס"ת וצטווי"ד וש"ע סי' ר"ע דמיירי כשאין לי דבר אחר למכור, ומבואר בזה דא"פ צעני מדוכא ר"ל שאין לו שום דבר אלא הס"ת ומחפרנס מן הדיקה מ"מ מוטל עליו החיוב לישא אשה עד שצטביל חיוב זה מותר לו למכור הס"ת א"פ שצטביל שום דבר אחר אינו ראוי למכור. ועיי"ש צ"י בשם ר' מנוח ובש"ך שם, ועי"ש בש"ס אר"ה סי' קנ"ג ובאכ"ע סי' א'. ובגמרא יבמות דף ס"ב אמר רבא נושא אדם כמה נשים והוא דמלי למיקם במחויבו, והוצא מיהא זו ברמז"ס פ"ד מה' אישות ובש"ע אכ"ע סי' א', וא"כ מהכנה תנאי זה דמלי למיקם במחויבו על נשואי כמה נשים ש"מ דנשואי אשה אחת ליתא להך תנאה דבכל אופן ואופן אינו בן חורין להבעל מחויב נשואי אשה וממלות פ"ו, ובש"ע אכ"ע סי' א' שבשום ענין לא יעבור עליו כ' בלא נשואין א"ס לא צטביל העניינים שכתב שם לא זולת.

ומה שסתמו בש"ס וברמז"ס ולא פירשו דמיירי בנשואי אשה שני מלינו כה"ג צמ"ס צבא צתא דף ס' פ"ב צ"י דין הוא שגזור על עצמינו שלא לישא אשה ולחוליד בניו ונמלא זרעו של אברהם כלה מאליה, וכתבו שם בתוס' ד"כ דין תימא הכתיב פרו ורבו, ושמה על אותן שכבר קיימו פ"ו קאמר וביינו זרעו של אברהם כלה שלא יוליד אלא בן ונת, הרי שסתמו הדברים לכתוב סתם שלא לישא אשה א"פ דמיירי רק בלחות שכבר קיימו מלות פ"ו, וא"פ אותן שאין סוברין שם פ"י זה הוא צטביל שסיים ונמלא זרעו של אברהם כלה, ובא"ת לכו בן ונת אין זרעו כלה עכ"פ, לכן לא ניהא לכו לפרש שם

שחוספתא שכתב לימוד הלשון לצסוף דלא כמ"ש בספרי.

2

והנראה בזה דהנה גם צפ"ק דקידושין דף כ"ט שחשב שם צרייחא כל מלות האז על הבן למולו וכו' וללמדו חורב וכו' וללמדו חומות לא חשב כלל לימוד לה"ק זה נוח דהש"ס לשיטתי אילו שם במס' סוכה שחשב יותר כל עניני חינוך שצריך האז לעשות לבנו לא חשב ג"כ לימוד הלשון. אמנם גם בחוספתא שם צפ"ק דקידושין כתב כלשון הש"ס שלא חשב כלל לימוד הלשון, זה קשה לכאורה שהרי החוספתא לשיטתי שכתב צפ"ק דחגיגה שצריך האז ללמד את בנו לה"ק שזה לכאורה כדעת הספרי א"כ למה לא חשב זה גם צפ"ק דקידושין גבי מלות האז על הבן וכמו שלמד הספרי מהקרא דולמדתם את בניכם דקאי גם על לימוד הלשון. וז"ל דאין דעת החוספתא כהספרי, דהספרי אף שלא חשב שם שום מלה של חינוך שהוא מדרבנן דמכ"ט השמיט גם ק"ש דלא חשב אלא מה שלמד מקרא ואעפ"כ חשב לימוד הלשון נמצא שסובר שלימוד הלשון הוא ג"כ חיוצ דאורייתא, ואפשר שסובר מסביר שהוא בכלל לימוד החורב שחייבו הקרא יען שנלמד להבנת הלימוד, או אפשר יש לו איזה סמך בקרא ע"ז, אבל החוספתא מדלג חשב צפ"ק דקידושין גבי כל מלות האז על הבן גם לימוד הלשון כמו שחשב שם כל המלות שלמדו מקרא, ש"מ דסובר שאין לימוד הלשון בכלל המלות דולמדתם אותם את בניכם ואין זו חיוצ דאורייתא עכ"פ.

ומה שחשבו צפ"ק דחגיגה ז"ל שסובר דאף שאינו בכלל ולמדתם את בניכם אבל עכ"פ מלה אחת צ"י חדא דיש כמה מלות שצריכין להיות דוקא בלה"ק כמבואר במס' סוטה פ' אלו נאמרים, וחפלה בעת צרה הוא דאורייתא לכל הדעות אף לשיטת הרמב"ן, ולדעת הרי"ף והר"י צריש פרק ה' קורא אין להחפלה על צרכיו אלא בלה"ק ואך לדעת הרא"ש מותר להחפלה בשאר לשונות זולת לשון ארמי, אבל גדולה מזו מבואר בגמ' חולין דף ע' ע"א ת"ח צריך שלימוד כתב שחיעה ומילה, ופירש"י ז"ל כתב לכתוב

להקדים במשנתו את המוקדם ולאחר את המאוחר שיש מקום שהשנוי מאוחר במשנה צריך להקדימו במעשה כגון סדר ח' צגדים של צגדי כהונה כדמפרש לקמ"י דמכנסים קודמין בלבישה, ויש מקום שהסדר שנוי כמשפטו לכתחלה אבל אי אפיך לית לן זה, כגון דברי סדר חליצה כדלקמ"י, וא"כ קשה עוצה לכאורה ממה שלמדו בצרכות מסידור הלשון דהלכה היא דלא כריב"ל, וציומא שקר"ט עוצה במה דנשמע מסידור הלשון, הלא צפ"י אמרו בסנהדרין אין מוקדם ומאוחר וא"כ ליכא למישמע מיני' מיד, ולא ראיתי בשום א' מהמפורשים מי שיתעורר בזה שהוא לכאורה סתירה גדולה בסוגי' הש"ס. ונראה בזה כיון דבמה שמקדים מכנסים ללבישה מקשה באמת בגמ' מאי עממא אקדמי' צמחני' לכהנות ותי' משום דאקדמי' קרא, גם על הקרא מבקש אח"כ טעם למה אקדמי' ולא אמר אין מוקדם ומאוחר כשאין טעם בדבר ובסדר חליצה באמת הוא מלה שיהי' בסדרן אלא שצדיעבד אינו מעבד, וציצמות דף ק"כ ה' מעיקרא פשוט צעניו שמעבד אף צדיעבד שהקשה סתם והא צעין בסדרן ואף אח"כ כשתי' לו שאינו מעבד ה' סבור דדחוי' קא מדחי' לי עד שמלא צרייחא שאינו מעבד, ובאמת אף לפי מה דקאמר שאינו מעבד כיון שיש עכ"פ מלה להקדימו הוא טעם מספיק למה שהקדימו במשנה או צרייחא צעיל קיום המלה. וז"ל דבמה שאמר אין מוקדם ומאוחר כהונה שאין זה כלל שלפעמים מקדים את המאוחר צעיל איזה טעם, כמו בלבישה צגדי כהונה שנחקקה שם בגמ' לבקש העטם בשנוי הלשון, וגם בסדר חליצה אינו מעבד צדיעבד עכ"פ ש"ז היא סיום המימרא חוץ משצטב סימנים ששם אף צדיעבד מעבד הסדר, ונמצא שגם מאותה הסוגי' דסנהדרין נראה שצלי טעם מספיק אין לומר שלא דקדקו בלשונם. ועכ"פ לק"מ מה שצט"ס צרכות ויומא למדו הלכות מסידור הלשון ולא אמרו אין מוקדם ומאוחר כי לא מלאו טעם אחר בזה ואין לומר אין מוקדם ומאוחר אלא היכא שיש טעם בדבר כמו בסוגי' דסנהדרין. ועי' ר"ן צריש מס' קידושין שערך למלא טעם למה הקדים במשנה כסף לשער וכן למה הקדים גט למיתת הבעל ולא אמר אין מוקדם ומאוחר וכן מצינו בכמה מקומות ואין להאריך. ולפי"ז גם הכא עממא צעי השינוי

יש חובלת לת"ח מידיעת הלשון ואית צ" קדושה
כמו שנתצאר.

7

וְלֹא־לִבָּהּ כִּי־ן שֶׁהֲרִיף וְהִרְאִישׁ וְהִרְמִיז־ם בְּהַלְכוּתוֹ
וְהַעֲשׂוֹתֵהּ וְכָל נוֹשְׁאֵי כְלִיכֶם כּוֹלֵם כְּחֻצּוֹ רַק
כִּלְשׁוֹן הַשֵּׁם שֶׁשֶּׁמִּיטּוֹ אֶת לִמּוּד הַלָּשׁוֹן וְלֹא הִזְכִּירוֹ
מִזֶּה כָּלל אֵף בְּרִמּוֹ דְּוֹדָאֵי שֶׁהִכְרִיעוּ כֵּן לְהַלְכֵה שֶׁאִין
שׁוּם חִיּוּב וּמֵאֻלָּה בְּלִמּוּד הַלָּשׁוֹן וְאִין קוּשִׁי עֲלֵיהֶם
מִזֶּה שֶׁהוּא נֶגֶד הַסְּפָרִי וְהַתּוֹסֵפְתָּה שֶׁהִרִי בְּתַב צִירֻשׁלָמִי
וְהוֹצִיָּה בְּרַשְׁבָּ"ס מִס' צ"ב דף ק"ל ע"ב אִין לְמַדִּין
לֹא מִן הַהִלְכוֹת וְלֹא מִן הַתּוֹסֵפְתּוֹת אֲלֵא מִן הַגִּמְרָא,
וְכִי בְּשׁו"ת אֲדוּר זְרוּע ס' תִּשְׁנִי"ד שֶׁאִפִּילוּ תּוֹסֵפְתָּה דר'
חִיּוּא וּסְפָרָא וּסְפָרֵי אֲנֹן רֹאִין שֶׁבְּכַמֵּה מְקוֹמוֹת מִצִּיּוֹן
בְּתַלְמוּד וּמִשְׁנֵה גִרְסוֹת וּמִחֲסָר וּמִיִּיתָר לְפִיכָךְ אִין לְסַמּוֹךְ
עַל שׁוּם בְּרִייתָא, דְּלִילוּ הוֹצִיָּה בְּתַלְמוּד שְׂמֵא הֵיוּ
מִשְׁבָּשִׁין אֹן מַעֲמִידִין אִוִּיתָה כִּיחֻדָּא, וְלִכֵּן אִין לְסַמּוֹךְ כִּי
אִם עַל הַתְּלַמוּד, וְעַי' חוֹס' שֶׁבִּת פֶּרֶק שׁוֹאֵל דף קנ"ב
ע"ב ד"ה עַד שֶׁהִצִּיאוּ כַּעֲשֵׂן זֶה צֶשֶׁס ר"ת וְצִחוֹס'
שֶׁבִּת רִישׁ דף קנ"ע דְּכַמֵּה בְּרִייתוֹת יֵשׁ בְּתוֹסֵפְתָּה
דְּפִלְגִי עַל הַשֵּׁם אֲבָל קוּי"ל כְּדִבְרֵי הַשֵּׁם וְכַמִּי"ש
הַמְּהַר"ש אֲלַגְזִי צִס' גּוֹפִי הִלְכוֹת דְּמִסְתַּמָּא כִּיּוֹן
שֶׁרָא חֲמֵי יִשְׂרָאֵל לְחַבֵּר הַתְּלַמוּד חֲקָרוּ וּדְרָשׁוּ בְּכָל
הַסְּפָרִים וְצִירָרוּ אוֹתָם שֶׁהִם צִנִּי סִמְכָא דְּדוּקָא וְמִזֶּה
שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בְּגִמְרָא מִשְׁבָּשְׁתָּה הוּא. וּבִמְנוֹלָה לְדַנְכְּרִי
חֲשִׁין שֶׁפֶסֶק הִרְמִיז־ם ז"ל כִּהֶסְפְּרִי כּוֹלֵם חֲפָסוֹ עֲלֵיו
הָאִין הֵנִיחַ דֶּרֶךְ הַתְּלַמוּד וּפֶסֶק כִּהֶסְפְּרִי, וְהִרְצִיָּה
קוּלְמַסִּין נִשְׁחַבְּרוּ ע"ז לְפָרֶשׁ דְּבָרֵי הַתְּלַמוּד שִׁיבִי
מִיוֹשֵׁב לְדַעַת הִרְמִיז־ם, וְצִישׁ"ש יִצְמוּת פ"ד ס' י"א
כְּתַב דְּוֹדָאֵי הַבְּרִיתָא שֶׁהוּא בְּתַלְמוּד הוּא עֵיקָר נֶגֶד
הַסְּפָרִי וְתַמֵּה עַל הַפּוֹסֵק כִּהֶסְפְּרִי נֶגֶד הַתְּלַמוּד, וְכֵן
הוּא צִי"מ בְּרִאשׁוֹנִים ז"ל וְרִיךְ לְבָאֵר עוֹד בְּזֶה
בְּכַמֵּה מְקוֹמוֹת לֹא עַת הָאִסְפָּה פה. אֲבָל עַכְפ"י זֶה
וְדָאֵי שֶׁאִין קוּשִׁיָּה עַל הִרְמִיז־ם וְשֶׁאֵר פּוֹסְקִים שֶׁהִעֲתִיקוּ
כְּדִבְרֵי הַשֵּׁם שֶׁשֶּׁמִּיטּוֹ לְגִמְרֵי אֶת לִמּוּד הַלָּשׁוֹן כִּי
דְּבָרֵי הַשֵּׁם עֵיקָר לְהַלְכֵה נֶגֶד הַסְּפָרִי וְהַתּוֹסֵפְתָּה.
וְאֵף שֶׁצִּפִּי הַמִּשְׁנֵה חֲשַׁב הִרְמִיז־ם ז"ל לִמּוּד הַלָּשׁוֹן
בֵּין הַמְּנוֹת שֶׁרִיךְ לְהַזְכִּיר, אֲבָל בְּכָר כְּתַב צִצִּי ס' י'
רִנִּי"ד לַעֲנִין עֲרֵלָה בָּשָׁל עֲכו"ם דֶּאֶף שֶׁצִּפִּי הַמִּשְׁנֵה
כְּתַב בְּע"א מ"מ אִין לְסַמּוֹךְ אֲלֵא עַל מ"ש בְּחִיבּוֹר

שידע לחתום שמו אולי ישב בדיון, ות"ח שהגיע להוראה לריך להבין דבר מחוך דבר, פטרט אם לריך לכתוב פסקים או חידושים לריך להבין הלשון. והרמז"ס באגרת התחרט על החיבורים שכתב בלשון ערבי כי הבנת עניני התורה"ק אפשר יותר בלה"ק, והרבה גדולי מחברים שדבריהם מובנים בקושי מחמת הלשון שהוא מגומגם. גם יש קדושה בלשון כמבואר בירושלמי פ"ק דשבת כל הקבוע בא"י ואוכל חולין צברהה ומדבר בלה"ק מוצעת לו שהוא בן עולם הבא, וע"כ סברי צמוספתח דאף שאין לימוד הלשון בכלל ולמדתם את בניכם מ"מ יש צו מזה דרבנן עכ"פ לחנכו בלימוד הלשון כמו שיש מזה בחינוך שאר המלות, ולכן צפ"ק דחגיגה שחשב כל עניני חינוך שמחויב מדרבנן להנך את הבן, חשב גם לימוד הלשון בכלל זה, ואין זה סתירה לפ"ק דקידושין ששם לא חשב שום חינוך דרבנן אלא מה שנלמד מקראי.

וּפִי זה מוזן היעז החילוק שצין הספרי להוספתא
שצספרי מקדים לה"ק דלשיעתו שהוא דאורייתא
כמו לימוד התוס"ק וא"ל לדעתו שהיינו התוס"ק
ללימוד הלשון בשביל הצנת התורה לכן כתב להקדימו
כדי שצתחלת לימודו יצין יותר מה שהוא לומד, אבל
לעת התוספתא שמדין תורה אינו בכלל מצאת האז
על הכן ולא חייבתו התוס"ק אלא ללמדו תורה
בדואי שצריך להקדים לימוד התורה ומה שמאז מד"ס
להנכו גם בלימוד הלשון וזה אחר שמילא כרסו
בתורה, ולכן כתבו לבסוף וא"ש. וצ"ס חסדי דוד
שעל התוספתא נדחק להעמיס דברי התוספתא במ"ש
הרמב"ם שמתלמדו אחר כך מעט פסוקים, ולפענ"ד
הוא דוחק ואינו נראה כלל בלשון כמבואר להמעין.
ומה שמענה דבדברי התוספתא מדברי הש"ס להקדים
ק"ש גם זה יש ליישב אלא שלא ראיתי להאריך
בזה פה שאינו נ"מ כלל לעניינו. ונמצא לפי"ז שבש"ס
שהשמיטו לגמרי לימוד הלשון ולא הזכירו מה כלל
אף לבסוף כהדין גרמחא הבאה באתרוהו עכ"פ כמו
שהוא בתוספתא נראה שסברי שאין בזה שום חיוז
ומאז כלל אפילו מדרבנן, וא"כ יש ג' שיטות בדבר
ואריך להבין שורש פלוגתאיהו. גם טעמא צפי למה
השמיטוהו לגמרי ופליגא על התוספתא, הלא באתא

הרבה לזכר הנוסחאות שבש"ס דבר דבור על אופניו
 בכל אות ואות וכולם כניחו כן בגימטריא בכל ספרי
 התלמוד שבידיו ואין יתמי דיתמי שאין להעמיד על
 סברתו כלל ועיקר כאין יעלה על הדעת אף להסתפק
 צוה לשלוח יד בלחם שינוי בדברי התלמוד מה שלא
 שיערו אף אחד מן הראשונים ז"ל, וח"ו בדרך זה יוכלו
 להפוך דברי אלקים חיים ולבנות צמח לעצמם. וזכרנו
 שמה עצמו שאנו רואים שכל הפוסקים הראשונים
 והש"ס אחריהם שמפיהם אנו חיים בעתידיו כולם
 כלשון הש"ס שבידיו זה עצמו ראינו מוחלטת שדעתם
 ז"ל ברור שנוסחא זו שבש"ס אמתית שלא בזכירו
 מלימוד כלשון.

ובתנ"ת שם אחר שהרבה לחמוק על הפוסקים
 ולא מלא מענה סיים שאפשר שהוא מעט
 נוואח ר"א לתלמידיו שימנעו צניחם מן הכנין, אבל
 לפי דבריו שאין בש"ס כלום נגד הספרי והתוספתא
 לא ה"י מאומה מלואות ר"א שאפילו ללשון ראשון
 שברש"י שפי' שלא תרגילום במקרא יותר מדאי משום
 דמשכא ל"א לומר דפליג על חיוז לימוד מקרא שזה
 עיקר מלוא האב על הבן ללמוד מקרא כמבואר
 בש"ס בלי שום חולק, וע"כ שנונתו רק שלא לברכות
 במקרא יותר מדי כלשון רש"י ז"ל, וא"כ אף אם
 נימא דגם לימוד כלשון הוא בכלל זה מ"מ אין ראי'
 מדבריו אלא שלא ללמוד יותר מדי, אבל מ"ל לעשות
 מדבריו פלוגתא על הספרי והתוספתא שלא ללמוד
 כלל, גם הלא בר"י והרא"ש השמיטו לגמרי כך
 נוואח דר"א, גם הרמב"ם לא בעתיקא והאין אפשר
 לומר שסמכו על זה לנחות דברי הספרי והתוספתא,
 אבל הדבר ברור שבשניל בברייתא שזכרנו בש"ס
 שהשמיט לגמרי לימוד לה"ק שזכו דלא כהספרי
 והתוספתא ע"ז סמכו להלכה יען שגשגית בש"ס
 בלי חולק.

ובשו"ע א"ח סי' ש"ז סעיף ע"ז כתב הרמ"א
 ז"ל לחלק בלחפור קריאת סיפורי מלחמות
 בין הכתובים בלשון לע"ז ובין הכתובים בלשון קודש
 ולמד כן מלשון הכתובים פרק כל כתבי וכו' שם
 ס"ק י"ז פליג וכתב שאין ראי' מדברי הכתובים שלא
 נקטו כן אלא למראש מקום ונתנו בזה סימן שכתובים

ובן הוא בכמה פוסקים והוא פשוט ודלא ס' חיד
 עשאו אחר פי' המשנה ועשאו לפסק הלכה, והרמ"ע
 בס' קרי"ז כתב על פי' המשנה להר"ם ז"ל דקטנותא
 הוא ולא מקשינן ל' מיינוכו.

והנה זה ודאי דחינוך הבנים בדרכי הלימוד והנהגה
 בראוי' הוא דבר הנוכח הדיר בכל יום ויום
 בכל מקומות שבישראל ואמרו ז"ל עיר שאין בה השב"ר
 מחרימין אותה, וכולם טרחו בתמידות לדעת מה יעשו
 ישראל אודות חינוך הבנים, וא"כ אילו ה"י דעתם
 בדעת הספרי או כהתוספתא שצריך ללמדם כלשון
 אין ספק דלא כיו שחקי מלכודיענו זה, וע"כ שסמכו
 כולם על התלמוד שהשמיטוהו ולא הזכירו שום מלוא
 בזה. אך ברש"י ז"ל עכ"ל פי' עקב הציא הדרשה
 כמו שהוא בספרי, אבל כבר כתב הר"ש דף ב' ע"ב
 מדפי הספר שזה דרכו של רש"י ז"ל אף בגמ' שציא
 הפי' היותר פשוט אף דלית הלכתא הכי וכציא כמה
 ראיות לדבר וכן כ' הרד"ז שכלל גדול הוא בידיו דרש"י
 פרשן הוא ולא פסקן, וכן כתבו כמה פוסקים כנודע,
 וזכרנו ברש"י על החורב שנתית יותר לפשוטו של
 מקרא ולא להלכה, ועכ"פ כיון שהרי"ף והרמב"ם
 והרא"ש והעושי"ע כולם שוין שלא כתבו כן בודאי
 הוא עיקר להלכה.

ה

ובחומש חורב חמימה עשה מח פליאח עזומה
 והרבה לחמוק על הפוסקים ועל הרמב"ם למד
 שהמיטו הא דספרי ותוספתא בחיוז לימוד לה"ק,
 אבל בלמא אין שום מקום לחמוק צמח שפשו בדברי
 התלמוד, ומ"ש שם בחורב חמימה שגם בגמרא ז"ל
 כן, זה דבר שאסור לאומרו, וכי ח"ו נוכל לנחנו
 להגי' בדברי הגמ' מדעתנו, ובקדמא ספר הישר
 לרי"ת ז"ל מציא מהרגמ"ה לטותא חמורא על כל
 המשנה תלמודא, וכתב לה"כ ועוד אני מודיע לרבים
 ומשמיט שלא להגיב ספרים מחוץ תוספתא ומחוץ
 בברייתות ומסיים שבכמה מקומות תבי' לחכם סברת
 התלמוד חמו' וסופו תבי' ישרה בעיניו בע"כ מחוץ
 ראיות אחרות יעיי"ש, זה כתב צימיו, אבל אל"ל
 עכשיו אחר שכל הראשונים והגדולים שלפנינו טרחו

כלשון לע"ז חבל אין חילוק דגם לבי"ק צעלמו אין צו קדוש שרי מנינו צפ"ק דשנה דצמרחן דברים של חול יכול לספר אפילו בלבי"ק. וצמרחן השלחן שם כתב דאף שאין שום קדוש בלשון מ"מ יש לחלק צענין זה בין לשון לע"ז ללבי"ק כיון שבעטם הוא בשביל גזירה משום שטרי הדיוטות ובלבי"ק לא שייך לגזור גזירה זו דשטרי הדיוטות אין נכחנים בלבי"ק, אמנם לדעת המג"א שם סי"ק כ"ד בעטם הוא בשביל שיש קדוש בלבי"ק ולומד ממנו ד"ת, וכן בעתיקו זה כמה אחרונים חבל לא כתבו זה רק לענין שאין איסור בקריאתו בשנה חבל שיהי חייב או מזהב על האב ללמד את בנו לבי"ק כלשון הספרי זה לא חזר בשום מקום ואדרבא בשמינו כולם את לימוד לבי"ק לגמרי כלשון הש"ס שצ"ז סמכו להלכה כמו שכתבתי למעלה.

ו

הנה כי כן אנו רואים דעת הש"ס ופוסקים, חבל מהראוי להצבון להבין דעת קדושים כאשר כתבתי לעיל, גם למעט בפלגותא בין התנאים עדיף. גם ראוי להתאמת כל מה דאפשר שלא יהי סתירה בדברי הרמב"ם ז"ל מהלכותיו לפי המשנה. והנה מריש כוח אחינא דאולי יש להעיר לחלק בזה דקודם חקנת יחושע בן גמלא לא היו מושיבין מלמדים חלה האב צעלמו הי' לומד עם בנו חס ודאי שדרך הוא שחבב ערוד צפרנסת ביתו ואמרו חז"ל צעירובין דף ג"כ לא מעבר לים היא, לא תמלא לא בשרנים ולא בחגרים, והאב אין לו אפשרות חלה ללמדם מעט מעתהויו ללמד עם בנו ושאר כל היום הי' אריך כבן צעלמו לעסוק בלימודו, והאב בראש לו דרך הלימוד, וא"כ אם לא הי' מצב כלשון שצמקרא וצמשה לא הי' לו מתיאות לצוא לירי ידיעת החורב צמטם בזמן שאפשר לאציו ללמוד עמו, וע"כ הי' הכרח ללמוד לבי"ק בשביל לימודו, משא"כ אחר החקנה שמושיבין מלמדי חינוקות ונותנין להם שכר צעילה שיתעסקו עם החינוקות בכל היום ומלמד עמכם בכל ומסביר להם כל מה שצריכין בין צמקרא בין צמשה, חו אין לורך ללימוד כלשון. וא"כ אפשר שבעפרי מיירי מעיקר דין קודם החקנה שחבב מלמדו צעלמו ואז

ואת שחקנת יחושע בן גמלא הי' עוד צומן הבית כמבואר ברש"י ותוס' צ"ב דף כ"א ע"א שהוא אוחו יחושע בן גמלא שהי' אחד מן הכהנים הגדולים שעמדו בבית שני וא"כ ח"א לומר שבעפרי נשנה קודם החקנה, שהרי סתם ספרי הוא רש"י שהי' כרבה אחר החורבן, אך צריע"א יומא מציה שיעה שאין זה אוחו רבי יחושע בן גמלא שהי' צומן בבית חלה אחר ששמו בן, וא"כ אפשר שהי' צומן מאוחר, וכן משמע ק"ח לשון הש"ס צ"ב שם שכתבו סיפא אחאן לתשב"ר ומחקנת יחושע בן גמלא ואילך, ואם הוא זה שהי' כה"ג בבית שני למח הולך לבאר דמיירי מחקנת יחושע בן גמלא ואילך חלה כל המשניות נשנו אחר החקנה שהי' צומן מוקדם מאוד עוד צומן בבית, וסידור המשניות הי' מאה שנים אחר החורבן, חבל מה נעשה שרש"י ותוס' לא פירשו בן וסברי שהוא אוחו שהי' צומן בבית.

אמנם מ"מ עדיין י"ל דהנה צגמרא שם מבואר על מה שכתבתי לא היו מושיבין מלמדים חלה האב לומד צעלמו עם בנו מאי דרש ולמדהם אוחם ולמדהם אחם, ופירש"י ז"ל דהאב צעלמו מזהב ללמדו, ובתוס' שם ד"ס חלה גרסי אחם חלה דרש הוא דולמדהם משמע צעלמכם, וכן הוא צע"מ צעם בראש"ש ז"ל דפשטא דקרא דולמדהם חלה קאי, ומבואר בזה שדרשו חז"ל מקרא שיש חייב דאורייתא על האב שילמוד צעלמו עם בנו הוא ולא אחר. והנה ח"א לומר דמה שהקשו מאי דרש הוא על מה שחבב הי' לומד עם בנו צעלמו, דחלה כיון חלה היו מושיבין מלמדים הי' מוכרח האב ללמוד עמו צעלמו חלה ישאר חלה חורב כמו שהי' צמי חלה הי' לו חב, וע"כ ז"ל בכוונה דהא גופי קשיא לי למח לא הושיבו צחלה מלמדים וסמכו רק על לימוד האב חלה ודאי עדיף יותר אם יש מלמדים מיוחדים שפונים מכל עסקים ללמוד עם כל הצנים, וע"ז חיי דמחמת דרש שחבב מחויב ללמוד צעלמו לכן לא שכרו

מלמדים שלא יסמוך האב על המלמד ויתבעל החיוז דאורייתא שמחויב ללמוד בעצמו. והנה לא נמלא גם אח"כ צ"ס שום דיחוי על אותה הדרשה, ו"ל דעשניל שראו אח"כ שלולא אותה התקנה היה משתכח תורה מישראל כמבואר שם בגמ' לכן לא השגיחו על עקירת אותו החיוז שיש על האב ללמד בעצמו שהוא צווא"ת כדי שיכיו המלמדים מלזים ולא תשתכח תורה מישראל.

ו"פ"ז אפשר לומר כיון שהספרי בא למוסר קראי הא"ך נלמד משם החיוז על האב ללמד את בנו תורה וכיון דאקרא קאי ששם הפי' שצריך האב ללמד בעצמו ולפי"ז יש הכרח ללימוד ה"ל לכן כתבו שם, אבל צ"ס שלא באו לפרש המקראות אלא לסדר ההלכות למעשה וכן צדרייחא שהוציא צ"ס מביא כל עניני חינוך שאינם כלל מקראי ולמעשה כבר הוקצעה התקנה להושיב מלמדים ע"כ לא ראו צורך להזכיר עוד לימוד הלשון. ולפי"ז אפשר לא פליגי כלל הש"ס עם הספרי אלא בא כדאיתא ובה כדאיתא.

ז

שוב הצוננתי שלדעת הרמב"ם שצ"ח מה' ת"ח הביא את החיוז דאורייתא שחייב האב ללמד את בנו תורה ושחייב האב לשכור מלמד לבנו ללמוד אבל על בן חזירו אינו חייב אלא ללמוד בחנם, ובפ"ב הביא את התקנה שמוסיפין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, גם הביא שבעיר שאין מוסיפין בה מלמדי תינוקות מחרימין ומחריצין אותה יעיי"ש. ולפי"ז לדעת הרמב"ם ברור שהאבות לבנים היו מחויבין מדאורייתא לשכור מלמד לבניהם אף קודם התקנה אלא שלאחר התקנה הועיל חיוז להושיב מלמדים עבור כל בני ישראל עשיר ועני ומי שאין לו אב כל ילד וילד אשר מבני ישראל הוא יהי' עבורו מלמד בעירו שיוכל להגיע אליו אף מי שאין לו מי שידאג עבורו, כמבואר זה בגמרא בנא בתרא כ"א, וא"כ ל"ל לפי דעתו ז"ל שמה שאמרו בגמרא על קודם התקנה מאי דרוש ולמדחם אותם ולמדחם אחס אין הכוונה שדרשו בזה אחיך דרשה אלא שכן הבינו ממשמעות הקרא שאין החיוז

אלא על האב עצמו לא על אחרים ומה שיש חיוז מהחוס"ק ללמוד עם אחרים בחנם הוא מקרא אחרתא דושנחתם לבניך שלמדו מפי השמועה בניך אלו תלמידים שהתלמידים קרויין צנים, ומשם אין ראוי אלא על חיוז ללמוד עם התלמידים בחנם אבל אין ראוי משם שיחי' חיוז לפזר ממון לשכור מלמדים עבורם אלא בקרא דולמדחם אותם וכלל כל אופני הלימוד דהיינו שצריכים גם לשכור עבורם מלמדים בשכר וזה לא קאי אלא על האב לא על אחרים, כן צריך לפרש להמעין בדבריו. ועיי' לחם משנה שם ובחח"ס צחידושו ז"ל ומלשון רש"י ז"ל לכאורה לא נראה כן אלא שלפי דברי השמ"ק אולי יש להעמיס גם בלשון רש"י ז"ל בדרך זה יעיי"ש ודוק.

ומדברי המהרש"א צ"ח שכתב על בא דאמרו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל דלר"ש דאמר פ' תולין ח"ו ששתכחה תורה מישראל ל"ל הכא ששתכחה תורה ממני שאין לו אב, מזה נראה לכאורה שסובר דקודם התקנה גם האב לא הי' מחויב לשכור מלמד לבניו דלא כדעת הרמב"ם ז"ל לדעת הרמב"ם ז"ל שהאב הי' מחויב לשכור מלמדים גם קודם התקנה כמו לאחר התקנה א"כ צמי שיש לו אב אין צ"מ בין קודם התקנה לאחר התקנה וע"כ מה שאמר שלולא אותה התקנה הי' משתכחת תורה מישראל קאי על מי שאין לו אב. ו"ל שהבין כן מלשון רש"י ז"ל שקודם התקנה דרשו גם על האב שאין עליו חיוז אלא ללמוד בעצמו עם בניו לא לשכור מלמד, ולכן לדעת האומרים עתידה תורה ששתכח מישראל אפשר לפרש מה שאמרו שהיתה משתכחת התורה מישראל דקאי על הכלל בולו אף על אותן שיש להם אב כיון שאין שוכרין מלמדים אלא לדעת ר"ש אין זה במציאות מחמת הבעשה דלא תשכח מפי זרעו ולכן אליב"ד ל"ל דקאי רק על מי שאין לו אב שהי' משתכחת התורה מהם כיון שאין לו כלל מי שלמדו ויודיע לערו לרבים, ואף שצדרי המהרש"א צחידושו הלכות בד"ה ולמדחם נראה שהבין צדרי החוס' בדרך אחר אפשר דשם כתב לפי דברי החוס' וגירסתם אבל מלשון רש"י ז"ל וגירסתו שהוא דלא כצדרי החוס' הבין בדרך אחר יעיי"ש ודוק ואין להאריך בזה.

נריבין לחלק ככה"ג כי בלא"ה לק"מ כמו שכתבתי לעיל.

ח

ומ"ש לעיל לכאורה דלדעת הרמב"ם באותן שיש להם אז אין חילוק בין קודם התקנה לאחר התקנה וז"ל אליב"י דמה שאמרו ז"ל שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל קאי רק על מי שאין לו אז זה נראה לכאורה קצת דוחק דקאי רק על מי שיש מישראל, אבל אחר הכתובונות ראיתי שאינו כן, ראשית שכלל מי שאין לו אז לשכור עבורו מלמד הוא גם אם יש לו אז אלא שהוא עני ואין לו לשלם עבור המלמד הוא לענין זה כמו מי שאין לו אז, ואמרו חז"ל נדרים דף פ"א הזכירו צבני עניים שמהם תלם תורה שנאמר חל מים מדלוי [ר"ל מדלוי מדלים שמהם תלם תורה], ופי' הר"ן הזכירו צבני עניים להשחל ללמדם תורה שמהם תלם תורה שאין להם עסק אחר ועוד שדעתם שפלה עליהן ועיי"ש ח"כ רוב החורה היו מהם וצפרע צבנל שרובן עניים כמבואר בגמ' שם דף קמ"ה ע"ב מפני מה מועדים שצבנל שמתים מפני שם עניים, וצקידושין דף מ"ט ע"ב עשרה קבין עניות יורה לעולם השעה נעלה צבנל ואחד כל העולם כולו. וחזן זה קודם שהי' תקנה להושיב מלמדים צעיר אלא היחידים שצנחם לשלם עבור המלמד שכרו להם מלמד, מלמד שהעניים שאין להם לשלם ומי שאין לו אז נשאר צבני מלמד גם צין העשירים הרבה עשירים מקמאין או אינם שמים לב לגדל את צניהם לתורה כראוי ואין צידו להעמיד דת על תלה. ובגמרא פסחים דף י' ע"ב דאין שוחטין חורקין על טמא שרץ אטע"י שאינו אלא מחוסר עזילה וצידו לעבול מ"מ חיישין דילמא פשע ולא עבד, אבל במחוסר כיפורים אף שחסר מעשה ההקדש לא חיישין דכיון שנמסר לבי"ד חזקה על הבי"ד שלא יפסעו ועיי"ש. וצבנל דף ה' ע"ב דגזרינן צבנל ולא גזרינן בעדות החודש צבנל החילוק דעות מסורה לבי"ד ציה לכל מסורה, וברכה ענינים כאלו צש"ס. ולכן גם ציה לולא התקנה שהבי"ד והציבור יושיבו מלמדי חינוקות בכל מקום ומקום כי זה נמסר רק ליחידים שיש להם יכולת וגם רצון לגידול צנים

אמנם צעיקר הדבר מה שנתקשה המהרש"א לר"ש שיש הצטעה מקרא דלא תשכח וגו' שלא תשכח החורה האין אפשר לאוקמי מה שאמרו בגמ' שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל והוצרך לאוקמי עיי"ז דקאי רק על מי שאין לו אז לא הציעו דלפענ"ד לק"מ שהרי אף לר"ש אפשר לומר דצבנל אותה ההצטעה שצקרא דלא תשכח וגו' לכן העיר ה' את לצבס העבור לחקן להושיב מלמדים שלא תשכח וולולא אותה התקנה ח"ו היחה משתכחה, דבלא"ה צריך לפרש ההצטעה בצופן זה דא"א לומר שאף אם לא ילמדו כלל לא ישכחו, אלא שהוא צכלל ההצטעה שלא יפסק מלהיות לומדי תורה. וצגיטין דף ס' ע"א גבי חורה צצט"פ שלא ניתן לכתוב אלא כיון דלא אפשר עת לעשות לה' הפרו חורתיך ופירש"י ז"ל דלא אפשר מלכתוב שנתמטע הלב והחורה משתכחה וברי שלא סמכו על אותה ההצטעה דלא תשכח אלא החירו איסורא דאורייתא לכתוב דברים צצט"פ שלמדו מקראי שם דף ס' ע"ב שאין לכתוב ופירש"י ז"ל שם ד"ה ודברים מכאן אחר למד שהחלמוד לא ניתן לכתוב אלא מפני שהחורה משתכחה, וצכתובות דף ק"ג ע"ב אמר ר"ח אלא עבדי דלא תשכח תורה מישראל וא"ר ע"ז כמה גדולים מעשה חייה וברי שהוצרכו החכמים צכמה דורות לעשות פעולות נמרלות שלא תשכח החורה מישראל וולולא הם ה' ח"ו שכתה החורה לגמרי אלא שהוא צכלל ההצטעה שיכיו חכמי דורות שייליו את ישראל משכתה החורה ומגלגלין זכות על ידי זכאי שצכשדלותם ילילו ויתקיים על ידם אותה ההצטעה דלא תשכח מפי זרעו, וככה הוא צכתקנה להושיב מלמדים שאמרו ז"ל ע"ז צרם זכור אותו האיש לעוב, ולפי מה שהארכתי לצאר צמאמר ג' צצועות מס' קס"ג והלאה כמה סימנים שהצרייתא שאמרה עתידה תורה שתשכח מישראל ורצ שלמד זה מקרא דהכפלה ה' וגו' אינם חולקין עם רצצ"י שאמר ח"ו שתשכח וגם רצצ"י צעלמו צספרי אמר זה הלשון שהוא צצרייתא עתידה תורה שתשכח אלא שיש שני צחיות צענין שכתה החורה ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי יעיי"ש שהארכתי צצרים צרורים ולא אכפול הדברים, לפי"ז אפשר לומר שכיוונו על אותה צחיה של שכתה החורה דכו"ע מודי צי' אבל לפענ"ד צכאן אין

לתורה כראוי ומנצח כזה חזקה ומדלדלה ומצויה לידי שכתה התורה עכ"פ ברוב ישראל, ובלא"ה אמרו חז"ל חלף נכנסין לביהמ"ד ואחד מהם יונא להוראה וכשרוב בני ישראל אינם נכנסין כלל לביהמ"ד יוכל להיות שאותו האחד שראוי ללכת להוראה ברובא איתא בחורף אותן הרוב שלא נכנסו כלל לביהמ"ד, ואין ספק דאף שסתמו דברייהם ואמרו מי שאין לו אז מ"מ מי שאין אצלו מגדלו לתורה כראוי בין אם הוא מחמת עניות של ממון או מחמת עניות הדעת נקרא אין לו אז לענין זה אף שהוא חי וקיים, דמאי נ"מ, וכבחוז ל"ח יחומים היינו ואין אז.

פ

ועפ"י נוכל להבין במשך דברי הש"ס ז"צ כ"א שכתבו שנתחלה מי שיש לו אז מלמדו תורה מי שאין לו אז לא היה לומד תורה מאי דרוש וכו' התקינו שיכיו מושיצין מלמדי חינוקות בירושלים מאי דרוש כי מליין חלף תורה, ועדיין מי שיש לו אז היה מעלו ומלמדו מי שאין לו אז לא היה עולה ולמד התקינו שיכיו מושיצין בכל פלך ופלך וכו' ומה שהיתה התקנה הראשונה להושיצ מלמדים אך בירושלים אמרו שדרשו זה מקרא כי מליין חלף תורה וציארו שם בחוס' ד"ה כי לפי שהי' רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעצודת היה מכין לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרישין בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמצוה לידי ח"ת לפי שהי' עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והי' רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעצודת היה גם הוא מכין ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל, ושמעין מה דאף שלמדו בגמרא מקרא דמליין חלף תורה מ"מ ערחו החוס' לבאר הכיצד והעצם למחשש חלף תורה שהוא נשכיל שרואים שם כהנים עוסקים בעצודת וכולם עוסקים במלאכת שמים, דנמא לפי"ז שזמן שאין שם כהנים עוסקים בעצודת ואין כולם עוסקים במלאכת שמים בטל זה כי היה אותה התקנה בזכ"צ כמבואר בחוס' שהי' כהנים עוסקים בעצודת.

אבל נריך להבין כיון דכל התקנה לא נעשית חלף נשכיל מי שאין לו אז כמבואר שם בגמרא

ח"כ מה כושינו חכמים בתקנתם בתקנה הראשונה להושיצ מלמדים בירושלים, חלף מי שאין לו אז אין לו מי שיעלכו גם לירושלים וכמו שראו ח"כ באמת דמי שאין לו אז לא היה עולה ולמד וחזרו מהתקנה הראשונה להושיצ מלמדים בכל עיר ואינו מוכן משיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ודוחק לומר דמשיקרא השבו שאף מי שאין לו אז כלל ואין לו שום ידיעת התורה מעצמו יתעורר ונלכדו יצין ושב לערות פירחא זו לבוא לירושלים, ונראה יותר לפי מה שכתבתי שכלל מי שאין לו אז הוא גם בני עניים שאין אציהם יכולים לשלם עבורם או עניות הדעת וכדומה ונשכיל חלף השבו חזקת מרוב בתקנתם כי הרבה מהם שמחמת עניות ח"א להם לפזר כממון נשכיל המלמד חלף פירחא דגופי לערות להביאו לירושלים זה לא ימנעו עבור גידול בנים לתורה ומכאן חלף תורה כמו שאמרו חז"ל הזכירו בבני עניים. ואף שעדיין ישרו יחומים מועטים שאין להם אז כלל ולא יעלו לירושלים, מ"מ ראו בזה חיוקן יותר כי ברוב שיעלו לירושלים יריוחו יותר בתורה ויראת שמים ע"י שיראו עסק בעצודת ומלאכת שמים בקדושה גדולה כמ"ש החוס' ויתרבה יותר תורה וקדושה בישראל ומה יבי' ח"כ השפעה גם על המועטים שנשארו חוץ לירושלים, חלף מחמת שחמשתו הדורות בתורה ובקדושה ראו ח"כ שמי שאין לו אז מבין בדעת ויכולת לגדל בניו כראוי אינו ממריח גם בעירחא זו להעלותו לירושלים וראו נורח בזמן להושיצ מלמדים בכל עיר ועיר. ועדיין נ"ע לשון הש"ס ולא כתבתי חלף להעיר ואין להאריך בזה.

י

אבל יבי' אין שיכיו כנה זה ודאי שאחר שנעשה התקנה להושיצ מלמדים בכל עיר ועיר החמירו הרבה בתקנה זו יותר מבחוקות אחרות. וברמזים פ"ב מה' ח"ת אחר שהצוה התקנה להושיצ מלמדים בכל עיר ועיר סיים שמחרימין אנשי בעיר עד שמושיצין מלמדי חינוקות ואם לא כושיצו מחריצין אותה, וכתב שם בז"מ שברמזים קיים שחי בלשונות דברישה מחרימין אותה וכדר מחרימין אותה כלומר מחריצין

ובס' תמכין דאורייתא האריך לכוותה דאחר שנעשה התקנה להושיע מלמדים בכל עיר עבור הכלל אם לא קיימו אותה התקנה לא ילאו ידי חובתם אף החוב דאורייתא שיש על האבות ללמד את הבנים, ויסודו על מה שכתבו כמה פוסקים דכל מלכה דאורייתא שעשו חכמים תקנות באיזה אופן לעשותה אם לא קיים כתקון חז"ל לא ילא ידי חובת המלכה אף מדאורייתא. והנה צוה יש לפלל הרבה לא עת האסף פה, אבל לפעמי"ד גם בלא"ה כיון שאמרו חז"ל על אותה התקנה שאלמלא הוא משכחתי תורה מישאל א"כ הוא מוכרח לקיים התורה וא"ל בלעדיה כאשר אנו רואים גם בחוש, והכחוב נוח ארור אשר לא יקום את דברי התורה הזאת, והביא שם הרמב"ן בשם הירושלמי ובי ית תורה נופלת, אלא כי סיפק צידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ואפילו כי הוא לדיק גמור במעשיו וכי יכול להחזיק התורה ציד הרשעים המצטלים אותה הרי זה ארור יעיי"ש, ואם ככה הוא אם לא החזיק ציד הרשעים ומכש"כ בתשצ"ר הכל פיהם שאין צבם חמא וחלוי קיומם שיוכלו לזכות לאור התורה בכושבת מלמדים כראוי שאין ספק שמי שאינו מחזיק בזה שיוכלו עמוד הוא בכלל אשר לא יקום.

ובמד"ך פ' קדושים פ' כ"ה סי' א' כתב עוד יוחר ח"ל למד אדם ולימד ושמר ועשה והייתה סיפק צידו למחות ולא מיתה, להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל ארור בה"ד ארור אשר לא יקום, לא למד ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחרים ולא היתה סיפק צידו להחזיק והחזיק ולא למחות ומיתה הרי זה בכלל צרור, ופי' היפ"ת צמה שאמר לא היתה סיפק צידו דהכוונה אף אם לא כי סיפק צידו להחזיק ולמחות כראוי מ"מ מחויב לעשות כל מה שצידו ונע"ע להצין הכוונה בזה. אבל זה ודאי צרור ומפורש בדבריהם ז"ל כי המחזיק ענין שחלוי בו קיום התורה הוא בכלל צרור אשר יקום, וח"ו בהיפך בציפור. והם פוסקים המפורשים בתורה. ואמרו חז"ל כל הארורים שכתבו בזה בתורה"ק פתחו קודם צרור ונאמרו פוסקים אלו צהר גריחים ובהר עכל צערה שקבלו עליהם כל החוביק צברית ובשנועה א"כ הרי חובת דאורייתא בלי ספק להחזיק ענין שחלוי

אותה ורש"י ז"ל פי' גם צתלהל הלשון מחרימין אותה שהוא לשון חרבה ושוממה. וכלשון הרמב"ם ז"ל הוא גם בעוש"ע סי' רמ"ה הגם שצגמרא שנת דף קי"ט ששם נאמרה מימרה זו אינו מוזכר שם כלל מהתקנה להושיע מלמדים בכל עיר ועיר אלא אמרו שם צגמרא סתם עיר שאין בה תשצ"ר, ואפשר לפרש בגמ' דמיירי אם אין בה תשצ"ר כלל דהיינו שגם האבות שהיכולת צידם ללמד את בניהם אין מגדלין את בניהם לתורה ולא נמלא שם כלל תשצ"ר שזה ודאי חייב דאורייתא אף קודם התקנה, אבל מלשון הרמב"ם והעוש"ע שכתבתיקו מימרה זו אחר שכתבתי התקנה להושיע מלמדים גם אמרו הלשון שאם אין מושיצין מלמדי תינוקות מחריצין אותה נראה ודאי דמפרשי דאחר שנעשה התקנה להושיע מלמדים בכל עיר הוי ציעול אותה התקנה ציעול תשצ"ר דכה בזה חילא דכיון שראו חז"ל אחר שנתמעטו הדורות דאלמלא אותה התקנה נשכחתי תורה מישאל הוי ודאי ציעול אותה התקנה ציעול תשצ"ר ולא דורות הראשונים דורות האחרונים.

והנה לא מלינו בשום עבירה דאורייתא אף החמורה מאוד שיבי' משפט חרוץ אלל הבי"ד להחרים את העיר וגם לעשותה חרבה ושוממה כשידינו חקיפה זולת צע"ז היכה שיש שם דין עיר הנדחת, ולדעת ר"א בסנהדרין דף קי"ג כל עיר שיש בה אפילו מחת אחת אינה נעשית עיר הנדחת, גם לדעת החולקים על ר"א יש הרבה חילוקים היכה שנותנים לה דין עיר הנדחת כמבואר בגמ' סוף פ' חלק בסנהדרין, ויכה שאין לה דין עיר הנדחת דגין כאו"ל צעדים והתראה וסנהדרין אבל אין מחריצין את העיר וכאן הוא מימרה פשוטה צע"ס בלי שום חולק שאך צעציל עין זה שאין בה מלמדי תינוקות אפילו אם כל העיר מלאה תורה ומלות עושין אותה חרבה ושוממה, כי לא חילקו בדבר ולא הזכירו אלא עין זה, ואף שאין זה בכל הפרטים כפרטי הדינים שצער הנדחת אבל זה בלבד לעשות כל העיר חרבה ושוממה לא מלינו בשום עבירה שצפולם, וז"ל שראו חכמ"ל במלמדי תינוקות ותשצ"ר קיום כל התורה וכל העולם כולו, וציעול ענין זה הוא חורבן העולם ואין להניח עיר כזאת בישראל.

בו קיום כל התורה כולה, ומי הוא זה שאינו רואה להיות בכלל צורך שצחוק"ק אלא ח"ו הכיפק וא"ל להאריך בזה.

יא

בהחזור לענינו שיש ליישב בזה החילוק שצספרי הביא חיוז ללמד את בנו לה"ק ובש"ס השמיטו דהספרי אקרא קאי שלא היה התקנה להושיב מלמדים בכל עיר ועיר עבור כל ילדי בני ישראל אלא האב שביכולת בידו הוא היה לומד עם בנו או היה שוכר מלמד עבורו לרעה הרמב"ם, וא"כ צעת שמתחיל התינוק לדבר כל אב אינו צעות בעצמו אם יהיה מי שילמוד עם בנו צעת שיגיע להבנת הלימוד ראשית דלממן מרובה חיישין למיחה וכתבו הפוסקים דיותר מל' יום הוי זמן מרובה לענין זה ובש"ס משך אחי שנים, גם עניות שכיחא או שאר עיכובים, ומבואר בגמרא קידושין דף כ"ט ע"ב דהובא דלא אגמרי' אצ"י מחייב איבה למיגמר נפשי' דכתיב ולמדתם ופירש"י ז"ל קרא אחרינא היא ולמדתם אחס ושמדתם לעשותם, ומי שצריך ללמוד מעצמו בלי מלמד אם אינו מכיר הלשון האדק יש מציאות שילמוד בעצמו שברי מקרא ומשנה הכל הוא בלש"ק, וע"כ היה חיוז על האב ללמדו לה"ק חזק כשהתחיל לדבר שיוכל להיות שלא יהיה לו מציאות ללמוד תורה באופן אחר, משא"כ אחר התקנה להושיב מלמדים בכל עיר ועיר ומחריבין את העיר שאין בה מלמדים, ועכ"פ חזקה על הצ"ח שלא יפשוטו וצבור לא מיעני ואין להחזיק ריעותא שלא יהיה מלמדים, חו אין צורך עוד בלימוד לה"ק כי המלמד שילמוד עמו יפרש לו המקרא והמשנה כל מה שצריך להבין ולכן סידור הש"ס שהיה אחר שכבר נתפשטה התקנה של הושבת מלמדים והביאו את התקנה וגודל החומר שהחמירו עליה לא ראו עוד צורך להביא את לימוד לה"ק. אבל עדיין אינו מיושב הכל, גם אפילו אם אין בו חיוז כ"כ כמו קודם התקנה, אבל עכ"פ עדיין יש בו חופלת הרבה ולמה לא הזכירוהו כלל ועיקר.

אמנם דברי הספרי והתוספתא אפשר להשוותן היעני צורך זה, דכבר נחבאר בדעת הספרי

נראה שהוא חיוז דאורייתא ועוד הקדימו ללימוד התורה אבל התוספתא שלא חשבו צקידושין צמאות האב על הבן וגם בחגיגה כתבו לצסוף ז"ל שהוא מדרבנן דהנה צריך להבין שורש הדברים מאין למד הספרי שיש בזה חיוז דאורייתא דמ"ש בתו"ס שהוא מלשון הקרא דלדבר בם כבר הכאחי שאין כן דעת גדולי המפורשים שפירשו דלדבר בם בל להורות שיעור התחלת החיוז, ושוב ראיתי שמבואר בגמרא ברכות דף י"ג ע"ב אחר שלמד מלות קריאה מהלשון של ודברה בם מקשה החס נמי כתיב על לבבכם לדבר בם, והוא בדברי תורה כתיב, וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרו בזה, ופירש"י ז"ל כדמוכח קרא ולמדתם אחס את בניכם, א"כ מבואר בגמרא דהוא קרא דלדבר בם דכתיב אלל לימוד הבנים קאי על דברי תורה להרגילם לגרום בהם ושיין שפיר בלימוד תורה הלשון לדבר בם שכן מבואר בעירובין דף נ"ד שאמרו על דברי תורה פתח פומיך כי היכי דתחקיים בך ותוריק מיי שנאמר כי תיזם הם למולאיהם אל תקרי למולאיהם אלא למולאיהם צפח, עוד אמרו שם ואימתי תשמרם צבעך בזמן שיכונן יחדיו על שפתיה, ואימתי תשמרם לאיש בזמן שמענה צפיו. ובש"ס א"ר"ה סי' מ"ז המהר"ר ד"ה א"ל לצבר ברכה"ת ואף דודאי הוא מזה גזולה הרהורי תורה אבל עיקר החיוז הוא בדיבור פה. ובש"ס התניא ה' ת"ת פ"ב סעיף י"ב כי שאינו יולא ידי חובת מלות ולמדתם אחס בהרהור כי אם בדיבור פה כמו בכל המלות התלויות בדיבור שאינו יולא ידי חובתו בהרהור וכן כתב היעב"ץ, וכבר בארתי לתרץ קושית הגר"א ע"ז ובכאחי ראיות לבאר הענין לא עת האסף פה. ועכ"פ מבואר בגמ' דהוא קרא דלדבר בם קאי על לימוד התורה ולא על לימוד לה"ק. ומה שכתבו המפורשים ללמוד מהלשון לדבר בם על שיעור התחלת החיוז אפשר דממילא משמע דכיון שאמר הכתוב בזה להרגיל הבן ללמוד בדיבור פה ממילא משמע דזה התחלת חיוזו משיחיל לדבר, ואם נימא דהספרי למד חיוז לימוד לה"ק מהקרא דלדבר בם שפיר אפשר לומר ולכן פליג בש"ס ע"ז דלשיעתייכו דקרא דלדבר בם קאי על דברי תורה לא מוכח משם מידי על לה"ק אבל לפי"ז עוד מרבים בפלוגתא דנמאל דגם על כך דרש שלמדו בש"ס

שאמרו בגמ' שהוא סברא, הלא כבר מבואר בתוס' מס' שבוועות דף כ"ג ע"ב ד"ה איבע"א במה שאמר שם סברא דמ"מ ל"ק למח לי קרא דיש לחלק דיש דברים שאין הסברא פשוטה כ"כ, וא"כ מבואר בדבריהם ז"ל שאין לנו לעשות כזה קושיא דלאו כלל הוא הלא במקום שהי' דעת חכז"ל שהיא סברא פשוטה הקשו למח לי קרא, ולפעמים אף שאמרו סברא בקשו עוד קרא דלאו כל הסברות שוות, ואין סברתינו מכרעת הלא במקום שאמרו חכז"ל, ואם כן אין התחלת קושיא על מה שפסקו דברכת הנהנין הוא דרבנן כיון שיש ראיות ע"ז מן הש"ס אף שאמרו שהוא סברא דלאו כלל הוא ואין לריבין עוד למח שחידש הל"ה לחלק בין דין מן הדינים ובין חיוב מלוא.

ומה שכתב עוד הל"ה דא"כ לחנם נכתבו בתורה כל המצוות שכליות, לפענ"ד לק"מ שהרי גדול המצווה ועושה, ולא מצויא במצוות שכליות שצין אדם לחבירו שהשכל מחייבן לעשות מחמת האנושיות שזה אף בצ"ע כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' מלכים ה' י"א כל המקבל עליו שבע מצוות ומהר לעשותן הרי זה מחסידי אור"ע ויש לו חלק לעוה"ב והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שזו צוה ה' הקב"ה בתורה וכו' ודיענו ע"י מרע"ה שצ"ע מקודם נלעוו בזה, אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אור"ע ולא מחכמיהם, עכ"ל. והרי שאם עושין מחמת הסברא וכדעת אינו מלוא כלל הלא דוקא אם עושין מחמת שכתובין בתורה"ק, הלא אפילו במצוות שצין אדם למקום שהשכל מחייבן לעשות מחמת הכרת עיבותיו ית"ש וכו' והלאה והכניעה לפניו ית"ש שזה ודאי עבודה חשובה כאשר האריך צוה החובת הלצות בשער עבודת אלקים, מ"מ הולכנו להיות נכתבין בתורה"ק שאף ע"י שמקיימין מה שכתוב בתורה"ק אפשר לבוא לידי הכרה והסברא בזה לא זולת, וגם כי צודאי יש חשיבות יותר למלוא הנכתב בתורה"ק שהרי חכז"ל דרשו מיתורא דואלה המשפטים שמוסיף על הראשונים דמה הראשונים מסיני אף אלו מסיני וכן צפ' בהר הביא רש"י ז"ל דרשת חכז"ל מיתורא דבהר סיני הלא שמיטה שהוא ללמד על כל המצוות שנאמרו כללותיהן ופרטותיהן מהר סיני הלא שחזרו

מה אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסי בהו פליג בספרי, ובלא"ה כבר הבאתי דלא נראה כן בדעת גדולי המפורשים.

יב

ויותר נראה שהספרי סובר כן מסברא שהוא צכל לימוד התורה ומצינו שסברא דאורייתא הוא שאמרו בכ"מ בש"ס למח לי קרא סברא הוא. אמנם בצרכות ריש פרק כ"ד מצרכין שאמרו סברא הוא חסור לאדם שיכנה מעוה"ז בלא צרכה וכתב שם הפני"י דיש לחמוק מה דמשמע מכל הפוסקים דלפום כך מסקנא כל צרכה הנהנין הם מדרבנן והלא צכל הש"ס משמע דסברא הוא דאורייתא ומקשה למח לי קרא סברא היא, וסיים לצסוף דאף אם הוא דאורייתא מ"מ אחי שפיר דספק צרכות להקל יעיי"ש. אבל באמת מבואר בתוס' וצרמז"ס וצכל הפוסקים דצרכה הנהנין שלפניהם דרבנן והציאו רא"י מהמשנה וקשה לכאורה קושיא הפני"י, אמנם הל"ה שם חידש דמה שאמרו שסברא הוא דאורייתא אין זה הלא צדין מן הדינים, אבל לומר על דבר שהוא מסברא שהוא חשוב מלוא דאורייתא זה לא, שאם הדבר כן לחנם נכתבו כל המצוות שהם שכליות, הלא הכוונה הוא שבין שהוא סברא לכך תיקנו חכמים צרכה הנהנין. ולכאורה יש להציא רא"י לדברי הל"ה מדברי התוס' פסחים דף ס"ח ע"ב ד"ה הכל גבי הא שאמרו הכל מודים צענרת דבעינן נמי לכם שהקשו דא"כ מאי קאמר ר"א מה רא"י רשות למלוא דנימא ענרת חוכיה שהיא מלוא, וי"ל דהא דבעי ר"א צענרת לכם לאו דוקא מקרא הלא מסברא, והרי דמה שהוא סברא ואין לו קרא אין דינו כנכתב צקראי ולא אמרינן למח לי קרא סברא היא, ונראה לכאורה שהוא מטעם שכתב הל"ה לעשות חיוב מלוא דאורייתא א"א מסברא. וא"כ אם לא הי' להספרי אחי לימוד מקרא על חיוב לימוד לה"ק הלא מסברא האריך עשה מה חיוב מלוא דאורייתא.

אמנם באמת תמהתי על רבותיו הפני"י והל"ה במה שערשו בקושיא זו למח הוי דרבנן מה

יעטב לפעמים לומר לה' קרבן ויוכל לבוא לידי הולאת ש"ס לבעלה, וק"ו דאיכא למיחש לזה בצרכת הנהגין דמחוסר מעשה שמה לא יאכל או ח"ו שמה יארע קלקלה בסעודה דמליון שחשו לזה חז"ל והיו צרכתו צרכה לבעלה, ואם כן יש סברה גם להיפך שמחמת כבוד ה' ופחד שמותיו ית"ש ימנע מלצרך, אלא שחז"ל אמרו כאן לצרך מחמת אותה הסברה ואין לך אלא מה שאמרו חז"ל, ועכ"פ הוי מדרבנן.

נמצא לפי"ז דשפיר אפשר לפרש דברי הספרי אף לפי דברי הש"ס דלדבר צם קאי על דברי תורה ואין סמך במקרא על לימוד לה"ק, מ"מ מני סברי דמיתחייב מדאורייתא על לימוד לה"ק מכה סברה. וי"ל עוד דגם הל"ה מודק צ"ה, כי הל"ה לא אמר אלא שח"א להתחייב מלוח חדשה מחמת סברה, אבל בכאן אין כוונתם שלימוד הלשון הוא מלוח חדשה אלא שסברי דכיון שח"א לבוא לידי הצנת החוב"ק כי אם ע"י הצנת הלשון, לכן מכה אותה הסברה הוי לימוד הלשון בכלל מלוח תלמוד תורה ואינה מלוח חדשה, וצ"ה"ג לא מיירי הל"ה אלא שלוחתא דמילתא כדצתי מה שנלפ"ד גם בעיקר דברי הל"ה, ומיתפרש דברי הספרי היעב כמו שכתבתי למעלה דלפי דברי הקרא שהאב לומד בעצמו עם הבן הוי ודאי סברה פשוטה להאריך לימוד הלשון בכלל מלוח ח"ת, אבל התוספתא שמציא כל עניני החינוך אף מה שהוא דרבנן ומדרבנן כבר נעשה התקנה להושיב מלמדי חינוקות ותו אין הסברה פשוטה כ"כ לחייבו בלימוד הלשון בכלל מלוח ח"ת, אלא שמ"מ כיון שיש צו עכ"פ תועלת חשבו בכלל מלוח דרבנן ולא פליגי הספרי עם התוספתא.

יג

וכדי להבין מה שצ"ס לא הזכירו מלימוד הלשון כלל אף צ"ה, הנה ראשית ראיתי להעתיק דברי הל"ה שכתב על מימרא דר"א מנעו בניכם מן ההגיון [ולא נמאז זה בספרי הל"ה המאזים צידיו אלא בספרי הל"ה הראשונים שהדפוס הוא ז"ל, וכפי הנראה שלטו ידי זרים באיזה דפוס וכשמעו אלה הדברים שהמה נגד האפיקורסים ושזו

וגשנו בערכות מואב, א"כ חזין שאף מלוח שידעין בודאי שנאמרו מפי הקב"ה וגם נכתבו בחוב"ק אין להם חשיבות כ"כ כמו מה שנאמר צ"יני, כי לא נחנם ערך הכתוב לכתוב יתורא להודיענו זה שנאמרו צ"יני, וע"כ שיש צו עדיפות. גם מליון צ"ס צבלי וירושלמי שיש חילוק בין מלוח שלפני הדיבור ובין מלוח שלאחר הדיבור לענין עשה דוחה ל"ה אלא שהוא פלוגתא אחת מהם חשוב יותר. ועכ"פ חזין דגם זמן הציווי גורם חשיבות להמלוח, וא"כ כש"כ שמלוח שלא נכתב כלל בחוב"ק גם לא ה"י שום ציווי עליה מהקב"ה אלא שידעין מסברה אין זה אותה החשיבות כמלוח שנכתב בחוב"ק וגם נאמרה צ"יני.

ומה שאמרו למה לי קרא סברה היא זה אינו אלא צדין מן הדינים שאין צו תוספות של חיוב אחת מלוח אלא נפקא מינה לענין ידיעת המלח כמו אם להאמין לזה מחמת סברה הפה שאסר הוא הפה שהחיר או אם אמרין המולא מחזירו עליו הראי' וכדומה כיון שאינו נ"מ אלא לענין ידיעת הענין שפיר הקשו למה לי קרא סברה היא וכמ"ש הל"ה בעצמו שלא אמרו כן אלא צ"ה"ג, אבל היבא דמיירי מקיום אחת מלוח שהיא מסברה אף שמתחייב מה"מ מחמת הסברה מ"מ ח"א להקשות למה לי קרא שבודאי המלוח נחשבת וחיוצית יותר אם נכתב בקרא, ואם כן אין צ"ה הוכחה כלל למ"ש הל"ה שח"א להתחייב במלוח מחמת סברה מדנכתבו קראי במלוח שכליות, ובחוצה להצבות מבואר שמתחייבין במלוח ע"י השכל אף מה שלא נכתב, ויש עוד ראיות לזה מדברי חז"ל אלא שאין להאריך עוד צ"ה.

ומה שצרכה הנהגין היא דרבנן אף שהיא סברה כבר כתבתי דלא קשה מידי, ובאמת אין הסברה פשוטה כל כך לצרך צרכה שלא נאמרה עלי, כי לעומת זה יש סברה דהמבדק צרכה שאינה צריכה עובר צ"ה אף שמחזקין לצרך את ה', גם אמרו חז"ל צנדרים דף י' שלא יאמר לה' קרבן דילמא יאמר לה' ולא יאמר קרבן וקא מפיק שם שמים לבעלה, והתמירו צ"ה כל כך שתיקנו שלא יאמר כלל קרבן אלא קוים קוים קוים שאל יאמר קרבן לה'

אחי למיכלי יעיי"ש, וכעין זה הוא בגמרא חולין לא אמרה תורה שלה לחקלה אף שהוא חשש רחוק דכל דפריש מרובא פריש מכל מקום אין לעשות מזה ממה שאפשר עכ"פ שיבוא לידי חקלה, ומכא"כ צ"ח שראו חשש קלקול הדורות ודעות נפסדות ר"ל שהוא גרוע מכולם. וכעין זה כתב החת"ס פ' בשלה שלא למדו אף פשוטי המקראות ערס שהשלימו נפסס בלימוד המדרשות ותורה שבע"פ כמ"ש במס' שבת אמר רב כהנא הוינא בר חמני סרי שנין וכו' גמירנא ליה לכולי ש"ס ולא הוי ידענא דאין מקרא יולא מידי פשוטו עד השתא, כי אם ילמדו בתחלת גידולם פשוטי המקראות אזי ערס יגדלו ויגיעו לחלק הדרושים ותורה שבע"פ שהוא העיקר כבר נחרו בהפקירה וכפרו בה' ובתורתו וע"כ הפכו הסדר בלימוד יעיי"ש שהאריך בנוסח דברי קדשו זל"ה.

ואור"י בשביל זה הפכו הסדר בתוספתא לימוד הלשון אחר לימוד התורה דלא כמ"ש בספרי כי לימוד הלשון מקורו מפשוטי המקראות, גם יותר יש לחוש בלימוד הלשון מלימוד פשוטי המקראות כמ"ש למעלה ואם איתרו לימוד פשוטי המקראות עד אחר שמשלים נפשו בתורה שבע"פ ראו ק"ו לאחר לימוד הלשון. ומה שספרי הקדמו, י"ל שבי' זה בדורות הראשונים ע"ד שכתבו בגמ' יצמות דף ל"ט ע"ב מזה יצום קודמת למזה חלילה, בראשונה שבו מתכוונים לשם מזה, עכשיו שאין מתכוונים לשם מזה אמרו מזה חלילה קודמת. ועד"ז י"ל גם כאן בראשונה שהיו לומדים הלשון לשם מזה הקדימו אותו שמצין יותר בלימוד בתחלת לימודו, אבל אח"כ שהיו לימודים את הלשון לשם נוי כמו שאר לשונות ואיכא למיחש לדעות נפסדות ר"ל, לא ראו להקדימו ערס שהוקבע בנפשו התורה והאמונה. וכעין זה הוא בגמרא בבא מביא דף ל"ג העוסקין במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה וכו', גמרא אין לך מדה גדולה מזו, ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן החלמוד ומקשה הא גופה קשיא אמרה בגמרא אין לך מדה גדולה מזו וכדר אמרה ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא, אמר ר"י בימי רבי נשנית משנה זו וכו' יעיי"ש, והרי ששינו מאמרם בשביל מצב הדור. וי"ל עוד דכיון דבדורות מתמעטין וחולכין והפירות מתרצין לכן שוב אח"כ בש"ס לא הזכירו כלל מלימוד הלשון. וגדולה מה

נדפס כן בדפוסים שלאחריו שלא ה' בידם הדפוס הראשון, ובפי' עץ יוסף הנדפס בספרי עין יעקב העתיק מדברי הל"ה כמו שהוא בדפוס הראשון] ח"ל שם: כמה שפירש"י ז"ל לא חרגילום במקרא יותר מדאי משום שלימוד המקרא גם אפילו אותם שיש להם דעות נפסדות לומדים בשביל הלשון כמו שלומדים שאר לשונות ואם לא חשגיה על כך בילדותו רק על לימוד המקרא יכול להיות שחקק לו מלמד אחד משלהם כי גם הם יודעים ללמדו ומתוך כך כנך נמשך אחריהם גם בדעות נפסדות, אבל חנוך לגער על פי דרכי התורה והשיבוש בין דרכי ח"ה גם בילדותם בלמדם מקרא קח לו מלמד ח"ה וירגילו חיוקף גם במשנה וגמרא, עכ"ל.

הנה מה שחשש יותר בלימוד מקרא שמא יקח מלמד שיש לו דעות נפסדות אף שצוודאי גם בלימוד גמרא ופוסקים לריך לזקק על זה שלא ילמוד מרצ שאינו בגון כמו שאמרו חז"ל במועד קטן דף י"ז א' הרב דומה למלאך ה' לבאות תורה יבקש מפיכו, ואם לאו אל יבקשו מפיכו, והוא בשו"ע סי' רמ"ו שלא ללמוד מרצ שאינו בגון, ואם כן אם מדקדקין שיבי' מרצ בגון חו אין חשש לפי דבריו גם במקרא. וז"ל כוונתו דכיון שאי אפשר להבחין על דורי' מתשבות לב האדם ודיעותיו כי האדם יראה לעינים וכו' יראה ללבב ואף בכהן גדול חשדו והשזיעוהו אף שהיו פורשין וזוכין שחשדו למי שמעשיו סתומין, ולכן במקרא שמצוי יותר אותן שלומדין אותו בשביל הלשון חוששין למצוי דילמא יבי' לפעמים אחת חקלה ח"ו ולאו אדעתיה.

ועכ"פ ה' החשש בלומדי מקרא בשביל שיש ביניהם לומדי הלשון, וא"כ כש"כ בלומדי הלשון עצמו שמצוי יותר ביניהם אותן שיש להם דעות נפסדות. גם אין לימוד הלשון חיונית כל כך כמו לימוד מקרא שהוא צודאי בכלל ח"ה דאורייתא, וי"ל דמשי"ב לא אמרו בש"ס להטיל חיוב על לימוד לה"ק אף דלא פליגי על התוספתא שבי' מהראוי לחייב על לימוד הלשון מדרבנן עכ"פ שיש בו תועלת, אבל מתחת שיוכל להיות גם חקלה ח"ו מבואר בתוס' יצמות דף פ"ו ע"ב ד"כ מר דמילתא דאחי לידי חקלה לא הוו מתקני רבנן דאיכא למיחש דילמא

ובמס' ראש השנה דף כ"ז דלא ידעי רבן כמה דברים מלה"ק עד ששמו מאמחי' דרבי. ובמס' שקלים פ"ג מ"ב בשלש קופות וכו' וכחזב כהן א' ב' ג', ר"י אומר יונית כחזב כהן אלפא ביתא גמלא, ופי' הרע"ב בשביל שכו' רגילין ציונית, וכחזב שס בתפארת ישראל דצבית שני היו רגילין ציונית יוחר מצעברית וקמ"ל דביש טעם מה אין חוששין לקדושת הכחזב צבית הקדוש. ועכ"פ חזין כזה דגם הכהנים בעבודתם צבית המקדש היו רגילין יוחר ציונית מצעברית, ואף דלח"ק היו כותבין א' ב' ג' בלה"ק אין סברא לומר דפליגי במציאות באחיה לשון היו רגילין אלא דלח"ק כיון דכהנים זרזין הם ועכ"פ ידעו את הא"ב שהוא לשון מקרא ומשנה וכל סדר התפלות לא חיישין כ"כ לעשות לכתוב במקום הקודש בלשון אחר, ועי' בגמרא בבא קמא דף פ"ג וסוטה דף מ"ט וברש"י ז"ל שם.

הגם שצפ"ה דמס' שקלים משנה ג' גבי ארבע חותמות היו במקדש בן עזאי אומר ארמית ה' כחזב עליהם כתב שם החו"ט וז"ל לפי שהחותמות היו נוחנין לכל הבא מן העם הנריק צ"ע שיבא כחזב עליהם ארמית שרוב דיבורן בלשון ארמית ה' כמ"ש הר"ב וכדי שהלוקח החותם ידע מה לוקח וכו' אולי בעטות יתן כך ועל ידי שיכול הלוקח לקרות החותם לא יבוא לכלל טעות, אבל במשנה ב' פ"ג לא פליג בן עזאי משום דסימני הקופות לא נמסר אלא לממונים על כך והם היו מגדולי וחשובי העם והיו מכירין בלה"ק ואף ר"י דס"ל יונית ה' כחזב עליהם לא מפני שכולם מגדולם ועד קטנם היו מורגלין בכך אלא שהיו רגילין בו כמו בלה"ק, ובר"ב כתב לעיל היו רגילין ציונית ולא כתב שרוב דיבורם וכו' כמו שכתב כאן עכ"ל. ואינו מוזין לכאורה מה שמתקן אף לדעת ר"י בין קופות לחותמות דהקופות יען שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם שהיו מכירין בלה"ק לא אמר שרוב דיבורם ציונית אלא שהיו רגילין ציונית כמו בלה"ק דא"כ לדעת ר"י למה לא כתבו בלה"ק צבית המקדש במקום שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם הלא החו"ט ע"זו כתב גם בחותמות שכתבו בארמית שהעם הוא בשביל שלא יבוא לידי טעות וא"כ הקופות שלא נמסרו

מאילו שבעלו חכ"ל הרבה מלות חמורות מדאורייתא מחשש שמא יארע א' שיעביר ד' אמות בראש הרבים אף שלא יבא בזה לידי דעות נפסדות אלא שיעשה עבירה אחת בשוגג מחמת עירדת המלוא דהוי רק טעה בדבר מלוא.

יד

וברי להבין הענין יוחר צמה שנוגע ללה"ק מהראוי לשם לב למח נעצב כ"כ לשונינו לה"ק עוד מקדמת דנא אף אלא החכמים גדולים והעצומים. ונחזי אן, הנה התלמוד חיברו בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו הטעם לפי שאותה הלאשן היחה ברורה לכל אנשי שגער בעת שהוצרכה הגמרא, וכן הוא בספר חסידים שהצינו יוחר בלשון ארמי מבלשון הקודש, וזה ודאי שלא עשו התלמוד בלשון שיהא מוכן להמון העם כי לולא דברי רש"י והתוס' ושארי הראשונים ז"ל לא היו כל הדורות שלאחריהם מצויים כלל בדברי התלמוד, ולולא הפוסקים הראשונים הר"ף והרמב"ם והרא"ש ושארי הראשונים ז"ל לא היו במציאות לפנינו לברר שום הלכה מהתלמוד וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמה שדרך עמוקה דרכו עד למאה, ואף אחר שאנו מוצאין הלכות הערוכות בר"ף ורמב"ם ורא"ש בעטמם ונימוקם עדיין אנו מחייגין להבין היאך הוציאו הכלכה מהגמרא, ואפ"ם קושיות מתגוללים צבתי מדרשות בלי חירון מספיק, וכבר כתב המהרל"ב שדין שאינו מצוה צראשונים אי אפשר להוציא מהתלמוד אלא הרשב"א וחזקוני, ועכ"פ לא נעשה התלמוד אלא לפני חכמים גדולים ועצומים עכ"פ כמו הראשונים ז"ל, ואעפ"כ לא הבינו כ"כ את לה"ק כמו לשון ארמי וזה חידוש. בפרט לפי דעת הספרי שיש חיוב דאורייתא לתלמוד לה"ק משיחיל לדבר ובדאי כן עשו החכמים, ולמה לא הורגלו גם אח"כ לדבר עם בניהם בלה"ק כמו בילדותם גירסא דיעקובא, ובפרט לפי דברי הירושלמי שהמדבר בלה"ק מוצעת לו שהוא בן עוב"ב, ואעפ"כ גם חכמי הירושלמי דברו יוחר בלשון ארמי כמו שחיברו את התלמוד באותה הלאשן, הלא דבר הוא.

מדמניו כמה דברים שלא הבינו רבני הלשון וגם רבו של יואב טעם, ולכאורה נראה דאדרבה אם היו מספרים בלש"ק וגם מלמדיו לבניהם מקטנותם לא שכיח כ"כ טעותא דלא ידעי רבני פי' כמה מקראות ואם לא היו מספרים בלש"ק ולא הי' להם אלא ידיעת בית רבם שלמדס מקרא כיון שאין מורגלים בלשון שכיח יותר טעותא כי השכחה והטעות מלוי יותר בדבר שאין צו הרגל כ"כ, ועכ"פ להביא מה ראוי מכתתם שהיו מספרים בלש"ק לא הבנתי לפענ"ד.

וגם מה שהראה מקום לגמ' סופה דף ל"ג דלאשמועי עבירה נראה שלא היו מדברים בלש"ק כי לאו כל אדם זוכה לשמוע צח קול ולא ילא הבי"ק מצית קודש הקדשים אלא להשמיע להראוין לשמוע וכמו שאמרו שם בגמרא יוחנן כ"ג שמע שמעון הלדיק שמע ולא הזכירו שם מאדם אחר. ועי' תוי"ט פ' ט"ז דיבמות משנה ו' דצח קול הוא מחדש מהצורא יתצרך להודיע סודו ליראיו. ובהגהות מהר"ץ חיות צמס' סוכרין דף י"א הביא צמס' הרא"ש דלכן מיקרי צח קול מפני שיואל צמדה ואין כל אדם שומעו אלא הראוי לשומעו. וכחזר הרבניו צחי פ' ברכה עכ"כ וללוי אמר שיש ד' מדריגות בצבואה וא' ממדריגות הצבואה היא צח קול, והאריך שם בענין הצח קול וז"ל שהקול הזה המגיע לאזני השומע הוא נמשך מאותו הקול שכתוב בו וכו' אם שמוע חשמע לקול ה' אלקיך וכן עוד וישמע את הקול מדבר אליו וכו' וצח קול זה הי' נשמע תמיד לחכמי החלמוד וחסידיו הדורות צמנ בית שני שהיו משתמשין בצח קול וכו' יעיי"ש, וכו' שהוא מדריגה כעין נבואה שלא נשמע אלא לחכמי החלמוד וחסידיו הדורות. וכן צוה"ק הפליג שהזכירם לשמוע קול מן השמים המה מגבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. וא"כ לא צא להשמיע אלא לקדושי עליונים. ואעפ"כ אמרו שם שהי' הבי"ק בלשון ארמי לא בלש"ק בשביל דלאשמועי עבירה, ונראה מה דלאו דוקא ע"כ היו מספרים בלשון ארמי. וכבר הבאתי ראוי מסידור הש"ס שכתב הרמז"ס שהוא בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות לפי שאותה הלשון היתה צרורה צעת שחוצרה הגמרא, ושם כתב הרמז"ס ז"ל בהקדמה דצמנ כחזר אצרה חכמת חכמיו ובינת נבונתו שאף

אלא לגדולי ישראל שהיו רגילין בלש"ק כמו ציונית אי"כ מה חשש טעות יש בלש"ק יותר מציונית כיון שהרגילות הוא צדק כמו צדק. גם צפי' הריבצ"ן שם צמשה על מה שאמר ר"י יונת כתוב צכן כתב הטעם שכתבו בלשון שלא יעשו בקופות אחז ראשונה יעיי"ש, והוא צמח דבר המוכרח שולל הטעם בשביל חשש טעות לא היו כותבין בקופות שציהמ"ק לשונות אחרות מלש"ק שניתנה צה החוכ"ק וע"כ שם בגדולי ישראל הי' הרגילות יותר ציונית. ואולי אפשר לומר דעת החו"ט דגדולי ישראל הממונים שהי' תורחם אומנתם ועסקו תמיד צמקרא וצמשה וצחפלות שהכל נכתב בלש"ק א"א לומר עליהם שהי' כולם רוצ דיבורם ציונית אלא יען ששאר העם הי' רוצ דיבורם ציונית הי' גם צין הגדולים הממונים לפעמים שהולרכו לדבר הרבה עם שאר העם הצאים צקרצנותיהם ושאר ענינים והורגלו לפעמים יותר ציונית ואפשר לבוא לידי טעות ואין להאריך צזה. ועכ"פ זה ודאי אף לדעת החו"ט הי' גם הגדולים והחשובים שצשראל צמנ הצית רגילין ציונית כמו בלש"ק ושאר העם הי' רוצ דיבורם ציונית לא בלש"ק.

פז

ולשון התיא צש"ע שלו הי' ת"ת פ"א סעיף א' קשה להצין שכתב צימיהם שהיו מספרים הרוב בלש"ק וגם התינוק משתחיל לדבר הי' אציו מספר עמו בלש"ק וע"כ לא היו צריכין ללמד התינוקות פי' המלות רק הקריאה צנקודות ועטמים וכחז שם צקו"א מקור דבריו וז"ל עי' רפ"ג דר"ה ורפ"צ דמגילה לא היו ידעי רבני מאי וטאטאחתי צמטאטא השמד וכו' ולא היו ידעי מאי סלסלה ועי' חולין דף ו' פטעא דקרא צמאי קסיד וכו' וגם רבו של יואב אלו הי' מלמדו פי' המלות ודאי לא הי' עושה צין זכר לזכר וכו' ומ"ש המוש"ע להבינם הוא לפי מהבג שלנו שאין מספרים בלש"ק כמו צימיהם כדאיתא צספרי וכו' אלא כל ימי בית שני היו ע"כ מספרים ארמית כמ"ש צחוי"ט עי' סופה דף ל"ג דלשמעיין וכו' וכדמוכה מנוסה הכחוצה וכו' רק ת"ת לצדם היו מספרים בלש"ק ומלמדים לבניהם עכ"ל הכה כל ראייתו שהיו מספרים אז בלש"ק

ומה נשתנה אללנו שגם צימיו נחרא ומלכות ישראל
צא"י לא ה' אפשרות שיציו הלשון, ונפרט שלדעת
הספרי והחוספחה יש חיוב דבר ללמד עם כל הילדים
את הלשון, ונעמא צמי להבין כ"ז.

ובבזרי מאמר שני אות ס"ח כתב על אצרכם
אציו פ"ה שדבר בשתי לשונות, העברית לשון
מיוחדת לשון הקודש, והארמית לשון חול, והציו א
היט"ץ צמדול פח. ואריך טעם למד לא דבר אצפ"ה
כל דבריו בלש"ק, הלא קודם דור הפלגה דברו כל
העולם רק בלש"ק כמ"ש רש"י ז"ל ויהי כל הארץ
שפה אחת בלש"ק, הלא אצפ"ה נחצלב לשונם, אצל
אצפ"ה נשאר בלשון לה"ק, ולמה הוצרך לדבר גם
בלשון אחר, ובודאי מטעם גדולה לקדוש שמוהו לדבר
רק בלש"ק. ואין לומר שצורך ללשון ארמית לדבר
עם שאר האומות שהרי בשביל האומות ה' נלך
לכל שצעים לשון שכל מלכי מרח ומערב היו משכימין
לפתחו כמצואר צגמרא צ"צ דף ע"ז, וצרש"י ז"ל פ'
לך עכ"כ הוא עמק המלך שהשוו שם כל האומות
ובמליכו את אצרכם עליהם. וצירושלמי פ"ק דמגלה
הלכה ע' אות מ"ד שקודם דור הפלגה היו כל
העולם כולו מדברים בשצעים לשון והציו, וכתב שם
צפ"מ שהיו מקודם המבול ולמדו מנה וציו ויש
שם פלוגתא צה, אצל אצפ"ה בודאי ידע וכל ר'
לא אכנס ל'י. אצל ממה שאמר שה' לו הארמית
לשון חול נראה שגם עניני חול שצציו דיבר בלשון
ארמי. ויותר מה הוא דעת המהר"ש יפה ציפ"ת
על הצ"ר פ' מ"צ סי' י"ג צפסוק ויגד לאצרכם
העברי, וצבן ארמי שהוא מעבר הנהר ומשיח בלשון
עברי, וכתב שם היפ"ת דלשון עברי לאו היינו לה"ק
אלא לשון של בני עבר הנהר דומי' דכתב עברי
דהיינו של בני עבר הנהר כדמשמע צנסהדרין פרק
כהן גדול, וכונתו פשוטה דכיון דהכתב נקרא עברי
על שם האומה הדרה שם צעבר הנהר משמע דגם
הלשון נקרא עברי על שם האומה שצשם, והאומות
כולם בודאי לא דברו בלש"ק כי צדור הפלגה נחפלגו
כל השצעים אומות לשצעים לשון. ומכ"ע לא יכולתי
להבין גם דברי הרמב"ן שצ' צפ' ויגש שהכנענים דברו
בלש"ק. נמאל דלדעת היפ"ת קראו הכ' אצרכם העברי
ע"ש אותו הלשון שאינו לה"ק. אמנם הרע"צ והחור"ע

אותם הפירושים והכלכות שהצרו בגאונים וראו שהם
דברים מצוארים נחקשו צימיו ואין מדין עניניהם
כראוי, ואצ"ל בגמרא עממה שלריכה דעת רחצה ונעש
חכמה חמן ארוך ואצ"כ יודע ממנו הדרך הנחכה
צדצרים האסורים והמחזרים ונאר דיני החורב האך
הוא יצוי"ש, ואצ"כ אין ספק שלא נחצברה בגמרא
עבור ע"ה אלא לה"ת הגדולים שיש להם דעת רחצה
ונפש חכמה עכ"פ כמו הראשונים ז"ל, ואצפ"ה ה'
צדור להם יותר לשון ארמי מלש"ק, ואולי סובר התניא
שיש חילוק גם חמן כמשנה חמן בגמרא כמו שמחלק
צין זמנם של העוש"ע, ועכ"פ על העוש"ע כתב
גם הוא ז"ל צפי שלא היו מדברים אז בלש"ק אף
הצ"ה כי ע"ה גם חמן המשנה לא היו מדברים
בלש"ק אף לדעתו ז"ל כמ"ש צפי' וע"כ כתבו שצריך
להצנים ואלו ה' צרה אחר חיוב או מצוה לדבר
בלש"ק לא היו שחקי העוש"ע לסתום הדברים כ"כ
שלא להודיענו שמוכג זה הוא שלא כהוגן.

פז

גם מלשון הספרי שכתב משיתחיל לדבר אציו מלמדו
לה"ק וצרש"י ז"ל הוסיף אציו משיח עמו
בלש"ק, ואילו היו אציו ואמו מדברים צציתם בלש"ק
לא ה' מציאות שיתחיל התינוק לדבר כי אם בלש"ק
כמו שאמרנו ז"ל שותא דיוקא או דצרי' או דאמי',
ומאין יודע התינוק להתחיל לדבר אם לא מה ששומע
מאציו ומאמו, ולמה לא אמר שידברו כולם בלש"ק
וממילא ידעו הכל הלשון, אצל לא אמרו מצוה לדבר
בלש"ק אלא ללמד את הבן שידע צו עכ"פ. וצרמב"ם
פ"צ מה' חפלה ה'י' כתב מימות נחרא נהגו
שיהא חורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא צחורה
כדי שיציו ענין הדברים, ועי' צרל"ש מגילה פרק
הקורא עומד וצטור אצ"ה סי' קמ"ה הטעם מה
שאין מתרגמין עכשיו, ועכ"פ ה' זה מחקתה נחרא,
והלא נחרא עם אנשי כה"ג שהיו עמו החזירו
העטרה ליושנה ויותר מארצ' מלכות שנה עד
החורבן שה' נמשך אז מלכות ישראל ושריון על
אדמתם והוצרכו צכל חמן למחורגמן ולמה לא חיקן
נחרא שילמדו הכל הלשון וממילא יציו הכל כמו
שהוא צכל מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונם,

אִינוּ מְיוֹשָׁב מִה שֶׁגַם בְּזֶמֶן הַבֵּית לֹא הָיוּ רִגְלִין לְדַבֵּר בְּלִבָּם כְּאִשֶּׁר בִּיאֲרָחִי לְמַעַלָּה, וְעִזְרָה בַּסּוּפֶר צוֹדֵאֵי עֵקֶר כֹּל הַעֲבוּרִים מֵאִהֶ"ק כִּי אֲסוּר לִכְבוֹשׁ אִ"י עִם הַעֲבוּרִים שֶׁחֹכְכָה כְּמִצְוַת בְּגִמְרָא ע"ז דף מ"ה ע"ב גִּידוּעַ עֲבוּרִים קוֹדֶמֶת לִכְבוֹשׁ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבִמְקוֹם אַחֵר בִּיאֲרָחִי שֶׁזֶה הָיוּ ע"ז מִמֶּשׁ ר"ל, וּבְכָל זֶמֶן בֵּית שֵׁנִי לֹא הָיוּ שֵׁם ע"ז כִּי בָעָלָו יִרְאֶה דַּע"ז.

גַּם עֵיקֶר הַדָּבָר אִינוּ מוֹצֵן כ"כ דְּלִמָּה לֹא יוֹדְרוּ בְּלִבָּם עַכ"פּ צִבְיֹהֲמ"ד וּבְצִחֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּלָאִים תּוֹרָה, וְכִי חֲמוּר הַלֶּשׁוֹן יוֹתֵר מִדְּבָרֵי תּוֹרָה וּתְפִלּוֹת בְּהִזְכָּרַת שְׁמוֹתָיו ית"ש בְּעָלָמָם, הַגֵּם שֶׁאֲפָשָׁר לַחֲלֹק דְּבָרֵי תּוֹרָה וְקוֹדֶשׁ שֶׁאֵינִי שִׁידוּעִים לְהַזְכִּיר שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר בְּמִקּוֹם גִּילּוּלִים, אֲבָל הַלֶּשׁוֹן שֶׁמְדַבְּרִים גַּם בְּדְּבָרֵי חוּל רִגְלִין לְדַבֵּר בְּכָל מִקּוֹם וּלְכֹן חֲשָׁשׁוֹ דִּי יוֹתֵר, אֲמַנִּים כִּיֹּן שְׁמִידָה מוֹתֵר כַּמֶּשֶׁשׁ בְּשׁוּ"ע וְאִינוּ אֵלָּא מִדַּת חֲסִידוּת לִמָּה יִגְזְרוּ כ"כ גִּזְרֵי לְגִזְרָה לְבַעַל הַלֶּשׁוֹן לְגַמְרֵי אֶף מְכַל בְּחֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּלָאִים קוֹדֶשׁ, גַּם חִידוּשׁ שֶׁאֵין רִמּוֹ לְסַבָּרָא זֶה בְּשׁוֹם מִקּוֹם בְּרָאשׁוֹנִים וּבְכָר כְּחִצְחֵי שֶׁכֵּן הוּא מִיּוֹמָה אֲלֵעִיָּה וְעִידִין אֵין לָנוּ עַמֶּס מַסְפִּיק בְּדָבָר.

וְזֶה וְדֹאֵי שֶׁנִּשְׁכַּח מֵאֲחַתּוֹ הַלֶּשׁוֹן לְגַמְרֵי כְּמוֹ שֶׁבִּצְחֵי מַחֲבָת"ם. וְכֵן הַמְּכַלּוֹל מִכְּרִד"ק שֶׁעָשָׂה עַל חֲכָמַת הַדְּקוּקָה כִּתְּבָה שֶׁסְּכָכָה לֶשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ וְלֹא נִמְלָא בִּידֵינוּ רַק מִה שֶׁנִּשְׁאָר כְּתוּב אֲלֵינוּ כ"ד סְפָרֵי חֲנִיךְ וּמִלִּים מוֹעֲטִים בְּדְּבָרֵי הַמִּשְׁנָה. וְהִרְאִים צִפִּי תְּצוּרָה עִי"כ אֲרָמִי אֲוֹבֵד אֲבִי מִצִּיּוֹ וְכִתְּבָה עוֹד שֶׁנִּפְסְדוּ מִמֶּנּוּ כַּמָּה וְכַמָּה סְפָרִים אַחֲרֵים חוּץ מִכְּכ"ד סְפָרִים שֶׁצִּידֵינוּ וְדְּבָרֵי הַמִּשְׁנָה שֶׁאֲלֵינוּ הַיּוֹם הֵם כְּדְּבָרֵי הַמִּקְרָא בְּעָלָמָם מִפְּנֵי שֶׁחֲכָמֵי הַמִּשְׁנָה קָבְלוּ הַלֶּשׁוֹן מִפִּי רֹאשׁ הַסְּפָרִים הַרְּאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הָיוּ עֵרֶם גְּלוּתֵינוּ וְנִפְסְדוּ מִמֶּנּוּ עַכ"ל. וְכֵן נִרְאֶה מִדְּבָרֵי הַרְּמַנְזִים ז"ל בְּפִיכ"מ רִישׁ מֶסֶד תְּרוּמוֹת בְּמָה שֵׁשׁ מִקְשִׁין עַל לֶשׁוֹן הַמִּשְׁנָה שֶׁאֵין זֶה קוּשִׁי כִּי הֵם שֶׁמִּעוֹ הַלֶּשׁוֹן יַעֲיִישׁ. וְכֵן נִרְאֶה בִּסְפָרֵי הַכּוֹחֲרִי. וּמִשְׁמַע מִה שֶׁעוֹד בִּימֵי הַתְּנָאִים נִשְׁכַּח הַלֶּשׁוֹן אֵלָּא שֶׁהַתְּנָאִים הָיוּ לִבֵּם קָבָלָה מִפִּי רֹאשׁ הַסְּפָרִים הַרְּאשׁוֹנִים עֵרֶם שֶׁנִּפְסְדוּ. וְאִינוּ מוֹצֵן הַעֲמֵס לִמָּה עֲזוּבָהּ וְהִנְחִיחוּ לְצוּר לִידֵי שִׁכְחָה כ"כ מִכְּדוּר.

בְּמֶסֶד יָדִים פ"ד מ"ה כִּתְּבָה דְּלֶשׁוֹן עֲבָרִי הֵיא לִבָּם וְכֵן כְּדַעַת הַכּוֹחֲרִי. אֲמַנִּים מִה שֶׁבִּצְחֵי הַתּוֹרָה רָאִי מִדְּבָרֵי רִש"י שֶׁכִּי צִפִּי לֶךְ אֲזָרַם הַעֲבָרִי שֶׁכֵּן מִעֲבָר הִנְהָר זֶה חֲמוּר דְּמָה רָאִי מִדְּבָרֵי רִש"י ז"ל שֶׁכִּי אֲפִילוּ בְּמָה שֶׁהוֹסִיף שֵׁם בְּמִדְּרַשׁ שֶׁהִי מִשִּׁית בְּלֶשׁוֹן עֲבָרִי כִּתְּבָה ג"כ הִיפִּיחַת שֶׁאֵינוּ לִבָּם וּמִכְשִׁיכ רִש"י ז"ל שֶׁלֹּא כִּתְּבָה כֹּל מִכְּלָשׁוֹן אֵלָּא מִכְּמִקּוֹם שֶׁכֵּן מִעֲבָר הִנְהָר צוֹדֵאֵי שֶׁאֵין שׁוֹם רָאִי עַל לִבָּם, וּבְדְּבָרֵי הַרְּמַנְזִים שֵׁם בְּפִיכ"מ אֵין הַכְּרַע כֹּל, וּבִקּוֹל יוֹדָה רֹאשׁ הַלְּעִמִּים גַּם בְּדְּבָרֵי הַרְּמַנְזִים ז"ל שֶׁסּוּבֵר דְּלֶשׁוֹן עֲבָרִי הוּא לִבָּם, אֲבָל בְּאֲמַת בְּלֶשׁוֹן הַרְּמַנְזִים ז"ל אֵין רֹאשִׁין שׁוֹם הַכְּרַע כְּמִצְוַת לְהַמְעִיין. וְהִי אֵיךְ שִׁיכִי אֶף לְדַעַת הַכּוֹחֲרִי שֶׁסּוּבֵר שֶׁלֶשׁוֹן עֲבָרִי הוּא לֶשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ מְכַל מִקּוֹם סוּבֵר שֶׁעִנִּינִי חוּל דְּבָר בְּאַרְמִית.

יז

וְהַחֲתִ"ם כִּתְּבָה בְּהַעֲיִז ח"צ ס' י"א שֶׁגַם הַקְּדֻמוֹנִים הָיוּ בְּקִיּוּאִים לְלוֹעֲזִים בְּלֶשׁוֹן אֶךְ בְּכוּנָה שֶׁכֵּן הַלְּשׁוֹנוֹת מִפְּנֵי גִזְרֵי ית"ה דְּבָר שֶׁצִּירֹשְׁלָמִי פ"ק דְּשִׁבְתָּה וְעַל לְשׁוֹנִם. וְאִינוּ מוֹצֵן לְכַחֲזוֹר שֶׁאֵם לֹא רָאוּ לְדַבֵּר בְּלֶשׁוֹן עֲבוּרִים הִי לִבֵּם לְדַבֵּר בְּלִבָּם וְלֹא הָיוּ לְרִיכִין לְשִׁבְתָּה הַלְּשׁוֹנוֹת לְדַבֵּר דּוּקָא בְּלֶשׁוֹן מִשְׁבָּשָׁה. אֲמַנִּים הַחֲתִ"ם ז"ל לְשִׁיטָתִי אֲזִיל שֶׁכֵּן בְּהַבְּחֹתֵינוּ עַל הַשׁוּ"ע אֲר"ח ס' פ"ה בְּהַא דְּדְּבָרִים שֶׁל חוּל מוֹתֵר לְאוֹמְרִים בְּמִקּוֹם הַטִּיטוּפּוֹת בְּלִבָּם שֶׁכֵּן הַמַּגִּ"א וּמִדַּת חֲסִידוּת הוּא לְהַחֲמִיךְ, וְכִתְּבָה ע"ז הַחֲתִ"ם שֶׁם וְנִרְאֶה לִי דַּמְשִׁיכָה הַנְּהִיגוֹ אֲבוֹתֵינוּ אֵת צִבְיֹהֲמָה שֶׁלֹּא לְדַבֵּר בְּלִבָּם וְנִשְׁכַּח מֵאֲחַתּוֹ לְגַמְרֵי בְּשׁוּ"ע מִשׁוֹם שֶׁגָּלוּ לְבָבָה שֶׁהִיכָה מִלָּאָה גִּילּוּלִים, וּמִצְוַת כֹּזֶה שֶׁגַם הוּא ז"ל שֵׁם לְבָבָה לְדַעַת מִה זֶה וְעַל מִה זֶה שֶׁלֹּא הַנְּהִיגוֹ דְּרוֹת הַרְּאשׁוֹנִים אֵת צִבְיֹהֲמָה לְדַבֵּר בְּלֶשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ עַד שֶׁנִּשְׁכַּח הַלֶּשׁוֹן מֵאֲחַתּוֹ לְגַמְרֵי, וְיִנְחָה לִי צִבְיֹהֲמָה שֶׁהָאֶרֶץ מִלָּאָה גִּילּוּלִים, וּבְאֲמַת גַּם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֵר הַחֲוֹרֶבֶן שֶׁכֵּן לֶשׁ מִשְׁלַת עֲבוּרִים הַרְּבִיזוֹ גִּילּוּלִים, וּמוֹצֵן מ"ש שֶׁכֵּן הַלְּשׁוֹנוֹת לִפִּי שֶׁבְּלִבָּם לֹא רָאוּ לְדַבֵּר לֹא הִי לִבֵּם בְּרִירָה אַחֲרָה אֵלָּא לְשִׁבְתָּה אֵיכָה לֶשׁוֹן, וּמִתִּישָׁב קִלְחָה מִה שֶׁכֵּן חֲתִימָה הַתְּלִמּוֹד לֹא בְּכִינּוֹ כ"כ בְּלִבָּם, גַּם מִה שֶׁלֹּא כִּתְּבָה צִבְיֹהֲמָה כֹּל מִחִיּוֹז לִימּוֹד לִבָּם, כִּי יֵעָן שֶׁהִי אַחֵר הַחֲוֹרֶבֶן הוּא לִבָּם הִילְכָתָה לְמִשְׁחָה שֶׁלֹּא יַעֲבִיר גִּילּוּלִים מִן הָאֶרֶץ. אֲבָל עִידִין

יח

ואשר אנכי אחזה בזה לפעמי' דהנה כתב הרמב"ם ז"ל בפיה"מ למס' אבות פ"א משנה י"ז כשיביו שני פיוטים ולשניהם ענין א' וכו' מחלק הדיבור הנמאס מפני שהוא מזרז ומעורר על מדה פחותה ויהי' א' משני הפיוטים עצרי וכו' ערבי או לשו' יהי' שמיטה העברי והדיבור זו יותר נמאס אלל החורה למעלה הלשון שאין לרץ שיסתמשו בו אלל צמעות יעיי"ש, ומבאר בזה שמעלה הלשון גדולה עד מאוד לאותן שכל לשונם בקדושה ולעומת זה להחוטאים בלשון הוא נמאס יותר אלל החור"ק אם הוא בלשון הקודש. וזה מיושבין כל הקושיות שזדארי מזה גדולה ליראי' ה' האמתים ידיעת הלשון. אבל להרגיל את העם לדבר בלש"ק זה א"א כי גם בלש"א עונות הלשון עולמים וגוראים שקר ולה"ר וניבול פה ומינות ר"ל כהנה וכהנה העונות מלויים צעור"ר, ואמרו חז"ל עב"כ בקהלת כל עמל אדם לפיכו, כל מה שיעמול אדם ויסגל מזאת ומעש"ע בעולם הזה אינו מספיק להכל היואל מחוך פיוכו, ואם כן אם מרגילים אותו לספר בלש"ק עוד מגדילים את עונותיו עד לשמים ר"ל, ולכן בדורות הראשונים חשבו למנוח למדס את הלשון אף שלא ראו להרגילם לדבר כן בתמידות מכל מקום חשבו למנוח שידעי אותו וישתמשו בו עכ"פ כמה שיודעין בטעם שהוא דברי קדושה, אבל אח"כ שנתמעטה היראה כמ"ש חז"ל בסוף סוטה משמת רבי בעלה ענוה ויראה חטא וראו שהדורות מתמעטין והולכין חו לא ראו לחשוב למנוח מה שיוכל להיות שרצים יכשלו בו ולא יתנהגו עם הלשון כמנוח עליהם ולא אמרה חורה שלח לתקלה.

וא"כ אין קושיא כמה שהרמב"ם צפי' המשנה מפרש בדבריהם שלימוד הלשון הוא מנוח שכן ה' האמת בזמן המשנה כמבאר בספרי ותוספתא, אבל צם' היד שהביא הלכה למעשה כל מה שהוא במסקנת הש"ס הלך בשיטת הש"ס שלא חשבו מנוח זו. ועי' בתשובת הרדב"ז ללשונות הרמב"ם סי' רפ"ט כמה שהקשה על הרמב"ם שחורר עולמו מפני המשנה וכתב אין זו השגה על הרב ז"ל דמלינו כמה מקומות שחזר

בו בפסק ממה שכתב בפירוש המשניות, והלא ראש המפוי' רש"י ז"ל מפרש במשנה אוקימתא דלא קיימא והטעם כי מה שהוא נאות בלשון המשנה מפרש בזה אע"ג דלא קיימא הכי עכ"ל. ומבאר בזה דמפרש המשנה אף באוקימתא דלא קיימא אף דבאוקימתא דלא קיימא אמרין לפי המסקנה שלא ה' כן כוונת המשנה מעולם מ"מ מפרש בזה יען שלא בא שם לפסוק הלכה אלל לפרש המשנה, מכש"כ בכה"ג שזמן המשנה ה' האמת כן שדור מתקון כבימי חכמי המשנה הוא באמת חיוב ללמד את הלשון בזדארי שאין שום קושיא אם כותב בפירושו למשנה כשיעטן וצם היד כשיטת הש"ס.

ומיושב בזה ג"כ מה שא"א ע"ה לא דיבר כל דבריו בלש"ק כי כל הכפש אשר עשו בחקן וכל הגרים שגייירם אף שהתנהגו אחריו במנהגיו מ"מ לא היו נפשותיהם מחוקקים כראוי וכו' רא'י שלא נשאר מהם מאומה ונעמעמו אח"כ כולם בין האומות ולא נשאר בקדושה אלל זרע האבות שקבלו החור"ק כנודע כל זה בדברי חז"ל וכן אנו רואים, ואם הוא ה' מדבר כל דבריו רק בלשון הקודש גם המה היו עושין כן וראה זה למכשול, לכן דבר דברי חול בארמית שממנו יראו וכן יעשו ולא יכשלו בלשונם.

יט

ולתבין יותר הענין ראיתי להעתיק מ"ש בזה"ק פ' נח דף ע"ה סוף ע"ב על ענין דור הפלגה חלה"ק: ואי תימא לישנאון אמאי אכתבנל אלל בגין דלכוון ממליך בלשון הקודש שהוא לישנא קא עבד לון סיועא בגין דבעובדא ובמלולא דפומא תליין מילין אלן ודא עבדי סיועא להבוא אתר' דבעו לאוקמא ועל דא אכתבנל לישנאון דלא יכלו לאסתקפא רעוהון בלש"ק כיון דאיתחלף לישנאון לא אללחו בעובדא בגין דחילא דלעילא לא ידעי ולא אישתמודעי בר בלש"ק וכד אכתבנל לישנא דלכוון איתחלש חיליוון ואחבר תוקפא דילכוון, ח"ה דהא מלה דאמרי תתאי בלש"ק כלבו חילי שמיא ידעי צ"י ואסתקפי צ"י ולישן אחרא לא ידעין ולא אישתמודעי צ"י ועל דא חילין כיון דאיתבנל לישנא דלכוון מיד ויחדלו לבנות

אחריו כל הסביבה לדבר בלשון זה, וכבר ראה גדול החורבן מה שנעשה ע"י הלשון בדור הפלגה. וצירושלמי ברכות כתב על מלות חפלין מפני מה לא החזיקו בה, מפני הרמאין, והבוא עובדא חדא אחד בר נש שהניח חפילין כל היום כדי לרמות, והב"י צ"ל הכ"ז הכ"ז הפ"י ע"ז בשם ר"י שלא החזיקו בהם להניחם כל היום מפני הרמאין, אבל בשעת חפלה הוא מפושעי ישראל הם אינו מניחם, ובאמת שמות חפילין הוא ללשון כל היום כמבואר ברמב"ם פ"ד מה' חפילין, ולדעת הלבוש הוא מדאורייתא שיהיו עליו כל היום, ובגמ' אמרו על רב ועל ריב"ז שמעולם לא ראו אותם בלא חפילין ואעפ"כ בשביל שה' לפעמים שעזו בן איזה רמאין נמנעו אח"כ הכשרים מלעשות כן, וא"כ כש"כ בלח"ק שה' ממנו חסון נורא בדור הפלגה שלכן אף שבדאי לגדול קדושתו של א"ל ע"ה ה' מלות שידבר כל היום רק בלח"ק, מ"מ ה' נמנע מזה דילמא אחי למיסרך לאינשי דלא מעלי.

גם מובן מה שלא הנהיגו-אחר כך בכל הדורות שיהי' הלשון תמידי בלח"ק אף בזמן הבית שלא ה' שם גילולים משום מעשה שה' בדור הפלגה אלא ראו חיוב בזה ללמדו עכ"פ שידעו זו כי הוא זורק לת"ח שידע איך להתנהג זו בקדושה, אבל כשראו אח"כ קילקול הדורות וחז"ל בגמרא הגידו ברוח קדשם אף מה שיהי' צעיקצא דמשיחא וכאשר ראו חז"ל פירחת הדור ובה העומאח המתגברת ר"ל לא ראו עוד להטיל חיוב ללמוד הלשון עם כל אדם למען לא יהי' מזה אחיזה לבס"א להחפשט, אלא כל ח"ח שידע צנפשו שעושה לשם שמים יוכל ללמוד אבל לא ללמוד עם כל אדם. ועד"ז הוא מה שאמרו צירושלמי כל הקצוע ב"י ואוכל חולין בטברה ומדבר בלח"ק מוצטח לו שהוא בן עולם הבא, דודאי איש קדוש שעושה בן הוא בן עוב"ד, אבל מפני הרמאין אין להחזיק בזה כמו בהנחת חפילין כל היום.

ב

העיר דהא איתבר חילוייהו ולא ידעי למיעבד מידי ברעותא דילהון, עכ"ל. וכן כתב עוד בדף ע"ו ע"כ חמי מאי כתיב הן עם אחד ושפה אחת לכולם בגין דאינון בלבה חד ורעותא חד וממללי בלח"ק ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ולית מאן דימנע עובדא דילהון אבל מאי אעבירי אצלכל לון דרגין דלעילא ולשון דלהון לתחא וכדין איתמנע עובדא דלהון.

ובזה נפתח לנו שערי אורה להבין למח"י זורק לנש נפלא בזה שכל העולם כולו בפעם אחת ישכחו פתע פתאום את לשונם וישכחו ללשון אחר, הלא הרבה דרכים למקום לבטלם מזגין העיר והמגדל, ובלח"ה אמרינו בגמרא סנהדרין דף ק"ע מגדל שליש נשרף ושליש נבלע וחלק מן העולם נעשו אז קופין ורוחות וכו' גם חלק מן העולם הליף הים כמבואר במד"ר שם, ולהנשארם נכנסו כל הארצות בראשי הכרים והיתה כאו"א בולעת אנשי מקומה, וביאר שם בגמ"ק באריות שקפלו כל הארצות ובאו בדרך גם ונכנסו בראשי הכרים שהיו שם דור הפלגה וכל אחת בלעה אנשי מקומה וחזרה למקומה, א"כ אחר כל הנסים האלו בלח"ה נחפררה כל החבילה ולא יכלו לבנות עוד ומאי נ"מ עוד בשינוי הלשון. גם כיון שנעשה עמם נסים כ"כ ועושים קשים ומרים כ"כ מדוע לא הזכיר הכתוב אלא פרע זה שאמר הקב"ה בזה נדדה ונבלה שם שפתם. אבל לפי דברי הזוה"ק מובן כי אף בזה ה' תלוי הכל באותו הכנס שניטל מהם לשון הקודש וכל זמן שדברו בלח"ק ה' אדרבא נעשה נסים להללחם כמבואר במד"ר עה"כ וימלאו בקעה ר"ג אמר וימלאו אם ללגים הוא ולין, ופי' בפי"ה שנעשה להם גם באופן שיהי' מקום לרעתם ועיי"ש באריות, ועכ"פ כל עין הרואה בדברי הזוה"ק האלו יוכל לידע ולהבין כי האסון היותר נורא שנעולם הוא אם רשעים מדברים בלח"ק, כי אף ע"ז הללויה בדור הפלגה להמריד את כל העולם כולו על הקב"ה וגרמו אח"כ עושים קשים ומרים ר"ל, ואף שה' בדורו של א"ל ע"ה ונה ושם ועבר מ"מ לא ה' מליחות לבטלם מרעתם והללחם במרידה זולת ע"י הכנס שניטל מהם לשון הקודש.

ולפי"ז אין שום קושיא מה שא"ל ע"ה לא דיבר אח"כ כל דבריו בלח"ק כי לא ראה שימשכו

וראה זה פלא צירושלמי סנהדרין פ' שביעי ה' מסית מדבר בלשון גבוה, מדיח מדבר

מסית והמסית לרבים נקרא מדיח, וחמור הרבה יותר המסית ליחיד מהמדיח את הרבים, שהמסית ליחיד אעפ"י שלא עבד לא המסית ולא המוסת ע"ז אלא בשביל דיבורו לנד שהסית לעבד נסקל, אבל המדיח לרבים אינו נסקל עד שיעבדו רובם ע"ז אבל בשביל דיבורו לנד אינו חייב כלום, עוד שאר חומרות יש במסית ליחיד בממדיח לרבים כמבואר ב"ז ברמב"ם פ"ה מה' עכו"ם, וכו' לכאורה לגמרי נגד הסבא. והלח"מ שם בכל' א' כתב שיש טעם לשבח שהמסית לאחד לנדו הוא מפחד אותו וגדול עונשו אבל המסית לרבים אינו יכול לפחוחם כ"כ מהרה שהם רבים לא יתפתו בדברי היחיד ולכן אין עונשו חמור כ"כ יעיי"ש. ועדיין אינו מובן כי לפי הסבא אם מסית לרבים אף שלא יתפתו הרבים לדבריו אבל בין הרבים ימלא עכ"פ אחד שיפתח לדבריו וזה עלול יותר משאינו מסית אלא ליחיד בלבד. ואולי י"ל שבמסית לרבים שכית ג"כ שיכ"י בין הרבים אחד לוחם נגד דברי הסבא שלו ויקיים בו לא תחמול ולא תכסה עליו, אבל עכ"ז אינו מובן כי חזק מאוד כח המסית כמו שאמרו חז"ל במס' תמיד שטנא נלח, ואנו רואים בכתובים ובדברי חז"ל שכל הפירות שהיו בכל הדורות רבים מישראל ה' ע"י אנשים פרטים שהסיתו והדיתו לרבים, ואין להאריך בזה שכן הוא בעוב"ר מעשים בכל יום, ולפי הסבא בודאי שהמסית לרבים גרע ממי שאינו מסית אלא ליחיד בלבד. והמנ"ח במנזר הס"ב שכתב שם חומר המסית ליחיד מהמסית לרבים כתב ואפשר הטעם דרבים לא מימשכי וגזירת הכתוב היא, וברי שנחית לאותה הסבא שכלל"מ דרבים לא מימשכי ואעפ"י כ"ס שזהו גזירת הכתוב, ו"ל שלא הונח דעתו בלוחה הסבא עד שזכרה לומר גז"כ.

אמנם לפי דברי הירושלמי עממא רבא אית צ"י במילתי דהמסית לרבים אינו שכית שידבר בלח"ק כמ"ש גם במה"פ יען שזריך שינינו כולם, משא"כ ביחידים שכית יותר שידבר בלח"ק ולכן עונשו חמור כ"כ שאף שזעזעם הענין של הסבא גרע המסית לרבים, אבל כח הלשון מכריע הרבה יותר כמו שהעיד הכסיון דודר הפלגה שכללחת המסיתים תלוי בלח"ק, ואולי גם במה שכתב בירושלמי בתחלה שהמסית מדבר

בלשון נמוך, מסית מדבר בלח"ק, מדיח מדבר בלשון הדיוט, מסית שאמר בלשון הדיוט נעשה מדיח, מדיח שאמר בלח"ק נעשה מסית. ובפ"מ שם כתב שדרש כן מלישנא דקראי, ובמראה הפנים כתב שם בתחלה דנ"מ לדינא, ושם נעם יותר שאין נ"מ לדינא אלא לישנא בעלמא מפרש לתוך לשון הכתוב דכשהוא מסית ליחיד אומר בלח"ק וכשהוא מדיח לרבים אומר בכל לשון שכולם יבינו אותו ועיי"ש. וזה פלא טעום מאי נ"מ להאריך בזה בלח"ק לשון הוא מסית ומדיח ומה משמיענו בזה, ואם מקרא הוא דורש גם הקרא גופי' צריך להבין איך נקרא מינה בדבר ומה מתוך בזה. והמפורשים לא ביארו בזה כלל. גם עיקל היסוד שכתב במראה הפנים שהמדיח לרבים מדבר בלשון הדיוט כדי שכולם יבינו אותו, כיון שמקראי לומדו נמלא שהכלטת הכתוב"ק ה' שרבים מישאל לא יבינו לה"ק זולתי יחידים, כי לא איירי דדיני מסית ומדיח אלא בישראל, לא במסית ומדיח לגוי כמבואר בגמ' וברמב"ם, ואינו מובן לכאורה דל"מ לדעת הספרי שהוא חייב דאורייתא, אלא אפילו לאידך מאן דאמר עכ"פ מאוד אית צ"י וכמבואר בירושלמי גודל השכר ואדעתא דכ"י ילאו ממזרים שלא ישנו את לשונם, ואף שנתבאר ששם לח"כ אף בזמן הבית נשתנה הלשון אבל צעה שניתנה הכתוב"ק במעמד הר סיני ונכתב בה דיני מסית ומדיח היאך נכתב גם אז בתורה שכתב בלשון זה שמראה הכלטה שרבים מישאל לא יבינו הלשון זולתי יחידים, וטעמא צ"י מה זה ועל מה זה. אמנם לפי מה שנתבאר מובן הדבר ששביל מעשה שה' צדור הפלגה אסון מורא להמריד כל העולם כולו נגד הקב"ה בזה זה שדברו בלח"ק עד שה' הכרה לם נפלא בזה ליעול מהם בלשון צפ"א שזכר לא ה' ראה הכורה צ"כ שידברו רבים בלח"ק, גם א"א ע"כ לא דבר בלח"ק אלא דברי קדושה לא בכל ענינו, וכן ה' לח"כ בשעת מתן תורה וממילא אם הרבים אינם מדברים בלח"ק אלא דברי קדושה, ושאר עניניהם מדברים בלח"ק לשון אחר משום משארי כלשוניות כמ"ש החת"ם צחשו' שכתבתי ממילא באים לידי שכתב הלשון.

ובזה נוכל להבין ענין החמו' מאוד לכאורה דכ"י מבואר בגמ' וברמב"ם דהמסית ליחיד נקרא

רש"י ז"ל שם הטעם של כ' שנים יען שאמרו כל תלמיד שאינו רואה סימן יפה במשנתו כ' שנים שוב אינו רואה לעולם וא"כ כתבו אותו הזמן עבור תלמיד הגרוע יותר עד הקצה שאם גם באותו הזמן אינו רואה סימן יפה אין כדאי ללמדו עוד, אבל זה מיעוטא הוא כי סתם תלמידים צינונים וק"ו הכריפים אין להם שום דמיון כלל להגרועים בחכמה, וא"כ לדמותם כלל בצרכים זמני חלימודים, ולא כתבו במשנה אותו הזמן אלא שלכל היותר הוא כן אף בתלמידים הגרועים מאוד, אבל לאו כלל הוא שאין כל החיזוקות שווין. אמנם עכ"פ מה שמשנים בעיקר הסדר שאין מקדימין לימוד כל המקרא וכל המשניות הוא לכאורכ נגד המשנה וטעמא צני.

ובפ"י הנראה הכריעו כדעת רש"י ז"ל שבצ"ח כתב צסי' רמ"ה דשלא כדן נוהגין בעולם שלא ללמד את צניחם תנ"ך וכחצ פ"ז בש"ך צסי' בג"ל סק"ה ואני אומר מנהגן של ישראל חורב הוא שכרי כתבו החוס' ספ"ק דקידושין וכו' סמ"ג צס"ח ר"ח והגמ"י ובר"ק שאין סומכין אהא דאמרין בסנהדרין ש"ס צבלי שכלל במקרא ובמשנה וצ"ס, אלא דמש"ה אינו חייב לשלש שנותיו במקרא ואינו חייב ללמד את בנו מקרא כיון שלמדו ש"ס, עכ"ל יעו"ש. וכנה אף שצחוס' צס"ח ר"ח לא כתבו זה אלא על הא דאמרו דלריך לשלש שלש במקרא ושלש במשנה, לדעת רב עמרם גאון שכונא שם צחוס' יולאין זה כמה שאומרים קודם פסוקי דמרה פסוקים ומשנה אחרו וצרייתא דרבי ישמעאל, וז"ל דסובר כדעת רב"ן צפ"ק דע"ז דף י"ט שאין הכוונה כמה שאמרו לשלש שנים שלש מלומדים אלא הכוונה שיהי' שלשה לימודים ויולאין אף בקצת מקרא ולא כדעת הרמב"ם וסויעתו שריך שלש מלומדים, וכן פ"י במהרי"ט צחידושיו צדרי הר' עמרם גאון, וכן נראה גם דעת הר"ח כמה שסובר שיולאין צ"ס צבלי דודאי אין המקרא המוצא צ"ס שלש בתלמוד אלא מיעוטא דמיעוטא וא"כ אין ראוי מדברי הר"ח שא"ל ללמדו מקרא כלל דאפשר מיירי הר"ח אחר שלמד המקרא ויודעו אלא שריך ללמד החיוב לשלש אב סגי בלימוד צ"ס צבלי, אבל לא ערס שלמד המקראות ורובם מהם אינם מוצאים צ"ס.

בלשון גבול מרומה ג"כ דברי האור"ק וד"ל, ומה שאמר אה"כ שמדבר צלח"ק פירשני קא מפרש למא דקאמר צרישא. ועכ"פ כמה שכתבו שהמסית מדבר צלח"ק אנו רואים צבירור שיש צב ענין נפלא בחומר לה"ק כי לא לחנם ערסו לכחוצ זה, אבל הודיעו לנו הכחוצ והירושלמי לתרץ טעם החומרא כ"כ במסית ליחיד ודיני מסית ומדיח לא נהגו אלא בסנהדרין של ע"א בזמן הבית לא עכשיו, אבל עכ"פ למדן מה גם עכשיו הענין שיש צלח"ק.

בא

וי"ש להעיר עוד דכנה במשנה סוף פ"ה דאבות בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן ט"ו לתלמוד, והמכ"ל מפראג ז"ל צווח ככרוכ' למא אין עושין כסדר הזה ללמוד קודם כל המקרא כולו ואח"כ כל המשניות כולו ואח"כ ללמוד גמרא, וברצח עוד להציא ראיות לדבר, וכן כתבו עוד אחר גדולים. והמעני יו"ט בעקדמה פ"י גם מה שאיתא צחוס' סופרים פ"י ט"ו וצמדש המוצא צר"ש סוף פרק אלו מציאות שלא ידלג ממקרא לתלמוד עד"ז שילמוד כל המקרא והמשניות ערס שילמוד התלמוד, בגם צחמפ"י מס' סופרים יש גם פירושים אחרים שאין הכוונה אלא על אותה ההלכה שלומד יצין היעצ דברי המשנה ערס שלומד התלמוד ולא ילמוד המשנה צדילוג צלי הצנה, וצאמת צדצרי המעני יו"ט צזה יש הרצח מקושי ההצנה ואין להאריך צזה כי צדצרי המשנה צודאי הסדר הוא כן והוא סתם משנה, אבל צבר נחפצט המכה זה כמה מאות שנים צכל צחי התי"ת שחחת כל גדולי ישראל שאין עושין כסדר הזה, אלא לימודים גמרא חיקף אחר אחר זמנים שלמדו חומש ורש"י. גם המהר"ל מפראג כתב שכן עושין הריב אלא שהחמרר עליהם מאוד, אבל מאז וע"ע כמה מאות שנים שעושין כן צכל המקומות, וא"ל לומר שכולם טעו צכל הדורות שהרי הנהגת התי"ת כ"י תחת גדולי הדור וצודאי טעמם ונימוקם טעם.

ובמזה שנתנו במשנה זמן כ' שנים למקרא וכ' שנים למשנה, מה לא קשיא שהרי כתב

דצ"ה כוונת הש"ך דכמו שחזקין בדברי ר"ת שנשתנה הדין אחר סידור התלמוד שסידרו אותו בלול מהכל ואינו חל עוד החיוב שאמרו ערס סידור התלמוד לשלש, כמו כן י"ל בעיקר לימוד מקרא שנשתנה הדין אחר סידור התלמוד שסידרו וביארו שם כל החורה כולה מה שצריך לידעת החורה המביא לידי מעשה שזה עיקר מלות ת"ת שלמדו מהפסוקים ולמדחם אותם ושמתחם לעשותם, וכמו שאמרו ז"ל גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. או אפשר סובר הש"ך שגם אח"כ צריך ללמוד בעצמו מעט מקרא אלא שא"ל להקדימו כי עכ"פ אין להביא ראיה ממיתרות שנאמרו קודם סידור התלמוד, ולכן כתב דכיון שמהבגן של ישראל חורה היא אי אפשר לחלוק על מנהגן מכה מיתרות שנאמרו ערס סידור התלמוד, וא"כ לא קשה כלל על מנהגינו מהך מחגי' דמס' אבות, דלפי מ"ש הש"ך דנשתנה הדין אחר סידור התלמוד בחיוב לימוד מקרא כש"כ דנשתנה בלימוד משניות וכל המשניות מתבארין רק בדברי התלמוד ויואלין שפיר בלימוד גמרא.

ובפרט כי לפי האמת ביאורי המשנה בפירושיהן ובטעמיהם בכל פרטיהן הכל הוא בכלל לימוד המשנה ולא ה"י נקרא אז גמרא אלא מה שחידשו הלכות להבין דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא כמ"ש הרמב"ם ז"ל ושאר מפו', ואחר שסידרו התלמוד אין לנו מולאין ביאורי המשנה ופירושיהן כ"א בחלק התלמוד א"כ בכלל לימוד התלמוד הוא לימוד המשנה, וכן במקראות שאמר רב כהנא דלא ידע שאין מקרא יולא מירי פשוטו עד אחר שגמר כל הש"ס וא"כ כל מה שלמדו קודם מקרא ה"י רק עפ"י דרשת חזו"ל, ועכשיו א"א לידע הדרשות שדרשו חזו"ל במקראות כ"א ע"י לימוד הגמרא ומוכן דברי הש"ך שעכשיו יולאין הכל בלימוד גמרא לפי שיטת ר"ת. ובמקום אחר הארכתי בזה שכן נראה דעת הרמב"ם והעור והשו"ע שהשיטות לגמרי ולא זכרו כלל מהסדר שאמרו במשנה אלא הביאו מה שאמרו בגמרא שחייב לשלש שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בגמרא ובתבוא שזה אינו אלא בתחלת לימודו אצל כשיגדל בחכמה ובכך למדס יקרא בהם רק בעתים מוזמנים שלא ישכח ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש

בלבו וישבז דעתו, ונמצא שזהו נגד דברי המשנה, דלשיטתם דמה שאמרו לשלש הוא בתחלת לימודו, ולפי דברי המשנה בתחלת לימודו ערס שלמד כל המקרא והמשנה אין ללמוד כלל גמרא, אלא שכלא"ה כיון שלא הזכירו כלל מדברי המשנה נראה דסברי ג"כ בזה כדעת הש"ך דאחר סידור התלמוד כיון שסידרו הכל דבר דבור על אופניו ביאורי המקראות והמשניות וההלכות יולאין בזה הכל, אלא שבהחיות לשלש כיון שלדעתם הבינו מה שכוון שלש מלומס אין זה בגמרא, אצל לפי דברי הרמ"א שפסק כשיטת ר"ת שאין השליש מלומס יולאין גם זה בלימוד גמרא, והארכתי בביאור דבריהם ובכל מה שיש לפלפל בזה, לא עת האסף פה. אצל עכ"פ ממנהג ישראל חורה נראה כדעת הש"ך שאחר סידור התלמוד נשתנה הדין ממה ששנוי במשנה ערס סידור התלמוד.

ולפ"י אפשר לתרץ גם כן השינוי שצפרי וחוספחה כתבו חיוב ללמוד לה"ק ובתלמוד השמיטו זה לגמרי כי אז צימי התנאים שה"י הלימוד במקרא ובמשנה שזה הכל בלשון הקודש לכן ה"י חיוב בלימוד הלשון לצורך הלימוד, משא"כ בעת סידור התלמוד שנשתנה ונעשה עיקר הלימוד רק בגמרא שלא נכתבה בלה"ק כ"א בלשון ארמית לכן לא ראו עוד חיוב ללימוד לה"ק שגם התלמוד לא סידרו כן וה"י כל לימודם בלשון ארמית.

בב

הנה כתבתי למעלה כמה טעמים שראו חשש מכשולות גדולות בלימוד לה"ק, וכל זה ה"י דורות הקודמים שה"י ענין דור הפלגה רק מעשה שה"י אצל כבר בטל דורו של א"א ע"ה שזכר לנס גדול כזה שפחאוס ניטל מהם הלשון, אצל אכן יתמי דיתמי דור הזה השפל והאפל ימי עיקבא דמשיחא שנחמלא כל העולם כולו במיתות ר"ל ופשוט אומנות אבותם שבדור הפלגה להשתמש בכל כחות העומאח בלה"ק, ובדורו של הירושלמי ה"י עדיין חילוק בין מסית למדית שלא ה"י בלה"ק כמו שהבאתי למעלה, אצל בדורינו צעו"ה מסיתים וגם מדיתים הכל בלה"ק, ואף שלשונם העמא מעורב ברוב דברים של מלות

אותו עצרית, אשר דין גרמא בחקין כמו שכתבתי קצת למעלה, והלא מבלעדי כ"ז היאך לא יתבוננו, וכי עדיף מס"ת שכתבו מין שצריך לשרפו עם האזכרות שבו כמבואר בשבת דף קט"ז וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות יסודי התורה ה' ח' העטס שמאזכר לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם, והלא מיירי בס"ת שכתב כדן ולא חידש בו המין שום אות או תנועה אלא העתיקו מהס"ת שכתבו הקב"ה בסיני עם האזכרות שבו ואעפ"כ אך בשביל שהוא כתבו לריק לשורפו שלא להניח שם לפעולתו כלל, ומכש"כ צה הלשון שנחתבר ונחדש ע"י המינים ומקורו מספריהם המלאים מינות וכפירה ר"ל שאין ספק שהחיוצ לשורפו ולאבדו מן העולם, וצפרע שממשך גם לספריהם כמ"ש בתנוד"ה שכתבאלו ישראל ממארים קבלו עליהם שלא ילמדו לשון מארים כדי שלא יציעו עי"ז בספריהם שיש בהם גם דרכי ע"ז, אבל יורא דע"ז כבר נעלוהו אנשי כנסת הגדולה ושאני מינות דמשכא.

ובפרט שיש בתוך הלשון עצמו כמה דברי מינות. ובהיותי בארץ ישראל הראיתי להם כמה מלות שאין להם פירוש כי אם כוונה לשם מינות ר"ל, וסתם מחשבת מין למינות. ואין להסתפק כי העושאלו והמחברו שהי' מושרש כ"כ במינות שהעמיק בו רעיונותיו העמאיים לערצ בתוך הלשון דברי מינות. ועלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שהפראפעסאר הגדול שבהם שעשה תולדות הספרות העברית כתב בעצמו שנעשה זה הלשון לנגח בו האדוקים [כי אדוקים נקרא בלשונם שומרי התורה], וגם כתב שהליונים הזקנים אף שלא היו אדוקים מ"מ לא הסכימו לשנות את לה"ק שהיא מסורה ישנה, אלא הכעירים שבהם אמרו שכמו שעושן שינוים בשאר לשונות כמו כן אפשר לעשות צה הלשון, וכן הוי שעכשיו צעור"ר יש גם שומרי תורה ומלות שאין להם אפילו אותו המורה שהי' להליונים הראשונים אף שהיו ג"כ אפיקורסים, אלא מקבלים צה הצה הלשון צשינוים שעושן שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים ומציאים הנגח לביתם המועד לנגח רובי רבנות מישראל להסיתם ולהדיחם מאמונת השי"ת ותורתו הקדושה באופן נורא.

זרות וצדיות מלב המינים שאינם כלל לה"ק, אבל הס"מ וחילותיו המהיגס יודע עד כמה להשאיר בלשונם מלה"ק באופן שיבי' להם אחיזה בכחות העומאה כמו צדור הפלגה ועוד יותר מהם.

וכתב המהרש"א בחידושי אגדות מס' מלקות דף י' על הא דאמר שם צדך שאדם רואה לילך מוליכין אותו דכתיב אני ה' אלקיך מלמדך להועיל מדריכך צדך חלק, וכתיב אם לללים הוא יליץ, ודכוונה הוא שידוע שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם הנה הוא צורה לו מלאך לפי ענינו, אם לעובד אם לרע, ולכן כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנצרכים מאותו רצון ומחשבה אשר בו יעיי"ש שהאריך, והעובדי צדיקה אינם יודעים מהם שהמלאכים הנצרכים מדעתם ורצונם שהמה כחות הס"מ וחילותיו מוליכין אותם ומשפיעים להם עצה לגמור רשעתם, וכמו שאמרו גם צגמרא צרכות דף י"ז בתפלת רב ספרא יח"ר שחשים שלום בצמליה של מעלה, ופי' רש"י ז"ל בצבורת שרי האומות שכשהשרים של מעלה יש חגר ציניהם חיוק יש קטטה בין האומות כדכתיב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס, ושרי האומות דלמטה חושצים שכל עשייתם היא מתכסיסו מלוכה ותכסיסו מלחמה מתכמתם ודעתם ואינם יודעים כי מושפעים המה לזה מהשרים של מעלה, וכמו כן כל רשעי ארץ שהעיד עליהם הכ' צמשלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו חכמים המה להרע להסית ולהדיח ולגמור רשעתם ואינם יודעים מהיכן צה כח השפעתם, כמו שאמרו צמד"ר אלל דור הפלגה, וצעו"ה שטנא נחא כמ"ש צגמ"ה מס' תמיד דף ל"ב, אבל כאשר התגברו ר"ל צדור הזה כמוכו לא נהייתה לכבוש את כל העולם כולו לדרך המינות ר"ל, ואין לנו על מי להשען אלא על אצינו שצשמים.

בג

וחם לצי צקרצי צהגיני מגודל התמי' העומה אשר גם שומרי תורה ומלות בישראל ותלמידי חכמים אינם מרגישים את חומר העון כי נורא הוא שמניחים ללמוד צצתי ספר לנערים את לשונם העמא שקוראין

נשתנה הציבה ע"יז לכוונה אחרת שיש בה כפירה
גמורה ר"ל.

וא"כ המינים והאפיקורסים שעשו כ"כ שינויים
במצטא האותיות והנקודות להוסיף ולגרוע
דמלכד השינויים שכן מצטא האשכנזית למצטא
הספרדית הוסיפו הרבה שינויים חדשים אשר לא
שערום אבותינו ואבות אבותינו והוסיפו מלות חדשות
הרבה מורכבים בהלשון אשר צורך להם לשנות עיקר
הנקודה המנהגת את האותיות וצאים בהם ליד כפירה
גמורה בקדושת הלשון, וכל אות ונקודה שכלכ"ק המה
דברים העומדים ברומו של עולם והעושים בהם שינויים
עושים שינויים בדברים העומדים ברומו של עולם,
ובפרט שכיון שאותן המחברים היו מינים גמורים
ר"ל וסתם מחשבת מין למינות, הנה בדרך שאדם
רואה לילך מוליכין אותו כמו שהצאתי לעיל בהיחור
ממכרש"א, ואין ספק שהוליכו אותם ליד שינויים
כאלה שיש בהם חירוף וגידוף ר"ל.

בה

וברא"ש צברכות פרק ה' קורא סי' ז' שהביא
הא' שאמרו אל ישאל אדם לרכיו בלשון ארמי
שאלו מלאכי השרת חקקו לו כתב שם לבסוף דזוקא
על לשון ארמי קאמר לא על שאר לשונות דאפילו
מחשבות שכל יודעין אלא לשון זה מגובה צעיניהם
להזקק לו, וכתב שם המעניי יו"ט וז"ל ואריך טעם למה
שכרי מצואר שלשון זה קרוב ללשון הקודש ולמה יחי'
הוא מגובה צעיניהם יותר משאר לשונות וז"ל שמה
הטעם שהוא קרוב ללכ"ק משום כך הוא מגובה
צעיניהם לפי שהוא כמו לשון שנשחש דומה למ"ש
רבינו דעתי עדיף בלא כוונה ממה שעוקר הכוונה
עכ"ל. ואם אמר כן על לשון ארמי שהוא ברוכ"ק
ומסיני, מכל מקום כיון שמערב בו לכ"ק צעיניים
הוא מגובה צעיניהם, וא"כ אין צריך לומר בזה
שמערבין מינים ואפיקורסים בחוץ לכ"ק צעיניים
שונים ומשונים שהוא צווי ומשוקץ ועמא עמא יקראו
לו והוא גרוע הרבה יותר באלפים ורצבות דרגות
משאר לשונות העמים שעשאו הקצ"כ ע"י מלאכי
השרת כמצואר צפרקי דר"א. ומכלפני כ"ז כיון

ובענין השינויים שעושין בלשון מצואר צברנו בחיי
פ' וירא דמלניו שהמחליף פתח בקמץ לא
ימלט מלחמ משמים או יחרום הכוונה או יצוא
לידי כפירה, יעיי"ש שהאריך צאחה אופן מציא
לידי כפירה, וכתב שזה מחכמה חורחיו האלוקית
ולשונו הקדוש והנקודות מניעות האותיות כמו
שהנשמה מניעה בגוף יעיי"ש, והגם שמסיבת רוב
הגליות ובלבול המדינות בשפות שונות נשחש בלשון
ואין אלו בקיאים בו, ע"ז נאמר ודגלו עלי אהבה,
כמו שהציא החום' צע"ז דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא
דצרי המדרש מנין לקורא בחרה שקרא לאהבה כן
שיואל, פי' שאעפ"י שלא יקרא הא"ף, שנאמר ודגלו
עלי אהבה, ובש"ע אור"ח סי' קכ"ח סעי' ל"ג מי
שאינו יודע לחתוך האותיות כגון שאומר לאלפין
עיינין וכו' וכיוצא בזה לא ישא את כפיו, וכתב שם
במג"א ס"ק כ"ו כ"כ מי שקורא לחתין הכין אלא"כ
כל בני עירו קורין כך, וביא מהרד"ז ומכרי"ע
דביא שכל בני עירו קורין כן מותר לישא את כפיו.

ורב"ר הפלאה שהביא כ"ח שכתב צברכות דלן
אין נוכחין צברכות כהנים בכל יום הואיל
ונאמרה בלכ"ק דוקא ואין ידוע לנו קריאת האותיות
על מגובם כ"א צרגלים לאחזוקי נפשיהו צכונה,
חמוכה לי דאם נימא ריען שאין בקיאים בלשון אין
לו דין לה"ק לענין נשיאת כפים א"כ גם צרגלים
אסור שכרי מצואר צמג"א סי' קכ"ח ס"ק כ"א
דאף דיעבד לא יא' אס לא' ה' בלכ"ק וא"כ הוי
צרכה לבעול וביאך מצרכין צרגלים, אלא ז"ל כמו
שהבאתי מהמג"א הנ"ל דאף שהלשון משובש מ"מ
אם כל בני המדינה קורין כן מותר לישא את כפיו
בלשון זה, וז"ל שאין זה דומה למ"ש ברבינו בחיי
שהשינוי אף בנקודות יוכל להביא לידי כפירה כי
אינו דומה מה שנשחש צסיבה הגליות וטירוף המדינות
שזה למדו מקרא ודגלו שהיא כמו דילוג, וע"ז נאמר
כל הלצות דורש ה' ואונם רחמנא פטרי' בזה שנלמח
מאובי ה' ושומרי מלותיו כמו שגדרש ע"ז בקרא
ודילוגו עלי אהבה, וצברנו בחיי מיירי בהמשכה צמיד
ובשאל נפש נקודות המנהיגות את האותיות שלפעמים

נעים, אמנם כיון שנעשה מנהג זה ע"י אדם רשע ומשיח השקר שעליו נאמר לא תגורו ממנו ולא תמנע מללמד עליו חוצה וג"כ נידון למסית ומדיח שעליו נאמר לא תחמול ולא תכסה עליו ומכמינים לו עדים אחורי הגדר לחייבו, ואף אם המנהג הראשון אינו מתוקן כ"כ הלא היותר טוב שבשני אינו כלום לגבי הלאו דלא תגורו ממנו ולא תחמול ולא תכסה עליו. והאריך שם כמה שכתב אף אם היה בו לז' נדוד עבירה הייתי מסכים לבעול כעת הזה להשצית מאנוש זכר החטאים צנפשותם מכשילי הרבים מחטויי אדם והאריך שם הרבה בסי' ע' ובסי' ע"א שפלטולו העולם להוכיח מדברי הש"ס שמנהג טוב שנתקן על ידי אדם רשע אין לנהוג בו אף אם כיון ההלכה יעיי"ש באריכות דבריו ז"ל. ובגליון מהרש"א ציו"ד סי' רמ"ו על הש"ך סי"ק ח' הביאו בקצרה דמנהג טוב שנתקן ע"י רשע אין לנהוג בו, והמעין צפנים הם יראה עד היכן החמיר בזה.

ומעתה אם בצרכת כהנים שלדעתו ז"ל שמקיימין בזה מ"ע דאורייתא בכל עת שמצרכין, וגם תקנתו מרובה להליל מקללה ר"ל, ואעפ"כ נדחה כ"ז יען שנתקן ע"י מסית ומדיח שהחיוו יוחר שלא להניח שם למסית ומדיח ר"ל ואף שצ"י יען שכן היה שם המנהג מקדמת דנא הוא טוב מאוד מ"מ באותן המקומות שלא היה כן המנהג אלא ע"י אותו רשע המסית ומדיח ר"ל נדחה הכל מהמת הומר האיסור של זכרון למסיתים ומדיחים ר"ל, וא"כ ק"ו צ"ב של ק"ו שנינו הלשון מאשכנזים לספרדים שאין בזה דבר טוב, ואולי גם בלא"ה אין לשנות כמ"ש על נוסח התפלה שאין לשנות משצט לבטט שאף מה שהוא אלא אותו השצט קדוש ועבור מ"מ שצצט אחר אינו כן וע"כ כתבו שבא"י יחזיק במנהגו כנודע, ועכ"פ זה ודאי שנינו הלשון מאשכנזים לספרדים שנקבע ע"י המסיתים המדיחים הניונים העמאים ומעמאים באופן נורא ר"ל וקצתו לשון זה להרחיב גבול הציונות ועומאחם ר"ל שאין ספק שאיסור חמור מאוד להחזיק במנהגיהם. ואף מה שהוא אלא הספרדים קדוש ועבור מ"מ אלא האשכנזים שנקבע כן ע"י מקורות העומאח ר"ל החיוו להרחיק מזה כמעטו קשת ובחוקיהם לא חלכו.

שעושין בזה הלשון שם לאפיקורסים יותר ממ"ש הרמז"ם בסי"ח שכתבו מין וגם הוא מושך לספרי מינות וא"א כלל לידע היטב פרטי הלשון כ"א ע"י ספריהם המלאים מינות וכפירה ר"ל א"כ לריך למסור נפשו למנוע מזה ק"ו מאצחרא דע"ז כמ"ש הרמז"ם ז"ל בסי"מ שמינות חמור הרבה מע"ז.

בו

ואת אלו לא היו עושים חדשות בהלשון כמו שעירבו עפ"י רוב לשונות זרות ודברי מינות בלה"ק אלא היו מדברים בלה"ק ממש כמו שה"י מקדמת דנא אלא שהיו מהפכים אלא האשכנזים לדבר במצטא הספרדית אשר באמת נוסח הספרדים אלאם הוא קודש קדשים כי מנהגי האשכנזים והספרדים המקובלים אלאם מאבות אבותיהם אלו ואלו דברי אלקים חיים, אלא אם האשכנזים משנים לשונם ללשון הספרדים בלי ספק לריך לידע מצטן מי ילאו הדברים. והנה ראינו אחד קדוש מדבר המהר"י ששפורע בספרו הבביר אהל יעקב סי' ע' שנשאל מאמטערדס דדבר שה"י שם המנהג שלא לישא כפים בצרכת כהנים כי אם ברגלים כמנהג שלנו במדינות אלו, ואח"כ הנהיג הש"ץ ימ"ש לברך שם ברכת כהנים בכל שבת ושבת וביא מנהג זה מאח"ק שצ"י נובהין כן ובירושלים נישאין כפים בכל יום ויום ושוב כשצאו על הטעות של אותו משיח שקר היה דעת קלח המנהגים לבעל אותו המנהג שהנהיג אותו רשע ולעשות במקדס שלא לישא כפים אלא ברגלים, וקאמם אמרו שבין שכבר נעשה המנהג לישא כפים בכל שבת שוב אין לבעול כי הוא מנהג טוב עכ"פ וכן עושין בא"י, ובי' זה אז פלוגתא בין החכמים ו"א שהוא דבר טוב לישא כפים בכל שבת ולכן אין לבעול במקום שנעשה המנהג, וי"א שאין זה דבר טוב כמבואר כ"ז בפוסקים בטעמים ונימוקים ואין להאריך בזה. אמנם דעת המהר"י ששפורע זאק"ל בספרו ה"ל דבדואי דבר גדול הוא לישא כפים בכל שבת כמאמרם ז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו ותקנתו בצרכת כהנים, ונוסף ע"ז היותו מלוח עשה דאמור להם וכל שאפשר לעשותה בכל יום מה טוב ומה

אנו רואים שגולדו מרע אנשים ולפעמים גם מצחי הכשרים שבירשאל ונחפסו אח"כ למינות והמה בדמות וללם של שאר אנשים, ומצואר בגמ' עירובין דף י"ח ע"ב כל אותן השנים שהי' אה"ר בנידוי הוליד רוחין ושרין ולילין שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כללמו מכלל דעד האידנא לא כללמו חוליד ומסיק שהוא מש"ז דחא לאונסי' ופירש"י ז"ל שמה נעשה שדין רוחין ולילין מיני מזיקים. עכ"פ מצואר בזה שאין אלו בדמותם וללמם של בני אדם והיאך אפשר לומר כן על אלו שגולדו מאנשים מירשאל והמה כללמם ובדמותם של שאר אנשים מירשאל. וז"ל כוונתו ע"ד שכתבו הרמ"ק והאר"י זלה"ה דמה שמצרכין בכל יום ברכת שלא עשני גוי דקאי על מה שלא נחלק לו בלילה נשמת גוי או עבד ואשה, והביא זה המג"א באור"ח סי' מ"ו סעיף ד' ס"ק י' גבי פלוגתא הפוסקים אם גר יכול לברך שלא עשני גוי כיון שנתחלת לידתו הי' גוי וסיים שם המג"א דלפי מ"ש המקובלים שהברכות הללו מצרכין על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בו נשמת עכו"ם או עבד אח"כ גם גר יכול לברך כן יעיי"ש. ועי' בסידור הרמ"ק גבי ברכת שלא עשני גוי מ"ש באורך. ועד"ז ז"ל כוונת הרשב"א ז"ל שנשמת המינים נחלק להם בשדין ורוחין ולילין אף שנשארו בגופם כללמם ודמותם. וכן נראה מחז"ק בראשית דף כ"ה שחשב שם ה' כחות בעצב רצ ולא חשב בחוכם המינים והאפיקורסים כי הע"ר הוא מנשמתם של אומות שנחשבו בישראל ע"ד שזה"כ וגם ערב רב עלה אחס, אבל המינים והאפיקורסים אינם גם מהאומות שנחשבו אלא משדין וכו' כנ"ל. ועכ"פ העיד הרשב"א ז"ל על גודל שפלותם ופחיתותם יותר מן האומות, והמתחבר עמכם או לומד לשונם העמא מתדבק בזה עומאחם.

כח

והחת"ם עה"ת שדפס בעת מחדש צירושלים כתב בסוף פ' נח עה"כ שפה אחת ודברים אחדים זה לה"ק, וז"ל אין לחמוה שלה"ק אינו ממולא ורחב כשאר לשונות וקשה יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא לק"מ כי כל בעל לשון אשר המציא לשונו לפי עת

וב"ז הוא אף אלו לא היו עושין שום שינוי אחר בהלשון אלא מאשכנחית לספרדית, אבל האמת אינו כן שאין לשונם העמא כלל כלשון הספרדית אלא במצעה בלבד, ובעיקר הלשון רוב הדברים הם לשונות זרות כעצב צענייהם, ומה שיש בחוכו מלות מלה"ק עיקמו הדברים בשינויים מיוחדות הלשון שנמסרה מאבותינו הקדושים זלה"ה. וכבר הבאתי מרבינו בחיי שזה בעלמו הוא כפירה ר"ל, מלבד מה שיש בחוך הלשון מלות שרואין צורך בלי ספק שכיוון מחברו למינות כאשר הוכחתי למצינים, לא עת לעפל פה בזה. ועכ"פ הוא ממש לשון חדש גם אצל הספרדים אלא שנעשה בדרך דמיון וקרוצ ללה"ק לנודד בזה נפשות נקיות וקלקלו הלשון בקלקלה מרובה להוילאו מהקדושה אל עומק דעת עומאחם ר"ל. וכבר הבאתי שזה גרע הרבה מס"ת שכתבו מין כיון שכל עמם הלשון התיסודות והתחברותו ויוריתו באחד אופן לעקם את לה"ק נתיסוד לגמרי מדעתם ורוחם של המינים והכופרים המסיתים ומדחים ר"ל, ואין מקום להסתפק שגודלי לשון זה גרע הרבה באלפים ורצבות דרגות עד אין שיעור וערך משאר לשונות האומות שנעשו עכ"פ ע"י מלאכי השרת שרים העליונים המאמינים בהש"ת ומפחדים ממנו ית"ש בפחד ורעדה כמצואר בפרקי דר"א, ולשון זה נעשה ע"י המינים הכופרים הכל ר"ל הגרועים הרבה מעובדי ע"ז כמו שפשוט בש"ס ובדמז"ם וכלל הפוסקים.

כז

ועי' בתשובת הרשב"א מהדו"ק סי' תי"ד שכתב על מי שאמר דברי מינות והוילא את דברי החוכ"ק מפשטות דברי הכתובים באמרו שאברהם ושרה חומר וזורה וכדומה והאריך לקלו שם בקללות נמרצות וגוראות עם כל המינים ר"ל וכתב שם באמצע דבריו ח"ל האיש הכזה העיד ונאמן על עצמו יותר ממאה עדים שאינו מחרשו של אברהם ותפלתו לא ישמע ה' שאינו אפילו מחרשו של עשו וישמעאל רק מאותן שדין ולילין שגולדו מחוכ ואדם הראשון על כן תקללם בכל לשון וכל ישראל נקיים עכ"ל. יעיי"ש שהאריך. והנה מ"ש הרשב"א ז"ל שאינם גם מחרע עכו"ם אלא שדין ורוחין ולילין אינו מוכן לכאורה שכלא

שנאמרו בנבואה מהקב"ה הם לה"ק ולקטו הלשונות ההם וכתבום בספרים אלא שנאבדו אחר חורבן בית ראשון, וחכמי המשנה ידעו לשון ממה שקבלום מפי רואה הספרים הנ"ל. ומ"ש החת"ם ואם אפילו בעלי לה"ק יקראו להם שמות צמשה אינו לשון הקודש לא כתב שעשו כן וקראו שמות אלא כתב בלשון אם אפילו יקראו להם שמות צמשה ור"ל הכוונה שאפי' אלו היו עושין כן חכמי המשנה להוסיף שמות בלשון מה שאינו מפי נביאיו אינו לה"ק. וכתב זה לרווחא דמילתא שהוא יסוד מוסד שמה שאינו מפי נביאיו יח"ש אינו לה"ק. אבל באמת לא עשו כן חכמי המשנה להוסיף על הלשון אלא מה שקבלה היחב צידם כמ"ש הרא"ם.

ורא' לדברי החת"ם שאינו נקרא לה"ק אלא מה שנחגלה בנבואה מדברי השל"ה ה' במאמר ביהמ"ק שעמד על המחקר למה נקרא לה"ק והביא דברי הרמב"ן וכתב אח"כ ואינו מציין דברי הרמב"ן כי הוא לא חירץ רק למה אנו קורין לשונינו לה"ק ואמר מפני שכל דברי קדושה נאמרו בלשון זה, אבל עדיין הקושי במקומה עומדת למה באמת נה"ש בלשון זה וקודש אותו. והאריך אח"כ לבאר באמצע המאמר בית אחרון שאותיות הקדושות והכתובות הקדושות כולם הם צשרס רוחניות והעתיק צארכות דברי הפרדס, ותמלית הדברים שאין אותיות התורה הסכמיות אמנם הם ראשונות מתייחסות בצורת אל פנימיות נשמתה שהם רומזים אל רוחניות ידוע וספירות עליונות וכל אות ואות יש לה צורה רוחנית ומאוד נכבד אליל מעטם הספי' משתלשל ממדריגה למדריגה כדרך השתלשלות הספירות והנה האות היכל ומכון לרוחניות ההוא ובהיות האדם מזכיר אות מהלכותיות בהכרח יתעורר הרוחניות ההוא והכל הפה ממנו יתחבר צורות קדושות יתעלו ויתקשרו צשורשם שהם שורש האלילות וסוים הכלל העולה לשונינו הוא לה"ק רצונו לומר אלו הענינים שקורין כ"א בשמו זה אינו שמו בעצם רק מושאל ועצם השם הוא דוקא למעלה בקדושה והם משתלשלים מהמרכבה העליונה יעיי"ש שהאריך מאוד בציאור הענין ע"ד חכמי האמת, ולא העתקתי אלא אחי שורות בקיצור נמרץ להבין קצת ענין לה"ק כי נורא ואיום הוא להוסיף או לערב

חמן ההוא בשעת הפלגה ושוב בכל דור ודור מתחדשים מלאכות וסחורות ופעולות ואפילו פירות ובהמות ע"י הרכבה ובעלי אותו הלשון ממליאים להם שמות וגזירות וצינינים לפי העת והזמן והכל יקרא על שם הלשון ההוא ע"ד משל אשכנז הוא ראש לאומה וללשון אשכנז וכל מה שימליאו בני אומתו עד סוף הדור יקרא לשון אשכנז כי מה לי אשכנז הראשון שהמליא הלשון בתחלה או אשכנז האחרון הזה שמוסיף אלו המלות הכל בשם אשכנז יקרא. אך לשון הקודש יקרא על שם הממליא הראשון קדוש עליון יח"ש כמ"ש הרמב"ן פרשת תשא וכל מה שהי' צראשית הצריחה והקב"ה דיבר בו או אפי' מה שנתוספו פעולות ומלאכות אח"כ והקב"ה דבר מהם עם נביאיו הוא קרא שםם והוא לה"ק אבל מה שלא דבר הקב"ה וקרא שמו ונתוספו פעולות ומלאכות ואם אפי' בעלי לה"ק דהיינו ישראל יקראו להם שמות צמשה וגמרא אינו לה"ק מהקדוש יח"ש אלא לשון שבדו חכמים עכ"ל. ומצוה צוה שדעתו ז"ל שאין נקרא לה"ק אלא מה שהוא בתנ"ך הנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו אבל זולת זה אף מה שנתוסף צמשה אינו בכלל לה"ק. ובדברי הרד"ק והרא"ם צ"ל תבוא שהבאתי לעיל מצוה שהי' עוד כמה וכמה ספרים בלה"ק חוץ מהכ"ד ספרים שצידונו אלא שנפסדו אחר חורבן בית ראשון והלשונות שבדברי המשנה הם בדברי המקרא צממם מפני שחכמי המשנה קבלו בלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו ערס גלותינו ונפסדו, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל כאשר כתבתי לעיל. וזה לכאורה נגד דברי החת"ם האלו.

אך אפשר לומר עפ"י מה שמוצא בגמ' מגלה דף י"ד ע"א גבי מ"ח נביאים עמדו לישראל ואח"כ מקשה ותו ליכא וכו' עובא הוו כדתיא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצא מנרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה. ולפי"ז אפשר לומר שאף שגוף הנבואה לא נכתבה יען שלא הי' צו צורך אלא לאותו הדור אבל המלות הנוספים בלשון שבתוך דברי הנביאות ההם כתבו על הספרים צביל לימוד הלשון, כי אף שגוף דברי הנבואה לא הוצרכה אח"כ ולא ניתנה לכתוב בין ספרי תנ"ך שצידונו, אבל הלשונות הנוספים

המותר מצד הדין, ומכש"כ לשון העמא הזה שבלא"ה הוא איסור חמור וגורא מחמת שהוא לשון המינים כח"ל והוא חסור צהחלע חף צח"ל שלא נעשה איסור וחרס על שאר הלשונות, אבל שאני אותו הלשון העמא של המינים שהוא מינות ואיסור מצד הדין גם בלא"ה, ומטעם א' גרע צח"ל ע"ד שאמרו בגמ' מנחות דף מ"ג ע"ב גדול עונשו של לזן מעונשו של תכלת משל למה"ד למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של עיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהם עונשו מרובה, כיו אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של עיט ולא הביא יעיי"ש, ובע"ז אמר הכתוב ותרצו את שקליהם ואת גילוליהם עץ ואבן כסף וזהב וערצ הכתוב לפרע ע"ז של עץ ואבן וע"ז של כסף וזהב וכמו כן הוא בא"י שאותו הלשון העמא הוא לשון המדינה ומושבים שללך להם שם לכל לרכיהם והוא שמה ע"ז של כסף וזהב, אבל צח"ל שא"ה להשתמש בו כלל ועיקר והוא צלי שום חועלת בעולם אינו אלא ע"ז של עץ ואבן וחותם של עיט שאמרו בגמ' שעונשו יותר גדול, וכיון שאין בו שום חועלת אינו אלא הודאה ונתינת כבוד וגדולה לדרכי המינות ולהלשון שצדו להם להרחיב גבול המינות והליונות העמאה אשר כל יסודות הכפירה נכללים בהליונות, וזה גרע מעבוד ע"ז, והמודה בע"ז או מכבדה דינו כעבוד ע"ז והמכבד את יסודי המינות וחלקלקות לשונם המושך למינות גרע הרבה יותר מעובדי ע"ז כי מינות חמור עוצא מע"ז כמבואר בש"ס וצרמז"ס בכ"מ, וכבר הבאתי מזה במאמרים הקודמים, וק"ו הלומדים לשונם שמרחיבים בזה גבול המינות בכל המדינות איום וגורא הוא איך התפשטה העומאה הארורה הזאת בעו"ה ואין איש שם על לב, הסי"ת ירחם ויאמר ללרועתו די ויאיר עיניהם ולבם של ישראל להכיר האמת.

ומעתה נחזור לעניינינו בלימוד הלשון חף אם אינו על דרך הרשעים והבופרים מכל מקום כיון שענין הלשון נעשה חק למינות והרבה כשרים נתפסים בו וסופרים שהוא לשון הקודש צודאי שיש לחוש ב' עוצא בכל אופן ואופן ושאני מינות דמשכא מענין לענין, ועוד כיון שהמינים אומרים עכשיו שאין חיוב

א' לשנות אחר נקודה כמה שמשתלשל מהמרכבה העליונה וחלילה לנגוע בקצבו כאשר הבאתי לעיל מדברי הרבניו צח"י, ומוזן גם דברי הרמב"ם ז"ל שהבאתי לעיל שהמדברים דברי איסור בלא"ה הוא גרוע יותר כי משתמשים בקדושה עליונה המשתלשל ממרכבה העליונה בשביל עומאה ר"ל, ואין לך פגם וניוול יותר מזה. ועכ"פ כיון של"ה"ק הוא חף מה שששתלשל ממרכבה העליונה לדקו מאוד דברי החת"ם ז"ל שאין זה אלא מה שצא בצבואה כי מי יוכל לידע על צור"י מה שהוא במרכבה העליונה אשר עין לא ראתה אלקים זולתך, אלא שגילה סודו אל עבדיו הנביאים והנביא קוראו הכ' הרואה, לא זולת.

וידר' איך שיהי' הפי' בדברים האלו זה ודאי שאף אלו הוסיפו חכמי המשנה והגמרא איזה מלות בלשון חף שאינו לה"ק ממש אלא לשון שצדו להם חכמים מ"מ כיון שחכמים צדו אותם יש בהם קדושה כי ממקום קדוש יכלנו וכל דיבורם ה' בדעת ובתבונה ורוה"ק הופיע צבית מדרשם, אבל מה שצדו המינים והאפיקורסים להוסיף בלשון עמא עמא יקרא וחלילה לערב עומאה בקדוש, וזה ודאי צרור צלי ספק כי מה שצדו המינים מלות חדשות ויסודים בזה נשאר להם שם הרבה יותר מס"ת שכתבו מין שלא חידשו שם חף נקודה אחת, ולא יסתפק בזה אלא מי שרואה להכחיש האמת.

בב

והנה צריך ישראל שעשו חרס חמור נורא ואיום בכל א"י על כל הלומדים שם לשונות אחרות חף לשון המדינה וכתבו צפי' שאף מה שמותר מצד הדין הכניסו הכל באיסור החרס החמור ר"ל ואחמו ע"ז כל גדולי א"י מחמם של הבג"ק רי"ל דיסקין זל"ה והבג"ק מלובלין בעל תורת חסד ז"ל ועוד הרבה גדולים וקדושים אין מספר, וכתבו צפי' ששום צי"ד לא יוכל לנצל זה עד ביאת המשיח וחזרו ונשו כ"ז בכמה דורות כמבואר כ"ז בלורך צס' מעשי אבות והעתקתיו קלת במאמר ישוב א"י, וא"כ נורא ואיום שם לימוד כל הלשונות מחמת החרס חף

של שבעים זקנים במקדש, ואף בזמן הבית צימיו ריב"ז בעלו השקאה סוטה כמבואר במשנה סוטה דף מ"ז משרבו המנאפים פסקו המים המרים שנאמר לא אפקוד על גלותיכם, וכן הוא ברמב"ם פ"ג מה' סוטה, א"כ בזמן הזה שאין לנו השקאה סוטה ובעל הטעם של בן עזאי לא מצינו דפליג בן עזאי אף בכ"ג, וכלל הוא בכל הפוסקים שזמה שאין מוצאין פלוגתא בזהדיו אמרין דבכ"ג כ"י"ע מודי שאין לנו לעשות פלוגתא מלבינו מה שאינו מפורש בזהדיו. ועי' רש"ם ב"ב דף ס"ד סוף ע"ב ד"ה אלא לאו שכי' בכה סברה נמי מודי רבנן דהא לא פליגי בכל בני צבי אדרי"ע, ובר"ן נדרים ד' כ"ג ע"א כ' דמדרי"י נשמע לרבנן דבהאי לא פליגי, וברש"י בחובות פ"א דשמעין מר"מ אף דלא קיי"ל כותאי' כיון דבהא ליכא פלוגתא, וזוהי כן בכ"מ בש"ס ופוסקים אין ספורות למו. וכתב החכ"ל בסי' קל"ד באמנע התשובה ח"ל דבר ברור הוא להגיל ובקי דרכי התלמוד שאין לנו לחדש ולבדות מלבינו מחלוקת בין תנאים ואמוראים כ"א במקום ובענין שהם חולקים בודאי, לא זולת, וזה אחד מעיקרי ויסודי התלמוד עכ"ל. וא"כ הדבר ברור שכיון שב"ע כתב בזהדיו הטעם בשביל השקאה סוטה אין לבדות מן הלב דפליג אף בזמן דליכא השקאה סוטה, וא"כ בזמן הזה כ"י"ע מודי שאין ללמד את בתי תורה, והעור לא הביא אלא הלכות הנוהגות בזמן הזה.

ו"י"ע עוד דלכאורה קשה כמה שזמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתי תורה לפי מ"ש בעו"ז ביו"ד סי' קנ"ז ובח"מ סי' ז' שאין כח ביד חכמים לגזור אלא כמה שאינו מפורש בתורה"ק, אבל מה שמפורש בתורה"ק אין כחם לומר בהיפך, וא"כ זה דאמרין בקידושין דף ל' ע"א בני צינים מניין ת"ל והודעתם לצינך ולבני צינך, אם כן מה ת"ל צינים, צינים ולא צנותיים, וממלא דקרא דצינים הוא מיותר למעט הצנות מללמוד. וזה ודאי הוא לימוד גמור למעט הצנות כמ"ש הח"ס בקידושין דף ל"ד ע"א ד"ה גברי דיש חילוק בין מורה לת"ת דבמחזה אף דליכא היקשה לפטור הנשים מ"מ כיון דליכא מיעוט בקרא אלא היקשה אחת הכי סברה דאע"ג גברי בעי חיי ונשי לא בעי חיי ומפקא מהיקשה

לקיום כל התורה כולה כמו לדבר עברית, אמרו בצרכות דף י"ב שאף קריאת עשרת הדברות בעלו מפני חרעומת המינין, ופי' רש"י ז"ל שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת כמו עשרת הדברות והיו מעמאין את הכהן גדול להוציא מלב המינים, ובפרט אחרי שכבר נחצה שגם בדורות הקודמים לא ראו לעשות חק ללמוד הלשון על כל אדם מחשש המכשולות, ק"ו ב"ב של ק"ו צימיו אלה שבענין זה נפרק במלואו כ"ב.

ל

הנה עוד כאן דברתי מלימוד לה"ק עם בני זכרים, אבל ללמוד לה"ק עם בנות נקבות בודאי שאין שום מקום שיהי אף בספרי התחיל לומר בלשונן צינים ולא צנותיים, מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אצו מדבר עמו לה"ק, א"כ חזין בפירוש שמיטע הצנות. מלימוד הלשון ובפרט שלדברי התוספתא לימוד הלשון הוא אחר לימוד תורה, גם טעם ידיעת הלשון הוא בשביל לימוד תורה ואין הצנות בכלל לימוד התורה כלל, ובפרט לדעת ר"א דהילכתא כותאי' ברמב"ם ועור ושי"ע שהמלמד את בתי תורה כאילו מלמד תפלות, א"כ לכל הדיעות אינה בכלל לימוד הלשון אבל החששות והמכשולות שיוכלו להיות ע"י לימוד הלשון בודאי איננהו בזה.

ובעיקר הדבר כמה שפסקו הרמב"ם והטו"ש שלא ילמד את בתי תורה והיו כאילו מלמד תפלות כתב שם הכ"מ על הרמב"ם וכן צ"י על העור שהיא פלוגתא דבן עזאי ור"א ופסק כר"א, ובכ"י נתקשה למה פסקו כר"א דשמותי הוא ולא פסקו כצ"ע, והאריך שם להוכיח שגם שאר תנאי סברי כר"א לכן פסקו כותאי'. ולפענ"ד איני יודע למה הורכו לומר שהוא כר"א בפלוגתא נגד בן עזאי הלא גם בן עזאי כתב הטעם שחייב ללמד את בתי תורה שאם תשעה חרע שזכות חולה, א"כ אינו אלא בשביל השקאה סוטה שלא תכחיש הכתוב בשביל שלא בידקו המים, ואם כן בזמן הזה שאין משקין את הסוטה כמבואר בגמרא סוטה דף ז' וברמב"ם פ"ג מה' סוטה שאין משקין את הסוטה אלא בצית דין הגדול

חכמים לגזור נגד המפורש בתורה"ק לא קשה מידו ראשית הנה כתב החת"ם צחשו חלק ששי סי' י"ב דלא קשה אהעו"ז ממה שחז"ל אסרו רבית גוי שלא ללמוד ממעשיו אף דקרא כתיב לנכרי תשיך והיו גזירה זו נגד המבואר בקרא מ"מ לא קשה בזה דאי הוי חז"ל אוסרים רבית נכרי גזירה משום רבית ישראל זה הוא נגד החורה דכתיב לנכרי תשיך, אבל הם לא באו לגדור גדר על רבית אלא על לאו אחר דכתיב לא תלמד לעשות כחושבות הגוים ההם וראו חז"ל כי הלוואות רבית מביא ללמוד ממעשיו אסרו לגדור הלאו ההוא לא לעשות גדר לריבית וזה מותר ולק"מ. ובדרך זה כתב שאפשר לומר גם על איסור שחי נשים אף דמבואר בקרא כי תהיין לאיש שחי נשים כי לא אסרו שחי נשים בשביל שלא ירבה במשגל ותאחז אלא בשביל גדר ללאו שארה וכסותה ועונתה לא יגרע ועי"ש מ"ש עוד בזה. וא"כ גם בהך דב"ע שלדעתו חייב אדם ללמד את בתו תורה אינו כלל בשביל מלוא תלמוד תורה אלא בשביל גדר עריות שלא יקל בעיניו השקאת סוטה אם לא תדע שזכות תולה ואין זה נגד מה שפסרה אותה בתורה"ק ממלואת ת"ת כי אין זה אלא בשביל גדר עריות שריק לעשות כל עלדקי לשמירת הבנות בתכלית וכמ"ש החת"ם על איסור רבית לעכו"ם.

ובתחלת דבריו צחשו הנ"ל כתב החת"ם לתרץ בחדר"ג של שחי נשים דאש"ג דאין חכמים יכולין לאסור בתקנה מה שמוחר בפירוש בתורה מ"מ אדם האוסר על עצמו בשבועה או בהרס בידאי אסור אפילו מה שהותר צפי בתורה, ואדם המחרים עצמו אם ישא צ' נשים הרי חרמו חל בלי ספק. ובהיה יש לכל נשיא ישראל וגדול הדור להחרים ולאסור כמו שאדם נשבע לעצמו ועי"ש. וקל"ה צ"ע דזה ודאי שלא אמר העו"ז אלא בגזירה שגזרין החכמים על כלל ישראל אבל אדם האוסר על עצמו בודאי יש לו רשות לאסור על עצמו דבר המותר צפי ואמרו חז"ל קדש עצמך במותר לך וחס"ב בחדר"ג שנעשה איסור על אחרים אינו דומה לענין זה למה שאדם אוסר רק על עצמו לא על אחרים, ולמה אינו דומה דחר"ג לשאר גזירות שגזרין החכמים על אחרים שא"א בזה שהחירק בתורה"ק צפי. ואולי דעת

ומיחייבי נשים במזוזה, אבל בת"ת כיון דאיכא מיעוטא בקרא ח"א לחייבם גם מהך סברה דאש"ג בברא צפי חיי ונשי לא צפי חיי אלא ללמוד גמור הוא שא"א לבעול בשביל שום סברה, וא"כ האין אמר צ"ע שחייב ללמוד היפך הקרא. אך לפי מ"ש העו"ז עצמו באו"ח סי' תקפ"ח סק"ח לחלק מה דגזרין בתקיעת שופר בשבת שמה יעצורנו ובמילה לא גזרין, דבתקיעת שופר בשבת שאין חוקעין לא מתעקרי הקרא לגמרי כיון שתוקעין ביו"ט, משא"כ במילה כיון דבקרא דביום השמיני רבחה החורה בפירוש מיתורא דביום למול אף בשבת לא יכלו לעקור דבר תורה בפירוש. וא"כ י"ל גם כאן דהקרא דבניכס ולא בנתיכס קאי על לימוד כל החורה, ומה שאמר צ"ע ללמוד תורה שחזע שזכות תולה בסוטה זה קאי רק על אחת חלק תורה שצפרשת סוטה דלא מיסתבר לחייבה בלימוד כל החורה כולה בשביל פרשה אחת, וא"כ לא מיתעקר בזה הקרא דבניכס ולא בנתיכס דקאי על ידיעת כה"ת כולה והיו דומיא דתק"ש.

ובזה מובן גם מה שאמר שם בגמרא מ"ע דר"א דכתיב אני הכמה שכנתי ערמה דודאי אפשר לומר שסובר גם מסברה שכיון שנכנסה חכמה נכנס ערמומית ואין לריך לזה קרא אלא דנפקא מינה כיון שפעם זה שנכנס צו ערמומית שייך גם בלימוד פרשת סוטה בלבד וא"כ אם לומדין פעם זה מקרא חו אי אפשר לחייבה ללמוד אף צפרשת סוטה, ולכן אמר חס"כ דרבנן לא דרשי להך קרא הכי ולכן אפשר לחייבה בלימוד תורה עכ"פ צפ' סוטה, נמצא שבשאר לימודים אף בזה"צ כו"ע מודי שלא ללמוד, ובזה"ז שאין דיני סוטה נוהג אין ללמוד כלל לכו"ע. אלא שכל דברי הרמב"ם ז"ל נוחא מ"ש הכ"מ דפסק כר"א דכיון שהרמב"ם דרכו להביא הכל אף מה שאינו נוהג בזה"ז הו"ל להביא גם דברי צ"ע וז"ל שפסק כר"א אבל מ"ש הכ"מ כן על דברי העור אינו מוכרח ואולי בשביל שלדעת הרמב"ם ז"ל כן כתב זה גם בדעת העור אף שאליב"א אינו מוכרח.

לא

אחר כותבי זאת החזונותי כי מה דקשי לי לכאורה על כן עזאי לפי דעת העו"ז שאין כח ביד

שמצין לורך העבודה חייב לעבוד להשי"ת יעו"ש שהאריך והרבה לדבר בלשון חיוז על הערת השכל אף שאינו הערת התורה, וכעין זה הוא צמה שאמר צ"ע חייב אדם ללמד את צחו תורה דאף שממלות ח"ת פטרה אותה התורה"ק מ"מ השכל מחייב דכיון שיש צד גדר ערוה שלא לעשות בהשקאה סוטה מחוייב האז לחנכה צד כיון שאינו סובר כר"א וסייעתו שלמדו מקרא דהוי כמלמדה תפלות וא"כ אין התחלת קושי מדברי העו"ז כי לא אמר העו"ז אלא שאין לחכמים לגזור גזירה, אבל אין זה גזירת חכמים אלא הודעה מה שהשכל מחייב כי זה כל האדם לעשות כל עלדקי עבור גדר הקדושה וכאמור ועדיף זה ממה שמחלק החת"ם בחדר"ג ח"פ.

לב

ומערתה אין לורך למד שדחחקתי לכאורה ציוצ קושי"ז שיש כוונת בן עזאי אלא ללמד את צחו צפ' סוטה כי אחר ההתבוננות אין זה נראה כלל, מלבד שמסתימת הלשון ללמד את צחו תורה משמע דסתמא קאמר על כל עניני התורה גם יש לפקפק מדברי הירושלמי שהוצא צחוס' סוטה דף כ"א ע"ב שכתבו דבן עזאי דלא כרצ"ע דדריש הקבל את העם האנשים והנשים אנשים צאו ללמוד והנשים לשמוע ואם אין כוונת צ"ע אלא על פ' סוטה אין הכרח דכך דרשא דרצ"ע הוא דלא כוונתי דאיכא למימר דמשו"ה אמר הנשים לשמוע בשביל דמיירי משאר גופי תורה, ובפרט דשם צפ' הקבל ה' קורא המלך צפ' דברים ופ' סוטה אינה צפ' דברים. הגם שבמקום אחר כתבתי לתן זה, אבל גם בלח"ה אינו מוצן לכאורה דברי צ"ע שמחייבה ללמוד תורה עבור ידיעה אחת שצריכה לידע בשוטה שיש זכות תולה כמו שאמר על אותה מימרא דיש זכות תולה מכאן אמר צ"ע ומשמע דאך מן אותה המימרא הוכיח צ"ע את שיעתו, והלא אף לדין דאיפסקא הילכתא ברמז"ס ושו"ע כר"א וסייעתו שאסור ללמד את צחו תורה מ"מ מוצא צ"ע יו"ד סי רמ"ו סעיף ו' ברמ"א דמ"מ האשה חייבת ללמוד דינים השייכים לאשה, וא"כ מה שצריכה לידע בהלכותיה כדת מה לעשות לכו"ע החיוז ללמוד עמה.

החת"ם לחלק בין גזירה שנעשה במנין על כל ישראל ובין מה שלא נעשה במנין ואינו אסור אלא מחמת החרם ונ"ע.

אמנם עכ"פ צדק דבן עזאי נראה ודאי דאף לדעת צ"ע אינו חיוז שנעשה במנין כי אלו הי' זה דבר שבמנין הי' נודע זה לכל והלא רוב התנאים חולקים בזה על צ"ע וסוברים שאסור ללמד את צחו תורה כמו שביאר הבכ"י, ובודאי לא היו חולקים על דבר שנעשה במנין, ורחוק לומר שצד גופא חולקים אם נעשה ככה במנין, כי הוי זה כעין פלוגתא במציאות. ונראה דמה שאמר צ"ע חייב אדם ללמד את צחו תורה לגרמיה הוא דאמר בן מסברא יען שראה בזה לפעמים גדר שמירה מן העריות וחייב אדם לחנך את צחו ולשמרה מכל ספק עבירה. ובגמרא סוכה דף ל"ג ע"א גבי הבע"י אם יש דיחוי אלא מלות ומקשה ותפשוט ל' מהא דתנן כסבו ונחגלה וכו' ומשני דרז פפא גופא מיבעי' ל' מיפשט פשיט ל' וכו' או דילמא ספוקי מספקא ל' לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן ופירש"י ז"ל מספקא ל' לחנא ומספיקא לחומרא הוא דמחייב ל' בכיסוי שמה אין דיחוי, והרי שכתב בסתם משנה לשון חייב בסתמא אף שאינו ודאי חייב אלא ספק, ומאילו כעין זה גם בשאר מקומות צ"ס.

ובתב הרמז"ן צפ' קדושים דמה שהזכירה התורה"ק קדושים תהיו הכוונה שהתורה הזכירה צעירות ובמאכלים האסורים והתורה הביאה איש באשתו ואכילה הצער והיין, א"כ ימלא צעל התאווה להיות נבל ברשות התורה, ע"כ תהיה שנהי' נקיים ועבורים ופרושים מהמון בני אדם שמלכלכים עצמם צמותות ובכיעורים יעו"ש. א"כ יש לווי מהתורה"ק להתקדש בכל מה שרואין בו קדושה אף צמה שהתירה התורה"ק, וברש"י ז"ל שם צפ' קדושים כל מקום שאתה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה, וכחצ צמות הלצות בשער עבודת האלקים פ' א' שהאדם חייב בעבודת השי"ת גם מלד הערת השכל מלבד הערת התורה, וכחצ שם צפ"ג כי מלות התורה יש חכלית למספקן והן מגיעות עד סך ידוע והוא חר"ג מלות, אף מלות השכל כמעט שאין להם חכלית כי כל מה

ומבואר בם' חסידים סי' שו"ג ח"ל חייב אדם ללמוד לבנותיו המלות כגון פסקי הלכות ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאילו מלמדה תיפלות וכו' עומק תלמוד טעמי המלות וסדרי התורה אותן אין מלמדין לאשה אבל הלכות ומלות ילמד לה שאם לא תדע הלכות שבת איך תשמור שבת וכן כל מלות כדי לעשות להזכר במלות שכרי צימי חוקי' מלך יהודה אנשים ונשים גדולים וקטנים ידעו אפילו טהרות וקדושים זה הקהל את העם האנשים והנשים והטף וזהו אחם נלצים היום כולכם וגוי' כל איש ישראל עפעם נשיכם וגוי' מחועב ענין עד שואב מימך כדי שידעו עבדים ושפחות מפסקי המלות מה לעשות ומה שלא לעשות עכ"ל. וכי' נכלל בדברי הסמ"ג תלמידו המובהק צרמ"א שמחויבות ללמוד דינים השייכים לאשה כי זה נכלל כל האיסורים וחיוצי מלות דאורייתא ודרבנן מלבד מלות שהזמן גרמא זה נכלל גם בלשון התוס' סוטה דף כ"א ע"ב דה שאמר נשים באים לשמוע כדי שידעו לקיים מלה.

לג

ומ"ש בם' חסידים שאין מלמדין אותם סדרי התורה כנה סדרי התורה הוא תורה שכתב וע"ז לא אמרו שהוא כמלמדה תיפלות אלא שלכתלה אסור כמבואר בשו"ע סי' רמ"ו סעיף ו' אלא שהעו"ז שם סק"ד כתב שהיתר תורה שכתב נכון בטעמו דמלינו צפי' המלך הקהל את העם האנשים והנשים והמלך הי' לומד סי' משנה תורה, והקשה אח"כ דא"כ אפילו לכתלה שרי כמו התם, ות"י ח"ל דהתם לא דרש המלך כי אם פשוטי הדברים זה באמת מותר אף לידון לכתלה כמו שהוא המנהג בכל יום משא"כ בלימוד פירוש דברי תורה דרך התחכמות והבנה אסור לכתלה, זה מובן בלשון התלמוד אנשים ללמוד והנשים לשמוע דהיינו שהנשים לא ישימו לב רק בפשוטי הדברים לשמוע אותן אבל לא בחלק הלימוד כמו שזכרנו עכ"ל.

ונמצא לפי"ז ד' חילוקים, שבתורה שכתב דרך קריאה בפשוטי הדברים שיהי' לה ידיעה בעניני התורה זה שרי אפילו לכתלה, וללמוד דרך

הבנה והתחכמות אף בלשון סדרי התורה בחושב"כ אסור לכתלה אלא שאינו כמלמדה תיפלות, וכתורה שצ"ע כגון דרשות חז"ל ומקורם זה היו כמלמדה תיפלות והוא איסור חמור מאוד כאשר אציא להלן וגם פירש"י ז"ל עה"ת הוא בכלל זה כי הוא מלה דרשות חז"ל העמוקים ומכש"כ משנה או גמרא, ופסקי דינים שכל התורה כולה אותן שהנשים צריכות לחבר ולקיים מחויבות ללמוד אותן הדינים. ונראה שגם דברי מוסר ותיקון המדות היוצאין מדברי חז"ל הוא בכלל זה כי תיקון המדות הוא יסוד ושורש של קיום כל התורה כולה וזה תלו בה, וכנה וכו' מעולם הנשים להקניות שהיו קורין בלתינה וראינה ובנחלת נבי וצניעות המאור ממרה"א ז"ל שמחורגם שם בלשון אשכנז המדות מדברי חז"ל. ומ"ש בם' חסידים על סדרי התורה שהוא בכלל האיסור ז"ל שהוא באופן שכתבתי לעיל שהוא אסור. שוב ראיתי בם' חסידים דפוס בולגריא ששם הרבה נוסחאות שניגונים מרובים מספרי חסידים שבידיו ושם בם' חתל"ה כתב ג"כ כמי שהעסקתי לעיל מס' חסידים שבידיו אלא שהאריך יותר וצמקום שכתב בם' חסידים הנ"ל סדרי התורה כתוב שם סודי התורה, זה ודאי אסור, ואולי ע"ס הוא בם' חסידים שבידיו.

עוד כתב שם בם' חסידים דפוס בולגריא סי' הנ"ל שהנשים במלות שנלעו צריכין ללמוד באחה לכן שידעו זו אצל האיש מזהו ללמוד בלשון הקודש ומוזן החילוק כי פסקי הלכות ומקורם שכתב הפוסקים נכתבו בלש"ק והאנשים שמלמדין ללמוד בהבנה מקורי ההלכות ודרשות חז"ל ופולפולם צריך ללמוד בלשון הפוסקים כי לכן חכמים מרפא ומציא את ההבנה ואינו כן בשמיעין מלשון ללשון, וחייב אדם לומר בלשון רבו, משא"כ הנשים שאסור להם ללמוד מקורי ההלכות ופולפולם אין להם ללמוד בלש"ק שלא יוכלו עי"ז ללמוד בעצמם בתורה שצ"ע בזה שאסור להם ללמוד אלא בשאר לשון שמציגים צריכים ללמוד פסקי ההלכות שצריכים לידע. ואולי גם זה טעם שלא דברו בלש"ק עד שנשכח הלשון כי אלו היו רגילים לדבר בלש"ק בין איש לרעהו וממילא שהיו מדברים כן גם צדיקים יהיו יכילים גם הנשים היטב את הלשון וממילא היו יכולין ללמוד בעצמם מה שאסרו חז"ל

לקיימם ולא על ידיעה שזכות חולה ומאי נפקא מינה
בין ידיעה זו לזו.

לח

והנראה בזה בדעת צ"ע דכנה ודאי במה שאמר
שכחיוצ ללמד עם הכנות כל פסקי הכלכות
של כל המאות בלי לימוד דרשות חז"ל ומקורם אף
אחר שלמד כל פסקי הכלכות אין לה ידיעה ברורה
דמי לנו גדול מהרמב"ם ז"ל אשר כתב הלכותיו
בלשונו הכבד לשון נח ונעים מיעוט המחזיק את
המרוכב מילתא בעטמא אשר אין כמוהו ואעפ"כ
כתב הרא"ש ז"ל בחשובה כלל ל' סי' ע' דכל
המורים הוראות מדברי הרמב"ם ז"ל ואינם בקיאים
בגמ' לידע מהיכן הוליא דבריו עושין לבחור האסור
ולאסור את המותר שאם אינו בקי בגמרא אינו מבין
דבר לאשורו ולאמיתו ויכשל דבין ובהוראה, וכביא
עוד ששמע מפי אדם גדול בצרלונא שבי' בקי בחלחא
סדרי ואמר תמכהי על בני אדם שלא למדו גמרא
וקורין בספרי הרמב"ם ז"ל ומורים ודנים מתוך ספריו
וסבורין שיכירו בהם כי אמר אני מכיר בעלמי כי
בג' סדרים שלמדתי אני מבין כשאני קורא בספריו
אבל בספריו כהלי קדשים וזרעים אינו מבין בהם
כלום וידעתי שכך הוא להם בכל ספריו עכ"ל יעיי"ש
שכאריק. ובשמלה חדשה סי' א' אות ו' כתב בענין
תחיית רשות לשו"צ לשחוט שערס שבדקין אותו אם
יודע הכלכות לריק לראות ראשית חכמה אם דרכיו
מחוקקים ויראה כ' על פניו וגם לריק שיבי' יודע
ספר דהיינו לקרות מעלמו ולהבין בקצת גמ' עם
פירש"י ז"ל שאז יש לו לב מבין יעיי"ש.

ובגמ' סוטה דף כ"ב ע"א התנאים מבלי עולם
ס"ד אמר רבינא שמורין הלכה מתוך משנתן
חגי"ה אמר ר"י וכי מבלי עולם בן וכלא מיישבי
העולם בן שנאמר הליכות עולם לו חלל שמורין
הלכה מתוך משנתן וע"ז דרשו שם בגמ' ועם שונים
אל תתערב אלו ששונים הלכות וכחז שם במכרש"א
ע"ז ח"ל ובהורות כללו אותן שמורין הלכה מתוך
ש"ע וכרי הם אין יודעין עעם בענין של כל דבר
אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שבו

ובהמירו בו מאוד כמלמד חפלות וכו' מכשול לישראל
כאשר יתבאר עוד להלן לכן עזבו את הלשון. אבל
כבר כתבתי בלא"ה כמה טעמים חזקים על עזיבת
ושכחת הלשון עוד משנים קדמוניות מימי התנאים.

לד

ובל"ו של דבר כיון דלכו"ע צריכה ללמוד הכלכות
ששייכים לאשה בכל החורה כולל ח"כ גם
אותה הידיעה שצ"י סוטה שאם יש זכות חולה הוא
בכלל כל הידיעות ששייכים לאשה שצריכה לידע וכמו
שלומדים עמה שארי הכלכות בלשון שמצינה אף לדעת
ר"א כמו כן הוא בכלכה בג"ל והיאך הוכיח בן
עזאי מה שחייב אדם ללמד את בתו חורה אף
מה שאסר ר"א דהיינו הדרשות ומקורם. ורש"י ז"ל
פ"י בדברי בן עזאי שאמר חדע שזכות חולה לה
תראה ותלמד צ"י סוטה שזכות חולה דילפיין
מונקתה וזרעה זרע ונקתה ע"י זכיות כדי זריעת
זרע ע' חדשים וי"א יותר כדמפרש בגמרא, ונראה
שצ"י רש"י ז"ל לפרש במה פליגי צ"ע ור"א דלצ"ע
לריק ללמוד עמה מקור הדרשות היאך למדין משם
שים זכות חולה שזה ודאי אסור לדעת ר"א, אבל
הא גופה קשיא מבין למד צ"ע מכאן דלא סגי
ללמוד עמה ידיעה זו בסתם שזכות חולה בלי לימוד
הדרשות ומקורם, גם מה שביא רש"י ז"ל ללמוד
עמה אותה הדרשה שלומדין ממנה על ע' חדשים
אינו מובן שכרי לא קי"ל כאותה הדרשה חלל
בסתם משנה שאמר שחולב שנה אחת או שתי שנים
או שלש שנים ואינו מכיר כלל ע' חדשים, ומה
שאמר במתני' ג' זמנים ע"ז סיים הרמב"ם לפי
זכותה דהיינו כל מה שזכותה יותר חב ענין שאנחנו
לא נדע לשקול הזכיות, אבל למד נקט רש"י ז"ל על
המשנה הדרשה דע' חדשים שאינה במשנה וגם אינה
הלכה. גם לשון החוס' בסוטה דף כ"א ע"ב שכתב
על דברי הירושלמי דצ"ע דלא כרצ"ע דרד"א אנשים
באו ללמוד נשים לשמוע ונראה דפי' דמלוא לשמוע
הנשים כדי שידעו לקיים מצוה ולא משום שידעו
שזכות חולה. ואינו מובן לכאורה מה ראי' מביא
ממה שמחלק בין אנשים לנשים שאמר בהם לשמוע
ולא ללמוד דקאי רק על ידיעת מצוה בלתי אופן

ועשיהם, למען ילמדון וכו', והרי שמלות ח"ת הוא ללמוד באופן שיבוא לידי ידיעה הלכה למעשה שדעת החוב"ק, וצו"ע יו"ד סי' רמ"ב ה' כבוד רבו סעיף ל' שכתב שם המחבר כל אלו הדברים שאמרנו שצריך לכבד בהם את רבו לא אמרו אלא ברבו מובהק וכו' וכתב ע"ז הרמ"א וציונים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי צמי שלמדו הפלפול והחילוקים שנוכחים בהם צו"ז רק צמי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר והוא מחשבות מהר"ק ועי' במהרי"ק סי' קט"ז באריכות. והרי שגם רב לתלמיד אינו נקרא אלא מי שלמדו דרך המצוא לידי פסק הלכה כי זו היא ידיעת התורה ההלכה הברורה.

וא"כ אותן המצלים ימיהם בספרות כרסיות וצדויות מן הלז באופן שא"א לבוא בדרך הלימוד הזה לידי צירור הוראה הלכה למעשה אין זה ידיעת התורה. ועוד גרע מה שכתבנו שם ח"כ מורי הוראות עפ"י דרכם מחריצין העולם בהוראותיהם הצנויות על קורי עכבים בדרך לימודם ומהפכין דברי אלקים חיים אף בדברים פשוטים וגלויים בספרות שאין בהם ממש וא"כ אין ספק שכל מי שלמד כמה מסכתות גמ' וחוס' וראשונים צריך ללמוד גם שו"ע עם הנושאי כלים בעיון לידע דרכי ההלכה, ובפרט האזכרים הממשיכים בתורתם גם אחר הנשואין בודאי מחויבין ללמוד שו"ע הרבה ביגיעה עם הנושאי כלים כז"ל, ואך ה' חלקי שו"ע עם הנושאי כלים המה המאירים עינים בהלכה לא זולת, כי הוא אין לנו רשות לפסוק שום הלכה בלא השו"ע וממילא שערם שלמד דברי השו"ע אין לו ידיעה מה הוא הלכה למעשה ואין זה ידיעת התורה כמו שנבאר לעיל.

וכתב הראשית חכמה בהקדמה שלכן נקרא תורה לשמה כי שם התורה העצמי היא המעשה שהרי היא נקרא תורה לשון הוראה להורות לאדם כיצד יעשה המלות, ואם אינו עושה נמלא שם תורה זו לבעלה יעו"ש. והרי שה"תורה" הזאת נקראת ככה בשביל שיש בה הוראה, א"כ הוי לימוד ההוראה תורה לשמה שזה שמה של תורה. הגם שיש הרבה צחיות בענין תורה לשמה כנודע, אבל גם זה אמת

שימוש ח"ת ופעולת נפל בהוראתם והרי הן בכלל מבלי עולם ויש לגמור בהן עכ"ל. ונראה שהמהרש"א ז"ל החליט זה בזמנו שלא ה' אז עדיין הציאורים שעל השו"ע הטו"ז והש"ך ושאר נושאי כליו כי לא ה' בזמנו צו"ע אלא המחבר והרמ"א קיורוי דינים בלבד ובזה ודאי שהמורים מתוך קיורוי דינים מבלי עולם, וכמ"ס הרא"ש על המורים מתוך דברי הרמב"ם. אבל אחר שנבאר דברי השו"ע צו"ז וש"ך ופרמ"ג וחור"ד שהם קילורין לעינים הלומד דברי השו"ע עם הרבה מטיבי לבת הנזכרים ויכל לבוא לידי הבנה בהלכה, וכן בכל ד' חלקי שו"ע האירו נושאי כליהם הידועים בשערי ההוראה לפקוד עינים עיוורות בהלכה את כל הלומדים חלקי השו"ע ביגיעה. ובדאי שעדיף יותר הלומד ממקור דברי התלמוד והראשונים עם הטור וב"י אבל גם הלומד השו"ע עם נושאי כלים הנז"ל אינו דומה למ"ס המהרש"א על השו"ע בזמנו. ובהוראה באמת אף הלומד מש"ס וראשונים עם השו"ע צריך לראות גם דעת גדולי האחרונים שבדורות שלפנינו כי דעתנו קצרה וכולי האי ואולי לא יבוא לידי טעות ומכשול.

לו

והנה עיקר מלות ח"ת הוא לידע ההלכות על צורין והאריך צו"ע התניא הלכות ח"ת פ"ג בקו"א באריכות דשני מלות יש בח"ת מלות והגית זו יומם ולילה שזה יולאין אף בק"ש שחרית וערבית, אבל מלבד זה יש מלות ידיעת התורה ללמוד עד שידע כהת"כ וצוה החמירו כ"כ צעון ציטול תורה ות"ת כנגד כולם, ומלות והגית זו יומם ולילה נדחית מפני מ"ע שא"א לעשותה ע"י אחרים ולא מלות ידיעת התורה דעדיף מניי' יעו"ש שהאריך. ומלות ידיעת התורה היא לידע כל ההלכות על צורין כמ"ס הרמב"ם צפ"ד מה' יסודות ה' י"ג שזה נקרא הוויות דאב"י ורצא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המלות. והרא"ה צ"ס החינוך מלות תי"ע כתב ח"ל מלות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה כלומר כיצד נעשה המלות ושומר ממה שמענו הקל ממנו ולדעת ג"כ משפטי התורה על כיון האמת וכו' ונכללה מלות זו במקומות רבים שנאמר ולמדחם,

שחלח להן זכות וכו' זה מעלה זכות לישראל צעת
שכ' דבור מוכשר לזכות לזה ולא דבור שאינו מוכשר
כמבואר במשנה סוטה דף מ"ז משבצו המנאפים פסקו
מים המרים וריב"ז הפסיקו שנאמר לא אפקוד על
צנותיכם כי תזנוק ועל כלותיכם כי תנאפנה, וצעת
שכ' עושין צדיקת המים מבואר בגמרא סוטה דף
ח' ע"ב דנשים חייבות לראותה שנאמר ונוסרו כל
הנשים ולא תעשינה כזמחמכה, ועכ"פ לדעת ר"ש א"א
לומר כלל שזכות תולה ואין לסמוך על הידיעה
שמודיעים שזכות תולה דשמא לא יתנו לב לאותה
ידיעה וצמחשצח לצבם יחלש כח צדיקת המים וצירור
ענינו, ודעת ז"ע שזה צמחח חשש גדול ואף הסוברים
שזכות תולה לא פליגי לגמרי על חשש זה שאמר
ר"ש שהוא חשש צרור אלא שסברי שחייב אדם ללמד
אח צחו תורה דהיינו לימוד גמור עם הדרשות ומקורס
וע"ז סמכו שיהי' לה ידיעה צרורה שזכות תולה ולא
יחלש כח צדיקת המים, כמו לדעת ר"א אף שסובר
שלימוד תורה הוא אלאה כמלמדה תיפלות מ"מ סובר
מסבא שפסקי הלכות חייב ללמוד עמה לא בשביל
מאות ח"ת אלא בשביל שדע המאות כמו כן סברי
הם מסבא שהחייב ללמוד עמה לימוד גמור דדרשות
כז"ל שיהי' לה הבנת הלכ כראוי באופן שלא יהי'
שום ספק בידיעה זו שדע צרור שזכות תולה דאל"כ
לא הוי סמכי לומר שזכות תולה שהוא מחליש כח
צדיקת המים כז"ל ולא סברי דהוי כמלמדה תיפלות
ואוקמ' כך קרא דאני חכמה שכנתי ערמה לענין
אחר כמבואר שם בגמרא זה דעת ז"ע אבל אין כן
דעת ר"א שדרש כך קרא דאני חכמה שכנתי ערמה
דהוי כמלמדה תיפלות.

ו'כ'ן דייק רש"י ז"ל צכוונה מכוונת לפרש דברי
זן עזאי שלדעתו לריכה ללמוד הדרשות שמשם
למדו חז"ל שזכות תולה וזהו השק"ע ופלוגתא
התנאים שבצרייתא המובא בגמרא אף שאינו מוזכר
מזה במשנה וכמ"ש בגמ' סוטה דף כ"ב המורין
הלכה מתוך משנתו מבלי עולם הן ש"ז סובצת
הפלוגתא דז"ע שלדעתו לריכה ללמוד בהבנת המקור
ועומק דברי התלמוד בפלוגתאות התנאים שאך בדרך
זה צאים לידי הבנת הלכ כראוי ולכן לא קפיד רש"י
להביא על דברי ז"ע הלימוד של ע' חדשים שאינו

שהוא א' מן התנאים שכשמו כן הוא הוראה והלכה
למעשה, ועכ"פ זה ודאי כי המורים מתוך הקיטורים
הן מבלי עולם כאשר הבאתי מדברי הרא"ש והמחבר"א
וכז"ל כתב בהקדמתו לספרו ז"י באמנע דבריו
הבותר בספרי הקיטורים זו דרך קצרה וארוכה כי
מעולם לא יוכל לדעת שום דין כהלכתו.

לז

ואם כן הנשים שאסור ללמוד עמהם גמרא אף
שלומדין כל הדינים אין להם הבנה כראוי.
וכתב במסלת ישרים בהקדמה שאף אותן הענינים
הידועים לאדם אם אינו עוסק בהם אין לו בהם
הרגשה, אלא שאף על פי כן אמרו ז"ל שהחייב
ללמוד עמהם כל פסקי ההלכות כי אם אין לומדין
כל הדינים אין להם שום ידיעה בקיום המאות,
אבל ע"י לימוד ההלכות המחויבות יש להם עכ"פ
אזה ידיעה, גם יודעין לשאול שאלה וכדומה, דכיון
לדעת ר"א הוי איסור חמור ללמוד עמהם גמ' וציאור
מקורי ההלכות אין צריכה באופן אחר אלא ללמוד
עמהם עכ"פ פסקי ההלכות, וזה שמוחר ללמוד עמהם
יש חייב ללמדם כמו שהבאתי לעיל מדברי השו"ע
והס' חסידים.

ו'פ"י נראה שסבבת זן עזאי היא דכיון דצדיקת
המים שצכוטה הקפידה החוב"ק שיתצור
האמת חייק ואינו כמו בכל החוב"כ אף בהעצירות
החמורים ביותר הרבה פעמים הקצ"ה מאריך אף
אפילו לכמה דורות או שאינו מענישן אלא לעוב"ב
כמ"ש הכי משלם לשונאיו אל פניו להאצידו ואמר
הכי בקבלת ח' י"א אשר אין נעשה פתגם הרבה
מכרה על כן מלא לב צני האדם בהם לעשות רעה
ופירש"י ז"ל שאין הקצ"ה ממחר להפרע מעושי
רשעה וע"כ הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם
לעשות רע, אבל צדיקת המים שצכוטה צע"כ מציא
ידיעה צרורה חייק, וצמחנה סוטה דף כ"ב ע"ב
דר"ש פליג ואמר אין זכות תולה במים המרים ואם
אחא אומר הזכות תולה במים המאחרים מדהא אחא
אח המים צפני כל הנשים השותות וממילא אחא שם
רע על העכורות ששתו שאומרים עמאות הן אלא

שזכ שיטת ר"א, אבל ודאי דלענין חיוב גם צ"ע מודק עכשיו.

לח

אמנם גם מטעם אחר עכשיו אין ללמד את צחו תורה לכו"פ, דהנה לדעת ר"ג ברכות כ"ח שבי' מכרח ואומר כל תלמיד שאין תוכו כצור אל יכנס לביכמ"ד ובימיו הי' שומר הפתח ע"ז, אלא שאח"כ נדחק שיטתו וסלקוהו לשומר הפתח, ופלוגתהם היא בהם שאין יודעין אם הוא טוב או רע, אבל בני שידעין בו שאינו בגון כו"פ מודי שאסור ללמדו כדרי' בחולין קל"ג כל פלומד לתלמיד שאינו בגון כאילו זורק אבן למרקולים כמבואר ברמב"ם פ"ד מה' ת"ת ובעור סי' רמ"ו, ופי' בכ"מ ובצ"י שם דעתם שאין יודעין בו מה הוא, היו פלוגתה ר"ג ומחלוקתו. ולכאור' יש להבין לדעת ר"ג למד לא סמך על סתם אדם שהוא חס על חזקת כשרות ללמדו תורה, הלא בכל האיסורין שנתורם סמכין על חזקת כשרות אף בדבר הרשות ואין פלוגתא בזה ולמה יגרע לימוד התורה שהוא חיוב דאורייתא ללמד את בני' תורה כמו שדרשו בספרי ושנתם לבניך אלו התלמידים שנקראים בני' ולמה לא סמך גם בזה על חזקת כשרות ומחסרו בימיו הרבה מאות ספסלי בביכמ"ד כמבואר בגמ'. ולדעת הרמב"ם שאין חזקת כשרות אלא בא"י כמבואר ברמב"ם פ"ג ופי"א מה' מ"א וכחצו שם הכ"מ והכ"מ בשם הרשב"א שטעמו דהא דאמרו בגמ' אין לוקחין בסוריא לא אמרו סוריא אלא להוציא א"י אבל ודאי כשי"כ היא בח"ל, ואף א"י צומן הוה הרי היא כח"ל כמו שביאר שם בכ"מ והכ"מ מדברי הרמב"ם, וא"כ אפשר שבימיו ר"ג וראצ"ע שבי' אחר החורבן לא היו עוד ידם תקיפה כ"כ ושז לא הי' שם חזקת כשרות אף שהיו בא"י כמ"ס הרמב"ם והכ"מ והכ"מ בא"י שצ"ח. אבל לדעת הראב"ד דיש חזקת כשרות בכל מקום ולא אמרו בגמ' אלא סוריא דווקא שבי' חשודין אינו מיושב כלל.

גם לדעת הרמב"ם אינו צריך אם בימי ר"ג שהי' נשיא צ' או ג' נשים אחר החורבן כמבואר בתוס' שצ"ד ע"ב ד"ה הוי שבי' אז עדין כל

במשנה דכיון דלדעת צ"ע נריכה ללמוד כל השקלא ועוריא והפלוגתא שצברייחא לכן הביא את הדרשה שצברייחא שהוא על ע' חדשים ושים פלוגתא ע"ז להעיר שריכה ללמוד הכל וע"י לימוד כל הפלוגתא ומחלוקתם בעממם ונימוקם בעומק פלפולם ומקורם באים לידי הכנה בדיעה ברורה ולא ימוג מן הלך זה כוונת דברי החוס' צפי' דברי הירושלמי דמדרשה ראצ"ע שעשה חילוק דאנשים ללמוד ונשים לשמוע שמה מינה שאין ללמוד לנשים כדעת ר"א אלא שמיטה בלבד בשביל ידיעת המלוכה וזה דלא כדברי צ"ע שצביל הידיעה של זכות חולה נריכה לימוד גמור, כן נראה ביאור פלוגתה צ"ע ור"א בזה.

ו"פ"ז צרור מ"ס דעכשיו אין חיוב ללמד את צחו תורה אף לדעת בן עזאי דאף שנתקנה חכמים אף שנתבטל העטם לריך לקיים התקנה אין זה אלא בגזירה ותקנה שנעשה בזמן דל דבר שבזמן לריך מנין אחר להחירו אפילו שנתבטל העטם, אבל מה שאמר צ"ע חייב אדם ללמוד את צחו תורה לא אחר שנעשה ע"ז תקנה בזמן אלא שאמר דעחו וסברתו בזה כאשר נתבאר לעיל ואמר זה צפי' מחמת העטם של פ' סוטה שחזקת חולה וא"כ עכשיו שאין השקאה סוטה נוגע בטל העטם ובעל החיוב אף לדעת צ"ע. ומ"מ לק"מ מה שנתקשיתי לעיל למד הולך הב"י לומר על העור דפסק כר"א הלא עכשיו גם צ"ע מודה, דאף דלענין החיוב ללמוד תורה עכשיו מודה גם צ"ע שאין בו חיוב אבל כמה שאמר ר"א דהוי כמלמדה תיפלות והוא איסור חמור כאשר הביא להלן זה נראה דלא סבר ל' צ"ע שהרי ר"א למד זה מקרא דאני חכמה שגנתי ערמה כמבואר בגמ' סוטה ד' כ"א ע"ב ומבואר שם בגמ' דבחולקים על ר"א דרשי האי קרא לענין אחר, ומדעתי' בגמ' ליישב אליבא דצ"ע וסיעתו מאי עבדי בהאי קרא ז"ל שאלו הי' סובר צ"ע דהוי כמלמדה תיפלות לא הי' אומר שהחיוב ללמוד תורה צביל פ' סוטה כיון שזה גרע, ועכ"פ כיון דאוקמי' לקרא למילתא אחתית אינו סובר דהוי כמלמדה תיפלות וא"כ אף שבעל העטם של החיוב ללמוד אצל עכ"פ אינו כמלמדה תיפלות, ולכן הולך הב"י לומר שהכריעו להלכה כר"א צביל שכתבו דהוי כמלמדה תיפלות

זה חשבון של אלפים אנשים ולא הי' הלבד שלא פירשו בלוחות היום, ופירש"י ז"ל מתוך שרצו התלמידים רב החידוד והפלא, והיאך אפשר שיבי' צפ"א רוב תלמידים כ"כ שלא ידעו כלום מהתכונות, הלא לכל אדם יש לו אחי מכירים שיכולו למישאל עלי'. ובגמ' ר"ה רפ"ב גבי עדות החודש אמרו אם אין מכירין אותו משלחין עמו אחר להעידו, ופירש"י ז"ל ואם אין צי"ד מכירין את העד אם נאמן וכשר הוא משלחין צי"ד שבעירו אחר עמו להעיד עליו לפני צי"ד הגדול שמקדשין את החודש, וברי שפ"י בצי"ד שבעיר יש ענה להעיד על כל אדם אם כשר הוא והאידך נשאר שם אלפים ת"ח גדולים שהי' ברוחם להרבות החידוד והפלא עד שעל ידם לא נשאר שום ספק שלא פירשו ולא הי' להם ענה להעיד על חזקת כשרותם. וע"כ דלא סגי לר"ג מה שרואין מבחוץ שיש לו חזקת כשרות חלה שהוצרך לשיטתו בחינה על דעותיו ושיטותיו שמצפנים ולזה נשאלו הרבה תלמידים כ"כ שלא ירדו לסוף דעתם עדיין. וכן נראה ממה שצמח פ"א דאבות הם אמרו ג' דברים וכו' והעמידו תלמידים הרבה, פי' הרע"ב שם לאפוקי מר"ג דאמר כל תלמיד שאין חובו כצור אל יכנס לביהמ"ד קמ"ל שמלמדין תורה לכל אדם וא"ל לבדוק אחריו ויבדד שלא יהי' ידוע מענינו שמעשיו מקולקלין. ואם נימא שטעמו של ר"ג הוא בשביל שהי' אחר החורבן ונפסקה חזקת כשרות כמו שהוא לדעת הרמב"ם א"כ אין ראוי כלל מאותה המימרא שאמרו אנשי כנ"ג והעמידו תלמידים הרבה שהוא לאפוקי מר"ג הלא אנשי כנ"ג היו בזמן הבית בשעת שלשון עזרא וכו' חזקת כשרות ואין ראוי כלל לדורו של ר"ג, וע"כ שגם ר"ג מיירי אף צדאית לכו חזקת כשרות לכל האיסורין שבתורה חלה שללימוד התורה הוצרך בחינה גם על הפנימיות שהי' חובו כצור ולא הי' צורך גם צימיו אנשי כנ"ג וע"כ דפליגי.

לפ

ובד"י לבין טעמו של ר"ג למח החמיר כ"כ בלימוד התורה למנוע תורה הרבה מישראל ל"ל שהוא כמו שכתבנו כ"כ בלימוד התורה לגשים שאמרו

הדור שהוא שהי' בזמן הבית אם גם אז פסקה חזקת כשרות בל"י כמו בח"ל, ולשון הרמב"ם אינו מזכיר שצפ"א מהי' מ"א כתב בזמן שכולל לישראל, ובפ"ג כתב בזמן שרובן ישראל, ואינו מובן שינוי הלשון, גם לא ביארו המפורשים מאי ר"מ ברובן או כולן, הלא הר"מ הוא רק אם יד ישראל תקיפה שם להשיג שיבי' הכל ככשרות עפ"י צי"ד, וכן כתבו המפר' צמח דפ"ח דמקואות גבי הא דא"י מקואותי טבורות וכתב צמ"מ על הרמב"ם צפ"י דמקואות וצ"י סוף סי' ר"א דאין זה חלה בזמן שישראל שרוין על אדמתם, אבל האידנא דין א"י שוב לארץ העמים הזה יעיי"ש, והטעם הוא ג"כ דבזמן שישראל היו שרוין על אדמתם היו משגיחין על כל המקואות ולא הניחו שום מקור פסול שם לכן היו אז כל המקואות בחזקת כשרות משא"כ אח"כ, וטעם זה הוא בכל ענינים שצריך חזקת כשרות.

גם הלשון שאמרו תלמיד שאין חובו כצור אינו נראה כ"כ שהי' חלוי בחזקת כשרות, לחזקת כשרות צדאית סגי אם רואין הנהגותיו בחזקת שמתנהג כהלכה, אבל מהלשון חובו כצור משמע שחזקתו גם את הפנימיות שבו ולא מלינו בשום מקום שחולרנו חזקת כשרות שיאמרו הלשון חובו כצור. והמכרש"א צח"א שם צרכות כתב על הא דאמרו שאין חובו כצור דהיינו דמדמי' לי' בחלמא לחז"י דמלין קיעמא דמחזון כד הוא מלובן ושלם ונחובו אין צו רק אפר שהי' דבר שפל ואינו ראוי. ובגמרא יומא ד' פ"ב אמר רבא כל ת"ח שאין חובו כצור אינו ת"ח ונקרא נחבא שנאמר אף כי נחבא ונאלה איש שוחה במים עולה, וכתב המכרש"א שם מפירש"י דקאי אלעזר מינ' דכתיב בן צדקושי לא יאמין, וצרי"ף שם צעין יעקב כתב דמש"כ מדמי' לי' לשוחה מים דשוחה יין ניכר צו מחזון אבל שוחה מים אינו ניכר מחזון מה שכתוב, וכן מי שיש לו עולה מצפנים ואינו ניכר מחזון ולא הי' חובו כצור דומה לשוחה מים, וכן כתב שם צעין יעקב שהוא פ"ד שאמרו בגמ' הניגב דף מ"ו עינא היתה בלגם, וברי שפירשו ענין חובו כצור היכה שמתחזון מתנהג כראוי חלה שמתצפנים לבין. וכן משמע מדאמרו צמחא שאלו היום שג' לקו לשומר הפתח לחוספו שבעה מאות ספסלי צבית המדרש

ירחם, ועיקר גרמא בנחקק המה התלמידים שאינם הגונים כמ"ש הרמב"ם ז"ל וצ"ר פ' כ"ו סי' ה' חני רשבי כל פירלה שאינה מן הגדולים אינה פירלה, וצדצרים רבה פ' ב' סי' נ"ט אמר רשבי כרובס כן חטאו כל מה שהגדולים עושין כן הדור עושה, כילד הנשיא מחיר ואצ צי"ד אומר הנשיא מחיר ואני אוסר, והדיינים אומרים אצ צי"ד מחיר ואנו אוסרים, ושאר הדור אומרים הדיינים מחירין ואנו אוסרים, מי גרס לכל הדור לחטא, הנשיא שחטא תחלה, וצדצת דק קל"ט ע"א מבואר שכל פורעניות שצאה לעולם לא צאה אלא בצביל דיני ישראל שנאמר שמעו נא וגו' צוה ליון צדמים וירושלים צעולה ואין הקצ"ה משרה שכונתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל, וצחוס' יומא דק ב' ע"א ד"ה וחכ"א שצב"ג שפכת כל ישראל תלוי צו לריך להחמיר יותר, אף דמירי התם צחשש מיתה שהוא נגד החזקה, וגם צה הגורל של כלל ישראל תלוי צה שלא יהיו תלמידים שאינם הגונים המכבין נרה של תורה.

ובפרט דענין תוכו כצרו ליכא למימר חזקה כשרות כי חזקה כשרות אינו אלא שלא להכשיל לישראל צאסורין צמוד וצשאט נפש דצוה לא חשידי ישראל, ומכ"ט אמרו צגמי' ע"ז דק ל"ט דצסוריא דהחננין חשודין ליכא חזקה כשרות כמו שפי' רש"י שם, והצחתי לעיל מחלוקת הרמב"ם והראב"ד צה. אצל ענין תוכו כצרו שהוא תלוי צשלימות המדות וחוצת הלצצות לא רבים מגיעים לידי מדה ז'. ואמר ריב"ז לתלמידיו הלואי יהי מורא שמים עליכם כמורא צשר ודם. וכתב החוצת הלצצות צשער הפרישות חמלע פרק ב' צענין הגצרת התאזה על השכל וז"ל צקיור נמרץ חצצו דרכו הרעה כי היא העוצה ותעותו כי היא הישרה ושמורו לחק ולמוסר וכו' ותועים צמלולת הסכלות וכו' עמוסים צמעסות התאחות ומצקשים גמול העוצדים צמעשה העוצרים ומדריגות הדיקים צמנהגי הרשעים כמו שחז"ל עושים מעשה זמרי ומצקשים שצר כפנתם וכאשר הגיע הילר צרוצ אנשי התורה אל מה שספרנו לצרכנו לעמוד נגדו צפרישות המיוחדת וכו' וכו' צדין צצצור זה שיהיו צאנשי התורה אנשים יחידים

צירושלמי ומוצא צחוס' סוטה ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים אף צצודאי אית לבו חזקה כשרות ומאמינין להם צאסורי כריתות ושאר אסורין חמורין, אצל לימוד התורה שאני כמ"ש העור סי' רמ"ז שרוב נשים אין דעתם מחכוונת להתלמד ומוציאין דברי תורה לדברי הצאי לפי עניות דעתם, והרי שיוכל להיות אף צמי שיש לו חזקה כשרות שאין דעתו חזקה כ"כ שיהי ראוי למסור לו ד"ת עד שיוותר ראוי לשרוף ד"ת מלמסרם לו, ולזה הי' דעת ר"ג שגם צאנשים אין הכל ראויים למסור להם ד"ת אלא שצריך לעמוד על צחינתם לירד לסוף דעתם כי צאמת המכשול הוא רצ מחלמידים שאינם ראויים.

וה"ל הרמב"ם צפ"ה מה' ת"ת ה"ל ד' : וכל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' עליו נאמר רבים תללים הפילה וכו' אלו התלמידים הקטנים שלא הרצו תורה כראוי והם מצקשים להתגדל צפני עמי הארץ וצין אנשי עירם וקופלין ויושצין צרהש לדון ולהורות צישראל הם המרצים המחלוקת והם המחריצין את העולם והמכבין נרה של תורה והמחצלים כרס הי' צצאות, עליהם אמר שלמה צחכמתו אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחצלים כרמים, עכ"ל. וכן אנו רואים צעו"ה שהתלמידים שאינם הגונים החריצו את כל העולם כולו שגם צזמן הש"ס היו הרצה עמי הארץ שלא יכלו אפילו להתפלל ואעפ"כ הי' אימת צבת עליהם לא רק על חילול צבת צלצד אלא אף צשאר דברים כמבואר צמשנה שצצבת יראו לשקר, וכן צכל עניינים זולת צדברים פרעים שצפראו הי' צהם הרצה יראת שמים צצביל ששאלו הכל לח"ה והתלמידי חכמים היו כולם קדושים גודרי גדר ועומדים צפרץ וידעו הכל שדעת תורה הוא נגד דעת עמי הארץ, אצל צעו"ה עכשיו דשרו חכימא וכו' כעמא דארעא להחזיק דעתם ושיטתם, ואדרכה עוד ממלאים להם דרכים שונים ומשונים לישא חן צעיניהם יותר ממה שהם מצקשים עד שצמעע נשחכה דעת התורה מהעולם, וא"א להאריך צה צכת, אצל ע"ז ידיו כל הדוים איו לדור שצר עלתה צימיו.

ואמר חז"ל צסוטה דק מ"ז משרצו האומרים לרע עוצ ולטוב רע רצו הוי הוי צעולם וכו'

גם כן אופנים דלה חיישין לאיערומי קא מערים, ובכחוצות דק פ"ה דאמר רב פפא ידענא ב' דשטרא פריעא הוא, א"ל אע"ג דאיכא מר עד אחד לאו כלום הוא, א"ל ולא יכא רב פפא כבת רב חסדא, א"ל בת רב חסדא קים לי בגובה, מר לא קים לי בגווי, והרי אף בגדולים וקדושים כמו רב פפא יש חילוק בין קים לי בגווי או לא קים לי, ואפשר היה דעת ר"ג שצריך להיות קים לי בגווי טרם שמלמדו תורה.

וברמב"ם פ"ז מה' יסודי התורה ה' ז' כתב שאין להאמין לנביא אלא אם יודעין בו מהחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו וצמטשיו שנחטלה בהן על כל בני גילו וה' מכלך דדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה, וסומכין פ"ז אף שבדברים האלו וכיוצא בהם נאמר בהסחרות לה' אלקינו והאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, יעיי"ש. הרי שהצריך לירד לסוף דעתו אם נחטלה על בני גילו בקדושה ובפרישות, אף שזה דבר שא"א לעמוד על צור' מ"מ מאי דאפשר צעי למיעבד. ועד"ז י"ל שיטת ר"ג שהוצרך לבחון אם תוכו כצור' אף שזה דבר שא"א לעמוד על צור' בשלימות מ"מ מאי דאפשר צעי למיעבד. אבל פליגי עליו בזה וקבעו ההלכה ללמוד תורה עם כל אדם שיש לו חזקת כשרות אם עכ"פ אין יודעין בו שאינו הגון ואין למנוע מגדול החיוב של מלאת ח"ת שהוא כנגד כולם מחמת ספק בזה שלטומת זה גם ההפסד רב שכלא אלק נכנסין לביכמ"ד ואחד מהם יולא ולפעמים האחד הוא זה שאין יודעין בו מה הוא, ובמ"ש הרבינו יונה על המשנה דבעמידו תלמידים הרבה שהוא כדברי ב"ה ששנינו ב"ש אומרים אין מלמדין אלא לתלמיד הגון ואנוש וכשר וירא שמים, וב"ה אומרים מלמדין לכל אדם וכו' לפי שאינכם יודעין איזה מהם יוכשר, ובה ה' מעשה של הלל שכנס לכל תלמידיו ואמר להם תלמידי יש כאן כולכם, אמרו לו הן, א"ל אחד מתלמידיו כולם כאן חוץ מקטן שבהם, אמר להם יבוא קטן שעתיד הדור להתהבא על ידו וכביאו לו לריב"ז, הרי שאין לדחות הקטנים וכו' יעיי"ש, א"כ מצוה בזה הטעם שצריך ללמד עם כל אדם בשביל שבמי שמעשיו סחומים א"א לידע מה יכ' בו, ובאמת שאף צמי שאינו

נושאים הפרישות המיוחדת ומקבלים תנאי' להועיל זה אנשי התורה עם פנות נפשותם ונעות מדותם וכו' ובה דומים בעולם לשמש שפוטעת אורה בעולם עליונו ותחתונו וכו' וכן אלה היחידים שספרתי לך בעוב"ז כמ"ש ונשאתי לכל המקום בעבורם ואמר לולי משכ בחירו ובעוב"ז וכו' יעיי"ש באריכות דבריו ז"ל הקדושים והנוראים המצוהר בדבריו ז"ל שגם ברוב אנשי התורה, מתגבר ירם עליהם להעות לבדם מדרך האמת והישרה ואך יחידים שדור המאירים לבבות אנשי התורה ואותן שלא תקנו מדותיהם ונקודת לבנם שחושצים דרכם הרעה כי היא העובד ותעוהם כי היא הישרה כמ"ל לא שייך בזה חזקת כשרות, כי לפי סמיות עיניו דרכו דרך הישרה ועוד מבקש ע"ז שבר כפנחס כדברי הקדוש בחובת הלבבות, והח"ח אשר עיני ישראל נופיות עליו ועל מדותיו הוא החק נורא להדור והירום דת אם אין מדותיו מחוקקים ואין תוכו כצור' ואינו רואה דרך האמת בתוכ"ק וכל העם נכשלין על ידו, ובמ"ש הרמב"ם ז"ל על התלמידים שלא למדו כראוי שהן כמה המתריצין את העולם ומבקין מר של תורה ומחבלים כרם ה' לבאות.

וא"כ מובן שלא בחנם החמיר רבן גמליאל כ"כ למנוע הרבה תורה מישראל אף שאין לשער ולהעריך את גדול המצוה והחיוב ללמוד תורה עם ישראל עכ"ז ראה למנוע אף' מחובב ענומה כזאת במקום שיש לחוש לתלמידים שאינם בגונים שזה דוחה הכל. וחכו"ל החמירו בהמלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כעובד ע"ז כאשר אמרו בזה שהוא כזורק אבן למרקולים, ומה שכתבו דוקא אותה ע"ז של זורק אבן למרקולים פי' הפרישה צמי' רמ"ו דהכוונה היא דכמו הזורק אבן למרקולים אף שמכוין בדעתו לעשות מצוה דכיינו לבנות בע"ז באריקה אצנים מכל מקום עושב עבירה, אף זה שמדמה לעשות מצוה ללמוד תורה אבל עבירה היא.

ב

וענין תוכו כצור' אף שזהו דבר שא"א לעמוד עליו כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב מכל מקום יש בחיותו שפ"י רוב יש בהם הוראה על הפנימיות. ובסוגיה דין פרק זה צורר דף כ"ה אמרו

התחנות מכש"כ שלא בינת אדם לנו לידע ענין חוכו כברו. ואפשר שבשכל זה השמיעו בשעת סידור הש"ס את חיוז לימוד הלשון אף שמאוב היא מ"מ כיון שראו מיעוט הדורות ואך שפע"כ מלימוד התורה א"א להפסיק כי הם חיינו אצל אף לחייבם עוד גם בלשון שעלול עוד למכשלות יתירות ומכש"כ בנשים שאסור ללמד גם תורה פשיעא שאין ללמדם לה"ק.

מא

ומ"ב מהראוי לעשות עכשיו בדורינו איזה בית חינוך לצנות ללמדם מה שמוחר ללמדם עפ"י השו"ע ראשית הכה מבואר בשו"ע שמחוייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה וכו' דבר"א בלי שום חולק, ורבים הם אלו הדינים השייכים באשה כמו צא"ש כגון שבת וזכרות ושאר כל המלות והאיסורין מלבד מלות שבזמן גרמא במבואר בם' חסידים כמ"ל והביא שבימי חזק"י ידעו הגוים אף כל דיני קדשים ועבדות כי ה' אז נזקק לדיני קדשים ועבדות שבי' נוכח בזמנם ועכשיו אינו נוכח דיני קדשים ועבדות אצל שארי הדינים הנכונים המה מרובין וציותר לריך להודיעם קצת מדברי מוסר ומדות המבוארים בתורה וצדדי חז"ל שזה יסוד ושורש קיום כל התורה ולכלל חמס העולם הבא מהשפעת הדור בחיות הרעות ומדות ר"ל הנכנסין צדדי הלבנות ומעמאין הנפשות בכל מיני אצות חיקין הצאים משפט מים רבים של הדור השפל והאפל שבטיקצא דמיטחא אשר האורך לעשות כל עזדקי כולי האי ואולי נזכה לשמירה מעולה להעמיד דורות ראויים לפני הקב"ה והשי"ת ברוב רחמיו יחי' צפונינו.

ואבאר קצת דעת הפוסקים בזה הנה לכאורה מלשון חזו"ת המהרי"ל סי' קצ"ט משמע שאין ללמד לנשים כלל דאחר שהביא שם החומר שהחמירו חז"ל שאין ללמד לנשים דהוי' כמלמדה תפלות כתב אח"כ ואי משום שידעו לקיים המלות אפשר שילמדו עפ"י הקבלה השרשים והכללות וכשיסתפקו ישאלו למורה וכו' וצ"מ חזק"י שבי' עומאח ועברה נוכח והוא בכל יום ה' בקיאות צו ומייתי ראוי שבי' מרבין תורה בישראל כי לולא שהיתה הרבנות תורה באנשים מנ"ל לנשים

הגון ויכל להיות לפעמים שע"י לימוד התורה המאור שבו מחזירו למוטב כעין שאמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה, אלא שאם רואין צו שאינו הגון לא נוכל לסמוך ע"ז, אצל נשים לו חזקת כשרות אלא שאין יודעין אם תוכו כברו סברי שאין לחוש.

ועכ"פ פלוגתא ר"ג וחכמים היא בתלמידים שיש עליהם חיוז גדול של מלות ת"ת וראוים להיות גדולי הדור, וא"כ בנשים שהתורה פוערתם מת"ת אין לדמות זה למה דפליגי על ר"ג בתלמידים, וכבר נתבאר שא"א לעשות מחלוקה בין התנאים אלא במה שמבואר צו בזה"ל דפליגי, וא"כ בנשים שצוה לא מלינו הפלוגתא ודאי דמדבר"ג נשמע לרבין והחשש של תלמיד שאינו הגון ודאי דשייך גם בנשים ואדרכה לפי מה שהבאתי מדברי הטור יש לחוש יותר בנשים שוולאו דברי תורה לדברי הבאי, וא"כ לכו"ע אסור ללמדה אם אין תוכה כברה, ומה שהוסף ר"א שאין ללמוד עם בתו תורה זה אף בקים לי' צו' שתוכה כברה וע"ז חלק בן עזאי, אצל אם לא קים לי' צוה אם תוכה כברה, בזה אין חולק על ר"ג שאסור ללמדה.

ונמצא לפי זה שבזמן הזה שדעתנו קצרה להבין דעת חז"ר אם הוא תוכו כברו בלאו הכי אסור ללמוד עם הנשים תורה, והנפקא מינה צדדי בן עזאי הוא רק במליחות רחוק אי איתרמי דקים לי' צו' אצל רובא דרובא אין נ"מ צדק. וצ"מ צמס' כתובות פרק הכותב על הא דאמר בה רב חסדא קים לי' צו' כתב וחזין לגאון דקאמר דהאידינא לא אפשר לי' לדיין למימר קים לי' צו', דלא צרי לן קים לי' צו' היכי הוי, וכן כתב הרמב"ם צ"י כ"ד מה' סנהדרין והוצא גם בעור חו"מ סי' ע"ו משרבו צחי דינים שאינם הגונים במעשיהם ואם הגונים במעשיהם אינם חכמים כראוי הסכימו רוב צחי דיני ישראל שלא יתפכו שבויה אלא צראי גמורה וכו' וכן בשאר הדינין לא ידון הדיין במיכת דעתו שלא יאמר כל הדיוט לבו מאמין לדבר זה ודעתו נסמכת עליו ועי"ש, הרי שאף צימיהם עוד מימי הגאונים לא סמכו על הבקיאות לידע על מי ראוי לסמוך וא"כ אף יתמי דיתמי בשפל המלצ וצדיועא

היאך אפשר שתינוק ותינוקת למדו הכל ונקיאות זו
 צמה שכתב לחלק דאיש ואשה היו הכל בקיאים
 אף באיסור והיתר כמו שהוא צפירש"י צ"ל ישע"י
 אבל בתינוק ותינוקת אמר שלא היו בקיאים באיסור
 והיתר אלא עומאה וטברה שהוא דבר הכרחי חמור
 שהיו אובלין חלויין בטברה. והנה מה שהראה מקום
 לדברי רש"י ז"ל זה לא קאי אלא על מה שכתב
 בתחלה שהיו איש ואשה הכל בקיאים גם באיסור
 והיתר דכן הוא ברש"י ז"ל שם אבל צמה שכתב
 לחלק בתינוק ותינוקת לא ידעו אלא בטברות מה
 לא מוזכר כלל ברש"י ז"ל ואין שם שום רמז לאותו
 החילוק, וז"ל שהוסף זה מדעתו בעבור הקושי
 שקשה להבין היאך ה' במציאות שיהי' כל תינוק
 ותינוקת בקיאים בהכל, ולפענ"ד קשה להעמיס זה
 בלשון הש"ס שכללו הכל בלשון אי צמה שכתבו ולא
 מלאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים
 בה' עומאה וטברה ולא רמזו שום חילוק אלא אדרבא
 הקדימו תיעוק ותינוקת לאיש ואשה ועל כולם סיימו
 בלשון אחד ה' עומאה וטברה, ולדעת המהרש"א שאין
 ראוי מעומאה וטברה על שאר הלכות שאך עומאה
 וטברה היו בקיאים תינוק ותינוקת בשביל שהוא
 מלוי יותר א"כ אין ראוי גם על הגדולים איש ואשה
 שהיו בקיאים בהכל כיון שאינו מוזכר בגמרא אלא
 עומאה וטברה בלבד אלא רש"י ז"ל כתב שהיו
 בקיאים באיסור והיתר, אבל היאך מוכח זה מהש"ס,
 וע"כ דגם רש"י ז"ל סובר כדעת הספר חסידים
 שכתב אפילו טברות דטברות היו רצוחא יותר
 דשאר ה' הלכות מלוי יותר מדיני עומאה וטברה
 ומדכתב שהיו בקיאים בטברות כש"כ שהיו בקיאים
 בהלכות אחרות כמ"ש צ"ח בלשון אפילו טברות
 והוסף גם קדשים, ולדברי המהרש"א דאך בטברות
 שהי' אז מלוי כ"כ בשביל שהיו אובלין חלויין בטברה
 א"כ אין קדשים בכלל, אלא לדעת הס"ח דסובר דאין
 דיני עומאה וטברה מלויין כ"כ סובר שהיא חד
 גווי עס קדשים ולמד משם על שאר הלכות דהוי
 כש"כ וא"כ מדהבין רש"י ז"ל מאותה הגמרא שהיו
 בקיאים בכל איסור והיתר ש"מ דסובר ג"כ כדעת
 הס"ח דהוי כש"כ מטהרות, גם המהר"ל ע"כ אינו
 סובר חילוקו של המהרש"א שהרי מחמת אותה
 הקושי בתינוק ותינוקת הוכיח שאין הכוונה גם

ולתינוקות לידע כל זה, וכן ז"ל דקאמר תינוק
 ותינוקת וכי ס"ד שלמדו כל זה, אלא עפ"י קבלת
 אבותם שהיו בקיאים וגדולים בתורה עכ"ל ישי"ש
 שהאריך עוד. אבל צ"ח חסידים מצאנו בזה"ל שהחיוז
 ללמד כל הדינים השייכים לה כאשר העתקתי לעיל
 לשונו ומחלק צ"ח דמה שאמרו חכ"ל המלמד את
 בתו תורה כאילו מלמד תפלות אין זה אלא בעומק
 חלמוד וטעמי מלות, לא בפסקי הלכות וכדומה, כאשר
 הארכתי לעיל בציאור החילוק. גם הביא ראוי ממה
 שאמרו בגמ' שצ"ח חזקי' היו בקיאים בכל הדינים
 אפילו בטברות וקדשים וגם מפ' הקהל ומפ' נזבים
 שצ"ח גם הנשים והשפחות שהכל לריבין לידע הדינים
 שאם לא תדע היאך השמור.

ומ"ש המהר"ל על תינוק ותינוקת וכי ס"ד שלמדו
 כ"ז, אלא עפ"י קבלת אבותם שהיו בקיאים
 וגדולים בתורה, הנה קושייתו ז"ל מובן היטב דלא
 מיסתבר לומר על תינוק ותינוקת שהיו בקיאים בהכל
 אף ע"י לימוד כי עדיין לא הי' להם זמן ללמוד הכל,
 גם שכלם ומוחם קצר מלקלוט הכל, אבל התי' אינו
 מובן מ"ש שהיו בקיאים בהכל מקבלת אבותיהם דאם
 לא הספיק הזמן וגם שכלם ומוחם לקלוט הכל אף
 אם מלמדין אותם מכש"כ שלא יוכלו לצוא לידי
 מדה זו לקלוט הכל אף בלי לימוד אלא מהקבלה לבד.
 ואולי סובר שהקבלה היא יותר צעור שהיא צתמידות
 ציוס וכלילה בשכחה ובקומה תמיד ריאות ושומעות
 הנכונות הטובות ואלו לאו ממלכות בסיפורי ההלכות
 ומדות הכונות לפני השי"ת תמיד לא יתשו מלדבר
 מה ועי"כ נחקק הכל בלבבות התינוק והתינוקת
 כאשר כן הי' צננים קדמוניות צפרע צימי חזקי' שהי'
 הרצתה התורה כ"כ כאשר אביא להלן, ואין לדמות
 דורינו להם שום דמיון בעולם, ואם הראשונים כמלאכים
 אנו אף לא כחמורית. ובאמת לא נוכל לידע אם
 לא הי' צימי חזקי' התגברות השכל כ"כ ומוחות
 גדולות שאף תינוק ותינוקת יכלו לקלוט הכל כמי
 שמצינו בגמ' כמה מעשיות מתינוק ותינוקת שאנחנו
 לא נוכל להבין היאך הי' במציאות.

והמהרש"א ז"ל בח"א סנהדרין דף ל"ד ע"ב נראה
 שצ"ח לחקן אותו החומר שנתקשה בו המהר"ל

ששכרו חז"ל כמו שנתבאר לעיל החילוק, אבל ידיעות פסקי ההלכות בלבד ומוסר ומדות שזריכות לידע הי סגי בדורו של המהרי"ל מקבלת האצות. ומ"ש המהרי"ל דבשיל שידעו לקיים המצות אפשר שילמדו עפ"י הקבלה השרשים והכללות וכשיסחפקו ישאלו למורה, הנה אף אם מלמדן אותה פסקן הלכות בלי הצנח המקורות אין זה לימוד גמור כאשר נתבאר לעיל שאסור להורות מלימוד כזה דמשה"ל לא סגי ל"י לכן עזאי לימוד כזה להודיע לה שזכות תולה אלא שזריכה לדעתו ללמוד גם הדרשות אבל בלימוד ההלכות כז"ל אין זה ידיעה והצנח בהלכות כראוי אלא שעכ"פ נשאר צידה מה ידיעת השרשים והכללות ושחדע צמה להסתפק לשאל שאלה למורה כמ"ש המהרי"ל אלא שלדעת המהרי"ל סגי לזה קבלת האצות ובודאי שזה תלוי צמצם הדורות.

ובאמת בדורו של חזק"י שאמרו שם צגמ' סנהדרין דף ז"ד ע"ב חובל עול של סנהריב מפני שמו של חזק"י שבי' דולק צב"כ ובתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח ציהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בחורב ידקר בחרב, ודרשו אח"כ מקרא דואסף שלכם וגו' וכתב המהרש"א שם דלפי שפ"י שהיו עוסקין בחורב בעלו ממלאכתן ולא הי' להם חזונותיהם בריות א"ל הציב שומא"ל להם הקצ"כ חזונות ע"י שלל של סנהריב יעיי"ש, ולעת כחאת שכל הדור כולו מגדול ועד קטן הכל עוסקין כ"כ בחורב צמס"ג ממש א"כ כל חזונותיהם הוא חורב והלכה, וכשכל הדור הוא כן גם השפעות שמצחון הוא חורב והלכה וסגי אז להצנות קבלת האצות ואין ללמוד משם לשאר דורות. לא ולמד החילוק בין הדורות אף צמן התנאים ממה שאמרו צגמ' צ"ב כ"א על תקנת יבועש צן גמלא שאלמלא הוא נשתכח חורב מישאל והלא בכל הדורות מיום שניתנה חורב לישראל עד יבועש צן גמלא לא הי' תקנה זו והחורב לא נשתכח אלא אדרבא מצואר צגמ' עירובין ד' נ"ג ע"א צממה דרגין עד אין שיעור הי' גדול כה תורתן של ראשונים מתורתן של אחרונים. וכן צמה שהתירו צימי רבי איסורא דאורייתא לכתוב חורב שצ"פ כמבואר בגיטין דף ס' צגמ' וצרש"י משום דלא אפשר מלכתוב שנתמעט הלכך והחורב משתכח, ומיום שניתנה חורב לישראל

צגשים אלא על הקבלה מהשפעת החורב המרובה שהי' צאגשים ולא עלה על דעתו לחלק צין חינוך וחיתוקת לנשים. ודברי המהרש"א צפי' דברי הש"ס אפשר ליישבם צוחק וצ"ע ואין להאריך.

מב

אמנם צין המהרי"ל וכו' חסידים לכאורה נראה מלשונם ז"ל שהוא כעין פלוגתא אבל לפענ"ד אפשר לומר דלמעשה לא פליגי כלל דהנה מה שאמרו המלמד את צחו חורב כאילו מלמד חתפלות אין הכוונה על עמם הלימוד שמלמד חתפלות ח"ו אלא על ידיעה שנגמם בלכך מהחוק"ק חזיק לה כמו שהעתיק גם המהרי"ל בלשון זה דהוי כמלמד חתפלות ויליף ל"י מאני חכמה שנגמתי ערמה כיון שנגמם חכמה בלצו של אדם נכנס צו ערמונית וכן פי' רש"י ז"ל מחזק כך תעשה דברים צלנע וא"כ חיישינן שמה צבוא לידו קלקול לפי שדעתן קלות עכ"ל. וכעין זה הוא לשון הרמב"ם והש"ע סי' רמ"ו שכתבו מפני שרוב הנשים אין דעתן מתכוונות להתלמד ומציאות דברי חורב לדברי הצאי לפי עניות דעתן עכ"ל. וא"כ כיון שהחזק הוא מחמת הידיעה שנגמם בלכך מאי נ"מ אם צא לה אותה הידיעה ע"י לימוד שמלמדן עמה או צא לה מקבלת, האצות דממ"ג אם צקיאות בכל פסקי הלכות אין חזיק לה ע"כ דלא הוי כמלמד חתפלות ומותר ללמד ואותו הלימוד שאמרו חז"ל שמחיק לה כגון מקורי ההלכות והדרשות אין נ"מ אף אם לא למדו עמה אלא שמשם מאצי' וקבלה כי אך הידיעה והסתכמות שצא לה גורם ההחזק ואין נ"מ צאחח אופן צא הוא לה, וא"כ דברי הס"ח יתכנו שפיר אף לפי דברי המהרי"ל שצימי חזק"י ידעו הכל מקבלת האצות דמ"מ כיון דחז"ל אשתצחי דקמשצחא לכו לדרי' דחזק"י שהיו כל הנשים והחיתוקות צקיאות בכל ההלכות אף עכרות וקדשים א"כ שצח הוא לה וע"כ שאינו כמלמד חתפלות, וכי ס"ד דאישתצחי קא משתצח צמילתא דאיסורא הי' לה, והוי זה ראי' צרורה שצמקום שאין לה ידיעות אלו מקבלת האצות מכראוי ללמד שחדע האסור והמותר כדת מה לעשות. ועיקר קפידת המהרי"ל הוא על אותו הלימוד של הצנח המקורים

ב

ובלשון תשובת המהרי"ל צטטנו מבואר שחלוי במלכ הדורות, שכרי כחצ צמה דמייתי ראי על דורו של חזקי' שהי' כ"כ מרביץ חורב בישראל כי לולא שהיחב הרצח חורב באנשים מנ"ל לנשים ולחינוקות לידע כ"ז, א"כ העיד צטטנו שאך בדורו של חזקי' שהי' כ"כ הרצח חורב באנשים הי' מציאות לנשים ולחינוקות לידע כל מה שזריכין לידע מכה הקבלה, לא זולת. ואף שכתב המהרי"ל בסתמא גם על דורו שאין ללמד מחמת חומר הענין שהחמירו חכמ"ל צה וכתב דאף שיש צה קטא מלוא ילא שכה בהפסידה, חבל מ"מ כתב שזריכות לידע האסור והמותר בל"ת ועשה שלא הזמן גרמא שמחויבות בהם, חלא שכתב שאפשר לה לידע כ"ז מקבלת האצות. וכבר הוכחתי מדבריו שהי' אפשר שדע יותר ע"י קבלת האצות יען שהי' תמידית יותר ממה שחובל לידע ע"י הלימוד שאינו תמדי כ"כ, ואפשר שש המהרי"ל ללימוד הצנות אף צמה שמותר לה ולריכה לאותו דבר שלא תמשך מזה ללימוד גם האסור שהחמירו צו חכמ"ל כ"כ ע"ד שאמרו חכמ"ל סחור סחור אמרינן לזיזר לברמא לא תקר, וע"כ ראה יותר טוב קבלת האצות לידועה זו שלא יומשך מזה דרך הלימוד גם למה שאסור. חבל עכ"פ כיון שלכל הדיעות הידיעה מוכרחת שדע האסור והמותר וזכרך אשר תלך צה בכל ל"ת והרבה עשין שמחויבת ולא סגי בלאו הכי ובהעלה היעולה של קבלת האצות פשיטא שאין לדמות לדורות הראשונים שהי' השפעה של תורה וי"ש מרובה בתכלית חלא האצות והאמחות צימים וצילות כאשר נראין בדברים גם בדברי המהרי"ל, וק"ו בדורינו השפל שא"א לשער ולהעריך עד היכן הגיע שכתב החורב ודרך האמת והתורה"ק. מונחת בקרן זוית, וגם האצות וק"ו האמחות לריכין לאותו דבר שיהי' להם אחי חינוך וערכך ערבה לך, חלא שא"א כמו שאמרו בגמ' קידושין דף ל' אדיך על לוארי דצריך, א"כ לריכין הצנות עכ"פ לאיח חינוך.

והנה מלשון החוס' בסוטה דף כ"א דכתבו על הא דאמרו נשים צאות לשמוע דהפי' הוא דמלוא לשמוע הנשים כדי שידעו לקיים מלוא משמע

לא היו כותבין חורב שצ"פ והתורה"ק לא נשתכחה חלא אדרבא צראשונים היחב החורב מחצבת והולכת ממנה שלמדו צטטנו ומקבלין דין מן דין ומשפיעים על חצריהם ועל כל העולם כולו שהתלכצו ללימוד התורה"ק, וגם אפילו הע"ה שאינו יודע בין ימינו לשמאלו הי' ירא לשקר צצח שהי' אימח שצח עליו מה שאין זה שכיח בדורינו אפילו בצמח ת"ח, ומהיכן ידע אז הע"ה מגודל קדושת השצח שיעיל עליו אימח כ"כ, וע"כ שצמח הת"ח שדור השפיעו גם על הע"ה. ועכ"פ צלי מלמדים וצלי כתיבת החורב היחב החורב משתכחת אף צאמלע זמן התנאים אף שלא הי' כן צדורות הראשונים וע"כ, ששינוי מלכ הדורות הוא דבר גדול ואינם דומין זל"ז צשום דמיון שצעולם ומכש"כ צדורות האחרונים שהכרחק מחמת שינוי מלכ הדורות הוא צתכלית הריחוק עד אין שיפור וערך מה שאין הפה יכול לדבר והקולמם אין יכולה לכתוב.

אמנם לימוד הצנות כיון שאין ראשין ללימוד חלא ידיעת המלות והאיסורין והמדות לה הי' סגי צדורות שלפנינו קבלת האצות והאמחות אף שלא הי' סגי זה להצנים כמ"ש המהרי"ל חבל צדור האחרון נשתנה מלכ הדור יותר לגריעותא ולא סגי אף להצנות מה שמקבלת מאצ"י ואמח ועפ"י רוב גם האצות והאמחות צטטנו אינם צקיאים אף צהדינים והמדות שזריכות הנשים לידע, והעיקר שכתב שיצושים נשתצו: צדצר חינוך הצנות אף צצחי יראים ושלמים מחמת חסרון הצנה וצפרע צהאמחות המהנכות את הצנות והשפעת זרם העולם מידיעות לא עוצות עלום ומורא ומשפיע על הכל, ודור המצול השפיעו גם על צהמות וחיות להשחית דרכם אף שאין להם דעת ויאה"ר ומכש"כ צני אדם גם צני איש שהיה"ר עמון צקרצם ויאר לצ האדם רע מנעוריו וחצי לאיטרופי צמדה גדושה להשפעת הדור צאופן נורא. ואף צנה הי' צרותא שנשאר צצדקו צאותו הדור כמ"ש חכמ"ל. וא"כ לעת כזאת לריכות הצנות לאיח חינוך שהוא תחת השגחת צקיאים ויודעים דעת חורב צענין חינוך הצנות אזי אס גם האצות והאמחות יסייעו לחינוך כראוי בכל הפרעים כולי האי ואולי מכה לדורות הבונים ולא ימושו מפי זרעך ומפי זרע זרעך ויהי' הי' חלקינו עמנו.

סוברים כן ואין חולק עליהם, וכחצ שם הפמ"ג בשפתי דעת דאף דלפעמים כוחצ המחבר יש מי שאומר באין חולק משום דלא נזכר כ"א בחד משא"כ כאן דמרשב"א וטור ומש"ס מוכח כן יעו"ש, וא"כ מה שלא נזכר בשאר פוסקים כ"א בחד הדרך לחלוק בו אף באין חולק וכמו כן י"ל שהאגור תלה הדבר בסמ"ג יען שאין לזה הכרח בשאר פוסקים כאשר אכחזר בזה להלן.

והנה מדברי הר"י שנתום ר"ה דף ל"ג ע"א ד"ה הא וברא"ש פ"ק דקידושין סי' מ"ט שכתב רא"י דנשים מצרכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא אף שפטורות מדאמריין במגלה דף כ"ג הכל עולין למנין שבעה ואפילו אשה ואע"ג דאשה אינה מצוה לעסוק בתורה כדמעטינהו בקרא צפ"ק דקידושין צניכם ולא צנותיכם יעו"ש ולדברי הפוסקים דמחויבין הנשים ללמוד הדינים ששייכין להם א"כ יש חלק בתורה שמחויבין ללמוד ואינו דומה לשאר מצוה שהזמן גרמא שאינה מחויבת בשום חלק מהמצוה, והלא טעם האומרים שאין נשים מצרכות על מצוה עשה שהזמן גרמא הוא כמ"ש הרא"ש צפ"ק דקידושין שהוא חימה הא"ך תאמר ולונו צמילתא דלא מיחייבת לא מדאורייתא ולא מדרבנן, וא"כ שאני מצוה ח"ת שיש חלק בתורה שגם היא מיחייבת ללמוד, והא"ך מייתי רא"י מת"ת לשאר מצוה, ונראה לכאורה מזה דלא סבר הר"י כדעת הסמ"ג וסויעתו, גם הר"ת שדחה ראיות הר"י כחצו בתום' וברא"ש מטעם דצרכת התורה שצקריאה לאו משום מצוה ח"ת שהרי אפילו אם כבר צריך צרכה"ת חזר ומצרך לנורך קריאת התורה, וגם כהן הקורא צמקום לוי חזר ומצרך, וגם י"ל דאשה העולה למנון ז' מיירי בצמלע שאינו מצרך יעו"ש, ולא אמר גם טעם זה שיש חלק בתורה שמחייבין נראה לכאורה מזה דלא ס"ל הכי, אך אפשר שצביל שצמחת דעת הר"ת היא להלכה כדעת הר"י שגשים מצרכות על כל מצוה עשה שהזמן גרמא מחמת הרב"ה ראיות כמ"ש התוס' וברא"ש ובר"ן צמכה מקומות ולא דחה ראיות הר"י אלא לומר שמשם אין רא"י, אבל לפי האמת בלא"ה סובר כדבריו ולא חש להאריך לפרט כל הדחיות שיש על ראיותו, חדע שכרי הרא"ש צמס' צרכות פרק שלשה שאכלו דף מ"ז צמס' כי

ג"כ שצרכה לשמוע מפי המלמד שצביל שידעו לקיים מצוה ולא סגי להו צקבלה מאבי', ולדינא הנה מצוה צש"ע סי' רמ"ו סעיף ו' צרמ"א דחייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה וזה כדברי הס' חסידים ומקור דברי הרמ"א הוא מהסמ"ג שה"י תלמידו של הריב"ח צעל ס' חסידים, ואף לו יבא אם אין דעת המהרי"ל כן אם הכריע הרמ"א כדעת הסמ"ג ורצו הס' חסידים ולא הזכיר כלום מדברי המהרי"ל כבר קבלנו עלינו פסקי הרמ"א, וכחצ התומים דדיני קיס ל"י כי דעה שלא הוצאה צש"ע אף המוחזק לא יוכל לעטון קיס ל"י כות"י. אבל לפענ"ד אין בזה שום פלוגתא צעיקר הענין ואלו ואלו דברי אלקים חיים כאשר ביארתי לעיל ודוק, ומה שלא עשו בדורות שלפנינו אחז חינוך לצנות יש בזה כמה טעמים שאין לפורטם על הכחצ אשר עתה לא שייכים אלו הטעמים. ובעו"ה עכשיו דבורינו אכני הרוצה צעניינו ושפלות דורינו כי לריכים לאותו דבר שיהי' אחז חינוך להצנות, וא"א לפרט הכל ולהעלות בזה יותר צכת.

מד

והב"י צאור"ה סוף סי' מ"ז כתב צשם האגור דנשים מצרכות צרכת התורה אעפ"י שאינם חייבות ולא עוד אלא שהמלמד צחו תורה כאלו מלמדה תפלות וזה בתורה שצ"פ אבל לא תורה שצכת, ואעפ"י שלשון צרכת לעסוק בדברי תורה משמע תורה שצ"פ, מ"מ אין לשנות מטעם הצרכות ועוד כי הן מצרכות על קריאת הקרצנות ותפלה וכו' וכש"כ לדברי סמ"ג שכתב שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכין להם ע"כ. הנה ממה שכתב וכש"כ לדברי הסמ"ג נראה לכאורה שאין זה אלא דברי הסמ"ג ולא כל הפוסקים סוברים כן שמחויבין הנשים ללמוד הדינים השייכים להם, ומה שמצרכות צכה"ת לדידהו הוא מטעמים הראשונים שהביא, אך אפשר לומר שצביל שלא מצא הדבר מפורש כ"א צסמ"ג לכן תלה הדבר צו אף שלא ראה פלוגתא בזה. וצש"ע יו"ד סי' ק"צ סעיף ב' שכתב יש מי שאומר והקשה שם צש"ך ס"ק ז' לא ידעתי למה כתב המחבר דין זה צשם יש מי שאומר שהרי הרשב"א והעור

דשייכי להם דא"כ מאי פריך בשבט דף ל"ג על ר"ש דאמר דאסכרה בעון ציטול תורה נשים ויכוחו אימא מפני שמצטלת ללמוד דת הנשים מדינים דשייכי לה. ומתחלה התחיל לומר בשביל כך קושי שאינו חיוז גמור אלא דעוב וישר להם אותן הדינים ואח"כ כתב אבל היותר נכון דחיצם אינו מזל מלוא ח"ת דודאי פטורות הם אמנם חייבות מיחא למען דעת הדינים שלהם ואי בקיאי בזה חו ליכא עליהו שום סרך חיוז ללמוד יעיי"ש. והנה מ"ש דאי בקיאי אין עליהם שום חיוז עוד זה אינו מכפיק דכיון דערס שידועת הדינים מחויבות ללמוד עדיין יש מליאות להיות להם עון ציטול תורה בלאו בזמן. ונראה שכיון למה שכתבתי דכיון שאין חיוז בלימוד אלא ערס שידועת הדינים וחו לא מידי לכן אף בעת שנתחייב אין לה שייכות למלוא ח"ת כ"א בשביל לורך מלוא אחרות וא"א לומר בזה עון ציטול תורה וסובר הר"י סברא זו גם לענין צרכה"ת כח"ל.

אמנם בענין צרכה"ת ל"ל דלאו כו"ע מודי לסברא זו שחרי האגור המוצא צ"י כתב דלדברי הסמ"ג שמחויבות ללמוד הדינים הוא כש"כ שזריכות לדרך צרכה"ת ולסברא כח"ל אין בזה שייכות לצרכה"ת כיון שאינו כלל ממלוא ח"ת ולא הוי כש"כ דמחאי טעמא למד הר"י שאר מלוא מצרכה"ת דלא עדיף צרכה"ת משאר מלוא, וע"כ שאין דעת האגור כן. וחזין דהצ"י צבי י"ז הכריע בדעת רש"י וברמב"ם שנשים אין מצרכות על מלוא שבזמ"ג דלא כר"ת ור"י וסייעתם שסברי כסברת הר"ן כח"ל שחובל לומר ולונו גם על מה שפטורות, וכמ"ש שם צביאור הגר"א בטעמו של הרמב"ם דבמה שפטורה לגמרי אף מדרבנן א"א לומר ולונו, ואעפ"כ צרכת התורה העתיק הצ"י דברי האגור וקצו צש"ע להלכה דנשים מצרכות צרכה"ת, וע"כ שהכריע הצ"י דלא דמי זה לזה, דבתורה כיון שיש חלק שמחויבות בזה הנשים אינו דומה לשאר מלוא דפטורות לגמרי.

והנה בתחלה כתב האגור בטעם שמצרכות צרכה"ת אף שפטורות ולא עוד אלא שכל המלמד בתו תורה כאלו מלמד תיפלות מ"מ אין זה אלא בתורה שצ"ע ולא בתושב"כ. הנה מ"ש שבתושב"כ אינו

כבוא בשם ר"ת עוד דחי' על ראיות הר"י כח"ל מקה"ת דצרכה אינה לבעלה דלא מצרכין אשר קדשנו במלכותו ולונו על דברי תורה, אלא אשר צחר צנו ונתן לנו זה אינו מוזכר כלל בשאר מקומות בתוס' וצרא"ש ושם מצרכות משמיע הדחי' שכתב במקומות אחרות דו"ל דאשה עולה באמצע שאינה מצרכת, אלמא דחיי ושייר דחיות, ואין ראוי מהשמעת אחי דחי' אבל מדברי הר"י שמציא משם ראוי אליה דאמת לריך ליישב.

ואפשר לומר בדעת הר"י שסובר דכיון דמה שמחויבין הנשים ללמוד הדינים השייכים להם אינו כלל בשביל מלוא ח"ת שהתחב"ק פטרה ואין זה אלא בשביל ידיעת המלוא שחזק לקיים כמו למשל אם לא חזק ה"ל שבת לא תוכל לשמור את השבת כראוי מחסרון ידיעה וכן בשאר כל האזהרות והמלוא שמחויבות א"כ כל לימודה בזה הוא אך בשביל קיום המלוא והאזהרות האלו ואין לה שום שייכות למלוא ח"ת ולכן לא מיסביר לי להר"י לומר שצביל חיוז זה תוכל לדרך אותן הצרכות שאינם אלא על מלוא ח"ת בלבד ולא על מלוא אחרות, ויחא לי להר"י יותר לומר שצביל זה שיכולות לדרך על כל מלוא עשה שבזמ"ג אף שפטורות כמו שכתבתי הר"ן צפ"ד דר"ה ומוצא צבי וצמג"א סי' י"ז דכיון דאף במלוא שפטורות לגמרי מ"מ אם עושה המלוא מקבלין שכר כאינו מלואו ועושה שייך לומר ולונו על מה שהנשים נטעו שעי' אותו לאינו גם הם מקבלים שכר עכ"פ כאינו מלואו ועושה, אבל החיוז שמחויבות ללמוד הדינים סובר דלא מעלה ולא מוריד כלל במלוא ח"ת כח"ל. והוא כעין מה שכתבתי לעיל מהכת"ם בזה שאסרו כח"ל ליקח ריבית מהעכו"ם שאין זה היפך התורה מה שאמרה לנכרי תשיך אף לפי סברת העו"ז כיון שאינו מטעם איסור ריבית אלא הרחקה מאיסור אחר, והארכתי לעיל בסברא זו.

מה

שוב ראיתי בצרכי יוסף סי' מ"ז אות ז' שהקשה על דין זה דחייבות הנשים ללמוד הדינים

שכר אף שחיובם אינו מלד מלות ת"ת אבל עכ"ז
לשון ולונו תו לא מיתזי כשקרא כיון שיש עליהם
אחה חיוב עכ"פ מאחה טעם שהוא, ומלפנים גם
המה סברת הר"ן בצרכה"ת צירוף זה שיש עליהם
עכ"פ אחה חיוב מאחה טעם שהוא, ואינו דומה
לשאר מלות שפטורות לגמרי מכל וכל. והר"י סובר
שאין לחלק בזה כיון שאין החיוב מחמת ת"ת ואין
לו אלא אחה הסברה שכתב הר"ן ואין חילוק. כן נראה
לפרש פלוגתת הראשונים בזה. וגמלא לפי"ז שאין
הכרע בדברי הר"ת והר"י שכתוב' והר"ש א"ס סברי
כדברי הסמ"ג שמחויבות ללמוד הדינים דאפשר לפרש
נכאן ולכאן כמ"ש ולכן תלה האגור זה בדברי הסמ"ג
ששם הוא מפורש בהדיא ובשאר פוסקים אין הכרע.

מו

ודבריו הגר"א ז"ל בזה לא יכולתי להבין שכתב
צביאור הגר"א סי' מ"ז על כך דינא דנשים
מצרכות צרכה"ת ח"ל עי' מ"א בשם אגור ודבריהם
דחויין ממכה פנים וקרא לוח ולמדתם את בניכם
ולא את בנותיכם הא"ך תאמר ולונו ונתן לנו, אלא
העיקר עפ"י מ"ש תוספות ור"פ דנשים מצרכות על
כל מ"ע שהז"ג וכמ"ש לעיל סי' י"ז ואף דקיי"ל
כאילו מלמדה תיפלות דוקא בתושב"ע עכ"ל. ולא
הצנתי לכיון דדחה בשתי ידיס דברי המג"א בשם
האגור וסובר דאף דמחויבות ללמוד הדינים מ"מ
א"א לומר ולונו בזה שפטרה הקרא א"כ הא"ך הוצא
דעתו לפי דעת התוס' שכל מלות עשה אף שפטורות
לגמרי יכולות לומר ולונו דכש"כ דקשה עפ"י, והגר"א
בעלמי כתב צביאורו סי' י"ז דזה טעמו של הרמב"ם
שסובר שאין מצרכות על מ"ע שהז"ג דלא כדעת
התוס' שצביל שא"א לומר ולונו בזה שפטורות לגמרי,
ולדברי התוס' ע"כ ז"ל כסברת הר"ן שכתבתי, ולפי
סברת הר"ן כש"כ דמיושב דעת המג"א בשם האגור.
וצאמת שגם האגור בעלמו בתחלת דבריו ז"ל שהוא
לפי שיטת התוס' שמצרכות על כל מ"ע שהז"ג
מה יענה לדברי הב"י שכל מ"ע שהז"ג הכרע
כדעת הרמב"ם דלא כשיטת התוס', ואך בצרכה"ת
פסק בהחלט שמצרכות ולא הביא שום חילוק, וע"כ
סובר בצרכה"ת טעמא אחרתא אית צ"י שכתבך

כמלמדה תיפלות אף א"ס נומא יותר מזה שגם לכתחלה
מוחר בתושב"כ אבל זה ודאי שאין בזה שום חיוב
ופטורות לגמרי, והא"ך תאמר ולונו, וע"כ שהאגור
סובר כדעת הר"ת והר"י והר"ש ד"ו וסייעתם שתובל
לומר ולונו גם על מה שפטורות, אלא שהולך לתרן
מה שאמרו חכז"ל דהוי כמלמדה תיפלות דא"ס אית
צ"י איסורא ודאי דלא הוי מלוה כלל וא"א לומר
ולונו, וע"כ בזה שאמר בתושב"כ לית צ"י איסורא
שזב הוי כשאר מלות שהז"ג שיכולות לצרך לפי-שיטה
זו, אלא שאח"כ הוסיף האגור שכתורה יש להם
גם התחייבות. והב"י העתיק כל דברי האגור ככתבו
יכלשונו שכתב לפי שיטתו דדרכו להעתיק כל שיטת
הראשונים. ולהלכה מה שקבע בשו"ע דעת האגור
ז"ל שהוא צביל טעם האחרון לא צביל טעם הראשון
שאינו אלא לפי שיטת ר"ת דלא סבר לה כות"י. גם
המג"א צבי' מ"ז ס"ק י"ד לא העתיק מהאגור אלא מה
שכתב אח"כ שיש עליהם חיוב או צביל הדינין או
צביל הקרבנות שהוא לורך תפלה, והשמיט הטעם
הראשון שכתב האגור בתחלת דבריו אף לדיון דקיי"ל
כהרמ"א שפסק צבי' י"ז כשיטת הר"ת וא"כ מספיק
גם מ"ש האגור בתחלת דבריו, וז"ל דצביל שהעמיד
המג"א שם דבריו על דברי המחבר לכן לא העתיק
מה שאינו כן לדעת המחבר אלא ציאר טעם הכרעת
המחבר בזה. ועכ"פ פליגי הראשונים בסברה זו.

וגרמא הסבר הענין אף דודאי הסברה אמיתית
דהחייב שעל הנשים ללמוד הדינים אינו כלל
צביל מלות ת"ת וכן חיוב הקרבנות אינו צביל
חורה אלא צביל תפלה, אבל מ"מ י"ל דכבר הבאתי
סברת הר"ן בעטם הסוברין דאפשר לומר ולונו גם
על מה דפטורות צביל שיש לווי על האנשים וגם
הנשים יש להם שכר צביל זה, והחולקים ע"ז
סברי לכיון שעכ"פ אין עליהם שום לווי וחייב כלל
באותו ענין אפילו מדרבנן א"א להם לכלול עצמם
בלשון ולונו עבור שיש לווי על האנשים כיון שהמה
מושלים לגמרי משום לווי וחייב באותו ענין, משא"כ
בצרכה"ת שמחייבים גם המה ללמוד הדינים אף
שחיוב זה אינו בכלל מלות ת"ת אבל הכרעה סובבת
על התירה הזאת הנהוגה להאנשים ומכה נתינת החורה
באים גם המה לידי חיוב לימוד הדינים ומקבלים

אמנם זה ודאי שצריך זכירות יתירה שלא ללמוד עם הבנות מה שאסרו חז"ל ואיפסוק להלכה ברמב"ם ועשו"ע בלי חולק, ויכול לראות חומר בענין מדברי הירושלמי שבוטא בתוס' שם בסוטה דף כ"א ע"ב ד"ה ב"ע מערונה שאלה את ר"א מפני מה חטא אחת במעשה העגל וכן מתין בזה ג' מיתות אמר לה אין אשה חכמה אלא בעלך, אמר לו הורקנום בנו בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן החורה אבדת ממני ג' מאות כור מעשר בכל שנה, ח"ל ישראל ד"ת ולא ימסרו דברי תורה לנשים, ובוטא פירושו שם בהגהות מהר"ב רנשבורג ח"ל שהאשה חשוכה האת נחנה מעשרותיה שה' ג' מאות כור בכל שנה להורקנום בנו של ר"א ועתה אחרי שדחאה ר"א פסקה מליתן לו, וחזין בזה שא"א להקל בשום אופן אף במימרא אחת ללמוד עמה מה שאסרו חז"ל ור"א מלמד מה שהפסיד הון רב לבנו עבור זה עוד השיב בתשובה חריפה ישראל דברי תורה, וכ"ז עבור מימרא אחת שלא למסור לה וא"א להתחכם על דברי חז"ל, ובדואי ראו גודל הדיקא ומי יודע יותר מהם, והמתחכמים נגד דברי חז"ל כמה מהלדוקים ובייתוסים שלא האמינו לדברי חכמים וצריך ע"ז השגחה יתירה. ומה שאסרו חז"ל בהחלט הוא כן בכל הדורות כי אין לנו רק החורה האת שהכריעו הראשונים מדברי הש"ס בכל ההלכות וכן קבועות וקיימות לעד ולעולמי עולמים ואפילו אלין אין צנחו לצעל מדבריהם ז"ל אפילו זה כל שהוא בקולו של יוד.

מה

ויש עפשים החולים בדברי החפץ חיים ז"ל שכתב בסי' ליקוטיו הלכות שלו במס' סוטה בהלכות האלו שאסור ללמד תורה לנשים וכו' והביא פרטי הדינים וכתב בלדו ונראה דכ"ז צומנים שלפנינו וכו' שקבלת האבות ה"י חזק מאוד וכו' היינו יכולים לומר שלא תלמוד תורה ותסמוך בהנהגה על אבותי הישרים אבל בעת צו"ה שקבלת האבות נתרופף מאוד מאוד וכו' מלמד רצה ללמד חומש וגם נביאים וכתובים ומסרי חז"ל וכו' כדי שיתאמת אללם ענין אמונתו הקדושה וכו'. והנה תלו בזקי סרוקי והולאת שם רע על אותו

משא"כ בשאר מ"ע שהמ"ג כמבואר לעיל בצורך. וז"ל שהגר"א ז"ל פליג בזה על האגור והב"י והשו"ע והמג"א לכן לא נחית לפרשם, אבל לדעתם ז"ל צריך לפרש כמו שכתבתי, וכבר נתבאר שם בזה ז"ל היא פלוגתא הראשונים.

מה

שוב הראוני בהגהות היעב"ץ בעירובין דף ל"ו על דברי התוס' שדחו הרא"י מהך דאשה עולה למנין ז' שכתב ח"ל לע"ד אין צריך לדחוק אצ"א האי דאשה עולה לדינא דמתני' איתנייא דהפוחת והחוחם מנרך ואשה אינה פותחת ולא חותמת אצ"א אפי"ג דלא מיתייבא בת"ת לגמרי כאיש מיהא במלות דמיפקדא בזה מי לא שייכא בגוויהו וכתוב נמי בכולה תורה הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' הא ודאי איתנייהו וכ"כ הר"ם דאשה יש לה שטר ת"ת ולא מיפטר אלא מתורה שצ"פ אבל בחורה שכתב אינה כמלמדה תיפלות וחייבא נמי מתייבא זה כולעיל דהא ודאי לא סגי לה בלא"ה במלות ידיה עכ"ל. הנה מה שחידש בתחלה דמייירי הכך דאשה עולה צאמנע שאינה פותחת ולא חותמת זה כתבו התוס' בעלמם צ"ה דף ל"ג ד"ה הא ובשאר מקומות ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ומ"ש הטעם שצביל שחייבות ללמוד הדינים דשייכי בגוויהו זה דברי האגור שצ"י ובמג"א ומכתימא שלא הזכיר אותם. וכבר נתבאר דעת הר"י והר"ת בזה. ומ"ש דלא מיפטר אלא מתורה שצ"פ דמשמע שכתובצ"כ מתחייבא זה אינו מובן, דאף שכתובצ"כ אינה כמלמדה תיפלות ולית צ"י איסורא אבל חייבא לא מתחייבא שהתור"ק פטרה. ואולי מ"ש דחייבא נמי מתייבא לא קאי אלא על לימוד הדינים דשייכי בזה כמו שמסיים ע"ז דהא ודאי לא סגי בלא"ה במלות ידיה ולא קאי בזה כלל על תורה שכתב אלא שלשונו אינו מדוקדק. ובאמת שצפסקי הדינים שצריך לידע יש הרבה איסורי וחייבי דרבנן שאינם מתושב"כ. ועכ"פ אנו רואים שזה החליט גם הוא דלא סגי בלא"ה שלא ילמדו הדינים דשייכי בגוויהו וזה בדברי הס' חסידים והסמ"ג והשו"ע, ומכתימא שלא הזכיר מכ"ז.

KolSatmar.com

חובל ללמוד בלש"ק תלמוד בעצמה מכ שאסרו חז"ל ואסור להציל לידיו כף. וכן נראה מנוסח הס"ח שבדפוס בולגריא כאשר הצאתי לעיל וכו' דבר המסתבר מעצמו. ומה שאמרו צפ' הקהל נשים צאות לשמוע כדי שידעו לקיים מצוה אף שבדלוי קריאת המלך שקרא אז במשנה תורה ה' בלשון התורה"ק לה"ק מ"מ כבר נודע כי ה' מעמיד מפורגמן בל קה"ת שבציבור לתרגם לפני ע"ה שאין יודעין בלש"ק וככה ה' בודאי בקריאת המלך שבפ' הקהל שהיו שם כל ישראל ביחד עם הנשים והטף שהעמידו מפורגמן עבור אותן שאינם מבינים הלשון, או אפשר שהמלך בעצמו ה' מתרגם אח"כ שיגיע לאזני כל ישראל מגדול ועד קטן. ועכ"פ אין קושי' ממה שאמרו נשים צאות לשמוע אף שלא ידעו בלש"ק.

הנה כבר הארכתי בעצמים מספיקים להבין הענין והמסתעף, אבל הרבה יש עוד בזה שלא כתבתיים ישמע חכם ויוסף לקח. וה' יאיר עינינו בתורתו ית"ש האמיתית.

על כל ימי חיי. ושכיח יותר קריאת ספרים עמאים כאלו צננות יען שאינם עוסקים בחורב, ע"כ כל האבות והאמהות ביחד עם מנהלי מוסדות החינוך מחויבין להתאמץ בזה בכל חוקף ועוז למנוע צנייהם וצנתיים מקריאת ספרים חילוניים כאלו. ואמרו חז"ל בפרק חלק הקורא בספרים חילוניים אין לו חלק לעולם הבא. ולא יראה ולא ימלא בחיק ילדי בני ישראל הכשרים ספרים כאלו אשר ח"ו מכריתים חיי העובד"ב ומטילים ארס ופגם מרה בנפש. וכבר אמרו דורשי רשימות ביכ"ל ר"ת כל ב'א' ל'א י'שון. והמהללים עם האבות והאמהות יתנו אל לבם להעמיד זרע ברוכי ה' ודור דורות ישרים ומצורכים בדרכי אבותינו זל"ה בקדושה ובטהרה ויהיו חיי נחת בעובד"ז ובעובד"ב וזכות הרבים יהי תלוי בהם והשי"ת יהי בעזרתם למען כבוד שמו ית'.

וכבר הצאתי ד' חילוקי דינים ומקורן במחצאה מדברי הפוסקים בענין לימוד הנשים ומה נוכל להבחין את אשר לפנינו. ובדלוי שאין ללמוד בלש"ק כי אם

תוכן הענינים

סימן א. איחא צספרי פ' עקב כשהתניוק מתחיל לדבר אציו מדבר עמו בל"ק ומלמדו תורה. ובגמ' סוכה אמרין יודע לדבר אציו מלמדו תורה וק"ש. ובתוספתא דחגיגה כ' יודע לדבר אציו מלמדו שמת ותורה ולב"ק. הרי לפנינו ג' מימרות שונות, צספרי כ' לב"ק ותורה והשמיט ק"ש, ובגמרא השמיט לב"ק ולא כתב אלא תורה וק"ש, ובתוספתא שנה כולו. — ויש להבין למח השמיט צספרי ק"ש וגם למח השמיט בגמ' לב"ק. — ואפ"ל דצספרי לא חשב רק המלות שחייב החינוך בהם הוא מדאורייתא, אבל בגמ' חשב כל המלות שחייב לחנכו מדבריהם לכן חשב גם ק"ש. ולכן חשב צספרי לימוד הלשון לפי שידעית הלשון נחוץ ללימוד התורה. — ועדין יש להבין למח השמיטו בגמרא לימוד לב"ק.

סימן ב. עוד יש להבין למח כ' בתוספתא לב"ק צסוף ושינה הסדר ממ"ש צספרי לב"ק בתחלה. ואין לומר בזה אין מוקדם ומאוחר ואין סדר למשנה, דהו רק צבא שלימה אבל צמימרא אחת ודאי דסידור הלשון הוא דוקא, כדמלינו בהרבה מקומות צש"ס. — ומח"ט נראה ג"כ שצחיו שכל האצ ללמוד אומנות הוא אחר ששאיא אשה דכן הוא לשון בגמרא להשיאו אשה וללמדו אומנות. ומ"ש הרמב"ם ז"ל דרך צעלי דיעה שיקצב לו מלאכה וכו' ואח"כ ישא אשה עכ"ל דמייירי באשה שניה כמצוה צאריכות. — ול"ק למח לא פירש צש"ס וצרמב"ם דמייירי באשה שני דמלינו כה"ג צמס' צ"צ שצמנו הדברים לכתוב סתם אף דמייירי באשה שני. אמנם מלינו צמ' סוכה דין כל מקום שצנו חכמים דרך מנין אין מוקדם ומאוחר, וא"כ איך למדו הלכות צשאר מקומות צש"ס מסידור הלשון. — ול"ל דאם יש איזה עטס צדבר אז אמרין אין מוקדם ומאוחר, אבל צלי עטס מספיק לא אמרין אין מוקדם ומאוחר, ולפי"ז גם הכא עטמא צני, למח שינה התוספתא דלא כמ"ש הצפרי.

סימן ג. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לב"ק כהצפרי וצקידושין כתב הלשון כש"ס

סימן ד. הרי לפנינו ג' שיטות צדבר. וכיון שהר"ף והרמב"ם והרא"ש והעו"ש"ע לא הזכירו דין זה ע"כ שהכריעו להלכה כהש"ס דאין שום חיוב ומלה צלימוד הלשון. — ואף דרש"י ז"ל עכ"ה מציא דרש"ה הצפרי, כבר כתבו הפוסקים דכן דרכו של רש"י ז"ל שנחית יותר לפשוטו של מקרא ולא להלכה.

סימן ה. ובעל תורה חמימה הרבה לתמוה על הפוסקים הראשונים למח השמיטו דין הצפרי צחיו לימוד לב"ק, ואין כאן שום חיוב דנקטין כהש"ס. ומח שראה גם צגמרא להגיה ככה, ישחקע הדבר, דכי יכולים אנחנו ח"ו להגיה בגמ' מדעתנו. ומח שנדחק עוד שם ליישב צדוחק חיורו אינו עולה יפה. — וע"כ דלכך השמיטו הפוסקים לימוד הלשון לפי שנשמע גם צש"ס.

סימן ו. ולהבין שרש פלוגתתם ה' ללאורח מקום לומר דהצפרי מייירי קודם חקנת יהושע צן גמלא, שהאב ה' צריך ללמד עס צנו תורה, ועפ"י רוב מחמת ערדותיו לא ה' יכול לעסוק עמו כל היום, ולכן ה' צריך ללמדו לב"ק כדי שידע לעסוק צתורה כל היום אחר שבראה לו דרך הלימוד, וצש"ס מייירי אחר חקנת יהושע צן גמלא. אולם לדעת הריטב"א דאין זה אותו יהושע צן גמלא שצמן בבית א"כ

סימן ז. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לב"ק כהצפרי וצקידושין כתב הלשון כש"ס

סימן ח. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לב"ק כהצפרי וצקידושין כתב הלשון כש"ס

סימן ט. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לב"ק כהצפרי וצקידושין כתב הלשון כש"ס

זה מלמדי חינוקות מחריצין אותה, ולא מלינו משפט חרוץ כזה וזאת צעיר הנדחת, וע"כ שראו כזה קיום כל התורה וכל העולם. — ויש לפלפל בדברי המהרש"א זלבי"ה מש"כ צ"ח תמכין דאורייתא דלאחר התקנה להושיע מלמדים בכל עיר א"ס לא קיימו התקנה אז גם האצות לא יאלו יד"ה המלוה של ולמדתם א"ס את בניכם, דכל מלוה דאורייתא א"ס לא קיים כתקון חז"ל לא יאלו אף ידי חובת דאורייתא. — אולם ברור שהחיוב הוא להחזיק ענין שחלוי צו קיום כל התורה.

סימן יא. ולפי ה"ל אפ"ל דהספרי אקרא קאי בזמן שה"י האצ נידה עם צנו, או ה"י שוכר מלמד עזרו לדעת הרמב"ם, ולכן הולך ללמדו לשון הקודש חוכף משתחיל נדבר, פן לא יהי' יכולת צידו ללמדי תורה וע"י ידיעת הלשון יוכל עכ"פ ללמוד מעצמו. — אצל בגמ' מיירי אחר התקנה להושיע מלמדים בכל עיר וחזקה על הציד"ד שלא יפגעו, וחו' אין לורך ללמדו לה"ק כי המלמד יפרש לו הכל. — ועדיין לריך להבין מדוע השמיטו בגמרא לגמרי לימוד הלשון, הלא יש צו עכ"פ חובלת. גם יש להבין החילוק שבין הספרי והתוספתא, דלדעת הספרי הוא חיוב דאורייתא ולדעת התוספתא הוא מדרבנן. — דיחוי לסדרת התורה דהספרי יליף חיוב לימוד הלשון מקרא דלדבר צם.

סימן יב. נראה דהספרי סובר כן מכה סברה ומלינו שסברה דאורייתא היא. — פלפול בדברי הפני"י והל"ה צענין למה לי קרא סברה היא. — ויוצן שפיר החילוק שבין הספרי להתוספתא, דלדעת הספרי שהאצ למד צעמנו עם צנו הוי לימוד הלשון דאורייתא דהוא בכלל מלות ת"ת. והתוספתא מיירי אחר שנעשה התקנה דאז אין לימוד הלשון בכלל מלות ת"ת, אלא שיש צו עכ"פ חובלת ולכן הוי מלוה דרבנן.

סימן יג. ביאור הענין למה נשמע לגמרי לימוד הלשון מן הש"ס. — כ' הל"ה על המימרא מנעו בניכם מן ההגיון שלא להרגיל במקרא יותר מדי משום שלימוד המקרא גם אותן שיש להם דעות נפסדות לומדים בשביל הלשון, ואפשר שחקק מלמד משלהם ומתוך כך נצק נמשך אחריהם דעות נפסדות. ולפי"ז אפ"ל דבשביל שראו שיכול ללמוד מזה חקלה לכן לא ראו

אין לחלק כך. — וי"ל עוד דמתחלה ה"י החיוב על האצ ללמוד הוא עצמו ולמדו זה מהפסוק ולמדתם אותם ולמדתם א"ס, לכן כתב הספרי לריך ללמוד הלשון. — ובגמ' מיירי אחר התקנה להושיע מלמדים לכן לא ה"י לורך להזכיר עוד לימוד הלשון.

סימן ז. מלשון הרמב"ם צ"ח ת"ת נראה שסובר דהאצות לבנים היו מחוייבין לשכור מלמדים צין לפני התקנה וצין אחר התקנה. ומדברי המהרש"א ש"י א"ה דאמר ר"ש ח"ו שהשתכח תורה מישראל שלדבריו מה שאמרו שאלמלא הוא הייתה משתכחת תורה מישראל משמע דלפני התקנה גם האצ לא ה"י מחוייב להשכיר מלמד לבניו וזה שלא לדעת הרמב"ם. — אמנם מה שהק' המהרש"א על ר"ש דאמר ח"ו שהשתכח וכו' ממ"ש שאלמלא ריב"ג נשתכחה תורה מישראל לכאורה לק"מ דכוונתו לומר דלפי שיש הכעסה בתורה כי לא תשכח וגו' לכן העיר ה' את רוח חכמי הדורות לעשות פעולות שלא תשתכח התורה מישראל.

סימן ח. עכ"פ לדעת הרמב"ם ז"ל דמ"ש שהיתה משתכחת תורה מישראל קאי על מי שאין לו אצ, ובכלל זה הוא גם מי שיש לו אצ אלא שאין לו יכולת לשכור מלמד, או מי שאין לו לב מצין לגדל את צנו לתורה אף שיש סיפק צידו, דמה לי עניית ממון או עניית דעת, וא"כ לולא אותה התקנה שפיר הייתה משתכחת ח"ו תורה מישראל, דבכלל מי שאין לו אצ נכללו גם אותם שיש להם אצ אלא שאין שמים לב לגדל בנייהם לתורה, ונפישן אינון.

סימן ט. ראי' לדבר דבכלל מי שאין לו אצ הם גם צני עניים, דמתחלה הייתה התקנה להושיע מלמדים רק צירושלים לפי ששם הקדושה גדולה וכו' מכיון לבו יותר ליר"ש ולת"ת, ואי נימא דמי שאין לו אצ היינו דוקא יתום א"כ מה הועילו חכמים צחקתם, דאם אין לו אצ מי יעלהו לירושלים, אע"כ דגם צני עניים בכלל שמחתם עוני אינם יכולים לשכור מלמד, אצל עירחא דגופא להביא צנייהם לירושלים מזה ודאי לא ימנעו עצמם ומתם תלך תורה.

סימן י. עכ"פ חזיון שבהמירו חז"ל הרבה מאוד צמלות ת"ת עד שאמרו דכל עיר שאין מושיצין

דאימי' וממילא ידע לדבר בלש"ק, אלא ודאי שלא היו מדברים בלש"ק. — ועוד שברמז"ס כ' דמיונות עזרא נהגו לתרגם לשם מה שהקורא קורא בחור, הרי שהרבה זמן עוד לפני החורבן הארכו לתורגמן, ולמה לא תיקן עזרא שילמדו כולם הלשון ויבין מעמם. — וכן הכוזרי דאשכ"ז דיבר בשתי לשונות, העברית לה"ק והארמית לשון חול, ולכאורה מדוע לא דיבר אשכ"ז תמיד בלש"ק אף עניני חול.

סימן יז. וכתב החת"ס דהקדמונים היו בקיאים בלשונות לע"ז אלא בכונה שצטו בלשונות מפני גזירות י"ח דבר שגזרו על לשונם, ולכאורה מדוע דברו בלשונות לע"ז משוצצים וברי היו יכולים לדבר בלש"ק, הן אחת דהחת"ס כתב בהגהותיו על השו"ע שנהניגו שלא לדבר בלש"ק משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים, ומתיישב לפי"ז שפיר מדוע לא הזכירו חיוז לימוד לה"ק אחר החורבן, אבל עדיין לא העלה ארוכה מדוע לא הורגלו בלש"ק בזמן הבית ואף בימי עזרא. שאז ודאי עקרו כל ע"ז מא"י כדמחוייבנא מדאורייתא. — ועוד מדוע לא נהניגו עכ"פ לדבר בלש"ק בצתי מדרשות, וכי חמור הוא מתורק ותפלה. — גם הרד"ק כ' בהקדמתו לס' המכלול שנשכח לה"ק ולא נמצא אלניו רק מה שנשאב בחי"ך. והרא"ס כ' שנפסדו מאתנו כמה וכמה ספרים אחרים, וחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים ערס שנפסדו, ולריך לבין מדוע באמת הניחו שיצוא לידי שכחה.

סימן יח. ציבור הענין עפ"ד הרמז"ס בפירושו על אבות דלשון העברי אס משתמשים בו למדך פחותה היא נמאס יותר משאר לשונות. ובודאי מזה גדולה ליראי ה' ידיעת לה"ק, אבל כיון שהמכשולות בלשון וצדיבור פה רבים כמה וקרוז להפסד הרבה יותר מלשכר לכן לא ראו לחשוב לימוד לה"ק למזה כי רבים עלולים להכשל בזה ולא אמרה חורבן שלה לחקלה. — וחינו טעמא נמי שברמז"ס מפרש צפי המשנה שלימוד הלשון הוא מזה, שלא בא שמה לפסוק הלכה אלא לפרש המשנה, ולהלכה פסק בם' היד כהש"ס. — ולכן לא דיבר אשכ"ז כל דבריו בלש"ק כדי שלא ילמדו ממנו כל אלו הגרים שנטמעו אח"כ בן האומות.

לחייב ללמוד הלשון. — גם החת"ס כ' הטעם למד הפכו הסדר ללמוד קודם המדרשות ערס שלמדו פשוטי המקראות, כי אם ילמדו בתחלה פשוטי המקראות אזי כשיגיעו לחלק המדרשים תושפיע שיהיה העיקר כבר נחקר בהפקירא ח"ו. — ואפשר דחינו טעמא שחשב בתוספתא לימוד הלשון בסוף אחר לימוד התורה היפך הספרי. — ומה שהקדים בספרי לימוד הלשון הוא כעין מ"ש במלות יצום בראשונה שהיו מתכוונים לשם מזה וכו', והספרי מיירי דורות הראשונים שהיו למדים את הלשון לשם מזה, אבל אח"כ נחמטעו בלצנות ולמדו הלשון לשם נוי ואיכה למישה לדעות נפסדות, לכן לא הזכירו כלל לימוד הלשון בגמרא.

סימן יד. וראוי לשם לב מדוע נמצא לה"ק עוד מקדמת דנא, שברי גם בתלמוד נחצה בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות. ואין לומר שנתחצר בלשון זה כדי שיהא מובן להמון העם, שברי לולא פירושי מפרשי הש"ס והפוסקים הראשונים לא מלאנו ידינו ורגלנו בים התלמוד. וע"כ שלשון ארמי ה' שגור אצל חכמי התלמוד. גם הירושלמי נחצה בלשון ארמי. ויש להחזיק למד לא הרגיעו לדבר בלש"ק, שלדעת הספרי משיתחיל התינוק לדבר לריך ללמדו לה"ק. וגם אמרו בירושלמי המדבר בלש"ק מוצטח לו שהוא בן עוב"ב. — ומכאן נראה שקלים חזיק דגם בזמן בית שני היו רגילין יותר ביונית מצעברית.

סימן טו. קושי' על שו"ע הרב צעל התניא שכתב שצמיחה היו מספרים הרוב בלש"ק, ואדרבה מהכרחיות שהביא משמע לכאורה שלא היו מורגלים בלש"ק. ובגמ' סוטה איתא שילא בן קול בלשון ארמי אף כי בלש"ק הוא מדריגה של נבואה ולא נשמע אלא לחכמי התלמוד וחסידיו הדורות, הרי שגם גדולי הדורות היו מספרים בלשון ארמי. — ואפשר שמתקן התניא בן זמן המשנה לזמן הגמרא. אבל על זמן העושי"ע כתב התניא שאף הח"ח לא היו מדברים בלש"ק, ואמלי ה' חיוז או מזה לדבר בלש"ק ה' לי להעושי"ע להודיענו.

סימן טז. גם ממ"ש בספרי משיתחיל לדבר ארמי ללמדו לה"ק משמע שלא היו רגילים בלש"ק, דאל"כ למד לו ללמדו הלא שותא דינוקא דאב' או

שזה לכאורה נגד המשנה. — אולם נראה שהכריעו כדעת הש"ך דכתב אהא דלא נוהגין ללמד את בנייהם חני"ך דאין סומכין אהא דאמרינן ש"ס צבלי שצולל במקרא ומשנה וש"ס, ומנהגן של ישראל חורה היא. — וכמו כן אפ"ל על מנהגנו דכמו שנשחטה הדין אחר סידור החלמוד שאין חיוז ללמוד מקרא, כש"כ דיוולאין חיוז לימוד משניות בלימוד גמרא. — ולפי"ז אפ"ל דהיינו טעמא נמי שצספרי חשב החיוז ללמוד לה"ק כי אז ה' החיוז ללמוד מקרא ומשנה שהוא בלה"ק, אבל בעת סידור הגמ' שנעשה עיקר הלימוד רק בגמרא שהיא בלשון ארמי שזו אין חיוז ללמוד לה"ק.

סימן בב. וכל אלו הטעמים היו בדורות הקודמים, אבל בדור השפל הזה כאשר מסיתים ומדיחים משתמשים בלה"ק, ק"ו שאין ללמוד לה"ק. — ואף כי הם עירצו מלות ודיוות שאינם לה"ק, מ"מ עדיין נשאר זו קאת מלה"ק כמה שזריך להס"מ להנהיגם עי"ז בדרך שרואין לילך, וע"י הלשון מללחים ברשעם לכבש את כל העולם למינות ר"ל.

סימן בג. וכל הבא אל תוכו יתמה איך לא שמים לב על חומר העון הזה, וכי עדיף הוא מס"ת שכתבו מין שזריך לשרפו עם האזכרות כדי שלא להניח שם לאפיקורסים אף שנכתב דבין ולא חידש בו המין אות אחד, ומכש"כ לשונם הטמא שחברו מינים וסחם מחשבת מין למינות, ואעפ"כ ישנם שומרי תומ"ל המשתמשים באותו הלשון.

סימן בד. וכתב הרבנו צחי על השינויים שעושין בלשון שלא ימלט או יחרס הכונה או יבוא לידי כפירה כי הנקודות מניעות האותיות כמו שהנשמה מניעה את הגוף. — ומ"ש ההפלאה בענין ברכת כהנים דאף שהלשון משובש מותר לישא את כפיו, אינו דומה למ"ש הרבנו צחוי, וע"ז נאמר ודגלו עלי אהבה ואונם רחמנא פטרי, אבל המשנה צמודי יש בזה כפירה גמורה ר"ל. — וכן עשו האפיקורסים שבימינו ששינו את מבעא האותיות מאשכנזית לספרדית לשנות הנקודות המנהיגות האותיות שזה הוא כפירה.

סימן בה. ואיתא בגמרא ברכות אל ישאל אדם לרכיו בלשון ארמי וכ' הרא"ש דדוקא בלי ארמי קאמר

סימן יט. ואיתא בזוה"ק גבי דור הפלגה שכל הלחמא אנשי דור הפלגה ה' צבצול שדיצרו בלה"ק, וכיון שנתבלבלו לשונם לא הלליתו במעשיכם. ולכאורה ברצו נסים ועשו שמח כדאיתא צח"ל שנוכחו כל הארצות בראש הכרים וכאז"ל בולעת אנשי מקומה, ולמה הוצרך עוד לנס זה. ועוד דכתב פרע רק ענין זה הבה נרבה ונבלה שם שפתם יותר מכל הנסים. — ולהכ"ל יוצן שכל עיקר הבלתחם ה' ע"י הלשון, וכל זמן שהיו מחזיקים לדבר עוד בלה"ק היו מללחים ברשעם, כי הבא לטמא פותחין לו לכן בלבל שפתם. וא"ל אחר שראה גודל האסון בסיבת הלשון לא דיבר בלה"ק כדי שלא ימשיכו אחריו צנ"א, ולא דיבר בלה"ק רק דברים שצדקושה. כי ה' דאמרינן צתפילין דאף שמאור ללוצבן כל היום מ"מ לא החזיקו בה מפני הרמאות. — ומכ"ט נמי לא הנהיגו לדבר בלה"ק בכל הדורות לפי שראו בזה קדשם קלקול בדורות, ולכן לא ראו עוד לנכון להטיל חיוז ללמוד לה"ק.

סימן ב. ולישנא דתמוח איתא צירושלמי סנהדרין גבי דיני מסית ומדיח, מסית מדבר בלה"ק, מדיח מדבר בלשון הדיוט. ומכ נפ"מ להשמיטנו זאת. ובמה"פ כ' שהמדיח לרבים מדבר בלשון הדיוט כדי שכולם יבינו, ולמד זה מקרא. ולכאורה למד נכתב בחורה דבר המורה שרבים מישאל לא יבינו לה"ק. ולהכ"ל יוחא, דלפי שראו קלקול העלול ללמוד ע"י לה"ק לכן לא ה' ראון הצב"ה שידברו כולם בלה"ק. — ומיושצ נמי מה שחמור לכאורה למד חמור המסית ליחיד מהמסית לרבים. והלח"מ כתב הטעם שהרבים אינם מתפתים מהרב, אולם עדיין ז"ע דבין הרבים ימלא עכ"פ אחד שיתפתה מדבריו. ואפשר משום דברבים שכיח יותר שיכ' אחיח לוחם ציניהם נגד דברי ההסתה. — חמנס להכ"ל מוכן שפיר העטם, דכיון שהמסית ליחיד מדבר בלה"ק לכן חטאו חמור יותר, כי בזה הלשון מללח יותר להסית ולכדית.

סימן בא. עוד יש להעיר דכנה צימי הש"ס ה' המנהג ללמוד קודם כל המקרא ואח"כ כל המשניות ואח"כ גמרא. והמהר"ל מפראג התמרמר מאוד למד אין עושין כסדר הזה. וכבר נתפשט המנהג ללמוד גמרא אף פרס שלמדו כל המקרא, וטעמא צ"י

דאף שהנצואה לא נכתבה אצל הלשונות ונחצו בספרים וחכמי המשנה קצלו בלשונות הללו מפי רואה אותן הספרים. והחכמים כתבו רק בלשון אס אפילו בעלי לה"ק יקראו להן שמות איננו לה"ק, אצל באמת לא עשו כן אלא כתבו מה שתיבה קצלה בידם. — ובעיני כ' השלה"ק באריכות ודאחותיות של לה"ק משתלשלים ממרכבה העליונה וכאשר מזכיר אות מן האותיות יתחוו נורות קדושות ויתקשרו בשורש האצילות וכיון שמשלשל ממרכבה העליונה ע"כ הוא כדברי החכמים שרק מה שהקב"ה דיבר בו הוא לה"ק, כי מי יוכל לידע מהנעשה במרכבה העליונה זולת השי"ת לבדו. — אצל מ"מ גם הלשון שצדו חכמים יש בו קדושה כי ממקום קדוש יכלו ורוח"ק הופיע בצית מדרשם, אצל לשונות שצדו המינים פגול הוא לא יראה עמא עמא יקרא ואסור לערש קודש בחול.

סימן כז. נוסף על כל הנ"ל הנה גזרו חקפיו לארעא ישראל חרם חמור על כל הלומדים שם לשונות אחרות אף לשון המדינה, וגזרו אומר שאין כח ביד שום ציד שיש צעולם עד ביאת המשיח לבעול החרם הזה, ומכש"כ לשונם העמא הזה שאסור בהחלט אף בחו"ל. — אולם פטר אחד גרוע לשון זה בחו"ל מצא"י, כי צא"י חושבים שצריך להם לפרנסתם ולכל נרכיהם והיו אלסם כעין ע"ז של כסף וזהב שיש בה שוב כסף, אצל בחו"ל שלא נצרך כלל לשונם ואין בה חושלת הוי כעין ע"ז של עץ ואבן שאין לך בה הנאה כלום רק נתינת כבוד וגדולה לדרכי המינות, ולכן בענין זה עונשו חמור, כדאיחא במנחות משל למלך וכי' איחא מהם עונשו מרובה, זה שלא הביא אף חותם של עיט. — וכבר נתבאר דאף קריאת עשרת הדברות בעלי מפני תרעומת המינין וק"ו ענין זה שפער במלואו בודאי יש לחוש עובא ושאיני מינות דמשכא.

סימן 5. וכל הנ"ל הוא בענין לימוד לה"ק לבנים, אצל הבנות נחמטעו גם לדעת הספרי, ובפרט לדעת החוספתא דלימוד הלשון הוא בשביל תורה דאין הבנות בכלל לימוד תורה. — ובגמ' פליגי בן עזאי ור"א, דצ"ע סבר חייז אדם ללמד בתו תורה ור"א סבר כל המלמד בתו תורה כאילו מלמד חופלות,

שמגוה הוא אצל מלאה"ש, והמעני וי"ע כ' העטם לפי שהוא קרוב ללה"ק לכן הוא מגוה צעיוהס. — הרי שגם לשון ארמי אף שהוא צרוב"ק כיון שמעורב בו לה"ק צעיוהס הרי הוא מגוה צעיוהס, וא"כ כש"כ מה שערבו המינים והאפיקורסים בלה"ק שהוא גרוע באפס דרגות מלשונות העמים.

סימן כו. ואף צלי שינויים בהלשון אלא שהנהיגו מבעא הספרדית להאשכנזים כיון שנקבע ע"י מינים וכופרים אסור ופיגול הוא. כאשר ראינו צו"ת אהל יעקב למהר"י ששפוטע שהשיב לשאליו אס להחזיק במנהג הש"ץ לצרך ברכת כהנים בכל שבת, והאריך דאף שחושלת רבה יש בדבר אף כיון שנעשה מנהג זה ע"י אדם רשע צריך לבעולו כדי להשפיע מאגוש זכר החטאים נפשותם מכשילי הרצים. — וק"ו צ"ב של ק"ו צעיוהס הבנה מאשכנזית לספרדית דודאי שאסור להחזיק במנהגייהם ולהרחיק מהם במעטוי קשת. — וזה גרוע הרבה מס"ת שכתבו מין, ובדאי שגרוע באפס דרגות מלשונות העמים שנעשו עכ"פ ע"י מלאכים שרי מעלה כדאיחא צפרקי דר"א.

סימן כז. והמינים והאפיקורסים גרועים המה עוד מן הע"ר, שהרי כתב הרשב"א על מי שאמר דברי מינות, שאינו אפילו מחרשו של עשו וישמעאל רק מאותן שדין וליקן שגולדו מחור וחדה"ר, וקללו בקללות נמריות. — ואינו מוכן לכאורה שהרי אנו רואים שגולדו אצל צנ"ח. ונ"ל כוונת עפמ"ש המקובלים דאפשר שתחלף הנשמה בנשמת עכו"ם או עזר, וכמו כן אפ"ל שנשמת המינים מתחלפים בשדין ורוחין אף שנשאר בגופם וצללם. מה אפשר לראות גודל שפלותם ופחיתותם, וכל המתחבר עמם או לומד לשונם העמא מתדבק בעומאחם.

סימן כח. ובחכ"ס עה"ת שנדפס לאחרונה העלה שאין נקרא לה"ק אלא מה שכתוב בחני"ך שנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו, ולכאורה בדברי הרד"ק והרא"ם מבוחר שגם לשונות המשנה הם בלשון המקרא עמם לפי שהם ראו בספרים הראשונים ערם שנפסדו. — ואפ"ל עפ"מ דאיחא בגמ' מגילה דנצואה שהולכה לדורות נכתבה ושלא הולכה לא נכתבה, ולפי"ז אפ"ל

מוחר לכתחילה; דרך הכנה והתחכמות אסור לכתחילה חלף שאינו כמלמד חתולות; חושבנ"פ אסור לגמרי; ופסקי דינים השייכים לה מחויבות הנשים ללמוד. וזכר זה הוא גם דברי מוסר ותיקון המדות. — גם מחלק שם ב' חסידים דהאיש מניח ללמוד בלח"ק והנשים בכל לשון, ומוכן החילוק לפי שהנשים נריכים ללמוד מקורי הדינים לכן נריכים ללמוד בלח"ק. — ואולי גם מטעם זה לא הורגלו לדבר בלח"ק כי אז גם הנשים היו יודעות לח"ק והיו יכולין ללמוד מה שאסרו חז"ל.

סימן ד. ולפי הנ"ל דלריכב ללמוד הדינים השייכים לה לח"ק יש לה ללמוד גם זאת לדעת שזכות חולה וא"כ איך הוכיח מה ד"ע דחייבת ללמוד חורה בלא ידיעה זו שזכות חולה תלמוד עם הדינים השייכים לה. — ולדעת רש"י סובר ד"ע שזריכה ללמוד מקור הדין למה זכות חולה, ומניין לו לד"ע זאת, ואולי די ללמוד עמה ידיעה זו בפתחא.

סימן דה. יבואר דעת ד"ע דכנה בלימוד פסקי הלכות גרידא בלי לימוד מקור דברשות עי"ז איך עדיין ידיעה ברורה כמו שהעלו הפוסקים. ואמרו חז"ל התנאים מצלי עולם שמורין הלכה מתוך משנתן. וכי המהרש"א דהמורין מתוך השו"ע בלי ידיעת מקור הדין בתלמוד הן בכלל מצלי עולם. וכ"ז ה"י בימיו, אבל אחר שנתבאר השו"ע ע"י נוסחי כליו אפשר לבין אל ההלכה ע"י לימוד השו"ע וכו", אמנם עדיף ללמוד עם מקור דברי התלמוד.

סימן לו. ובשו"ע הרב ה' ת"ח העלה דמאות ת"ח תרתי אית בה, מלות והגות ומאות ידיעת התורה לידע כל ההלכות על צוריו. — ולא כאותן המבטלים כל ימיהם בספרות כרסיות באופן שא"ל לבוא בזה ליד ביורור הוראה, ומכפנין לח"ק דברי אלקים חיים. אבל צריך ללמוד השו"ע עם הנו"כ המאירים עינים.

סימן לז. וא"כ הנשים שלומדין רק פסקי ההלכות אין להם הכנה בראוי, חס מותר אף לדעת ר"א. וגבי השקאה סוטה ס"ל לד"ע, כיון שהקפידה התורה שיתבאר האמת תיכף לכן הוצרך ללמוד לימוד גמור עם דברשות ומקורם. חס ש"י רש"י ז"ל דלכ"ע

והרמב"ם פסק כר"א. ובצרכי נדחק לישב למד פסק כר"א. — אמנם באמת א"ל לומר שהכריע כר"א נגד ד"ע, דכ"ע כתב הטעם בשביל השקאה סוטה שאם תשתה חדע שכחות חולה, וא"כ עשוי שצטלו השקאה סוטה שפיר מלי סבר ד"ע כר"א. — עי"ל ולכאורה קשה על ד"ע האין פסק ד"ע דחייב ללמוד את צחו חורה בלא אף כח ציד חכמים לגזור נגד המפורש בחורה, ובחורה כ' בניכם ולא בנותיכם, ועכ"ל דכונה ד"ע ללמוד רק פרשת סוטה דבזה לא מיעקר הקרא דבניכם ולא בנותיכם, נמלא לפי"ז דבשאר לימודים גם ד"ע מודה שאין ללמוד, אבל בזה"ז אין השקאה סוטה אין ללמוד כלל.

סימן לא. חלף דבאמת הא לא קשיא האין פסק ד"ע דחייב ללמוד חורה בפיך המבואר בחורה בניכם ולא בנותיכם, דברי כ' החת"ם לפנין ריבית גוי שאסרו חז"ל אף שכתוב להדיא לגכרי חשך, ולא אסרו ריבית עכו"ם אטו ריבית ישראל חלף משום בלאו ולא תלמד לעשות כהעצות הגוים, וא"כ גם מה שאמר ד"ע שחייב ללמוד את צחו חורה לאו בשביל מלות ת"ח הוא דחייב חלף משום גדר עריות שלא תקל בהשקאה סוטה. — ונראה דכונה ד"ע הוא לומר שהשכל מחייב ללמוד את צחו חורה אף שפסורה ממאות ת"ח מ"מ השכל מחייב ללמוד חורה משום גדר הקדושה, אבל אין כוונתו שחייבת מלך גזירת חכמים.

סימן לב. ולפי"ז הו אין צורך נמי לדחוק דכ"ע אמר רק על פ' סוטה, דמלבד שלשונו לא מוכח כן שהרי כתב סתם ללמוד חורה גם מדברי כירושלמי מוכח דכונה ד"ע ללמוד כל חורה. ועוד דאף לדין דלא קיי"ל כד"ע מ"מ פסקין דחייבת ללמוד הדינים השייכים לה, כמבואר ב' חסידים שאם לא חדע במלות איך תוכל להכיר במלות, וא"כ א"ל לומר דכונה ד"ע הוא רק על פרשת סוטה.

סימן לג. מלשון ב' חסידים נראה דחורה שכתב אסור לכתחילה ללמוד. וכוט"ז מחלק דפשוטי הדברים מותר אפילו לכתחילה, אבל לימוד פירושי התורה דרך הכנה אסור לכתחילה. — ולפי"ז ישנם ד' חילוקים: חושב"כ בדרך קריאה ופשוטי הדברים

יראה רק לעינים מ"מ מאי דאפשר צבי למועבד, וע"ז סמך ר"ג. וחבריו פליגי עליו וסברי דיש ללמוד תורה עם כל אדם שיש לו חזקת כשרות, חוץ ממי שידוע בו שאינו הגון. — אבל כל פלוגתא הוא בצנים שמוטל עליהם מלות ח"ת, אבל בנות שהתורה פוטרן מת"ת ויש לחוש יותר שיוציאו דברי תורה לדברי הבאי אסור לכו"ע אם אין תוכה כברה. — והפלוגתא בין ר"א וצ"ע היא בקים לי בגוה, לדעת ר"א אף בקים לי בגוה שתוכה כברה אסור, וצ"ע חולק עליו. — ולפ"ז בזמנינו דלא קיי"ל קים לי בגוי, פשיטא דאסור ללמוד תורה לנשים.

סימן מא. ביאור הדינים מה שאריך והחיוז ללמוד עם הנשים לדעת המלות שאיזה"ג והאיסורין. — בתשובת מהרי"ל העלה דאסור ללמוד לנשים וכו' כמלמדה תיפלות, ודיני המלות ילמדו עפ"י הקבלה. אבל צם' חסידים מבואר שחייב ללמדה כל הדינים השייכים לה, דמ"ש כמלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תיפלות וכו' רק בלימוד עומק תלמוד ועעמי המלות. — מה שיש לפתל בדברי מהרי"ל שכתב דבימי חזקי' ידעו תינוק ותינוקות בעומאה וטברה עפ"י קבלת האבות. דבאמת מנין לנו שלא כ"י אז התגברות השכל כ"כ שאף תינוק ותינוקת יכלו לקלוט דיני עומאה וטברה, דברי אף לחי' של מהרי"ל עדיין יפלא איך יכלו תינוק ותינוקות לקלוט במוחם דיני עומאה וטברה אף עפ"י הקבלה. — גם מהרש"א נחשבט בזה וכו' לחלק דאיש ואשה היו בקיאים בכל ההלכות ותינוק ותינוקות רק דיני עומאה וטברה שזה כ"י בתמידות, אולם מלשון בגמ' לא מוכח לחלק.

סימן מב. יבואר דאפ"ל שאין שום פלוגתא למעשה בין מהרי"ל וכו' חסידים, דהנה עיקר האיסור ללמד בתו תורה הוא על הידיעה שנכנס בלבה שזה מזיק לה כמ"ש כיון שנכנס חכמה בלבו נכנס בו ערמומית, ולפ"ז אין נפ"מ מאיזה נד צא לה הידיעה אם ע"י לימוד או מקבלת אבי, ומהרי"ל הביא ראיה מדורו של חזקי' דקבלת האבות מותר, ולא אסור אלא לימוד הבנת המקורות. — ובדורו של חזקי' שבי' מלא תורה סגי בקבלת האבות, אבל בדור האחרון נשתנה המצב לגרעיותא ולא סגי בקבלת האבות והאמחות

לריבה ללמוד הדרשות ומקורס צדיעה ברורה. — ולפ"ז עכשיו דאין צדיקה סוטה אף לדעת צ"ע אין חיוז ללמד את בתו תורה. — ולפי מה שנבאר דגם לדעת צ"ע אין החיוז ללמדה תורה אין להקשות לפ"ז דא"כ למה כתב הב"י דהטור פסק כר"א אם גם צ"ע מודה דאין חיוז עכשיו ללמדה תורה, דשפיר פסק הטור כר"א בזה דאמר דהוי כמלמדה תיפלות, משא"כ צ"ע לא ס"ל דהוי כמלמדה תיפלות.

סימן נא. עוד מעטם אחר אין ללמד את בתו תורה, דברי אסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון. וגם צמי שאין תוכו כבדו אסור, והפלוגתא הוא בתם שאין יודעין בו מה הוא. — ואף כי בשאר איסורין שבתורה סמכין לחזקת כשרות, מ"מ גבי לימוד התורה החמיר ר"ג ואמר כל תלמיד שאין תוכו כבדו אל יכנס לביה"מ והאריך בחינה גם על פנימיות לבו של התלמיד.

סימן נב. להבין טעמו של ר"ג שהחמיר כ"כ בזה נראה משום דמדה לי ללימוד התורה לנשים שאמרו בירושלמי ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים אף שיש לכן חזקת כשרות, דיותר נריך להחמיר בלימוד התורה ולירד לסוף דעתם כי המכשול של תלמידים שאינם מוכנים גדול הוא, כמו שהאריך הרמב"ם ז"ל וכתב שהם המחרצין את העולם והמכבין נרה של תורה. — וכן איחא צב"ר כל פיראה שאינה מן הגדולים אינה פיראה וכו'. — ולא מחזקין בחזקת כשרות אלא צענין שלא להכשיל אחרים באיסור במיד ובשאל נפש, אבל ענין תוכו כבדו זה תלוי בשלימות המדות. — והחובת הלבבות האריך בשער הפרישות דגם ברוב אנשי התורה מתגבר ירם להטות לבבם מדרך האמת, וחי' שאין מדותיו מתקנים ואין תוכו כבדו הוא מזיק מאוד לדורו. ולכן החמיר מאוד ר"ג שאל יכנס רק מי שהוא תוכו כבדו. — ואחז"ל הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים, וכו' הפרישה בעטם דכמו הזורק אבן למרקולים אף שמכוין לבנות בע"ז מ"מ עבירה היא בידו, כן גם בלומד לתלמוד שאינו הגון אף שכונתו למנוח עבירה היא בידו.

סימן נג. גם יש הרבה בחינות צענין תוכו כבדו דמנינו לפעמים שסמכו על דעתם אף שהאדם

חיוב, והאיד תאמר ולונו, וע"כ שהאגור סובר שתוכל לומר ולונו גם על מה שפטורות, אלא שאין צד איסור.

סימן מז. הגר"א ז"ל הכריע בדעת החוס' דנשים מזכרות על מ"ע שהז"ג, ודחה דברי המג"א שס' האגור דהאיד תאמר ולונו כיון שמיטע הקרא בניכס ולא בנוחיתם. — וצריך להבין לפי"ז איך פסק בהתוס' דמזכרות על כל מ"ע שהז"ג, דאיד תוכל לומר ולונו דהא פטורות לגמרי.

סימן מז. ובמכות היעצ"ן ז"ל כ' ליישב למה אין להביא ראיה מכך דאשכ עולה למנין ז', ולדבריו לא צריכין לדחוק כישוד החוס'. אלא שאין בחירותו שום חידוש. — אולם אינו מוכן מש"כ דנשים חייבין בחושבנ"פ, דהינה שאין צד איסורא אבל גם חייבא לית צד. ואולי כוונתו על הדינים השייכין צדו שזה מחויבין לדעת. — וחומר האיסור ללמוד עם נשים מה שאסרו חז"ל נוכל ללמוד ממה שאמר ר"א ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, וע"כ שראו צד החק גדול, ואין צד שום אדם לבעל דיבור מדבריהם.

סימן מח. ויש חולים בזקי סרוקי בהפץ חיים ז"ל כאילו התיר ללמוד בזמנינו עם הנשים מה שאסרו חז"ל, וזה הולאה שם רע על אותו דין, כי לא התיר מעולם מה שאסור מדינא, אלא מה שנהגו שלא ללמוד עם הנשים כלל רק סמכו על קבלת האבות, וע"ז כתב דזמנינו שנתרופף הקבלה מותר ללמוד דהא אינו אסור מצד הדין, וגם דייק לכתוב ללמוד חומש, ולא פירש"י ודרשות חז"ל שזה אסור.

סימן ממו. משלחן הכ"ח בליקוטי הלכות שנו משמע דאין לאשה ללמוד רק הדינים השייכים לה, אולם ממשמעות הפוסקים משמע דחייבות ללמוד כל הדינים שמחויבות הנשים כאלוהים, וכן הוא משמעות לשון הרמ"א.

סימן נ. צריך להשיג צעין פקודה על חינוך בנות ובפרט להרחיק מספרים חילוניים שהוא שורש כל אבות מיקין ומעיל ארס צנפנש וכל צדי לא ישובין. — ומועל על האבות ומנהלי צדי הספר להשיג בהשגחה מעולה להעמיד זרע צדוקי כ"י.

שעפ"י רוב גם הם אינם בקיאים בהלכות, ולכן לעת כזאת יש צורך לחנך בנות באחד חינוך כשר.

סימן מג. גם מהשגחה מהר"ל עלמו משמע שחלו במצב הדור, וכתב על דורו שצריכות לידע עכ"פ האסור והמותר אלא שגוי לה בקבלת האבות. — ואולי חשש מהר"ל ללמד לבנות אף המותר מחשש שלא תמשוך ללמוד האסור. — מ"מ זה צדו שמוכרחות לידע האסור והמותר וצדורינו לא סגי בקבלת האבות כאשר נתבאר, שהרי גם הם צריכין לאותו דבר. — ולדינא פסק הרמ"א דחייבת האשה ללמוד דינים השייכים לה, וזהו כדברי הס"ח וצני ישראל יולאין ביד רמ"א.

סימן מד. והצ"י בא"ח כ' שס' האגור דנשים מזכרות ברכה"ת, דלא אמרו דמלמד חתולות אלא בחושבנ"פ, ותמך יסודתו על הסמ"ג, אולם גם פוסקים אחרים ס"ל כן. — ולדעת הר"י בחוס' ר"ה דנשים מזכרות על מ"ע שהז"ג מדעולין למנין שבעה לבאורה משמע דס"ל שהנשים אין חייבות ללמוד הדינים השייכים להן ודלא כהסמ"ג. — ואולי י"ל דעת הר"י דסובר דמה שמחויבין ללמוד הדינים שלהן אינו בשביל ת"ת אלא בשביל קיום המצות, כמו שנתבאר לעיל צענין סברה החת"ס אלא ריבית, ולכן דייק לה"י דמזכרות על מ"ע שהז"ג.

סימן מה. גם הצרכי יוסף הקשה לפי מה דאמרין דצריכות הנשים ללמוד הדינים השייכים צדו א"כ מאי פריך הגמ' גבי אסכרה נשים יוכיחו הלא גם הם חייבים בדינים דידכו. — ור"כ לתרץ דאי בקיאי צדס חו אין חיוב עליהם ללמוד. — ולא הרווחנו צד כלום דעדיין צריכה ללמוד עד שחדע ועל זמן זה יש מליאות אלא עון ציעול חורב. — ונראה דכוונתו שאין החיוב עליהם מצד ת"ת אלא מצד קיום המצות. — ואף שהצ"י הכריע דנשים אין מזכרות על מצות שהז"ג מ"מ העתיק דברי האגור דמזכרות ברכה"ת, וע"כ דס"ל דבחורב יש חלק שמחויבות צד הנשים ואינו דומה לשאר מ"ע שהז"ג שפטורות לגמרי. — ומ"ע האגור דבחושבנ"פ לא הוי כמלמד חתולות אף אם נימא דמותר לכתחילה, אבל פשיטא דאין צד

מפתח

תורה

בראשית

ה, ג, ויולד בדמותו כצלמו, מאמר ג.
סימן כז, עמוד תל.

נח

ו, ית, והקימתי את בריתי אתך, מאמר
ב, סימן מה, עמוד רמו.
ט, כה, ויאמר ארור כנען, מאמר ב,
סימן מג, עמוד רמד.
ט, כז, יפת אלקים ליפת, מאמר א,
סימן יב, עמוד לב.
יא, א, שפה אחת ודברים אחדים, מאמר
ב, סימן נג, עמוד רנג.
יא, ז, הבה גרדה ונבלה שם שפתם,
מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

לך

יב, י, וירד אברם מצרימה, מאמר ב,
סימן יח, עמוד רטו.
יב, ה, ויצאו ללכת ארצה כנען, מאמר
ב, סימן כבד, עמוד שלה.
יב, טו, ולאברם היטיב בעבורה, מאמר
ב, סימן קו, עמוד שיב.
יד, יג, ויגד לאברם העברי, מאמר ג,
סימן טז, עמוד תכ.
טו, יא, וישב אותם אברם, הקדמה
עמוד יח.
טו, יג, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך,
מאמר א, סימן עט, עמוד זה.
טו, יד, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול,
מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב.
טו, יז, ויהי השמש באה ועלטה, מאמר
ב, סימן קיג, עמוד שיה.

וירא

יח, כז, אם אמצא בסדום וגר ונשאתי
לכל המקום בעבורם, הקדמה עמוד טו.
יט, ה, ונודעה אותם, מאמר ב, סימן
לו, עמוד רלו.
כא, יט, ויפקח אלקים את עיניה, מאמר
ב, סימן קכא, עמוד שכט.

כב, יב, אל תשלח ידך אל הנער, מאמר
ב, סימן קיג, עמוד שיט.

תולדות

כז, כב, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו
בארץ, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע.

וישלח

לב, ט, והיה המחנה הנשאר לפליטה,
מאמר א, סימן קיא, עמוד ככג.
לה, כב, וישכב את בלהה, מאמר א,
סימן קלא, עמוד קלו.

ויגש

מו, ד, אנכי ארד עמך מצרימה, מאמר
א, סימן סד, עמוד ט.
מו, לט, ויעל לקראת אביו גושנה, מאמר
ב, סימן קכט, עמוד שמ.

ויחי

מט, יא, אוסרי לגפן עירה, הקדמה
עמוד יח.

שמות

ב, א, וילך איש מבית לוי, מאמר ב,
סימן כא, עמוד ריח.
ב, כא, ויאל משה לשבת את האיש,
הקדמה עמוד יז.
ב, כג, ויאנחו בני ישראל מן העבודה,
מאמר א, סימן עט, עמוד צח.
ו, א, כי ביד חזקה ישלחם, מאמר א,
סימן טז, עמוד לה.

וירא

ו, כ, ויקח עמרם את יוכבד דודתו,
מאמר ב, סימן כא, עמוד ריח.
יא, ה, וירדו כל עבדיך אלה אלי, מאמר
א, סימן טז, עמוד לה.

בא

יב, ו, והי לכם למשמרת, הקדמה ע' ת.
יב, לו, ויגצלו את מצרים, מאמר א,
סימן יט, ע' לו. מאמר ב, סי' קי, ע' שטז.
יב, לח, וגם ערב רב עלה אתם, מאמר
ג, סימן כז, עמוד תל.

יב, לט, ולא יכלו להתהמהמה, הקדמה
עמוד יח.

בשלח

טו, כז, אם שמוע תשמע בקול ה',
מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

יתרו

יח, כא, אנשי חיל, ורש"י שם, מאמר
א, סימן קנט, עמוד קנו.
כ, ב, אנכי ה' אשר הוצאתיך, מאמר
א, סימן מה, עמוד נט.
כ, ז, לא תשא, הקדמה עמוד ה.

משפטים

כא, לג, ולא יכסנו, מאמר ב, סימן ה,
עמוד רב.
כב, כז, ונשיא בעמך לא תאור, מאמר
א, סימן קלב, עמוד קלח.
כג, ב, אחרי רבים להטות, מאמר א,
סימן קנד, עמוד קנו.
כג, דה, כי תפגע, כי תראה, מאמר
ב, סימן עג, עמוד רעב.
כג, ז, ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא
אצדיק רשע, מאמר א, סימן מ, עמוד נב.
כג, ח, ושוחד לא תקח כי השוחד יעור
עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, הקדמה
עמוד טז. מאמר א, סימן קמה, עמוד קמח.
סימן קעג, עמוד קסו.
כג, כט, לא אגרשנו מפניך שנה אחת,
מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.
כג, לג, לא ישבו בארצך פן יחטיאו
אותך, לי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח.
סימן ג, עמוד רנא.

כי תשא

לא, יג, אך את שבתותי תשמרו, מאמר
א, סימן סד, עמוד עט.
לב, א, כי זה משה האיש, מאמר א,
סימן מז, עמוד סא.
לב, יא, למה ה' יחרה אפך בעמך,
מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

בהעלותך

ט, וביום הקים את המשכן, מאמר
א, סימן סד, עמוד עח.
ט, כג, על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו,
מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.
יא, טז, והתייצבו שם עמך, מאמר א,
סימן קג, עמוד קנא.

שלח

יג, ג, וישלח אותם משה, מאמר א,
סימן ו, עמוד רב.
יג, כג, ואשכול ענבים אחד, מאמר א,
סימן סו, עמוד פכ.
יג, כח, אפס כי עז העם היושב בארץ,
מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.
יג, ק, עלה נעלה, מאמר ב, סימן ו,
עמוד רב.
יג, לב, ארץ אוכלת יושבי, מאמר ב,
סימן מ, עמוד רמא.
יד, דט, טובה הארץ מאוד מאוד וגרי
אך בה' אל תמרדו, מאמר ב, סימן קלג,
עמוד שמו.
יד, ט, סר צלם מעליהם, מאמר ב,
סימן קלא, עמוד שמג.

יד, כא, חי אני וימלא כבודי את כל
הארץ, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטז.
יד, כג, וכל גנאצי לא יראוה, מאמר ב,
סימן ו, עמוד רג.

יד, מא, למה זה אתם עוברים את פי ה',
מאמר ב, סימן קיז, עמוד שכא.

טו, כד, והיה אם מעיני העדה נעשתה
לשגגה, מאמר א, סימן קמט, עמוד קג.
טו, לא, כי דבר ה' בזה, מאמר ב,
סימן קכו, עמוד שלח.

טו, לט, וראיתם אותו וזכרתם את כל
מצות ד', מאמר ב, סימן לז, עמוד רלז.
טו, מ, והייתם קדושים לאלהיכם, מאמר
ב, סימן סט, עמוד רסז.

קרח

טו, טז, אל תפן אל מנחתם, מאמר ב,
סימן נג, עמוד רנג.
יז, ג, כי הקריבוים לפני ה' ויקדשו,
מאמר ב, סימן עא, עמוד ער.
יז, ה, ולא יהיה כקרח וכעדתו, מאמר
ב, סימן נג, עמוד רנג.

יט, יז, ולא תשא עליו חטא, מאמר
א, סימן נג, עמוד רנג.

יט, כה, וכי תבואו אל הארץ, מאמר
ב, סימן קכה, עמוד שלה.
כ, ה, ושמתי אני את פני באיש ההוא
ובמשפחתו, מאמר א, סימן קמ, עמוד
קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

אמור

כב, ג, ונכרתה הנפש ההיא, מאמר ב,
סימן כו, עמוד רכה.

בהר

כה, כה, כי ימוך אחיך, מאמר א, סימן
יט, עמוד לז. מאמר ב, סי' קי, עמוד שטז.
כה, לא, גאולה תהי' לו, מאמר ב,
סימן עא, עמוד רסח.
כה, לח, להיות לכם לאלקים, מאמר ב,
סימן כה, עמוד רכו.
כה, מה, מבני החושבים הגרים עמכם
מהם תקנו עבד ואמה, מאמר ב, סימן
לב, עמוד רלא.

כו, ב, את שבתותי תשמורו ומקדשי
תיראו, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

בחקותי

כו, לב, והשימותי אני את הארץ, מאמר
ב, סימן קלח, עמוד שוב.
כו, לג, ואתכם אזרה בגוים, מאמר א,
סימן יז, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי,
עמוד שיז.

כו, לד, אז תרצה הארץ את שבתותי,
מאמר ב, סימן קמח, עמוד שסא.
כו, לו, וכשלו איש באחיו, מאמר ב,
סימן קלו, עמוד שנ.

כו, מב, והארץ אזכור, מאמר ב, סימן
עא, עמוד ער.

כו, מג, והארץ תעזב, מאמר ב, סימן
מג, עמוד רמד.

נשא

ה, ב, צו את בניי וישלחו מן המחנה,
מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.
ו, א, ויהי ביום כלת משה, מאמר א,
סימן סד, עמוד עח.
ז, פט, וישמע את הקול מדבר אליו,
מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

לב, יז, קול מלחמה במתנה, הקדמה
עמוד טו.

לב, כז, שימו איש חרבו, מאמר א,
סימן קעו, עמוד קסט.

לב, ל, אתם חטאתם חטאה גדולה, מאמר
א, סימן קעו, עמוד קסט.

לב, לה, ויגוף ד' את העם על אשר עשו
את העגל, הקדמה עמוד ו.

לו, טו, וקרא לך ואכלת מזבחך, מאמר
ב, סימן כז, עמוד רכו.

פקודי

מ, יח, ויקם משה את המשכן, מאמר
ב, סימן עא, עמוד ער.

ויקרא

א, יז, לא יבדיל, מאמר ב, סי' ה, ע' רב.
ד, כב, אשר נשיא יחטא, מאמר א,
סימן קג, עמוד קנב. סימן קנב, עמוד קנד.
ה, א, ושמעה קול אלה, מאמר א, סימן
קטו, עמוד קכו.

שמיני

ט, ו, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו,
מאמר ב, סימן קמה, עמוד שנט.

תזריע

יב, ג, ביום השמיני ימול, מאמר ג,
סימן ל, עמוד תלד.
יג, כולו הפך לבן טהור הוא,
מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.

אחרי

יח, ג, כמעשה ארץ מצרים אשר אני
מביא אתכם שמה, מאמר ב, סימן קלא,
עמוד שמג.

יח, כה, ותקיא הארץ את יושבי, מאמר
ב, סי' קכו, עמוד שלו. סי' קל, עמוד שמא.
יח, כח, ולא תקיא הארץ אתכם, מאמר
א, סימן קב, עמוד קיג. מאמר ב, סימן
מג, עמוד רמד. סימן קל עמוד שמא.

קדושים

יט, יב, ולא תשבועו בשמי לשקר,
הקדמה עמוד ה.

יט, יד, ולפני עור לא תתן מכשול,
מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה.

יט, יז, הוכח תוכיח, מאמר א, סימן
קעה, עמוד קעא.

חקת

יט, כ, זאת התורה אדם כי ימות באהל, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז.

בלק

כב, כ, קום לך אתם, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכו.

כג, ה, וישם ה' דבר בפי בלעם, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט.

כד, כט, לא איש אל ויכוזב, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט.

כה, ה, מה טובו אהליך יעקב, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט.

כז, ו, יול מים מדליו, מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.

כח, א, וישב ישראל בשטים, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט.

כח, ו, והמה בוכים פתח האהל, מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו.

מנחם

כז, כא, ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא.

מדות

ל, ג, לא יחל דברו, מאמר ב, סי' עה, עמוד רעד.

ל, יג, אישה הפרם וז' יסלח לה, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

מסעי

לג, נב, והורשתם את הארץ, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

לג, נה, ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והי' אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם, מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה.

לג, נו, כאשר דמיתו לעשות להם אעשה לכם, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

לד, ב, כי אתם באים אל הארץ כנען, מאמר א, סימן קכז, עמוד קלב, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שיט.

לד, ב, זאת הארץ אשר תפול לכם לנחלה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

לד, ב, ארץ כנען לגבולותי, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.

לה, לד, ולא תטמא את הארץ, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שמט.

לה, לו, ולא תטמא את הארץ, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה.

דברים

א, ז, ובואו הר האמורי, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

א, יו, לא תגורו מפני איש, מאמר א, סימן קיב, עמוד קכה.

א, כא, עלה רש, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז, סימן ה, עמוד רב.

א, כה, ויאמרו טובה הארץ, ורש"י שם, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסו.

זאתחנן

ג, כה, אל תוסף דבר אלי, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט.

ד, ט, השמר לך ושמור נפשך מאור, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסז.

ה, ט, והודעתם לבניך ולבני בניך, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

ה, יד, ואותי צוה ה', מאמר א, סימן קסה, עמוד קנט.

ה, כה, כי תוליד בנים וגוי ונורשתם, מאמר א, סימן צו, עמוד קי, סימן קנג, עמוד קנד, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.

ה, כז, עמוד קנו, עמוד שסט.

ו, כה, ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם, מאמר א, סימן ה, עמוד כה, סימן קז, עמוד קיח, סימן קיט, עמוד קל.

מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסז.

ז, לד, ובמלחמה וביד חזקה, מאמר א, סימן טז, עמוד לה, סימן עט, עמוד צה.

ז, מד, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הקדמה עמ"ד ט.

ה, א, ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד, סימן כא, עמוד תכו.

ה, כז, שובו לכם לאהליכם, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.

ו, ה, בכל נפשך ובכל מאודך, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח.

ז, ב, לא תחנם, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח.

ז, י, ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדיו, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו, סימן נג, עמוד רנג, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

עקב

ה, א, למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.

ה, ט, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

ה, י, ואכלת ושבעת וברכת, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב.

ט, ו, ממרים הייתם עם ד', מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.

ט, כב, וזאת חטאתכם אשר עשיתם את העגל, מאמר א, סימן צב, עמוד קח.

ט, כג, עלו ורשו את הארץ, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז, סימן ה, עמוד רב.

ט, כז, ותמרו את פי ה', מאמר ב, סימן א, עמוד קצז, סימן ה, עמוד רב.

י, יא, אשר נשבעתי לאבותם לחת להם, מאמר ב, סימן קסו, עמוד שכב.

י, יב, מה ה"א שואל מעמך, מאמר א, סימן מ, עמוד כד.

י, טז, ומלחם את ערלת לבבכם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

י, יז, כי ה"א הוא אלקי האלקים, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

י, כ, את ה"א תירא וגוי ובשמו תשבע, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו, תוכן הענינים עמוד שפה.

יא, יב, ארץ אשר ה"א דורש אותה תמיד, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

יא, יג, ויהי אם שמוע וגוי ואספת דגנך, מאמר ב, סימן קכה, עמוד שלה.

יא, טז, השמרו לכם פן יפתח לבבכם, מאמר א, סימן קד, עמוד קסו, סימן קעז, עמוד קסט, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמב.

יא, טז, וסרתם ועבדתם וגוי וחרה אף ה' בכם, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.

יא, יט, ולמדתם אתם את בניכם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג, סימן ג, עמוד תו.

יא, יט, לדבר בם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.

יא, כג, וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

יא, כד, כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם, מאמר ב, סימן כב, עמוד רכ.

ראה

יא, לא, וירשתם אותה וישבתם בה,
מאמר ב, סימן א, עמוד קצח. סימן סד,
עמוד רטב. סימן קא, עמוד שו. סימן קיו,
עמוד שכד.
יב, ב, אבד תאבדון את כל המקומות,
מאמר א, סימן צ, עמוד קו. מאמר ב,
סימן קכט, עמוד שמ.
יג, ב, אשר אתם יורשים אותם, מאמר
א, סימן צג, עמוד קח.
יד, ד, כי מנסה היא אתכם, הקדמה
עמוד ה. מאמר א, סימן פח, עמוד קה.
סימן קנא, עמוד קנג.
יז, ו, כי דבר סרה, הקדמה עמוד יד.
יח, ט, לא תחמול ולא תכסה עליו,
מאמר א, סימן קיב, עמוד קח. סימן קפה,
עמוד קעה. מאמר ג, סימן ג, עמוד תכד.
סימן כו, עמוד תכט.
יט, יח, ולא ידבק בידך מאומה, מאמר
ב, סימן קלג, עמוד שמו.
יד, כג, למען תלמד ליראה, מאמר ב,
סימן מה, עמוד רלו. מאמר ג, סימן ט,
עמוד תיב.
יד, כט, למען יברכך היא בכל מעשה
ידך אשר תעשה, מאמר א, סימן מה,
עמוד נח. סימן עו, עמוד צב.
טו, ג, למען תזכור את יום צאתך מארץ
מצרים כל ימי חייך, מאמר א, סימן יט,
עמוד לו.
טז, טז, יראה כל זכורך במקום אשר
יבחר, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמא.
שופטים
טז, יט, כי השוחד יעור עיני חכמים
ויסלף דברי צדיקים, מאמר א, סימן קכט,
עמוד קלה.
יז, ו, על פי שנים עדים, מאמר א,
סימן קכז, עמוד קיב.
יח, ט, אל השופט אשר יהיה בימים
ההם, מאמר א, סימן קסא, עמוד קנו.
מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.
יח, יא, לא תסור, מאמר ב, סימן ו,
עמוד רב.
יח, טו, לא תוכל לתת עליך איש נכרי,
מאמר א, סימן פט, עמוד קו.
יח, יח, ולא ירבה לו נשים ולא יסור

לכבו, מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה.
מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.
יח, ט, לא תלמוד לעשות כתועבות
הגוים ההם, מאמר ג, סימן לא, עמוד חלד.
יח, טו, אליו תשמעון, מאמר א, סימן
קכג, עמוד קלב.
יח, כב, לא תגור ממנו, מאמר ג,
סימן כו, עמוד תכט.
יט, יט, כאשר זמם לעשות, מאמר א,
סימן קג, עמוד קנב.
כ, ה, ולא תנכו, מאמר ב, סימן סד,
עמוד רטב.
כ, ו, מי האיש אשר נטע כרם, מאמר
ג, סימן ב, עמוד חד.
כ, ז, ומי האיש אשר ארש אשה, מאמר
ג, סימן ב, עמוד חד.
כ, י, כי תקרב אל עיר, מאמר ב,
סימן כה, עמוד רכב.
כ, טז, לא תחיה כל נשמה, מאמר ב,
סימן יב, עמוד רי.
כ, יח, החרם תחרימם, מאמר ב, סימן
א, עמוד קצז.
כ, יח, למען אשר לא ילמדו אתכם
לעשות ככל תועבותם, מאמר ב, סימן ה,
עמוד רא.
תצא
כא, טו, כי תהיין לאיש שתי נשים,
מאמר ג, סימן לא, עמוד חלד.
כב, ה, לא יהי כלי גבר על אשה,
מאמר א, סימן קלה, עמוד קמ.
כב, ו, כי יקרא קן צפור, מאמר א,
סימן צא, עמוד קו. מאמר ב, סימן ח,
עמוד רו. סימן ע, עמוד רטז.
כב, ח, כי תבנה בית חדש, הקדמה
עמוד י.
כב, ח, לא תשים דמים בביתך, מאמר
ב, סימן קנד, עמוד שסו.
כג, י, ונשמרת מכל דבר רע, מאמר ג,
סימן ב, עמוד חד.
כג, טו, ולא יראה בך ערות דבר ושב
מאחריך, מאמר א, סימן קלה, עמוד קמ.
מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג.
כג, טז, לא תסגיר עבד אל אדוניו,
מאמר ב, סימן ז, עמוד רד. סימן קו,
עמוד שיא.

תבא

כג, כא, לנכרי תשיך, מאמר ג, סימן
לא, עמוד חלד.
כד, ד, ולא תחטיא את הארץ, מאמר ב,
סימן מד, עמוד רמה.
כה, יד, יד, לא תשכח, מאמר ב,
סימן לה, עמוד רלו.
תבא
כז, כו, ארור אשר לא יקים את דברי
התורה הזאת, הקדמה עמוד יא. מאמר ג,
סימן י, עמוד תיג.
כח, כט, והיית ממשש בצהרים, מאמר
ב, סימן קכ, עמוד שכז. סימן קנו ע' שש.
כח, מז, תחת אשר לא עבדת את היא
בשמחה וטובטו לבב, מאמר ב, סימן קנו,
עמוד ששא.
כח, נט, והפלא ה' את מכותך, הקדמה
עמוד ה. מאמר א, סימן קסג, עמוד קנת.
כח, נט, חללים רעים ונאמנים, מאמר
א, סימן קלו, עמוד קמא.
נצבים
כט, ט, אתם נצבים היום, מאמר ג,
סימן לב, עמוד חלו.
כט, יד, כי את אשר ישנו פה וגו'
ואת אשר איננו פה, הקדמה עמוד יח.
מאמר א, סימן לד, עמוד מה.
כט, טז, ותראו את שקוציהם עץ ואבן,
מאמר ג, סימן כט, עמוד חלב.
כט, כב, גפרית ומלח שריפה כל ארצה,
מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.
כט, כב, כמהפכת סדום ועמורה, מאמר
ב, סימן לו, עמוד רלו.
כט, כח, הנסתרות לה' אליקינו, מאמר
ג, סימן מ, עמוד חמג.
ל, א, והשבות אל לבבך, מאמר א,
סימן מא, עמוד נה. מאמר ב, סימן קט,
עמוד שיד.
ל, ב, ושבת עד ה' אלקיך, מאמר א,
סימן מ, עמוד נא. סימן פ, עמוד קא.
מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. סימן קלג,
עמוד שמו.
ל, יג, לא מעבר לים היא, מאמר ג,
סימן ו, עמוד חט.
ל, כ, לאהבה את היא לשמוע בקולו
ולדבקה בו, מאמר ב, סימן קכג, ע' שלב

וילך

לא, יב, הקהל את העם האנשים והנשים והסף, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלו. סימן מז, עמוד תנא.
לא, יח, ואנכי הסתר אסתיר פני, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.
לא, יט, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, מאמר א, סימן קסד, עמוד קנח. לא, כא, כי לא תשכח מפי זרעו, מאמר א, סימן קסג, עמוד קנח. סימן קסח, עמוד קסא. מאמר ג, סימן ז, עמוד תי.

האזינו

לב, ת, יצב גבולות עמים, מאמר ב, סימן קנג, עמוד שטו.
לב, טו, וינבל צור ישועתו, מאמר א, סימן ק, עמוד קיא.
לב, ל, אם לא כי צורם מכרם והי הסגרים, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא.

ברכה

לב, ה, ולווי אמר, מאמר ג, סימן טו, עמוד חט.
לב, יח, שמח וזבול בצאתך ויששכר באהלך, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז.
לה, ד, וזאת הארץ וגו' לזרעך אתננה הראיתך בעיניך, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שכ.
לה, י, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, מאמר א, סימן לו, עמוד מת.

תרגום אונקלוס

וישב — ואת כל אשר עושים שם הוא הי עושה, במימרי' הוה מתעביד, מאמר א, סימן נג, עמוד סח. סימן סה, ע' פא.
בשלח — ביד רמה, בריש גלי, מאמר א, סימן טו, עמוד לה. סימן עט, עמוד צו.
חשא — על העגל אשר עשו, על דאשתעבדו לעגלא, הקדמה עמוד ו.

תרגום יונתן בן עוזיאל

בלק — והמה בוכים, ואינון בכין וקריין שמע, מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו.
פנחס — הנני נותן לו את בריתי שלום, ויחיי בחיי עלמא למבשרא באולתא בסוף יומיא, מאמר א, סימן ג, עמוד סכ.

רש"י על התורה

נח — שפה אחת, לשון הקדוש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. סימן כח, עמוד תל. ומשם הפיצם, למד שאין להם חלק לעוה"ב, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.
לך — ואנשי סדום רעים, ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם, הקדמה ע' טו.
עמק המלך, שהמליכו את אברהם עליהם, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. וירד העיט, רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם וכו', מאמר א, סימן כה, עמוד מ.

ויצא — שוכב עלי, קיסל הקביה כל איז תחתיו, מאמר ב, סימן קסט, עמוד שמ.
כי אם בית האלקים, שנעקר זה המור"י ובא לכאן, מאמר ב, סימן קסט, ע' שמ.
וישב — מעמק חברון, מצעה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטו.

מקץ — למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים, מאמר א, סימן ס, עמוד עד.
ויחי — ואגידה לכם, בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.

שמות — כי ביד חזקה ישלחם, מפני ידי החזקה, ומורחי וגויא שם, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

משפטים — לפניהם, שהמביא דיני ישראל בפני עכו"ם וכו' מייקר שם האלילים, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

חשא — אך את שבתותי תשמורו, אע"פ שתהיו רדופין ודוריון וכו' שבת אל תדחה מפני, מאמר א, סימן סד, עמוד עט.
כי זה משה האיש, כמין דמות משה הראה להם השטן, מאמר א, סימן מז, עמוד סא.

פקודי — המשכן משכן, ב"פ רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבניו, מאמר א, סימן נח, עמוד עא.
הוקם המשכן הוקם מאליו, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

ויקרא — אשר נשיא יחטא, אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו, מאמר א, סימן קנב, עמוד קנד.
שמיני — ויצאו ויברכו, ע"י קרבנותיו

ועבודתו חשרה שכינה בכס, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.
אחרי — כמעשה ארץ מצרים, שמעשיהם מקולקלים מכל האומות, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.
קדושים — קדושים תהיו, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלה. ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי וכו', מאמר א, סימן קג, עמוד קיד.

אמר — ונכרתה, יכול מצד זה לצד אחר, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכה.

בהר — בהר סיני, מה שמיטה נאמרו כללותיהן ופרטותיהן, מאמר ג, סימן יב, עמוד תטו. באולה תהי לו, מיד, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסח.

בחוקתי — והשימותי אני את הארץ, שלא ימצאו האויבים בה נחת רוח, מאמר ב, סימן קלת, עמוד שנב.

נשא — ויברך ה' וישמרך, הקביה הוא הנותן הוא השומר להצילם מהתגרות המלכויות, מאמר א, סימן ס, עמוד עג.
שלח — על פי ה', שלא עכב על ידו, ומורחי וגויא שם, מאמר ב, סימן ו, עמוד רכ.
כולם אנשים, לשון חשיבות, מאמר א, סימן קמו, עמוד קמט. עלה צעלה, אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, מאמר ב, סימן ו, עמוד רב.
סר צלם מעליהם, מגינם וחוקם כשרים שבהם מתו, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.
שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלז.

קרח — אל תפן אל מנחתם, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

בלק — ויקרר כל בני שת, שכולם יצאו מן שת, מאמר א, סימן ע, עמוד פה.
פנחס — ושאל לו, כשיצטרך לצאת למלחמה, מאמר ב, סימן יד, עמוד ריב.

מסעי — כי אתם עוברים וגו' והורשתם, על מנת כן תעברו, מאמר א, סימן צה, עמוד קט.
והורשתם את הארץ מיושביה, ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה,

שמואל א

א. כו, אל הנער הזה התפללתי, מאמר
א. סימן קסה, עמוד קסא.
ב. כב, אשר ישכבון את הנשים, מאמר
א. סימן קלא, עמוד קלו.
ט, ט, כי לגביא היום יקרא לפנים
הרואה, מאמר ב. סימן כ, עמוד ריח.
יד, כד, ויואל שאל את העם, הקדמה
עמוד יז.

טו, טו, אשר חמל העם, מאמר א. סימן
קמו, עמוד קמט.

טו, כד, כי יראתי את העם ואשמע
בקולם, סימן קמו, עמוד קמט.

טו, ז, כי האדם יראה לעינים וה' יראה
ללבב, מאמר ב. סימן קכא, עמוד שסט.
יח, יח, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל
וה' עמו, מאמר ב. סימן טו, עמוד ריב.
כ, כט, כי זבח משפחה לנו בעיר,
מאמר ב. סימן מ, עמוד רמא.

כה, כט, ואת נפש אויביו יקלענה בתוך
כף הקלע, מאמר ב. סימן מ, עמוד רמ.
כו, יט, כי גרשוני היום מהסתפח
בנחלת ה' לאמור לך עבוד אלהים אחרים,
מאמר א. סימן ד, עמוד כד. סימן ה,
עמוד כה. מאמר ב. סימן א, עמוד קצו.
סימן פו, עמוד רמו. סימן פט, עמוד רצב.

שמואל ב

ו, ו, וישלח עוזיה אל ארון האלקים,
מאמר ב. סימן קכא, עמוד שסט.

יא, יא, ואדוני יואב, מאמר ב. סימן
קמו, עמוד שנט.
כא, א, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים,
הקדמה עמוד ו.

כא, א, אל שאל ואל בית הרמים,
הקדמה עמוד ו. מאמר ב. סי טו, ע' ריב.

מלכים א

ו, יב, והבית אשר אתה בונה, מאמר
ב. סימן ה, עמוד רמו.

ח, יג, בנה בניתי בית זבול לך, הקדמה
עמוד ט.

ח, טו, שמחים וטובי לב, מאמר ב.
סימן כב, עמוד ריט.

ט, כ, כל העם הותר מן האמורי החתי
והפריזי החוי והיבוסי, מאמר ב. סימן
כה, עמוד רכב.

מאמר ב. סימן ה, עמוד רא. זאת הארץ,
הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותי,
מאמר ב. סימן ה, עמוד רא.

ואתחנן — ועבדתם שם אלהים, כתרגומו
משאתם עובדים לאלהיהם וכו' כאלו
אתם עובדים להם, מאמר א. סימן ה,
עמוד כה. סימן קיט, עמוד קל. סימן
קכה, עמוד קלב.

עקב — ובשמו תשבע, אם יש בך כל
המדות הללו אתה ראשי להשבע בשמו,
מאמר א. סימן כח, עמוד מא. — לדבר
בם, מכאן אמרו כשהתניקו מתחיל לדבר
אביו משיח עמו בלה"ק, מאמר ג.
סימן ד, עמוד תח. סימן טו, עמוד תכ.
שופטים — אל השופט אשר יהי בימים
ההם, אין לך אלא שופט שבימך, מאמר
א. סימן קסא, עמוד קנו.

שופטים — תמים תהי, התהלך עמו
בתמימות, מאמר א. סימן קג, עמוד קיד.
תבוא — אשר יהי בימים ההם, אין לך
אלא כהן שבימך כמו שהוא, מאמר א.
סימן קסא, עמוד קנו.

נצבים — ושב שהשכינה שרויה עם
ישראל בצרת גלותם, ועוד שגדול יום
קבוץ גלויות, מאמר ב. סימן קט, עמוד
שטו.

נביאים

יהושע

א, ת, והגית בו יומם ולילה, מאמר ג.
סימן לו, עמוד תלת.
יא, טו, ואת כל ארץ הגושן, מאמר ב.
סימן קסט, עמוד שם.
טו, סג, ואת היבוסי וישבי ירושלים
לא יכלו בני יהודה להורישם, מאמר ב.
סימן יב, עמוד רי.

שופטים

א, כא, ואת היבוסי יושב ירושלים,
מאמר ב. סימן יב, עמוד רי.
ג, א, ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות
בם את ישראל, מאמר ב. סימן לא.
עמוד רלא.

ה, יא, צדקת פרונו בישראל, מאמר א.
סימן יח, עמוד לו. מאמר ב. סימן קי,
עמוד שטו.

יא, טו, כי ששת חדשים ישב שם,
מאמר ב. סימן קמא, עמוד שנה.

יא, כט, וימצא אותו אחי השילני בדרך,
וגו' ושיניהם לבדם בשדה, מאמר א. סימן
קלד, עמוד קלט.

יח, מו, וישנס מתניו וירץ לפני אחאב,
מאמר א. סימן קלב, עמוד קלת.

כא, כה, רק לא הי' כאחאב אשר התמכר
לעשות הרע בעיני ה', מאמר ב. סימן
קנה, עמוד שסח.

כב, כ, מי יפתה את אחאב, ורלביג שם,
מאמר ב. סימן קנו, עמוד שסט.

מלכים ב

י, לו, בני רבעים ישבו לך על כסא
ישראל, מאמר ב. סימן קלח, עמוד קמב.
יד, כה, הוא השיב את גבול ישראל,
מאמר ב. סימן לא, עמוד רלא.

יד, כו, ויושיעם ביד ירבעם בן יהואש,
מאמר א. סימן קלח, עמוד קמב.

כב, ט, אך לא יעלו כהני הבמות אל
מזבח ה', מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו.

ישעיה

א, יב, כי תבואו לראות פני מי בקש
זאת מידכם רמוס חצרי, ורשיי שם,
מאמר א. סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב,
סימן מ, עמוד רמ. סימן מה, עמוד רמה.
סימן מה, עמוד רמו. סימן מו, עמוד רמו.
סימן קכב, עמוד שלא.

א, טו, ובפרישכם כפיכם אעלים עיני
מכם, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו. סימן
קד, עמוד שי.

ב, ג, כי מציון תצא תורה, מאמר ב,
סימן ז, עמוד רה. סימן קמט, עמוד שסט.
מאמר ג. סימן ט, עמוד תיב.

ה, כ, הוי האומרים לרע טוב, מאמר א,
סימן קעז, עמוד קע.

ה, כב, מצדיקי רשע, מאמר ב. סימן
קעח, עמוד קעב.

ו, ה, בתוך עם טמא שפחים אנכי יושב,
מאמר א. סימן קפא, עמוד קעג.

ו, ז, וסר עונך וחסאתך תכופר, מאמר
ב. סימן לח, עמוד רלת.

ח, יב, לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר
העם הזה קשר, מאמר א. סימן קנז,
עמוד קנד.

יא, ג, והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. כו, י, שם ירעה עגל ושם ירבץ, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. כז, יא, ביבוש קצירה תשברנה, מאמר ב, סימן נ, עמוד רנא. כח, טז, המאמין לא יתוש, מאמר ב, סימן קכז, עמוד שלח. כט, יד, לכן הנני יוסף להפליא וגוי ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר, הקדמה עמוד ה. מאמר א, סי' קסג, ע' קנת. לא, ט, נאום ה' אשר אור לו בציון ותגור לו בירושלים, מאמר ב, סימן קכא, עמוד ששט.

לג, ז, ואסף שללכם, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו. לה, י, ופדויי ה' ישובון, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. מה, יג, וכל בניך למודי ה', מאמר ב, סימן קכ, עמוד שכו. מח, יא, למעני למעני אעשה, מאמר א, סימן נג, עמוד נג. מח, יז, אני ה'א מלמדך להועיל מדריך בדרך חלקי, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכו. מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו. מח, כב, אין שלום אמר ה' לרשעים, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. נב, יג, הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאוד, מאמר א, סימן לו, עמוד מה. נה, ז, יעזוב רשע דרכו, מאמר א, סימן מא, עמוד נד.

ג, ו, גוי נתתי למכים, הקדמה עמוד יב. נט, טו, ותהי האמת נעדרת, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסת. נט, טז, וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. ס, כא, ועמך כולם צדיקים, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. ס, כב, אני ה' בעתה אחישנה, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. סו, כ, והביאו את כל אחיכם מכל הגוים, מאמר א, סימן סח, עמוד פד. ירמיה

ב, ז, ותבואו ותטמאו את ארצי, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו. מאמר ב, סימן

מ, עמוד רמ. סימן קכב, עמוד של. סימן קלג, עמוד שמו. ד, כד, ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הנבעות התקלקלו, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם.

ה, א, שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותי אם תמצאו איש, הקדמה עמוד טו. ח, טו, לעת מרפא והנה בעתה, הקדמה עמוד ה. ט, א, מי יתנני במדבר מלון אורחים, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן קנג, עמוד ששז.

ט, יא, על מה אבדה ארץ, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד. יד, יג, הנה הנביאים אומרים להם לא תיראו חרב ורעב לא יהי לכם, הקדמה עמוד יד.

טו, א, שלח מעל פני ויצאו, מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. כה, יא, והיתה הארץ לשמה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רמו. כז, כב, בבלה יובאו ושמה יהיו, מאמר א, סימן א, עמוד כא.

כט, ה, בנו בתים ושבו, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט. סימן קיד, עמוד שכא. לג, כה, אם לא ברייתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו. מד, יח, ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים, חסרנו כל, הקדמה עמוד ח.

מח, יא, שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמדיו, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכז.

יתזקאל

יא, יט, והסירותי לב האבן מבשרכם, מאמר א, סימן פ, עמוד ק.

יח, ב, אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקחינה, מאמר א, סימן לה, עמוד מו. כג, מח, וגושרו פל הנשים ולא תעשינה כמחכנה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

לג, כה, על הדם תאכלו וגוי והארץ

תירשו, ורשיו שם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמה.

לג, כז, עמותם על חרבכם וגוי והארץ תירשו, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג. לה, ב, הוי רועי ישראל וגוי, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד.

לו, ח, ואחם הרי ישראל ענשכם תתנו, מאמר א, סימן טו, עמוד פב.

לו, יז, בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה, מאמר א, סי' קג, ע' קיד. לו, ז, ויהי קול בהנבאי והנה רעש, מאמר א, סימן ג, עמוד סד.

הרשע

ב, כה, וזרעתי לי בארץ, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

ה, ז, כרובם כן חטאו, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. מאמר ג, סימן לט, ע' תמב. ה, יד, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. סימן לו, עמוד תלט.

ה, יז, חיבור עצבים אפרים הנה לו, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

ו, ז, והמה כאדם עברו בריתי, מאמר ב, סימן קיב, עמוד שיח.

ח, יב, אכתב לו רבי תורתו כמו זר נחשבו, מאמר ב, סימן כד, עמוד רכב. י, יב, נירו לכם ניר ואל תזרעו אל הקוצים, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. יד, י, וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

עמוד

ב, ו, על מכרם בכסף צדיק, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטו.

ח, יא, יב, הנה ימים באים וגוי ישוטט לבקש את דבר ה', מאמר א, סימן קסג, עמוד קנת.

ח, יא, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה', מאמר א, סימן קסט, עמוד קסת.

עובדיה

א, כא, ועלו מושיעים בהר ציון, מאמר א, סימן צח, עמוד קי.

יזכר

ב, יא, ויאמר ד' לדג, מאמר ב, סימן יט, עמוד ריז.

מיכה

ג. א. בונה ציון בדמים וירושלים בעולה. מאמר ג. סימן לט, עמוד חמב. ז. ה. אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף, מאמר א. סימן קעו, עמוד קע.

חבקוק

ג. ו. ראה ויתר גוים, מאמר ב. סימן מו, עמוד רמו. ג. ו. הליכות עולם לו, מאמר ג. סימן לה, עמוד חלו.

זכריה

ב. ט. ואני אהי לה באום ד' חומת אש סביב, מאמר ב. סימן קכא, עמוד שכט. ב. י. כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, מאמר א. סימן יח, עמוד לו. מאמר ב. סימן קי, עמוד שטו. ג. ב. ינער ה' בן השטן וגו' הבוחר בירושלים, מאמר ב. סימן סח, עמוד רטו. סימן קמט, עמוד שסא.

מלאכי

ב. יו. כל עושי רע טוב בעיני ה', מאמר א. סימן קלו, עמוד קמא. ג. א. פתאום יבוא אל היכלו, מאמר א. סימן קלו, עמוד קמא. ג. א. הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני, מאמר ב. סימן קכו, עמוד שלה. ג. ז. שובו אלי ואשובה אליכם, מאמר א. סימן מא, עמוד נד. ג. יד. אמרתם שוא עבד אלקים, מאמר א. סימן קי, עמוד קכב. ג. טו. מאשרים ודים וגו' בתנו אלקים וימלטו, מאמר א. סימן פח, עמוד קה. ג. כב. הנה אנכי שולח לכם את אלי הנביא, מאמר א. סימן מא, עמוד נד. סימן ג. עמוד סד. סימן נג, עמוד סח. סימן ע, עמוד פה.

כתובים

תהלים

א. א. אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חסאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב, הקדמה עמוד טו. מאמר א. סימן קכ, עמוד קלא.

ב. ב. יתיצבו על ה' ועל משיחו, מאמר ב. סימן קט, עמוד שיד. טו. א. מי יגור באהלך, מאמר ב. סימן קכא, עמוד שכט. כט. יא. ה' יברך את עמו בשלום, מאמר ב. סימן ח, עמוד רו. לה. טו. סור מרע ועשה טוב, מאמר ב. סימן ח, עמוד רו. לה. טו. בקש שלום ורדפהו, מאמר ב. סימן עג, עמוד רעב. לו. כד. מה מצעדי גבר כוננו ודרכו יחק, מאמר ב. סימן קיח, עמוד שכה. מט. טו. צורם לבלות שאול מזכול לו, הקדמה עמוד ט. ג. יד. זובח לאלקים תודה, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו. ג. טו. ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו. ט. ב. בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה, מאמר ב. סימן כד, עמוד רכא. טו. ה. לכו וראו מפעלות אלקים גורא עלילה על בני אדם, מאמר ב. סימן יט, עמוד רטו. עג. ט. שחו בשמים סיהם, מאמר א. סימן קעו, עמוד קסט. עז. ג. כל הרע איבי בקדוש, מאמר ב. סימן קלט, עמוד שג. עז. ט. האפס לנצח חסדו, מאמר ב. סימן קלא, עמוד שמג. עז. י. לא שמרו ברית אלקים, מאמר א. סימן כה, עמוד מ. פב. ה. כי אתה תגזל בכל הבוים, מאמר ב. סימן קי, עמוד שני. פג. ב. שמרה נפשי כי חסיד אני, מאמר ב. סימן יו, עמוד רטו. פט. ב. אז דברת בחזון לחסידך, מאמר ב. סימן יו, עמוד רטו. צב. י. יתפרדו כל פועלי און, מאמר ב. סימן נג, עמוד רנג. קב. כט. כי לה' המלוכה ומושל בגוים, מאמר ב. סימן קנו, עמוד שע. קה. מד. ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו יצורו, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמג. סימן קו, עמוד שיב.

קו. כב. לולי משה בחירו, מאמר ג. סימן לט, עמוד חמג. קה. יב. לא תצא אלקים בצבאותינו, מאמר א. סימן לח, עמוד נ. קטז. יג. כוס ישועות אשא, מאמר ב. סימן יו, עמוד ריד. קיט. צב. לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, הקדמה עמוד ט. קיט. קכו. עת לעשות לה' הפרו תורתך, מאמר ג. סימן ז, עמוד תיא. קכו. א. אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, מאמר ב. סימן קכה, ע' שלה. קל. ד. כי עמך הסליחה למען תורא, מאמר א. סימן קג, עמוד קיד. קלט. כא. הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, מאמר א. סימן קעה, עמוד קעא. מאמר ב. סימן נג, עמוד רנג. סימן קמב, עמוד שנו. קלט. כב. תכלית שנאה שנאתים, מאמר א. סימן קעה, עמוד קעא. קמב. י. למדני לעשות רצונך, מאמר ב. סימן קיג, עמוד שיט. קמד. טו. אשרי העם שככה לו, מאמר א. סימן קג, עמוד קיד. קמו. ב. בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, מאמר ב. סימן קט, עמוד שטו.

משלי

א. י. אם יפתוך חטאים אל תאבה, הקדמה עמוד יב. מאמר א. סימן קיו, עמוד קכת. מאמר ב. סימן קמב, ע' שנו. א. טו. אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם, מאמר א. סימן קיו, עמוד קכת. ב. יט. כל באי לא ישובון, מאמר א. סימן קעו, עמוד קע. מאמר ג. סימן ג, עמוד חנג. ג. יד. אם ללצים הוא יליך, מאמר ב. סימן קיח, עמוד שכו. מאמר ג. סימן יט, עמוד חכב. סימן כב, עמוד חכו. ד. טו. כי לא ישנו אם לא ירעו וגגולה שנתם אם לא יכשילו, מאמר א. סימן קיג, עמוד קכה. סימן קנה, עמוד קנה. מאמר ב. סימן קלו, עמוד שנ. סימן קנג, עמוד שסו. מאמר ג. סימן כב, עמוד חכו. ד. כב. כי חיים הם למוצאיהם, מאמר ג. סימן יא, עמוד תיד.

דברי הימים א

כח, ט, כי כל לבבות דורש ה', מאמר
ג, סימן כד, עמוד תכח.
כח, יט, הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל,
מאמר א, סימן נח, עמוד עא.

דברי הימים ב

ו, ה, לא בחרתי בעיר מכל שבטי
ישראל ואבחר בדוד, מאמר ב, סימן מג,
עמוד רמד.
ו, מב, זכרה לחסדי דוד עבדך, מאמר
ב, סימן כב, עמוד ריט.
יג, ה, עגלי הזהב אשר עשה לכם
ידבעם לאלהים, מאמר א, סימן קלד, עמוד
קלט.

רות

א, א, ויהי בימי שפוט השופטים,
מאמר ב, סימן קלד, עמוד שמט.

שיר השירים

ב, ד, ודגלו עלי אהבה, מאמר ג, סימן
כד, עמוד תכח.
ב, ז, השבעתי אתכם בנות ירושלים
אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד
שתחפץ, מאמר א, סימן א, עמוד כא.
סימן ע, עמוד פו, מאמר ב, סימן קיד,
עמוד שכ.
ב, ח, קול דורי הגה זה בא, מאמר א,
סימן יט, עמוד לו, מאמר ב, סימן קט,
עמוד שיד.
ב, טו, אחוזו לנו שועלים שועלים קטנים
מחבלים כרמים, מאמר ג, סימן לס,
עמוד תמב.
ח, ד, מה תעירו ומה תעוררו, מאמר
א, סימן כד, עמוד מ.
ח, ט, אם חומה היא, מאמר א, סימן
י, עמוד ל.

קהלת

ה, ז, טוב אשר לא תדור, מאמר ב,
סימן עז, עמוד רעו.
ה, יב, יש עושר שמור לבעליו לרעתו,
מאמר ב, סימן פו, עמוד רפח.
ו, ז, כל עמל אדם לפיהו, מאמר ג,
סימן יח, עמוד תכב.
ח, יא, אשר אין נעשה פתגם הרעה
מהרה על כן מלא לב בני האדם לעשות

עמוד קלג. סימן קל, עמוד קלו. סימן
קנד, עמוד קנה. מאמר ב, סימן קכו,
עמוד שלז. סימן קלד, עמוד שמט.
כט, כד, חולק עם גנב שונא נפשו אלה
ישמע ולא יגיד, מאמר א, סימן קטו,
עמוד קכו.

ל, ח, ריש ועושר אל תתן לי, מאמר
ב, סימן פו, עמוד רפח.
לא, יד, היתה כאניות סוחר ממרחק
תביא לחמה, מאמר ב, סימן כט, ע' רכח.

איוב

יא, יד, אל תשכן באהליך עולה, מאמר
ב, סימן סו, עמוד רסד.
טו, טו, הן בקדושי לא יאמין, מאמר
ג, סימן לה, עמוד תמא.
טו, טז, אף כי נחשב נאלח איש שותה
כמים עולה, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא.
טו, כג, יום חושך, מאמר א, סימן קנט,
עמוד קנו.

כב, ח, ואיש זורע לו הארץ, מאמר ב,
סימן עג, עמוד רעב.

לה, יא, מלפני מבהמת הארץ ומעוף
השמים יחכמו, מאמר א, סי' קכד, ע' קלב.
לו, ז, לא יגרע מצדיק עינו, מאמר ב,
סימן קד, עמוד שי.

לח, יג, לאחוז בכנפות הארץ ויגדלו
רשעים ממנה, מאמר ב, סימן מ, ע' רמ.

דניאל

ז, יג, וארו עם ענני שמיא, מאמר א,
סימן מ, עמוד נג.
י, כ, ועתה אשוב להלחם עם שר פרס,
מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו.
יב, ד, סתום הדברים ותתום, מאמר
א, סימן קסו, עמוד קנט.
יב, ז, כי למועד מועדים, מאמר א,
סימן מ, עמוד נג.

יב, ז, וככלות נפץ יד עם קודש תכלינה,
מאמר א, סימן מא, עמוד נה.

עזרא

א, ב, כה אמר כורש וגו' והוא פקד
עלי לבנות לו בית בירושלים, מאמר א,
סימן סט, עמוד פד.

נחמיה

ז, סה, עד עמוד הכהן לאורים ותומים,
מאמר א, סימן לח, עמוד מט.

ה, ו, נעז מעגלותי לא חדע, מאמר ב,
סימן גר, עמוד רנד.

ה, ח, הרחוק מעלי דרכך ואל תקרב
אל פתח ביתה, מאמר א, סימן קה, עמוד
קסנ. סימן קיב, עמוד קכו.

ז, כו, רבים חללים הפילה, מאמר ג,
סימן לט, עמוד תמב.

ח, יב, אני חכמה שכנתי ערמה, מאמר
ג, סימן ל, עמוד תלד. סימן לו, עמוד
תלט. סימן לו, עמוד תמ. סימן מב, עמוד
תמו.

ט, ד, מי פתי יסור הגה, מאמר ב,
סימן מז, עמוד רמח.

ט, ח, אל תוכח לץ פן ישנאך, הקדמה
עמוד יב.

יד, לה, חסד לאומים חסאת, מאמר
ב, סימן ג, עמוד רנא.

יז, טו, מצדיק רשע ומרשיע צדיק
תועבת ה' גם שניהם, מאמר ב, סימן קעו,
עמוד קע. סימן קעז, עמוד קעב.

יח, ב, לא יחפץ הכסיל בתבונה,
הקדמה עמוד טז.

כב, ו, תנון לגער על פי דרכו, מאמר
ג, סימן ב, עמוד תד.

כד, ו, כי בתחבולות תעשה לך מלחמה,
מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח.

כד, י, התרפית ביום צרה צר כחכה,
מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו.

כד, כא, ועם שונים אל תתערב, מאמר
ג, סימן לה, עמוד תלז.

כד, כד, אומר לרשע צדיק אתה יקבוחו
עמים, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

כד, כה, ולמוכיחים ינועם ועליהם תבוא
ברכת טוב, מאמר א, סימן קעו, ע' קסט.

כה, ג, שמים לרום וארץ לעומק ולב
מלכים אין חקר, מאמר ב, סימן קנד,
עמוד שסז.

כה, ד, עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי
תורה יתגרו בו, מאמר א, סימן פט,

עמוד קה. סימן קעו, עמוד קע. סימן
קעה, עמוד קעא. סימן קעה, עמוד קעב.

סימן קעב, עמוד קעד.

כה, כג, מוכיח אדם אחרי חן ימצא
ממחליק לשון, מאמר א, סי' קעו, ע' קסט.

כט, יב, מושל מקשיב על דבר שקר
כל משרתיו רשעים, מאמר א, סימן קכה,

רש"י על נ"ך

יהושע טו, סג — ואת היבוסים, לא על שם אומה ה' אלא מגדל דוד שהי בירושלים, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי. שופטים א, כא — ואת היבוסים יושב ירושלים, אחוז ה' בירושלים ששמו יבוסים, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי. ישעי' א, יב — רמוס חצרי, אחרי שאין לבבכם שלם עמי, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן מה, עמוד רמה. סימן קכב, עמוד שלא. — כח, טו, המאמין לא יחיש, לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבוא, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח.

מלאכי ג, א — הנני שולח מלאכי, לבער את הרשעים, ומצודות שם, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח. שיר השירים א, ח — צאי לך בעקבי הצאן, הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים יזכרים, מאמר א, סימן קט, עמוד קנו. סימן קסה, עמוד קסא. — ה, ט, אם חומה היא, אם תחזק באמונתה וביראתה, מא' א, סי' י, ע' ל. קהלת ז, יא — אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה, שאין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סוברים אין דין, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

תלמוד בבלי

ברכות

ג: יועצין באחינופל וגמלין בסנהדרין ושואלין באר"ת, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא. סימן כד, עמוד רכא. ד: ראויים היו ישראל בימי עזרא לעשות להם נס כבימי יהושע ב"נ אלא שגרם החטא, מאמר א, סי' יב, עמוד לב. ד: קורא ק"ש ומתפלל, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ב, עמוד תו. ה: אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, מאמר א, סימן קסו, עמוד קס. ט: מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב, מאמר א, סימן מא, עמוד נה. יב: בטלו קריאת עשרת הדברות מפני תרעומת המינין, מאמר ב, סימן קג, עמוד קג.

רע, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט. ט, ז, כי כבר רצה אלקים את מעשיך, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. י, כ, גם במדעך מלך אל תקלל, מאמר א, סימן קלב, עמוד קלה.

איכה

א, ה, חטא חסאה ירושלים, מאמר ב, סימן יג, עמוד רמו. א, יג, נתנני שוממה כל היום דוה, מאמר א, סימן עא, עמוד פו. ב, יד, נביאיך חזו לך שוא, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע. ב, כא, שכבו לארץ חרצות, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט. ג, ו, במחשכים הושיבני, מאמר א, סימן קג, עמוד קנב. ג, כ, זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. ג, כא, זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל, הקדמה עמוד ט. ה, כא, השיבנו ה' אליך ונשובה, מאמר א, סימן מא, עמוד נד.

אסתר

ג, ה, ישנו עם אחד, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

תרגום יונתן על נ"ך

שמואל א' כו, יט — אויל דוד ביני עממיא פלחי טעווא, מאמר א, סימן ה, עמוד כה, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכה. סימן פו, עמוד רפ. שיר השירים ב, ז — השבעתי אתכם, בחר כן אתאמר למשה בנבואה, הקדמה עמוד ית. — ז, ו, לא תזידון למיסק לארעא וכנען עד דיהא רעוא מן קדם ה', מאמר א, סימן כד, עמוד לח. — ה, ד, מה תעידו, מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למיסק מן גלותא וכו' אתעכיבו פון זעיר, מאמר א, סימן כד, עמוד מ. סימן ע, עמוד פו. תרגום שני מגילת אסתר — ארבע היגון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה וכו' שלמה ואחאב מן ישראל, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכד.

עמוד שנו. מאמר ג, סימן כט, עמוד תלג. יג: אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרטו בהו, מאמר ג, סימן יא, עמוד חיד. טו. אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג. יו. גלוי וידוע שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכות, מאמר א, סימן קיט, עמוד קל. יז. העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, וחוס' שם, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג. יז. יה"ר שתשים שלום בפמליא של מעלה, ורש"י שם, מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו.

יט. אם ראית ת"ח שעבר עבירה אל תהרהר אחריו, מאמר ב, סי' קכו, ע' שלח. יט: מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו, ורבינו נסים גאון שם, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנג. יט: מדליגין היינו ע"ג ארונות של מתים, מאמר ב, סימן צט, עמוד דש. כא. ספק אמר אמת ויציב חזור, מאמר ב, סימן קה, עמוד שיא. כד: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, מאמר א, סימן א, עמוד כא. כח. עלה סנחריב ובלבל כל האומות, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד. כח. כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לביהמ"ד, מאמר ג, סי' לה, ע' תמ. כח. אתוספו ד' מאות ספסלי, ורש"י שם, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא. כח: פנו כלים מפני הטומאה והכיניו כסא לחזיקי מאמר א, סימן עב, עמוד פח. כח: מנעו בניכם מן ההגיגין, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח. סימן יג, עמוד תסז. כח: יה"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בוי"ד, מאמר ג, סי' לט, עמוד תמב. כט. טעה בברכת הצדוקים מעלין אותו, מאמר א, סימן קפד, עמוד קעז. לב. כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. לג: אטו יראה מילתא זוטרתא היא, מאמר א, סימן כד, עמוד מ.

לד: כל הנביאים לא נתגבאו אלא למהנה ת"ח וכו', מאמר ב, סימן קב, עמוד שו.

לד: אין בין עוה"ו לימות המשיח
אלא שעבוד גליות בלבד, מאמר א, סימן
קט, עמוד קל.

לה: אסור לאדם שיהנה מעוה"ו בלא
ברכה, ופניי וצליח שם, מאמר ג, סימן
יב, עמוד תסו.

לה: הנהג בהן מנהג דרך ארץ, מאמר
ב, סימן ככה, עמוד שלה.

לה: הרבה עשו כרשביי ולא עלתה
בדם, מאמר ב, סימן ככה, עמוד שלה.
נו: הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו,

מאמר ב, סימן לה, עמוד רלח.

נו: אנא לא סלקי מבבל לאי עד דחזאי
שערי בחלמא, מאמר ב, סי' כ, ע' שכו.

סא: יש לך אדם שממונו חביב עליו
מגופו, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח.

סג: חכם שטימא אין חברו רשאי לשהר,
מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד.

סג: המרפה עצמו מדית אין בו כח
לעמוד ביום צרה, מא' ב, סי' ע, עמוד רסו.

משניות זרעים

סיאה פיד מיט — הלקס ושכחה ופיאה
של עכרים חייב במעשר אאיכ הפקיר,
מאמר ב, סימן לב, עמוד רלב.

תרומות פיי מ"ח — דג טמא שכבשו
עם דג טהור, ורשי שם, מאמר א, סימן
קט, עמוד קכט.

מעשר שני פיה מ"ב — משחרב ביהמ"ק
הי התנאי הנה וכו' יחזור הדבר לכמות
שהי, מאמר א, סימן נט, עמוד עב.

שבת

ט. אם התחיל בסעודה אין מפסיק
לתפלה, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.
י. במרחץ אסור בלה"ק, מאמר ג, סימן
ה, עמוד תט.

יא. אם יהיו כל הימים דיו וכו' אין
מפסיקין לכתוב חללה של רשות, ורשי
שם, מאמר ב, סימן קנז, עמוד שסו.

יב: אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי,
מאמר ב, סימן כה, עמוד תכח.

יג. ופליגא דידי אורי, מאמר ב, סימן
עח, עמוד רעח.

יד. סחור סחור אמרינן לגזירא, מאמר
ג, סימן מג, עמוד תמו.

טו. ק"ט שנה עד שלא חרב הבית משטה
מלכות הרשעה על ישראל, מאמר ב,
סימן לא, עמוד רל.

טו. הלל נהג נשיאותו לפני הבית מאה
שנה, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.

כב. היכן צונו מלא חסור, מאמר ב,
סימן ו, עמוד רב.

כג: אמרה תורה להניח סיאה מפני
הרמאי, ורשיי שם, מאמר א, סימן סד,
עמוד פ.

כט: אי שתיקי לך וכו' נמיק מיני
חורבא, מאמר א, סימן מ, עמוד נב.

ל: עתידין אילנות שמוציאין פירות
בכל יום, מאמר א, סימן טו, עמוד סב.

לא. גיירני על מנת שתשימני כהן גדול,
מאמר ב, סימן עה, עמוד רעח.

לא: כיון דכתבי עפיי ה' יחנו כמקומו
דמי ל', מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

לג: אסכרה בעון ביטול תורה נשים
יוכיהו, מאמר ג, סימן מה, עמוד תמט.

לג: איכא דוכתא דאית ב' ספק טומאה,
ורשיי שם, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.

סימן צח, עמוד שב.

לה. ג' דברים חייב אדם לומר בתוך
ביתו, מאמר ב, סימן ו, עמוד רד.

מא. כל העולה מבבל לאי עובר בעשה,
מאמר א, סימן א, עמוד כא.

נה. מעולם לא יצאה מדה טובה מפני
הקביה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה,
הקדמה עמוד יא.

נה: כל האומר ראובן חסא אינו אלא
טועה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.

נו. כל האומר דוד חסא אינו אלא טועה,
מאמר ב, סימן טז, עמוד רב.

נו. אורי מורד במלכות הוה, ורשיי
שם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

נו. כד מעיינת ב' בדוד לא משכחת בר
מדאורי, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג.

סב. הוינא בר תמני טרי שני ולא ידענא
דאין מקרא יוצא מידי טשוטו, מאמר ג,
סימן יג, עמוד חיז, סימן כא, עמוד תכו.

סו: הבנים יוצאים בקשרים, מאמר ב,
סימן קל, עמוד שמב.

סח. גדול מכלל דאיכא קטן, מאמר א,
סימן מא, עמוד נד.

קטו. אם יבואו לידי אני אשרפם עם
האזכרות שבהם, ורשיי שם, מאמר א,
סימן קו, עמוד קיח. מאמר ג, סימן כג,
עמוד תכו.

קטו. אפילו אדם רודף אחרינו להורגו
וכו' אינו נכנס לבתיהן של אלו, מאמר
א, סימן קה, עמוד קטו.

קטו. שמטילין קטנא ואיבה ותחרית
בין ישראל לאביהם שבשמים, מאמר ב,
סימן נג, עמוד רנג.

קית. אלי בא להציל מחבלו של משיח,
מאמר א, סימן ג, עמוד סב.

קית: הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף
ומגדף, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.

קיס: לא חרבה ירושלים אלא בשביל
שלא הוכיחו זא"ו, מאמר א, סימן קלו,
עמוד שנ.

קיס: עיר שאין בה תשב"ר מחרמין
אותה, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח.

קכא. קסן העושה לדעת אביו מצוין
להפרישו, מאמר א, סימן סד, עמוד עט.

קלח: עתידה תורה תשתכח מישראל,
מאמר א, סימן קסג, עמוד קנח. מאמר ג,
סימן ז, עמוד תי.

קלח: דבר ה' זה הקץ, מאמר א, סימן
קסג, עמוד קנח. סימן קע, עמוד קסד.

קלט. כל פורענות שבאה לעולם לא באה
אלא בשביל דיני ישראל, מאמר ג, סימן
לט, עמוד תמב.

קלט. אין הקביה משרה שכינתו על
ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים
מישראל, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

קמה: מפני מה מועדים שבבבל שמחים
מפני שהם עניים, מאמר ג, סי' ה, ע' תיא.

עירובין

ב. משכן איקרו מקדש, מאמר ב,
סימן קמו, עמוד שט.

ז. הילכתא ניגהו ואסמכיהו רבנן
אקראי, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב.

יג: בית הלל שונין דבריהן ודבריה ב"ש,
מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה.

יג: נמנו וגמרו גזח לו לאדם שלא נברא
משנוברא, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלח.

סימן סח, עמוד רסו.

ית: כל אותן השנים וכו' הוליד רוחין

ושדן ולילין, ורש"י שם, מאמר ג, סימן כז, עמוד תל.

מג. הריני נזיר ביום שבן דוד בא, מאמר א, סי' ג, עמוד סג, סי' נא, עמוד סד. מז. הולכין ליריד של עכרים, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

מז. ומיטמא ללמוד תורה ולישא אשה, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצו.

נג. לכן של ראשונים כפתחו של היכל, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו.

נד. פתח פומיך כי היכי דתחקים בך, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.

נה. התורה לא תמצא לא בסוחרים ולא בתגרים, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט.

סג. נענש אלעזר ולא איצטרך לי יהושע, מאמר ג, סימן יד, עמוד ריא.

סז. בדורבנן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא, מאמר ב, סימן לח, עמוד רלט.

פסחים

ד. מדאורייתא בבטול בעלמא סגי, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסז.

ג. את בניצבין ומצודתך פרוסה בירושלם, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.

ו. אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא בחרי עיניי, מאמר א, סימן מא, עמוד נה.

ח. האומר סלע זו לצדקה ע"פ שו"י בני היו דזיק גמור, מאמר א, סימן עב, עמוד פח.

יג. כבר מובטח להם לישראל שאין אלי בא בע"ש, מאמר א, סימן נא, עמוד סה.

מת. שתיק לי בבריתא ומהדר לי במתני, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכט.

סימן צג, עמוד רצו.

מט. אי לא נסיבי כהנתא לא גלאי, ורש"י שם, מאמר ב, סימן לט, עמוד רב.

סימן קב, עמוד שלו.

מט. גדולה שגאה ששונאים צ"ה לחיה, מאמר ב, סימן קמב, עמוד שנה.

נ. כאן בעושין לשמה, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא.

נ. לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג.

מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. סימן קכג, עמוד שלב.

נה. מעיקרא תנא מנהגא ולבסוף תנא

איסורא, מאמר ב, סימן פא, עמוד רפא. סד. לא סמכינן אניסא, מאמר א, סימן מה, עמוד נח.

סו. אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו, מאמר א, סימן יב, עמוד לב.

סט. מילתא דליתא בציבור ליתא ביחיד, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצח.

פז. לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

פז. צדקה עשה הקב"ה בישראל שפורן לבין האומות, מאמר א, סימן יח, עמוד לו.

סימן קיא, עמוד קכג. מאמר ב, סימן קי, עמוד שטז.

פז. בהא נחתינן ובהא סלקינן, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה.

צ. חזקה על ב"ד שלא יפסעו, מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.

קיג. מי שאין לו ציצית בבגדו מנודה לשמים, מאמר ב, סימן ח, עמוד רה.

סימן סט, עמוד רסו.

קיס. דוד אומר אני אברך, מאמר ב, סימן יח, עמוד ריד.

שקלים

פ"ג מ"ב, יוגינת כתוב בהן, ורע"ב ותפא"י שם, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח.

פ"ה מ"ג, ארמית הי כתוב עליהם, ותוירי"ש שם, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח.

יומא

ה: כיצד הלבישן מה דהוה הוה, אלא כיצד מלבישן לעתיד לבוא, מאמר א, סימן נה, עמוד ע.

סימן עט, עמוד צו.

ו. סומאה הותרה בציבור או דחויא, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קטז, ע' שכתב.

ט. אם עשייתם עצמכם כחומה ועליהם כולכם בימי עזרא, מאמר א, סימן י, עמוד כט, ועמוד ל.

סימן יב, עמוד ל.

יד. אלמא קטורת ברישא והדר גרות, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.

יט. מעשה בצדוקי אחד וכו', מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסט.

כב. דוד בשמים ולא עלתה לו, מאמר ב, סימן סז, עמוד ריג.

כט. הרהורי עבירה קשין מעבירה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תז.

מו. שנת הותרה בציבור, סומאה דחוי היא, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב.

ס. אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

עא. גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, מאמר ב, סי' מה, ע' רמו.

עב. כל ת"ח שאין תוכו כבדו אינו ת"ח, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.

עג. גזירת אורים ותומים אינה חזורה, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא.

עה. המן מגיד להם מה שבחורין וכו' לבוקר משפט, מאמר א, סימן לו, עמוד מה.

מאמר ב, סימן טז, עמוד ריב.

פג. מי שאתנו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים, מאמר א, סימן קכב, עמוד קלב.

פד. אם הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, הקדמה עמוד יג.

פה. האומר אחסא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

פוכה

כ. כשנשתכחה תורה מישראל עלה הלל הבבלי ויסדה, מאמר א, סי' קסט, ע' קסב.

כה. שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכג.

כה. ר' יצחק אומר, מאמר א, סימן קסח, עמוד קסא.

כת. שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

כח. אמרו עליו על ריב"ז שמעולם לא ראו אותו בלא תפילין, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

כח. משל לעבד שבא למוזג כוס לרבו, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.

לב. אימר דאמרינן לא דק לתומרא, מאמר ב, סימן עא, עמוד רעא.

לג. דילמא ספוקי מספקא לי לתומרא אמרינן לקולא לא אמרינן, ורש"י שם, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלה.

מא. מאי טעמא מהרה יבנה בית המקדש, ורש"י ותוסי' שם, מאמר א, סימן סא, עמוד עד.

מגילה

יג: ישנו מן המצות וכו' עם אחד הן, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד.
יד: מיח נביאים עמוד להם לישראל, מאמר ג, סימן כת, עמוד תלא.
טז: גדול ת"ת יותר מבנין ביהמ"ק, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד.
יז: תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, מאמר א, סימן כב, עמוד לח.
יח: כיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים וכו' כלו הפושעים וכו', וכיון שנבנית ירושלים בא דור, הקדמה עמוד ט. מאמר א, סימן נז, עמוד צא. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. סימן קכו, עמוד שלח.

יח. ממאי דהאי זכירה קריאה היא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלז.
כג: הכל עולין למנין שבעה, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמח.
כד: וכי מה איכפת ל' לעור בין אפילה לאורה, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע.
כז: אין מוכרין ס"ת אפילו אם אין לו מה יאכל, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

מועד קטן

ה: גמרא גמירי לה, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.
ט: לא עשו ישראל את יום הכיפורים והיו דואגים, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.
ט: מנל דאחיל להו, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.
יב: מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, מאמר א, סימן קי, עמוד קכו.
יד: אלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים, מאמר ב, סימן סז, עמוד רפט.

כה: ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

חגיגה

ג: הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא.
ג: בעלי אסופות אלו ת"ח וכו', מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.
יב: ז' רקיעים הן וכו' זבול שבו

מב. יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש, מאמר ג, סימן א, עמוד תג.
מה: כל המשתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שס.
נא: היכי עבדי וכו' קרא אשכחו ודרוש, מאמר א, סימן נח, עמוד צא.

נה: בשני מה היו אומרים ולרשע אמר אלקים, ורש"י שם, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

נה: אוי להם לעכ"ם שאבדו ואינם יודעין מה שאבדו, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסט.

נו: שותא דינוקא בשוקא או דאבוי או דאמרי, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ.

ראש השנה

יז: המניין והאפקודסין וכו' יורדין לגיהנם וכו', הקדמה עמוד ט.

כב: אם אין מכירין אותו משלחין עמו אחר להעידו, ורש"י שם, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.

כו: לא הו' ידעי רבנן וכו', מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח.

כח: כפאו ואכל מצה יצא, מאמר ב, סימן לט, עמוד רמ.

לד: שתי עיירות וכו' הולך למקום שתוקעין, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה.

ביצה

ה: עדות מסורה לבי"ד ביצה לכל מסורה, מאמר ג, סימן ה, עמוד תיא.

יח: גזירה שמא יעביר ד"א ברשות הרבים, מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

כה: ג' עזין הן, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.

לב: המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, מאמר א, סימן קנט, עמוד קנו.

תענית

ג: כשם ש"א לעולם בלא רוחות כך אי"א לעולם בלא ישראל, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

י: הנותן מים על פני הארץ, זה אי", מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.

כה: ניתא לך דאפכי לעלמא, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

כו: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסת.

ירושלים וביהמ"ק ומזבח בנוי, הקדמה עמוד י.

טו: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו וכו', מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו. סימן קע, עמוד קסד.
מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

טז: סינא היתה בלבם, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.

טז: אם יאמר לך יצה"ר חטוא והקב"ה מוחל לך, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

יבמות

ג: אתי עשה ודחי לא תעשה, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד.

ו: יכול יתיירא אדם מן המקדש, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

ז: כל שאינו מקיים דברי חכמים, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח.

ז: קדש עצמן במותר לך, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלד.

כב: מצות לא יוכל לתקון זה הבא על הערה והוליד ממנה ממזר, מאמר א, סימן צב, עמוד פח.

לט: בראשונה שהיו מתכוננין לשם מצוה, מאמר ב, סימן עט, עמוד רעט.
מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

מז: מקבלין גרים בא"י השתא גמי דליכא סיבותא, מאמר ב, סי' מא, ע' רמב.

סג: אין לך אומנות פחותה מן הקרקע, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.

סה: נושא אדם כמה נשים, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

סה: כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, הקדמה עמוד יב.

עח: והי' רעב בימי דוד שלש שנים וכו' שמא ע"כ יש בכב וכו' בדיק ולא מצאו וכו' ושאל באורים ותומים, הקדמה עמוד ו. מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא. סימן טו, עמוד ריב.

צ: למיגדר מילתא שאני, מאמר א, סימן קכא, עמוד קלא. מאמר ב, סימן קגא, עמוד ססד.

קב: אפילו אם יבוא אלי וכו' אין שומעין לו, מאמר א, סימן קגא, עמוד קנג.

קה. והא בעינן כסדרן בחליצה, מאמר ג.
סימן ג, עמוד תו.

קט: קשים גרים לישראל כספחת, מאמר
ב, סימן עה, עמוד רעה.

כתובות

יא. גר קטן מטבילין אותו ע"ד ביד,
מאמר א, סימן לה, עמוד מו.

יא. גר קטן אם הגדיל יכול למחות,
מאמר ב, סימן קסט, עמוד שמ.

טו. כל דפריש מרובא פריש, מאמר ג.
סימן יג, עמוד תיו.

יז. אנריפט המלך עבר מלפני הכלה,
מאמר א, סימן פט, עמוד קה.

יט: ספר שאינו מוגה אסור להשהותו,
מאמר ב, סימן סו, עמוד רסד.

כב: למה לי קרא סברא היא, מאמר ג.
סימן יב, עמוד תסו.

סו. אי בעית אימא לכבודו הוא דעבר,
מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג.

סח: הא מעשים בכל יום, מאמר ב,
סימן עג, עמוד רעב.

עה. וחז מיציהו עדיף כחרי מין,
מאמר ב, סימן לו, עמוד רלו.

פה. עד אחד לאו כלום הוא, מאמר ג.
סימן מ, עמוד תמג.

פח. קים לי בגוי מילתא היא, מאמר
ב, סימן עה, עמוד רעה.

קג: אנא עבדי ולא שתכח תורה
מישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.

מאמר ג, סימן ז, עמוד תיא.

קה: מאי שוחז שהוא חז, ורש"י שם,
מאמר א, סימן קטו, עמוד קכו. סימן קמב.

עמוד קמה.

קה: אפילו שוחז דבריו נמי אסור,
הקדמה עמוד סו. מאמר א, סימן קמו, עמוד קמה.

קי: הכל מעלין לא"י, ורש"י שם, מאמר
ב, סימן ז, עמוד רג. סימן נה, עמוד רנו.

קי: עבר שברח מחו"ל לא"י, מאמר ב,
סימן קה, עמוד שיא.

קי: לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר
שורובה עכו"ם, מאמר ב, סי' קלה, ע' שמט.

קי: כל הדר בחו"ל כאלו עובד עכו"ם,
מאמר א, סימן ה, עמוד כד. סימן ה,
עמוד כה. סימן ט, עמוד כט. מאמר ב,

סימן ג, עמוד קסט. סימן נה, עמוד רנו.
סימן סד, עמוד רסד.

קי: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה,
הקדמה עמוד יא. מאמר א, סימן א.

עמוד כא. סימן עט, עמוד צט. מאמר ב,
סימן סד, עמוד רסב.

קיא. ג' שבועות וכו' שלא יעלו ישראל
בחומה, ורש"י שם, מאמר א, סימן י,

עמוד ל.

קיא. שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר
מדאי, מאמר א, סימן לה, עמוד מו. סימן

עכ, עמוד פח.

קיא. שלא ידחקו את הקץ, ורש"י שם,
מאמר א, סימן כד, עמוד לט. סימן כה,

עמוד מ. מאמר ב, סימן ג, עמוד קסט.
קיא. כל הדר בא"י שרוי בלא עון,

מאמר ב, סימן קכב, עמוד של.

קיא. ההוא גברא דנפלה לי יבמה וכו',
מאמר עו, עמוד ערה. סימן פ, עמוד רפ.

סימן פט, עמוד רצא.

קיא. כל הדר בבבל כאלו דר בא"י,
מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד.

קיב. חזינהו להנהו קטופי דהו קיימי
כי עיגלי, מאמר א, סימן סו, עמוד פב.

קיב. ר"ז כי הוה סליק לא"י לא אשכח
מברא למעבר, מאמר ב, סימן לה, עמוד

רלט. סימן עז, עמוד רעו.

נדרים

ט. כנודי רשעים, ור"ן שם, מאמר ב,
סימן קכב, עמוד שלא.

ט. טוב מזה ומזה שאינו נודר כל
עיקר, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

ט: דילמא אתי בה לידי תקלה, מאמר
ב, סימן עה, עמוד רעד.

י. לא יאמר קרבן לה, מאמר א, סימן
סד, עמוד עט, מאמר ג, סי' יב, ע' תסז.

כב. הנודר אעפ"י שמקיימו נקרא רשע,
מאמר ב, סימן עה, עמוד רעד. סי' עז,

עמוד רעו.

לה. לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו,
מאמר א, סימן קסה, עמוד קנט.

סב. לא יאמר אדם אקרא שיקראוני
חכם, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב.

סה. אין ויואל אלא לשון שבועה,
הקדמה עמוד יו.

סה. במדין נדרת לך והתר נדרך במדין,
הקדמה עמוד יח.

פא. ההורו בבני עניים שהם תצא
תורה, מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.

פא: דבר זה נשאל לחכמים וכו', מאמר
ב, סימן מג, עמוד רמה.

צ: בראשונה היו אומרים שלש נשים,
ור"ן שם, מאמר א, סימן ז, עמוד כו.

נזיר

כג. אשה שהפר לה בעלה והיא לא
ידעה צריכה כפרה, מאמר ב, סימן כב,

עמוד ריט.

כג: בשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק
רשע, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.

לב: נהי דידעין להון דיתרוב מי יודעין
לאימת, מאמר א, סימן ט, עמוד עג.

מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

סוטה

ז: משקין את הסוטה בשבעים ואחד,
מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

ח: נושים חייבות לראותה, מאמר ג,
סימן לה, עמוד תלט.

יז. מפני מה ניתנה משרע"ה ליכנס
לא"י, מאמר ב, סימן עד, עמוד רעג.

כ. יש זכות תולה שנה אחת, מאמר ג,
סימן לה, עמוד תלו.

כ: חייב אדם ללמד בתו תורה, מאמר
ג, סימן ל, עמוד תלג.

כ: כל המלמד את בתו תורה מלמדה
חיפלות, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

סימן מא, עמוד תמה.

כא: כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה
בו ערמונית, מאמר ג, סימן ל, עמוד

תלו. סימן מא, עמוד תמו.

כב. התנאים מבלי עולם וכו' שמורין
הלכה מתוך משנתן, מאמר ג, סימן לה,

עמוד תלו. סימן לו, עמוד תלט.

כב: שמעשיתן כמעשה זמרי ומבקשים
שכר כפנחס, מאמר ג, סימן לט, ע' תמב.

כב: אם אתה אומר הזכות תולה אתה
מדהה את המים בפני כל הנשים, מאמר

ג, סימן לו, עמוד תלט.

לב. כל האדורים פתחו קודם בברוך,
מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

לב. ואלו נאמרין בלשון הקודש, מאמר
ג. סימן ג. עמוד תו.
לג. יוחנן כהן גדול שמע, מאמר ג.
סימן טו, עמוד תיט.
לד. אם אתם עושין כן מוטב וא"ל
באין מים ושופטין אותיכם, מאמר א.
סימן צה, עמוד קט.
לז. וישאוהו במוט בשנים וכו' שמונה
נשאו אשכול אחד, מאמר א, סימן טו,
עמוד פב.
לז: אלפים בריתות ואלות קבלו עליהם
ישראל, הקדמה עמוד יא, ויב. מאמר א,
סימן ק, עמוד קיב.
לז: ארור האיש וגו' זה הבא על העררה
וכו', ורש"י שם, מאמר א, סימן עט,
עמוד צד.
מא: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל
כלי שהתנעו לו לאגריפס, ורש"י ותוס'
שם, מאמר א, סימן פט, עמוד קה.
מא: כל אדם שיש בו חנופה אפילו
עוברין שבמעץ אמן מקללין אותו, מאמר
א, סימן קעו, עמוד קע.
מד: לימדה תורה דרך ארץ, מאמר ג.
סימן ב, עמוד תד.
מד: במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו
חתן מחדרו, מאמר א, סימן קלה, ע' קמ.
מד: שח בין תפילה לתפילה עבירה
היא בידו וחוזר עלי מעורכי המלחמה,
מאמר ב, סימן טו, עמוד ריג. מאמר ג.
סימן ב, עמוד תד.
מד: מלחמת יהושע לכבש, מאמר ב,
סימן א, עמוד קצו.
מו: משרבו המנאפים פסקו מים המרים,
מאמר ג, סימן ל, ע' תלג. סי' לו, ע' תלט.
מו: משרבו האומרים לרע טוב, ורש"י
שם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע. מאמר
ג, סימן לט, עמוד תמב.
מו: לבטולי הא מקמי הא, ורש"י שם,
מאמר א, סימן קט, עמוד קכ.
מו: עד עמוד הכהן לאורים ותומים
כאדם שאומר לחבירו עד שיתיי מתים וכו'
מאמר א, סימן ג, עמוד סד.
מו: יש בכב א' שראוי שתשרה שכינה
עליו, מאמר א, סימן קד, עמוד קעה.
מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

מט: מיום שחרב ביהמ"ק כל יום ויום
קללתו מרובה משל חבירו, מאמר א.
סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו,
עמוד תכט.
מט: בעיקבא דמשיחא חוצפה יסגי,
מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ.
מט: יראי חטא ימאסו, מאמר א, סימן
קנט, עמוד קנו.
מט: על מה יש להשען על אבינו
שבשמים, מאמר א, סי' קסה, עמוד קעה.
מט: כל זמן שעוסקין בעבודה אין
גמסרין בידיהם, מאמר ב, סימן קנה,
עמוד שסט.
מט: או לשון הקודש או לשון יונית,
ורש"י שם, מאמר ג, סימן יד, עמוד תית.
מט: משמת רבי בטלה ענוה ויראת
חטא, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב.
גימטריא
ח: הקונה שדה בא"י כותבין עליו אונו
אפילו בשבת, מאמר ב, סימן ט, עמוד רז.
סימן סג, עמוד רסא.
יא: אם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי,
מאמר א, סימן ג, עמוד כד.
לד: נמנעו מלהשביעה התקין ר"ג שתהא
גודרת ליתומים כל מה שירצו, ורש"י
שם, מאמר ב, סימן קבר, עמוד שלה.
לה: מה מי שנשבע על אמת כך על
שקר צארכי, מאמר א, סימן לב, ע' מד.
מד: מכרו חוץ ממלכתו, מאמר ב,
סימן עא, עמוד רסח.
מד: אבל הכא איסורא ורבנן הוא,
מאמר ב, סימן עא, עמוד רסח.
מו: דגנך ולא דגן עכרים, מאמר ב,
סימן לב, עמוד רלב.
מו: כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש,
מאמר ב, סימן כב, עמוד רכ.
נו: נישוק ונעבד שלמא בהדיהו לא
שבקינהו, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.
נט: מימות משה ועד רבי לא מצינו
תורה וגדולה במקום אחד, זרש"י שם,
מאמר א, סימן קנד, עמוד קנה. סימן קסט,
עמוד קסב.
נט: ר' אמי ור' אסי כהני חשיבי דא"י,
מאמר ב, סימן מא, עמוד רסא.
ס: כיון דלא אפשר עת לעשות להי

הפרו תורתך, ורש"י שם, מאמר א, סימן
קסט, עמוד קסב. מאמר ג, סימן ז, עמוד
תיא. סימן מב, עמוד תמו.
סא: מחזיקין יד נכרים בשביעית וכו',
מאמר א, סימן קיד, עמוד קכו.
עו: כי הו מפטרו רבנן מהדדי בעכו
הו מפטרי, מאמר ב, סי' פא, עמוד רפ.
פח: צדקה עשה עמהם שהקים שחי
שנים לנושנתם, מאמר א, סימן קלא, עמוד
קלו. מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.
סימן קנו, עמוד שסט.
סח: לא חרבה איי עד שעבדו בה ז'
בתי דינים ע"י, מאמר ב, סימן קכו,
עמוד שלו.

קידושין

כט: האב חייב בבנו וכו' ללמדו תורה
ולהשיאו אשה וללמדו אומנות, מאמר ג,
סימן ב, עמוד תח.
כט: כל מצות הבן על האב, מאמר ג,
סימן א, עמוד תג.
כט: היכא דלא אנמר אבר מיתייב איהו
למיגר נפשי דכתיב ולמדתם, ורש"י שם,
מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.
כט: הא לן והא להו, מאמר א, סימן
קפא, עמוד קעב.
כט: עבר כי ולא נשא כל ימיו בהרהור
עבירה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תז.
ל: אוידיך על צוארי דבריק, מאמר ג,
סימן ב, עמוד תז. סימן מג, עמוד תמו.
ל: בני בניכם מגיין ח"ל והודעתם לבני
בניך, סימן ל, עמוד תלג.
ל: אשה אין סיפק בידה לעשות, מאמר
ב, סימן ז, עמוד רג.
לא: מאי לצאת מאי לחריל, מאמר ב,
סימן שא, עמוד רפ.
לא: איזה מורא לא עומד במקומו, מאמר
ב, סימן קמו, עמוד שנט.
לו: יכול כל המצות לא יהו נוהגין אלא
בארץ, מאמר א, סימן צב, עמוד קו.
לז: כל מקום שנאמר ביאה אינו אלא
לאחר ירשה וישיבה, מאמר ב, סימן עא,
עמוד שלט.
לט: מחשבה רעה בע"א מצרפה למעשה,
מאמר א, סימן צה, עמוד קט.
מ: לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו

וכא וחציו חייב, מאמר א, סימן מ, ע' ג.
מ: גדול תלמוד שמביא לידי מעשה,
מאמר ג, סימן כא, עמוד תכו.

מט: עשרה קבין עניות ירדו לעולם,
מאמר ג, סימן ה, עמוד תיא.

מט: על מנת שאני צדיק גמור וכו'
שמה הרהר תשובה בלבו, מאמר ב, סימן
קכב, עמוד של.

סט: לא עלה עזרא מבבל עד שעשה
כסולת נקיה, מאמר א, סימן יב, עמוד לב.
עא: בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה
לא"י, מאמר א, סימן יב, עמוד לג.

פא: אשה שנדרה בנויר והיא לא ידעה
שהפר לה בעלה צריכה כפרה, מאמר ב,
סימן כב, עמוד ריט.

בבא קמא

ט: אלא מעתה אי מתרמי לי' תלתא
מצותא ליתבי לכולי' ביתא, מאמר ב,
סימן נט, עמוד רנו.

טז: הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים,
מאמר ב, סימן קנח, עמוד שעא.

נב: כך רגיו רעיא על ענא, ורש"י שם,
מאמר א, סימן קנ, עמוד קנב.

פ: כותבין עליו אונו אפילו בשבת,
מאמר ב, סימן סג, עמוד רסא.

פג: לשון הקודש, מאמר ג, סימן יד,
עמוד תיה.

פז: גדול המצוה ועושה, מאמר ב,
סימן סח, עמוד רסו. מאמר ג, סימן יב,
עמוד תסו.

קב: בחזא מסכתא אין סדר למשנה,
מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.

בבא מציעא

ל: לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו
דבריהם על דין תורה, מאמר ב, סימן
קסט, עמוד שסב.

לג: בימי רבי נשנית משנה זו, מאמר
ב, סימן קלח, עמוד שנב. סימן קמה,
עמוד שנת. מאמר ג, סימן יג, עמוד תיו.

נב: תורה לא בשמים היא, מאמר א,
סימן קנא, עמוד קנג.

נט: אמר הקב"ה נצחוני, מאמר א,
סימן קנד, עמוד קנד.

פז: אגא עבינא שלא תשתבח תורה
מישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.

פה: כי מטא למערתא דר"ח איעלמא
מיני, ורש"י שם, מאמר ב, סימן צח,
עמוד שב.

פה: גור רבי תעניתא אחתינהו לרבי
חייא ובנוי, מאמר א, סימן כט, עמוד מב.
סימן ג, עמוד סד.

קיד: בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא,
ורש"י שם, הקדמה עמוד י. מאמר ב,
סימן צח, עמוד שב.

קטו: פלוגתא דר"י ור"ש אי דרשינן
טעמא דקרא, מאמר ב, סימן מג, ע' רמג.

בבא בתרא

ג: אי אמר מלכותא עקרא טורא עקר
טורא, מאמר א, סימן קמה, עמוד קסט.
מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסו.

ד: גלטייה מר וכו', מאמר א, סימן קלב,
עמוד קלח.

ה: אני חומה זו כנסת ישראל, ורש"י
שם, מאמר א, סימן י, עמוד ל.

ט: שקולה צדקה כנגד כל המצות, מאמר
ב, סימן לה, עמוד רלז.

טז: גדול המעשה יותר מן העושה, מאמר
ב, סימן קב, עמוד שח.

י: כל צדקה וחסד שעכו"ם עושים חטא
הוא להם, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג,
עמוד רנא.

סז: קשה צערי של שטן יותר משל
איוב, מאמר א, סימן מו, עמוד פא.

טז: כל מלכי מזרח ומערב משכימין
לפתחו של א"א, מאמר ג, סימן טז, ע' תכ.

כא: ברם זכור אותו האיש לטוב וכו'
שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל
שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו וכו',
מאמר ג, סימן ו' ד' ח' ט', עמוד תס"ח.
סימן מב, עמוד תמו.

כו: אימור דאמרינן לא דק לחומרא,
מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.

מג: ספר תורה אין דנין בדייני אותה
העיר, מאמר א, סימן קעב, עמוד קסה.

נב: מהו וכן, ורש"י שם, מאמר ב,
סימן פח, עמוד רצ.

נח: רבי בנאה הוה קא מציין מערתא,
מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

ס: דין הוא שגוור על עצמינו שלא
לישא נשים, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

עד: אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי
מי מיפר לי, מאמר א, סימן מג, ע' גז.
צא: אין יוצאין מא"י לחו"ל, מאמר א,
סימן ד, עמוד כד. מאמר ב, סימן ה,
עמוד רג. סימן נה, עמוד רנה. סימן עז,
עמוד ערה. סימן פג, עמוד רפג. סימן פו,
עמד רפו.

צא: אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור
היו, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצ.

צא: לא שנו אלא מצות בזול ופירות
ביוקר, ורש"י שם, מאמר ב, סימן נח,
עמוד רנו.

ק: המוכר מקום וכו' ורומן, מאמר ב,
סימן צט, עמוד דש.

קיט: אם חולקין כבוד לתלמיד במקום
הרב, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.
קל: אין למדין הלכה לא מפי למוד וכו',
ורש"י שם, מאמר א, סימן נב, עמוד סו.
מאמר ב, סימן לה, עמוד רלז. סימן סז,
עמוד רסה.

קלד: שמונים תלמידים היו לו להלל
הזקן שלשים מהם ראויים שתשרה עליהם
שכינה, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.
קסה: רובן בגזל וכו' והכל בלשון הרע,
מאמר ב, סימן סח, עמוד רסו.

בבא בתרא

ב: אין מוציאין למלחמת הרשות אלא
עפ"י ביד של ע"א, מאמר ב, סימן יג,
עמוד ריא. סימן יז, עמוד ריד.

ט: הנספל לעושי מצוה כעושה מצוה,
מאמר ב, סימן ז, עמוד רד.

טז: יועצין באחיתופל וגמלמין בסנהדרין
ושואלין באר"ת, מאמר ב, סימן יג, ע' ריא.
סימן יז, עמוד ריד.

יז: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי
שיועץ לטהר וכו', מאמר א, סימן קג,
עמוד קנא.

ית: מלך לא דן ולא דנין אותו, מאמר
א, סימן קעא, עמוד קסה.

יט: כבשו פניהם בקרקע, מאמר א,
סימן קעא, עמוד קסה.

כא: אני ארבה ולא אסיר, מאמר א,
סימן קסט, עמוד קלה.

כב: מה אעשה שתקנתם קלקלתם, ורש"י
שם, מאמר א, סימן נז, עמוד סח.

כד. ש"ס בבלי בלול במקרא ובמשנה ובש"ס, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.
כה. ודילמא איצטומי קא מערים, מאמר ג, סימן מ, עמוד תמג.
כו. קשר רשעים אינו מן המנין, ורש"י שם, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. סימן קעג, עמוד קסו.
כז. חוקי' ושבנא, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קנו, עמוד קנה.
לג. וחילופא למסית, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה.
לד. מנין ליוצא מבית דין זכאי וכו', מאמר א, סימן מ, עמוד גכ"ג.
לה. שמע מינה מהרה דמארי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתי הו, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קכז, עמוד שלו.
לח. אפיקורס ישראל כל שכן דפקר ספי, הקדמה עמוד טז.
מט: כל מקום ששנו חכמים דרך מנין אין מוקדם ומאוחר, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תה.
נח: לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע, ורש"י שם, מאמר ב, סי' עג, עמוד רעב.
נט. עכ"ר"ם שעוסק בתורה חייב מיתה, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.
נז: כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להחזירו, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.
סד. תפסי ליה ליצרא דע"ז, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.
סז. מסית ליחיד נקרא מסית, לרבים נקרא מדיו, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד.
עא: פיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, ורש"י שם, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.
עה. מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם ביאה וניתן לעובדי עבירה, מאמר ב, סימן קלה, עמוד שנב.
פז. סתם ספרא ר"ש הוא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.
צ. עשה בע"ז היכא משכחת לה, ונתצתם, מאמר א, סימן צד, עמוד קט.
פט: אלי' בהר הכרמל היכי סמכי עלי' ועובדי שחוטני חוק, מאמר א, סימן קיה, עמוד קכט.
צ. אם יאמר לך נביא עבור על ד"ה

שמע לו חוק מע"א. מאמר ב, סימן כ, עמוד ריז.
צא. כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.
צג: וה' עמו שהלכה כמותו, מאמר א, סימן קנו, עמוד קנו.
צד: כיון דחזיוהו דלא מורח ודאין קטלוהו, מאמר א, סימן לה, עמוד ג.
סימן נב, עמוד סז. סימן נג, עמוד סז.
צד: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, ומהרש"א שם, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו.
צז. מדוע דרך רשעים צלחה בשכר ד' פסיעות, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג, עמוד רגא.
צז. דור שבן דוד בא בו וכו' יראי חטא ימאסו ופני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת וכו', ומהרש"א שם, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. סימן קעה, עמוד קסה.
מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. סימן קמט, עמוד שסב.
צז. דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיקר יעות וכו' ויתמעטו התלמידים, ורש"י שם, מאמר א, סימן פ, עמוד ק.
סימן קסט, עמוד קסג.
צז. אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.
צז: כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, מאמר א, סימן מ, עמוד נא.
סימן מב, עמוד נז. סימן עג, עמוד פט.
צז: דיו לאבל שיעמוד באבלו, ורש"י שם, מאמר א, סימן מ, עמוד נא.
צז: אם ישראל עושין תשובה גאלין וא"ל וכו', מאמר א, סימן מ, עמוד נא.
צח. שתיק ר' אליעזר, מאמר א, סימן מ, עמוד נא.
צח. אין לך קץ מגולה מזה וכו', מאמר א, סימן סז, עמוד פב.
צח. אין ב"ד בא עד שתכלה מלכות הולה מישדאל, ורש"י שם, הקדמה ע' ה.
צח. אין ב"ד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, מאמר א, סימן מ, עמוד נב.

צח. זכו אחישנה לא זכו בעתה, מאמר א, סימן מ, עמוד נג.
צח. זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על התמורה, מאמר א, סימן מ, עמוד נג.
צח. אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, מאמר א, סימן מב, עמוד נז.
צח. אימת אחי משיח היום אם בקולו תשמעו, מאמר א, סימן מב, עמוד נז.
סימן עג, עמוד פט.
צח: ייתי ולא אחמינ'י, מאמר א, סימן קיא, עמוד קד.
צט. כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, מאמר ב, סימן קכז, עמוד שלח.
קא: אחי השלוני סעה, מאמר א, סימן קס, עמוד קנז.
קב. יהוא צדיקא רבה הוה, מאמר א, סימן קלה, עמוד קמב.
קב. תורתו של ירבעם לא הי' בה שום דופי וכו', מאמר א, סימן קלז, עמוד קלס.
קב. חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטיל בגן עדן, מאמר א, סימן קלז, עמוד קלס.
קב: מאחר דחכימת כולי האי וכו' אי הות החם הות נקיסנא בשיפולי דגלימאי ורהטת אבתראי, מאמר א, סימן קמד, עמוד קמה. מאמר ב, סימן נא, עמוד רנב.
קב: קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, מאמר א, סי' קלה, ע' קמב.
קב: מפני מה זכה עמרי למלכות, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.
קב: אין לך תלם ותלם בא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"ז, מאמר ב, סימן נא, עמוד רנב.
קב: מפני מה זכה אחאב למלכות וכו' מפני שכיבד את התורה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו. מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסח.
קב: אי אפשר דלא הוה בהון צדיקא, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלב.
קג. בכבודי לא מחיתם על כבודי של בור"ד מחיתם, מאמר ב, סימן יג, ע' ריא.
קג: גדולה לגימה שמקרכת את הרחוקים מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

קה. חוצפא מלכותא בלא תגא, ורש"י שם, מאמר א, סימן קמה, עמוד קב.
 קו. אמר דוד וכו' אי בעיא למכפ"י ליצרי, מאמר ב, סימן סז, עמוד ריב.
 קו. ראוייה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית, מאמר ב, סי' כא, ע' ריט.
 קט. מגדל שליש נשרף וכו', מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.
 קיג. לחטאת דמשה לא קא מקיימא וכו', מאמר ב, סימן ככו, עמוד שלו.
 קיג. כל עיר שיש בה אפילו מזווה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

שבוועת

טו. אין בנין מקדש דוחה יו"ט, מאמר א, סימן סג, עמוד עז.
 טו. אין בונין ביהמ"ק בלילה, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.
 כג. אין שבועה חלה על דבר איסור שמושבע ועומד מהר סיני, מאמר א, סימן עא, עמוד צג. סימן עט, עמוד צה.
 כט. שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלב.
 לו. ארור בו גידוי וכו' ומהרש"א שם, מאמר א, סימן עט, עמוד צד.
 לט. דורות הבאים וגרים העתידים להתגייר עמדו על הר סיני, מאמר א, סימן לה, עמוד מה.
 לט. כל מצות העתידין להתחדש קבלו בסיני, מאמר א, סימן לה, עמוד מה.
 לט. דעו שלא על דעתם אני משביע אתכם וכו', מאמר א, סימן לה, עמוד מו.
 לט. בשבועה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן לב, עמוד מד. סימן עה, עמוד צג.
 לט. אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין מפני שמחפין עליו, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.
 לט. וכשלו איש באחיו, איש בעון אחיו, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

מכות

ה: ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב.

ה: הרגו אין נהרגין, מאמר א, סימן קנ, עמוד קנא.
 י: בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכו.
 יג. חייבי מיתות ב"ד אין ב"ד של מטה מוחלין להם, מאמר א, סימן עב, עמוד פז.
 כג. תרי"ג מצות נאמרו לו למשה, מאמר ב, סימן ט, עמוד רנח.

עריות

פ"ב מ"ט, ובמספר הדורות לפניו הוא הקץ, ובראב"ד שם, מאמר א, סימן כא, עמוד לה.

עבודה זרה

ד: לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה, מאמר א, סימן קנ, עמוד קנב.
 ה. לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מה"מ שולט בהם, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו.
 ה: ראה ז' מצות שקבלו עליהן ב"נ ולא קיימום, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו.
 ז. בחדא מסכתא אין סדר למשנה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.
 ח. ישראל שבח"ל עובדי ע"ז בטהרה הן, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכו.
 ט. יצאו מהן מה שיצאו, מאמר א, סימן נז, עמוד סט.
 ט: ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם וכו', מאמר א, סימן עא, ע' פו.
 י: כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי, ע' שטז.
 י: ולא יכלת להו לכולהו, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה.
 יב. מעיין המושך מים לפני ע"ז לא ישחה וישתה, מאמר א, סימן קו, ע' קיה.
 יג. הולכין ליריד של עכו"ם, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו. סימן צז, עמוד שא.
 יג. ומותר ליטמא ללמוד תורה ולישא אשה, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצז.
 יז. הרחק מעלי דרכך זו מינות, מאמר א, סימן קה, עמוד קסז.
 יז. נזיל אפיתחא דעכו"ם, ותוסי שם,

מאמר א, סימן קו, עמוד קיה. סימן קח, עמוד קיט. מאמר לג, עמוד רלג.
 יח. ר"מ קם ערק אתא לבבל, ורש"י שם, מאמר א, סימן צג, עמוד רצז.
 יט. אשרי האיש זה אברהם שלא הלך בעצת דור הפלגה, הקדמה עמוד טו.
 כ. וגשמת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.
 כא. שדות אית ב"י תרתי איסור חגי והפקעה ממצות, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח. סימן יא, עמוד רט. סימן סג, עמוד רסא. סימן עא, עמוד רסט.
 כו: המניין מורדין ולא מעלין, מאמר ב, סימן רג, עמוד רלג.
 כז: שאני מינות דמשכא, מאמר א, סימן פז, עמוד קד. סימן קמד, עמוד קמה. סימן קנג, עמוד שסז.
 מג: ע"ז שוחק וזורע לרוח וכו', מאמר א, סימן צב, עמוד קח.
 מה. אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.
 מה: כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וכו' בידוע שעבדו שם ע"ז, מאמר א, סימן ככו, עמוד קלד.
 מה: גידוע עכו"ם קודמין לכיבוש א"י, מאמר א, סימן צ, עמוד קו. מאמר ג, סימן יו, עמוד תכא.
 נד: עולם כמנהגו נוהג ושטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, ורש"י שם, מאמר א, סימן טו, עמוד פג.
 נד: והלא יש בה ממש בע"ז, מאמר א, סימן מו, עמוד ס.
 נה. והא חזינן גברי דאולי כי מתברי וכו', מאמר א, סימן פז, עמוד קד. סימן קלו, עמוד קמא.
 נה: הבא לטמא פותחין לו, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן קלו, עמוד קמא. מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסז.
אבות
 פ"א מ"א, והעמידו תלמידים הרבה, ורע"ב שם, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמא.
 פ"א מ"י, ואל תתחודש לרשות, מאמר א, סימן עה, עמוד צ.
 פ"ב מ"א, הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, מאמר ב, סימן קב, עמוד שת.

פ"ב מ"ד, ודע מה שתשיב לאפיקורס, הקדמה עמוד טז.

פ"ג מ"ה, שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לעבירה, מאמר ב, סי' מ, עמוד רמא. פ"ד מ"ב, הוי רץ למצוה קלה כבחמורה,

מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד. פ"ד מ"ט, על כרחך אתה מת, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו.

פ"ה מ"ה, עשרה נסים וכו' שלא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ, ותוסי יו"ט שם, הקדמה עמוד ט.

פ"ה מ"ב, כל מחלוקת שהוא לשם שמים סופה להתקיים, מאמר א, סימן קמב, עמוד קמא.

פ"ה מ"ו, בן חמש למקרא, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

אבות דר' נתן

ל, ה, כל המתדבק בעוברי עבירה אפ"י שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל מורעניות כיוצא בהן, מאמר א, סימן ק, עמוד קיג. סימן קמ, עמוד קמד. לח, ג, שמה כשהיית יושב ודורש בהר הבית וכו' וזהו דעתך עליך, מאמר ב, סימן יט, עמוד רסו.

חזו"ת

ד: כולן ראויין להוראה, ורש"י שם, מאמר א, סימן קג, עמוד קנא. י: אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו, מאמר א, סימן קנב, ע' קנד.

מסכת סופרים

פס"ו ה"ט, לא יהיה דולג במקרא ובמשנה ויבא להשיט, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מסכת דרך ארץ ר"א

פ"ט, גדול השלום שאפילו עושי ושלום ביניהם כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

זבחים

מה, דרוש וקבל שכר, ורש"י שם, מאמר ב, סימן עז, עמוד ערה. טב, קרא אשכחו ודרוש, מאמר א, סימן נח, עמוד עא. סו, לא יבדיל אין צורך להבדיל, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.

קב, לעולם תהא אימת מלכות עליך, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

קיג, בקשו לגזור טומאה וכו' הו ופנינהו, מאמר ב, סימן צו, עמוד ש.

מנחות

לב, אם יבוא אלי ויאמר אין חולצין בסנדל אין שומעין לו, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנג.

מא, בזמן דאיכא ריתחא ענשינן אעשה, מאמר א, סימן צא, עמוד קז.

מג: שקולה מצות ציצית-כנגד כל מצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלג.

מג: גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת, מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב.

נב, הי מינייהו אחרייתא, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

צט, מעלין בקודש ולא מורדין, מאמר ב, סימן עא, עמוד צר.

קס, כהן שהמיר דתו לא ישא כפיו, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

חולין

ב, טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

ד: מומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו, מאמר א, סימן קכא, עמוד קלא.

ד: יהושפט מלך יהודה נהנה מסעודת אחאב, מאמר ב, סימן נא, עמוד רנב.

סימן קנה, עמוד שסח.

ד: מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים וכו', מאמר א, סימן קנד, עמוד קנה. מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. סימן קלד, עמוד שמט.

ו, פשטא דקרא במה כתיב, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

ז, אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב.

ז: גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייתן, מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

ט, ת"ח צריך שילמוד, כתב שחיטה ומילה, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

י, תמירא סנתא מאיסורא, מאמר ב, סימן כ, עמוד ריו.

יג, שחיטת עכ"ם נבילה, מאמר א, סימן קכת, עמוד קלה.

יג: נכרים שבחול לא עובדי עכו"ם הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, מאמר א, סימן קכת, עמוד קלה. מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסא.

יג: אין מינין בעכו"ם, ורש"י ותוסי שם, מאמר א, סימן קה, עמוד קסז.

כד, כל תלמיד שאינו רואה סימן יפה במשנתו ה' שנים וכו' מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מג, אין מזכירין מעשה נסים, מאמר א, סימן מה, עמוד סא.

פג: כיסוי הדם נוהג בארץ ובחול, מאמר ב, סימן צז, עמוד שא.

צא: מלמד שקפלה הקב"ה כל א"י והניחה תחת יעקב אבינו, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

קלג, כל הלומד לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ.

קלט: יכול יחזור בהרים כדי שימצא קו, מאמר א, סימן צא, עמוד קז. מאמר ב, סימן ע, עמוד רסז.

קמ, לא אמרה תורה שלח לתקלה, ורש"י שם, מאמר א, סימן מט, עמוד רנ.

מאמר ג, סימן יג, עמוד תיו.

קמא, מאי אולמ"י דהאי עשה מהאי עשה, מאמר א, סימן ת, עמוד כו.

בבורות

ב, הלוקח עובר חמורו של עכו"ם פטור מן הבכורה, מאמר ב, סימן לב, עמוד רלב.

ג: כלו חיזתא דרב מרי, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעד.

לד: כל יומא ויומא מפקע לי ממצות, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסח.

ערכין

טז: מצות תוכחה עד כדי הכאה, הקדמה עמוד יב.

לב: משה לא בעיא רחמי לבטל יצרא דע"ז, מאמר א, סימן יב, עמוד לב.

תמורה

ג: לא תיתני ומימר, מאמר א, סימן סה, עמוד פב.

טו. בימי אבולו של משה נשתכחו ג' מאות הלכות, מאמר ב, סי טו, ע' ריב.

תמיד

לב. שטנא נצח, ופי' רבינו גרשום שם, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד. סימן כב, עמוד תכו.

משניות סהרות

אהלות פט"ו מ"ד, הבדק בודק אמה על אמה, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט. אהלות פי"ח מ"י, מדורות העכו"ם טמא אף בא"י, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. פרה פי"ג מ"ו, מטמאין היו את כהן, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסג.

מקואות פי"ח מ"א, איי מקואותיה סהרות, מאמר ב, סימן לא, עמוד רצט. מאמר ג, סימן לת, עמוד תמא.

ידים פי"ג מ"ב, אין דנין דברי סופרים מד"ס, מאמר א, סימן ז, עמוד כז. מאמר ב, סימן צ, עמוד רצג.

ידים פי"ג מ"ה, מיום שניתנה תורה לישראל לא היה העולם כדאי כאותו היום שניתן בו שיר השירים, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.

ידים פי"ד מ"ד, כבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות, מאמר ב, סימן כז, עמוד רכז.

רש"י על ש"ס

ברכות כ. שב ואל תעשה שאני, אין ללמוד דחיית מצוה מלסמא למת מצוה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רו. — כח: מן ההגיון, לא תרגילום במקרא יותר מדי, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח. סימן יג, עמוד תיו.

שבת נו. ואדוני יואב, לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט. — קיט: מתרימין לשון חרבה ושמה, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

עירובין מה. הרי, מידי דאיסור והיתר לא משייל באות, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב. — סג. ולא אשכחן לאחר מיתת משה דאצטרך לי יהושע לאלעזר מאמר ב, סימן יד, עמוד ריב.

פסחים סו. בני בחירה, נשיאים היו, מאמר א, סימן קסט, ע' קסב. — סו. אם פסח ורוחא שבת, התמידים שבכל השנה הם יותר ממאתים, מאמר א, סי' סד, ע' עט. סוכה מב. חייב בלולב, לחנכו מדבריהם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג.

ראש השנה יו. שפססו ידיהם בזבול, שהחריבו ביהמ"ק בעזנאם, הקדמה ע' ט.

מועד קטן יג. דכל יומא מפקע לי ממצות, דכל זמן שהוא ברשות נכרי אינו עוסק במצות, מאמר ב, סימן צא, עמוד רסח. יבמות מז. דליכא טיבותא, שפסק זבח חלב ודבש, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

כתובות קיא. שלא ידחקו, בעונם, ליא שלא ידחקו וכו' שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי, מאמר א, סימן כז, עמוד יומ.

סימן עט, עמוד צד. סימן פד, ע' קג. — קיא. בחומה, ביד חזקה, מאמר א, סימן פו, עמוד קב.

נזיר כג. אשה הפרם, סליחה זו למה, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

סוטה כא. שזכות תולה, תראה ותלמד בפי סוטה שהזכות תולה, מאמר ג, סימן לד, עמוד תלו. — מט: בעקבות המשיח, בסוף הגלות לפני ביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד צג.

גיטין ב. המביא גט ממדינת הים, בר מבבל, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — עו: מפטרו רבנן, בני מדה"י היו שאסור לצאת מא"י לחו"ל, מאמר ב, סימן פא, עמוד רפא.

בבא בתרא כא. יהושע בן גמלא, אחד מן הכהנים הגדולים שעמדו בבית שני, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט. — נח. ר' כנאה, לפי שאדם גדול וחשוב ה', מאמר ב, סימן צח, עמוד שג.

סנהדרין מט: אין מוקדם ומאוחר, לא דיקדוק להקדים במשנתן את המוקדם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. — נט: לכל דבר שבמנין, אשמעינן קרא דכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, מאמר א, סימן ע, עמוד פו. — צא: כאן לימות המשיח, כשיכלה השעבוד, מאמר א, סימן מב, עמוד נו. צז. היוקד יעות, מכובד שבהן יהי עתתן ורמא,

מאמר א, סימן קסט, ע' קסג. — צז: אין הדבר תלוי אלא בתשובה, אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבא, מאמר א, סימן מ, עמוד צב. סימן מא, עמוד נה. — צח. מלכות הולא, שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה, הקדמה עמוד ת. מאמר א, סימן סט, עמוד פד.

עבודה זרה יו: דנכיס יצרי, נשחט יצרא דע"ז, אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, מאמר א, סימן קח, עמוד קיט. מאמר ב, סימן לג, עמוד רלב. — לט: אין לוקחין, שהתנוגין שבסורי חשונין, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב. חולין ט. כתב, שירע לחתום שמו, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

גדה ז: הן קמ"ל, דאין למדין הלכה מפי הש"ס, מאמר א, סימן נב, עמוד סו. מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה.

תוספות

ברכות ז. ד"ה היא, מאמר א, סימן לג, עמוד רלב. — יז. ד"ה העושה, מאמר א, סימן קכב, עמוד שלג. — יט: ד"ה רוב, מאמר ב, סימן צט, עמוד דש.

שבת יג. ד"ה ופליגא, מאמר א, סימן צח, עמוד רעה. — לב: ד"ה בעון (תוספות ישנים), מאמר ב, סימן ה, עמוד רו. סימן סט, עמוד רסו. — נד: ד"ה הוי, מאמר ג, סימן לת, עמוד תמ. — נו. ד"ה ואע"ג, הקדמה עמוד יב. — נז. ד"ה רק, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג. — סג. ד"ה אין, מאמר א, סימן קיט, עמוד קל. — צה. ד"ה והרודה, מאמר א, סימן סא, עמוד צה. סימן סה, עמוד פא. — קטו. ד"ה לא, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח. — קנב: ד"ה עי, מאמר ג, סימן ד, עמוד תז.

עירובין יג: ד"ה נוח, מאמר ב, סימן לו, ב, סימן קטו, עמוד שכב. — קיג: ד"ה ואין, מאמר ב, סימן ה, עמוד רה. סימן סט, עמוד רסו. סימן עז, עמוד רעג. — קיד: ד"ה אחו, מאמר א, סימן נה, עמוד ע.

יומא ב. ד"ה וחכ"א, מאמר ג. סימן לט, עמוד תמב. — לט. (תוספות ישנים) ד"ה ואומר, מאמר א. סימן סד, עמוד עט. — סו: ד"ה מהו, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט.

סוכה יא. ד"ה דרב, מאמר ב. סימן לה, עמוד רלו. — כ. ד"ה עלה, מאמר א. סימן קסט, עמוד קסב. — כז. ד"ה ר"י, מאמר א. סימן גב, עמוד סו.

ראש השנה טז: ד"ה כדי, הקדמה עמוד ט. — לג. ד"ה הא, מאמר ג. סימן מד, עמוד תמח. סימן מז, עמוד תנא. ביצה ג. ד"ה ר' יוחנן, מאמר ב. סימן פב, עמוד רפב. — ה. ד"ה הא, מאמר ב. סימן מא, עמוד רמב. תענית ז. ד"ה וכל, מאמר ב. סימן קכב, עמוד שלג.

מגילה י. ד"ה דכ"ע, מאמר ב. סימן לא, עמוד רלא. — יב: ד"ה ויל, מאמר ב. סימן כו, עמוד רכו. — כא. ד"ה אלמלא, מאמר א. סימן קלו, עמוד קמא. מועד קטן ה. ד"ה הא, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו.

יבמות ו: ד"ה יכול, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט. — כב: ד"ה כשעשה, מאמר א. סימן עב, עמוד פח. — מה: ד"ה כיון, מאמר א. סימן פט, עמוד קה. — סג. ד"ה שאין, מאמר ב. סימן עג, עמוד רעב. — עז: ד"ה מנימין, מאמר ב. סימן כה, עמוד רכג. — פו: ד"ה מר, מאמר ג. סימן יג, עמוד תיו. — קט: ד"ה רעה, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעה.

כתובות קי: ד"ה הכי, מאמר א. סימן ז, עמוד כו. — קי: ד"ה הוא, מאמר ב. סימן סה, עמוד רסה. סימן עז, עמוד רעו. סימן עה, עמוד רעז.

גזיר כג: ד"ה שמתוך, מאמר ב. סימן קכ, עמוד שלג. — נד: ד"ה ארץ, מאמר ב. סימן צד, עמוד רצח. סימן צו, ע"ש. סוטה יג. ד"ה סרה, מאמר א. סימן טב, עמוד סא. — כא: ד"ה בן עזאי, מאמר ג. סימן לב, עמוד תלה ותלו. סימן לט, עמוד תמב. סימן מג, עמוד תמז. סימן מז, עמוד תנא. — כב: ד"ה לעולם,

מאמר ב. סימן קכ, עמוד שלב. — לו: ד"ה אמר, מאמר א. סימן קי, ע"ק. גיטין ב. ד"ה ממדינת הים, מאמר א. סימן א, עמוד כא. — ב. ד"ה אשקלון, מאמר א. סימן ה, עמוד כה. — ת. ד"ה כיבוש, מאמר ב. סימן יג, עמוד רי. — לה. ד"ה לא, מאמר א. סימן לב, עמוד מד. — מד: ד"ה נטיבה, מאמר עמוד רלח, סימן עה, עמוד רעה. — מג: ד"ה דלא, מאמר א. סימן ג, עמוד סג. — מג: ד"ה ואסור, מאמר א. סימן נד, עמוד סט.

פסחים ג: ד"ה מאל"ה, מאמר א. סימן יב, עמוד לג. מאמר ב. סימן עט, עמוד רעט. סימן קד, עמוד שי. — נ: ד"ה וכאן, מאמר ב. סימן קכ, עמוד שלב. — סח: ד"ה הכל, מאמר ג. סימן יב, עמוד תטו. — פה. ד"ה כשהוא, מאמר ב. סימן עא, ע"רסח. — מד: ד"ה לחו"ל, מאמר ב. סימן קו, עמוד שיא. — ס: ד"ה אחמיה, מאמר ב. סימן כד, ע"רכב. — פח. ד"ה מאי קראה, מאמר ב. סימן קכו, עמוד שלו.

קידושין כט: ד"ה הא לו, מאמר א. סימן יג, עמוד לג. סימן קפא, עמוד קעב. מאמר ב. סימן מא, עמוד רמב. סימן פא, עמוד רפא. סימן צג, עמוד רצז. סימן קד, עמוד שי. — ל. ד"ה לא, מאמר ג. סימן כא, עמוד תכה. — לה. ד"ה גברא, מאמר ג. סימן ל, עמוד תלד. — לו: ד"ה כל, מאמר א. סימן צד, עמוד קט. — לו. ד"ה הכי גרסינן, מאמר א. סימן צו, עמוד קט. — מא. ד"ה האיש, מאמר ג. סימן ב, עמוד תד. בבא קמא לח. ד"ה ושא, מאמר ב. סימן כו, עמוד רכו. — צא: ד"ה אלא, מאמר ב. סימן יט, עמוד רטז.

בבא מציעא סד: ד"ה ולא, מאמר ב. סימן קטז, עמוד שכג. — קיד: ד"ה מהו, מאמר א. סימן ג, עמוד סב.

בבא בתרא כא. ד"ה ולמדתם, מאמר ג. סימן ו, עמוד תט. — כא. ד"ה כי מציון, מאמר ב. סימן ז, עמוד רה. סימן עט, עמוד רעט. מאמר ג. סימן ט, עמוד תיב. — ס: ד"ה מן, מאמר ג.

סימן ב, עמוד תה. — סב. ד"ה ומודה, סימן מ, עמוד נא. — ק: ד"ה ורומן, מאמר ב. סימן צט, עמוד דש. סנהדרין יט. ד"ה ינאי, מאמר א. סימן קלב, עמוד קלח.

שבועות כב: ד"ה איבע"א, מאמר ג. סימן יב, עמוד תטו. — כט. ד"ה כשהשביע, מאמר א. סימן עה, עמוד צג.

עבודה זרה ה. ד"ה שאלמלא, מאמר ב. סימן לו, עמוד רלח. — ז. ד"ה הנשאל, מאמר ב. סימן קנא, עמוד שסה. — יו. ד"ה הרחק, מאמר א. סימן קה, עמוד קטז. — כא. ד"ה כיבוש, מאמר ב. סימן יג, עמוד רי. סימן יו, עמוד ריד. סימן כא, עמוד ריח. — כב: ד"ה רגלא, מאמר ג. סימן כו, עמוד תכה. זבחים מה. ד"ה הילכתא, מאמר ב. סימן עו, עמוד רעו.

מנחות מ: ד"ה תכלת, מאמר ב. סימן קטז, עמוד שכג. — מא. ד"ה ענשיתו, מאמר ב. סימן ה, עמוד רה. סימן סט, עמוד רטו.

חולין ב: ד"ה אבל, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעד. — ה. ד"ה עפ"י הדיבור, מאמר א. סימן קכא, עמוד קלא. — ה: ד"ה צדיקים, מאמר א. סימן קנא, עמוד קנב. — יג: ד"ה נכרים, מאמר ב. סימן קמט, עמוד שסא. — פו. ד"ה ור"י, מאמר ב. סימן לה, עמוד רלו. בכורות ג: ד"ה דקא, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעד. ערכין ב: ד"ה הכל, מאמר ב. סימן סט, עמוד רטו.

תלמוד ירושלמי

ברכות פ"א ה"ג, מפני מה לא החזיקו במצות תפלין כל היום מפני הרמאין, מאמר ג. סימן יט, עמוד תכב. ברכות פ"א ה"ח, מפני מה אין קורין עשרת הדברות, מפני טענת המינין שלא יהו אומריין אלו לבדם ניתנו לו למשה, מאמר ב. סימן קמד, עמוד שנו.

ברכות פ"ב ה"ח, בר נש דאימי מבטרא לי וכו' להן ייזיל לי, מאמר ב. סימן צג, עמוד רצו. סימן קכו, עמוד שלו.

שביעית פ"ט ה"א, גזר אני על העליונים שירדו ועל התחתונים שיעלו, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.

חלה פ"ב ה"א, כל מה שכיבש יהושע כיבש זה, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא. שבת פ"א ה"ד, תחיית המתים מביאה לידי אלי וליט, מאמר א, סימן ג, עמוד סג.

שבת פ"א ה"ד, כל מי שהוא קבוע בא"י ואוכל חולין בטהרה ומדבר בלשון הקודש וכו' מובטח לו שהוא בן עוה"ב, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. סימן יט, עמוד תכב.

שבת פ"א ה"ה, בו ביום גזר על לשונן, מאמר ג, סימן יו, תכא.

שבת פ"ג ה"ב, בנין המשכן לשעה או לעולם ה', מאמר א, סימן סג, ע' עג. פסחים פ"ו ה"א, על ג' דברים עלה הלל לא"י, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. יומא פ"א ה"א, כל דור שאינו נבנה ביהמ"ק בימיו מעלין עליו כאילו החריבו, הקדמה עמוד ט.

סוכה פ"א ה"א, באותה השעה נגדעה קרן ישראל ועוד אינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן גג, עמוד סז.

ראש השנה פ"ג ה"ה, דברי תורה עניים במקומן ובעשירים במקום אחר, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכת.

תענית פ"א ה"א, אם אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד עליהם מלך קשה כהמ, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. תענית פ"ד ה"ה, לא תסעוד ולא תכסוף, מאמר א, סימן לח, עמוד ג.

תענית פ"ד ה"ט, אילולי אלקי דקטלי לבן כוויבא מאן הוה יכיל לקטליה, מאמר א, סימן גג, עמוד סח.

מגילה פ"א ה"א, שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש, ופי"מ שם, מאמר ג, סימן סז, עמוד תכ.

מגילה פ"א ה"ג, לכשיתעוררו הגליות שהן נחלונות בצפון ויבואו ויבנו בית המקדש הנתון בדרום, מאמר א, סימן טב, עמוד עו.

מועד קטן פ"ג ה"א, חד פהן אתא לגבי

ר' חנינה, מאמר ב, סימן צג, ע' רצב. יבמות פט"ז ה"ג, אבי נענש על שחישד את ירבעם ברבים, מאמר א, סימן קלז, עמוד קלט.

סוטה פ"ג ה"ה, בן עזאי ולא כראב"ע, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלה.

סוטה פ"ג ה"ד, מטרונה אחת שאלה וכו' ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

סוטה פ"ח ה"ד, יכול הבונה בית בחור"ל יהא חזור ת"ל ולא חנוכו, ובקה"ע שם, מאמר ב, סימן סד, עמוד רסב.

קידושין פ"א ה"ז, בשעה שישראל עושין רצונו של מקום קראוין בנימ, מאמר א, סימן קעו, עמוד קעא.

סנהדרין פ"ד ה"ב, אלו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה, ופי"מ שם, מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.

סנהדרין פ"ז ה"טו, מסית אומר בלשון הקודש, ופי"מ ומה"פ שם, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכב.

הוריות פ"ג ה"ב, מכאן ואילך בליסטיא היו נוטלין אותה, ופי"מ שם, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלת.

תוספתא

חגיגה פ"א ה"א, יודע לדבר אביו למדו שמע ותורה ולשון הקודש, ופי"מ חסדי דוד שם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. סימן ג, עמוד תו.

קידושין פ"א ה"ה, מצות אב על הבן למולו ולמדותיו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

עבודה זרה פ"ה ה"ב, כל המניח את ארץ ישראל בשעת שלום ויוצא כאלו עובד ע"ז, מאמר א, סימן יג, עמוד לג.

מאמר ב, סימן כח, עמוד רכו.

עבודה זרה פ"ו ה"ו, כל המכבד רשע הרי זה כעובד ע"ז, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלת.

מכילתא

בא — עד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לזכרות, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

בשלח — הגיע פרווימא שלכם לחזור למצרים, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. — בני אפרים לא שמרו ברית אלקים ובתורתו מאנו ללכת, מאמר א, סימן כה, עמוד מ. סימן לב, עמוד מד.

יתרו — שלשה דברים ניתנו על חנאי א"י וכו', מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. סימן מה, עמוד רמו. — לא תשא למאמר לפי שהוא נאמר ולא תשבעו וכו', ומרכבת המשנה שם, הקדמה ע' ה. משפטים — ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, מאמר ג, סימן יב, עמוד תטו. — אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, מאמר ב, סימן גג, עמוד רנז.

תורת כתנים

חזירע — אין הבית מטמא אלא אחר כיבוש וחילוק, מאמר ב, סימן קכת, עמוד שלט.

חזירע — בשביל ג' הלכות עלה הלל מבבל לא"י, ופי"מ הראב"ד שם, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.

אחרי — כמעשה ארץ מצרים, שהיו מקולקלין מכל האומות, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.

קדושים — ארץ ישראל אינה מקימת עוברי עבירה, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.

בהר — מכאן אמרו כל היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכו.

בהר — כל היוצא לחור"ל כאלו עובד ע"ז, מאמר א' סימן ה, עמוד כה. סימן יז, עמוד לג. מאמר ב, סימן א, עמוד קצו. סימן פו, עמוד רפו. סימן פט, ע' רצב.

ספרי

נשא — והיה ביום כלת משה, שכל שבעת ימי המלוים היו משה מעמיד את המשכן, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

שלח — והייתם קדושים לאלהיכם, מכאן שהציצית מוספת קדושה לישראל, מאמר ב, סימן סט, עמוד רסז.

מדרש רבה

בראשית רבה

כ, ו, נוח לו לאדם לגדל לגיון א' משל זתים בגליל ולא לגדל חינוק אחד בא"י, ויפ"ת שם, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

כה, ג, לא יצא אדם לחור' וכר' אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצא.

כו, ה, כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

לה, ד, אין לך ז' לפני החג שאין בהם שבת ויום הכיפורים וכר', מאמר א, סימן סד, עמוד עט. מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

לה, ה, וימצאו בקעה, אם ללצים הוא יליץ, ויפ"ת שם, מאמר א, סימן מו, עמוד סא. מאמר ג, סימן יט, עמוד תכב. לה, טו, נתכנסו כל הארצות בראשי ההרים והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומה ונוה"ק שם, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכב. לה, טז, אין לך צרה באה לעולם שאין לאחרים ריוח בה, מאמר א, סימן קיא, עמוד קכד.

מ, ה, צא וכבוש את הדרך לפני בניך, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. מב, יג, אכרם העברי שהוא מעבר הגור, ויפ"ת שם, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ.

מד, כא, ידוע תדע, ידוע שאני מפורן תדע שאני מכנסן וכר', מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן עט, עמוד צה. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

מד, כא, ד' דברים הראה לו, גיהנם ומלכויות מתן תורה וביהמ"ק, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שיח.

נג, יד, הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר את עיניהם, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט.

נו, ב, וירא את המקום מרחוק, עתיד המקום לירחק מבעליו, ולעולם ת"ל זאת מנוחתו, מאמר א, סימן מב, עמוד נג. ט, יא, אם קדמאי כמלאכין, ויפ"ת שם, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב.

שופט שהוא כשר ומוחזק באותן הימים, מאמר א, סימן קס, עמוד קנו. האוינו (בילק"ש רמו תתס"ה) — כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה, מאמר א, סימן מג, עמוד נז.

מדרש תנחומא

חולדות — אבא המלח מהו שתהא חייבת במעשר, מאמר ב, סימן נ, עמוד רנא. חולדות — הנה ישכיל עבדי וגוי ירום מאברהם ונשא ממשה וכר', מאמר א, סימן לו, עמוד מה.

וישב — ויוסף הורד מצרימה, אף הגוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז.

בא — חלק משה כבוד למלכות, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

תצוה — כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים, מאמר א, סימן לד, עמוד מה.

תשא — מעולם לא לך אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר וכר', מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסח. פקודי — לעתיד לבוא אני אעביר את הגלות מכם, מאמר א, סימן קיד, ע' שכ. תוריע — אמרה מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו, הקדמה עמוד יב.

אחרי — ישראל נושע בה' תשועת עולמים לשעבר לא היתה גאולה שלימה, מאמר א, סימן מח, עמוד סב.

בחקותי — אם אין עושין תשובה אינם נגאלין, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. חקת — לא פקדה תורה לרדוף אחר המצות, והשלום רודפהו, מאמר ב, סימן ה, עמוד רו.

מטות — אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שרוצה, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. מסעי — אמר להם הקב"ה לישראל למדו מפרו של אלי שלא רצה לילך לע"ז, מאמר א, סימן קכד, עמוד קלב.

דברים — מכתם זה דוד שנעשה מלך וקרא עצמו עני, תם שהלך בתמימות עם קונו, מאמר ב, סימן כד, ע' רכא.

פנחס — לאלה תחלק הארץ מפני כשרים וצדיקים, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמב. דברים — מר אמר טובתה יהושע וכלב אעפ"כ ולא אביחם לעלות, מאמר א, סימן קעד, עמוד קסו.

ואתחנן — ושננתם לבניך אלו תלמידיו, שהתלמידים קרויים בנים, מאמר ג, סימן לת, עמוד תמ.

עקב — ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם, מכאן אמרו כשהתנינו מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. סימן טז, עמוד תכ. סימן ל, עמוד תלג.

עקב — כל המקום אשר תדרוך וגוי, כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו.

עקב — שלא תהא ארץ ישראל מיטמא בגילוליהם ואתם תוורין ומכבשין חו"ל, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריו.

עקב — דוד עשה שלא כתורה וכר', מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

עקב — אם אתם עושין רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען, ואם לאו אתם בולין מעלי, מאמר א, סימן קב, עמוד קיג. מאמר ב, סימן מג, עמוד רמב. עקב — רשב"י אומר עתידה תורה שתשתכח מירשאל, מאמר א, סימן קסה, עמוד קסא.

ראה — וירשתם אותה וישבתם בה, בשכר שתירש תשב, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו.

ראה — מעשה וכו' וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהן וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהן וקראו את המקרא וירשת וישבת בה ושמתם לעשות, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה, מאמר ב, סימן א, עמוד קצה. סימן עז, עמוד רעו.

ראה — אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם, שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם, מאמר א, סימן צג, עמוד קח.

שופטים — אל השופט אשר יהי בימים ההם, וכי תעלה על דעתך וכו' אלא

סד, י, בימי ריבי"ח גורה מלכות הרשעה
שיכנה ביהמ"ק וכו', מאמר א, סימן נט,
עמוד עב.

סט, ג, הארץ אשר אתה שוכב עלי וגו'
קפלה כפינסק ונתנה תחת ראשו, ומח"כ
שם, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם.
עד, יג, בשעה ששלח דוד את יואב
לארם נהרים ולאדם צובה וכו', ויפ"ח
וגוה"ק שם, מאמר ב, סימן כד, ע' רכא.
עו, ב, תאמר שהוא בא עלי מכה ישיבת
ארץ ישראל, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנ.
עו, ג, אם יבוא עשו אל המתנה האחת
והכהו אלו אחינו שבדרום, מאמר א,
סימן קיא, עמוד קג.

צב, ג, ואני כאשר שכולתי בחורבן
ראשון וכו' ובשני לא אשכל עוד, ויפ"ח
שם, מאמר א, סימן נח, עמוד עא.

שמות רבה

א, לא, מלך המשיח עתיד ליפרע מאדום,
מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.
ג, ו, אנכי שלחתיך, אנכי הוא סימן
לבאולה, מאמר א, סימן ג, עמוד סג.
כת, ד, כל מה שהנביאים עתידים
להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני,
הקדמה עמוד יו.

כת, ה, כל הנביאים קבלו נביאותן מהר
סיני, מאמר א, סימן לו, עמוד מה.
לא, ה, בעולם הזה הרשעים עשירים
ונתונים כשלוה והשקט, מאמר ב, סימן
קלט, עמוד שנג.

ויקרא רבה

א, ד, י"ב מלחמות עשה דוד וכו', ויפ"ח
שם, מאמר ב, סימן יו, עמוד רטו.
ד, ב, כל עמל אדם לפיהו, כל מה
שסיגל אדם מצות ומעש"ט אינו מספיק
להבל היוצא מפיו, מאמר ג, סימן יח,
עמוד חכב.

ו, ב, מעשה בשלטון אחד וכו', מאמר
א, סימן קטו, עמוד קכו.
ט, ו, מלך המשיח שנתון בצפון יבא
ויבנה ביהמ"ק הנתון בדרום, מאמר א,
סימן סב, עמוד עו.

יט, ה, אמרו לנמהרי לב, כגון אלו
שדוחקין את הקץ, מאמר א, סימן עט,
עמוד צח.

כא, ה, אם עשית חבילות עבירות תעשה
חבילות מצות כנגדם, מאמר ב, סימן מז,
עמוד רמח.

כה, א, למד אדם ולימד ושמר ועשה
והיתה סיפק בידו למחות ולא מיחה וכו'
הרי זה בכלל ארור אשר לא יקים, מאמר
ג, סימן י, עמוד תיג.

במדבר רבה

ו, י, רבנן פתרון קריא בגלות, מאמר
ב, סימן קט, עמוד שיד.
יב, יא, כל ד' ימי המלואים היה משה
מעמיד המשכן ומפרקו בכל יום ב' פעמים,
מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

יג, יח, אעפ"י שאירע לשבטים שבא
לידיהם מכירת יוסף וכו' צדיקים גמורים
היו, מאמר ב, סימן יט, עמוד רסז.

טו, ה, על פי ה', המרגלים כולם צדיקים
היו, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסז.
טז, ו, משל למלך שזימן לבנו אשה
נאה, מאמר ב, סימן ו, עמוד רג.

יט, טז, אם באו לידך את מציה עליהם,
מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.

כב, א, לא תהיו סבורים שהותר לכם
להשבע בשמי, אפילו באמת אין אתה
רשאי להשבע בשמי אלא אם כן יש בך
כל המדות הללו וכו', מאמר ב, סימן עז,
עמוד רעו. תוכן הענינים עמוד שפה.
כג, ה, זאת הארץ וגו' מלמד שהראה
הקב"ה למשל כל מה שהי' ועתיד להיות,
מאמר ב, סימן קיג, עמוד שכ.

דברים רבה

א, ב, אלה הדברים וזשי' מוכיח אדם
אחרי חן, מוכיח זה משה וכו', מאמר א,
סימן קעז, עמוד קסט. מאמר ב, סימן
קמג, עמוד שנו.

א, יט, פנו לכם צפונה וכו' המתינו
עד עכשיו מלך המשיח לבוא, מאמר א,
סימן מב, עמוד נג. סימן צח, עמוד קי.
א, יט, עד מתי משועבדים אנו בידו,
א"ל עד שיבוא אותו היום שכתוב בו
דרך כוכב מיעקב, מאמר א, סימן מב,
עמוד נג.

ב, ה, אם אתה נקבר אצלם במדבר הן
באים בזכותך ואתה בא בראשם, מאמר א,
סימן ג, עמוד סד.

ב, יב, כל מה שהגדולים עושין עושה
הדור וכו' מי גרם לכל הדור לחטוא הנשיא
שחטא תחלה, מאמר א, סימן קנג, עמוד
קנד. מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.
ג, ו, אין שבחה של מטרונותא בזמן
שהיא מתקלסת מקרובותיה אלא בזמן
שהיא מתקלסת מרחוקותי, מאמר א, סימן
סח, עמוד פד.

ג, טו, אמר הקב"ה למשה חיך וכו'
כשאביא להם את אליהו שניכם באין
כאחת, מאמר א, סימן ג, עמוד סד.
ו, ב, הקב"ה לא גילה לבריות מהו מתן
שכרה של כל מצוה, מאמר ב, סימן נד,
עמוד רנד.

שיר השירים רבה

ב, יג, מנין לתינוק שקורא בתורה
למשה משה ולהרן הרן וכו', מאמר ג,
סימן כד, עמוד תכח.

ב, יח, השבעתי אתכם וגו' שלא יקשו
עול על ישראל, מאמר א, סימן עט, עמוד
צו.

ב, יח, שלא יעלו חומה מן הגולה, א"כ
למה מלך המשיח בא. לקבץ גלויותיהן
של ישראל, ויפה קול שם, מאמר א, סימן
יו, עמוד לו.

ב, יח, ד' שבועות השביעין כנגד ד'
דורות שדחקו את הקץ וכו' אחד בימי
כוזבא, ואחד בימי שותלת בן אפרים
וכו' שלא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו,
על שעברו על הקץ ועברו על השבועה,
הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן כד,
עמוד לט. סימן כה, עמוד מ. סימן לב,
עמוד מד.

ב, יח, עד שתחפץ, לכשתחפץ מדת
הדין מאליה אני מביאה, בקולי קולות,
מאמר א, סימן כד, עמוד לח. סימן ע,
עמוד פו.

ב, יט, קול דודי הגה זה בא וכו'
זה מלך המשיח בשעה שהוא אומר
לישראל בחורש הזה אתם נגאלין וכו',
מאמר א, סימן יט, עמוד לו. מאמר ב,
סימן קט, עמוד שיד. סימן קי, עמוד שטו.
ה, ט, אם חומה היא, אם מעמיד דברים
כחומה, ומח"כ שם, מאמר א, סימן י,
עמוד ל.

אסתר רבה

א. יג. לשעבר היתה מלכות בישראל כיון שחטאו גיטלה המלכות מהם וכו', מאמר ב. סימן קנז, עמוד שצ.
ז. ישנו עם אחד, אית רבנן בגויהו, מאמר ב. סימן קלו, עמוד שנ.

רות רבה

א. א. אי לודר ששפטו את שופטיהם, מאמר א. סימן קסז, עמוד קס. מאמר ב. קלה, עמוד שטט.

איכה רבה

פתיחה ב. אייתו לן נטורי קרתא והוון מייטו להון ריש מטרותא וסנטרא וכו', מאמר ב. סימן קכה, עמוד שלה.
פתיחה ד. אדם הראשון וכו' ודנתי אותו בגירושין ושילוחין וכו', מאמר ב. סימן קיב, עמוד שיה.

פתיחה לר, כמה חצופה היא א"י שעדיין עושה פירות, מאמר א. סימן סו, ע' פנ. א. לב, עד דלית את מליף עלן סניגורא וכו', מאמר א. סימן ס, עמוד עג.

ב. ד. עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין משיח לא בא, מאמר א. סימן נב, ע' סו. ב. ד. אלו לא קטלי אלקי לדין מאן הוי יכיל ליי, מאמר א. סימן נג, ע' סו. ג. יט, למחר כשיבוא הגאולה א"ל הקב"ה לישראל בני אני תמה מכם האיר המהנתם לי כל אותן השנים, הקדמה ע' ט.

קהלת רבה

א. ד. כיון דאיתער בך חמרא דההוא רשיעא לית את יכיל שרי בארעא דישאל, מאמר ב. סימן קמ, עמוד שנד.
ז. מט, אלף נכנסין לתלמוד ואחד מהם יוצא להוראה, מאמר ג. סימן ח, עמוד תיב.

לפקוט שמעוני

בא רמו קצא, מי פרע לכם ממלכות רביעית נטרוגא, וזי"ר שם, הקדמה עמוד ח. מאמר א. סימן מג, עמוד נז. סימן פד, עמוד קג.
בא רמו רח, קומו צאו, מלמד שהי פרעה דופק על פתחיהן של משה ואהרן, מאמר א. סימן סז, עמוד לה.

משפטים רמו שגא, ונשיא בעמך לא תאור, אי נשיא כאחאב, ח"ל בעמך, מאמר א. סימן קלג, עמוד קלח.

שמיני רמו תקא, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו אותו יצה"ר העבירו מלבבכם וכו' כשם שהוא יחידי בעולמו כך תהי עבודתכם מיוחדת לפניו, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט.

דברים רמו תשצג, כל מי שידוע שחברו רשע ומחניף לו וכו' ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה, מאמר א. סימן קעו, עמוד קסט.

דברים רמו תשצג. אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך, מאמר א. סימן קעו, עמוד קסט.

דברים רמו תשצג, אלו וכו' ישראל כיון שעלו פרוטות רגליהם מן הים היו נכנסין לא"י, מאמר ב. סימן ה, ע' רב. דברים רמו תתג, עלה רש, מיד עלה רש, מאמר ב. סימן ה, עמוד רב.

מלכים רמו קע, שלשה דברים נתנו על תנאי, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמג. ישעיה רמו תצז, ותהי האמת נעדרת הולכת ויושבת עדרים במדבר, מאמר א. סימן קעה, עמוד קסה.

יחזקאל רמו שלו, עד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לדברות, מאמר ב. סימן קנו, עמוד שסט. תהלים רמו תשעז, מכתם זה דוד וכו', מאמר ב. סימן כד, עמוד רכא.

איכה רמו תתרלח, הלואי יהיו בני עמי בא"י אעפ"י שמטמאין אותה, מאמר א. סימן קג, עמוד קיד.

כדרש פליאה: אין שלום אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים, מאמר ב. סימן נג, עמוד רנג.

זוהר הקדוש

בראשית כה. חמש מינין אינון בערב רב, מאמר א. סימן קמה, עמוד קנ. מאמר ב. סימן קכג, עמוד שלג. סימן קמה, עמוד שנה. מאמר ג. סימן כז, עמוד תל.

נח עה: כיון דאיתחלף לישנהו לא אצליח בעובדא, מאמר ג. סימן יט, עמוד תכב.

— עו: בנין דאינון בלבא חד ורעותא חד וממללי בלה"ק וכו' ולית מאן דימנע עובדא דילהון, מאמר ג. סימן יט, עמוד תכג.

לך פא: כיון דנתת אברהם למצרים בלא רשו אשתעבדו בניו במצרים ת' שנה, ואור החמה שם, מאמר ב. סימן יח, עמוד רטו.

וירא קיו. דאיהו יומא חד גלותא דכנסת ישראל ולא יתיר, מאמר א. סימן עא, עמוד פו.

תולדות קלט. ביהמ"ק קודם לקבוץ גלויות ותחיית המתים אחרון שבכולם, מאמר א. סימן גז, עמוד ע.

וישב קפה. אמר ראובן טב למנפל ליי לגו גובא דנחשין ועקרבינן ולא יתמסר בידיו דשנאוי דלא מרחמי עלי וכו' ועירין אינון דיכלין לאשתובא, מאמר א. סימן קיא, עמוד קיג.

שמות יז. לית שלטנו לאומין עליהו דישאל אלא יומא חדא לחוד דהוא יומו של הקב"ה והוא אלף שנים וכו' אי יתיר ישתעבדון לא על פום גזירת מלכא הוא אלא על דלא בעיין למיהדר לקבליה, מאמר א. סימן עא, עמוד פו.

יתרו עט: זרעא קדישא לארעא קדישא סלקא ושכינתא באתרה יתבא, מאמר ב. סימן כט, עמוד רכח.

ויקהל קצח. אי רעיא איהו טב טב ליי טב למתא טב לעלמא, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. סימן קלו, עמוד שטט.

פקודי רמ. לא תוסיף קום מגרמה אלא קב"ה יוקים לה, מאמר א. סי' עה, ע' צא. ויקרא ו. בכללו גלותא וגלו ישראל לכלהו שוי זמנא וכו' ואור החמה שם, מאמר א. סימן עה, עמוד צא.

תזריע מד. אין צור בכלהו כאלקינן דליי שלטנו, מאמר א. סימן ק, עמוד קיא. פקודים פד. ארץ עלאה אחרא אית ליי לקב"ה, מאמר ב. סי' קל, עמוד שמא. בהר קט: כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקי בנין דלית חמן קרבנין, מאמר ב. סימן כט, עמוד רכת. סימן קנה, עמוד שסט.

שלח קסג. זכאה דרא דא מכל דרין דעלמא,

מאמר א. סימן קג, עמוד קסו. מאמר ב. סימן ה, עמוד רז. בלק קסו. בריחא דלבושיכו ידענא, מאמר א. סימן לו, עמוד מח. פנחס רכ: אתא לקמי' חד חכים גוי א"ל סבא תלת בעינן בעינא למתבע מינך, מאמר א. סימן סב, עמוד עז. — רכה. לית קרבנין בחור'ל ובגיד אוקמהו רבנן הדר בחור'ל וכו', מאמר ב. סימן כט, עמוד רכט. — רמ: והכי מתערב שילה רעיא מהימנא עם משיח, מאמר א. סימן לו, עמוד מח.

זו"ח מדרש הנעלם

יג. באותה שעה בכה ר"ע, א"ל על מאי קא בכית וכו', מאמר א. סימן קסה, עמוד קסא. לה. סילק את חנוך קודם זמנו קודם שיבאיש ריחו, מאמר א. סימן קסב, עמוד קח.

לה. ושניהם לבדם בשוה, מלמד ששקולים הם, מאמר א. סימן קלז, עמוד קלט. מ. אי יחזור בתשובה רישי כנישתא או כנישתא חדא בזכותא אתכניש כל גלותא, מאמר א. סימן עד, עמוד פט.

תיקונים

תיקון יג. מאן מושב לצים ערב רב, מאמר א. סימן קכ, עמוד קלא. תיקון ל. עד שתחפץ שתהי' העבודה מחפץ ורצון הלב, מאמר א. סימן עב, עמוד פז.

פרקי דר' אליעזר

פרק כד, ירד הקב"ה וצ' מלאכים הסובבים כסא כבודו ובלבל את לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל אחד ואחד גוי ככתבו ולשונם ומנה מלאך על כל אומה ואומה, מאמר ב. סימן קלז, עמוד שנא. סימן קנג, עמוד שסו. פרק לה, לעתיד לבוא הקב"ה אוחו בכנפות הארץ ישראל ומנער רשעים ממנה, מאמר ב. סימן מ, עמוד רמ. פרק מ, המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן, הקדמה צ' יז. פרק מא, כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני וכו' להיות כמלאכי

השרת, מאמר א. סימן קג, עמוד קיד. פרק מג, אין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבא אליהו, מאמר א. סימן מא, עמוד נד. פרק מה, הלכו זקני ישראל אצל זקנתם סרח בת אשר וכו' כך שמעתי מאבא פקוד פקדתי אתכם וכו', מאמר א. סימן מח, עמוד סא.

פסיקתא

קודם ביאת המשיח בא אלי' ועומד על הרי ישראל, מאמר א. סימן ג, צ' סג. הואיל ואתם מתעסקים בו כאילו אתם בונים בו, מאמר א. סימן ס, עמוד עג. וימלא כבוד ה', מכאן שנגזרה גזירה על ישראל שיהיו גולים בין האומות, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטז.

תנא דבי אליהו

פרק ו, לא נתתי לאלו א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמג.

פרק ט, רלי"ב מלכים בקשו למרוד באחאב וכו' הביא רלי"ב בני מלכים לירושלים ונעשו יראי ה', מאמר ב. סימן נא, עמוד רנא.

פרק ט, במה הקב"ה מושיע את ישראל וכו' בבגים שהם משכימין ומעריבין לביהכ"ג, מאמר א. סימן קלז, צ' קמא.

פרק י, בודאי בעל הבית יודע באיזה מקום יפקיד את כליו, מאמר ב. סימן קט, עמוד שטו.

פרק יד, בני הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכו' וכי"כ למה כדי למרק עונותיהן של ישראל, מאמר ב. סימן קט, עמוד שטו.

פרק יז, מה נשתנה ירבעם וכו' שבא על דוד ישועה לישראל, מאמר א. סימן קלז, עמוד קמג.

פרק כז, עשו כולם אגודה אחת וכתרו ברית לגמול חסד זה עם זה שלא ילכו וילמדו לשון מצרים, מאמר ג. סימן כג, עמוד תכו.

פרק כז, למה נדמה עשו וכו' וירבעם

לאחד שמצא כסות בדרך, ופי' זיקוקין דנורא שם, מאמר ב. סימן נב, צ' רנב. פרק ל, אין ביהמ"ק נבנה ביד אדם אלא בידו של הקב"ה, ופי' זקוקין דנורא שם, מאמר א. סימן סה, עמוד פא. פרק ז', אלי' זוטא, מכאן אמרו מגלגלין זכות על ידי זכאי, מאמר א. סימן קלז, עמוד קמג.

רמב"ם

היד החזקה

בהקדמה: דרך עמוקה הוא דרך הגמרא, מאמר ג. סימן יד, עמוד תיח. — לשון ארמי היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחזרה הגמרא, מאמר ג. סימן יד, עמוד תיח. — בזמן הזה אבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו נסתרה, מאמר ג. סימן טו, עמוד תיט.

הלכות יסודי התורה: פ"ד ה"ג, לידע האסור והמותר דבר קטן הויות דאביי ורבא, מאמר ג. סימן לו, עמוד תלת. — פ"ה ה"ב, בכסף משנה שם, אף לדעת הרמב"ם אדם גדול מותר למסור נפשו, מאמר א. סימן קי, עמוד קיז. — פ"ה ה"ד, אין מלקין ואין ממיתין אלא לעובר ברצונו וכו' לא אנוס וכו', מאמר א. סימן לב, עמוד מג. סימן עז, עמוד צב. — פ"ו ה"ח, אפיקורס ישראל שכתב ס"ח וכו' מצוה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם, מאמר ג. סימן כג, עמוד תכו. — פ"ז ה"א, אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה וכו', מאמר א. סימן לח, עמוד מט. — לא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעין בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה, מאמר א. סימן מז, עמוד נט. מאמר ג. סימן מ, עמוד תמג. — פ"ח ה"ג, מופתים אפשר שיהיו בלש ובכשוף, מאמר א. סימן מה, עמוד ס. — פ"ט ה"ה, אם יאמר לנו הנביא לעבור על א' מכל מצות האמורות בתורה לפי שעה מצוה לשמוע לו, מאמר א. סימן קיח, עמוד קסט. מאמר ב. סימן כז, עמוד ריו. — פ"י ה"א, אפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נביא שקר, מאמר א. סימן לח, עמוד מט.

הלכות דעות: פ"ה הי"א, דרך בעלי דיעה שיקבע לו אדם פרנסה המפרנסת אותו תחילה וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד תד. — פ"ו ה"א, צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — פ"ו ה"א, אם היו כל המדינות וכו' נוהגין בדרך לא טובה וכו' ילך למערות ולחוזים ולמדבריות שלא להתערב עם אנשים רעים וחטאים, הקדמה עמוד ט. מאמר א, סימן פ, עמוד ק, מאמר ב, סימן קלב, עמוד שמה. סימן קג, עמוד שסז. — פ"ו ה"ו, חייב אדם להוכיח עד שיכרה החוטא, הקדמה ע' יב.

הלכות תלמוד תורה: פ"א ה"א, קטן אביו חייב ללמוד תורה, מאמר ג, סימן ז, עמוד חי. — פ"א ה"ב, לא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מתכוונות להתלמד, וכ"מ שם, מאמר ג, סימן ל, עמוד חלג. סימן מב, עמוד תמו. — פ"ב ה"א, מושבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר וכו' וא"ל מחרימין אותה, ולח"מ וכ"מ שם, מאמר ג, סימן ז, עמוד תי. סימן י, עמוד תיב. — פ"ג ה"י, כל הנהגה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב. — פ"ד ה"א, הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כאלו זרק אבן למרקוליס, וכ"מ שם, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ. — פ"ה ה"ד, כל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' עליו נאמר רבים חללים הפילה, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

הלכות עבודה זרה: פ"ה ה"ב, המסית לרוב אנשי העיר הרי זה מדיח ולא נקרא מסית, ולח"מ ה"א, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד. — פ"ו ה"א, מצות עשה לאבד עכו"ם וכו', מאמר א, סימן צ, עמוד קו. — פ"י ה"א, האפיקורסין מישראל הי' דין לאבדן ביד וכו' שמסירין העם מאחרי ה, מאמר א, סימן קח, עמוד קיט. מאמר ב, סימן י, עמוד רח. סימן לג, עמוד רלב. — פ"י ה"ו, בומן שיד ישראל תקיפה אסור להניח עכו"ם בניגו, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח. — שם, שנאמר לא ישבו בארצך, והשגת הראב"ד שם, מאמר ב, סימן י, עמוד רח.

הלכות תשובה: פ"ב ה"ב, ומה היא התשובה וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. — פ"ג ה"ב, אין שוקלין אלא בדעתו של א"ל דעות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד. — פ"ג ה"ו, אלו שאין להם חלק לעוה"ב אלא נכרתים וכו' המינין והאפיקורסין והכופרים בתורה ובתורה"מ ובביאת הגואל, הקדמה עמוד ט. — פ"ו ה"ה, אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. סימן פ, עמוד צט, עמוד קא. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. — פ"ז ה"ז, כמה מעולה מעלת התשובה, אמש ה"י זה מובדל וכו' ועושה מצות וטורפין אותן בפניו, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמז. — פ"ט ה"ב, מלך המשיח יהי' בעל חכמה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, מאמר א, סימן לה, עמוד מט. — פ"ט ה"ב, מלך המשיח ילמוד כל העם ויורה אותם דרך ה', מאמר א, סימן פ, עמוד ק. — פ"ס ה"ב, יבואו כל הגוים לשמעו של משיח, מאמר א, סימן סח, עמוד פד. סימן פו, עמוד קד. — פ"י ה"ד, שמה תאמר אני לומד תורה בשביל שאהי' עשיר וכו', מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב.

הלכות תפלה: פ"ב ה"א, בימי ר"ג רבו האפיקורסין בישראל וכו' עמד ר"ג ובית דינו והתקין ברכה אחת וכו' לאבד האפיקורסין, מאמר א, סימן קפו, עמוד קעז. — פ"ד ה"ג, אין מחייבין אותו לחזור לאחוריו אלא עד מיל, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלב. — פ"ב ה"י, מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן מתרגם לעם, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ.

הלכות נשיאת כפים: פ"ו ה"ג, כהן שהרג את הנפש או המיר דתו אעפ"י שעשה תשובה לא ישא כפיו, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלח. סימן מה, עמוד רמו. — פ"ט ה"ו, אין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע שם המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלח. סימן מה, עמוד רמה. סימן מז, עמוד רמו.

הלכות תפילין: פ"ד ה"ו, מצות תפילין

ללבושן כל היום, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכב.

הלכות ספר תורה: פ"ו ה"א, מ"ע לכתוב וכו' ס"ח, מאמר א, סימן קסד, עמוד קנח. — פ"י ה"ב, אין מוכרין ס"ח וכו' אפילו אין לו מה יאכל, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

הלכות מילה: פ"א ה"ב: כל יום שלא מל כשהגדיל מבטל מ"ע ואינו חייב כרת, והשגות הראב"ד שם, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג.

הלכות שבת: פ"ב ה"א, דחוי' היא אצל סכ"ג, וכ"מ שם, מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכב. — פ"ח ה"ו, החולב, ומגיד משנה שם, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. — פ"י ה"ג, מגבן את הגבינה הוא תולדה דבונה, מאמר א, סימן סא, ע' עה.

הלכות אישות: פ"ד ה"ג, גושא אדם כמה נשים וכו' והוא שיהי' יכול ליתן וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — פ"ט ה"ב, עבר כי ולא נשא הרי זה עובר ומבטל מ"ע, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד. — פ"ט ה"ב, אם מתיירא מליקה אשה כדי שלא יטרח במזונות וכו' ויבטל מן התורה מותר להתאחר, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכח.

הלכות סוטה: פ"ג ה"א, אין משקין את הסוטה אלא בב"ד הגדול, מאמר ג, סימן ל, עמוד חלג. — פ"ג ה"ט, בבית שני בטלו הסנהדרין את מי המרים, שם.

הלכות איסורי ביאה: פ"ב ה"ט, אין אהה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות, מאמר ב, ס"ח עה, ע' רטו. הלכות מאכלות אסורות: פ"ג הכ"א, חזקת כשרות הוא בזמן שא"י כולה לישראל, מאמר ב, סימן עט, עמוד רעט. מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ.

הלכות נדרים: פ"ג הכ"ג, מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו הרי זה זרין ומשובח, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו. הלכות נזירות: פ"ד ה"א, האומר הריני נזיר ביום שבי"ד בא מותר בשבת ויו"ט, וכ"מ ולח"מ שם, מאמר א, סימן נא, עמוד סד. — פ"ה ה"טו, נזיר שנשמא לוקה, מאמר ב, סימן צח, עמוד שג.

הלכות כלאים : פ"י ה"ב, כלאים בבגדי כהונה לא הותרו אלא בשעת עבודה, מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכב.

הלכות תרומות : פ"א ה"ג, ארצות חו"ל שכבש דוד אינן כא"י לכל דבר מפני שכבש אותן לפני שכבש כל א"י, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

הלכות בית הבחירה : אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרים פלטרין שאין עליו שומרים, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנד. הלכות מעילה : פ"ו ה"ד, אין מועל אחר מועל במוקדשים, וראב"ד וכ"מ שם, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה.

הלכות טומאת מת : פ"ג ה"ג, טומאה שאין הנזיר מגלה עליה אינה דין תורה, מאמר ב, סימן צח, עמוד שג. — פ"א ה"ו, מקום ששכנו בו כותים בא"י הרי זה מטמא כארץ העמים עד שיבדוק, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצד. — פ"א ה"ה, תרומה וקדשים שנטמאו מחמת מדור העכרים חולין לא אוכלין ולא שורפין, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.

הלכות מקואות : פ"י ה"ה, כל המקואות הנמצאים בא"י בחזקת טהרה, וכ"מ שם, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. סימן עט, עמוד רעט. מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא. הלכות סנהדרין : פ"ב ה"ה, מלכי ישראל אין נזין ואין נזין אותם לפי שאין נכנעין לדין שמה תבא מהן תקלה, מאמר א, סימן קעא, עמוד קסה. — פ"ב ה"ה, בית דין של ג' וכו' צריך שיהא בכל אחד מהן ז' דברים, חכמה, ענוה וכו', מאמר א, סימן קנ, עמוד קנא. — פ"א ה"ה, מסיח שיצא מבי"ד זכאי ואמר אחוה ישי לי ללמוד עלי חובה מחזירין אותו, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה. — פ"א ה"ב, משרבו בתי דינים שאינם הגונים וכו' ואפילו הגונים אינם חכמים כראוי הסכימו וכו' כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדבר זה, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלה. מאמר ג, סימן מ, עמוד תמד. — פ"א ה"ה, כל הדין בדיני עכרים ובערכאות שלהן הרי זה רשע וכלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

הלכות מלכים : פ"ה ה"ד, מ"ע להחרים שבעה עממין וכו' וכבר אבד זכרם, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכג. — פ"ה ה"ט, אסור לצאת מא"י וכו' ואם המעות ביוקר מותר, וכ"מ ולח"מ שם, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצ. — פ"ה ה"ט, ואעפ"י שמותר לצאת מא"י וכו' אינה מדת חסידות, מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג. — פ"ה ה"ט, מחלון וכליון מחמת צרה גדולה יצאו ואעפ"י כ' תנחייבו כללי למקום, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצז. — פ"ה ה"ב, כשם שאסור לצאת מא"י לחו"ל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות, וכ"מ שם, מאמר א, סימן ט, עמוד כט. — פ"ו ה"א, אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום וכו', מאמר ב, סימן לב, עמוד רלא. — פ"ו ה"א, כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכג. — פ"ו ה"ד, במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, ורדב"ז שם, מאמר א, סימן קלה, עמוד קמ. — פ"ח ה"ט, עיר שהשלימה אין כורתין לה ברית עד שיכפרו בע"ה, מאמר א, סימן צד, עמוד קט. — פ"ח ה"א, כל המקבל עליו ז' מצות הרי זה מחסידי אוה"ע אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ולא מחכמיהם, מאמר ג, סימן יב, עמוד תטו. — פ"א ה"א, כל מי שאינו מאמין בביאת המשיח וכו' הוי כופר בתורה ובמשה רב"ה, מאמר א, סימן מב, עמוד נה. — פ"א ה"ג, אל יעלה בדעתך שמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים וכו', מאמר א, סימן לו, עמוד מט. סימן לט, עמוד נ. — פ"א ה"ג, ר"ע וכל חכמי דורו דימו על בן כוזיבא שהוא משיח, מאמר א, סימן נב, עמוד סו. — פ"א ה"ג, בן כוזיבא נהרג, וראב"ד וכ"מ ולח"מ שם, מאמר א, סימן נה, עמוד סז. — פ"א ה"ד, אם יעמוד מלך מבית דוד וכו', מאמר א, סימן נה, עמוד סט. — פ"ב ה"ג, בימי מלך המשיח כשתתיישב ממלכתו יתקבצו אליו כל ישראל וכו', מאמר א, סימן לה, עמוד

מט. — פ"ב ה"ב, קודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם, מאמר א, סימן מא, עמוד נז. — פ"ב ה"ב, יש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת משיח יבא אלי וכל אלו הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך שיהיו עד שיהיו, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, מאמר א, סימן מט, עמוד סב. סימן נא, עמוד סד. סימן סא, עמוד עה. סימן סח, עמוד פד. — פ"ב ה"ד, מלך המשיח יכופ כל ישראל לילך בחקה ולחזק בדיקה, מאמר א, סימן מא, עמוד נה. סימן פ, עמוד קא. — פ"ב ה"ה, בימות המשיח יהיו כל המעוננים מצויין כעפר, מאמר א, סימן סו, ע' פב.

ספר המצות

בהקדמה, ספר ה"ד כולל כל דיני התורה, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — שורש א', הוזהירו ית' מעבור מכל מה שתקנו אותו או גזרו ואסור לא תסור מן הדבר, מאמר ב, סימן ו, עמוד רב. — שורש ג', שאין ראוי למנות מצות שאין נוהגין לדורות, מאמר ב, סימן ב, עמוד קצח. — שורש ה', לא תטמא את הארץ אינו לאו בפ"ע, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה. — שורש י"ד, ידוע שהמלחמות וכיבוש הארצות לא יהיו אלא במלך ובעצת סנהדרין גדולה וכה"ג, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא. — מ"ע ז', הנשבע ירצה לומר באלקי משה או במי ששלח משה, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שס. — מ"ע ט', ואעפ"י שבא עלינו מכריח וכו' נמסור עצמנו למיתה ולא נתעורר לחשוב שכפרנו ואעפ"י שלבנו מאמין בו יתעלה, מאמר א, סימן עז, עמוד צב. סימן פח, עמוד קז. — מ"ע קנ"ג, אילו אפשר דרך משל שבני א"י יעדרו מא"י חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכא. — מ"ע קפ"ה, לאבד ע"ז מ"ע דונתצתם, מאמר א, סימן צד, עמוד כט. — מ"ע קפ"ז, טעם החרם תחריט שלא נלמד מכפירתם, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג. — שם, היא מצוה לדורות כל זמן שימצא שיהי אפשר בו

הצוי ההוא, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. שם, וכן עשינו עד אשר תמו ונכרתו בימי דוד ונתפזרו הנשארים ונתערבו באומות, מאמר ב, סימן י, עמוד רט. סימן כה, עמוד רכב.

פירוש המשניות

הקדמה לסדר זרעים, כגון מה שאמר במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיו רמונים וכו' שהאתרוג היו לוקחים עם הלולב בכל שנה אבל חקרו על הרמז, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב. מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב. — שם, ר' יהודה הנשיא רבן תורה בישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב. — ברכות פ"ד מ"ד, ר' נתנאי בן הקנה התפלל שלא יבא מכשול על ידו, וזה חובה על כל מי שיכנס לביה"מ לקרות, מאמר א, סימן קו, עמוד קיז. — תרומות פ"א מ"א, זו המלה מלשונות העבריים שהם שמעו הלשון, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא. — סוטה פ"ג מ"ה, כשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה אין תכליתו מעשה מן המעשים שאין אומרים שום הלכה כפלוני, מאמר א, סימן מ, עמוד נז. — פרק חלק יסוד י"ג, כשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר, מאמר א, סימן עז, עמוד צב. — ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל וכו' וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות, מאמר א, סימן לה, עמוד ג. סימן מא, עמוד נה. סימן פ, עמוד ק. סימן קיט, עמוד קל. — כל מחלוקת בין החכמים שהוא אמונת דבר בלבד אין צד לפסוק הלכה כ"י מהם, מאמר א, סימן מ, עמוד נז. — השתלשלות לידת שלמה ומשיח, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג. — הרבה בנ"א מתרחקים מן הגדול שבתענוגי הגוף מיראתו שתשיגהו מזה חרפה ובושה מבנ"א, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה. — ע"ז פ"א מ"ד, אסור לדור בעיר שיש בה ע"ז אבל אנחנו תחת ידיהם בעונותינו ושוכנים בארצם אנוסים, מאמר א, סימן קו, עמוד קיח. מאמר ב, סימן כז, עמוד רכו. סימן קג, עמוד שסו. — ע"ז פ"א מ"ט, אסור לעבוד ע"ז נכרי

בשבת במרחץ מפני חילול השם, מאמר א, סימן קיד, עמוד ככו. — עדיות פ"ה מ"ז, אלי יקדים ליישר הארץ, מאמר א, סימן ג, עמוד סג. — אבות פ"א מ"ז, בשני פיוטים גרועים העברי נמאס יותר, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב. — תמיד פ"ה מ"א, בדין ה"י שקורין עשרת הדברות בכל יום ויום אלא וכו' מפני המינין שלא יהיו אומרים אלו לבדם נתנו למשה בסיני, מאמר ב, סימן קמד, עמוד שנו.

מורה נבוכים

בפתיחה, לא יהרס ויקפוץ להשיב על דברי, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — ח"א פט"ז, צור שם משתתף הוא שם ההר וכו', מאמר א, סימן ק, עמוד קיא. — ח"ג פכ"ט, אברהם אבינו כאשר חלק על דעת בנ"א כולם היו מקללים ומגנים ומבזים אותו התועים ההם, הקדמה עמוד יב. — ח"ג פל"ז, איסור ההגאה בע"ז מבואר מאוד וכו' אפשר שיקרה לאיש אחד שתצליח סחורתו וכו' ויחשבו לסבה, מאמר א, סימן קיב, עמוד ככה. מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — ח"ג פמ"ה, לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט אבל רמז אליו ואמר אל המקום אשר יבחר, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמא.

אגרת תימן

ומה שזכרת מדבר הפושע שהכניס בלבות העם שמלת במאד מאד הוא נאמר על המשגע דברים אלו כבר נדחו, הקדמה עמוד יז. — הקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, מאמר א, סימן מב, עמוד נז. — אסור לעבור על השבועה אף כשמענים ביסורים, מאמר א, סימן עה, עמוד צ. — יעמוד איש שלא גודע קודם הראותו, מאמר א, סימן ע, עמוד פה. — כשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהי לה ממשלה לעולם וכו' או יגלה המשיח, מאמר א, סימן סט, עמוד פד. — המכוב כמו שהוא מכוב בלשונו מכוב בקולמוסו, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה. — אם תלכו עמי קרי אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. — מעלתו תהי מעולה יותר ממעלת הנביאים

זולת משה רב"ה, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. — והריחו ביראת ה' וגו', מאמר א, סימן עז, עמוד צג. — בשעה שיתגלה יבנה כל מלכי ארץ משמעו וכו' ויאמינו בגדולתו, מאמר א, סימן לו, עמוד מט. סימן פו, עמוד קד. — סרם ביאת המשיח תחזור הנבואה, מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — קרוב לדעתי והוא האמת שהאיש ההוא השתטה וגפסד ציורו ורעיונו, מאמר א, סימן מז, עמוד נט. — עמד איש בעבר הנהר ואמר שהוא משיח ונתחדשו עליהם בגללו צרות, הקדמה עמוד ה. — לפי שידע שלמה ברוה"ק שהאומה הוואת בארץ זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה וכו' ויבואו עליהם צרות והזהיר מלעשות זאת, והשביע האומה על דרך משל, מאמר א, סימן כז, עמוד לט. סימן לא, עמוד מג. סימן לג, עמוד מה. סימן לו, עמוד מד. סימן ע, עמוד פו. סימן עה, עמוד צד. — כשיתחדש למלכות יהי מזה צרות ולא גאולה ואפ"ה אסור לעבור על השבועה, מאמר א, סימן פג, עמוד קב. — התחרט על חיבוריו שכי בלי ערבית, מאמר ג, סימן ג, עמוד תז. — מאמר קידוש השם, הדר בין הכופרים הוא כמותם, מאמר ב, סימן כז, ע' רכו. — שם, קיום התורה לא תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד גב. — תשוי לקהל מרסייל, על האיש שאמר ע"ע שהוא משיח, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

רמב"ן

בפתיחה על התורה, כל מסתכל בספר זה וכו' במכוסה ממך כל תשאל, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכו. — לך, ויהי רעב בארץ, רמז אליו שיהי כן בבניו, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. — שם, ודע כי א"א חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול וכו' ועל המעשה נגזר על זרעו הגלות באר"מ, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. סימן כג, עמוד רכ. — וירא, ונדעה אותם, ודע כי משפט סדום הי' למעלת א"י, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. סימן לו, עמוד רלו. סימן סה, עמוד רטו. — תולדות, ויבן בעניניו, אין חפץ

בכסילים רק שיאכלו וישתו וכו', מאמר
א. סימן קלה, עמוד קמ. — וישלח, המהנה
הנשאר לפליטה, רמז שלא יבזרו עלינו
בני עשו למחות את שמנו, מאמר א. סימן
קיא, עמוד קכג. — וישלח, האבות לא
קיימו כה"ת רק בא"י, מאמר ב. סימן ג,
עמוד רנא. — ויגש, הכנענים דברו בלשון
הקודש, מאמר ג. סימן טו, עמוד תכ. —
בא, אין לאדם חלק בתורת משה עד
שנאמין בכל דבריו ומקרינו שכלם נסים,
מאמר א. סימן מה, עמוד נח. סימן עו,
עמוד צב. — תשא, מועדים היו במעשה
העגל ורוב במחשבה, הקדמה עמוד ו. —
תשא, בשקל הקודש, לשון הקודש הוא
הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם
נביאיו, מאמר ג. סימן כח, עמוד תלא. —
פקודי, תקים את משכן, ויתכן שכל זה
רגילות, מאמר א. סימן סד, עמוד פ. —
תזריע, נגעי בגדים אינם דרך הטבע, מאמר
ב. סימן קכח, עמוד שלט. — אחרי, ותקיא
הארץ, ארץ ישראל שהיא נחלת השם
הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול
עובדי ע"ז, מאמר ב. סימן ה, עמוד רו.
סימן כח, עמוד רכו. — וחי בהם, העושה
מצות שלא לשמן וכו', מאמר ב. סימן
קכג, עמוד שלב. — קדושים תהיו, אל יהי
נבל ברשות התורה, מאמר ג. סימן לא,
עמוד תלה. — הקדמה לס' במדבר, אינו
דומה לפטרין של מלך שיש עליו שומרין
וכו', מאמר ב. סימן קמ, עמוד שנד. —
תפקודו אותם, רחוק הוא אצלי שלא יזהר
דוד במה שאה"כ ולא יהי בהם גנף בפקוד
אותם, מאמר ב. סימן יו, עמוד ריד. —
שלח, ולמה ה', והעם מרו את פי' כשלא
ירצו לעלות, מאמר ב. סימן ו, עמוד רג.
— שם, למה ישמעו לשנים ולא יאמינו
לעשרה, מאמר א. סימן קעד, עמוד קסו.
— ארץ אוכלת יושבי, שהי דבתם רעה
על הארץ, מאמר ב. סימן קלא, עמוד שמג.
— מסעי, והורשתם, על דעתי זו מ"ע היא,
מאמר ב. סימן ה, עמוד רא. סימן ז, עמוד
רה. — לשכים בעיניכם, כי ינקרו עיניכם
להטעות אתכם, מאמר א. סימן קסט, עמוד
קלה. — פתיחה לס' דברים, לא יאמר אדם
לא נוכל לרשת את הארץ וכו', מאמר א.

סימן קג, עמוד קיד. — ואתחנן, ועבדתם
שם אלהים, כבר פי' סודו כי היושב בחו"ל
וכו', מאמר ב. סימן כח, עמוד רכז. —
בכל לבבך, אם יחטאו לא יירשו את הארץ,
מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. — עקב,
ולדבקה בו, הנסים לא יעשה לטובה או
לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים
גמורים, מאמר א. סימן מה, עמוד נח. —
כל המקום, דוד כיבש סוריא ברצון נפשו,
מאמר ב. סימן כג, עמוד רכ. — שופטים,
כאשר זמם, ולא כאשר עשה, מאמר א.
סימן קג, עמוד קנא. — ואם ירחיב, התנה
בוזז כי תשמרו את כל המצוה, מאמר ב.
סימן מג, עמוד רמד. — כי תקרב אל ציר,
אף ז' עמים שקבלו ז' מצות החיוב לקרוא
לשלום, מאמר ב. סימן כה, עמוד רכז. סי'
לב, ע' רלא. — תצא, לא תסגיר עבד, יצול
מעבוד היושבים על אדמה סמאה, מאמר
ב. סימן ז, עמוד רד. — תבוא, ארור אשר
לא יקום, ביד המבטלים אותה, הקדמה
עמוד יא. מאמר א. סימן ק, עמוד קיב.
מאמר ג. סימן י, עמוד חיג. — ישיבתנו
בגלות הוא ההבטחה שאמר לנו ואף גם
זאת בהיותם בארץ אויביהם ולא מאסתים
וגו', מאמר א. סימן יד, עמוד לה. מאמר
ב. סימן ב, עמוד קצח. סימן קיד, עמוד
שכ. סימן קמא, עמוד שנה. — שיר
השיירים, ברשיון מלכי האומות ובעזרתם
ילכו לא"י, מאמר א. סימן סה, עמוד פד.

השגות לספר המצות

שורש חמישי, פליג על הרמב"ם, ומג"א
שם, מאמר ב. סימן מד, עמוד רמה. —
גם בלי ישראל בא"י לא בסלו המועדים
והחדשים, מאמר א. סימן מ, עמוד נב.
— סוף סה"מ מצוה י"א בעבירה בשעת
מלחמה גורמים סילוק השכינה מן המחתה,
מאמר ב. סימן טז, עמוד ריג. — מלית
י"ז ששכח הרמב"ם, ולפני אלעזר הכהן
יעמוד זה מ"ע, ומג"א שם, מאמר יג.
עמוד ריא. — מצוה ד' נצטוונו לרשת
הארץ, מאמר ב. סימן א, עמוד קצו. —
זכרו א"י ובכו ואמרו ישיבת א"י שקולה
כנגד כל המצות, מאמר ב. סימן לה, עמוד
רלג. — שקולה ישיבת א"י כנגד כל מצות
בשביל שהתורה והמצות שמה הם יותר

מבחולל, מאמר ב. סימן לו, עמוד רלו.
מאמר הגאולה, סוף שער ראשון, בימי
כורש לא עלו כולם, מאמר א. סימן יב,
עמוד לא. מאמר ב. סימן ב, עמוד קצח.
— שם, עלי' בחומה הוא ענין דחיקת
הקץ, מאמר א. סימן פ, עמוד קא. — שער
הגמול, הקב"ה פוסק שלוח לרשעים לנסות
בהם אנשי רשע, מאמר א. סימן קי, עמוד
קכב. — משפטי החרם, בענין שבועה על
גולדים, מאמר א. סימן לד, עמוד מה. —
חידושי רמב"ן ב"ב סב. בענין שתיקה אי
הוי כהדואה, ובמלחמות פ"א דסוכה, מאמר
א. סימן מ, עמוד נא ונב. — מלחמות
ביצה פ"א, בענין ב' ימים ר"ה לבני א"י,
מאמר ב. סימן קיא, עמוד שיח.

טור שולחן ערוך ונו"כ

אורח חיים

ב"י בהקדמה, הבחור בספרי הקיצורים
זו דרך קצרה וארוכה, מאמר ג. סימן
לו, עמוד תלט. — סי' א' ס"ה, מחבר,
אסור לומר עשרת הדברות בצבור, ומג"א
שם סקיט, מאמר ב. סימן קמד, עמוד
שנו. — סי' י"ז ס"ב, מחבר, ציצית אינו
חובת גברא, מאמר ב. סימן ע, עמוד רסו.
— סי' כ"ד ס"א, מחבר, טוב וגבול להיות
כ"א זהיר ללבוש טלית קטן, מאמר ב.
סימן עב, עמוד רעא. — סי' ל"ז, ב"י,
לא החזיקו להניח תפלין כל היום מפני
הרמאין, מאמר ג. סימן יט, עמוד תכב.
— סי' ל"ח מג"א סקיט, עושה להשתכר
לא מקרי עוסק במצוה, מאמר ב. סימן
קכב, עמוד שלא. — סי' מ"ו, מג"א סקיט,
לפמ"ש המקובלים שמברכין על ציצית
נשמח בלילה שלא נדבק בה נשמח עכ"רם
או עבד גם גר יכול לברך, מאמר ג.
סימן כז, עמוד תל. — סי' מ"ז ס"ד,
מחבר, המהרהר בדי"א א"צ לברך ברכה"ה,
מאמר ג. סימן יא, עמוד תיד. — סי'
מ"ז ס"ד, מחבר, נשים מברכות ברכה"ה,
ומג"א שם, מאמר ג. סימן מד, עמוד תמה.
סי' פ"ה ס"ב, מחבר, דברים של חול
מותר לומר במקום הסינופת בלה"ק, ומ"א
שם, מאמר ג. סימן יז, עמוד תכא. — סי'
צ"ב ס"ד, יותר ממיל אינו חוזר, מאמר

קה, עמוד קטז. — שם סי' רמ"א, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה, מאמר ב. סימן נט, עמוד רנז. — שם ש"ך סק"ב, אדם גדול וירש מותר למסור נפשו, מאמר א. סימן קו, עמוד קיז. — שם ש"ך סק"י, אביזרא דע"ז הוא ביהרג ואל יעבור, מאמר א. סימן צח, עמוד קי. — סי' קנ"ח טור, המנינים וכו' והאפיקורסים מורידין אותם בדינים, מאמר ב. סימן לג, עמוד רלג. — סי' ר"א, ב"י, האידנא דין אי"י שוה לארץ העמים, מאמר ב. סימן לא, עמוד רל. סימן עט, עמוד רעט. — סי' ר"ג, ט"ז סק"א, נודד למה נקרא רשע, מאמר ב. סימן צה, עמוד רעד. — סי' ר"ג ס"ה, מחבר, מי שנדד כדי לכוון דעותיו וכו' הרי זה זריז ומשובח, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעז. — סי' רכ"ח סל"ה, אי"א להשביע הגוללים, וביאור הגר"א שם, מאמר א. סימן לו, עמוד מה. — שם סל"ה, מי שנדד לעלות לא"י יש לו החרה, מאמר ב. סימן צב, עמוד דצה. — סי' ר"ם ס"ב, מחבר, איזו מורא שלא יעמוד במקומו, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט. — שם רמ"א סכ"ב, הרואה רבו עושה מעשה, מאמר ב. סימן לת, עמוד רלס. — שם סי' ל' רמ"א, רבו מי שלמדו פסק הלכה, מאמר ב. סימן לו, עמוד תלת. — שם סל"א, חכם שהתיר אין חבירו רשאי לאסור, מאמר ב. סימן קנב, עמוד שסה. — שם ש"ך סק"ט, דשרי חתיכא דאיסורא מאמר ב. סימן קנא, עמוד שסד. — שם ש"ך קיצור הנהגת הוראת אריה אות ח', אם נמצא לפעמים תשובת גאון וכו', מאמר ב. סימן סה, עמוד רסג. — סי' רמ"ה טור, מחרימין אנשי העיר עד שמושביהן מלמדי תינוקות, מאמר ב. סימן י, עמוד חיב. — שם ב"ה, שלא כדון גוהגין העולם שלא ללמוד עם בניהם תניך וש"ך סק"ה, מנהגן של ישראל תורה היא, מאמר ב. סימן כא, עמוד תכה. — סי' רמ"ה טור, לא ילמד את בתו תורה, מאמר ב. סימן ל, עמוד תלג. — שם, רוב נשים אין דעתן מתכוננת להתלמד, מאמר ב. סימן לט, עמוד תמב. — שם, הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס, ופרישה שם, מאמר ב. סימן

לקרות בשחת חולין בלע"ז, וט"ז סק"י, ומג"א סק"ד, מאמר ב. סימן ה, עמוד תח. — סי' תל"ד מג"א סק"ה, בדיקה וביטול חמץ, מאמר א. סימן צא, עמוד קז. — סי' תקל"א ס"ד טור, לטיל אסור לצאת מא"י לחו"ל, מאמר ב. סימן פז, עמוד רפט. — סי' תקס"א אשל אברהם סק"א, ירושלים של מטה על תלה בגורי וכו', מאמר ב. סימן קכב, עמוד שלא. — סי' תקצ"ע ע"ט, ותקצ"א באה"ט, כל מעשים שאדם עושה בעודו רשע מוסיף כח בקליפה, מאמר ב. סימן מז, עמוד רמו. — סי' תקפ"ב ט"ז סק"ג, רובו ככולו, מאמר א. סימן יא, עמוד לא. סימן מ, עמוד נב. מאמר ב. סימן צה, עמוד רעד. — סי' תקפ"ח ט"ז סק"ה, טעם דגוריען בתקיש שמא יעבירוהו, מאמר ב. סימן ל, עמוד תלד. — סי' תקצ"א מג"א סק"ו, אין לעשו חלק בארץ, מאמר ב. סימן ג, עמוד רנא. — סי' תרנ"ו, ב"י, המבובו אל יבזבו וכו' שלא יבא ליד עונו שהעוני כמיתה, מאמר ב. סימן נט, עמוד רנו.

יורה דעה

סי' א' פמ"ג שפ"ד סקל"ה, שורא חתיכא דאיסורא איסור דאורייתא הוא, מאמר ב. סימן קנא, עמוד שסד. — סי' ג"ז, טור, קמאי הוי חכימי ובקאי בבדיקה, וביי וד"מ שם, מאמר ב. סימן צה, עמוד רעט. — סי' ק"ב ש"ך סק"ו, למה כתב המחבר לשון יש מי שאומר, ופמ"ג שם, מאמר ב. סימן מז, עמוד תמח. — סי' קל"ב ב"י, רמב"ם סירכא לישנא דגמרא נקט, מאמר ב. סימן ב, עמוד תח. — סי' קמ"ז ב"י, ז"ל הרמב"ם מ"ע לאבד אליל ומשמשי, מאמר א. סימן צ, עמוד קו. — סי' קמ"ט טור, אסור ליכנס לחצר אליל, וביי שם, מאמר א. סימן קה, עמוד קטז. סימן קו, עמוד קיה. — סי' קנ"ב נקה"כ סי"א, לאכול בסעודת עכו"ם היא דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, מאמר ב. סימן ל, עמוד רכט. — סי' קנ"ז טור, אסור לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגוהו, מאמר א. סימן עו, עמוד צב. סימן פח, עמוד קה. — שם, מי שנחתיב מיתה מציל עצמו לברוח לבית אליל, וביי שם, מאמר א. סימן

ב. סימן לג, עמוד רלג. — סי' קיה, שכן או נאנס ולא התמלל שחרית, וט"ז שם, מאמר ב. סימן קטז, עמוד שכב. — סי' קכ"ח, טור, כל כהן שאין בו א' מן הדברים המעכבים צריך לישא כפיו, ומג"א סק"ו, מאמר ב. סימן לת, עמוד רלת. — שם במחבר, אם אינו עולה לדוכן וכו', מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו. — שם מג"א סק"א, אם נשא כפיו שלא בלה"ק אף בדיעבד לא יצא, ושם סק"ו, היה מי שקורא לחתן ההין לא ישא כפיו, מאמר ב. סימן כד, עמוד תכה. — סי' קמ"ה, טור, מכאן טעם למנהג שלנו שאין אנו רגילים לתרגם, מאמר ב. סימן טז, עמוד תכ. — סי' קנ"ה, ב"י, כדאשכחנא בפסקי גאון בפירוש דהיגין הוכחה אחרת להיפך, מאמר א. סימן ט, עמוד ל. — שם, כיון דאיכא פלוגתא דרבנן נקטינן לקולא, מאמר א. סימן פא, עמוד קב. — סי' קצ"ט מג"א סק"ב, רשע בפרהסיא גרוע מע"ה כומן, התלמוד, מאמר ב. סימן קמב, עמוד שנה. — סי' ר"ה, טור, אין לומר ונאכל מפרו וכו' שאין לחמוד הארץ בשביל פרי וטובה, וביי שם, מאמר א. סימן טו, עמוד פג. מאמר ב. סימן קה, עמוד שיב. — סי' ר"ט, טור, ברכה אחרונה מעין ג' מסמך אקרא, וביי ופרישה שם, מאמר ב. סימן פט, עמוד רצב. — סי' רכ"ז ס"ג, מחבר, הרואה בכל הרשעה אומר ברוך שהחריב וכו', מאמר א. סימן עה, עמוד צ. — סי' רמ"ד ב"י, לשון ה' מתיר משמע שחור בו, מאמר ב. סימן פז, עמוד רפז. — סי' רמ"ח ס"ד, העולה לא"י הוי דבר מצוה לענין להפליג בספינה, מאמר ב. סי' פו, ע' רפה. — סי' ער"ה, ט"ז סק"א, לא גוריעין אדם זה בשביל אחר, מאמר ב. סימן עז, עמוד רעז. — סי' ש"ו סי"א מחבר, מותר לקנות בית מעכו"ם בא"י בשבת, ורמ"א שם, מאמר ב. סימן טג, עמוד רסא. סימן פו, עמוד רפז. — סי' ש"ו מג"א סק"ט, אם מותר לחלל שבת להציל בתו מעבירה, מאמר ב. סימן עא, עמוד רסה. — סי' ש"ז ס"ה, שבות דשבות מותר בדבר מצוה, מאמר ב. סימן סג, עמוד רסא. — סי' ש"ז סט"ז, אסור

סי קס"ה טור, יבמה אם נוהג בוה"ז, מאמר ב, סימן עט, עמוד רע"ט. — סי קע"ח ס"ט רמ"א, חיישינן שמא עיניו נתן באחרת, מאמר א, סימן ז, עמוד כז.

חורשן משפמ

סי ב' טו"ז, אין כח ביד חכמים לגזור אלא מה שאינו מפורש בתורה, מאמר ג, סימן ל, עמוד חל"ג. — סי ג' ס"ה, ב"ד של אנשים שאינם מהוגנים לא הוי בכלל ב"ד, מאמר א, סימן קע"ג, עמוד קס"ט. — סי ז' ס"ב, בעסקא מס אין דנין בדיני אותה העיר, ופ"ת שם, מאמר א, סימן קע"ב, עמוד קס"ה. — סי י"ד ס"א, אלם בעירו מוציאין אותו לדון בעיר אחרת, מאמר א, סימן קמ"ה, עמוד קמ"ח. — סי ט"ו טור, משרבו בתי דינים שאינם מהוגנים במעשיהם וכו', מאמר ג, סימן מ, עמוד תמ"ד. — שם, האידנא לית לי לדיין למימר קים לי בגוי, מאמר א, סימן קכו, עמוד קל"ד. מאמר ב, סימן ע"ח, עמוד רע"ח. — סי כ"א ש"ך, אונסא כמאן דלא עביד, מאמר א, סימן צ"א, עמוד קז. מאמר ב, סימן ס, עמוד רנ"ט. סי כ"ב ש"ך סקט"ו, המקבל עליו לדון בדיני עכו"ם וכו', מאמר א, סימן ק"א, עמוד קי"ג. — סי כ"ו טור, כל הדין בדיניהם הרי הוא רשע וכו', מאמר א, סימן ק"א, עמוד קי"ג. — סי ל' ב"ח אות ח, כ"מ שאמרו לשון וכן משמע לא זו אף זו, מאמר ב, סימן פ"ח, עמוד רצ. — סי פ"ד ב"ח, הרא"ש מצרף טעמים לריתחא דמילתא, מאמר ב, סימן ז, עמוד ר"ה. — סי רל"א סכ"ו, מחבר, אין מוציאין פירות א"י לחו"ל, מאמר ב, סימן פ"ח, עמוד רפ"ח.

נוהגין וכו' לפיכך איני רוצה להאריך בהם, הקדמה עמוד י. — סי של"ד ב"י, מה שנפרש בלשון הגמרא יכולין לפרש בלי הרמב"ם, מאמר ג, סימן ב, עמוד ת"ח. — סי שס"ט טור, כל ארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהם, ופרישה שם סק"ג, מאמר ב, סימן צ"ג, עמוד רצ"ו ורצ"ז. — שם טו"ז סק"ד וש"ך סק"ב, בזמן שא"י בטהרה, מאמר ב, סימן צ"ו, עמוד ש"א. — סי שפ"ז ב"ח, ילמד סתום מן המפורש בירושלמי, מאמר ב, סימן צ"ג, עמוד רצ"ו.

אבן העזר

סי א' טור, לא יעבור עליו כ' בלא אשה, ב"ד כופין לישא אשה, נושא אדם כמה נשים וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד ת"ח. — סי א' ס"ג מחבר, אם עוסק בתורה וכו' מותר להתאחר, ושם ברמ"א ובוה"ז נהגו שלא לכוף, מאמר ב, סימן קכ"א, עמוד שכת. — סי כ"ה טור, הבא על אשתו שלא כדרכה, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמ"א. — סי ע"ה ב"ח, בוה"ז איכא דוחק פרנסה בא"י, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמ"ב. — סי ע"ה ס"ד רמ"א, צריך לשלם לה כתובתה, מאמר א, סימן ז, עמוד כ"ז. — שם ד"מ סק"ו, עכשיו וכו' אינו יכול לכופה, מאמר ב, סימן ס"ה, עמוד רס"ג. סימן קנ"ד, עמוד שס"ח. — שם דרישה סק"ג, אין חילוק בין זה"ז לזה"ב, מאמר א, סימן ד, עמוד כ"ד. — באה"ט סק"ט, בוה"ז אין מצוה לעלות, מאמר ב, סימן קב, עמוד ש"ח. — שם פ"ת, ישוב א"י אם דאורייתא הוא, מאמר א, סימן ג, עמוד כ"ג. — סי צ"ז ב"ח, כשהרא"ש סותר עצמו מפסקיו לתשו, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. —

לה, עמוד תמ. סימן לט, עמוד תמ"ג. — שם ס"א מחבר, מי שא"י לו ללמוד וכו' יספיק לאחרים הלומדים, מאמר ב, סימן קב, עמוד ש"ז. — שם ס"ו, נשים דעתן קלות, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו. — שם רמ"א, האשה חייבת ללמוד דינים וכו', מאמר ג, סימן לב, עמוד תל"ה. סימן מא, עמוד תמ"ד. סימן מג, עמוד תמ"ח. — שם ס"ח, אסור ללמוד מרב שאינו הגון, וש"ך סק"ח, מאמר א, סימן קו, עמוד קי"ז. מאמר ג, סימן יג, עמוד תי"ז. — שם ס"י"ח, ת"ת שקול כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן ה, עמוד ר"ז. — שם טו"ז סק"ד, היתר תושב"כ וכו', מאמר ג, סימן ל"ג, עמוד תל"ו. — שם ש"ך סק"ח, גדול בוה"ז לא עדיף מקטן מומן הש"ס, מאמר א, סימן קמ"ג, עמוד קמ"ו. — שם גליון מהרש"א, מנהג טוב שנתקן ע"י אדם רשע אין לנהוג בו, מאמר ג, סימן כ"ז, עמוד חכ"ט. — סי רנ"ד, טור, אסור לישראל ליקח צדקה מעכו"ם, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנ"א. — סי רס"ז טור וב"י, בדין עבד שרוצה לעלות, מאמר א, סימן ב"ג, עמוד כב"כ. — שם, מכר עבד חוץ ממלאכתו, וב"ח וש"ך ס"ק ק"ה, מאמר ב, סימן ע"א, עמוד רס"ח. — סי ע"ר, אין למכור ס"ת אפילו אין לו מה יאכל, וב"י שם, מאמר ג, סימן ב, עמוד ת"ח. — שם טור, אין כותבין את התורה פרשיות וכו', וב"י וב"ח שם, מאמר א, סימן קס"ד, עמוד קנ"ח. — סי רצ"ד טור, הרמב"ם עשה ס' היד אחר פיה"מ ועשאו לפסק הלכה, מאמר ג, סימן ד, עמוד ת"ח. — סי ש"כ טור, בוה"ז מצוה לשתף עם נכרי באוננו, מאמר ב, סימן ע"ה, עמוד רע"ד. — סי של"ב טור, האידנא אין

על סדר הא"ב:

סימן סד, עמוד פ. — וביד חזקה, ביד רמה, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. סימן עט, עמוד צ"ו. — ראה — כי מנסה היא, טעם שמנסה בעבור שעזבו ולא המיתו, הקדמה עמוד ח. מאמר א, סימן מ"ז, עמוד ס. — תצא — לא יהי' כלי גבר, תבוא בדרך לידי זנות, מאמר א, סי קל"ה, עמוד קמ.

יתרו — שאנני ר' יהודה הלוי מנ"כ למה הזכיר אנכי כ"ו ולא אמר שעשיתי שמים וארץ, מאמר א, סימן מה, עמוד נ"ט. — לא תשא, אילו לא הי' בישראל רק זאת העבירה לבהה תספיק להאריך הגלות, מאמר א, סימן לב, עמוד מד. פקודי — ביום החודש הראשון, משה הי' סותרו ובונה להרגיל הכהנים, מאמר א,

אבן עזרא

וירא — בתוך העיר, שהם יראים את ד' בפרהסיא, הקדמה עמוד טו. — שמות — וילך איש מבית לוי, בערים רבים היו ישראל יושבים, מאמר ב, סימן כא, עמוד רי"ח. — בשלח — ביד רמה, לא יצאו כדמות בורחים, מאמר א, סימן עט, עמוד צ"ו.

אור החיים

ויגש, אנכי ארד עמך מצרימה, הרבה דרגין בהשראת השכינה, מאמר א. סי' סד, עמוד פ. — ויחי, משיח יהי נשמת משה ודוד, הקדמה עמוד יח. מאמר א. סימן לו, עמוד מח. — ראובן בכורי אתה, יעקב נשא ב' אחיות ע"פ גבואה, מאמר ב. סימן כ, עמוד ריו. — לו ישמנו יוסף, הלאי שיהי כן, מאמר ב. סימן יט, עמוד רטו. — יתרו, לא יהי לך, שבאמצעות העובד הוא ממציא הוי אחר, הקדמה עמוד ה. — משפטים, כי הרס תהרסם, בהעדר ההרס עובר על תעבדם, מאמר א. סימן צו, עמוד קי. — תשא, למה מנה דוד את ישראל, מאמר ב. סימן יז, עמוד ריד. — קדושים, כי תבואו אל הארץ, כונת הביאה אל הארץ תהי לחיבוך ולנשק הארץ, מאמר ב. סימן קכה, עמוד שלה. — קדושים, ולא תקיא, תקיא גם השומרים על שלא ימחו בשלא שמרו, מאמר ב. סימן קלג, עמוד שמה. סימן קל, עמוד שו. — בהר כי ימוך אחיך, הגלות לבורר הניצוצות, מאמר א. סימן יט, עמוד לו. מאמר ב. סימן קי, עמוד שיו. — בחקותי, טיול זה הוא מדרגה שאין למעלה הימנה, מאמר א. סימן קלו, עמוד קלט. ואתכם אורה בגוים, אם יעלו בחומה תהי חרב מרוסה, מאמר א. סימן יז, עמוד לו. והתודו את עונם, מאמר א. סימן טו, עמוד לו. והארץ תעזב, בלי תורה אין חשק לארץ בישיבה בה, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. — שלה, איך טעו המרגלים, מאמר א. סימן קמו, עמוד קמט. סימן קג, עמוד קנא. סימן קעד, סימן קסו. — קרה, אל תפן אל מנחתם, מאמר ב. סימן נג, עמוד רנג. — בלק, וקם שבט מישראל, אם לא יזכו יבא בדרך הטבע עני ורוכב על החמור, מאמר א. סימן ע, עמוד פה. — והורשתם, רש"י מי שזנה הבטחה, מאמר ב. סימן ה, עמוד רא. סימן ז, עמוד רה. — ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו, מאמר ב. סימן מז, עמוד רמו. — עקב, אבוד תאבדון, הפסק הגבואה גרוע מכל הקללות, מאמר ב. סימן קג, עמוד שסט. — ראה אנכי, מאמר א. סימן קב, עמוד קיג. שמור

ושמעת, מאמר א. סימן קו, עמוד קיו. כי יקום בקרבך, מאמר א. סימן קמ, עמוד קמד. — שופטים, ואם ירחיב, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. — בפני ראשון לציון על משלי א. טו, אל תלך בדרך אתם, מאמר א. סימן קט, עמוד קכב. **אלשיך**

גח, אין אדם זוכה לדירת אי" אלא אם הולך אלי בגללה, מאמר ב. סימן קכד, עמוד שלה. — ויקהל, למה יגרע בנין ביהמ"ק מכל קרבנות ציבור שדוחין את השבת, מאמר א. סימן סד, עמוד עט. — בחקותי, והארץ אוכזר זה עיקר טעם הגלות, מאמר ב. סימן צא, עמוד עח. סימן קח, עמוד שיג. — שיר השירים הוא מסיני, הקדמה עמוד יז. — משלי א. י, בני אם יפתוך חסאים אל תאבה, הקדמה עמוד יב. מאמר ב. סימן קמב, עמוד שנו. א. טו, בני אל תלך בדרך אתם, מאמר א. סימן קט, עמוד קכא. סימן קיו, עמוד קכב. ד, יי, באורח רשעים אל תבוא, מאמר א. סימן קכ, עמוד קלא. **אר"ל**

שער הפסוקים ואתחנן, מאמר א. סימן קמה, עמוד קג. — שער המצות ראה, במצרים נתבררו כל הנשמות, מאמר א. סימן, יט, עמוד לו. — שם, חילוק בין גאולת מצרים לשאר הגאולות, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטז. — כי"א צריך להיות במקום השייך לשורש נשמתו, מאמר ב. סימן קיד, עמוד שכא. סימן קכו, עמוד שלו. — הנשמות הנשמעין ג"כ נקראים גרים, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטז. — השתלשלות מלכות בית דוד ה"י בהכרח באופן שהי, מאמר ב. סימן טז, עמוד ריג. — בברכת השיבה יש כ' תיבות, מאמר א. סימן כב, עמוד לח. — לפי שא"י ומקום המקדש ה"י תמיד עם ישראל לכן הותר להם להקריב קרבנות במדבר, מאמר ב. סימן קט, עמוד שם. — הארז"ל ידע מה בחשוכה, מאמר ב. סימן צה, עמוד רצט. — טעם שמברכין שלא עשני גוי, שלא נתחלפה נשמתו בלילה, מאמר ג. סימן כז, עמוד תל. — רמ"ק: אי אפשר לומר הילכתא למשיחא

לפי שאין יודעין באיזו מדה יהי, מאמר א. סימן סא, עמוד עה. — רח"ו בהקדמה תחלת ס' עץ החיים, שבועה של דחיקת קץ הוא עד תשלום אלף שנה, מאמר א. סימן ע, עמוד פה. — הבונה בתי כנסיות שלא לשמה ע"ז נאמר נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, מאמר ב. סימן קג, עמוד שלג. — שבחי הארז"ל, הארז"ל הכיר בריח הבגדים כינוקא דבלק, מאמר א. סימן לו, עמוד מח.

רבינו בחיי

וירא, המחליף קמץ בפתח וכו' או יבא ליד כפירה, מאמר ג. סימן כד, עמוד תכח. — שמות, ג' כתות אין להוכיחם, לצים כסילים ורשעים, הקדמה עמוד יב. — מקום המקדש נתקפל, מאמר ב. סימן קכט, עמוד שלט. — ברכה, ד' מדרגות יש בגבואה, מאמר ג. סימן טו, ע' תיש. **בית שמואל**

אה"ע סי' ע"ה ס"כ, פלוגתא אם בזה"ז מצוה לדור בא"י ואם כופין לעלות, מאמר א. סימן ב, עמוד כב. מאמר ב. סימן טו, עמוד רסד. סימן סד, עמוד רסב. סימן קכא, עמוד שכח.

הגר"א

אדרת אלי ראה, כי יקום בקרבך, מאמר א. סימן מו, עמוד טא. — משלי כה, שמים לרום וארץ לעומק, מאמר ב. סימן קנד, עמוד שסח. — משלי כה, ושומרי תורה יתגרו במ, מאמר א. סימן קפב, עמוד קעד. — אר"ח סי' י"ז נשים פטורות ממ"ע שה"ז דא"א לומר דצונת, מאמר ג. סימן מה, עמוד תמט. סימן מו, עמוד תנ. — יו"ד סי' ק"ג, מאמר א. סימן קו, עמוד קיה.

הפלאה

פנים יפות ויקרא, אשר נשיא יחסיא, מאמר א. סימן קג, עמוד קגב. — טעם שאין נוהגין בנשיאות כפים בכל יום לפי שאין ידוע לנו קריאת האותיות, מאמר ג. סימן כד, עמוד תכח. — הפלאה כתובות קי: הכל מעלין, מאמר א. סימן א, עמוד

כא. — כתובות קיא. כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אל, מאמר א, סי' גז, ע' רנד.

חובת הלבבות

בהקדמה, אל יטרידו אותו בשאלה נכרית, הקדמה עמוד י. — שער הבחינה סוף ה. כל תנועותיו נקשרות בחפץ הבורא יתעלה, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה. — שם, מדת הבושה הרבה תועלתה ותקנתה, מאמר ב, סימן קמב, עמוד שנה. — שער עבודת אלקים פ"א, האדם חייב בעבודת השירה גם מצד הערת השכל, מאמר ג, סי' לא, ע' חלה. — שם פ"ג, מצות השכל אין להם תכלית, שם. — שער הבטחון פ"ג, לכל בזירות הקודמות סיבות, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה. — שער הפרישות פ"ב, ענין הגברת התאווה על השכל, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב. — שער אהבת ה' פ"ה, מפסיד אהבה, מאמר א, סימן קעה, עמוד קעא. — אם יש לו פרנסה עוסק בתורה, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפת.

חיד"א

ברכי יוסף א"ח סי' לב, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב. — א"ח סי' מ"ז, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלב. סימן מה, עמוד תמט. — יוסף אומץ סי' י"ט, מאמר ב, סימן קב, עמוד שח. סימן קז, עמוד שיג. סימן קכו, עמוד שלח. — יוסף אומץ סי' נ"ב, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפה. — יוסף אומץ סי' ע"ט, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט. — יערי אוון מערכת כ' אות כ"ג, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלר. — מערכת ה' אות י"ג, מאמר א, סימן מ, עמוד גז. — מערכת י' סי' ה', מאמר ב, סימן גז, עמוד רגו. — מערכת א' סימן קיג, מאמר א, סימן פא, עמוד רפא. — שמחת הרג, על הגדה, מאמר א, סימן עב, עמוד פז. — שמחת הרגל על רות, מאמר ב, סי' מז, עמוד רמט. — כסא רחמים על אדר"ג פ' י"ב, מאמר ב, סימן גז, עמוד רגז. — פ' החיד"א על ס' חסידים, מאמר ב, סימן קכב, ע' שלג. — שם הגדו"ם אות א' סי' ר"ט, מאמר א, סימן צא, עמוד פז. אות ח סי' טה, מאמר ב, סי' קכח, ע' שלה.

חכמ צבי

תשרי סי' י"ד, המהרי"ק כשביא ראי לדבריו הוא העיקר, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — סי' קכ"ד, תלמיד חבר מדשק אודות אודי לי, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. — סי' קל"ד, אין לחדש ולבדות מלבינו מחלוקת בין תנאים ואמוראים, מאמר א, סימן נא, עמוד טה. מאמר ג, סימן ל, עמוד תלב. — סי' קמ"ב, המשניות והרייתות סומכות זו על זו, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכט. סימן צג, עמוד רצו.

חידים

בהקדמה, מי שמלוכלך בחטאים טורפין לו מצותיו בפניו, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו. — פ"א מצות התלויות בארץ אות ס"ו, מצות ישוב א"י הוא מתרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנה. — הבאים לא"י ואין שמים על לב שהם בהיכל המלך, מאמר ב, סימן מן, עמוד רמ. סימן קיט, עמוד שכו. סימן קכו, עמוד שלח. סימן קמ, עמוד שנד. — פ"ב ממצות תשובה, מעשה שגרשו מא"י בעל עבירה, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמא. — פ"ב מל"ח, טעם סמיכת פ' עמלק לביאת א"י, מאמר ב, סימן קמה, עמוד שנה. — פ"ד אות מ"ב, המחזיק במחלוקת עובר בלאו, מאמר ב, סימן גז, עמוד רגז. — פ"ד סי' מ"ג, מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתייבבים על דרך לא טוב נענש מפשעים, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמה.

חת"ם סופר

נח (גדמ"ח), אין לתמוה שלשון הקודש אינו ממולא כשאר לשונות, מאמר ג, סימן כח, עמוד חל. — בשלה, לא למדו פשוטי המקראות טרם ש... ידמו נפשם בדרשות חז"ל, מאמר ג, סימן יג, עמוד חיו. — קול צנות אנכי שומע, שא"א שישתקו הצדיקים למעשה העגל, הקדמה עמוד טו. — ויקהל, המשכן הוקם בשבת לפי שהוקם בידי שמים, מאמר א, סימן סד, עמוד עח. — ע"י המשיחה במשכן ובכליו קנו את קדושתם, מאמר א, סימן סד, עמוד פ. — שרית א"ח סי' ע"ב,

בנין לשעה לא הוי בנין, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — א"ח סי' ר"ח, שבט אחד אי מקרי קהל, מאמר א, סימן סד, עמוד עט. — א"ח סי' קל"ב, בלי פרנסה מוכנת אין לעלות לא"י, מאמר א, סימן ג, עמוד כג. מאמר ב, סימן מב, עמוד רמג. סימן נה, עמוד רגז. — א"ח סי' כ"ב, סי' י"א, הקדמונים בכונה שבשו הלשונות, מאמר ג, סימן יו, עמוד תכא. — ח"ו סי' נ"ב, ריבית גוי אסור משום גדר דלא תלמד לעשות וגו', מאמר ג, סימן לא, עמוד תלד. סימן מד, עמוד תמט. — י"ד סי' רל"ג, הנביא העיד על הר המור"י שבתחלה לא הי' שם הר, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלר. — י"ד סי' רל"ג ורל"ד, הירושב בירושלים מקיים מצוה יותר מבשאר א"י, מאמר א, סימן ו, עמוד כה. — י"ד סי' רל"ה, אין שום ב"ד בא"י שאינו נוגע בדבר בענין הדו"ד שהי' בין אנשי ירושלים וצפת, מאמר א, סימן קעב, עמוד קסה. — י"ד סי' רל"ד אין לחלק בין זה"ב לזה"ז לענין כפי, מאמר א, סימן ב, עמוד כב. — י"ד סי' רמ"ח, אם מועיל רוב במ"ע, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. — י"ד סי' של"ה, אחר החורבן מה לי א"י ומה לי חז"ל לענין סומאת כהנים, מאמר ב, סימן צו, עמוד ש. — י"ד סי' שג"ו, קיום התורה אינו תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד גב. — י"ד סי' שג"ו, מי שמפקפק בגאולה האחרונה הרי הוא כופר בעיקר האמת התורה, מאמר א, סימן מב, עמוד נה. — חידושים עמ"ס ביצה בסוגיא דמתוך, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — חידושים עמ"ס בבא בתרא, מאמר ג, סימן ז, עמוד תי. — ליקוטי שו"ת סי' צ"ח, מילתא דלא שכית הוא שיחיש למשיח לפני בשורת אליה, מאמר א, סימן גז, עמוד סח. — בצחאה, אל האמר נשתנו העתים וכו', מאמר א, סימן קמב, עמוד קמו.

יעב"ץ

מגדל עזו עליית היראה גנוך כ"ג, אל תשיגח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיחים ומפתים להניא לבבך מדרך

התורה וכו' אף ממופתים כהעמדת חמה של יהושע בן נון וכו', מאמר א. סימן מו. עמוד סא. סימן קנח. עמוד קנו. סימן קעד. עמוד קסז. סימן קעה. עמוד קסה. — א"א דבר בבי לשונות, מאמר ג. סימן טז. עמוד תכ. — מור וקציעה י" ש"ו, דוד כבש חורל תחלה מפני שהתגורר בו, מאמר ב. סימן כ. עמוד ריו. — שם, מצות ישוב א"י הוא גזירת מלך, מאמר ב. סימן ז. עמוד כד. — הגהות עמ"ס עירובין צו: אין לדחוק דברי התוס', מאמר ג. סימן מו. עמוד תנא. — בהקדמה לסידורו, אל יחפז לרדוף בא"י אחר הבלי העולם, מאמר ב. סימן מא. עמוד רמא. סימן פו. עמוד רפח. — שם, אין הלכה כר"י דכל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, מאמר א. סימן ט, עמוד כט. — שם, אין א' מני אלף מתעורר להחזיק בה לדור בא"י, מאמר ב. סימן קד. עמוד שט. — הושענא בארבע שבועות, שהשבעתנו שלא לדחוק הקץ, מאמר א. סימן פב. עמוד קב. — בהרהור יוצאין יד"ח ולמדתם, מאמר ג. סימן יא. עמוד תיד.

יפה תואר

ב"ר פכ"ו, תחיית המתים יהי בתחלת ימות המשיח. מאמר א. סימן ג. עמוד סג. — ב"ר פכ"ו, כיצד מליבשן לעת"ל, הלא יהי משה ואהרן עמהם, מאמר א. סימן נה. עמוד ע. — שמור פ"ג, אין זו שלי אלא של זקנים וכו', שהי' מסתפק אם מותר למסור להם הס"ת מפני הסכנה, מאמר א. סימן קלא. עמוד קלו. — יפה קול על שה"ש, בני אפרים לא האמינו באלקים ע"י שחשבו וטעו, מאמר א. סימן מב. עמוד נו. סימן עו. עמוד צב. — שם, טעם השבועה שלא לעלות בחומה, מאמר א. סימן עט. עמוד צה. — שם, מלך המשיח יקבץ נדחיו, מאמר ב. סימן קט. עמוד שטו.

יראים

סי' פ"ו לא ישבו בארצך, שלא יניחו לשבת שם אנשים רשעים, מאמר ב. סימן י. עמוד רח. — בלאו דפן יחסיאו אותך לי נכללו כל המחסיאים, מאמר ב. סימן

קלג, עמוד שמת. — המחניף לרשעים מסמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, מאמר ב. סימן מד. עמוד רמה. סימן קלו. עמוד שסט.

ישמח משה

לך, קודם ביאת אלי' יעשו תשובה תתאה ואח"כ תשובה עילאה, מאמר א. סימן מא. עמוד נד. מאמר ב. סימן קט. עמוד שטו. — וירא, עפ"י הדיבור ידעו שהר המור"י לא נעבד בו ע"ז, מאמר א. סימן קכו. עמוד קלד. — בשלה, תביאמו ותטעמו, שמתחלה יבוא הבית שנגנו ואח"כ יבוא בנוי ומשוכלל, מאמר א. סימן סא. עמוד עו. מאמר ב. סימן קיד. עמוד שכ. — משפטים, כי השוחזר יעור וגו', אף שיושבים עמהם נקיים וצדיקים שאינם מקבלים שוחזר הם מבבלים ומסלפין את דבריהם, מאמר א. סימן קעג. עמוד קסו. — בענין דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, מאמר א. סימן קנא. עמוד קנב. — תשא, כל כללי הלכות אינם אלא בדינים הנהוגין בינינו, מאמר א. סימן מ. עמוד נד. — שמיני, ראוי להיות שצדיקים לא יסמאו וכו' אין להתנהג בזה כלל, מאמר א. סימן עב. עמוד פח. מאמר ב. סימן צט. עמוד שה. — כונת משה בסירוב השליחות ה' כדי שתהי' הגאולה ע"י הקב"ה, הקדמה עמוד יח. — נשא, צריך לרדוף אחר השלום, מאמר ג. סימן ח. עמוד רו. — קרח, ביהמ"ק של מעלה מכון כנגד ביהמ"ק של מטה, מאמר ב. סימן קכ. עמוד שלא. — בלק, ההיזק של ההתחברות עם רשעים, מאמר א. סימן קכ. עמוד קלא. — חקת ופי' ואתחנן, בענין נבואה ודיבור, מאמר ב. סימן כ. עמוד רית. — הפטורת ראה, מדריגה היותר גדולה היא שלא לדבר ולהתנועע כ"א ברצון השי"ת, מאמר ב. סימן קכ. עמוד שכו. — תצא, מצות שנעשין שלא לשמה טובה הסס"א, וכשעושה אח"כ לכתה מחזיר הכל אל הקדושה, מאמר ב. סימן מז. עמוד רמה. — תבוא רוב בני ישראל בדרורו כשרים ושומרי תומ"צ ומדוע לא בא בן דוד, מאמר א. סימן קמה. עמוד קג. — האזינו, תשובת רבים

אף מיראה יש לה דין תשובה מאהבה, מאמר א. סימן עד. עמוד פט. — תפלה למשה מומור כט, ה' יברך את עמו בשלום, מאמר ב. סימן ח. עמוד רו. — מומור לה, בקש שלום ורפואה, מאמר ב. סימן עג. עמוד רעג. — מומור מה, אומר אני מעשי למלך, מאמר ב. סימן מז. עמוד רמט. — מומור קכו, שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת, מאמר א. סימן כח. ע' מא. — מומור קמג, למדני לעשות רצונך, מאמר ב. סימן קיג. עמוד שיט. — שו"ת השיב משה אור"ח סי' כ. כל המדרגות שהי' לשאר בני עלי' חוץ ממלך המשיח הכל הי' למשה רבע"ה, מאמר א. סימן לו. עמוד מח. — מכתב שנדפס בליקוטים, שלא ליסע לא"י אם יפסיד בשביל זה מצוה אחרת, מאמר ב. סימן קב. ע' שח.

כל בו

סי' קכ"ז תשובת הר"ם, אינו דומה מורד במלכות בפלסין למורד חוץ לפלסין, מאמר ב. סימן מ. עמוד רמ. מאמר ב. סימן קלב. עמוד דשמ. סימן קלג. עמוד שמה. סימן קמ. עמוד שנד. — שם, מעלת הדירה בא"י רק למי שמתנהג שם בקדושה, מאמר ב. סימן קכב. עמוד שלב. — טעם למה לא הלכו גדולי ישראל לא"י, מאמר ב. סימן קד. עמוד שט.

כלי יקר

בהקדמה, על מצב דורו, מאמר א. סימן קנח. עמוד קנו. — בראשית, לא הי' צריך להתחיל התורה וכו' לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר, מאמר א. סימן מד. עמוד נו. — תולדות, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ, בבית שני יצאו רבים וכן שלמים מא"י, מאמר ב. סימן קנו. עמוד שע. — בהר ושבתה הארץ, הארץ תקפיד שתתגלגל על ידה לחזק האמונה, מאמר ב. סימן קמה. עמוד שסא. — דברים, פנו לכם צפונה, יצפינו הכל בפני עשו, מאמר א. סימן ט. עמוד עד.

כנסת הגדולה

הגהות הסור סי' כ"ח סק"ג, מאמר ב. סימן צז. עמוד שא. — אה"ע סי' ע"ה הגהות הב"י אות כ"ה, מאמר ב. סימן

פה: מטא למימר מחי' המתים רגש עלמא, אפשר שזהו התחלת התחי', מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — ב"ב כא. אלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, ממי שאין לו אב, מאמר ג, סימן ז, עמוד חי. — סנהדרין גג: בר כוזיבא סעה בו רבי עקיבא מתחלה, מאמר א, סימן לט, עמוד ג. — שם צד: תינוק ותינוקות היו בקיאי' בטומאה וטהרה שהוא דבר ההוה תמיד, מאמר ג, סימן מא, עמוד תמה. — שם צז: אם ישראל עושין תשובה היינו תשובה רצונית מצד עצמם, מאמר א, סימן מא, עמוד נה. — שם צח. אין לך קץ מגולה בכל מזה דלעתיד אילנות מוציאי' פירות בכל יום, מאמר א, סימן סו, עמוד פב. — ככות י: בדרך שאדם רוצה לילך, בורא לו מלאך לפי ענינו, מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו. — שם כג: נמנו וגמרו היינו שמנו את העשין והלית' שהלית' מרובין, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלח. — ע"ז י: ע"י פיזור ישראל ב' רוחות נתפרסם בכל העולם אמונתו, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו. — שם יח: ובדרך חסאים לא עמד זה א"א שאף במקום שהי' ראוי לעמוד עמהם לא עמד, הקדמה עמוד טו. — מנחות מא. אין סודקי לצדיקים למפטר נפשיהו ממצות, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסז. — חולין ה. מבי טבחי דאחאב הותר לו עפ"י הדבור, מאמר א, סימן קכג, עמוד קלב.

מועיל צדיקה

תש' סי' כ"ו, ישיבת א"י הוא מ"ע ובלבד שיהי' לו פרנסה בריות, מאמר א, סימן ג, עמוד כג. מאמר ב, סימן מב, עמוד רמג. סימן נה, עמוד רנו. סימן פה, עמוד רפו. סימן קלג, עמוד שמה. — כל הזמנים שוים לקיום מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן טב, עמוד רס.

נודע ביהודה

תש' סי' ל"ה, אינו מועיל תשובה לחייבי ביד, מאמר א, סימן עב, עמוד פז. — סי' ר"ו, בעלי התוספות סברי כר"ח ולכן לא עלו לא"י, מאמר ב, סימן טו, עמוד רסד. — אה"ע מהד"ת סי' קכ"ט, אחר החורבן אין שייך כיבוש מלחמה,

מורה"ל מפראג

נצח ישראל פכ"ד, אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינויים קשים לא יהיו יוצאים מן הגלות, מאמר א, סימן כ, עמוד לח. סימן לב, עמוד מד. סימן עו, עמוד צא. סימן פג, עמוד קב. סימן פו, עמוד קג. — שם, שלא ידחקו את הקץ להביא את הקץ שלא בזמנו, מאמר א, סימן כו, עמוד מ. — שם, השביעין שלא יגלו הקץ כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כאן גאולה, מאמר א, סימן מא, עמוד נה. — בהגדה, טעם פתיחת הדלת קודם שפוך חמתך, לפרסם שיבא אלי' לפני משיח לבשר הגאולה, מאמר א, סימן מט, עמוד סב. — מדוע אין עושין כסדר המשנה בן חמש למקרא וכו', מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מורה"ם שיק

חאו"ח סי' קכ"ה, במ"ע אינו מועיל רוב, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. — או"ח סי' ש"ד, בספק חשש אפיקורסות הוי ספיקא דאורייתא לחומרא ול"ש ספק נפשות להקל, מאמר א, סימן עו, עמוד צב. — שם, אסור ליכנס לבתי הרעפארם, מאמר א, סימן קט, עמוד קכ. — חיו"ד סי' ר"צ, דוקא בצריצית ענשינן בעידן ריתחא, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעב. — יו"ד סי' של"ה, אסור לילך במקום סכנה לנפש, מאמר ב, סימן קנו, ע' שסז.

מורה"א

ברכות כח: כל ת"ח שאין תוכו כבור, והיינו דמדמי' להו בחלמא לחצבא דמליין קיטמא, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא. — ברכות סג. המרפה עצמו מד"ת וכו' אף אם הוא ברפוי ובדרך ארעי, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסז. — מגילה לא: כדי שתכלה שנה וקללותי, לעתיד יהיו נגאלים ע"י התשובה כמפורש ב' נצבים ושבת עד ה', מאמר א, סימן מ, עמוד נא. — גדרים טב. שלא לשמה הגמורים שאמרו אל תעשם עטרה ואל תעשם קרדום, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג. — סוטה כב. בדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך שר"ע וכו' הרי הן בכלל מבלי עולם, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלח. — ב"מ

סו, עמוד רסד. — שם ס"ק כ"ח, מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה. — יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג, מאמר ב, סימן נו, עמוד רנה. — כללי התלמוד סי' ס"ח, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

מב"ט

ח"ב סי' ר"יו, מקומות שסוחרים אינם נמנעים ללכת אינו מקום סכנה לענין עלי, מאמר ב, סימן עח, עמוד רעז. — ח"א סי' רמ"ה, דעת רח"ב, מאמר ב, סימן סה, עמוד רסג. — אגן נקטינן דלא כר"ח ורמין אנפשי' וכו' ולפום צערא אגרא, מאמר ב, סימן סה, עמוד רסה. — אם יוצא זכאי בדין זה נקרא צדיק, מאמר א, סימן מ, עמוד גג.

מורה"ם

ח"א סי' מ"ו, עזה אם יש לו דין א"י לענין הכל מעלין לא"י, מאמר ב, סימן ז, עמוד רד. — ח"א סי' מ"ו, בענין ספק שתיקה כהודאה, מאמר א, סימן מ, עמוד גב. — ח"א סי' קל"א, חייש להא דרח"ב, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו. — ח"ב סי' כ"ה, חולק על רבו מהר"ש סאגוש, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — שם, טעם דהכל מעלין בשביל ישוב א"י, מאמר ב, סימן ז, עמוד רג. — שם, מ"ש ר"ח בתוס' הגהת תלמיד הוא, מאמר ב, סימן סה, עמוד רסג. — ח"ב יו"ד סי' מ, אם מכר עבדו אי קנסינן ל' מאמר ב, סימן עא, עמוד רסט. — סוף כתובות, אסור לצאת מבבל לשאר ארצות אבל לא"י מותר, מאמר א, סימן ט, עמוד כט. — סוף כתובות, לית דחש להא דרח"ב, מאמר ב, סימן סה, עמוד רסג.

מורה"ק

תשובה סי' קט"ו, רבו הוא מי שלמדו פסק הלכה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלח. — עשה דוחה לא תעשה ולא הותרה, מאמר ב, סימן קסז, עמוד שכב. — כל כללי הש"ס לקבוע הלכות הם רק על זמן הוה, מאמר א, סימן מ, עמוד גג. — פ"ב מה' תרומות ה"ה, דרך הרמב"ם להביא אף מה דאידחי בש"ס, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמט.

— סוף כתובות, עבד שברח לא"י נהג בזה"ל, מאמר א, סימן ג, עמוד כג. — שם, טעם רח"כ דאין נהג מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן טו, עמוד רסד.

ראב"ד

עדות פ"ב מ"ט, לימות המשיח וכו' יולין אותם למדבר העמים, מאמר א, סימן כא, עמוד לח. סימן מא, עמוד נז. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. — עדות פ"ח מ"ז, אלי יבוא לבשר ביאת הגואל מאמר א, סימן ג, עמוד סג. — צדקי והסנהדרין נענשו על שהתירו לנבוכדנצר נדרו שלא בפניו, מאמר א, סימן ל, עמוד מב. סימן נג, עמוד סו. — העונש למצרים הי' בדין ובמשפט, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. — אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ונענשו בני אפרים על עברם על השבועה, מאמר א, סימן עה, עמוד צ.

רא"ש

ברכות פ"א, מדשביק טעמא אחרינא ש"מ דנקט טעמא קמא להלכתא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו. — פ"ג סי' כ, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמט. — פ"ד סי' כ"ב, ברכת הטוב קאי על הרוגי ביתר, מאמר א, סימן מה, עמוד נה. — פ"ה סי' ב, לשון ארמי מגונה אצל המלאכים, ומעדיני יו"ט שם, מאמר ג, סימן כה, עמוד תכת. — יומא פ' יוה"כ סי' י"ד, שבת הותרה אצל חולה, מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכב. — מגילה פ' הקורא עומד, הסעם למה אין מתרגמן עכשיו, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ. — מוע"ק פ' ואלו מגלחין סי' פ, יש לחזור לקיים המצוות, מאמר ב, סימן ח, עמוד רז. — מו"ק, בשביל קושיא לא יסתור דין, מאמר ב, סימן קה, עמוד שיב. — סוף כתובות סי' י"ז, אין יוצאין מא"י רק בזה"ב, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצא. — גיטין פ' השולח, עבד שברח, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיא. — קידושין פ"א סי' י"ט, נשים מברכות על מ"ע שהז"ג, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמח. — קיצור פסקי הרא"ש, מו"ק י"ד ע"א, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפט. — קיצור פסקי הרא"ש סוף הלי' טומאה, אסור לכהן

ספר חסידים

סי' נ"ט, לא תנחשו קאי על ניהושע בני אדם, מאמר א, סימן מז, עמוד ס. — סי' ש"ג, חייב אדם ללמד לבנותיו פסקי הלכות, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלו. סימן מא, עמוד תמד. סימן מג, עמוד תמח. — הבינו ארמית יותר מלשון הקודש, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיה. — סי' ת"ו, מעשה באשה אחת שנדרה וכו', מאמר א, סימן עה, עמוד צג. — סי' תתל"ה (דפוס בולגיא) סודי התורה אין מלמדו לאשה, מאמר ג, סימן לג, עמוד תלו. — סי' תתרנ"ד, אדם רע מצליח יותר כשעושה רע מבעושה טובה כדי לטורדו מן העולם, מאמר א, סימן מה, עמוד נח.

עקירת יצחק

וישלת, נסעה ונלכה וגו' ודפקום יום אחד, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמב. — בחקותי, והארץ אוכזר, זהו עיקר טעם הגלות, מאמר ב, סימן עא, עמוד ער. סימן קמ, עמוד שנג. — ואחתנו, עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגו', הקדמה עמוד יג. — נצבים שער צ"ט, איך תחול שבועה על בנים מכח קבלת האבות, מאמר א, סימן לה, עמוד מז. — שם שער ק', קודם ביאת המשיח תהי' תשובה ואח"כ תשובה יותר גדולה, מאמר א, סימן מא, עמוד נז.

פני יהושע

מגבן לזמן רב חייב משום בוגה, אבל גבינה לאכול לאלתר מותר, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — יומא ט: למה לא עלו כולם בימי עזרא, מאמר א, סימן יב, עמוד לב. — כתובות ק"א. הדר בא"י, דוקא שדר שם לשם מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן קכב, עמוד של. — חזקת כשרות הוא מחמת רוב, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ.

קרבן נתנאל

ביצה, שתיקה כהודאה לחומרא הוא רק בדאורייתא, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. — סוף יומא, אחר החורבן הי' להם אפר פרה, מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

מאמר א, סימן צ, עמוד קו. — אין לומר לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמט. — בדיני ב"ג לא שייך אחרי רבים להטות, מאמר א, סימן פו, עמוד קג. **פמ"ג**

בהקדמה לס' העשין, א"ל הקב"ה למשה איני רוצה שיאמינו בך ע"י אות או מופת אלא ע"י שישמעו באוניהם שאני מדבר עמך, מאמר א, סימן מז, עמוד נט. — שם, מלאכי הוא אחרון הנביאים ועד שעמוד אלי לא יהי' נביא, מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — מצות תוכחה עד כדי גזיפה, הקדמה עמוד יב. — נשים מחויבות ללמוד ד"ים השייכים לה, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלו. סימן מג, ע' תמח. — הסמ"ג לא מנה מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן נו, עמוד רנו.

ספר החינוך

מצוה ע"ה, אחרי רבים להטות רק כששתי כחות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה שאין לומר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה, מאמר א, סימן קנה, עמוד קנה. — מצוה ש"ס, בהעלות כל איש מעשר בקר וצאן שנה שנה במקום שעסק התורה והחכמה שם והיא ירושלים וכו' ילימוד שם, מאמר א, סימן ו, עמוד כו. מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — מצוה שפ"ח, אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרים, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנה. — מצוה תי"ט, מ"ע ללמוד חכמת התורה וללמודה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלח. — מצוה תכ"ה, להחרימ' ד' עצמים ואף כי כבר עשינו בהם המחוייב ע"י דוד מלכנו שהשחית וכו', מאמר ב, סימן כה, עמוד רכג. — שם, ואם בא לידו א' מהם ולא הרגו בטל עשה זו מלבד שעבר על לאו, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכד. — מצוה תל"ה, ונתצתם הוא מ"ע, מאמר א, סימן צד, עמוד קט. — מצוה תס"א, אם אתה יודע חובה למסית אי אתה רשאי לשותק, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה. — מצוה תקכ"ה, לא תחיי' כל גשמה, ואעפ"י וכו' אבד זכרם עדיין נשארו מהם קצת שטבעו בין האומות, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד.

ב. סימן ג, עמוד קצט. סימן קיד, עמוד שכא. — שם, הקונה שדה היא מצוה גדולה מן העלי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רז. סימן יא, עמוד רט. — אין עצם ההליכה לא"י מצוה אלא מכח עוסק במצוה, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה. — סי' שע"ט, דין חתיכא דאיסורא, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד.

רי"ב"א

יומא ליה, בזה"ו לא שייך לאו ולא תשוב למצרים, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. מאמר ב, סימן ד, עמוד קצט. סימן סב, עמוד רט. — יומא ע"ג הלומד שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב. — רבי יהושע בן גמלא שתיקן להרשיב מלמדים לתשב"ר אינו אותו יהושע בן גמלא שבזה"ב, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט. — קידושין ל"ז עקירת ע"ז אינה אלא בא"י, מאמר א, סימן צב, עמוד קח. — שכחת התורה, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב. — ציצית שאני דשקולה כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד. — ענין אסמכתא, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב. — דת ישמעאלים ע"ז גמורה לענין יהרג ואל יעבור, מאמר א, סימן קי, עמוד קטו.

רמ"ע מפאנו

תשובות: סי' קיח צא ולמד כמה ראוי לגור במקום בקעה שאפילו להקל באיסור התירו בכגון זה, מאמר ב, סימן קנב, עמוד שסה. — סי' קי"ז פיהמ"ש לרמב"ם קטנותא הוא ולא מקשינן לי מיני, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח. — עשרה מאמרות: מאמר חקור דין פ"ב, אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן קה, עמוד קלב. מאמר חק"ד ח"ב פ"ה, יגער ה' בך השטן וגוי' הבוחר בירושלים, שמתגבר כנגד הפכו, ופי' יד יהודה שם, מאמר ב, סימן סח, עמוד רטו. סימן קמט, עמוד שסא. — מאמר חק"ד ח"ד סי' י"ג, למחי' שלחם אלקים בגלות לטהר המקומות אשר נפוצו שמה, מאמר ב, סימן קי, עמוד שיו. — מלך נכנס לדין תחלה, לפי שהכל נמשכין אחר המלוכה, מושל מקשיב על דבר שקר, מאמר א, סימן קכג, עמוד קלב. מאמר ב,

ממה שפי' בפיה"מ, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב. — אם כל בני עירו קורין לחתין ההין מותר לישא כפיו, מאמר ג, סימן כד, עמוד תכת. — כלל גדול דרש"י פרשן הוא ולא פסקן, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח.

רד"ק

יהושע י"א ט"ז, ארץ גושן, אין זה גשן של ארץ מצרים, ובדרש אומר כי גושן של אר"מ היא ונבלעת בתוך ערי ישראל, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ. — יהושע ט"ז, סי"ג, יבוס וזה אינו משבעה אומות, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי. — מלכים א' י"ב ל', מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ז הוא עושה אותם, מאמר א, סימן קלד, עמוד קלט. — שמואל א' כ"ו, י"ט, כי מגרשים אותי מגזלת ה' לגור בין העכו"ם, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפז. — ישע' ג"ט ט"ו, וסר מרע משתולל, אינו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסח. — ירמ' ה' א', שוטטו בחוצות, כי החסידים שהיו בירושלים היו מתחבאים בבתיהם, הקדמה עמוד טו. — ירמ' י"ד י"ג, יש אנשים שישפץ אליהם הכח השכלי בכה המדמה עד שיזכרו עתידות ויחלמו תלומות צורקות וזמה הכת ה"י נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם, הקדמה עמוד יד. — יחזקאל ל"ג כ"ה, והארץ תירשו, אין תירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינם טבע הארץ, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמה. — פ"י הארוך על תהלים, סותר דעת הגוזרים, הקדמה עמוד יז. — סוף תהלים, ישראל וכו' לנסים לפי שבטחו בגלות בהיית לבדו, מאמר א, סימן סט, עמוד פד. — בהקדמה לטפר המכלול, נאבדו מאתנו כמה ספרים ולא נמצא רק כ"ד ספרי תנ"ך, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא. סימן כח, עמוד תלא.

רי"ב"ש

תשו' סי' מ"ד, המורה מדברי הרמב"ם בלי בקיאות בלשונו טועה, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — סי' ק"א, אף שישוב א"י מצוה מ"מ מי שהגלם אינו מניחם לשוב ואסור לעלות בחומה, מאמר

ליכנס לביה"ק, מאמר ב, סימן צז, עמוד שא. — תשובת הרא"ש כלל ה' אות ד', א"א להשביע הגולדים רק באלה, מאמר א, סימן לד, עמוד מה. — תשו' כלל י"ב, מי שנדר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — תשו' כלל י"ט סי' י"ז, מותר להציל בעכו"ם כשאין עליו להם, מאמר א, סימן קז, עמוד קיח. — תשו' כלל י' סי' ט' כל המורים הלכות מדברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמ' טועין להתיר האסור, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. סימן פא, עמוד קא. מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.

רבינו יונה

שערי תשובה: שער ג' מדרגה ב' אות כב, אם אין לו בגד אין מחוייב לקנות בשביל ציצית, מאמר ב, סימן סט, עמוד רטו. — שער ג' סי' ג"ט, מי שאינו מחוייב במחלוקת על המתייצבים על דרך לא טוב נענש מפשעיהם, מאמר ב, סימן קלב, עמוד שמה. — פ"י על אבות: והעמידו תלמידים הרבה, דמלמדין לכל אדם, מאמר ג, סימן מ, עמוד תמג. — הוי זהירין ברשות, דא"א לירד לסוף דעתו, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסה. — אל תתחבר לרשע, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב.

רדב"ז

תשובת הרדב"ז: סי' שס"ב, חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר משום דשו"א חתיכא דאיסורא, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד. — ח"ב סי' תתל"ט, תרי תחיות יש, מאמר א, סימן נ, עמוד סד. — ח"ג סי' תרמ"ז, סמכין על האמוראים, מאמר א, סימן נב, עמוד סו. — ח"ד סי' אלף צ"ג, אם נסתפק בדין דרבנן גלך לבקש הדין או כיון שהוא ספק נעשה ואח"כ נבקש הדין, מאמר ב, סימן לת, עמוד רלט. — ח"ד סי' צ"ב, ישמעאלים הם בכלל עוצ"ו, מאמר א, סימן קד, עמוד קטו. — ח"ז סי' כ"ה, סמכין על תשובת הרמב"ם אם חולק על פסקיו, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — ללשונות הרמב"ם סי' רפ"ט, כמ"פ חזר הרמב"ם

סימן גא, עמוד רנב. סימן קלד, עמוד שמש. — גרים מינן אידחנו, מאמר א. סימן לו, עמוד מז. — כנפי יונה חיד סי' ייב, הדר בא"י בחורבנה דומה כמי שאין לו אלוקי, אבל בבנינה דומה כמי שיש לו אלוקי, תוכן הענינים עמוד שעה.

ר"ן

ראש השנה פ"ד, נשים פטורות ממ"ע שהויג אבל עושות ומקבלות שבר, מאמר ג, סימן מז, עמוד תמט. — נדרים כב. מדריי נשמע לרבנן דבהאי לא פליגי, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — נדרים סה. המודר הגאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו, מאמר א. סימן ל, עמוד מב. סימן נג, עמוד סז. — ריש קידושין, למה הקדים כסף לשטר, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. — ע"ז ז' חכם שאמר אין חבירו רשאי להתיר דשוי חתיכא דאיסורא מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד. — ע"ז י"ט, לשלש תלמודו לשלשה לימודים, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה. — ע"ז כא. לפי שלא הסכימו הסנהדרין קרי ל"י כיבוש יחיד, מאמר ב, סימן יז, עמוד ריד. — תשרי סי' ל"ה, הכל מעלין וכופין רק אם נגהרש, מאמר א, סימן ב, עמוד כב.

רשב"א

סוכה כ"ה, בדין עוסק במצוה פטור מן המצוה, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב. — שם, לשון ר' יצחק אמר אעפ"י ולא פליגי, מאמר א, סימן קסה, עמוד קסא. — תשרי סי' ר"ע ור"פ, מאמר א, סימן קט, עמוד קכא. — תשרי תייד, מי שדרש דברי מינות וכו' האיש ההוא העיד ונאמן על עצמו יותר ממאה עדים שאינו מורע של אברהם וכו' רק מאותן שדין ורוחין, מאמר ג, סימן כז, עמוד תל.

רשב"ם

עקב, כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — פסחים קז: אגריפס מלך כשר היה, מאמר א, סימן פט, עמוד קה. — בבא בתרא סד: ד"ה אלא, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — צא: אין יוצאין מא"י בשביל שמסקיע עצמו ממצות, מאמר ב,

סימן ז, עמוד רג. סימן נו, עמוד רנו. — קיד. לאלה תחלק הארץ לכשרים וקדושים, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. — קל: אין למדין מן ההלכות ולא מן התוספתות אלא מן הגמרא, מאמר ג, סימן ד, עמוד תו.

שבות יעקב

שרית ח"א סי' פ"ה, תמה מדוע נסקק דאין דין טובאה על ארץ העמים, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצז. סימן צו, עמוד שא. — סי' צ"ה, ויכות עם א' מחכמי פראג, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצה. — עיון יעקב על ב"ב י' ע"ב, חסד לאומים חטאת ויש להם זכות בעוה"ה, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.

של"ה

לך, צריך להיות בא"י בבחי' גר כי א"י מכלה הרוצים לישב בה בחוקה, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — לך, המרגלים הוציאו דברי קדושה לחולין חולין הוא להם, מאמר ב, סימן קלב, עמוד דשמ. — ויחי, מקום שיעקב אבינו נסתלק עליו ה"א, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם. — מסעי, כל אלו המסעות וכו' שיהיו משולחים ומתפורים בכל העולם היא לטובה, מאמר ב, סימן קיא, עמוד שיו. — שער האותיות אות א, אין חיוב להדר אחר מ"ע, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב. — שער האותיות אות ק, מי שדר בא"י ואינו מקיים מה שמחוייב הוא פושע, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — שם, כל הדר בחו"ל וכו' מיריד אף בזה"ה, מאמר ב, סימן לא, עמוד רכט. — שם, כל הגוסע לא"י גוסע בשביל לקדש את עצמו, מאמר ב, סימן מט, עמוד רנ. סימן עז, עמוד רעג. סימן קיט, עמוד שכו. סימן קכו, עמוד שלח. — בשם התהי"ד הערביים רשעים מבבלים העובדי ה', מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג. — עשרה מאמרות מאמר ב, איך אפשר להשביע הנשמות, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם. — שם, ישראל מוכרחין לקיים התורה כי זהו חיותם, מאמר א, סימן לה, עמוד מז. — מאמר ביהמ"ק בית אחרון, האותיות והתיבות הקדושות כולם רוחניות, מאמר ג, סימן

כה, עמוד תלא. — מסי שבועות, לשנות דין אחד חייב למסור עצמו למיתה שלא לומר כן, מאמר א, סימן עו, עמוד צא. — הגלות הוא הכרח לטובת הקביה ולטובת ישראל, מאמר ב, סימן קיד, עמוד שכא. — שוטטו בחוצות, כי אלו לא היו יראים לגלות האמת בחוצות היו מגינים עליהם, הקדמה עמוד סו.

תומת ישרים

תשרי סי' ס"ו, דעת הסמ"ג כרח"כ, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח. — שם, הדר בא"י אסור לצאת, מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה. — שיטת הרי"ח כהר"ם דיש חילוק בין וחיב לזה"י לענין כפי, מאמר ב, סימן סו, עמוד רסד. — סי' ע"ב, אין לזכות הירושלמי אלא היכא דפליג אנמרא דידן, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

תוספות יום טוב

מעשר שני פ"ה מ"ב, בגין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד כדאיתא בירושלמי, מאמר א, סימן נה, עמוד סט. — יומא פ"ה מ"ה, כשיבנה ביהמ"ק ב"ב כבר בא אליהו והתיר כל הספקות, מאמר א, סימן נח, עמוד צא. — שם, בגין יחזקאל דלעתידי לא פי' עפ"י חז"ל, מאמר א, סימן ס, עמוד צב. — יבמות פ"טז מ"ו, בת קול הוא מחודש מהבורא יתברך, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט. — עריות פ"ח מ"ו, אלי יבוא יום אחד קודם משיח לבשר על ביאת תבואה, מאמר א, סימן טז, עמוד סב. — אבות פ"א מ"ג, בשם מהר"ל דהעובד על מנת לקבל פרס הוי עדיין צדיק גמור, מאמר א, סימן צב, עמוד פח. — פ"ה מ"ה, לא אירע קרי לכה"ג ביום הכיפורים, שאז מתגבר הסי"מ, הקדמה עמוד יח. — פתיחה למס' מדות, כשנוכח לבנין העתיד יגלה הקביה עינינו וכו' להבין הסתום בדברי יחזקאל, מאמר א, סימן נה, עמוד צא. — פרה פ"א, הרמב"ם סומך עצמו עמשי"ב במקום אחר, מאמר א, סי' ה, ע' כת. — דים פ"ד מ"ה, לשון עברי הוא לשון הקודש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. — בפי' על הפטורה פ' תצוה, אלי עתיד לדרוש ענינים מבגין

תרומת הרשן

כתבים ופסקים סי' פ"ח, דע שבדאי מעלה גדולה לדור בא"י מ"מ כיון שיש שם בני ברית מערביים נחשבים לרשעים גמורים וכו', מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג. סימן קכו, עמוד שלו. סימן קלג, עמוד שמה. — עזה אין הפרש בקדושתה בר ממעשרות, מאמר ב, סימן ה, עמוד רד. — כשהרמב"ם מאריך בטעם הוא העיקר, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

יש בח"ת, מאמר ג, סימן לו, עמוד לח. — לקוטי אמרים בהקדמה, ביודעי ומכירי קא אמינא, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג. — פ"א, בינונים מחצה זכיות ומחצה עבירות, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. — פ"א, העובר אפילו על איסור קל של דברי סופרים מקרי רשע, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח. — ח"א פכ"ח, לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעד. — בסידור, בענין הקפות, מאמר א, סימן קפ, עמוד קעב.

הבית שאין אנו מבינים עכשיו, מאמר א, סימן נח, עמוד עא.

תניא

שורע סי' מ"ז סעיף י, נשים מברכות ברכה"ת שחייבות ללמוד מצות שלהן, מאמר ג, סימן מט, עמוד תנב. — ה' ת"ת פ"א ס"א, בימיהם היו מספרים הרוב בלשון הקודש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט. — פ"ב ס"ב, בהרהור אינו יוצא ידי חובת ולמדתם אותם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד. — פ"ג בק"א, שני מצות

== ע ל ס ד ר ה א " ב : ==

בית שלמה יו"ד ח"ב סי' צ"ד, מצות

ת"ת דוחה ישוב א"י, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז.

ש"ת יו"ד ח"ב סי' קטו, מ"ע ספקו להקל, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. — **בנין ציון** ש"ת סי' א, בענין קרבנות, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכת.

בעלי התוספות דברים, משל דמשה ובלעם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. **ברוך טעם**, סוגיא דקנין פירות, בענין מ"ע ספיקו להקל, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט.

ברטנורא, אבות פ"א מ"ו, המתחבר לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשהם וכו', מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד.

גופי הלכות, מה שלא הוזכר בגמרא משבשטא הוא, מאמר ב, סי' לה, עמוד רלה. מאמר ג, סימן ד, עמוד תז.

גליון הש"ס לרעק"א, חולין ד: אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלג.

דברי חיים שו"ת או"ח סי' כ"ג, איסור מאשין מצות, וח"ב או"ח סי' א', איסור מאשין ציצית, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו. — השמטות פ' ויקהל, הרוב הם מערב רב, מאמר א, סימן קמח, ע' קג.

דברי יחזקאל, בגנות האומרים ליטע לא"י לילך שם בשדירות לבם, מאמר ב, סימן נד, עמוד רנד. סימן קמד, עמוד שנה. — תשו' א' בענין קברי צדיקים אין מטמאין, מאמר ב, סי' צה, ע' שג.

דרך פקודיך, לומר לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו.

סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט.

אור האמת הקדמה, עובי תורה יהללו רשע וגו', מאמר א, סימן קעה, ע' קעא.

אור החיים להרעב"ק, הקדמה עמוד ה.

אור זרוע תשו' סי' תשנ"ה, התלמוד שלנו כמה גירסות משונות יש בו,

מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. — שם, אין לסמוך על שום ברייתא ולא הובאה בש"ס, מאמר ג, סימן ד, עמוד תז.

אור לישראל, אמירת לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רכת.

אור לישראל, אוסף מכתבים, מאמר א, סימן קיו, עמוד קכח.

אלה מסעי, מעשה במלך של חסד שצוה לבנות ביהמ"ק על הזאותיו, מאמר א, סימן סה, עמוד פב.

אספקלריא המאירה, שם אליקים שולט בכל העולם ונוסף ע"ו בא"י שם הוי', מאמר ב, סימן לו, עמוד רלו.

ארעא דרבנן, הנשבע שלא לדור בא"י, מאמר ב, סימן נו, עמוד רנה.

ארץ החיים, אם הגאולה תהי' בעתה יהי' תחיה"מ וביאת ומשיח ובנין בהמ"ק בפ"א, מאמר א, סימן סא, עמוד עה.

באר שבע, הורית ב. דרכו של רש"י להביא הפשט היותר פשוט, מאמר ג, סימן ז, עמוד תח.

בית אפרים שו"ת יו"ד סי' ג"ד, בדין הפקעה, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסט.

אברבנאל, ישועות משיחו, יש ג' זמנים לביאת המשיח, מאמר א, סימן עא, עמוד פו. — בדה"י לרומיים יש אירכות בענין בן כוויבא, סי' קלט, ע' קמג. — משמע ישועות, רבנן דנו את בן כוויבא למיתה ונהרג ע"י אוה"ע, סימן נג, עמוד סח.

אבני נזר שו"ת יו"ד סי' תנ"ג, מאמר א, סימן טו, עמוד לה. — יו"ד סי'

תנ"ד, מאמר א, סימן ה, עמוד כו. סימן לה, עמוד מו. מאמר ב, סימן ב, עמוד קצח. סימן לה, עמוד רלה. סימן ג, עמוד רנ.

סימן קו, עמוד שיא. — יו"ד סי' תנ"ו, מאמר א, סימן פו, ע' קג. מאמר ב, סימן קו, ע' שיא. סי' קכב, ע' של.

אגרא דכלה בהקדמה, ע"י עסק התורה יתקן מדותיו, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. — קרח, להבחין אם תשוקתו לדבר הוא מצד הקדושה או מצד היצר,

מאמר ב, סימן קג, עמוד שג.

אגרת שמואל, אלימלך לא ברח מחברת פרוצים ובבוא אליו צוה לגוף וילך, מאמר ב, סימן קלה, עמוד שטט.

אהבת יונתן, הפטורת ואתחנן, אף אם כל האומות יסכימו שיהי' קיבוץ גלויות חלילה שתלך שמה, מאמר א, סימן טו, עמוד לה. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. — הפטורת בלק, הי' יציל את ישראל ממלחמת גוג ומגוג,

מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.

אהל יעקב סי' ע, לבטל מנהג שהנהיג הש"ץ לישא כפים בכל יום, מאמר א,

האלף לך שלמה אה"ע סי ק"ו, מ"ע ישוב איי לא חל בזה"ו, מאמר ב, סימן סד, עמוד רטב. — סי ק"ה, בזה"ו אין מצוה ליסע לא"י, סימן קד, עמוד שי. — סי ק"כ, אם מכין לכונה אחרת אינו יכול לכוף לעלות, סי קכב, ע"ש.

הגהות אשרי מ"ק פ"ב, בדין כותבין עליו אונו, מאמר ב, סי סג, ע"רסא.

הגהות מיימוניות מלכים פ"ה, בשם ר"א ממין, מאמר ב, סי נז, עמוד רנו.

הגהות מרדכי סוף כתובות, בשיטת רח"כ, מאמר ב, סימן סה, עמוד רסג. סימן סה, עמוד רפה.

זכות אבות, מעשה שהי' בשאלת חלום שהשיבו מן השמים שאסור למרוד, מאמר א, סימן עה, עמוד צא.

זרע קודש, משפטים, לא תקח שוחז, מאמר א, סימן קנט, עמוד קנו. — תנא, כי תבנה בית חדש, ע"י עבודת הצדיקים גבנה ביהמ"ק של מעלה, הקדמה ע"י. — פסח, מי שאינו שונא את הרשע אינו יכול לאהוב את הצדיק, מאמר א, סימן קעה, עמוד קעא.

חבת הארץ, מאמר ב, סי קה, ע"שיג.

חוות דעת סי ק"י, אין ליפסור מכה סיס מקיום מצוה, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנה. — הקדמה לפי פלגי מים על איכה, הקדמה עמוד ה. — שם, חטא חטאה, מאמר ב, סי מז, עמוד רמו.

חוות יאיר סי ט"ו, אפשר לא חיבה התורה לשלח האם רק כשרוצה ליקח הבנים, מאמר ב, סימן עא, עמוד רעא. — סי ר"י, מדוע לא עלו גדולי ישראל לא"י, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט.

חיי אדם כלל ס"ח אות י"ט, אם מחויב לילך לעיר אחרת עבור שופר ואתרוג, ונ"א שם, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.

חסד לאברהם, מעין ג', כל הדר בא"י נקרא צדיק, מאמר ב, סימן קכו, ע"שלו.

חזרי אבן, מגילה, מנין וגדול ת"ת מבנין בהמ"ק, מאמר ב, סי לז, ע"רל.

יד אפרים, סי תקס"ה, גם בזה"ו חינוך הבית מצוה היא אף בחז"ל, מאמר ב, סימן סד, עמוד רטב.

יד מלאכי, כללי השי"ס הם רק על דינים בזה"ו, מאמר א, סימן מ, עמוד גג. — כללי הרמב"ם, סימן ת, עמוד כח. מאמר ב, סימן מח, עמוד רמט. — לא אמרינן לא פלוג אלא במלתא דהוי תנאי ביד, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

יושר דברי אמת, ח"א סי ט"ו, בענין הכתבים מהרד"ב ז"ל, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג. — סי י"ה, דברו חכמים בהרה, כמו שהם היו, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמב.

יוטב לב, שמות, שלא שינו את שמם, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו.

יוטב פנים, ביהמ"ק העתיק יהי בידו אדם ואח"כ יבא משמים בנוי ומשוכלל, מאמר א, סימן סא, עמוד עה.

יום של שלמה יבמות פ"ד סי ג"א, ברייתא שבתלמוד עיקר נגד הספרי, מאמר ג, סימן ד, עמוד תו.

יפוד העבודה, בענין העושה שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכד, עמוד שלז.

יערות דבש, ה"סא מומין מצוה לבעל עבירה שיהי' לו יניקה מזה, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו.

יש סדר למשנה, חלה פ"ד, שיטת רי"ף ורא"ש וטור ודשוב איי אינה מצוה בזה"ו, מאמר ב, סימן סג, עמוד רסא. סימן צ, עמוד רצג.

כזרי, מאמר ב' אות ס"ה, אברם אבינו דיבר בבי' לשונות, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ. — מאמר ד, סי כ"ג, מלכי ישראל שעבדו ע"ז, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.

כרתי ופלתי סי ק"י, מילתא דלא שכח שיבא משיח בלי בשורת אלי' באחישה, מאמר א, סימן נג, עמוד סח. — מלתי סי ט"ו סק"ג, למנוע ממצוה לא אמרינן ס"ס, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט.

כפות תמרים יומא ע"ה, איך אפשר לפסוק הלכה ע"י הגס של מן, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב.

כתנות אור נציבים, עונש העברה על השבועה, מאמר א, סימן עה, ע"צג.

לבוש, תפלין כל היום דאורייתא הוא, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכב.

לחם רב, במקום שאין רשות לפסוק דוני ממונות אין בקיאת בהם, הקדמה ע"י.

ליקוטי הר"ן סי ד', בעיקבא דמשיחא יהי' מבול של אפיקורסות ויבנס אף בלב הכשרים, מאמר ב, סימן קג, עמוד שסג. — שיחות הר"ן סי ל"ה, הולך ונמשך אפיקורסות גדול בעולם, שם. — שם סי כ', איך יוכלו לעמוד אנשים מועטים נגד כל העולם, שם.

לקוטי אמרים מהרמ"ם מו"טבסק ז"ל מכתב ב', רק מי שבטוח בפרנסה יסע לא"י, מאמר ב, סימן נח, עמוד רנו.

לקוטי הלכות, הלכות סוטה, עכשיו שנתרפפה קבלת האבות מותר ללמוד תושבי"כ לבנות, מאמר ג, סימן מח, עמוד תנא. סימן מט, עמוד תנב.

לקוטי מהרי"ת, נוסח הברכה וקבצנו יחד מארבע כפופות הארץ, מאמר א, סימן כב, עמוד לח.

מבוא התלמוד, אפושי פלוגתא לא מפשינן, מאמר א, סי קסו, עמוד קסא.

מאירי כתובות ק"א, כל מקום שהכמה ויראת חטא מצוין שם דינו כא"י, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — שם, בדרך צחות אמרו ברוך המקום שהרגו, כאמר ב, סימן פ, עמוד רפ.

מגילת אסתר על ספרי"מ, למה השמיט הרמב"ם מצות ישוב אי"י, מאמר ב, סימן ב, עמוד קצח.

מדרש תלפיות ענין הצלחה, העוברים על החרם מצליחים כדי להפסד מהם, מאמר א, סימן מה, עמוד נז.

מהרי"ל תשרי סי קצט, אין ללמוד תורה לנשים דהוי כמלמדה תיפלות, מאמר ג, סימן מא, עמוד תמד. — שם, בימי חזקי שהי' סומאה וטהרה היו בקיאת בו, מאמר ג, סימן מג, עמוד תמו.

מהריב"ל ח"ג סי י"ב, אם בריא להו מילתא להפוסקים מחזיקים דבריהם גם בטעמים אחרים, מאמר ב, סימן ז, עמוד רה. — שם סי מ"א, דעת התוס' דאין בזה"ו מצוה לדור בא"י, מאמר ב, סימן ט, עמוד רסד.

מזרח"ל ח, לחזור ממעשה יש נגיעה, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסת. — דין שאינו מבואר בראשונים אי אפשר להוציא מן התלמוד, מאמר ג, סימן יד, עמוד תית. — בקונטרס הסמיכה, אין אומרים אחרי רבים להטות אלא כשהוא רובו מתוך כולו, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסה.

מזרח"ל ו' חב"ב, לברר האמת והשקר אפשר לסמוך על נבואה, מאמר א, סימן לו, עמוד מס. — גרים שנתגררו בשעת יצ"מ אינם חשובים כגרים בזמן הגלות, מאמר א, סימן מא, עמוד נה.

מזרח"ל חיות הגהות על סנהדרין יא, בת קול נקרא כן משום שהוא במדה, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

מזרח"ל ח, אין הלכה כתלמיד במקום הרב, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו.

מזרח"ל בהקדמה על ב"ק, כמ"פ יש בתוס' סתירה בדבריהם לפי שבמק"א הוא ר"ת ובמקום שני דברי ר"י וכו', מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג.

מזרח"ל בהגהותיו לסי' אורחות חיים ה' פסח סי' תלי"א, בענין שלוח הקן, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו. סימן עג, עמוד רעב.

מוציל מאש סי' ר"ג, אין לפסוק עצמו מקיום מצוה מטעם ספק ספיקא, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנח.

מזרח"ל ויקהל, למה הוצרך קרא שאין בנין ביהמ"ק דוהה שבת, מאמר א, סי' סד, עמוד עט. — עקב, לדבר בם, משעה שהבן יודע לדבר, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. — תבוא, ארמי אורב אבי, כמה ספרים נפסדו מאתנו, מאמר ג, סימן יו, עמוד תכא.

מחולת המחנים, אלו שאין להם מורא שמים סי' שלהם הוא ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שס.

מחנה חיים, אסור ליכנס לבית ירוסרם, מאמר א, סימן קט, עמוד קכ.

מלא הרועים, סוגיא דעשה דוהה ל"ה, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב.

מלאכת שלמה, מעשר שני, בענין

ביאת המשיח ובנין ביהמ"ק, מאמר א, סימן סא, עמוד עז.

מלבי"ם ישי"י, מי בקש זאת מידכם, אם אינכם מכוונים ללמוד שם יראת ה' אינכם עושים בזה שום מצוה, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — משלי, שמים לרום וארץ לעומק, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסה. — בתולת התגלות המשיח לא יהי לו מלוכה עד שיחזור כל ישראל בתשובה, מאמר א, סימן גז, עמוד ע.

מנות הלוי, המחטים הם כעוברי עבירה מאמר א, סימן קמ, עמוד קמו. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

מנחת חינוך מצוה תלי"ו, כיבוש צ"י רוב ישראל יש לו דין איי וצריך לרדוף אחר צ"ז, מאמר א, סימן צ, עמוד קו.

— מצוה תס"ב מסית חמור ממדיח דרבים לא מימשכי, מאמר ג, סימן כ, עמוד חכד.

מסלת ישרים הקדמה, ענינים הידועים לאדם אם אינו עוסק בהם אין לו בהם הרגשה, מאמר ג, סימן לו, עמוד חלט.

מעדני יום טוב בהקדמה, בענין סדר הלימוד, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מעין החכמה, דף לה: אות סה, דעת הרמב"ן כהראב"ד דהלאו לא ישוב בארץ קאי על ד' האומות, מאמר ב, סימן י, עמוד רט.

מעין גנים, הקדמה עמוד טו. מאמר א, סימן קעט, עמוד קעב.

מעשי אבות, אחינו בגולה מחזיקים ידי אחיהם יושבי איי ומקיימים בזה מצות ישוב איי, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב. — חרם על לימוד לשון נכרים בא"י, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנא.

מאמר ג, סימן כט, עמוד חלב.

מעשה ידי יוצר, בענין השבועות, מאמר א, סימן עט, עמוד צח.

מצודות דוד משלי כה, ה, עוזבי תורה יהללו רשע, המהללים את הרשע גורעים ממנו, מאמר א, סימן פט, עמוד קה.

מקור חיים ה' פסח בדיקה וביטול, דה"י ס"ד שצריך לחזור אחר הבדיקה, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו.

מראה יחזקאל, שרית סי' נ"ד, אינו מחייב להביא עצמו ליד חב"ב, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.

נועם אלימלך באגרת הקודש, יושבי ארץ כנען אמרו על א"א שגורם הרעב, הקדמה עמוד ת.

נועם מגדים, מסות, שהעמידו דבריהם על דין תורה, על העבירות אמרו שהוא ד"ה, מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסב. — שם, כל הרע אויב בקודש, כל מה שהרע אומר שהוא בקודש, מאמר ב, סימן קלט, עמוד שנג.

נזר הקדוש, ב"ר ס' סי' י"א, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב. — פ' צ"ח סי' ב', מאמר ב, סימן קי, עמוד שיו. **נפש חי**, מאמר ב, סימן קה, עמוד שיג. **נשמת כל חי**, סי' מ"ט, לא קי"ל כר"י דכל העולה מבבל, מאמר א, סימן פ, עמוד כט. — שם, ליישב דברי מהר"ט, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו. — שם, דעת הבה"ג כר"ח, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו.

סדר הדורות, מ"ש בגמרא דבן כוויבא מלך ב' שנים ומחצה הכונה על בן כוויבא האחרון, מאמר א, סימן מה, עמוד גח.

סדר היוב, אנשי טולטילא לא עלו עם צורא, מאמר ב, סימן קה, עמוד שי.

סוכת שלם, מאמר ב, סימן קה, ע' שיג.

סמא רחיי, בזה"י אין בעלי לא"י אפי' מצוה דרבנו, מאמר ב, סי' גז, ע' רנו.

ספורנו, ראה, מופתים אפשר על ידי כישוף, מאמר א, סימן מו, עמוד ס.

ספר החיים, אל תהי סעודת מרעים קל בעיניך, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

ספר הישר לר"ה, אם יודמן לאדם עיכובים ידע כי הבורא מואס בו, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. — לטוואת חמורה מרגמ"ה על כל המשבש תלמודא, מאמר ג, סימן ה, עמוד חח.

ספר ירחסין, ר"ע נתיאש מבן כוויבא כשראה שלא מריח הרשעים, מאמר א, לט, עמוד ג. סימן נב, עמוד סו. **עצמות יוסף**, קידושין, טעם ולא

אמרנו לא זו אף זו: **ללך בביבנות**, מאמר
ג. סימן ב, עמוד תד.

ערכי נחל, שלה, עמ"י ה' יחנו, כיון
שהלך עמהם איי הי הכל מקום אותו,
מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם.

ערוך השלחן, אריח סי' ש"ה, איסור
קריאה בלע"ז בורה משום שטרי
הירוסות, מאמר ג, סימן ה, עמוד תט.
ערוך לנר, סוכה מ"א, ביהמ"ק העתי
יבנה בידי אדם ואח"כ יבוא משמים
לחקן, מאמר א, סימן סא, עמוד עה.
פאת השלחן, המרגלים לא דברו כזב
רק חשבו זאת לפרעה וגינהו, מאמר
ב, סימן קלב, עמוד דשם.

פנים מאירות, ח"ש ירד סי' מ"א,
מי שאל עוף שנמצא אח"כ טריפה אונס
הוא ופטור, מאמר ב, סימן ס, ע' רנט.
פרי חדש אריח סי' תצ"ה, מגבן אסור
משום בונה, מאמר א, סימן סא, ע' עה.
— סי' ק"י סק"ג, מאמר ב, סימן צט,
עמוד שה.

ציצת נובל צבי, מאמר א, סימן קעה,
עמוד קסו.

צל"ת, ברכות, למה לא נזכר בנין שלישי,
מאמר א, סימן סב, עמוד עז. — נזכ
ואביתו מתו במקום קודש דאכתי לא
נצטו בפרשת טמאים, מאמר ב, סימן
צט, עמוד שה. — ברכות כח: מנעו
בניכם מן ההגיון, שלימוד המקרא
לומדין גם אותן שיש להן דעות נפסדות
מאמר ג, סימן יג, עמוד תטו.

צמח ה' לצבי, ראה, אבד תאבדון,
מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.

צמח צדק שו"ת ירד סי' צ"ב, בדין
לצאת לשיירה ג' ימים קודם השבת,
מאמר ב, סימן עא, עמוד רסה.

צנפת פננת, בדין עשה דונתצתם,
מאמר ב, סימן צד, עמוד קט.

קדושת לוי, דרוש לפסח, כהא לחמא,
אלו שאין עושין רצונו של מקום הם
רשעים, מאמר א, סימן קעז, עמוד קע.
קחלת יעקב, מענה לשון, ח"ב אות
ר"ב, לשון וכן הוא יותר מחודשת,
מאמר ב, סימן פה, עמוד רצ.

קובץ מכתבים, מאמר א, סימן קמג,
עמוד קמו.

קול יודא, לשון עברי הוא לשון הקודש,
מאמר ג, סימן סו, עמוד תכא.

קונטרס שלש תשובות, מאמר ב,
סימן עא, עמוד רסט.

ראשית חכמה בהקדמה, תורה הוא
לשון הוראה, מאמר ג, סי' לה, ע' תלת.
רז"ה, בדין אין מפליגין בספינה, מאמר
ב, סימן עא, עמוד רסה.

ריבב"ן, שקלים פ"ג מ"ב, מאמר ג,
סימן יד, עמוד תתי.

רידב"ן, ודם ענב תשתה חמר, ביהמ"ק
קודם למלכות ב"ד והיו ענבים מיעוטים
מאמר א, סימן סז, עמוד פג.

רי"ף, ברכות, אין להתפלל על צרכיו
אלא בלה"ק, מאמר ג, סימן ג, עמוד

תו. — כתובות, האידנא אי"א לדין
לימיר קים לי בגוי, מאמר ג, סימן מ,

עמוד תמד. — דין דאין יוצאין מא"י
נוהג בוה"י, מאמר ב, סי' פט, ע' רצא.

ר"ש מקינוה, מאמר ב, סי' צט, ע' שה.
רשב"ן, מצות ישוב אי"י הוא מ"ע,

מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט. — מאמר
ב, סימן עה, עמוד רעז.

רשב"ש, תשרי סי' א', מצות ישוב אי"י
לדעת הרמב"ם היא מצוה דרבנן, מאמר

ב, סימן נו, עמוד רנה. — סי' ב',
מצות ישוב אי"י אינה מצוה כוללת,

מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט.
רש"ש, מעשר שני פ"ה בנין ביהמ"ק

קודם לקבוצ גליות וקבוצ גליות קודם
לתחתי"מ מ' יום, מאמר א, סי' נו, ע' ע.

שאנת ארי', סי' י"ג, הוכרת יצ"מ
אי סגי בהרהור, מאמר ב, סימן לה,

עמוד רלה. — סי' כ"ט, ל', בענין דחוי
או הותרה, מאמר ב, סי' קסו, ע' שכג.

שארית יוסף, דרך הגמ' לקצר משניות
של סהרות, מאמר א, סי' קט, ע' קכא.

שדי חמד, מערכת ה' אות ק"ה, לשון
הי אומר לא משמע דחור בו, מאמר ב,

סימן פד, עמוד רפז. — מע' חמץ ומצה
בענין מאשין מצות, מאמר א, סימן קמג,

עמוד קמו. — כללים מע' א' אות רמג,

מאמר ב, סימן נו, עמוד רנו. — כללי
הפוסקים סי' ט"ז אות י"א, מאמר ב,

סימן פא, עמוד רפא.
שוואל ומשיב, שו"ת ח"ג סי' פ"ה,

במ"ע אינו מועיל רוב, מאמר ב, סימן
ס, עמוד רנט.

שיטה מקובצת, כתובות ק"י: כל
היוצא מא"י לחו"ל כאלו עו"ז, מאמר

א, סימן יג, עמוד לג. — ב"ק ט: בשם
הראב"י, וכי יש דמים למצות, מאמר

ב, סימן נט, עמוד רנו.
ש"ך על התורה, יושב, ואת יהודה

שלח לפניה, שנשתלחה רצועה מא"י
לגושן, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם.

שמלה חדשה, סי' א' אות ו', שריב
צריך שיהי' יודע ספר, מאמר ג, סימן

לה, עמוד תלו.
שמרו משפט, מאמר ב, סימן קח,

עמוד שיג.
שערי צדק, תקנה לגרש רוקק מא"י,

מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכת.
שפת אמת למהר"ם חאגיז, בהחזקת

ידי חושבי אי"י מקיימים מצות ישוב
א"י, מאמר ב, סימן קז, עמוד שיג. —

בענין המרגלים, מאמר ב, סימן קלא,
עמוד ששב.

תלמים, סי' י"ז סק"ג, ינאי מלכא צווקי
הי ולא שייך ב'י וגשיא בעמך לא

תאור, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלת.
— דעה שלא הובאה בשו"ע אף המוחזק

לא יוכל לטעון קים לי כותי, מאמר
ג, סימן מג, עמוד תמת.

תורה תמימה, ואחתנן, חיוב לימוד
הלשון מקרא לדבר בם, מאמר ג, סימן

א, עמוד תג. — למה השמיטו הפוסקים
לימוד לה"ק, סימן ה, עמוד תה. —

עקב, תמימה על השאג"א, מאמר ב,
סימן לה, עמוד רלו.

תורת חיים, ב"ק פז, טעם גדול המצוה
ועושה, מאמר ב, סימן סז, עמוד רטו.

תקנות תמכין דאורייתא, מאמר ג,
סימן י, עמוד תיג.

תשב"ץ, ח"ג סי' ר', טעם הכל מעלין
לא"י בשביל מצות התלויות בה, מאמר

ב, סימן ו, עמוד רג, ועמוד רה.

מפתח הענינים

אהבת ישראל

אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך, אבל שונאו אומר לו אל תחירא כדי להפילו, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו. — אוהבו ישראל אינו מחניף לרשעים, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. — מי שאינו שונא הרשע אינו יכול לאהוב הצדיק, מאמר א, סי' קעה, ע' קעא.

אחרי רבים להטות

רק כששתי כתות החולקות יודעים בתכמת התורה בשוה, מאמר א, סימן קנה, עמוד קנה. — מי שיש לו נגיעה א"א לצדו לרוב, שם. — יחיד ורבים, אם יחידו של עולם הוא עם הרבים אז הלכה כרבים, מאמר א, סימן קנו, עמוד קנו. — מי שכבר עשה מעשה כסופא ל' מילתא למיהדר, סימן קעג, עמוד קסה. — הדרים בא"י אין לצרפם לדון בענין הממשלה, סימן קעא, עמוד קסד. — אחרי רבים להטות הוא רק אם הוא רובא מתוך כולו, סימן קסה, עמוד קעג.

ארץ ישראל

א"י ניתנה על תנאי של קיום התורה, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. — א"י אינו תחת שר רק תחת הקב"ה, מאמר ב, סימן כח, עמוד רכו. — גם בזה"ב דרו נכרים בא"י, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. — לעולם ידור בא"י בעיר שרובה עכרים, אבל לא ברובה כופרים, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג. — א"י אינה סובלת עוברי עבירה, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — בא"י העונשין חמורין יותר, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. סימן סח, עמוד רסו. סימן קמ, עמוד שנו. — הור בא"י דומה כמי שיש אלוקי, מאמר ב, סימן נה, עמוד רנו. — כ"מ שחכמה ויראת חסא מצוין שם דינו כא"י, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — הור בא"י שריו בלא' צון, רק אם דר לשם מצוה, סימן קכב, עמוד של. — אם נוסע לא"י שלא לשם מצוה אינו יכול לכופף אשתו, שם. — הור בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוקי לפי שאין שם קרבות, סימן כט, עמוד רכת. — א"א שיעדרו בני מא"י לגמרי מפני ביטול המועדות שהם אותות האומה, מאמר א, סימן כג, עמוד לח. סימן מ, עמוד נב. מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכו. — כל הור בא"י נקרא צדיק, מאמר תמוה בחס"א, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. — אדמת הקודש אינה מקבלת כל טומאה אלא מתקבלת ובאה תחתיה רצועה מארץ העמים, סימן קכט, עמוד שלט. — השטן בוחר בירושלים להתגבר שמה יותר, סימן קמט, עמוד שסא. — אתרוג המורכב מא"י חמור ממורכב בחו"ל, ואיסור אתרוגי שביעית, סימן עא, עמוד רסט. — על ידי העבירות מטמאין את הארץ ונמשכת הטומאה גם בפירות, מאמר א,

סימן סו, עמוד פג. — אם מפליגים בקדושת א"י בלי מורא שמים זהו ענין ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שט.

בית המקדש

ע"י מעשה הצדיקים נבנה ביהמ"ק של מעלה, והרשעים מחריבין אותו בעונם, הקדמה עמוד י. — בנין ביהמ"ק אם קודם למלכות בית דוד, מאמר א, סימן נה, עמוד סט. — בנין ביהמ"ק קודם לקבוץ גליות, מאמר א, סימן נו, עמוד ע. — בנין בית שלישי, מאמר א, סימן נח, עמוד עא. — ביהמ"ק בזמן הגלות מביא קנאה בין האומות, מאמר א, סימן ס, עמוד עג. — בית העתיד יבוא בנוי ומשוכלל, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. סימן סה, עמוד פב. — אין בונין ביהמ"ק ביו"ט ובלילה, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. — הקמת המשכן בשבת ב' ימי המלוואים, סימן סד, עמוד פ. — כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו, הקדמה עמוד ט. — משחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, מאמר א, סימן קסו, עמוד קס.

בן כוזיבא

בן כוזיבא ה"י איש קדוש ראוי לנבואה ונכשל בפיו, מאמר א, סי' לח, עמוד נ. — ר"ע וחכמי דורו דימו שהוא משיח, סימן נב, עמוד סו. — בן כוזיבא נהרג עפ"י החכמים כדי למנוע סכנה, מאמר א, סימן נג, עמוד סו. סימן קלט, עמוד קמג. — בן כוזיבא עשה פעולות לגאולה לפני הזמן ונכשל, סימן כד, עמוד לט.

גאולה

גאולה העתידה תהי' בזכות גטרונא, הקדמה עמוד ת. — נסיון גדול הוא להמתין על הגאולה, הקדמה עמוד ט. — בני אפרים גענשו על שיצאו לפני הזמן, מאמר א, סימן כד, עמוד לט. — העושין פעולות לגאולה הוא חסרון אמונה, סימן כה, עמוד מ. — אסור לעשות השבעות לקרב את הגאולה, סימן כח, עמוד מא. — מהו הגבול של בקשת רחמים על הגאולה, סימן כח, עמוד מא. — אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, סימן מ, עמוד נא. סימן מב, עמוד נו. סימן ע, עמוד פה. — בעניני הגאולה אסור לעשות שום פעולה, סימן כד, עמוד לט. סימן מה, עמוד נח. — גאולה העתידה תהי' רק ע"י השי"ת, סימן מת, עמוד סב. — אם יוכר לבחי' אחישנה יבוא משיח גם בלי בשורת אלי, סימן נג, עמוד סח. — גאולה העתידה תהי' בלי שום השתדלות וכלי זיין, סימן סח, עמוד פד. — הגאולה תלוי בבטחון בה' לבדו ולא בפעולה אחרת, סימן סט, עמוד פד. — בעלי עבירה בא"י מעכבין את הגאולה, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנג. — זמני הגאולה, בעתה או אחישנה, כולו זכאי או כולו חייב, מאמר א, סימן מ, עמוד נביג.

גלות

ישיבה בגלות מציל מכלי, מאמר א, סימן יד, עמוד לו.
מאמר ב, סימן קי, עמוד שטז. — ע"י הגלות נתמעט הקסרוג,
מאמר א, סימן טו, עמוד לו. — ישראל צריכין להיות מפורזין
בכל העולם, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. סימן יט, עמוד לו.
סימן כג, עמוד לח. — הגלות הוא צורך הגאולה ולברר
נצוה"ק, מאמר א, סימן יט, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי,
עמוד שטז. — האוכלים ב"ב מאריכין הגלות, מאמר א,
סימן כח, עמוד מא. — לעתיד הקב"ה כביכול בעצמו יוציא
אותנו מן הגלות, מאמר א, סימן עה, עמוד צא. — יציאה
מן הגלות מעצמינו הוא כפירה בתוה"ק, סימן מה, עמוד נט.
סימן עז, עמוד צג. — אריכת הגלות אחר האלף שנים, סימן
עא, עמוד פו. — הגלות היא גזירה מאת השי"ת, מאמר ב,
סימן קט, עמוד שיד. — טעם הגלות שיתוספו עליהם גרים
לפרסם האמונה בעולם, סימן קי, עמוד שטז. — תכלית הגלות
לסתר אויר ארץ העמים, סימן קי, עמוד שיו. — ע"י הגלות
ניצולים מגיהנם, סימן קיג, עמוד שיט. — גזירת הגלות אין
בה לא איסור ולא חיוב אלא הכל תלוי בהשגחה העליונה,
סימן קסו, עמוד שכא.

דחיקת הקץ

איסור דחיקת הקץ, מאמר א, סימן א, עמוד כא. סימן כד,
עמוד לט. סימן לב, עמוד מד. סימן ע, עמוד פו. — דחיקת
הקץ הוא ענין של כפירה, סימן עה, עמוד צג. — הדוחקין
את הקץ הם רשעים, סימן עט, עמוד צח. — איסור דחיקת
הקץ אינו נדחה מפני שום זכותים שבעולם, סימן קיט, עמוד
קל. — דחיקת הקץ אפילו יום אחד לפני הזמן הוא סכנה לכלל
ישראל, סימן קלו, עמוד קכב. — שלא להרבות בתחנונים
יותר מדאי, סימן כה, עמוד מ. — להרבות בתחנונים הוא
בכלל דחיקת הקץ אבל אין בזה כפירה, סימן עט, עמוד צד.
— מהו השיעור שאסור להרבות בתחנונים, סי' עט, עמוד צה.
— י"א שאם עברו האומות על שבותכם אולי מותר להרבות
בתחנונים, אבל גאונים קמאי לא ס"ל כן, סימן עט, עמוד צו.

הוראה

חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, מאמר ב, סימן קנא.
עמוד שסד. — המורין הלכה מתוך משנתן הם מבלי העולם,
מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו. — כל תלמיד שלא הגיע
להוראה ומורה עליו נאמר רבים חללים הפילה, מאמר ג,
סימן לט, עמוד תמב.

השגחה והסתרת פנים

הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן, מאמר ב,
סימן יט, עמוד רטז. — הסתרת פנים, סימן קנו, עמוד שסט.
— והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה, וכי
מה איכפת לי לעור באפילה, סימן קנו, עז.

החזקת ידי ת"ח

החזקת ידי לומדי תורה בחו"ל דוחה מצות ישוב א"י,
מאמר ב, סימן קב, עמוד שז. — המחזיק ידי ת"ח בא"י
מקיים גם מצות ישוב א"י, סימן קב, עמוד שח. סימן קו,
עמוד שיב. — מצוה רבה לחזק ידי היראים בא"י, סימן
קנה, עמוד שעא. — לא ה"י סיפק בידו להחזיק והחזיק
הרי"ז בכלל ברוך, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

חזקת כשרות

לענין תוכו כבדו ליכא למימר חזקת כשרות, מאמר ג, סימן
לט, עמוד תמב. — נשים שפסטרות מת"ת יש לחוש יותר
אם אין תוכה כבדה, סימן מ, עמוד תמד. — האידנא לא
אמרינן דין קים לי בגוי, שם.

חינוך

מנעו בניכם מן ההגיון שגם אותם שיש להם דעות נפסדות
לומדים מקרא, מאמר ג, סימן יג, עמוד חיו. — סדר הלימוד
מנוגד ישראל תורה הוא, סימן כא, עמוד תכה. — ללמוד
עם הבנות הדינים השייכים להם, סימן מא, עמוד תמד. —
צריך להשגיח מאוד על חינוך הבנות ולהרחיקם מספרים
חצוניים, סימן ג, עמוד תנב.

חניפה

המחניף לרשע גרוע ממנו, מאמר א, סימן פט, עמוד קה. —
האוהב ישראל אינו מחניף לרשעים, מאמר א, סימן קעו,
עמוד קסט. — המהללים פעולות המינים מרחיבים פתחי
טומאה שלהם, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא. — הנגררים
אחר המסיתים מגדילים מצות ישוב א"י כדי להחניף להם,
מאמר ב, סימן קלט, עמוד שג. — המחניף לרשעים בא"י
מטמא הארץ וגורם לסילוק שכינו, מאמר ב, סי' קלו, ע"י שסט.

טומאת מת בזה"ז

אין דין טומאת מת נוהג בזה"ז, מאמר ב, סימן צו, עמוד
רצו. — גזרו טומאה על ארץ העמים, סימן צג, עמוד רצו.
— בזה"ז אין חילוק בין א"י לחו"ל לענין טומאת כהן,
סימן צה, עמוד רצט. — בזה"ז מותר לכהנים ללך לחו"ל,
סימן ק, עמוד שו. — בדורות האחרונים ליכא למיקם אבדיקה
מטומאת קברים, סימן צה, עמוד רצט. — קברי צדיקים אין
מטמאים ועפי"י הלכה אין להתנגח כן, סימן צה, עמוד שב.

יציאה מארץ ישראל

אין יוצאין מא"י לחו"ל, מאמר א, סימן ו, עמוד כז. מאמר
ב, סימן נח, עמוד רנו. סימן פא, עמוד רפא. סימן פה, עמוד
רצ. — היוצא מא"י לחו"ל לט"ל אסור לגלות בחוה"מ, מאמר
ב, סימן פו, עמוד רפט. — היוצא מא"י לחו"ל כאלו עוציו
הוא רק אם יוצא מממשלת התורה, מאמר א, סימן ה, עמוד
כה. סימן כו, עמוד רכה. — אסור לצאת מבבל לשאר ארצות,
מאמר א, סימן ט, עמוד כט.

ישוב ארץ ישראל

מצות ישוב א"י, מאמר א, סימן ו, עמוד כו. — שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלג. — שיטת הרמב"ן והיא מ"ע לדורות, סימן א, עמוד קצז. סימן נה, עמוד נדז. — שיטת רש"י ורמב"ם דאינה מ"ע רק הבטחה, סימן ה, עמוד דא. סימן נה, עמוד רנה. — שיטת הר"מ דבוה"ב הוי מצוה, סימן סב, עמוד רס. — שיטת רח"כ דעכשיו אין מצוה לדור בא"י, סימן סה, עמוד רסג. — סכנת דרכים, סימן עח, עמוד רעז. — היושב בא"י מקיים מצוה אף לדעת רח"כ, סימן עח, עמוד רעה. — מצות ישוב א"י אינה אלא בשומרי תומצ"ט, סימן מט, עמוד רג. — בעל עבירה אינו מקיים מצוה בישיבתו בא"י, סימן לח, עמוד רלח. — אין ליסע לא"י אא"כ יש לו פרנסה מוכנת שמה, סימן מב, עמוד רמג. סימן נה, עמוד רנו. — מצות ישוב א"י דחוי מפני גזירת הגלות לדעת הרמב"ן, סימן קי, עמוד שכד. — ישוב א"י צריך להיות בכונה לקיום התומצ"ט, סימן קכב, עמוד שלא. — י"ג עקרים בדין ישוב א"י, סימן קלג, עמוד שדמ. — כל הדינים בישוב א"י נאמרו על שנים כתקונם, סימן קלד, עמוד שמח. — הבחנה לידע אם תשוקתו לא"י הוא מצד הקדושה, סימן קנ, עמוד שסב.

כללים

אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן ככו, עמוד קלד. — הלכות הש"ס הם על דינים הנוהגים בוה"י, סימן מה, עמוד נג. — בעניני אמונה אין לפסוק הלכה כד אחר, סימן מה, עמוד נד. — אין למדין הלכה אלא מדברי הגמרא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. מאמר ג, סימן ד, עמוד תו. — לא אמרינן אין סדר למשנה רק בבי מימרות, סימן ב, עמוד תר. — בלי טעם מספיק לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר, סימן ג, עמוד תו. — סברא דאורייתא הוא, סימן יב, עמוד תסו. — היכא ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעביד כמר עבדי, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, מאמר ב, סימן יו, עמוד ריו.

לימוד זכות

הצדיקים למדו זכות על ישראל בינם לבין קונם אבל בפניהם הוכיחו אותם על כל נדנד עבירה, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. סימן קעו, עמוד קע.

לשון הקודש

כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלה"ק, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. — מדוע נעזב כ"כ לה"ק, סימן יד, עמוד תיה. — א"א דבר בלה"ק ובלשון ארמי, סימן טז, עמוד תכ. — הרבה ספרים נפסדו מאתנו, סימן יז, עמוד תכא. — לה"ק אם משתמשים בו למדה פחותה הוא נמאס יותר משאר לשונות, סימן יח, עמוד תכב. — דור הפלגה הצליחו לפי שדברו בלה"ק, סימן יט, עמוד תכב. — המשנה הלשון או

יהרוס הכונה או יבא לידי כפירה, סימן כד, עמוד תכח. — לה"ק הוא רק מה שנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו, סימן כח, עמוד תלא. — האותיות של לה"ק הם השתלשלות מהמרכבה העליונה, שם.

לשונות נכרים

איסור וחרם על לימוד לשונות נכרים בא"י, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שג. מאמר ג, סימן כט, עמוד חלב. — אין מלאה"ש נזקקין ללשון ארמי, מאמר ג, סימן כה, עמוד תכח. — הקדמונים שבשו בכונה לשונות הנכרים מפני גזירת י"ח דבר, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.

לשמה ושלא לשמה

לעולם יעסוק אדם בתו"מ אף שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכב-קכד, עמוד שלב-שלה. — כשעוסק לשמה מחזיר אל הקדושה אף מה שעשה של"ל, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמה. — עכשיו שאין מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת, מאמר ב, סימן עט, ע"י רעט. מאמר ג, סי' יג, ע"י תיו. — מצות ראי צריך להיות לשמה, מאמר ב, סימן מה, ע"י רמה.

מופתים

הצלחת הרשעים ע"י ה"ס"א, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. — אין לסמוך על אותות ומופתים נגד ההלכה, מאמר א, סימן מו, עמוד נט. סימן קנא, עמוד קנג. — מופתים אפשר ע"י כישוף, סימן מו, עמוד נט. — השטן עושה מופתים להכשיל בב"א, סימן מו, עמוד ס. — נסים אפשר ע"י כוחות הטומאה, סימן קלו, עמוד קמא. — הבא לסמא פותחין לו, סימן מו, עמוד סא. סימן קלו, עמוד קמא. מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו. — גם נביאי הבעל הראו מופתים, מאמר א, סימן מז, עמוד סא. — שטנא נצח, נותן להם גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם, סימן מה, עמוד סב. — קוב"ה לא עביד ניסא למגנא, סימן קנא, עמוד קנג. — אף אם יעמיד חמה כיב"ג אין לנסות מדרך האמת, סימן קנה, עמוד קנו.

מוחאז

אלפים בריתות ואלות קבלו עליהם ישראל במעמד ה"ס, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב. — הערבות הוא שצריך למחות, הקדמה עמוד יב. — החיוב למחות קבל עם ולשון נגד תעלולי הכופרים, מאמר א, סימן קיג, עמוד קכו. — אם אין מוחים נגד עוקרי הדת יש בוה חיה"ש, מאמר א, סימן קיז, עמוד קכו. — המחפים הם כעובדי עבירה, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שג. — מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נקרא רשע, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלה. — המחפץ על מעשי הרשעים גורמים כל התורבות, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

מינות

אסור ליכנס לבית המינים, מאמר א, סימן קה, עמוד קסו. —

לחוקיהם עובר באיסור יהרג ואל יעבור, סימן פה, עמוד קה.
— ממשלה המחנקת ע"ז יש לה דין עובדי ע"ז, סימן צח,
עמוד קי. — המודה לממשלת המינים הוא ככופר בכה"ת,
סימן קד, עמוד קטו. — גיוס הבנות הוא ביהרג ואל יעבור,
סימן קלה, עמוד קלט. — אין כח בעולם להחריף איסורים
שהם ביהרג ואל יעבור, סימן קית, עמוד קכט. — איסור
השתתפות בבחירות, סימן קמא, עמוד קמד. — יום העצמאות,
סימן קמד, עמוד קמת. — כל עצמאות מבלעדי השי"ת הוי
ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד קסא. — אחריות גדול הוא
לדור תחת ממשלת המינים, סימן קנג, עמוד קסו. — אסור
לילך במקום סכנה לנפש, מאמר ב, סימן קנד, עמוד קסז.
— אף אם חברי הממשלה יהיו יראים וכשרים אסור לקחת
ממשלה לעצמם, מאמר א, סימן עז, עמוד צג.

מסית ומריח

אסור ללמד עליהם זכות, מאמר א, סימן קיב, עמוד קכה.
סימן קפה, עמוד קעה. — מסית מדבר בלה"ק, מאמר ג,
סימן כ, עמוד תכד. — מסית עונשו חמור ממדיה, שם.

מצוה

אם מחויב להביא עצמו לדין קיום המצוה, מאמר א, סימן
צא, עמוד קו. מאמר ב, סימן ת, עמוד רו. — המצות שעושין
באי" חשובין יותר, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלה. — אין
אומרים לרשע מנע מן המצות, מאמר ב, סימן מה, עמוד
רמו. — המצות שעושה בעורו מלולכך בעונות חוטפת הסי"א,
מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. — אמירת לשם יחוד לפני
קיום המצות, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמט. — על מ"ע
א"צ לפור כל ממונו, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנו. — אם
יש ליפטר עצמו מקיום מ"ע בסי"ט או רוב, סימן ס, עמוד
רנח. — רק אחר מצות ציצית החיוב לחזור, סימן סט, עמוד
רסו. — הפקעה ממצות הוא איסור דרבנן, סימן עא, עמוד
רסה. — אם חושש שיבא לידי תקלה מותר להפקיע עצמו
ממצוה, סימן עה, עמוד רעד. — העוסק במצוה פסור מן
המצוה מסעם דחוי או הותרה, סימן קטו, עמוד שכב. —
יכול יחזור בהרים אחר שלוח הקן, סימן ע, עמוד רטרעדא.

מרגלים

המרגלים נכשלו בסיבת המשלחים בתכונה רעה, מאמר א,
סימן קעד, עמוד קסו. — המרגלים דברו סרה על הארץ,
מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג. — המרגלים לא דברו כזב,
אבל הוציאו דברי קדושה לחולין, מאמר ב, סי קלב, ע"ד שם.

משיח ואלי

משיח יהי נשמת משה ודוד, הקדמה עמוד ית. מאמר א,
סימן לו, עמוד מה. — בתחלה יוליד את ישראל למדבר
העמים לברום ואח"כ יכנס לא"י, סימן כא, עמוד לה. —
משיח יהי מזרע בית דוד, סימן נה, עמוד סט. — סימני
משיח עפ"י הרמב"ם, סימן לא, עמוד מב. — משיח שקר,

בחשש אפיקורסות הדין הוא יהרג ואל יעבור, מאמר א,
סימן עז, עמוד צב. — א"א להשפיע לטובה על המינים
בשבת יחד אתם, מאמר א, סימן קטו, עמוד קכה. — המינים
שבימינו גרועים באלף דרגות מאחאב, מאמר א, סימן קלא,
עמוד קלו. — טעה בברכת המינים מעלין אותו, מאמר א,
סימן קפד, עמוד קעד. — איבוד האפיקורסים גדולה מכל צרכי
בני אדם, מאמר א, סימן קפג, עמוד קעד. — בטלו קריאת
עשה"ד מפני תרעומת המינים, מאמר ב, סימן קמד, עמוד שנו.
מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב. — השפעת המינות מא"י
הולכת לכל העולם, מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסב. —
בעקבא ומשיחא יהי מבול של אפיקורסות, סימן קנא, עמוד
שסג. — צריך לעשות הרחקות רבות מחשש שלא לגרור
אחריהם, סימן קנא, עמוד שסג. — החיוב להגיד היפך
האפיקורסים, סימן קנב, עמוד שסו. — ס"ת שכתבו מין צריך
לשרוף, מאמר ג, סימן כג, עמוד תכז. — סתם מחשבת מין
למינות, שם. — המינים גרועים מן הערב רב, סימן כז,
עמוד תל. — ה' כתות יש בע"ר, שם, ומאמר א, סימן קמה,
עמוד קנ. — האפיקורסים מביאים ראיות מהתורה"ק לדעותיהם
הכוזבות, הקדמה עמוד יז. — מי שאינו מאמין בביאת המשיח
הוא כופר בתורה ובמרע"ה, מאמר א, סימן מב, עמוד נה.

מלכי ישראל

אין עשה דוד מלחמה שלא כתורה, מאמר ב, סימן יג—יז,
עמוד רי—רטו. — כיבוש יחיד לאו שמי כיבוש, סימן כא,
עמוד רית. — כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, סימן
כב, ע"ד ריט. — ו' האומות נכרתו בימי דוד, סי' כה, ע"ד רכג.
— אחאב ה' שומר תומיץ, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלה.
— מסר נפשו על התורה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו. —
בי טבאח דאחאב, מאמר א, סימן קכא—קכד, עמוד קלא—קלג.
מדוע לא ברחו הצדיקים מא"י בימי אחאב ומנשה, מאמר ב,
סימן קנה, עמוד שסח. — ירבעם ה' לו דין מלך עפ"י התורה,
מאמר א, סימן קלד, עמוד קלט. — מנשה העמיד צלם בהיכל,
סימן קלא, עמוד קלו. — מלוכה שלא עפ"י התורה אין לה
דין מלוכה, סימן קלב, עמוד קלה. — אין חולקין כבוד
למלך שאין גוהג במעשה עמך, סימן קלג, עמוד קלה. — אי
אמר מלכותא עקרונו טורא עקר טורא, סימן קמו, עמוד קמט.
מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסז. — חוצפא מלכותא בלא
תנא, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ. — עמרי זכה למלכות
בשביל שהוסיף עיר בא"י, מאמר ב, סימן נא, עמוד רנא.

ממשלת מינים

הרבה איסורים חמורים יש בהשתתפות לממשלת המינים,
מאמר א, סימן פב, עמוד קב. — אף אם אין בה חרות
ותועלת ג"כ איסור העברה על השבועות, מאמר א,
סימן פג, עמוד קב. — לקיחת ממשלה מרחק את הגאולה,
סימן פד, עמוד קג. — הנבחרים בהממשלה הם שותפים
לכל מעשי האפיקורסים, סימן פו, עמוד קד. — הנשבע

ב, סימן קה, עמוד שלט. — גם הלל הזקן דר בבבל, סימן קה, עמוד שי. — גם אנשי סולטילא לא רצו לעלות, סימן קה, עמוד שיא. — איך דרו כמה גדולים במצרים, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. — איסור לשוב למצרים, מאמר ב, סימן ד, עמוד קצט. סימן נו, עמוד רנו. — הנודר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה.

צדיק ורשע

עמידת צדיק בין רשעים אף בכונה לתקן מו"ק לעולם, הקדמה עמוד טו. — המתחבר לרשע יש לו חלק בעבירות הרשע, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב. — אסור לילך בדרך שהולכין הרשעים, סימן קט, עמוד קכב. — מנהג שהונהג ע"י רשע אסור להחזיק בו, סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט. — הרשעים כל חפצם הוא להכשיל ולהזיק, מאמר א, סימן קיג, עמוד קכו. — אסור להתחבר לרשע אפילו כדי לתקן, סימן קיז, עמוד קצט. — חמור עון המחזיק ידי עוברי עבירה מעו"ע, סימן קטו, עמוד קכו. — התחברות לרשע מו"ק לנפש, סימן קכ, עמוד קלא. — מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתי רשעים, סימן קכה, עמוד קלג. סימן קל, עמוד קלו. — המתחבר לרשעים מקבל שכר כיוצא בהם, סימן קמ, עמוד קמד. — קשר רשעים אינו מן המנין, סימן קנד, עמוד קנד. — ישיבת רשע אצל צדיק מו"ק, סימן קט, עמוד קנו. — מצדיק רשע ומרשע צדיק תועבת ה' גם שניהם, סימן קעז, עמוד קע. — עוובי תורה יהללו רשע, סימן קעה, עמוד קעא. — צריך להרחיק החטאים מלהסתפח בנחלת ה', סימן קעב, עמוד קעב. — כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. — הרשעים אינם יושבים על אדמת א"י רק על רצועה של ארץ העמים, סימן קל, עמוד שמא.

קיבוץ גלויות

קיבוץ גלויות הוא רק ע"י מלך המשיח, מאמר א, סימן יז, עמוד לו. — קיבוץ גלויות הראשון יהי למדבר העמים, סימן כב, עמוד לח. — קיבוץ גלויות הוא רק בידו של הקב"ה, סימן מה, עמוד נח. — קיבוץ גלויות קודם לתחלת"מ, סימן נו, עמוד ע. — תרי תחיות יש, סימן נ, עמוד סד.

שבועה

בשבועה דנין אף על המחשבה, הקדמה עמוד ה. — שבועה שלא ימרדו באומות, שלא יגלו את הקץ, שלא ישעבדו בהן בישראל יותר מדי, שלא יגלו הסוד לאוה"ע, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — אסור להתגרות באומות, סימן כד, עמוד לט. סימן עה, עמוד צא. — אסור לעבור על שבועת הגלות, סימן מג, עמוד נז. — אסור לעבור על השבועות אף אם האומות עברו על שבועתם, סימן עה, עמוד צ. — גם בהסכמת האומות שייך איסור העברה על השבועות, סימן פו, עמוד קג. — השבועות נאמרו בסנין, סימן לה, עמוד

סימן לו, עמוד מז. — משיח יהי מורח ודאין, סימן לו, עמוד מח. סימן נב, עמוד סו. — מדריגת מלך המשיח, סימן לה, עמוד מט. — משיח יכוף כל העולם לקיום התורה, סימן מא, עמוד נה. — משה וכל דור המדבר יבואו עם מלך המשיח, סימן נ, עמוד סד. — הריני נזיר ביום שבי"ד בא, סימן נא, עמוד סד. — אמאי לא אתא משיח בימי חסידים הראשונים, סימן עד, עמוד פט. — אחר ביאת המשיח יעשו ישראל תשובה עילאה, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. — אלי יבוא לבשר ביאת המשיח, מאמר א, סימן מט, עמוד סב. — אין אלי בא לא בע"ש ולא בע"ט, מאמר א, סי' נא, ע' סה. — אם יבוא אלי לפני משיח, שם, וסימן נה, ע' סט.

נבואה

לברר האמת והשקר אפשר לסמוך על נבואה, מאמר א, סימן לו, עמוד מט. — אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול, סימן לה, עמוד מט. — הפסק הנבואה הוא גרוע מכל הקללות, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט. — בת קול הוא מדריגה של נבואה, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

עבודה זרה

מצוה לדרוך אחר ע"ז בא"י ולאבדה, מאמר א, סימן צו, עמוד קו. — ע"ז בא"י חמור מבחור"ל, סימן צב, עמוד קח. — המסית שלא לאבד ע"ז בא"י חייב מיתה, סימן צד, עמוד קט. — אם כובשין א"י ע"מ שלא לאבד ע"ז המים שוטפים אותם, סימן צה, עמוד קט. — אסור ליכנס לבית ע"ז אף בפק"ז אם נותן להם עילוי, סימן קה, עמוד קיט. סימן קכט, עמוד קלו. — כל הבא מע"ז אסור בהנאה, סימן קיב, עמוד קכה. — אסור לדור בעיר שיש בה ע"ז ואנחנו אנוסים, מאמר ב, סימן כז, עמוד רכו. — סימן קנג, עמוד שסו. — איסור לילך בערכאות עכו"ם, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

עלי בחומה

איסור עלי בחומה, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — פירוש הלשון חומה, סימן י, עמוד ל. — אף ברשות המלכות אסור, סימן יא, עמוד לא. סימן טז, עמוד לה. — כל הפצרה וחזוק הוא בכלל עלי בחומה, סימן טז, עמוד לה. סימן יז, עמוד לו. — אף אם יכופר אסור לעלות בחומה, סימן כ, עמוד לח.

עלי לארץ ישראל

הכל מעלין לא"י, מאמר א, סימן ב—ד, עמוד כב—כד. מאמר ב, סימן ז, עמוד רג. — הקונה בית או שדה בא"י היא מצוה יותר מן העלי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רז. — העולה לא"י הוי מצוה לענין להפליג בספינה, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפה. — הנודר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — קריאה לכל ישראל לעלות לא"י הוא נגד התורה, סימן קמ, עמוד שנג. — הרבה תנאים וקדושים דרו בחור"ל, ולא אסור רק לצאת מא"י, מאמר א, סימן יג, עמוד לג. — מדוע לא נסעו כל גדולי וקדושי ישראל לא"י, מאמר

להוכיח למי שאינו מקבל תוכחה אבל לרבים צריך להוכיח, הקדמה עמוד יג. — מצות תוכחה עד כדי נזיפה או עד כדי הכאה, הקדמה עמוד יב.

תורה

קיום התורה אינו תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מב, עמוד נז. — תורה לא בשמים היא, סימן קנא, עמוד קנג. — אם הרב דומה למלאך ה"צ יבקשו תורה מפיהו, סימן קע, ע' קסד. — הלומד תורה בעודו רשע מוסיף כח בקליפה, ב, סימן מז, עמוד רמו. — עיר שאין בה מלמדי תינוקות מחריבין אותה, מאמר ג, סימן ט, עמוד תיב. — אסור ללמוד מרב שאינו הגון, סימן יג, עמוד תיו. — חייב אדם לשלש שנותיו שלש במקרא, סימן כא, עמוד תכה. — מצות ת"ת הוא מצות והגית ומצות ידיעת התורה, סימן לו, עמוד תלח. — המבלים ימיהם בסברות בדויות אין בזה ידיעת התורה, סימן לו, עמוד תלח. — הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס, סימן לח, עמוד תמ. — המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, סימן ל, עמוד תלב. — חייב ללמד את בתו תורה, שם. — אסור ללמוד תורה לנשים מפני שמוציאות ד"ת לדברי הבאי, סימן לה, עמוד תמ. — ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, סימן מז, עמוד תנא. — מותר ללמדם תושב"כ, סימן מה, עמוד תנב. — האשה חייבת ללמוד דינים השייכים לה, סימן לב, עמוד תלה. סימן מט, עמוד תנב. — נשים מברכות ברכה"ת, סימן מד, עמוד תתח. — ד' חילוקים בלימוד תורה לנשים, סימן לג, ע' תלו.

תקנה

תקנה לגרש מא"י מי שעלול לחטוא, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכת. — תקנת ר' יהושע בן גמלא, מאמר ג, סימן

תשובה

לפני ביאת המשיח יעשו תשובה תתאה ואח"כ תשובה עלאה, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. סימן מב, עמוד נז. — אי יחזרין בתשובה בי כנישתא חדא יתכניש כל גלותא, סימן עד, עמוד פט. — החושב שיש מציאות לגאולה בלי תשובה הוא כופר, סימן פ, עמוד צט. — אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגות, סימן קנב, עמוד קנד. — דרכה של תשובה מדאורייתא בבטול בעלמא סגי, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. — כשישראל עושין תשובה יחזיר הקב"ה המלכות לישראל, סימן קנז, עמוד שע.

מד. — איך אפשר להשביע הנולדים אח"כ, סימן לג, עמוד מה. — איך אפשר להשביע האומות שלא היו במעמד ה"ס, סימן לה, עמוד מה. — השבועה של קבלת התורה היתה לשורש נשמותיהם ולהשרים, סימן לה, עמוד מה. — אין שבועה חלה על שבועה, סימן כז, עמוד מא. — הלשון שבועה הוא רק להגדיל חומר האיסור, סימן לו, עמוד מז. — בשבועה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם, סימן לב, עמוד מד.

שוחד

הנותן והמקבל שוחד נעשים לב אחד, מאמר א, סימן קסו, עמוד קכז. סימן קמב, עמוד קמה. — גם שוחד דברים אסור, סימן קמה, עמוד קמח. — השפעת העם מסמא את העינים, סימן קמו, עמוד קמט. — כח הפועל בנפעל, סימן קמו, עמוד קמט. — עון הדור גורם לסמות עינים המנהיגים, סימן קנ, עמוד קנב. — שוחד שייך גם במצוה, סימן קנט, עמוד קנו. — המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, סימן קנט, עמוד קנו. — המנהיגים נמשכים אחר הדור, סימן קסא, עמוד קנו. — ס"ת אין דנין בדיני אותה העיר לפי שכולם נוגעים בדבר, סימן קעב, ע' קסה. — המקבלים שוחד מבלבלין גם דברי הצדיקים הנקיים שיושבים עמהם, סימן קעג, ע' קסו.

שכר ועונש

א מעקרי האמונה להאמין בשכר ועונש, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט. — אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי', מאמר ב, סימן נב, עמוד רנב. — כל המתחבר לרשעים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם, וכל המתחבר לצדיקים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם, מאמר א, סימן קמ, עמוד קכד. — אין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה, מאמר ב, סימן קכז, עמוד שלז. מאמר ג, סימן לה, עמוד תלט.

שלום ומחלוקת

צריך לרדוף אחר השלום, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעג. — כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים, מאמר א, סימן קמב, עמוד קמה. — גדול השלום שאפילו עו"ז ושלום ביניהם אין יכול לנגוע בהם, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. — מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתירבים על דרך לא טוב נענש מפעיהם, שם.

תוכחה

חייב התוכחה הוא מצד הדין, הקדמה עמוד יא. — אין

נעשה ינסדר ע"י אלכסנדר סענדר דייטש לע"נ הוריה אביו החסיד המפורסם מו"ה אברהם צבי ז"ל בהר"ר יעקב חיים ז"ל (מגדולי תלמידי בעל ייטב לב זי"ע). ואמו מרת אסתר ע"ה בת ר' שמואל יהודא ז"ל, שעלו על המוקד י' סיון תש"ד, ה' ינקום דמם ויצרור בצרור החיים את נשמתם.

